

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1951:15
SOCIALDEPARTEMENTET

DAGHEM OCH FÖRSKOLOR

*Betänkande om
barnstugor och barntillsyn
avgivet av 1946 års kommitté för den
halvöppna barnavården*

STOCKHOLM
1951

Statens offentliga utredningar 1951

Kronologisk förteckning

1. Statligt stöd åt svensk filmproduktion. Beckman. 73 s. Fl.
2. Förevarets personaltjänst. Kihlström. 166 s. Fö.
3. Förhållandet mellan arbetsuppgifter och löneställning vid statens järnvägar. Victor Petterson. 139 s. K.
4. Antagningen av medicine studerande m. fl. Kihlström. 123 s. E.
5. Förslag till naturakyddalag m. m. Haeggström. 212 s. Jo.
6. Näringslivets lokalisering. Appelberg, Uppsala. 245 s. H.
7. Principer för dyroartsgrupperingen. Kihlström. 116 s. C.
8. Betänkande angående polis- och åklagarväsendets organisation. Norstedt. 304 s. I.
9. 1945 års universitetsberedning. 6. Den vetenskapliga publiceringsverksamheten, personal-, institutions- och stipendiefrågor m. m., det akademiska befordringsväsendet. Svenska Tryckeriaktiebolaget. 332 s. E.
10. Sjöfartsförbindelserna mellan Gotland och fastlandet. Victor Petterson. 171 s., 3 pl. K.
11. Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 10. Tiden juli 1948—juni 1950 jämte sakregister till delarna 1—10. Av K. Åmark. Idun. 338 s. H.
12. Promemoria med förslag till allmän verksamstadga, Katalog och Tidakriftryck. 68 s. Ju.
13. 1944 års allmänna skattekommitté. 5. Betänkande angående studiekostnaders behandling i beskattningshänseende. Marcus. 79 s. Fl.
14. Landsbygdselektrifieringens utbredning år 1950. Idun. 47 s. K.
15. Daghem och förskolor. Betänkande om barnstugor och barnutlysna. Victor Petterson. 648 s., 3 pl. S.

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = eklelesiastikdepartementet, Jo. = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1951:15

SOCIALDEPARTEMENTET

DAGHEM OCH FÖRSKOLOR

BETÄNKANDE

OM

BARNSTUGOR OCH BARNTILLSYN

AVGIVET AV 1946 ÅRS KOMMITTÉ FÖR DEN

HALVÖPPNA BARNAVÅRDEN

VICTOR PETTERSONS BOKINDUSTRIAKTIEBOLAG

STOCKHOLM 1951

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Skrivelse till Statsrådet och Chefen för Socialdepartementet	5
Kap. 1. Barntillsynen och samhället	9
Kap. 2. Institutionernas benämningar	14
Kap. 3. Barnstugorna i utlandet	21
Kap. 4. Några data kring barnstugorna i Sverige	44
Kap. 5. Behovet av barnstugor	53
1. Hemmen och barntillsynen	53
2. Tidigare uttalanden om behovet	59
3. Behovet av förskolor	66
4. Behovet av daghem	78
5. Behovet av eftermiddagshem	105
Kap. 6. Några principfrågor	107
1. Kommunalisering eller ej?	107
2. Anknnytning till skolan?	111
3. Kostnader och avgifter	118
4. Daghemmen — pro et contra	136
5. Målsättning	157
Kap. 7. Barnstugor och barntillsyn i städer och tätorter	165
1. Daghem och förskolor	165
2. Familjedaghem	191
3. Eftermiddagshem	205
4. Veckohem	207
5. Barnparkeringar och grannhjälp	209
6. Lekplatser	214
Kap. 8. Barnstugorna på landsbygden	237
Kap. 9. Barnstugornas hälsokontroll	258
Kap. 10. Barnstugornas planlösning och inredning	274
Kap. 11. Måltider i barnstugorna	317
Kap. 12. Behovet av personal	325
Kap. 13. Personalens utbildning	333
Kap. 14. Personalens löne- och anställningsvillkor	360
Kap. 15. Barnpsykologisk forskning	371
Kap. 16. Statsbidrag till barnstugorna	378
Kap. 17. Organisation	399

Kap. 18. Kostnadsberäkningar	414
Sammanfattning	418
Lagförslag	439
Förslag till statsbidragskungörelser	451

Bilagor:

1. Några av förskoleålderns psykologiska och pedagogiska problem. Av professor John Elmgren	461
2. Kan den moderna neurosläran tillämpas i vanlig uppfostran? Av docent Sven Ahnsjö	492
3. Utländska erfarenheter av resultatet av förskolefostran. Kortfattat sammandrag av några undersökningar	501
4. En undersökning av småskollärarinnornas erfarenhet av förskolefostran	503
5. Litteratur om förskoleålderns problem samt behovet av daghem och förskolor	506
6. Varför vistas barn på daghem? Av med. lic. Per J. Nordenfelt	509
7. Smittriskerna på daghem. En sammanfattande rapport över 3 års undersökningar på daghem i Stockholm. Av professor Gunnar Löfström	524
8. Sociala undersökningar kring daghemmet LM-gården, Midsommarkransen, Stockholm. Av fru Margareta Johansson	588
9. Litteratur om barnstugornas medicinska problem	603
10. Förslag till utrustning för daghem med spädbarnsavdelning	605
11. Förslag till utrustning för förskola	613
12. Föräldrarnas synpunkter på och erfarenheter av jordbruksdaghem i Råneå kommun sommaren 1949	617
13. Amerikanska lekplatser. Av lekinspektrisen i Stockholms stad Stina Wretlind-Larsson	621
14. Förteckning över institutioner och organisationer, som besvarat kommitténs frågeformulär om behovet av barnstugor etc. hösten 1946	624
15. Exempel på utformningen av olika barnstugor	627

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Socialdepartementet

Genom beslut av den 15 februari 1946 bemyndigade Kungl. Maj:t statsrådet Mossberg att tillkalla högst sju sakkunniga att inom socialdepartementet verkställa utredning rörande den halvöppna barnavården och därmed sammanhängande frågor. Med stöd av detta bemyndigande tillkallades samma dag såsom sakkunniga ledamoten av riksdagens första kammare, överlärare Bengt Elmgren, docenten och numera biträdande skolöverläkaren Sven Ahnsjö, dåvarande ledamoten av riksdagens andra kammare, fru Hildur Alvé, fru Signe Höjer, numera första inspektrisen Helena Lindblom, dåvarande rektor Alva Myrdal och med. lic. Per J. Nordenfelt. De sakkunniga antogo benämningen 1946 års kommitté för den halvöppna barnavården. Som sekreterare åt de sakkunniga har pol. mag. Göran Tegner tjänstgjort.

I de direktiv, vilka förelades kommittén, erinrade statsrådet Mossberg bl.a. om det utredningsarbete, som tidigare påbörjats inom befolkningsutredningen i frågor om den halvöppna barnavårdens ställning i samhällslivet och riktlinjerna för det allmännas stöd åt denna barnavårdande verksamhet. Vid det förnyade utredningsarbete, som enligt statsrådets mening nu borde äga rum, skulle bl.a. följande uppmärksammas:

I första hand bör härvid beaktas att samhällets möjligheter att omhändertaga barn i förskoleåldern i institutioner för halvöppen barnavård böra ökas. Då 1946 års skolkommision har sin uppmärksamhet riktad på dessa frågor, bör samarbete ske med kommissionen vid utformandet av riktlinjerna för institutionsväsendet. Emellertid bör ej endast förskoleinstitutionernas förhållande till skolväsendet övervägas. En avvägning bör även ske mellan de olika synpunkter av pedagogisk, social, arbetsmarknads- och befolkningspolitisk natur, som motivera ett utbyggt samhälleligt stöd åt förskoleinstitutionerna. Härvid bör särskild uppmärksamhet ägnas åt statsbidragets utformning samt åt lokal- och personalfrågor. Även de medicinska och hygieniska synpunkterna på den halvöppna barnavården böra i detta sammanhang beaktas.

I enlighet med dessa direktiv upplade kommittén olika undersökningar i syfte att allsidigt söka belysa de komplicerade frågorna i samband med en fortsatt utbyggnad av förskoleinstitutionerna. Under utredningsarbetet har

det emellertid visat sig nödvändigt att även behandla de olika åtgärder för barn tillsyn, som i varierande former äga rum utanför det egentliga institutionsväsendet. Särskild vikt har kommittén vidare fäst vid de stora undersökningar om smittriskerna på daghem, vilka på kommitténs initiativ pågått under åren 1946—49 understödda av medel, som ställts till förfogande av Allmänna Barnhuset.

I samband med riksdagsbehandlingen av vissa provisoriska åtgärder för den halvöppna barnvården våren 1949 framhölls från olika håll önskvärdheten av fördjupade undersökningar kring daghemmen, särskilt deras betydelse för samhällsekonomin, arbetsmarknaden, deras kostnader, ekonomi etc. De i viss mån nya frågeställningar, som härvid restes vid en tidpunkt, då kommittén i stort sett ansåg sig ha avslutat sitt arbete, ha lett till att den på skilda punkter sökt utvidga analysen kring daghemmen samt om möjligt tillmötesgå de i diskussionerna framförda önskemålen om nya undersökningar. Detta har tyvärr medfört, att kommitténs arbete fördröjts.

Kommittén har under sitt arbete tagit initiativ till olika åtgärder av betydelse för den halvöppna barnvården. Sålunda ha följande förslag framlagts:

1. Den 12 juni 1946 om anslag till socialstyrelsens förfogande i och för utförande av viss forsknings- och försöksverksamhet om infektionsriskerna på förskoleinstitutionerna.

2. Den 28 februari 1947 om anslag för fortsatt forskningsverksamhet angående infektionsriskerna på daghem.

3. Den 12 november 1948 om provisoriska åtgärder för den halvöppna barnvården budgetåret 1949/50 (»delbetänkandet»).

4. Den 9 maj 1949 om understöd åt viss barnpsykologisk forskning.

5. Den 25 november 1949 om standardiserade hälsokort, ansökningsblanketter, läkarintyg för personalen etc. för de olika institutionerna inom den halvöppna barnvården.

6. Den 3 mars 1950 med skrivelse till 1946 års skolkommision om förskoleseminariernas eventuella inplacering i den allmänna lärarutbildningen samt fortsatt utredningsarbete inom skolkommisionens lärarhögskoledelegation.

7. Den 20 juli 1950 till Statistiska centralbyrån om redovisning av folkräkningsmaterialet fr.o.m. 1950 så att de familjestatistiska uppgifterna möjliggöra en analys av de problem, som sammanhånga med planeringen av barnstugor (t.ex. antalet familjer med olika antal barn under 7 år fördelade efter familjeinkomstens storlek i kombination med förekomsten av förvärvsarbete hos hustrurna, antal ensamstående mödrar med olika antal barn under 7 år fördelade efter inkomstens storlek i kombination med förekomsten av förvärvsarbete etc.).

Dessutom ha kommitténs olika undersökningsresultat i viss utsträckning

ställt till socialstyrelsens avdelning för halvöppen barnavård förfogande för att därigenom fortlöpande tillämpas vid den allmänna utformningen av institutionsväsendet.

Vid utarbetande av det föreliggande betänkandet har kommittén samrått med myndigheter, organisationer och sammanslutningar samt anlitat olika experter. Således ha konsulenten i socialstyrelsen Gertrud Olsson samt amanuensen i socialstyrelsen Gunvor Paulsen kallats till kommitténs samtliga sammanträden och liksom övrig personal inom socialstyrelsens avdelning för halvöppen barnavård biträtt vid olika undersökningar inom sekretariatet. Den i kapitel 4 redovisade statistiska undersökningen om barnstugorna åren 1944—45 — vilken i råmaterial överlämnats till kommittén från 1941 års befolkningsutredning — har utförts av numera t.f. byrådirektören Åke Englund. Vid utarbetande av kapitel 10 om »Barnstugornas planlösning och inredning» ha arkitekterna SAR Yngve Alvå och Maja Montgomery medverkat. Kapitel 11 om »Måltiderna på barnstugorna» har utarbetats i nära samverkan med fil. mag. Carin Boalt, Hemmens forskningsinstitut. Vid utformningen av kommitténs förslag till statsbidragssystem har såsom expert anlitats taxeringsrevisor Oscar Östman, varjämte i olika överläggningar och förhandlingar om barnträdgårdslärarynnornas löne- och anställningsvillkor deltagit kanslichefen W. Romberg och sekreteraren Åke Westmar i Stockholms stadskollegiums lönekommitté. Vissa befolkningsstatistiska uppgifter ha lämnats av professor Carl-Erik Quensel och docent Hannes Hyrenius, varjämte professor Carsten Welinder och docent Anders Östlund granskat kommitténs resonemang och slutsatser om daghemmens samhälls- och privatekonomiska betydelse. Lagbyråchefen i inrikesdepartementet, hovrättsassessor Sven af Geijerstam har biträtt med utarbetandet av kommitténs lagförslag.

Vid utarbetandet av kapitel 8 »Barnstugorna på landsbygden» ha såsom sakkunniga medverkat ledamöterna av riksdagens första kammare, kronojägare Jakob Grym, Svanstein, och fru Gärda Svensson, Långås, samt ledamoten av riksdagens andra kammare, lantbrukare Anders P. Pettersson i Dahl.

Sekreterare Alexej Pellijeff har sedan sommaren 1948 inom sekretariatet biträtt vid utformningen av vissa kapitel samt svarat för olika statistiska sammanställningar.

Följande skrivelser ha överlämnats till kommittén för att tagas i övervägande vid fullgörandet av dess uppdrag.

1. Förskoleseminariernas läraresällskaps skrivelse av september 1945 angående behovet av psykologisk-pedagogisk utbildning för personalen bl.a. vid daghem.
2. Sveriges barnträdgårdslärarynnors riksförbunds skrivelse av den 30 september 1947 angående vissa beslut vid det 5:e nordiska barnträdgårdsmötet i Hilleröd och Köpenhamn den 17—28/8 1947.

3. Sveriges Husmodersföreningars Riksförbunds skrivelse av den 14 oktober 1947 angående besluten vid det 5:e nordiska barnträdgårdsmötet.

4. Yrkeskvinnors Samarbetsförbunds framställning av den 24 april 1948 angående Sveriges Barnträdgårdslärarynnors Riksförbunds skrivelse av den 30 september 1947.

5. Skolöverstyrelsens skrivelse till Kungl. Maj:t av den 28 januari 1949 angående statsbidrag för förskoleundervisning vid Uppsala stads folkskolor.

Kommittén har vidare tagit del av *dels* tvenne skrivelser från Sveriges Barnträdgårdslärarynnors Riksförbunds centralstyrelse av juni 1947 och 17 oktober 1948 angående löne- och tjänstgöringsförhållandena resp. behovet av semester av minst sex veckors längd för barnträdgårdslärarynnorna, *dels* en skrivelse från stadsfullmäktige i Gävle av den 18 december 1948 angående upprättandet av ett förskoleseminarium i staden.

Återställande ovannämnda till kommittén överlämnade framställningar får 1946 års kommitté för den halvöppna barnavården härmed överlämna sitt huvudbetänkande. Dess utredningsarbete har därmed fullgjorts.

I betänkandets slutbehandling ha deltagit samtliga kommitténs ledamöter utom fru Alva Myrdal, vilken på grund av utrikes vistelse ej deltagit i kommitténs arbete efter den 1 februari 1949.

Stockholm den 30 november 1950.

BENGT ELMGREN

SVEN AHNSJÖ

HILDUR ALVÉN

SIGNE HÖJER

HELENA LINDBLÖM

PER J. NORDENFELT

/Göran Tegner

Kapitel 1

Barntillsynen och samhället

Det har sagts, att 1900-talet är barnens århundrade. Trots våra minnesbilder av tvenne världskrigs lemlästade, hemlösa och svältande barn sågs det alltjämt. Naturligtvis låter det som en paradox för den som tvingas leva i atombombens slagskugga att höra talas om detta århundrade som barnens speciella tidevarv. Men trots allt våld, all hunger, allt lidande de vuxna fört in i barnens värld, går det knappast att förneka, att just det tjugonde århundradet blivit barnens århundrade.

Det är nämligen först nu som de medicinska och hygieniska framstegen samt våra ökade psykologiska kunskaper om barnen gett oss nya möjligheter att främja deras bästa. Barnsjukdomarna och barn dödligheten ha trängts tillbaka, socialmedicin och socialpolitik alltmer målmedvetet inriktats på moder och barn. På allt fler samhällsområden sträva vi efter att låta barnens behov och intressen få dominera. Samtidigt kunna vi inte undgå att märka, att barnen även blivit till ett problem för dagens unga familjer. Barnen äro inte blott en källa till ständiga glädjeämnen, till djupare gemenskap mellan makarna — ofta bli de även till bekymmer, få föräldrarna att känna oro, otrygghet och bundenhet.

Samhället håller nämligen på att ömsa skinn. De nya arbets- och livsformerna ha ännu ej hunnit anpassa sig efter familjerna eller ännu mindre barnen, deras behov och deras värld. Alltför många av oss ha lätt att glömma, att samhället av i dag icke är

detsamma som ännu blott för några årtionden sedan. Den politiska och tekniska omvandlingen kan väl ingen undgå att märka — men hur många inse hur och i vilken grad vårt dagliga liv, hela det pulserande, moderna samhället i grunden ändrat karaktär endast på några få decennier? Det räcker med några få siffror för att visa vilken omvandling som här skett.

Ännu 1870 levde nära $\frac{3}{4}$ av vårt lands befolkning på jordbruket; vid sekelskiftet var andelen något över hälften för att för närvarande vara nere i 27 %. Industri- och hantverksbefolkningen liksom »serviceyrkena» ha hastigt ryckt fram — enbart de sistnämnda omfatta i dag en större del av befolkningen än jordbruket. Det industrialiserade samhället är ett faktum — liksom stadssamhället. En allt större andel av vårt folk — för närvarande över 60 % — har bosatt sig i städer och tätorter. Mycket talar för att denna utveckling kommer att fortsätta. Detta betyder, att en stor del av våra barn i dag få växa upp — inte i idylliska småstäder med grönska mellan husen och nära till skogar och fält — utan i städer, där gatorna blivit barnens lekplatser, där trafikfaror lura, där smålägenheter och trångboddhet äro barnfamiljernas lott. Det är en miljö, som närmast kan karaktäriseras som barnfientlig, en miljö, som strider mot allt som barnen behöva för sin harmoniska utveckling.

Stadssamhället ställer familjerna inför nya krav och problem. Som en mäktig och

stark ström genom de sista årtiondena går kvinnornas stigande yrkesmedvetande, deras krav på att som ekonomiskt och socialt jämställda få deltaga i samhällsarbetet — inte av lust att lämna hemmen och barnen utan för att samhället, såsom någon har sagt, behöver deras arbetskraft, familjen deras lön och de själva känslan av gemenskap i ansvar och kärlek. Familjer med bägge makarna förvärvsarbetande bli allt vanligare, vilket rubbar gamla, invanda cirklar och låter oss skymta ett nytt ansikte hos dagens unga familjer. Även om vi alla äro eniga om barnets rätt till sin moder, är det naturligt, att denna utveckling tvingar familjerna till kompromisser. Härvid bör samhället ha skyldighet att hjälpa och bistå vid de problem barnen skapa för den förvärvsarbetande modern. En stigande individualism i förening med ökade krav på låtnader i hemarbetet gör även, att allt flera hemarbetande mödrar önska hjälp med barntillsynen.

I stadssamhället behöva och kräva nästan alla familjer hjälp med tillsynen av sina barn. Ordnade och goda lekplatser med trygghet för barnen är det första och naturligaste önskemålet. Många kräva också daghem, andra halvdaghem, andra åter önska en kompletterande fostran av barnen någon del av dagen med goda lek-kamrater och de lek- och sysselsättnings-möjligheter, som oftast inte finnas i det egna hemmet. Men även på landsbygden tränga barntillsynens problem fram — särskilt akuta bli de under jordbrukets brådaste tider av sådd och skörd.

Svallvågorna från den stora samhälls-omvandlingen de senaste årtiondena ha alltså nått hemmens och familjernas ombonade värld samt ställt barnen och deras behov i blickpunkten. De nya problemen för familjerna måste mötas med beslutsamhet av samhället framför allt därför att vi i dag veta så mycket mer om barnen och deras behov än ännu blott för några årtionden sedan. Den barnpsykologiska expertisen betonar sålunda ständigt, att vi måste *följa* barnens utveckling i stället för att *bestämma* den, samt att om vi vilja före-

bygga de vuxnas svårigheter, vår uppmärksamhet alltmer måste inriktas på sättet att uppfostra barnen. Samhället kan inte blunda längre för vad som sker i de unga familjerna, för deras problem och bekymmer med barntillsyn och barnuppfostran. Meningen skall inte vara att »ersätta» hemmen eller att taga barnen från mödrarna till några kollektiva anstalter av modell 1984. På samma sätt som 1940-talets stora diskussioner om trivselproblemen mynnat ut i tesen om människan i centrum, på samma sätt bör det nu vara en självklar sak att även sätta barnet i centrum för samhällsplaneringen. Mycket har förvisso gjorts i den vägen; ett reformarbete av stora mått har genomförts för mödrarnas och barnens bästa. Men den kanske väsentligaste uppgiften återstår: att forma samhällsmiljön så att den passar barnen och ger dem trygghet och ro. Det är en stor uppgift, en uppgift, som kräver förståelse, fantasi och kunskap om lagarna för barnens utveckling. Den innesluter krav, som spänna över hela samhällslivet, krav, som börja med bostäderna, deras planering och möblering och sluta i stadsmiljön och hela dess utformning. Det är en ny planering vi här ställas inför, en planering för barnen och deras bästa.

I stigande omfattning ha familjerna de senaste årtiondena uppmärksammat den betydelse de olika förskoleinstitutionerna kunna ha för dem själva och barnen. Barntillsynens problem äro nämligen förskoleålderns problem, och det är därför naturligt, att familjernas blickar riktats mot småbarnsinstitutionerna och deras möjligheter att hjälpa dem. Även om man för barntillsynen måste tänka sig en rad olika åtgärder, ofta i enklare former och anpassade efter lokala förutsättningar och behov, är det emellertid uppenbart, att samhällets väsentligaste insatser för barntillsynen måste ligga i dessa institutioner, vilka med kunskap om barnens livsrytm och förutsättningar och i samråd med föräldrarna söka skapa en så god uppväxtmiljö som det är möjligt för barnen.

De olika institutionerna för vård och

fostran av förskolebarnen ha dock först mycket sent blivit föremål för samhällets uppmärksamhet. Det är en rad enskilda personer och föreningar, som med betydande uppoffringar banat väg för dessa även i vårt land. I de stora kulturländerna hade de offentliga myndigheterna redan axlat ansvaret för småbarnsinstitutionerna, när den första framstöten om statsstöd motionsvägen gjordes i den svenska riksdagen år 1918. Men först på hösten 1943 kunde statsmakterna — efter ett förslag av befolkningsutredningen — fatta beslut om ett mindre statsanslag åt småbarnsinstitutionerna. Sedan isen väl brutits har dock intresset för dessa institutioner vuxit nästan lavinartat. Överallt planerar man i dag för en utbyggnad av barnstugorna och verksamheten skulle med säkerhet ha en mycket vidare omfattning och röna ännu större uppmärksamhet om icke svårigheter av olika slag — brist på personal, byggrestriktioner etc. — lagt hinder i vägen.

Det är i stor utsträckning arbetsmarknadsläget, som aktualiserat vården av förskolebarnen och gjort att barnstugorna i de flesta av våra städer och tätorter, men även på landsbygden kommit i blickpunkten. Det vore dock för snävt att se dem endast under denna synvinkel, ty det är inte blott kvinnornas ökade deltagande i förvärvslivet, bristen på hemhjälp etc., som tvingat fram denna utveckling. Genombrottet i svensk socialpolitik för de familjesociala synpunkterna tillika med den barnpsykologiska forskningens landvinningar har gjort att förståelsen för barnen i förskoleåldern och deras problem nu är så oändligt mycket större än för blott 10 år sedan. Vi hade säkerligen inte nått dithän, om inte befolkningsfrågan och dess hotande perspektiv gjutit samman olika partier och meningsriktningar i vårt land i en gemensam kraftansträngning för att effektivare stödja barnfamiljerna och rättvisare fördela barnkostnaderna. I det sammanhanget blev det äntligen uppenbart att det inte längre fanns några möjligheter för samhället att draga sig undan ansvaret för den hittills väsentligen genom enskild skapar-

kraft uppehållna verksamheten för barnen i förskoleåldern.

Men det har tagit tid, innan den insikten vuxit fram. Småbarnsinstitutionerna eller som de tidigare allmänt kallades, anstalterna till stöd för hemfostran, ha nämligen i Sverige bakom sig en 100-årig historia. »Småbarnsskolor», som utgjorde den första formen av dessa institutioner, grundades närmast efter engelsk förebild redan 1836 på privat initiativ i Stockholm och snart därefter i Göteborg, varvid verksamheten uppgavs ha såväl sociala som pedagogiska motiv. Det första daghemmet, då kallat barnkrubba, öppnades år 1854 på initiativ av den berömde läkaren, sedermera generaldirektören i medicinalstyrelsen Magnus Huss i Kungsholms församling i Stockholm. Denna nya form av småbarnsinstitutioner hade som motivering sociala skäl och stod efter behovsprövning öppen främst för barn till förvärvsarbetande mödrar eller för barn från hem, där särskilda omständigheter gjorde barnens vård mindre tillfredsställande. Den första arbetsstugan för barn i skolåldern, vilkas föräldrar hade förvärvsarbete utom hemmet, inrättades år 1887 i Stockholm. Det var föregångaren till våra nutida eftermiddagshem. Barnträdgårdarna — eller som de då kallades, kindergärten — tillkommo även de på privat initiativ. Den första grundades i Stockholm på 1890-talet. Här har motivet helt legat på det pedagogiska planet och avsikten varit att ge barnen en fostrande och för deras utveckling värdefull sysselsättning några timmar dagligen. De inrättades i ganska stor utsträckning vid privatskolor och flickskolor. För att finansiera verksamheten blevo emellertid de privata barnträdgårdarna nödsakade att ha höga avgifter, vilka väsentligt begränsade klientelet och gjorde att verksamheten i breda folklagers ögon fick något av förnäm avskildhet och socialt privilegium över sig. År 1904 bildades den första s.k. folkbarnträdgården i Norrköping. I denna institution förenades krubbans och barnträdgårdens uppgifter. Med tiden växte allt fler och fler barnträdgårdar upp i vårt land, grundade och skötta

av olika organisationer, stiftelser eller enskilda personer, vilka i många fall gjorde en storartad insats för barnens bästa.

År 1929 är även ett viktigt årtal i de svenska barnstugornas utveckling. Då startade nämligen HSB i Stockholm sin s.k. lekstugeverksamhet och förde därigenom idén om en mera allmän förskolefostran av barnen ut till de folkgrupper, som slöto upp kring bostadskooperationen och mera allmänt kring det nya sociala bostadsprogrammet. Därigenom banades väg för en ökad förståelse för småbarnsinstitutionerna inom stora grupper, som tidigare stått kallsinniga inför dem. Först på 1930-talet kom emellertid en mera allmän diskussion igång om småbarnsinstitutionerna och deras problem. På sina håll hade visserligen redan tidigare en del kommuner börjat stödja verksamheten, men i och med att befolkningsfrågan aktualiserade ett socialpolitiskt reformprogram av vidsträckt omfattning, sköts även frågan om förbättrad vård och fostran av barnen före skolan i förgrunden. Redan i direktiven för den år 1935 tillsatta befolkningskommissionen hette det, att åtgärder måste vidtagas för att nedbringa de enskilda familjernas merkostnader för uppfödning, fostran och vård av barn och särskilt trycktes på behovet av lämpliga anordningar »för barnens behöriga vård och fostran, då gift kvinna har förvärvsarbete utom hemmet». Befolkningskommissionen underströk vidare att eftersom framför allt barnens första 7 levnadsår före skolåldern äro utslagsgivande för personlighetsdanningen, föreligger behov av att särskilt för de ensamma barnens räkning tillskapa småbarnsinstitutioner i tillräcklig utsträckning och »så väl inrättade, att de under några timmar dagligen kunna giva även dessa barn förmånen av en sunt fostrande social gruppupplevelse». I ett särskilt betänkande angående barnkrubbor och sommarkolonier m.m. (SOU 1938:20) avgivet i juni 1938 förordade kommissionen statsunderstöd till driften av småbarnsinstitutionerna m.m. Förslaget blev emellertid icke föremål för några åtgärder från statsmakternas sida. Frågan om småbarnsinstitutionerna togs

därför upp till förnyad utredning av den år 1941 tillsatta befolkningsutredningen. Utredningen betraktade stödåtgärderna för småbarnsinstitutionerna som ett led i samhällets nödvändiga strävanden att underlätta kvinnornas hemarbete. Därtill kom att krigsårens utveckling på arbetsmarknaden med dess starka tendens att öka kravet på kvinnornas deltagande i förvärvsarbete gjorde det till en tvingande nödvändighet, att statsmakterna äntligen togo definitiv ståndpunkt till frågan om småbarnsinstitutionerna och deras roll i samhällslivet. På våren 1943 framlade därför befolkningsutredningen sitt betänkande med utredning och förslag angående statsbidrag till daghem och lekskolor m.m. (SOU 1943:9). Befolkningsutredningens förslag omfattade såväl statsbidrag till drifts- som anläggningskostnaderna, ehuru utredningen med hänsyn till tidsläget inskränkte sig till att förorda att statsbidrag till anläggningskostnaderna borde anstå till mera normala förhållanden inträtt.

Förslaget förelades 1943 års höstriksdag och från och med budgetåret 1944/45 anslogs 200 000 kr. till verksamheten. Anslaget har sedan dess kunnat successivt ökas, så att det för budgetåret 1950/51 utgör 2 miljoner kr. Utvecklingen framgår av följande siffror:

Budgetår	Anslag	Nettoutgifter
1944/45	200 000	173 593
1945/46	350 000	363 005
1946/47	750 000	712 933
1947/48	1 250 000	1 126 936
1948/49	1 500 000	1 669 532
1949/50	1 870 000	1 869 973
1950/51	2 000 000	

Av väsentlig betydelse för verksamhetens snabba uppsving de senaste åren har även varit att statsmakterna efter förslag från befolkningsutredningen från och med budgetåret 1945/46 beviljat statsbidrag även för utbildningen av personal verksam inom småbarnsinstitutionerna. Anslaget, som från början utgjorde 170 000 kr., har för budgetåret 1950/51 nått upp till 303 000 kr.

Det råder knappast något tvivel om att det just är samhällets genom statsbidragen till småbarnsinstitutionerna och utbildningen av deras personal visade intresse, som medverkat till den snabba frammarsch, som dessa institutioner haft de senaste åren. Av särskild betydelse har även varit att den centrala tillsyningsmyndigheten, socialstyrelsen, sedan 1944 kunnat disponera över särskild, med denna verksamhet och dess problem väl förtrogen personal. Dess insatser för att stimulera och leda utvecklingen har varit av oskattbart värde. Över 700 småbarnsinstitutioner av olika slag — daghem, barnträdgårdar och eftermiddagshem — stå i dag till förfogande för ca 34 000 barn i vårt land. I förhållande till behovet är emellertid detta antal uppenbart otillräckligt. Överallt är det också långa väntelistor på småbarnsinstitutionerna. Det är förvisso icke bara daghemmen, som nu äro föremål för kommunernas och allmänhetens intresse. Den verkligt stora landvinningen sedan 1944 ligger nämligen i det vaknande intresset på en bredare basis för förskoleålderns stora betydelse ur pedagogisk och psykologisk synpunkt. Särskilt glädjande är att idén om pedagogiskt motiverade institutioner av halvdagstyp, lek-skolor eller barnträdgårdar som de i regel kallas, börjat tränga fram med oemotståndlig kraft. Den ena kommunen efter den andra gör upp planer och söker efter alla medel att förverkliga dem. Det nuvarande statsstödet åt småbarnsinstitutionerna — i genomsnitt ca 10 % av driftskostnaderna — är emellertid i längden för obetydligt för att kunna mera effektivt stödja, uppmuntra och utveckla verksamheten. Statsmakterna ha också vid upprepade tillfällen förklarat att den nuvarande statsbidragsgivningen endast bör betraktas som ett provisorium i avvaktan på ett mera definitivt ställningstagande till frågan om småbarnsinstitutionernas utformning och inplacering i det sociala reformprogrammet till familjernas och barnens bästa.

Det starka och livliga allmänna intresset för småbarnsinstitutionerna och deras ut-

veckling hotas tyvärr just nu av de faror, som svårigheterna att få byggnadstillstånd och kvalificerad personal utgöra. Detta bör emellertid inte leda till genomgående pessimism: För dem som lokalt eller centralt stå i ledningen för denna verksamhet ger läget i stället anledning till en nödvändig konsolidering av de vunna framgångarna och möjlighet att bättre växa in i de nuvarande förhållandena. Olika former för barntillsynen kunna prövas och hinna värderas innan de föras ut i större skala. Därigenom gagnas också barnens intressen på det bästa sättet. Tiden är emellertid mogen för ett mera slutgiltigt ställningstagande från de svenska statsmakternas sida för denna verksamhet och dess anställda. Det sedan 1944 insatta statsstödet har visserligen tjänstgjort som en murbräcka, men ännu vänta kommunala myndigheter, enskilda och inte minst kåren av barnträdgårdslärarinnor på de åtgärder, som ställa småbarnsinstitutionerna till de svenska hemmens förfogande jämsides med övriga familjesociala reformer.

Förutsättningarna härför kunna synas mörka i dagens läge. De statsfinansiella svårigheterna torna upp sig och den sociala reformbudgeten är redan hårt belastad. Det är dock kommitténs bestämda uppfattning, att det inom de närmaste åren bör vara möjligt att väsentligt vidga denna verksamhet i Sverige, giva den stadga och fasthet samt de anställda trygghet och rimliga arbetsförhållanden. Även med kännedom om det trängande behovet av reformer på andra samhällsområden är det enligt kommitténs uppfattning önskvärt att placera utbyggnaden av småbarnsinstitutionerna mycket långt upp på listan över väsentliga socialreformer. Det bör inte blott vara kvinnornas alltmer ökade deltagande i förvärvsarbetet och arbetslivets krav, som gör en utbyggnad av dessa institutioner till en samhällsuppgift, utan också och framför allt insikten om att våra barns fostran och uppväxtmiljö samt deras utveckling till socialt och psykologiskt välanpassade och harmoniska ungdomar är en hela folkets angelägenhet.

Institutionernas benämningar

Under senare år har en viss diskussion pågått kring de officiellt antagna benämningarna på olika institutioner inom den halvöppna barnvården. Från barnträdgårdsläraryrket har sålunda kritik riktats mot benämningen »lekskola» på den pedagogiskt motiverade korttidsvården. Även mot själva beteckningen »halvöppen barnavård» ha erinringar gjorts väsentligen av den inre börden att allmänheten har mycket svårt att förstå vad det är fråga om. Man har ansett det önskvärdt att få fram en kortare, mera talande benämning på denna form av samhälleligt organiserad barnavård. Av denna anledning har kommittén ansett det lämpligt att här lämna en översikt av de diskussioner, som förts kring dessa frågor. I anslutning härtill ha även framlagts vissa förslag till nya benämningar på institutionerna och den verksamhet, som de äro ett led i.

Redan i det betänkande, som befolkningskommissionen avlämnade 1938 angående barnkrubbor och sommarkolonier m. m. (SOU 1938:20) upptogs institutionernas benämning till behandling. Kommissionen använde för sin del termen *halvöppen barnavård* som gemensam, sammanfattande benämning för samtliga institutioner. Härmed avsågs varje verksamhet i vilken barn omhändertagas under hela eller en del av dagen för att under den övriga delen av dygnet vistas i hemmet respektive hem och skola. Kommissionen anförde i detta sammanhang:

Såsom benämningar på de tre viktigaste typerna av dylika institutioner hava i redogörelsen, som i stor utsträckning bygger på avgivna uppgifter, bibehållits namnen barnkrubba, barnträdgård och blandformer (lekstuga). Den första betecknar alltså huvudsakligen socialt betonad heldagsvård, den andra mera pedagogiskt motiverad halvdagsvård och den tredje benämningen en kombination av olika verksamhetsformer. Emellertid har befolkningskommissionen i sina egna förslag eftersträvat en från många håll önskad modernisering av dessa beteckningar. Sålunda föreslås 'barnkrubba' hellre böra benämnas daghem, bland annat till undvikande av idéassociation med en särskilt fattigbetonad hjälpinstitution. På liknande sätt måste en mera enhetlig benämning genomföras för den halvdagsvård, som nu oftast kallas 'barnträdgård' eller 'kindergarten'. Ordet 'barnträdgård' har därvid icke kunnat genomföras såsom teknisk term, då det stundom avser heldags- och stundom halvdagsvård. Av många pedagoger anses den äldre och oöversatta benämningen 'kindergarten' klarare angiva halvdagsvårdens karaktär. Dessutom är termen 'barnträdgård' i allmänhetens uppfattning svårförstådd, vilket många missförstånd bevisa. Slutligen är den en felöversättning av det tyska 'Kindergarten', vilket vid en försvenskning borde hava blivit 'barnpark', 'barngård' eller liknande (jfr Tiergarten = djurgård, ej djurträdgård). På danska och norska sker lättare en översättning till Børne-have (danska) eller barne-have (norska), då ordet 'have' har samma något vidare betydelse som det tyska 'Garten', dvs. ett ställe, där något växer. För den hithörande halvdagsverksamheten synes, såsom föreslås i den förut nämnda bilagan, namnet *lekskola* vara mest ändamålsenligt. Om någon ytterligare uppdelning med hänsyn till barnens ålder anses nödvändig, bör denna särskilja spädbarnsavdelningen, vidare 'barnkamaren' för koltbarnen, den egentliga lekskolan

för barn från och med 3-årsåldern samt förskoleklasserna för 6—7-åringarna.

Även befolkningsutredningen tog i sitt 1943 avgivna betänkande angående statsbidrag till daghem och lekskolor m. m. (SOU 1943:9) upp frågan om institutionernas benämningar. Befolkningsutredningen använde sig i likhet med befolkningskommissionen av beteckningen halvöppen barnavård samt anslöt sig även till den av befolkningskommissionen gjorda indelningen av hithörande institutioner och de för dessa begagnade beteckningarna. Utredningen anförde sålunda:

Med *daghem* menas sålunda inrättningar för den huvudsakligen socialt betonade heldagsvården, av vilka barnkrubborna äro den vanligaste typen, med *lekskolor* inrättningar för den mera pedagogiskt motiverade heldagsvården för barn i de senare förskoleåren fram till skolåldern. De senare benämnas med en från tyskan översatt term även 'barnträdgårdar'. I valet mellan dessa båda benämningar har utredningen stannat för namnet 'lekskola', vilket utredningen på av Befolkningskommissionen anförda skäl finner mest ändamålsenligt och adekvat, om också beteckningen 'barnträdgård' alltjämt skulle vara den vanligast förekommande. Socialstyrelsen har emellertid i sin bilagda statistiska undersökning använt sistnämnda beteckningssätt. Utredningen har för undvikande av otydlighet ansett sig böra på de ställen, där hänvisning göres till denna eller andra undersökningar, vari namnet 'barnträdgård' förekommer, även i sitt eget betänkande använda detsamma. Med *eftermiddagshem* avses slutligen inrättningar för omhändertagande av skolbarn efter för dagen avslutad skolgång.

De av befolkningsutredningen använda termerna begagnades sedermera i Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående statsbidrag till daghem och lekskolor etc. (nr 339, 1945) samt i socialstyrelsens kungörelse med föreskrifter och anvisningar rörande statsbidrag till institutioner för halvöppen barnavård (SFS 1/1944).

I samband med Sveriges Barnträdgårdsläraryrksförbunds årsmöte i Stockholm den 27 februari 1944 gjordes av mötet ett uttalande rörande institutionernas benämningar, som ävenledes tillställdes Kungl. Maj:t. I skrivelsen till Konungen framhölls att förbundet fann namnet daghem för heldagsvårdande institutioner gott,

likaså eftermiddagshem för skolbarn. Namnet lekskola för den i främsta rummet pedagogiskt betingade halvdaysvården av barn i åldrarna 2—7 år kunde förbundet däremot icke finna adekvat och hemställde därför att benämningen i stället borde vara barnträdgård och i analogi härmed barnträdgårdsläraryrksförbundet. I den bifogade särskilda motiveringen till detta yrkande anförde förbundet följande:

Förbundet önskar framhålla, att aldrig något enda sakligt skäl anförts för införande av beteckningen lekskola, respektive lekskoleläraryrksförbundet. *Emot* dessa namn tala däremot följande fakta:

1. Skola betecknar i svenskt språkbruk en institution, där man meddelar undervisning (jfr hushållsskola, dansskola, skidskola etc.). Ordet lekskola inbjuder därför till den missuppfattningen, att verksamheten skulle bestå i att lära barnen leka. Uttryck som 'att meddela lekskoleundervisning' o. dyl., använda av Befolkningsutredningen, bestyrker ytterligare denna missuppfattning.

2. Orden lekskola, lekskoleläraryrksförbundet, ha sedan gammalt dålig klang i pedagogiska kretsar. Det användes nämligen i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet och användes fortfarande av personer och institutioner utan pedagogiska aspirationer. Till stor del av denna anledning togo de fackutbildade i Sverige redan 1916 namnet barnträdgård i stället för namnet lekskola.

3. Benämningarna lekskola, lekskoleläraryrksförbundet, användas icke i något annat land; skulle de komma att fastställas i Sverige, komme vi att härutinnan skilja oss såväl från övriga nordiska länder som från internationell praxis.

Vi begära, att i stället för namnen lekskola, lekskoleläraryrksförbundet införas benämningarna barnträdgård, barnträdgårdsläraryrksförbundet; intet sakligt skäl har någonsin anförts emot dessa. Befolkningskommissionens argument, att ordet barnträdgård är en felöversättning från tyskan, är icke riktigt, vilket lätt bevisas genom citat från dess grundares skrifter. Denne anger t. ex. principen vara att 'låta barnen utvecklas såsom plantorna i en trädgård växer upp, vårdade av erfarna och kunniga trädgårdsmästares händer i enlighet med naturens lagar'.

För namnet barnträdgård tala följande saksaker:

1. Benämningen uttrycker verksamhetens innebörd och syfte: det tvångslösa växandet, karaktärsdaningen, är det väsentliga — barn under 7 år böra icke meddelas undervisning.

2. Barnträdgård, barnträdgårdsläraryrksförbundet, äro de benämningar, som faktiskt redan äro de i vårt land vanligaste. I Socialstyrelsens såsom

bilaga I till Befolkningsutredningens ovan nämnda utredning publicerade statistiska undersökning rörande verksamheten vid daghem etc. framhålles (sid. 80): 'Barnträdgård är den numera utan jämförelse vanligaste förekommande benämningen på de pedagogiskt inriktade institutionerna inom den halvöppna barnavårdsverksamheten. Denna benämning har för övrigt auktoriserats vid kongresser mellan målsmännen för denna form av småbarnsfostern. (Det kan i förbigående påpekas, att barnträdgårdslärarinna synes vara den så gott som allmänt vedertagna yrkestiteln för den pedagogiskt utbildade personalen vid ifrågakvarande institutioner).'

3. Benämningarna barnträdgård, barnträdgårdslärarinna ha internordisk och internationell hävd. I Danmark användes ordet *Børnehave*, i Norge *barnehave* och i Finland *lastenhara* på finska, barnträdgård på svenska. Tysk- och engelskspråkiga länder begagna ordet *Kindergarten*. Nationernas Förbunds Bureau international d'éducation nyttjar den franska översättningen *jardin d'enfants*.

Inför den förestående freden, under vilken man hoppas uppnå ett intimare samarbete än någonsin förr med kolleger i skilda länder, anse vi det viktigt att ej genom nyinförda benämningar skilja oss från nordiskt och internationellt bruk. Vi skulle med sorg och beklagande se, att man påtvingade oss en inadekvat institutions- och yrkesbeteckning, skiljande oss från alla andra folk, och hemställa därför att barnträdgård blir den officiella benämningen på de pedagogiskt och socialt inriktade halvdagsinstitutionerna för barn i 2—7-årsåldern samt att barnträdgårdslärarinna blir den officiella benämningen på seminariebildad personal vid institutioner för halvöppen barnavård.

Över förbundets framställning anbefalldes Kungl. Maj:t såväl socialstyrelsen som skolöverstyrelsen att avgiva yttrande. Socialstyrelsen erinrar i sitt yttrande efter att ha redogjort för frågans tidigare behandling att namnet barnträdgård i alla officiella handlingar använts vid sidan av beteckningen lekskola. Socialstyrelsen hade för sin del städse tidigare använt ordet barnträdgård, eftersom denna benämning varit den vanligast förekommande. Socialstyrelsen anförde vidare:

Styrelsen vill beträffande namnet barnträdgård framhålla, att det icke synes styrelsen helt tillfredsställande. Även om befolkningskommissionens huvudanmärkning mot namnet numera icke kan anses berättigad, eftersom detta namn enligt styrelsens erfarenhet så

gott som undantagslöst betecknar halvdagsvård, måste man medge det berättigade i kommissionens påpekande att namnet barnträdgård för den stora allmänheten är svår-förståeligt. Det är i själva verket så pass långsökt som symbolisk beteckning, att missförstånd beträffande namnets egentliga innebörd ofta uppstå. På en del platser i vårt land, där barnträdgårdsverksamheten har gammal hävd, har det emellertid helt slagit igenom och ingått i det allmänna medvetandet. I detta sammanhang bör emellertid framhållas, att det anses önskvärt och ofta förekommer, att en pedagogiskt inriktad institution för halvdagsvård av förskolebarn är utrustad med en trädgård, vilken spelar en icke oväsentlig roll i verksamheten. Härigenom erbjuder sig en lättfattlig bakgrund för benämningen barnträdgård, vilket förhållande är ägnat att minska betänkligheterna mot denna benämning.

Vad benämningen lekskola beträffar vill styrelsen vitsorda riktigheten av det i Sveriges barnträdgårdslärarynnors riksförbunds skrivelse gjorda påpekandet, att namnet lekskola i vissa kretsar fortfarande förbindes med en tidigare utan pedagogiska anspråk av utbildade personer bedriven verksamhet bland småbarn och därför på sina håll anses minder-värdigt i förhållande till namnet barnträdgård. Sålunda förekom det i flera fall i samband med utannonseringen av socialstyrelsens kompletteringskurs i Norrköping, att aspiranter till kursen frågade, huruvida det icke förelåg någon möjlighet att få utbildas sig till barnträdgårdslärarynna i stället för lekskollärarynna. Namnet lekskola godtages, som av här berörda framställning framgår, ej heller av yrkesutövarna själva. Vid en inom Sveriges barnträdgårdslärarynnors riksförbund företagen omröstning förklarade sig 280 mötesdeltagare föredraga namnet barnträdgårdslärarynna och 49 namnet förskolelärarynna som benämning på ifrågakvarande yrkesutövarer. Namnet lekskollärarynna föreslogs ej av någon vid detta möte. Benämningen lekskola synes sålunda helt sakna stöd hos dem, som arbeta vid institutioner av detta slag.

Socialstyrelsen har funnit det nödvändigt att använda namnen barnträdgård och lekskola vid sidan av varandra för att undvika missförstånd samt för att klargöra, att det rör sig om tvenne olika benämningar på samma institution. I själva verket förefaller det lyckligast, om en sådan praxis kunde få bibehållas tills vidare i avvaktan på att den utveckling, som nu sker i fråga om den halvöppna barnavården, skall fölla utslaget till förmån för något av de nu använda namnen eller eventuellt medföra tillskapandet av en ny benämning på de pedagogiskt inriktade institutionerna för halvdagsvård av barn i förskoleåldern.

Skoioverstyrelsen framhöll för sin del att varken beteckningen barnträdgård eller beteckningen lekskola kunde anses fullt tillfredsställande. Enligt styrelsens mening vore det säkerligen lyckligast om man för dessa institutioner införde en ny beteckning, som så småningom kunde vinna allmänt gillande. Styrelsen anförde vidare:

Åldern före den närmast obligatoriska skolåldern benämnes allmänt förskoleåldern. Det borde då enligt överstyrelsens mening övervägas, huruvida icke i enlighet därmed de institutioner, som under denna ålder omhänderväsa barnen i fostrande och utvecklande syfte, lämpligen borde benämnas förskolor. Häremot kan visserligen invändas, att beteckningen 'skola' icke är i detta fall lycklig. Skillnaden mellan det 'tvångslösa växandet', som åberopas till stöd för benämningen barnträdgård, och den moderna skolan är dock icke så stor. I vart fall på småskolestadiet är det mindre fråga om ett inpräntande tvångsvis av kunskaper än om en individuell handledning, som avser att utveckla det enskilda barnets andliga krafter. För övrigt må påpekas, att införandet av benämningen 'lärarinna' — även i formen barnträdgårdslärarinna — för tanken till begreppet skola.

Överstyrelsen vill alltså framföra den tanken, att de institutioner, varom här är fråga, skulle benämnas förskolor. Då överstyrelsen har klart för sig, att en ny benämning icke kan genomföras med ens utan först så småningom, har överstyrelsen emellertid intet att erinra mot att man tills vidare använder olika benämningar i detta hänseende och först senare fastställer de officiella benämningarna på dessa institutioner och deras personal.

Slutligen kan nämnas att Stockholms stads barnavårdsnämnd i ett utlåtande över socialstyrelsens förslag till normalreglemente för lekskola, daghem och eftermiddagshem i juni 1944 ansett, dels att namnet lekskola ej är adekvat för verksamheten, dels att någon anledning ej förefinnes att gå emot en uttrycklig och enstämmig önskan från den yrkesgrupp, som handhar verksamheten.

Utän tvivel måste det betecknas som olyckligt att oenighet ännu råder angående benämningarna på institutionerna inom den halvöppna barnavården. Det synes kommittén därför önskvärt att man nu söker nå fram till sådana benämningar, som både äro

lättfattliga och som allmänheten och de närmast intresserade själva förknippa med verksamheten.

Läget i detta avseende har icke undergått någon förändring sedan de ovan refererade framställningarna och yttrandena gjordes. Fortfarande råder alltså enighet om begreppen daghem och eftermiddagshem. Delade meningar göra sig dock alljämt gällande kring beteckningen på den pedagogiskt motiverade korttidsvården.

Det bör emellertid framhållas, att beteckningen barnträdgård fortfarande är i majoritet såväl bland gamla som nya institutioner. Givetvis beror detta på att de utexaminerade barnträdgårdslärarinnorna anse detta namn vara det lämpligaste och naturligaste. Men fortfarande ha nog lek- männen svårt att acceptera detta namn och fortfarande vållar det på sina håll reaktion och missförstånd.

De invändningar, som t. ex. barnträdgårdslärarinnorna anföra mot begreppet lekskola, ha i huvudsak varit följande. Ordet lekskola kan hos allmänheten vålla den missuppfattningen, att det här skulle röra sig om en sorts skola, där man lär sig leka. Viktigt är även att orden lekskola och lekskolelärarinna ha dålig klang i pedagogiska kretsar samt att de, som närmast handha verksamheten, själva kalla sig barnträdgårdslärarinnor och till 90—95 % äro organiserade i ett förbund, som kallar sig Sveriges barnträdgårdslärarinnors riksförbund. Slutligen måste det anses angeläget att vi även i vårt land röra oss med termer, som äga nordisk och internationell motsvarighet. De som å andra sidan förorda termen lekskola påpeka, att man i utlandet oftast sökt i de olika termerna för korttidsvården få med ordet »skola» — sålunda kallas institutionerna för korttidsvård för de yngre barnen i USA och England nursery school, i Frankrike école maternelle etc. Man påpekar även att av ett namn för korttidsvården måste framgå, att det rör sig om pedagogiska institutioner, vilket termen barnträdgårdar icke anses göra.

Efter olika överväganden och med hän-

syn till nödvändigheten att om möjligt få dessa namndiskussioner ur världen anser kommittén det lämpligast, att som samlande benämning på korttidsvården tillskapas ett neutralt namn, som kan accepteras av alla, varefter full frihet lämnas åt de olika institutionernas huvudmän att fastställa namnen på de olika underavdelningarna. Av särskild betydelse har det syntts kommittén att använda benämningar, som lätt kunna över-sättas till de stora kulturspråken och som omedelbart förstås och äga motsvarighet i resp. land. Detta är en förutsättning för ökad internationell kontakt och ökat utbyte av erfarenheter om modern barnavård och fostran.

Slutligen har kommittén ansett det nödvändigt att skapa en enkel, slående och för allmänheten mera klar benämning i stället för det otympliga och krångliga uttrycket »den halvöppna barnavården». Av denna anledning föreslår kommittén att som samlande benämning för både heldags- och korttidsvården i stället för »institutioner för halvöppen barnavård» införes benämningen *barnstugor* och i analogi därmed t. ex. statsbidrag till barnstugeverksamheten etc. För »det officiella Sverige», olika statliga och kommunala myndigheter och organ, är det detta *samlade namn*, som har betydelse och med hänsyn härtill är det särskilt viktigt, att detta namn så klart som möjligt anger den ifrågavarande verksamhetens art. Den föreslagna benämningen torde uppfylla de krav, som rests i fråga om lättfattlighet och enkelhet. Termen barnstuga, som är bildad i analogi med svenska ord som arbetsstuga, lekstuga etc., ger i likhet med dessa och andra ord, som sluta på -stuga, ett intryck av gemytlighet, vänlighet och folklighet. Ur språkriktighetssynpunkt torde några anmärkningar icke kunna riktas mot ordet. Det torde för övrigt icke ha några svårigheter att slå igenom, eftersom det redan introducerats på sina håll inom barnavården såsom t. ex. i Stockholm och Västerås. Däremot torde den nuvarande benämningen »halvöppen barnavård» sakna alla förutsättningar för att allmänt accepteras.

Uttrycket *barnstugeverksamheten* kommer i den följande framställningen alltså att inrymma alla de nuvarande institutionsformerna inom den hittillsvarande »halvöppna barnavården». Även för dessa institutioner anser kommittén det dock önskvärt med i viss mån nya namn.

Kommittén vill framhålla att den pedagogiska målsättningen, planeringen av arbetet, utrustningen med för olika åldersstadier lämplig lek- och sysselsättningsmateriel, personalens kvalifikationer etc. är och måste vara densamma för de förskolebarn, vilka på grund av moderns förvärvsarbete mottagas för heltidsvård inom ett daghem och för de barn till hemarbetande mödrar, vilka huvudsakligen för uppfost-
ran vistas några timmar dagligen i en förskola. Kommittén anser det dock riktigast att liksom hittills särskilja dessa två vårdformer genom olika ämnesbeteckningar för att undvika missförstånd, trots att det endast är vistelsetidens längd per dag, som skiljer dem åt.

Benämningen *daghem* bör därför vara kvar som beteckning för de institutioner, som lämna vård av förskolebarn på grund av moderns förvärvsarbete (5—12 timmar om dagen). Daghemmen förutsätts indela de omhändertagna barnen i olika åldersgrupper och på dessa böra i överensstämmelse med nuvarande språkbruk — även om det inte är fullt adekvat — användas termerna *spädbarnsavdelning* (fördelad på liggbarn och krypbarn) för barnen i åldern 6 månader—2 år, *koltbarnsavdelning* för barnen i åldrarna 2—3 år, *barnkammare* för åldrarna 3—5 år och för åldersgruppen 5—7 år inom daghemmets ram kunna vederbörande själva välja den beteckning man anser lämpligast och mest adekvat: *barntädgård*, *småbarnsskola* eller *lekstuga*.

För den huvudsakligen pedagogiskt motiverade vården av förskolebarn i åldern 3—7 år med högst 4 timmars vård om dagen föreslår kommittén i likhet med skolöverstyrelsens tidigare omnämnda förslag att den samlande benämningen *förskola* införes. Genom detta namn utsäges, att det är fråga om en vårdform för barnen i den

allmänt kallade förskoleåldern liksom termen även i viss mån kan sägas inbegripa det pedagogiskt betingade i denna vårdform. Det är den institutionsform inom barnstugeverksamheten, som kommer närmast före skolan och som syftar till att få barnen att anpassa sig även för skolan, omvärlden och gemenskapen. För denna term — förskola — talar även det faktum, att de nuvarande seminarierna för utbildning av barnträdgårdslärarinnor allmänt kallas »förskoleseminarier». Ett accepterande av denna term för korttidsvården skulle även innebära, att ett neutralt namn tillskapades samlade och enade. Dessutom användes denna term i enlighet med internationellt språkbruk (preschool education, éducation préscolaire) allt allmännare i sammanhang, som avse pedagogik och metoder t.ex. förskolepedagogik, förskolefostran. Denna term kan också lättast användas i sammansättningar t.ex. i samband med skolstadierna. Även inom förskolan skulle självfallet sedvanlig indelning efter åldern ske. För åldersgruppen 3—5 år föreslås benämningen *barnkammare* och för åldersgruppen 5—7 år fingo vederbörande även här själva välja beteckningen *barnträdgård*, *småbarnsskola* eller *lekskola*.

I den följande framställningen använder sig kommittén genomgående av termen förskola, när hela perioden 3—7 år avses men av termen barnträdgård, när åldersgruppen 5—7 år inom förskolan behandlas,

även med risk för att detta kan uppfattas som kodifierande för framtiden.

Den nuvarande benämningen *eftermiddagshem* anser kommittén bör bevaras för de institutioner, som ta hand om skolbarn till förvärvsarbetande mödrar. Termen *halvdaghem* bör förbehållas institutioner, öppna 5—7 timmar per dag för barn i åldern 2—7 år, vilkas mödrar ha deltidsarbete. Den numera allmänt accepterade termen *familjedaghem* för de privata hem, som mot ersättning mottaga barn till förvärvsarbetande mödrar, anser kommittén lämplig, likaså benämningen *jordbruksdaghem* för de ofta mera provisoriskt anordnade daghemmen på landsbygden. Termen »*barnparkering*» bör reserveras för olika anordningar för tillfällig eftersyn av småbarn.

Kommittén vill slutligen påpeka, att de här föreslagna benämningarna i stor utsträckning redan accepterats i mera officiella sammanhang såsom stadsfullmäktigetryck etc. Även HSB har för sin del godtagit större delen av den föreslagna nya nomenklaturen samt genomgående använt den i sin i mars 1948 utgivna broschyr »Förskolor och daghem. HSB:s byggnadstekniska utredningar nr 6». Det må även anmärkas, att de föreslagna nya benämningarna ur språkriktighetssynpunkt granskats och godkänts av professor Erik Wellander, Stockholm. En tabellarisk översikt av institutionernas benämningar gives nedan:

Institutionernas benämningar inom barnstugeverksamheten

<i>Daghem</i>	Institution för barn i åldern 6 mån.—7 år, vilkas mödrar ha förvärvsarbete. Öppethållande 7—12 timmar per dag. Barnen erhålla i regel tre måltider samt möjlighet till middagsvila.
<i>Halvdaghem</i>	Institution för barn i åldern 2—7 år, vilkas mödrar ha deltidsarbete. Öppethållande 5—7 timmar per dag. Barnen erhålla 1—2 måltider samt möjlighet till middagsvila.
<i>Familjedaghem</i>	Privat hem, som mot ersättning mottager barn i åldern 6 mån.—7 år, vilkas mödrar ha förvärvsarbete. Vårdtid, måltider och middagsvila i likhet med daghem respektive halvdagshem.

- Jordbruksdaghem* Provisoriskt daghem, som under vissa perioder av året mottager barn i åldern 1—7 år, vilkas föräldrar huvudsakligen äro sysselsatta i jordbruksarbete. Öppethållande per dag, måltider och vila i likhet med daghem.
- Förskola* Institution öppen ca 3 timmar dagligen, som mottager barn i åldern 3—7 år för lek, sysselsättning och fostran. Barnens mödrar äro i regel hemarbetande. Måltider serveras endast i undantagsfall.
- Eftermiddagshem* Institution för skolbarn, vilkas mödrar ha förvärvsarbete. Öppet-hållandet avpassas efter barnens skoltider.
- »*Barnparkering*» Anordning för tillfällig eftersyn av småbarn.

Barnstugorna i utlandet

Det är allmänt känt att barnstugeverksamheten utomlands, särskilt i de stora kulturländerna USA, England och Frankrike, nått en mycket kraftigare utveckling än i Sverige. Först när den internationella pedagogiska byrån i Genève år 1939 publicerade en översikt fick man emellertid en uppfattning om vilken omfattning denna verksamhet tagit och hur starkt intresset var i de olika länderna¹. Denna översikt, som ger mycket summariska uppgifter och knappast är användbar för att få en mer konkret bild av situationen i olika länder, visar dock hur även mindre och senare utvecklade länder t. ex. Australien, Kina och Bulgarien framgångsrikt tagit sig an barnstugorna. I det sistnämnda landet har t. ex. varje kommun med mer än 5 000 invånare skyldighet att upprätta en förskola. Flertalet landskommuner faller under föreskriften, men samtidigt finns en klausul om, att kommuner, som ej ha råd, kunna inrätta en skördekindergarten som ersättning. Likaså har varje industriföretag med arbetande mödrar, vilka tillsammans ha mer än 20 barn under skolåldern, skyldighet att inrätta ett daghem. Statsstöd har funnits länge, i det att den första lagen tillkom så tidigt som 1891. Ännu tidigare eller redan 1840 kom starten i Polen och antalet institutioner (przedszkola) har sedan länge varit stort där.

Stora svårigheter ha visat sig uppstå

¹ L'organisation de l'Éducation préscolaire. Publications du Bureau International d'Éducation. Nr 68 Genève 1939.

vid våra försök att införskaffa exakta och aktuella uppgifter om barnstugorna i utlandet. Den nyssnämnda internationella översikten ger inga mera statistiska och exakta mått på verksamhetens omfattning i olika länder. Under och efter andra världskriget ha vidare stora ändringar skett på detta område. Sålunda har särskilt en kraftig ökning av barnstugorna kommit till stånd i Tjeckoslovakien och Polen, medan framför andra de brittiska dominions, Kina, Egypten m. fl. länder lagt upp en organisation för en framtida utbyggnad av dessa institutioner, varvid stort intresse visas för en pedagogiskt riktig uppläggning och förstklassig utrustning av institutionerna; kanske går Australien härvidlag i främsta rummet.

Några data från Sovjetunionen finns tyvärr inte i den nyssnämnda internationella översikten. Då sådana förekomma i andra publikationer² ge de i allmänhet endast vissa totaluppgifter, som emellertid äro mycket svåra att värdera, då man icke känner till vilket administrativt område de avse. Så mycket kan dock fastslås som att barnstugorna spela en mycket stor roll i Sovjetunionen, såväl inom industrien som vid kollektivjordbruken. De ha olika karaktär och olika organisatorisk anknytning, beroende på om de äro avsedda för barn över eller under 3 år. De senare, som äro inrättade för barn till förvärvsarbe-

² Jfr Child Care facilities for Women Workers. International Labour Review. Vol. LXII m 5, 1950.

tande mödrar, anses höra till hälso- och barnvården, förestås av sjukvårdsutbildad personal och ha bl. a. särskilda, mindre isoleringsavdelningar, »snuvavdelning», »dysenteriavdelning» etc. De uppges under kriget (1943) ha betjänat icke mindre än 45 % även av barnen i rena landsbygdsdistrikt.

De uppgifter, som funnits tillgängliga om Sovjetunionen från senare år, visa, att antalet platser (bäddar) på daghemmen år 1948 uppgick till 878 000 exkl. säsongsdaghemmen (skördedaghemmen), vilka årligen togo hand om mellan 3—4 milj. barn. Förskolorna anges ta emot ca 1 500 00 barn. År 1949 ålades alla nya företag med mer än 500 anställda kvinnor att inrätta daghem och förskolor; man utgick från att 12 daghems- och 15 förskoleplatser behövdes per 100 anställda kvinnor.

Amerikas Förenta Stater

I USA liksom annorstädes finns en dubbel fåra i barnstugornas historia: en social fåra, som leder till daghemmet (day nursery), och en pedagogisk, som leder till förskolan (nursery school och kindergarten för resp. yngre och äldre åldrar). Men ingenstädes har den pedagogiskt intresserade rörelsen haft så överlägsen kraft och ingenstädes ha heller impulserna därifrån så definitivt kommit att prägla även de institutioner, i vilka de båda tendenserna så småningom sammansmälts (war nursery centres).

Historiskt sett uppträda småbarnsinstitutionerna inte särskilt tidigt i USA. Owen, som i England i början av 1800-talet lade grunden till »småbarnsskolorna» (infant schools), försökte visserligen införa en infant school även i det amerikanska samhället New Harmony, där han gjorde sitt socialistiska experiment med verkligheten. Därifrån utgick emellertid ingen rörelse. Den som till slut kom, och som snart växte med en styrka, som på intet annat håll har sin motsvarighet, var en importföreteelse, eller rentav en immigrantföreteelse. Efter

revolutionen 1848 i Tyskland emigrerade ju människor i stora skaror till Amerika. Deras ledare var Carl Schurz, vars hustru redan 1855 grundade den första kindergarten, avsedd för tyska barn, i Watertown, Wisconsin. Hela skedet fram till 1870 brukar kallas »den tyska kindergartens tid». Rörelsen var då huvudsakligen begränsad till tysk-amerikanska privatskolor och föräldrarna hämtades direkt från den Frøbelska kindergarten.

1860 hade dock en rent amerikansk kindergarten grundats av Elisabeth Peabody i Boston och nu vidtog en utveckling av denna pedagogiska institutionsform såsom ett inslag i den pånyttfödelse av uppfostran, vilken närdes av den speciella amerikanska livsfilosofi, som går under namnet New England Transcendentalism (Emerson m. fl.). Denna första förskoleinstitution var visserligen i praktiken ett ganska diletantmässigt experiment; först under decenniet 1870—1880 växte ett större antal institutioner fram, varvid även en stadigare grund för deras arbete lades. Det blev av stor betydelse att förskoleintresset i Amerika bars upp av företrädare för den politiskt radikala och för den intellektuella eliten i landet. För de stora skolreformatorerna, såsom t. ex. Horace Mann, stod förskolefostran alltid i förgrunden och den har sedan dess aldrig skjutits undan i skoldiskussionen. Ett livligt allmänt intresse framkallades även av en modellinstitution, som fanns till beskådande på den stora utställningen i Philadelphia (1870).

Allt detta omnämnes här för att visa hur förskolefostran i USA från början fått en helt annan uppläggning och helt andra utgångspunkter än t. ex. i de skandinaviska länderna och England och Frankrike, där dock den faktiska utbredningen varit minst lika stor. Av mycket stor betydelse har även varit kvinnoklubbarnas aktiva intresse samt kyrkornas, vilka icke minst genom att ofta göra om söndagskolan till en kindergarten populariserat bägge.

Snart nog kom också ett amerikanskt bidrag till denna rörelse, då ett reforme-

rande av den frøbelska traditionen satte in så kraftigt, att det så småningom nära nog till oigenkännlighet förändrade kindergarteninstitutionen även i Europa.

Dessa reformsträvanden, som bryta igenom omkring 1890, bruka sammanfattas under benämningen »den progressiva kindergarten». De stå i mycket nära släktskap med den nyskolerörelse, som de i själva verket förebåda och som sedan förbundits framför allt med John Deweys namn. Särskilt anmärkningsvärda äro dessa strävanden därför att de för första gången anknyta till den framväxande barnpsykologiska forskningen och sålunda ställa ingående »varför»-frågor kring de olika detaljerna i hela den pedagogiska traditionen. När en sådan objektiv granskning av den pedagogiska ändamålsenligheten i sysselsättningar, lekmaterial, metoder etc. påbörjades, visade det sig mycket snart, att mycket varit missriktat. Redan år 1890 blev man i USA färdig att rensa ut en hel del av det s. k. fröbelmaterialet, speciellt vikningar, träning av pappersremсор m. m. Generellt utdömdes det allmänna bruket — ehuru naturligtvis för tillfälligt bruk ingenting bör vara förbjudet i barnens värld — av ömtåligt material och småpillriga sysselsättningar. Vidare de block, pärlor etc., som hade alltför liten storlek för att passa den förhandenvarande utvecklingen av barnens koordinationsförmåga och muskelkontroll; en ungefär tiofaldig förstoring av lekmaterial befanns i stället vara lämplig. Slutligen kunde man helt objektivt kritisera sönder den likriktade »klassundervisning», som höll barnen i en likformigt framskridande sysselsättning under lärarinns schema. En av de unga pionjärerna inom denna reformrörelse, miss Patsy Smith Hill, kom att samarbeta med psykologen Stanley Hall och blev så småningom professor i förskoleålderns psykologi och pedagogik vid Columbiauniversitetet. Hon har ända in på 1940-talet verkat som en ledande kraft på hela förskolepedagogikens fält.

Den progressiva kindergarten gjorde snart sitt segertåg över hela USA. Så mycket större effekt fick detta som man

med början i St. Louis 1873 hade börjat lägga in kindergarten som en del under det allmänna folkskoleväsendet. Redan 1914 visade det sig att det fanns 9 650 kindergartnar med 487 000 barn i amerikanska städer, varav 85 % tillhörde skolväsendet såsom ett- eller tvååriga förskoleklasser.

Läsåret 1939—40 gingo 595 000 i offentliga kindergartnar och 57 000 i sådana tillhörande privatskolor, vilket innebär att 18 % av samtliga 5-åringar och 69 % av samtliga 6-åringar gingo antingen i dessa eller, vad beträffar 6-åringarna, i småskolan. Detta procenttal växlar i sin tur mellan stad och land: i städer 29 % av 5-åringarna och 80 % av 6-åringarna, i de rena jordbruksdistrikten 7 % av 5-åringarna och 57 % av 6-åringarna. I själva verket äro kindergartnarna ofta öppna även för 4-åringar. Av intresse är vidare att notera, att i ungefär hälften av staterna skoldistriktet direkt åläggas att hålla kindergarten; i en del av dem t. ex. Californien föreskrives, att när föräldrar till ett visst antal barn så önska, skall skoldistriktet ha skyldighet att inrätta en kindergarten. 1950 hade antalet kindergarten stigit ytterligare. Då kunde ca 773 000 barn få plats vid de offentliga institutionerna — i regel förlagda i anslutning till skolorna — 49 000 i av kyrkosamfund upprättade kindergarten samt 35 000 barn i privata kindergartnar totalt alltså 857 000 barn.

Nursery school

Som torde ha framgått av redogörelsen ovan betecknar begreppet kindergarten i Amerika en skolform för ett visst åldersstadium, nämligen 4—6-åringar. Det är alltså förskoleklasser i egentlig bemärkelse, klasser, som därtill endast arbeta 2 eller 3 timmar dagligen. För de lägre åldersgrupperna fanns länge ingenting annat av förskolefostran än vad daghemmen (se nedan) kunde bjuda några få. Efter förra världskriget började emellertid barnkamarskolor (nursery schools) för 2—4

åringar — ofta även mottagande barn från 18 månaders ålder — efter direkt inspiration från de engelska motsvarigheterna, att inrättas såsom en slags pre-kindergarten. De kommo dock att i Amerika få en alldeles särskild karaktär i det att de till en början väsentligen inrättades av för pedagogiska pionjärexperiment intresserade personer. Sålunda tillkommo barnkammarskolor särskilt ofta i förbindelse med de psykologiska institutionerna vid olika universitet, där ett mycket grundligt arbete utfördes för att konstatera vad som synes lämpligt för barns fysiska och psykiska utveckling. Snart nog kom emellertid nursery schools även att tagas upp i det offentliga skolväsendet i en del stater eller städer (tidigast i Los Angeles 1926). Intressant är därvid, att de ingalunda alltid förläggas i närheten av kindergarten utan lika gärna i anslutning till läroverksavdelningarna, high schools, för de högre åldrarna, där det går ungdom, som därigenom kan få tillfällen att fortlöpande observera barnen och lära sig en slags »förberedande för-äldrafostran».

Även om barnkammarskolan i mångt och mycket är en variant till kindergarten och icke minst till den progressiva kindergarten, har man kommit att lägga en dittills ökänd vikt vid barnens emotionella och sociala utveckling, deras vanor och attityder. Med de oförlikneliga pedagogiska ambitioner, som amerikanerna ha och den storartade uppmuntran till psykologisk och pedagogisk forskning rörande förskoleåldern, som mot slutet av 1920-talet gavs genom frikostiga donationer av Rockefellerstiftelsen, är det icke förvånansvärt att det amerikanska förskoleväsendet och särskilt nursery schools kommit att ge den i metodiskt hänseende mest fulländade utarbetningen av förskolefostrans idé.

Själva den kvantitativa omfattningen av dessa var länge blygsam. 1932, då den första officiella rapporten gavs ut om dessa skolor från den särskilda byrå inom Office of Education i Washington, som handhar barnkammarskola, kindergarten och småskola, kunde man inregistrera 262 stycken

med endast omkring 5 000 barn. 1940 var antalet barnkammarskolor omkring 1 000, men då hade samtidigt en annan mäktig gren vuxit fram, nämligen de provisoriska barnkammarskolor, som framkommit under arbetslöshetskrisen på 1930-talet och som samma år ännu funnes kvar till ett antal av omkring 1 500. Denna utveckling bör emellertid ses mot bakgrunden av daghemmen.

Daghemmen

I någon mån ha de offentliga kindergartnarna kunnat fylla behovet av daghem. Man fann nämligen vid den statistiska undersökning, som gjordes omkring 1930 i samband med en stor White House-konferens i barnavård, att 3 % av barnen i dessa kindergartnar och 13 % av barnen i privata kindergartnar fick heldagsvård. De senare äro ju huvudsakligen filantropiska företag till hjälp för fattigare barn och ofta katolska eller på annat sätt konfessionsbundna institutioner, och kunna icke direkt anses som daghem, då de i allmänhet bilda underavdelning till en skola, som barnen sedan fortsätta i (272 filantropiska kindergartnar och 218 betalande privata). Men även riktiga daghem (day nurseries) ha funnits och finnas i Amerika: det första öppnades samma år som den första svenska, nämligen 1854. Tyvärr är det mycket svårt att få statistiska uppgifter om antalet av dem, som sortera under olika kommunala myndigheter och privata organisationer. Vid de förfrågningar, som göras av Children's Bureau i Washington, rapportera icke ens alla tillfrågade distrikt. 1940 uppgavs dock att det fanns omkring 8 000 barn i dessa daghem, av vilka för övrigt mer än 90 % äro privata. Under 1940-talet ha daghemmen hastigt tillvuxit i antal, vilket t. ex. visas av Chicago, som före 1940 hade ett 30-tal daghem men 1945 69 privata daghem jämte 48 krigsbarnkammare av offentlig karaktär. Mycket liten kontakt har funnits mellan daghemmen, vilka som stödjande organisation ha National Federation of Day Nurseries, och de bägge andra,

mer målmedvetet pedagogiska av de permanenta institutionerna, som haft sina företrädare organiserade i National Kindergarten Association och The National Association for Nursery Education. Emellertid ha daghemmen i stor utsträckning reorganiserat sitt arbete för att tillämpa de modernare metoderna från barnkammar-skolan.

Utvecklingen under 1930- och 1940-talen

En viss sammansmältning av daghemmets och förskolans syften kom till stånd vid den nästan explosionsartade utvecklingen av förskoleinstitutionerna för de lägre åldrarna i samband först med 1930-talets ekonomiska kris och sedan med mobiliseringen under andra världskriget.

I oktober 1933 sanktionerade den dåvarande generalen för arbetslöshetshjälpen, Harry Hopkins, att »krisbarnkamrar» (emergency nursery schools) skulle få upprättas med hjälp av denna organisations medel. Barnen försumrades i de arbetslösa hem och arbetslös lärarpersonal fanns i stor utsträckning. Därför skulle enligt det uppgjorda programmet arbetslösa barn särskilt tas om hand och arbetslös personal sysselsättas. Kostnaderna skulle huvudsakligen avse att ersätta arbetslöshetsbidrag, alltså vara löner, medan alla andra kostnader drastiskt reducerades.

Detta program hade sådan framgång, att det redan under första året upprättades 2 979 krisbarnkammar med 65 000 barn från hem där arbetslöshet och nöd härjade. 7 478 personer (lärare, folkbildningsarbetare, socialarbetare, sköterskor, kokerskor, kontorister etc., varav $\frac{1}{4}$ visade sig vara akademiker och $\frac{2}{3}$ seminarieutbildade) fingo härigenom anställning. I staten Idaho nådde man redan första året därhän, att nära 60 % av barnen i alla understödstagande familjer bevistade en dylik emergency nursery school. Den var öppen alltefter de lokala omständigheterna; i allmänhet var den icke heldagsinstitution i vår bemärkelse utan öppen c:a 6 timmar (förmiddag + lunch + middags-

sömn), vilket i USA anses mest fördelaktigt ur pedagogisk synpunkt. En anmärkningsvärd detalj var det föräldrarbete, som knöts till dessa krisbarnkammar, inte endast i form av studiecirklar i uppfostringsfrågor utan även i mycket uppoffrande praktiskt arbete med institutionernas inredning m. m.

På grund av själva finansieringsreglerna fluktuerade antalet sådana institutioner med det ekonomiska läget; många upphörde relativt snart med sin verksamhet, men ännu i slutet av 1930-talet funnos ungefär 1 500 av dessa institutioner kvar. Även de som försvunnit hade betytt mycket för att väcka intresse för organiserad kamratfostran i förskoleåldern och kunna därför antas ha en hel del avläggare i de permanenta nursery schools, som sedan också raskt tillväxt.

Då mobiliseringen för krigsindustrin kom under andra världskriget och fordrade en stark rekrytering även av kvinnlig arbetskraft med utflyttning till i många fall helt nyanlagda industriorter, blev behovet av institutioner för förvärvsarbetande mödrar med barn brännande. För *skolbarnen* arrangerades »heldagsskolprogram», »all-day-school», d. v. s. barnen höllos kvar i skolan efter arbetsdagens slut, på lördagar, lov och även söndagar, om det behövdes. Impulsrika handledningar för hur lärare och frivilliga hjälpkrafter skulle organisera barnens fritidssysselsättningar utarbetades, gällande allt från svampodling till fotboll. *Förskolebarnen* togos om hand i nursery schools. Kommuner och organisationer uppmuntrades att sätta i gång sådana. Men federala anslag kommo också till. Vissa förberedande steg togos först, men det definitiva genombrottet kom med Lanham Act (1942) och ännu mer efter War Area Child Act (1943). Då kunde man räkna in i 195 förskoleinstitutioner och 842 eftermiddagshem för skolbarn, som fått statsbidrag med ungefär hälften av kostnaderna för resp. 59 000 och 96 000 barn.

Samtidigt måste existerande kindergartnar och nursery schools i stor utsträck-

ning vidga sin verksamhet till att få heldagskaraktär. De nytillkommande, som ofta hade mer provisorisk karaktär, kallades allmänt Children's Centers. Olika former utvecklades på olika håll. Först under denna tid utformades motsvarigheter till vår barnstugeverksamhet med såväl eftermiddagshem för skolbarn som heldagshemsvård för en del förskolebarn och förskolegrupper för andra. Både de och fritidssysselsättningarna ingingo emellertid i ett gemensamt program för »Extended School Service». I allmänhet medgavs ej lägre kompetens för föreståndarinna och avdelningslärarinnor. Däremot mottogs frivilliga tjänster av mödrar och andra i skift om ända ned till 2 timmar per vecka. Dessa hjälpkrafter fingo särskilda tränings- och orienteringskurser, oftast om 2 månader. Även för läroverksungdom, som kunde ta barnvakter i enskilda hem men även hjälpa till i institutioner, eftermiddagstimmar i småskolor etc., anordnades liknande kurser som en detalj i skolungdomens utbildande till »Victory Corps».

Otaliga äro de föreskrifter och rekommendationer, som formulerats av lokala myndigheter och sakkunniga organisationer angående utrymmesfordringar, personal, dagsschema o. s. v. För de förskoleinstitutioner, som inrymmas i de subventionerade bostadskomplexen har *föreskrivits*, att utom föreståndare skall det finnas minst en utbildad vuxen för vart 10:e barn och att minst 2 vuxna måste dela ansvaret för varje grupp. Samma norm *föreslås* allmänt av Children's Bureau i Washington, se t. ex. Standards for Day Care of Children's of Working Mothers. Bureau Publ. 284, 1942.

Som synes har utvecklingen i Amerika gått i stora ryck, kraftigt beroende av förändringar i de yttre samhällsförhållandena. Som en klippa har dock hela tiden kindergarten för 4—7-åringar stått fast. Barnkammarskolan har vunnit ett allt allmänare förtroende. Daghemmen synas ha blivit allt överflödigare — relativt sett, eftersom tillväxten städse gällt de nyare och mer pedagogiska formerna. Själva

organisationen och finansieringen av alla institutioner utom kindergarten är emellertid ännu ett öppet problem. Med de nära en dryg miljon barn, som nu kunna beräknas befinna sig inom dessa institutioner, står Amerika emellertid långt framme. Ungefär vart 10:e av samtliga barn i åldern 2—7 år, men självfallet en avsevärt större proportion av barnen i städerna, tillhör nu någon av småbarnsinstitutionerna. Betydelsefullast är dock det anorstädes uppnådda studiet av samt hänsynstagandet till och befrämjandet av barnens psykologiska utveckling liksom det odogmatiska utarbetandet av pedagogiska metoder, vilket gör att andra länder alltid ha mest att lära just av USA.

England

Utvecklingen av de pedagogiska institutionerna

Uppfostran och undervisning ha i Storbritannien alltid utvecklats utmed självständiga linjer och med ett starkt uppbåd av inhemska reformkrafter och relativt oberoende av andra länder. Oberoendet har framför allt haft sitt värde däri, att England undgått den press och de likriktningstendenser, som utgått dels från katolska kyrkan och dels från de världsliga myndigheterna i lutherska länder med reformationstidens Tyskland som starkt mönster- och traditionsbildande.

För förskoleåldern har denna självständighet haft betydelse i ett par olika hänseenden. Sålunda finns i England en egen levande pedagogisk tradition med uppfostningsmetoder, som knappast äro tillräckligt beaktade utomlands. Dessutom har ett helt egenartat skolsystem utvecklats med inte bara en ovanligt låg obligatorisk skolålder, fem år, utan även frivilliga förskoleklasser knutna till skolväsendet och rentav en sedan gammalt bestående frihet att »taga med» mindre barn till skolan.

I stället för en uttömmande historik må här endast vissa jämförelser dragas fram.

Sålunda fanns i England som en ganska vanlig företeelse på 1700-talet och början av 1800-talet den helt privata »kindergarten» i någon företagsam kvinnas vardagsrum. Den väldiga reformrörelse, som är knuten till Robert Owens pionjärnamn och som började den dag år 1816, då han öppnade sin småbarnsskola i New Lanark (Skottland), kom snart att över hela England sprida organiserade »infant schools» (med statsbidrag till lokaler från 1833). Just det faktum att dessa tillskapades innan någon allmän folkskola kommit till stånd och att de med Owens målmedvetna patos motiverades helt enkelt med att man skulle ge åt barndomen en ram, lämpad för glad, lycklig uppväxt samt för utveckling av barnens karaktär, medförde att de aldrig skildes från skolan för de högre åldrarna. I Owens egen skola gingo barn mellan 2 och 10 år. Och hur mycket än småbarnsskolan under seklets lopp torkade ihop till en vanlig skola med dess drill, stod detta naturliga samband mellan olika stadier utan alltför markerade övergångar kvar inom uppfostringsväsendet. Lärorikt må även vara, att då det senare inträffade »förhållandet» skall förklaras, orsaken måste sökas — utom i läggningen hos Owens närmaste efterföljare, Buchanan och Wilderspin — i det förhållandet att mellan 1858 och 1895 statsbidrag till det engelska skolväsendet och även till infant schools gjordes beroende av antalet lärjungar, som fyllde vissa standardiserade kursplanekrav på läs-, skriv- och räknefärdighet.

Det är likaså av intresse att notera, att när en protest mot pluggskolan för de små först började göra sig hörd och när man med stöd av Frøbels idéer blev redo för nästa reformrörelse — vilken inaugurerades med öppnandet av en »free kindergarten» 1873 — gällde denna barnen från 2 och upp till 6 eller 7 år. Den hade därjämte en särskilt social syftning: kindergartnarna förlades företrädesvis till slumkvarter. Namnet »folkkindergarten», People's Kindergarten, togs även i bruk (1904). Till sitt innehåll och sina metoder fick den första kindergarten sina impulser

direkt från Froebel-Pestalozzi-Haus i Berlin, men de senare tillkomna erkänna sin största tacksamhetsskuld till den s. k. progressiva kindergarten, som ju var en amerikansk reformrörelse i direkt kontakt med den s. k. nyskole- eller arbetsskolerörelsen.

Av större betydelse blevo aldrig dessa kindergartnar i England. Något av en revolution — i anda om ej i omfattning — åstadkoms däremot i början av 1900-talet, då förskolefostran i England genomlevde den debatt om hälsoriskerna, som åtskilligt senare spelat sin roll i andra länder. Tvenne orsakskedjor resulterade nu i målmedvetna reformer. Den ena av dem begynte med en rapport år 1905 från fem kvinnliga inspektörer, som folkskolans generalinspektör försåg med ett inledande memorandum om hur olämpligt man fann barnens skolgång före fem års ålder. Man var enig om att barn i dessa åldrar »gained no profit intellectually from school instruction, and that the mechanical teaching which they often received dulled their imagination and weakened their power of independent observation». En officiell kommitté tillsattes nu för att undersöka dessa förhållanden. Jämsides med denna pedagogiska kritik löpte en annan av hygienisk art, och denna är den andra orsakskedjan, som leder till en reform. Två systrar MacMillan — Margaret, från början guvernant, sedermera skolrådsledamot och socialpolitiker, och Rachel, hälsovårdstillsyningsman, instruktionssköterska — började en kampanj mot den bristfälliga barnhygien. Till stor del tack vare deras outröttliga propaganda fick England 1906 en förordning om barnbespisning i skolorna och 1907 en förordning om skol-läkare. Allra mest betydde själva deras formulering av kraven på att barnen hade rätt till en verklig, individuell, förebyggande omvårdnad, både fysiskt och psykiskt, samt att denna måste taga sin början i tidigaste år.

1908 förenades de bägge kedjorna, då den tidigare tillsatta kommittén resolverade, att stora grupper av barn under fem år behövde vård och fostran men att små-

barnsskolorna voro olämpliga för denna uppgift. I stället borde upprättas fristående »nursery schools», barnkammarskolor. Systrarna MacMillan upprättade 1911 en sådan barnkammarskola av friluftstyp, som sedan har blivit mönsterbildande i den anglosaxiska världen. Namnet »infant school» bibehölls för de två första åren i den obligatoriska skolan (5—7), vilka man på reformpedagogiskt håll sökt befria från den formella läsdribben och som blivit en form för individualiserad introduktion till skolgången.

Det bör uppmärksammas, att olika expertgrupper och fackorganisationer allt oftare uttalat sig för att barnkammarskolan egentligen borde omfatta tiden till 7 år, och att den vanliga småskolan alltså borde försvinna. En ännu mjukare och mer individualiserad övergång till lässkolan skulle då vinnas.

Först fr. o. m. 1918 blevo dessa nursery schools innefattade i det statsbidragsberättigade skolväsendet (genom the Fisher Act). På samma sätt som i fråga om det vanliga skolväsendet föreskrev lagen, att kommunerna böra upprätta skolor, att dessa böra vara underställda skoldistriktets statliga inspektör och att staten skall bidra med hälften av kostnaderna. Egenomligt nog utvecklades dock dessa nya barnkammarskolor mycket långsamt före andra världskriget; det befanns vara billigare att tolerera fortsättningen av infant classes under småskolan eller rentav intagandet av enskilda barn under fem-årsåldern i de skolor, som avsetts för äldre, än att fylla de stränga kraven på hygien, omvårdnad, personal etc., som uppställts för nursery schools. Under sparsamhetstiderna på 1920-talet och på 1930-talet beviljades för övrigt statsbidrag för dessa skolor endast i särskilt motiverade fall.

Situationen mot 1930-talets slut visade fortfarande en stor övervikt för småbarn i de vanliga skolorna och ett litet, ehuru växande antal i de speciella barnkammarskolorna. Dessa voro sålunda 1939 120 med 9 000 barn, vilket motsvarar ungefär 0,5 % av hela antalet barn mellan 3 och

5 år, medan samtidigt nära 170 000 barn i just denna ålder rymdes inom de vanliga skolorna, eller över 10 % av hela antalet. Detta innebär dock en betydelsefull tillbakagång i fråga om proportionen minderåriga inom infant schools, enär omkring sekelskiftet inte mindre än 43 % av dessa små barn hade varit med i skolgång. Av barnen i skolorna antogs ungefär hälften befinna sig i »välorganiserade barnkammargrupper» (nursery classes).

Daghemmen

Hittills ha endast uppmärksammats de engelska institutioner, som gått under pedagogiskt namn och i stor utsträckning haft pedagogisk motivering, även om de samtidigt fyllt det sociala behovet av barnens omhändertagande och av denna anledning rentav uppmuntrats. Renodlade daghem ha fått ganska liten omfattning i England liksom i USA. De ha i allmänhet startats av filantropiska företag. Enligt precis samma system, som barnkammarskolornas statsbidrag var reglerat genom Board of Education, var det möjligt för daghemmen att få 50 % av sina kostnader täckta av bidrag från Ministry of Health — en administrativ klyvning, som spelat en ödesdiger roll. Då detta förfarande 1929 bekräftades genom den nya kommunallagen, lämnades t. ex. i London bidrag till 35 daghem för småbarn. 10 år senare registrerade man just före krigets början i hela landet 102 daghem och 59 »hem» av mer svårdefinierad beskaffenhet, med några få tusental barn. Deras resurser voro små, personalen sällan pedagogiskt utbildad och klientelet begränsat till de mindre bemedlade. Den speciella organisationen för daghem — The National Society of Day Nurseries — har formulerat vissa krav. I allmänhet fordras sjuksköterskekompetens inte endast av föreståndarinnan utan även av »system». En anställd per fem barn rekommenderas i genomsnitt, varvid fler äldre och färre yngre barn avses. Man kan även anställa

en lärarinna och säger därom att »detta medför inbesparing då en lärarinna kan sysselsätta fler barn».

Aktuella förhållanden

Under krigsåren 1939—1945 har en utveckling skett, som närmast torde kunna betecknas som en sammansmältning av daghemmet (day nursery) och barnkammar-skolan (nursery school), medan däremot infant school behållit sin plats i skolsystemet. Bombriskerna medförde, att de egentliga barnkammar-skolorna till en början stängdes, liksom barnen allmänt evakuerades från städerna. Icke mindre än 50 av barnkammar-skolorna flyttades i sin helhet ut till stora egendomar på landet; de övriga 70 upphörde först med sin verksamhet men öppnades så småningom åter.

Som en ersättning för denna och komplettering av verksamhet men upplagd efter betydligt mer provisoriska linjer tillkommo på de orter, där kvinnor i stor utsträckning sysselsattes med krigsindustri, särskilda »krigsbarnkammare», wartime nurseries. Dessa fullföljde daghemmens uppgifter såtillvida, att de togo emot barnen redan från en månads ålder och höllo öppet hela dagen, men de liknade i så måtto barnkammar-skolorna som uppfostran sattes i centrum och hela det pedagogiska programmet med dess blandning av hygienisk omvårdnad och fostran till självverksamhet, dess lekmaterial, musikstunder etc. övertogs från dessa. Icke mindre än 1 600 dylika »krigsbarnkammare» upprättades. Hälsovårds- och skoldepartementen i förening med arbetsministeriet bidro med 100 % av kostnaden för upprättandet av dessa institutioner, varjämte de till en början finansierade även de löpande kostnaderna genom en trepartsdelning av ansvaret: staten bidrog med 1 sh. om dagen per barn, kommunen med 1 sh. och föräldrarna skulle betala 1 sh. Sedermera har verksamheten mer dominerats av hälsovårdsministeriet, samtidigt som nya bidragsbestämmelser tillkommit. Dessa innebar att om en-

skilda industriföretag upprättade daghem, skulle statsbidrag utgå på samma villkor som tidigare gällde daghemmen, nämligen med upp till 50 % av driftskostnaderna. För huvudparten av institutionerna, nämligen de som drivits av de lokala skolmyndigheterna jämte mödra- och barnavårdsmyndigheterna, skulle däremot betalas alla »rimliga» kostnader, som inte kunde täckas av föräldraavgifterna. Dessa voro även i fortsättningen normerade till 1 sh. per dag för heldagsvård, men en del institutioner funnos, vilka gävo halvdagsvård för 3 pence med ett tillägg av 3 pence, då lunchmål serverades.

Ungefär 70 000 barn omhändertogs i dessa 1 400 »krigsbarnkammare». Dessutom uppmuntrades emellertid under kriget utvecklingen av barnkammarklasser i de vanliga skolorna. Dessa ha i den mån de vidgat sitt öppethållande för att tillgodose de krigsarbetande mödrarnas barn även erhållit det extra finansiella stödet, som praktiskt taget inneburit helt statlig finansiering. Icke mindre än 780 nya sådana klasser med 29 000 barn upprättades, varjämte 370 gamla klasser utvidgade sitt program till att omfatta längre del av dagen. Sammanlagt åstadkomsplatser för drygt 110 000 barn i *daghemsform* under kriget, vilket kan sägas ha inneburit en tiofaldig ökning i förhållande till sammanlagda barnantalet i daghem och barnkammar-skolor före kriget.

Alla i förskolefostran intresserade parter ha varit fyllda av undran, vilket öde som skulle beskåras dessa institutioner och hela denna rörelse efter krigets slut. Ganska allmänt har man varit enig om: att dessa barnkammare runt om i landet, upprättade i olika slags lokaler men ofta i nya, monteringsbara hus och oftast med den enda nymålning, som varit tillåten i trakten, ha blivit särdeles omtyckta och spritt förståelsen för att barnen behöva en viss kamratfostran i förskoleåldern samt att denna förskolefostran helst bör ha formen av halvdagsvård i barnkammar-skolor och ej heldagsvård i daghem.

Den stora skolreformen av 1944 har fun-

nit en plats för dessa förskoleinstitutioner. Den har definitivt förordat upprättandet av barnkammarklasser, nursery schools, framför både barnkammarklasser i skolorna och än mer framför bruket att låta barnen gå i småskolorna. Meningen är nu att uppmuntra de lokala skolmyndigheterna att upprätta små, självständiga barnkammarkolor med intill 40 barn, dock med en del skolor om 80 eller rentav 120 barn i tätbebyggda distrikt. Dessa skulle avse barnen mellan 2 och 5 år. Barnkammarklasserna skola dock i viss utsträckning få fortsätta. Vissa försöksskolor skola upprättas, där barnkammarkolorna få utsträckas till barn upp till 7 år och alltså i sig upptaga den speciellt tidiga engelska småskolan. I grupperna om 40 barn skola finnas två lärare med särskild pedagogisk kompetens. I nödfall skall under övergångstiden personal av den gamla skötersketyper få lov att bibehållas, men då måste en kvalificerad förskolepedagog anställas som inspektris för 3 eller 4 dylika småskolor. I barnkammarklasserna finns endast en lärare; klassen får ej omfatta mer än 30 barn. Som en eftergift till de svåra tidsförhållandena betecknas lösningen på landsbygden, där man inte alldeles kan förhindra att barn under fem år följa med till skolan men där i så fall småskoleläraren får en barnsköterska till assistent i sitt arbete med klassen.

Ledande organisation är i England The Nursery School Association of Great Britain, som de sista åren under ledning av lady Allen of Hartwood kraftigt verkat för att förbättra institutionerna och sprida intresse för förskolepedagogik. I denna organisation ingår som en speciell underavdelning en Teachers Council, motsvarande en kärorganisation.

Senast tillgängliga uppgifter om utvecklingen i England efter kriget avse förhållandena år 1949. Daghemmen, som fortfarande lyda under hälsovårdsministeriet och åtnjuta statsbidrag med 50 % av kostnaderna, ha i viss mån avvecklats bl. a. på grund av det minskade antalet mödrar med förvärvsarbete i jämförelse med krigsåren. Medan sålunda antalet daghem 1945

var c:a 1 400, hade det 1949 sjunkit till c:a 900 med plats för c:a 42 000 barn. En engelsk undersökning från 1948 visar för övrigt, att 10 % av alla intervjuade mödrar i mars samma år hade förvärvsarbete. Av de heltidsarbetande mödrarna kunde endast c:a 26 % placera sina barn på daghem och av de deltidanställda endast 8 %. 54 % av de heltidsanställda och 64 % av de deltidanställda måste anlita släktingar och vänner för att klara barntillsynen. 8 % av mödrarna, huvudsakligen sådana som hade heltidsarbete, hade hemhjälp anställd. Det visade sig föreligga ett avsevärt behov av daghemsvård för barn, vilkas mödrar hade förvärvsarbete, speciellt bland de ekonomiskt mindre välsituerade.

De pedagogiska korttidsinstitutionerna ha bibehållit sin rangplats i engelskt uppfostringssystem. År 1949 funnos c:a 425 nursery schools med plats för 22 000 barn. De lyda fortfarande under undervisningsministeriet och staten svarar för 50 % av kostnaderna, medan kommunen betalar resten. Undervisningen är kostnadsfri, men föräldrarna betala en mindre avgift för måltider. Särskilda lekklaser — nursery classes in state schools — som många kommuner inrättat i bottenkolornas lokaler, funnos till ett antal av 2 500 med plats för c:a 71 000 barn. Även för dessa lekklaser svarar staten för 50 % av kostnaderna. Dessutom fanns en organiserad grannhjälp och barntillsyn åt förvärvsarbetande mödrar under ledning av de lokala hälsovårdsnämnderna (children's home service och children's guardian service). Cirka 1 550 hem togo hand om c:a 1 750 barn.

Frankrike

Den sociala och den pedagogiska linjen kommo i Frankrike att ingå en närmare förening än på något annat håll. Början gick i den sociala omvårdnadens tecken: 1802 öppnades »asiles» för förvärvsarbetande mödrars barn mellan 2 och 6 år. Redan tidigt, medan asylerna ännu hade kvar

sitt gamla namn, samorganiserades de av en pedagogiskt livligt intresserad man, Cochin, till ett enhetligt asylväsen med uppfostran satt i centrum (1826). Under direkt påverkan från Owen öppnades 1831 en mönsterasyl med tillhörande seminarium och redan 1833 fingo dessa institutioner statsunderstöd. Fr. o. m. 1848 ha de hetat »écoles maternelles» — lämpligast översatt med »småbarnsskolor» — och varit fast inordnade som en lägre frivillig avdelning i det allmänna skolväsendet. Vid deras sida har sedan 1844 funnits en »krubba», crèche, avsedd för barn under 2 år, samt några kvarstående asylor av privat välgörenhetskaraktär.

De franska småbarnsskolorna ha alltid kännetecknats av ett utomordentligt tidigt pedagogiskt framstegsarbete. Under den tid — omkring sekelskiftet — som Pauline Kergomard var dess ledare, formellt som generalinspektris, började en mängd handböcker utges, som givit detaljerade uppslag i mängd för hur det dagliga uppfostringsarbetet skall bedrivas beträffande slöjd, observationer, rytmik etc. Intressant är även att i de »metodiska anvisningar», som följa med skolans kunskaper i Frankrike, ha ganska utförliga — och förvånansvärt moderna — schema och arbetsmetoder rekommenderats redan 1887. Senare och särskilt i förordningen av 1908 skärptes dessa rekommendationer till så bestämda detaljanvisningar och samtidigt gjordes barnens uppgifter så svåra att man ej kan förneka att en ganska hård skolkarakter kommit att präglä dessa institutioner. Denna benägenhet ökades ytterligare av att personalen var folkskollärare, dvs. hade precis samma utbildning som dessa och först efter sin anställning specialiserade sig.

Emellertid kännetecknas den franska småbarnsskolan av ett mycket stort metodiskt intresse. Montessori och senare Decroly ha infört en mängd »pedagogiska spel» (jeux éducatifs). Mycket stor vikt lägges vid den sensoriella utvecklingen, mycket mindre på den metodiska och praktiskt taget ingen på den emotionella och

servila. Förståndet blir övertränat i finurligt uttänkta pedagogiska sysselsättningar, men av spontan kamratanda och arbete i grupp synes knappast ett spår.

Det pedagogiska intresset vidmakthålles av föreskrivna årliga konferensdagar i varje distrikt — ledda av de 28 inspektriserna eller 6 generalinspektriserna — vidare av årliga kongresser inom kårorganisationen Association des Institutrices Maternelles samt av de två facktidskrifterna, utgivna av konkurrerande förlag: L'école maternelle och L'éducation enfantine.

Det bör framhåvas att vad som här kallats och vanligen kallas »småbarnsskolor» äro relativt fullständiga, ofta på tre åldersklasser uppdelade skolor i anslutning till folkskolorna, men att dit räknats även de s. k. classes enfantines, vilka ibland som mer enskilda företeelser funnits direkt inorganiserade i folkskolorna på landsbygden.

Därjämte finnas några »barnträdgårdar», jardins d'enfants, som alltid äro privata och icke ha något som helst statsunderstöd. Sådana äro ofta katolska och ibland upprättade av något industriföretag. Samma namn har tidigare ofta även givits de förskoleinstitutioner, som varit anslutna till läroverken, då dessa i form av lycées togo emot ungdomen från första skolåret. Nu bli dessa alltmer sällsynta; där de finnas klassificeras de i allmänhet som classes enfantines, utom då de äro klart privata och sålunda jardins d'enfants.

Småbarnsskola måste upprättas i varje kommun med minst 2 000 innevånare i tätortsbebyggelse men finnes ofta även på mindre platser. Denna skola är öppen några timmar varje för- och eftermiddag. Den svarar emellertid även för den sociala uppgiften att ta vård om barnen tidigare på morgonen och senare på kvällen, om så behövs. Föreståndarinnan, som ej har egen »klass» under dagen utan tjänstgör som administratör och löpare, har då skyldighet att närvara, däremot ej lärarinnan. För detta daghemsarbete får då kommunen betala extra i det att all extrapersonal betalas av kommunen, medan staten helt

bekostar lönerna för de utbildade lärarna. Skollokalerna, både nybyggnad och underhåll, ha statsbidrag med upp till 80 %. Maximiantalet barn är 50 inskrivna i varje »klass», vilket antal dock sällan uppnås (25 var praktiskt genomfört i Paris 1946). Övergång sker vid 6 års ålder till den obligatoriska folkskolan, men kan givetvis lätt anpassas efter den individuella skolmognaden.

Under kriget ha icke nämnvärda organisatoriska förändringar gjorts. Bristen på personal och material jämte de kaotiska förhållandena i ett ockuperat och två gånger krigshärjat land äro tillräckliga att förklara detta. Arbetet fortsatte i och för sig under krigsåren, men pedagogiska forskningstidskrifter upphörde att utkomma liksom mycket annat, som kunnat medföra förnyelse, stannade av. Emellertid ha, efter befrielsen och krigsslutet småbarnsskolorna kommit i gång igen, dock utan att egentliga nyheter kunna sägas ha införts. Ecoles maternelles ha även hittills lämnats oberörda av den pedagogiska reformrörelse, som avser skolväsendet i stort och som haft sitt officiella centrum i den s. k. Langevinkommissionen. Däremot ha vissa förordningar utfärdats för daghemsvården, som kunna ge upplysning om vilken standard man närmast avser att uppnå.

Sålunda har i en förordning av den 21 april 1945 stadgats angående daghemmen, att de egentliga »krubbarna», som äro avsedda för barn under 3 år, måste ha licens av ortens hälso- och socialhjälsmyndigheter (särskilda barnavårdsmyndigheter existera ju ej i Frankrike). Licens lämnas endast under följande villkor: att anstalten står under ledning av läkare, som har att besöka anstalten minst en gång i veckan, att lokalerna äro godkända, att föreståndarinnan är kvinna, att hon är lägst 20 och högst 60 år, och att hon har sjuksköterskeexamen. Såväl föreståndarinnan som den övriga personalen måste jämväl vara hälsundersökt, med bl. a. röntgenundersökning samt dessutom vaccinerad mot difteri, tyfus, paratyfus och smittkoppor. Rörande personalen stadgas närmare i ett reglemente av den 9 september 1945

med mycket detaljerade föreskrifter: Minst en barnsköterska på 5 barn under ett år och en »gardiennes» (med mer pedagogiska uppgifter) på 10 barn över ett år bör finnas.

I fråga om lokalerna föreskrives bl. a.: nödvändigt är att ha skilda rum för dem som kunna och dem som inte kunna gå. I bägge fallen måste rummen ha minst 3 m totalhöjd och en golvyta om 3 kvm per barn. I väntrum böra inrättas privata amningsbås för mödrarna.

Redan av vad som här i starkt sammandrag refererats framgår, att det huvudsakligen är de hygieniska synpunkterna, som uppmärksammas. Detta är helt naturligt, då av vad som framgår av det föregående, en hundraårig skilsmässa bestått mellan de socialvårdande daghemmen (asiles crèches) och de pedagogiska förskolorna (écoles maternelles). Icke ens nu efter kriget ser något som helst närmande ut att ske mellan dessa. Man bör dock uppmärksamma, att écoles maternelles i praktiken övertagit samtliga funktioner för de äldre barnen.

Senast tillgängliga siffror från utvecklingen i Frankrike efter kriget visa, att det år 1949 fanns c:a 3 700 »écoles maternelles» med 8 000 klasser samt 6 000 klasser i »classes enfantines». I dessa 14 000 klasser beräknas ungefär 400 000 barn i 2—6-årsåldern omhändertagas. Enbart i departementet Seine — i vilket Paris ingår — funnos 360 écoles maternelles med 1 600 klasser för 50 000 barn, av vilka 1 200 äro lunch. År 1947 funnos vidare c:a 600 daghem. Ett avsevärt antal daghem lär sedan dess ha inrättats, ehuru några siffror icke stått att erhålla.

Belgien

Redan i början av 1800-talet tillkommo i Belgien de första småbarnsinstitutionerna benämnda »salles d'asile», där barn mellan 3—7 år togos emot medan mödrarna arbetade. Initiativet var nästan överallt privat; sedermera ingreppo kommunerna. Redan 1875 funnos 925 sådana institutioner. I mit-

ten av 1800-talet trängde Frøbels idéer igenom och de nämnda institutionerna ersattes nästan överallt med kindergarten. Efter första världskriget rönte Montessorris idéer ett visst inflytande i Belgien, och de lågo i stor utsträckning bakom det program för vidare utveckling av småbarnsinstitutionerna, som framlades 1927. Numera tillämpas Montessorris idéer företrädesvis i de institutioner, som drivas av kyrkan. Väsentligt större inflytande fick den belgiska psykologen och pedagogen Decroly dels genom hans 1907 grundade skola — L'Ermitage — som han kallade »skolan för livet och genom livet», dels genom hans vetenskapliga undersökningar om småbarn. Numera följa förskolorna i Belgien framför allt Decrolys principer.

I Belgien börjar den obligatoriska skolan vid 6 år. För förskolebarnen finnas olika slag av institutioner: daghem (crèches) ta emot barn i åldern 6 veckor—3 år, vilkas mödrar ha förvärvsarbete. De äro grundade av kommunerna, privata organisationer eller industrier och stå under överinseende av Oeuvre Nationale de l'Enfance (ONE), en organisation, som icke är statlig men samarbetar med hälso- och familjeministeriet. ONE kontrollerar även de privata hem, som ta emot barn för tillsyn. Familjer få ej ta emot barn för dagvård eller tillsyn utan tillstånd av de kommunala myndigheterna. År 1948 funnos 66 daghem, varav 42 öppna endast under dagen, medan 24 mera liknade de engelska »residential nurseries». ONE betalar 10 francs per barn och dag, och samma summa betalas av barnens föräldrar. Daghemmen bestå av två avdelningar: en för barn i åldern 6 veckor—18 månader och en avdelning för barn i åldrarna 18 månader—3 år. Vid sidan av daghemmen funnos s.k. pouponnières, vilka ta emot spädbarn för längre perioder. Det fanns 23 sådana år 1948.

Förskolorna ha nått en stor omfattning i Belgien. Under namn av »écoles gardiennes» ha de grundats av staten, kommunerna, privata organisationer och kyrkan. De ta emot barn i åldern 3—6 år, på vissa platser även fr. o. m. 2-årsåldern på grund av bris-

ten på daghem. De hållas öppna 3 timmar på fm. och 2 timmar på em., men då så är nödvändigt, kunna barnen få stanna över lunch och efter kl. 4 på em. I oktober 1948 togos c:a 265 000 barn emot i c:a 4 140 förskolor. Den kvalificerade personalens löner betalas av staten — till de kommunala förskolorna lämnas dessutom statsbidrag även till byggnadskostnaderna. Det kan anmärkas, att en förskolelärarinna lön är 85 % av den lön, som en folkskollärarinna erhåller. De förskolor, som drivas av katolska kyrkan, få inga statsbidrag och äro ej heller underkastade någon statlig kontroll. Övriga förskolor lyda under undervisningsministeriet och inspekteras till största delen av folkskoleinspektörerna. På senare år ha emellertid i vissa större städer anställts särskilda inspektriser.

Holland

Redan i skollagen av år 1806 bestämdes, att det vid sidan av de förberedande skolorna borde finnas ett tillräckligt antal skolor för förskolebarnen. För att grunda en dylik förskola erfordrades tillstånd av den kommunala skolmyndigheten. Lärarinnan borde ha ett kompetensbevis utfärdat av en statlig lärarkommitté. I verkligheten stannade dessa bestämmelser på papperet. Förskolorna inrymdes i källare och på smutsiga vindar; en inspektion, som en Amsterdamläkare gjorde 1863, blottade upprörande förhållanden.

I slutet av 1800-talet blevo Frøbels idéer kända i Holland och fingo till en början ett visst inflytande i de olika förskolorna. Det blev emellertid främst Maria Montessorris idéer, som skulle omgestalta den holländska förskolepedagogiken. Redan 1915 sände Holland officiella representanter för att ta del av Montessorris pedagogiska arbete. Resultatet blev att metoden fick stor utbredning i Holland, där 1949 c:a 33 000 barn i 160 förskolor öppna för barn i åldern 3 ³/₄—6 år tillämpa Montessorris idéer om att barnets egen aktivitet skall vara drivfjädern i det dagliga arbetet.

Självfallet finnas i Holland även daghem öppna för barn i åldern 1—3 $\frac{3}{4}$ år. Några statsbidrag utgå icke, utan kommuner, privatpersoner och organisationer stå själva för alla kostnader. Några lagstadgade bestämmelser om förskoleundervisningen finnas icke i Holland, och man kämpar ännu mot missförhållanden inom institutionsväsendet: dåliga lokaler, låga löner, lärare utan kompetens etc. Man väntar dock, att förhållandena snart skola ändras. Problemen ha diskuterats livligt i generalstaterna — det holländska parlamentet — under senare år, och 1948 tillsatte undervisningsministeriet 8 särskilda inspektriser för förskolebarnen och förskolorna.

Schweiz

På grund av landets administrativa uppdelning i kantoner är det svårt att få någon översikt av den aktuella situationen. Vissa uppgifter kunna dock lämnas. I Basel, Zürich, Vaud och Genève äro förskoleinstitutionerna väl utvecklade, t. ex. icke mindre än 105 offentliga och 11 privata i Basel år 1944. Därmed hade kantonen så många kindergarten att alla barn i åldern 4—6 år, som önskade besöka en kindergarten, också fingo plats. I de 64 kommuner, som utgöra kantonen Zürich, togo kindergarten 1948 hand om c:a 15 000 barn, d. v. s. över hälften av alla barn i åldern 4—6 år. Enbart i staden Zürich funnos 1950 över 220 kindergarten. Institutionerna sortera under skolan och inga avgifter uttagas. Statsbidragets storlek framgår kanske av förhållandena i kantonen, där totalutgifterna för verksamheten år 1948 uppgingo till c:a 1,6 milj. Schw. Fr., varav i statsbidrag c:a 330 000. Man bör härvid även minnas, att många av kommunerna i Zürich äro helt agrara. Bestämmelserna om antalet barn i varje grupp ange 40 som maximum. Intressant är även att ett särskilt »Jugendamt» upprättats för att ha överinseendet över samtliga barnhem, fosterbarnsvård, yrkesrådgivning, feriekolonier m. m. och att

den största utgiften i dess budget, som erhålles från skolmyndigheternas del i kantonbudgeten, just gäller anslagen till kindergartnarna.

Från staden Bern må även en uppgift anföras. Här funnos 65 kindergartnar med 1 800 platser år 1950. Barnen betala dock avgifter: 3—8 Schw. fr. i månaden är regel.

Förhållandena äro ganska lika i kantonen Genève, som må tas som andra exempel. Barnkrubbor för de små (pouponnières) och daghem (asiles) skötas där av sjuksköterskor under välgörenhetsstiftelser med tillsammans 200 platser. Å andra sidan finnas kommunala daghem med tillsammans 300 platser, vilka kallas crèches för de små och jardins d'enfants för de större barnen och likaså ha sjuksköterskor i ledningen. Kommunen understöder och kontrollerar dem; sålunda har t. ex. staden Genève tio dylika anstalter.

Förskolorna däremot — les écoles enfantines — äro underställda skoldepartementet. De taga emot icke mindre än $\frac{3}{4}$ av alla 5-åringar (1 000—1 200 barn av en årskull av 1 500) samt $\frac{1}{3}$ eller $\frac{1}{2}$ av 4-åringarna (500—600 barn). Maximiantalet per institution är fixerat till 40. De äro offentliga och helt bekostade av skolmyndigheterna, som avlöna personalen, fastställa programmen, bekosta barnens material och hålla en frivillig »skola» öppen för alla, vilka önska utnyttja den innan den obligatoriska skolan börjar vid 6 år. Första småskoleklassen är organiserad som en obligatorisk överbyggnad på förskolan, vari dess lärarinnor fortsätta att tjänstgöra och därigenom möjliggöra en individuell, smidig övergång till skolarbetet.

Österrike

Österrike har sedan länge intagit en centralplats bland de länder, där förskolepedagogiken uppmärksammats och dess resultat omsatts i praktiken. Modern småbarnspsykologi och småbarnsfostran skulle icke nått så långt som den gjort utan t. ex. den s. k. Wien-skolan och namn sådana som

Charlotte Bühler, Hildegard Hetzer, K. Reininger och Elsa Köhler. Den sistnämnda verkade för övrigt i början av 1930-talet i Sverige, och det är främst tack vare hennes inflytande, som det fria arbetssättet i förskolorna i vårt land fullt kommit till sin rätt. De österrikiska förskolepedagogerna ha lämnat bestående och värdefulla bidrag till hela den moderna barnpsykologien och förskolefostran.

Kanske viktigast har dock varit, att de olika kommunerna i Österrike så tidigt och så starkt insett behovet av förskolor. Ur de gamla »Kinderbewahranstalt» utvecklades redan omkring 1870—80 de österrikiska kindergartnarna. Dessa ha alltid haft en klar social inriktning, vilket inte hindrat dem att samtidigt motsvara de högsta pedagogiska krav. Institutionerna ha således närmast haft karaktären av till daghem förlängda förskolor, öppna för barn i åldern $\frac{1}{2}$ —6 år, och alltid med pedagogiskt utbildad personal. Samtliga sortera under undervisningsministeriet. Inom ramen av t. ex. de berömda »Wiener Volkskindergarten» har man vid sidan av avdelningen för 3—6-åringar även avdelningar för spädbarn och 1—3-åringar. Institutionerna hållas öppna mellan kl. 7 och 18, i vissa fall öppnas de redan kl. 6.30. De österrikiska kindergartnarna ha fått ökad betydelse efter andra världskriget, då förvärsarbetet bland mödrarna ökat. Trots att kindergarten fortfarande begagnas såsom ett rikt experimentfält för småbarnspsykologi och läkepedagogik, har dess sociala funktion växt. I varje program och diskussion om Österrikes »Wohlfahrtswesen» inta också de olika kindergartnarna en framträdande roll.

År 1950 funnos 1 020 kindergartnar i Österrike, vilka togo hand om totalt 60 400 barn. Av dessa kindergartnar voro 551 kommunala och 469 privata. Särskilt uppmärksammade ha kindergartnarna i Wien blivit. 1950 funnos där 250 institutioner, vilka besöktes av c:a 19 000 barn. Den snabba expansionen efter det andra världskriget är särskilt anmärkningsvärd, eftersom av de 150 kindergartnar, som funnos år 1939, endast 18 återstodo efter kriget.

En beräkning från 1948 visar dock, att det i Wien fattas ännu 15 000 kindergartenplatser, innan behovet kan sägas vara fyllt.

För barn, vilkas kroppsliga eller andliga utveckling skadats eller äro svårt hämmade, ha efter schweiziskt mönster uppförts s. k. Sonderkindergarten. Den mest kända av dessa är den tack vare en gåva från Schweiz uppförda Sonderkindergarten i Wien. I allt större utsträckning har man under senare år börjat placera kindergarten i parkerna; så har till och med skett i Wiens kända stadspark.

Italien

Redan i början av 1800-talet startades den första egentliga småbarnsskolan i Italien. År 1829 inrättade nämligen Ferrante Aporti i Cremona en småbarnsskola; även i övrigt gjorde han starka insatser för en pedagogisk förnyelse av undervisningen samt skrev åtskilliga böcker om barnuppföstran. Hans inflytande var märkbart under hela 1800-talet, ehuru självfallet även Frøbels idéer uppmärksammades.

Under 1900-talet ha två nya småbarnspedagogiska system sett dagens ljus i Italien. Det internationellt sett mest kända är förbundet med Maria Montessoris namn.¹ År 1906 öppnade Montessori i Rom »Case dei bambini», de institutioner, där de nya pedagogiska rönen omsattes i praktiken. Det var fråga om daghem för småbarn, där man steg för steg arbetade fram en särskild småbarnspedagogik med tyngdpunkten på barnens egen aktivitet. Barnen lämnades, som någon sagt, »fria att arbeta med ordning i ordnad omgivning». Såsom redan av det tidigare framgått, har Montessori-pedagogiken fått spridning i flera länder: i Europa framför allt i Holland och Schweiz men även i England och Frankrike. Enligt uppgift lär dock Montessori-pedagogiken för småbarn inte tillämpas så mycket i Italien »på grund av den dyrbara utrustning som erfordras».

¹ Se även Connie af Malmberg: Kontakt med Montessoripedagogiken. Aktuellt från skolöverstyrelsen nr 3, 1950.

I stället har en annan förskolemetod blivit mera känd i Italien. Den är knuten till systrarna Agazzis namn. Metoden bygger på samma grundidéer i barnpsykologi som Montessori men lär erfordra »enklare utrustning».

Det fanns 1948 c:a 10 000 förskolor i Italien öppna för omkring 800 000 barn i åldern 3—6 år. Den obligatoriska skolplikten börjar vid 6 års ålder. Förskolorna äro öppna mellan kl 9 och 16 varje dag. Man antyder, att målet är 20 000 förskolor öppna för 2 miljoner förskolebarn. Bakom majoriteten av dessa står den katolska kyrkan eller frivilliga organisationer, vilka tillsammans svara för c:a 80 % av kostnaderna. Resten tillskjutes av kommuner samt föräldrar, vilka i varje fall i städerna betala mycket låga avgifter. På landsbygden äro förskolorna i regel fria. Under efterkrigs-åren har UNRRA bekostat utspisning av ett mål mat varje dag i dessa förskolor.

Vad beträffar daghemmen i Italien äro uppgifterna mycket knapphändiga. Enligt en lag av 1930 äro dock anordningarna för barntillsyn obligatoriska i industriella och kommersiella företag, där 50 eller flera kvinnor i åldern 15—50 år äro anställda. Hygieniskt tillfredsställande föreskrifter om utseendet på de lokaler, som upplåtas eller byggas för detta ändamål, ha också utfärdats.

Flera av ministerierna äro inkopplade på förskoleinstitutionerna i Italien; vad beträffar tillsynen främst undervisningsministeriet. Inrikesministeriet lämnar tillfälliga statsbidrag. En stor del av förskolorna skötas av nunnor — detta gäller särskilt förskolorna i fattigare kommuner eller sådana som drivas av privata organisationer. Hela frågan om förskoleinstitutionerna samt personalens utbildning är under utredning i Italien.

Asien, Syd- och Latinamerika

Vissa spridda, delvis ofullständiga uppgifter ha även inhämtats om förskoleinstitutionerna, främst daghemmen, i utomeuropeiska länder bortsett från USA.

I *Israel* öppnades 1949 78 nya kindergarten, vilka togo hand om över 11 000 barn. *Iran* antog 1949 en lag, som stadgar, att större företag med kvinnor i sin tjänst skola inrätta daghem. *Indien* har framför allt uppmärksamats för det inflytande, som Montessoris idéer där fått. Under åren 1939—45 var hon själv ute i Indien och ledde kurser; för närvarande lär där finnas c:a 1 000 utbildade Montessori-lärare. En särskild lag av 1948 stadgar, att alla fabriker med maskinkraft, där 10 eller flera kvinnor äro anställda, alla fabriker utan maskindrift med 20 eller flera kvinnor samt alla företag med 40 eller flera kvinnor måste inrätta lämpliga rum, där barn under 6 års ålder kunna tagas emot för vård.

I *Argentina* finns det en lag, som stadgar, att industriella och kommersiella företag med mer än 50 anställda kvinnor över 18 år skola tillhandahålla daghem för barn under 2 år. En lag i provinsen Salta i Argentina går ännu längre: fabriker och affärer skola obligatoriskt inrätta daghem för anställda gifta kvinnors barn; i provinsen Tucuman gälla samma bestämmelser som i nyssnämnda förbundsstat men avse här alla industriella och kommersiella företag med mer än 30 anställda kvinnor över 18 år. Provinsen Santa Fé har satt gränsen vid 25 kvinnor över 18 år. I *Brasilien* finns det sedan 1943 en lag, som föreskriver, att vissa institutioner måste inrätta och driva daghem intill arbetarbostäder omfattande mer än 100 hus. Bidrag lämnas till driftskostnaderna för daghem, som inrättas av arbetsgivare eller privata institutioner. *Chile* stadgar, att alla industriella eller kommersiella företag tillhörande stat, kommun eller privatpersoner med 20 eller flera kvinnliga arbetare måste inrätta daghem för skötseln av barn under ett år. Noggranna bestämmelser om daghemmens byggnadssätt, barngruppernas storlek och hälsokontrollen ha även utfärdats. Företag, som underlåta att inrätta daghem, kunna stängas av arbetsdomstolen. *Columbia* har en barnavårdsstat av 1924, som stadgar, att alla fabriker och industriella företag med mer än 50 kvinnliga anställda måste ha

daghem. Företag, som ha mindre antal anställda, skola inrätta ett eller flera daghem i samarbete med andra företag. *Cuba* har en lag sedan 1934, som likaså stadgar, att företag med 50 anställda kvinnor i åldern 18—40 år skola tillhandahålla rum för vård av barnen medan mödrarna arbeta. Hygieniska minimikrav äro uppställda och medicinsk inspektion verkställes.

I *Ecuador* finns en lag från 1939, som tillerkänner statsbidrag till daghem för förvärvsarbetande mödrar. *Guatemala* har även i lag bestämt, att alla företag med mer än 30 anställda kvinnor skola ha särskilda rum för vård av barn under 3 år, medan mödrarna arbeta. *Panamas* lag om moderskapsskydd av 1930 föreskriver, att daghem skola inrättas i de fattigare kvarteren i städerna Panama och Colon, om så befinnes nödvändigt även i andra städer, där barn under 1 år kunna emottagas. Regeringen bestämmer antalet daghem i varje stad liksom deras inre skötsel. De administreras av socialministeriet, men inspekteras av hälsoministeriet, om så befinnes nödvändigt. I *Peru* skall enligt lag av 1918 alla företag med minst 25 kvinnliga anställda över 18 år inrätta daghem för barn under 1 år. År 1925 beslöts, att jordbruksföretag med 25 eller flera anställda kvinnor över 17 år skola ha daghem öppna under jordbrukets säsongtider. *Uruguays* barnlag av 1934 bestämmer, att daghem måste finnas för mödrar med småbarn. I *Venezuela* har den s. k. arbetslagen av 1936 fastslagit, att företag med mer än 30 kvinnliga anställda skola ha daghem för barn under 1 år. Innan en arbetsgivare bygger eller ändrar ett daghem, måste planerna härför underställas vederbörande organ för godkännande.

I *Mexico* bestämmer en lag om industriell hygien av 1934, att kommersiella och industriella företag med mer än 50 kvinnor anställda måste tillhandahålla daghem.

Danmark

Danmark hör till de länder, där den rikhaltiga litteraturen etc. om de sociala för-

hållandena gör det allra lättast att få en både exakt och fyllig bild av barnstugeverksamheten. Detta är av särskild vikt, då utvecklingen i Sverige och Danmark lättast synes kunna följas åt, varvid dock åran av pionjärbetet tillkommer Danmark.

Utveckling av olika typer

Förskoleinstitutionernas uppkomst har i Danmark liksom på flera andra håll sitt nära samband med att ett filantropiskt intresse och rentav ett pietistiskt missionsintresse uppstått. Till en början riktade sig detta intresse mot barn i alla åldrar, men efter folkskolans tidiga upprättande i Danmark (grundlagd redan 1814) kom behovet av anordningar för förskolebarn samt eftermiddagshem för skolbarn så småningom att framstå som det centrala för den filantropiska barnvården. Man bör också peka på följdverkningarna av den begynnande industrialismen: efter impulser från England och Tyskland började sålunda »asylar» att grundas 1828. De tillväxte ganska raskt i Köpenhamn; omkring 1870 funnos icke mindre än 35 sådana i staden. De voro för tiden typiska massanhopningar på hundratal barn i stora salar med långbänkar och bord, där barnen sutto stilla på sina bestämda platser. En väsentlig fördel var dock, att till dessa köpenhamnska asylor redan från början anlades egna utelekplatser.

Danmark kan även berömma sig av att ha ett par framstående reformpedagoger, som redan före Fröbel och tydligen relativt oberoende även av Owen framställde krav på och uppgjorde planer för en allmän förskolefostran, pedagogiskt tillrättalagd. Sålunda föreslog N. B. Krarup kort före sin död 1842, att asylor även skulle inrättas för de ekonomiskt välsituerade familjernas barn. De skulle emellertid kallas »elysior». Den pedagogiska planen vore värd att i detalj skildras; dess försvar för den fria leken, för sinnenas övning, för odlandet av barnens berättelseförmåga och för den successiva övergången tillskolan är giltigt än i dag. Likaså är Krarups allmänt för-

mulerade krav på att barnen några timmar dagligen må väl av att lämna den invanda hemmiljön och fostras i en kamratsamvaro förvånansvärt moderna. En pedagogisk förståelse ännu mer före sin tid lades i dagen av Sören Sörensen, som utgav boken »Lege- og Forberedelseskoler eller smaa Børns første Undervisning indtil det fyldte ottende Aar», där han pläderar för inrättandet av en institution för 2—6-åringar, vilken skulle vara en verklig utvecklingsskola. Även i sina förslag angående lekmaterial med tråklossar, pappersflätning, sortering av föremål med olika form och färg m. m., föregriper han direkt Fröbel och t. o. m. Montessori, utan att tyngas av deras överdrivna systematiseringslust.

Frøbels inflytande betydde i Danmark som annorstädes till en början huvudsakligen inrättande av privata institutioner särskilt ofta i anknytning till flickskolor. Redan på 1880-talet buro de namnet »Børnehaver». 1901 instiftades dels en Frøbelförening och dels en Folkebørnehaveforening, som särskilt sökte vinna asylerna över till frøbelska metoder och som även började en specialutbildning för personal. Den första egentliga Folkebørnehaven kunde upprättas tack vare stöd från fackföreningsrörelsen och inrättades även i Folkets Hus vid Enghavevej. 1915 uppträdde ännu en reformrörelse, i det att man då på Anna Wullfs initiativ började bygga små, trivsamma, pedagogiska institutioner, så småningom sammanfattade under beteckningen »Menighedsbørnehaver». Läger man härtill att Montessori-inspirerade »lekskolor» tillkommit sedan mitten på 1920-talet, finner man i Danmark den historiskt förklarliga brokighet, som vi igenkänna i de flesta länder, med växlande övervikt för de sociala synpunkterna på barnens vårdbehov och de pedagogiska synpunkterna på barnens behov av utvecklingshjälp.

Det rent sociala behovet av daghem har även lett till upprättandet av »Vuggestuer» för barn 0—3 år. Den första kom till stånd 1849 men stängde redan 1856, men startade

emellertid ånyo 1882. »Vuggestuerna» ha dominerats av privata välgörenhetsföretag, men så småningom har även kommunen trätt in för att tillgodose det särskilt i storstaden starka behovet av tillsyn för de förvärvsarbetande mödrarnas barn.

Finansiering och administration

Det offentliga ansvaret för Vuggestuerna vaknade relativt tidigt i Danmark, i jämförelse med övriga skandinaviska länder. Redan 1918 tillsattes i Köpenhamn en utredningskommitté, vars förslag bl. a. innebar att kommunen skulle inrätta så många Vuggestuer för barn under 3 år och så många Smaaabørnsasylar eller Børnehaver för barn 3—7 år, att alla föräldrar, som så önskade, kunde placera sina barn i en dylik institution på ett avstånd av ej mer än 1 km från hemmet. Denna utredning bidrog till att det första statsanslaget tillkom. Villkoren för statsbidrag föreskrevs i »1919 Aars Lov om Tilskud til Fremme af forebyggende Børneforsorg». Denna lag uppgick senare i 1933 års bekanta socialreform.

Detta tidigare inlemmande i sociallagstiftningen har ett visst samband med att de danska förskoleinstitutionerna även när de haft pedagogisk huvudkaraktär huvudsakligen skulle mottaga barn till mindre bemädlade. Børnehaven är i Danmark en socialt betonad institution ofta placerad i fattiga kvarter. Vid utformandet av bestämmelserna har man räknat, att för barnens föräldrar skulle gälla samma inkomstgräns som för bidragsberättigade medlemmar i sjukförsäkringen. Statsbidraget skulle kunna utgå med högst hälften av institutionernas driftkostnader, dock med frånräknande av hyran. Eftersom man emellertid från början endast ställde 250 000 kronor till förfogande, kom bidraget icke att täcka så stor del av kostnaderna som avsetts och har i verkligheten aldrig gjort det, trots ökade bidrag (före kriget beräknades det täcka 28 % och under kriget med dess kristillskott 30—33 % av kostnaderna). Den danska befolkningskommissionen föreslog 1936, att

budgeten skulle upptaga så stort belopp, att institutionerna skulle kunna utfå det maximala bidraget. Under krigsåren översteg beloppet miljonen. En intressant undersökning år 1942 visade, att kommunernas bidrag till institutionerna var ungefär 1 325 000 kronor, medan statens var 1 225 000. (Häri ingå även de fritidshem, som äro fristående från skolorna, och som ofta ha klubbkaraktär.)

Alltsedan tillkomsten av 1919 års lag har statsbidraget varit förbundet med vissa villkor. Det har redan nämnts, att barnen huvudsakligen skola komma från mindre bemedlade hem. Dock skola föräldrarna avkrävas en viss, ehuru efter omständigheterna avpassad avgift för barnen. Institutionerna måste vidare hållas öppna minst 4 timmar om dagen året runt, med undantag för »en rimlig sommarferie». Slutligen skola institutionerna antingen drivas av kommuner eller ha en styrelse på minst 3 ledamöter, varav så vitt möjligt en läkare, en lärare eller i barnavård utbildad person. Institutionerna stå under tillsyn av »Overinspektionen for Børneforsorgen», där ungefär ett tiotal personer enbart handlägger ärenden rörande barnstugorna.

Aktuella förhållanden

Till skildringen av det föregående bör fogas några ord om den senaste utvecklingen. Genom lagar av 1945 och 1947 lades grunden för en betydande utbyggnad av barnstugorna i Danmark. Lagarna ersattes med två andra lagar den 31 mars 1949, vilka skulle gälla ett år. De nya bestämmelserna medförde, att statsbidrag numera även kunna ges till institutioner, som icke uteslutande eller ens till största delen ta emot barn till mindre bemedlade föräldrar. Normalt få daghemmen och förskolorna 70 % av sina utgifter täckta av stat och kommun (40 % av staten, om kommunen betalar 30 %), men statsbidrag kan hädanefter erhållas för nyssnämnda institutioner, vilka ju tidigare ej fått sådant bidrag, med 15 % av de godkända driftskostnaderna. Bidraget stiger till 20 %, om den kommun

där institutionen är belägen driver den samma eller ger ett bidrag på minst 15 % av dess driftskostnader. Ett villkor för statsbidrag är att vederbörande daghem eller förskola förpliktar sig att ta emot ett visst mindre antal barn till obemedlade föräldrar för en lägre avgift än den som fastställts för välsituerade föräldrar.

Efter kriget har en kraftig utbyggnad av barnstugorna skett i Danmark. Medan man således de sista två åren före andra världskriget, då byggnadsverksamheten för andra sociala ändamål dock var mycket stor, för barnavård byggde för resp. 0,3 och 0,35 milj. kr., har man efter kriget trots materialsvårigheter och ekonomiska bekymmer under åren 1946/1947, 1947/1948 och 1948/1949 byggt för resp. 2,1, 5,6 och 7,6 milj. kr. För budgetåret 1949/50 har till barnavårdens förfogande ställts byggnadsmaterial för c:a 8 milj. kr., varav 5 milj. kr. till den halvöppna och 3 milj. kr till den slutna vården. Denna stegring av anläggningskostnaderna har medfört, att anslaget för inredning av barnstugorna, som till krigets slut var c:a 100 000 kr. om året, 1949 stigit till 800 000 kr. om året, samtidigt med att som villkor för statsbidrag stipulerats, att vederbörande kommun skall ge ett motsvarande bidrag. Vidare kan man numera få lån på gynnsamma villkor enligt bostadsbidragslagen av 1946.

De totala danska utgifterna för barnstugeverksamheten budgetåret 1948/49 utgjorde c:a 22,3 milj. kr. Av detta belopp svarade staten för 8,5 milj., d. v. s. 38 %, medan kommunernas bidrag utgjorde 8 milj., d. v. s. 36 % av kostnaderna. Föräldrarnas avgifter kunna anslås till 4,8 milj. kr., motsvarande 21,6 %, och de privata organisationernas bidrag till c:a 900 000 kr., d. v. s. 4 %.

Omfattning

De senast tillgängliga siffrorna visa, att 1949 funnos i Danmark c:a 80 daghem (vuggestuer) med plats för c:a 2 700 barn. De äro öppna för barn i åldern upp till 3 år. Förskolorna — asyler och børnehaver

— ta emot barn till förvärvsarbete
mödrar och äro öppna för barn i åldern
2 1/2 år till 7 år. Det fanns c:a 400 sådana
med plats för 20 000 barn. Dessutom fun-
nos 90 egentliga förskolor, d. v. s. institu-
tioner med några timmars fostran av bar-
nen till de hemarbetande mödrarnas hjälp.
De togo hand om c:a 3 000 barn. Över 100
eftermiddagshem — fritidshjem — funnos
vidare öppna för 5 500 barn.

Det finns emellertid ännu icke i Dan-
mark tillräckligt många platser för att
kunna ta emot alla barn, som skulle behöva
vara i daghem och förskolor. Visserligen
har antalet platser i institutionerna ökat
högst betydligt, nämligen från 13 800 den
1 april 1939 till c:a 25 500 den 1 april 1948,
alltså med 85 %. Köpenhamn anses numera
förfoga över flera platser i dylika institu-
tioner än någon annan stad av motsvarande
storlek. I godkända förskolor och daghem
funnos sålunda i Köpenhamn år 1948 8 700
platser motsvarande 17,5 % av hela antalet
barn i åldern 3—7 år.

Hela frågan om barnstugornas framtid
och finansiering har utretts genom en sär-
skild kommitté inom socialministeriet under
åren 1941—50. I det framlagda betänkan-
det (Betänkning vedrørende børneforsorgs-
institutionernes økonomi m. v. afgivet af
det af socialministeriet nedsatte udvalg om
førebyggende børneforsorg og om opdra-
gelsehjemmene) framläggas en rad förslag
om utbyggnad och nya grunder för finan-
sieringen.

Norge

Behov av institutioner, som kunde ta
emot småbarnen under den tid mödrarna
voro i arbete, uppstod i Norge redan på
1800-talet i samband med den tekniska och
industriella omdaning. Namnet på dessa
småbarnsinstitutioner blev barneasyl. Den
första upprättades 1837, och innan 1900
hade 24 dylika institutioner upprättats. Som
regel togo de emot barn från 2- 3—7-års-
åldern, men i nödfall kunde också barn över
eller under denna åldersgräns emottas.
Med tiden har verksamheten skiftat karak-

tär och anpassats efter tidens krav, och för
närvarande drivas de flesta barneasylerna
i Norge som goda daghem (dagheim) eller
förskolor. De moderna daghemmen ta emot
barn mellan 3—7 år. De första daghemmen
i barneasylens form upprättades av kyrkliga
samfund, föreningar och privatpersoner. I
Oslo har dock staden med tiden övertagit
dessa, så att för närvarande finnas 10 kom-
munala daghem. Av de övriga 22 daghem-
men i Norge äro 4 kommunala, medan res-
ten drivas privat med kraftigt ekonomiskt
stöd från de olika kommunerna.

Barnkrubborna i Norge (barnekrybber)
ta emot spädbarn och småbarn upp till 3-
årsåldern och i nödfall även barn över
denna ålder. Krubborna hållas som regel
öppna från kl. 7 till kl. 18 och här få bar-
nen mat, vård och tillsyn medan mödrarna
äro i arbete. Den första barnkrubban upp-
rättades år 1883, och under de följande 20
å 30 åren upprättades runt om i landet åt-
skilliga krubbor av frälsningsarmén, kyrk-
liga sammanslutningar och föreningar.
Flera barnkrubbor ha nedlagts under senare
år. 1948 funnos 14 barnkrubbor i Norge.
De flesta drivas av frälsningsarmén och
några få av de kyrkliga sammanslutning-
arna. En del av dem åtnjuta kommunalt
stöd.

Förskolorna (barnehagene) ta emot barn
mellan 3—4 år — 7-årsåldern under c:a
4 timmar dagligen. De barn, vilkas mödrar
ha förvärvsarbete, kunna stanna på institu-
tionen 6 timmar dagligen. Här få barnen
tillfälle till utvecklande lek och sysselsät-
ning under ledning av examinerade barn-
trädgårdslärarinnor. Barnen få som regel
en måltid dagligen.

Den första förskolan upprättades i Oslo
1918, och 1949 funnos c:a 60 förskolor runt
om i Norge. Fyra av dessa äro kommunala,
medan resten i regel emotta kommunalt
stöd till den årliga driften. Oslo stad täcker
50 % av de godkända förskolornas drifts-
budget och ger dessutom hela eller halva
friplatser till behövande barn. Ett starkt in-
tresse råder i hela landet för förskolor och
daghem och åtskilliga nya institutioner
planeras.

I parker och på öppna platser i städerna och tätbebyggda områden ta parktanter emot barnen från det de äro så små att de sitta i barnvagn tills de börja skolan. Barnen tas emot av parkanterna c:a 3 timmar dagligen under vinterhalvåret och c:a 4 timmar dagligen under sommarhalvåret. Verksamheten med dessa parktanter drives antingen helt privat, av lokala föreningar, organisationer eller ibland av kommunerna.

Arbetsstugor (arbetsstuer) upprättades under 1880-talet på privat initiativ. Motivet var att ge skolbarnen tillfälle till nyttig och utvecklande sysselsättning under deras fritid. Arbetsstugorna hållas öppna ett par timmar 2—3 gånger i veckan för de olika avdelningarna. Av de c:a 100 arbetsstugor, som 1949 funnos i Norge, få några kommunalt understöd; efter 1918 har dessutom staten lämnat bidrag till alla dessa institutioner.

En mera modern form för fritidssyssel-sättning av skolbarnen har bl. a. satts igång inom Oslo folkskolor. Här få barnen tillfälle till att snickra, måla, teckna, sy, modellera, spela teater etc. under eftermiddagarna under ledning av lärarinnor och lärare. Detta bekostas i sin helhet av Oslo stad. En del privatpersoner, enskilda institutioner och organisationer ha också satt igång en liknande verksamhet.

De olika slagen av institutioner sortera under socialdepartementet, som i december 1948 inrättat en särskild byrå för barnavårdsfrågor och husmodershjälp. Efter 1946 ha alla slag av de tidigare nämnda institutionerna för småbarn kunnat ansöka om statsstöd för anläggning, utvidgningar, nyanskaffningar etc. till institutionerna. 3 milj. kr. stå till förfogande för dessa ändamål att fördelas under loppet av 3 år. Efter den 1 juli 1949 kunna också de olika barnavårdsinstitutionerna ansöka om statsbidrag till den årliga driften av institutionerna. För budgetåret 1949/50 uppgick anslaget härför till 500 000 kr. Tidigare har detta anslag varit ganska litet, c:a 50 000 kr., vilket har delats mellan några få barnhem, barn- och mödrahem.

Genom en lag av augusti 1947 stå alla

barn i samtliga barnavårdsinstitutioner och all parktantsverksamhet under tillsyn av socialdepartementet och kommunernas hälsovårdsnämnder (helsråd). Dessutom måste alla ansvariga för alla barnavårdsinstitutioner godkännas av socialdepartementet eller den som socialdepartementet lämnar fullmakt. Ingen får heller igångsätta några åtgärder inom barnavården, någon skola eller kurs för utbildning av personal inom densamma utan att få departementets godkännande. I de kommuner som departementet bestämmer gäller plikten att söka om godkännande icke för styrelserna i de kommunala barnavårdsinstitutionerna. Under 1949 ha speciella riktlinjer utarbetats med krav på regelbunden läkarkontroll, goda hygieniska förhållanden, rummens antal, storlek samt inredning, barngruppernas storlek och vistelsetid i institutionerna etc. Dessa bestämmelser skola i framtiden gälla som villkor för godkännande av institutionerna.

Hela frågan om en omfattande revision av den norska barnavårdslagstiftningen har upptagits till behandling av den i november 1947 tillsatta barnavårdskommittén, vilken bl. a. har till uppgift att skapa större enhetlighet i barnavårdsadministrationen både lokalt och centralt. Under 1949 har dessutom tillsatts ett särskilt arbetsutskott »för oppretting av barnehager, dagheimer og fritidsheimer». Det har fått till uppgift att kartlägga behovet av institutioner både för barn under och i skolpliktig ålder och utarbeta förslag till utbyggnad. Grundad på en viss behovsplan under 1949 har dessutom tillsatts en särskild kommitté, som skall utarbeta broschyrer med ritningar etc. till ledning för dem som skola bygga nya institutioner.

Finland

Utvecklingen i Finland har varit mycket lik den svenska. Redan i samband med folkskoleseminariet i Jyväskylä öppnades en barnträdgård 1863. Denna utvecklades senare till en förskoleklass. Först mot slutet

av 1800-talet (1883) öppnades en privat kindergården för barn från förmögna hem. Redan så tidigt som 1888 öppnades emellertid den första »folkbarntädgården» av Hanna Rothmann. I samband med den senare börjades 1892 ett seminarium på religiös grund, det s. k. Ebeneserhemmet, vilket fortfarande är enda seminarium i Finland. Det bör dock noteras att under samma direktion började en seminariekurs i Jyväskylä i sept. 1947 i samband med Pedagogiska högskolan därstädes. I en stark stämning av offervilja har sedan genom decennier ett arbete, huvudsakligen för de fattiga barnen, bedrivits under delvis enkla förhållanden. Kvantitativt ha dock institutionerna vuxit och de ha även förvånansvärt tidigt tillvunnit sig stöd från myndigheternas sida. Sålunda beslöts statsbidrag till dem redan år 1913 och till seminariet har statsbidrag utgått från 1896. Numera bekostas seminariet helt av statsmedel.

Vad beträffar det aktuella läget är det naturligt att stora svårigheter rått under krigsåren, då platsbehovet på grund av mödrarnas arbete vuxit, medan de skolade personalkrafterna blivit alltmer otillräckliga. Institutionerna — som i Finland bära beteckningarna barnkrubba och barntädgård (varmed avses i förra fallet ett daghem, vanligen för åldern 0—3 år, och i andra fallet en likaledes daghemliknande institution för åldern 3—7 år) — bestodo år 1946 av 49 barnkrubbor och 132 barntädgårdar med resp. 1 330 och 10 900 barn. Förutom dessa finnas en del barntädgårdar, krubbor samt s. k. daghem, vilka varken ansökt eller erhållit statsanslag. Flera avdelningar ha vidare inrättats i många av de tidigare grundade anstalterna. Egenomligt nog äro de offentliga (kommunala) institutionerna fler bland de senare än bland de förra (76 kommunala mot 55 privata »barntädgårdar» men endast 16 kommunala mot 33 privata barnkrubbor). I statsanslag utgick 1946 till barnkrubborna 510 000 Fmk. eller 383 Fmk. per barn, och till barntädgårdarna 22 169 354 Fmk., eller 2 034 Fmk. per barn, vilket återigen före-

faller egenomligt. Förklaringen är att för den sista kategorin finns i lag fastställt beslut att statsbidrag skall utgå, medan barnkrubborna få anslag beroende på prövning från fall till fall.

Lagen om statsunderstöd åt barntädgårdar är av år 1927 och ger barntädgårdarna en tredjedel av deras årsutgifter i statsbidrag. Barnen erhålla i dessa institutioner avgiftsfri vård och uppfostran. Endast för måltiderna uppbäres en viss avgift, som bestämmas av direktionen för resp. barntädgårdar. I t. ex. Helsingfors stads folkbarntädgårdar erlade barnen hösten 1947 i normalavdelningarna en dagsavgift på 10 Fmk. (ett varmt mål) och i heldagsavdelningarna 30 Fmk. (två varma mål + ett mellanmål). Barn till medellösa eller mindre bemedlade föräldrar erläggas nedfatt avgift eller äro helt befriade härifrån. Barnens avgifter täcka ofta icke kostnaderna för bispisningen.

Vad beträffar samhällets inspektion av barnstugeverksamheten kan nämnas, att den i socialministeriet åligger ministeriets kvinnliga barnskyddsinspektör, som i svårare fall rådgör med överinspektören för barnskyddet. Barnkrubborna och barntädgårdarna lyda direkt under socialministeriet. Vidare kan nämnas, att Helsingfors stad anställt 2 kvinnliga barntädgårdsinspektörer, vilka även övervaka barnkrubborna och daghemmen för skolbarn.

I den ovan angivna totalsumman för barnkrubbor, som enligt de valda beteckningarna blott skulle avse heldagsvård åt barn 0—3 år, rymmas även 10 »s. k. daghem» för barn i åldern 0—7 år. I en av finska socialministeriet upprättad sammanställning säges om dessa, att de »tyvärr» blivit allmänna under kriget, då de »visserligen ställa sig betydligt billigare än barnkrubborna och barntädgårdarna, men varken hygieniskt eller pedagogiskt kunna jämföras med dessa». Att man inrättat en provisorisk institution med lägre kvalitetskrav betraktas alltså av myndigheterna själva som beklagligt. Även i en del »barntädgårdar» ha vissa nedprutningar på standarden gjorts, i det att socialministeriet

beviljat tillstånd att engagera icke kompetent arbetskraft samt att höja det stipulerade antalet barn per avdelning från 25 till 30 eller 35.

Om man försöker bedöma besöksfrekvensen i förhållande till hela antalet barn i åldern 3—7 år, finner man att i det glest bebodda Finland finnas platser för 8—10 % av totala antalet barn i dessa åldrar; i Helsingfors är siffran ungefär 20 %.

Världsråd om förskolefostran

De glimtar, som kommittén i det tidigare kunnat ge från vissa länder, varifrån det överhuvud taget gått att få mera precisa uppgifter, böra avslutningsvis kompletteras med en erinran om att det sedan 1947 finns en särskild världsorganisation för förskoleproblem och förskolefostran. Det är

den i Paris år 1948 grundade L'Organisation mondiale pour l'éducation préscolaire (OMEP). Initiativet togs 1947 av Lady Allen of Hartwood och fru Alva Myrdal; den konstituerande Paris-kongressen 1948 besöktes av närmare 130 representanter från 33 länder. En andra kongress hölls sommaren 1950 i Wien under temat: barnets fundamentala behov. Världsorganisationens syfte är att befrämja studiet och uppfostran av småbarnen. Den skall verka för upplysning om barnens behov och underlätta förståelsen av dem; härtill fogar sig aktivt stöd åt barnpsykologisk forskning samt självfallet stöd åt alla strävanden för en bättre förskolefostran. OMEP skall även söka upprätta ett internationellt bibliotek i dessa frågor samt överhuvud taget verka för internationella kontakter mellan förskolepedagoger och förskoleinstitutioner i olika länder. I Sverige finns en särskild kommitté sorterande under OMEP.

Några data kring barnstugorna i Sverige

1. Impulser och utveckling

Barnstugeverksamheten i Sverige har — såsom i korthet konstaterats redan i inledningskapitlet — mer än hundraåriga anor, ehuru själva genombrottet för barnstugeidén och insikten om att barnstugornas utbyggnad är en angelägen samhällsuppgift är av ett mycket sent datum och faktiskt kan förläggas till slutet av 1930-talet. När det första daghemmet — länge kallat barnkrubba — öppnades i Kungsholms församling i Stockholm år 1854 på initiativ av den kände läkaren, sedermera chefen för medicinalstyrelsen, Magnus Huss, var verksamheten närmast av nödhjälpskaraktär för att ge stöd och tillsyn åt barn till »fattiga och förvärvsarbetslösa mödrar». Barnkrubborna voro, såsom Ellen Moberg framhåller i sin uppsats i handboken *Barnträdgården*¹ — till vilken framställningen här i stor utsträckning ansluter sig — ytterst torftigt inredda och några större anspråk på hygien eller personalens kvalifikationer förekommo knappast. Institutionerna — numera allmänt kallade daghem — visade sig emellertid motsvara ett behov i det hastigt industrialiserade svenska samhället, till tjänst för förvärvsarbetslösa mödrar, vilka där kunde lämna sina barn till heldagsvård. De senaste årtiondena har daghemsverksamheten definitivt befriats från de sista resterna av »fattigvårdskaraktär». Numera komma bar-

¹ Stina Sandels, Maria Moberg: *Barnträdgården, en handbok*, Stockholm 1945.

nen från alla socialgrupper och allt fler förvärvsarbetslösa mödrar ha lärt sig värdesätta möjligheten att få kunna lämna sina barn till daghemmen. Standarden på dessa har också successivt höjts och måste nu anses motsvara högt ställda krav.

Den första verkligt pedagogiskt inställda institutionen för förskolebarnen kom ju — såsom framgått av kap. 3 — till stånd genom Robert Owens berömda initiativ i början på 1800-talet i England. Hans småbarnsskola betydde genombrottet för en av pedagogiska skäl motiverad och pedagogiskt upplagd fostran av barn i 3—6-årsåldern under en viss del av dagen. Till Sverige kom småbarnsskolan år 1836 direkt importerad från England av Frances von Koch. De första småbarnsskolorna upprättades i Stockholm och följdes 1839 av skolor i Göteborg. Barnen fingo där regelbunden undervisning i räkning, läsning, skrivning och religion. I småbarnsskolorna härskade den då sedvanliga mekaniska inpluggningsmetoden och typiskt är att barnen voro placerade på amfiteatraliskt uppbyggda bänkrader (se fig. 43). Småbarnsskolorna myllrade av barn och det var inte ovanligt att en enda lärarinna hade hand om 100—200 barn.

Småbarnsskolorna ha med tiden omvandlats och vuxit ihop med en annan förskoleinstitution, som introducerades i Sverige i slutet på 1800-talet. Det var förskolan, eller som den då kallades, kindergarten, som infördes hit från Tyskland. Dess upphovsman var den tyske pedagogen Fried-

rich Fröbel (1782—1852), vilkens uppfostringsidéer i utomordentlig grad kom att berika småbarnsinstitutionernas utveckling. Fröbel hade blivit övertygad om att tiden före skolåldern var en för barnens utveckling betydelsefull period, vilken föräldrarna alltför litet beaktade. Den institution, som han år 1839 upprättade för barn i åldern 3—6 år, gav han benämningen »kindergarten». Barnet liknades vid plantan i en trädgård, ty riktlinjerna för uppfostran låg icke i ett formande utifrån utan i att sörja för de bästa betingelser för ett sunt växande inifrån. Kindergarten eller som den i Sverige senare kom att kallas barnträdgården skulle inte vara någon skola; »barnen är för små för att skolas, de skall fritt utvecklas». Kindergartenidén spred sig snabbt i Tyskland och i Österrike, men framför allt i USA. Till Sverige kom barnträdgårdsidén först i slutet på 1890-talet, trots att olika svenskar dessförinnan haft kontakt och bekantskap med de Frøbelska barnträdgårdarna. Den första egentliga barnträdgården öppnades på privat initiativ år 1896 i Stockholm. På grund av de relativt höga avgifterna kommo de första barnträdgårdarna emellertid att besökas endast av de mera välsituerade familjernas barn. Genom de av Ellen och Maria Moberg år 1904 i Norrköping grundade folkbarnträdgårdarna fördes idén ut till större folkgrupper och fick en mera social anstrykning.

De olika formerna av barnstugor kommo emellertid ända till i början på 1930-talet att föra en undanskymd tillvaro. De kunde endast utnyttjas av en mycket liten del av stadsbarnen och varken institutionerna eller deras personal rönte den uppskattning och förståelse, som de voro värda. En ändring härvidlag kom först i och med att vissa kommuner och även HSB i t.ex. Stockholm i början på 1930-talet mera allmänt började inrätta s.k. barn- och lekstugor, avsedda för barn i olika åldrar. Men ännu var inte tiden mogen för statsunderstöd, trots att tanken härpå redan 1918 för första gången motionsvis väckts i riksdagen av riksdagsman G. H. von

Koch, sedermera statens inspektör för fattig- och barnavård. Genom tillkomsten av Allmänna arvsfonden möjliggjordes dock att många barnstugor kunde få en värdefull hjälp till att bygga, förbättra och inreda sina lokaler.

De vid institutionerna anställda hade emellertid redan 1918 bildat en särskild organisation Svenska Fröbelförbundet, 1939 omdöpt till Pedagogiska föreningen för förskoleåldern och 1944 till Sveriges barnträdgårdslärarynnors riksförbund. Organisationen försummade inte att rikta myndigheternas uppmärksamhet på behovet av samhällsstöd åt förskoleinstitutionerna. År 1935 överlämnades till socialministern en vid årsmötet avfattad resolution, där man krävde statsstöd, såväl för driftskostnaderna som för inspektion av både institutionerna och de fyra seminarier, som på privat initiativ upprättats i Stockholm, Norrköping och Uppsala för utbildning av barnträdgårdslärarynnor. Framställningen ledde till att fröken Ellen Moberg på uppdrag av socialministern år 1936 gjorde den första statliga utredningen på området. Ungefär samtidigt kom befolkningsfrågan den stora allmänheten och statsmakterna att lystra till. I allt vidare kretsar insåg man nödvändigheten att effektivare stödja barnfamiljerna samt att åstadkomma en förbättrad vård och fostran av barnen före skolåldern, varvid särskilt de förvärvsarbetande mödrarna och deras barn ansågs vara i behov av specialåtgärder. Den år 1935 tillsatta befolkningskommissionen tog också upp frågan om statsstöd åt småbarnsinstitutionerna. Befolkningskommissionens förslag framlades i dess i juni 1938 avlämnade betänkande angående barnkrubbor och sommarkolonier m.m. (SOU 1938:20). Kommissionen förordade statsunderstöd till driften av småbarnsinstitutionerna, men de föreslagna principerna för statsstödet ansågs inte bärande, varför dåvarande undervisningsrådet Josef Weijne fick hand om frågan för ytterligare utredning. Utredningsmannen avlämnade i september 1939 en P.M. där även han förordade statligt stöd åt verksamheten till en början beräk-

nat till 100 000 kronor per budgetår. Utredningsmannens promemoria föranledde emellertid närmast på grund av det statsfinansiella läget ingen åtgärd. I juli 1941 inkom Pedagogiska föreningen för förskoleåldern till socialministern med en framställning att frågan om statsunderstöd, statlig kontroll och inspektion av barnträdgårdar, daghem etc. skulle återupptagas och bringas till snar lösning.

När den på hösten 1941 tillsatta befolkningsutredningen påbörjade sitt arbete, överlämnades helt naturligt till densamma frågan om statsunderstöd till de olika förskoleinstitutionerna. De förslag, som utredningen framlade i febr. 1943 i ett betänkande med utredning och förslag angående statsbidrag till daghem och lekskolor m.m. (SOU 1943:9), motiverades emellertid i viss utsträckning av de då aktuella utvecklingstendenserna på arbetsmarknaden och de ökade kraven på kvinnornas deltagande i förvärvsarbetet. Problemet att i tillräcklig utsträckning skaffa fram kvinnlig arbetskraft komplicerades nämligen av frågan om småbarnens omhändertagande. Befolkningsutredningen förordade statsbidrag dels till personalens löner och dels till måltidskostnaderna på daghemmen. Med hänsyn till det statsfinansiella läget inskränkte utredningen sitt förslag till att i den aktuella situationen endast omfatta statsstöd till driftskostnaderna. Bidrag till anläggningskostnaderna, vilket utredningen ansåg väl motiverat, borde ingå först i ett fredsprogram för barnstugeverksamheten. Den proposition, som på grundval av utredningens betänkande förelades 1943 års höstriktdag, tog också närmast sikte på att tillgodose arbetsmarknadens behov av institutioner, som kunde frigöra kvinnornas arbetskraft. Det fredsprogram, som utredningen framlagt sköts på framtiden. Det anslag, som beviljades barnstugeverksamheten för budgetåret 1944/45, uppgick till 200 000 kr. Till jämförelse kan nämnas, att detta, det första svenska statsanslaget till barnstugor, beslöts jämnt 70 år efter det att kindergartnarna blivit en del av folkskoleväsendet i Amerika och ett 20-tal år

efter det Finland och Danmark ordnat statsunderstöd till dylika institutioner. Åren efter 1944 ha kännetecknats av stark utveckling vilket även kommit till synes i statsanslaget. Detta har successivt höjts och utgör för budgetåret 1950/51 2 milj. kronor.

Efter förslag från befolkningsutredningen i jan. 1945 beviljades för budgetåret 1945/46 statsbidrag även för utbildning av personal till förskoleinstitutionerna. Anslaget för budgetåret 1950/51 uppgår till 303 000 kronor. Från detta anslag utgår bidrag till driftskostnaderna vid förskoleseminarierna, bidrag till stipendier till elever vid dessa institutioner etc.

2. Siffror kring utvecklingen 1937—1950

Läget 1937

Befolkningskommissionen verkställde den första statistiska kartläggningen av den svenska barnstugeverksamheten genom en enquête 1937. Av undersökningen framgick, att Sverige vid denna tid hade 267 barnstugor, varav 79 voro daghem (barnkrubbor) och 82 förskolor (barnträdgårdar). Platsantalet på institutionerna beräknades till 9 500. Vid undersökningen redovisades emellertid 9 331 platser, av vilka 6 278 förekom i städer med över 30 000 invånare och återstoden, 3 053 platser, på andra orter. Endast 519 platser voro avsedda för spädbarn och den vida överbäggande delen, 6 623 platser, för övriga förskolebarn. En beräkning, som kommissionen gjorde angående behovet av ytterligare platser, gav vid handen att det då förelåg ett icke tillgodosett behov av ca 1 750 platser. Undersökningen visade vidare att förekomsten och utvecklingen av dagvårdsinstitutioner uppvisade ett positivt samband med storstädernas bebyggelse och industrialisering. Av undersökningen framgick också att större delen av mödrarna till barn i hel-dagsinstitutionerna voro förvärvsarbetande.

Läget 1941

Socialstyrelsen verkställde i november 1941 på hemstälans av befolkningsutredningen nästa statistiska utredning om barnstugeverksamhetens utbredning. Undersökningen gav vid handen att det vid denna tidpunkt fanns 347 institutioner, vilka togo hand om ca 13 700 barn. Av samtliga redovisade barn voro omkring 25 % närvarande hela dagen samt omkring 75 % under endast en del av dagen. En närmare beräkning visade att daghemsvården omfattade 4 000 barn, eller omkring 30 % av samtliga, barnträdgårdsverksamheten ca 6 300, eller omkring 45 % samt skolbarnsvården 3 370, eller omkring 25 %. Av samtliga redovisade barn voro nära 54 % hemmahörande i de större städerna, 22,5 % i de medelstora samt ca 5 % i andra samhällen. De 70 spädbarnsdaghemmen redovisade sammanlagt 368 spädbarn.

En jämförelse med befolkningskommissionens undersökning från 1937 ger vid handen att antalet barn inom barnstugorna stigit med ungefär 6 500 från hösten 1937 till hösten 1941. Denna stegring hänförde sig i främsta rummet till förskoleverksamheten. Huvudmän för verksamheten voro i fråga om flertalet barnstugor stiftelser och föreningar. Av de 347 institutionerna hade endast 23 institutioner kommunerna som huvudmän.

Läget 1944—45

Även nästa statistiska undersökning om barnstugorna tog befolkningsutredningen initiativet till. Under vintern 1945—46 inhämtade utredningen sålunda uppgifter från samtliga kända barnstugor avsedda att belysa verksamheten under höstterminen 1944 och vårterminen 1945. Men för att få så aktuella siffror som möjligt över antalet institutioner av olika slag utsändes formulär även till sådana institutioner, som började sin verksamhet senare än den 1 juli 1945. Undersökningsmaterialet överlämnades sedermera till kommittén i och för bearbetning och publicering. Nedan återges

några av de mest intressanta resultaten i denna hittills oredovisade undersökning, varvid dock bör betonas, att siffror från denna undersökning även framläggas i andra kapitel i det följande.

Antalet institutioner

Av de 409 institutioner, som insände besvarade formulär, hade 22 påbörjat sin verksamhet efter den 1 juli 1945. Av de 387 institutioner, som startat sin verksamhet före den 1 juli 1945, hade $\frac{3}{4}$ av avdelningen,¹ alltså antingen daghems-, förskole- eller eftermiddagshemsavdelningen. Drygt $\frac{1}{3}$ av samtliga institutioner utgjordes av enbart förskola, medan antalet institutioner, som bestodo enbart av daghem, uppgick till något mindre än $\frac{1}{4}$. Enbart eftermiddagshemsavdelning förekom vid 32 institutioner eller ca 8 % av samtliga. Den vanligaste kombinationen var daghem i förening med förskola. Förekomsten av de olika vårdformerna varierade emellertid i mycket hög grad mellan olika delar av landet och framför allt mellan olika ortsgrupper. Medan daghemsverksamheten var den vanligaste vårdformen i de största städerna, dominerade förskolorna i de mindre städerna och orterna.

Antal platser

För att få en uppfattning om det antal platser, som stodo till förfogande för barn av olika åldrar, har antalet daghems-, förskole- och eftermiddagshemsplatser inom olika ortsgrupper fördelats efter de åldrar, för vilka de äro avsedda. Av samtliga redovisade 18 250 platser voro 810 (4,4 %) avsedda för spädbarn, 2 594 (14,2 %) för 1—3-åringar, 11 042 (60,5 %) för 4—7-åringar samt 3 804 (20,8 %) för barn på 7 år och däröver. Denna procentuella fördelning varierade något inom olika ortsgrupper. Sålunda varierade den procentu-

¹ Med avdelning avses här såsom framgår av det följande vårdform och ej barngrupp och sålunda avses med daghems-, förskole- resp. eftermiddagsavdelning den del av verksamheten som omfattar daghems-, förskole- resp. eftermiddagshem.

ella andelen platser för spädbarnen från 2,1 för övriga städer till 5,3 för större städer (där Malmös procentsats dock uppgår till 12,9), för 1—3-åringar från 5,2 för övriga städer till 16,2 för större städer (Malmö 29,7), för 4—7-åringar från 56,4 för de tre storstäderna (Stockholm 55,0) till 71,3 för övriga städer samt för barnen på 7 år och däröver från 17,4 för andra samhällen till 22,1 för storstäderna (Stockholm 25,5). Malmö har inte redovisat några platser för denna åldersgrupp. Drygt 10 % av platserna på daghemmen voro avsedda för spädbarn och drygt hälften för barn på 4—7 år. Nästan samtliga eller 94 % av platserna vid förskolorna voro avsedda för denna senare åldersgrupp.

Institutionernas ålder

Över hälften av de eftermiddagshem och nästan hälften av de daghem, för vilka uppgift om ålder funnos, hade börjat sin verksamhet före 1930, medan endast $\frac{1}{4}$ av förskolorna grundats före denna tidpunkt. En påfallande stor andel av institutionerna hade emellertid börjat sin verksamhet efter 1940. Vid ungefär hälften av förskolorna hade verksamheten startats på 1940-talet, under det att motsvarande andel för daghemmen och eftermiddagshemmen var 34 resp. 30 %.

Institutionernas huvudmän

Över hälften av institutionerna drevos 1944—45 av stiftelser och föreningar, som bildats för ändamålet eller av kommunerna. De enskilda personer, som voro huvudmän, ägnade sig nästan uteslutande åt förskoleverksamhet, medan bostadsföreningarna och de enskilda företagen i nästan lika hög grad inriktade sig på daghemsverksamheten.

Jämför man den procentuella fördelningen av institutionerna på olika huvudmän år 1941 och 1944—45, lägger man särskilt märke till den ökade andelen institutioner, där kommunerna stå som huvudmän. Denna utgjorde sålunda 1941 6,6 % men hade 1944—45 stigit till 21,7 %. Å andra sidan ha enskilda personer blivit allt färre

såsom huvudmän för institutionerna. Medan 24,5 % av huvudmännen voro enskilda personer 1941 uppgick samma procentsats 1944—45 till 11,4.

Institutionernas lokaler o.d.

Drygt 50 % av institutionerna hyrde sina lokaler, 110 (28 %) institutioner hade egna lokaler, medan 82 (21 %) fritt disponerade sina lokaler. De institutioner, som innefattade daghemsavdelning, hade emellertid till drygt 45 % egna lokaler, under det att t.ex. drygt 60 % av de institutioner, som bestodo enbart av förskola hade förhyrda lokaler.

Uppgifter infordrades även över vistelse- rummens, dvs. mat-, lek- och sovrummens, sammanlagda ytinnehåll. Respektive avdelnings golvyta har sedan fördelats på »trångboddheten» vid förskolorna, dag- och eftermiddagshemmen. I regel voro förskolorna något mera »trångbodda» än dag- och eftermiddagshemmen. Medan 69 % av de förskolor, som lämnat uppgifter, disponerade mindre än 3 m² per plats, uppgick samma procentuella andel vid dag- och eftermiddagshemmen till 40 resp. 54 %.

Daghemmen synas förklarligt nog vara bäst utrustade med såväl isoleringsrum som centralvärme, W.C. och varmvatten. Mest markerad är skillnaden vad förekomsten av isoleringsrum beträffar. Av de uppgiftslämnande daghemmen hade 71 % isoleringsrum, av förskolorna, trots att där inte kräves isoleringsrum i statsbidragsbestämmelserna, 25 % och av eftermiddagshemmen 33 %. Av samtliga avdelningar ha 91 % centralvärme, 95 % W.C. samt 77 % varmvatten.

På samma sätt voro institutionerna i storstäderna i högre grad utrustade med isoleringsrum, centralvärme, W.C. och varmvatten än i övriga ortsgrupper. Detta förhållande var särskilt framträdande vad förekomsten av isoleringsrum beträffar. Under det att procentuella andelen avdelningar, som hade isoleringsrum, i storstäderna var 56 %, var den för gruppen medelstora städer 33, för övriga städer 25.

Närvarofrekvensen

Uppgifter införades även rörande genomsnittliga antalet barn, som voro närvarande under de olika månaderna samt hela verksamhetsåret 1944—45. Eftersom denna fråga i ganska stor utsträckning ej besvarats och absoluta siffror i detta sammanhang torde vara av mindre intresse, ha uppgifterna endast använts som grundval för en indexberäkning, varigenom en viss uppfattning erhållits om variationerna i närvarofrekvensen. Det visade sig då att närvarofrekvensen nådde sitt maximum vid mitten av höst- och vårterminerna, dvs. i oktober—november och mars—april, för alla tre vårdformerna. Verksamheten under sommarmånaderna juni—augusti var av mindre omfattning.

Socialgruppstillhörighet m.m.

I avsikt att få en ungefärlig uppfattning om vilka samhällsgrupper barnen kommo från, undersöktes vilken socialgrupp barnens målsman tillhörde samt huruvida barnen kommo från »ofullständiga hem» av något slag. Uppgifterna, som avse de barn, som voro inskrivna dagen för uppgifternas avlämnande, ha sammanställts i tab. 1.

Iakttagas bör, att någon skarp gräns givetvis ej existerar mellan de tre i tab. 1 anförda socialgrupperna I, II och III, vilka schematiskt indela befolkningen enligt den i offentlig statistik gängse nomenklaturen. Trots den tämligen rikhaltiga exemplifiering, som lämnats i den yrkesförteckning, som bifogades till anvisningarna för formulärens ifyllande, har naturligtvis i åtskilliga fall grupperingen skett efter olika subjektiva bedömningar. Därtill kommer, att bortåt 20 % av avdelningarna lämnat frågan obesvarad. Siffrorna i tabellen torde dock ge en ungefärlig bild av daghems-, förskole- och eftermiddagshemsklientelens utseende ur socialgruppstillhörighetens synpunkt. Av de 16 151 barn, för vilka uppgifter lämnades om målsmannens socialgruppstillhörighet, hänfördes 65,9 % till socialgrupp III och 11,4 % till socialgrupp I. Den procentuella fördel-

ningen mellan de olika socialgrupperna var emellertid i ganska hög grad olika vid de olika avdelningarna. Skillnaden var särskilt stor mellan förskolorna å ena sidan och dag- och eftermiddagshemmen å den andra. Medan 79,7 resp. 87,8 % av dag- resp. eftermiddagshemmens barn hänfördes till socialgrupp III, utgjorde motsvarande andel för förskolornas vidkommande knappt hälften eller 47,1 %. 22 % av förskolornas barn hänfördes till socialgrupp I, under det att samma procentsats vid dag- resp. eftermiddagshem uppgick till 2,8 resp. 1,1 %.

Eftersom frågorna om antalet barn från »ofullständiga hem» och om socialgrupps-tillhörigheten till en del tolkats olika av de uppgiftslämnande, avse siffrorna i tab. 1 och 2 ej exakt samma barn. En jämförelse mellan de båda tabellernas barnantal torde dock i stort sett ge en riktig föreställning om de »ofullständiga hemmens» andel av hela klientelet.

3 841 barn kommo enligt de lämnade uppgifterna från »ofullständiga hem», dvs. ca 20 % av samtliga barn. Förhållandena voro emellertid liksom vad socialgruppstillhörigheten beträffar helt olika vid förskolorna å ena sidan och dag- och eftermiddagshemmen å den andra. Vid dag- och eftermiddagshemmen utgjorde den procentuella andelen barn, som kommo från sådana hem ca 40 %, medan den vid förskolorna höll sig kring ca 10 %.

Öppethållande

De olika institutionerna lämnade även uppgifter om hur länge verksamheten pågick under verksamhetsåret 1944—45 samt om vilken tid på dagen institutionen hölls öppen under vardagar. Vid uppgivandet av antalet dagar, som institutionen hölls öppen, frånräknades ferier samt stängning vid helger eller på grund av sjukdomsfall o.d.

Det stora flertalet av daghemmen hölls öppna mer än 260 dagar, medan verksamheten vid förskolorna och eftermiddagshemmen i allmänhet pågick under 6—8 månader. Institutionerna i storstäderna

Tab. 1. Antal redovisade barn vid avdelningar av olika slag fördelade efter målsmans socialgrupp.

Avdelningarnas art	Antal redovisade barn	Därav antal barn, vilkas målsman hänförs till socialgrupp		
		I	II	III
Daghem	6 297	175	1 102	5 020
Förskolor	7 450	1 637	2 307	3 506
Eftermiddagshem	2 404	27	267	2 110
Samtliga	16 151	1 839	3 676	10 636

höllo i allmänhet öppet längre än institutionerna i övriga ortsggrupper.

Ca 60 % av daghemmen höllo under vardagar öppet 11—12 timmar. Fördelningen för förskolornas del var jämnare men institutioner, som höllos öppna mer än 8 timmar voro sällsynta.

Den tillfälliga vården

Ett försök gjordes även att undersöka, i vilken utsträckning barn mottogs för vård och tillsyn tillfälligtvis för en eller annan dag eller för en eller annan timme.

Vid 172 av 473 avdelningar mottogos barn tillfälligtvis för en eller annan dag, men detta var vanligt endast vid 29 avdelningar. Vid 57 % av daghemmen förekom tillfällig vård och tillsyn för en eller annan dag men endast vid 19 % av förskolorna och 36 % av eftermiddagshemmen.

Tillfällig vård och tillsyn för en eller annan timme var än mera sällsynt, i det att endast 23 avdelningar redovisat förekomst av sådan vård. Även i detta fall

förekom sådan vård i större utsträckning vid daghemmen än vid övriga avdelningar.

Lek och friluftsvistelse

Upplysningar erhöles även om anordnandet av lek och friluftsvistelse.

Drygt 80 % av daghemmen, 50 % av förskolorna och 40 % av eftermiddagshemmen hade egen lekplats. Det var i regel mera sällsynt med egen lekplats i de större städerna, framför allt vid förskolorna och eftermiddagshemmen i Stockholm, än i övriga ortsggrupper.

Sommaren 1945 anordnades vistelse på koloni, inackordering i privata hem e.d. vid 46 % av daghemmen, 15 % av förskolorna och 20 % av eftermiddagshemmen. Särskilt ofta förekom sådan verksamhet vid daghemmen i Stockholm, av vilka 87 % anordnat eller förmedlat lantvistelse för barnen.

Annan friluftsvistelse i form av t.ex. parklek och badresor hade endast anordnats vid 49 av de 408 avdelningar, som besvarade denna fråga.

Tab. 2. Antal redovisade barn med endast en målsman vid avdelningar av olika slag.

Avdelningarnas art	Antal redovisade barn totalt	Därav antal barn till						från andra slag av stympade hem	S:a
		änka	änkling	frånskild		ogift			
				kvinna	man	kvinna	man		
Daghem	6 297	320	50	952	43	997	6	91	2 459
Förskolor	7 450	150	35	179	20	109	—	32	525
Eftermiddagshem ..	2 404	221	37	335	35	164	18	47	857
Samtliga	16 151	691	122	1 466	98	1 270	24	170	3 841

Tab. 3. Barnstugornas utveckling 1941—50.

	1941	1946 (augusti)	1948 (november)	1949 (oktober)	1950 (oktober)
Daghem	87	132	188	197	203
Daghem + förskola	45	45	41	59	67
Daghem + eftermiddagshem	11	16	11	13	12
Daghem + förskola + eftermiddagshem	13	24	29	30	30
Förskola	131	226	263	311	341
Förskola + eftermiddagshem	23	30	33	36	36
Eftermiddagshem	37	32	25	26	28
Summa	347	505	590	672	713

Läget hösten 1950

Barnstugeverksamheten har sedan 1944 varit föremål för kraftig utbyggnad i vårt land. Antalet institutioner har ökat år från år och utgjorde den 15 oktober 1950 713, inrymmande 308 daghem, 470 förskolor samt 105 eftermiddagshem med ca 30 500 godkända platser, vilket i realiteten bety-

der, att barnstugorna taga hand om ca 34 000 barn. Barnstugor finnes i inte mindre än 161 kommuner. Av de nuvarande 30 500 platserna fördela sig ca 9 400 på daghemmen, ca 18 300 på förskolorna samt ca 2 300 på eftermiddagshemmen. Som ett mått på expansionen under 1940-talet vill kommittén erinra om att antalet barnstugor 1941 utgjorde ca 350, sammaren

Antalet daghem, förskolor och eftermiddagshem oktober 1950.

Daghem	308
Förskolor	470
Eftermiddagshem	107

Tab. 4. Antalet faktiska platser på barnstugorna.

(Beräknat efter ritningar 1 oktober 1950.)

Kommun	Halvdagsbarn	Heldagsbarn				Summa	Btg:s barn	Emh:s barn	Summa barnantal
		spädbarn	krypbarn	2—4 år	4—6 år				
Göteborg	30	81	100	301	606	1 088	1 519	200	2 837
Stockholm	22	303	306	1 140	1 801	3 550	4 286	1 447	9 305
Övriga landet	152	355	468	1 534	2 396	4 753	12 721	732	18 358
	204	739	874	2 875	4 803	9 391	18 326	2 379	30 500 ¹

¹ Omfattar ca 34 000 inskrivna barn.

1946 ca 500 samt hösten 1948 ca 590. Ökningen är särskilt anmärkningsvärd mot bakgrund av de senaste årens byggnadsrestriktioner och vittnar om det starka behov, som varit drivkraften bakom denna utveckling. Avgörande för expansionsstakten har varit starka kommunala behov, men det sedan 1944 insatta statsstödet har otvivelaktigt haft stor stimulerande effekt inte minst på grund av att verksamheten härigenom erhållit en mera »officiell» sanktion. En livlig kommunal planering pågår, särskilt märkbar i samband med generalplanarbeten. I praktiskt taget alla städer och tätorter finns i dag planer på nya institutioner. Självfallet skiftar dock den kommunala aktiviteten på detta som på andra områden. Särskilt anmärkningsvärt är att förskolorna numera tycks stå i centrum för det kommunala intresset; man har insett betydelsen av förskolorna såsom ett stöd vid hemuppföstran och som en lättnad i barntillsynen för de hemarbetande mödrarna. Uppenbart är också, att verksamhetens yttre ram — delvis på grund av byggnadssvårigheterna — fått en mycket brokig karaktär utan att detta på något sätt synes ha minskat institutionernas värde ur barnavårdssynpunkt. Typiskt är sålunda, att kommunerna på åtskilliga håll inköpa villor och bygga om dessa till barnstugor, använda sig av baracker, samlingslokaler, lägenheter i bostadshus etc. Å andra sidan har man i ökad utsträckning fått upp ögonen för institutionernas organisation samt uppläggningsen av deras inre arbete. Man inser sålunda numera allmänt betydelsen av välkvalificerad personal i ledningen av dessa institutioner; värdet av små barn-

grupper, tillgång på rikhaltigt lekmaterial, samarbete med föräldrarna etc.

Trots den kraftiga utbyggnaden de senaste åren är behovet av barnstugor långtifrån tillfredsställt, vilket de långa väntelistorna vid nästan alla institutioner vittna om. Bristen på barnstugeplatser gör sig desto mera kännbar som övriga åtgärder för barntillsynen såsom t.ex. välorganiserade lekplatser ännu blott anordnats i begränsad omfattning.

Det är emellertid inte blott i städer och tätorter, som problemen kring barntillsynen nu börjat uppmärksammas. På den svenska landsbygden ha de s.k. jordbruksdaghemmen vuxit fram kraftigt de senaste åren, företrädesvis i Skåne och övre Norrland. Under 1950 ha sålunda icke mindre än 104 jordbruksdaghem varit i verksamhet. Intresset för förskolor även på landsbygden synes vara i växande.

Barnstugorna, som tidigare övervägande drevos av privatpersoner, föreningar, stiftelser etc., ha under 1940-talet i stor utsträckning kommunaliserats. Av de 713 institutionerna äro hösten 1950 255 kommunaliserade, medan 344 drivas av föreningar, 45 av industriföretag, 1 av lands-ting och 71 av privatpersoner. Det bör dock observeras att huvudparten av de föreningsdrivna institutionerna äro belägna i Stockholm och Göteborg, där verksamheten i stor utsträckning ekonomiseras av kommunen. Fullständig kommunalisering av barnstugeverksamheten har genomförts i 105 kommuner, varvid hänsyn tagits även till de kommuner, där jordbruksdaghem finnas.

Behovet av barnstugor

1. Hemmen och barntillsynen

Industrialismens genombrott och uppkomsten av det moderna stadssamhället har satt djupa spår även i familjernas liv. Familjen är inte längre en självförsörjande produktionsenhet; mannen har i regel sitt arbete förlagt utanför hemmet och därmed anknytning till en helt ny intressefär utom familjen. Mat och kläder av industriell tillverkning bli allt vanligare. I städerna ha kvinnorna, gifta såväl som ogifta, i stigande omfattning engagerat sig i förvärvsarbete utanför hemmet. Även den kulturella enhet, som familjen tidigare utgjorde genom släkttradition och anknytning till årets rytm och högtidsdagar, håller på att upplösas; barnens karaktärs- och samhällsfostran sker i växande utsträckning av andra än hemmen: skolan, övriga undervisnings- och utbildningsinstitutioner etc. Samtidigt ha en rad av familjernas gamla skyddsfunktioner såsom t.ex. vård av de gamla och sjuka, vård vid förlösningar etc. flyttats ut från hemmen och familjerna till samhällsliga institutioner.

Det är naturligt, att denna stora anpassningsprocess, som ännu ej kan sägas vara avslutad, gripit djupt in i kvinnornas värld och medfört betydande svårigheter för dem helt enkelt därför att den biologiska funktionsindelningen mellan könen inte kunnat bringas i harmoni med det moderna industrialiserade stadssamhällets olika former och institutioner. Den känsla av bundenhet, isolering, ja kanske vantrivsel, som

många hemarbetande kvinnor ha, är också till stor del beroende inte blott på att hemarbetet först långt fram i våra dagar börjat rationaliseras utan även därför att kvinnornas stora biologiska funktion i släktets liv, deras roll som barnafödande, huvudsaklig vårdare och fostrare av barnen så ofta kolliderar med deras önskan att även deltaga vid männens sida i arbetslivet utanför hemmet, att få komma ut och »träffa andra». De kvinnor, som emellertid även under den tid de ha små barn av olika skäl söka förena hem- och förvärvsarbete, digna ofta under en omänsklig arbetsbörda, ha dåligt samvete för att de »försumma» barnen och för att samvaron med dem inte blir så rofylld och tillfredsställande som den borde och kunde vara. Hårdhänt konfronteras de med det faktum, att arbetslivet ännu ej hunnit fram till nya mänskliga arbetsformer för de förvärvsarbetande kvinnorna. Barn och förvärvsarbete bli därför, såsom någon sagt, till två magnetiska poler, vilka från var sin sida dra i modern.

Ofta tas dessa yttre tecken på familjernas anpassningsproblem i det moderna samhället till intäkt för påståenden om en missanpassad kvinnlighet på väg mot ångest, neuroser och otillfredsställelse och till skräckskildringar om »familjebandens upplösning» etc. Med förkärlek frammanas i stället bilder från hemmet och familjen »i den gamla goda tiden». Det är emellertid meningslöst att drömma om en återgång till flydda tider. Det enda rimliga är

att söka mildra och komma till rätta med de problem för kvinnorna och hemmen, som industrialismen, stadssamhället och kvinnornas förvärvsarbete medfört. Vägen ur dilemmat för de moderna kvinnorna är emellertid inte att göra om familjeinstitutionen såsom sådan eller att »ta bort barnen» från mödrarna. Däremot behövs en förutsättningslös diskussion om kvinnornas svårigheter att delta i samhällslivets differentierade funktioner, en diskussion, som följaktligen måste beröra såväl de hemarbetande som de förvärvsarbetande kvinnornas problem. På grundval av en sådan diskussion om kvinnornas attityder och värderingar kunna vi söka oss fram till praktiska reformförslag, t.ex. vad beträffar olika gemensamhetsanordningar för att underlätta kvinnornas arbete i hem eller förvärvsliv. Och självfallet måste en sådan diskussion även tangera den allmänna uppfattningen om vad som är »manliga» och »kvinnliga» roller i våra hem.

Varje sådan debatt kommer förr eller senare att kretsa kring barnen, deras behov av omsorg, trygghet och harmonisk uppväxtmiljö. Det måste betraktas som en tillgång för vårt land, att hemfostran här får spela en så betydande roll i barnens liv. I början av 1930-talet siade radikala kretsar om att vi levde på övergången till ett nytt stadium, vilket skulle utmärkas av »en helt ny familjetyp» med »försvinnande rutinarbete och med barnuppfostran utförd av annan än modern».¹ I dag kunna vi konstatera, att denna spådom inte slagit in och väl sannolikt aldrig kommer att slå in i vårt land. Med all kraft värja vi oss också mot en sådan utveckling hän mot ett genomkollektiviserat samhälle.

Av starka psykologiska skäl samt ofta med full insikt om att barnen behöva moderns vård och tillsyn stannar majoriteten av de svenska mödrarna för närvarande i hemmen, så länge barnen äro små. De flesta unga kvinnor ha ju i dag förvärvs-

¹ Asplund-Gahn-Markelius-Paulsson-Sundahl-Åhrén i programskriften »Acceptera», Stockholm 1931, s. 44.

arbete och många söka väl behålla detta även efter giftermålet. Först när barnen börja komma sluta de flesta gifta kvinnor förvärvsarbetet för att helt s.a.s. byta ut det mot arbete i hemmet, mot alla de vårdnads- och ordningsuppgifter, som där bli hustruns lott. Barnen och deras vård och fostran bli också under många år den axel kring vilket allt annat i hemmet kretsar. Tanken att under de mest småbarnsbundna åren även upprätthålla ett förvärvsarbete utanför hemmet synes många kvinnor stridande mot barnens intressen och deras rätt till sin mor. Detta utesluter inte, att mödrarna när de kanske en dag efter t.ex. en skilsmässa, ett dödsfall etc., bli tvungna att helt svara för försörjningen, bittert ångra att de inte sökte hålla kontakten med förvärvslivet även under den aktiva moderskapsperioden.

Det centrala arbetet i ett hem med barn kommer alltid att vara vården och fostran av dessa. Hur många inse emellertid hur omfattande och krävande denna vård egentligen är? Hemmens Forskningsinstitut har gjort vissa beräkningar om den tid, som den direkta vården av barnen tar i hemmen, vilka visa, att vården av ett småbarn i åldern upp till och med 2 år tar ca 3—4 timmar dagligen.² Det bör dock starkt understrykas, att den tid, som här angivits för barnavården, endast avser tid för direkt manuell skötsel av barnen. Härtill kommer all omsorg, omtanke och vakksamhet, all intim kontakt mellan moder och barn, som icke kan mätas eller registreras. Den tid, som modern totalt ägnar åt att sköta alla barnen i familjen, blir givetvis även beroende på deras antal och ålder.

Tab. 5. Tid för barnavård i skilda åldersgrupper.

Barnets ålder	Tim.	min.
0—6 mån.	3	50
1 år	3	20
2 »	3	04
5 »	1	18
8 »	—	26
11 »	—	15

² Se HFI-meddelanden nr 2, årgång 3 1948—49.

Undersökningarna visa även att barnuppföstran till största delen åvilar modern ensam; endast i rena undantagsfall hjälper fadern till med barnen. Det framgår emellertid icke av undersökningen om man kan utläsa någon annan tendens i detta avseende hos de yngre familjerna; av vissa andra undersökningar att döma ha männen i unga äktenskap en delvis annan inställning och dra sig inte för att sysselsätta sig med barnen. Uppenbart är också, att de förvärvsarbetande mödrarna, som efter ett ofta dagslångt bortarbete på sin fritid måste ägna sig åt barnskötsel och hemarbete i åtskilliga timmar, ha en mycket ansträngande arbetsbörda. De få självfallet inte heller tillfälle till så många kontakter med barnen som en hemarbetande moder. Den förvärvsarbetande modern, vars hemarbete i stor utsträckning s.a.s. får utföras på fritiden, blir tvungen att organisera sitt hushåll på ett helt annat sätt än den hemarbetande, hela hennes familj tvingas förr eller senare att ta aktiv del i hemuppgifterna, om inte hennes arbetsbörda skall bli för övermäktig.

Ehuru HFI:s undersökning har karakteren av en provundersökning för att fixera barnavårdens roll i hemarbetet och bygger på ett relativt litet material, är det dock av intresse att konstatera, att genomsnittstiden för barnavård för de hemarbetande mödrar, som i medeltal hade 2 barn, uppgick till ca 2—2 $\frac{3}{4}$ tim. dagligen. Den tiden fördelades ungefär lika mellan matning, klädsel och tvättning, som vardera tog ca $\frac{3}{4}$ timme. En mycket kort stund, 10—15 min. ägnade mödrarna åt att läsa högt eller att leka med barnen. Av den totala dagliga sysselsättningen tog barnavården ca 25—26 % av tiden; moderns »vakna dag» uppgick i genomsnitt till ca 15 $\frac{1}{2}$ tim., där sysselsättningarna förutom barnavård framförallt kunde indelas i hushållsarbete, inköp, ärenden och hemorganisation, måltider samt egen tid.

Så snart barnen kommo några år upp i åldern blev den tid, som mödrarna ägnade dem i form av vård och tillsyn, allt mindre. 5-åringarna t.ex. togo enligt HFI:s under-

sökning endast modern i anspråk något över 1 timme; större delen av tiden för barnen i denna åldersgrupp gick åt till lek utomhus, i stor utsträckning på egen hand. I genomsnitt lekte 5-åringarna ca 3 $\frac{1}{2}$ tim. ute varje dag samt hade 6 tim. för fri sysselsättning inne. Under den tiden läste modern högt för dem eller lekte med dem en kort stund, i genomsnitt endast $\frac{1}{2}$ timme.

Dessa fakta om den tid, som barnavården tar i de svenska hemmen, måste även ställas in i sitt sammanhang med den miljö, som barnen få leva i. Bostaden är nämligen av stor betydelse som miljöfaktor, inte minst för barnen. Vi veta numera att barnen behöva rörelsefrihet, ostördhet, möjlighet till lek och utrymme — allt faktorer, som på ett avgörande sätt bestämmas av bostadens utformning. Barnens vård och fostran får emellertid i de flesta svenska familjer ske i stadssamhällen och i som regel tränga och för barnen mindre lämpliga lägenheter. Åtskilliga undersökningar ha gjorts de senaste decennierna, som kunnat påvisa den skrämmande svenska trångboddheten och dess sociala och psykologiska konsekvenser, inte minst för barnen. De dystra siffrorna tala ofta för sig själva. Vår sista allmänna bostadsräkning — från 1945 — fastslår också klart, att $\frac{1}{4}$ av de svenska bostäderna äro överbefolkade — om högst 2 personer per bostadsrum tagas som måttstock — och att inte långtifrån $\frac{1}{3}$ av det svenska folket bor i dessa. Även om en glädjande förbättring av bostadsstandarden för barnfamiljerna skett under de senaste 15 åren och uppmärksamheten numera även inriktats på bostadsområdenas planering och utrustning med gemensamhetsanordningar för barnen, är det dock ett obestridligt faktum, att trångboddhet fortfarande är barnfamiljernas väsentligaste lott; härtill kommer den allvarliga och skrämmande bostadsbrist, som under senare år på ett hårdhänt sätt utestängt tusentals familjer från egna lägenheter. Bostadsstyrelsen har sålunda kunnat konstatera, att inte mindre än 21 000 familjeförsörjare med minderåriga

barn år 1950 saknade självständig familjebostad, varmed i detta sammanhang avsågs lägenhet om minst 1 rum och kokvrå. Det torde icke vara svårt att föreställa sig den verklighet, de familjetragedier och otillfredsställande uppväxtförhållanden för barnen, som dölja sig bakom dessa siffror.

Frågan om barnen och bostäderna är ett komplicerat kapitel. I stor utsträckning sakna vi här tillräcklig kunskap om de detaljerade sammanhangen och de olika bostadstypernas inverkan på barnens uppfostran och utveckling. Det är enligt kommitténs uppfattning angeläget, att ingående undersökningar snarast komma till stånd på detta område. Problemen ha tidigare tangerats i vissa svenska undersökningar¹, och ytterligare material torde framkomma, när Svenska Arkitekters Riksförbunds och Svenska Slöjdföreningens stora bostadsvaneundersökning publiceras under 1951. Det är sålunda nödvändigt att få olika bostadsvanors inverkan på barnens tillstånd och uppfostran klarlagd t.ex. var barnen sova, var de leka inom- och utomhus, om särskilda barnmöbler finnas, var leksakerna förvaras, etc. En intressant norsk undersökning har berört dessa frågeställningar.² Då dess undersökningresultat torde stämma ganska gott med vad vi i dag erfarenhetsmässigt veta om svenska förhållanden, kan det vara befogat att här återge några av dessa norska siffror. Endast 7,5 % av de i undersökningen ingående 95 småbarnen från 1—7 år behövde *icke* dela föräldrarnas sovrum men sovo då tillsammans med större barn och ungdom. Nästan 10 % delade säng med andra. Endast omkring $\frac{1}{4}$ av barnen fingo lov att leka överallt i lägenheten. Endast $\frac{1}{6}$ fick leka i vardagsrummet och något under $\frac{1}{4}$ lekte i sovrummet, i de fall då sådant fanns. De flesta barn lekte i köket, en hel del endast i kapprummet. Lägenheterna voro företrä-

desvis möblerade med de vuxnas saker och sällan eller aldrig voro möblerna anpassade för barnens skala. Barnens leksaker förvarades av samtliga barn i enrumslägenheterna i pappaskar eller kartonger under sängen, i tamburen eller i en liten vrå i köket. 75 % av barnen i tvårumslägenheterna med flera barn hade sina leksaker på samma sätt. På ett skrämmande sätt får man av denna undersökning klart för sig, hur den trånga familjebostaden mer och mer inskränker barnens glädje, utrymmesbehov och sociala utveckling när barnskaran ökar.

Den norska undersökningen kan kompletteras med vissa data från den tidigare omnämnda HFI-undersökningen, som även fastslår, att de i undersökningsmaterialet ingående svenska lägenheterna i regel voro alltför dåligt utnyttjade och illa möblerade med hänsyn till barnens krav. Leksaksutrustningen var i de flesta fall bristfällig, till stor del beroende på de förvaringssvårigheter, som trångboddheten medför. Många sådana saker, som bruka roa barnen mycket, saknades i ett stort antal fall. 20 % av 2-åringarna hade sålunda inga byggklossar alls, medan 80 % resp. 75 % av 5-åringarna saknade vattenfärger resp. modellera.

Även om det återstår åtskilliga faktorer att klarlägga beträffande problemen barnen och bostadsmiljön, torde det icke vara överdrivet påstå, att en stor del av våra barn i dag få växa upp i en bostadsmiljö, som icke tillgodoser de krav, som den nutida barnpsykologiska och bostadssociala forskningen anser sig böra uppställa på en god familjebostad. Det är sannolikt en lång väg att gå, innan en ändring sker i dessa avseenden. Det behövs nog årtionden av initiativ, upplysning och information innan familjerna allmänt insett nödvändigheten att bygga hemmen och hemmiljön kring barnen och deras behov. Hemmen måste — såsom någon sagt — bli barntillåttna, möbler, textilier och prydnadssaker etc. få en sådan utformning, att de även passa barnen. Det blankpolerade finrummet, som barnen endast få skåda i

¹ Brita Åkerman: »Familjen som växte ur sitt hem» Stockholm 1941.

² Oslo byes vel's boligundersøkelse, Bind II. Mennesker og Boliger, Oslo 1948 s. 207—228.

all sin glans från dörrtröskeln, måste öppnas för dem. Allt detta kräver anpassning av alla parter, hänsynstagande och en ny förståelse hos män och kvinnor för barnen och deras behov. Kanske inte minst viktigt i detta sammanhang är att — som någon drastiskt uttryckt — »få männen upp ur länstolar och kökssoffor», få dem att mera aktivt deltaga i hemmens arbetsgemenskap, i barnavården och barnens lek.

Vården och tillsynen av barnen innan skolan kräver en stor insats från de hemarbetande mödrarnas sida. Den innebär ständiga omsorger, ständig vaksamhet och omtanke och för med sig en rad problem, inför vilka många mödrar ofta känna sig handfallna och villrådiga. Mödrarnas naturliga behov av en viss rörelsefrihet hindras ofta av en alltför stark bundenhet av barnen, och åtskilliga föräldrar sakna den förståelse och klokhet, som behövs för att styra rätt mellan det Scylla, som heter gångna tidens alltför hårda barnuppfost-
ran, och det Charybdis, som i dag här och var talar om en sådan frihet för barnen, som blott är ett annat ord för oförmåga att handleda dem. Den villrådighet, som många unga föräldrar känna inför uppfostringsmetoderna, är också påtaglig.

Redan när barnen kommit upp i ettårs-
åldern, visar det sig ofta vilka svårigheter mödrarna ha med barntillsynen. Den tidigare omnämnda HFI-undersökningen gav sålunda belägg för att det var ganska få av ettåringarna, som t.ex. kunde placeras ute för att sova, och att mödrarna ansågo det mycket riskabelt att lämna barnen ensamma i vagnen. Undersökningen gav vidare belägg för att mödrarna endast i undantagsfall vågade släppa ut de mindre barnen för att leka för sig själva — helt enkelt därför att lämpliga anordningar för deras lek och utomhusvistelse under betryggande tillsyn i regel saknades. Detta är något som praktiskt taget gäller för alla familjer, som i dag bo i hyreslägenheter i städer och tätorter. De familjer, som bo i villor eller småstugor, ha i dessa hänseenden en mycket stor fördel, för att icke tala om landsbygdsfamiljerna, där

barnen i regel kunna släppas ut utan tillsyn ganska tidigt.

Bundenheten vid barnen präglar de hemarbetande mödrarnas aktiva moderskapsperiod på ett mycket markant sätt, i varje fall tills barnen hunnit upp i 5—6 års-
åldern, då de uppenbarligen kräva mindre tillsyn från mödrarna än tidigare. HFI-undersökningen visade sålunda, att barnen i 5-årsåldern vore ute ganska länge, ca $3\frac{1}{2}$ timme dagligen, och i stor utsträckning på egen hand. Mödrarna hade i regel endast varit ute med dem i genomsnitt $\frac{1}{2}$ timme om dagen. Familjernas rädsla för att »besvära» grannarna, eller låta dem få se »hur man har det», det ofta dyra arrangementet med lejda barnvakter, bristen på hemhjälp — även för den begränsade kategori, som har råd att efterfråga sådan — gör att barntillsynen ofta blir till ett verkligt problem för de hemarbetande mödrarna. Bundenheten vid barnen blir så stark, att många familjer under månader och år i sträck få inskränka sitt kulturella och sociala umgänge, sina intressen utanför hemmet etc. De kunna under denna tid ej lämna barnen. Detta skapar på många håll ofta en känsla av vantrivsel och innebär en påfrestande psykisk och fysisk nötning. När föräldrarna å andra sidan söka minska sin bundenhet leder det ofta till icke önskvärda konsekvenser för barnen. Det finns exempel på att mödrar skicka ut sina barn att leka hela dagarna med en nyckel om halsen — de få klara sig själva och hitta hem bäst de kunna. Och hur vanligt är det inte att småbarn skickas iväg på biografernas söndagsmatinéer, helt enkelt för att föräldrarna skola få några timmar för sig själva, för promenader, umgänge eller kulturell aktivitet? I biosalongernas mörker föras barnen sedan in i den vita dukens ömsom sagoskimrande, ömsom skräckfyllda värld — och tumla hem med upplevelser och intryck som det kan ta år att befria barnen från.

De hemarbetande mödrarnas behov av olika anordningar för barntillsynen är uppenbart. Behovet av lekplatser, från inhägnade enkla lekplatser intill husen till

lekplatser, dit barnen kunna gå själva och vistas under vuxnas tillsyn, står klart för var och en, som vill se verkligheten i det svenska stadssamhället. Tyvärr ha endast några få undersökningar gjorts i vårt land om mödrarnas behov av barntillsyn, deras attityder till lekplatser, grannhjälp etc. Av samtliga framgår dock klart, att det finns ett starkt behov av organiserade åtgärder för barntillsynen. En undersökning i några av Stockholms nyaste bostadsområden¹ 1949—50 har sålunda visat, att över 80 % av husmödrarna önskade flera lekplatser samt att 55 % av husmödrarna kände sig bundna av barnen och önskade komma ut oftare. Nära hälften av mödrarna önskade grannhjälp i större utsträckning. Av en sociologisk undersökning i Lund² våren 1948 framgår också, att mödrarna ha en ganska starkt positiv inställning till lekplatser. Näst kollektivtvtättstugor voro lekplatser den gemensamhetsanordning, som husmödrarna tyckte mest om.

Mödrarna behöva redan för ettåringarna tillgång till anordningar, där de under beskyddande kontroll för någon eller några timmar kunna ställa ifrån sig barnen i barnvagnarna, och framförallt behöva de hemarbetande mödrarna möjlighet att vid skilda tillfällen få hjälp med den direkta tillsynen av barnen. En mera fast organiserad grannhjälp är därvid ett naturligt önskemål liksom mera tillfälliga anordningar i »barnparkeringens» form för tillsyn av barnen någon eller några timmar. När barnen kommit över 3—4 årsåldern, och därmed i en ålder, då de kräva sådana sysselsättningar och sådant lekmaterial etc., som ofta inte stå att få i hemmen, skulle det vara av obestridligt värde, om mödrarna mera allmänt kunde få lämna sina barn till några timmars daglig vistelse i en

¹ Muntligt förmedlade resultat av fil. lic. Edmund Dahlström, författare till »Sociologisk undersökning i Hägerstensåsen och Hökmossen 1949—50». Beräknas bli publicerad i Stockholms stads monografier hösten 1951.

² Fil. kand. Carin Lindblom: »Tätorternas gemensamhetsanordningar». Tidskriften Plan nr 2, 1949.

förskola. Här skulle barnen kunna få rika möjligheter till utvecklande sysselsättningar, en omgivning speciellt tillrättalagd för deras behov och möjligheter, och dessutom den pedagogiska ledning och sociala kontakt med andra barn, som alltmer ter sig som nödvändig för barnen i dessa åldrar, inte minst som förberedelse för skolan och livet. Förskolorna skulle på detta sätt fylla en dubbel uppgift: dels ge mödrarna några timmars välbehövlig daglig avkoppling från barnen, dels ge barnen den miljö och fostran, som i de flesta familjer behövs som *komplement* till hemupfostran.

I detta kapitel berör emellertid inte kommittén utförligare behovet av olika anordningar för att mera tillfälligt lösa de hemarbetande mödrarnas behov av barntillsyn. Vi återkomma till dessa frågor, vilka beröra t.ex. grannhjälpen, barnparkeringarna samt de olika formerna av lekplatserna i kap. 7. Däremot har kommittén ansett det angeläget, att strålkastareljuset nu får riktas in på behovet av förskolor, denna form av barntillsyn och kompletterande barnuppföstran i institutionsform, som de hemarbetande mödrarna alltmer lärt sig sätta värde på. Företrädesvis vill kommittén här söka analysera detta behov ur stadsfamiliernas synvinkel. Förskolorna ha nämligen sitt existensberättigande först och främst i städer och tätorter, där de speciella problemen för 3—7 åringarna med en växande trafik och små syskonskaror gör det angeläget med energiska insatser just för dessa institutioner. Detta utesluter självfallet inte, att det även på landsbygden finns behov av en hemmen kompletterande fostran av småbarnen. Problemen äro emellertid härvidlag av så speciell karaktär och verksamheten ännu så oprövad, att kommittén ansett det befogat, att landsbygdsbarnens behov av förskolor och barntillsyn behandlas i ett särskilt kapitel (kap. 8).

Det är naturligt, att de gifta kvinnornas kvarstående i förvärvsarbete även under den aktiva moderskapsperioden måste skapa svårigheter och stora problem. Även

om vi alla äro eniga om barnets rätt till sin mor, måste vi både nu och i framtiden göra kompromisser mellan barnets behov av sin mor, familjernas rätt till bättre ekonomi genom hustruns förvärvsarbete, moderns behov av ett förvärvsarbete utanför hemmet och näringslivets alltmer stegrade krav på kvinnlig arbetskraft. Den uppfattning, som befolkningsutredningens ordförande, nuvarande statsminister Tage Erlander, gav uttryck åt 1944¹, nämligen att »acceptera vi den kvinnliga arbetskraften på arbetsmarknaden, måste vi också ta konsekvensen av att kvinnan behöver ha en ökad rörlighet, när hon går att söka sina arbetsuppgifter», torde vara oemotstridlig.

Det är en icke oväsentlig grupp förvärvsarbetande mödrar, som i dag ha småbarn. Många, ja större delen, kan kanske lösa barn tillsynens problem med tillhjälp av föräldrar, syskon, hemhjälp, grannar och bekanta, ehuru man kan förmoda, att denna »inackordering» av barnen i många fall ter sig besvärlig och skapar speciella problem. Andra mödrar åter ha lyckats få sina barn placerade på daghem och visa som regel stor tacksamhet för den vård, som barnen där få samt känna trygghet genom vetskapen om att barnen äro omhändertagna av kvalificerad personal. På senare år ha dessutom s.k. familjedaghem tillkommit, som kunnat komplettera daghemmen och något minska den kraftiga efterfrågan på sådana institutioner. Oberoende av olika åsikter om lämpligheten av att mödrar med småbarn åtaga sig förvärvsarbete är det faktum, att många sådana mödrar i dag måste eller själva önska arbete medan andra hindras att göra en insats i näringslivet, i sjuk- och hälsovård, inom skolan etc., på grund av bristen på institutioner eller anordningar för barn tillsynen. Utvecklingen i framtiden är fylld av frågetecken, men kraven från arbetsmarknaden och näringslivet på energiska insatser för daghem i olika former åt de

förvärvsarbetande mödrarna ha snarast tilltagit under senare år. Diskussionen om behovet av sådana institutioner har emellertid hittills alltför mycket rört sig med allmänna talesätt och saknat den konkretisering och nyansering, som otvivelaktigt är av nöden inför varje ställningstagande till i vilken utsträckning samhället bör tillmötesgå de förvärvsarbetande mödrarnas behov av daghem. Kommittén vill därför i detta kapitel något närmare söka analysera även de förvärvsarbetande mödrarnas behov av olika daghemsformer. I första hand har kommittén ansett det angeläget att söka kartlägga läget och utvecklingstendenserna beträffande de förvärvsarbetande mödrarna i städer och tätorter. Även på landsbygden är emellertid behovet av olika institutioner för omhändertagande av barnen aktuellt. Problemen äro emellertid här — liksom beträffande förskolorna — av så speciell karaktär, att kommittén ansett det befogat att i ett särskilt kapitel (kap. 8) mera ingående söka belysa landsbygdens hittills mera säsongmässigt framträdande behov av heldagsvård av småbarn.

2. Tidigare uttalanden om behovet

Varje uttalande om behovet av barnstugor återspeglar väl som regel det aktuella behovet och läget. En diskussion om dagens och morgondagens behov av barnstugor bör emellertid skänka uppmärksamhet även åt de uttalanden och utlåtanden, som under de senaste decennierna gjorts om behovet av dessa institutioner; därigenom får debatten en relief, som underlättar den aktuella bedömningen. Barnstugorna representera nämligen icke någon social eller pedagogisk nyhet i vårt land — den uppskattning av deras insatser och deras värde, som man tidigare haft, kan man förmoda fortfarande präglar ett ställningstagande. En kort rekapitulation av några uttalanden, som gjorts — från riksdagsmotioner till partiprogram — bör i

¹ I uppsatsen »Aktuella problem inom befolkningspolitiken», ingående i festskriften Ett genombrott, Stockholm 1944.

detta sammanhang därför väl försvara sin plats.

Redan i den uppmärksammade och för sin tid berömvärdt framsynta motion, som *G. H. von Koch* väckte vid 1918 års riksdag om »undersökning av frågor om utsträckning och enhetlig organisation av samhällets barnavård» (nr 66 FK) berörde han de speciella problem för barnen, som utvecklingsperioden från tvåårsåldern tills barnen börja skolan, aktualisera. Han skrev sålunda:

Den tid är nu förbi, då man trodde, att barnens uppfostran kunde uppskjutas till skolåldern; nyare vetenskapliga forskningar ha givit vid handen, att barnen mycket tidigt taga intryck av sin omgivning, att den fostran eller brist på fostran, som förekommer, kan bli grundläggande för hela livet, inverka på karaktär och livsåskådning. Man har även funnit, att barnet är som ett ömtåligt instrument, vilket lätt kan taga skada av ovarsam behandling. Fostran på anstalter, där barnen komma i beröring med omoraliska personer, eller i hem, där föräldrar eller inneboende kunna på dem utöva skadlig inverkan, har befunnits vara underminerande för barnens hela framtid. Den nu ifrågavarande perioden av barnens liv är således långt betydelsefullare än man förut anat, och medel måste utfinnas att komma hemmen till hjälp under denna kritiska tid. Åtskilliga sådana *anordningar till stöd för hemuppfostran* ha ock kommit till stånd. Sålunda ha på sina håll tillkommit *barnkrubbor*, avsedda att omhändertaga barn, vilkas mödrar äro upptagna med arbete utom hemmet. Vidare *barnavårn och arbetsstugor*, som avse att giva barnen sysselsättning genom handarbete av olika slag, vilket ökar deras handfärdighet och förebygger deras skadliga vistelse å gator och gränder. Slutligen äro att räkna hit de s.k. *barnträdgårdarna* (kindergarten) vilka äro att anse som en förberedelse för skolan, i det de i lekform vänja barnen vid ordnad sysselsättning, samarbete, disciplin, goda seder etc.

Efter att ha påpekat att dessa institutioner tillkommit på enskilt initiativ men i regel åtnjöto kommunala bidrag fortsatte motionären:

Nytan av desamma för barnens goda utveckling har blivit alltmer uppenbar. Men därjämte utövas genom dessa anstalter en slags kontroll över hemmen, i det att det snart uppdagas, om barnen på ett eller annat sätt fara illa. Det vänskapliga förhållande, som i regel råder mellan föräldrarna och

anstaltens föreståndare, är en god hjälp vid den hemmens reformering, som ofta kräves. Slutligen medföra dessa anstalter den stora fördelen, att mödrarna under åtminstone någon del av dagen befrias från tillsynen av barnen och kunna ägna sig åt annat nödvändigt arbete.

Den stora betydelse, som dessa institutioner visat sig spela för hemuppfostran, borde föranleda samhället att på ett helt annat och kraftigare sätt understödja desamma. Särskilt ha *barnträdgårdarna* haft att kämpa med stora svårigheter. Medan dessa för länge sedan vunnit vidsträckt tillämpning i utlandet, framför allt i Tyskland och Amerika, där de mångenstädes utgöra en del av skolsystemet, ha de i vårt land ytterst långsamt tillkämpat sig myndigheternas intresse. Endast i en stad, Norrköping, kan det sägas, att de tack vare några uppoffrande entusiasters mångåriga arbete lyckats slå igenom. Och dock är barnträdgården ej längre ett experiment utan ett beprövat medel för barnens sunda och allsidiga utveckling. Alla erkänna ju numera lekens betydelse för barnet. Men all lek är icke av godo; den slags lek som bjudes i barnträdgården är avsedd icke så mycket att meddela kunskaper utan att odla barnets iakttagelseförmåga, tillfredsställa dess verksamhetsbegär, dess härmningsdrift, uppmuntra dess självverksamhet, allt saker som äga betydelse för dess framtida duglighet som vuxen. Det lider således intet tvivel, att barnträdgården, där arbetet ledes rätt och ej ordnas som en tröttande undervisning, är en i de flesta fall nödvändig hjälp för hemuppfostran. Och ur denna synpunkt bör det kunna ifrågasättas, att det allmänna på lämpligt sätt söker få till stånd och understödjer dylika företag, vare sig de ordnas såsom en del av skolan eller fristående.

Motionen kom inte att sätta några nämnvärda spår efter sig. Det skulle dröja ända till mitten av 1930-talet innan behovet av barnstugor åter fördes fram i mera officiella sammanhang, nu aktualiserat av debatten kring vår befolkningsfråga och de därav föranledda kraven på långtgående åtgärder till barnfamiljernas hjälp. *Svenska Fröbelförbundet* överlämnade sålunda i oktober 1935 till statsrådet och chefen för socialdepartementet en resolution vari betonades att det betydelsefulla arbetet för fostran av barn i åldern 2—7 år vore i största behov av stöd från statens sida. Inom socialdepartementet uppdrogs år 1936 åt föreståndarinnan för Fröbelinstitutet i Norrköping, fröken *El-*

len Moberg att göra en utredning om behovet av dylika institutioner. Denna utredning formade sig väsentligen till en rapport från en inspektionsresa till institutionen i södra och mellersta Sverige. Rapporten¹ skildrar på ett övertygande sätt behovet av kvantitativ förbättring, inspektion och ekonomiskt stöd åt verksamheten.

I och med makarna Myrdals bok, »Kris i befolkningsfrågan», (1934) och *befolkningskommissionens* arbete 1935—38 blosade intresset upp för socialpolitiska åtgärder för att nedbringa de enskilda familjernas merkostnader för uppfödning, fostran och vård av barn. Redan i befolkningskommissionens direktiv underströks hur betydelsefullt det var att åstadkomma gynnsammare uppväxtvillkor för barnen och de unga, och direktiven angävo särskilt att man borde undersöka i vad mån »genom lämpliga anordningar vidgade möjligheter må kunna beredas för barnens behöriga vård och fostran, då gift kvinna har förvärvsarbete utom hemmet». Befolkningskommissionen fann emellertid vid närmare betraktande, att det sakligt sett var orimligt att isolera de gifta mödrarna med förvärvsarbete utom hemmet och söka lösa deras problem framför andra kategoriers motsvarande problem. Utredningsarbetet sökte därför i stället ge en mera systematisk översyn av hela problemet om småbarnens dagvård. Problemkomplexet behandlades i befolkningskommissionens »Betänkande angående barnkrubbor och sommarkolonier m.m.» (SOU 1938: 20).

Kommissionen underströk där i första hand behovet av barnstugor för *de förvärvsarbetande*, gifta och ogifta *mödrarnas* barn. Kommissionen pekade även på påtagliga brister i barnens hemmiljö, som ansågos leda till »allmänt omfattande önskemål om gemensam småbarnsfostran». De *trångbudda* barnen i städer och många samhällen med stadslänkande bebyggelse borde sålunda få en nyttig omväxling i sin miljö genom några timmars vistelse i förskola. Trångboddheten måste nämligen leda till en snedvridning av all uppfostran och omöjliggöra fullföljandet av

rationella uppfostringsprinciper. Kommissionen underströk, att uppfostringssvårigheter kunde möta även andra barn och betonade särskilt nödvändigheten för *syskonlösa och svåruppfostrade barn* att under någon stunds daglig samvaro med andra barn åtnjuta en värdefull grupp- och kamratfostran. Även *de hemarbetande mödrarnas behov av viss fritid* motiverade enligt kommissionens uppfattning ändamålsenliga former av barnstugeverksamhet.

Kommissionen var särskilt angelägen betona att barnstugorna icke borde främjas i konkurrens med hemmen, såsom någon i och för sig lämplig uppfostringsinstitution, utan såsom ett *komplement till hemmen*, varigenom vissa fördelar vunnos, som det enskilda hushållet skulle få alltför svårt att utan orimliga uppoffringar ge sina barn. Ett mera allmänt inrättande av barnstugor skulle slutligen ha stor betydelse av *befolkningspolitisk* synpunkt. Bundenheten vid barnen, som för många mödrar är hård och avskär dem från deras tidigare intresseanknytningar samt inskränker makarnas rörelsefrihet, skulle i viss mån kunna minskas. Institutioner för barn, öppna några timmar dagligen — alltså förskolor — vore av denna anledning önskvärda ur samhällelig synpunkt.

Befolkningskommissionens förslag föranledde emellertid ingen åtgärd utöver att chefen för socialdepartementet den 13 juni 1939 åt dåvarande undervisningsrådet Josef Weijne uppdrog att som särskild utredningsman framlägga förslag om den framtida utformningen av statsbidrag till barnstugor och sommarkolonier m.m. Till grund för utredningsuppdraget låg befolkningskommissionens betänkande. Genom världskrigets utbrott och de därav föranledda påfrestningarna på det statsfinansiella läget kom utredningsmannen till den uppfattningen, att frågan om statsbidrag till dessa institutioner borde skjutas på framtiden, till dess mera normala förhållanden inträtt.

I det utredningsarbete, som igångsattes i september 1941 av *1941 års befolkningsutredning*, ingick att granska och genomarbeta av befolkningskommissionen framlagda förslag i syfte att möjliggöra en snabb behandling av de projekt, som syntes praktiskt genomförbara. Med anledning härav upptog befolkningsutredningen till behandling frågan om statsbidrag till

¹ Se Sociala Meddelanden 1936: 12.

barnstugorna. I dess betänkande med »Utredning och förslag angående statsbidrag till daghem och lekskolor m.m.» (SOU 1943:9) konstaterade utredningen inledningsvis, att en relativt riklig tillgång på barnstugor nära nog tedde sig som en nödvändighet i många samhällen i vårt land. Skälen härtill kunde enligt befolkningsutredningen vara av skiftande slag och gjorde sig gällande med olika styrka allt efter det klientel institutionerna avsågo att mottaga.

Gällde det förskolor tedde sig de *pedagogiska* motiven starkast. I 4-årsåldern ha nämligen barnen — ansåg utredningen — ej längre »samma behov av ständig nära anknytning till modern och hemmet som tidigare». Barnet börjar orientera sig utåt mot en större krets, och dess verksamhetslust kräver större utrymme än den ofta tränga bostaden förmår skänka. Städernas bostads- och trafikförhållanden lägga emellertid hinder i vägen för en lämplig verksamhet för tätorternas barn i förskoleåldern. Härtill kom, konstaterade befolkningsutredningen, att en pedagogiskt tillfredsställande sysselsättning dagligen, varvid »barnen under gemensam lek med jämnåriga så småningom tränas i samlivets och samarbetets svåra konst», är av utomordentligt stor betydelse för barnens utveckling och fostran till samhällsdugliga medborgare.

De *sociala* motiv, som enligt befolkningsutredningen motiverade inrättandet av barnstugor, framträdde starkast ifråga om förvärsarbetande mödrars barn. För många av dessa mödrar är det, framhöll utredningen, helt enkelt nödvändigt att barnen på något sätt omhändertagas, om de ej skola fara vind för våg och utsättas för vanvård.

Ur *befolkningspolitisk* synpunkt ansåg utredningen det vidare önskvärt, att sådana åtgärder vidtogos som för den enskilde lindrade de bekymmer och besvär som barnens ankomst och uppfostran föra med sig. För den förvärsarbetande modern måste vissheten om att barnens ankomst hindrar henne från att fortsätta sitt förvärsarbete vara ett av de i nativitetshänseende mest återhållande motiven. Befolkningsutredningen underströk även, att man för framtiden inte kunde bortse från den kvinnliga arbetskraftens roll på den allmänna arbetsmarknaden. Väl vore det önskvärt, att varje moder hade möjlighet stanna i hemmet för att vårda sina barn, konstaterade utredningen, men i praktiken måste man räkna med att det inom överskådlig framtid skulle finnas ett ej ringa antal mödrar, som icke kunde uppgva sitt yrkes-

arbete utan att familjens ekonomiska standard högst väsentligt sänktes och vilkas arbete i förvärvslivet av andra skäl är önskvärt ur produktionens synpunkt. Befolkningsutredningen påpekade även att den stegrade bristen på hembiträden och ökningen av antalet gifta kvinnor för förvärsarbete måste resultera i en ökad efterfrågan på institutioner för barneftersyn.

Av de här anförda skälen ansåg befolkningsutredningen det önskvärt att såväl förskolor som daghem inrättades i större utsträckning än dittills. Behovet av sådana institutioner var enligt befolkningsutredningen av sådan angelägenhetsgrad, att utvecklingen borde stimuleras »genom att staten lämnade ett icke alltför knappt stöd» åt verksamheten. »Häri genom skulle icke allenast vinnas ekonomiska förutsättningar för en kvantitativ utveckling utan även möjlighet till samordning och kontroll över verksamheten.» Om förskolornas fostran tillmättes den vikt som utredningen ansåg sig böra göra, »måste också höga fordringar ställas på desamma».

Befolkningsutredningens förslag förelades 1943 års höstriksdag i form av Kungl. Maj:ts proposition nr 339. Chefen för socialdepartementet anförde i propositionen bl.a. följande om behovet av olika former av barnstugeverksamhet:

De skäl för att det allmänna må främja en utveckling av den halvöppna barnavården, vilka framlagts av 1941 års befolkningsutredning, kan jag ansluta mig till. Jag vill understryka den betydelse som denna vårdform har för underlättandet av familjebildningen och som hjälp åt mödrarna i många familjer. I de inkomstklasser, där icke möjlighet finnes för anställande av hembiträde eller där sådant av andra orsaker icke kan erhållas, torde den bundenhet, som barnen innebära för modern, ha verkat i nativitetshämmande riktning. Denna bundenhet har ökat i och med att i den moderna tätbebyggelsen trafikförhållandena och även i övrigt mera komplicerade levnadsförhållanden göra en ökad tillsyn över barnen erforderlig. Det bör ligga i samhällets intresse att skapa institutioner, som underlätta för familjerna att ge barnen den bästa möjliga tillsyn och vård. Den halvöppna barnavården ersätter sålunda icke fostran och vård i familjen utan är ett komplement till denna. Om den till viss del underlättar mödrarnas arbete, kan man förvänta sig, att mödrarna och familjerna därigenom

med större energi och glädje kunna ägna sig åt omvårdnaden av de små. Påståendet att den halvöppna barnavården är ägnad att upplösa familjebanden, finner jag icke tillräckligt genomtänkt.

Statsutskottet och även *riksdagen* underströk i allt väsentligt departementschefens synpunkter på behovet av olika förskoleinstitutioner. Särskilt intressant är att konstatera, att riksdagsbeslutet om statsbidragsgivning till barnstugeverksamheten i första hand tog sikte på statsbidrag till nyinrättade institutioner eller nyinrättade avdelningar vid redan existerande institutioner »om dess inrättande befinnes påkallat med hänsyn till vederbörande ords behov av kvinnlig arbetskraft». Då det endast är daghemmen och eftermiddagshemmen, som kunna sägas ha betydelse för den kvinnliga arbetsmarknaden, betydde följaktligen riksdagsbeslutet 1943, att dessa institutioner speciellt uppmärksammades och offentligt accepterades.

I de råd och anvisningar, som sedermera lämnades av *socialstyrelsen*¹ i samband med att statsbidragskungörelsen utfärdades, sammanfattade styrelsen sin ståndpunkt beträffande behovet av barnstugor på följande sätt:

Olika behov ha medverkat till uppkomsten och utvecklingen av institutionerna inom den halvöppna barnavården. I tätorterna tvinga bostads- och trafikförhållandena många föräldrar att låta småbarnen vistas på gårdar och bakgator, där barnen under okontrollerat inflytande av äldre kamrater ofta grundläggas mindre goda vanor. Det måste vara ett samhällsintresse att bereda dessa barn tillfälle till lämplig verksamhet. Likaså är det av stor vikt, att barn i förskoleåldern med sakkunnig ledning under gemensam lek med jämnåriga få orientera sig i en större krets och så småningom tränas i samliv och samarbete.

För de förvärvsarbetande mödrarna, som under hela eller större delen av dagen vistas borta från hemmet och som ej ha råd eller möjlighet att anställa hembiträde, är det ett behov, att barnen omhändertagas under mödrarnas bortovaro. Det måste också ur befolkningspolitisk synpunkt vara angeläget, att åtgärder vidtagas, som för den enskilde lindrar de bekymmer och besvär, som barnens an-

komst och uppfostran föra med sig. Ej heller kan man bortse från att arbetsmarknadens krav på kvinnlig arbetskraft ökar behovet av institutioner för halvöppen barnavård. Även om det i och för sig är mest önskvärt, att varje moder stannar i sitt hem och vårdar sina barn, måste man i praktiken räkna med att många mödrar ej kunna eller vilja uppge sitt yrkesarbete och att bristen på institutioner för halvöppen barnavård därför i sista hand kommer att gå ut över barnen.

Frågan om behovet av barnstugor behandlades även i det år 1947 av *Utredningen för hem- och familjefrågor* avgivna betänkandet om »Familjeliv och hemarbete» (SOU 1947:46). Utredningen gav en ingående och nyanserad skildring av den roll, som barnavården spelar i familjerna, de hem- och förvärvsarbetande kvinnornas problem etc. samt anförde bl.a. följande om behovet av barnstugor och barn tillsyn i städer och tätorter:

Att ha hand om vården och tillsynen av småbarn är mycket arbetsamt och tidskrävande. Med stöd av såväl ekonomiska som psykologiska skäl anser utredningen det troligt att vården av barnen även i framtiden i huvudsak kommer att omhändertagas av familjerna själva. Men för att inte mödrarna skola bli alltför bundna av barnen och för att dessa skola få en pedagogiskt väl avvägd miljö, behövas lekplatser med lekledare, lek-skolor, halvdagshem av olika slag som komplettering av hemmen.

För en mindre grupp av familjer behövas småbarnsinstitutioner som taga hand om barnen under hela dagen medan mödrarna ha ett annat arbete. Det gäller t.ex. familjer, där modern är ensamförsörjare eller där faderns arbetsförmåga t.ex. genom sjukdom är minskad. Det kan också gälla familjer, speciellt där man endast har ett barn, där både mannen och hustrun äro fullt arbetsföra men där hustrun önskar behålla sitt förvärvsarbete och lämna barnet till heldagsvård.

Sammanfattningsvis framhöll utredningen att i framtiden borde följande fyra huvudformer tillämpas beträffande barn- eftersynen i bostadsområdena utanför den egna familjen:

1. Daghem.
2. Familjedaghem (fosterdaghem) i enskilda familjer.
3. Lekplatser, ordnade efter olika system:

¹ Se Råd och anvisningar i socialvårdsfrågor av Kungl. Socialstyrelsen. Nr 3, mars 1944.

utan övervakning, med allmän övervakning, med lekledning och inskrivning av barnen, med tillgång till utrymme för innevistelse, då mödrarna på sin fridag lämna barnen för längre tid etc.

4. Leksolor, där huvudvikten lägges vid barnträdgårdsverksamhet men där även barn kunna omhändertagas för tillsyn en viss dag i veckan vid mödrarnas ledighet.

Den officiella debatten om behovet av olika barnstugor togs ånyo upp på grundval av det förslag om provisoriska åtgärder för barnstugeverksamheten, som kommittén framlade den 12 november 1948. Detta förslag, som närmast tog sikte på det aktuella krisläget för barnstugeverksamheten och angelägenheten — att i överensstämmelse med 1943 års riksdagsbeslut — i första hand öka tillgången på institutioner för de förvärvsarbetande mödrarna kunde självfallet inte beröra de stora problemen vid en utbyggnad av verksamheten. Eftersom förslagen endast togo sikte på mera kortsiktiga åtgärder och det aktuella i arbetsmarknads- och produktionsläget betingade behovet av daghem koncentrerades den offentliga debatten till övervägande del just på en diskussion om daghemmen och deras existensberättigande. I den proposition, där förslagen förelades riksdagen (Kungl. Majt:s prop. nr 46, 1949), underströk emellertid departementschefen följande vad beträffar diskussionen om behovet av daghem:

Såsom betonats såväl av kommittén som i åtskilliga remissyttranden är det ur barnavårdssynpunkt långt ifrån önskvärt, att mödrar med mindre barn taga yrkesarbete utom hemmet. Det är därför angeläget, att en nyrekrytering av kvinnlig arbetskraft för näringslivet i främsta rummet inriktas på sådana kvinnor, som ej ha vårdnaden om mindre barn. Av olika skäl har daghemsverksamheten dock i praktiken stor betydelse ur arbetsmarknadssynpunkt och kommer sannolikt att i framtiden ha samma betydelse. Särskilt med hänsyn till den nu rådande knappheten på arbetskraft torde den anförda synpunkten icke böra utgöra något hinder för en fortsatt utbyggnad av daghemsverksamheten.

Statsutskottets majoritet (utlåtande nr 69, 1949) intog emellertid en något avv-

sande hållning till behovet av daghem och fann

att det framförallt ur barnavårdssynpunkt är mindre tillfredsställande, att mödrar med småbarn i allt för stor utsträckning intresseras för att taga förvärvsarbete utom hemmet, i synnerhet i de fall, då de under förvärvsarbetet måste överlämna vården av barnen till särskilda institutioner. För omhändertagande av barnen torde — utom i de fall, där av särskilda skäl åtgärder i sådant syfte icke erfordras — även få disponeras personal i sådan omfattning, att det tillskott av kvinnlig arbetskraft, som kommer produktionen till godo, i hög grad reduceras. Utskottet har icke heller kunnat bortse från att den arbetsbörda, som åvilar de förvärvsarbetande kvinnorna, vilka därjämte ha hem och barn att sköta, i många fall blir alltför betungande. Då det dessutom torde vara ovisst, hur länge det nuvarande läget med brist på arbetskraft kan bestå, har utskottet icke ansett sig kunna tillstyrka en huvudsakligen av arbetsmarknadspolitiska skäl betingad alltför betydande utbyggnad av den halvöppna barnavården. En viss utökning av småbarnsinstitutionerna synes emellertid nödvändig framförallt för vård av barn till ensamstående mödrar och andra kvinnor med försörjningsplikt eller sådana, som av särskilda skäl ha förvärvsarbete.

Mot statsutskottets uppfattning i denna fråga *reserverade* sig herrar Hesselbom, Andrée, Bergstrand, fröken Elmén, fru Ericsson i Luleå och herr Henriksson, vilka ansågo att ovanstående stycke om behovet av daghem borde ha följande lydelse:

Såsom departementschefen anfört synes det angeläget, att en nyrekrytering av kvinnlig arbetskraft för näringslivet i främsta rummet inriktas på sådana kvinnor, som ej ha vårdnaden om mindre barn. Det torde likväl få förutsättas, att många kvinnor med barn i de åldrar, för vilka daghemmen äro avsedda, av skilda anledningar deltaga och framdeles önska deltaga i förvärvsarbete. Daghemmen liksom övriga småbarnsinstitutioner äro därför av stor betydelse för kvinnorna och för samhället. För att tillgodose de behov av daghem och övriga småbarnsinstitutioner, som föreligga, finner utskottet därför i likhet med departementschefen, att en fortsatt utbyggnad bör äga rum.

I kamrarna uppstodo livliga debatter i anledning av statsutskottets utlåtande sär-

skilt om behovet av daghem, lämpligheten av att gifta kvinnor ha förvärvsarbete etc. (se prot. FK, nr 14 s. 43 ff. och AK, nr 14 s. 97 ff. 1949). *Riksdagen* följde emellertid den mening, som företrätts av statsutskottets majoritet.

Det må även anmärkas att behovet av barnstugor under senare år även belysts i vissa *stadskommunala undersökningar* och utredningar. Härjämte har det stora flertalet färdigställda *generalplaner*, vilka upprättats i anslutning till 1947 års byggnadslagstiftning, tagit upp frågan om behovet av barnstugor ur lokal synpunkt. I regel har man därvid analyserat behovet av daghem och förskolor, lekplatser etc. samt föreslagit normer och principer för den fortsatta utbyggnaden av barnstugorna inom kommunen.

Till slut må påpekas att inom den av Landsorganisationen och Svenska arbetsgivareföreningen tillsatta *Arbetsmarknads-kommittén* sedan maj 1948 arbetat en särskild *kvinnoutredning* närmast för utredning av likalönsproblemet. Enligt vad kommittén under hand inhämtat har denna utredning även behandlat olika problem av betydelse för de förvärvsarbetande kvinnorna bl.a. frågan om åtgärder för att underlätta barntillsynen närmast genom daghem. Utredningen torde i sitt betänkande starkt understryka behovet av daghem och rekommendera en fortsatt utbyggnad av dessa institutioner.

I detta sammanhang kan det även vara av intresse att taga del av inställningen hos de *politiska partierna och organisationerna* till behovet av barnstugor. Särskilt de politiska kvinnoförbunden ha vid skilda tillfällen tagit initiativ till åtgärder för att tillfredsställande lösa de olika problemen med barntillsynen. Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund gjorde t.ex. hösten 1941 en rundfråga bland de 668 kvinnoklubbar, som då tillhörde förbunden, för att kartlägga deras inställning till olika befolkningspolitiska åtgärder. Sammanlagt inkommo svar från ca 42 % av klubbarna. Ehuru denna undersökning ligger några år tillbaka i tiden kan det vara befogat att

något beröra resultaten beträffande behovet av barnstugor.

Rundfrågan behandlade sålunda i en särskild punkt behovet av »kollektiva anordningar för underlättande av husmödrarnas arbetsbörda, främst inrättande av ett tillräckligt antal daghem för barn». Denna punkt i rundfrågan samlade 127 tillstyrkande svar, medan lika många klubbar avhöllo sig från yttrande. De 2 klubbar, som svarade nej, ansågo att denna fråga saknade all aktualitet medan de 6 klubbar, som avgåvo annat svar samtliga så när som en kommo från landsbygden, där man påpekade att detta var ett stadsproblem. I socialdemokratiska kvinnoförbundets redogörelse för denna undersökning påpekas att svarsgivarna från städerna och samhällena främst tänka sig ett ökat antal daghem för barn som den effektivaste hjälpformen. Såväl behovet för arbetarhustrurna att bidra med eget förvärvsarbete till familjens försörjning som önskvärdheten av att även barn med enbart hemarbetande mor genom daghemmet kommer i kontakt med andra barn under tryggande former, påpekas i svaren. Klubben i Ämotsfors i Värmland svarar sålunda: »Inrättande av daghem för barn är ett trängande behov i alla städer och större industricentra. Om sådana funnos tillgängliga finge många arbetarhustrur möjligheter att med sitt arbete bidra till familjens bästa.» Klubben i Eskilstuna påpekar i ett längre svar, att även för en mor med ett barn kan det vara ett stort önskemål att ha tillfälle lämna in barnet på daghemmet, »för att inte tala om hur absolut nödvändigt det är för enda barnet att tidigt komma i kontakt med andra barn. Daghemmet skall alltså ej förbehållas de ekonomiskt vanlottades barn», fortsätter klubben, »utan även barn från mera burgna hem skall få komma dit. Sista året före skolåldern borde daghemmet vara en obligatorisk lekskola. Vi ha kommit så långt att folkskolan numera icke är någon fattigskola, dit skall också daghemmet bringas». Redogörelsen för denna punkt i kvinnoförbundets rundfråga slutar med att påpeka, att medan det alltså är flera dag-

hem som är det mest kända behovet för städernas husmödrar är det lika påfallande att det är kollektiva anordningar för själva hemarbetet som landsbygdens kvinnor mest önska.

De politiska partierna ha i sina program eller andra offentliga uttalanden av ledande representanter visat intresse för barnstugorna och sökt klargöra deras betydelse samt hävdad vikten av en ytterligare utbyggnad. I den för det *socialdemokratiska partiets* politik normgivande programskriften »Arbetarrörelsens efterkrigsprogram. De 27 punkterna med motivering» (Stockholm 1944) heter det helt kort: »I städer och samhällen måste ett tillräckligt antal lekskolor och daghem för barn anskaffas.»

Folkpartiet uttalar i sin programskrift »Efterkrigstidens samhälle», (Stockholm 1944): »Vi ha sedan länge genom privat eller kommunalt initiativ haft ett antal barnkrubbor, storbarnkammare, daghem, allmänna lekplatser och lekledare. Det är nödvändigt att de samhällen där förvärvsarbetande hustrur arbeta utanför hemmet, draga konsekvenserna och ställa sådana förmåner till barnens och husmödrars förfogande i den utsträckning som behovet påkallar.»

Högern har icke mera deciderat uttalat sig om behovet av barnstugor; i den av riksdagsman lektor Erik Arrhén författade, av Högerns Riksorganisation utgivna skriften »Befolkningsfrågan är vår ödesfråga». (Stockholm 1944) säges dock:

En hel serie kollektiva åtgärder äro redan i funktion inom vårt samhälle och äro i behov av att vidare utbyggas eller att kompletteras med nya.

Ett av de viktigaste, med hänsyn till morgondagens befolkningsutveckling, är systemet med daghem, eftermiddagshem och lekskolor, vilket infördes vid riksdagens höstsession 1943. Kvinnornas, och det måste även betyda mödrarnas, andel i produktionslivet måste av tidigare här angivna skäl under kommande år öka. Det ligger en stor risk däri att deras engagemang i arbetslivet går ut över deras vilja att samtidigt sätta barn till världen, om dessa hindra deras rörelsefrihet i alltför stor utsträckning. Det måste av samhället skapas möjlighet för dem att under arbetstiden få barnen eftersedda, så länge de äro minder-

åriga. Denna möjlighet ge daghemmen, eftermiddagshemmen och lekskolorna. Metoden är, det skall villigt erkännas, icke i alla avseenden idealisk men den torde vara den enda tänkbara. Av en viss vikt synes vara, att lokalerna göras för ett mindre antal barn i varje särskilt fall och att de spridas ut över stora områden, så att besväret för mödrarna med långa transporter så vitt möjligt undvikes. Det är även av betydelse, att läkaruppsikten och den allmänna skötseln ordnas på ett tillfredsställande sätt. — — — En av framtidens uppgifter torde med visshet bli att utbygga systemet med daghem. Det utgör en av de möjligheter, vi äga att neutralisera de farliga verkningarna av ett sjunkande antal i de arbetsföra åldrarna.

Kommunistiska partiet har vid skilda tillfällen starkt understrukit särskilt behovet av åtgärder för de förvärvsarbetande mödrarnas barntillsyn och yrkat på inrättande av flera daghem.

Behovet av barnstugor uppmärksammades särskilt i valprogrammen vid 1950 års *kommunalval*. I kommunala valprogram i olika städer framhölls ofta angelägenheten att lösa frågorna om barnstugor och barntillsyn. Följande utdrag ur några kommunala valprogram i *Stockholm* må tjäna som exempel på det politiska intresset för dessa institutioner:

Socialdemokratiska Arbetarpartiet: »Beståndet av daghem moderniseras och utbygges. Familjedaghemmens antal ökas, och sommarbarnsverksamheten främjas ytterligare. Antalet lekplatser i parkerna ökas.»

Folkpartiet: »Den halvöppna barnavården och i synnerhet förskolornas utveckling bör med kraft befrämjas...»

Högern: »Husmödrarna, både de hem- och förvärvsarbetande, har rätt till lättnad i sitt arbete genom en utbyggnad av daghems- och barnträdgårdsverksamheten.»

3. Behovet av förskolor

Sedan länge har man med viss rätt kunna kalla tiden före skolgångens början »de bortglömda åldrarna». Den medicinska övervakningen har ofta ansetts såsom det primära för förskolebarnen medan de pe-

dagogiska och sociala problemen, som inte minst den tilltagande urbaniseringen skapat för förskolebarnen, rönt föga förståelse. Först långsamt har behovet av åtgärder för att lätta de hemarbetande mödrarnas bundenhet vid barnen och ge dem möjlighet till viss fritid erkänts. Under det senaste decenniet har emellertid uppmärksamheten i allt större utsträckning vänts mot förskoleålderns olika problem. Orsakerna härtill äro främst den psykologiska vetenskapens landvinningar de senaste decennierna, som klart visat att de första sju åren äro av grundläggande betydelse för människans hela liv, att förskoleåldern är uppfostringsåldern framför alla andra.

Nya problem vid barnuppfostran

I växande utsträckning ha familjerna under 1900-talet bosatt sig i städer och tätorter samtidigt som de gångna tidernas stora familjer, där barnen så att säga fostrade varandra, alltmera försvunnit. Det är de små familjerna med 1—2 barn, som i dag dominera. Den miljö, som de flesta av våra barn få leva i, i städer och tätorter, är icke skapad och tillrättalagd för dem. Ännu för blott några årtionden sedan hade de flesta svenska städer småstadens karakteristika; barnen kunde utan faror leka på gator och vägar och hade aldrig långt till närbelägna grönområden, till skog och äng. I dag lura trafikfaror överallt och det blir allt svårare för barnen att i de hastigt växande städerna få utrymme för all den lek och spontanitet, som tillhör dem. Antalet barnolycksfall växer ständigt i trafiken; 1949 kunde man konstatera, att bland det året dödade fotgängare voro 90 barn. Trots den glädjande höjningen av den svenska bostadsstandarden, som inträtt de senaste decennierna, är dock trångboddhet och bostadsbrist alljämt dominerande. Tidigt släppas barnen ut på gatan och tvingas snart in i grupp-sammanhang, som de ofta få svårt att klara upp. Allt mer har man kommit till insikt om att det icke blott är önskvärt utan nödvändigt att samhället medverkar och genom

planmässiga åtgärder förbättrar betingelserna för barnen i förskoleåldern, alldeles särskilt för deras lek och fostran, samt söker åstadkomma en gynnsammare, mera rogivande och harmonisk miljö för barnen.

Självfallet bör den väsentligaste insatsen härvidlag göras inom hemmen själva. Såsom tidigare framhållits måste det betraktas som en tillgång för vårt land att hemfostran här får spela en betydande roll i barnens liv. Hemmet är nämligen centrum för all kultur, den axel kring vilken barnen och de vuxnas liv måste röra sig. Frågan om »barnuppfostran» har emellertid kommit att erbjuda helt nya problem för hemmen inom det nutida stadssamhället. Såsom bl.a. Utredningen för hem- och familjefrågor i sitt betänkande om »Familjeliv och hemarbete» (SOU 1947:46) träffande påpekat, bör en miljö för barn vara stilla, enkel och lätt gripbar, samtidigt som den ger stimulans till självverksamhet och näring åt fantasilivet. En sådan miljö är dock mycket svår att åstadkomma i det urbaniserade nutidslivet med dess drag av rörlighet, mångfald och föränderlighet. Ju mer urbaniseringen fortskrider desto starkare blir behovet att ge barnen en lämplig uppväxtmiljö. Uppgiften att skapa denna barnmiljö måste till väsentlig grad vila på familjen och fostrans viktigaste uppgift under förskoleåldern måste bli att främja den utveckling, som är den naturliga för barnen under olika åldersstadier och länka in barnets verksamhet i det sociala sammanhanget. Som uppfostrare stå emellertid nutidens föräldrar i en komplicerad situation. Även om de flesta familjer lägga ner stor möda på sin fostrargärning råder det knappast något tvivel om att de därvidlag behöva stöd och hjälp på olika sätt. Här kan bara erinras om den starka känsla av villrådighet inför uppfostringsproblemen, som kommit till synes i olika sammanhang. I tidningarnas och tidskrifternas frågespalter intaga uppfostringsproblemen en framträdande plats. I enquéten »När fredens nya värld planeras» år 1942 nämnde 915 gifta kvinnor vid besvarande av frågan: »På vil-

ket område har Ni funnit, att er förberedelse för era uppgifter i hemmet varit otillräcklig?» ämnet barnuppfostran mest av allt. Över två tredjedelar av de svarande ansågo sålunda att de skulle behövt en större förberedelse som uppfostrare och detta gällde ändå aktiva kvinnor i föreningslivet med större möjlighet att skaffa sig kunskaper än de flesta andra kvinnor i vårt land.

Kommittén vill för sin del understryka, att den anser, att betydande resultat på uppfostrans område skulle kunna nås genom att föräldrarna fingo bättre uppfostringskunskap. En effektiv upplysning i föräldrafrågor har dock ännu knappast kommit till stånd i vårt land, även om olika organisationer de senaste åren gjort beaktansvärda insatser på detta område. Kommittén vill betona, att ett realiserande av t.ex. befolkningsutredningens förslag om den husliga utbildningen, särskilt utbyggnaden av den allmänna konsulentorganisationen, bör kunna lämna ett verkligt bidrag till vårt lands föräldrar i deras uppfostringsvårigheter. Den vikt, som man i förarbetena till 1950 års beslut om den nya enhetsskolan fäst vid familjekunskap och föräldrafostran ger också anledning tro, att det framtida svenska skolsystemet kommer att ägna särskild uppmärksamhet åt dessa frågor.

Förskolornas uppgifter

Många föräldrar komma emellertid att sakna förmåga att omsätta sina förvärvade kunskaper om barnen och deras utveckling samt olika råd om deras behandling på ett vettigt sätt. Det är här som förskolorna skjuta in för att stödja hemmen i deras uppfostringsarbete och ge barnen erfarenhet av en ordnad lek- och kamratsamvaro jämsides med deras fostran i det egna hemmet. Förskolorna ta emot barnen för 3—4 timmars daglig vård och uppfostran och här få barnen tillfälle att utveckla sina färdigheter och anlag. De få möjlighet till lek och sysselsättning med jämnåriga kamrater; under lekens form få de lära sig sam-

arbete med andra barn. Samtidigt ger man de hemarbetande husmödrarna möjlighet till några timmars välbehövlig avkoppling från barnen. Avsikten är inte att »ersätta hemmen» eller att skapa »offentliga vård- och uppfostringsanstalter» för att nå en likformighet i barnens tänkesätt, åsikter och tro — som på något håll påståtts — utan att med den moderna uppfostringspedagogikens nyanserade medel söka åstadkomma en harmonisk och allsidig utveckling hos barnen.

Förskolornas huvuduppgift är alltså att *komplettera hemuppfostran* och att ge barnen allt som de inte kunna få i hemmet: fostran till anpassning och samarbete, gemenskap med en större grupp än familjen, träning för anpassning till samhällslivet. Den vaknande gruppkänslan söker man tillvarata på ett positivt sätt och barnen få möjligheter till en individuell utveckling i fredad miljö. I förskolan finns det också plats och utrymme för all den lek och aktivitet som barnen på grund av hemmens trångboddhet, hänsyn till grannar etc. i de allra flesta fall aldrig kunna få ge utlopp åt. I förskolorna få barnen slutligen ett rikhaltigt och omväxlande lekmaterial, goda och ändamålsenliga leksaker, som de flesta hem på grund av bristande insikter, ekonomi och utrymmen inte kunna anskaffa. Denna fostran av barnen inom förskolans ram bör gärna ske från 3—4-årsåldern och absolut från 5-årsåldern.

Vetenskapen om förskolor och förskoleålder

Enighet torde numera råda om de tidigare barnårens fundamentala betydelse för människans hela utveckling. Medicinsk, psykologisk och sociologisk forskning världen runt har nämligen kunnat påvisa, hur en god fostran under förskoleåldern kan förebygga snedvridningar på äldre åldersstadier och hur viktigt det är, att grunden till en sund, demokratisk anda lägges redan i barnens lekgrupper. Några uttalanden från olika auktoriteter på detta område äro belysande härvidlag. Den

engelske psykologen *Cyril Burt* säger: »Föräldrar bör undervisas om att förskoleåldern är en period som är ödesdigert avgörande. Det är då som grunden lägges både till en moralisk karaktär och till egendomligheter i karaktären.» Den amerikanske sociologen *Colley* påpekar, att utan lek, särskilt grupplek, kan den mänskliga naturen inte rätt utvecklas och att demokratierna borde förstå, att en av deras väsentligaste funktioner är att tillhandahålla plats, material och god ledning för barnens lekar — både skolbarnens och småbarnens. Och den schweiziske psykologen *Piaget* säger, att intet är så utvecklande för barns begrepp om rätt och moral som just lekarna tillsammans med andra barn. Hela den moderna läkepedagogiken pekar i samma riktning: om ett skolbarn eller en vuxen visar snedvridningar i sitt psykiska liv, måste man nästan alltid söka den ursprungliga orsaken i något som hänt under den tidigare barndomen. *Charlotte Bühler* skriver t.ex.: »Hela den moderna barnpsykologin har nu lärt oss inse, att det är den konstruktiva leken, som står i medelpunkten för barnets sunda och harmoniska utveckling. Vem vet inte nu, att oräkneliga svåruppfosttrade småbarn botas helt enkelt genom att man skickar dem till en bra barnträdgård?»

De flesta böcker om barnpsykologi och barnuppfostern, vilka under senare år utkommit i vårt land, ha starkt understrukit behovet av förskolor och deras värde för barnens harmoniska utveckling. Endast några citat skola här göras. Sålunda skriver den kände amerikanske barnläkaren *Benjamin Spock* följande i en även i vårt land mycket spridd bok¹ om barnuppfostern:

De flesta barn har glädje av en bra lek-skola även om det naturligtvis inte alltid är någonting nödvändigt. Särskilt är lekskolan bra för endabarn, barn som inte har mycket tillfälle att leka med andra barn, barn som bor i små våningar, barn vilkas mödrar av någon anledning finner dem svårhanterliga.

¹ Benjamin Spock: *Sunt förnuft i barnavård och barnuppfostern*, Stockholm 1950, sid. 285.

Alla småbarn behöver jämnåriga, inte bara för sitt nöjes skull utan också för att lära sig umgås. Detta är den viktigaste uppgiften i barnets liv. Det behöver också plats att springa och hojta på, redskap att klänga i, klotsar, lådor och brädor att bygga med, tåg och dockor att leka med. Det behöver lära sig hur det skall umgås med andra vuxna än föräldrarna. Få barn har nu för tiden alla dessa förmåner i sitt eget hem. Lekskolan intar inte hemmets plats, den blir bara en extra tillgång.

Och i en liten skrift om moderna uppfostringsmetoder² kunna vi läsa att »det bästa för barnen i 4—6 årsåldern är en bra barnträdgård, där barnen får leka tillsammans några timmar om dagen». Åtskilliga andra expertuttalanden om behovet och värdet av förskolor skulle kunna citeras, men det må räcka med dessa.

Särskilt den moderna neurosforskningen har starkt framhävt förskoleåldrarnas stora betydelse. Kommittén vill i detta sammanhang hänvisa till bil. 2, där dess ledamot docent Sven Ahnsjö närmare utvecklat de erfarenheter neurosforskningen givit med hänsyn till den moderna uppfostringspedagogiken. Som neurosförebyggande och neurosterapeutisk faktor ha också förskolorna största betydelse; man anser nämligen, att den verksammaste delen av neurosförebyggandet måste komma redan i förskoleåldern. Skolöverläkaren i Göteborg, doktor E. Gedda, har t.ex. vid undersökningar funnit, att inte mindre än cirka 45 % av barnen redan vid skolålderns inträde uppvisa neurotiska symptom.³ Med rätta framhåller en annan läkare⁴ — doktor Birger Strandqvist i Norrköping — att förskolorna med »sin barnpsykologiskt skolade personal, sitt psykologiskt veten-

² *Fri uppfostran?* Utgiven av Skandinaviska föreningen för praktisk psykologi, Stockholm 1949, s. 14—15.

³ Se Gedda: »Frekvensen av psykoneurotiska beteenderubbningar inom ett av Göteborgs överlärare-distrikt», *Folkskolan—Svensk Läraretidning, tidskrift för federationen Sveriges allmänna folkskollärareförening* nr 4, 1948.

⁴ I ett föredrag inför Östergötlands östra läkareförening. Se referat i tidskriften *Barnträdgården* nr 2, 1949.

skapligt utexperimenterade material bör således här ha sin stora chans».

Förskolornas betydelse för barnen och hemmen kan också i dag omvittnas av tio-tusentals familjer. I förskolorna ha barnen fått tillfälle till fostrande samvaro med jämnåriga, till lek inom- och utomhus, till husliga sysselsättningar, växt- och djurvård, skapande verksamhet med olika för deras ålder avpassat material, till musik, sång, rytmik etc. Sinnen och fantasi, företagsamhet och uppfinningsförmåga, ord-förråd och språkvård ha utvecklats. Det är förvisso ingen överdrift, när docent Ahn-sjö i nyssnämnda bilaga säger, att förskolan »har så betydande uppfostringsuppgifter, att det vore att djupt beklaga, om vårt samhälle av ekonomiska skäl icke kunde förmå bjuda barnen den förmån, som denna måste innebära».

Familjerna och förskolorna

Efterfrågan på förskolor är också stark i praktiskt taget alla våra städer och tätorter. Redan vid den undersökning av barnstugorna, som befolkningsutredningen gjorde 1945 — se kap. 4 — visade det sig, att vid över 73 % av förskolorna anmäldes verksamhetsåret 1944—45 barn, som inte kunde tagas emot. Av då existerande 227 förskoleavdelningar uppgåvo icke mindre än 142, att det fanns ett latent behov av flera förskolor. Sedan dess har, enligt vad kommittén kunnat utröna genom olika stickprovsundersökningar, behovet ytterligare ökat. Väntelistorna äro långa i de flesta städer och tätorter, och i regel kan man endast bereda plats för 5—6 åringar. En rundfråga, som kommittén 1947 gjorde till rikets städer — se vidare s. 80 — är i detta avseende belysande, ehuru någon fördelning av »expektanterna» icke skedde med hänsyn till förskolorna. Kommittén har vidare i december 1948 gjort en stickprovsundersökning i vissa städer för att utröna antalet barn, som vänta på plats i förskolorna. Undersökningen gav följande resultat:

	Antal barn på statens förskolor	Antal barn som icke kunde beredas plats i dec. 1948
Eskilstuna	280	ca 150
Gävle	230	200
Linköping	586	150—175
Norrköping	915	882
Västerås	430	470

Uppgiften från Norrköping kan kompletteras med att av de 882 barnen, som väntade på plats i förskolorna, kommo 351 barn från enbarnsfamiljer, 345 från tvåbarnsfamiljer och 186 från tre- eller flerbarnsfamiljer.

En intressant belysning av de svenska familjernas inställning till förskolorna och behovet av sådana erhålles vidare genom den hushålls- och bostadsundersökning, som 1946 gjordes av dåvarande statens byggnadslånebyrå, numera bostadsstyrelsen. Undersökningen har ännu ej publicerats. Kommittén har emellertid gjort en specialbearbetning på 25¹ av det 50-tal orter, som ingå i denna bostads- och hushållsundersökning.

Undersökningen byggde väsentligen på muntliga intervjuer, varvid ett urval av hushåll fick uttala sina önskemål, bl.a. om barnstugorna. Endast familjehushåll, dvs. sådana hushåll där äkta makar sammanbo i egen lägenhet, tillfrågades. En så betydelsefull grupp som ensamstående med barn ingick däremot icke i undersökningen. Uttagningen av de familjehushåll, vilka intervjuats, verkställdes med ledning av uppgifterna till 1946 års mantalslängd, ur vilken slumpvis uttogs ett för de olika orterna och familjetyperna varierande antal av de ifrågavarande hushållen. Hushåll, som bodde i hus å jordbruksfastighet, utslöts helt ur undersökningen. För varje ort ha sedan de erhållna resultaten uppmultiplicerats att gälla hela antalet hushåll i varje särskild familjekategori.

¹ De 25 orterna voro: Arvika, Avesta, Borlänge, Borås, Degerfors, Eskilstuna, Falun, Finspång, Flen, Hornsberg, Karlstad, Kiruna, Kungälv, Köping, Landskrona, Luleå, Norrköping, Sala, Skellefteå, Sundsvall, Södertälje, Uppsala, Västerås, Åtvidaberg och Örnsköldsvik.

Av samtliga i undersökningen ingående hushåll med barn i åldern 4—6 år uppgåvo drygt 60 % att de utnyttjade eller ville utnyttja förskola. Några olikheter mellan ortsgrupperna kunde härvidlag inte utläsas. Andelen hushåll, som utnyttjade förskola var däremot väsentligt större å de större orterna än å de mindre, vilket givetvis berodde på att dylika institutioner företrädesvis förekomma i de större städerna. Av dem som utnyttjade eller ville utnyttja förskola uppgåvo knappt $\frac{1}{5}$ som villkor att vistelsen var avgiftsfri. Det vill emellertid synas som om hushållen i de större orterna oftare än i de mindre orterna voro villiga att betala avgift för barnens vistelse i förskola. Sålunda ville 13 % av hushållen i städerna med minst 50 000 inv. utnyttja förskola endast om vistelsen var avgiftsfri, medan motsvarande andelar i orterna med 20—50 000 inv., 10—20 000 inv. och 5—10 000 inv. voro 20, 29 resp. 30 %.

Med hänsyn till att den missuppfattningen på sina håll ännu råder, att förskolorna endast besökes av barn till de mera välsituerade, må påpekas att vid den tidigare berörda undersökningen 1944—45 — se s. 50 — framgick, att 47 % av förskolornas barn kunde hänföras till socialgrupp III och endast 22 % till socialgrupp I. Andelen barn från »ofullständiga hem» utgjorde vid förskolorna ca 10 %. Några ytterligare undersökningar från senare år om vilka samhällsgrupper barnen på förskolorna komma ifrån ha icke gjorts. Mindre specialundersökningar ha, enligt vad kommittén inhämtat, dock skett i vissa städer. Som exempel kan nämnas att lek-skolestyrelsen i Skellefteå hösten 1949 gjorde en statistisk bearbetning av vissa uppgifter, som lämnades i samband med ansökningar om plats vid någon av stadens tre förskolor. Resultaten äro av så stort intresse, att kommittén något närmare vill beröra dem.

Platsantalet vid de tre förskolorna utgjorde 120, medan höstterminen 1949 292 barn anmäldes. Endast drygt 40 % av de anmälda barnen kunde sålunda beredas plats under denna hösttermin. Drygt 80 % av de 292 barnen var 5- eller 6-åringar, varvid 5-åringarna

vor i majoritet med 126 ansökningar mot 110 för 6-åringarna. De övriga 56 ansökningarna avsågo 55 4-åringar och 1 3-åring.

Nära 62 % av familjerna var en- eller tvåbarnsfamiljer och drygt 26 % trebarnsfamiljer, medan 12 % av familjerna hade fyra eller flera barn.

Endast drygt 3 % av familjerna uppgav en familjeinkomst understigande 300 kr. per månad och sammanlagt drygt $\frac{1}{5}$ av dem uppgav en familjeinkomst på högst 500 kr. Likaledes $\frac{1}{5}$ av familjerna uppgav, att familjeinkomsten översteg 1 000 kr. per månad. Den oftast förekommande månadsinkomsten låg mellan 500 och 750 kr. och medianinkomsten, dvs. den inkomst, som icke uppnåddes resp. överskreds i jämnt hälften av fallen, uppgick till ungefär 640 kr.

Drygt hälften av familjerna karakteriserades såsom hörande till yrkesgruppen »arbetare», medan drygt $\frac{1}{3}$ betecknades såsom »tjänstemän» och drygt $\frac{1}{10}$ såsom »företagare». I 7 fall — samtliga ensamstående mödrar — uppgavs icke något yrke.

14 av de 292 familjerna voro »ofullständiga» och bestod av ensamstående mödrar med barn. Av de övriga 278 familjerna uppgav 48 eller ca 17 % att mödrarna hade förvärvsarbete. Av dessa 48 mödrar hade 32 heltidsarbete och 16 deltidarbete.

Förvärvsarbete bland mödrarna syntes vara vanligare bland enbarnsfamiljerna än bland familjerna med fler än ett barn. Av de 76 enbarnsfamiljerna hade sålunda förvärvsarbete mödrar redovisats i 17 fall eller 22,3 % av samtliga medan motsvarande procenttal i fråga om de 102 tvåbarnsfamiljerna uppgick till 14,7, i fråga om de 69 trebarnsfamiljerna till 18,8 och i fråga om de 32 familjerna med minst fyra barn till 9,4.

Kraven från skolhåll

Opinionen bland organisationer, myndigheter och fackmän för en mera allmän förskolefostran några timmar dagligen har under 1940-talet blivit allt bestämdare och skarpare. Sålunda bör nämnas, att Förenta Nationernas internationella kulturorganisation, *Unesco*, med kraft framhåvt, hur angeläget det är att målmedvetet fostra de unga till att vara mer motståndskraftiga inför det moderna samhälleliga livets påfrestningar. Vidare har *Internationella Arbetsorganisationen*, vid sin i november 1945 avslutade Pariskonferens antagit en resolution om barns och ungdoms välfärd, vars § 9 säger: »Förskolefostran bör vara

tillgänglig för alla barn, så snart som möjligt och såvitt som det är praktiskt genomförbart, dock utan att vara obligatorisk.» Det bör härvid observeras, att internationellt sett är förskoleåren åren *innan* 5 år. Skolplikten börjar nämligen i de flesta länder ett eller ett par år tidigare än i vårt land. Härtill kommer att icke minst å skolhåll en växande opinion kommit till uttryck, som krävt att övergången till skolans liv måtte förberedas mera allmänt.

1940 års skolutredning framhöll sålunda, att det är ett karakteristiskt drag i den nutida samhällsutvecklingen, att hemmen icke i samma utsträckning som förr äro produktionsenheter och att därför hemmens arbetsgemenskap inom allt vidare samhällskretsar tenderar till att upplösas. Fadern och ofta även modern ha sin huvudsakliga verksamhet på annan plats, helt utom barnens synkrets. De unga kunna icke alltid som fordom handledas av föräldrarna fram till den punkt i sitt liv, där de äro redo att i föräldrarnas spår inträda i yrkeslivet. Därigenom nödgas skolan på ett helt annat sätt än förr övertaga hemmens fostrande funktioner och ställas så inför nya, delvis vittutseende problem. På samma gång måste samhällets sociala och pedagogiska omvårdnad om de unga vidgas till att omfatta utvecklingsskedena före och efter den egentliga skoltiden:

Tidigare har uppmärksamheten huvudsakligen riktats på spädbarnsåldern och på skoltiden, men mellan ettårsåldern och sjuårsåldern ha barnen mindre varit föremål för samhällets omsorger. Nu bör särskilt den s.k. förskoleåldern mera än som hittills varit fallet uppmärksammas, ej blott ur social utan även och ej mindre ur pedagogisk synpunkt. Mycket tyder på att denna ålder just nu kommer att stå i intressets förgrund på ett helt annat sätt än tidigare.

Utomordentligt viktigt ur den sociala och etiska fostrans synpunkt är också övergången från den obligatoriska skolan till arbetslivet. Om i den skarven uppstår en lucka, ett mer eller mindre tomt år, kanske flera år, som endast delvis fyllas av utbildning och tillfälliga arbeten, så hota särskilt i städer med starkt utvecklad nöjesindustri allvarliga faror. I den mån hemmen visa sig oförmögna att under denna vanskliga övergångstid leda de ungas kroppsliga och andliga utveckling, måste sam-

hället genom lämpliga organ ta ledningen. Uppgiften är här att å ena sidan låta skolutbildningen utan desorienterande avbrott naturligt och organiskt mynna ut i arbetslivet, å andra sidan ställa skolans fritidssysselsättningar i otvunget men dock vägledande samband med de folkliga bildnings- och idrottsrörelserna, så att de unga vid skoltidens slut utan plågsam och farlig kamp i de påfrestande övergångsåren finna sig till rätta i arbetslivets vardag och fritidens mångskiftande intressen. (SOU 1944: 20 s. 46.)

I flera länder — påpekade utredningen — ha dessa behov redan lett till en förlängning av skolpliktstiden eller till upprättande av särskilda skoltyper för åldrarna nedanför och ovanför den egentliga skoltiden.

Skolutredningen fann förskolorna önskvärda redan ur social rättvisesynpunkt:

Vad som ännu vid övergången till högre skola sätter barn ur bokligt mindre bildade hem i ett relativt ofördelaktigt läge är icke minst miljöförhållandena. Skall samhället här ingripa utjämnande, så torde det icke kunna ske i annan form än den, att barn med en ur ifrågavarande synpunkt mindre gynnsam hemmiljö beredas tillfälle att tillbringa åtminstone någon del av dagen i en utvecklingsfrämjande miljö, som så långt ske kan fyller ut vad som brister i föräldrahemmet. Det handikapp, som de i bildningshänseende svagare hemmens oförmåga pålägger dessa barn, kräver i allmänhet lång tid för att utjämnas. Därför böra åtgärder vidtagas redan på tidigt stadium, före skolpliktens inträdande. Denna tankegång leder till ett krav på att skolorganisationen i vidgad utsträckning fullständigas med lekskolor och liknande anstalter, där barn i förskoleåldern under lek och andra sysselsättningar kunna få planmässiga övningar, syftande till att bortarbota hämningar av olika slag, skärpa deras iakttagelseförmåga, vidga deras föreställningskrets, rikta deras ordförråd, utveckla deras omdömesförmåga och socialt infoga dem i samhällsgemenskapen (s. 101—102).

Med hänsyn till barnens sociala anpassning ansåg utredningen förskolor önskvärda också för många andra barn, icke minst för enbarnsfamiljernas och över huvud taget för de barnfattiga familjernas socialt ofta mycket isolerade små. Karaktärs- och personlighetsutvecklingen är i ännu större utsträckning än de intellektuella funktionerna beroende av den tidiga barndomens mognad, skriver professor

John Elmgren i ett uttalande till skolutredningen, återgivet i en bilaga till dess betänkande (SOU 1943: 10), och fortsätter:

All miljöterapeutisk verkan är och måste vara starkast i den tidiga barndomen. Utan att på något sätt vilja hemfalla åt den välensidiga determinism, som gjort sig bred i nutida barnpsykologisk forskning med dess starka betonande av de s.k. tidiga barndomsintryckens betydelse, måste jag här framhåva förskoleålderns och den tidiga skolålderns dominerande uppfostringsbetydelse i jämförelse med senare åldersperioder. — — — Förskoleåldern är i realiteten människoblivandets och personlighetsbildningens gyllene ålder. Under ingen period äro heller utvecklingsriskerna större. Men under ingen annan period äro möjligheterna större till verkligt resultatrika ingripanden, medicinskt och pedagogiskt, för att rätta till en snedvriden utveckling, stimulera en försenad utveckling eller socialt anpassa individen till sin omgivning. (Bil. II s. 22—23.)

Skolutredningen återkom till förskoleproblemet i sitt socialpedagogiska betänkande (SOU 1947: 11) och ingick där närmare på vidden angående förskolornas mål och metod.

Undervisning i vanlig mening bör i dessa skolor icke förekomma. Att såsom ofta sker i England, där skolgången är obligatorisk för barn redan i 5-årsåldern, införa regelbunden undervisning i läsning, skrivning och räkning för barn på detta åldersstadium torde ej lämpa sig för svenska förhållanden. Dock bör verksamheten i lekskolan ha en för barnens själsliv utvecklingsfrämjande, pedagogiskt betonad inriktning. Likaså böra barnen sysselsättas med övningar av olika slag, ägnade att främja, och klarlägga graden av deras skolmognad. Utförda försök i detta avseende tyda på att väl utvecklade lärjungar, vilkas lämplighet för skolarbetet kunnat utrönas på ett tidigt stadium, antingen kunna börja den obligatoriska skolan ett år tidigare än normalt eller också tillägna sig småskolans kurser på ett i stället för två läsår (s. 24).

Förskolorna borde — enligt skolutredningen — sålunda icke få karaktären av barnvårdsanstalter utan få pedagogisk inriktning, arbetet borde ledas av pedagogiskt och psykologiskt utbildad personal samt den lokala ledningen utövas av vederbörande folkskolestyrelse och den centrala av skolöverstyrelsen.

Skolutredningen synes emellertid delvis ha missuppfattat de svenska förskolornas karaktär, målsättning och arbetsmetodik. Detta tar sig särskilt uttryck i utredningens kraftiga understrykande av förskolorna som en traditionellt skolmässig förberedelse till skolan. En mera nyanserad bild av förskolorna samt behovet av förskolefostran har lämnats av 1946 års *skolkommision* i dess »Betänkande med förslag till riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling» (SOU 1948: 27). Skolkommisionen deklarerade sålunda:

Av förskoleåldern har utvecklingspsykologin numera givit en kartläggning, som direkt påvisar dess grundläggande betydelse för allt vad uppfostran heter. Enighet börjar även alltmer råda om att såväl barnens intellektuella utveckling som deras fostran till goda rutinvanor i vardagslivet, deras normalt friska känslolinställningar och deras sociala mognad till fritt och vänligt samarbete mycket fördelaktigt kan påverkas under dessa mottagliga år och rentav en försummelse härvidlag kan få bestående konsekvenser i vissa hänseenden. Förskolepedagogiken börjar även nå den stadga, att man med fog kan vänta att uppläggnings- och resultatet av en fostran i förskolorna blir lika fria från tillfälligheter och nyckfulla utväxter som det egentliga skolstudiet, något som naturligtvis är en förutsättning för att man skall kunna betrakta stadierna som kontinuerliga.

För framtiden måste det komma att visa sig vara än önskvärdare än hittills, att familjemiljön kompletteras med en viss kamratfostran redan under de år närmast före skolålderns inträde, då barnen socialt är mogna därför och mottagliga för mångsidiga impulser. Jämte de daghem, som torde komma att upprätthållas icke minst för den sociala omvårdnadens skull, får de institutioner som endast några timmar per dag eller vecka tar emot barn för pedagogisk handledning, allt större betydelse (s. 185—186).

Skolkommisionen betonade vidare, att förskolefostran icke borde vara en ersättning för hemuppfostran utan ett komplement till denna. Denna begränsning — fortsatte kommissionen — förringar naturligtvis på intet sätt förskoleinstitutionernas värde. Förskolepedagogiken börjar ha nått den stadga, som fordras för att man skall kunna vänta pålitliga resultat av förskolornas verksamhet. Åtskilligt av det stoff,

som nu måste räknas såsom tillhörande småskolan, hör utvecklingspsykologiskt sett med större rätt hemma på förskolestadiet.

Just därför att en särskild förskola ej finns, måste småskolan t.ex. arbeta med en del hembygdsorientering, med vissa elementära talförhållanden, med viss orientering om tid och almanack m.m., med elementär renlighets- och artighetsfostran och dylikt, som rätteligen skulle höra förskolestadiet till. Problemet är ej betydelselöst; allt i förhållande till utvecklingen felplicerat stoff tenderar att skapa negativa inställningar hos barnet; mycket i småskolan blir »för lätt», »för enkelt», just därför att det för de mer utvecklade barnen tas upp för sent (s. 186).

Särskilt vid avgöranden om barnens skolmognad böra förskolorna kunna göra god tjänst. Skolmognadsproven skulle på ett värdefullt sätt kompletteras av barnträdgårdsläraryrinnornas erfarenheter om barnen, och icke-skolmogna barn kunde hänvisas att tillbringa något väntear i en förskoleinstitution, om sådana vore inrättade i tillräcklig omfattning.

Efter en redogörelse för det samråd som ägt rum mellan skolkommissionen och denna kommitté, underströk kommissionen att ett utbyggande av förskoleinstitutionerna ligger i linje med kommissionens planläggning för skolväsendet samt underströk ytterligare att förskolan måste vara frivillig och utbyggandet av naturliga skäl främst gälla tätt befolkade distrikt.

Vid de diskussioner, som förts kring sambandet mellan förskolorna och den allmänna skolorganisationen, har man även varit inne på frågan om det är möjligt att redan nu mera preciserat yttra sig om *resultatet av förskolefostran i jämförelse med hemuppföstran*. Några större vetenskapliga undersökningar ha veterligen icke utförts på detta område i vårt land, men kommittén understryker att det måste betraktas såsom en mycket angelägen arbetsuppgift, att sådana utföras snarast möjligt.¹ I utlandet — särskilt i England och USA — har däremot den moderna peda-

gogiska forskningen i åtskilliga undersökningar och rapporter klarlagt det goda resultatet av förskolefostran i jämförelse med enbart hemuppföstran för åldersgruppen 3—7 år.² Man har sålunda kunnat klarlägga att barn, som fått vistas i förskola, vunnit avsevärt i självständighet vad beträffar förmågan till god vanebildning och social anpassning etc. Barnens hämningar ha kunnat minskas och deras rutinvanor förbättras. Betydelsen av förskolefostran som förberedelse för skolarbetet har visats genom förskolebarnens vinster i fråga om intellektuell förkovran, önkningen i ordförrådet, den större förmågan att organisera sin egen inlärningsverksamhet etc.

Såvitt kommittén kunnat bedöma gälla dessa utländska erfarenheter och forskningsresultat även för vårt land och våra förskolor. De samstämmiga och goda erfarenheter från dem, som föräldrar, läkare, psykologiska och pedagogiska fackmän lämnat, äro i detta sammanhang av stort intresse. För att söka utröna åsikterna hos inom skolan verksamma krafter har kommittén sökt taga del av de erfarenheter småskolläraryrinnorna — som ju taga hand om barnen sedan de lämnat förskoleåren — ha av de barn, som vistats på daghem och förskolor, i jämförelse med de s.k. hembarnen. Kommittén har sålunda gjort en rundfråga till samtliga småskolläraryrinnor på de platser där daghem och förskolor funnos vid ifrågavarande tidpunkt. Undersökningen redovisas i bil. 4. Det framgick av denna undersökning bl.a. att 71 % av de lärarinnor, som besvarade utredningens frågeformulär, ansågo, att de barn som vistats i förskoleinstitutioner, i något avseende skilde sig från andra barn. Det var i synnerhet förskolebarnens större självständighet och initiativförmåga, som härvidlag uppmärksammats. 74 % av lärarinnorna ansågo sålunda förskolebarnen mera självständiga, 66 % att de hade större ordförråd, 64 % att de hade större kunskap om verkligheten, 60 % att

¹ Se vidare kap. 16. Den barnpsykologiska forskningen.

² Ett kortfattat sammandrag av några av dessa undersökningar återfinnes i bil. 3.

förskolebarnen hade större förmåga att uttrycka sig klart och sammanhängande och 55 % att de hade större förmåga till koncentrerat sysslande med arbetsuppgifter.

Undersökningsresultatet på denna och övriga punkter bör naturligtvis icke presas alltför hårt men synes likväl lämna ett vittnesbörd, som knappast kan negligeras vid en fortsatt diskussion om behovet av förskolor och deras betydelse för barnens allsidiga utveckling.

Motiv för en förskolefostran

Även om behovet av en uppfostringsmiljö, som för förskoleåldern kompletterar hemuppfostran, numera erkännes ganska allmänt, vill dock kommittén i anslutning till professor John Elmgrens analys av förskoleålderns pedagogiska och psykologiska problem — se bilaga 1 — något närmare utveckla de pedagogiska och psykologiska faktorer, som motivera en successiv, kraftig utbyggnad av förskolorna i vårt land.

I främsta rummet kan man härvid peka på den kris i de enskildas förhållande till samhället, som tar sig uttryck i deras *bristande förmåga till gruppgemenskap*. En sådan gruppgemenskap är nämligen basen för vårt samhälle av idag. En väl utvecklad förmåga att kunna infoga sig och aktivt göra insatser i grupper, organisationer etc. är nämligen nödvändig icke blott för att bevara demokratin i dess olika sociala livsytringar utan även en rimlig harmoni i individernas eget liv. Om vi icke kunna tillvarataga och stärka individernas gruppmentalitet hota eljest stora fador att nutidens människor utveckla en massmentalitet, där individens insats går förlorad.

Det är därför önskvärt — ja nästan nödvändigt att i samma ålder, som barnens förmåga till samlevnad börjar mogna, en fostran av denna förmåga sättes in. Den måste ske gradvis och försynt, men den får inte försumma de första, kanske för hela livet bestämmande sociala kontakterna och sociala vanorna. När barnen

börja skolan vid 7-årsåldern ha de i alltför många fall redan hunnit bli »massmänniskor». Möjligheten att motverka detta liksom att uppnå positiva verkningar bero icke blott på hemmet och föräldrarna utan kanske framför allt på förskolorna och den tidiga gruppfostran, som där ges under pedagogisk ledning.

Härtill sluter sig behovet att på ett naturligt sätt *vidga barnens »vikänsla»* från dess ursprung inom familjen och kamraterna och utåt mot medmänniskorna och samhället i allmänhet. Det gäller därvidlag att verkligen fostra denna »vikänsla» till ett positivt samarbete, att grundlägga ansvarskänslan för det gemensamt ägda och att för övrigt ta vara på de många tillfällen att *fostra till social moral*, som finnes i en förskoletillvaro och som i denna gynnsamma ålder ofta försummas.

Vidare måste uppmärksammas det behov som barnen i de senare förskoleåren ha av att *möta jämnåriga*, att utveckla sin fulla kapacitet i samspel med individer i deras egen ålder och på deras egen utvecklingsnivå. I nära anslutning därtill bör ses behovet att möta och lära sig *reagera inför ett flertal olika individer*, ej endast några få, vilkas personlighetstyp blir väl känd. Barnen böra få möjlighet att successivt leva sig in i en dylik rikare sammansatt miljö, varigenom de gradvis få fullfölja sin utveckling till fristående individer.

Barnen ha även behov av att deras *kunskaper om omgivningen vidgas*, varigenom även hemmet blir bättre förstått, då det uppfattas mot en viss bakgrund, och varigenom grunderna läggas till en pålitligare och klarare insikt om tillvaron utanför hemmets murar, om naturen, om hembygden och om olika elementära kunskapsområden, som barnen behöva såsom en grund för det kommande skolarbetet. Språk- och begreppsutveckling utvecklas i detta sammanhang fördelaktigt.

Men även *hemmiljön* behöver *vidgas* i mera *materiellt* avseende för förskolebarnen. De behöva ofta större utrymmen, mer lek- och arbetsmateriel, rikare tillfäl-

len till en mångsidigt utvecklingsbefrämjande aktivitet än vad särskilt de enskilda stadshemmen kunna tillhandahålla.

Genom förskolorna ges också möjligheter att *uppsåra* och *förebygga* samt att rent av mer omärkligt i samråd med den psykiska barna- och ungdomsvården häva *miljöskador* och *uppfostningssvårigheter*.

En särskilt betydelsefull uppgift ha förskolorna genom att förhindra barnens ständiga slitning på mödrarna. Denna slitning tröttrar dem faktiskt mer än de i allmänhet vilja kännas vid. Om mödrarna regelbundet kunde få några timmars avbrott i sin vård och fostran av barnen borde detta kunna räknas som en direkt pedagogisk vinning. *En minskning av mödrarnas bundenhet* vid barnen skulle faktiskt innebära en möjlighet till ro och samling, vilket i sin tur skulle bli av största värde även för deras egen uppfostrargärning.

En värdefull möjlighet finnes vidare i förskolorna att *kompensera* sådana mera speciella *skevheter* i hemmets uppfostningsmiljö, som kan finnas i enskilda fall, t.ex. när barnet ej har syskon, befinner sig i isolerad minoritet i syskonskaran (exempelvis en pojke bland flera flickor, när i hemmet finnes inneboende, som ej lämpar sig bra för ständig samvaro med barnen etc.).

Slutligen bör nämnas möjligheten att genom pedagogiskt väl ordnade förskolor direkt och indirekt uppnå en viss *föräldrafostran*, att sprida en uppfostningskultur, som först kan bli pålitlig och enhetlig sedan föräldrar i samband med förskolor gemensamt arbeta sig fram till en klarare uppfattning om varje barn och en bestämmande vilja att göra de omtänksamma ansträngningar, som fordras för att bygga upp en verkligt positiv fostran. Den nuvarande splittringen i uppfostningsvanor — på många håll ännu kvarlevande kategoriska disciplinära traditioner, på andra en missförstådd frihetsfostran, som kan vara lika fördärlig — måste övervinnas. Förskolorna och naturligtvis även dag-

hemmen för de förvärvsarbetande mödrarnas barn kunde här göra en stor insats.

Förskolebarnens utveckling

När bör då denna kompletterande hemuppfostran inom förskolornas ram sättas in? Lättast besvaras kanske den frågan genom att med stöd av modern barnpsykologisk forskning och erfarenhet söka klarlägga *förskolebarnens olika utvecklingsstadier* och *de pedagogiska krav, som kunna ställas på olika åldrar*.

Det må därvid först framhållas, att någon pedagogisk och psykologisk anledning att fostra barn i åldern före 2 år i grupp icke finnes, eftersom gruppinställningen ännu ej utvecklats hos barnen. Ett behov att rätta vissa skevheter i hemmets uppfostningspåverkan kan uppträda i enskilda fall, men det måste dock bli fråga om en helt individuell fostran av dessa barn, även om de av någon anledning skulle kunna sammanfattas i grupp.

Det bör i detta sammanhang påpekas att all personal, som på institutioner handhar barn före 2 års ålder, bör bibringas den uppfattningen, att det behövs en individuell fostran av dessa barn. Den personliga trygghetskänslan hos barnen och förtroendekontakten mellan dem och fostrarna måste från början ömt vårdas. Även den individuella behovsrytmen måste studeras och skötseln smidigt anpassas därtill.

Något direkt behov av gruppfostran av barn i åldern 2—3 år kan man heller inte tala om; gruppleken har ännu knappast börjat bland barnen. Nödvändigt är emellertid, att man vid barnens utelek på lekplatser etc. tar hänsyn till det i denna ålder framväxande pedagogiska kravet på tillfälle till motorik (rörelser), lek, klättring och klängövningar etc.

Först vid 3—5 årsåldern kan man säga, att behovet av en fostran i grupp ur pedagogisk synpunkt ter sig försvarligt och för flertalet barn innebär vissa möjligheter. Förskolor för barn i dessa åldrar kunna erbjuda goda möjligheter med sin för barnen

speciellt tillrättalagda miljö och sitt rikare lekmaterial. I flera av de nedan nämnda hänseenden kunna naturligtvis hemmen, särskilt i det tidigare skedet, åstadkomma ungefär samma uppfostringsresultat, om de målmedvetet ägna sig däråt. Den psykiska sociala utvecklingen i bemärkelsen av spontan gruppinställning och förmåga till samlek tar nämligen nu sin början. Gruppbildningen bör dock i denna ålder så gott som helt bevara sin spontana karaktär. Däremot bör det nu framväxande intresset för andra barn och behovet att leka med jämnåriga samt att ur en större grupp fritt få välja kamrater tillgodoses.

Barnens samlevnadsförmåga bör genom olika arrangemang allmänt befrämjas. Deras förmåga att anpassa sig utan konflikter bör genom klokt tillrättaliggande underlättas. Småbarnspedagogikens förnämsta plikt under denna tid är rent av att på ett för barnen positivt sätt bringa konflikter till lösning, vilket torde grundlägga en mera aggressionsfri inställning av stor betydelse för det framtida livet.

Under dessa år utbildas i ökad utsträckning fasta och goda vanor för livets elementära behov. Nu fortsättes medelst »hjälptill självhjälp» framför allt vanebildning i fråga om påklädning, tvättning, kamning och en viss förmåga att städa efter sig. Likaså fortsättes utvecklingen av motorik, hållning och mod genom rika tillfällen till rörelselek mestadels utomhus. Sociala dygder befrämjas genom små självständiga uppdrag av huslig karaktär (söpning, dukning, servering, vattning, hämtning av mjölk etc.). Kunskafer om omgivningen, om natur och bebyggelse ökas genom små utflykter i närheten. Individens personliga utveckling befrämjas genom utlevande i för åldern gynnsam aktivitetsform: byggning, modellering, målning, slöjd, klippning — allt under användande av stort material och stora verktyg samt utan att särskild hänsyn tages till den färdiga produkten. Den emotionella balansen stärkes i denna ålder genom att klokt möta barnens nu uppträdande s.k. trotssymptom.

Ju närmare man kommer 5-årsåldern desto bestämdare kan emellertid hävdas, att några timmars daglig fostran av barnen i förskolor icke blott är lämplig utan nästan nödvändig för barnens allsidiga och harmoniska utveckling.

Huvuduppgiften för åldern 5—7 år är nämligen fostran av social gruppsamverkan och grupp känsla. En nödvändig förutsättning blir då i allmänhet att denna fostran sker i en helst någorlunda homogen barngrupp. Denna svåra uppgift klara ytterst få familjer själva, helt enkelt därför att familjen oftast inte är så stor att man kan tala om någon gruppbildning. De stora familjerna tillhöra i våra städer och tätorter i stort sett ett förgånget skede. En positiv fostran i denna riktning kan ej heller ske genom lek på gator och i parker etc. utan pedagogisk tillsyn.

Den fostran, som förskolorna nu i denna ålder kunna ge barnen, går i stor utsträckning ut på följande: inom förskolan stärker man ansvaret för den grupp barnen tillhöra genom samprestationer, samlingar med gruppdiskussioner, gemensam planläggning och beslut, husliga syslor kring en mera avslutad helhetsuppgift, bl.a. litet matlagning. Medvetet sträva förskolorna efter att öka förståelsen för andra människor och för det inbördes beroendet genom att ge barnen kunskaper om vissa sociala och andra ämnen, t.ex. om enkla sammanhang i naturen, om hur en stad eller ett samhälle bygger på att människor utföra tjänster åt varandra, om främmande folk etc.

Barnens utveckling i skapande riktning söka förskolorna befrämja genom musik, målning, träslöjd, syslöjd, dramatik, eget berättande etc., varvid man låter verksamheten ledas av det spontana intresset, men ser till att barnen numera tekniskt förkovras. Den intellektuella utvecklingen söker man befrämja genom att i rikare mått införa moment av verksamhetskunskap. I fråga om skolfärdigheten lägges åtminstone en skärpt antalsuppfattning som grund för den kommande räkningen. Den språkliga uttrycksförmågan, som nu nått

över sitt viktigaste genombrottsstadium, får vidare tillfälle att utvecklas så att bättre uttal, en betryggande känsla för språkets valörer, vana att tala i sammanhängande meningar samt en förmåga till lystring och lyssnande odlas.

I barnens verksamhet är det vidare nödvändigt att de i denna ålder få taga ett visst ansvar för att planera och fullfölja en uppgift, alltså för ett visst arbete. Jämsides med att den fria skaparviljans utveckling uppmuntras söker man nu få barnen att kunna se kritiskt på sina egna prestationer och sträva att förbättra dem, vilket är förutsättningen för senare skolarbete.

Under denna tid böra barnen även så småningom — ehuru mycket försiktigt för att ej i stället mindervärdeskänslor skola uppstå — lära sig att acceptera sig själva med vissa svagheter och vissa överlägsna förmågor i jämförelse med andra. I samarbetet inom smärre grupper eller inom hela grupper kan en objektiv dylik förståelse odlas och barnen läras att se med humor och saklig uppskattning på egna och andras prestationer. På detta positiva sätt bör en nu vanlig alltför stor jagiskhet motverkas.

Inom förskolornas gruppliv sker i denna ålder en väsentlig del av barnens fostran. Särskilt betydelsefullt är att allt vad karaktärsdanning heter — att fostra barnen till goda kamrater, uthålliga i arbetet, ansvarskännande för helheten, ömna mot svagare, vilja att samordna sig med andra, rättskännande, sanningsälskande — kan befrämjas på ett utomordentligt sätt i förskolorna just tack vare samlevnaden i en grupp. När skolan börjar, är därför barnens sociala karaktärsdanning — om de fått tillfälle att vistas i en förskola — i stor utsträckning redan grundlagd. På så sätt blir förskolan icke blott en lämplig förberedelse för skolan utan även för hela livet. De år, barnen fått vistas där, ha de i rikt mått igen senare.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis vill kommittén understryka, att den miljö, som större delen av våra barn i städer och tätorter får leva i, den moderna barnpsykologiska forskningen, de senaste decenniernas starkt vidgade kunskaper om barnens utvecklingsstadier och behov samt önskvärdheten att åstadkomma en smidig förberedelse till skolan talar för en kraftig utbyggnad av förskolorna. En sådan utbyggnad innebär inte blott en positiv insats för barnens bästa utan även en uppskattad hjälp åt de hemarbetande husmödrarna genom att minska deras bundenhet vid barnen. Behovet av förskolor för några timmars daglig fostran av barn i 3—7 årsåldern — och särskilt för barnen i 5—7 årsåldern — synes kommittén i själva verket så starkt, att den för sin del klart vill deklarerat önskemålet, att barnen i dessa åldrar i våra städer och tätorter böra få tillfälle att — om deras föräldrar så önska — besöka förskolor.

4. Behovet av daghem

I tidigare avsnitt har kommittén pekat på det starka behov, som otvivelaktigt finns för en utbyggnad av förskolorna i våra städer och tätorter. Bakom kommitténs åsikt, att en sådan utbyggnad är en samhällsangelägenhet av vikt, ligger inte minst en önskan att genom förskolor lätta husmödrarnas bundenhet vid barnen. Förskolorna bli på så sätt ett led i samhällets olika åtgärder för att åstadkomma större trivsel för familjerna. Det förnämsta motivet för en utbyggnad av förskolorna i vårt land har dock kommittén ansett ligga på det pedagogiska och psykologiska planet: förskolorna böra komplettera hemuppfostran och bidra till en mera harmonisk uppväxtmiljö för barnen. Den barntillsyn och fostran av barnen, som förskolorna hjälpa familjerna med, är dock i många fall inte tillräcklig. Många mödrar och familjer ha behov av en utsträckt vårdtid för sina barn, en ökning av

förskolornas 3-timmarsvård till halvdags- eller heldagsvård. Denna vård måste för många ske genom samhällets medverkan, genom olika former av daghem — halv-daghem, heldaghem, familjedaghem.

Svårigheter vid behovsmätningen

När behovet av daghem tidigare diskuterats har det som regel helt allmänt belysts med hänvisning till sociala, befolkningspolitiska eller arbetsmarknadspolitiska faktorer. Självfallet kvarstå dessa faktorer och bilda underströmmen i varje diskussion om daghemsbehovet. Behovsdiskussionen kring daghemmen kan emellertid inte nöja sig med mera allmänt hållna uttalanden. För en mera realistisk uppfattning om daghemsbehovet är det nödvändigt att diskussionen om möjligt söker undvika värdeomdömen och allmänna termer för att i stället anknyta till de sociologiska och socialvetenskapliga metoder, som alltmer visat sig nödvändiga för att rätt kunna mäta olika behov vid samhällsplaneringen.

För det första: vad är egentligen daghemsbehov? Enklast kan väl detta anges som de *förvärvsarbetande mödrarnas* utnyttjande av, efterfrågan på och önskan om plats för barn under 7 år på daghem. Det bör emellertid påpekas, att de förvärvsarbetande mödrarnas behov som regel är inriktat enbart på daghem, ehuru deras direkta behov är hjälp med barntillsynen under den tid de arbeta, ett behov som ofta kan ordnas på enkla och mindre kostnadskrävande sätt, t.ex. genom grannhjälp, hjälp från föräldrar och släktingar, familjedaghem etc. Daghemmet är emellertid den lösning, som för de flesta s.a.s. står längst fram i medvetandet trots att det direkta behovet rimligtvis borde kunna tillgodoses genom alternativa lösningar. På så sätt kan man få fram ett visst siffermässigt »daghemsbehov», som emellertid icke ger ett rättvisande utslag.

När man diskuterar behovet av daghem, är det relativt vanligt att företrädesvis uppehålla sig vid de förvärvsarbetande

mödrarnas behov. Det är emellertid oriktigt att ur planeringsdiskussionen helt utelämna de icke-förvärvsarbetande mödrarna, *de hemarbetande mödrar, som skulle vilja åtaga sig förvärvsarbete om hjälp med barntillsynen kunde ordnas*. En annan sak är att det ofta är svårt att bedöma, om mödrarnas önskan att börja arbeta skulle realiseras när daghemsplatser väl ställdes till förfogande.

Uppenbart är vidare, att varje diskussion om daghemsbehovet även måste utgå från ett visst kostnadsläge, vissa antaganden om de avgifter, som föräldrarna kunna betala. Sattes avgifterna t. ex. så högt, att de fullt täckte vårdkostnaderna, skulle behovet uppenbarligen starkt minska. Behovet är även starkt beroende av familjeinkomsten och varierar med konjunkturerna och arbetsmarknadsläget. Arbetsmarknaden är mycket känslig och visar ofta betydande fluktuationer i efterfrågan på kvinnlig arbetskraft från tid till annan. Den nuvarande bristen på arbetskraft accentuerar sålunda daghemsbehovet och bidrar sannolikt till att mödrarnas tilltalan av förvärvsarbete framstår som ett drag i utvecklingen av större mått än i tider med rikligare tillgång på arbetskraft. En arbetslöshetsperiod skulle sannolikt bidra till att behovet minskades.

Daghemsbehovet måste även ses i relation till antalet barn och deras ålder i de olika familjerna, till olika slag av lägenhetslösningar, förekomsten av andra åtgärder för barntillsynen etc. Den nuvarande relativt kraftiga efterfrågan på daghemsplatser är t.ex. beroende på det starkt stegrade barnantalet under 1940-talet. Vid en bedömning av behovet av förskolor grundas ställningstagandet i stort sett på en värdering av dessa institutioners psykologiska, pedagogiska och sociala betydelse för barnen och husmödrarna, en värdering, som får anses ha samma giltighet i praktiskt taget alla städer och tätorter i vårt land. Behovet av förskolor kan därför sägas vara mera allmängiltigt och av riks-karaktär. Daghemsbehovet kan däremot knappast uttryckas i generella termer eller

fångas in i en gemensam nämnare avsedd för samtliga städer och tätorter, eftersom daghemsbehovet uppenbarligen är underkastat starka lokala och regionala variationer. På vissa håll råder en stark efterfrågan på daghem medan på andra det huvudsakliga behovet synes vara täckt. Behovet skiftar t.ex. med den sociala och näringsgeografiska strukturen i ett samhälle, förekomsten av ensamstående mödrar, speciella kvinnoindustrier, efterfrågan på kvinnlig arbetskraft etc. Det ändras vidare med befolkningens åldersmässiga sammansättning och svänger i det långa loppet även inom en stad eller en stadsdel.

Det synes sålunda både svårt och i praktiken omöjligt att få fram en tillfredsställande eller enhetlig mätare på daghemsbehovet som gäller för varje stad och tätort, någon riksläkare för behovet av daghem i vårt land. Den enda framkomliga vägen att på en ort kunna mäta daghemsbehovet synes enligt kommitténs uppfattning vara kommunala behovsundersökningar med anlåtande av statistisk och sociologisk expertis och i nära kontakt med lokala arbetsorgan och t.ex. industrier, vilka kunna tänkas vara i behov av arbetskraft. Vid dessa undersökningar bör man bl.a. söka belysa förekomsten av förvärvsarbetande mödrar med barn i förskoleåldern, husmödrarnas inställning till förvärvsarbete om daghemsplats kan ordnas etc. Kommittén återkommer till uppläggningsen av sådana lokala behovsundersökningar i kap. 7.

Allmänna behovsundersökningar

Trots de här påtalade svårigheterna att i generella termer kunna mäta daghemsbehovet är det dock av intresse att söka analysera daghemsbehovet även i mera totala kategorier. De faktorer, som betinga behovet, kunna klarläggas och olika behovsundersökningar kunna sammantagna ge en bild av den faktiska verkligheten, de sociologiska förändringarna i samhället, som ligga bakom daghemsbehovet och de förvärvsarbetande mödrarnas behov av barn-tillsyn. Kommittén vill sålunda till en bör-

jan erinra om vissa *allmänna behovsundersökningar*, som gjorts under senare år och som otvivelaktigt kunna ge en viss bild av daghemsbehovet.

Vid den tidigare omnämnda undersökningen av barnstugorna 1944—45 efterfrågades särskilt *dels* om under verksamhetsåret 1944—45 några barn anmäldes, som ej kunde tagas emot, *dels* om man kunde antaga, att vissa föräldrar underlåto att anmäla sina barn, emedan de ansågo, att dessa på grund av platsbrist ej kunde emottagas, och att det sålunda funnes ett latent behov av bl.a. daghem. Av de 186 daghemsavdelningar, som vid tidpunkten för undersökningen voro i verksamhet, kunde endast 28 bereda samtliga anmälda barn plats. 84 % av daghemmen kunde ej taga emot de barn, som anmäldes. Inte mindre än nära 80 % av daghemmen ansågo vidare, att det förelåg ett latent behov av flera daghem inom kommunen.

Under år 1947 gjorde kommittén vidare en rundfråga till samtliga städer bl.a. för att utröna behovet av barnstugor. Av de 100 städer, som besvarade rundfrågan, framgick, att endast 10 städer ansågo antalet institutioner tillräckligt. 81 ansågo detta ej vara fallet, medan övriga 9 städer icke besvarade frågan. De 10 förstnämnda städerna voro: Eslöv, Hedemora, Norrtälje, Sigtuna, Tranås, Trosa, Varberg, Växjö, Ystad och Öregrund. Antalet barn, som väntade på plats vid barnstugorna i de olika städerna, växte helt naturligt med antalet barn i åldrarna under 7 år. Genomsnittliga antalet barn, som väntade på plats i de 63 i detta avseende uppgiftslämnade städerna, utgjorde 156. 3 städer hade mellan 200 och 300 väntande barn (Härnösand, Hässleholm och Motala) 2 städer hade mellan 300 och 400 (Uppsala och Örebro), 4 mellan 400 och 500 (Linköping, Visby, Västerås och Östersund) och 4 över 500 (Gävle, Malmö, Norrköping och Stockholm med 600, 600, 1 080 resp. 1 600). Sammanlagt väntade alltså över 7 000 barn i rikets städer våren 1947 på att få plats på barnstugor. Ehuru någon uppdelning av »expektanterna» med hän-

syn till daghem eller förskolor inte gjordes, kan man sannolikt utgå från att större delen önskades intagna på daghem.

För att utvärdera i vilken utsträckning detta i form av »väntelistor» uttryckta daghemsbehov förändrats efter 1947 gjorde kommittén våren 1950 en stickprovsundersökning i vissa städer. Av denna framgick, att antalet barn, som i maj 1950 väntade på plats på daghem, utgjorde följande:

Alingsås	30
Borås	330
Gävle	60
Göteborg	1 460
Huskvarna	10
Hälsingborg	85
Jönköping	40
Malmö	714
Sundbyberg	85
Ulricehamn	15
Uppsala	84
Västerås	250

I enbart dessa 12 städer fanns det sålunda inte mindre än 3 163 barn, som väntade på plats på daghemmen. Det måste emellertid understrykas, att även om dylika kommunala expektantundersökningar har ett icke obetydligt värde för diskussionen om daghemsbehovet måste de tolkas med en viss försiktighet. De kunna nämligen ge både för höga och för låga värden. Antalet förfrågningar om daghemsplats eller antalet väntande barn ge t.ex. endast ett ofullständigt uttryck för behovet; platsbristen är känd, och många mödrar resignera. Å andra sidan är det ett faktum att mödrarna i större städer anmäla sig som sökande på flera daghem. Härigenom uppkomma vissa »dubbelräkningar». Behovet varierar även på grund av daghemmens olika kvalitet i de olika städerna. Ett trevligt anordnat daghem med god omvårdnad av barnen leder snabbt till en ökning i efterfrågan på platser, medan ett daghem med t.ex. hög infektionsrisk och i gamla, otillfredsställande lokaler etc. lätt kan föranleda, att efterfrågan minskas. Väntelistor uttrycka inte

heller det dolda behovet på orter, där daghem ännu ej inrättats. Däremot ge dessa väntelistor otvivelaktigt ett starkt belägg för hur skiftande — lokalt och regionalt — daghemsbehovet är och hur det icke blott är beroende av barnantalets svängningar utan även efterfrågan på kvinnlig arbetskraft. Så mycket torde dock vara oomtvistligt: enbart de barn, som nu vänta på plats vid de olika daghemmen, gör det motiverat med en ytterligare utbyggnad av olika daghemsformer.

De ovannämnda undersökningarna om daghemsbehovet kunna kompletteras med några siffror från vissa andra undersökningar, som kommittén företagit. Vid den tidigare omnämnda undersökningen genom dåvarande statens byggnadslånebyrå år 1946 — se sid. 70 — framgick, att i genomsnitt ca 25 % av hushållen på samtliga 25 orter angivit, att de önskade utnyttja daghem. Denna andel var emellertid betydligt olika i de olika ortsgrupperna. På orter med minst 50 000 invånare var andelen sålunda 21 % mot 31—37 % på orter med högst 20 000 invånare. Undersökningen var emellertid kombinerad med ett antagande av en viss avgift, som i ena fallet var satt till kr. 1:25 per barn och dag, i andra fallet till 25 öre per barn och dag. Ungefär $\frac{3}{5}$ av hushållen angav, att de önskade utnyttja daghem, om avgiften var kr. 1:25 per barn och dag. Undersökningen ger otvivelaktigt upplysning om att det finns ett relativt starkt intresse för daghem hos många hushåll, men att detta — såsom tidigare framhållits — varierar med den avgift, som föräldrarna anse sig kunna betala.

För att få en konkret bild från några städer om hur daghemsbehovet varierar med avgifterna kan påpekas att i Luleå utgjorde antalet familjehushåll med barn i åldern 0—6 år ca 1 500. Ungefär 40 % av dessa hushåll önskade utnyttja daghem å kr. 1:25 per barn och dag. Om avgiften sänktes till 25 öre per barn och dag skulle sammanlagt hälften av hushållen med barn i åldern 0—6 år skicka dit sina barn. I Trollhättan förklarade 13 % av familjehushållen med barn i åldern 0—6 år, att de önskade utnyttja daghem mot en avgift av kr. 1:25 per barn och dag. Ytter-

Tab. 6. Samtliga organisationer fördelade efter svaren på frågan:
Finns behov av daghem för heldagsvård (8—10 timmar)?

Organisationskategorier	Antal organisationer (institutioner) som				
	besvarade frågan med			lämnade frågan obesvarad	Summa
	ja	nej	tveksamt		
Länsarbetsnämnder	25	—	—	—	25
Arbetsgivareorganisationer	7	—	—	—	7
Tjänstemannasammanslutningar	23	1	—	1	25
L.O.:s fackförbund	14	1	—	—	15
Samtliga	69	2	—	1	72

ligare 19 % skulle vilja utnyttja daghem, om avgiften sattes till 25 öre per barn och dag, medan 46 % förklarade sig ej önska utnyttja daghem och 22 % icke besvarade frågorna.

En intressant undersökning om inställningen till och behovet av daghem hos en grupp hushåll, som har speciell erfarenhet av dessa institutioner, nämligen textilarbetarna, gjordes vidare i november 1948 av Gallupinstitutet på uppdrag av Textil Information — Sveriges Textilindustriförbunds och Textilrådets organisation för information. Undersökningen tog bl.a. sikte på att utröna textilarbetarnas inställning till olika åtgärder för trivseln inom företagen. Det visade sig, att t.ex. de kvinnliga textilarbetarna satte anordnande av daghem högst bland de förmåner, som arbetsgivarna borde ordna för de anställda, före t.ex. semestergårdar, intressekontor och läkarundersökning.

En stor del av daghemsdiskussionen de senare åren har rört behovet av daghem ur arbetslivets och arbetsmarknadens synpunkt. För att erhålla en uppfattning om detta behov gjorde kommittén på hösten 1946 en omfattande rundfråga till de olika fackförbund inom Landsorganisationen och de arbetsgivare- och tjänstemannasammanslutningar, som hade speciellt många kvinnor, samt till länsarbetsnämnderna. Dessutom utsändes särskilda frågeformulär till länsarbetsnämnderna samt vissa lands-

bygdsorganisationer för att söka klarlägga behovet av bl.a. daghem på landsbygden.

Den del av undersökningen, som främst avsåg förhållanden i städer och tätorter — i det följande benämnd stadsundersökningen — omfattade 72 besvarade formulär, därav 25 från länsarbetsnämnder, 7 från arbetsgivaresammanslutningar, 25 från tjänstemannasammanslutningar samt 15 från fackförbund inom LO. En förteckning över de organisationer och myndigheter, som deltog i rundfrågan, återfinnes i bil. 14.

Vid stadsundersökningen uppgåvo inte mindre än 69 av de 72 organisationerna att det i städer och tätorter fanns ett behov av daghem för heldagsvård, 2 organisationer ansågo att så inte var fallet och 1 lämnade inget svar.

Samtliga 25 länsarbetsnämnder ansågo sålunda, att behov av daghem fanns, och 12 av dem påpekade, att behovet var synnerligen stort. Malmöhus länsarbetsnämnd angav antalet barn, som hösten 1946 väntade på plats i Malmö, till omkring 600 och i övriga städer i proportion därtill.

Även samtliga tillfrågade 7 arbetsgivareorganisationer ansågo att behov av daghem fanns. Sveriges Konfektionsindustriförbund ansåg, att daghem voro att föredra framför institutioner för korttidsvård; detta med hänsyn till svårigheterna att ordna deltidsarbete inom konfektionsindustrin. Svenska Arbetsgivareföreningens Allmänna Grupp och Sveriges Verkstadsförening ansågo tiden för kort.

Arbetstid inkl. raster samt gångtid och eventuella uppköp upptogo enligt deras mening längre tid än 10 timmar.

Av de 25 organisationerna inom gruppen *tjänstemannasammanslutningar* var det endast en som inte ansåg, att behov av daghem förelåg. Försäkringstjänstemannaförbundet och Försäkringskvinnors Yrkesklubb ansågo 10 timmar vara ett minimum för daghemmens öppethållande.

Bland de tillfrågade 15 *fackförbunden inom LO* ansågo samtliga med undantag av Fästighetsarbetareförbundet att behov av daghem förelåg. Svenska Grov- och Fabriksarbetareförbundet ansåg, att daghem borde inrättas på alla platser, där en kommunal utredning under länsarbetsnämndernas ledning påvisats behov av sådana. Svenska Tobaksindustriarbetareförbundet ansåg daghem vara den bästa formen för vården av barn till förvärvsarbete mödrar så länge deltidsarbete inte allmänt tillämpas.

Av undersökningen framgick även klart att det finns *ett starkt behov av halvdaghem*, dvs. daghem där barnen kunde vistas 5—6 timmar dagligen samt få lunch. Inte mindre än 71 av de tillfrågade 72 organisationerna ansågo sålunda, att en vårdtid av denna längd skulle möjliggöra ökat halvtidsarbete för mödrarna. En del organisationer anförde emellertid, att ökat deltidsarbete visserligen skulle bli möjligt, om mödrarna finge ha barnen i en barnstuga 5—6 timmar dagligen, men att detta inte betydde, att man för den skull borde begränsa öppethållandet till samma tid. Deltidsarbetet kunde ju infalla under alla tider på dagen — framhöll man — varför det var nödvändigt med barnstugor öppna hela dagen och som kunde ta emot barnen i olika omgångar.

Samtliga *länsarbetsnämnder* ansågo, att en utsträckning av vårdtiden till 5—6 timmar skulle möjliggöra ökat deltidsarbete för mödrarna. Arbetsnämnden i Stockholms stad påpekade, att deltidsarbete sällan underskrider 3—4 timmar, och att man dessutom måste räkna med lång tid vid hämtning och avlämning av barnen. 4 länsarbetsnämnder ansågo, att man för deltidsarbete borde ha barnstugor öppna hela dagen, som kunde ta emot barnen i skift.

Även samtliga *arbetsgivareorganisationer* ansågo, att en utsträckning av vårdtiden till 5—6 timmar om dagen skulle möjliggöra ökat deltidsarbete för mödrarna. Svenska arbets-

givareföreningens allmänna grupp framhöll emellertid, att institutionerna borde vara öppna hela dagen med en del av barnen på förmiddagen och en del på eftermiddagen. Sveriges konfektionsindustriförbund och Sveriges textilindustriförbund påpekade, att den individuella organisationen i deras branscher med hög rationaliseringsgrad och bl.a. tillverkning på löpande band gjorde det nödvändigt, att varje momentplats betjänades av 2 deltidsanställda, som tillsammans fullgjorde hel arbetsdag. Ur deras synpunkt var det alltså önskvärt med institutioner, som kunde ta emot 2 omgångar barn dagligen.

Även samtliga *tjänstemannasammanslutningar* ansågo, att ökat deltidsarbete skulle möjliggöras genom en utsträckning av vårdtiden till 5—6 timmar dagligen. Av anförda synpunkter kan här nämnas, att Arbetsförmedlingstjänstemännens riksförbund ansågo det önskvärt med institutioner eller hem för korttidsvård även för barn i åldern upp till 2—3 år. Försäkringstjänstemannaförbundet framhöll, att minimtiden för öppethållande borde vara 6 timmar (4 timmar tjänst + avlämning + hämtning + uppköp). Kvinnliga telegrafpersonalens förening påpekade, att halvtidsarbete inte förekommer vid telegrafverket annat än vid sjukdom.

Av de tillfrågade 15 *fackförbunden inom LO* ansågo alla utom statens sjukhuspersonalförbund, att ökat deltidsarbete skulle möjliggöras genom halvdaghem. Svenska metallindustriarbetarförbundet påpekade, att halvtidstjänster måste inrättas i större utsträckning än hittills, och svenska textilarbetarförbundet underströk, att arrangemanget måste bli ekonomiskt lönande för mödrarna.

Vid kommitténs rundfråga ägnades dessutom speciell uppmärksamhet åt *behovet av särskilda institutioner för barn, vilkas mödrar ha skift- eller kvällsarbete* (exempelvis inom restaurangbranchen etc.). Vid stadsundersökningen ansågo sålunda 38 organisationer, att behov av dylika institutioner förelåg, 24 ansågo så inte vara fallet, 3 voro tveksamma, medan 7 lämnade frågan obesvarad. De skiljaktiga meningarna kring behovet av de ifrågasatta institutionerna synas delvis bero på olika behov inom olika yrkesgrupper men också på de olika synpunkter man lagt på frågan. Sålunda svarade i en del fall uppgiftslämnaren uppenbarligen nekande, även om ett visst behov medgavs, därför att vårdformen tedde sig mindre lämplig ur t.ex. familjesociala synpunkter.

Av *länsarbetsnämnderna* ansågo 11 behov av dylika institutioner föreligga, medan 13 ansågo så inte vara fallet och 1 ställde sig tveksam. Motiven för den negativa inställningen varierade något, men i allmänhet ansåg man anordningen mindre lämplig, även om ett visst behov av sådana institutioner erkändes. I länsarbetsnämnd ansåg inte behovet vara av den storleksordningen att det motiverade inrättande av de ifrågasatta institutionerna. Bland de 11 länsarbetsnämnder, som ansågo dylika institutioner behövliga, påpekade 3, att de borde betraktas som en nödfallsåtgärd, medan 1 ansåg dem vara av stort värde för s.k. stympade familjer.

Bland arbetsgivarorganisationerna voro 4 för och 3 emot inrättandet av de föreslagna institutionerna. Av dem, som voro positivt inställda, kan nämnas Sveriges textilindustriförbund, som bl.a. motiverade detta med att skiftesarbete i stor utsträckning förekommer inom textilindustrin. Av de 3 arbetsgivarorganisationer, som inte ansågo de föreslagna institutionerna behövliga motiverade 2 detta med att kvällsarbete inte förekommer alls eller endast i ringa utsträckning inom deras branscher.

Av *tjänstemannaorganisationerna* ansågo 15 behov av de ifrågasatta institutionerna föreligga medan 2 gjorde gällande, att frågan var svår att bedöma, 6 lämnade den obesvarad, medan 2 ställde sig negativa till institutionerna. De 15 organisationer, som ansågo, att behov fanns, syntes i främsta rummet åsyfta barn till personal inom sjukvården, telegrafverket, storköken och restaurangerna. Svensk sjuksköterskeförening påpekade sålunda, att ett stort behov av dylika institutioner kommer att föreligga, om skiftesarbete införes inom sjukvården.

Av de 15 *fackförbunden inom LO* ansågo 8, att behov förelåg av de ifrågasatta institutionerna. Detta syntes främst gälla förutom de nyss uppräknade yrkeskategorierna även textilindustrin. 6 fackförbund ansågo dylika institutioner inte behövliga, medan 1 ej besvarade frågan.

De ensamstående mödrarnas behov

Redan de här återgivna undersökningarna visa enligt kommitténs uppfattning på att man rent allmänt kan konstatera ett behov av daghem i städer och tätorter i vårt land, vare sig nu detta behov grundas på kommunala expektantlistor eller uppfattningar hos allmänheten, myndigheter och organisationer etc. Man kan emellertid även klarlägga de faktorer i samhällslivet, som peka på att daghem böra tillhöra den

sociala servicen i våra städer och tätorter. Enighet råder väl sålunda om daghemmens sociala nödvändighet med hänsyn till de ensamstående mödrarnas situation. Beroende på hur man avgränsar begreppet ensamstående mödrar kan enligt 1945 års folkräkning antalet ensamstående mödrar i riket uppskattas vara av storleksordningen 120 000 medan deras sammanlagda antal barn under 18 år är av storleksordningen 160 000. Detta innebär, att ungefär vart tionde barn i vårt land har en ensamstående moder.¹ Följande tablå på grundval av folkräkningsmaterialet är belysande.

	Antal mödrar	Antal barn under 18 år
Ogifta kvinnor	75 000	90 000
Änkor	25 400	41 200
Frånskilda kvinnor	9 200	14 100
Gifta ej samboende kvinnor	9 600	14 900
	119 200	160 200

Den övervägande delen av dessa mödrar äro tvungna att ha förvärvsarbete och behöva därför hjälp med barn tillsynen. I de flesta fall kan man emellertid antaga, att föräldrar, grannar, fosterhem etc. lösa frågan om barn tillsynen, men många ensamstående mödrar ha otvivelaktigt stora svårigheter att placera sina barn, trassla sig fram med provisorier än här, än där, vilket måste innebära allvarliga mentalhygieniska och socialmedicinska risker för barnen. Detta gäller särskilt de ogifta mödrar med minderåriga barn, som bilda s.k. självständiga hushåll. Antalet sådana mödrar uppgick 1945 till 10 300, vilka hade inalles 12 400 hemmavarande barn under 18 år. Någon uppgift om hur många av dessa barn som äro under 7 år finnes tyvärr inte, men det är självfallet endast de barn som befinna sig i förskoleåldern, som konstituera ett visst daghemsbehov. Av tillgängliga uppgifter kan man förmoda att dessa barn i största möjliga utsträckning redan nu placeras på daghem.

¹ Se vidare Gustav Holmstedt: Hur många är de ensamma mödrarna? Barnavård och ungdomsskydd nr 4, 1950.

Den diskussion, som under senare år förts om daghemmens existensberättigande etc., förefaller delvis ganska meningslösa mot bakgrund av det faktum, att en avsevärd del av daghemsklientelet i dag faktiskt utgörs av barn till ensamstående mödrar. Redan vid den undersökning, som företogs 1944—45, kunde man konstatera — se s. 49 — att ca 40 % av barnen vid daghemmen kom från »ofullständiga familjer», dvs. voro barn till änka och änking, fränskild eller ogift man och kvinna. En av kommitténs ledamot, dr Per J. Nordenfelt, verkställd undersökning på Stockholms daghem år 1947 — se bilaga 6 — har vidare visat, att ca 38 % av daghemsbarnen i Stockholm var barn till ensamstående mödrar. Stickprovsundersökningar, som kommittén företagit i vissa andra städer, ha också visat att daghemsavdelningarna ofta domineras av de ensamma barnen, i regel värnlösa offer för de talrika skilsmässorna. På en daghemsavdelning för 20 barn i en mellansvensk stad funnos t.ex. 1950 inte mindre än 11 »skilsmässobarn». En undersökning i Göteborg år 1949 på 8 olika daghem¹ visade att av 288 mödrar, som hade förvärvsarbete och lämnade in sina barn till daghemmen, icke mindre än 117 voro ensamstående. Så gott som samtliga ensamstående mödrar förklarade sig även önska fortsätta sitt förvärvsarbete i framtiden.

Det synes uppenbart att samhället måste känna ett ökat ansvar för de ensamstående mödrarna och fäderna och deras ofta mycket allvarliga problem med barntillsynen. Även om det enligt tillgänglig statistik synes framgå att en stor del av de ensamma barnen kunna få vistas hos mor- eller farföräldrar, släktingar, grannar etc. är det emellertid ett faktum, att åtskilliga ensamma familjeförsörjare känna ett starkt behov av att få anlita daghem för barntillsynen.

¹ Enligt Göteborgs statistiska byrås »Statistisk undersökning rörande daghemsvården» av den 20 sept. 1949 (i stencil).

Förvärvsarbete bland gifta kvinnor

I allmänhet råder väl knappast några meningsskiljaktigheter om det daghemsbehov, som är betingat av de ensamstående mödrarnas svårigheter med barntillsynen. Även daghemsvård som förebyggande åtgärd och som alternativ till omhändertagande enligt barnavårdslagen samt i de fall, då en moder måste åtaga sig förvärvsarbete under t.ex. mannens långvariga sjukdom etc. möter inga gensagor. Det sociala motivet lyser fortfarande igenom och rättfärdigar för många daghemsbehovet.

Först när diskussionen börjar tangera de gifta förvärvsarbetande mödrar, som ytligt sett icke synes kunna åberopa dylika sociala skäl för sitt förvärvsarbete, och deras behov av hjälp med barntillsynen, bruka meningarna gå isär. Argument som att »det är direkt skadligt om alltför många gifta kvinnor deltaga i näringslivet» framkastas och i debatten appellerar man mera till känslor och värderingar än till fakta och social verklighet. Åtskilliga av de argument, som i dessa sammanhang bruka framföras, tar kommittén upp till en kritisk granskning i kap. 6, till vilket här hänvisas. Här skall endast utvecklingstendenserna beträffande de förvärvsarbetande kvinnorna, i första hand de förvärvsarbetande gifta kvinnorna med småbarn samt därmed sammanhängande problem klarläggas för att därigenom söka få fram materiell till en mera nyanserad bedömning av de förvärvsarbetande gifta mödrarnas behov av daghem.

Kvinnornas uppträdande på arbetsmarknaden är ju en följdforeteelse av industrialismen och den tilltagande urbaniseringen. I en alltmer ökad omfattning ha också kvinnor engagerats i förvärvsarbete utanför hemmen. Enligt vissa undersökningar,² som utförts inom Industrins utredningsinstitut, ökade sålunda antalet förvärvsarbetande kvinnor inom stadsnäringarna från

² Ahlberg-Svennilson: Sveriges arbetskraft och den industriella utvecklingen, Stockholm 1946.

192 000 år 1910 till 452 000 år 1930 och 543 000 år 1940. År 1945 var antalet 576 000. Antalet förvärvsarbetande kvinnor ökade med inte mindre än 135 % under tiden 1910—1930. Det är framförallt serviceyrkena — handel och samfärdsel samt allmän förvaltningstjänst — som i ökad utsträckning dragit till sig kvinnlig arbetskraft. Inom industrin ha de kvinnliga arbetarna i procent av de manliga under tiden 1920—1945 ökat endast från 17,5 % till 20 %. Den starka giftermålsfrekvensen under 1940-talet har emellertid medfört en tendens till minskat förvärvsarbete bland kvinnorna. Större delen av de ogifta kvinnorna i åldrarna 15—65 år (utom jordbruket) äro i dag sysselsatta i förvärvslivet. Utvecklingen under femårsperioden 1940—45 framgår av nedanstående tabeller:

Tab. 7. Förvärvsarbete inom den kvinnliga, icke jordbrukande befolkningen (inkl. husligt förvärvsarbete) 1940 och 1945.

	1940	1945 (tolftedels- sampling)
<i>Antal kvinnor 15—65 år</i>		
Gifta	871 000	1 032 000
Icke gifta	803 000	738 000
Samtliga	1 674 000	1 770 000
<i>Förvärvsarbetande kvinnor</i>		
Gifta	120 000	152 000
Icke gifta	588 000	554 000
Samtliga	708 000	706 000
Därav 15—65 år	688 000	687 000
<i>Antal hemarbetande gifta (= husmödrar)</i>	805 000	1 030 000
<i>Samtliga förvärvsarbetande per 100 i åldern 15—65 år</i>		
Gifta	13,8	14,7
Icke gifta	73,2	75,1
Samtliga	42,3	39,9

Av intresse i detta sammanhang är emellertid i första hand förvärvsarbetets omfattning bland de *gifta* kvinnorna. Statistiken visar, att detta stigit de senaste årtiondena. Vid 1930 års folkräkning uppgick sålunda antalet gifta förvärvsarbe-

tande kvinnor inom stadsnäringarna, exkl. hushållsarbete, till 77 000, motsvarande 11,8 % av samtliga gifta kvinnor. År 1945 hade motsvarande antal stigit till 152 000 dvs. 14,7 %. Dessa siffror äro emellertid icke helt jämförbara, eftersom yrkesredovisningen vid de olika folkräkningarna delvis skett efter olika principer. Det förtjänar vidare framhållas, att siffrorna icke ge en rättvisande bild av de gifta kvinnornas arbetsinsatser utom hemmet, eftersom de icke innesluta de hundratusentals husmödrarna i jordbrukarhemmen, vilka räknas in bland de hemarbetande men i själva verket ha ett arbete utanför hemmet, som är mycket betungande.

Frekvensen av förvärvsverksamheten hos kvinnorna varierar emellertid starkt med ålder, civilstånd, barnantal, bostadsort, yrkesutbildning och tidigare yrkesverksamhet, familjens ekonomiska och sociala standard etc. Förskjutningar i befolkningens sammansättning efter dessa indelningsgrunder kunna kallas *strukturella förändringar* i förekomsten av förvärvsverksamhet hos kvinnorna. Men det finns även *interna förändringar* i förekomsten av förvärvsverksamhet hos kvinnorna betingade av konjunkturen och familjeinkomstsförändringar, ekonomiska och sociala förändringar, beskattningsförhållanden, möjligheten att få hjälp med barnen, attityderna till olika slag av arbeten etc. Tyvärr är den officiella statistiken i vårt land ganska ofullkomlig, då det gäller att belysa dessa strukturella och interna förändringar. Kommittén vill för sin del efterlysa fylligare uppgifter i vår statistik framförallt beträffande kombinationerna inom familjerna mellan ålder och förvärvsverksamhet.

Av lättförklarliga skäl är den gifta kvinnans förvärvsarbete en stadsföreteelse. Av samtliga gifta kvinnor i t.ex. Stockholm hänfördes redan 1940 31 % till kategorien »egentliga yrkesutövare». Det framgår även att antalet förvärvsarbetande gifta kvinnor varierar avsevärt mellan olika åldersgrupper; särskilt intressant är emellertid att kvinnorna i de unga äktenskapen

av statistiken att döma sträva att bibehålla sitt förvärvsarbete även efter giftermålet. Inte mindre än 51 % av de gifta kvinnorna i åldersgruppen 20—25 år hade sålunda i början av 1940 förvärvsarbete i Stockholm.

Ett intressant siffermateriel föreligger vidare från en representativundersökning avseende förhållandena 1945¹ i Stockholm. Av denna undersökning framgår, att 41 % av de gifta kvinnorna vid undersöknings-tillfället antingen hade heltids- eller deltidarbete. Andelen förvärvsarbetande hustrur växlade inom olika familjetyper. Andelen sjönk med stigande inkomst och likaså med stigande barnantal. I den lägsta inkomstklassen (under 4 000 kr.) hade sålunda 60 % av hustrurna arbete, medan motsvarande andel i den högsta inkomstklassen endast utgjorde hälften därav. I inemot 70 % av de barnlösa familjerna hade hustrun förvärvsarbete. Andelen sjönk till 34 % för ettbarnsfamiljer och till ungefär 25 % för familjer med flera barn. Undersökningen visade klart, att såväl hustruns som framför allt barnens ålder influerade på förekomsten av förvärvsarbete. I familjer utan barn syntes andelen förvärvsarbetande hustrur praktiskt taget vara densamma inom olika åldrar, ehuru procenttalen uppvisade en svag tendens till nedgång i högre åldrar. Detta kan vara ett uttryck för det förhållandet, att mannens inkomst stiger med åldern, varvid hustruns benägenhet att ta förvärvsarbete rimligtvis blir mindre.

Av undersökningen framgick även helt naturligt, att kvinnornas intresse för förvärvsverksamhet ökade i samma mån som barnen blevo äldre. Påfallande är sålunda, att andelen förvärvsarbetande hustrur höll sig vid 23—25 % i familjer med barn under 7 år, alltså i de åldrar, då speciella svårigheter med barntillsynen föreligga och behovet av t.ex. daghem är starkt. Andelen ökade till 36 %, då barnen börjat

skolan. Den starka påverkan, som förekomsten av småbarn har för familjerna, kan t.ex. utläsas av att det procentuella antalet förvärvsarbetande gifta kvinnor i åldern 20—30 år sjunker från 73 % i barnlösa familjer till 23 å 24 % i 1- och 2-barnsfamiljer.

Till tendensen i denna undersökning ansluta sig helt även de resultat, som erhöles vid en i oktober 1943 gjord gallupundersökning. Det visade sig vid denna att 21 % av de gifta kvinnorna i vårt land voro förvärvsarbetande under hel- eller deltid. Heltidsarbetet varierade emellertid starkt med barnantalet och utfördes av

12 % av de barnlösa gifta kvinnorna
9 % av de gifta kvinnorna med 1 barn
5 % av de gifta kvinnorna med 2—3 barn
2 % av de gifta kvinnorna med 4 barn eller flera

Vid en inom Stockholms stads statistiska kontor, på uppdrag av Stockholms barnavårdsnämnd, utförd undersökning av daghemsbehovet i Stockholm² ha ytterligare uppgifter framkommit, som klart understrukt sambandet mellan benägenheten till förvärvsarbete och förekomsten av antal barn. Det visade sig sålunda, att år 1947 hade 28 % av samtliga mödrar i Stockholm med barn under 7 år förvärvsarbete av något slag. I dessa ingick bl.a. 5,5 % varom uppgift erhöles, att förvärvsarbetet bedrevs i form av hemarbete, t.ex. sömnad, portvaktssyssla m.m., morgon- eller kvällsarbete, nattarbete, skiftarbete. Bland återstoden, 22,7 % dominerade egentligt heltidsarbete (18,9 %); gruppen halv-/deltidsarbete omfattade 3,8 %. Som väntat framgick i övrigt, att mödrar tillhörande familjetyper »ensamstående kvinna» hade förvärvsarbete i betydligt större omfattning än övriga, samt att procenttalet i allmänhet föll vid stigande barnantal.

Liknande siffror ha framkommit vid den tidigare omnämnda sociologiska undersök-

¹ Statistisk undersökning rörande stockholmsfamiljer. Utarbetad inom Stockholms stads statistiska kontor. Stockholms stads statistik X. Specialundersökning nr 24, Stockholm 1947.

² Se »Översikt av daghemsbehovet i Stockholm» utarbetad av Stockholms stads statistiska kontor, av den 25 okt. 1949 (i stencil).

ningen i Hägerstensåsen och Hökmossen — två förorter i Stockholm med övervägande barnrikt klientel — åren 1949—50. Vid undersökningen visade det sig att inom undersökningsområdet hade 12 % av barnen i åldern 0—2 år, 14 % av barnen i åldern 0—6 år och 33 % av barnen i åldern 7—15 år förvärvsarbetande mödrar. Det synes sannolikt, att det är förekomsten av förskolebarn och inte skolbarn, som avhåller mödrarna från förvärvsarbete.¹

Vid den nyssnämnda daghemsundersökningen i Stockholm framgick det även klart, att förekomsten av förvärvsarbete avtar, då mannens inkomst ökar. Följande tabell är därvid belysande.

Tab. 8. Procentuella antalet mödrar i Stockholm med hel-, halv- eller deltidarbete inom familjetyper gifta par med barn under 7 år med fördelning efter antalet barn och mannens inkomst.

Mannens inkomst, kr.	Antal barn			
	1	2	3	4—9
— 4 000	36,0	19,0	16,6	10,1
4 000—6 000	31,3	16,2	12,2	9,9
6 000—8 000	22,6	13,9	10,8	6,9
8 000—10 000	18,5	10,7	10,5	6,9
10 000—12 000	18,5	15,3	12,7	17,0
12 000—	17,3	13,8	11,9	13,2
I allt	24,6	14,3	11,8	10,0

Som synes sjunker arbetsfrekvensen vid stigande barnantal i alla inkomstlägen, ehuru i mindre grad i de högre inkomstklasserna. Det totala antalet kvinnor med förvärvsarbete tillhörande de högre inkomstklasserna är uppenbarligen relativt obetydlig. Även vid den sociologiska undersökningen i Hägerstensåsen och Hökmossen 1949—50 har man fått fram ett tydligt samband mellan mannens inkomst och benägenhet till förvärvsarbete bland kvinnorna: andelen förvärvsarbetande är

¹ Enligt muntligt förmedlade resultat av undersökningsledaren, fil. lic. Edmund Dahlström.

45 % i de äktenskap, där inkomsten är mindre än 6 000 kr., och 23 % när den är över 8 000 kronor.

Utvecklingen under 1940-talet vad beträffar de gifta kvinnornas förvärvsverksamhet är ännu icke klarlagd. Man kan dock peka på vissa tendenser. För stadsnäringsarnas befolkning uppgick sålunda förvärvsverksamheten bland de gifta kvinnorna till nära 20 % i åldrarna 15—30 år för att sjunka till 8 % i åldrarna 50—65 år. Såsom framgår av tabell 9, ha de strukturella faktorerna haft stor betydelse, vilket framgår inte minst av att den totala procenten förvärvsarbetande *sjönk* från 41,1 % till 38,8 %, trots att det skedde en *ökning* i förvärvsverksamheten hos kvinnorna i varje ålders- och civilståndsgrupp.²

Tab. 9. Procent kvinnor med förvärvsarbete (inkl. husligt förvärvsarbete) inom olika ålders- och civilståndsklasser av den icke jordbrukande befolkningen 1940 och 1945.

Civilstånd	Ålder	1940	1945
Ogifta	15—30	75,6	78,1
	30—50	82,0	83,3
	50—65	60,3	62,0
Gifta	15—65	75,3	77,4
	15—30	19,0	19,7
	30—50	14,0	15,0
Förut gifta	50—65	7,2	7,9
	15—65	13,6	14,6
	15—30	69,2	75,0
Samtliga	30—50	59,5	67,4
	50—65	31,0	34,5
	15—65	42,1	47,4
	15—30	58,2	56,0
	30—50	34,3	32,1
	50—65	25,4	26,2
	15—65	41,1	38,8

Den officiella statistiken är tyvärr icke tillräckligt nyanserad för att medge detaljerade och exakta uppgifter om de gifta kvinnornas förvärvsverksamhet, framförallt därför att gränsen mellan förvärvsarbetande och icke förvärvsarbetande gifta kvinnor är relativt flytande, då man har

² Se även Hyrenius: Yrkesverksamhetens omfattning och varaktighet. Sociala meddelanden nr 9, 1949.

en mångfald möjligheter, mellan vilka ingen skarp gräns kan dragas, såsom t.ex. heldidsarbete varje dag året runt, heldagsarbete viss tid på året, halvtidsarbete varje dag året runt, halvtidsarbete varje dag viss tid av året och halvtidsarbete vissa dagar i veckan året runt osv. Dessa förhållanden återspeglas delvis i inkomststorleken, där stigande inkomst indicerar utsträckt förvärvsarbete.

Av 1945 års folkräkningsmaterial framgår det emellertid att det vid folkräknings-tillfället fanns 156 200 gifta kvinnor, vilka hade förvärvsarbete.¹ Siffran fördelar sig på följande sätt efter ålder:

Alder	Jordbruks- befolkning	Övrig lands- bygds- befolkn.	Stadsbe- befolk- ning	Samtliga
15—30 år	500	45 000		45 500
30—50 »	2 500	87 600		90 100
50—65 »	1 500	17 500		19 000
65— »	200	1 400		1 600
	4 700	32 400	119 100	156 200

Emellertid ha i samband med folkräkningen uppgifter även införskaffats från taxeringslängderna om antalet gifta kvinnor med inkomst. Dessa ge en annan bild av förhållandena och visa en betydligt större omfattning av de gifta kvinnornas förvärvsverksamhet.

Hur många barn ha de förvärvs- arbetande mödrarna?

För diskussionen om behovet av daghem är det emellertid nödvändigt att söka få fram siffror på antalet förvärvsarbetande gifta kvinnor med barn i åldern 0—7 år.

¹ 1945 års folkräkning del II: 1 tab. 10 b. Som förvärvsarbetande upptas i första hand den "som i inkomstbringande syfte arbetar för egen räkning eller i egenskap av anställd och mot ersättning arbetar för annans räkning. Med beteckningen förvärvsarbetande är vidare förenat villkoret, att förvärvsverksamheten är av sådan omfattning, att den till större delen upptager vederbörandes dagliga arbetstid." S.k. medhjälpande familjemedlemmar inräknas i den förvärvsarbetande befolkningen.

Uppgifter härom saknas tyvärr i folkräkningsmaterialet. Kommittén vill i detta sammanhang understryka, att det för den kommunala planeringen av bl.a. daghem är nödvändigt, att folkräkningsmaterialet i fortsättningen disponeras så att man erhåller exakta uppgifter om t.ex. kombinationerna inom familjerna mellan ålder och förvärvsverksamhet, åldersfördelningen bland barn till förvärvsarbetande mödrar etc. En framställning härom har ingivits av kommittén till Statistiska Centralbyrån den 20 juli 1950. Centralbyrån förbereder numera en onläggning av befolkningsstatistiken, varför det bör bli möjligt att i framtiden få fram bättre uppgifter i dessa avseenden.

För att kunna fördjupa analysen om de förvärvsarbetande gifta kvinnorna har kommittén emellertid låtit professor Carl-Erik Quensel göra en specialbearbetning på 1945 års folkräkningsmaterial närmast för att få en klarare uppfattning om antalet förvärvsarbetande gifta kvinnor och i synnerhet antalet förvärvsarbetande mödrar med barn i åldern 0—7 år. Undersökningen har givit följande resultat:

Antalet gifta kvinnor, vilka rubricerats som förvärvsarbetande, är angivet till mellan 140 000—155 000. Antalet gifta kvinnor, ej rubricerade som förvärvsarbetande, men med inkomst av förvärvsarbete är minst 150 000 möjligen bortåt 200 000, varvid dock av dessa ett större antal, mer än hälften, ha en deklarerad inkomst under 1 000 kronor.

Från förefintliga uppgifter om familjestorlek i de äktenskap, där båda makarna ha inkomst, kan man sluta sig till, att omkring 100 000 ha minst ett barn under 7 års ålder och ca 200 000 inget barn under 7 års ålder.

För de som förvärvsarbetande rubricerade gifta kvinnorna kan man sluta sig till, att ca 38 000 ha ett barn under 7 års ålder medan i de övriga ca 160 000 äktenskapen, där hustrun har inkomst, siffran torde vara något över 60 000. Då minst hälften av dessa hustrurs inkomst är obetydlig (under 1 000 kr.) och dessa böra frånräknas, kan man nedskryva antalet med ett barn under 7 års ålder till omkring 25 000, varför antalet äktenskap, där hustrun har förvärvsarbete i större utsträckning, är omkring 65 000.

Fördelningen på övrig landsbygdsbefolkning och stadsbefolkning framgår av nedanstående tablå:

	Antal hustrur	Antal hustrur med barn under 7 års ålder
<i>Förvärvsarbetande hustrur</i>		
Övrig lb befolkning	30 500	10 400
Stadsbefolkning	106 700	28 300
<i>Övriga hustrur med inkomst</i>		
Övrig lb. befolkning	38 800	13 700
Stadsbefolkning	120 100	46 200
<i>Övriga hustrur med inkomst över 1 000 kr. (45 % av ovanstående)</i>		
Övrig lb. befolkning	17 500	6 200
Stadsbefolkning	54 000	20 800
<i>Summa:</i> (10 400 + 28 300 + 6 200 + 20 800) =		65 700

Av kalkylen framgår, att det antal äktenskap med barn i åldern 0—7 år, där hustrun har förvärvsarbete i större utsträckning, är omkring 65 000. Med hänsyn till att den diskussion, som här föres närmast gäller behovet av daghemsplatser i städer och tätorter, är det emellertid rimligt, att företrädesvis uppehålla sig vid antalet sådana äktenskap inom stadsbefolkningen, vilket enligt kalkylen uppskattats till 49 000. Medtages D-kommunerna som uttryck för den övriga tätortsbebyggelsen får man uppskattningsvis drygt 55 000. Det bör emellertid observeras, att siffran avser antalet *hustrur* med barn under 7 års ålder och att det icke varit möjligt att få fram siffror på hur många *barn* under 7 år dessa gifta förvärvsarbetande mödrar kunna antagas ha. Om vi emellertid utgå från att antalet barn under 7 års ålder i dessa äktenskap i genomsnitt är 1,1 à 1,2 skulle detta innebära ca 60 000 à 65 000 barn i förskoleåldern till förvärvsarbetande gifta kvinnor. Siffran bör jämföras med det antal barn, som för närvarande kan få plats på daghemmen, nämligen ca 11 000. Rent siffermässigt och teoretiskt sett, skulle det sålunda finnas ett starkt

behov av daghemsplatser, om samhället nu skulle sätta som sitt mål att fylla ut det gap, som kan konstateras mellan antalet barn till förvärvsarbetande mödrar och antalet daghemsplatser.

Hur löses barn tillsynen nu?

Inför dessa siffror frågar man sig onekligen, hur barn tillsynen ordnas för de 50 000 à 55 000 barnen till förvärvsarbetande mödrar, vilka uppenbarligen icke kunna få plats på daghemmen. Något material omfattande hela landet finns tyvärr inte i detta avseende, men av vissa stickprovsundersökningar kunna intressanta slutsatser dragas.

Vid den tidigare omnämnda undersökningen om daghemsbehovet i Stockholm framgick sålunda att i december 1947 vistades i *Stockholm* 20 % av de förvärvsarbetande mödrarnas barn under 7 år på daghem. En i samband med undersökningen utförd rundfråga bland husmödrar visade, att 23 % av barnen under 7 år till förvärvsarbetande mödrar vistades i daghem. 23 % av barnen uppgavos under dagen vara inackorderade hos släkting eller annan person, medan 41 % vistades hemma under tillsyn av hemhjälp, släkting eller annan person. Återstående 13 % vistades i lekskolor, medföljde modern till arbetet, gick i skolan eller vistades stadigvarande borta m.m. Av den tidigare omnämnda sociologiska undersökningen i *Hägerstensåsen och Hökmossen* åren 1949—50 framgår även att 34 % av barnen i 0—7 års åldern till förvärvsarbetande mödrar i undersökningsområdet vistades på daghem, 19 % i privata hem och 15 % hos anhöriga, vänner eller grannar.¹

En undersökning i *Borås*, som i början på 1940-talet verkställdes för befolkningsutredningens räkning av dr B. Söderling rörande de giftiga textilarbeterskornas barnavård, visade, att 181 textilarbeterskor med barn i förskoleåldern hade ordnat barnavården på följande sätt.

Barnen sköttes:	
a) i hemmet:	
med hemhjälp eller olika skiftledighet för föräldrarna	52
b) utom hemmet:	
av far- eller morföräldrar	47

¹ Muntligt förmedlade resultat av undersökningsledaren, fil. lic. Edmund Dahlström.

på daghem	59
hos andra släktingar	7
hos vänner, grannar, bekanta	11
på barnhem	3
i fosterhem	2

181

Det är i detta sammanhang av intresse att konstatera, att barntillsynen för de förvärvsarbetande mödrarnas barn synes vara ordnad på ungefär liknande sätt även i utlandet. En engelsk undersökning från 1948, som utfördes av en samarbetskommitté mellan Royal College of Obstetricians and Gynaecologists och Population Investigation Committee, visade sålunda, att 10 % av de engelska mödrarna hade förvärvsarbete i mars 1948, men att av dessa mödrar endast ca 26 % av de heltidsarbetande och 8 % av de deltidsarbetande kunnat placera sina barn på daghem. Åtskilliga mödrar förklarade att de skulle använda sig av daghem, om sådana funnits tillgängliga. 54 % av de heltidsarbetande och 64 % av de deltidsarbetande förvärvsarbetande mödrarna fingo hjälp av vänner och släktingar med barntillsynen. Ytterligare 7,5 % — till övervägande del heltidsarbetande, gifta kvinnor — hade hemhjälp (ca 24 % av de kvinnor, som tillhörde socialgrupp I och II, och ca 6 % av dem som tillhörde socialgrupp III). Undersökningen visade också, att det fanns en betydande, icke tillfredsställd efterfrågan på daghemsvård bland förvärvsarbetande mödrar, särskilt bland de ekonomiskt sämst ställda.¹

Ehuru dessa undersökningar endast äro stickprov verifiera de emellertid klart kalkylens vittnesbörd: större delen av de förvärvsarbetande mödrarnas barntillsyn sker i dag på annat sätt än genom daghem. De gifta kvinnor, som ha en mera kvalificerad yrkesutbildning, ha som regel haft ekonomiska möjligheter att skaffa en arbetskraft i hemmet som ersättning för sin egen. Barntillsynen har för dem aldrig blivit till ett problem, så länge hembiträden och barnsköterskor stått till förfogande. Allt tillgängligt material om hembiträdenas förekomst inom olika samhällsklasser visar emellertid att det endast är ett relativt fåtal kvinnor med jämförelsevis höga inkomster, som kunnat lösa barntillsynen på detta sätt. Även i fortsättningen kan man antaga, att familjer i goda ekonomiska

omständigheter och med hustrun förvärvsarbetande även under den aktiva moderskapsperioden i första hand söka skaffa hembitråde eller barnsköterska i stället för att efterfråga daghemsplats. Det är emellertid intressant att konstatera att på senare år en markant förändring i detta avseende inträffat på grund av den alltmer accentuerade bristen på heltidsanställda hembiträden. Antalet hembiträden utgjorde 1935 200 000; 1940 hade siffran sjunkit till 150 000 för att 1945 komma ner i 120 000. Därefter har antalet sjunkit ytterligare. Av dessa finns ett betydande antal i familjer utan minderåriga barn. Bristen på hembiträden, som ju i stor utsträckning kan förklaras av det minskade antalet ogifta kvinnor i de yngre åldrarna samt en stegrad övergång till industri- och serviceyrkena, är alltför känd och omvittnad för att här behöva ytterligare belägas. Såvitt nu kan bedömas, kommer bristen på hembiträden snarast att ytterligare accentueras under de närmaste åren. Skall samhället kunna tillgodogöra sig arbetskraften hos de gifta kvinnor, som underkasta sig en kvalificerad yrkesutbildning — något som ur samhällsekonomisk synpunkt är mycket betydelsefullt — måste en utveckling mot allt knappare tillgång på hembiträden med stor sannolikhet innebära en ökad efterfrågan på daghemsplatser.

Större delen av de gifta förvärvsarbetande kvinnorna med småbarn ha emellertid aldrig haft råd att ha en heltidsanställd, mera kvalificerad arbetskraft i hemmet för vård och eftersyn av barnen. De ovan nämnda stickprovsundersökningarna visa, att den vanligaste formen av barntillsyn uppenbarligen är, att barnen lämnas till föräldrar, släktingar, grannar eller vänner. I den händelse hemhjälp användes bland de lågavlönade, förvärvsarbetande gifta kvinnorna — såsom tycks framgå av undersökningen bland textilarbeterskorna i Borås — har det sannolikt varit frågan om en okvalificerad arbetskraft, en helt ung flicka eller dylikt eller också en släkting, som vistats i hemmet.

¹ Population Studies Vol. III, No. 2, September 1949, s. 222—223 och 226.

Vilka rekrytera daghemmen?

Det sätt, på vilket de förvärvsarbetande mödrarna hittills ordnat sin barntillsyn, återspeglas i den sociala rekryteringen av daghemsklientelet. Den tidigare omnämnda undersökningen 1944—45 kunde sålunda konstatera, att nära 80 % av barnen på daghemmen tillhörde socialgrupp III. Knappt 3 % av barnen på daghemmen kommo från socialgrupp I. Stickprovsundersökningar från senare år ha visat, att dessa siffror i stort sett stå sig; andelen barn från socialgrupp III har dock något minskats, medan andelen barn från socialgrupp I, där hembiträdesbristen nu börjat göra sig kännbar, ökat. Vid den tidigare omnämnda undersökningen i Göteborg voro 36 % av de ensamstående mödrarna industriarbeterskor, framförallt i textil- och livsmedelsindustrierna, 16 % kontorister av ett eller annat slag medan 14,5 % hade husligt arbete. Sjukhus- och socialvårdsarbete var även representerat liksom hotell- och restaurang- samt butiksbranscherna. Även de gifta förvärvsarbetande kvinnorna visade sig vid denna Göteborgsundersökning i stor utsträckning vara industriarbeterskor. Över 40 % av dem angåvo nämligen industriföretag som arbetsgivare, varav nära $\frac{2}{3}$ inom textilindustrin. Kontorsarbete hade 23 %, vilket är betydligt mera än för de ensamförsörjandes del. I butik hade 13 % sysselsättning mot drygt 9 % av de ensamstående.

Varje analys av daghemmen i vårt land måste snart konstatera, att mödrarna som regel ha fullt godtagbara skäl för att lämna sina barn där. För de ensamstående äro daghemmen klart nödvändiga, men även för de gifta förvärvsarbetande mödrarna synas daghemmen ha en stark social och ekonomisk funktion. Vid den tidigare omnämnda socialmedicinska undersökningen av Stockholms daghemsklientel år 1947 — se bilaga 6 — kunde sålunda konstateras, att av de gifta paren med barn på daghem hade 20 % barnen där av sociala skäl och 70 % av ekonomiska. Endast 4 % av de gifta mödrarna angåvo som orsak

önskan att arbeta trots hyggliga förhållanden. Vid Göteborgsundersökningen framgick att över hälften av de i undersökningen ingående mödrarna som orsak till förvärvsarbetet angav nödvändigheten av att med egna inkomster hjälpa upp familjens ekonomi. 86 % av de gifta mödrarna förklarade, att de ämnade fortsätta sitt förvärvsarbete. Liknande resultat, vilka klart visa nödvändigheten av daghem för vissa kategorier av mödrar, ha f.ö. framkommit även vid undersökningar i England.¹

Det är som regel tvingande ekonomiska skäl, som gör att många gifta kvinnor särskilt inom socialgrupp III i dag taga förvärvsarbete utom hemmet. Självfallet är det många olika faktorer, som betingade detta ekonomiska krav på förvärvsarbete såsom t.ex. nödvändigheten att amortera bosättningsskulder, mannens bristande hälsa och osäkra anställningsförhållanden, önskan om en bättre standard etc. Genom den sjunkande giftermålsåldern baseras också nuförtiden många äktenskap på hustruns förvärvsarbete, och dyrtiden gör sitt till för att det ekonomiska incitamentet för hustruns förvärvsarbete även efter barnens ankomst tillmätas allt större vikt. De motiv, som de gifta kvinnorna anföra vid efterfrågan på daghemsplats, äro i de allra flesta fall bärande, vilket inte minst den behovsprövning, som obligatoriskt äger rum vid alla daghem, regelbundet vittnar om. Om hänsyn tages såväl till den starka ackumulerade efterfrågan på daghemsplatser som det mycket begränsade antal platser, som efter behovsprövning stå till förfogande på daghemmen, går det knappast att göra gällande, att mödrar lämna sina barn till daghem utan att förebringa fullgoda skäl. Detta utesluter självfallet inte, att vissa mödrar åtaga sig förvärvsarbete för att bidra till familjens uppehälle utan att närmare kalkylera över om det inte för barnens och hemmets skull kanske skulle vara bättre, om de finge odelat ägna sig åt hemmets skötsel.

¹ Se A. C. Stevenson: *Recent Advances in Social Medicine*, London 1950, s. 95—96.

Uppenbart är att de problem, som förvärvsarbete på heltid medföra för t.ex. gifta kvinnor inom industriarbetarklassen, ofta bli mycket stora. Arbetsbördan blir i de flesta fall alltför tung. Betecknande är också, att flera undersökningar visat, att en stor del av de förvärvsarbetande gifta mödrarna hellre skulle vilja vara hemma, om det ekonomiska incitamentet för förvärvsarbete bortföll. I en Gallupundersökning år 1943 ställdes sålunda följande fråga till de förvärvsarbetande gifta kvinnorna: »Är det främst behovet av inkomsterna, som gör att ni har ett förvärvsarbete, eller föredrar ni även eljest förvärvsarbete framför hemarbete?» 86 % svarade, att det främst var behovet av inkomsterna, som gjorde, att de inte ägnade sig helt åt hemmet, endast 12 % sade sig ha så stort intresse av sitt arbete, att de skulle behålla det även om de inte behövde ta hänsyn till inkomsten. Dessa 12 % utgjorde 3 % av samtliga gifta kvinnor.

Vid den tidigare omnämnda statistiska undersökningen av ett antal Stockholmsfamiljer år 1945 visade det sig, att 57 % av hela antalet hustrur med förvärvsarbete önskade sluta sitt arbete. Andelen var högre i de lägre inkomstklasserna och vice versa, vilken tendens även återfinns inom och mellan de olika socialgrupperna. Där emot syntes barnantalet ej påverka önskemålen i detta avseende.

Resultaten från dessa och liknande undersökningar få emellertid inte pressas alltför hårt eller ges någon större räckvidd, eftersom det förhållandet att en kvinna säger sig arbeta för inkomstens skull icke behöver tyda på att hon anser sina aktuella arbetsförhållanden otillfredsställande. En stor del av de förvärvsarbetande mödrarnas svårigheter och önskan om att byta ut förvärvsarbetet mot hemarbete bottnar också i att samhället, arbetslivet och männen hittills tagit alltför liten hänsyn till deras dubbla arbetsbörda, deras hem- och barnavårdande uppgifter vid sidan av förvärvsarbetet. Det är emellertid tydligt, att många mödrar särskilt inom de lägsta inkomstklasserna av ekonomiska och sociala

skäl äro tvingade att åtaga sig förvärvsarbete. För dessa äro daghemmen till stor hjälp, och samhället bör också se det som sin skyldighet att i den utsträckning, som befinnes möjligt, hjälpa dessa förvärvsarbetande mödrar med olika daghemsformer.

Arbetsmarknadens behov av daghem

De attityder, som många förvärvsarbetande mödrar visa till förvärvsarbete, kontrastera stundom mot den inställning, som hemarbetande mödrar ofta ha till förvärvsarbete. Som tidigare påpekats, måste också varje diskussion om daghemsbehovet ta hänsyn till den latent efterfrågan på daghemsplatser, som ligger innesluten i de hemarbetande husmödrarnas önskemål om att få börja förvärvsarbete under förutsättning att barn tillsynen kan ordnas. Dessa frågeställningar ha särskilt aktualiserats under senare år, då bristen på kvinnlig arbetskraft mångenstädes varit besvärande. De fortlöpande rapporterna från arbetsmarknaden ha visat en påtaglig brist på kvinnlig arbetskraft inom t.ex. textil- och beklädnadsindustrierna, läder-, hår- och gummivaruindustrierna, sjuk- och hälsovården, skolväsendet, det husliga arbetet etc. Från näringslivets och arbetsmarknadens sida har också vid upprepade tillfällen påpekats, att det ur arbetsmarknadssynpunkt föreligger ett behov av en utbyggnad av daghemsvården. Från arbetsförmedlingarna rapporteras sålunda ofta, att svårigheterna i fråga om förmedling av kvinnlig arbetskraft framförallt bottna i otillräckliga möjligheter för mödrarna att finna lämplig placering för barnen under den tid av dagen då de äro bundna av arbetet utom hemmet. I ett remissyttrande över kommitténs s.k. delbetänkande på hösten 1948 uttalade också arbetsmarknadsstyrelsen, att den ville »för sin del med hänsyn till arbetsmarknadsläget kraftigt understryka vikten av att omedelbara åtgärder vidtogos för att underlätta för kvinnorna att i ökad omfattning taga förvärvsarbete». Liknande synpunkter anfördes av Landsorganisationen.

En stor del av den offentliga debatten under slutet av 1940-talet har också upptagits av diskussioner om arbetskraftsbristen och åtgärder häremot. Självfallet kunna olika vägar beträdas, när samhälle och näringsliv gemensamt gå att söka lösa denna brist, t.ex. höjning av pensionsåldern, bättre utnyttjande av de partiellt arbetsföra, lämpligt avvägd temporär invandring av arbetskraft. En rad åtgärder för ökad rekrytering till arbetsmarknaden ha också vidtagits eller äro föremål för överväganden. Uppmärksamheten har emellertid av skilda skäl inriktats på den »arbetskraftsreserv», som finnes bland de gifta kvinnorna. Det är särskilt olika företrädare för näringslivet och industrin, som pekat på denna s.k. arbetskraftsreserv. Som ett representativt uttalande vill kommittén här citera dåvarande chefen för Industriens Utredningsinstitut numera professorn Ingvar Svennilson¹:

Den största reserven av arbetskraft finns utan tvivel bland de kvinnor, som arbeta i hemmen utan att deltaga i annan yrkesverksamhet. Deras antal är så stort — närmare $\frac{1}{4}$ av den produktiva befolkningen — att även en relativt obetydlig höjning av yrkesverksamheten väsentligt påverkar hela arbetsmarknadsläget. Starka krafter verka emellertid tvärtom i riktning mot en minskad yrkesverksamhet bland kvinnorna.

Problemet om kvinnans yrkesverksamhet utanför hemmet har blivit aktuellt genom industrialiseringen och urbaniseringen. Inom jordbruket kan ju den hemarbetande kvinnan alltså på ett smidigt sätt dela sin tid mellan jordbruks- och hemarbete. När hon flyttar över till stadsnäringarna, uppstå en rad hinder för en sådan kombination. Frekvensen av yrkesverksamhet sjunker kraftigt, sedan hon ingått äktenskap, och avtar med stigande ålder. Alla befolkningstendenser, överflyttningen från jordbruk till stadsnäringar, förskjutningen mot högre åldrar, som även innebär en minskning av de ogifta kvinnornas relativa antal, samt slutligen den i Sverige under senare år framträdande tendensen till ökad äktenskapsbildning, verka sålunda sänkande på kvinnans yrkesverksamhet utanför hemmet.

¹ I »Den framtida tillgången på arbetskraft och dess återverkningar på den ekonomiska utvecklingen» ingående i Forhandlingerne ved Det Nordiske Nationaløkonomiske Møde i København 19—21 aug. 1946, København 1948.

Dessa faktorer bli tillsammansantagna av en betydande storleksordning, och det skulle erfordras en kraftig ökning av kvinnornas grad av yrkesverksamhet i olika åldrar och civilstånd för att förhindra en minskning av antalet yrkesverksamma kvinnor.

— — —

Det är givetvis svårt att bedöma i vad mån kvinnorna kunna stimuleras till ökad yrkesverksamhet. Deras inställning påverkas ju av en rad olika faktorer: Lönepolitiken (genomförande av likalönsprincipen), beskattningen (upphävande av sambeskattningen), rationalisering av hemarbetet (hushållsmaskiner och annan förenkling av hemarbetet), organisatoriska åtgärder (daghem, deltidarbete) samt psykologiska faktorer och inriktningen av yrkesutbildningen. Genom åtgärder på dessa områden bör emellertid kvinnornas yrkesverksamhet kunna underlättas respektive stimuleras. Till dessa åtgärder får även räknas lokaliseringpolitiken. Ett studium av kvinnornas yrkesverksamhet på olika orter visar mycket starka variationer. Uppenbart är att dessa sammanhånga med lokaliseringen av manliga och kvinnliga industrier. Ansträngningar göras numera i Sverige för att i detta avseende skapa en bättre balanserad lokalisering av industri och andra stadsnäringar.

Men samtidigt förefaller det sannolikt, att den gifta kvinnans yrkesverksamhet är negativt korrelerad med mannens inkomst. Ätminstone synes detta gälla inom mera enhetliga socialgrupper. Visserligen saknas mera allmänna statistiska belägg för denna uppfattning, men praktiska erfarenheter från olika industriorter synas visa, att en höjning av lönerna inom de manliga industrierna minskar de kvinnliga industriernas tillgång på arbetskraft.

Av olika undersökningar att döma skulle den brist på kvinnlig arbetskraft, som redan nu finns inom olika områden av näringslivet, och som kan väntas bli förvärrad under 1950-talet, kunna avhjälpas genom ökade insatser från gifta kvinnor. I första hand bör väl denna arbetskraft uppletas bland ogifta och gifta kvinnor, som icke ha barn i förskoleåldern. Från samhällets sida bör självfallet icke någon press utövas just på gifta mödrar med småbarn att åtaga sig förvärvsarbete; så har veterligen heller aldrig skett och torde väl knappast heller komma att ske med den frihet, som är ett karakteristiskt drag för den svenska arbetsmarknaden. Det är emellertid ett obestridligt faktum, att åtskilliga

gifta kvinnor — även sådana som ha småbarn — vid olika undersökningar uttryckt önskemål om att få taga förvärvsarbete. Utan att i detta sammanhang taga ställning till om detta ur t.ex. barnavårdssynpunkt kan anses önskvärt eller lämpligt — kommittén återkommer till dessa problem i följande kapitel — vill kommittén här något beröra dessa undersökningar, som otvivelaktigt indicera ett behov av ytterligare utbyggnad av daghemmen.

Många husmödrar önska förvärvsarbete

Det kan sålunda nämnas att vid den tidigare omnämnda intervjuundersökningen i ett visst antal Stockholmsfamiljer år 1945 även ingingo frågor om husmödrarnas önskemål i fråga om förvärvsarbete. Av de tillfrågade önskade 33 % förvärvsarbete. I den lägsta inkomstklassen önskade 51 % börja arbeta; antalet minskades med stigande inkomst för att i inkomstgruppen över 8 000 kr. nedgå till 14 %. Vissa skillnader förelägo mellan familjer med olika barnantal. Ehuru dessa äro alltför små för att tillåta säkra slutsatser förefaller det som om önskemålet att börja förvärvsarbete är mindre starkt utpräglat bland kvinnor utan barn än bland dem med 1—2 barn. Bland kvinnor med 3 eller 4 barn äro önskemålen åter mindre framträdande. Som motiv för önskemålet att börja förvärvsarbete anfördes av det övervägande antalet fall ($\frac{2}{4}$) ekonomiska skäl. Dessa förekommo givetvis i större utsträckning i de lägre inkomstklasserna än i de högre. Det motsatta förhållandet rådde beträffande de psykologiska skälen, som i hela materialet förekommo i $\frac{1}{7}$ av fallen.

Vid den förut omnämnda sociologiska undersökningen i Hägerstensåsen-Hök-mossen åren 1949—50 framkommo liknande tendenser. Av samtliga husmödrar i undersökningsområdet voro sålunda 19 % för närvarande hemarbetande men önskade förvärvsarbete, förutsatt att de fingo någon, som tog hand om deras barn. 32 % av de hemarbetande mödrarna med förskolebarn voro för närvarande hemarbe-

tande men önskade förvärvsarbete. 12 % av samtliga hemarbetande husmödrar och 22 % av de hemarbetande husmödrarna med förskolebarn, vilka önskade förvärvsarbete, angav det familjeekonomiska incitamentet som motiv. 7 % av samtliga husmödrar och 10 % av husmödrar med förskolebarn önskade förvärvsarbete av andra än familjeekonomiska skäl, närmast t.ex. för arbetets skull, för att få omväxling, träffa människor, vara oberoende etc.¹

Ytterligare undersökningar om de hemarbetande kvinnornas intresse och förutsättningar för förvärvsarbete har under senare år dessutom gjorts på initiativ av arbetsmarknadsmyndigheter, industriföretag, industrisammanslutningar etc. Undersökningar i detta syfte ha sålunda utförts bl.a. i Malmö, Västerås, Borås, Kramfors, Sundsvall och Trollhättan. I regel ha dessa undersökningar omfattat alla gifta kvinnor i åldern 20—60 år. Man har sökt ta reda på om de gifta kvinnorna haft något behov av förvärvsarbete, om de önskat sådant på hel- eller halvtid och under vilka former, i vilken utsträckning de haft barn, som behövt få plats på daghem etc., om de skulle kunna åtaga sig förvärvsarbete, vilka yrken de företrädesvis önskade söka sig till etc.

I juli 1946 gjordes sålunda en specialundersökning av Sveriges textilindustriförbund för att få fram vissa synpunkter på textil- och konfektionsindustriens möjligheter att nyrekrytera kvinnlig arbetskraft inom *Kävlinge kommun* och *Malmö stad*.

Undersökningen omfattade ca 1 600 kvinnor. Det framgick av undersökningen, att villigheten att börja förvärvsarbete var störst bland husmödrar, som ännu inte nått 30-årsåldern, liksom bland husmödrar, som slutat sin anställning under de senaste 3—4 åren. Inte mindre än 32 % av de intervjuade husmödrarna, vars män hade en årsinkomst mellan 5 000 och 8 000 kr., önskade förvärvsarbete. Då männens inkomst låg mellan 2 000 och 5 000 kr. var procentsiffran, som uttrycker möjligheten till återanställning i textilindustrin 45 %. Undersökningen bekräftade, att ungefär $\frac{1}{3}$ icke yrkesverksamma husmödrar önskade förvärvsarbete av ett eller annat slag, men att sociala anordningar voro nödvändiga.

¹ Enligt muntligt förmedlade resultat av undersökningsledaren, fil. lic. Edmund Dahlström.

Det visade sig nästan omöjligt att få några exakta svar av de husmödrar, som önskade förvärvsarbete, på frågan hur de ville ha barneftersynen anordnad. Det föreföll emellertid som om husmödrarna i första hand ville ha sina barn vårdade av privatpersoner som de kände, i andra hand på daghem och som en sista utväg, som de inte gärna såg, av obekanta privatpersoner.

Undersökningen i *Västerås* gjordes i augusti 1946 av länsarbetsnämnden i Västmanlands län. Här intervjuades omkring 6000 gifta kvinnor. Syftet var i första hand att få fram en bild av hur stor arbetskraftsreserven gifta kvinnor kunde vara. Intresset knyter sig främst till de 1233 kvinnor, som önskade arbete. Av dessa önskade 892, dvs., 72% förvärvsarbete utom hemmet, dock endast under vissa bestämda villkor och önskemål beträffande arbetets lön, arbetstid, barnens omvårdnad, hemarbetets rationalisering etc. Inte mindre än 69% av de husmödrar, som önskade arbete utom hemmet, ville sålunda ha deltidarbete. Barnens omhändertagande utgjorde vidare den främsta förutsättningen för att husmödrarna skulle kunna ta förvärvsarbete. Detta önskemål framfördes inte endast av de husmödrar, som önskade förvärvsarbete, utan också av dem som redan hade sådant, dock ej med samma styrka. Av husmödrar som redan hade förvärvsarbete, var det sålunda endast 8%, som framförde önskemål om barnens placering på daghem eller andra möjligheter för barntillsynen, mot 30% av de husmödrar, som önskade förvärvsarbete.

Ett försvinnande antal av de förvärvsarbetande kvinnorna hade flera än ett barn medan inom den grupp kvinnor, som önskade arbete, fanns ett stort antal mödrar med två, ja även med tre barn.

Hur fördelade sig då de husmödrar, som önskade daghem eller andra möjligheter för barnens vård, på olika arbetsområden? Sammanlagt var det 437 mödrar (avseende heltid, deltid, tillfälligt arbete), som uttalade önskemål om daghem eller andra möjligheter för omvårdnad av tillsammans 569 barn, därav 141 under hel dag, 191 på förmiddagen och 237 på eftermiddagen.

I första hand önskade mödrarna i *Västerås* söka sig till metallindustrin, om daghem eller andra åtgärder för barneftersynen vidtogos, men även restaurangfacket, affärs- och kontorsbranscherna samt sjukvården skulle få ett visst tillskott av arbetskraft om barntillsynen kunde ordnas för de arbetssökande kvinnorna.

Såsom ett alternativ till daghem uppställde *Västerås*undersökningen familjedaghem, dvs. utplacering av barn i annan familj. Endast 42 husmödrar förklarade sig intresserade härav, medan å andra sidan ett hundratal kvinnor uppgåvo, att de önskade sysselsättning med passning av annat barn.

I *Borås* gjorde dåvarande statens arbetsmarknadskommission genom länsarbetsnämnden i Älvsborgs län i april 1947 en undersökning av de hemarbetande *Boråskvinnornas* villighet att taga förvärvsarbete. Undersökningen skulle i princip omfatta samtliga icke förvärvsarbetande kvinnor mellan 18 och 60 år med undantag av dem som hade fler än 4 barn, dvs. något över 7000 kvinnor. Av olika anledningar kom emellertid undersökningen blott att omfatta uppgifter från ca 3800 kvinnor. Av dessa önskade 13,6% förvärvsarbete och 9% förvärvsarbete endast på vissa villkor. Dessa voro dels passning av barnen under arbetstiden, dels lägenhet i kollektivhus med kollektiva anordningar för tvätt, matlagning, barnpassning m.m. Bland de 293 mödrarna med barn under 7 år önskade 163 placera sina barn i daghem och 24 i familj. Antalet barn, som kommo på dessa kvinnor, voro respektive 241 och 30.

Ungefär samtidigt som *Borås*-undersökningen gjorde även arbetsmarknadskommissionen under medverkan av länsarbetsnämnden i *Västernorrlands* län en undersökning av de hemarbetande kvinnorna i *Kramfors* önskemål om förvärvsarbete. Undersökningen omfattade alla kvinnor mellan 15 och 60 år, dvs. ca 2400. Av olika anledningar inhämtades dock uppgifter endast från 2058 kvinnor. Undersökningen visade att icke mindre än 1304 eller 63% av samtliga tillfrågade önskade taga förvärvsarbete i någon form. 44% önskade arbete utom hemmet, därav 15% på vissa villkor (barnpassning, lägenhet i kollektivhus etc.). Av samtliga, som önskade arbete utom hemmet, ville dock nära 60% endast ha deltidarbete. Barnens skötsel var vidare ett av de främsta hindren för de hemarbetande kvinnorna i *Kramfors* att taga förvärvsarbete. Av de i undersökningen ingående förklarade sig 164 kvinnor beredda att taga förvärvsarbete, om barnen fingo vård och passning. Vidare angåvo 252 av de 1071 kvinnor, som icke önskade förvärvsarbete utom hemmet att så var fallet på grund av omvårdnaden av barn. Ur den officiella redogörelsen för undersökningen säges härom följande de: »Dessa kvinnor skulle sannolikt i viss utsträckning vara villiga att taga arbete utom hemmet, om barnen kunde omhändertagas under moderns arbetstid. Det antal barn under 7 år, som i så fall skulle behöva placeras i daghem eller på annat sätt omhändertagas, uppgick till 375, varav 232 barn till mödrar som uppgivit sig icke önska arbete. Det är således sannolikt, att anordnande av daghem för barn skulle kunna lösgöra ett betydande antal kvinnor för arbetsmarknaden.»

På uppdrag av *Sundsvalls* stad, *Sköns* och *Alnö* kommuner samt Telegrafverkets verkstäder utförde Svenska Gallupinstitutet i maj 1947 en studie av »den kvinnliga arbetskrafts-

reserven i Sundsvall» med omnejd. Undersökningen inriktades på de kvinnor som enligt mantalslängden för 1947 icke voro yrkesverksamma och tillhörde socialgrupp III. Det visade sig — vilket är rätt anmärkningsvärt — att inte mindre än 14 % av de äldre, hemarbetande husmödrarna hade *regelbundet* förvärvsarbete, samt att 11 % hade tillfälligt arbete. Mantalslängderna gävo sålunda en betydande överskattning av antalet hemarbetande husmödrar. Det dominerande skälet till att husmödrarna icke ansågo sig kunna ta förvärvsarbete visade sig vara förekomsten av barn eller havandeskap. Cirka 1 200 av de icke-yrkesverksamma husmödrarna angävo detta skäl. Bland de äldre har något mer än hälften angivit samma hinder. Något mer än 600 av dessa skulle vara intresserade av att »ta arbete», om de finge möjlighet att lämna bort barnen i familj eller på daghem. Man kunde vidare vid undersökningen konstatera ett förhållandevis utbrett intresse för halvtidsarbete.

Av undersökningsrapporten framgår, att »frågan om omhändertagande av barnen är av största betydelse för att möjliggöra för de intresserade att taga förvärvsarbete». Det visade sig även att 75 % av dem, som ej kunde ta förvärvsarbete för barnens skull, önskade placera sina barn på daghem. Sammanlagt rörde det sig om ca 500 familjer. Antalet barn, som dessa skulle behöva placera, var större. Ett 100-tal familjer önskade placera barnen i familjer. I undersökningsrapporten framhålles även, att frågan om daghem i det undersökta området dittills i ringa grad aktualiserats. Då sålunda begreppet daghem för många antas vara relativt okänt, får det framkomna resultatet bedömas med en viss försiktighet. Av stor betydelse — framhålles vidare i rapporten — blir givetvis även i det enskilda fallet hur långt bort från hemmet daghemmet kommer att ligga.

I Trollhättan gjorde länsarbetsnämnden i Älvsborgs län 1948 en undersökning om de hemarbetande kvinnornas arbetsområden, som stodo till buds inom staden. Antalet bearbetade uppgifter utgjorde ca 1 026. Det visade sig vid undersökningen, att 202 kvinnor eller 20 % av samtliga, som lämnat uppgifter, önskade taga förvärvsarbete med eller utan villkor. De ojämförligt flesta av dessa reflekterade dock endast på deltidsarbete eller förkortad arbetstid, och i ett 70-tal svar uppställdes dessutom såsom villkor, att barnen under moderns arbetstid erhöles vård och tillsyn å daghem. Omkring 80 % ställde sig avvisande till tanken på förvärvsarbete, men mer än hälften av dessa förklarade, att de hindrades av barnens tillsyn att taga förvärvsarbete.

De här refererade undersökningarna ge samtliga vid handen att det i varje fall sif-

fermässigt vid de olika undersökningstillfällena funnits ett icke obetydligt antal husmödrar, som själva önskat åtaga sig förvärvsarbete under förutsättning att frågan om barntillsynen ordnades. Naturligtvis kan man — för att nu begagna arbetsmarknadens termer — karakterisera dessa kvinnor som en betydande reserv av kvinnlig arbetskraft. Det måste emellertid påpekas, att det behov av förvärvsarbete och daghem, som de hemarbetande husmödrarna uttryckt, icke utan vidare kan läggas till grund för en mera exakt prognos, eftersom man inte vet något bestämt om vilket allvar som ligger bakom inställningen att söka förvärvsarbete och placera barnen på daghem och vilka möjligheter husmödrarna i praktiken ha att få arbete. Erfarenheter från senare år ha t.ex. visat att det ofta erbjuder stora svårigheter att få kvinnorna att fullfölja sin uttalade önskan att antaga förvärvsarbete även i de fall då arbete verkligen stått till förfogande och barntillsynen kunnat ordnas. Som exempel kan nämnas att vid den tidigare omnämnda Västeråsundersökningen önskade av de nära 6 000 uppgiftslämnarna 892 förvärvsarbete utom hemmet. Av dessa tillskrev arbetsförmedlingen 109 husmödrar men endast 37 infunno sig på arbetsförmedlingen. 72 hördes helt enkelt inte av. Av de 37 husmödrarna kunde arbetsförmedlingen anskaffa förvärvsarbete åt 14; de övriga voro av olika anledningar inte längre intresserade.

Det är följaktligen uppenbart att man vid en analys av daghemsbehovet bör vara ganska försiktig vid användningen av olika siffror om de hemarbetande husmödrarnas attityder till förvärvsarbete och det därav föranledda daghemsbehovet, vilket såsom tidigare framhållits gärna blir uppförstorat. Detta utesluter emellertid inte att många hemarbetande husmödrar verkligen ha en allvarlig önskan om att taga förvärvsarbete om barntillsynen kan ordnas — och det är därför rimligt, att man i behovsdiskussionen kring daghemmen även inkluderar deras önskemål och efterfrågan.

Hur betrakta kvinnorna daghemmen?

Det erbjuder inga svårigheter att citera olika representanter från arbetsmarknaden och näringslivet, varvid understrykes nödvändigheten av att få fram »den kvinnliga reservarbetskraften» och stimulera de gifta kvinnorna till förvärvsarbete. När sådana uttalanden göras sker det — såvitt kommittén kunnat förstå — knappast på grund av någon önskan att i första hand låta mödrar med småbarn lösa vårt lands produktionspolitiska problem. Enighet råder i själva verket mellan alla parter att kvinnorna under de aktiva moderskapsåren icke böra pressas till förvärvsarbete utanför hemmet och därigenom åtaga sig en dubbel arbetsbörd. De krav, som från arbetsmarknadens och näringslivets sida ofta resas på en ytterligare utbyggnad av daghemsvården syfta förvisso ej heller till någon tvångsdirigering av de unga mödrarna. Såvitt kommittén kunnat finna ser man frågan om en utbyggnad av daghemsvården närmast ur den synpunkten att samhället måste känna en ökad skyldighet att hjälpa de gifta eller ogifta kvinnor med småbarn, som av olika skäl önska förena förvärvs- och hemarbete. Daghemmen betraktas därvid närmast som en service åt familjerna för att tillmötesgå deras egna önskemål och krav — även om önskemålen om ökade insatser i arbetslivet därmed samtidigt tillgodoses.

I detta sammanhang invändes stundom, att förvärvsarbete bland gifta kvinnor — och särskilt bland mödrar med småbarn — är en styggelse: samhället bör inte uppmuntra eller understödja mödrarnas förvärvsarbete genom att medelst daghem sörja för deras barntillsyn. Detta sätt att nalkas en brännande samhällsfråga ter sig emellertid enligt kommitténs uppfattning orealistiskt. Oberoende av vilka åsikter vi än må ha om kvinnornas förvärvsarbete måste dock samhället — och framförallt de män, som besluta i dess olika organ och sammanslutningar — inse att gift kvinnas förvärvsverksamhet är ett faktum, som varken går att önska eller resonera

bort. Det siffermaterial om kvinnornas förvärvsverksamhet, som kommittén framlagt i detta kapitel, talar sitt eget språk. Redan i det betänkande, som den s.k. kvinnoarbetskommittén framlade på 1930-talet, (SOU 1938:47) konstaterades att »de gifta kvinnornas förvärvsarbete varken kan undvaras eller bör hejdas». Sedan dess ha kvinnorna trängt in på allt fler områden, som tidigare varit förbehållna männen; särskilt intressant är att på de arbetsfält, där den kvinnliga arbetsinsatsen expanderat mest under de senast 20—25 åren har yrkesbeständigheten ökat. Särskilt påtagligt är detta inom förvaltningsarbetet och undervisningen. Man kan även märka en stigande yrkesambition särskilt hos de unga kvinnorna. De lära sig alltmer inse att äktenskapet inte längre kan betraktas som en livstidsförsäkring utan att de måste vara beredda att kunna försörja en familj. Det betyder för kvinnornas del: ordenlig och planmässig yrkesutbildning samt målmedvetet och ambitiöst förvärvsarbete med sikte även på framtiden. Såsom samhället i dag ser ut och är organiserat är det också denna dubbla kunnighet — i skötseln av ett hem och i ett förvärvsarbete — som sannolikt alltmer kommer att bli kvinnornas lösen. Bland dagens unga familjer — särskilt i våra större städer och tätorter — betraktar man det också numera som naturligt och ofta av ekonomiska skäl nödvändigt att kvinnan även efter giftermål och första barnet söker bibehålla sitt förvärvsarbete.

Ur såväl den enskilda moderns som ur samhällets synpunkt är det också i hög grad önskvärt att hennes kontakt med förvärvslivet inte avbrytes under en lång följd av år. Kvinnorna veta med sig svårigheterna att efter en kanske 10—15 år åter söka sig ut i förvärvslivet och de känna väl till utsikterna att då få arbeta mot en väsentligt lägre lön — det är faktorer av detta slag, som gör att många mödrar i dag önska bibehålla sitt förvärvsarbete även då de ha barn, trots de svårigheter detta kan innebära. Denna långtidssynpunkt i diskussionen om de gifta kvinnornas för-

värvsverksamhet kan inte nog understrykas och är enligt kommitténs uppfattning ett betydelsefullt argument för en fortsatt utbyggnad av daghemmen.

Redan föreliggande siffror om förvärvsverksamheten bland de gifta och ensamstående kvinnorna med småbarn, de aktuella tendenserna på arbetsmarknaden samt de hemarbetande mödrarnas önskemål om förvärvsarbete och ordnad barntillsyn ge vid handen, att *det med största sannolikhet finns ett icke oväsentligt behov av en ytterligare utbyggnad av daghemmens olika former*. Avgörande för bedömningen är emellertid även utvecklingstendenserna i framtiden. Kunna vi utgå från att de gifta kvinnorna i ökad utsträckning önska delta i arbetslivet? Kommer förvärvsarbetet att öka bland de gifta kvinnorna eller ej? Och framför allt — komma gifta mödrar med småbarn att i framtiden i ökad utsträckning åtaga sig förvärvsarbete? Det är många frågor, som tränga sig på.

Befolkningsutvecklingens aspekter

En diskussion om dessa måste i första hand beröra befolkningsutvecklingen under de närmaste årtiondena och de aspekter denna öppnar. Olika befolkningsprognoser ha vid skilda tillfällen framlagts under 1940-talet; i vissa stycken ha de måst revideras bl.a. på grund av den minskade dödligheten och den ökade födelsefrekvensen men i stort sett är den bild de tecknat klar: antalet åldringar kommer att öka avsevärt under de närmaste decennierna och skapa en ökad relativ försörjningsbelastning, stigande socialutgifter etc. Tillgången på såväl ur geografisk som ur yrkessynpunkt rörlig yngre arbetskraft kommer att bli mycket knapp ända tills de stora årskullarna från 1940-talet träda ut på arbetsmarknaden i början av 1960-talet.

Undersökningar inom Industriens utredningsinstitut¹ år 1946 ha sålunda påvisat

¹ Se Gösta Ahlberg och Ingvar Svenilsson: Sveriges arbetskraft och den industriella utvecklingen. Stockholm 1946.

att en stagnation kommer att inträffa under 1950-talet beträffande tillgången på arbetskraft i de produktiva åldrarna. Åldersgruppen 15—30 år kommer att minska kraftigt, medan åldersgruppen 50—60 år kommer att öka avsevärt. Samtidigt få de arbetsföra ett växande antal åldringar att försörja.

Senare kalkyler, som utförts inom utredningsinstitutet, ha visat, att betingelserna för det ekonomiska framåtskridandet i vårt land te sig något sämre under 1950-talet, bl.a. på grund av att industrin och andra stadsnäringar i fortsättningen sannolikt inte kunna basera sin expansion på en fortsatt överflyttning av arbetskraft från jordbruket. Det förtjänar bl.a. framhållas, att utvecklingen påverkar sparande och investeringstendenser och därigenom försvåras »möjligheterna att bibehålla en oförändrad eller en i samma takt som tidigare stigande inkomst per capita».²

Enligt var kommittén under hand inhämtat ha beräkningar av antalet yrkesverksamma kvinnor i vissa åldersgrupper även utförts inom den s.k. kvinnoutredningen inom SAF:s och LO:s arbetsmarknadskommitté. Enligt ett av de alternativ, som framlagts i dessa beräkningar — vilka torde redovisas i utredningens betänkande — kommer det totala antalet yrkesutövande kvinnor att undergå en relativt stark minskning fram till år 1955, varefter en ökning inträder, som resulterar i att antalet år 1965 blir lika stort som år 1950. Studerar man förhållandena i de olika åldersklasserna finner man, att ökningen i åldersklassen 15—20 år är synnerligen stark. Även i åldersklassen 20—25 år sker en stark ökning från år 1960 till år 1965, medan däremot en betydande minskning äger rum i åldrarna 25—40 år. Även i åldersklassen 40—60 år kommer antalet yrkesutövande kvinnor att minska. Det stora tillskottet av kvinnor i låga åldrar, där graden av yrkesverksamhet på grund

² Se Nordensson och Höök: Befolkningsutveckling, sysselsättning och ekonomiskt framåtskridande. Ingående i *Industriproblem 1950*, Stockholm 1950, s. 63.

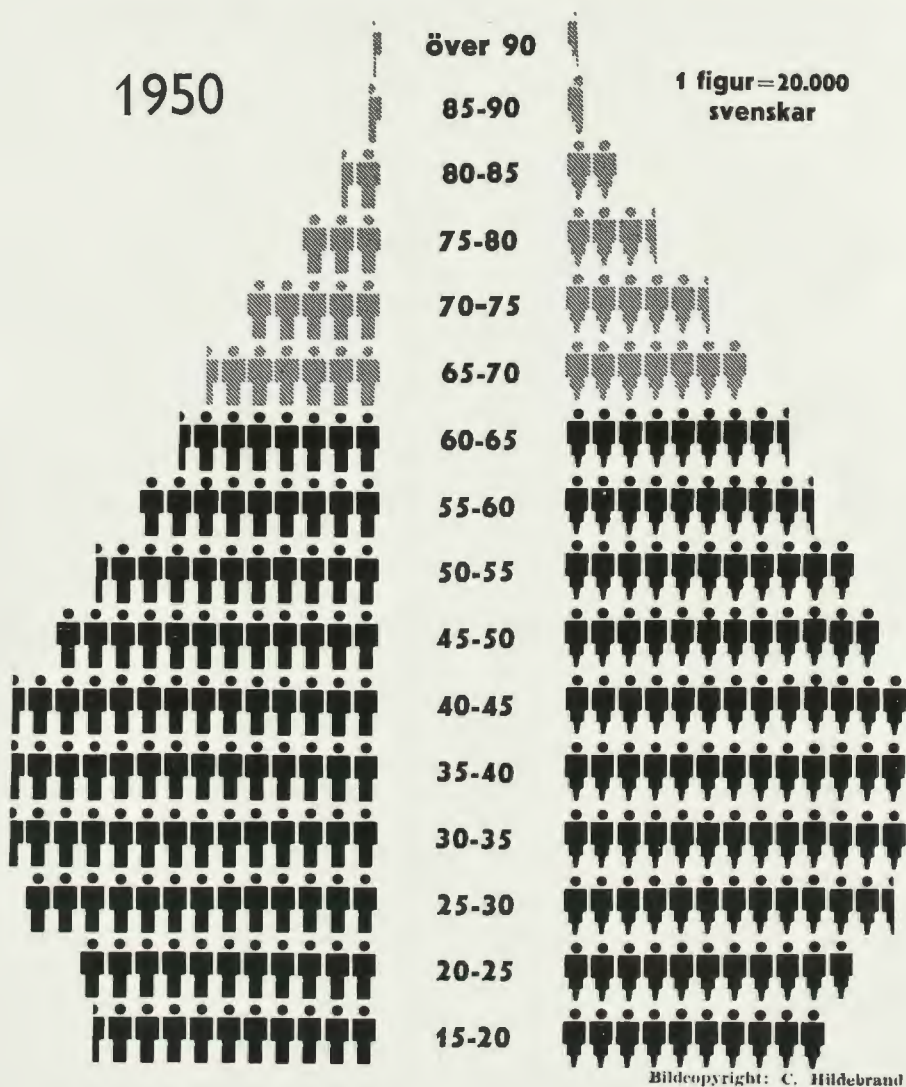
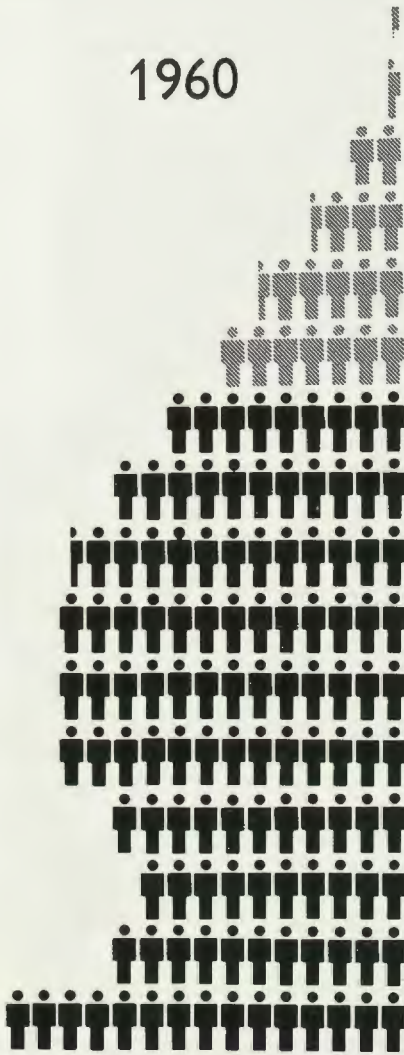

Fig. 1—2. 1950 års befolkningspyramid ger bilden av en folkstam på retur. Avsmalningen vid basen för 1960. Svagast är där just de mest aktiva årgångarna, de mellan 20 och 40. Pensionärernas närande åldrarna bli

1960

över 90

85-90

80-85

75-80

70-75

65-70

60-65

55-60

50-55

45-50

40-45

35-40

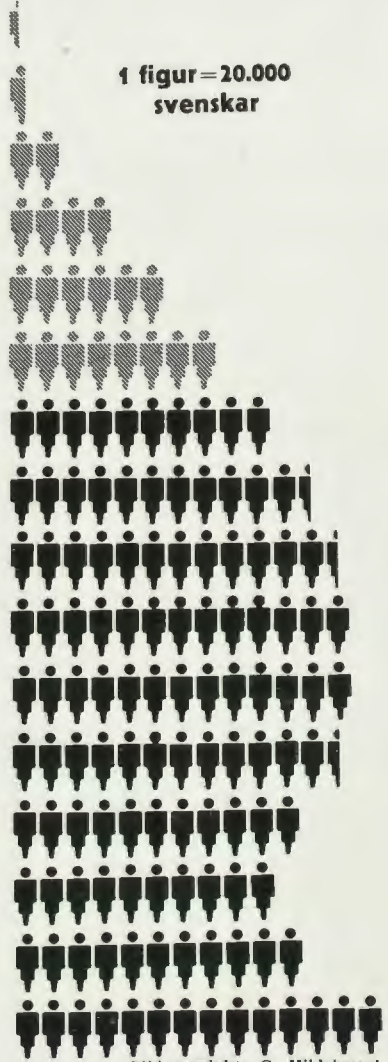
30-35

25-30

20-25

15-20

1 figur = 20.000
svenskar

Bildcopyright: C. Hildebrandt

betyder att återväxten är mindre än förr. Konsekvenserna härav syns på den preliminära pyramiden (grå) antal däremot stiger fortfarande i takt med den stigande socialhygieniska standarden. De färre, de tärande flera.

av det stora antalet ogifta kvinnor är störst, kommer sålunda att medföra en utjämning av den starka minskningen i högre åldrar.

I samband med redogörelsen för 1945 års folkräkning har även statistiska centralbyrån låtit utarbета en prognos om den framtida befolkningsutvecklingen. Denna bekräftar i allt att en fortsatt förskjutning kan väntas från yngre till äldre åldersgrupper. I jämförelse mer år 1945 komma fram till och med 1965 åldrarna 20—40 år — de främst arbetsföra och produktiva åldrarna — att ha ett växande underskott. Fram till samma tid ha vi vidare att räkna med ett kvinnounderskott i vårt land: antalet kvinnor per 1 000 män för hela befolkningen över 20 år kommer under åren fram till 1965 att sjunka från 1 012 till 987.

Befolkningsutvecklingen under de närmaste decennierna må även belysas medelst en av docent Hannes Hyrenius¹ utförd prognos. Beräkningarnas tillförlitlighet kan sägas vara tämligen stor, eftersom de enda felkällorna äro dödlighetsförbättringarna, vilka, nödvändigtvis få en mycket ringa effekt på folkmängden, och nettomigrationen. Utvecklingen belyses av nedanstående tabell.

Tab. 10. Befolkningsutvecklingen
1945—75.

År	Folkmängd i milj.			
	15—30 år	30—50 år	50—65 år	Över 65 år
1945	1,50	2,02	1,05	0,66
1950	1,40	2,11	1,19	0,72
1955	1,30	2,06	1,29	0,79
1960	1,43	2,01	1,35	0,86
1965	1,62	1,86	1,41	0,93
1970		1,75	1,43	1,01
1975		1,80	1,41	1,09

De här framlagda kalkylerna visa vilka svårigheter arbetsmarknaden kommer att brottas med under 1950-talet, särskilt beträffande den kvinnliga arbetskraften. San-

¹ Se Hannes Hyrenius: Befolkning och samhälle, Stockholm 1951.

nolikheten talar också för att kvinnornas relativa andel i t.ex. industrin kommer att sjunka, vilket är i överensstämmelse med tendenserna de senaste decennierna. De kvinnliga arbetarna inom industrin i procent av de manliga ökade ju — som tidigare påpekats — under tiden 1920—45 endast från 17,5 % till 20 %. I stället har man kunnat konstatera, hur samfärdsel, handel och allmän förvaltningstjänst dvs. servicenäringarna i allt större utsträckning dragit till sig kvinnliga anställda.

Det är vidare uppenbart, att kvinnorna vid sitt yrkesval fästa stor vikt vid de olika yrkenas sociala anseende. Man kan därför vänta sig, att den kvinnliga arbetskraften även i fortsättningen men i ökad utsträckning kommer att söka sig över till servicenäringarna. Otivelaktigt öppnar detta allvarliga perspektiv för de industrier, som sysselsätta förhållandevis många kvinnliga arbetare. De komma att få svårt att hävda sig i konkurrensen om arbetskraften. Betecknande är t.ex., att man redan hyser allvarliga farhågor för att befolkningsutvecklingen kommer att starkt påverka produktionsförutsättningarna inom t.ex. sömnadsindustrin.² Naturligtvis kommer vår industri att möta befolkningsutvecklingen med en fortsatt rationalisering och mekanisering. Att helt lita på att den tekniska utvecklingen skall kunna eliminera svårigheterna vid rekryteringen av arbetskraft är emellertid väl optimistiskt. På andra områden inom arbetslivet, såsom t.ex. hälso- och sjukvården, socialvården och undervisningsväsendet går det väl heller inte att »rationalisera bort» den kvinnliga arbetskraften. Här kommer bristen på kvinnlig arbetskraft att bli starkt besvärande under hela 1950-talet.

Det är av dessa anledningar som representanter för arbetsmarknaden och näringslivet de senaste åren i stigande omfattning förklarar hur nödvändigt det är, att sådana åtgärder vidtagas, att även de gifta kvinnorna kunna stanna kvar i för-

² Se Konfektion. Utredningsrapport från kommittén för målforskning inom konfektions- och trikåindustrierna, Stockholm maj 1949, s. 13.

värslivet. Bland de åtgärder, som efterlysas märkes främst daghem.

Förvärvsarbete och barnantal

Men kommer inte ett ökat förvärvsarbete bland gifta kvinnor att inverka på födelsefrekvensen och därigenom komma i strid med önskemålen om ökad fruktsamhet inom familjerna?

Ingen bestrider att sambandet mellan förvärvsarbete och barnantal är väsentligt. Folkräkningsmaterialet visar också att det genomsnittliga barnantalet är särskilt lågt i de äktenskap, där hustrun haft hel yrkesverksamhet under hela äktenskapet men väsentligt högre i de fall, då hon under hela äktenskapet endast haft partiell yrkesverksamhet, dvs. deltid- och korttidsarbete eller annat regelbundet förvärvsarbete av mindre omfattning. Det vore emellertid oriktigt att av det begränsade material, som står till vårt förfogande om sambandet mellan barnantal och förvärvsarbete — data om hur 1940-talets stora nativitetökning har inverkat och kommer att inverka saknas ännu — draga den slutsatsen, att förvärvsarbete bland gifta kvinnor står i strid med önskemålet att födelsetalen hållas på en befolkningspolitiskt godtagbar nivå. Orsakssammanhanget är icke så enkelt.

Odisputabelt är att familjeökningen ofast ställes på framtiden, när hustrun efter vigseln bibehåller sitt förvärvsarbete, men det synes i dessa fall snarare vara fråga om ett uppskjutande av barnafödandet än om en barnbegränsning. Det siffermässiga sambandet mellan hög grad av förvärvsverksamhet och lågt barnantal säger inte något om orsakssammanhanget. Ett lågt barnantal i ett äktenskap kan t.ex. helt enkelt vara orsak till att hustrun bibehållit sitt förvärvsarbete och icke tvärtom. Om hustrun aldrig kan få något barn eller endast ett barn, är det naturligt att hon bibehåller sitt förvärvsarbete även i framtiden i motsats till förhållandet i andra äktenskap, där hustruns förvärvsarbete som regel upphör med stigande barnantal. Det förefaller f.ö. knappast sannolikt att

de gifta förvärvsarbetande kvinnorna skulle skaffa sig flera barn om de tvingades stanna hemma och familjerna blevo utan deras inkomst. Såvitt nu kan bedömas, kommer icke heller en ökad förvärvsverksamhet hos de gifta kvinnorna att få någon effekt på nativiteten. Antalet nytillträdande gifta kvinnor på arbetsmarknaden kan för det första knappast bli så stort. I ett samhälle med allmän födelsekontroll spelar ekonomien stor roll, när man bestämmer, om man skall ha 3, 2 eller 1 barn. De stora barnskarorna äro icke så vanliga som tidigare. Rent kvantitativt skulle det därför knappast ha någon större effekt, om samhället vidtog sådana anordningar att flera mödrar kunde åtaga sig förvärvsarbete även under den aktiva moderskapsperioden. Möjligen skulle det kanske bli en viss förskjutning ifråga om tiden mellan barnens födelse, men detta skulle ju inte ha någon betydelse för antalet barn inom äktenskapet.

Komma de gifta kvinnorna att förvärvsarbete?

Det är förenat med stora svårigheter att draga några säkra slutsatser om de gifta kvinnornas förvärvsarbete i framtiden, eftersom det här är fråga om ett helt spel av delvis motsatta tendenser.

Först må pekas på några av de faktorer, som tala *mot* sannolikheten av en ökad förvärvsverksamhet hos de gifta kvinnorna. De befolkningsstatistiska kalkylerna visa, att vårt land under 1950-talet kommer att ha en allmän brist på kvinnlig arbetskraft, särskilt i de åldrar, då förvärvsarbetet är störst. Men från 1940-talet veta vi också, att den höga giftermålsfrekvensen varje år föranlett icke så få kvinnor att överge förvärvsarbetet för hemvårdande uppgifter. Skulle tendenserna till stegrad giftermålsfrekvens och lägre giftermålsålder fortsätta, kommer detta att bidra till att utbudet av kvinnlig arbetskraft minskas ytterligare. Även den längre studietiden vid skolor och utbildningsanstalter kommer att

minska antalet kvinnor i yngre åldrar på arbetsmarknaden. Befolkningsutvecklingen synes sålunda tala för att kvinnornas deltagande i förvärvsarbetet i trots av stark efterfrågan kommer att sjunka under de närmaste åren.

Den stigande levnadsstandarden, den goda sysselsättningen och männens höga inkomster ha under 1940-talet i viss utsträckning minskat de gifta kvinnornas intresse för förvärvsarbete utom hemmet; särskilt markant är ju en både absolut och relativ nedgång i antalet kvinnliga industriarbetare i vissa branscher. En fortsatt höjning av levnadsstandarden, särskilt bland industriarbetarna, synes därför leda till ett minskat förvärvsarbete bland de gifta kvinnorna. Eftersom vidare alla siffror visa att kvinnorna sluta förvärvsarbetet, då de få det andra eller tredje barnet, kan vidare en minskning inträda i kvinnornas förvärvsverksamhet i den mån barnantalet inom familjerna kan väntas stiga. De olika familjesociala reformer, som ta sikte på att underlätta familjebildningen och utjämna barnkostnaderna såsom t.ex. bosättningslån, mödrahjälp, barnbidrag, fria skolmåltider och rekreationsresor etc., kunna även väntas göra mödrarna mera benägna att stanna i hemmen, att få flera barn och att ägna sig åt dessa. En demokratisering av skolväsendet och ökad studiehjälp kommer sannolikt att verka i samma riktning.

Å andra sidan tala en rad faktorer för sannolikheten av ett ökat förvärvsarbete bland de gifta kvinnorna. Sålunda kan man redan nu konstatera en ökad benägenhet hos de yngre kvinnorna, främst i de större städerna, att behålla förvärvsarbetet då de gifta sig. En fortsatt inflyttning till städerna av yngre kvinnlig arbetskraft skulle därför tala för en ökning av den totala förvärvsfrekvensen. Efterfrågan på kvinnlig arbetskraft kommer vidare att bli väsentligt kraftigare under 1950-talet med strävan till utjämning mellan manliga och kvinnliga löner. En vidgad och effektiviserad yrkesundervisning kommer även att medföra att kvinnorna i framtiden bli mera yrkesmedvetna, komma att göra ett mera

differentierat yrkesval och överhuvudtaget bli mera medvetna om värdet av en god yrkesutbildning i livets olika skiften. Den nya skolan med dess effektiviserade yrkesutbildning skulle på så sätt med stor sannolikhet medföra en ökad tendens hos kvinnorna att kvarstanna i förvärvsarbete efter giftermål och de första barnen.

En successiv utbyggnad av de olika kollektiva anordningarna inom bostadsområdena, en fortsatt förbättring av hemmens tekniska standard med ökad användning av olika hjälpmedel för rationalisering av hemarbetet och underlättande av matlagningen kommer vidare att ge kvinnorna mera fritid och därigenom sannolikt öka deras intresse för i varje fall halv- och deltidsarbete. En reformerad sambeskattning och lämpligare arbetstider för gifta förvärvsarbetande kvinnor komma ävenledes att ha stor betydelse för de gifta kvinnornas intresse för förvärvsarbete. Här må endast påpekas vilken effekt ökat deltidsarbete med stor sannolikhet skulle få på efterfrågan på halvdaghem: olika undersökningar ha ju klart påvisat att de hemarbetande husmödrarna i stor utsträckning äro intresserade av just deltidsarbete.

Även dyrtiden kan bli en faktor, som måste tas med i bedömningen av de gifta kvinnornas benägenhet för förvärvsarbete: skulle de nuvarande inflationistiska tendenserna med stigande varupriser fortsätta, kommer sannolikt detta att innebära, att gifta kvinnor i större utsträckning söka sig ut på arbetsmarknaden för att förbättra familjernas ekonomi. Den vikt, som samhället i framtiden kan väntas ägna lokalisering av företag och industrier, talar ävenledes för ökat förvärvsarbete bland kvinnorna.

De olika utvecklingslinjer man kan utläsa för framtiden beträffande de gifta kvinnornas intresse för förvärvsarbete bryta sig uppenbarligen mot varandra. Det är icke möjligt att ställa någon säker prognos, men detta bör icke — för att här mera direkt åter anknyta till diskussionen om behovet av daghem — betyda att en utbyggnad av daghemmen ur arbetsmark-

nadssynpunkt är olämplig under hänvisning till att det är oviss hur länge det nuvarande läget med brist på arbetskraft kan komma att bestå. Bakom uttalanden i dylik riktning ligger ofta mer eller mindre omedvetet den föreställningen, att de gifta kvinnorna skola tjänstgöra såsom en regulator på arbetsmarknaden. En sådan uppfattning måste med all kraft bekämpas. Självfallet kan t.ex. en arbetslöshetsperiod medföra en tillfällig tillbakagång i kvinnornas förvärvsverksamhet och därigenom minska t.ex. daghemsbehovet — men på något längre sikt pekar nog utvecklingen mot att de gifta kvinnorna i ständigt större utsträckning komma att delta i produktionslivet. Det kommer emellertid att ta tid innan samhälls- och arbetslivet hunnit anpassa sig efter de förvärvsarbetande kvinnornas och mödrarnas önskemål och förutsättningar. Av denna anledning är någon *snabb* ökning av antalet förvärvsarbetande gifta kvinnor med småbarn knappast att vänta inom det närmaste årtiondet.

Även om vi i dag inte kunna förutsäga i vilken takt utvecklingen kommer att gå, synes emellertid en sak viss: de förvärvsarbetande gifta kvinnorna komma i stigande omfattning att begära samhällets hjälp vid ordnandet av sin barntillsyn. Någon möjlighet att anskaffa daghem eller familjedaghem till samtliga förvärvsarbetande gifta mödrar med småbarn finnes med största sannolikhet icke. Det gäller därför att de mödrar, som behöva heldagsvård för sina barn, själva söka planera även på annat sätt. Väsentliga insatser för de förvärvsarbetande mödrarnas barntillsyn få sålunda liksom hittills göras genom hemhjälp, »inackordering» av barnen under dagen hos föräldrar, syskon etc. Daghem och familjedaghem böra i första hand reserveras för de mest angelägna behoven. Det må till slut påpekas, att daghemmens förnämsta motivering inte ligger i arbetsmarknadspolitiska önskemål etc., hur välmotiverade dessa än kunna vara, utan i deras mänskliga och sociala betydelse för familjerna och deras trivsel. Daghemmens

uppgift måste vara att hjälpa de mödrar, som välja att förena hemskötsel med förvärvsarbete — och denna hjälp bör lämnas utan att samhället behöver känna sig nödsakat ifrågasätta »riktigheten» eller »lämpligheten» av det val kvinnorna göra.

5. Behovet av eftermiddagshem

Eftermiddagshemmen kunna sägas vara en fortsättning på daghemmen och fylla delvis samma funktioner som dessa för de förvärvsarbetande mödrarnas barn i *skolåldern*: medan mödrarna arbeta kunna barnen efter skolans slut här få tillsyn, läsa läxor etc. Samma svårigheter, som yppa sig vid en analys om daghemsbehovet, framträda även vad beträffar eftermiddagsdaghemmen. Behovet av sådana kan icke mätas i generella termer, avsedda för hela landet eftersom det skiftar regionalt, lokalt och temporärt. De kommunala undersökningar, som kommittén rekommenderat för att närmare söka fastställa daghemsbehovet, böra följaktligen kompletteras med behovsundersökningar, som ta sikte på de förvärvsarbetande mödrarna med barn i skolåldern, samt de hemarbetande mödrarnas med barn i skolåldern intresse för förvärvsarbete, deras önskemål för barntillsynen etc.

Endast ett fåtal mera allmänna undersökningar har gjorts om behovet av eftermiddagshem i vårt land. Det kan emellertid påpekas, att vid den tidigare omnämnda undersökningen om barnstugorna verksamhetsåret 1944—45 visade det sig, att vid 34 % av de då verksamma eftermiddagshemmen anmäldes barn, som icke kunde tagas emot.

Även den tidigare omnämnda av dåvarande statens byggnadslånebyrå utförda intervjuundersökningen i ett 25-tal orter uppvisade en icke obetydlig efterfrågan på eftermiddagshem. Sålunda uppgåvo 25 % av hushållen i de 25 orterna, att de önskade utnyttja eftermiddagshem. I likhet med vad som var fallet beträffande daghemmen, uppvisade de olika ortsgrup-

perna stora olikheter i detta hänseende. Liksom beträffande daghemmen stod behovet i en viss relation till kostnaderna. Även beträffande eftermiddagshemmen voro hushållen i de större orterna oftare än i de mindre villiga att betala högre avgift för barnen.

Av den tidigare omnämnda sociologiska undersökningen i Hägerstensåsen och Hökmossen åren 1949—50 framgår emellertid, att intresset för eftermiddagshem bland husmödrarna synes vara betydligt mindre än intresset för daghem.¹ De flesta husmödrar inom undersökningsområdet voro uppenbarligen inställda på att skolbarnen böra ta vara på sig själva. Det måste emellertid understrykas, att denna undersökning gjorts i ett bostadsområde med stor andel barn i förskoleåldrarna: mödrarna ha inte haft förvärvsarbete så länge, och deras barn äro ännu så små, att något större behov av eftermiddagshem ej yppat sig.

De ovannämnda undersökningarna om behovet av eftermiddagshem kunna självfallet lämna en viss vägledning vid den fortsatta diskussionen om behovet av eftermiddagshem. Det är emellertid svårt att även i mera generella termer söka bedöma behovet av eftermiddagshem i framtiden. Lokala behovsundersökningar äro nödvändiga bl.a. för att närmare söka fastställa vilka åldersgrupper, som särskilt äro i behov av tillsyn på eftermiddagshem.

Utbyggnaden av lekplatserna i våra städer och tätorter samt skolornas vidgade fritidsverksamhet synes nämligen i viss mån ha minskat behovet av eftermiddagshem, i varje fall för de något äldre skolbarnen till förvärvsarbetande mödrar. En ökad efterfrågan på eftermiddagshem kan emellertid väntas uppstå i den mån gifta kvinnor med skolbarn i stigande omfattning skulle söka sig ut på arbetsmarknaden. Olika undersökningar ha nämligen visat, att en betydande grupp hemarbetande mödrar äro benägna återvända till förvärvsarbete, när barnen uppnått skolåldern. De fria skolmåltiderna och fritidsverksamheten i skolorna ha medfört att skolbarnen inte längre fordra samma passning som tidigare av de hemarbetande mödrarna. Hemsysslorna i de trånga stadsvåningarna med skolbarnen borta större delen av dagen fylla ofta icke ut husmoderns hela arbetsdag, och en stor grupp husmödrar kunna därför väntas ha benägenhet att — när barnens skolgång börjat — åter söka sig ut på arbetsmarknaden. Mödrar med skolbarn ha också betydligt lättare än mödrar med småbarn att åtaga sig förvärvsarbete utom hemmet.

Den kommunala planeringen för de förvärvsarbetande mödrarnas barntillsyn måste därför i framtiden även ägna uppmärksamheten åt eftermiddagshemmen och den ökade efterfrågan på sådana som kan bli en följd av vidgat förvärvsarbete bland de gifta kvinnorna med skolbarn.

¹ Enligt muntligt förmedlade resultat av undersökningsledaren, fil. lic. Edm. Dahlström.

Kapitel 6

Några principfrågor

1. Kommunalisering eller ej?

Barnstugeverksamheten i vårt land har som tidigare nämnts banat sig väg huvudsakligen tack vare enskilda personers hängivna arbete och uppoffringar. Ända fram till slutet av 1930-talet var det som regel privatpersoner, föreningar av olika slag, religiösa, politiska och opolitiska organisationer eller för ändamålet speciellt bildade stiftelser, industriföretag etc., som upprättade och bekostade daghem och förskolor och därigenom praktiskt visade sitt ansvar och intresse för de förvärvsarbetande mödrarnas barn eller för den pedagogiska verksamheten bland förskolebarnen.

1940-talet har emellertid inneburit en vändpunkt i denna utveckling. Det filantropiska draget i verksamheten har blivit allt mindre ju mer förskoleålderns problem samt omhändertagandet av de förvärvsarbetande mödrarnas barn börjat betraktas såsom en gemensam, medborgerlig angelägenhet. Runt om i vårt land ha kommunerna med åren känt ett ökat ansvar för förskoleinstitutionerna efterhand som den kommunala och statliga andelen i deras finansiering och utformning blivit större. Av alla tecken att döma går också utvecklingen successivt mot en kommunalisering av barnstugeverksamheten. Sommaren 1950 fanns barnstugor i 143 städer och tätorter i vårt land. Av dessa ha redan 67 dvs. ca 47 % kommunaliserat barnstugeverksamheten, medan frågan om kommunalisering i åtskilliga andra kommuner står

på dagordningen. I vissa städer — t.ex. Stockholm och Göteborg — äro dessutom olika huvudmän sammanslutna i en central organisation med starkt kommunalt stöd och inflytande. Av samtliga 713 barnstugor ha i okt. 1950 255 dvs. 36 % kommuner som huvudmän. På grund av det starka kommunala stödet i Stockholm och Göteborg, där huvudparten av de föreningsdrivna institutionerna ligger, kan man dock säga att majoriteten av barnstugorna i vårt land redan äro kommunaliserade. Till jämförelse kan nämnas att procentandelen barnstugor, där kommunerna stodo som huvudmän, 1944—45 utgjorde 22 % och 1941 knappt 7 %.

Inför den utbyggnad av barnstugeverksamheten, som kommittén anser önskvärd och väl motiverad, uppkommer frågan om statsmakterna böra uppställa sådana krav, att kommunalisering anges som villkor för statsbidrag. Vid ett ställningstagande till denna fråga har kommittén för sin del uppmärksammat den opinion för en kommunalisering, vilken på skilda håll kommit till uttryck. Vid den rundfråga som kommittén på våren 1947 riktade till rikets städer ansågo sålunda drygt hälften eller 54 av de i undersökningen ingående 100 städerna, att en kommunalisering av barnstugeverksamheten borde ske. 13 hade motsatt uppfattning, medan 33 lämnade frågan obesvarad. Bland de skäl, som därvid framfördes till förmån för en kommunalisering må nämnas, att 20 städer påpekade att kommuner hade ett bärkraftigare ekono-

Tab. 11. Barnstugornas huvudmän okt. 1950.

Institutionstyp	H u v u d m ä n					Summa institutioner
	kommun	förening	industri	privat person	landsting	
Daghem	68	99	31	3	1	201
Daghem + Förskola	20	40	2	1	—	63
Daghem + Eftermiddagshem	6	6	1	—	—	13
Daghem + Förskola + Eftermiddagshem	21	9	—	—	—	30
Förskola	125	139	11	66	—	341
Förskola + Eftermiddagshem	10	26	—	—	—	36
Eftermiddagshem	5	22	—	1	—	28
Summa	255	344	45	71	1	713
Summa i %	36	48	6	10	—	100

miskt underlag än privata institutioner, 17 ansågo att verksamheten genom en kommunalisering blev bättre samordnad, stabiliserad och rationaliserad, 7 höllo för troligt, att det blev bättre kontroll, 2 att klientelet hade större förtroende för kommunala än enskilda institutioner och 2 att den kommunala driften blev billigare för klientelet. Bland de 13 städer, som ej ansågo att en kommunalisering av barnstugeverksamheten borde ske, angåvo 5 såsom skäl för sin ståndpunkt, att verksamheten sköttes så tillfredsställande i de former den redan hade, att det icke fanns någon anledning att ändra på detta, 3 angåvo ekonomiska skäl.

Även den rundfråga, som kommittén 1946 företog till länsarbetsnämnderna och

olika fackorganisationer i stad och på land, visade att det fanns en stark önskan om kommunalisering av barnstugeverksamheten. En detaljredovisning av denna undersökning erbjuder ätskilligt av intresse.

I den del av denna undersökning, som i det tidigare benämnts *stadsundersökningen*, ansågo sålunda 38 av de 72 uppgiftslämnarna att barnstugorna borde drivas i kommunal regi, medan 2 ansågo att de borde drivas i företagets regi. De 29 organisationer, som i tab. 12 redovisas under rubriken »på annat sätt», ansågo i de allra flesta fall, antingen att såväl kommunerna som företag och eventuellt också föreningar av olika slag borde kunna driva ifrågavarande institutioner, eller också att en kombination av t.ex. kommun och företag vore lämplig. Man ansåg emellertid ofta, att i första hand kommunerna borde stå för regin, men att det inte borde vara uteslutet för andra

Tab. 12. Samtliga organisationer fördelade efter svaren på frågan: I vilken regi bära barnstugorna i städer och tätorter drivas?

Organisationskategorier	Antal organisationer, som ansågo, att barnstugorna borde drivas			Antal organisationer, som		
	i kommunal regi	i företagets regi	på annat sätt	voro tveksamma	lämnade frågan obesvarad	Summa
Länsarbetsnämnder	14	—	10	—	1	25
Arbetsgivareorganisationer ..	4	—	3	—	—	7
Tjänstemannasammanslutningar	9	1	13	—	2	25
LO:s fackförbund	11	1	3	—	—	15
Samtliga	38	2	29	—	7	72

intresserade att anordna och leda barnstugor av olika slag. Vilket alternativ, som skulle tillämpas, borde då avgöras från fall till fall med hänsynstagande till de lokala förhållandena.

Av länsarbetsnämnderna önskade 14 kommunal regi, medan 10 ansågo, att både kommunal regi och företagsregi vore önskvärda. Av dessa 10 påpekade 3, att förskoleinstitutionerna med fördel kunde drivas även av enskilda organisationer eller stiftelser. En nämnd lämnade frågan obesvarad.

Bland de synpunkter på frågan, som framfördes, kan här nämnas, att en länsarbetsnämnd ansåg, att småbarnsinstitutioner i företagets regi vore lämpliga som en övergångsform. För att största möjliga enhetlighet i verksamheten skulle kunna vinnas, ansåg man dock, att regin efterhand borde helt övergå till kommunerna. Institutionerna bleve då — vilket påpekades av ytterligare 2 nämnder — tillgängliga för alla i ett samhälle.

6 länsarbetsnämnder påpekade, att samarbete med eller ekonomiskt stöd från företagen var önskvärt och borde uppmontras, och lika många ansågo, att större företag med stor kvinnlig personal borde ordna behövliga småbarnsinstitutioner. En länsarbetsnämnd ansåg, att heldagsvården borde ordnas i företagets regi och halvdagsvården i kommunal.

Av arbetsgivareorganisationerna ansågo 4, att regin borde vara kommunal, medan de övriga 3 ansågo, att också företag eller stiftelser och ideella föreningar borde kunna handha ledningen. 2 organisationer påpekade, att, när annan än kommunen driver institutionerna, verksamheten borde kontrolleras av det allmänna. En organisation (Sveriges Textilindustriförbund) påpekade, att det i en större stad synes ligga närmast till hands, att kommunen svarade för barnvårdsinstitutionerna, medan det i en mindre industriort med en dominerande industri syntes lämpligt, att denna hade ansvaret. Vidare påpekade man, att systemet inte fick bli stumt, samtidigt som man uttryckte farhågor för en viss formalism i ar-

betsformerna, om kommunerna allmänt handlade regin.

13 av de 25 tjänstemannasammanslutningarna ansågo, att såväl kommunerna som företagen borde kunna handha ledningen av barnstugorna, 9 organisationer angåvo endast »kommunal regi», och 1 organisation endast »i företagets regi».

Av de 13 förstnämnda organisationerna påpekade 4 särskilt att, när företag eller enskilda hade ansvaret, verksamheten borde kontrolleras av det allmänna. 3 organisationer påpekade, att det i avvaktan på att kommunen inrättade daghem vore önskvärt om företagen ordnade sådana.

Av LO:s fackförbund förordade 11 enbart kommunal regi. En organisation förordade företagets regi, medan 3 ansågo bägge alternativen eller en kombination av dem önskvärt.

Av de organisationer, som rekommenderade kommunal regi, påpekade en, att det för den kvinnliga arbetskraften vore bäst, om inte företagen hade särskilda utgifter för dem, medan en annan förordade ekonomisk medverkan från företagen. Den senare organisationen angav också som en möjlighet, att småbarnsinstitutionerna skulle drivas av särskilda föreningar med inflytande från kommun, företag och föräldrar. En organisation ansåg, att förskoleinstitutioner borde finnas i anslutning till större företag och då drivas av kommun och företag gemensamt samt vara avsedda enbart för företagets egna anställda. Institutioner öppna för alla ansåg man däremot helt borde drivas av kommunen. Dessutom önskade man, att i styrelsen för varje daghem och förskola skulle finnas representanter för föräldrarna. Den organisation, som ansåg, att företaget skulle stå för regin, föreslog, att företagsnämnderna skulle ha representanter med i institutionernas ledning.

Av de 31 uppgiftslämnarna vid den s.k. landsbygdsundersökningen ansåg de flesta eller 24, att barnstugorna borde drivas i kommunal regi. Endast 1 ansåg, att institutionerna borde drivas i annan regi, medan 3 ansågo bägge

Tab. 13. Samliga organisationer fördelade efter svaren på frågan: I vilken regi böra barnstugorna på landsbygden drivas?

Organisationskategorier	Antal organisationer, som ansågo, att barnstugorna borde drivas			Antal organisationer, som	
	i kommunal regi	på annat sätt	båda alternativen	lämnade frågan obesvarad	Summa
Länsarbetsnämnder	18	1	3	3	25
Landsbygdsorganisationer	6	—	—	—	6
Samtliga	24	1	3	3	31

alternativen tänkbara och 3 inte besvarade frågan.

Av de 22 länsarbetsnämnder, som överhuvudtaget önskade någon form av förskoleinstitutioner, ansågo 18, att dessa borde drivas i kommunal regi. En (länsarbetsnämnden i Västerbottens län) ansåg, att jordbrukets intresseorganisationer borde ha hand om ledningen, medan 3 nämnder ansågo, att förutom kommunerna även ideella föreningar, jordbruksorganisationer och större arbetsgivare borde komma i fråga. Av de 18 nämnder, som angävo »kommunal regi», påpekade 6, att detta inte borde utesluta, att t.ex. ideella föreningar och andra organisationer stödde verksamheten. Länsarbetsnämnden i Norrbottens län ansåg det t.o.m. i vissa fall — vid jordbruksdaghem — nödvändigt, att någon förening intresserades för uppgiften och lämnade sitt stöd. En länsarbetsnämnd ansåg, att kommunerna endast delvis borde svara för regin, och önskade, att staten skulle stå som garant för en viss minimistandard hos institutionerna i fråga.

Samtliga 6 landsbygdsorganisationer ansågo, att förskoleinstitutionerna borde drivas i kommunal regi. 4 av dessa påpekade emellertid, att samarbete med föreningar och företag av olika slag borde vara möjligt, Svenska Lantarbetareförbundet ansåg, att kostnaderna borde bestridas av staten.

De här återgivna resultaten av ett par rundfrågor visa otvivelaktigt, att det föreligger en vidsträckt opinion för en kommunalisering av barnstugorna. Även om det är naturligt, att man på detta område önskar se en frihet för institutionernas huvudmän att vidtaga de förvaltningsmässiga och organisatoriska åtgärder, som synas vara de lämpligaste, smidigaste och bäst anpassade för de lokala förhållandena, är det dock uppenbart, att starka skäl kunna andragas för en kommunalisering. Verksamheten har redan hunnit bli ganska omfattande i åtskilliga av våra kommuner och en betydande expansion kan väntas under de närmaste årtiondena. Under sådana förhållanden torde kommunerna i längden icke kunna undandraga sig ansvaret för mera organiserade åtgärder för barntillsyn i institutioner eller utomhus. Det förefaller föga tidsenligt, att en pedagogisk fostran och tillsyn av förskolebarn samt ett omhändertagande av de förvärvsarbetande mödrarnas barn skall behöva vädja till allmän offervillighet, medlems-

avgifter och gåvor för att kunna upprätthållas. Det har också visat sig, att de enskilda föreningarna — vilka ofta äro beroende av årliga kommunala anslag — icke med samma kraft förmå hävda institutionernas intressen som en kommunal styrelse. Till följd härav skjutas ofta större reparationer, moderniseringar, personalfrågor etc. på framtiden till men för de på institutionerna omhändertagna barnen.

Man torde heller knappast kunna förneka, att en kommunalisering av barnstugeverksamheten medför ekonomisk stabilitet i denna verksamhet och tryggare förhållanden inte minst för personalen. En kommunalisering möjliggör även en enhetlig planering av barnstugeverksamheten inom kommunerna. Utbyggnadstakten och framtidsplanerna kunna bringas i samklang med kommunernas expansion och ekonomiska förutsättningar och barnstugorna kunna stadsplanemässigt mera rationellt inpassas i bebyggelsen. En kommunalisering möjliggör även ett bättre samarbete mellan de olika kommunala förvaltningsorgan, som direkt eller indirekt ha att göra med barnstugorna, t.ex. barnavårdsnämnd, folkskolestyrelse, hälsovårdsnämnd, stadsarkitekt, fastighetsförvaltning, arbetsförmedling, kommunala bostadsföretag, ev. parkstyrelse etc.

Det har på sina håll ifrågasatts om icke industriföretagen borde övertaga ansvaret för barnstugorna. Till detta vill kommittén emellertid påpeka, att man knappast kan vänta, att industriföretagen skola intressera sig för annat än daghemmen och inte ens alla sådana utan endast sådana daghem, som ha betydelse för deras egna anställda. Trots de stora och berömvärda insatser, som olika svenska industriföretag gjort för barnstugorna, anser man numera på industrihåll, att ansvaret för såväl daghemmen som övriga barnstugor och barntillsynen utomhus i princip måste åvila kommunen. Det kan sålunda erinras om att Sveriges Industriförbund i ett remissyttrande av den 21 dec. 1948 hävdat att ansvaret för organisationen av daghemsverksamheten i princip bör åvila de samhälleliga organen och

ej de olika industriföretagen. Industriförbundet fortsatte:

Daghemsverksamheten synes böra jämföras med annan social verksamhet och sålunda ankomma på vederbörande kommun. Den omständigheten, att vissa industrier sett sig föranlåtna att ägna sig åt daghemsverksamheten — på några håll har industrien svarat för såväl anläggningen som driften, i andra fall har industriens medverkan begränsats till anskaffandet av lokalerna, under det att verksamheten skett i kommunal regi — kan ej förändra det principiellt riktiga i att kommunerna böra ansvara för denna verksamhet. När det gäller utbyggnaden av verksamheten bör man därför ej räkna med att industriföretagen annat än i undantagsfall äro benägna att investera ytterligare medel härför.

Kommittén är naturligtvis medveten om att en kommunal verksamhet *kan* medföra en risk för administrativ tungroddhet och osmidighet, som ofta kan verka besvärande på personer, som tidigare varit vana vid fria former och brett utrymme för personliga initiativ. Dessa nackdelar kunna kanske särskilt framträda i fråga om barnstugeverksamheten, som landet runt vuxit fram under fria former och burits upp av en uppförande pionjäranda hos de ledande personerna, vilka endast långsamt vunnit förståelse för den verksamhet de företrätt. Kommittén uttrycker emellertid den förhoppningen, att den kvalificerade vårdpersonalen även i egenskap av kommunala tjänstemän skall ges tillfälle till personliga insatser och initiativ, pedagogiskt nyskapande och fri experimentverksamhet. Lika viktigt som det är att barnstugornas relativt fria och obundna arbetsformer lämnas oantastade, lika viktigt är det att en barnstugeverksamhet även under kommunal ledning och förvaltning kopplar in det friska och initiativrika intresset hos föräldrarna för denna verksamhet. Detta torde ofta vara en förutsättning för att barnstugorna skola få den förankring i kommunens liv och bland dess medborgare, som i detta fall är särskilt önskvärd.

Starka skäl synas enligt kommitténs uppfattning tala för att en kommunalisering successivt sker av barnstugeverksamheten. De enskilda föreningar, stiftelser eller in-

dustriföretag, som nedlägga ett intresserat och hängivet arbete för denna verksamhet och som önska bibehålla sin traditionella förvaltningsform, böra dock få göra detta. En kommunalisering av verksamheten bör alltså växa fram genom enskilda eller kommunala initiativ. För att emellertid det av kommittén förordade statsbidragssystemet skall kunna genomföras fordras det att kommunen i framtiden formellt ställer sig som *huvudman* och som *ekonomisk garanti* för denna verksamhet. Liksom hittills böra sålunda statsbidrag kunna utgå till barnstugor, drivna av kommun, stiftelse, förening eller industriföretag, men i de tre sistnämnda fallen endast genom kommunens medverkan. På kommunen måste det alltså ankomma att söka, mottaga och fördela statsbidragen. Till barnstugor, drivna av enskilda personer, böra liksom hittills statsbidrag icke utgå. Genom detta förfaringssätt fastslås i princip att det är *kommunen*, som ytterst är ansvarig även för de olika åtgärderna och institutionerna kring barntillsynen.

2. Anknytning till skolan?

Tyngdpunkten vid den framtida utbyggnaden av barnstugeverksamheten i vårt land bör ligga på förskolorna. Målet är, att förskolor en gång i framtiden skola finnas i sådan utsträckning, att alla familjer, som så önska, kunna begagna sig av dem. I förskolorna skola barnen få sin hemuppföstran *kompletterad*, få tillfälle till fostrande samvaro med jämnåriga samt skapande verksamhet med rikhaltigt och omväxlande lekmaterial; genom förskolorna böra de hemarbetande husmödrarna få den avkoppling från barnen några timmar dagligen de så väl behöva.

Förskolan är ofta barnets första egna kontakt med samhället utanför hemmets dörrar och genom tvångslöst växande söker den få barnet att anpassa sig *för* skolan, omvärlden och gemenskapen. Barnets nästa etapp på vägen ut i samhället är skolan. Det är därför naturligt, att för-

skolorna och särskilt deras avdelningar för barn i åldern 5—7 år aktualiserat frågan om icke denna verksamhet mera direkt borde knytas till skolan. Debatten härom har stimulerats av de inlägg kring förskoleproblemen, som 1940 års skolutredning och 1946 års skolkommision gjort i sina betänkanden. Sålunda påpekade skolutredningen, att det är ett karakteristiskt drag i den nutida samhällsutvecklingen att hemmen icke i samma utsträckning som förr äro produktionsenheter och att samhällsutvecklingen och skolans övertagande av hemmens funktioner i flera länder lett till en förlängning av skolpliktstiden eller till upprättande av särskilda skoltyper för åldrarna nedanför och ovanom den egentliga skoltiden. Mångenstädes börjar skolplikten redan vid 6 år, så i Frankrike, Tyskland och Italien, i vissa av de Föränta staterna och i de västra kantonerna i Schweiz. I England bliva barnen skolpliktiga redan vid 5 års ålder. Skolan för de yngsta, the Infant School, börjar som lek-skola och utvecklar sig successivt i riktning mot vad vi kalla småskola. Undervisningen i läsning påbörjas vanligen i sexårsåldern. I somliga länder finnes ett rikt utvecklat förskoleväsen. I Holland besöker sålunda, enligt vad skolutredningen uppgiver, omkring en fjärdedel av barnen i åldern 3—6 år olika förskolor. I Föränta staterna finnas i nästan alla större städer förskolor, där barnen börja vid 4—5 års ålder. Den år 1939 av den fascistiska regimen i Italien utfärdade skolstadgan upptog en tvåårig småbarnsskola för barn, som ännu icke uppnått 6 års ålder. Till och med i England, där den obligatoriska skolan börjar redan vid 5 år, finnas särskilt i storstädernas fattigdistrikt »Nursery Classes» för ännu yngre barn.

Enligt skolutredningens mening borde mera allmänt inrättade förskolor i vårt land icke få karaktär av barnvårdsanstalter utan få pedagogisk inriktning, arbetet ledas av pedagogiskt och psykologiskt utbildad personal, den lokala ledningen utövas av vederbörande folkskolestyrelse samt den centrala av skolöverstyrelsen.

Skolutredningen tog alltså bestämt ställning till förmån för frivilliga förskolor organisiskt anknutna till skolväsendet; däremot berörde skolutredningen inte frågan om hur man i organisatoriskt hänseende i sådant fall skulle förfara med daghem och eftermiddagshem.

Skolkommisionen erinrade för sin del (i SOU 1948:27), att daghem och förskolor i vårt land varken satts i organisatoriskt sammanhang med skolväsendet eller ens betraktats ur synpunkten av deras sammanhang med skolan. Detta till skillnad från vad fallet är i många andra länder, där motsvarigheten till dessa institutioner i stället som förstadier knutits till skolväsendet (t.ex. i Frankrike, Belgien, franska Schweiz, USA och England). Skolkommisionen uttalade också, att »ett utbyggande av förskoleinstitutionerna ligger i linje med kommissionens planläggning för skolväsendet», samt underströk — såsom kommittén tidigare erinrat om i kap. 5, sid. 73 — hur önskvärdt det är att familjemiljön kompletteras med en viss kamratfostran inom förskolorna.

Utän tvivel kunna starka skäl andragas för den åsikten, att barnstugorna böra vara en till skolväsendet organisatoriskt anknuten del, sorterande under skolans myndigheter och inspekterad av dessa. Denna fråga har också varit föremål för ingående diskussioner inom kommittén, och såsom framgår av kap. 17, framlägger också kommittén tvenne alternativ för den framtida organisationen av barnstugeverksamheten i vårt land, varav det ena upptar en organisation under skolans ledning. Kommittén hänvisar till detta kapitel.

Även om detta alternativ för barnstugeverksamhetens organisation slutligt väljes — varvid förutsättes att inte blott förskolorna utan *alla* barnstugor få sortera under skolmyndigheterna, något som är nödvändigt med hänsyn till att många barnstugor under samma tak inrymma såväl förskolor som daghem — bör det emellertid enligt kommitténs uppfattning icke innebära, att barnstugorna i synnerhet förskolorna förlora sin roll av *frivilliga* institutioner. En

eventuell organisatorisk anknytning till skolan får sålunda icke innebära en traditionellt skolmässig uppläggning av förskolorna.

Några bärande motiv för en inprägling av skolstoff vid fostran av 5—7-åringar inom förskolornas ram synes enligt kommitténs uppfattning inte kunna anföras; en försöksverksamhet i vissa detaljfrågor bör dock komma till stånd. De rika erfarenheter, som vårt lands barnträdgårdslärarinnor fått av fostran av dessa åldersgrupper, tala för att några mera principiella ändringar i förskolornas uppläggning och karaktär inte synes erforderliga. De fria arbetsmetoder, som utbildats inom goda och väl skötta förskolor, och det mångsidiga och omfattande material, som där utexperimenterats för barnens sysselsättning inom- och utomhus, uppfyller enligt kommitténs uppfattning i allt väsentligt de krav man för närvarande kan ställa på förskolorna även beträffande deras förberedelse för skolan. Detta utesluter självfallet inte en fortsatt experimentverksamhet inom ramen för de fria arbetsformerna.

Tid efter annan har ett särskilt problem rörande förskoleåldern diskuterats med livligt intresse, nämligen *tanken på ett obligatoriskt eller frivilligt förskoleår för 6-åringarna*, förlagt till skolan och under ledning av småskollärarinnor. Man har anfört, att ett dylikt skulle underlätta kunskapsinhämtandet i skolan och mera direkt förbereda barnet för skolarbetet. Sysselsättningarna och arbetsuppgifterna skulle i viss mån ansluta sig till skolans. Kommittén vill emellertid hävda, att ett dylikt förskoleår — organiserat inom skolans ram enbart för 6-åringar — f.n. icke är aktuellt. Skolkommissionen har inte heller ansett behov av ett sådant föreliggande. Erfarenheterna från andra länder, där skolåldern börjar tidigare än i vårt land, t.ex. vid 5- eller 6-årsåldern, talar knappast för att man mera allmänt bör flytta ned inträdesåldern i vår skola. Kommittén vill erinra om att t.o.m. i ett land som England där skolåldern börjar vid 5 år finnes åtskilliga psykologer och pedagoger, som

äro motståndare till skolundervisning före 7 år. Professor H. C. Dent säger sålunda i »A New Order in English Education» (London 1943): »Det finns ingen anledning varför ett barn på 7 år skulle kunna läsa, men det finns stor anledning till att hans kropp skall vara frisk och stark, hans intellekt rörligt och nyfiket och hans sinne redan öppet för det sanna och vackra» (»There is no reason why any child of seven should be able to read, but there is abundant reason that his body shall be strong and healthy, his mind active and inquisitive, his spirit already responding to the call of the true and the beautiful»).

De psykologiskt-pedagogiska motiv, som kunna anföras för ett förskoleår inom skolans ram enbart för 6-åringarna, synas också kommittén svagt grundade framförallt med hänsyn till att den praktiska erfarenheten ännu är relativt begränsad när det gäller att bestämma den lämpligaste åldersgrupperingen. Ett förskoleår inom skolans ram — vilket för att överhuvudtaget ha någon mening i så fall borde göras obligatoriskt — skulle för övrigt medföra att de tidigare åldersgrupperna ännu i decennier kanske finge vänta på att bli tillgodosedda med daghem och frivilliga förskolor. Redan nu leder den starka efterfrågan på förskolor till en sådan köbildning, att man mångenstädes endast kan ta emot 6-åringar. Någon har i debatten kring förskoleåret sagt, att barn böra få lära sig leva, innan de lära sig läsa. I de orden ligger något väsentligt. Den utformning och uppläggning, som våra förskolor redan fått, bör bevaras och förbättras och deras hemliknande, fria och obundna miljö skyddas.

Även om alltså kommittén avvisar tanken på ett förskoleår inom skolans ram i vårt land, är den självfallet medveten om att just 6-åringarnas problem äro förtjänta av uppmärksamhet. Den moderna barnpsykologiska forskningen¹ har också kunnat påvisa, att det faktiskt råder en stor skillnad mellan 5- och 6-åringar. 5-årsåldern

¹ Se särskilt Arnold Gesells och Francis Ilg's undersökningar i »The child from five to ten» (New York 1940).

markerar nämligen slutet på en period i barnets utveckling och början på en ny.¹ Tidigare har barnet skaffat sig mosaikartade erfarenheter; nu har det nått en viss mognad och ger sig tid att konsolidera dessa. I sin intelligens, sitt känsloliv, sin motorik och överhuvudtaget sin anpassning har 5-åringen nått ett välorganiserat, väl avrundat aktionssystem. För en kort period befinner sig barnet i en fas av lugn harmoni med sig själv och omvärlden. Det verkar som om dess utvecklingsproblem vore lösta. Emellertid inträffar i åldern $5\frac{1}{2}$ — $6\frac{1}{2}$ år en plötslig förändring. Barnet kommer in i en övergångsålder, som medför betydande förändringar både kroppsligen och andligen. Barnträdgårdslärarinnorna och mödrarna märka, att barnet börjar bli bråkigt och besvärligt, styggt mot kamraterna, okoncentrerat och överlägset. Det verkar som om det hade långtråkigt och det är inte ovanligt att man från föräldrahåll får höra att barnet ej längre tycker att det är så roligt i förskolan som förut. Man ifrågasätter om det inte är för stort för förskolan.

Gesell karakteriserar denna övergångsålder på ungefär följande sätt:

6-åringen har en tendens att gå till ytterligheter och kastas också från den ena ytterligheten till den andra. Oförmåga att sköta mänskliga relationer, aggressivitet i ord och handling, slarvighet och rastlöshet m.m. är andra framträdande drag hos 6-åringen liksom den emotionella spänningen, som kan ta sig lättare uttryck, men ofta har utbrott till följd, då barnet skriker, slår, sparkar etc. 6-åringens metodik är helt olik 5-åringens, barnet har svårt att sitta stilla, är oskickligare i sina rörelser än tidigare, tappar saker och ting, blir fort trött, men vill inte medge det. Det har behov av att sträcka sig, vilket inomhus tar sig uttryck i favoritställningen liggande på magen på golvet och utomhus i ständigt klättrande. Denna både för barnen och de vuxna påfrestande övergångsålder leder så småningom till 7-åringens lugna, lyckliga och positiva tillstånd.

Det är kanske naturligt att man inför 6-

¹ Framställningen här an knyter delvis till fil. lic. Stina Sandels föredrag om »Den psykologisk-pedagogiska organiseringen av barnträdgårdar» vid Nordiskt Barnträdgårdsmöte 1947.

åringarnas övergångsproblem ansett det önskvärt och lämpligt, att de få börja skolan, just därför att man vid denna tid kan skönja ett vaknande intresse för siffror, bokstäver samt ett mera systematiskt vtande. Enligt kommitténs uppfattning finns det emellertid ingenting som säger, att inte *en rätt skött* förskola kan ge 6-åringarna vad de behöva i denna övergångsålder. Självfallet kräver den en starkare insats från barnträdgårdslärarinnorna så att 6-åringen röner förståelse för sitt speciella utvecklingsstadium och blir tillgodosedd med det lekmateriel han för sitt speciella stadium just behöver. Lärarinnorna behöva därvid det trygga underlaget av mera okomplicerade 5-åringar för att hinna med och orka med de ofta krävande 6-åringarna. Denna samhörighet mellan 5- och 6-åringar inom förskolans ram, detta naturliga och nödvändiga samspel mellan olika åldersgrupper är ytterligare ett starkt skäl för att icke skilja bort 6-åringarna från förskolan. 6-åringens labila period brukar snart gå över, men det är viktigt att man tillgodoser hans behov av rik, utvecklande sysselsättning såväl på det materiella som på det intellektuella området. Detta behov tillgodoses dels genom utvecklande materiel dels genom samtal och en ömsesidig respektfull ton i umgänget mellan lärarinnan och barnet. Hon bör på ett annat sätt än tidigare ta vara på det uppvaknande intresset för bokstäver och siffror, hitta på nya spel och lekar, ge de stora barnen svårare uppgifter att lösa, mera ansvar och sysselsättningar, som ge synliga resultat. 6-åringen kräver också för sin fysiska utveckling mycket utearbete, gymnastikredskap, ett visst mått av tävlan och en viss våghalsighet i sina fysiska prestationer.

De senaste årens starka intresse kring förskolebarnens problem och förskolorna har i Stockholm lett till att borgarrådet för kulturroteln riktat en hemställan till folkskoledirektionen om att medel inräknas i 1951 års stat för en försöksverksamhet med förskolor för barn i åldern 5—6 år företrädesvis förlagda till de skolor, där de nya riktlinjerna för skolväsendet prövas.

Detta initiativ måste — såsom uttryck för ett positivt och glädjande intresse för förskolebarnen — hälsas med tillfredsställelse. Det förefaller emellertid kommittén som om det även föregriper statsmakternas ställningstagande till den framtida organisationen av barnstugeverksamheten. Kommittén vill således bestämt motsätta sig en uppdelning av barnstugeverksamheten på så sätt, som antydes i detta förslag, nämligen att förskolorna hänföras till skolväsendet medan daghem och eftermiddagshem stanna kvar under de barnavårdande organen. Denna organisatoriska kluvenhet kan icke vara till gagn för verksamheten och strider klart mot dess innersta syften, som gå ut på att betona helheten, det organiska sammanhanget mellan de olika institutionsformerna inom hela barnstugeverksamheten. Daghemmen äro således även de pedagogiskt inriktade institutioner, ett slags förlängda förskolor, vilka ta hand om de förvärvsarbetande mödrarnas barn. Problemet barnens fostran och anpassning till samhället är dock detsamma även om vårdtiden i den ena institutionsformen tyvärr måste utsträckas upp till 10—11 timmar. I utlandet har man på sina håll genomfört denna uppdelning av förskolor och daghem på skilda myndigheter och inspektionsorgan — följderna ha oftast blivit att daghemmen lämnats åt sitt öde, ansetts som »fattigvårdsanstalter» och fått stora svårigheter att rekrytera personal och hålla en god standard. Detta behöver självfallet inte betyda, att utvecklingen skulle gå i samma banor i vårt land om vi allmänt genomförde en organisatorisk uppdelning av institutionsformerna på skolans och barnavårdens organ, men *riskerna* finns och det är kommitténs bestämda uppfattning att det vore mycket olyckligt för hela denna verksamhet om t.ex. detta Stockholmsinitiativ skulle leda till en dylik organisatorisk söndersplittring.

Det må f.ö. framhållas, att förskolor förlagda inom skolans lokaler — såsom förut-sattes i nyssnämnda Stockholmsförsök och ofta sker i anglosaxiska länder — har vissa risker för barnen: man kan befara att de

aggressiva tendenser, som 7—8-åringar kunna uppvisa, ev. skola leda till slitningar med de i utvecklingshänseende så olika åldersgrupperna. Förskolebarnen böra därför få vara för sig själva, i egna lokaler, anpassade till deras skala. Byggnadsmässigt kunna naturligtvis sådana förskolor anslutas till skolan — närmast småskolan — men under förutsättning att förskolebarnen få en egen vrå, en egen avskild och rogivande lekplats, där de äldre barnen inte kunna störa dem.

Självfallet är det av stort intresse att kunna konstatera i vad mån förskolorna kunna möjliggöra att lärostoffet i den egentliga skolan kan planeras mera rationellt och grund läggas till en mera kontinuerlig lärogång, men detta får icke innebära att vi söka ändra förskolornas hittillsvarande karaktär av frivilliga från traditionellt skolmässig verksamhet främmande institutioner. En försöksverksamhet i detta avseende bör enligt kommitténs uppfattning därför bäst ske i förskolor skilda från skolan — härigenom föregripes icke heller ett ställningstagande till det stora organisatoriska problemet om vilket organ barnstugeverksamheten bör sortera under.

6-åringarnas problem och det faktum att skolan blir nästa »stapp» efter förskolan motiverar emellertid *ett vidgat samarbete mellan förskolan och den egentliga skolan*. Även skolkommissionen understryker att »ett närmare pedagogiskt samarbete mellan förskola och de egentliga skolstadierna måste uppmuntras». Det synes angeläget, att den centrala tillsynsmyndigheten för barnstugeverksamheten har sin uppmärksamhet riktad på behovet av kontakt mellan förskola och den egentliga skolan samt utfärdar de anvisningar, riktlinjer och eventuella organisatoriska föreskrifter, vilka kunna anses erforderliga. Enligt kommitténs uppfattning bör denna kontakt bl.a. taga sig sådana uttryck att barnet i förväg bekantas med skolan dels genom besök där, dels genom att man hänvisar till skolan, som den plats där barnet en gång skall få veta mycket mer om allt, som ter sig roligt, där barnet skall få ännu fler »verktyg» i sin

hand för att kunna söka vidare i den stora, sällsamma värld, som öppnar sig. Man måste med andra ord få skolan att framstå som ett vänligt väsen nära lierad med förskolan och som en naturlig fortsättning på den. Särskilt viktigt är vidare att ett gott samarbete med småskollärarynnorna och barnträdgårdslärarynnorna kommer till stånd. De sistnämndas kännedom om barnets utveckling bör inte stanna vid 6—7-årsåldern utan fortsätta uppåt skolåldern och småskollärarynnorna böra å andra sidan känna till barnets utveckling från början. Detta samarbete bör få konkreta uttryck i form av lokala samarbetskommittéer samt regelbundna konferenser mellan småskollärarynnor och barnträdgårdslärarynnor.

Den psykologiskt-pedagogiska sakkunskapen i vårt land, skolkommissionen och kommittén äro ense om att någon generell sänkning av skolpliktsåldern från 7 till 6 år icke är erforderlig. Hemmens svårigheter att ta hand om de ofta svårhanterliga 6-åringarna, som stundom uppvisa ett begynnande intresse för bokstäver och siffror, har under senare år lett till att föräldrarna i ökad utsträckning sökt låta sexåringarna börja skolan. Folkskolestadgan medger sedan 1946 att barns skolgång får börja »det kalenderår, under vilket barnet före den 1 juli fyller sex år, om dess föräldrar eller målsman så önska samt barnet enligt läkarundersökning och prövning befinnes vara väl skolmoget». För alla dessa underåriga barn anordnas numera skolmognadsprov. Befinnes barnet vid dessa icke skolmoget tår det vänta ytterligare ett år — men för de övriga börjar skolan ett år tidigare. Att detta kan vara till stor fördel för vissa barn torde vara obestridligt t.ex. för särskilt begåvade, stadiga och koncentrerade barn med en utpräglad intellektuell läggning etc. Det stora antalet underåriga, som f.n. söka in i skolorna, talar dock för att även andra motiv spela in. Det torde i många fall vara befogat att föräldrarna ta sina beslut om tidigare intagning av barnen under omprövning. Enligt kommitténs övertygelse böra 6-åringarnas problem i första hand lösas genom att samhället mera allmänt in-

rättar goda och välskötta förskolor. Kommittén kan helt instämma med vad dr Elis G. Regné — föreståndare för den psykiska barna- och ungdomsvården i Göteborg — härvidlag anfört:

Det naturligaste är att låta barnen »leka färdigt» tills de börjar skolan. Föräldrar underskattar ofta *lekens betydelse*, den är dock för sin tid lika värdefull som skolgången. Samhället borde tänka litet mera på sexåringarnas behov av sysselsättning och avancerad grupplek — det vore en bra förberedelse för skolan. Det barn som leker intensivt, kommer att arbeta energiskt och med glädje.

De icke skolmogna, normalåriga dvs. 7-åriga barnen erbjuda emellertid ännu större problem för skolan och föräldrarna. Skolkommissionen framhåller i detta sammanhang följande:

Det är nödvändigt, att särskild undervisning anordnas för dessa barn, genom förskoleklasser eller på annat sätt. På så många platser som möjligt bör förskoleklasser inrättas för dem. Undervisningen i dessa klasser bör läggas så, att barnen får den utvecklingshjälp, de behöver och på lämpligt sätt förberedes för skolarbetet. I vilken utsträckning arbetet i dessa förskoleklasser skall inriktas mot skolämnen får bero av de enskilda barnens individuella behov.

Där särskilda förskoleklasser inte kan inrättas för de icke skolmogna normalåriga barnen, återstår följande möjligheter: barnen kan placeras i en allmän förskoleavdelning tillsammans med andra och yngre barn, föräldrarna kan ensamma ansvara för barnets utveckling under ett år, en tredje möjlighet är slutligen att barnen intages i en vanlig första klass tillsammans med skolmogna barn. I allmänhet bereder det också föräldrarna stora svårigheter att ensamma ge barnen handledning. Åtskilliga föräldrar skulle emellertid ha möjligheter att ge barnen den behövliga utvecklingshjälpen under ett år, om de av skolan finge anvisning på lämplig materiel, som barnen kunde syssla med för att snabbare nå tillräcklig mognad för skolarbete. Ibland är det emellertid lämpligast, att icke skolmogna barn, som inte har tillgång till förskoleklasser, får börja i en vanlig första klass tillsammans med de jämnåriga mera mogna kamraterna.

I de fall då man i skolan tagit in barn, som ej är skolmogna, inträffar det emellertid lätt, att dessa barn ställs inför läs- och räkneuppgifter, som överstiger deras krafter. Det är av vikt, att så ej sker och att vid undervisningen all möjlig hänsyn tages till dessa barns rela-

tivt långsamma inläringstempo. De många timmar för undervisning i delad klass, som kommissionen föreslår, bör göra det möjligt för småskolans lärare att låta individualisering och handledning av eleverna gruppvis efter deras förutsättningar präglade lågstadiets undervisning i färdighetsämnen.

Då denna fråga berör problemet om kontakten förskola-skola vill kommittén för sin del framhålla, att den lämpligaste lösningen på de icke skolmogna, sjuåringarnas problem är att inrätta särskilda *lekklasser* — vilket namn kommittén vill föreslå för dessa avdelningar inom skolans ram — i de större städernas skolor. Erfarenheterna av dylika äro begränsade, men synas vara goda och mycket talar för att dylika lekklasser böra betraktas som en naturlig del av skolorganisationen i varje fall i landets större skoldistrikt. I t.ex. Stockholm har en verksamhet i dylika lekklasser — där kallade lekskolor — pågått sedan höstterminen 1947. Till att börja med omfattade den två lekskolor men fr.o.m. höstterminen 1948 fyra med ca 15—16 barn i varje förlagda till skollokaler. Barnen ha åtnjutit samma sociala förmåner i form av läkarvård, tandvård, bespisning och bad som eleverna i folkskolan. Såväl överlärare som föräldrar ha endast lovord för dessa lekklasser och man beklagar att icke alla barn, som behöva denna förmån kunna komma i åtnjutande av den. På grund av den stora bristen på skollokaler under de närmaste åren torde det vara omöjligt att i någon större grad öka antalet lekklasser, vilket annars vore starkt behövt. Kommittén vill framhålla att ledningen av dessa lekklasser lämpligast anförtros barntädgårdslärarinnor eller för denna uppgift speciellt utbildade småskollärarinnor. Till lekklasserna böra statsbidrag utgå via skolväsendet eftersom det här rör sig om en verksamhet skild från barnstugorna avseende skolpliktiga barn och oftast inom skolans ram.

För att barntädgårdslärarinnorna skola bli förtrodda med de speciella problem, som otvivelaktigt öppna sig vid fostran av de icke skolmogna 7-åringarna, synes det kommittén erforderligt att de lärarinnor, som

tjänstgöra vid lekklasser, få undergå viss specialutbildning i form av kortare kurser. Det torde ankomma på skolöverstyrelsen att i samråd med den centrala tillsynsmyndigheten för barnstugeverksamheten upprätta förslag till kursplan etc. för en dylik kurs, vilken bör omfatta några månader och organiseras av skolöverstyrelsen. Systemet med lekklasser är enligt kommitténs uppfattning det lämpligaste för de större städernas skolor — procenten icke skolmogna 7-åringar torde i mellanstora och mindre städer samt i landsbygdens skoldistrikt vara så pass liten att det knappast torde vara behövt att där organisera särskilda lekklasser. I stället böra i sådana fall de icke skolmogna 7-åringarna hänvisas till väntetid inom förskolans ram. I förskolan med dess inriktning på barnens fria, allsidiga personlighetsutveckling och i daglig lek med 6-åringarna torde de icke skolmogna 7-åringarna ha stora möjligheter att »växa till sig».

Frågan om *ökad kontakt mellan förskola och småskola ur stadsplane- och byggnadsmässig synpunkt* har tilldragit sig ökat intresse under senare år. I USA, England och Schweiz är det relativt vanligt att förskolan förläggs i anslutning till skolan eller i varje fall i anknötning till skolområdet. Stundom inrymmer förskolan helt i skolans lokaler eller utnyttjar dess utrymmen. Den nyorientering inom svensk skolbyggeri, som just nu håller på att ske bort från de stora skolkomplexen hän mot smärre och trivsammare skolbyggnader anpassade efter barnens anspråk i olika åldrar och efter uppfostrans innersta principer tycks ha medfört en relativ enighet om vikten av att småskolan inryms i mindre skolanläggningar. Man understryker att dessa helst böra vara skilda från folkskolan i byggnadshänseende och i varje fall böra ha sin särskilda avdelning i den stora skolan med egen skolgård och egna ingångar.

Ännu befinner vi oss i en experimentperiod på detta område, men av alla tecken att döma går utvecklingen — i den mån tomtmark finnes tillgänglig — mot att småskolan helt skiljes ut från de stora skolorna

och förlägges till bostadsområdena, medan den större skolbyggnaden får bilda bebyggelsens centrum. Det synes uppenbart att man under sådana förhållanden mycket väl kan åstadkomma en byggnads- och stadsplanemässig samordning med barnstugorna, som ju också böra förläggas inom bostadsområdena. Ett av de första försöken i vårt land till en nyorientering på detta område har tagits av arkitekt Åke E. Lindquist i Stockholm, som i ett förslag till lösning av skolfrågan i ett nytt bostadsområde vid Bergshamra i Solna pläderat för en samordning av småskola — barnstuga. Han har om sitt projekt i detta avseende anfört följande: (se även fig. å sid. 174—176).

Den ledande tanken är här att utforma skolorna enligt arbetsskoleidén med individuell undervisning i fria arbetsgrupper. Lågstadiets 15 klassavdelningar delas upp på flera småskolor förlagda i nära anslutning till bebyggelsen. Den enda svårigheten, som uppstår vid en långt driven uppdelning av skollokaler är ordnandet av bespisningen. Daghemmet har emellertid behov av samma centrala förläggning inom bostadsgruppen som småskolan, var till kommer att daghemmet behöver kök och matsal för barnens bespisning. Genom en kombination av daghem — småskola till samma byggnad kan trots småskolans differentiering en god ekonomisk lösning erhållas å problemet med gemensamt bespisningskök för daghem och småskola m.fl. andra gemensamhetsanordningar. Daghemmet ger även plats för eftermiddagshemmet. Under skoltiden då eftermiddagshemmet är tomt skall stora vardagsrummet där användas som bespisningssal och samlingsal för småskolan.

Detta synes vara ett väl genomtänkt och stimulerande program för en stadsplane- och byggnadmässig samordning av skola — barnstuga. Enligt kommitténs uppfattning är det önskvärt att såväl lokala byggnadskommittéer som det centrala tillsynsorganet har sin uppmärksamhet riktad på dessa möjligheter till samordning och dubbelutnyttjande av lokalerna. Detta utesluter inte det principiellt önskvärda i att barnstugorna i fråga om lokaler hållas skilda från skolor med större barn och ges karaktären av små, intima, hemliknande till förskolebarnens skala avpassade institutioner med egen lekplats och trädgård. Dessa krav

äro förvisso möjliga att uppfylla även om en stadsplane- och byggnadmässig samordning med t.ex. småskolan kommer till stånd.

3. Kostnader och avgifter

När barnstugeverksamheten tidigare bedrevs i ofta ganska torftiga och primitiva lokaler samt till största delen tack vare enskilda personers och organisationers hänsivna arbete och ekonomiska bidrag voro avgifterna och vårdkostnaderna inte något problem. Även när statsmakterna på hösten 1943 fattade beslut om statsstöd till denna verksamhet, blevo dessa frågor knappast föremål för diskussion. I och med att barnstugeverksamheten i allt flera av våra städer och tätorter kommunaliserats och siffror över deras inkomster och utgifter därigenom kommit att mera allmänt uppmärksammas har emellertid en livlig debatt blossat upp kring barnstugornas kostnader. På sina håll frågar man sig, om det kan anses försvarligt att kommunerna t.ex. genom bidrag till daghemsverksamheten understödjer förvärvsarbete bland mödrarna. Debatten hämtar ständigt näring även ur det faktum, att kostnaderna för barnstugornas uppförande och drift enligt en på sina håll ganska allmänt omfattad mening blivit allt för stora. Man gör gällande, att »orimliga krav» uppställas från den statliga tillsynsmyndighetens, socialstyrelsens, sida, vilket gör att kommunerna få större kostnader för denna verksamhet än vad som behövde bli fallet. Man förordar slutligen att hela frågan om kostnadsfördelningen mellan stat, kommun (och i förekommande fall industri) samt föräldrar blir föremål för en sådan omprövning att i varje fall daghemmen genom uttagande av avgifter, som helt täcka vårdkostnaderna, bliva självbärande.

Orimliga krav?

Det är obestridligt, att kommunernas kostnader för barnstugeverksamheten stigit kraftigt under 1940-talet såväl på grund av

verksamhetens snabba expansion som på grund av den allmänna löne- och prisstegring, vilken avspeglats i vårdkostnaderna. I och med att samhället accepterat dessa institutioner — vilket kommittén anser ha skett i och med det från 1944 insatta statsstödet — har man på olika håll — bland arkitekter, barnträdgårdslärarinnor, stadsplanerare, psykologer, barnläkare, fack- och förvaltningsexpertis — strävat att göra dem så bra som möjligt. De »orimliga krav», som man emellertid gör gällande att socialstyrelsen uppställt för denna verksamhet, existerar inte heller vid närmare undersökningar. Eftersom dessa krav emellertid spelat stor roll i diskussionen, vill kommittén något närmare beröra denna fråga.

I främsta rummet har väl debatten kretsat kring socialstyrelsens krav och önskemål på *daghemmen*. De minimikrav, som uppställas beträffande *lokalerna*, äro först och främst 3 m² lekrumsyta per barn. Enligt all den sakkunskap, som kommittén rådfrågat, kan emellertid detta icke på något sätt anses vara i överkant. 3 m² är inte för mycket för ett barns lek, måltider och middagsvila under 8—10 timmar per dag. De 3 m² per barn skola vidare fördelas på två rum, så att varje grupp har ett lek- och sovrum och ett lek- och matrum, detta för att barnen skola kunna komma in i ett rent och vädrat sovrum för sin middagsvila. Vidare kräver socialstyrelsen ett isoleringsrum per 30 barn och att spädbarnen omhändertagas i särskilda avdelningar. Detta krav har tillkommit uteslutande av hänsyn till infektionsriskerna och ingen som tar del av undersökningarna om infektionsriskerna på daghemmen — se kap. 9 och bil. 7 — torde väl kunna säga annat än att detta måste betecknas som ett elementärt och mycket viktigt krav. Vidare kräver socialstyrelsen att golvytan skall ligga 30 cm ovan den angränsande marknivån, att väggar och golv äro tvättbara och oömma samt att det åtminstone finns ett W. C. och ett tvättställ per 10 barn. Kravet på golvytan är helt i linje med de allmänna byggnadskrav, som uppställas här i landet och kraven angående väggar och golv äro

ett led i strävandena att göra daghemmen så hygieniska och lättskötta som möjligt. Även kraven på tillräckliga toalettanordningar måste anses fullt rimliga, eftersom småbarns toalettbesök som bekant inte kan eller bör ske i form av något kösystem. Dessa äro alltså de minimikrav, som uppställts av socialstyrelsen beträffande daghemmens *lokaler*.

Dessutom ha vissa *önskemål* framförts från styrelsen, t.ex. ett isoleringsrum för varje barngrupp — med hänsyn till infektionerna och för de barn, som bliva trötta och nervösa av en alltför ansträngande gruppssamvaro — barnkök och slöjdrum för 4—7-åringarna — mycket uppskattat och pedagogiskt önskvärt för barnen — egna ingångar för varje grupp — med hänsyn till infektionsriskerna — gemensam samlingssal för rytmik, sånglekar, föräldramöten, fester etc. Dessutom brukar styrelsen även framhålla önskvärdheten av att barnstugorna uppföras som enplanshus, bl.a. för att underlätta arbetet och barnens utevistelse samtidigt som institutionen därigenom får en hemtrevlig och för barnens skala avpassad utformning. Kommittén understryker ännu en gång att detta icke är fråga om några *krav* från socialstyrelsens sida utan endast *önskemål* hur rimliga dessa än kunna te sig. *Statsbidrag till daghemmen beviljas självfallet utan hänsyn till om kommunerna tillmötesgå dessa önskemål eller ej.*

De minimikrav, som ytterligare uppställts från socialstyrelsens sida, röra barngruppernas storlek, antalet anställda och läkarkontrollen. Beträffande *barngruppernas storlek* har styrelsen ansett följande antal barn per avdelning lämpligt:

- a) Spädbarn 6 st.
- b) Koltbarn (2—3 år) 12 st.
- c) Äldre barn (4—7 år) 15 st.

Bakom dessa krav ligger ett allmänt omfattat önskemål om att göra daghemmen mindre och trivsammare, mindre infektionsfarliga och psykiskt ansträngande för barnen. Några delade meningar på denna punkt torde icke föreligga bland dem, som kommit i kontakt med denna verksamhet

och som praktiskt arbetat inom den ansträngande daghemsvården. Det är sålunda uppenbart, att spädbarnen icke böra vara flera än den ovan angivna siffran med hänsyn till de allvarliga infektionsriskerna. De s.k. koltbarnen kräva vidare mycken personlig omvårdnad och kunna dessutom enligt all erfarenhet och barnpsykologisk forskning inte gruppbehandlas. 4—7-åringarna kunna rimligtvis inte leva i en samskolas på flera än 15 barn, då kollektivet åtminstone någon gång under dagens timmar bör lämna rum för individen. Kommittén vill dessutom understryka, att eftersom man utgår från en viss frånvarofrekvens vid daghemmen, kan man alltid skriva in ett något större barnantal än antalet platser.

Beträffande kraven på *antalet anställda* gäller att en vårdarinna bör finnas för varje grupp av ovanstående storlek. Då daghemmet hålles öppet ca 12 timmar per dag måste man också ordna med någon form av avlösning, för att inte vårdpersonalen skall få 10 till 12 timmars arbetsdag. Förutom gruppledarinnor måste dessutom finnas föreståndarinna och ekonomipersonal. Erfarenheterna ha nämligen visat, att driften blir rationellare i de fall, där tillräcklig och kvalificerad personal anställts. Personalens sjuklighet — de anställda ut-sättas för ständiga smittorisker från barnen — gör det också angeläget att daghemmen får tillräckligt med personal. De framförda kraven angående antalet anställda inklusive ekonomipersonal leder till att man i ett daghem med 30 barn för närvarande får räkna med 1 anställd på 5 barn. Är daghemmet utrustat med spädbarnsavdelning ökas personalbehovet och relationen blir 1 : 3,5, vilket naturligtvis är ett starkt argument för att spädbarnen — såsom numera blir allt vanligare — få stanna hos modern. De anförda siffrorna om relationen mellan barn och personalåtgång kunna synas höga, men någon minskning av personalen på daghemmen är enligt kommitténs uppfattning inte praktiskt möjligt.

Det enda krav, som framförts från sty-

relsen om personalens *kvalifikationer* gäller daghemsföreståndarinnan. Denna skall nämligen ha tvåårig utbildning vid förskoleseminarium (dvs. vara utexaminerad barnträdgårdslärlarinna) eller vara barnavårdslärlarinna. Detta krav är också enligt kommitténs uppfattning oavvisligt, eftersom man måste förutsätta att i varje fall den ledande personalen på daghemmen har pedagogisk utbildning; denna skall ju handha barnen under deras ur fysisk och psykisk synpunkt viktigaste uppväxtår och i den relativt ogynnsamma miljö, som varje daghem ur uppfostringssynpunkt ändå måste anses utgöra. Slutligen kräves i överensstämmelse med barnavårdslagen att såväl barn som personal stå under *kontinuerlig läkarkontroll*.

Kommittén har här företrädesvis uppehållit sig vid socialstyrelsens krav och önskemål angående daghemmen. De av skilda skäl helt specifika krav, som av styrelsen uppställts för jordbruksdaghemmen, behandlas i kap. 8.

Beträffande socialstyrelsens krav på *förskolor* kan nämnas att *minimikraven* för lokalerna är 3 m² lekrumsyta per barn samt ett W.C. och ett tvättställe per 20 barn. Dessutom skall golvytan ligga 30 cm över den omgivande markens nivå. Beträffande barngruppernas storlek krävs att 3—5-åringarna skall omfatta högst 15 barn per grupp och 5—7-åringarna högst 20. För en förmiddags- och en eftermiddagsgrupp av denna storlek krävs en barnträdgårdslärlarinna samt städhjälp. På grund av att varje lärarinna har två grupper per dag dvs. totalt 40 barn varje dag bör man som regel icke här räkna med någon överinskrivning. De på sina håll framförda förslagen om att barnen för att minska platsbristen böra gå varannan dag måste avvisas. Detta skulle i praktiken innebära att en lärarinna fick hand om totalt 80 barn medförande en orimlig arbetsbörda. Barnträdgårdslärlarinnan skall vidare ha tvåårig utbildning vid förskoleseminarium och såväl barnen som personalen enligt barnavårdslagen stå under kontinuerlig läkarkontroll.

Som *önskemål* för förskolorna ha framförts: slöjdrum, barnkök, expedition, särskild toalett för personalen samt två tvättställ för barnen. Kommittén erinrar liksom vid daghemmen om att dessa önskemål inte på något sätt äro statsbidragsvillkor. Förskolorna kunna således anordnas i relativt enkla lokaler under förutsättning att kraven om barngruppernas storlek, barnträdgårdslärarinnans kvalifikationer samt läkarkontrollen uppfyllas. Såvitt kommittén har sig bekant ha inte heller dessa krav uppfattats som obilliga med hänsyn till den målsättning, som den pedagogiska verksamheten inom förskolorna har.

Kommittén vill således sammanfattningsvis framhålla att påståendena om socialstyrelsens »orimliga krav» beträffande barnstugorna äro betydligt överdrivna och missvisande. De minimikrav, som fastställts äro delvis självklara och bygga på vedertagna normer, tidigare antagna lagbestämmelser och en samlad erfarenhet. Att slopa eller mildra dessa minimikrav kan enligt kommitténs uppfattning icke vara aktuellt. Om så sker, skulle sannolikt den standard, som åstadkommit på detta område, sänkas. Den »lyx», som man på sina håll gör gällande förekommer på barnstugorna, har icke tillkommit för att uppfylla några krav från socialstyrelsens sida, utan för att tillmötesgå sådana *önskemål*, som kunna underlätta arbetet, minska infektionsriskerna, öka trevningen och över huvud taget skaffa en så gynnsam uppväxtmiljö som möjligt för barnen. Detta utesluter inte att man här och var på kommunala eller privata initiativ sökt göra barnstugorna alltför påkostade och elegant inredda.

Byggnads- och vårdkostnader

Med hänsyn till statens och kommunernas ökade utgifter är det emellertid nödvändigt att drifts- och byggnadskostnaderna för barnstugorna i framtiden i görligaste mån begränsas. De undersökningar, som kommittén gjort om barnstugornas *byggnadskostnader* — se kap. 10 — ge sålunda

vid handen, att dessa äro mycket höga. Genomsnittskostnaden per plats på ett daghem för barn i 2—7-årsåldern har sålunda uppgått till ca 5 200 kronor (för daghem med spädbarnsplatser 6 000 kronor per plats). Genomsnittskostnaden per m³ har beräknats till 115 kronor. Ett envånings daghem avsett för 27 barn har i genomsnitt kostat 140 000 kronor och med 42 platser 220 000 kronor, beräknat på medeldyr ort. Det bör vara möjligt att åstadkomma en nedpressning av dessa byggnadskostnader. Såsom framgår av kap. 10 föreslår också kommittén att man i framtiden bygger enklare daghem och förskolor. Härigenom skulle man för daghemmens del kunna pressa ner byggnadskostnaderna för ett daghem på 27 barn till ca 65 000 kronor. Platskostnaden skulle kunna pressas ner till 2 400 kronor. Siffrorna hänföra sig dock från mars 1949. Som framgår av kap. 10 förordar kommittén statliga anläggningsbidrag för uppförande av barnstugorna.

Det är emellertid inte i främsta rummet barnstugornas byggnadskostnader som de senaste åren tilldragit sig uppmärksamhet utan *vårdkostnaderna*. Med anledning härav har kommittén inhämtat vissa uppgifter angående dessa kostnader i olika städer under år 1948. De bruttovårdkostnader, som framkommit, framgå av nedanstående sammanställning:

<i>Daghem</i>	
Alingsås	4: 53 per barn och dag
Eskilstuna	7: 38 » » » »
Fullersta	7: 66 » » » »
Göteborg	4: 28—7: 46 » » » »
Kristianstad	8: 77 ¹ » » » »
Lund	6: 72 » » » »
Stockholm	8: 46 ² » » » »
Stuvsta	8: 29 » » » »
Västerås	8: 70 » » » »
Örebro	
daghem för åldrar	
1—7 år	6: 63 » » » »
daghem med spädbarn	7: 44 » » » »
daghem för åldrar	
3—7 år	5: 90 » » » »

¹ 1947 = 8: 91 kr., 1949 = 7: 86. kr.

² Medeltal; kostnaderna varierade mellan 7: 74—10: 25.

Förskolor

Alingsås	1:26	per barn och dag			
Bjuv	1:39	»	»	»	»
Borlänge	1:08	»	»	»	»
Eskilstuna	2:42	»	»	»	»
Göteborg	2:02—2:58	»	»	»	»
Kungsör	1:12	»	»	»	»
Köping	0:84—1:—	»	»	»	»
Linköping	1:50	»	»	»	»
Lund	1:56	»	»	»	»
Sandviken	1:54	»	»	»	»
Stockholm	2:48	»	»	»	»
Skellefteå	1:44	»	»	»	»
Vetlanda	0:68	»	»	»	»

Eftermiddagshem

Stockholm	2:86—2:94	»	»	»	»
----------------	-----------	---	---	---	---

Till denna tablå må även anmärkas, att enligt vissa beräkningar kosta daghemmen för närvarande kommunerna i genomsnitt 1 000 kr. per barn och år *netto*. Den tidigare omnämnda undersökningen i Göteborg 1949 på 8 olika daghem visade, att kostnaderna i relation till antalet vårdade barn vid dessa daghem i runt tal uppgingo till 1 300 kr. per barn och år eller till kr. 7:30 per barn och dag, samt att på varje anställd i medeltal kommo ej fullt 7 barn. Vissa undersökningar vid s.k. industridaghem för de industriellt arbetande kvinnornas barn ha visat, att totalkostnaden där ligger mellan 50—75 öre i timmen. Aktuella danska undersökningar visa ungefär liknande siffror: ett »vuggestuebarn» kostar sålunda stat och kommun för närvarande D. kr. 1 600, ett »børnehavebarn» D. kr. 700 och ett barn på »fritidshjem» D. kr. 625.

Det är även av intresse att diskussionen om vårdkostnaderna på daghemmen erinra om de kostnader, som barnavården i ett hem faktiskt uppgå till, om husmoderns arbete värderas. Enligt beräkningar i betänkandet om »Familjeliv och hemarbete» (SOU 1947: 46 s. 61) utgör sålunda vårdkostnaden för en ensam 1-åring i ett hem — om arbetstiden uppskattas så lågt som 1 kr. i timmen — omkring 1 600 kr. per år och för en 2-åring ca 1 300 kr. per år, varvid bör observeras, att detta endast gäller kostnaden för det direkt manuella arbete, som göres för barnens räkning. I

betänkandet framhålles vidare, att dessa beräkningar om kostnader för barnavården i hemmen ganska väl överensstämmer med de siffror man kommit fram till, när det gäller omhändertagandet av barn på daghem. I daghemskostnaden är emellertid viss kost medräknad, men å andra sidan är vårdtiden högst 8—10 timmar per dygn och det omfattande arbetet med skötseln av barnets kläder faller i allmänhet helt utanför denna vårdtid.

De här nämnda siffrorna kunna även jämföras med några siffror från skolväsendet, ehuru det härvidlag är fråga om en obligatorisk verksamhet. Varje elev vid allmänt läroverk kostade sålunda staten 760 kr. under budgetåret 1947/48, och varje barn i Stockholms folkskolor kostar stat och kommun för närvarande något över 1 000 kr. om året.

Det är emellertid uppenbart att vårdkostnaderna variera ganska betydligt i landets olika delar och att i varje fall de siffror, som man mest rör sig med i diskussionerna, nämligen de högsta vårdkostnaderna på daghemmen i Stockholm icke kunna anses representativa för landet i dess helhet.

De ganska varierande kostnaderna per barn och dag bero till en del på ännu existerande olikheter i standard framför allt beträffande personalens antal och kvalifikationer. Det är dock intressant att notera, att de i personalhänseende — såväl kvalitativt som kvantitativt — bäst försedda daghemmen icke visat sig ha de högsta driftskostnaderna. Olikheterna i lokal- och hyreskostnader betyder också en hel del för de uppkomna skillnaderna i olika städer. Det måste även betonas att kommunerna skulle haft helt andra vårdkostnader pr barn och dag om man t.ex. för länge sedan reserverat daghemmen för barn över 2 år. Det är spädbarnsvården som är dyrbar.

Institutionernas beläggning

Variationerna i vårdkostnader bero vidare på att verksamheten ännu icke hun-

nit stabilisera sig i nuvarande former. Bland nya institutioner i landet och även bland sådana inom samma kommun kunna stora variationer uppstå i dagskostnaderna. En del bero härvidlag på den rent hushållsekonomiska planläggningen av arbetet, men huvudfaktorn tycks vara institutionernas varierande beläggning. Med hänsyn till den roll denna spelat i diskussionerna kring barnstugornas vårdkostnader vill kommittén närmare granska problemet om *institutionernas beläggning* samt de därmed sammanhängande frågorna om beräkningen av kostnaderna per barn och dag.

I *förskolorna* beräknas en lärarinna ha hand om två grupper om vardera 20 barn per dag. Hon måste alltså väl känna 40 barn och ha kontakt med deras hemmiljö. Om barnen på grund av sjukdom eller andra giltiga orsaker äro frånvarande, bör detta icke motivera en ökning av antalet inskrivna barn, då lärarens arbetsbörda i så fall skulle bli orimlig. Däremot bör lärarinnan hos föräldrarna betona betydelsen av att barnen besöka förskolan så regelbundet som möjligt under *hela* arbetsåret, eftersom förskolans arbete metodiskt byggs upp med en viss kontinuitet från dag till dag. Uppgifter om barnens närvarofrekvens böra självfallet varje år lämnas tillsynsmyndigheten.

Förskolans arbete kan närmast jämföras med skolans. Det faller ingen in att antalet inskrivna barn i skolorna skall ökas i proportion till frånvarofrekvensen. Kostnaderna per barn beräknas också där per barn och arbetsår. Förskolans arbetsår följer i stort sett skolans. En enkel förskolas bruttokostnader bör alltså fördelas på de 40 inskrivna barnen per år eller åtminstone på de 40 barnen per arbetsdag och icke som nu i regel sker per barn och besöksdag.

På *daghemmen* bli förhållandena i någon mån annorlunda. Visserligen kräver daghemmens långa öppethållande varje dag, att barnantalet i grupperna särskilt ur infektionssynpunkt är begränsat. Å andra sidan har varje lärarinna hand om endast en grupp barn per dag. Därtill komma

daghemmens dryga kostnader, som nödvändiggöra att platserna utnyttjas effektivt. Man räknar därför vid daghemmen med ett högre antal *inskrivna* barn än antalet *fastställda* platser, dock i regel högst 20 % av de senare.

Trots denna överinskrivning blir medeltalet barn per dag, utslaget över hela året, i regel lägre än antalet platser. Vad som ofta förorsakar detta relativt låga medeltal är dels ett betydligt reducerat barnantal på lördagarna, dels under sommarmånaderna eller veckorna omkring jul- och nyårshelgen. Den låga närvarofrekvensen under dessa dagar och perioder beror på att barnen med hänsyn till den kortare arbetstiden på lördagarna ofta placeras hos grannar eller släktingar eller under sommaren skickas ut på landet. Dessa avbrott i daghemslivet äro synnerligen välgörande för barnen och inverka icke hämmande på moderns förvärvsarbete.

Å andra sidan kunna de dyrbara daghemspplatserna självfallet icke hållas öppna för mödrar, som endast ha förvärvsarbete ett par dagar i veckan eller under kortare perioder; det bör åligga föreståndarinnan att se till att föräldrarna iakttaga ordentlig uppsägningstid, så att lediga platser omedelbart kunna fyllas. Huvudsaken måste vara att en mor med hjälp av en daghemsp plats kan uppehålla ett kontinuerligt förvärvsarbete.

För att kontrollera en rimlig beläggning på daghemmen böra emellertid dessa i sin redovisning för statsbidragsgivningen *dels* uppgiva antalet platser, antalet samtidigt inskrivna barn samt medelbeläggningen per barn och dag under hela arbetsåret, *dels* visa hur stor medelbeläggningen varit under perioderna måndag t.o.m. fredag under månaderna september t.o.m. maj. Denna medelbeläggning bör icke väsentligt understiga antalet *platser* utan att förklaring lämnas till orsakerna härtill.

Helt allmänt vill kommittén framhålla att det knappast torde vara möjligt att åstadkomma någon *större* nedpressning av vårdkostnaderna, särskilt som kostnaderna i framtiden t.ex. genom bättre löner för per-

sonalen kan förmodas öka. Alla möjligheter till en bättre driftsekonomi — särskilt på daghemmen — måste dock tillvaratas (se härom vidare kap. 7).

»Normalkostnader»

Kommittén har sökt göra vissa beräkningar på »normalkostnaderna» på daghem och förskolor. Vid dessa beräkningar — som gjordes i början av 1950 — har den utgått från de standarddaghem och standardförskolor, vilka förordas i kap. 10. På grundval av dessa undersökningar har inom kommittén framräknats följande kostnadskalkyler för driftskostnaderna för ett daghem på 30 och en förskola på 40 barn.

Daghemmet: 30 barn: 15 platser för 3—5-åringar samt 15 platser för 5—7-åringar.

Beräkningarna ha uppgjorts med följande utgångspunkter:

1. Antal *inskrivna* barn har beräknats till 36, medeltalet barn per dag till 27 och antalet arbetsdagar till 280.
2. Personalen har beräknats till 1 föreståndarinna, 3 barnträdgårdslärarinnor, 1 kokerska och 1 städerska. Föreståndarinnan och barnträdgårdslärarinnorna har placerats i 13 lönegraden (medeltal) i dyrtort III. Kokerska och städerska har beräknats i medeltal till 350 kr. per månad i lön.
3. Kosten har beräknats efter 1:25 per dag. Inklusive personalen har räknats med 13 000 kr. Personalen beräknas dock ersätta sin kost med cirka 2 kr. per dag, varför nettokostnaderna blir 10 200 kr per år.
4. Hyran är beräknad efter 7 % av byggnadskostnaderna = $7\% \times 64\,900 = 4\,543$ kr.
5. Tvätten har beräknats efter 15 kg å 1:00 per arbetsvecka.
6. Oljeeldning har förutsatts samt gårdskarl endast för tillfälliga arbeten som snöskottning etc.

Löner till föreståndarinna + 3 barnträdgårdslärarinnor	25 052:—
Löner till kokerska och städerska	8 400:—
Kost	10 200:—
Läkare	800:—
Hyra	4 543:—
Telefon	150:—
Värme + extrahjälp av gårdskarl	2 000:—
Elkraft, vatten etc.	800:—
Tvätt, rengöringsmedel etc.	1 000:—
Post- och kontorskostnader	200:—
Lek- och arbetsmaterial	600:—
Underhåll av lekplats och inventarier	600:—

Försäkringar	150:—
Inventarier	200:—
Diverse	500:—
	<hr/>
	55 195:—

Kostnad per barn och dag kr. 7:30

Förskolan: 40 barn: 20 barn på f.m. och 20 barn på e.m.

Lön till en barnträdgårdslärarinna	6 263:—
Hyran 7 % på 35 000 kr =	2 450:—
Städning och tvätt	1 400:—
Telefon	100:—
Post, journaler etc.	100:—
Läkare etc.	500:—
Värme + extrahjälp av gårdskarl	1 000:—
Lyse, gas	100:—
Underhåll av lekplats och inventarier	500:—
Material	600:—
Försäkringar	100:—
Inventarier	100:—
Diverse	200:—
	<hr/>
	13 413:—

Kostnad per barn och år: ca 335 kr.

Med dessa siffror om de sannolika »normalkostnaderna» som bakgrund bör en bedömning ske av kostnadsfördelningen mellan stat, kommun, föräldrar och i förekommande fall industriföretag. F.n. täcka statsbidragen endast ca 9—10 % av de totala kostnaderna för barnstugeverksamheten medan barnens avgifter täcka 17 %. De kommunala bidragen uppgå till inte mindre än 62 % medan industriens bidrag belöper sig till knappt 2 %.

Det är önskvärt att denna kostnadsfördelning ändras på så sätt att i första hand *staten* påtar sig en *ökad* del av kostnaderna.

På senare år har inför de stigande kommunala och statliga utgifterna den åsikten stundom framförts, att industrin i ökad utsträckning borde finansiera barnstugorna. Uppfattningen synes närmast vara dikterad av en önskan att på så sätt slippa ifrån ökade kommunala och statliga utgifter för denna verksamhet. Det måste emellertid framhållas att man knappast kan räkna med att industrien skall förmås intressera sig för annat än barntillsynen åt de förvärvs-

arbetande mödrar, som äro anställda i vederbörande industriföretag. I brukssamhäl- len eller i sådana städer, där någon eller några få industrier dominera, kan det te sig befogat att även industrien medverkar vid tillkomsten och driften av daghem, som uteslutande ta hand om barn till mödrar an- ställda i vederbörande industri. Det är på sådana orter också relativt vanligt att t.ex. industriföretagen finansiera uppförandet av ett daghem för att sedan överlämna det till vederbörande kommun för förvaltning mot att industriföretaget får förtursrätt till vissa lediga platser. Även vad beträffar bidrag till driftskostnaderna ha åtskilliga industri- företag gjort och göra stora insatser. Som exempel på en aktuell kostnadsfördelning mellan industri, kommun, föräldrar och stat kan anföras Borås, där år 1950 tillämpades en enhetsavgift på 60 öre om dagen (för spädbarn 90 öre) men industrien i ett avtal dessutom förpliktat sig att bidraga med 1:50 per vård dag. Dylika avtal bidraga otvivelaktigt till att de kommunala och stat- liga bidragen till daghemmen kunna hållas nere. (Se i denna fråga även sid. 187— 189.) Detta utesluter emellertid inte, att kommunen bör bära det yttersta ansvaret för hela barnstugeverksamheten och barn- tillsynen inom samhället.

Problemet kompliceras ytterligare i de städer och tätorter i vårt land, där dag- hemsbarnens mödrar icke äro sysselsatta inom någon viss industri eller något visst företag utan rekryteras ur alla socialgrup- per och ha olika arbetsplatser. Hur skall man kunna få alla deras arbetsgivare att medverka vid inrättandet och driften av daghem — utöver de insatser dessa redan göra för samhällets social- och barnavård genom skatter till stat och kommun?

Kommitténs mening är följaktligen, att man inte i någon *större* utsträckning kan vänta sig att enskilda industriföretag skola bidraga till finansieringen av daghemmens driftskostnader. Denna uppfattning delas till synes även av den svenska industrien.

I diskussionerna om daghemskostna- derna har de senaste åren även anförts att det vore mycket billigare att anlita

familjedaghem, där vårdkostnaderna inte uppgå till mer än ca 3—4 kr. per barn och dag. Det måste emellertid anmärkas att familjedaghemmens gynnsamma kost- nadskalkyler helt och hållet bero på den låga ersättning, som hittills utgått till de mödrar, vilka upplåtit sina hem som famil- jedaghem.

Avgifterna

Hur skall förfaras med *avgifterna* i framtiden? Skola de höjas eller sänkas? Först och främst må här anmärkas att statsmakterna icke uppställt några mera de- taljerade villkor angående avgifterna i sam- band med hittillsvarande bidragsgivning. Deras storlek och förekomst har varit en kommunal eller privat angelägenhet. I sam- band med att föreskrifter och anvisningar om statsbidragen till barnstugeverksamhe- ten meddelats, har dock socialstyrelsen i sina Råd och anvisningar i socialvårdsfrå- gor (nr 36, mars 1946) hänvisat till den tabell över vårdavgifter, som vid den tiden tillämpades vid daghemmen i Stockholm.

Styrelsen påpekade att denna tabell kunde tjäna till *ledning* vid fastställandet av eventuella avgifter. Socialstyrelsen framhöll samtidigt att man dock när av- gifterna fastställdes borde taga särskild hänsyn till den belastning av en familjs ekonomi, som förekomsten av flera min- deråriga barn utgjorde. Avgifterna borde därför anpassas så att utgifterna för dag- hemsvården ej bleve alltför betungande för flerbarnsfamiljerna. Styrelsen fram- höll samtidigt att friplatser borde be- redas barn till föräldrar, som saknade möj- lighet att betala vårdavgifter. Då daghems- vård av spädbarn ställer sig dyrare än vården av äldre barn i förskoleåldern an- såg styrelsen att en tilläggsavgift av 25 öre till alla i tabellen angivna avgifter borde beräknas för spädbarn. I de 1949 utkomna föreskrifterna och anvisningarna i samband med den ändrade statsbidragskungörelsen (Råd och anvisningar i socialvårdsfrågor nr 56, mars 1949) har den nyssnämnda

Tab. 14. Avgifter vid Stockholms daghem 1950.

Man och hustru med barn

Familiens sammanlagda inkomst per år	1 barn	2 barn	3 barn	4 barn	5 barn	6 barn
— 1 820	0: 25	—	—	—	—	—
1 821— 2 340	0: 35	—	—	—	—	—
2 341— 2 860	0: 50	0: 35	0: 25	—	—	—
2 861— 3 380	0: 70	0: 50	0: 35	0: 25	—	—
3 381— 3 900	0: 90	0: 70	0: 50	0: 35	0: 25	—
3 901— 4 420	1: 05	0: 90	0: 70	0: 50	0: 35	0: 25
4 421— 4 940	1: 25	1: 05	0: 90	0: 70	0: 50	0: 35
4 941— 5 460	1: 45	1: 25	1: 05	0: 90	0: 70	0: 50
5 461— 5 980	1: 65	1: 45	1: 25	1: 05	0: 90	0: 70
5 981— 6 500	1: 85	1: 65	1: 45	1: 25	1: 05	0: 90
6 501— 7 020	2: 05	1: 85	1: 65	1: 45	1: 25	1: 05
7 021— 7 540	2: 25	2: 05	1: 85	1: 65	1: 45	1: 25
7 541— 8 060	2: 45	2: 25	2: 05	1: 85	1: 65	1: 45
8 061— 8 580	2: 65	2: 45	2: 25	2: 05	1: 85	1: 65
8 581— 9 100	2: 85	2: 65	2: 45	2: 25	2: 05	1: 85
9 101— 9 620	3: 05	2: 85	2: 65	2: 45	2: 25	2: 05
9 621—10 140	3: 25	3: 05	2: 85	2: 65	2: 45	2: 25
10 141—10 660	3: 45	3: 25	3: 05	2: 85	2: 65	2: 45
10 661—11 180	3: 50	3: 45	3: 25	3: 05	2: 85	2: 65
11 181—11 700	3: 70	3: 50	3: 45	3: 25	3: 05	2: 85
11 701—12 220	3: 90	3: 70	3: 50	3: 45	3: 25	3: 05
12 221—12 740	4: —	3: 90	3: 70	3: 50	3: 45	3: 25
12 741—13 260	4: —	4: —	3: 90	3: 70	3: 50	3: 45
13 261—13 780	4: —	4: —	4: —	3: 90	3: 70	3: 50
13 781—14 300	4: —	4: —	4: —	4: —	3: 90	3: 70
14 301—14 820	4: —	4: —	4: —	4: —	4: —	3: 90
14 821—15 340	4: —	4: —	4: —	4: —	4: —	4: —

tabellen med dess kommentarer icke medtagits. Den år 1950 gällande tabellen över daghemsavgifter i Stockholm återges ovan.

För att utröna de sätt på vilka avgifterna uttagits inom barnstugeverksamheten, hur stora dessa äro samt i vilken utsträckning Stockholmstabellen tjänat till efterföljd, har kommittén verkställt en undersökning av avgifterna vid daghem, förskolor och eftermiddagshem, byggd på de till socialstyrelsen i samband med anmälningarna insända planerna för barnstugeverksamheten under verksamhetsåret 1948/49.

Undersökningen representerar ett urval av orter, i vilka verksamheten hunnit stabilisera sig och följer mera enhetliga normer, vilket i allmänhet innebär att den är kommunaliserad.

Av de 131 orter, som vid undersökningstillfället hade någon institution av ifrågavarande

art, voro 44 representerade i undersökningen. Uppgifterna för dessa orter omsluta 185 av de 282 våren 1949 befintliga daghemmen, 233 av de 387 förskolorna och 74 av de 99 eftermiddagshemmen.

I fråga om *daghemsavgifter* föreligga uppgifter från 25 orter. Av dessa ha 5 (Norrköping, Kalmar, Alingsås, Borås och Ulricehamn) ograderade avgifter medan de övriga orterna ha avgifter, som variera med föräldrarnas inkomster och vissa andra förhållanden.

I de 5 orter, som ha fasta avgifter, variera dessa mellan 50 öre per barn och dag (Kalmar) och kr. 1: 25 (Alingsås). Två av dessa orter ha olika avgifter för spädbarn och barn i åldern 2—7 år (Norrköping och Borås). Avgiftshöjningen för spädbarnsvården är i Norrköping 25 öre, från kr. 1: — till kr. 1: 25 och i Borås 30 öre, från 60 öre till 90 öre.

I de övriga orterna varierar den *lägsta* avgiften mellan 0 och kr. 1: —. Sälunda ha 9 av de 20 orterna helt avgiftsfria platser, 1 ort har 10 öre som lägsta avgift, 3 ha 25 öre, 4 ha 50 öre, 1 har 70 öre, 1 har 75 öre och 1 har kr. 1: —. Motsvarande *högsta* avgifter

Tab. 15. Avgifter vid barnstugor i olika städer 1948/49¹

Ort	Daghem			Förskolor		Eftermiddagshem	
	lägst	högst	anm.	lägst	högst	lägst	högst
Stockholm	0: —	4: —/d ¹	+ 0: 25 för spädbarn	0: —	15: —/m	0: — ^a	2: 75/d
Gustavsberg				5: —/m	5: —/m		
Huddinge	0: 25/d	3: 25/d		5: —/m	15: —/m		
Lidingö	0: 50/d	2: 85/d		12: 50/m	15: —/m		
Nynäshamn	0: —	2: 85/d		0: —	0: 55/d		
Sollentuna	0: —	3: 25/d		15: —/m	15: —/m		
Solna	0: 70/d	4: —/d		0: 05/d	0: 45/d	0: 10/d	1: 25/d
Uppsala	0: 10/d	1: 50/d		0: —	5: —/m	0: —	0: —
Eskilstuna	0: —	1: 50/d		5: —/m	15: —/m		
Katrineholm				6: —/m	6: —/m		
Torshälla				0: —	10: —/m	0: —	0: —
Linköping				0: —	10: —/m	0: —	0: —
Motala	1: —/d	4: —/d		3: —/m	8: —/m	0: —	0: —
Norrköping	1: —/	1: —/d	+ 0: 25 för spädbarn	5: —/m	10: —/m		
Jönköping	0: —	4: —/d		4: —/m	12: —/m		
Vetlanda				0: —	10: —	0: 25/d	0: 25/d
Växjö	0: 50/d	1: 50/d	spädbarn 0: 60—1: 80	3: —/m	10: —/m	0: 25/d	0: 25/d
Kalmar	0: 50/d	0: 50/d		6: —/m	12: —/m	0: 20/d	0: 20/d
Karlskrona	0: 25/d	2: 25/d		0: —	15: —/m	0: —	0: —
Landskrona	0: 50/d	1: 50/d		8: —/m	8: —	0: —	0: —
Lund				8: —/m	16: —		
Göteborg	0: —	3: —/d		3: —/m	12: —/m		
Alingsås	1: 25/d	1: 25/d	spädbarn 0: 90	5: —/m	5: —		
Borås	0: 60/d	0: 60/d		0: —	15: —		
Ulricehamn	0: 90/d	0: 90/d		0: —	12: —		
Falköping	0: —	2: 85/d		0: —	40: —h.t.		
Skara				0: —	50: —v.t.		
Karlstad	0: 50/d	2: 50/d		0: —	5: —/m		
Hallsberg				0: —	0: —	0: —	0: —
Karlskoga	0: —	2: 85/d		0: —	0: —	0: —	0: —
Örebro	0: 25/d	3: 25/d		3: —/m	8: —/m		
Fagersta				0: —	0: —		
Kungsör				3: —/m	10: —		
Köping				0: —	10: —	0: —	0: 40/d
Västerås	0: —	2: 85/d		2: —/m	8: —/m		
Borlänge				0: —	10: —		
Rättvik				3: —/m	8: —	0: 30/d	0: 30/d
Gävle				0: —	0: —		
Sandviken				3: —/m	10: —		
Kramfors				0: 25/v	0: 25/v	0: —	0: —
Härnösand				12: —/m	12: —		
Östersund	0: 75/d	3: —/d		0: —	10: —		
Skellefteå				0: —	0: —		
Gällivare				0: —	0: —		

¹ d = per dag, v = per vecka, m = per månad, h.t. = hösttermin, v.t. = vårtermin.

² Icke enhetliga avgifter, vanligen 50—75 öre per dag som högsta avgift.

variera mellan kr. 1:50 och kr. 4:— (kr. 4:25 på spädbarnsavgift vid Stockholms stads daghem). Sålunda ha 3 orter 1:50 som högsta avgift, 1 ort har 1:80, 1 ort 2:25, 1 ort 2:50, 5 orter 2:85, 2 orter 3:—, 3 orter 3:25 och 4 orter 4:— kr. Av dessa 20 orter ha 3 en tilläggsavgift för spädbarnsvård, varav 2 (Stockholm och Västerås) 25 öre och 1 (Växjö) 10—30 öre.

Det må här anmärkas, att dessa avgifter ange maximi- resp. minimisiffror, däremot ej de avgifter, som i genomsnitt kunna uttagas. I Stockholm uppgick sålunda vårdavgifterna 1948 i genomsnitt endast till kr. 1:72 per barn och dag.

Beträffande avgifter vid förskolor föreligga uppgifter från 41 orter. Av dessa ha 4 (Örebro, Kungsör, Sandviken och Gällivare) helt avgiftsfria förskolor. Fasta avgifter förekomma i 7 orter medan avgifterna i de övriga 30 orterna variera efter föräldrarnas inkomst.

Den lägsta fasta avgiften förekommer i Härnösand med 25 öre per vecka och den högsta i Solna med kr. 15:— per månad. Av de övriga orterna med fasta avgifter har 2 orter kr. 5:— per månad, 1 ort kr. 6:— per månad, 1 ort kr. 8:— per månad och 1 ort kr. 12:— per månad.

I orter med varierande avgifter växlar lägsta avgift mellan 0 och kr. 12:50 per månad. Sålunda har 14 orter helt avgiftsfria platser vid sina förskolor, i en ort lägsta avgiften 5 öre par dag, i en ort är den kr. 2:— per månad, i 7 orter kr. 3:— per månad, i 1 ort kr. 4:— per månad, i 3 orter kr. 5:— per månad, i 1 ort kr. 6:— per månad, i en ort kr. 8:— per månad och i 1 ort slutligen kr. 12:50 per månad. Huruvida friplatser förekomma även på sådana orter för vilka lägsta avgift angivits framgår inte av det tillgängliga materialet.

De högsta avgifterna för dessa 30 orter med varierande avgifter växlar mellan kr. 5:— och kr. 16:— per månad. I 1 ort är denna högsta avgift sålunda 45 öre och i 1 ort 55 öre per dag. I 2 orter är högsta avgiften kr. 5:— per månad, i 4 orter kr. 8:— per månad, i 10 orter kr. 10:— per månad, i 4 orter kr. 12:— per månad, i 6 orter kr. 15 per månad, i 1 ort kr. 16:— per månad och i 1 ort slutligen kr. 40:— under höstterminen och kr. 50:— under vårterminen.

Uppgifter rörande avgifterna vid eftermiddagshem föreligga för 15 orter. Av dessa ha 8 helt avgiftsfria eftermiddagshem, varav för 1 ort dock angivits att mellanmål serveras till självkostnadspris från skolans barnbespisning (Härnösand).

Av de övriga 7 orterna ha 4 fasta avgifter, nämligen 1 ort 20 öre per dag, 2 orter 25 öre per dag och 1 ort 30 öre per dag.

Variabla avgifter förekomma slutligen i

3 orter, varav 2 ha helt fria platser och 1 ort 10 öre som lägsta avgift. Högsta avgift för dessa 3 orter är kr. 2:75, kr. 1:25 och 0:40.

Av materialet framgår emellertid inte i vilken utsträckning måltider förekomma på eftermiddagshemmen, varför uppgifterna måste bedömas med försiktighet.

Undersökningen ger belägg för att några enhetliga avgiftsnormer knappast existerar för landet i sin helhet. Den förmån, som erbjudes föräldrarna genom av kommuner, företag och stat subventionerade barnstugor, har sålunda icke samma värde i landets olika städer och tätorter. Det kan med skäl ifrågasättas om det icke vore önskvärt med en större enhetlighet på detta område, även om avgiftsprinciperna i vissa städer för t.ex. daghemmen i stor utsträckning synes ha uppgjorts under beaktande av den speciella inkomststrukturen på vederbörande ort och bland dess förvärvsarbetsande mödrar.

Kommittén har sökt utröna hur man på olika håll ställer sig till frågan om avgifterna vid daghem och förskolor. En omfattande enkät har gjorts i detta sammanhang.

Vid den tidigare omnämnda s.k. stadsundersökningen — se kap. 5 s. 82 — ställde nämligen kommittén följande fråga: Bör barnens vård på förskolorna i städerna vara kostnadsfri för föräldrarna och betalas av det allmänna? Om nej, bör avgifter upptagas av föräldrarna? Hur stora böra dessa lämpligen vara för varje barn?

Av undersökningen framgick, att nära $\frac{3}{4}$ eller 45 av de 72 tillfrågade organisationerna ansågo, att avgifter vid förskolorna borde upptagas av föräldrarna medan 22 ansågo att vården borde vara avgiftsfri. Två uppgiftslämnare voro tveksamma medan 3 lämnade frågan obesvarad.

De som förordade avgifter ansågo i allmänhet att företaget och/eller kommunerna borde stå för huvuddelen av kostnaderna medan föräldrarna borde erlagga endast en mindre avgift. 2 organisationer framhöllo som sin åsikt, att avgiften borde motsvara självkostnadspriset, medan 7 ansågo att eventuella måltider, som tillhandahölls, borde ersättas med självkostnadspris och vården i övrigt vara fri.

Av länsarbetsnämnderna voro drygt hälften av den uppfattningen att någon avgift borde erläggas av föräldrarna medan 9 ansågo att korttidsvården borde vara helt kostnadsfri. En nämnd var tveksam och en lämnade frågan obesvarad. Av de 14 nämnder, som ansågo,

Tab. 16. Samliga organisationer fördelade efter svaren på frågan: Böra förskolorna i städerna vara kostnadsfria?

Organisationskategorier	Antal organisationer, som ansågo att		Antal organisationer, som		Summa
	förskola borde vara kostnadsfri	avgifter borde upptagas av föräldrarna	voro tveksamma	lämnade frågan obesvarad	
Länsarbetsnämnder	9	14	1	1	25
Arbetsgivareorganisationer ...	—	6	—	1	7
Tjänstemannasammanslutningar	5	20	—	—	25
LO:s fackförbund	8	5	1	1	15
Samtliga	22	45	2	3	72

att vården borde vara avgiftsbelagd, angävo 5 närmare sina önskemål beträffande avgifternas storlek. Alla 5 angävo avgifter, som synas ämnade att variera med föräldrarnas inkomster. t.ex. »2—4 kr./veckan» eller »0,25—1,00 kr./dag». Lägsta respektive högsta avgifterna voro 4 kr./mån. och 1 kr./dag. Sammanlagt 10 nämnder ansågo att avgifternas storlek borde bestämmas efter behovsprövning eller anpassas efter föräldrarnas inkomster, medan en nämnd ansåg att behovsprövning på ett olämpligt sätt bidrager till att markera social rangskillnad och därför inte är önskvärd.

Alla de 6 *arbetsgivareorganisationer*, som besvarade frågan, ansågo att avgifter borde upptagas av föräldrarna. 2 organisationer angävo närmare avgiftens storlek: 0,50—1,00 kr./dag resp. 2,00 kr. å 0,50 öre/dag. En organisation ansåg att avgiften borde vara graderad efter föräldrarnas inkomster medan en annan ansåg, att den borde vara ograderad.

Även av *tjänstemannasammanslutningarna* ansågo de flesta eller 20, att avgift borde uttagas av föräldrarna medan 5 ansågo att vården borde vara avgiftsfri. 5 organisationer preciserade avgiftens storlek, 2 angävo därvid 50 öre per barn och dag, en genomsnittligt 1 kr., en angav 50 öre och en 0—2 kr., 9 organisationer önskade att avgiften skulle graderas efter föräldrarnas inkomster medan en förordade friplatser för mindre bemedlade. En organisation ansåg att avgiften rent principiellt borde vara ograderad.

Av *LO:s fackförbund* ansågo 8 att vården borde vara helt kostnadsfri för föräldrarna, medan 5 organisationer ansågo att avgifter borde utgå och en var tveksam. En organisation besvarade inte frågan. Av dem som ansågo, att vården borde vara kostnadsfri må nämnas Svenska Textilarbetarförbundet, som påpekade, att när det endast gäller några timmar om dagen är det lämpligast om försko-

lorna anslutas till folkskolan och bli obligatoriska för alla barn i t.ex. åldern 4—6 år. Som förhållandet nu är anser man att det i regel endast blir barnen i enbarnsfamiljer som få denna förmån, medan det i flerbarnsfamiljerna är en kostnadsfråga. Av de 5 organisationer, som ansågo att vården borde vara avgiftsbelagd, preciserade en sina önskemål om avgiftens storlek till omkring 75 öre/dag om mat ingår, i annat fall helt fritt. 3 organisationer angävo endast att avgiften borde vara liten och en organisation besvarade inte denna del av frågan. En organisation framhöll, att avgiften borde differentieras med hänsyn till föräldrarnas inkomster.

Vid denna undersökning sökte kommittén även erhålla uttryck för de olika organisationernas inställning till avgifter på *daghemmen*. Följande fråga ställdes sålunda till dem. Bör barnens vård på *daghemmen* (heldagsvården) vara kostnadsfri för föräldrarna och betalas av det allmänna? Om nej: böra avgifter upptagas? Hur stora böra dessa lämpligen vara? Av enkäten framgick att ungefär $\frac{4}{5}$ eller 56 av de 72 organisationerna ansågo, att avgifter borde upptagas av föräldrarna, med 10 organisationer ansågo att daghemsvården borde vara avgiftsfri. 2 organisationer voro tveksamma och 4 besvarade inte frågan.

Av *länsarbetsnämnderna* ansågo 18 att vården borde vara avgiftsbelagd, medan 5 ansågo att den borde vara kostnadsfri för föräldrarna. En nämnd var tveksam, och en besvarade inte frågan.

6 av de 18 nämnder, som ansågo, att avgift borde uttagas, angävo denna till resp. 0: 25—2: — kr/dag, max. 1: 50 kr/dag, 0: 50—2: — kr/dag, 8: 50 kr/vecka, 3: — till 9: — kr/vecka och 5: 50—1: 50 kr/dag. En nämnd ansåg, att avgiften för ett barn borde vara $\frac{1}{3}$ av kostnaden och för ytterligare barn i samma familj något mindre. Två nämnder ansågo, att av-

Tab. 17. Samtliga organisationer fördelade efter svaren på frågan: Böra avgifter upptagas på daghemmen i städerna?

Organisationskategorier	Antal organisationer, som ansågo att		Antal organisationer, som		Summa
	daghems- vården borde vara kostnadsfri	avgifter borde upp- tagas av föräldrarna	voro tvek- samma	lämnade frågan obesvarad	
Länsarbetsnämnder	5	18	1	1	25
Arbetsgivaresammanslut- ningar	—	6	—	1	7
Tjänstemannasammanslut- ningar	1	23	—	1	25
LO:s fackförbund	4	9	1	1	15
Samtliga	10	56	2	4	72

giften borde utgöra självkostnadspris för måltider.

9 nämnder påpekade, att avgiften borde behövsprövas eller graderas efter inkomst, och 1, att den borde vara ograderad. 1 nämnd ansåg, att möjlighet till befrielse från avgift borde finnas för obemedlad.

I gruppen *arbetsgivareorganisationer* ansågo alla de 6 organisationer, som besvarade frågan, att avgifter borde upptagas av föräldrarna. 1 organisation påpekade därvid, att det vore lämpligt och i förhållande till andra arbetstagare rättvist, att mödrarna bidra med någon mindre avgift. 2 organisationer preciserade sina önskemål beträffande avgiftens storlek. Den ena angav 1:— till 1: 50 kr/dag, och den andra 55—75 öre/dag, 2 organisationer preciserade sina önskemål beträffande avgiftens storlek. Den ena angav 1:— till 1: 50 kr/dag, och den andra 55—75 öre/dag, 2 organisationer framhöllo, att avgiften inte får bli så hög, att den motverkar intresset för arbete utom hemmet.

23 av de 25 *tjänstemannasammanslutningarna* ansågo, att avgifter borde upptagas av föräldrarna, medan 1 ansåg att vården borde vara avgiftsfri och 1 besvarade inte frågan, 9 organisationer angåvo avgiftens höjd. Sålunda ansågo 2 organisationer, att den borde vara 1 kr/dag, en 0: 50—1 kr/dag och 2 intill 2:— kr/dag. 13 organisationer ansågo, att avgiften borde avpassas efter föräldrarnas inkomst, barnantalet etc., medan en ansåg, att den principiellt borde vara ograderad.

Av *LO:s fackförbund* ansågo 9, att avgift borde upptagas och 4 att daghemsvården borde vara kostnadsfri. En organisation var tveksam, och en besvarade inte frågan. 2 organisationer angåvo närmare sina önskemål beträffande avgiftens storlek. Den ena angav 2:— å 2: 50 kr/dag som lämplig avgift och den andra om-

kring 1: 50 kr/dag. 4 organisationer angåvo endast, att avgiften måste vara låg. Av dessa påpekade en, att då det är ett samhällsintresse, att kvinnorna kunna deltaga i produktionen, bör samhället svara för större delen av kostnaderna, när man i annat fall inte kan räkna med något större intresse från kvinnornas sida. 1 organisation ansåg, att föräldrar, som ha sina barn på daghemmen, borde vidkännas samma kostnader, som när barnen äro hemma, och 2 organisationer ansågo, att avgiften borde utgöra ersättning för måltider. Inget av fackförbunden uttalade sig för differentierad taxa.

I samband med denna undersökning gjordes som tidigare framgätt även en enkät till olika institutioner och organisationer med erfarenhet av landsbygdsförhållanden, närmast länsarbetsnämnder och vissa landsbygdsorganisationer. Även till dessa ställdes frågan: Bör barnens vård på *förskolorna på landsbygden vara kostnadsfri* för föräldrarna och betalas av det allmänna? Om nej: böra avgifter upptagas av föräldrarna? Hur stora böra dessa lämpligen vara för varje barn?

Av de 21 organisationer, som besvarade frågan, ansågo 11 att korttidsvården borde vara kostnadsfri för föräldrarna, medan 9 ansågo att avgift borde erläggas, och 1 var tveksam. I dessa siffror ingå emellertid även svar från sådana, som inte ansågo, att något behov av förskolor över huvud taget förelåg på landsbygden. Till sistnämnda kategori hörde också 7 av de 10, som ej besvarade frågan.

Av dem, som ansågo, att förskolorna borde vara kostnadsfria motiverades detta i ett par fall (båda länsarbetsnämnder) med att förskolorna äro av stor betydelse för barnens utveckling och underlätta en naturlig övergång från hem till skola och därför böra stå öppna för alla barn, även hemarbetande mödrars. En länsarbetsnämnd ansåg, att om måltid före-

Tab. 18. Samtliga organisationer fördelade efter svaren på frågan: Böra förskolorna på landsbygden vara kostnadsfria?

Organisationskategorier	Antal organisationer, som ansågo att		Antal organisationer, som		Summa
	förskola borde vara kostnadsfri	avgifter borde upptagas av föräldrarna	voro tveksamma	lämnade frågan obesvarad	
Länsarbetsnämnder	8	8	1	8	25
Landsbygdsorganisationer	3	1	—	2	6
Samtliga	11	9	1	10	31

kommer, denna bör betalas av föräldrarna till självkostnadspris. 3 av de 9, som ansågo, att avgifter borde uttagas, angåvo sina önskemål om dessas storlek till resp. »högst 1:— kr/dag», »25 öre/dag», »i allmänhet 4 kr/månad men vid inkomster över 5 000 kr. 7 kr/månad».

Sammanlagt 5 länsarbetsnämnder angåvo, att avgifterna borde avpassas efter föräldrarnas inkomst, medan en länsarbetsnämnd och en av landsbygdsorganisationerna särskilt påpekade, att behovsprövning inte borde förekomma. En landsbygdsorganisation ansåg, att någon avgift borde utgå, men för att denna inte skall »verka förhindrande för barn från mindre bemedlade hem» borde kommunalt garanterade stipendier kunna erhållas, så avpassade, att de i realiteten inneburo avgiftsbefrielse. En organisation angav endast att kostnadsfrågan för landsbygdens del borde avgöras enligt samma principer som för tätorterna.

Kommittén sökte vid denna enkät även utöna inställningen till *avgifter vid jordbruksdaghemmen* på landsbygden. Följande fråga ställdes sålunda till länsarbetsnämnderna och landsbygdsorganisationerna: Bör barnens vård på daghemmen vara kostnadsfri för föräldrarna och betalas av det allmänna? Hur stora böra dessa lämpligen vara för varje barn? Drygt

hälften eller 14 av de 25 institutioner, som besvarade frågan, ansågo att någon avgift borde erläggas av föräldrarna. 9 institutioner ansågo, att värden borde vara helt kostnadsfri för föräldrarna och bekostas av det allmänna, medan 2 voro tveksamma. I likhet med vad som var fallet vid behandlingen av frågan om avgifterna på förskolorna, ha svar medtagits även från sådana institutioner, som ej ansågo behov av daghem föreligga.

Av de 14 institutioner, som ansågo, att avgift borde uttagas av föräldrarna, påpekade 8 att avgiftens storlek borde graderas och varieras med föräldrarnas inkomster etc. 3 länsarbetsnämnder påpekade, att fullständig befrielse från avgift borde vara möjlig för obemedlade, 3 nämnder ansågo emellertid, att behovsprövning inte är att rekommendera. 4 länsarbetsnämnder preciserade sina önskemål om avgiftens höjd till resp. 0:25—2:— kr/dag, högst 1:50 kr/dag, 0:50—2:— kr/dag och 0:50 kr/dag. 1 nämnd angav avgiften till för ett barn ca $\frac{1}{3}$ av driftskostnaden och för ytterligare barn inom samma familj något mindre. 1 länsarbetsnämnd ansåg, att värden på jordbruksdaghem i utpräglade småbrukarbygder med hänsyn till den i allmänhet svaga ekonomin borde vara helt avgiftsfri utan behovs-

Tab. 19. Samtliga organisationer fördelade efter svaren på frågan: Böra jordbruksdaghemmen vara kostnadsfria?

Organisationskategorier	Antal organisationer, som ansågo att		Antal organisationer, som		Summa
	daghems-vården borde vara kostnadsfri	avgifter borde upptagas av föräldrarna	voro tveksamma	lämnade frågan obesvarad	
Länsarbetsnämnder	6	13	2	4	25
Landsbygdsorganisationer	3	1	—	2	6
Samtliga	9	14	2	6	31

prövning. I landsbygdsorganisation ansåg, att föräldrarna borde erlägga en viss avgift och föreslog, när det gäller daghem, samma stipendiesystem, som föreslogs beträffande förskolorna (se s. 131).

Av de 9, som ansågo, att daghemsvården borde vara helt kostnadsfri för föräldrarna, motiverade 2 detta med att just de familjer, som behöva anlita daghemsvården i allmänhet ha begränsade resurser, i länsarbetsnämnd ansåg, att om platsantalet är begränsat, företräde borde ges åt mindre bemedlade.

Kommittén är för sin del bestämt av den meningen att avgifter böra upptagas på daghemmen samt att dessa anpassas efter inkomster och barnantal i familjen. På några håll har man förordat, att avgifterna helt slopas på daghemmen och att vården där blir kostnadsfri för alla barn, som föräldrarna önska placera där. En dylik utveckling skulle dock leda till orimliga konsekvenser och medföra ett så starkt daghemsbehov, att vi knappast skulle ha några möjligheter att tillgodose det. Den betydande roll, som avgifterna på daghemmen nu spela för deras finansiering, skulle också bortfalla med mycket starkt ökad bidragsskyldighet för stat och kommun som följd. Förslaget om att helt slopa alla avgifter på daghemmen måste avvisas såsom helt orealistiskt.

I och med att daghemmen ansetts tillhöra samhällets social- och barnavård ha stat och kommun gemensamt måst påtaga sig ett visst, icke obetydligt ekonomiskt stöd för varje barn på daghem. Detta bidrag har tidigare fått lämnas av de föreningar eller välgörenhetsinstitutioner, som intill 1940-talet huvudsakligen svarat för driften av våra daghem. Så länge daghem funnits i vårt land ha de också förutsatt en viss subvention för varje barn. Inte minst den tidigare refererade undersökningen om avgifterna på barnstugorna 1948 har gett vid handen att denna princip varit vägledande på praktiskt taget alla orter, där sådana institutioner inrättats. På senare tid har man emellertid ifrågasatt om det är ekonomiskt försvarligt att kommunerna subventionerar daghemsbarn med 4—5 kr. om dagen. Man gör samtidigt gällande, att av-

gifterna borde höjas så att de helt täckte vårdkostnaderna för de ekonomiskt väl-situerade mödrarnas barn. Härigenom anser man, att daghemmens ekonomi skulle avsevärt förbättras och kommunernas subventioner kunna minskas. Det antydes vidare, att det borde ankomma på socialstyrelsen att utfärda en ny rådgivande taxa, där dessa principer finge komma till uttryck.

Vad beträffar frågan om en ny vägledande taxetabell har, såsom redan tidigare framhållits, socialstyrelsen icke ansett det tillhöra dess uppgifter att dirigera avgiftspolitikerna på daghem och förskolor, ehuru den bistått med råd och anvisningar beträffande avgifternas utformning. Styrelsen har enligt kommitténs uppfattning med rätta betraktat avgiftspolitikerna som en lokal angelägenhet med hänsyn till att förhållandena varit och äro så pass skiftande på detta område. För övrigt har inte ens den tabell över vårdavgifter i Stockholm, som styrelsen hänvisade till under åren 1946—1948, tydligen fått någon större spridning.

Enligt kommitténs uppfattning bör inte heller i framtiden den centrala tillsynsmyndigheten i detalj bestämma vilken avgiftspolitik kommunerna lämpligast böra följa så länge statsbidraget icke täcker en större del av kommunernas kostnader för barnstugeverksamheten. De erfarenheter kommunerna redan samlat på detta område torde vara tillräckliga för att garantera en avgiftspolitik, som i varje fall inte på något sätt kan sägas strida mot statens intressen. Av dessa skäl anser kommittén det knappast nödvändigt, att den centrala tillsynsmyndigheten i fortsättningen genom hänvisning till någon bestämd avgiftstabell söker leda utvecklingen på detta område.

De på sina håll ganska betydande vårdkostnaderna på daghemmen ha som tidigare framhållits de senaste åren gett upphov till en livlig debatt om inte daghemsavgifterna borde höjas så att daghemmen kunde bli självbärande eller såsom Stockholms stads kammarkontor uttryckt det »som regel låta avgiften motsvara hela vårdkostnaden. En naturlig begränsning

av daghemsinstitutionen skulle då kunna vinnas genom att avgiften komme att vägas mot arbetsinkomsten». Samtidigt gör man gällande, att daghemmen såsom en form av hemhjälp innebära en subvention, som på grund av den begränsade tillgången på sådana hem endast kommer ett fåtal till godo.

Kommittén behandlar i avsnittet om »Daghemmen — pro et contra» s. 136—157 utförligt frågan om denna subventionerings »lämplighet» ur arbetsmarknadspolitisk och samhällsekonomisk synpunkt, och vill därför här endast framhålla att den anser det uteslutet att genom avgiftshöjningar göra daghemmen självbärande. Olika undersökningar — se t.ex. bil. 6 och 8 — ha klart fastslagit att de mödrar som ha sina barn på daghemmen äro av sociala och ekonomiska skäl nödsakade att ha förvärvsarbete. Daghemmens syfte har alltid varit i vidaste mening socialt och från att tidigare privatpersoner och föreningar svarat för dessa har numera samhället känt det som sin skyldighet att genom bidrag till daghemmens driftskostnader underlätta barntillsynen för de mödrar, som måste eller önska förena moderskap med förvärvsarbete. Hur stora dessa bidrag varit har berott på olika omständigheter, men väsentligt är att man hittills överlag varit på det klara med att daghemsverksamheten kunde läggas ner, om avgifterna sattes så högt, att de fullt motsvarade värdkostnaderna. I och med att stat och kommun numera i stor utsträckning övertagit ansvaret för dessa institutioner kan samhället icke komma undan att lämna den subvention, som redan tidigare — när privatpersoner och föreningar etc. drevo dessa institutioner — utgått. Enligt kommitténs uppfattning är också en viss subvention av daghemmen fullt motiverad med hänsyn till att daghemmen ofta framstå som den enda lösningen i annars ohållbara ekonomiska situationer för tusentals mödrar. Men det är riktigt att daghemmen inte helt äro en social angelägenhet eftersom de här och var uppenbarligen ingå såsom ett led i den lokala arbetsmarknadens särskilda syften.

Därigenom kan det naturligtvis sägas att det inte enbart är ett kommunalt intresse att stödja daghemsverksamheten, även om kommunerna ur snäv ekonomisk synpunkt endast torde ha fördelar av ett ökat förvärvsarbete bland kvinnorna (ökade skatter, ökad köpkraft etc.). Det förefaller emellertid omöjligt att annat än på vissa orter kunna förmå mödrarnas arbetsgivare — närmast industriföretag — att bidra till daghemmens driftskostnader. Det är vidare ogörligt att på daghemmen göra en strikt boskillnad mellan de mödrar, som ha sina barn där av sociala och de som ha dem där av arbetsmarknadspolitiska eller andra orsaker. Av dessa anledningar torde ej heller det nu rådande systemets »olägenhet» — dvs. ett ekonomiskt gynnande av den förvärvsarbetande modern framför den hemarbetande — kunna undanröjas.

Kommittén delar ej den mening, som på vissa håll uttalats nämligen att kommunerna på detta sätt stödja en mindre grupp i samhället. Frånsett hela problemet om inte de förvärvsarbetande mödrarna i själva verket göra en så stor och betydelsefull insats — för sina hem, för samhället och produktionen — att det redan av den anledningen inte vore ur vägen om samhället effektivare stödde dem, är det ju obestridligt att det även på åtskilliga andra områden i samhällslivet förekommer ett stöd åt vissa bestämda grupper och att detta finansieras skattevägen över kommunernas eller statens budget. Alla familjer ha t.ex. inte barn, men alla skattebetalare måste bidra till finansieringen av en rad åtgärder direkt utformade för vissa barnfamiljer. Detta är fallet t.ex. vid bostadsrabatterna, rekreationsresorna, husmoderssemestern, sociala hemhjälpen, mödra- och barnavården, lekplatserna etc. Även dessa åtgärder torde i vissa stycken lämna utrymme för kritik enligt det mönster, som tillämpas då det gäller daghemmen, eftersom de kunna sägas endast gynna mindre grupper i samhället men vi ha i demokratisk solidaritet betraktat det som något självklart att vi alla — gifta, ogifta, barnrika och barnlösa — skola vara med i finan-

sieringen och ansvaret för dem. Det förhåller sig principiellt på samma sätt med daghemmen.

Det sagda utesluter inte att avgiftspolitikerna på våra daghem — såsom den hittills utformats — skulle vara utan brister. Tvärtom bör denna överallt överses och granskas. I första hand bör man sålunda se till att de inkomstuppgifter, som ligga till grund för avgifterna, hållas aktuella — det finnes alltför många exempel på att föräldrar betala avgifter enligt flera år gamla inkomstuppgifter. Inkomstuppgifterna böra därför granskas varje år samt under året inträffade inkomstförändringar omgående anmälas till daghemmet. Dessutom torde det vara obestriddigt att i dagens läge många taxor enligt vilka avgifter uttagas på daghemmen synas ganska generöst utformade. Mindre avgiftshöjningar och en uppflyttning av maximigränserna böra således på sina håll övervägas. Detta kan anses motiverat enbart med hänsyn till de icke obetydliga inkomstförbättringar, som ägt rum de senaste åren. Enligt inom socialstyrelsen verkställda undersökningar låg sålunda den genomsnittliga löneinkomsten för vuxna manliga arbetare inom egentlig industri enbart år 1947 för hela landet 23 % över motsvarande inkomst år 1945 och stegringen i den allmänna inkomstnivån under tiden 1945—48 kan uppskattas till genomsnittligt 32 à 33 %. Därefter ha inkomsterna stigit ytterligare. I den mån avgifter fortfarande upptagas på grundval av inkomstuppgifter från t.ex. 1945 synes det följaktligen vara skäligt med en omprövning av avgiftspolitikerna; det kan nämligen knappast anses motiverat att kommunerna öka sin subventionering till de förvärvsarbetande mödrarna när deras eller deras mäns inkomster stiga.

En höjning av avgifterna måste emellertid ske med viss försiktighet. På senare år har på sina håll krävts att de välsituerade mödrarna skola bidra med en större del av vårdkostnaderna för barnen på daghemmen. Man bör dock erinra sig att antalet sådana mödrar på våra daghem

är försvinnande litet. Såsom bl.a. framgår av bil. 6 kom 62 % av barnen på Stockholms daghem år 1947 från gifta par. Endast 19 % av de gifta paren hade emellertid vid den tidpunkten en inkomst på över 200 kr. per vecka (det rörde sig om 298 familjer). I 149 av dessa 298 familjer hade modern en inkomst på 75—125 kr. i veckan medan fadern hade 100—150 kr. i veckan. Det fanns slutligen endast 4 familjer i Stockholm, där mannen och hustrun hade sina barn på daghem och vardera hade mer än 200 kr. i veckan dvs. tillsammans 1 600 kr. i månaden. Det må ännu en gång understrykas att undersökningen gjordes 1947 och att inkomsterna sedan dess stigit, men kommittén är för sin del likväl övertygad om att liknade undersökningar på daghem i landets övriga delar skulle ge samma resultat: det är ett ganska litet antal daghemsbarn, som kunna sägas komma från mera välsituerade familjer. För daghemmens ekonomi skulle en avgiftshöjning för dessa upp till vårdkostnaderna för barnen inte medföra några *avgörande* förbättringar. Däremot skulle sannolikt följden bli, att åtskilliga mödrar skulle sluta sitt kanske kvalificerade förvärvsarbete — därför att det inte längre skulle »löna sig» om de fick betala t.ex. 7 kr. om dagen i vårdavgifter för barnen. Med 25 vård dagar i månaden skulle avgifterna för ett barn i sådana fall uppgå till 175 kr. i månaden och för två barn till över 300 kr.

Kommittén vill därför framhålla att en avgiftshöjning så att maximigränsen flyttas t.ex. från 4 kr. till 7 kr. — vilket under senare år ifrågasatts på sina håll — inte kan rättfärdigas med hänvisning till de dryga daghemskostnaderna och angelägenheten att låta de mera välsituerade ersätta en större del av vårdkostnaderna för barnen. En avgiftshöjning av denna storlek skulle sannolikt — även om den inte drabbar något större antal mödrar — dels te sig olämplig i nuvarande dyrtid, dels med största sannolikhet leda till ett minskat förvärvsarbete. Kommittén vill även framhålla att de mödrar, som ha en dyrbar och kvalificerad utbildning och därigenom i

regel nå upp till relativt goda inkomster genom den starka progressiviteten i beskattningen redan äro hårt belastade. Här-till kommer att de genom olika inkomst-streck inom socialpolitiken äro uteslutna från många sociala förmåner, som komma de mindre välsituerade till del. Det synes därför kommittén inte obilligt att samhäl-let även i fortsättningen genom att under-stödja daghemsverksamheten *till en viss del* subventionerar förvärvsarbete även bland de s.k. »välsituerade».

Sammanfattningsvis vill kommittén fram-hålla, att avgifter böra upptagas på dag-hemmen även i fortsättningen. Det bör ankomma på de enskilda kommunerna att själva var och en i sin stad utforma av-giftspolitiken, varvid förutsättes att det centrala tillsynsorganet om så önskas läm-nar nödiga råd och anvisningar. Detta bör även söka sträva efter att vissa allmänna riktlinjer följes i den kommande avgifts-politiken så att avgiftsvariationerna inte bliva alltför stora mellan olika städer och orter. I första hand böra sålunda avgifts-variationer inom en och samma stad ome-delbart rättas till. Den kommunala avgifts-politiken förutsättes handhas med den smi-dighet och omsorg, som ligger i den kom-munala självstyrelsens natur. I vissa städer och tätorter där ett eller flera industrifö-retag dominera och där daghemmen uteslu-tande anlitas av mödrar från några företag böra överenskommelser söka träffas med vederbörande industriföretag om stöd även åt driften. För framtiden kan man emeller-tid inte räkna med att industrin i någon *större* utsträckning skall lämna bidrag till daghemmens driftskostnader. I de flesta städer och tätorter liksom på landsbygden blir det i huvudsak staten, kommunerna och föräldrarnas eller mödrarnas avgifter, som få finansiera daghemmens resp. jordbruks-dagshemmens driftskostnader. Även om kommunerna förutsätts själva få utforma avgiftspolitikens detaljer synes det kom-mittén önskvärt med en viss enhetlighet. I regel torde det sålunda vara lämpligt att kommunernas taxor utformas enligt en ta-bell, där avgifterna graderas efter inkomst

och barnantal med möjlighet till befrielse eller nedsättning i speciella fall. Kommit-tén har vidare ansett det önskvärt att stats-makterna för statsbidrag uppställer såsom villkor att avgifterna per barn och dag icke utan av det centrala tillsynsorganet godkänt skäl få överstiga 5 kr.

Genom denna siffra har kommittén velat utsäga, att det synes skäligt att man på sina håll företar en viss justering av av-giftstaxorna, men att denna justering bör hållas inom rimliga gränser. Om det är möjligt att i framtiden i genomsnitt hålla vårdkostnaderna per barn och dag vid ca 7 kr. skulle alltså stat och kommun för de mera välsituerade, som skulle bli tvungna erlægga högsta avgiften, dock svara för en subventionering på $7 - 5 = 2$ kr. Dessa 2 kr. motsvarar ungefär vårdkostnaden per barn och dag på en förskola. Eftersom kom-mittén principiellt anser, att förskolorna — när våra resurser så medge — böra ge alla barn som så önska, tillfälle till kostnadsfri tillsyn och fostran, har kommittén i likhet med Utredningen för hem- och familje-frågor i dess betänkande om »Familjeliv och hemarbete» (SOU 1947: 46 s. 128) an-sett det skäligt, att man från daghemmens vårdkostnader frånräknar förskolans kost-nader.

Förskolorna ha en sådan betydelse för hela det uppväxande släktet och de hem-arbetande husmödrarna och de represen-terar ett så värdefullt element i hela det moderna samhället och dess familjepolitik att kommittén — även här i likhet med Utredningen för hem- och familje-frågor — *i princip vill förorda att barnens vistelse vid dessa så snart våra personella och eko-nomiska resurser så medge blir kostnads-fri*. Detta program har på kommunala ini-tiativ för övrigt redan genomförts på sina håll i vårt land t.ex. i Örebro, Kungsör, Sandviken och Gällivare. Programmet med total avgiftsbefrielse på alla förskolor kan emellertid knappast förverkligas under de närmaste åren. T.v. böra därför avgifter uttagas. Även på detta område böra de kommunala organen få utforma avgiftspo-litiken utan detaljerade statliga bestäm-

melser. I den händelse en taxa, som är graderad efter inkomst och barnantalet tillämpas, bör emellertid såsom villkor för statsbidrag inskrivas att avgiften i en förskola icke utan av den centrala tillsynsmyndigheten godkännt skäl får överstiga 15 kr. per barn och månad. På sina håll torde man även i framtiden — liksom nu — önska tillämpa en enhetlig avgift. Om sådan uttages bör dock i statsbidragskungörelsen inskrivas att sådan enhetlig avgift icke utan av den centrala tillsynsmyndigheten godkänt skäl får överstiga 10 kr. per barn och månad. Möjlighet till befrielse eller nedsättning av avgifterna bör dock alltid finnas.

4. Daghemmen — pro et contra

— Visst är det ett önskemål, att barnen få stanna hos mödrarna, i varje fall under den första tiden efter födseln. Det är stora värden, som gå förlorade, om barnet och modern skiljas på ett alltför tidigt stadium. Samhället borde ha råd att klara mödrarnas försörjningsproblem under en icke alltför kort tid efter barnets ankomst. Men man skall icke föreställa sig, att man i de familjer, där barnen nått en viss ålder, befördrar arbetsglädje och trivsel i hemmet genom att hindra hustrun från förvärvsarbete med ett sådant tvångsmedel, som bristen på daghem utgör. Önskvärt vore, att familjeinkomsten var så stor, att familjen kunde ta den standardsänkning, som det innebär, att hustrun avstår från sitt förvärvsarbete. Vore förhållandet sådant, skulle de ekonomiska förutsättningarna för hustrun att välja mellan att ta arbete eller låta bli föreligga. Nu förhåller det sig ju inte så, att en sådan valfrihet föreligger.

Tage Erlander i »Aktuella problem inom befolkningspolitiken», ingående i »Ett genombrott», Stockholm 1944.

Daghem ha funnits i vårt land i nära 100 år. Det första tillkom nämligen år 1854 i Stockholm; det följdes snart och under årtiondenas lopp av allt flera. »Barnkrubbor» var den gängse beteckningen på dessa institutioner, som företrädesvis hade ren fattigvårdskaraktär och syftade att hjälpa de fattigaste förvärvsarbetande mödrarna. Det var inga dyrbara institutioner; i regel inrymda i torftiga lokaler med fåtalig och

okvalificerad personal samt med ett klientel, som övervägande rekryterades från de ekonomiskt och socialt sämst ställda, vanligen ogifta mödrar. Så förblev det under årtionden. 1930-talets diskussioner kring befolkningspolitiken bröt i viss mån dessa institutioners sociala isolering, och befolkningskommissionen gjorde aktningstvårda försök att föra in dem i programmet för den svenska familjepolitiken. »Krubban» hade emellertid redan då på många håll väsentligen förlorat sina gamla karakteristika. Nya daghem hade börjat växa fram i bättre och mera tillfredsställande lokaler och med kvalificerad personal och i takt med den stigande yrkesverksamheten bland kvinnorna hade mödrar från alla socialgrupper börjat anlita dem. De större städerna hade börjat understödja verksamheten och bidrago därigenom till en gynnsam utveckling. Daghemmen började växa in i det svenska samhället. Vid slutet av 1930-talet funnos också ca 80 daghem med plats för 2 500 barn.

Krigsåren med deras stegrade behov av kvinnlig arbetskraft inom industrien ledde till en ny tid för daghemmen. En tillfredsställande hyfsning av arbetskraftsekvationen ansågs allmänt kräva, att man samtidigt löste de stora familjesociala problem, som bl.a. småbarnens omhändertagande ansågos utgöra. Det var tankegångar av denna art, som lågo bakom den 1941 tillsatta befolkningsutredningens betänkande om statsstöd åt bl.a. daghemmen på våren 1943.¹ Den proposition, som på grundval av detta förslag förelades riksdagen samma höst, sköt också starkt fram arbetsmarknadens krav på daghem för de förvärvsarbetande mödrarna samt produktionslivet. Väl hade redan tidigare barnläkarna pekat på daghemsvårdens medicinska risker för barnen, och väl togs i anslutning till förslaget ånyo upp en debatt om lämpligheten av att mödrar ha förvärvsarbete. Socialministern kunde emellertid i sin proposition träffande karakterisera den uppblående diskussionen om kvinnorna

¹ Se SOU 1943: 9 t.ex. s. 8—14.

och förvärvsarbetet såsom »akademisk».¹ Han fortsatte:

Det faktum man kan utgå från är att kvinnlig arbetskraft i ökad utsträckning användes inom näringslivet. Samhällets uppgift blir närmast att tillse, att förvärvsarbetet icke försvårar deras möjlighet att skaffa sig barn och att det icke inverkar menligt på barnens fysiska och psykiska hälsa. När lagstiftning införts om förbud mot avskedande i samband med äktenskap och havandeskap, har samhället principiellt slagit in på denna linje. En statlig verksamhet, som tar sikte på att underlätta barnens skötsel och vård, då modern har förvärvsarbete, innebär närmast en fortsättning av denna linje. Härvidlag gäller det för samhället att medverka till att erforderliga institutioner komma till stånd och att tillse, att dessa tillgodose de krav på vård av barnen, som kunna anses önskvärda.

Det var också väsentligen arbetsmarknadspolitiska synpunkter, som kommo att dominera i diskussionen om daghemmen under krigsåren och åren närmast därefter. Det statsstöd, som tillkom åt daghemmen från och med 1944, fick sin speciella prövning och bakgrund mot arbetsmarknadens krav på ökade insatser även från gifta kvinnor med småbarn. Det växande kommunala intresset för daghemmen under 1940-talet hämtade också sin näring huvudsakligen ur diskussionerna om bristen på arbetskraft. Så kom daghemsverksamheten att skjuta rask fart under hela 1940-talet och genom samhällets ökade kontroll över verksamheten skärptes kraven på dessa institutioners planlösning, utrustning och inredning, personalbehov etc. I förening med den allmänna pris- och lönestegringen har detta naturligtvis lett till att daghemmen blivit dyra både i uppförande och drift.

Så ha kommunerna — som numera i ökad utsträckning övertagit ansvaret för barnstugeverksamheten — i stad efter stad plötsligt ställts inför det faktum, att denna verksamhet börjat bli en stor och dyrbar del i den kommunala budgeten. Från olika håll ropas på fler och fler daghemsplatser, samtidigt som vissa barnavårdsexpenter

¹ Se Kungl. Maj:ts proposition nr 339/1943 s. 55.

framhäva daghemmens medicinska och psykologiska risker och de finansförvaltande myndigheterna bekyrnade betrakta de stigande utgifterna för denna verksamhet. Det är knappast förvånande, att man vid den kommunala planeringen här och var blir villrådig, tveksam och gärna söker få fram argument mot daghemmen eller skjuta från sig problemet genom provisoriska lösningar.

1940-talet slutar för daghemmens del också i en förvirrad diskussion, där alla tänkbara åsikter och invändningar blandas, från synpunkten att kvinnans plats är i hemmet till funderingar om den samhälls-ekonomiska »nyttan» av dessa institutioner. Inför en fortsatt, ofrånkomlig utbyggnad av daghemmen — jämsides med de familjedaghem, som på senare år tillkommit — ter det sig angeläget att skärskåda några av de argument, som trängt sig fram i den aktuella diskussionen kring daghemsvården.

Det måste då först och främst klart fastslås, att varje diskussion om daghemmen och mödrarna i varje fall under en överskådlig tid kommer att röra sig om en relativt liten grupp kvinnor. Antalet förvärvsarbetande gifta kvinnor var vid den senaste folkräkningen — 1945 — 156 000, vilket utgjorde 14,7 % av de gifta kvinnorna i åldern 15—65 år tillhörande andra näringar än jordbruket. Även om antalet gifta kvinnor med förvärvsarbete skulle öka i framtiden — en utveckling, som det är mycket svårt att med säkerhet uttala sig om, men som synes mycket sannolik på lång sikt — torde *antalet förvärvsarbetande mödrar med småbarn*, trots vad som i framtiden kan göras för att underlätta deras arbetsbörda, bli relativt litet.

Många, ja kanske de flesta kvinnor komma säkerligen under överskådlig tid att välja hemarbetet med familj och barn som livsuppgift, så snart de gift sig. Många familjer komma även i framtiden att finna, att det bästa sättet att utnyttja hustruns arbetskraft är att hon arbetar i hemmet så länge barnen behöva hennes vård. Barnens ankomst medför nämligen så pass stora ingrepp i familjens liv, att

majoriteten kvinnor — även om de tidigare haft förvärvsarbete — komma att stanna i hemmet och där omsätta arbetskraften direkt i »konsumtionsvaror» såsom vård och lagning av kläder, underhåll av hemmet, tillagning av mat, men framförallt i vård av barnen.

Det är väl även obestridligt, att det ur *barnens* synpunkt är av största vikt, att mödrarna få tillfälle att vårda och uppfostra dem i hemmen, medan de äro små och växande. Modern barnpsykologisk erfarenhet hävdar nämligen, att barnet endast i hemmet under föräldrarnas omvårdnad kan få uppleva den trygghetskänsla, som är den nödvändiga förutsättningen för en harmonisk utveckling. Särskilt betydelsefull för en känslomässigt fullgod karaktärsdaning anses den intima kontakten mellan modern och barnet under dess första år vara. Det bör emellertid understrykas, att denna hemuppfostran först får sitt fulla värde i ett lugnt och harmoniskt hem med goda utrymmen och i en miljö, där barnen få leka och leva utan att känna sig »utanför» de vuxnas värld; helst bör det även finnas syskon i familjen och barnen fr.o.m. 3—4 årsåldern få hemuppfostran kompletterad med några timmars daglig vistelse i en förskola.

Det är emellertid mycket troligt, att en växande grupp gifta kvinnor i framtiden av skilda skäl — förbättrad yrkesutbildning, önskan om ekonomisk trygghet i livets olika skiften etc. — föredraga att stanna kvar i sitt förvärvsarbete, även vid barnens ankomst. Härtill kommer ett stort antal ensamstående mödrar. För många av dessa mödrar te sig ofta daghemmen som den bästa och tryggaste lösningen, den som de i första hand efterfråga. Det råder emellertid ingen tvekan om att de 10 000 förvärvsarbetande mödrar, som i dag kunnat få plats för sina ca 11 000 barn på daghem, knappast gjort det för nöjes skull eller av en önskan att, som någon sagt, »kasta barnen ifrån sig». För de flesta av dessa mödrar är med största sannolikhet situationen sådan, att daghemmen icke te sig som en nödlösning utan — för att tala

med statsrådet Möller — »den bästa till buds stående lösningen i deras speciella fall».¹

Daghemmen ha nackdelar

Och ändå äro *daghemsvårdens nackdelar* — uppenbara för expertisen sedan länge — stora och bekymmersamma. Även mödrarna ha sedan länge inte kunnat undgå att konstatera deras kanske väsentligaste risker: riskerna för infektioner och uttrötning. Daghemmens smittorisker ha varit ett gissel, som många gånger helt äventyrat vården, och som mödrarna — genom tvånget att stanna borta från förvärvsarbetet och i hemmet vårda de på daghemmen nedsmittade barnen — haft stark känning av. Genom på kommitténs initiativ igångsatta undersökningar — se vidare kap. 9 samt bil. 7 — har numera också klart fastslagits, att — om man ser problemet endast ur smittosynpunkt — daghemsvård icke kan rekommenderas för barn *under* 3 års ålder. Erfarenheten visar att daghemsvården även ur psykologisk synpunkt är förenad med vissa nackdelar. Genom den långa vårdtiden — 8—10 timmar — finnas vissa risker för att barnen alltför tidigt förlora den naturliga och för personlighetsutvecklingen mycket viktiga kontinuerliga kontakten med föräldrarna. Barnen få leva sitt liv bland stora grupper av jämnåriga vid alltför tidig ålder, då deras förmåga till anpassning i grupp ännu icke är tillräcklig. Denna nackdel framträder med speciell skärpa för de yngsta barnen. Kommittén vill dock framhålla, att man i stor utsträckning på daghemmen på grund av rådande platsbrist fortfarande har ett klientel med störda familjeförhållanden (barn till ogifta mödrar, frånskilda föräldrar etc.). Vid en bedömning av det enskilda daghemsbarnets situation och utveckling bör därför icke förhastade slutsatser dragas utan vederbörlig hänsyn tagas till om barnets eventuella svårigheter eller utvecklingsrubbnigar i

¹ Kungl. Maj:ts proposition nr 339/1943 s. 56.

första hand är beroende av daghemsmiljön eller av barnets hemförhållanden. Det finns dessutom viss erfarenhet från senare år att i de fall då barnet från början fått en trygg förankring i sitt eget hem, hemmiljön är harmonisk samt föräldrarna väl förstå daghemslivets speciella villkor och målmedvetet samarbetar med personalen på daghemmen det blivit möjligt att få fram en i varje fall för barn över 2—3 år rimlig daghemsmiljö. För att få en objektiv bedömning av daghemsvårdens psykologiska inverkan på barnen synes det emellertid kommittén önskvärt, att de tidigare nämnda medicinska undersökningarna av daghemsmiljön kompletteras med en allsidig psykologisk utredning, varvid undersökningarna inriktas på ett normal-klientel daghemsbarn från skilda social-grupper och hemmiljöer.

— men även fördelar

Dessa medicinska och psykologiska nackdelar vid daghemsvården äro kända och omvittnade från olika håll — kanske särskilt av den personal, som arbetat inom den ansträngande heldagsvården inom daghemmen. Men nackdelarna få icke undanskydda det faktum att daghemmen för många barn och familjer kunna representera *ett positivt värde*. De utgöra en vårdform, visserligen ännu behäftad med brister och ofullkomligheter, men utvecklingsbar och i framtiden sannolikt med mindre olägenheter, mera avpassad för barnens liv och växande än vad som nu ibland kan vara fallet. Vi böra nämligen inte glömma bort, att åtskilligt av vad som i dag kan anföras mot daghemmen och deras vårdbetingelser är en följd av att dessa institutioner så länge fått ha »barnkrubbekaraktär» över sig och att samhället först mycket sent ingripit standardhöjande och värnande om barnens bästa — ur medicinsk, psykologisk och pedagogisk synpunkt. Trots att våra daghem alltså ännu icke äro några »färdiga» institutioner med bestämda yttre och inre livsbetingelser, ännu pröva sig fram och först kanske i slutet av detta årtionde

mera allmänt kunna nå fram till de små, hemliknande och till barnens skala avpassade institutioner, som kommittén för sin del betraktar som framtidslinjen — trots detta *har daghemsvården* redan nu även *bestämda fördelar*.

Det är sålunda uppenbart, att en daghemsvistelse även med beaktande av den konstaterade översjukligheten kan vara medicinskt motiverad för vissa barn, även sådana som äro under 3 års ålder. Många daghemsbarn komma nämligen från hem med otillfredsställande bostads- och miljöförhållanden. För dem innebär daghemmet ett skydd och en omvårdnad, som de eljest kanske inte skulle bli delaktiga av. På daghemmet få de i regel en ur allmänhygienisk synpunkt god miljö och få utrymme att tillfredsställa sitt rörelsebehov. De få också där lära sig renlighet och ordning, tillfälle till vila och utomhusvistelse och en på näringsfysiologiska rön uppbyggd kost — allt av obestridligt positivt värde, när det gäller barnens kroppsvård. Genom den regelbundna hälsokontrollen finns det också möjligheter, att sjukdomstillstånd i god tid skall kunna konstateras och barnen remitteras till specialister.

Men även ur psykologisk synpunkt kunna daghemmen ha vissa fördelar för barn i alla åldrar. De kunna sålunda — i de fall där de äro socialt motiverade — ur psykisk synpunkt i vissa fall innebära ett skydd mot olämpligt inflytande och böra då också kunna utgöra ett led i den neurosförebyggande barnvården. Dessutom få barnen här lära sig anpassning och vinna en gemenskapsinställning under skolad ledning. Följderna av en skadlig hemmiljö kunna i vissa fall neutraliseras, och det finns redan nu riklig erfarenhet av hur barnens kontakt med daghemspersonalen och därmed med erfarna pedagoger blivit ett stöd för barnens utveckling. Även vad beträffar den psykiska vården skapar daghemmet möjligheter att i god tid vid behov kunna anknyta till specialvård och konsultationer.

I diskussionen om daghemsvårdens för- och nackdelar har man alltför lätt att jäm-

föra denna med vården i »idealhemmet», och på mer än ett håll gör man sig nog därvidlag skyldig till en viss idealisering av svensk hemmiljö i allmänhet. Jämförelsen skall dock göras — icke mellan det goda hemmet och daghemmet — utan mellan vården i daghemmet och den vård barnen annars skulle fått, de förhållanden de annars skulle tvingats leva i. För många daghemsbarn innebär nämligen vistelsen i daghemmet någonting ännu bättre än en vistelse i det hem, från vilket de komma, eftersom alternativet skulle varit, att de skulle fått en bristfällig vård. För sådana barn blir daghemmet kanske den fasta punkten i tillvaron.

Kring daghemsvården spela således fortfarande både skuggor och dagar. Bedömningen av daghemmens framtid måste också bli influerad av både deras för- och nackdelar. Det torde dock vara obestridligt, att man vid varje noggrann avvägning måste säga, att denna vård, såsom den på en del håll utformats är behäftad med påtagliga nackdelar för barn i allmänhet, trots de medicinskt och psykologiskt gynnsamma värden som daghemsvård för vissa barn kan innebära. *Detta konstaterande innebär emellertid icke att daghemsvården bör nedläggas eller att daghemmen spelat ut sin roll i vårt land. Enligt kommitténs uppfattning böra i stället alla ansträngningar inriktas på att eliminera nackdelarna samt på att göra daghemmen så tillfredsställande och gynnsamma som möjligt för de barn, som anlita dem.*

Varför utnyttjas daghem?

Daghemmen utgöra nämligen en viktig beståndsdel i det moderna svenska samhället, och det är föga troligt, att vi kunna tänka oss en framtid utan dem. Det måste bestämt understrykas, att talet om att mödrarna för nöjes skull, av lättja etc. skulle lämna sina barn till daghemmen är grundlöst. De mödrar, som ha sina barn på våra daghem, äro nästan utan undantag helt enkelt *tvingade* att ha dem där. Redan vid den undersökning av barnstugorna, som

gjordes 1944—45, kunde man konstatera att ca 40 % av barnen vid landets samtliga daghem kommo från »stympade hem» dvs. hem med änka, änkling, fränschild eller ogifta som försörjare. En intressant belysning av daghemsklienteletts sammansättning erhålles vidare genom den i bilaga 6 redovisade undersökningen från Stockholms daghem. Det visade sig nämligen, att 38% av daghemsbarnen år 1947 voro barn till ensamstående mödrar; medräknar man även de gifta par, där fadern var sjuk eller av annan anledning hade ingen eller osäker inkomst, blev siffran, där mödrarna i stort sett voro ensamförsörjande, 44 %. Det framkom vidare, att de ensamstående mödrarna hade sina barn på daghem till 93 % på grund av sin situation som ensamstående. Av de gifta paren hade 20 % sina barn på daghem av olika sociala orsaker och 70 % av ekonomiska orsaker. Sammanfattningsvis konstateras också i denna redogörelse, att »de orsaker som uppgivits till att barnen vistas på daghem med mycket få undantag är fullgoda och bärande». Liknande sociologiskt värdefulla orsaksundersökningar i övriga städer med daghem torde i stort sett ge enahanda resultat. Daghemsvården är *nödvändig* för vissa mödrar och familjer.

I allmänhet resas heller inga principiella invändningar mot att daghemmen finnas och ytterligare utbyggas för de fall, där daghemsvård ter sig socialt nödvändig. Daghemmens värde erkännes väl även ganska allmänt i de fall, då mannen är sjuk, eller inkomsten så låg och osäker, att familjen inte kan leva på den. Men redan här börja de första reservationerna, som sedan vidgas, så snart det blir tal om övriga kategorier, som önska anlita daghemmen och vilka man i den framtida planeringen måste ta hänsyn till: de mödrar, som fått en lång och dyrbar utbildning, den med åren växande skaran mödrar, som önska förena hem- och förvärvsarbete för att därigenom icke förlora kontakten med sitt tidigare förvärvsarbete och för att få känna en ekonomisk trygghet inför en oviss framtid, de mödrar, som inte ha anlag för hemar-

bete och som känna sig alltför isolerade i ett hem, men som kanske äro skickliga yrkesarbetare inom ett annat område, de mödrar, som under tillfälliga svårigheter i sin livssituation kunna bli hjälpta genom att för en tid ha ett arbete och få litet större perspektiv på sin tillvaro och sina problem och de mödrar som t.ex. för att fylla ut sin egen intressesfär, då barnen kommit upp i 3—4 årsåldern, önska knyta an till någon form av förvärvsarbete.

På sina håll ställer man nu frågan om samhället genom att tillhandahålla daghem bör »locka» mödrar med små barn till förvärvsarbete. Genom dystra skildringar av daghemsmödrarnas arbetsdag och med ur sängen uppryckta barn, barnvagnar rullande i ur och skur samt travarna av disk att ta itu med efter en hård arbetsdag utanför hemmet som argument i debatten söker man leda i bevis såväl att kvinnans plats är i hemmet som att förvärvsarbete inte »lönar» sig.

Inför hela denna förvirrande diskussion, där dessutom generationsmotsättningarna spela en uppenbar roll, kan det räcka med en hänvisning till hur dagens svenska samhälle ser ut. Den verklighet vi måste utgå ifrån är att vårt samhälle de senaste 50 åren genomgått en genomgripande förvandling samt att industrialismen och urbaniseringen stora omvandlingsprocesser med dess följdaföreteelser bland annat för kvinnorna, hemmen och familjerna icke kan sägas vara avslutad. Så mycket torde dock vara visst: någon återgång till det gamla blir det icke. Hela denna fortlöpande förändring i familjernas levnadsförhållanden, som faktiskt inträffat *måste* medföra en omprövning av gamla och invanda begrepp även vad beträffar kvinnorna och deras roll i samhället. Det går naturligtvis an att säga att man principiellt är av den uppfattningen att det är »direkt skadligt om för många kvinnor deltaga i näringslivet», men upphöjde vi en dylik maxim till praktisk politik skulle det innebära att allt vad svensk kvinnorörelse steg för steg tillkämpat sig skulle varit för-gäves. Det förefaller rimligt att erinra om statsrådet Möllers ord i propositionen¹ till

riksdagen hösten 1943 att eftersom näringslivet tar de gifta kvinnornas arbetskraft i anspråk i allt större utsträckning får detta faktum bilda utgångspunkten vid bedömandet av värdet av daghem. Daghemmen blir då den hjälp samhället erbjuder dessa kvinnor för att sätta dem i stånd att skaffa och uppfostra barn. Skapas icke dylika institutioner — fortsatte statsrådet Möller — kan följden bli antingen att familjer uraktlåta att skaffa barn eller uppskjuta detta så länge som möjligt eller att i de fall då familjer skaffa barn deras ekonomiska standard sjunker, vilket i regel medför psykologiska reaktioner av icke önskvärd art.

Det är nödvändigt att man överallt inser och bejakar det orubbliga faktum att samhällsutvecklingen för länge sedan passerat det stadium då *alla* kvinnor funno sig tillrädda inom hemmets väggar. Kvinnans rätt till förvärvsarbete utanför hemmet måste erkännas även i praktiken och samhälle och arbetsliv söka forma sig därefter. Även om det kanske är mest sannolikt att även i framtiden endast en mindre del av de gifta förvärvsarbetande kvinnorna söka förena hem- och jörvärvsarbete när barnen äro små, bör det emellertid vara angeläget för samhället att söka underlätta dessa mödrars dubbla arbetsuppgifter. Detta innebär icke att samhället skulle »locka ut» kvinnorna på arbetsmarknaden eller söka pressa ut dem dit, eftersom man kan förut-sätta att de flesta mödrar med småbarn, som anse sig böra bibehålla sitt förvärvsarbete, göra det av fullt förklarliga orsaker och efter moget övertägande. Denna kvinnornas önskan att själv få forma sitt liv och välja var de skola göra sin arbetsinsats måste respekteras av samhället och, när valet blir kombinationen hem- och förvärvsarbete, måste samhället ingripa med olika stödåtgärder för att *underlätta* denna kombination. Det är nämligen ett faktum att de kvinnor, som söka förena hem med förvärvsarbete få en arbetsbörda, som många gånger ter sig orimlig. En rad olika under-

¹ Se Kungl. Maj:ts prop. nr 339/1943 s. 56.

sökningar under senare år ha påvisat, att de förvärvsarbetande kvinnorna i jämförelse med männen ha frapperande höga siffror för sjukfrånvaro och att en i detta sammanhang väsentlig orsak säkerligen utgöres av den extra belastning, som de förvärvsarbetande kvinnornas arbetsuppgifter inom hem och familj medför trots att uppenbarligen en viss del av dessa sjukdagar tas ut för att vårda barnen t.ex. när dessa insjukna. Ett beklagligt faktum är också, att den högsta sjukligheten i tuberkulos är att finna bland mödrar med förvärvsarbete i 20—25 årsåldern. Mot dessa fakta kontrasterar det tvång, som mödrarna i åtskilliga familjer känna att även då barnen äro små bidra till familjens ekonomi. Genom den sjunkande giftermålsåldern baseras numera också äktenskapsbildningen i ökad utsträckning på kvinnorna som förvärvsarbetande. Uppfattningen om vad som är tillfredsställande ekonomisk standard varierar visserligen starkt mellan olika familjer — den ena kan klara sig på den och den inkomsten, medan den andra kanske ständigt har svårigheter att få debet och kredit att gå ihop. I de unga familjerna, som tyvärr ofta tvingas starta med skulder, avbetalningar, blir pressen på ekonomin ofta så stark, att hustrun även efter det första barnets ankomst ser sig nödsakad kvarstå i förvärvsarbete. Hos andra familjer, där ekonomin icke spelar samma roll, väljer hustrun av andra skäl, t.ex. önskan att hålla kontakt med ett värdefullt och berikande förvärvsarbete, att även efter barnens ankomst kvarstå i sitt arbete.

De dubbelarbetandes svårigheter

Det förefaller kommittén helt i linje med en demokratisk samhällsuppfattning och allmänmänsklig solidaritet, att samhället söker hjälpa och underlätta arbetet för alla dessa mödrar. Förvärvsarbetet för dem får icke — endast därför att de önska placera barnen på daghem — betraktas som något »nödvändigt ont». Den dubbla arbetsbördan för många förvärvsarbetande mödrar

och samhällets hittills visade bristande intresse för deras problem och svårigheter leder emellertid naturligen till att åtskilliga känna vantrivsel i arbetet och förklara sig hellre vilja stanna hemma. Många industriarbetande kvinnor, som sökt förena moderskap med heltidsarbete utanför hemmet, ha också ställts inför övermänskliga svårigheter. Vid en på kommitténs initiativ företagen social undersökning — se vidare bilaga 8 — på daghemmet LM-gården i Stockholm, där barnens föräldrar huvudsakligen bestå av fabriksarbetare, lägre kontorspersonal, affärsanställda samt köks- och serveringspersonal, fann man att av samtliga icke ensamstående mödrar endast 28 % förklarade att det gick relativt bra att förena hem- och förvärvsarbete, medan 11 % uttryckte en önskan om att få halvtidsarbete och hela 61 % energiskt förklarade, att de aldrig skulle ha förvärvsarbete, om de hade möjlighet att leva drägligt på mannens inkomst. Vid den tidigare omnämnda undersökningen på 8 daghem i Göteborg kom man dock till motsatt resultat: nästan samtliga ensamstående och 86 % av de gifta mödrarna förklarade att de ämnade fortsätta sitt förvärvsarbete.

De gifta förvärvsarbetande mödrarnas problem och svårigheter — ännu föga uppmärksammade och väntande på radikala grepp och åtgärder — få följaktligen icke tagas till intäkt för den åsikten att kvinnorna definitivt böra stanna i hemmet. Denna uppfattning strider uppenbarligen såväl mot den demokratiska utvecklingen som mot principen om att samhället äntligen bör ge de gifta kvinnorna — och även de gifta mödrarna med småbarn — möjlighet att välja mellan olika arbetsuppgifter, mellan hem- och förvärvsarbete. Det är således olämpligt att samhället och dess olika myndigheter uppställa »principer» om att kvinnorna böra bete sig så eller så och att »idealet» t.ex. är att kvinnorna alltid stanna hemma hos barnen. Självfallet skall icke någon press utövas från samhällets sida därhän att mödrar med småbarn påverkas att åtaga sig förvärvsarbete — såvitt kommittén kunnat

finna har så heller aldrig skett eller ifrågasatts. I den mån näringslivet i t.ex. en krissituation på arbetsmarknaden behöver och ställer direkta krav på kvinnlig arbetskraft bör denna *i första hand* sökas bland ogifta och gifta kvinnor utan småbarn. Problemet gäller emellertid icke detta utan att underlätta valfriheten för de kvinnor, som *själva önska* åtaga sig förvärvsarbete även när barnen äro små.

De förvärvsarbetande mödrarnas problem lösas emellertid icke helt genom tillkomsten av mera organiserade former för barntillsynen, daghem, familjedaghem etc. Dubbelarbetet, pressen både från hem- och förvärvsarbete, måste mildras, om icke kvinnorna skola slitas ut i förtid. Ännu befinna vi oss blott vid början av en reformperiod, då den förvärvsarbetande kvinnans och moderns problem tillåtas stå högt upp på dagordningen, men grunden för en ny tids uppfattning håller redan på att läggas hos människorna själva i den nya familjen. Lagandan är och måste i framtiden, såsom någon har sagt, än mer bli familjelivets röda tråd: man och hustru måste gemensamt hjälpas åt, murarna mellan vad som är »manliga» och »kvinnliga» sysslor rivas och en äkta ansvarsgemenskap träda i stället. En sådan utveckling kan glädjande nog skönjas hos dagens unga familjer, där bägge makarna äro förvärvsarbetande.

I stigande omfattning komma emellertid olika kollektiva anordningar och en förbättrad service på olika områden att visa sig nödvändiga för att de gifta kvinnorna skola kunna delta i förvärvsarbetet. En fortsatt rationalisering av hemarbetet, höjning av bostadsstandarden, förbättrade arbetsredskap i hushållen, kollektiva tvättier och hemtvättmaskiner, förbättrade inköpsmöjligheter, ökad användning av billig, färdiglagad, djupfryst eller konserverad mat, förbättrade möjligheter att anlita hemhjälp, en reviderad sambeskattnings etc. äro de utvägar, som måste anlitas. En utveckling i denna riktning är redan skönjbar; åtskilliga av dessa åtgärder och förslag äro redan prövade eller föremål för

offentlig eller enskild granskning, uppmärksamhet och utredning.

Deltids- och korttidsarbete visa vägen

Den kanske viktigaste förutsättningen för att även mödrar med småbarn i framtiden skola kunna ha förvärvsarbete synes dock vara att *arbetslivet även med beaktande av dess rättmätiga intressen och synpunkter söker anpassa sig till kvinnornas speciella behov, intressen, deras livsrytm och individuella förutsättningar*. Arbetsmarknadens parter, den arbetsfysiologiska forskningen m.fl. ha de senare åren i ökad omfattning ägnat dessa frågor uppmärksamhet och av olika tecken att döma kan man emotse en tid, då man på olika arbetsplatser tar större hänsyn till de speciella kvinnoproblemen i samband med förvärvsarbete. I detta sammanhang skall emellertid endast understrykas att åtskilliga av de förvärvsarbetande mödrarnas och daghemmens problem skulle kunna lösas genom ökad användning av *deltids- och korttidsarbete* eller genom en *förkortad arbetsvecka*. För *mödrarna* skulle detta innebära, att de på ett fysiologiskt lämpligare sätt skulle kunna sköta hem och barn, deras sjukfrekvens minska och hälsa förbättras. Den väsentligaste fördelen för de förvärvsarbetande mödrarna skulle dock sannolikt vara, att de härigenom skulle få en möjlighet att behålla kontakten med förvärvsarbetet även under den aktiva moder-skapsperioden. Ur samhällets synpunkt måste det betraktas såsom ett uppenbart slöseri, att stora summor årligen investeras i yrkesutbildning av kvinnlig arbetskraft t.ex. i skol- och universitetsutbildning etc., men att all denna utbildning sedan ej tillfullo utnyttjats, eftersom de flesta kvinnor icke anse sig kunna förena hem- och förvärvsarbete vid barnens ankomst. Det måste betraktas som en betydande nationalekonomisk vinst om kvinnorna även under de småbarnsbundna åren kunna hålla sin yrkesfärdighet uppe. Svårigheterna att efter 10—20 års hemarbete åter inpassa sig

i arbetslivet äro nämligen betydande. Deltidsarbetet skulle innebära, att kvinnan inte förlorade kontakten med sitt gamla yrke och att hon fick möjligheten att känna sig oberoende, bli mera aktiv och självständig. För de kvinnor, som trots ökade möjligheter till deltidarbete föredraga att under den tid barnen växa upp vistas tillsammans med dem i hemmet, borde arbetslivet i varje fall söka underlätta deras ev. återinträde i tjänst. Genom olika fortbildningskurser etc. skulle man kunna medverka till att sådana kvinnor kunna hålla kontakt med sitt gamla yrke.

För *daghemmens* del skulle ett ökat deltidarbete ha den största betydelse: den långa och pressande vårdtiden på i regel 8—10 timmar skulle kunna nedskäras till 5—6 timmar varigenom de medicinska riskerna skulle betydligt minska, barn och personal bli mindre ansträngda och hela daghemsvården komma in i en rytm, som mera lämpar sig för barnen.

Kring deltidarbetet råder emellertid — trots den klargörande offentliga analys¹ av dess för- och nackdelar, som gjordes för några år sedan — ännu viss tvekan. Tidigare befarade man sålunda på sina håll att deltidarbetet skulle betyda ett steg tillbaka och innebära vissa risker för kvinnornas uppträdande på arbetsmarknaden. Det torde emellertid vara tveksamt, om dylika pessimistiska tankegångar böra anläggas på en fråga, som är av så vital betydelse för de förvärvsarbetande mödrarnas möjligheter att förena hem- och yrkesarbete. Genom de åtgärder, som statsmakterna vidtagit på grundval av den nyssnämnda utredningen, ha de statliga myndigheterna numera möjlighet att medgiva deltidarbete inom tämligen vida gränser. Av olika anledningar synes dock deltidarbetet inom statsförvaltningen ännu ha fått en relativt liten omfattning. Inom det enskilda näringslivet har deltidarbetet prövats med växlande framgång de senaste åren. Ur rent produktionsekonomisk synpunkt kan

¹ Se Betänkande om deltidarbete i allmän tjänst m.m. SOU 1946: 71 särskilt s. 34—66 och 127—128.

förvisso deltidarbetet inom t.ex. vissa industrier te sig besvärligt med hänsyn till krav på flytande tillverkning, avlöning etc. Härtill kommer att det i regel torde medföra ökade administrativa svårigheter och ökade utbildningskostnader för företagen. För de ensamstående mödrarna är det också ur ekonomisk synpunkt mycket svårt att anordna deltidarbete. Trots dessa nackdelar synes deltidarbetet vara på frammarsch och bli allt vanligare. Denna utveckling måste också hälsas med tillfredsställelse eftersom *starka familjesociala och barnavårdande skäl tala för denna arbetsform för gifta förvärvsarbetande kvinnor med barn i förskoleåldern*. Ökade ansträngningar böra göras av arbetsmarknadens parter, så att deltidarbetet såväl blir allmännare som får fastare former. Först härigenom kan arbetslivets problem lösas på ett sätt, som mera överensstämmer med mödrarnas och barnens intressen. Det är sålunda enligt kommitténs uppfattning arbetslivet, som bör anpassas till de förvärvsarbetande mödrarna — icke såsom nu är fallet, tvärtom.

Betydelsen för arbetsmarknaden

Den diskussion, som rått de senaste åren om daghemmens för- och nackdelar, har emellertid mindre strävat efter att söka lösa institutionernas svårigheter eller undersöka möjligheterna för de förvärvsarbetande mödrarna att mera friktionsfritt utföra sina dubbla arbetsuppgifter än att förstora daghemmens risker och nackdelar samt ensidigt betona de finansiella och kommunal-ekonomiska sidorna av daghemspöblem. Daghemmens finansieringsproblem, vilka kommittén redan tidigare i detta kapitel s. 118—136 uppehållit sig vid, har på ett olyckligt sätt skjutits i förgrunden. Anledningarna härtill äro såsom tidigare påpekats uppenbara. Under slutet av 1940-talet ha nämligen daghemsvårdens kostnader stigit i takt med den allmänna pris- och lönestegringen, den ökade standarden på institutionerna etc., vilket gjort att denna vård på vissa håll tett sig alltför dyrbar. Efter-

som avgifterna i regel endast kunna täcka en mindre del av kostnaderna ha kommunerna i stor utsträckning fått subventionera daghemsvården. Denna utveckling har medfört att man börjat ifrågasätta daghemmens värde: de höga vårdkostnaderna anses helt allmänt överstiga mödrarnas förmodade insatser i produktionen, vilket säges utgöra ett bevis på att det icke »lönar sig» med daghem. I diskussionen rör man sig vidare företrädesvis med siffror från städer, där kostnaderna äro de högsta i landet. På mer än ett håll vill man betrakta dessa institutioner närmast som affärsdrivande verk. Daghemmen — väsentligen numera motiverade såsom ett led i modern befolkningspolitik och för att möjliggöra att kvinnorna kunna få välja arbetsinsats — ifrågasättas ur såväl arbetsmarknadspolitisk som samhällsekonomisk synpunkt. Man vill göra gällande att daghemmens produktionsbefrämjande effekt är ringa samt att samhällets och familjernas kostnader för daghemsvården blir så stora att »den samhällsekonomiska vinsten» blir ringa eller ingen. Man säger även att daghemmen för en fullgod vård måste disponera så mycket personal att det tillskott av kvinnlig arbetskraft, som kommer produktionen tillgodo, i hög grad reduceras. I samband härmed brukar anföras att samhället i stället för att inrätta daghem direkt borde subventionera mödrarna med det belopp som vårdkostnaderna uppgå till. Därigenom säges mödrarna kunna få stanna i hemmet, vilket i det sammanhanget i regel beskrives som den naturliga och bästa platsen för kvinnan.

De här refererade, nya synpunkterna på daghemmen och deras betydelse för kvinnorna — framförda först i slutet av 1940-talet — synas kommittén värda en närmare diskussion.

Vad till en början beträffar påståendet, att daghemsvården slukar så mycket personal, att vinsten för arbetsmarknadens del är mycket ringa, vill kommittén erinra om att undersökningar kring denna fråga tidigare gjorts bl.a. i England i samband med diskussionen om de s.k. »war time day

nurseries». Frågan har bl.a. tagits upp i en ledande artikel i British Medical Journal, »Day nurseries and industry» (BMJ 1947: 1), vars innehåll kommittén här nedan vill referera. I artikeln framhålls att krigsdaghemmen väsentligen tillkommo för att tillgodose behovet av arbetskraft. Daghemmen voro öppna för barn i åldern $\frac{1}{2}$ —5 år och begagnades företrädesvis av mödrar med ett eller högst två barn. Frånvarofrekvensen på daghemmen — och av mödrarna från arbetet — var 25 % eller mer, varigenom daghemmen kunde överbeläggas med i genomsnitt 20 %. I artikeln erinras om en engelsk undersökning, enligt vilken ett engelsk krigsdaghem för 100 barn endast frigjorde 27 personer för heltidsarbete i industrien. Beräkningen hade utförts med utgångspunkt från siffror på antalet mödrar med två barn, antalet barn som voro frånvarande eller blott halva tiden på daghem och antalet anställda personer på daghemmet. Enligt denna undersökning hade den årliga kostnaden för daghemsvården per person, som frigjorts för heldagsarbete inom industrien, uppgått till £ 192 (= ca 3 250 kr. enligt 1943 års kurs). British Medical Journal påpekar emellertid, att siffran gäller 1943 och att kostnaderna sedan dess ökat betydligt samt anför vidare, att man vid den citerade undersökningen i siffrorna icke medtagit annat än den personal, som var direkt anställd vid daghemmen. Man bör därtill lägga den arbetskraft, som behövs för medicinsk övervakning, administration, skrivarbete och rapporter, tvätt och städning, utrustning och reparationer. Därtill kommer den arbetskraft, som tas i anspråk, när ett barn från ett daghem måste vårdas på sjukhus. All denna arbetskraft är svår att uppskatta, men tidskriften drar den slutsatsen, att man kan ifrågasätta, om inte daghemmen absorbera mer arbetskraft än de frigöra. I detta sammanhang må omnämnas att en annan engelsk undersökning¹ gjort gällande att daghemmen i England,

¹ A statement by the Day Nurseries Committee of the Medical Women's Federation adopted by the Council of the Federation. British Medical Journal 2: 217, 1946.

som 1944 hade plats för 71 000 barn, vid denna tidpunkt frigjorde högst 35 000 kvinnor för förvärvsarbete, sannolikt betydligt mindre.

De siffror dessa engelska undersökningar kommit fram till synas så intressanta för en bedömning av *daghemmens betydelse för arbetsmarknaden*, att kommittén sökt utföra vissa beräkningar gällande svenska förhållanden.¹ Kommittén har härvidlag utgått från förhållandena i Stockholm och frågeställningen har varit: Hur många mödrar kunna 100 daghemsplatser »frigöra» för förvärvsarbete? Man kan då först och främst uppskatta frånvarofrekvensen bland barnen på daghem i Stockholm till 25 %.² Den »överbeläggning», som härigenom möjliggöres, uppgår liksom i de engelska beräkningarna till 20 %. Under dessa förutsättningar skulle 100 daghemsplatser motsvara 120 inskrivna barn och — på grund av frånvarofrekvensen 25 % — genomsnittligt 90 barn på daghemmen. Enligt beräkningar utförda inom Stockholms stads statistiska kontor hade under senare delen av 1947 10,9 % av samtliga familjer med barn på daghem mer än ett barn på daghem. Det genomsnittliga antalet barn på daghem per moder var 1,11 och 90 daghemsbarn motsvara följaktligen 81 mödrar.³

¹De i fortsättningen redovisade arbetskraftsmässiga och ekonomiska kalkylerna ha granskats av professorn i nationalekonomi med finansrätt vid Lunds universitet Carsten Welinder samt docent Anders Östlind vid Stockholms Högskola.

²Det är väl känt att från vissa daghem stundom redovisats ännu högre frånvarofrekvens. Detta kan emellertid stundom bero på speciella förhållanden såsom att en del av barnen tillfälligt kunnat beredas lantvistelse, vissa mödrar ha 5-dagarsvecka etc. Personalens medverkan vid platsernas effektiva utnyttjande är även av stor betydelse. Den i kalkylen anförda frånvarofrekvensen — 25 % — är enligt erfarenhet från landets övriga daghem rimlig och bör därför sannolikt kunna gälla för landet i dess helhet i varje fall i en kalkyl som denna.

³Om daghemsverksamheten ökar väsentligt kan man vänta att siffran 1,11 stiger genom att mödrar med fler än ett barn då tillkomma i ökad utsträckning.

Med ledning av dessa siffror och av sammanställningarna över behovet av personal för barnens vård på daghem i kap. 12 kan detta anges till 22 vårdare per 100 daghemsplatser. 100 daghemsplatser kunna alltså under dessa förutsättningar frigöra $81 - 22 = 59$ kvinnor för heldagsarbete inom förvärvslivet och i kalkylen förutsättes att så även sker. Det må påpekas att kalkylen också förutsätter att de mödrar, som få ett barn placerat på daghem, eljest ej skulle tagit arbete. Den nyssnämnda siffran gäller emellertid endast för daghem med barn över 2 år. Tar man hänsyn till spädbarnsavdelningarna på daghemmen och att dessa kräver ett relativt större antal vårdare blir siffran något lägre. För Stockholms del blir den sålunda 56. Det må även anmärkas att viss personal självfallet åtgår genom att daghemsbarnens konstaterade översjuklighet medför en viss press på sjukhusvården och ett ökat ianspråktagande av dess personal. Det är emellertid tveksamt om dessa förhållanden äro av sådan storleksordning att de nämnvärt kunna påverka kalkylen. Enligt ovan citerade engelska kalkyl frigjordes högst hälften så många mödrar som antalet platser för barnen (35 000 mot 71 000). Den här gjorda kalkylen, som ju också är en »högst-kalkyl» synes stämma ganska bra (56 eller 59 mot 100).

Kommittén är angelägen framhålla, att de ovan gjorda beräkningarna självfallet icke göra anspråk på absolut exakthet. De meddelade siffrorna för antalet kvinnor, som kunna »frigöras» för förvärvsarbete, måste sålunda förses med vissa reservationer och kunna självfallet allt eftersom man ändrar de premisser på vilka hela beräkningen vilar både höjas och sänkas. Den antagna frånvarofrekvensen för barnen — 25 % — behöver sålunda inte med nödvändighet innebära, att mödrarnas frånvarofrekvens från arbetet är lika stor. I många fall kan man exempelvis räkna med att barnen vid sjukdomsfall tillfälligtvis kunna skötas av anhöriga eller vänner. Om t.ex. vart tionde barn kan skötas på detta sätt — utan att mödrarna behöva vara

borta från arbetet — betyder det, att siffran 59 i stället höjes till närmare 62. Siffran 56 höjes till närmare 59.

De siffror, som kommittén sålunda kommit fram till, tala för att *det tillskott till arbetsmarknaden som åstadkommes genom daghemmen inte kan anses betydelselöst.*

Mot 100 anställda på daghemmen svara drygt 490 heltidsarbetande mödrar. När hänsyn togs till den 25-procentiga frånvarofrekvensen reduceras siffran till 370 mödrar i genomsnitt per dag dvs. en *vinst* på 270 heltidsanställda mödrar.

Den samhällsekonomiska betydelsen

Även frågan om daghemmens samhällsekonomiska betydelse närmast det samhällsekonomiska värdet av att kvinnlig arbetskraft genom dem »frigöres» för arbete utom hemmet har aktualiserats under senare år. Den centrala frågan i detta sammanhang blir vilka kostnader det medför för samhället att medelst daghem underlätta mödrarnas förvärvsarbete. Med kostnad ur samhällets synpunkt avses här inskränkning av realinkomst. En viss åtgärd kan förorsaka samhället kostnader antingen genom att taga i anspråk produktionsfaktorer, som eljest skulle använts till annan produktion, eller genom att göra produktionsfaktorer sysslösa eller minska deras produktiva insats. En åtgärd, som visserligen förorsakar vissa direkta utgifter, men som genom att öka samhällets produktionskapacitet ökar den totala nationalprodukten, innebär icke någon kostnad för samhället i dess helhet.

Vilken verkan har nu inrättandet av daghem i samhällsekonomiskt avseende? För att belysa denna fråga jämföres här två alternativa fall. I det första fallet inrättas ett daghem med 100 vårdplatser, varvid de 81 kvinnorna, som »frigöras» från hemarbete, antagas taga anställning utanför hemmet, medan 22 andra kvinnor sysselsätts med skötseln av barnen på daghemmet. I det andra fallet inrättas inget daghem, utan de 81 mödrarna fortsätta att

vårda sina barn i hemmet. Följaktligen medför inrättandet av ett dylikt daghem ett nettotillskott av 59 kvinnor till arbetsmarknaden.

Det nominella värdet av en viss produktionsfaktors insats kan i allmänhet icke uppskattas på annat sätt än genom det pris, som betalas för dess utnyttjande. Jämförelsen göres därför lättast indirekt och frågan blir hur stora utgifter, som bliva nödvändiga för att 81 kvinnor skola ha sina barn på daghem. Den genomsnittliga vårdkostnaden per barn och dag varierar i Stockholm mellan 6 och 11 kronor med ett genomsnitt på över 9 kronor. På andra orter ligga vårdkostnaderna i många fall väsentligt lägre. Om man räknar med kostnaderna 7 och 9 kronor och anger antalet vård dagar per år till 280 blir årskostnaderna per barn resp. 1 960 och 2 520 kronor. Per 100 daghemsplatser, vilket genomsnittligt motsvarar 90 barn och 81 mödrar, bli de totala årsutgifterna 176 000 resp. 227 000 kronor. I dessa belopp ingår emellertid värdet av barnens mat. Eftersom det ur samhällsekonomisk synpunkt inte innebär någon skillnad om barnen få sin mat hemma eller på daghemmet, måste denna utgift frånräknas. Med matkostnaden uppskattad till 1 krona per barn och dag blir totala matkostnaden för 90 barn under 280 dagar 25 200 kronor och de återstående kostnaderna enligt de två alternativen 151 000 och 202 000 kronor. Dessa belopp böra betraktas såsom de nominella värdena på samhällets uppoffringar i form av byggnadsmaterial, underhåll och amortering av daghemsbyggnader samt vårdpersonalens »undandragande» från den direkta produktionen.¹ Till utgiftssidan hör också det produktionsbortfall som kan följa av att hemarbetet för de 81 mödrarna, som har heltidsarbete utom hemmet sannolikt inskränkes.

Om ekvationen samhällsekonomiskt skall gå ihop, måste de beräknade utgifterna

¹ Det har härvid antagits, att vårdpersonalen om den icke varit anställd på daghem, skulle haft arbete på annat håll men med samma lön som den har på daghemmet.

jämnt uppvägas av de 81 mödrarnas insats i produktionen. Det nominella värdet på denna insats kan primärt inte uppskattas på annat sätt än genom de löner, som utbetalas för deras arbete. En uppdelning av de beräknade utgifterna (exklusive matkostnad) på var och en av de 81 mödrarna ger till resultat genomsnittsutgifter enligt de två utgiftsalternativen på 1 850 resp. 2 500 kronor. Härtill kommer — som nyss påpekats — värdet av det produktionsbortfall, som följer av att dessa mödrars hemarbete minskar. På grundval av vissa beräkningar, som närmare redovisas i det följande, har detta värde grovt uppskattats till 1 300 kronor per kvinna. Denna siffra är sannolikt i överkant, eftersom mödrarna även om de ha förvärvsarbete måste sköta det nödvändiga arbetet inom hemmen. Snarare kan man säga att de komma att arbeta hårdare än förut, då samhället genom att låta deras arbete med skötseln av ett barn, förmår dem till att ta heltidsarbete utom hemmet. Om vi emellertid godtar den angivna siffran på 1 300 kronor höjes utgiftsgenomsnittet till 3 150 resp. 3 800. Om de förvärvsarbetande mödrarnas genomsnittliga inkomster av förvärvsarbete uppgå till jämnt dessa belopp skulle daghemsvärden icke innebära någon

nettokostnad för samhället. Äro inkomsterna större uppstår en vinst. De allra flesta vuxna kvinnor, som ha heltidsarbete t.ex. inom industrin, torde uppnå inkomster överstigande de nämnda beloppen. Som exempel kan här nämnas att den genomsnittliga löneinkomsten för kvinnliga arbetare över 18 år inom industrien år 1949 uppgick till 4 697 kronor i Stockholm.

I den mån kvinnor med högre löner anlita daghemmen i stället för att sluta sitt arbete när de få barn, stiger givetvis den vinst, som samhället som helhet gör. Ett par räkneexempel kunna tjäna till att belysa storleksordningen av dessa nettovinst. I nedanstående tablå ha sålunda medtagits dels kvinnliga arbetare inom industri m.m. och dels kvalificerad kontorspersonal i Stockholm. De förras årsinkomster kunna uppskattas till genomsnittligt 4 700 kronor och de senares till 6 000 kronor, dvs. 390 resp. 500 kronor per månad. Vidare räknas med en daghemskostnad av 7 resp. 9 kronor per barn och dag.

Om man enbart ser till den högre betalda gruppen av förvärvsarbetande kvinnor skulle samhället enligt denna mycket förenklade beräkning tillföras en icke obetydlig vinst. Däremot är vinsten när det gäller de kvinnliga industriarbetarna lägre.

Yrkeskategori resp. värdkostnad	Summa inkomster av arbete utom hemmet (81 × 4 100 resp. 81 × 6 000)	Direkta kostnader för daghemsvärden $90 \times (7-1) \times 280$ resp. $90 \times (9-1) \times 280$	Netto för samhället fränsett kostn. för hemarbetet kol. 2—3	Det uppskattade värdet av kvinnornas arbete i hemmet	Nettotillskott till nationalprodukten kol. 4—5
1	2	3	4	5	6
<i>Kvinnliga arb. inom industrien</i>					
Värdkostnader 7 kr ..	380 700	151 200	229 500	105 300	124 200
„ 9 „ ..	380 700	201 600	179 100	105 300	73 800
<i>Kvalificerad kontorspersonal</i>					
Värdkostnader 7 kr ..	486 000	151 200	334 800	105 300	229 500
„ 9 „ ..	486 000	201 600	284 400	105 300	179 100

Kommittén vill slutligen framhålla, att i den mån bristen på arbetskraft har till följd att befintligt realkapital inte kan utnyttjas i full utsträckning medför detta att ett »fri-görande» av arbetskraft icke kan värderas enbart genom de utbetalda lönesummorna. Sekundärt uppkommer nämligen här ett »mervärde» genom att realkapitalet får större avkastning och detta mervärde kan i vissa fall vara betydande, särskilt i nuvarande läge. Man kan blott framhålla vad det kostar samhället att vissa arbetsplatser — särskilt i trånga sektorer inom produktionen eller inom t.ex. sjuk- och hälsovården — stå tomma. Särskilt inom produktionens »flaskhalsar» betyder ofta tillskottet av ny arbetskraft en ökning av produktvärdet långt utöver det värde, som lönen ger ett uttryck för. Det må också här framhållas att i den mån daghem de senare åren inrättats t.ex. av industrier och sålunda direkt motiverats ur arbets- och produktionspolitiska synpunkter dessa daghem i regel uppförts på sådana orter, där vissa arbetsplatser stått tomma och förefintlig maskinpark icke kunnat utnyttjas. Det förefaller rimligt antaga att daghemmen i dylika fall haft en produktionsbefrämjande effekt.

Kommittén vill emellertid understryka att det försök till en analys av de samhälls-ekonomiska problemen kring daghemmen, som ovan gjorts, icke bör tillmätas bokföringsmässig exakthet, eftersom kalkylen vilar på premisser om vilka olika åsikter kunna råda och måste baseras på antaganden, som delvis kunna visa sig oriktiga. Frågan om det samhällsekonomiska värdet av daghemmen är i själva verket ett mycket komplicerat problem, som griper över i hela diskussionen om hem- resp. förvärvsarbets lönsamhet. Kalkylen har emellertid närmast tillkommit för att i någon mån söka bringa klarhet i den diskussion, som rätt i denna fråga de senaste åren och som hämtat sina argument och sin näring ur det förhållandet att daghemsvården på vissa håll med dryga vårdkostnader, låga avgifter samt ökad kommunal subvention tett sig dyrbar.

Lönar sig förvärvsarbete för mödrar?

Diskussionen om daghemmens »samhälls-ekonomiska värde» har emellertid i sin tur medfört att även den privatekonomiska sidan av daghemsproblemet ägnats ökad uppmärksamhet. På sina håll har man börjat ställa sig frågande även till *lönsamheten av gift kvinnas förvärvsarbete och vilka ekonomiska konsekvenser, som förvärvsarbetet får för familjerna, om t.ex. barnen måste lämnas på daghem.* Kommittén har gjort ett försök till analys även av detta problem — också i detta fall utan anspråk på annat än att söka räknemässigt skissera de förutsättningar och faktorer, som man måste ta hänsyn till när man närmar sig problemet om det lönar sig för gifta kvinnor att förvärvsarbeta.

Frageställningen vid kommitténs undersökning härvidlag har varit: Hur lönar sig förvärvsarbete för gifta kvinnor med småbarn? Man kan lätt räkna fram hur mycket den gifta kvinnan får behålla av en viss inkomst sedan avdrag gjorts för obligatoriska utgifter såsom skatter och folkpensionsavgifter. Man vet också hur stora avgifter hon i allmänhet får betala för att ha barnen på daghem. Däremot kan man inte med något större mått av säkerhet räkna ut hur mycket hon skulle kunna förtjäna på det merarbete, som skulle kunna utföras i hemmet om hon inte hade förvärvsarbete. Ett fullständigt besvarande av frågan måste emellertid innefatta en jämförelse mellan den nettoinkomst hustrun eller snarare familjen har på hustruns förvärvsarbete och »inkomsten» av det ökade arbete hon kan utföra i hemmet om hon inte har förvärvsarbete. I det följande skall därför några uppgifter lämnas, som åtminstone kunna tjäna till ledning för en grov uppskattning av förvärvsarbetets lönsamhet. I tab. 20 presenteras först den nettoinkomst familjen har av hustruns förvärvsarbete när avdrag gjorts för skatter och daghemsavgifter. Tabellen är beräknad för ett gift par bosatt i Stockholm år 1949. Kolumn 4 i tabellen avser det netto, som återstår av hustruns inkomst sedan avdrag gjorts för hust-

Tab. 20. Nettotillskott till familjeinkomsten på grund av hustruns förvärvsarbete under olika förutsättningar.

Tabellen avser förhållandena i Stockholm.

Mannens inkomst	Hustruns inkomst	Familjeinkomst	Nettotillskott till familjeinkomsten på grund av hustruns förvärvsarbete om familjen har			Kol. 4 i % av kol. 2	Kol. 5 i % av kol. 2	Kol. 6 i % av kol. 2
			0 barn	1 barn på daghem ¹	2 barn på daghem ¹			
1	2	3	4	5	6	7	8	9
4 000	2 000	6 000	1 755	1 517	1 390	88	76	70
	4 000	8 000	3 355	2 950	2 655	84	74	66
	6 000	10 000	4 880	4 250	3 730	81	71	62
	8 000	12 000	6 385	5 575	4 875	80	70	61
6 000	2 000	8 000	1 740	1 335	1 040	87	67	52
	4 000	10 000	3 280	2 650	2 130	82	66	53
	6 000	12 000	4 770	3 960	3 260	80	66	54
	8 000	14 000	6 230	5 390	3 710	78	67	46
8 000	2 000	10 000	1 715	1 085	565	86	54	28
	4 000	12 000	3 210	2 400	1 700	80	60	43
	6 000	14 000	4 665	3 825	2 985	78	64	50
	8 000	16 000	6 110	5 705	4 430	76	71	55
10 000	2 000	12 000	1 685	875	175	84	44	9
	4 000	14 000	3 140	2 300	1 460	79	58	37
	6 000	16 000	4 585	3 745	2 905	76	62	48
	8 000	18 000	5 945	5 105	4 265	74	64	53
12 000	2 000	14 000	1 655	815	—30	83	41	—
	4 000	16 000	3 100	2 260	1 420	78	57	36
	6 000	18 000	4 465	3 625	2 785	74	60	46
	8 000	20 000	5 760	4 920	4 080	72	62	51
14 000	2 000	16 000	1 650	810	—30	83	41	—
	4 000	18 000	3 010	2 170	1 330	75	54	33
	6 000	20 000	4 395	3 465	2 625	72	58	44
	8 000	22 000	5 535	4 695	3 855	69	59	48

¹ Det förutsattes att familjen endast har detta eller dessa barn.

runs skatter och skatteökning på grund av höjd familjeinkomst. I avdragen ha också inräknats folkpensionsavgifterna. Den kommunala utdebiteringen har i beräkningarna satts till 8,50 kronor. I kolumnerna 5 och 6 har nettoinkomsten enligt kolumn 4 minskats med avgifterna för barnens vistelse på daghem. Daghemsavgifterna ha därvid beräknats med ledning av de taxetabeller, som gälla för de kommunala daghemmen i Stockholm. Dessa avgifter ha minskats med en beräknad kostnad för barnens mat av

1 krona per barn och dag under 280 dagar per år. De beräknade nettoinkomstbeloppen äro avrundade till närmaste femkronorsgräns.

Tabellen anger nettot på hustruns inkomst i olika inkomstgrupper. Om mannen t.ex. har en årsinkomst på 8 000 kronor och hustruns inkomst är 4 000 kronor, så blir familjeinkomstökningen genom hustruns arbete enligt tabellen 3 210 kronor, när hänsyn icke tagits till ev. kostnader för barnens daghemsvård. Om familjen har 1

barn på daghem blir motsvarande familjeinkomstökning 2 400 kronor och om familjen har 2 barn på daghem blir inkomstökningen 1 700 kronor.

I tabellen har också angivits den procentuella andel av hustruns inkomst, som återstår efter de gjorda avdragen. I ovan anförda exempel blir denna andel, om familjen inte har något barn på daghem, 80 %. Motsvarande procenttal om familjen har 1 resp. 2 barn på daghem äro 60 resp. 43. I detta exempel går sålunda, om man räknar med 2 barn på daghem, mer än hälften av hustruns inkomst till direkta utgifter för inkomstens förvärvande.

Av tabellen framgår vidare, att den behållna relativa andelen av hustruns inkomst sjunker med stigande familjeinkomst, när hänsyn endast tages till skatter och folkpensionsavgifter (kol. 7). Om mannen har en årsinkomst på 4 000 kronor och hustruns inkomst är 2 000 kronor, blir denna andel 88 %. Om mannens årsinkomst i stället är 14 000 kronor och hustruns 8 000 kronor, blir motsvarande behållna andel av hustruns inkomst 69 %. Förhållandet blir emellertid annorlunda om hänsyn tages till kostnaderna för daghemsvården. Genom att daghemsavgifterna öka med ökad familjeinkomst upp till en viss gräns för att därefter vara konstanta, kommer den behållna relativa andelen av hustruns inkomst att sjunka med stigande inkomster så länge familjeinkomsten håller sig under denna gräns. För familjeinkomster över samma gräns kommer däremot den behållna relativa andelen av hustruns inkomst att stiga med stigande inkomster. Detta förhållande framgår av procenttalen i kol. 8 och 9 i tab. 20. Om familjen t.ex. har 2 barn på daghem och mannens inkomst är 4 000 kronor, blir behållningen 70 % av hustruns inkomst om denna är 2 000 kronor, men endast 61 % om hennes inkomst är 8 000 kronor. Om mannens inkomst i stället är 14 000 kronor uppstår förlust om hustruns inkomst är 2 000 kronor medan behållningen blir 48 % om hennes inkomst är 8 000 kronor.

I tabell 20 återfinnas alltså nettoinkom-

sterna på hustruns förvärvsarbete under olika bestämda förutsättningar. För att avgöra om förvärvsarbetet är lönande eller icke måste man, som nämnts, uppskatta huru stora indirekta förluster familjen får vidkännas genom att hemarbetet inte kan utformas på samma sätt som när hustrun enbart sköter hemmet.

Den fråga man härvidlag först måste ta ställning till är hur många flera timmar t.ex. per vecka, som den helt hemarbetande hustrun kan ägna åt arbete i hemmet jämfört med den förvärvsarbetande. Man kan generellt uppskatta den förvärvsarbetande hustruns arbetstid utom hemmet till 48 timmar per vecka. Härtill kommer i de flesta fall viss tid för resor till och från arbetet men å andra sidan förekomma många fall där arbetstiden är mindre än 48 timmar, varför värdet i kalkylen får stå oförändrat. Detta antal timmar är alltså den bruttotid, som den helt hemarbetande husmodern har till sitt förfogande utöver den förvärvsarbetande. Från denna bruttotid avgår dels den tid, som den helt hemarbetande hustrun måste ägna direkt åt eftersyn av barnen, dels den tid, som åtgår för matlagning främst åt barnen. Båda dessa uppgifter slipper den förvärvsarbetande hustrun ifrån, om barnen äro på daghem. Den första posten, barneftersynen, varierar givetvis högst avsevärt med barnens ålder och barnantalet i familjen. Enligt undersökningar, som utförts av Hemmens forskningsinstitut och för vilka utförligt redogöres i »Familjeliv och hemarbete»¹ är den tid, som åtgår för direkt manuell vård av ett barn på 6 månader omkring 4 timmar per dag. Om barnet är 5 år är den genomsnittliga vårdtiden per dag däremot endast $1\frac{1}{4}$ timme. För ett barn i 2 års ålder är vårdtiden omkring $2\frac{1}{2}$ timme. Denna vårdtid per dag får i det följande gälla som genomsnitt för 1-barnsfamiljer. En $\frac{1}{2}$ timme har emellertid frändragits för sådant arbete med barnet, som även den förvärvsarbetande modern måste hinna med på morgnar och kvällen. Återstår 2 timmar per dag eller

¹ SOU 1947: 46 s. 56—61.

12 timmar per 6-dagarsvecka för direkt barneftersyn i 1-barnsfamiljen. Om familjen har 2 barn i åldern 2—5 år blir motsvarande tid enligt den ovan anförda undersökningen ca $2\frac{1}{2}$ timme per dag eller nära 16 timmar per 6-dagarsvecka. Tiden för den »extra» matlagning, som den hemarbetande hustrun har att utföra, kan grovt uppskattas till hälften av den totala tiden för matlagning i ett hushåll på 3 å 4 personer. Den totala matlagningstiden per dag uppgår enligt flera olika i ovan nämnda arbete redovisade undersökningar till 3 timmar och tiden för denna »extra» matlagning skulle alltså vara ca $1\frac{1}{2}$ timme per dag eller 9 timmar per vecka.

Av bruttoarbetstiden, 48 timmar, återstår alltså för 1-barnsfamiljen $48 - 12 - 9 = 27$ timmar per vecka och för 2-barnsfamiljen $48 - 16 - 9 = 23$ timmar per vecka. Det måste emellertid starkt understrykas, att dessa uppgifter äro mycket grovt uppskattade och byggda på undersökningar, vilkas resultat icke är statistiskt säkerställda.

Återstår så att uppskatta det ekonomiska värdet av den hemarbetande hustruns 27 resp. 23 »extratimmar» per vecka. Utgångspunkten måste vara att den totala arbetstiden per vecka är densamma för den hemarbetande och den förvärvsarbetande hustrun. Om den hemarbetande hustrun har kortare total arbetstid, innebär ju detta en standardhöjning, som inte kan uttryckas i pengar, men vars värde givetvis inte får förbises. De delar av hemhushållningen, som närmast komma ifråga som inkomstkällor för den hemarbetande hustrun är sådana, som alternativt kunna klaras av den hemarbetande husmodern eller ordnas genom inköp av färdiga varor resp. skötas av lejd arbetskraft. Det som härvid närmast åsyftas är t.ex. hemsömnad kontra konfektion, hembakning kontra inköp av olika sorters bröd, hemkonservering kontra inköp av färdiga konserver, storrengöring och stortvätt av den hemarbetande husmodern i stället för med lejd arbetskraft eller ifråga om tvätten genom bortsändning till handelstvätter. I vilken utsträckning dessa

sysslor med nödvändighet måste klaras genom inköp av färdiga varor eller med hjälp av lejd arbetskraft kan med nu tillgängliga uppgifter inte avgöras. Man kan inte heller med säkerhet avgöra om en familjs behov är av sådan storleksordning att det täcker en »extra» arbetstid på 23 å 27 timmar per vecka. Om man emellertid förutsätter att så är fallet, och med ledning av de uppgifter, som anförts i betänkandet om »Familjeliv och hemarbete» (SOU 1947:46, s. 67—100) försiktigt uppskattar den hemarbetande husmoderns timpenning på de ovan nämnda sysslorna till 1 krona, skulle veckoinkomsten på hemarbetet bli 23 å 27 kronor. Omräknat till årsinkomst gör detta för 1-barnsfamiljen ca 1 400 kronor och för 2-barnsfamiljen 1 200 kronor. Med hänsyn till att utrymmet för lönande hemarbete är större i en familj med 2 barn än i en familj med 1 barn, främst på grund av det ökade klädbehovet, är det skäl att för båda familjetyperna räkna med samma belopp per år och uppskatta detta till 1 300 kronor.

Om detta värde får tillmätas någon grad av tillförlitlighet, kan man nu genom jämförelser med tabell 20 avgöra vid vilka inkomstkombinationer som hemarbetet resp. förvärvsarbetet är lönande. I den lägsta inkomstklassen (mannens inkomst 4 000 kronor) blir förvärvsarbetet lönande även med så låg inkomst för hustrun som 2 000 kronor. Med stigande familjeinkomst stiger sedan den inkomst, som hustrun måste ha för att förvärvsarbetet skall vara lönande. Om mannen t.ex. har 8 000 kronor och familjen har 1 barn, måste hustrun ha ca 2 500 kronors inkomst och om familjen har 2 barn något mer än 3 000 kronors inkomst. »Vinsten» blir emellertid i alla de inkomstklasser, som redovisas i tabellen, ganska liten även för relativt höga hustruinkomster. Om mannen har 14 000 kronor och hustrun 8 000 kronor, blir nettot efter avdrag för skatter och daghemsavgifter samt de 1 300 kronor, som hemarbetet uppskattats inbringa, i 1-barnsfamiljen 3 395 kronor och i 2-barnsfamiljen 2 555 kronor, dvs. 39 resp. 27 % av hustruns inkomst.

Det måste än en gång starkt understry-

kas att beräkningarna endast kunnat bli mycket ungefärliga. Hänsyn har vidare endast tagits till sådana »heminkomster» resp. utgifter för förvärvsarbete, som ansetts vara mycket sannolika resp. nödvändiga. Givetvis varierar den »inkomst», som en hemarbetande hustru kan arbeta in efter kunskaper i hushållsarbete, sömnad etc. och efter de hjälpmedel hon har tillgång till i sitt hem. Den uppskattade timinkomsten — 1 krona — kan säkerligen i vissa fall uppgå till det dubbla eller mera. På samma sätt varierar den förvärvsarbetande hustruns direkta utgifter för förvärvsarbetet. Hon måste kanske kosta på sig resor till och från arbetet, ha relativt stora kostnader för kläder samt personlig omvårdnad. Ovanstående beräkningar äro alltså gjorda i underkant såväl beträffande värdet av den hemarbetande hustruns arbete som beträffande den förvärvsarbetande hustruns utgifter för förvärvsarbetet. En blott obetydlig förskjutning uppåt av endera av dessa värden eller båda inverkar givetvis mycket starkt på »nettotillskottet» till familjeinkomsten och kan t.o.m. medföra att detta helt försvinner i många inkomstlägen.

Kommittén vill ännu en gång starkt understryka, att de här framlagda försöken till analys av daghemmens betydelse inom samhällsekonomin samt förvärvsarbetets »lönsamhet» för de gifta kvinnorna icke få tillmätas avgörande betydelse i en diskussion om daghemmen eller bedömas alltför bokstavligt eller räknemässigt. Bägge problemen äro så komplicerade, att varje försök till en mera siffermässig analys måste bli behäftad med större eller mindre fel, beroende på de olika antaganden man tvingas göra eller utgå från. Särskilt svårt är det självfallet att nå fram till någon mera kvantitativ uppskattning av hemarbetets »kontanta värde» — ett värde som ju måste insättas i varje försök att t.ex. ekonomiskt väga hem- mot förvärvsarbete. Det kan vidare erinras om att t.ex. de från undersökningar inom Hemmens forskningsinstitut hämtade uppgifterna om den tid som varje dag ägnas i ett hem åt barnavård, självfallet aldrig kunna ta hän-

syn till faktorer, vilka icke kunna uppskattas eller mätas — ömhet, moderskärlek, hängivenheten mellan moder och barn etc. Kommittén vill även betona, att de ekonomiska faktorerna självfallet aldrig böra dominera diskussionen i dessa frågor. Det vore olyckligt om daghemmen och problemet om förvärvsarbete eller ej — vilket för många mödrar kanske är en fråga om trivsel — skulle reduceras enbart till ett krasst räknestycke, en bokföringsmässig kalkyl och man skulle glömma bort den mänskliga faktorn, de psykologiska momenten, alla de irrationella, ovägbara och omätbara faktorerna — såväl för de förvärvsarbetande som de hemarbetande mödrarna.

Direkta mödrabidrag?

I den ekonomiska och finansiella diskussionen kring daghemsvärden har såsom ett sista argument mot daghemmens »indirekta form av understöd» anförts, att såväl för moder som samhälle samma resultat skulle uppstå, om *modern direkt uppbar understöd så att hon kunde sköta sina barn i hemmet*. Dessa tankegångar ha på visst håll konkret formulerats på så sätt att det vore billigare för kommunerna att i stället för daghem utbetala 300 kronor i månaden och låta husmödrarna stanna hemma. Även i den diskussion om daghemmen, som förts i t.ex. Danmark ha liknande synpunkter framförts.¹ Det föreligger emellertid stora praktiska och administrativa svårigheter att införa en dylik ny form av behovsprövad socialhjälp t.ex. i fråga om bedömningen av det klientel, som skulle åtnjuta dessa bidrag och beloppens storlek. Om såsom exempel väljes en förvärvsarbetande moder med 1 barn på daghem, för vilket betalas så lågt som 1:— krona om dagen i avgift och vårdkostnaden utgör 7:— kronor om dagen, subventionerar följaktligen samhället hennes förvärvsarbete med 6:— kronor om dagen, dvs. med 1 680

¹ Se artiklarna »Flere vuggestuer», Kjøbstadsforeningens tidskrift h. 13. o. 15, 1949.

Tab. 21. Subventionerna till daghemmen.

Det allmännas kostnader per barn och år (280 vård dagar) under olika förutsättningar.

Avgift per dag öre	Det allmännas kostnader i kronor per år, om vårdkostnaden per vård dag är			
	5 kr.	6 kr.	7 kr.	8 kr.
50	1 260	1 540	1 820	2 100
100	1 120	1 400	1 680	1 960
150	980	1 260	1 540	1 820
200	840	1 120	1 400	1 680
250	700	980	1 260	1 540
300	560	840	1 120	1 400
350	420	700	980	1 260
400	280	560	840	1 120

kronor per år och barn räknat med 280 daghemsdagar. Detta må nu på vissa håll kallas för en olägenhet. Under förhandenvarande omständigheter är den emellertid ofrånkomlig och har ju som tidigare framhållits sin motsvarighet i de subventioner samhället lämnar på andra områden t.ex. ifråga om yrkesundervisning, skolmåltider, social hemhjälp, bostadsbidrag, förebyggande barnavård etc.

Det må för övrigt framhållas att om *alternativet* är arbete i hemmet måste vi räkna med den skatt som modern betalar på sin inkomst i förvärsarbetet och med den skatteökning på familjeinkomsten som tillkommer genom progressiviteten i statsbeskattningen. Familjen får givetvis mycket annat för den skatt som den betalar, men detta får den vare sig hustrun har någon inkomst eller ej. Därför kan det vara rimligt att räkna med att hennes skatt skall avräknas på subventionen. I en familj, där mannen har en inkomst på 6 000 kronor och hustruns inkomst — om hon tack vare att barnet får vara på daghem kan ha förvärsarbete — är 4 000 kronor blir skatten på hennes inkomst 720 kronor enligt tabell 20 på s. 150. Man kan då säga att subventionen från det allmännas sida bör minskas med detta belopp. Med denna familjeinkomst är avgiften på daghem i Stockholm om familjen har 1 barn kronor 3:25 per dag. Subventionen blir i detta exempel om vårdkostnaden antages vara 7 kronor per dag $1\ 050 - 720 = 330$ kro-

nor. Om mannens inkomst är 10 000 kronor och hustruns 6 000 kronor blir motsvarande siffror $840 - 1\ 415 = -575$ kronor. I detta exempel blir det följaktligen ett överskott, när man räknar med den skatt hustrun betalar.

Även om de praktiska svårigheterna vid en behovsprövning i samband med denna nya form av bidrag till mödrarna skulle kunna bemästras, förefaller det emellertid tveksamt, om något större antal mödrar skulle avstå från förvärsarbete om de fingo ovan angivna belopp. Summan är ett bra stycke under existensminimum och skulle t.ex. inte räcka att försörja en ensamstående moder och barn på. De statsfinansiella konsekvenserna skulle även bli betydande — eftersom man förmodligen skulle göra gällande att det närmast vore ett statsintresse att utbetala dessa bidrag. Kostnaderna för de 10 000 förvärsarbetande mödrar, som i dag ha barn på daghem, skulle uppgå till ca 17 milj. kronor om året. Om den tidigare nämnda siffran på 300:— kronor i månaden valdes skulle kostnaderna stiga till 36 milj. kronor om året. Det är emellertid uppenbart, att utgifterna inte skulle stanna med detta. Avsikten med bidraget skulle ju vara att förhindra mödrar att efterfråga daghemsplatser och i stället vårda sina barn i hemmet. Även om det teoretiskt skulle kunna tänkas, att de 10 000 mödrarna, som nu ha barnen på daghem, toge barnen därifrån, skulle de tidigare plat-

serna säkerligen genast efterfrågas av nya mödrar — ty vi skola inte glömma bort, att det finns tiotusentals förvärvsarbetande mödrar med småbarn, som nu få klara barn tillsynen utan daghem och som säkert skulle uppskatta denna »ljusning» på daghemsfronten.

Enligt kommitténs uppfattning äro de olika förslagen om kontanta bidrag till mödrarna för att de skola stanna hemma och icke efterfråga daghemsplatser illa genomtänkta och orealistiska. Till dem som ur snävt kommunalekonomiska synpunkter söka göra gällande att den subventionering åt en mindre del förvärvsarbetande mödrar, som nu sker av samhället i och med att dessa fått barnen placerade på daghem och icke kunna betala full avgift, är stötande, vill kommittén framhålla att man icke kan anlägga enbart finansiella synpunkter på daghemsverksamheten och — med hänsyn till den sociala och ekonomiska strukturen på många daghem — *i regel* ej heller av familjerna uttaga sådana avgifter, som motsvara *hela* vårdkostnaderna för att därigenom åstadkomma en begränsning av dessa institutioner. Man måste i så fall fråga sig vad alternativet skulle bli för de mödrar, vilka för sitt uppehälle äro nödsakade att taga förvärvsarbete? Skulle man utestänga dem från daghemmen, återstod i många fall knappast någon annan utväg än understöd från fattigvården. Det kan starkt ifrågasättas om icke daghem i sådana fall är en bättre lösning, särskilt som många kvinnor, som visserligen äro ekonomiskt nödsakade att taga förvärvsarbete, sannolikt ha en viss tillfredsställelse med sin arbetsinsats, sin förmåga att kunna arbeta och därigenom känna ett visst oberoende. Genom förvärvsarbete komma mödrarna dessutom i regel upp i betydligt högre inkomster — även med avdrag av skatter och daghemsavgifter — än vad de skulle kunna erhålla genom fattigvården eller genom ett nytt system av speciella »mödrabidrag». Det må för övrigt erinras om att även vid familjedaghemmen sker en viss subventionering från samhällets sida till de mödrar, som icke ha tillräckligt

stora inkomster att betala full avgift. I själva verket ligger också det stötande knappast i detta indirekta stöd åt de förvärvsarbetande mödrar, som få tillgång till daghemsplatser, utan i det faktum att icke alla mödrar, som själva önska få sina barn placerade på daghem, kunna få göra det. De måste slutligen erinras om att urvalet av de mödrar, som på detta sätt åtnjuta kommunala och statliga subventioner genom daghemsvården icke är så godtyckligt, som man på sina håll tycks föreställa sig. Behovsprövningen vid de flesta av våra daghem är mycket sträng och kommer säkerligen att vara lika sträng under överskådlig tid. Utan överord kan man säga att endast de kvinnor, som verkligen ha fullgoda skäl att ha sina barn placerade på daghem, få ha dem där.

Spädbarnen och spädbarnsbidrag

De senaste åren har i daghemsdiskussionen även tangerats en annan form av speciella bidrag till mödrarna. Det har närmast gällt problemet om spädbarnen och deras vistelse på daghemmen. I en resolution vid det nordiska barnträdgårdslärarinnemötet i Köpenhamn på sommaren 1947 underströks sålunda att barn under 2 år enligt konferensens mening *normalt* borde få hela sin vård och uppfostran i hemmet och icke på daghem eller dylikt. Även kommittén vill för sin del understryka att detta ur barnens synpunkt *som regel* vore det lyckligaste. Men arbetslivet och samhällsförhållandena äro nu icke sådana att detta kan tänkas genomfört. Många mödrar äro tvingade eller önska upprätthålla sitt förvärvsarbete även under barnens allra första år. De ensamstående mödrarna *måste* försörja sig och det späda barnet. Emellertid har de senaste åren en ur barnavårdande synpunkt glädjande utveckling kunnat skönjas: gifta, förvärvsarbetande mödrar ha sökt stanna hemma hos sina barn särskilt under deras spädbarnstid. Avgörande orsaker härvidlag ha naturligtvis varit den avsevärt förbättrade

reallönestandarden, de ökade socialförmånerna etc. Det må för övrigt understrykas att spädbarnsavdelningarna på daghemmen icke äro något stort problem — det fanns våren 1950 endast ca 740 spädbarnsplatser, avsedda för barn i åldern 6 månader—1 år i hela landet och för åldersgruppen 1—2 år, de s.k. krypbarnen, fanns det ca 870 platser, dvs. totalt ca 1 600 platser för åldrarna *under* 2 år. Denna siffra bör ses i relation till att daghemmen vid denna tidpunkt omhändertogo ca 11 000 barn. Det är också ett faktum att i varje fall spädbarnsavdelningarna för närvarande äro dåligt utnyttjade på daghemmen; man kan märka en allmän tendens hos mödrarna att vilja stanna hemma hos sina barn under deras spädbarnsålder. Mödrarna ha således fått klart för sig det berättigade i den barnavårdande expertisens önskemål om att de för barnens utveckling och deras bästa böra stanna i hemmet under barnens första år. Frågan om en särskild bidragsform för förvärvsarbetande mödrar med barn under 2 år — eventuellt i spädbarnsåldern — för att mödrarna därigenom skulle få möjlighet att under denna tid upphöra med sitt förvärvsarbete förefaller emellertid av skilda skäl omöjligt att realisera bl.a. därför att det knappast torde vara möjligt att lämna så stora bidrag att dessa till alla delar skulle kunna kompensera utebliven inkomst av förvärvsarbete. Frågan om bidrag åt de förvärvsarbetande mödrarna så att de i varje fall kunna ta sig ledigt från förvärvsarbetet *under amningstiden* — vilket ur skilda synpunkter ter sig mycket angeläget — bör enligt kommitténs mening däremot prövas i samband med det förslag om moderskapsförsäkring, varom överväganden pågå inom socialdepartementet. I detta sammanhang torde även frågan om differentierade allmänna barnbidrag så att t.ex. högre bidrag kunde utgå under barnens första år få prövas.

Mot en ny tids daghem

Daghemmen äro redan en viktig beståndsdel i vårt samhälle. Den kommunala planeringen kan icke undgå att taga med dem i bilden, när man söker göra stadsmiljön trivsammare och mera anpassad för familjernas, mödrarnas och barnens behov och önskemål. Trots att åtskilligt står att vinna genom andra åtgärder för att lösa de förvärvsarbetande mödrarnas problem med barntillsynen — t.ex. genom en fortsatt utbyggnad av familjedaghemmen, bättre organiserad grannhjälp etc. — och trots att man otvivelaktigt kan anföra vissa betänkligheter mot daghemmen i den utformning många av dem för närvarande ha komma vi inte ifrån att planera för dem. I den planeringen är det nödvändigt att söka komma ifrån den sterila och delvis meningslösa diskussion, som för närvarande föres kring daghemmen och hemkontra förvärvsarbete etc., en diskussion, som i sin schematiska tillskrifning här och var mest erinrar om silhuettklippning: svart mot vitt eller vitt mot svart. Daghemmen måste äntligen accepteras såsom uttryck för en ny tids och ett nytt samhälles vilja att söka lösa de problem, som föreligga för förvärvsarbetande mödrar under deras moderskapsperiod. Det är också nödvändigt inse att varken daghemmen eller andra barnstugor kunna gestaltas efter de vuxnas idéer om vad som är »billigast» och »bäst» utan *efter barnen, efter deras behov, livsrytm och förutsättningar*. Även daghemmen skola liksom förskolorna ha till mål att främja barnens allsidiga harmoniska utveckling såväl psykiskt som fysiskt och de *ha och måste ha* lika viktiga pedagogiska uppgifter som förskolorna; det är och förblir en missuppfattning att de endast äro till för kroppslig och manuell vård av barn till förvärvsarbetande mödrar. Daghemmen äro emellertid icke fastlåsta i de former, som delvis fått ärvas från »barnkrubbetiden» utan utvecklas ständigt och äro — lyckligtvis — underkastade en fortlöpande experimentverksamhet, vars yttersta syfte är att forma dem och daghemslivet så att

det bättre passar *barnen* och blir mera lyhört för deras individuella växlingar. Daghemmen skola emellertid inte inrättas efter någon schablon utan först komma till stånd för att möta ett verkligt behov, som icke kan avhjälpas på annat sätt.

Den framtidsbild, som stimulerar, är att vi i varje stad och tätort i vårt land få ett antal förskolor och/eller daghem, vilka kunde tjänstgöra som psykologiska och pedagogiska centra, centrala punkter för föräldrarådgivning och barnuppfostran. Dessa barnstugor skulle icke vara fastlåsta i form eller program utan smidigt följa familjelivets och samhällets skiftningar, den förändrade sociala strukturen i vederbörande stad eller stadsdel. I den mån behov i sådana fall skulle föreligga av daghem skulle vi söka ge familjerna en ny tids daghem, daghem med förskolornas alla fördelar och utan de nuvarande daghemmens nackdelar. *Dessa daghem måste bli små, trivsamma, hemliknande, till barnens miljö och skala anpassade daghem med små barngrupper, tillräcklig och kvalificerad personal, utvecklingsfrämjande materiel, god hälsokontroll och på lång sikt — när deltidsarbete anses som den normala arbetsformen för förvärsarbetande mödrar med småbarn — helst endast öppna 5—6 timmar dagligen.* Sådana daghem böra icke bli några dyrbara institutioner; de kunna — såsom kommittén föreslår i kapitel 10 — mycket väl uppföras betydligt enklare än vad som hittills varit brukligt och genom olika inre rationaliseringsåtgärder kunna deras ekonomi förbättras samt finansieringen etc. genom något höjda avgifter och ett ökat statsbidrag avsevärt underlättas. De behöva icke bli något problem, icke föranleda tveksamhet och oändliga diskussioner. De komma att ha sin naturliga plats i det demokratiska samhället.

5. Målsättning

I debatten om barnstugorna och förskolebarnen ha frontlinjerna flyttats fram och tillbaka. Den snabba expansionen under

1940-talet har riktat strålkastarljuset mot dessa institutioner, och en rad problem kring verksamheten ha blottats. På en del håll frågar man sig med oro, om vi äro på väg mot en »kollektivering» av barnuppfostran — på andra håll griper man med förkärlek till känslolvådande argument om t.ex. daghemmen, på andra åter ser man helst, att verksamhetens fortsatta utbyggnad stoppas och talar om nödvändigheten att bringa dess »automatiska utgiftsökningar» under kontroll. Samtidigt stiga kraven på fler barnstugor, på bättre åtgärder för barntillsynen.

Diskussionen är påtagligt förvirrad. Och naturligtvis erbjuder det stora svårigheter att få någon rätsida på de inlägg som göras, helt enkelt därför att debatten om barnstugorna är en spegel av hem- och familjelivets utveckling och kvinnornas ställning i samhället — områden där det alltid är många credo, alltid finns utrymme för konservatism och radikalism, alltid blir fråga om labila och flytande uppfattningar. Den starka och oroliga expansion barnstugorna upplevt det senaste årtiondet har också blivit till en reflex av den stora anpassningsprocess, som samhället och familjerna nu upplever. Kanske är det ännu för tidigt att söka få fram en helhetssyn av vad som håller på att ske, att begära en generös inställning till alla de problem, som skapats av stadssamhället, kvinnornas förvärsarbete, mödrarnas krav på underlättat hemarbete och hjälp med barntillsynen — så länge diskussionen domineras av traditionella uppfattningar och omedvetna, ofta maskulina, särintressen. Många resigenera kanske och vilja överlämna uppgiften att röja väg för mera realistiska och mänskliga värderingar till en ny tid och en ny generation, där det ena könet inte längre är »ett socialt problem». Men skulle inte en dylik defaultism vara ett underbetyg på vår generations förmåga att foga samman de pusslebitar diskussionen om kvinnan, barnen och samhället i dag upplösts i till en enhetlig bild? Även med vetskap om de i grunden oföränderliga meningar, som ofta råda i debatten, de djupa klyftor i

uppfattningarna, som väl aldrig kunna överbroas, måste vi söka staka ut riktlinjerna för den närmaste framtiden, söka ställa upp de mål vi vilja sträva fram emot, de syften vi önska befrämja. Något en gång för alla givet kan det aldrig bli fråga om, meningsbrytningarna och problemställningarna komma förvisso att kvarstå, ty här som på många andra områden blir det fråga om avvägningar, som icke kunna företagas en gång för alla utan måste göras om och om igen mot bakgrund av nya frågeställningar, nya resurser och en ny tids uppfattningar.

En av våra främsta stadsplaneexperter har sagt, att »barnens behov alltför litet fått sätta sin prägel på den konkreta miljön i detta av vuxna dominerande samfund. Det är de senares — och främst männens — krav, som i första hand ha tillgodosetts i samhällsbygget. Stadsmiljön behöver därför reformeras med hänsyn till barnens — och husmödrarnas — behov.» Det finns all anledning att anknyta till dessa ord, som innesluta något väsentligt: det är kanske i främsta rummet för städernas och tätorternas mödrar och barn, som en planering nu måste komma till stånd, ett utbyggnadsprogram för barnstugor och barntillsyn nu måste formuleras. Självfallet utesluter inte detta, att landsbygden har stora problem, då det gäller barnen: jordbrukarfamiljerna, som på grund av flykten från landsbygden fått en för varje år alltmer tyngande arbetsböda, ha ofta starka krav på hjälp med barntillsynen. Landsbygdsvårdandena motivera dock en verksamhet av delvis annan karaktär och i andra former än i städerna och tätorterna; målsättningen för landsbygdens del får därför formuleras försiktigare och i ännu högre grad än vad gäller städer och tätorter anknyta till lokala förutsättningar och behov. I detta sammanhang inskränka vi oss därför till en diskussion om det mål, som bör uppställas vid en planering för barnen och mödrarna i städer och tätorter.

Det torde vara svårt att förneka, att stadsfamiljerna i dag ha stora problem med barntillsynen. Behovet av åtgärder —

från lekplatser till daghem — står klart för var och en som kan och *vill* se den ogynnsamma miljö, som många barn i dag tvingas leva i, de besvärligheter många hem- och förvärvsarbetande mödrar ha att kämpa mot, då det gäller tillsynen av barnen. Samhället har redan i och med det sedan 1944 insatta statsstödet till barnstugeverksamheten i princip accepterat dess olika institutioner och erkänt den betydelse de kunna ha för familjerna och barnen. Det som nu begäres, är i grunden blott att samhällets ansvar för dessa institutioner och dess redobogenhet att hjälpa familjerna med barntillsynen erkännes, att barnstugorna — i fria former och i ständigt experimenterande för att kunna göra det bästa för barnen och familjerna — få gå vidare på den väg, som redan beträffas.

Motiven för ett ökat samhälleligt ansvar för barntillsyn och barnstugor äro många. I första hand kan man kanske se frågan ur *befolkningspolitisk*, familjesocial synpunkt. De kostnader, som samhället lägger ned på barnstugor och barntillsyn, äro produktiva investeringar, investeringar i vårt viktigaste och dyrbaraste arvegods: barnen. Samtidigt innebära dessa samhälleliga kostnader en omfördelning av dess resurser i riktning mot barnfamiljerna helt i linje med vad som skett på en rad andra områden inom svensk befolkningspolitik, såsom t.ex. vid de fria skolmältiderna, mödrahjälpen, de fria rekreatiönsresorna etc.

Sammanvävt med det befolkningspolitiska motivet är *rättvisekravet*, som talar för att samhället lättar *de hemarbetande mödrarnas* arbetsböda genom olika kollektiva åtgärder — inte för att »kollektivisera» hemmen eller söka få fram surrogat för dem utan för att hjälpa kvinnorna och därigenom *stärka* hemmen. Sådana åtgärder kunna alltså motiveras även ur allmänt accepterade strävanden att rationalisera kvinnornas hemarbete och öka deras *trivsel* i samhället. Det demokratiska samhället kan inte undgå att se vad det måste betyda, om vi med så pass enkla åtgärder som vissa gemensamhetsanordningar, t.ex.

lekplatser, förskolor etc., kunna öppna hemmen ut mot livet och samhället och förhindra, att känslor av isolering, instängdhet och tröstlös bundenhet breda ut sig bland de hemarbetande husmödrarna. Det måste til syvende och sidst betyda, att dessa kvinnor få större möjligheter att *ge* mera — såväl inom hemmen som utanför, i samhälls- och kulturlivet. Den demokratiska människan, gemenskapsmänniskan, träder fram för våra ögon med chanser att utveckla alla de möjligheter hon bär inom sig.

Det är naturligt att samhället låter de åtgärder, som behövas för barntillsynen åt de hemarbetande mödrarna, i främsta rummet ta formen av lekplatser, grannhjälp etc. Det finns emellertid även oberättigade och överdrivna krav på lättnader och mödrarna kunna icke begära att få hjälp med all barntillsyn. Det kan t.ex. ur flera synpunkter icke vara lämpligt att ordna *institutioner* för eftersyn av barn *under* 2—3 år till hemarbetande mödrar. Mödrarna måste förstå, att de aldrig komma ifrån en viss bundenhet vid barnen. Det är något som hör småbarnstiden till. Barnen behöva under de första åren få känna förmänen av en liten, begränsad, gripbar miljö med möjlighet till känslolanknytning till mor och far. Detta kan endast ske inom familjens ram. Det behov de hemarbetande mödrarna under dessa år kunna ha av tillfällig barntillsyn får ordnas genom t.ex. grannhjälp, barnhagar, lekplatser etc.

Först när barnen kommit upp i 3—5-årsåldern äro de mogna för en barntillsyn i grupplivets tecken under pedagogisk ledning. Det är här förskolan ter sig icke blott önskvärd utan särskilt från 5-årsåldern även nödvändig för många av våra förskolebarn i städer och tätorter. Självfallet har förskolan, där barnen kunna vistas 3 timmar dagligen, en stor betydelse för att underlätta husmödrarnas arbete och minska deras bundenhet. Men de tiotusentals föräldrar i vårt land, som redan haft förmånen att få ha sina barn i en förskola, ha väl knappast sin höga uppskattning av

förskolan enbart på grund av dess funktion att bereda mödrarna en viss ledighet från barnen. Vad som kommit förtroendet för förskolorna att växa för vart år har väl varit deras betydelse för barnens fostran. Hemuppfostern har nämligen där på ett värdefullt sätt kunnat *kompletteras*. Förskolans pedagogiska betydelse går väl knappast att förneka längre. Den barnpsykologiska forskningens landvinningar har visat, att förskoleåldern är »guldåldern» i barnens liv — det är då människan formas och får sina drag. Det skulle vara av största betydelse för våra barn i städer och tätorter, om de mera allmänt kunde få tillfälle att inom förskolans ram i samarbete med hemmen lära sig den svåra konst, som heter anpassning till samhället, skolan och livet. Kraven från skolans sida, att vi även i vårt land förbereda barnen för skollivet, äro också starka och måste beaktas. Det är själfallet lätt för många av oss äldre att i traditionell konservatism falla tillbaks på egna barndomsminnen och hävda, att så och så var det förr och då behövdades inte det eller det. Invändningar av denna art äro alltid vanliga och komma helt säkert att riktas även mot önskemål om en mera allmän förskolefostran av våra barn.

Det är emellertid mera komplicerat att uppfostra barn i dag helt enkelt därför att våra barn födas till och uppfostras för ett samhälle och en tillvaro, som är mera komplicerad. Det är därför kommittén är förvissad om, att förskolorna ha en stor uppgift att fylla för våra barn. Och det är också för dessa förskolor som en planering nu måste sättas in — det är förskolorna, som böra stå i centrum bland barnstugorna, det är förskolorna, som böra leda utvecklingen och skänka impulser även till övriga barnstugor och till andra åtgärder för förskolebarnens eftersyn. Målet är klart: på lång sikt böra alla förskolebarn i åldern 3—7 år — och särskilt barnen i åldrarna 5—7 år — vilkas föräldrar så önska, få tillfälle att kostnadsfritt vistas några timmar dagligen i en förskola. Ännu ha endast några få städer i

vårt land vågat ställa detta mål — nu bör det bli ett allmänt mål för *alla* städer och tätorter. Självfallet kan det inte allmänt förverkligas för hela landet varken om fem eller tio år — det kommer att ta lång tid och det måste som alla andra åtgärder realiseras i takt med våra personella och finansiella resurser. Men målet bör inte släppas ur sikte.

Det sociala rättvisekrav, som motiverar energiska åtgärder för att lätta de hemarbetande husmödrarnas bundenhet vid barnen, förstärkes, när man ser vilka svårigheter *de förvärvsarbetande mödrarna* ha att ordna sin barntillsyn. För många av dem är det helt enkelt ett livsvillkor att kunna placera sitt eller sina barn någonstans, när de arbeta. Samhället kan inte blunda för de förhållanden, som många förvärvsarbetande mödrar tvingas leva under. Den *sociala rättvisan* kräver, att dessa mödrar få känna den trygghet och trivsel, som ligger i vetskapen att barnen äro väl omhändertagna under moderns arbetstid. Stora insatser få väl härvidlag även i framtiden göras av föräldrar, syskon, grannar etc., men daghemmen komma med åren att få en allt större betydelse i samma utsträckning som samhälls- och arbetslivet bättre anpassas till familjelivet, och efterfrågan på daghem därigenom kan väntas stiga. Det sociala rättvisekravet är ofta sammanvävt med de *arbetsmarknads-politiska* motiven för daghem. Från arbetsmarknaden och näringslivet utgå nämligen ständiga krav på flera daghem för att bättre kunna utnyttja den arbetskraft, som man säger finns bland de hemarbetande, gifta mödrarna. När man konstaterar, att förhållandena på arbetsmarknaden ofta åberopas som motiv för att inrätta daghem, innebär emellertid inte detta — och det är något som aldrig nog kan understrykas — att man för den skull allmänt vill, att gifta kvinnor med småbarn skola åtaga sig förvärvsarbete. Någon press från samhällets sida att så skall ske har veterligen aldrig ägt rum och kommer sannolikt heller aldrig att ske. I den mån näringslivet behöver arbetskraft, skall

denna självfallet i första hand uppletas bland ogifta och gifta kvinnor utan småbarn. Men problemet gäller — såsom utförligt redovisats i tidigare avsnitt av detta kapitel — icke detta utan att underlätta förvärvsarbetet för de mödrar, som av olika skäl *själva önska* åtaga sig förvärvsarbete, även när barnen äro små. Kvinnorna skola få möjlighet att välja var de vilja göra sin arbetsinsats — i hemmen eller ute i förvärvslivet. För att denna i teorien så ofta accepterade princip om valfrihet emellertid skall bli någonting annat än en tom fras, måste det finnas praktiska möjligheter, som underlätta valet. Från näringslivet hävdas också allt oftare, att kvinnorna måste betrakta sitt förvärvsarbete som en livsuppgift, vilket innebär, att de skola vara inställda på att stanna kvar i förvärvsarbetet, även när barnen komma. Uppenbart är, att detta krav kolliderar med kvinnornas uppgift som vårdare och fostrare av barnen och barnens rätt till sin mor. Problemen gå icke att lösa med mindre än genom en helt ny fördelning av hemuppgifterna i de hem, där bägge makarna ha förvärvsarbete, en bättre organisation av familjens angelägenheter. Någon patentlösning, något en gång för alla givet, finns väl inte. Varje familj får söka lösa sina problem med utgångspunkt från de egna svårigheterna. Uppenbart är emellertid, att daghemmen här måste tilldelas stora uppgifter.

Meningsbrytningarna bli lätt häftiga kring daghemmen. Det är aldrig svårt att finna olika s.k. experter, som från begränsade utgångspunkter och ännu mera begränsade erfarenheter uttala tvivelsmål om dessa institutioners värde för barnen och mödrarna. Ingen har väl heller förnekat, att daghemsvården särskilt för barn under 3 års ålder är förbunden med risker och nackdelar, men dessa hänga samman med samhällets livs- och arbetsformer, som icke anpassat sig efter familjerna och mödrarna, och böra lösas den vägen, inte genom att utdöma daghemmen eller förklara, att förvärvsarbete bland mödrar är något »nödvändigt ont». Ett mera hållfast och

moget ställningstagande till daghemmen måste också alltid klinga ut i en *avvägning* av olika synpunkter, en *kompromiss* mellan barnens rätt till sin moder och familjens behov av bättre ekonomi genom hustruns förvärvsarbete, moderns behov av arbete utanför hemmet och arbetsmarknadens krav, att kvinnorna kvarstå i förvärvsarbete även medan barnen äro i förskoleåldern.

Det mål, som formuleras för daghemmens utbyggnad, kommer därför att skifta från stad till stad, från samhälle till samhälle på samma sätt som behovet av daghem är underkastat starka regionala och lokala variationer. Överallt förutsätts dock daghemmen stå öppna för barn från olika socialgrupper. Daghemsvården kan aldrig tänkas bli kostnadsfri, utan familjerna måste vara beredda att efter ekonomisk bärkraft bidra med avgifter till finansieringen. Utbyggnaden får naturligtvis även för daghemmens del ta hänsyn till våra personella och finansiella resurser. Detta gäller även för eftermiddagshemmen. Det finns knappast möjligheter att inom överskådlig tid bygga daghem eller anskaffa familjedaghem för alla de förvärvsarbetande mödrar med småbarn, som sannolikt skulle vilja placera sina barn där. Ett program, ett mål för daghemmens utbyggnad i städer och samhällen får därför i sig innesluta även andra åtgärder för barntillsynen åt de förvärvsarbetande mödrarnas barn. Målet och utbyggnadstakten kan först anges, sedan de förvärvsarbetande mödrarnas situation är klarlagd i varje stad och tätort och behovet av ytterligare institutioner och åtgärder fastslaget.

I varje målsättning för daghemmen måste emellertid ingå ett definitivt *accepterande* av dessa institutioner såsom en vårdform, som både bör och kan godtagas, en vårdform, som i dag icke bör få lida för enstaka misstag och missgrepp, utan som bör få arbetsro att utvecklas och utformas, så att den alltmer och allt bättre passar barnen och mödrarna. Principiellt måste vi nu fastslå samhällets *ansvar* för

tillsynen av de förvärvsarbetande mödrarnas barn, dess skyldighet och strävan att inrätta och värna om daghemmen. Det är nämligen till stort men för en lugn och kontinuerlig utveckling av dessa institutioner, om deras existensberättigande — såsom skett de senaste åren — gång på gång ifrågasättes. Inte minst de mödrar, vilka anlita dem, ta lätt intryck av den överdrivna och känslomättade kritik, som ofta riktas mot daghemsvården. Det kanske viktigaste för daghemmens del ligger därför i ett slutgiltigt accepterande av dessa institutioner som en service åt familjerna i det moderna samhället.

Barntillsynen i dagens svenska samhälle kan och bör uppenbarligen inte lösas enbart genom olika institutioner. Det måste här bli fråga om att lämna olika möjligheter, olika alternativ, och varje planering för framtiden måste inrymma inte blott en planmässig utbyggnad av själva barnstugorna utan även av alla övriga anordningar för barntillsynen. Vid denna planering skola vi inte utgå från några schabloner om hur vi vuxna anse, att barnen skola ha det, ej heller från våra erfarenheter om »hur det var förr» eller från vad som ter sig billigast, utan från barnen själva — från *deras* livsbetingelser i olika ålders- och utvecklingsstadier. I diskussionen om familjernas behov av barntillsyn få vi inte glömma bort att de olika anordningarna för att underlätta denna måste gestaltas och formas så att de bli så förmånliga som möjligt för barnen och svara mot deras behov, livsrytm och förutsättningar. Det är ett program, som ställer anspråk inte blott på en viss grad av fantasi utan även på en förmåga att förstå att då det gäller barnstugor och barntillsyn kunna vi knappast räkna med någon verksamhet i strikta, upplinjerade eller fullkomligt reglementsenliga former. Utrymme måste här lämnas såväl för en målmedveten planering och utbyggnad av redan hävdvunna och goda institutionsformer såsom t.ex. förskolor och daghem som för ett relativt fritt experimenterande i nya och oprövade former.

Kanske särskilt viktigt är att i framtiden komma ifrån den stränga boskillnad, som ännu råder i vårt land mellan olika former av barnstugor, att söka få fram institutioner, som smidigt och naturligt följa och möta familjernas behov och intressen, och som lika smidigt kunna göras om när behovet ändras. Vad vi måste eftersträva är inte stora och dyrbara byggnadskomplex utan små enheter, små, trivsamma och inbjudande barnstugor, dit

barnen hitta och få uppleva en vänlig kontakt med omvärlden och dit föräldrarna gärna vända sig för råd om barnen och deras fostran. Barnstugan blir på så sätt kärnan i alla åtgärder inom bostadsområdet eller samhället för barn tillsynen.

Kanske kommer detta mål att på sina håll stämpas som verklighetsfrämmande. Det är dock det mål, som *måste* ställas om stadsmiljön skall kunna förvandlas och bli mera lämpad för barnen och familjerna,

Tab. 22. Beräknade totalantalet barn vid slutet av åren 1951—60, fördelat på ettårsklasser.

Ålder	Beräknat antal barn den 31/12 nedanstående år									
	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
0—1	119 396	117 940	116 484	115 028	113 572	112 116	110 660	109 204	107 748	106 292
1—2	119 530	118 090	116 650	115 210	113 770	112 330	110 889	109 449	108 009	106 569
2—3	120 605	119 170	117 734	116 298	114 863	113 427	111 991	110 555	109 120	107 684
3—4	121 789	120 356	118 923	117 490	116 058	114 625	113 192	111 759	110 327	108 894
4—5	122 352	121 598	120 168	118 737	117 307	115 876	114 446	113 050	111 584	110 154
5—6	125 516	122 190	121 437	120 009	118 580	117 151	115 723	114 294	112 865	111 437
6—7	127 278	125 365	122 043	121 291	119 864	118 437	117 010	115 584	114 157	112 730
7—8	125 796	126 111	125 231	121 912	121 161	119 736	118 310	116 885	115 460	114 034
8—9	117 857	125 636	125 950	125 099	121 784	121 034	119 610	118 186	116 762	115 338
9—10	107 384	117 712	125 482	125 796	124 981	121 669	120 920	119 497	118 075	116 652
10—11	93 864	107 261	117 577	125 338	125 652	124 885	121 575	120 827	119 406	117 984
11—12	90 050	93 762	107 145	117 449	125 202	125 515	124 774	121 468	120 719	119 299
12—13	91 456	89 952	93 661	107 029	117 322	125 066	125 379	124 676	121 372	120 624
13—14	88 138	91 360	89 857	93 562	106 916	117 198	124 935	125 247	124 559	121 258
14—15	84 694	88 042	91 261	89 759	93 460	106 800	117 071	124 799	125 111	124 442
Summa barn i åldern 0—7 år	856 466	844 709	833 439	824 063	814 014	803 962	793 911	783 895	773 810	763 760
Summa barn i åldern 3—7 år	496 935	489 509	482 571	477 527	471 809	466 089	460 361	454 687	448 933	443 215

Ann. Beräkningarna ha utförts som en vanlig åldersframskrivning av de ifrågakommande årskullarna. Pojkar och flickor ha framskrivits tillsammans, hänsyn till den skiljaktiga dödligheten för könen har tagits på så sätt, att vid framskrivningen som överlevelsetal för resp. åldrar använts ett medeltal av de motsvarande överlevelsetalen för vardera könet.¹ Till grund för antagandena om den framtida födelsefrekvensen har legat den befolkningsprognos, som 1945 utfördes av prof. Sten Wahlund för socialvårdskommitténs räkning.² I denna ha emellertid vissa approximationer gjorts. Bl. a. har antalet levande födda antagits sjunka i jämn takt med 1 500 om året fram till 1960.

¹ Se 1946 års skolkommissions betänkande med förslag till riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling (SOU 1948: 27) s. 510 f.f.

² Se Socialvårdskommitténs betänkande med förslag till ny lagstiftning om folkpensionering (SOU 1945: 46).

och om det växande släktet skall kunna anpassas till samhällets krav. Självfallet kommer det att ta tid att förverkliga detta mål. Den tidrymd, som man närmast kan planera för, är väl 10-årsperioden fram till 1960. Även 10 år är visserligen en lång tid att överblicka, men dock en tidrymd, som det av skilda skäl är lämpligt att söka fånga i ett program, en generalplan för barnstugornas utbyggnad i vårt land.

Det erbjuder inga svårigheter att skriva pappersprogram eller att sätta upp önskelistor. Allt som folk önskar sig kan dock inte ingå i en målsättning eller ett aktuellt program. Däremot är det rimligt, att vi inventera våra resurser och söka ange i vilken takt en utbyggnad bör kunna ske fram till 1960 — en inventering, som i främsta rummet bör ta hänsyn till de institutioner, som kräva personal och draga med sig investeringar. De beräkningar, som gjorts om hur mycket personal, som även efter en viss utbyggnad av förskoleseminarierna maximalt kan ställas till barnstugornas förfogande under 1950-talet, ha understrukit nödvändigheten att skynda långsamt. Ett enda exempel må vara nog. Om man t.ex. satte upp det målet, att vi borde inrätta förskolor i en sådan omfattning att de år 1960 kunde ta emot 50 % av barnen i åldrarna 3—7 år, skulle detta fordra, att över 1 200 barnträdgårdslärarinnor varje år måste utexamineras under hela 1950-talet. För närvarande utexamineras 200. Siffrorna stämma till eftertanke: utbyggnaden måste ständigt beakta tillgången på personal.

Den 10-årsplan, som kommittén vill förordna för tiden 1951—60, bör därför ges en sådan utformning, som svarar såväl mot tillgången på personal som vårt lands ekonomiska resurser vid varje tidpunkt. De överväganden och beräkningar, som skett kring detta 10-årsprogram, har givit följande resultat.

Beräkningarna ha utgått från förhållandena 1949, då 16 000 barn vistades i landets ca 370 förskolor. I åldern 3—7 år funnos detta år ca 250 000 barn i tätorter med minst 1 000 invånare. Barnantalet vid

förskolorna utgjorde följaktligen år 1949 6,4 % av tätorternas barn i dessa åldersgrupper. Som målsättning för utbyggnaden av *förskolorna* ha vi stannat inför att så många förskolor inrättas till 1960, att 15 % av samtliga barn i åldersgrupperna 3—7 år i tätorter med minst 1 000 invånare då kunna få några timmars daglig fostran i dem. Detta betyder, att 35 000 barn år 1960 skulle kunna få sin hemuppföstran kompletterad i förskolor. Eftersom 16 000 barn år 1949 kunde tas emot på förskolor, skulle det verkliga utbyggnadsbehovet för förskolorna under 1950-talet uppgå till förskolor för ytterligare 19 000 barn. Om vi räkna med ett genomsnitt på 38 barn i varje förskola, måste 500 förskolor inrättas eller byggas under 10-årsperioden. För dessa 500 förskolor behövs 500 barnträdgårdslärarinnor.

Med hänsyn till det ansträngda statsfinansiella läget f.n. synes det angeläget, att tyngdpunkten i denna utbyggnad förläggas till slutet av 1950-talet. Under åren 1951—54 böra därför maximalt 100 förskolor komma till, medan resten dvs. 400 förskolor föreslås komma till stånd under de följande sex åren fram till 1960. Denna utbyggnadstakt bör jämföras med att de senaste åren inrättats ungefär 10—15 förskolor årligen i vårt land.

Vad beträffar daghemmen togo 270 daghemsavdelningar år 1949 emot 11 000 barn till förvärvsarbetande mödrar i vårt land. Detta utgjorde 3,5 % av tätorternas ca 310 000 barn i åldern 2—7 år. Självfallet är det något inkorrekt att sätta antalet barn i åldern 2—7 år, eftersom även spädbarn ingå i den förra summan. Antalet spädbarn är emellertid ganska obetydligt, och approximationen kan anses godtagbar i detta sammanhang. Som målsättning för den utbyggnad, av *daghemmen*, som kan anses möjlig under 1950-talet, ha vi stannat inför en höjning av den nyssnämnda siffran till 6 %, vilket skulle innebära att år 1960 ca 17 500 barn av de 290 000, som vid den tidpunkten finnas i åldrarna 2—7 år, kunna tas emot på dag-

hem. Denna siffra bör emellertid minskas med de 11 000 daghemsbarn, som redan år 1949 fingo plats på daghemmen. Utbyggnadsbehovet för daghemmen under 1950-talet skulle följaktligen innefatta daghem för ytterligare 6 500 barn. Här räknas självfallet icke med de insatser, som under 1950-talet kunna göras för de förvärvsarbetande mödrarnas barn i form av familjedaghem, eftersom dessa icke kräva investeringar eller särskilt utbildad personal. Räkna vi emellertid med att genomsnittligt 36 barn kunna få rum på varje daghem, måste enligt den nyssnämnda målsättningen 180 daghem inrättas fram till 1960. Av flera skäl — inte minst hänsynen till de insatser de förvärvsarbetande mödrarna dock göra i produktionslivet — ha vi ansett att tyngdpunkten vid inrättandet av dessa 180 daghem bör ligga på de första åren under 1950-talet. Förslagsvis böra därför 80 daghem inrättas under de fyra åren 1951—54 samt 100 under de resterande sex åren fram till 1960. För de 180 daghemmen, beräknade för genomsnittligt 36 barn, behövs 1 350 anställda, varav ca 1 000 barnträdgårdslärarinnor.

Den 10-årsplan, som här framlagts, kan icke sägas vara tilltagen i överkant; snarast måste den väl betecknas som ganska måttfull särskilt i jämförelse med förhållandena i andra länder (jfr kap. 3 och kap. 7 sid. 170). Anledningen härtill är emellertid, att kommittén hela tiden sökt avväga utbyggnaden med hänsyn till de personella och ekonomiska resurserna. Av olika kalhyler att döma kan också den personal,

som angetts som behövlig för utbyggnaden under 10-årsperioden ställas till förfogande. Självfallet äro de siffror, som ingå i 10-årsplanen, siffror som avse hela riket, och som söka gripa den generella målsättningen för landets alla städer och tätorter. Enskilda städer och kommuner kunna naturligtvis stundom önska ställa målet högre på grundval av t.ex. lokala behovsundersökningar. På så sätt kan man på olika håll förvisso nå upp till en större procentuell andel barn inom kommunen, som år 1960 få tillfälle att vistas på daghem resp. förskola.

Den 10-årsplan, som här framlägges, är emellertid endast själva stommen i 1950-talets planering för barnstugor och barn tillsyn. Väsentliga insatser såsom t.ex. utbyggnaden av familjedaghem, lekplatser, barnhagar, grannhjälp, barnparkeringar etc., falla utanför denna plan ehuru de självfallet icke därför tillmätas mindre vikt. Som tidigare framhållits, måste det beträffande barn tillsynen bli fråga om ett *samspel* av olika åtgärder, vartill komma de olika delreformer, som fortsättningsvis i detta betänkande framlägges avseende t.ex. institutionernas uppläggnings och utformning, utbildningen av personal och förskoleseminarierna. Alla dessa delreformer böra successivt förverkligas vid sidan av generalplanen för barnstugorna. Det bör emellertid vara denna plan samt samhällets acceptering av den allmänna målsättningen för dessa institutioner, som håller samman och ger kontinuitet åt reformarbetet för förskolebarnen.

Barnstugor och barntillsyn i städer och tätorter

»Förskoleinstitutionerna måste i varje fall få vad de behöva i stadsplanerna, och att de hittills försumrats är endast ett ytterligare skäl för kommunalförvaltningar och stadsplanemyndigheter att sent omsider gottgöra dessa försummelser. Allra minst kan man ta dessa försummelser till intäkt för åsikten, att allt är bra som det är och sedan länge varit. Det andra världskriget och vad det avslöjat av asocialitet och bestialitet hos även högt stående västerländska kulturfolk ger för visso intet empiriskt stöd för en reaktionär inställning i denna fråga. Snarare är väl förhållandet det motsatta. Den erfarenhet man vunnit av en uppfostran, som redan i förskoleåldern tar sikte på individens inordnande i en social miljö, har överallt varit en och densamma: Större möjligheter för den vuxne att finna sig till rätta i livet och därmed även för skapandet av ett bättre samhälle.»

Stadsplanechefen Tage William-Olsson, Göteborg i Svenska Stadsförbundets tidskrift, häfte 4, 1945.

1. Daghem och förskolor

Uppgifter

En planmässig utbyggnad av barnstugorna samt olika anordningar för barntillsynen blir utan tvivel en viktig, kommunal arbetsuppgift under de närmaste decennierna. Först under 1940-talet ha kommunerna mera allmänt blivit medvetna om att även barntillsynen fordrar uppmärksamhet, förutseende samt olika initiativ. På tröskeln till 1950-talet kan man också konstatera, att en livaktig planering för barntillsynen pågår i de flesta städer och tätorter i vårt land — på en del håll ännu trevande och försiktigt, på andra håll energiskt och målmedvetet. I centrum för detta ökade intresse stå *daghem* och *förskolor*. I stort sett synes den planering av dessa institutioner, som i samarbete med socialstyrelsen pågått och pågår, vara upplagd på ett tillfredsställande sätt. Kommittén anser det också an-

geläget, att kommunerna i görligaste mån på egen hand få träffa de lämpligaste dispositionerna för utformningen av barnstugorna och barntillsynen under hänsynstagande såväl till lokala förutsättningar och erfarenheter som vår moderna kunskap om barnens behov och inriktning under olika åldersstadier. Verksamheten bör icke genom statliga direktiv eller en omständlig och detaljerad kontroll stöpas i samma form över hela landet. Om icke kommunerna — med hjälp av vissa statliga råd och anvisningar — få möjlighet att utforma barnstugeverksamheten efter eget kynne, torde det icke vara möjligt att skapa fram det intresse och mänskliga innehåll, förutan vilka denna insats för hemmens och familjernas bästa måste te sig meningslös.

Ehuru kommittén principiellt förordar största möjliga frihet för de kommunala myndigheterna att på egen hand träffa de lämpligaste dispositionerna kring utbygg-

naden av daghemmen och förskolorna, är det emellertid angeläget, att planeringen för dessa institutioner blir så förutseende och god som möjligt. Kommittén vill därför här beröra några av de problem, som de kommunala myndigheterna måste ta ställning till och uppmärksamma vid en fortsatt utbyggnad av daghem och förskolor.

Daghemmens uppgift är att mottaga barn till förvärvsarbetande mödrar för hel- eller halvdagsvård. De hållas i regel öppna cirka 12 timmar per dag och mottaga barn i åldern 6 månader till 7 år, fördelade på olika åldersgrupper. På grund av de stora infektionsriskerna och de höga vårdkostnaderna för spädbarn begränsas nya daghem numera ofta till barn i åldern 2—7 år. Daghemmen skola tillgodose barnen på samma sätt som förskolorna, dvs. med utvecklingsbefrämjande lekar och sysselsättningar, men samtidigt på bästa möjliga sätt ersätta de enskilda hemmens mera individuella omvårdnad ur såväl fysisk som psykisk synpunkt. Barnen erhålla i regel tre måltider per dag samt tillfälle till middagsvila.

Med hänsyn till den långa tid, som daghemmen äro öppna, måste för varje barngrupp finnas 2 anställda barnträdgårdslärarinnor. Därtill komma föreståndarin-

norna (barnträdgårdslärarinnor) och ekonipersonal.

Förskolorna mottaga barn i åldern 3—7 år fördelade på olika åldersgrupper för ca tre timmars daglig fostran och tillsyn. Den nuvarande bristen på platser gör att förskolorna på många orter endast kunna ta hand om 6—7-åringar. Förskolornas huvudsakliga syfte är att ge barnen tillfälle till allsidigt utvecklingsbefrämjande lek och sysselsättning med jämnåriga kamrater och med lämplig lekmaterial samt i lokaler, som möjliggöra en för den åldern nödvändig rörelsefrihet. Särskilt stor vikt lägges vid barnens sociala utveckling. Samtidigt har emellertid förskolorna den största betydelse för de hemarbetande mödrarna, eftersom de underlätta barntillsynen varje dag och på så sätt bereda mödrarna en önskvärd, ja, nödvändig avkoppling från barnen. Förskolorna rikta sig därför till *alla* barn i åldersgrupperna 3—7 år oberoende av familjernas sociala och ekonomiska ställning. En förskola behöver endast 1 barnträdgårdslärarinna, vilken alltså varje f.m. och e.m. tar hand om barn för 3-timmars vård.

Nedanstående institutioner kunna anses utgöra »normalinstitutioner» och ha alltså en ur olika synpunkter acceptabel storlek och ett godtagbart platsantal.

Daghem:

I	II	III
12 barn i ålder 2—4 år	15 barn i ålder 3—5 år	12 barn i ålder 2—3 år
15 » » » 4—7 »	15 » » » 5—7 »	15 » » » 3—5 »
		15 » » » 5—7 »
27 platser	30 platser	42 platser

Förskolor:

I	II
20 barn i ålder 5—7 år på f.m.	15 barn i ålder 3—5 år på f.m.
20 » » » 5—7 » » e.m.	15 » » » 3—5 » » e.m.
	20 » » » 5—7 » » f.m.
	20 » » » 5—7 » » e.m.
40 platser	70 platser

De angivna olika institutionstyperna kunna emellertid *kombineras*. Vanligt är sålunda att daghem och förskola kombineras. Stundom kombineras dessa även med eftermiddagshem. Dylika kombinerade institutioner benämnas *barnstugor*. På så sätt kan en barnstuga mottaga upp till 100 barn. Svårigheten med tomtmark etc. i storstäderna gör det ofta till en tvingande nödvändighet att bygga barnstugor av en dylik storleksordning. Ur barnens synpunkt är det dock icke önskvärt att så stora institutioner inrättas. Några ekonomiska fördelar av alltför stora barnstugor stå ej heller att vinna. Om olika institutionstyper kombineras bör emellertid beaktas att var och en kräver särskild ingång och lekplats. Ur såväl infektions- som trivselsynpunkt böra särskilt daghemmen icke göras alltför stora och om möjligt icke överstiga 42 platser.

Behovsundersökningar och normer

Någon generell för hela landet giltig norm för planeringen av daghemmen kan icke angivas, eftersom behovet av daghem skiftar från stad till stad, från ort till ort och är beroende på den allmänna inkomststrukturen, det relativa barnantalet, bostadstyperna, det sätt varpå exploateringen och uthyrningen av bostäder bedrives, det relativa antalet förvärvsarbetande mödrar med barn i åldern 0—7 år, efterfrågan på kvinnlig arbetskraft, antalet ensamstående mödrar med barn etc. I detta sammanhang bör även uppmärksammas, att antalet barn inom ett bostadsområde i en större stad ofta uppvisar ett maximum 5—10 år efter områdets färdigställande, varefter barnantalet så småningom kan gå tillbaka rätt avsevärt. Denna tendens har under senare år undanskymts av den allmänna ökningen av barnantalet, men när det gäller planeringen på längre sikt, bör den ej få föranleda, att barnstugorna överdimensioneras. Beräkningar av daghemsbehovet bliva därför ganska vanskliga. Kommittén vill erinra om följande uttalande i en utredning, som

gjorts om stadsplanen för Gubbängen i Stockholm.¹

Att beräkna hur många mödrar med barn under 7 år som på grund av förvärvsarbete under hela dagen komma att vara i behov av heldagsvård på daghem för sina barn, erbjuder svårigheter, icke minst på grund av att förekomsten av platser för heldagsvård för barnen i stor utsträckning bestämmer i vilken utsträckning mödrar med förvärvsarbete komma att bosätta sig inom området samt i vilken omfattning redan där boende mödrar komma att skaffa sig förvärvsarbete utom hemmet. Det finns därför skäl att tro, att man kan anordna platser för heldagsvård för ett stort antal barn, utan att därför överskott på platser kommer att uppstå. Bedömningen av det erforderliga antalet platser för heldagsvård underlättas icke av att det enligt många personers åsikter bör finnas platsbrist, så att inga mödrar »i onödan» taga förvärvsarbete.

Med hänsyn till de påtalade svårigheterna vid bedömningen av daghemsbehovet förordar kommittén att *lokala behovsundersökningar* göras innan beslut fattas om uppförande av nya daghem. Därvid bör man icke beräkna att uppföra daghem efter det totala behovet utan jämsides med dem söka organisera andra och mindre kostnadskrävande åtgärder för barntillsynen åt de förvärvsarbetande mödrarnas barn. Här erbjuda sig vissa utvägar i form av t.ex. familjedaghem (se vidare s. 191), grannhjälp etc. Dessa böra emellertid alltid byggas upp kring och i nära kontakt med daghemmen, vilka på så sätt få utgöra en pedagogisk-psykologisk »kärna», rådgivande och stimulerande övriga åtgärder för barntillsynen.

Kommittén vill föreslå att alla kommuner med mer än 10 000 invånare i analogi med vad som sedan 1947 gäller för bostadsförsörjningen till ledning för den kommunala planeringen uppgöra *särskild plan för barnstugor och barntillsyn*. Även andra kommuner, där hänsyn till bebyggelsens snabba utveckling eller andra särskilda omständigheter så föranleder, böra upprätta dylik plan. Närmare anvisningar till hjälp

¹ Utredning angående stadsplanen för Gubbängen av Erland von Hofsten, Stockholms stads statistik. X. Specialundersökningar. Nr 23. Stockholm 1943.

vid upprättandet bör meddelas av den centrala tillsynsmyndigheten med vilken vederbörande kommun förutsättes samråda. Dessa planer för barnstugorna och barn-tillsynen böra ingå som ett led i de kommunala bostadsförsörjningsplanerna, liksom självfallet i de kommunala generalplanerna. Det må här erinras om att dylika planer för barnstugeverksamhetens framtida utveckling på sina håll redan upprättats av de kommunala myndigheterna samt antagits av stadsfullmäktige. Det har härvidlag varit fråga om »generalplaner» för verksamhetens utvidgning, vilka icke endast omfattat de omedelbara och mest trängande behoven utan samtidigt även sökt förutse den närmaste framtidens utveckling och genom reservering av tomter sökt möjliggöra den mest ändamålsenliga utbyggnaden.

Det kanske svåraste problemet vid en dylik plan för barnstugor och barntillsyn utgör bedömningen av daghemsbehovet. Med anlitande av statistisk och sociologisk expertis bör emellertid — som ovan framhållits — en noggrann analys av daghemsbehovet i vederbörande kommun företagas. Dylika analyser har för övrigt redan företagits på vissa håll senast i Stockholm, där på barnavårdsnämndens uppdrag stadens statistiska kontor utfört en ingående och klaggörande undersökning om daghemsbehovet 1948—49.¹

Med hänsyn till hittills framkomna erfarenheter vill kommittén framhålla att man vid dessa behovsundersökningar för daghem samt övriga åtgärder för barntillsyn gör direkta intervjuer bland familjerna. Som exempel på vilka frågor, som vid sådana undersökningar brukar ställas på följande anföras:

Har Ni förvärvsarbete? Heltid eller deltid?

Anledningen till att Ni tagit förvärvsarbete (exempel: ensamstående, modern ansvarig för ekonomin, förbättra familjens ekonomi, mannen sjuklig, intresse för yrket, mannen studerar, ordinerad arbete, biträder mannen i företaget etc.)?

Av vilket slag är Edert förvärvsarbete? (in-

¹ Översikt av daghemsbehovet i Stockholm utarbetad av Stockholms stads statistiska kontor, 25 okt. 1949. (I stencil.)

dustriarbete, handel, hotell- och restaurang, husligt arbete, kontorsarbete, sjukvård etc.) samt storleken av Eder inkomst härifrån?

Hur länge har Eder anställning varat?

Sammanlagda inkomsten i familjer, där båda makarna ha förvärvsarbete?

Var vistas barnet när Ni (alltså modern) har förvärvsarbete (i daghem, skola, hem, anhöriga, grannar, barnhem, sjukhus, arbetsplats etc.)?

Om daghem icke utnyttjas har Ni försökt få plats med barnet eller barnen på daghem, men icke lyckats?

Vill Ni hellre utnyttja daghem än ha det ordnat för Edert barn på sätt som angivits?

Till hemarbetande mödrar:

Önskar Ni förvärvsarbete? Av vilken anledning? Heltids- eller deltidarbete? Hur vill Ni i så fall ha det ordnat med tillsynen av Edra barn?

Skulle Ni vilja lämna Edert barn ca 3 timmar dagligen till förskola — för att underlätta hemarbetet — om förskola finns i närheten?

Vilka tider bör daghem respektive förskolor hållas öppna?

Bör daghem förläggas i anslutning till bostaden eller arbetsplatsen?

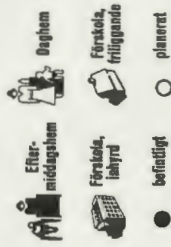
Om Ni inte gillar daghem eller förskolor, vilka anordningar skulle Ni då helst vilja ha för barntillsynen?

Den praktiska målsättningen för den kommunala utbyggnaden av daghem bör sålunda formuleras först sedan man har ett siffermaterial från behovsundersökningar att stödja sig på, men kommittén vill ånyo starkt understryka att ett påtagligt behov av särskilda daghem först bör ge sig till känna innan sådana upprättas. Det synes dock lämpligt om för varje stadsdel reserveras ett område för uppförande av ett friliggande daghem; även om barntillsynen för de förvärvsarbetande mödrarna sedermera kan lösas på annat sätt kan denna tomt användas för t.ex. förskolor, lekplatser etc.

Som ett exempel på praktiska normer, som tillämpats vid planeringen av daghem, kan från *Göteborg* anföras att man där räknar med att i en stadsdel på 2 500 personer, 700 lägenheter samt 3,5 personer per familj antalet barn under 7 år uppgår till 525, 50 % av dessa dvs. 260 barn antagas behöva plats i någon form av barnstuga, varav 15 % dvs. 40 barn på daghem. Detta skulle alltså innebära att ett daghem för 40 barn behöver uppföras per stadsdel av ca

Hur en svensk stad planerar

VÄSTERÅS GENERALPLAN FÖR BARNSTUGORNA

Copyright C. Nilsström

Fig. 3

Daghemmen ta emot barn i åldern mellan 6 månader och 7 år, om deras mödrar på grund av förvärvsarbete inte själva kunna vårda dem. För att tjäna detta ändamål hållas daghemmen öppna från 7 till 12 timmar om dagen och barnen erhålla i regel 3 mål mat samt behövlig vila på eftermiddagarna I Västeråsplanen ingå 3 sådana institutioner, en för varje stadsdel. Alla 3 skola inrymmas i friliggande fastigheter och 2 av dem äro redan i drift.

Ett 20-tal förskolor, både inhyrda och friliggande, skola spridas över hela staden. De äro öppna omkring 3 timmar dagligen för barn mellan 3 och 7 år. Barnens mödrar äro företrädesvis hemmakvinnor, som genom dessa institutioner avlastas i sin många gånger stora arbetsbörda. I förskolorna serveras måltider endast i undantagsfall. Verksamhetens tyngdpunkt ligger i lek, sysselsättning och kompletterande fostran.

Ett enda centralt beläget *eftermiddags-hem* tar sikte på skolbarn, vilkas mödrar ha förvärvsarbete och som därför sakna det stöd för sin utveckling och sitt skolarbete, som hemmet eljest ger. Sysselsättning, läxhjälp och vägledning erbjudas barnen, som tagas emot på tider, som äro avpassade efter barnens skolgång.

2 500 personer. I *Stockholm* har man genom ovan nämnda behovsundersökning påvisat ett daghemsbehov av 55 platser per 1 000 barn i åldern 0—7 år. Denna norm anges vara en miniminorm; maximinormen anges i samma undersökning vara 65 daghemsplatser per 1 000 barn i åldern 0—7 år. De från *Göteborg* anförda siffrorna uppgivas ha visat sig stämma gott i praktiken, men anföras här endast såsom *exempel* på beräkningsgrunder.¹ Man kan sålunda inte — såsom gjorts på något håll — säga att det t.ex. i våra större städer *alltid* behövs ett daghem per 2 500 invånare för att sedan med några multiplikationer med maximisiffror på byggnads- och driftskostnader få fram avskräckande höga »utbyggnadskostnader». Dylika räknestycken ha icke med praktisk planeringspolitik att göra.

Förskolorna äro av sådan vikt för barnen och de hemarbetande husmödrarna att den kommunala planeringen i *första hand* bör inriktas på att tillgodose behovet av dessa institutioner. På mycket lång sikt bör — såsom framhållits i kapitel 6 — förskolorna om möjligt byggas ut, så att de kunna stå till förfogande för alla familjer, som önska begagna sig av dem. För den praktiska kommunalpolitiken är det emellertid av vikt att få fram normer för denna efterfrågan. Hur många familjer kunna tänkas vilja ha sina barn på förskolor i framtiden? Även om föräldrarna i allt större utsträckning komma att uppskatta förskolorna finns det knappast någon an-

¹ I en ungersk undersökning av professorerna Gabor Preisich och Tibor Weiner om »Bebyggelseernas behov av samhällsnyttig areal», publicerad i tidskriften »Epitéstudományi Közlemények» för april—juni 1948, har delvis andra normer framkommit. De ungerska beräkningarna av daghemsbehovet utgår från att dessa institutioner böra planeras för 25 % av samtliga barn i motsvarande ålder. De böra inrättas med avdelningar för 6 barn, varvid standarddaghemmet är avsett för 18—20 barn med 3 sköterskor. Den optimala ungerska enheten utgöres av 3 dylika standarddaghem under samma tak. I den ungerska undersökningen påpekas även att man enligt ryska normer planerar daghem för 30 % av samtliga barn i motsvarande ålder, enligt engelska normer för 40 %.

ledning tro att dessa komma att besökas av *alla* barn i 3—7-årsåldern. En icke obetydlig del av barnen i dessa åldersgrupper kommer sannolikt av olika skäl fortfarande att helt fostras i sina hem. På sina håll har som preliminär norm uppställts att förskolor böra inrättas för 50 % av barnen i åldern 3—7 år. Enligt kommitténs uppfattning kan denna norm också begagnas såsom en målsättning *på lång sikt*. Det förefaller emellertid som om den vore något för hög för den aktuella planeringen under de närmaste årtiondena. Å andra sidan synes normen 25 % av antalet barn i åldern 3—7 år² något för låg. Det synes kommittén rimligt att mellan 35—40 % av barnen i 3—7 årsåldrarna komma att efterfråga förskoleplatser.³

Som ett exempel på mera konkreta planeringsnormer kunna här anföras de beräkningsgrunder för förskolorna, som användas i *Göteborg*. Ungefärlig beräkningsgrund vid inrättande av förskola i nyupprättat bostadsområde, till större delen bebott av unga familjer med barn, är följande. För stadsdel om 2 500 personer, 700 lägenheter och 3,5 personer per familj blir antal barn under 7 år 525. 220 av dessa, dvs. ca 40 %, antagas efterfråga plats på förskola. Minimiprogrammet utgår från att alltid en förskola med 2 avdelningar (2 × 20 barn) är behövlig och att en dubbel förskola med 4 avdelningar (4 × 20 barn) är önskvärd i varje sådan stadsdel.

För planeringen av daghem och förskolor är det nödvändigt att tomtmark i god tid reserveras för dessa institutioner. Därmed införes barnstugeverksamheten som ett viktigt element i stadsplanarbetet. Stadsplanechefen i *Göteborg*, Tage William-Olsson, har påpekat, att det i grund och botten är lika självklart att barnstugorna

² Angiven i HSB:s broschyr Gemensamhetslokaler, *Stockholm* 1949, sid. 21.

³ I den tidigare omnämnda ungerska undersökningen beräknar man att förskolor böra inrättas för 60 % av samtliga barn i förskoleåldern; den ryska normen äro 60 %, de engelska empiriskt 40 %. De ungerska standardförskolorna avses för 25 barn, optimalt för 50 barn i två avdelningar.

redovisas i stadsplanerna som att plats nu reserveras för folkskolor. Han tillägger: »Eftersom vi numera över huvud taget inte göra stadsplaner utan att se till att varje funktion får sin givna och ändamålsenliga plats anvisad, så är det självklart att småbarnsinstitutionerna skola ha sin.»¹

Till ledning för markreservationer anges här några siffror om utrymmesbehovet.

Standarddaghem (27 barn):

Inomhusyta: 195 m².

Lekyta utomhus: (10—20 m² per barn)
270—540 m².

Standardförskola² (20 + 20 = 40 barn):

Inomhusyta: 104 m².

Lekyta utomhus (10—20 m² per barn):
200—400 m².

Barnstuga (70 barn i förskola och 30 i daghem = 100 barn):

Inomhusyta: 470 m² (om så erfordras fördelad på 2 våningar).

Lekyta utomhus: (10—20 m² per barn)
1 000—2 000 m².

Läge i stadsplanen

De ovan angivna normerna böra om möjligt beaktas vid en planering av friliggande barnstugor. Det är nämligen önskvärt att daghem, förskolor eller kombinationer av dessa få ett friliggande läge och egen byggnad med inhägnad, rymlig lekplats helst i naturlig terräng eller i anslutning till park eller grönområde. Först under sådana förhållanden kunna kraven på speciell planlösning och en för barnen trivsam och lämplig miljö med god utelekplats tillgodoses. All anstaltkaraktär bör undvikas och institutionerna göras så hemliknande som möjligt.

I vissa fall — särskilt i äldre stadsdelar — blir det emellertid omöjligt att realisera önskemålen om friliggande byggnader och tillräckliga utrymmen för barnstugorna etc. även om de kommunala myndigheterna i

¹ Svenska stadsförbundets tidskrift nr 4, 1945.

² Vid den ungerska utredningen har man räknat med att den optimala förskolan inklusive lekplats med 280 m² per 25 barn, kan tillgodoses med 1 200 m² areal.

samband med den successiva saneringsverksamheten böra ha sin uppmärksamhet riktad på möjligheterna att »punktvis» lösa barn tillsynens problem även i gamla bostadsområden. När emellertid bristen på tomtmark, ekonomiska hänsyn etc. så påfordra få daghemmen och förskolorna söka inrymmas i vanliga bostadshus. För daghemmen måste detta dock betecknas som en nödfallslösning, eftersom deras speciella karaktär kräver särskild planlösning och inredning. Förskolor kunna däremot mera användningsfritt inredas i hyreshus. Därvid kunna souterängvåningar utnyttjas om terrängen är sådan, att lokalens hela golvyta ligger 30 cm ovan den omgivande markens nivå. Även dessa lokaler måste förses med egna inhägnade lekplatser, vilka under förskolornas stängningstid sommartid böra tjänstgöra som allmänna lekplatser. Vid förläggning till hyreshus böra förskolelokaler få tillräckliga och soliga utrymmen.

I en modernt utformad stadsplan söker man numera tillgodose två principer, som äro av intresse, när det gäller placeringen av barnstugorna. Den ena av dessa principer går ut på att man söker utforma bostadsbebyggelse i form av olika från varandra skilda grupper, som ges en någorlunda sluten karaktär. Dessa bebyggelsegrupper böra utformas på ett sådant sätt, att varje grupp kan förses med vissa gemensamhetsanordningar, såsom butiker, skolor etc. Ett lämpligt antal mindre bebyggelsegrupper betraktas som en större grupp, vilken kan förses med sådana gemensamhetsanordningar, som icke kunna komma i fråga för de mindre enheterna.

Erfarenheten visar, att man inte lämpligen bör arbeta med mindre bebyggelsegrupper än som svarar mot ett invånarantal av 2 000. Först vid denna folkmängd erhålles i allmänhet ett tillräckligt underlag för att t.ex. goda livsmedelsbutiker skola kunna uppkomma. Den angivna siffran stämmer som synes med den siffra, som på sina håll angivits såsom ett rimligt underlag för en barnstuga. Om skolorna organiseras med småskola för sig torde

Fig. 4. Stadsplan för Torsvikshöjden, Lidingö. Daghemmet har förlagts vid områdets centrum och i anslutning till park.

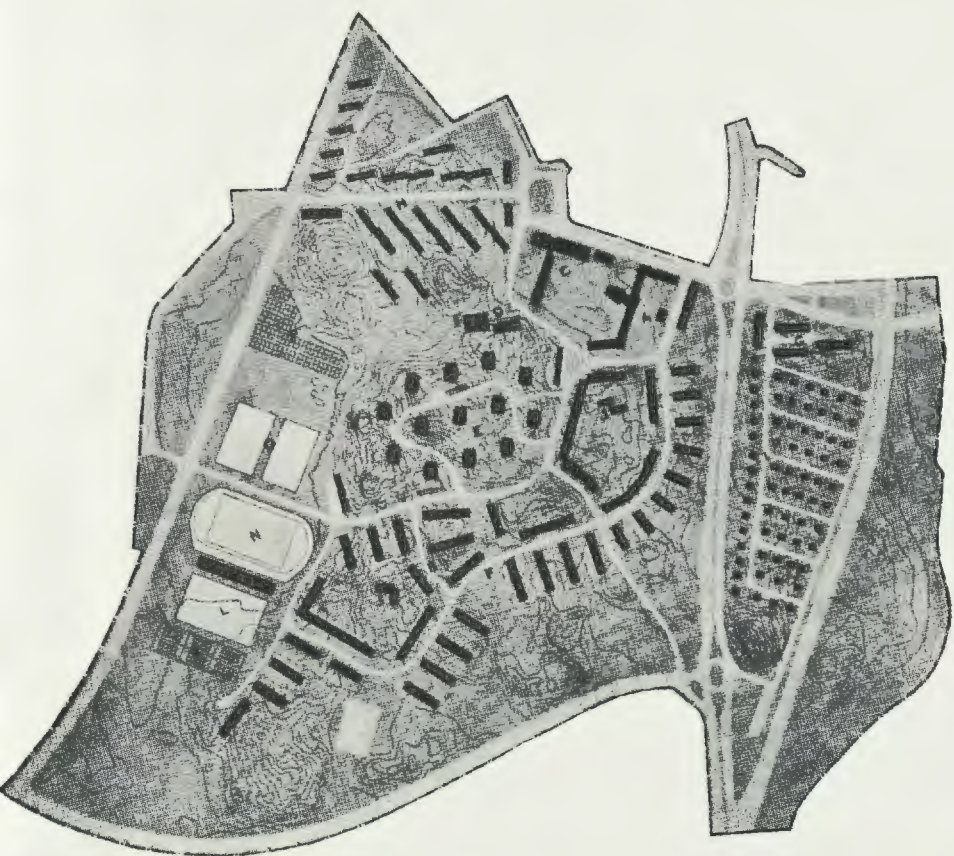

Fig. 5. Stadsplan för Fröslundaområdet i Eskilstuna. Daghemmet (J) ligger i områdets östra del omgivet av bostadshus, som bilda ett slutet kvarter. Områdets naturliga vegetation kommer att bibehållas. Daghemmet har god kontakt med såväl bostäderna som affärs- och kommunikationscentrum (A).

Fig. 7. Kombinationen småskola-barnstuga vid radhusen i Bergshamraområdets östra del.
Siffrorna angiva

1. Daghem, förskola och daghem.
2. Daghem, eftermiddagshem, där leksalen även användes som samlingsal och bespisningssal för småskolan.
3. Daghem, lekgård.
4. Småskola, 6 st. klassrum.
5. Småskola, verkrum, toaletter, material, lärare.
6. Småskola, gymnastik (eventuell t).
7. Småskola, lekgård.

*Fig. 8. Kombinationen småskola-barnstuga vid centrat i Bergshamraområdets västra del.
Siffrorna angiva*

1. Daghem, förskola och daghem.
2. Daghem, eftermiddagshem, där leksalen även användes som samlings- och bespisningssal för småskolan.
- 3 a. Daghem, lekgård.
- 3 b. Daghem, lekbacke.
4. Småskola, 6 st. klassrum.
5. Småskola, verktrum, toaletter, material, lärare.
6. Småskola, gymnastik (eventuellt).
7. Småskola, lekgård.

Fig. 9. Vi måste få fram små, trivsamma till barnens skala och liv anpassade barnstugor i nära anslutning till bostäder och natur. Många nya bostadsområden, som växt fram under 1940-talet, ha satt barnstugan i centrum för stadsdelen. Bilden visar planerade dag- och eftermiddagshem samt förskola i Västra Sårkullen, Norrköping, ett nytt bostadsområde, som beräknas vara utbyggt 1951.

Fig. 10. Barnet i centrum: bilden från det nya bostadsområdet Torpa i Göteborg. Innanför ringen av bostadshus synes en låg byggnad — det är barnstugan. På vinden ha samlings-salar inretts avsedda för fritidsverksamhet inom området. I bildens högra kant se vi den nya skolan. Småskolan — som försvinner in i grönskan — är en vacker envåningsbyggnad i trä, vilken på ett stimulerande sätt anslutits till den stora skolans tegelbyggnad: varje klassrum har direkt utgång till sin egen lekplats och hela småskolebyggnaden har i övrigt utformats så att barnen skola känna trivsel och, ro.

även en sådan kunna komma i fråga för varje 2 000 invånare. De skolor, som nu byggas, förutsätta däremot i allmänhet en folkmängd, som är väsentligt större än 2 000 personer.

Den andra moderna stadsplanepincipen, som är av intresse när det gäller barnstugornas placering, avser trafikplaneringen. I en tidsenligt utformad stadsplan tillåter man inte, att ett bostadsområde (en bebyggelsegrupp) genomkorsas av några större trafikleder, utan dessa få gå fram i gränserna mellan bebyggelsegrupperna. Även de medelstora trafikgatorna — matargatorna — utformas enligt moderna principer på ett sådant sätt, att om möjligt inga tomter ha sin tillfart direkt från dessa gator. Bostadshusen är i stället förlagda vid rena lokalgator, som gärna utformas som U-gator eller korta säckgator. I en enligt dessa principer utformad stadsplan möter det inga större svårigheter att finna en lämplig plats för en barnstuga. Denna bör förläggas centralt inom bostadsområdet, helst nära butikcentrum eller hållplats, så att barnen kunna lämnas och hämtas på väg till och från arbetet. Barnstugorna bör givetvis ej förläggas intill någon större trafikled och i varje fall ej med tomtutsläpp till denna. Förskolorna böra förläggas så att barnen på egen hand kunna gå dit, utan att behöva korsa farliga trafikleder. Genom en förnuftig gatuplanering är detta önskemål lättare att tillgodose än vad som måhända först kan förefalla möj-

ligt. Den maximala gångvägen till en förskola¹ har i en stad ansetts vara 500 m, medan avståndet i en mindre stad, som t.ex. inkorporerar en större landsbygd med därav föranledd mera spridd bebyggelse, kan utsträckas till maximalt 1 500 meter.

Önskemålen om ett tillfredsställande läge för en barnstuga är givetvis betydligt svårare att tillgodose, när det gäller en mera traditionellt utformad stadsplan. Om ett bostadsområde sonderdelas av en eller flera större trafikleder, blir det sålunda omöjligt att finna ett läge, som gör det möjligt för alla barn att gå mellan hemmet och bostaden utan att korsa någon större trafikled. Ett läge bör då väljas, så att så få barn som möjligt måste passera dylika trafikleder.

Till belysning av frågan om barnstugornas placering i närheten av bostads- eller arbetsplats må vidare följande anföras ur den rundfråga kommittén 1946 gjorde till länsarbetsnämnder samt olika organisationer.

Drygt hälften eller 37 av de 72 organisationerna ansågo, att småbarnsinstitutionerna borde vara förlagda i närheten av bostadsplatsen, medan 4 ansågo, att de borde ligga nära arbetsplatsen (tab. 23). Ungefär $\frac{1}{3}$ av samtliga ansåg, att antingen borde båda dessa alternativ vara uppfyllda eller också borde institutionerna ligga centralt i ett samhälle eller bostadsområde.

¹ Det maximala avståndet mellan hem och förskola anges i den ungerska utredningen till 7 à 800 meter dvs. 10 minuters gångväg. Avståndet är i England i regel ca 250 m.

Tab. 23. Samtliga organisationer fördelade efter svaren på frågan: Böra småbarnsinstitutionerna vara förlagda i närheten av bostads- eller arbetsplatsen?

Organisationskategorier	Antal organisationer, som				Summa
	lämnade nedanstående svar på frågan			lämnade frågan obesvarad	
	»bostadsplatsen»	»arbetsplatsen»	andra alternativ		
Länsarbetsnämnder	10	2	13	—	25
Arbetsgivareorganisationer	3	—	3	1	7
Tjänstemannasammanslutningar	17	—	5	3	25
LO:s fackförbund	7	2	5	1	15
Samtliga	37	4	26	5	72

Av de 26 organisationer, som ansågo båda alternativen önskvärda framhöllo 6, att hem för spädbarn borde ligga nära arbetsplatsen, under det att hem för äldre barn borde ligga nära bostadsplatsen.

Av *länsarbetsnämnderna* anslöto sig 13 inte till något av de två i frågeformuläret angivna alternativen, medan av de övriga 12 nämnderna 10 ansågo, att institutionerna borde ligga i närheten av bostadsplatsen och 2 i närheten av arbetsplatsen.

Bland motiveringarna kan nämnas, att Östergötlands läns länsarbetsnämnd ansåg, att det i mindre städer med en större dominerande industri var bäst att förlägga småbarnsinstitutionerna till dennas närhet, medan i övrigt närheten till bostaden var att föredraga. Länsarbetsnämnden i Kalmar län ansåg, att det mest önskvärda otvivelaktigt var, att daghemmen placerades i närheten av bostaden, men eftersom ännu så länge flera bostadsområden få finna sig i att dela ett daghem, borde detta vara beläget nära arbetsplatsen.

Som representant för dem, som enbart förordade närheten till bostadsplatsen, kan nämnas Norrbottens läns länsarbetsnämnd, som motiverade sin ståndpunkt med att mödrarna på vägen från arbetet få tillfälle att utträta ärenden, göra uppköp etc., innan de hämta barnen, och dessutom vid ett eventuellt ombyte av arbetsplats bli mera oberoende.

Av *arbetsgivareorganisationerna* ansågo 3, att småbarnsinstitutionerna borde vara belägna nära bostaden, medan lika många ansågo att de lokala förhållandena borde vara avgörande i varje särskilt fall.

Sveriges Textilindustriförbund påpekade att det riktiga torde vara att kartlägga å ena sidan bebyggelsen och å andra sidan företagens placering. Vidare påpekades, att hänsyn måste tagas till arbetstider, affärskvarterens läge och de speciella förhållanden, som gälla ammande mödrar.

Ungefär $\frac{2}{3}$ eller 17 av de 25 *tjänstemannasammanslutningarna* ansåg att småbarnsinstitutionerna borde vara förlagda till bostadens närhet, medan 5 icke anslöto sig enbart till ettdera av de båda angivna alternativen.

Av dessa 5 påpekade 2, att hem för spädbarn borde ligga nära arbetsplatsen, medan en organisation ansåg, att olika typer av bebyggelse ställde olika fordringar på institutionernas läge. I 2 fall antyddes, att daghemmen borde förläggas i närheten av arbetsplatsen, när det är företagen, som stå som arrangörer.

Av *LO:s fackförbund* anslöto sig 7 närheten av bostadsplatsen som lämpligaste läge för institutionerna ifråga, medan 2 angävo arbetsplatsens närhet, och 5 ansågo båda alternativen tänkbara. En organisation ansåg, att det borde finnas en institution i varje stadsdel, och att den då borde vara belägen i stadsdelens centrum.

För att ytterligare belysa frågan om barnstugornas inplacering i stadsbebyggelsen samt deras influensområden, vill kommittén här återge några synpunkter, som i skrivelser till kommittén redovisats av ett par kända stadsplaneförfattare.

Arkitekt *Carl-Fredrik Ahlberg*, Stockholms stadsplanekontor, har sålunda på uppmaning av kommittén sommaren 1948 anfört följande:

Det följande baserar sig dels på teoretiska spekulationer dels på min praktiska erfarenhet från stadsplaneverksamheten i Göteborgs stad, som jag lämnade för tre och ett halvt år sedan, och i Stockholm under de senaste åren.

De normer, som tillämpas i praktiken, har givetvis angivits av barnavårdens representanter eller i varje fall beräknats på grundval av de krav och önskemål, som dessa anfört. Den, som upprättar en generalplan eller stadsplan, är på denna punkt bunden av den barnavårdspolitiska målsättning, som stadens för dessa frågor ansvariga myndigheter formulerat.

I Stockholm har man hittills utgått från en barnstugeanläggning på 100 barn som en lämplig storlek. Stadsplaneraren har haft att på så lämpligt sätt som möjligt placera ut dessa enheter. I Göteborg hade däremot tidigare barnavårdsmyndigheterna kommit till, att barnstugor på ca 70 barn var en lämplig driftsenhet. Medan vi således i Stockholm i runt tal har att placera ut en barnstuga på 2000 invånare, var den Göteborgska normen en anläggning på ca 1500 invånare. I båda fallen torde storleken väsentligen ha bestämts med hänsyn till driftsekonomin (i Göteborg dock med det bestämt uttalade önskemålet att enheterna skulle vara så små som möjligt). Frågan, vilken storlek som av psykologiska skäl ger en lämplig miljö för barnen i de berörda åldrarna, synes knappast ha tagits upp till diskussion i detta sammanhang.

Beträffande det maximala gångavståndet mellan bostäder och barnstuga finns inte någon mer allmänt vedertagen norm. De undersökningar, som gjorts här i Stockholm rörande frekvensen på lekplatserna, har visat, att barn i 3—6 årsåldern inte gärna går (eller släpps) till en lekplats på större avstånd från bostaden än 200 meter. För större barn kan gränsen dras vid ca 300 meter. Detta ger berättigande åt den normen, som vi hade kommit till mera »på känn» i Göteborg, att gångavståndet till närmaste större lekplats inte bör vara större än 300 meter. (Det förutsattes då, att sandlekplatser för de minsta barnen finns i större antal.)

Givetvis kan denna norm inte utan vidare tillämpas för barnstugor. Dit och därifrån,

kan det väl räknas med, kan de minsta barnen få eskort av mödrar eller kanske oftast av de något äldre barnen, och under sådana förhållanden torde enligt min mening en gångväg på åtminstone 400 kanske 500 meter få accepteras. Vid planläggningen bör det då eftersträvas att denna väg så nära som möjligt sammanfaller med vägen till livsmedelsbutikerna, så att eventuellt eskorterande mödrar kan kombinera denna promenad med sina uppköp. Om man således anser, att man kan sträcka sig till så stora avstånd, bör detta dock icke undanskymma det önskvärda i, att avstånden blir mindre, så att barnstugan kommer att ligga inom gränserna för de mindre barnens — om jag så får säga — självvalda rörelseområde, alltså om möjligt inom 200 meter från bostaden.

Under senare år har det här i Stockholm byggts mycket lite villor och småstugor. Bostadsproduktionen har nästan helt varit inriktad på hyreshus. Detta har gjort, att avståndsfrågan icke nämnvärt trängt sig på i det aktuella arbetet. Vid exploatering med 3 vånings smalhushus av den här vedertagna typen kommer man nämligen upp i en befolkningstäthet av 200 à 250 invånare per hektar, vilket betyder att gångvägarna inom en bostadsgrupp på 2 000 invånare i regel inte behöver överskrida 200 meter (teoretiskt ca 180 meter). Vid småstugebebyggelse torde invånarantalet per hektar i regel komma att variera mellan 40 och 70. Den lägre siffran ger en största teoretisk gångväg på ca 400 meter, vilket torde innebära, att man i praktiken får räkna med bortåt 500 meter.

För närvarande byggs inte alla de barnstugor ut, för vilka det görs reservationer i stadsplanen. Det betyder, att gångvägarna under en övergångstid kommer att bli betydligt längre än vad den ritade stadsplanen förutsätter. För glesbebyggda stadsområden måste detta betecknas som en stor nackdel, och det talar bestämt för, att man åtminstone i sådana områden skulle bygga fler och smärre barnstugor än vad som nu vanligen kommer i fråga.

Då det blir tal om barnstugornas lokalisering i relation till den övriga bebyggelsen, torde det vara lämpligt att helt hastigt rekapitulera de väl numera rätt allmänt kända huvudprinciper för bostadsområdenas uppbyggnad, som sedan några år tillbaka börjat tillämpas vid stadsplanearbetet i Sverige likaväl som i flertalet andra europeiska länder. De har vuxit fram som en reaktion mot den strukturlöshet som kännetecknar, och den bristande aktning för människorna, som satt sin prägel på stora delar av de nutida storstäderna, och det må betonas, att den moderna stadsplane-teori, för vilken dessa regler är ett uttryck, bär tydlig prägel av sitt storstadsursprung och att den således ännu ej hunnit anpassas efter

förhållandena i mindre orter eller ens medelstora städer. Det är dock sådana samhällsbyggnader, som här i Sverige spelar den viktigaste rollen (se vidare min uppsats »Stadsplaneringens nya giv» i Social Årsbok 1947).

Det väsentliga i denna moderna stadsplanering är, att man söker dela upp stadsbebyggelsen i delområden, som ifråga om social kulturell och kommersiell service var för sig skall vara så oberoende av andra distrikt i staden som möjligt. Med hänsyn till att skilda institutioner kräver olika stort befolkningsunderlag, har man därvid kommit fram till en pyramidformig stadsuppbyggnad omfattande sammanlagt fyra eller fem skikt.

I botten ligger vad som skulle kunna kallas en bostadsgrupp (i engelsk litteratur: »residential unit»). Den har dock i svenskt stadsbyggande icke fått något fullt klart, konkret uttryck. Som den första egentliga stadsbyggnadsenheten och i varje fall den första av större intresse i samband med barnstugefrågorna, kan därför här räknas den, som grupperar sig kring livsmedelsbutikerna och barnstugan, en enhet av storleksordningen 2 000 invånare. Ett antal sådana enheter bildar »stadsdelen» engelsmännens »neighbourhood unit», med ett mer välorterat butikcentrum, medborgarhus och folkskola som främsta samlade institutioner. Storleken hos en sådan enhet har teoretiskt angivits till 10 000 invånare; i de stadsdelar som vi hittills planerat efter nya principer i Stockholm, kommer befolkningsantalet att variera mellan 6 000 och 14 000. Ett antal stadsdelar på sammanlagt kanske 40 000 eller 50 000 invånare förutsätts få ett gemensamt »storcentrum». Som slutlig överbyggnad kommer staden i dess helhet med sitt för alla stadsdelar gemensamma city.

Syftet med uppdelningen i stadsdelar är tvåfaldigt. Dels är avsikten att skänka invånarna en så effektiv service som möjligt; alla nyttigheter skall finnas distribuerade över stadsbygden så tätt, det vill säga i så små enheter, som ur driftsekonomisk synpunkt är försvarbart, och samtidigt skall skilda institutioner samlas i gemensamma centrumbildningar, varigenom möjligheterna att begagna sig av dem alla ökas. Dels hyser man den förhoppningen, att denna uppdelning på överblickbara enheter skall komma folk att känna sig mer hemma i sin stadsdel och öka deras sociala aktivitet. I den teoretiska debatten har tonvikten lagts på dessa senare synpunkter av psykologisk art. Man har understrukt vikten av, att enheten icke får vara större, än att invånarna kan känna till varandra och över huvud taget fångas av den »neighbourhood spirit», som eftersträvas. (Det råder obestridligen på detta fält ännu stor oklarhet och förvirring både vad avser mål och medel.)

För att efter denna avvikelse återgå till frågan om barnstugornas inrangering i stadspla-

nen, så kan det alltså konstateras att just barnstugan har blivit en av de bestämmande faktorerna vid fixerandet av murstenarnas storlek i stadskonstruktionen. I anslutning till det nyss sagda om det tvåfaldiga syftet med denna art av konstruktion bör det betonas, att barnstugornas storlek, och därmed i hög grad, den grundläggande stadsbyggnadsenhetens storlek, hittills bestäms väsentligen med hänsyn till, vad som ur driftsekonomisk synpunkt är lämpligt och, som redan framhållits, mindre efter överbåganden av vilken storlek som ger den psykologiskt riktigaste miljön.

Det synes mig emellertid önskvärt att den minsta stadsdelsenheten ges en storlek, som väl svarar mot den värld, som ett barn i förskoleåldern kan överblicka och fatta. I detta efter barnets skala uppbyggda stadssamhälle kommer detsamma egen barnstuga att på ett naturligt sätt framstå, som »medborgarhus» och det bildar tillsammans med mjölk- och speceributiken, dit barnen kan gå ärenden åt sina mödrar, ett stadsdelscentrum i miniatyr. Huruvida den ur de här senast anlagda synpunkterna riktiga storleken på en stadsdelsenhet och på en barnstuga sammanfaller med de nu i praktiken eftersträfvade 2 000 invånarna respektive 100 barnen, undandrar sig mitt bedömande. Men frågan är enligt min mening av fundamental betydelse.

För min del finner jag det angeläget att denna minsta enhet klart markeras i stadsplanen, alltså skiljer ut sig från andra likartade enheter. Detta torde emellertid vara en relativt avancerad ståndpunkt; hittills har den endast i en stadsplan i Stockholm (för Blackebergsområdet) fått ett någorlunda klart uttryck. I regel har de praktiska strävandena stannat inför stadsdelen med sina ca 10 000 invånare, som den från annan bebyggelse klart avgränsade stadsbyggnadsenheten, inom vars mer eller mindre homogena bebyggelse barnstugor och livsmedelsbutiker i lämpligt antal fördelats så jämt som möjligt men således utan i stadsbilden klart markerade influensområden.

Principiellt bör barnstugan, den fria lekplatsen och livsmedelsbutiken (ev. butikerna) ligga centralt inom enheten. Denna bör icke genomkorsas av någon gata för motortrafik, utan denna bör nå fram till husen utifrån. Inåt från bostäderna till centrum med dess barnstuga m.m. bör endast leda gångvägar. Även denna princip har hittills kommit till fullt konsekvent uttryck huvudsakligen i större skala det vill säga i form av separata gångvägssystem till stadsdelscentra och förortsbanestationer. En småstugeplan för Sköndal i Stockholm, ett område avsett för ca 1 500 människor kan dock tjäna som ett skolexempel på det system, som jag anser vara eftersträvansvärt.

Jag nämnde, att den moderna stadsplane-

teorin ännu föga anpassats efter förhållandena i mindre städer. Intresset har ju huvudsakligen koncentrerat sig på att åstadkomma en uppdelning av stadsbygden i stadsdelar på ca 10 000 invånare. Redan när man kommer ner i en stads storlek på en 40 000 eller 50 000, kan man dock ställa sig undrande till om en sådan uppdelning är fullt ändamålsenlig. Vad den lägre enheten beträffar, synes det mig emellertid obestridligt, att den bör användas som element vid planläggningen av även betydligt mindre orter. Utan att ha mer ingående sysslat med frågan skulle jag förmoda att så snart den framtida tillväxten för en ort kan beräknas komma att uppgå till minst samma storleksordning som den, vilken en sådan enhet bör ges, man bör eftersträva den nya bebyggelsens utformning på här antytt sätt.

Betydligt svårare blir det naturligtvis att ge några anvisningar för reorganisationen av äldre stadsbebyggelse och för lokaliseringen av barnstugor i yngre bebyggelser, som planlagts efter äldre principer. Jag tror, att man där bara kan hänvisa till den ideala stadsuppbyggnaden som mönster, och så får man allt efter omständigheterna försöka göra det bästa möjliga av situationen. Så får det ju förresten gå till även vid nyplaneringen, det är långt ifrån alltid som topografi, befintliga trafikleder m.m. tillåter ett förbehållslöst tillämpande av den önskvärda standarden. Emellertid bör det enligt min mening starkt understrykas, att man, då kompromisser är nödvändiga, endast i sista hand får ge avkall på strävandet att avpassa skalans och dispositionen efter barnens behov och förmåga.

I anslutning till sistnämnda sats vill jag erinra om, att närheten till station eller en busshållplats ofta framföres som en speciell fördel för en barnstuga och att detta resonemang i många fall bestämt utformningen av stadsplanerna. Tankegången härvid är väl den, att de mödrar, som har yrkesarbete och då vanligen skall ta bussen eller spårvagnen in till stadens centrum, inte skall behöva gå någon omväg på morgonen för att lämna av sina barn på daghemmet. Detta är givetvis en mycket beaktansvärd synpunkt, som dock icke får undanskymma kravet på, att barnstugan skall ligga i lugn omgivning och om möjligt i en för ett barn fullt fattbar relation till bostaden.

Arkitekt *Fred Forbat* i Eglers stadsplanebyrå har framhållit följande:

Beträffande avstånd från bostad till såväl barnträdgård som daghem har vi i allmänhet tillämpat samma norm som tillämpats för småskolor, dvs. 400—500 m. Beräknar man den mest ekonomiska enheten på grundval av ett cirkelformat område med 400 meters radie,

då kommer man till ett område av 50 ha, vilket motsvarar med villabebyggelse (40 inv/ha) 2 000 invånare, med radhusbebyggelse (80 inv/ha) 4 000 invånare och med enbart hyreshusbebyggelse i 3 våningar (160—200 inv/ha) 8 000—10 000 invånare. Enheter för 2 000 invånare tycks sålunda vara lämpliga för alla arter av bebyggelse.

Barnträdgårdarna för barn i åldern 5—7 år, vilka vi anser med tiden behöver bli obligatoriska, föreslår vi i framtiden sammanförda med *småskolan*. Stadsplanetekniska skäl — återigen frågan om avståndet från bostäder — gör, att småskolan endast i vissa få fall kan på lämpligt sätt sammankopplas med folkskolan. Då den emellertid ensamt ger en för liten enhet, t.ex. i villaområden endast 4 klassavdelningar och i radhusområden 6 resp. 9 — motsätter sig än så länge skolmyndigheterna denna ur plansynpunkt riktiga lösningen och föredrar vanligtvis mycket större gångavstånd för att få större enheter. Sammankopplar man emellertid småskolan med barnträdgården som har samma pedagogiska struktur och samma slags utrymmesbehov, då når man upp till lagom stora enheter ur förvaltningsynpunkt. Då ökas småskolans utrymmesbehov med barnträdgårdens 4 resp. 8 avdelningar i villaområden resp. radhusområden, ifall denna förskolereform blir obligatorisk, och med uppskattningsvis 2 resp. 4 avdelningar så länge den är frivillig.

Rörande *daghem* för heldagsvård kan inga exakta beräkningar göras. Behovet är i hög grad beroende av de gifta kvinnornas yrkesutövningsfrekvens, som varierar mycket starkt mellan olika områden samt mellan barnlösa familjer och sådana med barn. Att få allmän-giltiga behovsnormer användbara i stadsplaner och generalplaner går sålunda inte och särskilda undersökningar måste göras i varje enskilt fall.

Ur ren stadsplanteknisk synpunkt kan hänvisas till den utgångspunkten, att daghem om möjligt bör placeras på de yrkesverksamma kvinnornas väg till arbetet, sålunda t.ex. vid en förstadsbebyggelse i Stockholm i närheten av snabbtrafikens hållplats, i en mindre industriort inte långt från textil- eller sömnadsindustri osv. Om det gäller mycket stora områden kan en lämplig avvägning göras mellan denna synpunkt och kravet på kortaste avstånd, i det att en del barnstugor — med vikt på barnkammare — placeras i bostadsgruppernas mitt, och en del — med vikt på heldagsvård — utefter arbetsvägen.

I det tidigare har kommittén påpekat att inrymmande av barnstugor — i varje fall daghem — i bostadshus icke kan bli en helt lycklig lösning. Däremot kan en barnstuga med fördel direkt anslutas till

ett bostadshus (se s. 303—304). Stundom kan ett sammanförande av barnstuga med andra institutioner te sig önskvärt. Det är emellertid av vikt att en dylik samordning av bebyggelsen tar hänsyn till att daghemmen och förskolorna böra söka ge barnen en avskild och rogivande miljö. Det på sina håll framförda förslaget om en kombination mellan barnstuga och kollektivt tvätteri kan emellertid icke anses lämpligt och måste väl även ur byggnadsteknisk synpunkt bli mindre tillfredsställande. Däremot synes det lämpligare — där så kan ske — att en barnstuga sammanföres med en ungdomsgård. Härigenom kan man dubbelutnyttja vissa utrymmen t.ex. scen- och samlings-sal. Sker ett sådant sammanförande av barnstuga med ungdomsgård till samma byggnad böra de emellertid för-ses med skilda ingångar.

Det har på sina håll antytts att det borde vara möjligt att i ökad utsträckning utnyttja barnstugorna för andra ändamål. Även enligt kommitténs uppfattning ter det sig naturligt att de kommunala myndigheterna förutsättningslöst pröva alla möjligheter till dubbelutnyttjande av olika lokaler, men det måste understrykas att t. ex. daghemmen ha så pass speciella lokaler, att de icke kunna utnyttjas till någon verksamhet för vuxna. De äro vidare öppna betydligt längre än skolorna — i regel ca 12 timmar om dagen — och behöva därför kvällarna för att vädras och göras i ordning. I regel ha daghemmen också en sådan interiör och en sådan inre skala, att inte ens ungdom kan få utrymme där för t.ex. hobbyverksamhet etc. Med förskolorna förhåller det sig på ett något annorlunda sätt. I undantagsfall kunna dessa stå öppna för hobbyverksamhet för ungdom på kvällarna, varvid det dock är angeläget understryka att *förskolans barn böra ha rätt till vissa utrymmen för sig själva*. Frågor om dylikt dubbelutnyttjande få prövas från fall till fall.

Kombinationen med småskola-barnstuga är däremot betydligt lämpligare under förutsättning att barnstugan får egen ingång och småskolan i övrigt har en ro-

givande och avskild miljö. På vissa håll har man i samband med ny skolbebyggelse sökt förlägga småskolan skild från det övriga skolområdet i en egen, låg och trivsamt byggd, avpassad för barnens skala. Även om det icke torde vara möjligt att helt utnyttja dylika småskolelokaler även för daghemmens och förskolornas behov, bör det emellertid vara möjligt att förlägga barnstugeinstitutionerna i närheten av en sådan mindre småskola för att få en viss samorganisation. Ett enligt kommitténs mening mycket intressant och även fördömligt projekt till en dylik stadsplanemässig och organisatorisk samordning av barnstugorna med småskolan, har uppgjorts av arkitekt Åke E. Lindqvist, Stockholm, i samband med en planering för ett nytt bostadsområde i Bergshamra i Solna. Arkitekt Lindqvist har om sitt projekt — se även s. 174 — lämnat följande upplysningar:

Områdets befolkning beräknas till ca 7 000 inkl. det redan utbyggda till Stockholm stad hörande Ekshagen å 1 000 inv., som ur skol-synpunkt lämpligast bör höra hit. Området delas i två hälfter av den genomgående trafik-huvudleden. Ekshagsområdet är helt avskilt.

Befolkningssiffran ger ett beräknat elevantal av 900—1 000 elever i enhetsskolan (t.o.m. det 9:e året). Fortsatt undervisning i gymnasium ökar antalet med 300.

För ovanstående befolkning kan vidare 3 daghem anses behövliga.

Områdets långsträckt form och dess redan givna uppdelning i tre delar gör, att det ej är lämpligt med en enda skolbyggnad. Någon form av uppdelning är önskvärd.

Idealet för ett bostadsområde är, att det så planlägges, att varje bostadsgrupp om ca 2 000—2 500 invånare kan förses med en egen skola för de allra minsta (klasserna 1—3 dvs. småskolan i nya enhetsskolan) och ett eget dag- och eftermiddagshem. De böra vara så belägna att barnen kunna nå skola och daghem via områdets gångvägar och lokalator utan att korsa någon huvudtrafikled och utan allt för lång skolväg. En sådan småskola för klasserna 1—3 kan göras ytterst enkel utan dyrbar specialutrustning.

När barnen sedan bli större efter klass 4 kunna de lättare klara sig över trafikstråken och äro mindre besvärade av skolvägens längd. Skollokalerna måste i dessa undervisningsstadier förses med specialutrustning för mera avancerade studier. En koncentration är här lämplig av skollokalbehovet.

För ett bostadsområde om 6 000—7 000 invånare är det sålunda lämpligt med en uppdelning i tre bostadsgrupper, där varje grupp förses med småskola och daghem, och gemensamt för de tre grupperna anordnas en centralskola för hela bostadsområdet.

En svårighet med uppdelningen av skollokalerna på olika mindre småskolor och en större centralskola är ordnande av bespisningen. Nu har emellertid, som ovan nämnts, även daghemmet behov av samma förläggning som småskolan — centralt inom bostadsgruppen. Daghemmet behöver även kök för barnens bespisning, där de ju stanna hela dagen. Förlägges därför daghem och småskola invid varandra kan trots småskolans differentiering en god ekonomisk lösning erhållas å bespisningsproblemet med gemensamt bespisningskök för daghem och småskola. Lekrummet i daghemmets eftermiddagshem blir bespisningssal för småskolans elever och kan dessutom användas som samlings-sal för småskolan. Eftermiddagshemmet är tomt under hela förmiddagen.

Bergshamraområdets skol- och daghemsfråga är ordnad efter ovanstående skisserade princip. Området öster om Norrtäljevägen (I), området väster om Norrtäljevägen (II) och Ekshagen (III) har vardera planerats att förses med småskolor kombinerade med daghem.

Gemensamt för hela området planeras en centralskola på Tivolitomten i Bergshamra utmed Brunnsviken (IV).

Överhuvudtaget böra de kommunala nyndigheterna i ökad utsträckning ha sin uppmärksamhet riktad på angelägenheten av en *samordning av bebyggelsen*, en förläggning av olika barnavårdande, sociala och kollektiva anordningar i närheten av varandra. Härvid bör särskilt uppmärksammas lämpligheten av att genom en samordnad bebyggelse göra skolan till stadsdelens kultur- och fritidscentrum med plats även för de olika barnstugorna.¹ Under senare år har det blivit allt vanligare att bostäderna planeras och byggas i stora enheter vanligtvis med uppmärksamhet på olika bostadskollektiva anordningar. I flera städer ha sålunda nya bostadsområden tillkommit, varvid man i högre eller lägre grad iakttagit de mångskiftande gemensamma behoven av praktisk och kulturell service för de inom området boende familjerna, såsom i form av barnstugor, lekplat-

¹ Se vidare Gunnar Leche: Skolan i centrum, Svenska stadsförbundets tidskrift nr 1, 1947.

ser, hemhjälpcentraler, tvättstugor, fritidslokaler för ungdom, mindre samlingslokaler etc.

På grund av byggnadssvårigheterna har emellertid flera av dessa nya, enligt moderns stadsplanepprinciper uppförda, bostadsområden icke erhållit de behövliga gemensamhetsanordningarna. Särskilt beklagligt är att vissa nyare bostadsområden icke kunnat föras med barnstugor och ungdomslokaler. Den speciella struktur och de speciella sociologiska förhållanden, som stundom karaktäriserat bostadsområden med starkt inslag av barnrikefamiljer, böra nämligen balanseras av effektiva åtgärder för barnen och ungdomen. Kommittén vill därför särskilt understryka angelägenheten av att dessa bostadsområden snarast föras med barnstugor.

Frågan om en rationellare planering av den nya bebyggelsen i våra städer och tätorter, har tilldragit sig ett allt mer ökat intresse i samband med den nya bostadspolitik, tillkomsten av de kooperativa, allmännyttiga och kommunala bostadsföretagen med deras byggnadsprogram på flera hundra lägenheter samtidigt. Möjligheterna av en samordning av de spridda bostadskollektiva anordningarna är sedan hösten 1948 föremål för utredning av den inom socialdepartementet tillsatta s.k. bostadskollektiva kommittén. Även den nya bebyggelseplaneringen, närmast konkretiserad i de kommunala generalplanerna, vittnar om att stadsbyggnadskonsten under 1950-talet kommer att inträda i ett nytt, expansivt och för våra städers utseende betydelsefullt skede. Uppenbart är att åtgärder för barnstugor och barntillsyn därvid komma att stå i centrum för planeringsintresset samt att detta i högre grad än tidigare måste inriktas på en effektiv samordning av bebyggelsen, så att samhället blir så trivsamt och ändamålsenligt som möjligt.

Daghem och förskolor komma därför att i framtidens stadsbyggnad ingå som naturliga komplement till familjebostäderna. Vid den kommunala planeringen av dessa institutioner stanna emellertid icke svårighe-

terna vid frågorna om behovet av olika barnstugor, deras lämpligaste inplacering i bebyggelsen, samordningen med andra institutioner etc. Uppmärksamheten måste i stigande utsträckning ägnas även institutionernas inre förhållanden, deras drift, uppläggning och allmänna organisation. I stort sett kan man säga, att daghemmens och förskolornas framtida uppläggning bör följa de riktlinjer, som samlats under årtiondens verksamhet. På ett par punkter torde det emellertid vara befogat med vissa randanteckningar.

Öppethållande

Daghemmens och förskolornas öppethållande bör i fortsättningen i stort sett följa de tider, som nu tillämpas. Från vissa håll kräves senare stängningstider. I stället för som för närvarande kl. 18.00 vardagar och kl. 14.00 lördagar borde stängningstiderna framflyttas till kl. 19.00 resp. kl. 18.00 i syfte att tillmötesgå särskilt affärsanställda mödrar. Mot dessa önskemål måste emellertid vägas de ur medicinsk och psykologisk synpunkt viktiga kraven på att söka förkorta den för barnen tröttande heldagsvården.

Frågan om daghemmens öppethållande får därför söka lösas från fall till fall och under hänsynstagande till lokala synpunkter. Till belysning av frågan må även följande uppgifter från kommitténs rundfråga till länsarbetsnämnder och olika organisationer år 1946 anföras:

Inte mindre än 17 länsarbetsnämnder angävo kl. 6.30 som lämplig tid att öppna daghemmen. 4 ansågo 7.00 och 2 kl. 7.45 resp. 8.00. 2 nämnder ansågo att lokala förhållanden borde få vara avgörande.

Beträffande stängningstiden ansågo 7 länsarbetsnämnder kl. 18.00—18.15, 6 kl. 17.00—17.30 och 5 kl. 18.30. 2 nämnder angävo kl. 19.00, medan övriga ej angävo något klockslag.

Länsarbetsnämnden i Älvsborgs län föreslog att daghemmen hållas öppna ett par timmar extra ett par gånger i veckan, för att mödrarna skola hinna med uppköp etc.

Av de 7 arbetsgivareorganisationerna angävo 3 kl. 7.00 och 3 kl. 6.00 à 6.45 som lämplig öppningstid. En ansåg, att de lokala förhållandena borde vara utslagsgivande.

Önskad stängningstid varierade mellan kl. 17.00 och 18.00 för samtliga i denna huvudgrupp. De Grafiska Arbetsgivareförbunden ansågo dock, att tiden om möjligt borde utsträckas till 19.00.

Av 24 *tjänstemannasammanslutningar* önskade 5, att daghemmen borde öppna kl. 6.00 à 6.30, 9 ansågo 7.00 à 7.30 lämpligt, och 6 8.00 à 8.30, medan övriga ansågo, att tiderna borde avpassas efter de lokala förhållandena.

2 organisationer önskade, att daghemmen skulle hållas öppna till kl. 17.00 à 17.30, medan 9 angävo 18.00 à 18.30 och 7 önskade 19.00.

Av de 14 *fackförbund inom LO*, som ansågo behov av daghem föreligga, preciserade 11 sina önskemål beträffande öppningstiden. Sålunda angävo 7 organisationer kl. 6.00 à 6.30, 3 kl. 7.00 och 1 kl. 8.00. Beträffande stängningstiden angävo 3 organisationer kl. 17.00 à 17.30, medan 5 önskade kl. 18.00 à 18.30 och 3 kl. 19.00.

Sammanfattningsvis vill kommittén understryka att det är önskvärt att daghemmen i största möjliga utsträckning anpassa sina tider efter mödrarnas önskemål — även med tillgodoseende av personalens krav på rimlig arbetstid. Ofta stängas nämligen daghemmen så pass tidigt att mödrarna få jakta onödigt för att efter uppköp etc. kunna hinna hämta sina barn innan daghemmen stängas för dagen. Av särskild vikt är emellertid även att daghemmen — när så befinner sig möjligt — helt stängas för grundlig utvädring och städning. Detta ter sig särskilt lämpligt med hänsyn till önskvärdenheten av att bryta »infektionskedjorna». Under industrisemestrarna och mellan jul och nyår är det sålunda lämpligt att daghemmen helt stängas.

Halvdaghem

En successiv övergång till halvdaghem måste ur skilda synpunkter te sig angelägen. Detta bör ske inom daghemmens ram. Halvdagsavdelningar kunna nämligen utnyttja samma kök och sovrum som daghemmen etc. Det visar sig även vara mest ekonomiskt med särskilda halvdagsavdelningar eftersom en blandning av halvdags- och heldagsbarn — vilket för närvarande sker på vissa håll — icke är rationellt ur personalsynpunkt.

På sina håll ha önskemål framförts om att förskolorna borde förlängas ett par

timmar per dag, så att barnen även kunde få en måltid och middagssömn på institutionen. Därigenom — säger man — skulle mödrarna få tillfälle till halvdagsarbete. Kommittén vill emellertid framhålla att en förlängd förskola ur *barnens* synpunkt icke är något önskemål, och därför icke bör komma ifråga med nuvarande platsbrist inom förskolorna. Det skulle även medföra att dessa skulle bli betydligt dyrare, lokalerna behöva utvidgas med sovrum, kök etc. och blott kunna användas för en i stället för två grupper samma dag. Ett önskemål för framtiden är dock att hemarbetande mödrar, särskilt de som äro bosatta i förstäder etc., vissa dagar kunde få ha sina barn något längre på förskolan än den dagliga 3-timmarsvistelsen. Detta system tillämpas för närvarande vid vissa barnstugor, men torde på grund av lokalbrist icke kunna ordnas i någon större skala. För barn till permanent deltidsarbetande mödrar böra dock, som ovan framhållits, särskilda halvtidsavdelningar inrättas, om möjligt i anslutning till de vanliga daghemmen eller som fristående halvdaghem.

Halvdaghem ha för övrigt med gott resultat praktiserats på olika håll i vårt land. I *Göteborg* ha sålunda daghemmen sedan gammalt haft även 6-timmarsavdelningar, öppna mellan kl. 9—15 och övervägande anlitade av deltidsanställda mödrar. I *Gislaveds* Gummifabrik har deltidsarbete praktiserats med enkelt skift mellan kl. 13—17, och företagets daghem hållits öppet kl. 12.30—17.30 för 15 barn i åldern 3—7 år. Barnen ha erhållit ett mellanmål med choklad och bullar.

Även om kommittén är medveten om att det torde erbjuda vissa svårigheter för t.ex. industrin att mera allmänt anordna deltidsarbete vill den dock starkt understryka hur önskvärt ur barnens synpunkt det är om ökat deltidsarbete kunde möjliggöra en förkortning av daghemsvården och en utveckling mot halvdaghem. Det kan för övrigt antagas, att om halvdaghem inrättades i större utsträckning åtskilliga förvärvsarbetande mödrar skulle söka ordna deltidsarbete.

Daghemmens organisation

Med hänsyn till daghemmens vårdkostnader per barn och dag (se s. 121) är det speciellt angeläget att kommunerna ägna skärpt uppmärksamhet åt daghemmens inre organisation och ekonomi. Av väsentlig betydelse härvidlag är att daghemsföreståndarinnorna få tillfredsställande ekonomisk utbildning. Förslag om dylik kompletteringsutbildning framlägges i kap. 13 s. 355. Förskolorna äro så enkla och billiga institutioner, att några större möjligheter till besparingar inom dessa knappast erbjuda sig. Däremot torde icke obetydliga möjligheter finnas att effektivisera daghemmen och åstadkomma bättre driftsresultat, även om det står fullt klart för kommittén att såväl denna institutionsform som övriga barnstugeformer i första hand måste anpassas efter barnen, deras intressen, livsrytm, förutsättningar och behov. En bättre beläggning av daghemmen bör sålunda eftersträvas, särskilt på de orter, där en till synes orimligt hög frånvarofrekvens belastar driftsekonomin och höjer vårdkostnaderna. Ett något större antal barn än det direkta platsantalet bör därför — även med risk för viss tillfällig överbeläggning — regelmässigt inskrivas på daghemmen. Sådant har också medgivits av den centrala tillsynsmyndigheten, varför det närmast beror på kommunala och enskilda initiativ om ett effektivare utnyttjande av platserna kan uppås.

Åtskilligt torde även stå att vinna genom en inre rationalisering på vissa daghem. Ekonomiavdelningen bör utrustas med arbetsbesparande maskiner, vilket är klok ekonomi och i längden lönar sig. Det kan vidare ofta vara lämpligt att anlita närbeläget kollektivt tvätteri för daghemmens tvätt. Man bör även köpa färdigt bröd, söka undvika sådan konservering, lagning, lappning etc. som blir oekonomisk på grund av att den sysselsätter för mycken dyrbar arbetskraft. Vid matlagningen bör man undersöka om halvfabrikat, konserverad barnmat etc. ibland kan bli mera ekonomiskt.

Till frågan om måltidernas anordnande återkommer kommittén i kap. 11.

Det är emellertid av största vikt att man vid all inre rationalisering av barnstugorna inte glömmor bort att det här är fråga om barn och att deras vård och fostran inte kan »masstillverkas». Man får heller inte förbise att den kvalificerade personalens förnämsta uppgift inte är att vara »rationaliseringsexperten» utan att finnas till just för *barnen*. För en effektivare bedömning av det inre arbetet på barnstugorna torde det emellertid i vissa fall vara påkallat med arbetsstudieundersökningar. Kommittén vill dock betona, att dessa böra läggas upp och utföras i samråd med den pedagogiskt utbildade personalen på institutionerna.

Frågorna om sjuk- och hälsovården på barnstugorna bl.a. innefattande åtgärder för att bekämpa infektionsriskerna behandlas i kap. 9. Problemen kring barnstugornas planlösning och inredning ägnas även ingående uppmärksamhet i kap. 10.

Även i fortsättningen bör intresse ägnas åt *föräldrakontakten*. Denna bör i första hand tillgodoses genom föräldramöten, där föräldrarna få känna sig som en »yrkesgrupp», som utbyter erfarenheter med varandra och där personalen lär sig förstå föräldrarnas problem och situation. Den dagliga kontakt, som daghemspersonalen har med föräldrarna, bör om möjligt fördjupas och befästas. Personalen bör söka få föräldrarna att känna en viss solidaritet med och förståelse för den institution, som handhar deras barn, få dem att förstå barnstugornas arbetssätt, uppläggning och föreskrifter. Kommittén förordar, att den centrala tillsynsmyndigheten till ledning för institutionspersonalen utger vissa råd och anvisningar bl.a. om uppläggnings av föräldramöten etc.

Daghemmen böra stå öppna för alla, som ansöka om plats. Vid intagningen bör man söka tillgodose barnens behov av lekkamrater ur *alla socialgrupper*. Om platsbrist föreligger måste en viss behovsprövning företas, men kommittén har icke ansett det erforderligt att framlägga några direktiv om hur denna bör ske. Den bör liksom hit-

tills överlämnas till föreståndarinnorna efter anvisningar från de kommunala myndigheterna.

Daghem och kollektivhus

I vissa fall kan man emellertid inte undgå, att daghemmen utvecklas till kategoridaghem, dvs. daghem med barn från praktiskt taget samma miljö med likartat yrkesarbete hos mödrarna. Vid de kollektivhus, som uppförts i Stockholm, ha sålunda inrättats särskilda daghem i regel förlagda till kollektivhusets botten- eller souterrängvåning. Erfarenheterna av dylika daghem för en speciell fastighetsinvånare äro inte odelat gynnsamma. Genom att daghemmen inrymts i fastigheten har man blivit bunden av dess planlösning, och lokalerna stundom blivit direkt olämpliga. En väsentligare invändning mot dessa kollektivhusdaghem är emellertid, att familjerna tendera att bo kvar i kollektivhusen, varför daghemmet till slut icke längre får några barn från husets familjer utan utvecklas till ett daghem öppet för allmänhetens barn. Därigenom bortfaller det väsentligaste motivet för att anordna daghem inom ett kollektivhus. Kommittén vill därför förorda, att i den mån kollektivhus i ökad utsträckning uppföras i framtiden — denna fråga befinner sig under utredning inom bostadskollektiva kommittén — bör barn tillsynen för deras hyresgäster lösas i form av daghem placerade i närheten av kollektivhuset tillgodoseende ett större område och öppet för alla förvärvsarbetande mödrar. Härigenom skulle även den fördelen uppnås, att utgifterna för daghemmet icke belastade kollektivhusets hyror och man följaktligen skulle få en bättre finansiering av kollektivhuset. Daghem inrymda i kollektivhus äro sålunda en form av kategoridaghem, som icke bör rekommenderas för framtiden.

Industridaghem

Den svenska industrin har som bekant gjort väsentliga insatser för daghemsverk-

samheten. Olika industriföretag ha sedan länge som ett led i sin personalpolitik inrättat särskilda industridaghem, och de senaste årens brist på arbetskraft har aktualiserat detta problem vid nästan alla företag med kvinnliga anställda. På de orter, där ett företag helt dominerar samhället, har det ofta tätt sig naturligt, att företaget intresserat sig för de yrkesarbetande mödrarnas barn tillsyn. Härvidlag har problemet ofta inte setts enbart ur snäv företags synpunkt utan allmänsocialt.

Åtskilliga av de speciella industridaghemmen öppnades redan före eller under förra världskriget, men största delen har tillkommit under 1940-talet med dess markanta brist på kvinnlig arbetskraft. I stort sett torde man kunna säga, att industridaghemmen varit välordnade och välskötta; i enstaka fall ha de till och med uppnått en standard, som varit utomordentligt hög. Industriföretagen ha emellertid även intresserat sig för inrättandet av förskolor, vilket väl vittnar om att det inte enbart varit ekonomiska synpunkter, som motiverat deras intresse för barn tillsynen.

I maj 1950 funnos 35 daghem ägda och drivna av olika industriföretag. De senaste åren har man kunnat märka en tendens till kommunalisering av industridaghemmen. Inom olika industriföretag betraktar man det numera som en kommunal angelägenhet att ordna daghem. Belysande är att Sveriges industriförbund i ett remissyttrande den 21 december 1948 hävdade att daghemsverksamheten synes böra jämföras med annan social verksamhet och sålunda ankomma på vederbörande kommun. Det är också numera relativt vanligt att ett industriföretag finansierar uppförandet av ett daghem, men sedan överlämnar det till förvaltning av vederbörande kommun, i regel med förbehåll att få utnyttja en viss del av platserna för industriföretagets anställda.

På vidstående sida lämnas en översikt av de industrier, som maj 1950 drevo daghem, förskolor och veckohem.

Ort	Industri	Institution	Tillkomst år
Alafors	Ahlaforss fabriker	Daghem	1945
Alingsås	AB Fodervävnader	Daghem	1946
Anderstorp	Sv. Gummifabriks AB	Daghem	1946
Bjursås	Falu Yllefabriks AB	Daghem	1948
Bjuv	AB Findus	Förskola	1948
Boliden	Bolidens Gruvaktiebolag	Förskola	1949
Borås	Borås Wäfveri AB	Daghem	1921
Borås	AB Sveriges Förenade Trikåfabriker	Daghem	1944
Brastad	Göteborgs Konfektions AB	Daghem	1948
Dalsjöfors	Dalsjöfors Fabriker	Daghem	1919
Fritsla	Firma L. J. Wingquist	Daghem	1946
Furulund	Malmö Yllefabriks AB	Daghem	1940
Färgelanda	Stigens AB	Daghem	1948
Göta	Sulfittaktiebolaget Göta	Förskola	1949
Göteborg	AB Dress	Daghem	1948
Göteborg	AB J. A. Wettergren & Co	Daghem	1949
Göteborg	Almedals fabriker	Daghem	1947
Göteborg	SKF	Daghem	1948
Hallstahammar	Bultfabriks AB	Daghem och förskola	1948
Hallstavik	Holmens Bruk och Fabriks AB	Förskola	1947
Hälsingborg	Helsingborgs Gummifabriks AB	Daghem	1910
Karlskoga	AB Bofors	Förskola	1910
Karlskoga	AB Bofors Nobelkrut	Daghem och förskola	1947
Kinna	Kinnaströms Väfveri AB	Daghem och eftermiddagshem	1920
Kiruna	Loussavaara-Kirunavaara AB	Förskola	1922
Ljungsbro	Svenska Chokladfabriks AB	Daghem	1944
Ljungsbro	Svenska Chokladfabriks AB	Förskola	1947
Malmö	Manufaktur AB o. Yllefabriks AB	Daghem	1945
Malmö	Kürzels Fabriker AB	Daghem	1948
Norrköping	Bomullsväveri AB	Komb. daghem o. veckohem	1947
Norrköping	Holmens bruk	"	1943
Nyköping	AB Nordiska kompaniet	Förskola	1947
Partille	AB Davy Robertssons Maskinfabrik	Daghem	1949
Rydal	Rydahls Manufaktur AB	Daghem	1926
Skene	Borås Wäfveri AB	Komb. daghem o. veckohem	1921
Stenkullen	Drufvefors Väveri AB	Daghem	1946
Stockholm	AB. Terbergers Trikåfabr.	Daghem	1948
Stockholm	Stockholms Bomullsspinneri och Väfveri AB	Daghem	1948
Stockholm	Liljeholmens Stearinfabrik	Förskola	
Sundbyberg	AB Germa	Daghem	1946
Söderfors	Söderfors Bruk	Förskola	1949
Södertälje	AB Scania Vabis	Förskola	1948
Sörforsa	Holma Helsinglands Linspinneri och Väfveri AB	Daghem	1907
Toarp	Skjortfabriken Special	Daghem	1949
Uddevalla	AB Schwartzman och Nordström	Daghem	1944
Uppsala	AB Upsala Sidenväverier AB	Daghem	1948

Exempel på industriföretag, som i samarbete med kommunen understött eller understöder vissa daghem, äro t.ex. ASEA i Västerås, Metallverken och STAL i Finnspong, Yllefabriken i Kristianstad, Tobaks-

monopolet, Collijns konfektionsfabrik, Vin- & Spritcentralen samt L. M. Ericsson i Stockholm, Gustavsbergs Fabriker i Gustavsberg m.fl.

Trots de delvis mycket uppmärksammade

och lovvärda insatser enskilda industriföretag gjort för en lösning av daghemsfrågan på respektive orter, torde man inte kunna förneka, att systemet med särskilda industridaghem är förenat med vissa nackdelar. Kategoridaghem med barn från praktiskt taget samma miljö är över huvud taget icke något eftersträfvansvärt, eftersom barnen böra få fostras och vårdas tillsammans med barn från skilda miljöer. I regel vill föräldrarna inte heller känna sig låsta vid en arbetsplats. Industridaghemmen innebära dock, att om modern slutar på sin arbetsplats även hennes barn måste tas från daghemmet och bli tvunget byta miljö. Det finns vidare exempel på att industridaghemmen blivit så konjunkturbetonade att de endast drivits så länge vederbörande industriföretag haft direkt behov av dem. Industridaghem förlagda intill företaget dvs mödrarnas arbetsplats äro i varje fall i större städer icke en tillfredsställande lösning varken för mödrarna eller barnen. Som tidigare påpekats är det i regel bäst, om daghemmen förläggas i närheten av bostäderna, därför att barnen behöva få anknytning till barn i grannskapet och barnstugan bör ligga i en lugn, rogivande och för barnen avpassad miljö. Detta kan väl endast undantagsvis uppnås genom daghem placerade omedelbart intill vederbörande industriföretag. Ur barnens synpunkt är det också mycket olämpligt, om mödrarna skola vara tvungna att med olika kommunikationsmedel tidigt på morgonen föra sina barn till ett daghem intill arbetsplatsen. Modern behöver dessutom efter arbetstidens slut handla mat, vilket ytterligare komplicerar situationen. Det är därför lämpligast, att barnstugorna, i varje fall i större och medelstora städer, anknytas till bostadsområdena.

Trots den betydelse industridaghemmen haft på olika orter i vårt land synes emellertid systemet med särskilda av industrierna ägda och drivna daghem successivt böra avvecklas. Principiellt förordar kommittén att kommunen bör vara huvudman eller ekonomisk garant för hela barnstugeverksamheten, alltså även för daghemmen. Detta

är — såsom framgår av kap. 6 och kap. 17 — också en förutsättning för det förordade, nya statsbidragssystemet. Det är alltså av praktiska skäl, som kommittén nu vill förorda, att industrierna, med de kommunala myndigheterna träffa sådana överenskommelser, att kommunerna bliva huvudmän för daghemmen. Man kan emellertid förutsätta att industriföretagen även i fortsättningen komma att ägna daghemmen uppmärksamhet. Kommittén förutsätter att detta sker i samarbete med de kommunala myndigheterna. En lämplig form för ett sådant samarbete synes vara att industrierna genom visst understöd åt kommunala daghem får förtursrätt till en del lediga platser.

Sjukhusdaghem

Sjukhusdaghemmen äro en ny och intressant form av kategoridaghem. För endast några årtionden sedan var det nästan något av en sensation när en aktiv sjuksköterska eller ett sjukvårdsbiträde var gift och hade barn. Man utgick på sina håll tydligtvis från att hela denna kår skulle rekryteras av ogift personal. Läget härutinnan är som bekant annorlunda i dag. Giftna sjuksköterskor och sjukvårdsbiträden med barn är ingen ovanlighet längre. Bristen på sjukvårdspersonal och sjukvårdens starkt ökade krav på mer personal gör det ofta nödvändigt att genom åtgärder för barneftersynen underlätta för dem som gifta sig att kvarstå i tjänst.

De senaste åren ha på skilda håll försök gjorts med mera organiserade former av barneftersyn i anslutning till sjukhusen. Vid vissa lasarett ha sålunda särskilda sjukhusdaghem uppförts eller inretts, dit sjukvårdspersonalen kunnat lämna sina barn. Några uppgifter om dessa sjukhusdaghem kunna vara av intresse.

Ett sjukhusdaghem vid *Sabbatsbergs sjukhus i Stockholm* startades i september 1946 med 12 platser. Daghemmet inrättades som ett led i avhjälpan av bristen på personal och har enligt uppgift varit till stor nytta i detta hänseende. Det nedlades sommaren 1949, eftersom den byggnad, där hemmet var inrymt, måste byggas om.

Vid *S:t Eriks sjukhus* i Stockholm öppnades ett sjukhusdaghem i april 1947. Det har plats för 15 barn i åldern 2—7 år, varav 5 barn under 3 år och 10 barn i åldern 3—7 år. Daghemmet har varit öppet mellan 6.15 och 20.15.

Vid *Södersjukhuset* i Stockholm öppnades i maj 1949 ett daghem, numera benämnt »Daghemmet Kornet», med plats för 54 heldagsbarn. Den hittills bedrivna verksamheten vid daghemmet har visat, att beläggningen varierar väsentligt under olika dagar i veckan med hänsyn till att hemmet i första hand är avsett för personal vid Södersjukhuset. Denna personal har nämligen oregelbunden tjänstgöring, och under ledighetsdagarna lämnas som regel inte barnen till daghemmet. Då personalkostnader och även övriga utgifter i stort sett äro konstanta anses värdkostnaderna på ett daghem av denna typ bli högre än vid övriga institutioner.

Vid *S:t Görans sjukhus* i Stockholm öppnades ett sjukhusdaghem i augusti 1947 med plats för 30 barn i 2—7-årsåldern. I regel har daghemmet sällan haft mer än 22 barn. Förståndarinnan har för kommittén uppgivit, att med tanke på lokaler och personal ungefär 20 barn torde vara idealet. Då daghemmet har öppet från 6.15 till 20, och personalen arbetar i skift, är det endast fullbelagt mellan 12 och 14.30.

Vid *Sahlgrenska sjukhuset* i Göteborg öppnades ett sjukhusdaghem i juli 1947 avsett för 25 barn. Barnens mödrar ha uppskattat daghemmet, och man har ej kunnat mottaga alla barn, som ansökt om plats.

Vid *Allmänna sjukhuset* i Malmö öppnades ett daghem i februari 1948 avsett för 75 barn. Under den tid daghemmet varit i verksamhet har det varit fullbelagt och efterfrågan på platser varit större än tillgången. Förhållandet mellan mödrarna och daghemmet anses som gott.

Dessutom förekommer sjukhusdaghem även vid några andra lasarett i landet, så t.ex. vid Akademiska sjukhuset i Uppsala, vid lasarettet i Västervik etc. Förslag har dessutom framlagts om att inrätta ett daghem vid *S:t Lars sinnessjukhus* i Lund.

De försök, som med dessa sjukhusdaghem gjorts för att lösa sjukvårdspersonalens bekymmer med barneftersynen, måste hälsas med tillfredsställelse. Sjukhusdaghemmen fylla en viktig social funktion och torde på många platser vara en förutsättning för att man i fortsättningen tillfredsställande skall kunna rekrytera gift sjukhuspersonal.

Man bör emellertid inte bortse från att sjukhusdaghemmen äro förenade med vissa nackdelar. Genom sjukhusens olika skiftetider blir det mycket svårt att ordna en lugn

rytm för barngrupperna i ett sådant daghem. Grupperna bli nästan aldrig lika och barnen hämtas vid olika tider under dagens lopp. Dessutom blir vårdtiden för många barn alltför lång (12—15 timmar).

Behovet av barntillsyn för sjukhusarbetande kvinnor bör emellertid med alla medel söka tillgodoses. Trots de påtalade nackdelarna måste de sjukhusdaghem, som nu finnas, anses välmotiverade. I framtiden torde uppmärksamheten dock böra inriktas på att förlägga daghem i närheten av sjukhusen. Till dessa skulle i så fall barnen till sjukhusarbetande mödrar få visst företräde. Även familjedaghem i närheten av sjukhusen böra här kunna lämna god hjälp. Dessa frågor böra bli föremål för överläggningar mellan resp. huvudmän. Det är slutligen önskvärt, att de sjukhusförvaltande myndigheterna oru möjligt söka genomföra rimligare och för barnens rytm mera avpassade tjänstgöringstider för de mödrar, som ha sjukhusarbete.

Natthem

Slutligen skall här något beröras de krav som framställts om speciella natthem för barnen till de kategorier förvärvsarbetande kvinnor, som ha sin arbetstid förlagd till kvällen och natten, t.ex. restaurang- och kafépersonal, telegrafister, telefonister m.fl. En i Stockholm företagen undersökning bland restaurang- och kafépersonalen gav för några år sedan vid handen, att intresset för åtgärder för barntillsynen var livligt. Av 486 tillfrågade (varav 32 manliga restauranganställda) representerande 382 barn (varav 39 barn till familjer där mannen var restauranganställd) uttalade sig 365 för anordnande av »natthem» och 476 för daghem i tillräckligt stort antal. I detta sammanhang¹ anförde den av Stockholms stadskollegium tillsatta kommittén för utredning om sociala åtgärder i abortfrågan följande:

Svårigheterna med anordnandet av barnkrubbor för denna kategori på grund av ore-

¹ Se Betänkande i abortfrågan etc. Stadskollegiets utlåtande och memorial. Bihang 1944 nr 6, sid. 54.

gelbunden arbetstid och nattarbete äro uppenbara. Då man icke kan tänka sig, att mödrarna skola kunna hämta barnen, när deras arbete slutar, dvs. mitt i natten, och knappast på morgonen, då mödrarna böra njuta sin sömn, återstår förutom »de lediga dagarna» endast en kortare tid av dagen, när modern är utsövd och innan hon åter skall infinna sig på arbetsplatsen. För kafépersonalen kan det te sig något bättre. De anställda ha som regel varannan kväll ledig, varvid de sluta arbetet t.ex. kl. 14 ena dagen och börja samma tid dagen därpå. Det ligger emellertid nära till hands och innebär en fara, att dessa barnkrubbor bliva barnens verkliga hem, där barnen med undantag av mödrarnas »lediga dagar» få vistas oavbrutet. Barnen erhålla därigenom icke någon fast punkt. Problemen äro som synes svåra, men enligt kommitténs mening måste något göras för att avhjälpa dessa brister i en eljest välordnad verksamhet.

Stadskollegiets kommitté uttalade sig emellertid för att »nattkrubbor» inrättades på försök samt för att daghemmen skulle hållas öppna även på kvällarna.

Även om kommittén är väl medveten om svårigheterna med barntillsynen för t.ex. de kvinnliga restaurang- och kaféanställda, de kvinnliga tjänstemännen inom post- och telegrafverket m.fl. vill den emellertid varna även för försök med natthem. Ur barnavårdssynpunkt måste de innebära något absurd. Barnen skulle praktiskt taget mista all kontakt med mödrarna och aldrig få känna trygghet och ro. Kostnaderna för uppförande och drift av dylika natthem skulle även bli oproportionerligt stora och den nödvändiga kommunala subventioneringen sannolikt mycket kraftig. Kommittén, som inte heller vill förorda, att daghemmen hållas öppna på kvällarna, vill däremot kraftigt understryka vikten av energiska åtgärder för att barntillsynen för de nyssnämnda yrkeskategorierna tillgodoses genom familjedaghem, organiserad grannhjälp etc.

2. Familjedaghem

Uppkomst och utveckling

Trots den icke obetydliga expansion, som barnstugeverksamheten i vårt land genomgått under 1940-talet, är dock särskilt antalet daghem ännu alltför litet i förhål-

lande till efterfrågan. I denna situation, karakteriserad av växande köer till daghemmen, ett i städerna kraftigt ökat barnantal — enbart i t.ex. Stockholm fördubblades antalet barn åren 1936—46 — samt skärpta restriktioner på byggnadsmarknaden ha stora fordringar ställts på såväl mödrarna som de barnavårdande, kommunala myndigheterna. De daghem, som stått till de förvärvsarbetande mödrarnas förfogande, ha i de flesta städer och tätorter tätt sig otillräckliga. Otvivelaktigt har detta medfört, att åtskilliga mödrar med småbarn, vilka av olika skäl själva önskat arbeta, tvingats avstå från detta. För de kommunala myndigheterna har situationen många gånger tätt sig besvärande, när planerna på nya institutioner inte kunnat realiseras på grund av uteblivna byggnadstillstånd. Eftersom den starka efterfrågan på daghemsplatser varit betingad av speciella förhållanden — det ökade barnantalet, bristen på arbetskraft etc. — har man på åtskilliga håll frågat sig, om icke en anpassning till den uppkomna situationen kunde nås på smidigare och enklare sätt än genom uppförande av de ofta dyrbara och byggnadskrävande daghemmen.

Det är tankegångar av dessa slag, som varit bestämmande för den organiserade eller oorganiserade tillsyn av de förvärvsarbetande mödrarnas barn, vilka under senare år vuxit fram på olika håll i vårt land. För att få det florerande systemet med »privatdaghem» ersatt med mera organiserade och ansvarsställande vårdformer ha s.k. familjedaghem — tidigare benämnda fosterdaghem — visat sig erbjuda en god framkomstväg. Stockholm och Malmö voro de första städer, som sökte i mera fasta former organisera dylika familjedaghem. Försöken uppmärksammades i det betänkande om »Familjeliv och hemarbete» (SOU 1947:26), som i september 1947 avlämnades av Utredningen om hem- och familjefrågor. I betänkandet redogjordes för erfarenheterna från Stockholm och Malmö, samtidigt som en utvidgning av systemet rekommenderades. Utredningen anförde i detta sammanhang följande:

Familjedaghemmen kunna givetvis erbjuda en mer eller mindre fullständig vård, från omhändertagandet av spädbarn och koltbarn under hela dagen till eftersyn av skolbarn på eftermiddagen.

Den senare formen synes kunna vara jämförelsevis lätt att ordna, och utredningen vill särskilt rekommendera att den prövas. I många fall ha skolbarn med mödrar som arbeta nu icke någon eftersyn förrän föräldrarna komma från arbetet. Många av dem skulle säkerligen behöva en viss kontakt och omvårdnad i ett hem under eftermiddagstimmarna.

Att helt taga hand om ett barn i småbarns-åldern innebär för vice-mamman en mycket stor arbetsbörda och ett stort ansvar, som det är av största vikt att hon från början tillfullo förstår. För att hon skall anförtros uppgiften bör man ha garantier för att hon har kunnskap och träning i barnvård, och att hennes personliga egenskaper göra henne lämplig för uppgiften. Den betalning som bestämmas bör vara sådan, att den verkligen ger ersättning för arbetstiden och bundenheten. De taxor som hittills använts synas utredningen låga med hänsyn till de resultat som nåtts vid beräkningarna av tiden för barnvård. Noggranna studier av alla förhållanden som äro förknipade med denna vårdform böra göras, innan den praktiseras i större skala.

I princip bör, liksom vid daghemmen, vårdavgiften erläggas av familjerna själva — med nedsättningsmöjligheter för vissa grupper — och samhällets kostnader inskränka sig till arbetet med förmedlingen och inspektionen av hemmen etc. Denna del av samhällets åtagande bör i gengäld skötas med största omsorg. Den bästa möjliga arbetskraft för inspektionsuppgifter bör sökas och god tid bör kunna ägnas de individuella fallen.

Om villkoren beträffande hemmens lämplighet etc. uppfyllas synes familjedaghemsvården erbjuda många fördelar. En av dessa är den minskade infektionsrisken.

Sedan länge ha infektionerna vid barnstugorna varit ett stort bekymmer och man har på olika sätt försökt komma till rätta med dem utan att detta lyckats i nämnvärd grad. — — — Ett av de största problemen för en förvärsarbetande mor med barn på daghem är när barnen bli sjuka. Allehanda förslag om sjukavdelning vid daghemmen, om platser på epidemisjukhusen ha uppkommit för att inskränka dessa svårigheter. Intet torde dock vara tillfredsställande. I ett privat familjedaghem är dock möjligheten att hemmet, mot särskild ersättning, åtager sig vården av ett sjukt barn större än vid institutionerna.

Andra fördelar för barnet, förutsatt att familjedaghemmet är lämpligt, är att det får vistas i den lugna miljön i ett hem och får

en mera individuell vård och tillsyn än som blir möjlig på en institution med många barn.

Svårigheterna med genomförandet av denna vårdform ligga i öppen dag: omöjligheten att genomföra någon verklig kontroll av fosterhemmets lämplighet framför allt av de pedagogiska metoder, som där användas, riskerna för att barnet blir så starkt bundet till vice-mamman, att det blir slitningar vid övergången till det egna hemmet, risker för sammanstötningar mellan mödrarna etc.

Ur de kvinnors synpunkt, som taga emot fosterbarnen, anser utredningen att systemet kan ha en utomordentligt stort positiv betydelse. Det är kanske ofta en mor som har ett eget barn under skolåldern, som bäst finner sig gå iland med att åtaga sig ett eller flera fosterdagbarn. Hon får då sin tid väl utfylld, får ersättning för sitt arbete och hennes eget barn får lekkamrater. Det blir en för henne mycket smidig form av deltidsarbete, som bör kunna skänka största tillfredsställelse. Om den person, som får hand om den samhälleliga kontrollen över denna verksamhet får den rätta kontakten med vicemammorna böra dessa kunna intresseras för t.ex. ytterligare studier i barnpsykologi och barnvård och de kunna kanske, när deras egna barn blivit äldre och om de önska omväxling, föras över till arbete inom barninstitutionerna.

I sitt remissutlåtande över detta betänkande belyste *socialstyrelsen* de för- och nackdelar, som ansågos förbundna med denna nya form av daghem:

Som ett alternativ till daghemsvård rekommendera de sakkunniga inackordering under dagen i enskilda familjer med egna småbarn. En dylik inackorderingsform har emellertid vissa nackdelar. För många barn kan en vistelse i familjedaghem innebära en slitning mellan två olika hemmiljöer. Daghemmet kommer däremot att framstå som en neutral motpol till det egna hemmet. Vidare är det ytterst vanskligt att avgöra, om ett hem är lämpligt som familjedaghem eller icke. Svårigheter uppkomma både vid själva urvalet av familjedaghem och den fortsatta kontrollen över hemmen. Men det finns också åtskilliga omständigheter, som tala till familjedaghemmens förmån. Utöver de mindre infektionsriskerna må framhållas, att särskilt för känsliga och nervösa barn den lugnare miljön, och den mera individuella omvårdnaden i ett enskilt hem är bättre än vistelse på en barninstitution. En viss kontroll över familjedaghemmen kan för övrigt erhållas, om både det inackorderade barnet eller barnen och familjens egna småbarn besöka lekskola. Denna form av halvöppen barnvård, som närmast har socialpedagogisk karaktär och vill utgöra ett stöd för hemmen i dess fostrande verksamhet, är ju avsedd att

utbyggas, så att så småningom barnen i åldern 3—7 år i allt större utsträckning avgiftsfritt komma i åtnjutande därav. Därjämte bör framhållas, att vården i familjedaghem blir billigare än på daghem. Dyrbara institutioner behöva ej uppföras, personal och administrationskostnader bli lägre etc. Kostnadssynpunkten bör särskilt uppmärksammas, eftersom de sakkunniga utgå ifrån, att familjerna själva skola betala heldagsvården med undantag av de kostnader, som avse den pedagogiska delen av verksamheten. Enligt styrelsens uppfattning är det dock icke önskvärt att ersätta daghemmen med familjedaghem. Daghemmen böra alltjämt tillgodose det huvudsakliga behovet av heldagsvård. Familjedaghemmen utgöra emellertid en god komplettering av daghemmen, bl.a. för infektiösa eller nervösa barn, vid lång väg till daghemmet och vid tider av ökad efterfrågan på kvinnlig arbetskraft och därmed även på daghemsplatser.

Ungefär ett år senare togs frågan om familjedaghemmen ånyo upp, denna gång av kommittén i det förslag om provisoriska åtgärder för den halvöppna barnvården, som vi framlade i november 1948. Här redogjordes för olika praktiserade lösningar för familjedaghemmen, deras för- och nackdelar etc. Även kommittén rekommenderade en utbyggnad av familjedaghemmen. Det är av intresse att taga del av de synpunkter, som framfördes om familjedaghemmen i olika remissutlåtanden.

Landsorganisationen framhöll att familjedaghemmen aldrig kunna ersätta daghemmen utan endast utgöra ett komplement till dessa, men ansåg att även denna linje, som ägde vissa fördelar, borde anlitas och utvidgas i nuvarande situation med dess material- och arbetskraftsbrist. *Industriförbundet* ansåg stora praktiska svårigheter kunna tillstöta beträffande familjedaghemmen, bl.a. på grund av bostadsförhållandena på åtskilliga industriorter. *Yrkeskvinnors Samarbetsförbund* underströk de betänkligheter mot familjedaghem, som kommittén i sin framställning givit uttryck åt, och ansåg, att den föreslagna utbyggnaden av familjedaghem borde betraktas som en nödlösning i det beträffande läge, som nu råder. *Fredrika Bremer-förbundet* påpekade, att om man skall rekommendera de kommunala myndigheterna att organisera en verksamhet av denna art, bör man samtidigt öppet påvisa riskerna samt kraftigt understryka betydelsen av att det hela kommer under kompetent ledning. *Högerns Centrala Kvinnoråd* delade de uttalade betänkligheterna, men ville ej avstyrka kommitténs förslag om en försöksverksamhet.

Enligt kvinnorrådet syntes det även ha varit önskvärt med en längre tids erfarenheter eller försök på ett par olika håll, innan en direkt rekommendation ginge ut till kommunerna att mera allmänt pröva dem. *Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund* underströk, att systemet med familjedaghem innebar såväl fördelar som nackdelar ur barnens synpunkt och ansåg det önskvärt, att samhället för att i största möjliga utsträckning eliminera riskerna för barnen i familjedaghemmen vidtog åtgärder för ökad föräldrafostern. En tillfredsställande kontroll över familjedaghemmen borde vidare garanteras av de kommunala organen.

Sveriges Barnträdgårdsläraornors Riksförbund ansåg familjedaghemmen erbjuda en mycket riskabel utväg, som endast borde tillgripas i allra sista hand samt framhöll att uppgiften att barnens medeltidsvistelse i Stockholms fosterdaghem är 2,6 månader, innebar rent psykologiskt sett en dom över dem. Småbarn behöva för sin inre växt och stadga en och samma lugna förtrogna miljö; att kanske under flera års tid nödgas byta familjedaghem flera gånger äriligen kan icke undgå att inverka menligt på deras psykiska hälsa. »Kommer här till att de som taga emot barn i familjedaghem, vanligen icke ha någon pedagogisk utbildning och att man föga känner till deras kapacitet som uppfostrare.»

Göteborgs Förskoleseminarium ansåg det vara nästan omöjligt att utöva en tillfredsställande kontroll och hålla så kvalificerad personal inom familjedaghemmen, som är önskvärt, varför Seminariet ansåg provisoriska daghem vara en fördelaktigare lösning på daghemsproblemet än familjedaghem. *Fröbelinstitutet i Norrköping* ansåg, att kommitténs förslag om att i familjedaghem placera de förvärvsarbete mödrarnas barn i möjligaste mån borde inskränkas och underkastas barnavårdsnämndernas noggranna kontroll. *Socialpedagogiska Seminariet i Stockholm* instämde i de av kommittén framhållna nackdelarna kring systemet med familjedaghemmen samt fortsatte: »Verksamheten bör taga sikte på de barn, som på grund av fysiska eller psykiska orsaker ej utan vådor kunna vistas på daghem, men för övrigt ej uppmuntras i högre grad. Ett bärande argument härför torde vara svårigheten, för att inte säga omöjligheten, att uppnå en verkligt effektiv kontroll av den behandling barnen bli föremål för. Även om omvårdnaden och behandlingen av barnen är tillfredsställande i yttre avseende, finns det ändå vissa utvecklingsområden, som ej bli tillgodosedda, alldeles frånsett att man som regel inte kan förutsätta någon som helst psykologisk-pedagogisk skolning hos stora flertalet fostermodrar.»

Stockholms stads barnavårdsnämnd påpekade bl.a. att familjedaghemmens anspråk och förmåner medfört svårigheter, då det gällt att

skaffa tillfälliga fosterhem, vilket i sin tur kan komma att påverka behovet av barnhemsplatser, samt underströk, att varken statsbidrag eller kommunalt understöd ur samhällsekonomisk synpunkt borde ifrågakomma till familjedaghemmen.

Norrbottens Läns Landstings Förvaltningsutskott ställde sig tveksamt till frågan om en mera allmän och utbredd tillämpning av familjedaghemmen samt anförde: »Från olika håll har man anmält betänkligheter mot denna form av samhällelig barnhemsinstitution. Särskilt har man framhållit nackdelen med att barnens tillvaro splittras och den rätta hemkänslan och tryggheten går förlorad för dem genom att de skola kastas mellan flera hemmiljöer. En för barnets danande menlig rotlöshet måste bli följden av att de efter vistelsen om nätterna i föräldrahemmet sedan under dagarna skola vara omhändertagna av ett flertal olika fosterdaghjem. Av gjorda undersökningar framgår ju, att vistelsen i dessa fosterdaghjem endast omfattar en tid av i medeltal två och en halv månad. Utskottet, som helt delar de betänkligheter, som framförts i här berörda avseenden, vill härutöver framhålla, att det ute i landet skulle bli ytterst svårt för att inte säga omöjligt att anskaffa för ändamålet lämpliga hem, därest man skulle söka tillgodose daghemsbehovet. Norrbotten har på särskilt sätt kommit i kontakt med ett annat fosterhemsproblem, nämligen skolbarnsinackorderingsarna, och erfarenheterna av denna verksamhet på många håll äro inte sådana, att utskottet skulle vilja rekommendera systemets tillämpning beträffande de samhälleliga småbarnsinstitutionerna. På grund av svårigheten att erhålla hemhjälp och den därav på många håll försäkrade stora arbetsbördan för husmödrarna är det ytterst svårt att få barninackorderade i hem, som äro mest lämpliga och äga de bästa förutsättningar att bereda barnen en god omvårdnad och pålitlig tillsyn.

I stor utsträckning förekommer det, att hemmen mottaga barn enbart av ekonomiska motiv, varvid det även förekommit att olämpliga hem åtagit sig fosterhemsuppgifter. Det har t.o.m. inträffat att hem, som fråntagits rätten att fostra de egna barnen, har fått mottaga skolbarnsinackorderingar. För att mödrarna skulle kunna känna full trygghet för sina små, som de lämna ifrån sig under dagarna, och för att samhället skulle vara fullt förvisst om att ett fosterdaghjem svarar för barnet såsom ett gott hem skall göra, bleve det nödvändigt med en kontrollapparat, som i arbetshänseende i inte så ringa omfattning skulle motverka småbarnsinstitutionernas egentliga syfte».

Å andra sidan voro vissa remissinstanser klart positivt inställda till familjedaghemmen.

Särskilt *socialstyrelsen* underströk kraftigt familjedaghemmens betydelse.

Styrelsen framhöll sålunda följande: »Socialstyrelsen är väl medveten om de av kommittén framförda nackdelarna av systemet med fosterdaghjem men vill erinra om att kommitténs erfarenheter till största delen hänföra sig till verksamheten i Stockholms stad. Socialstyrelsen har inhämtat uppgifter från liknande verksamhet i Örebro och Hälsingborg, och av dessa framgår, att såväl barnavårdsnämnderna som föräldrarna haft den bästa erfarenhet av verksamheten med fosterdaghjem. I Örebro har bland annat efterfrågan på daghemsplatser minskat så, att expektantlistorna numera icke utgöra något större problem. Verksamheten i dessa båda städer har icke pågått lika länge som i Stockholm, men hitintills har man där icke märkt de i Stockholm påtalade olägenheterna.

Med ovan framförd inställning, som alltmåra trängt igenom, att friska och normala människor böra beredas enskild vård, anser socialstyrelsen, att det i och för sig bör betraktas som en fördel att barnens dagvård sker i enskilt hem. Socialstyrelsen har i detta avseende erfarenhet från ett liknande område, nämligen koloni- och feriebarnsverksamheten. Tidigare beredd barn sommarvistelse endast genom kolonivård. Under de senare åren har emellertid denna vård kompletterats med utplacering av barn i enskilda hem, s.k. feriebarnsverksamhet. Erfarenheten från denna har visat, att den enskilda vårdformen för de flesta barn är att föredraga framför den kollektiva.

I ett fosterdaghjem kan man undvika den för barnen alltför långa och tröttnande gruppsamvaron på daghemmen. Det finns en hel del enbarnsfamiljer, vilkas barn äro i behov av det kamratskap som ett fosterdaghjem kan erbjuda. Avgiften för ett dagbarn kan även mången gång vara ett värdefullt tillskott för den hemmavarande husmodern.

Beträffande denna verksamhet måste dock vissa synpunkter mycket noga beaktas. Först och främst är det av den allra största betydelse, att fosterdaghjemmen utväljas med omsorg, så att dagbarnen verkligen erhålla goda och stadigvarande hem. För att uppnå önskat resultat med fosterdaghemsverksamheten är det alltså ofrånkomligen nödvändigt, att de personer som skola placera barnen i de olika hemmen med största målmedvetenhet sköta den uppgift, som blivit dem ålagd. Vidare bör verksamheten stå under en omdömesgill och klok tillsyn.

Ett uppslag, som bör prövas, är vidare möjligheten att skapa ett samarbete mellan fosterdaghjemmen och barnträdgårdar. Detta kan ske exempelvis på det sättet, att fosterdagbarnen, eventuellt tillsammans med fosterdaghemmets egna barn, få tillbringa en del av dagen (ca 3 timmar) i en barnträdgård. En sådan anord-

ning vore till stor fördel för barnen och skulle samtidigt bereda husmodern i fosterdaghemmet önskad rörelsefrihet. Samarbetet kunde tänkas ytterligare utvecklat, så att en lärarinna i barnträdgården även finge i uppdrag att öva tillsyn över fosterdaghemsverksamheten.

Det är även angeläget, att mödrarna i fosterdaghemmen få klart för sig, att de fullgöra en samhällsnyttig och ansvarsfull uppgift.

Socialstyrelsen vill alltså för sin del mera positivt än kommittén förorda en intensifiering av fosterdaghemsverksamheten. Kommittén har föreslagit, att socialstyrelsen skall få uppdrag att närmare undersöka möjligheterna av en utveckling av systemet med fosterdaghem. Styrelsen har redan vidtagit vissa åtgärder i detta syfte och har intet att erinra mot kommitténs förslag.»

Skolöverstyrelsen ansåg visserligen, att systemet med familjedaghem i vissa avseenden syntes vara behäftat med brister, men ansåg sig dock ej böra avstyrka kommitténs förslag att socialstyrelsen fick i uppdrag att närmare undersöka möjligheterna för en utveckling av detta system. Även *arbetsmarknadsstyrelsen* ansåg kommitténs förslag härutinnan väl värt att pröva. *Stadsfullmäktige i Lund* tillstyrkte kommitténs förslag om undersökning av systemet med familjedaghem samt anförde bl.a.

»Vissa nackdelar i systemet bör kunna elimineras, och vill nämnden därför föreslå att fosterdaghemmen i första hand anlitas för vård åt späda barn samt deltids- och 'varannandags'-barn. Det har nämligen visat sig, att vården av späda barn på särskild avdelning på daghem på grund av den stora infektionsrisken icke alltid är lämplig och blir dyrbar. I enskilda hem torde infektionsriskerna icke bli så stora. — — — I fråga om deltids- och 'varannandags'-barn torde olägenheterna vid ombyte av fosterdaghem vara ganska små, då barnen för det mesta få vistas i sina egna hem. Dessutom torde det bliva alltför dyrbart att icke helt utnyttja anstaltsplatser.»

Bland de positivt inställda kan vidare anföras *Folkpartiets kvinnoförbund*, som ansåg systemet med familjedaghem nödvändig i synnerhet i de stora städerna och främst för de helt späda och lättinfekterade barnen. Förbundet underströk, att kostnaderna för denna vårdform är oerhört mycket mindre än för institutionsvården, varför kommunerna borde uppmuntras att medverka till att få fram goda och lämpliga familjedaghem och sörja för en mycket noggrann inspektion av dessa.

I den proposition till riksdagen angående bidrag till den halvöppna barnvården, som på grundval av kommitténs förslag framlades 1949 (nr 46/1949), erinrade statsrådet och chefen för socialdepartementet att olika uppfattningar gjort sig gällande om värdet

av familjedaghemmen i jämförelse med andra former. Enligt departementschefens mening var det dock angeläget att familjedaghemmen prövades vid sidan av de kollektiva daghemmen. Särskilt i nuvarande läge med brist på material och personal syntes de erbjuda beaktansvärda fördelar.

Vid riksdagsbehandlingen underströk statsutskottet i sitt utlåtande (nr 69) att det icke ville »motsätta sig att en undertryggande former ordnad fosterdaghemsverksamhet prövas vid sidan av de kollektiva daghemmen».

Sedermera har också socialstyrelsen på olika sätt stimulerat kommunerna att intensifiera och stödja verksamheten med familjedaghem. I en artikel om familjedaghem i »Sociala meddelanden» (nr 4/1949) förklarades också att socialstyrelsen räknade med familjedaghemsverksamheten icke endast som en del i ett krisprogram utan som ett permanent led i den familjevårdande socialpolitiken.

Omfattning och erfarenheter

Familjedaghemmen ha på samma sätt som övriga former av barntillsyn formats efter lokala förutsättningar och även tillämpats med skiftande resultat på olika orter. I början av 1949 hade familjedaghem under kommunal kontroll organiserats bl.a. i Stockholm, Solna, Eskilstuna, Malmö, Lund, Hälsingborg, Örebro, Karlskoga och Boden. Sedermera har familjedaghemsverksamhet igångsatts i andra städer såsom t.ex. Trelleborg, Landskrona, Motala, Göteborg m.fl., medan andra städer planera sådan verksamhet. Erfarenheterna från de städer som praktiserat systemet längst, framgå av nedanstående uppgifter, vilka med undantag av Stockholm och Landskrona lämnats till kommittén vid en rundfråga till vederbörande barnavårdsnämnder i början av år 1949.

Stockholm.

Sedan en av barnavårdsnämnden i slutet av år 1945 planerad försöksverksamhet att i samarbete med arbetsgivare ordna dagvård i enskilda hem för barn till yrkesarbetande mödrar

ej lett till något resultat, beslöt nämnden den 18 juni 1946 ordna en egen fosterdagensverksamhet, vilken till en början avsågs att vara ett försök och som startade den 15 september samma år.

Verksamheten handhas av en särskild avdelning inom barnavårdsnämndens expedition.

Anskaffningen av lämpliga familjedaghem, såsom det numera heter, sker genom sjuksköterskorna vid barnavårdscentralerna, genom barnavårdsnämndens inspektriser, genom föreståndarinnorna vid barnstugorna och daghemmen, eller genom förslag från mödrarna själva.

Till en början hade vederbörande fosterbarnsinspektriser såväl att göra undersökning av föreslagna hem som att handha den fortlöpande tillsynen över utnyttjade hem. Enär det förekom fall där föräldrarna skulle ha föredragit placering på daghem emedan barnen där stod under pedagogisk ledning, anställdes redan första året en barnträdgårdslärlarinna för utövande av den fortlöpande inspektionen av familjedaghemmen. Avsikten var att hon vid sina besök skulle inspirera familjedaghemsmödrarna i fråga om barnens handledning och sysselsättning. Antalet sådana inspektriser är numera tre och dessa ha från fosterbarnsinspektriserna övertagit även den första undersökningen av föreslagna hem. Kontroll i övrigt av sådana hem sker liksom i fråga om föreslagna fosterhem genom förfrågan hos centraldispensären och socialregistret. De barn, som placeras i familjedaghem, skola medföra friskintyg. För placering av spädbarn, i intet fall under sex månaders ålder, fordras bl.a. att familjedaghemmet ställes under tillsyn av barnavårdscentral. Då en moder som ansöker om placering för sitt barn i familjedaghem, erhåller uppgift om godkänt hem, brukar hon också själv få besöka det, innan barnet placeras där.

Ersättningen till familjedaghemmen utgör kr. 3:75 per dag för spädbarn, kr. 3:50 för andra barn under tre år och 3 kr. för barn över tre år. Barnens föräldrar erlägger direkt till familjedaghemmen ett belopp per dag motsvarande den avgift, som skulle utgått om barnet hade mottagits i daghem, och barnavårdsnämnden tillskjuter månadsvis i efterskott de belopp, som eventuellt erfordras, för att den sammanlagda ersättningen till familjedaghemmen skall uppgå till nyssnämnda belopp per dag.

Familjedaghemmen skola förse barnen med närande, sund och tillräcklig föda, därvid måltidernas antal och sammansättning bör anpassas efter de mottagna barnens ålder och utveckling.

Den 1 november 1948 utnyttjades i Stockholm 240 familjedaghem för 338 barn, medan 84 anmälda hem voro föremål för undersökning och 94 godkända hem icke voro utnytt-

jade. Anledningen till att dessa hem ej tagits i anspråk voro bl.a., att mödrarna i några fall icke godtogo det föreslagna hemmet och att i många fall hemmen voro belägna i helt andra delar av staden än där behov av dem skulle ha kunnat föreligga. Under 1949 kunde 806 barn beredas tillsyn i 644 familjedaghem.

Solna.

I slutet av 1946 påbörjades i Solna en försöksverksamhet med familjedaghem. Den har numera övergått till att bilda ett naturligt led i stadens barnavårds- och hemhjälsarbete. Under 1948 omfattade verksamheten 2 664 värddagar fördelade på 68 barn i 35 privata hem. Enligt daghemsstyrelsens beslut har den till hemmen utgående ordinarie ersättningen maximalt utgjort kr. 4:— per dag och barn. Den av byrån erlagda mellanskillnaden uppgår till i medeltal kr. 1:23 per värddag och barn.

Samtliga anmälda barn ha kunnat placeras. Sammanlagt 58 hem förklarade sig 1948 viljiga att taga emot dagbarn. Av dessa hem befunnos dock 9 vid inspektion icke lämpliga, 3 familjer flyttade under året ifrån Solna och 11 hem kunde tills vidare icke användas på grund av sitt avlägsna läge. Kontakt med såväl familjedaghem som dagbarnsföräldrar har hållits dels genom hembesök och dels genom samtal på byrån.

Familjedaghemsverksamheten har i Solna visat sig vara ett nödvändigt komplement till de ordinarie daghemmen, icke blott som ett medel att utöka platsantalet, utan även av värde i fall, då barnet i fråga haft svårt att anpassa sig i daghemsmiljön, vare sig detta berott på fysiska (stor mottaglighet för smitta) eller psykiska faktorer.

I några fall har en sammanjämkning av hemhjäls- och familjedaghembehov kunnat göras, i det att ensamma mödrar med ett barn hänvisats som permanent hjälp till familjer i behov av arbetskraft och i stånd att betala ordentlig lön.

Eskilstuna.

Barnavårdsnämnden har sedan hösten 1947 förmedlat familjedaghem (fosterdaghem) här i staden. Verksamheten är icke av större omfattning. År 1948 anskaffades 25 familjedaghem åt 32 barn. Av anmälda och undersökta hem underkändes 8 och 28 återkallade sin anmälan eller vägrade underkasta sig erforderlig läkarundersökning.

Genom annonser i tidningarna söker nämnden väcka intresse för mottagande i hemmen av barn till förvärvsarbetande mödrar. Nämndens fosterbarnsinspektör söker genom besök i de anmälda hemmen och på annat sätt införskaffa uppgifter om hemmens lämplighet. Läkarundersökning av fosterföräldrar och eventuella barn i familjen är obligatorisk, eventuellt också röntgenundersökning av lungor om så

ifrågasättes av läkaren. Med de godkända hemmen upprättas skriftliga kontrakt.

Barnavårdsnämnden garanterar familjedaghemmet kr. 3:— om dagen för barn under fyra år och kr. 2:50 om dagen för barn över denna ålder. Barnens föräldrar få direkt till familjedaghemmet erlagga en dagavgift, som motsvarar avgiften på stadens daghem. Vid månadens slut får familjedaghemmet hos nämnden utkvittera skillnaden mellan garanterad dagavgift och av föräldrarna erlagd sådan. Nämndens kostnad för verksamheten under 1948 uppgick till kr. 4 250.

Någon större entusiasm har allmänheten icke lagt i dagen, när det gäller att upplåta sina hem för dagbarn. Efterfrågan på daghem har heller icke varit så stor under föregående år. Det svåraste problemet är att skaffa familjedaghem åt barn under två år, för vilka daghem icke finnes.

Vården i familjedaghem blir, även om dagkostnaden skulle höjas, billigare än daghemsvård. Vistelsen i enskilt hem måste också för barnen bli mindre tröttsam än bland ett stort antal andra barn på ett daghem, särskilt för klena och nervösa barn. Men å andra sidan erbjuder familjedaghemsvården mycket större risker för rent personliga känslokonflikter mellan föräldrarna-barnen-fosterföräldrarna.

Det är uteslutande förvärvsarbeteande mödrar, som lämna sina barn i familjedaghem. Barnen lämnas i hemmen på morgonen, rycks i regel upp yrvalna ur sina bäddar, transporteras på cykel i ur och skur till familjedaghemmet. Här tas de emot av fostermodern, som sedan handhar deras vård och fostran under dagen. När kvällen kommer, hämtas barnen av en mer eller mindre trött moder och stoppas i regel i säng strax efter hemkomsten, då barnet också är trött. Det säger sig självt, att vistelsen i familjedaghemmet blir för barnet naturligare än vistelsen hos den jäktade modern. För barnet i den kollektiva samvaron på ett daghem blir det däremot naturligare för barnet att få återvända hem till föräldrarna, när kvällen kommer. Förfrågningar hos hitillsvarande och nuvarande fosterföräldrar och föräldrar till barn i familjedaghem ha bekräftat detta antagande.

Man kan heller icke undgå, att det uppstår konflikter i uppfostringshänseende, då föräldrarna resp. fosterföräldrarna uppträda högst olika mot barnen, slapphet i uppfostran på ena hållet och stränghet på det andra.

Familjedaghem är därför enligt barnavårdsnämndens uppfattning en mindre god lösning av vårdbehovet för förvärvsarbeteande mödrars barn.

Malmö.

På grund av den stora efterfrågan på platser för barnen på barndaghemmen från mödrarnas sida och den brist på arbetskraft som

rådde på skilda arbetsområden, beslöt stadsfullmäktige i Malmö den 28 juni 1946, på initiativ av drätselkammarens första avdelning att lämna bidrag till vård av barn i enskilda hem.

Verksamheten, som blev benämnd »Bidrag till vård av barn till förvärvsarbeteande mödrar», var under år 1946 ordnad på följande sätt.

Moder, som ej innehaft förvärvsarbete under tiden 1/1—30/6 1946, erhöi, om hon arbetade i vissa företag bidrag av arbetsgivaren till vården av sitt (sina) barn med kr. 1:50 per barn och dag, om hon innehaft heltidstjänstgöring, och kr. 1:— per barn och dag, om hon innehaft halvtidstjänstgöring. Från staden erhöi hon bidrag med 75 öre per barn och dag, om hon innehaft heltidstjänstgöring, och 50 öre per barn och dag, om hon innehaft halvtidstjänstgöring. Själv bidrog hon med respektive 75 och 50 öre per barn och dag.

Arbetsgivaren inbetalade sitt bidrag kr. 1:50 resp. kr. 1:— till drätselkammarens kassakontor för varje dag modern arbetade i företaget, drätselkammaren lade till stadens bidrag och sände bidraget per post till modern, vilken i sin tur lade till sitt bidrag och själv betalade vårdarinnan.

Vårdbidraget betalades ut per vecka, om modern hade veckolön och per månad, om hon hade månadslön.

Vårdarinnan, som skötte ifrågavarande moders barn, erhöi kr. 3:— per barn och dag, om barnet var omhändertaget för heldagsvård, och kr. 2:— om barnet var omhändertaget för halvdagsvård.

Vårdhemmet anskaffades dels av modern själv och dels av den tjänsteman som handhade verksamheten. Om vårdhemmet, som anskaffades av modern, ej var lämpligt anvisades annat vårdhem.

I fråga om kontrollen av vårdhemmen har denna dels varit lagd på modern, som ju varje dag kom i kontakt med hemmet, och dels har varje vårdhem fortlöpande inspekterats av den tjänsteman, som handhaft verksamheten.

Under tiden 1/7—31/12 1946 erhöi 89 mödrar vårdbidrag till 114 barn.

Då det givetvis blev stort missnöje med den spärr, som fanns — moder kunde ej erhålla bidrag till vården av sitt barn, om hon arbetat under tiden 1/1—30/6 — blev detta beslut ändrat av stadsfullmäktige den 19 dec. 1946.

Efter den 1 jan. 1947 erhöi alla mödrar, som ej kunde få plats för sina barn på barndaghemmen, bidrag från staden till dessa, under förutsättning att bidrag även lämnades av arbetsgivare.

Stadsfullmäktiges beslut överklagades emellertid av representanter för arbetsgivareorganisationerna. De grundade sina besvär på att stadsfullmäktige genom sitt beslut överskridit sin befogenhet och beslutat om understöd till

vissa kommunmedlemmar i annan ordning än som medgives i gällande lagar och författningar.

Länsstyrelsen i Malmöhus län fann, att stadsfullmäktiges överklagade beslut innebar, att understöd bereddessa vissa kommunmedlemmar i annan ordning än gällande fattigvårdslag stadgar eller eljest enligt särskild lag eller författning är medgivet och upphävde det överklagade beslutet den 10 september 1947.

Under tiden januari—september erhöll 208 mödrar vårdbidrag till 253 barn.

Verksamheten, som från såväl stadsfullmäktiges som från barndaghemsstyrelsens sida endast var avsedd som ett provisorium tills en tillräcklig utbyggnad av barndaghemmen kunde ske, hade troligen fortsatt ännu, därest icke stadsfullmäktiges beslut om densamma blivit upphävt.

Som ett omdöme om verksamheten kan sägas, att den utgjorde ett bra komplement till daghemmen, dessutom var den synnerligen billig för kommunen.

För de infektionskänsliga barnen och de barn, som bodde i förorterna och hade lång väg till närmaste daghem, var vårdformen att föredraga, ty de kunde då av modern placeras i samma hus som hon själv bodde, eller i närheten av hennes bostad.

Allvarliga nackdelar funnos även. Konflikter uppstodo ibland mellan vårdarinnan och modern, somliga vårdarinnor tröttnade efter ganska kort tid och barnen fingo flyttas för ofta. Dessutom gingo barnen miste om den pedagogiska skolning som daghemmens utbildade personal kunde ge.

Vid förfrågan bland mödrarna uttalade sig flertalet för, att de hellre ville ha in barnen på daghemmen, emedan de sade sig själva ha större förtroende för dessa och kände sig tryggare, när barnen vistades där.

Slutligen vill barndaghemsstyrelsen som sin mening uttala att vård av barn i barndaghem är att föredraga framför vård av dem i familjedaghem.

Lund.

Stadsfullmäktige i Lund beslöt den 11 juni 1948 ställa till daghemsstyrelsens förfogande ett förslagsanslag såsom bidrag för kostnaderna för vård av förvärvsarbetande mödrars barn i enskilda hem samt godkänna formulär till kontrakt med familjedaghem (fosterdaghem).

Verksamheten är avsedd att bedrivas så att daghemsstyrelsen mot familjedaghemmen svara för värdkostnaderna, läkarvård m.m. Mödrarnas avgifter äro graderade efter inkomst och skola utgå med samma belopp, som avgifterna till daghemmen. Ersättningen till familjedaghemmen är satt till kr. 3:— per vård dag och barn. I kontraktet regleras vårdtidens längd per dag, dess avlämnande och avhämtande

samt familjedaghemmens skyldigheter beträffande barnets omvårdnad med kost, sömn o.d. Slutligen upptages i kontraktet bestämmelser om läkarvård samt åtgärder vid olycksfall och sjukdom.

Den som önskar mottaga barn för dagvård har att anmäla sig till daghemsförständerinnan. Undersökning av hemmen göras av barnavårdsnämndens fosterbarnsinspektör, som avger sitt utlåtande till daghemsstyrelsen, vilken sedermera beslutar om vilka hem, som skola erhålla barn för dagvård. Den fortlöpande kontrollen av hemmen utföres av daghemsstyrelsen. Den föreskrivna periodiska läkarundersökningen torde vara tillräcklig för en effektiv kontroll av hemmen.

Anmälningar ha inkommit ganska sparsamt och ha antalet underkända hem varit stort. Man kan också vänta sig att så i framtiden blir fallet. Icke fullt samma skäl till tagande av barn i sin vård föreligger som beträffande de vanliga fosterhemmen. De senare taga barn för att de icke själva ha barn eller att deras egna barn växt upp och de anse hemmet tomt utan barn. Någon förtjänst påräkna icke fosterhemmen. Däremot kan tagande av dagbarn kunna hänföras till förvärvsverksamhet. Önskan vore ju att hem, som redan ha barn toge dagbarn. Under sådana förhållanden kunna barn få gemensam uppfostran och kan husmodern få en liten inkomst utan att taga sig arbete utom hemmet. De anmälda hemmen ha emellertid så gott som alltid saknat egna barn. I regel är det äldre kvinnor, som anmält sig. Då enligt barnavårdsnämndens uppfattning kvinnorna i fosterdaghemmen icke böra vara äldre än att de kunna tänkas ha egna barn eller fosterbarn i samma ålder som daghemsbarnen, alltså barn under skolåldern, har fosterbarnsinspektören avstyrkt ansökningar från äldre kvinnor.

Familjedaghemsverksamheten har ännu icke (jan. 1949) börjat. Enligt uppgift från daghemsstyrelsen väntas allt vara klart för att sätta igång under närmaste tiden. Samtidigt skall spädbarnsavdelningen på stadens daghem upphöra.

Några erfarenheter utöver det från hem i staden ringa intresset har ännu icke vunnits.

Ett önskemål från nämndens sida är, att daghemsvården i första hand komme att omfatta spädbarn. Här kommer vårdmomentet i första hand och uppfostringsmomentet i andra och synes det vara lämpligast att småbarns-ålderns uppfostran, då den icke kan ske i barnens eget hem, i största möjliga utsträckning handhas av utbildad och kvalificerad personal.

Landskrona.¹

Barndaghemmen i Landskrona ha sammanlagt endast 90 platser och antalet kvin-

¹ Efter en redogörelse i Sociala meddelanden nr 1/1950.

nor i förvärvsarbete uppgår till i runt tal 2 000. En del mödrar, som för sitt och barnens uppehälle äro beroende av arbetsinkomst, kunde ej få barnen placerade på daghem och ordnade därför själva familjevård för sina barn. Denna vård blev kostsam och var icke alltid tillfredsställande. Det inträffade också, att mödrar ej kunde åta sig förvärvsarbete, därför att de ej fick någon att passa barnen eller därför att barnens passning kostade så mycket, att de ansågo förvärvsarbete icke nämnvärt lönande. Av dessa orsaker erhöilo ett flertal mödrar fattigvård. Det var således en kommunal angelägenhet att hjälpa dessa mödrar till självhjälp och att ställa familjevården under tillsyn.

Sedan stadsfullmäktige anvisat medel för familjedagsverksamhet, uppdrog barnavårdsnämnden åt fosterbarnsinspektören att omhändera verksamheten, som den 1 maj 1949 startade med ca 25 familjedaghem. För närvarande finnes 86 sådana hem, som vårda sammanlagt 109 barn. Ytterligare ett tiotal hem stå redo att ta emot barn.

Verksamheten berör barn under skolåldern. Barnen läkarundersöks på föräldrarnas bekostnad före placeringen, och hemmen godkännas av inspektören. Högsta tillåtna antal dagbarn i varje hem är tre utom beträffande spädbarn, där man maximerat antalet till två. Antalet dagbarn och egna barn under skolåldern får dessutom ej överstiga fyra. Barnens måltider äro desamma som på barndaghemmen och föräldrarna ha att erlægga samma avgift som på dessa hem, dvs. för samboende föräldrar kr. 1: 50 per barn och dag, för ensamstående 50 öre per barn och dag. Denna avgift erlägges till barnavårdsbyråns kassaavdelning varje vecka och i efterskott. Familjedaghemmen erhålla varannan vecka i efterskott från samma avdelning per postgiro kr. 3: 50 för barn under ett år och kr. 3: — per dag och barn över ett år. Kassaavdelningen för avräkningskort för varje barn, och inspektören gör journalanteckningar rörande hemmen och besöken där. Under verksamhetens första halvår har till familjedaghemmen utbetalats sammanlagt kr. 22 276, varav kr. 10 149: 50 influtit från barnens föräldrar och kr. 12 126: 50 tillskjutits av kommunala medel.

Verksamheten har haft till följd, att industrin tillförts välbehövlig arbetskraft på samma gång som fattigvårdsutgifterna till ensamma arbetsföra mödrar minskat. Det har visat sig förmånligt, att samma person omhänderhar såväl intagningen på dagbarnhemmen som placeringen i familjedaghemmen, ty därigenom kan hänsyn tas till barnens egenart och mödrarnas önskemål. Barn, som haft svårt att finna sig tillrätta i familjedaghem, ha intagits på barndaghem, och barn, lättmottagliga för infektionssjukdomar, ha med gott

resultat placerats i familjedaghem. Såväl barn som fosterföräldrar och målsmän ha visat stor anpassningsförmåga, och omplacering har därför förekommit endast i ett fåtal fall. Erfarenheterna från Landskrona visa, att barndaghemmen och familjedaghemmen är två vårdformer, som på ett lyckligt sätt komplettera varandra.

Hälsingborg.

Verksamheten, som påbörjades under augusti månad 1948 och sorterar under barnavårdsnämnden, omfattar den 29 jan. 1949 80 barn, vilka äro placerade i 69 familjedaghem. Ytterligare 29 familjedaghem äro godkända, men barn ha ännu icke placerats där.¹ Verksamheten omfattar barn i åldern 6 mån.—7 år, vilkas föräldrar inneha förvärvsarbete och äro förhindrade att under dagen utöva tillsyn över barnen. Antalet fosterbarn i varje hem får icke överskrida tre och hela antalet barn under 7 år i hemmet får icke överstiga 4. Antalet fosterdagbarn under ett år får icke överstiga 2 i varje hem. Högsta antalet fosterdagbarn i ett hem har dock i praktiken icke överskridit 2 och sammanlagt ha endast 5 barn i åldern under ett år placerats i familjedaghem.

Verksamheten handhaves av fosterbarnsinspektionen å Barnavårdsbyrån och en särskild inspektris (extra tjänsteman i lönegrad 17 av normallöneplanen) har anställts för dess närmare bedrivande. Inspektrisen sammanför barnets föräldrar med de tilltänkta fosterföräldrarna och respektive parter få sedermera lämna besked, huruvida de önska en placering i familjedaghemmet.

Varje hem skall, innan det tages i anspråk, vara godkänt av fosterbarnsinspektionen, som har att göra en första inspektion, inhämta yttrande från tuberkulosbyrån och socialregistret samt i förekommande fall begära friskintyg för familjemedlemmarna i det tilltänkta fosterdaghemmet. Barnen skola förete friskintyg från barnavårdscentral eller läkare. Inspektion av familjedaghem skall ske minst en gång varje månad under de tre första månaderna och därefter ett flertal gånger om året. För barn i spädbarnsåldern skall tätare inspektionsbesök göras.

Ersättning till familjedaghemmen erlägges genom Barnavårdsbyrån halvmånadsvis med kr. 3: — per söckendag varunder barnet vistas i familjedaghemmet. För barn i åldern 6—12 månader utgår ersättning med kr. 3: 50 per dag.

Avgifter erläggas av föräldrarna förskottsvis direkt till Barnavårdsbyrån och inbetalas

¹ Enl. uppg. i Sociala Meddelanden nr 1/1950 omfattade verksamheten 20 nov. 1949 182 barn placerade i 169 hem. Av barnen var 14 i åldern 6—12 månader. I 13 fall funnos 2 barn i varje hem och i de övriga 156 hemmen endast 1 barn.

halvmånadsvis med kr. 1:50 per dag för första barnet, kr. 1 för andra barnet och 50 öre för tredje barnet, som kommer i åtnjutande av verksamheten. På begäran av föräldrarna kan avgiften få erläggas veckovis. Därest synnerliga skäl därtill föreligga, kan nämnden ned-sätta avgiften eller helt befria från densamma.

Verksamheten har hittills varit av försöks-karaktär och utgjort en komplettering till befintliga daghem i staden. En viss försiktighet och återhållsamhet har därför iakttagits vid utbyggandet av densamma. Erfarenheterna hit-tills måste dock anses vara mycket goda. Många familjedaghem ha anmält sig vilja taga barn av ideella skäl och överhuvud taget är standarden hög på familjedaghemmen. För-äldrarna ha över lag förklarat sig vara nöjda med denna form av barnens omhändertagande och trots att deras avgifter äro högre än gängse daghemsavgifter, hellre vilja ha barnen i familjedaghem.

Hittills ha inga allvarliga anmärkningar rik-tats mot verksamheten. Omplacering från det ena hemmet till det andra har endast förekom- mit i 7 fall. Sjukligheten bland barnen har var- rit mindre än bland barn å daghem.

Ett problem har varit, huruvida barn place- rade hos morföräldrar eller andra nära anhö- riga kunna betraktas som fosterdagbarn. Nå- gon generell lösning härpå har icke kunnat givas, utan ansökningarna ha prövats från fall till fall.

Det kan möjligen anses vara väl tidigt att redan nu fälla omdömen om familjedaghemmen som en mera normal form av fostran för för- skolebarn, men det synes dock som om denna verksamhet skulle bliva av mer varaktigt slag, i varje fall för Hälsingborgs vidkommande.

Enär fosterdagbarn icke äro att anse såsom fosterbarn i barnvårdslagens mening och där- för icke underkastade någon särskild tillsyn från samhällets sida, torde det vara nödvändigt att kommunerna själva omhänderhava denna förmedlingsverksamhet. Mycket höga for- dringar böra ställas på densamma, vilket moti- verar statsbidrag till verksamheten.

Örebro

Barnvårdsnämnden har för närvarande tre daghem, förlagda till olika stadsdelar. Flera behövas, men utvidgningsplanerna ha strandat på byggnadssvårigheterna. Under hösten 1946 inkommo så många förfrågningar rörande dag- hemsplatser, att ett sjuttioal barn ej kunde placeras. Barnvårdsnämnden beslöt då att pröva metoden med familjedaghem (fosterdag- hem) dvs. barnens placering under dagen i lämpliga privata hem. Hemmen anskaffades i allmänhet genom annons men i några fall hade de hjälpsökande mödrarna egna förslag. Bar- navårdsnämnden undersöker samtliga de an- mällda hemmens beskaffenhet och familjernas hälsotillstånd samt verkställer, sedan hemmen

godkänts, en kontinuerlig och noggrann kon- troll. Ersättning utgår med kr. 3:50 om dagen, och utbetalas i sin helhet av barnavårdsnäm- den. Mödrarna erlägga emellertid i sin tur av- gifter till barnvårdsnämnden efter den taxa, som tillämpas för övrig daghemsvård. För närvarande finnes ett fyrtioal familjedaghem.

Nämnden har goda erfarenheter av denna verksamhet. Familjedaghemmen utgöra ett komplement till de övriga daghemmen. Exem- pelvis kunna lätt infekterade eller eljest ömtä- lliga barn, som av olika anledningar icke passa på daghem, inplaceras i sådana privata hem. Å andra sidan kunna ensamma barn, som be- höva sällskap och lekkamrater, överflyttas från familjedaghemmen till de vanliga daghemmen. Härigenom åstadkommes en mycket lycklig växelverkan mellan de olika daghemsformerna. Familjedaghemmen ha även haft det goda med sig, att de överhuvud möjliggjort denna vård- form i de stadsdelar, som ännu ej kunnat er- hålla daghemsbyggnader. Hittills har behovet i stort sett kunnat tillgodoses och allmänt torde man ha varit nöjd med de vidtagna anordning- arna.

Barnavårdsnämnden anser, att familjedag- hemmen vid nu rådande lokalbrist äro ound- bär- liga, samt att de även under normala tider komma att bliva av värde vid sidan av de van- liga daghemmen.

Karlskoga

Stadsfullmäktige beviljade den 27 maj 1948 medel till en försöksverksamhet med familje- daghem (fosterdaghem), varvid det tillkom nämnden att handhava verksamheten. I den utredning, som föregått detta beslut har näm- den bl.a. anfört:

»Barnavårdsnämnden har erfarit att behov av familjedaghem förefinnes även i Karlskoga. Ej sällan ha mödrar måst avstå från välbe- hövliga arbetsinkomster, då placering av bar- nen i vanliga daghem på grund av bl.a. de stora avstånden inom staden ej varit möjlig. Till- komsten av familjedaghem skulle otvivelaktigt bli till stor nytta för många mödrar, som be- höva egna arbetsinkomster. Då man ännu ej har några större erfarenheter av hur place- ringen i familjedaghem ställer sig för barnens vidkommande, är det för tidigt att uttala huru- vida vården där kan anses likvärdig med den omvårdnad som erhålles på vanliga daghem.»

Familjedaghemmen i Karlskoga erhålla ersättning med kr. 3:50 per dag och barn, då barnet är under 3 års ålder och med kr. 3:— per dag och barn, då barnet är i åldern 3—7 år, av vilka belopp föräldrarna till familjedaghem- met erlägga en avgift, som motsvarar vanlig daghemsavgift och återstoden tillskjutes av kommunala medel.

Under sista halvåret ha i Karlskoga 18 barn varit placerade i familjedaghem, därav 12 gos- sar och 6 flickor. Vid årsskiftet 1948—49 var

barnantalet 8, varav 6 gossar. Stadens utgifter för verksamheten under 1948 uppgår till kr. 1 505:05.

Med hänsyn till den relativt korta tid denna verksamhet drivits och den ringa omfattning den hittills erhållit är barnavårdsnämnden för närvarande ej i tillfälle att redovisa några större erfarenheter av densamma. De föräldrar som på detta sätt fått barnen placerade, synes ha varit tillfredsställda därmed, och verksamheten har hittills ej visat sig förenad med några egentliga olägenheter.

Boden.

Nämnden har sedan den 1 september 1947 bedrivit familjedagverksamhet och har därvid arbetat efter samma linjer som Stockholms stads barnavårdsnämnd. Uppslaget kom därifrån och dess formulär har använts. Familjedaghemmen ha stått under kontroll av fosterbarnsinspektrisen i staden. Denna har därvid särskilt undersökt om hemmens familjemedlemmar stått under dispensärens tillsyn. Till familjedaghemmen ha ersättning utgått med kr. 3:— för barn och dag, då barnet varit över tre år och i annat fall med kr. 3:50. Denna ersättning har garanterats av barnavårdsnämnden, och till visst belopp förskottetrats. Ersättningen har givetvis barnets vårdnadshavare i sista hand fått stå för i den mån denna haft ekonomisk möjlighet därtill. För befrielse helt eller till någon del för vårdnadshavaren att utgiva ersättning uppställde nämnden före verksamhetens början vissa villkor om inkomst.

Verksamheten har haft liten omfattning. 9 barn ha sammanlagt haft familjedaghem.

Verksamheten tillkännagavs genom annons i ortspressen. Det har icke vid något tillfälle varit svårt att anskaffa familjedaghem. Tvärtom har alltid goda sådana funnits till större antal än efterfrågan. Orsaken till det ringa behovet av hem torde vara att söka i det förhållandet, att någon industri med utpräglad kvinnlig arbetskraft icke finnes i staden. Giftna kvinnor med förvärvsarbete har i de flesta fall hembiträden. De, som under några timmar av dagen eller endast vissa dagar utför städning o.d. på kontor och i hem och som därvid äro i behov av hjälp, hava i många kända fall själva skaffat familjedaghem hos släktingar eller grannar utan barnavårdsnämndens medverkan. Ensamtående mödrar med barn ha i regel kunnat ordna det på samma sätt.

I januari månad 1948 företogs en undersökning för att utreda behov och önskemål av daghem och familjedaghem. Av de 31 anmälda barnen förelåg önskemål om placering i familjedaghem av endast fem.

Trots att verksamheten varit liten har barnavårdsnämnden erhållit en viss erfarenhet där- om och vågar uttala den bestämda uppfattningen att familjedaghem avgjort är att föredraga framför daghem.

Vissa beräkningar tyda på att ca 1 500 —2 000 barn vistas i familjedaghem i vårt land år 1950.

Kommitténs slutsatser

Diskussionen kring familjedaghemmen har varit livlig de senaste åren. Tyvärr har den haft en tendens att spåra ur och argumenteringen delvis kommit att röra sig om familjedaghemmen *kontra* daghemmen. På vissa håll har man förstorat familjedaghemmens nackdelar, medan man på andra alltför reservationslöst understrukt deras fördelar och försökt spela ut dem mot de vanliga daghemmen. Familjedaghem ha härvid blivit den enda tänkbara lösningen, representerande framtidslinjen för omhändertagandet av de förvärvsarbetande mödrarnas barn. Med hänsyn till den roll, som familjedaghem sannolikt kunna spela i framtiden är det önskvärt att diskussionen kring dem blir mera nyan- serad.

Kommittén vill först och främst erinra om att familjedaghem liksom feriehem såsom vårdform betraktad är en gammal institution i vårt land, eftersom majoriteten av de förvärvsarbetande mödrarnas barn sedan länge omhändertagits i privata hem företrädesvis dock i släktingars och nära anförvanter hem. Systemet med familjedaghem i kommunal regi och under kommunal kontroll är däremot av relativt sent datum och har närmast vuxit fram som en nödlösning för att kunna tillgodose efterfrågan på daghemsplatser. Det synes dock mycket tveksamt om ett samhälles permanenta planering för att omhändertaga de förvärvsarbetande mödrarnas barn kan baseras på något så skiftande och osäkert som olika familjers intresse och möjligheter att upplåta sina hem till daghem för andras barn. Enligt kommitténs bestämda uppfattning måste »kärnan» i varje kommunal planering för dessa barn alltid vara små, väl- ordnade vanliga daghem, som efter behov kompletteras med lämpliga familjedaghem. Familjedaghemmen böra alltså endast vara ett komplement till daghemmen. Även med

denna syn på familjedaghemmen bör man emellertid för framtiden räkna dem som en del av barnstugeverksamheten, eftersom det torde vara omöjligt att tillgodose de förvärvsarbetande mödrarnas efterfrågan på daghemsplatser enbart genom vanliga daghem. Den kommunala planeringen bör följaktligen taga sikte såväl på vanliga daghem som på familjedaghem i den mån sådana erfordras för att tillgodose efterfrågan på platser.

Man bör emellertid vara på det klara med att familjedaghemmen — liksom de vanliga daghemmen — äro behäftade med vissa brister och nackdelar. Från några håll föreliggande sålunda erfarenheter om alltför täta ombyten av familjedaghem. Även om riskerna härför inte äro så stora i mindre städer torde det emellertid vara ett obestridligt faktum, att familjedaghemmens väsentligaste nackdel just ligger i att mödrarna lätt kunna tröttna på att upplåta sina hem som daghem; det innebär nämligen inte så litet av besvär att sköta och vårda några barn i förskoleåldern och det är begripligt att slitaget på möbler etc. och barnens lust att skräpa ned och förstöra kan göra mången »dagmamma» irriterad och trött på att se till och vårda »främmande» barn.

Man kan inte heller bortse från en viss risk för konflikter, slitningar och en viss konkurrens mellan de tvenne mödrar, som faktiskt få hand om barnet — den egentliga modern samt »dagmamman» i familjedaghemmet. På sina håll har man även framhållit, att det föreligger viss risk för att barnen i familjedaghemmen kunna få en alltför stark känslöbindning till »dagmamman». På så sätt — säger man — skulle en viss konflikt kunna uppstå mellan denna och den egna modern, ett förhållande som skulle kunna undvikas i vad som ofta benämnes »daghemmets mera neutrala miljö». Med anledning härav måste dock framhållas, att varje vårdare av småbarn nödvändigtvis måste komma i en rik och varm känslökontakt med barnen, om vederbörande skall få något resultat av sitt arbete. Detta gäller alltså även för daghemspersonalen. Ett förskolebarn, vars föräldrar ha heldagsarbete,

blir berövat en del av sina naturliga möjligheter till känslökontakt med föräldrarna. För att icke helt och hållet rubba den trygga bakgrund, som det egna hemmet bör vara för varje barn, måste den utomstående, som i moderns ställe handhar barnets vårdnad under dagen, målmedvetet arbeta för att sätta barnets eget hem och familj som centrum och utgångspunkt och sträva att *stärka* barnets trygghetskänsla i tillvaron dvs. dess känslökontakter med det egna hemmet. Det är emellertid tveksamt om föräldrar verkligen utlämna de upplysningar om hemförhållanden och hemliv, som äro så värdefulla och nödvändiga vid en dylik »planering» av barnets tillvaro. Det bör också understrykas, att det krävs både erfarenhet och skolning från vårdarens sida för att rätt kunna mottaga och för barnets bästa utnyttja dylika uppgifter. Det torde även vara svårt för barnet att behålla känslan av huvudförankring i det egna hemmet, när det hela dagarna vistas i en annan familjemiljö, där modern är hemma.

En nackdel med familjedaghemmen är vidare att de i viss mån kunna komma att konkurrera med de tillfälliga fosterhemmen. Från Stockholm föreliggande sålunda erfarenheter om att det numera är betydligt svårare att uppdruva lämpliga fosterhem, vilket bl.a. säges bero på att ersättningen till familjedaghemmen är högre än till fosterhemmen. Härigenom ökas behovet av anstaltsmässiga barnhem. Eftersom familjedaghemmen ofta motiveras med att man vill undvika den dyrbara, personalslukande anstaltsvården i särskilda byggnader eller lokaler, löper man alltså en viss risk att här komma in i en cirkel. En kraftigare utbyggnad av familjedaghemmen begränsas även av den ännu omfattande trångboddheten, särskilt i våra industriorter, där behovet av daghemsplatser kanske är störst.

En väsentlig nackdel med familjedaghem är även att barnen i dessa i regel icke kunna få del av den pedagogiska fostran och speciella omvårdnad, som utbildade barnträdgårdslärarinnor kunna ge och att barnen kanske få avstå från den glädje och

fostran, som samvaron med flera andra barn innebär. På sina håll har man fortfarande en tendens att bagatellisera barnträdgårds-lärarinnornas insatser för barnens förskole-uppfostran samt de fördelar daghemsbarnen dock komma i åtnjutande av genom rikhaltig lekmaterial, stora lekytor, roande och lärorika lekar, sång och musik samt fostran till gruppssamvaro. Man gör gällande att de flesta barn klara sig gott utan dylika pedagogiska hjälpmedel. Fråga är dock om man kan utgå ifrån att mödrar i allmänhet — även om de äro goda fostrare av sina egna barn — ha tillräcklig kännedom om barns reaktion i en främmande miljö och tillräcklig förståelse för hur nödvändigt det är att anpassa uppfostringssystemet efter de principer, som gälla i barnens eget hem. Även om en ganska stor procent kan lyckas med sin uppgift äro riskerna för misslyckanden alltför stora. Dessa bli kanske icke genast fullt märkbara, men kunna dock vara ödesdigra för barnens framtid. Någon verkligt tillförlitlig kontroll av dessa psykiska olägenheter är det emellertid omöjligt att få fram.

Skuggor och dagar kring familjedaghemmen böra emellertid fördelas rättvist. Nackdelarna med dem äro uppenbara, men det synes kommittén nödvändigt, att man i ökad utsträckning även beaktar deras fördelar. Behovet av daghemsplatser är som tidigare framhållits mycket svårberäknat, eftersom det är beroende av speciella faktorer på arbetsmarknaden, kvinnornas intresse för yrkesarbete även när barnen äro små etc. Varje realistisk bedömning av denna fråga måste också ge till resultat, att samhället varken har råd eller möjlighet att bygga daghem så att sådana kunna stå till förfogande för alla de mödrar, som enligt olika behovsundersökningar sägas önska placera sina barn i vanliga daghem. Daghemspplatserna ställa sig också alltför dyrbara för att periodvis stå vakanta. För att reglera den varierande efterfrågan på daghemspplatser äro familjedaghemmen en smidig och anpassningsbar möjlighet. Ur ekonomisk synpunkt blir dessutom denna vårdform billig och drar icke någon utbildad

personal, samtidigt som den kan byggas ut oberoende av eventuella byggnadsrestriktioner. För de infektiöskänsliga och svaga barn, som ej tåla den psykiskt pressande och tröttande daghemsvården är denna enskilda vård i familjer bestämt att föredras.

Det är med dessa icke oväsentliga fördelar för ögonen, som kommittén vill förordna en fortsatt utbyggnad av familjedaghemmen, när behov av sådana anses föreliggande. Det måste emellertid starkt understrykas, att familjedaghemmen icke kunna ersätta eller utesluta de vanliga daghemmen. Familjedaghemmen böra byggas upp med daghem och eftermiddagshem i centrum för den kommunala planeringen för tillsynen av de förvärvsarbetande mödrarnas barn. Man bör härvid tillse att familjedaghemmen om möjligt bli belägna nära barnens egna hem — helst i det egna kvarteret — så att barnen icke känna sig alltför främmande för omgivningen. Det synes vidare angeläget, att man vid det framtida bostadsbyggandet medvetet tar hänsyn till att vissa familjer kunna och även vilja åtaga sig att upplåta sina hem till familjedaghem. Önskvärt vore sålunda att vissa lägenheter gjordes »elastiska» och mera lämpade för att tjänstgöra såsom familjedaghem. Ett intressant experiment planeras i detta sammanhang vid ett projekterat kollektivhusbygge i Huddinge utanför Stockholm. I anslutning till detta kollektivhus skall ett daghem samt en förskola byggas. För att vid behov på ett enkelt och smidigt sätt kunna bygga ut daghemmets kapacitet komma emellertid några lägenheter i husets bottenvåning att göras tämligen rymliga och förses med mindre, inhägnade lekplatser utanför lägenheterna. Meningen är att dessa lägenheter i första hand skola hyras ut till familjer, som äro lämpliga och förklara sig villiga att åtaga sig vård av andra barn. I varje sådan lägenhet beräknas 4—5 barn kunna mottagas.

Särskilt nödvändigt vid den fortsatta utbyggnaden av familjedaghemmen är att åstadkomma en god samverkan mellan dessa samt de vanliga daghemmen och förskolorna. Denna samverkan skulle få sär-

skild betydelse såsom ett led i bekämpandet av infektionsriskerna på de vanliga daghemmen. De infektionskänsliga och de redan infekterade barnen utgöra nämligen ett stort bekymmer för daghemmen (se vidare kap. 9 s. 271 ff.). Ett antal familjedaghem där småbarn saknas, borde kunna knytas till varje daghem och åtaga sig att för längre eller kortare tid emottaga vissa barn, som inte passa på de vanliga daghemmen. Spädbarnen höra till de barn, som sämst passa till daghemsvård samtidigt som de inom daghemmen kräva extra personal, specialutrustade lokaler och därigenom starkt belastar deras ekonomi. Kommittén vill dock icke föreslå, att dessa barn skola erbjudas vård i familjedaghem annat än i undantagsfall. Av flera orsaker, främst psykologiska, är nämligen en välskött spädbarnsavdelning på ett daghem att föredraga för späda barn framför familjedaghem, vilket även erfarenheten tydligt visat. Allt bör i stället göras för att spädbarnen skola kunna tagas om hand i hemmet av sin egen mor eller åtminstone av en nära anhörig eller liknande. Den största betydelsen kunna familjedaghemmen få för sådana barn, som visat sig särskilt mottagliga för infektioner t.ex. under en viss period och sådana, som äro nedsatta efter någon sjukdom och inte alltför snart böra återvända till daghemmen samt barn med långvariga, smittosamma sjukdomar såsom lindrig kikhosta etc. Även efterblivna barn, som ofta utsättas för psykisk press från de övriga barnens sida på vanliga daghem, böra överföras till familjedaghem. Kommittén är medveten om att det föreligger svårigheter att få fram dylika familjedaghem, men anser dock att alla ansträngningar böra göras för att organisera ett samarbete mellan daghem-familjedaghem av här antydd art. Det synes kommittén skäligen att ersättningen till dylika familjedaghem utgår med högre belopp.

Det är vidare önskvärt att ge »dagmammorna» i familjedaghemmen ökade insikter och färdigheter i praktisk barnavård, mera kunskap i barnpsykologi och barnuppfost-
ran samt större förståelse för familjelivets problem. Kommittén anser att frågan om

en studieverksamhet i barnuppfostningsfrågor för bl.a. »dagmammorna» i familjedaghemmen är mycket betydelsefull. Redan nu finnes goda erfarenheter av kurser i barnuppfostningsproblem vittnande om det intresse och den glädje med vilken barnavårdare och föräldrar utnyttja de tillfällen, som erbjudas till ökade insikter i föräldraskapets krav och förpliktelser. Kommittén vill därför förorda att den centrala tillsynsmyndigheten stimulerar de kommunala myndigheterna att anordna aftonkurser, där föräldrarna i familjedaghem, fosterhem etc. kunna få tillfälle att lyssna på sakkunniga föreläsningar om barnuppfost-
ran och barnpedagogik samt få svar på frågor om barnens uppfost-
ran, vård etc. Förslag till lämpliga föreläsningssämen och föreläsare böra uppgöras av tillsynsmyndigheten och utskickas till kommunerna.

Särskilt önskvärt, bl.a. med hänsyn till behovet av pedagogisk fostran även för barn, som vårdas i familjedaghemmen, är vidare att dessa barn få tillfälle till några timmars vistelse i förskola. Detta bör emellertid inte innebära, att de hemarbetande mödrarnas intressen av barntillsyn och barnuppfost-
ran i förskolorna åsidosättes. Denna kombination mellan familjedaghem och förskola skulle — såsom socialstyrelsen framhållit i sitt tidigare nämnda remissyttrande — vara till stor fördel för barnen samtidigt som den skulle bereda »dagmamman» i familjedaghemmet ökad rörelsefrihet.

Familjedaghemmen böra även i fortsättningen stå under kvalificerad tillsyn och betryggande kommunal inspektion — om möjligt genom pedagogiskt utbildad personal. Verksamhetens framgång vilar i stor utsträckning på att man får fram lämpliga familjedaghem, vilka hysa intresse för denna form av barneftersyn och äro villiga att göra en social insats utan stor ekonomisk vinning. Det vore mycket önskvärt om man kunde få familjer, där modern tidigare varit t.ex. barnträdgårdslärlarinna, sjuksköterska, socialarbetare etc. att åtaga sig tjänstgöra såsom familjedaghem. Härigenom skulle man kunna utnyttja kvalifi-

cerad, nu icke sysselsatt arbetskraft samtidigt som barnens behov av viss pedagogisk fostran kunde tillgodoses. Kommittén räknar med att de olika fackorganisationerna för dessa yrkesgrupper göra aktiva insatser för att stimulera sina f.d. medlemmar att hjälpa till med barntillsynen åt de förvärvsarbetande mödrarnas barn. Familjedaghemmen böra emellertid utväljas med största omsorg. Hittillsvarande erfarenheter visa att det icke är så lätt att komma i kontakt med villiga och lämpliga hem, som inte tröttna. Hur anmälan och kontroll av dylika hem kan organiseras framgår av följande redogörelse från en industristad utanför Stockholm:¹

Anmälan av familjedaghem har skett vid personligt besök, då vi grundligt försökt peja motivet för anmälan.

Därefter har i socialregistret kontrollerats om det funnits anteckningar om familjen, likaså har dispensären tillfrågats om någon av familjemedlemmarna varit anmäld där, såsom sker vid en vanlig fosterhemsundersökning. Så till sist har hembesök gjorts. Vid dessa sammanträffanden har den blivande dagmamman preparerats grundligt för sitt nya arbete och inspektrisen fått en relativt god bild av hur daghemmet kommer att fungera och vilket barn, som kan passa just där. Barnen ha undersökts av läkare innan de kommit i familjedaghem. Sedan ett barn placerats har ständig försynt kontakt med familjedaghemmet hållits samt inspektion.

Av olika erfarenheter att döma beror familjedaghemmens framtid mycket på barnens föräldrars uppträdande och hållning gentemot familjedaghemmet. Det måste bli ett samarbete för barnens bästa och ömsesidig takt och hänsyn från alla parter är en absolut förutsättning.

Frågan om ersättningen till familjedaghemmen bör underkastas förnyad prövning av de olika kommunerna. Den nuvarande ersättningen synes på sina håll vara alltför låg för att stimulera intresset.

Sammanfattningsvis vill kommittén framhålla att familjedaghemmen böra byggas ut till ett led i barnstugeverksamheten i våra städer och tätorter. I likhet med socialstyrelsen vill dock kommittén understryka, att

¹ Se Familjedaghem — en god eller dålig lösning? Barnträdgården nr 1, 1950.

bristen på småbarnsinstitutioner ej enbart kan lösas genom en utveckling av familjedaghemmen. Daghem och familjedaghem böra följaktligen finnas vid sidan av varandra. Systemet med familjedaghem bör emellertid under tiden fram till 1 jan. 1955 ges karaktären av *försöksverksamhet* till dess att tillräcklig erfarenhet hunnit samlas från olika delar av vårt land och från flera orter än vad som nu är fallet. Den centrala tillsynsmyndigheten förutsättes ägna särskild uppmärksamhet åt problemet kring familjedaghemmen samt noga följa deras utveckling, erfarenheter etc. Av skilda skäl har kommittén icke ansett det erforderligt med någon form av statsbidrag för att stödja eller stimulera kommunerna vid denna verksamhet. I den mån kommunerna emellertid anställa t.ex. barnträdgårdslärarinnor som inspektriser och konsulenter för familjedaghemmen bör dock statsbidrag utgå till deras avlöning i enlighet med de grunder, som framläggas i kap. 16. Frågan om eventuellt statsbidrag till familjedaghemmen bör emellertid efter försöksverksamhetens slut upptagas till prövning av den centrala tillsynsmyndigheten.

3. Eftermiddagshem

Eftermiddagshemmens uppgift är att för läxläsning och vård efter skolarbetets slut taga hand om skolbarn till förvärvsarbetande mödrar.

Hösten 1950 funnos 107 eftermiddagshem i vårt land med ca 2 300 platser. Antalet barn på dessa eftermiddagshem överstiger emellertid avsevärt antalet platser, eftersom en del eftermiddagshem mottaga stora grupper barn varannan dag och på detta sätt uppnå ett mycket stort totalantal barn. Av de 107 eftermiddagshemmen ha under de senaste fem åren endast tillkommit 9 i Stockholm, 1 i Göteborg och 8 i det övriga landet, under det att en hel del eftermiddagshem under samma tid nedlagt sin verksamhet. Eftermiddagshemmen äro de barnstugor, som längst behållit karaktären av välgörenhetsinstitutioner. Detta

beror på att de från början företrädesvis togo hand om fattiga skolbarn 3—5 gånger i veckan för att dessa skulle få ett mål mat. Måltiden blev barnen tvungna att ersätta med arbete. Härav uppkom den på sina håll ännu gängse benämningen »arbetsstugor». De tillverkade produkterna försålde för att finansiera omkostnaderna.

Stämpeln av »fattigvård», som präglat många eftermiddagshem i vårt land, har också medverkat till att vissa av dem under senare år avfolkats och nedlagts. Bidragande faktorer ha också varit de fria skolmåltiderna samt de möjligheter till fritidsverksamhet på annat håll, som under hand tillkommit, t.ex. hem- och ungdomsgårdar, lek- och idrottsplatser, hobbylokaler, fritidsverksamhet i barnstugor och skolor etc. Medan åtskilliga eftermiddagshem av äldre modell nedlagt sin verksamhet under senare år på grund av minskad efterfrågan, ha många förvärvsarbetande mödrar å andra sidan stora svårigheter att placera de barn, som tidigare vistats på daghem, när barnen börja skolan. Genom press från föräldrarnas sida och välvilja hos personalen har detta på flera håll lett till det mycket otillfredsställande förhållandet, att skolbarn mottagas bland småbarnen på daghemmen. Infektionsriskerna bli härvid mycket stora, och småskolebarnen utöva även i övrigt ett ogynnsamt inflytande på hela daghemmet. I skolan blir ju dessa barn som regel överlägset behandlade av äldre barn. När de nu komma på daghemmet söka de kompensera sig genom att bli övermodiga och skrikiga. Deras tider stämma heller icke med daghemmets rytm, vilket förorsakar ytterligare störningar. Härtill kommer, att det inte finns tillräckligt med personal för att tillgodose dessa småskolebarn, varför de antingen springa runt och göra ofog på daghemmet eller bli tvingade att sitta stilla.

Under 1940-talet har emellertid ett behov av eftermiddagshem, upplagda på annat sätt än tidigare — närmast eftermiddagshem av typen halvdaghem för småskolebarn — vuxit fram. Behovet av sådana eftermiddagshem — nästan uteslutande koncentrerat till storstäderna — har ökat framför allt på

grund av att daghemmen ökat. De nuvarande eftermiddagshemmen kunna icke fylla uppgiften som fortsättning av och ersättning för daghemmen, eftersom de i regel hållas öppna endast mellan kl. 14 och 18. Det är framför allt de daghemsbarn, som tidigare fört en relativt skyddad tillvaro på daghemmen men nu bliva tvungna att ta vara på sig själva, passa tider i skolor etc., som ha behov av sådana eftermiddagshem. Med den relativt korta skoldagen i småskolan få de plötsligt alltför mycket tid att disponera själva utan skydd eller tillsyn, och med den dubbelläsning, som blir allt vanligare i skolan på grund av bristen på skolkaler, få dessa småskolebarn mycket oregelbundna tider.

För dessa småskolebarn till förvärvsarbetande mödrar är det önskvärt att få fram eftermiddagshem, vilka böra ha utpräglad hemmiljö och icke alltför stora grupper. Eftermiddagshemmen böra liksom daghemmen vara öppna mellan kl. 7 och 17 varje dag, lördagar mellan kl. 7 och 14, eftersom mödrarna börja sitt arbete tidigare än skolorna. I regel bör man eftersträva att mera regelbundet endast mottaga barn från småskolan. Äldre barn böra nämligen lättare kunna reda sig själva. Barnen förutsättes stanna på eftermiddagshemmet endast några timmar. De flesta barn torde som tidigare huvudsakligen komma på eftermiddagarna. I eftermiddagshemmen bör barnens självständighet successivt kunna upptränas genom att de stundtals få vistas ute med andra kamrater på egen hand och t.ex. få förtroendet att gå hem någon timme innan modern kommer och alltså få hand om hemmets dörrnyckel etc. Under tredje skolåret, dvs. då barnet är ca 9 år, bör den mera *regelbundna* vistelsen i eftermiddagshemmet upphöra. Barnen skola naturligtvis trots detta vid behov kunna vända sig dit, t.ex. när de äro frusna, våta, vid smärre olycksfall etc.

Varje grupp i eftermiddagshemmet bör begränsas till högst 15 barn och lokalerna fördelas på flera rumsenheter. Det sistnämnda är särskilt viktigt, eftersom barnen komma från den synnerligen påfrestande

gruppsamvaro, som våra stora skolor utgöra, och äro i behov av ro och avkoppling. Det är lämpligt att denna typ av eftermiddagshem anslutes till daghemmen. De kunna emellertid också förläggas till ungdomsgårdar eller i anslutning till skolorna. Den sistnämnda utvägen synes kommittén på lång sikt kanske vara den bästa lösningen för eftermiddagshemmen, särskilt om skolorna genom lokaler och personal kunna skapa hematmosfär. En arkitekt- och statsplanemässig samordning av småskola och barnstugor är — såsom tidigare framhållits — också många gånger önskvärd och bör uppmärksammas i större utsträckning än vad som för närvarande är fallet. Enligt kommitténs uppfattning kan en dylik samordning också genomföras mycket lätt om blott barnens krav på en lugn och rogivande miljö, väsentligt skild från den nuvarande massanhopningen i skolorna iakttages. Eftermiddagshem av ovan skisserade typ böra enligt kommitténs uppfattning upptaga ungefär samma avgifter som halvdaghem och i statsbidragshänseende jämsättas med dessa. Om verksamheten utformas på detta sätt, bör det hittillsvarande bruket att kombinera eftermiddagshemmens lokaler med förskoleverksamhet kunna försvinna. Om barnens tider icke äro alltför oregelbundna, bör en lärarinna (småskol- eller barnträdgårdslärarinna) kunna klara en grupp på 15 barn med fulltidstjänstgöring. På grund av de fria skolmåltiderna synes endast lättare mellanmål behöva serveras.

I eftermiddagshemmen måste barnen få tillfälle att välja vad de vill sysselsätta sig med. Särskilt nödvändigt är att man skapar ett gott samarbete med hemmen. En ständig växelverkan bör åstadkommas mellan de egentliga hemmen och eftermiddagshemmen: föreståndarinnan bör kontakta hemmen och även inbjuda föräldrarna till samkväm, diskussioner etc. om arbetet på eftermiddagshemmet. Särskilt nödvändigt är att organisera ett gott samarbete med skolan, då det rör sig om skolbarn, som omhändertagas i eftermiddagshemmen och bör skolan därför intresseras för att aktivt taga

del i deras verksamhet. Svårigheterna härvidlag äro förvisso stora. Det synes kommittén önskvärdt, att de kommunala myndigheterna uppmärksamma detta behov av kontakt mellan skola och eftermiddagshem samt om möjligt söka inrätta eftermiddagshem i eller i närheten av skolorna.

Eftermiddagshemmen böra pedagogiskt läggas upp i anslutning till de riktlinjer, som i detta avseende utfärdats av socialstyrelsen¹ och som kommittén helt kan instämma i:

I eftermiddagshemmet skall finnas tid, utrymme och material för självverksamhet. Lärarinnan skall sträva efter att komma i så god kontakt med barnen, att hon tors taga på sig ansvaret att skicka ut dessa på egen hand. Det är av stor vikt, att barn i skolåldern icke alltid känna sig övervakade utan, i likhet med barn till hemarbetande mödrar, få idka kamratliv under eget ansvar. I annat fall blir ansvars känslan lätt avtrubbad liksom förmågan av självverksamhet och av egna initiativ. Det är givet, att sådant tillstånd till utevistelse på egen hand endast kan givas i samförstånd med barnens föräldrar.

Då eftermiddagshemmens barn som regel komma från socialt och ekonomiskt mindre väl ställda hem, är det angeläget, att de erhålla största möjliga kompensation såväl då det gäller fostran och handledning som då det gäller den rent yttre miljön.

4. Veckohem

De senaste årtiondena ha på vissa orter, där kvinnoindustrier i större omfattning drivits i tvåskift, tillkommit s. k. veckohem. Dessa — i regel inrättade av industriföretagen själva — kunna sägas utgöra en mellanform mellan barnhem av vanligt slag och daghem. Deras huvudsakliga uppgift är att taga hand om barnen till kvinnliga arbetare inom industrien från söndag kväll till lördag eftermiddag, då barnen avhämtas för att stanna hos föräldrarna över veckohelgen. Veckohemmen tillhöra egentligen icke den halvöppna utan den slutna barnavården, men behandlas här därför att vissa veckohem förklarats för och även behandlas såsom daghem och alltså tillhörande barnstugor.

¹ Se Råd och anvisningar i socialvårdsfrågor av Kungl. Socialstyrelsen nr 27, juli 1945.

geverksamheten. Detta är fallet t.ex. med veckohemmet i Skene, Kungsfors, ett litet, välordnat samhälle utanför Borås. Principen vid detta, synbarligen välskötta och omtyckta veckohem, vilket grundades redan 1922 men 1932 förvandlades till »natthem», är att mödrarna varje dag hämta barnen och vårda dem i hemmen under den del av dygnet, som mödrarna icke äro i skiftesarbete.

Det torde vara obestriddigt att de mera »renodlade» veckohemmen i likhet med t.ex. spädbarnsavdelningar på daghem representera en institutionsform, som ur skilda synpunkter icke är önskvärd. Veckohemmen äro emellertid i likhet med dessa knappast något problem längre; på vissa orter äro de för övrigt under avveckling eller dåligt utnyttjade. På industrihåll anser man att veckohemmen äro av behovet påkallade, eftersom arbetet inom textilindustrin i regel pågår i tvåskift. Kostnaderna äro emellertid ganska stora. Veckohemmen äro ofta kombinerade med andra barnstugor, varför det visat sig svårt att ur räkenskaperna erhålla exakta kostnadsuppgifter, men vårdkostnaderna per barn och dag ligga på ca 8—9 kr. Någon form av statsbidrag utgår för närvarande icke, bl.a. av den anledningen att socialstyrelsen i samråd med medicinalstyrelsen ansett att allvarliga invändningar kunna riktas mot veckohemmen ur barnavårdande synpunkt. I ett av medicinal- och socialstyrelserna gemensamt gjort uttalande om veckohemmen¹, där olika synpunkter för och emot denna vårdform redovisas, må följande citeras:

Om man utgår ifrån det tillstånd, som för närvarande är rådande inom textilindustrin, är det otvivelaktigt, att skapandet av veckohem inneburit en förbättring för barnen. Då mödrarna sett sig nödsakade att taga skiftesarbete, ha de måst lämna barnen antingen helt utan tillsyn eller också hos anhöriga eller grannar, ofta under mycket otillfredsställande förhållanden. Detta hindrar icke, att veckohemmen principiellt måste anses vara en förkastlig form för barnens omhändertagande. Veckohemmen ha vuxit upp såsom en utveckling av daghemsvården, men i själva verket äro de ingenting annat

än en form av barnhem, från vilka mödrarna hämta sina barn över veckohelgen. — — — Barn intagna på veckohem stå visserligen i regelbunden kontakt med sina föräldrar, men de gå dock miste om de dagliga gemensamma upplevelser med familjen, vilka utgöra en förmån, som — liksom även socialvårdskommitténs framhållit — är av fundamental betydelse för barnens harmoniska utveckling. Härtill kommer, att barnen behöva det lugn och den ro, som endast den trygga tillvaron i en invand miljö kan ge. För barn på veckohem bjuder tillvaron en ständig slitning mellan veckohemmet, där barnet dock har sin huvudsakliga tillvaro, å ena sidan och å andra sidan föräldrahemmet under söndagens många gånger intensivt känslöbetonade samvaro med familjen. Daghemsvården är även den otillfredsställande, men då barnen varje kväll få återvända till föräldrahemmet, bli dock påfrestningarna på intet sätt jämförliga med dem, som uppstå i veckohemmen.

Jämföras veckohemmen med de vanliga barnhemmen och med fosterhemmen, ha de givetvis den fördelen, att de bättre möjliggöra uppträthållandet av ett samband mellan föräldrar (moder) och barn. Detta sker emellertid till priset av avsevärda olägenheter för barnens del. Med hänsyn härtill måste vi för vår del beteckna veckohemmen såsom en icke önskvärd vårdform. Enligt vår uppfattning böra alla ansträngningar inriktas på att ge mödrar, som måste eller eljest önska ha förvärvsarbete, möjlighet till detta under normal arbetstid på dygnet. Det är sålunda angeläget, att mödrar med minderåriga barn icke bli hänvisade till skiftesarbete. Så länge emellertid detta är fallet och det överhuvud taget föreligger en framträdande brist på kvinnlig arbetskraft, torde man icke kunna komma ifrån att på sina håll veckohem inrättas, dels för att tillmötesgå arbetsmarknadens krav, dels med hänsyn till att barnen kanske eljest skulle ha det ännu sämre.

Vi ha vid övervägande av frågan, sådan den för närvarande ter sig därför kommit till det resultat, att man på här ifrågavarande område bör tillse, *dels att veckohem icke inrättas i större utsträckning än som anses strängt nödvändigt, dels att där veckohem inrättas, detta sker på ett sådant sätt, att olägenheterna så långt som möjligt begränsas.*

Detta gemensamma uttalande avslutas med följande sammanfattningsvis anförda huvudpunkter:

1. Veckohem är, från såväl medicinsk som psykologisk synpunkt, en olämplig form för barnens omhändertagande;

2. Behovet av dylika hem bör därför inom samhället motarbetas genom att vid skiftesar-

¹ Se Råd och anvisningar i socialvårdsfrågor av Kungl. Socialstyrelsen nr 24, juni 1945.

bete i största möjliga mån hänsyn tages till mödrar med barn;

3. Tillstånd att driva veckohem bör ej beviljas för mer än ett år i sänder;

4. Veckohem bör endast avse mottagande av bestämda kategorier av barn, t.ex. barn till mödrar med skiftesarbete;

5. Reglemente, innehållande villkoren för barnens intagande, bör finnas för veckohemmet. Avvikelse däriifrån med hänsyn till barnens intagning bör endast få ske med barnavårdsnämndens tillåtelse;

6. Rapporter böra lämnas kvartalsvis till länet barnavårdsombud angående de intagna barnen och motiven för dessas intagning å veckohemmen. Särskild uppgift bör lämnas å de barn, som varit intagna mer än ett halvt år;

7. Vid inrättandet av veckohem måste alla de medicinska och sociala synpunkter beaktas, som gälla för barnhem; samt

8. Veckohem och daghem böra icke kombineras.

Kommittén vill för sin del i stort sett instämma med denna allmänna syn på veckohemmen. Veckohemmen måste ur barnavårdande synpunkt betraktas som otillfredsställande. Från t.ex. textilindustriens synpunkt te de sig emellertid ofta nödvändiga och äro dessutom synbarligen uppskattade av mödrarna. De sociala och ekonomiska förhållandena äro också på vissa orter sådana att veckohemmen för de skiftesarbetande mödrar, som icke kunna lösa barntillsynen med hjälp av föräldrar, grannar, vänner etc., måste anses ha en uppgift att fylla. Någon form av statligt stöd finnes — som tidigare påpekats — icke för upprättande eller drift av veckohem. Kommittén kan ej heller för sin del anse att staten nu bör lämna bidrag till veckohemmen även om det genom lokala behovsundersökningar kan visas att veckohemmen äro till god hjälp vid tillsynen av de skiftesarbetande mödrarnas barn. Det synes angelägnare att uppmärksamheten i stället inriktas på att mera tillfredsställande ordna arbetstiden för förvärvsarbetande mödrar med småbarn inom kvinnliga industrier samt att söka igångsätta eller intensifiera en verksamhet med fosterhem, i vilka barnen kunde få stanna under veckan.

5. Barnparkeringar och grannhjälp

De senaste åren har man ofta kunnat konstatera, att husmödrar, föreningar, organisationer etc. på olika sätt själva sökt lösa barntillsynens problem. Motivet har — förutom den allmänna bristen på olika institutioner för förskolebarnen, särskilt förskolor — närmast varit det faktum att åtskilliga mödrar haft behov av en barntillsyn av mera tillfällig karaktär, alltså en form av »barnpassning» vid enstaka tillfällen. Mödrarna ha t.ex. ett par gånger i veckan behövt lämna ifrån sig barnen för att kunna göra större inköp, besöka läkare eller tandläkare, gå till damfrisörskan etc. Man önskar också något ställe dit man tryggt kan lämna barnen undan de hotande trafikfatorna — barnen ha ju i många städer gatan till huvudlekplats. Det vanligaste är att mödrarna själva ordna barntillsynen vid sådana tillfällen genom att lämna barnen till föräldrar, släktingar, grannar etc., men i vissa fall har man gått ett steg längre och sökt organisera denna mera tillfälliga barntillsyn genom en föräldraförening i särskilda lokaler och för passningen av barnen antingen turats om själva eller anställt viliga och intresserade kvinnor. Den tillfälliga barntillsynen har på så sätt växt ut till vad mödrarna i regel bruka kalla en barnparkering.

HSB har i samband med sina utredningar kring gemensamhetslokalerna¹ även undersökt olika former av barnparkeringar. Man har härvid granskat ett antal barnparkeringar, som under senare år varit i bruk i Stockholm samt dess förorter, för att söka utröna om det är möjligt att som *komplement* till förskolorna provisoriskt anordna institutioner för barn under skolåldern — speciellt för åldrarna under 3 år — och på detta sätt minska de hemarbetande mödrarnas bundenhet vid barnen.

En sammanfattande redogörelse för dessa

¹ Se Gemensamhetslokaler. HSB:s byggnadstekniska utredningar nr 8. Sept. 1949, sid. 23—30.

barnparkeringar finnes intagen i HSB:s nyssnämnda utredning:

Lokaler

De lokaler, som kommit till användning vid de undersökta parkeringarna, har i vissa fall något lägre standard än vad som motsvarar minimikraven vid förskoleverksamhet. Detta gäller beträffande såväl golvyttrymme per barn som hygieniska anordningar. Vid några parkeringar kommer emellertid samma lokaler till användning som utnyttjas för annan småbarnsverksamhet — förskolor och daghem. I ett fall har detta ordnats så att lokalen på förmiddagen tages i bruk för barnparkering och under eftermiddagen upplåtes som förskola.

Organisation

De här undersökta barnparkeringarna tar i regel hand om barn i åldern 1 1/2—7 år.

Verksamheten vid olika parkeringar har organiserats mycket olika. Vid de institutioner, som vid sidan om förskole- och daghemsverksamhet tillfälligt tar hand om enstaka barn, har verksamheten ingen organiserad form utan är att anse som ett provisorium. En förskola i Bromma utgör dock här ett undantag. Barn mottas ej här för tillsyn tillfälligtvis, men de kan inskrivas vid institutionen för endast vissa bestämda veckodagar (2, 3 eller 5 dagar i veckan). På detta sätt kommer en viss veckodag alltid samma barn att vistas vid institutionen, varigenom barnen lär känna varandra och lättare kan samordnas i grupper. På tre olika platser, i Hägerstensåsen, vid Södersjukhuset och på Lidingö, drives barnparkeringar som helt separata institutioner. Vid dessa institutioner, som i två fall hålles öppna hela och i två fall halva dagen, mottas barn för tillsyn 3—4 timmar per gång (i vissa fall ända upp till 7 timmar). Endast en av dessa parkeringar har organiserats så att barnen indelats i bestämda grupper (Lidingö). Sextiosju mödrar med inalles 100 barn har här bildat en organisation, som driver parkeringen. Barnen har indelats i grupper om 20 i vardera, som i tur och ordning mellan kl. 12.00 och 17.00 vistas vid parkeringen fem av veckans dagar. Mödrarna till 20 barn är således genom denna anordning varje eftermiddag fria från barnen. För att nedbringa kostnaderna för driften har ordnats så att mödrarna utan ersättning enligt fastställd turordning tjänstgör som medhjälpare vid parkeringen.

Föreståndarinorna vid parkeringen har i regel barntädgårdsläraryrkesexamen; några av dem har dock endast barnsköterske- eller motsvarande utbildning.

Finansiering

Barnparkeringarna finansieras i huvudsak på ungefär samma sätt som övriga småbarnsinstitutioner, dvs. mödrarna betalar en mindre avgift — i regel 25 öre i timmen per barn, syskon 20 öre per barn — uppkommande underskott täckes med kommunala medel. I ett fall — på Lidingö — har dock barnparkeringen gjorts självförsörjande. Genom att mödrarna här själva biträder i parkeringen täcker en månadsavgift om kr. 6 per barn samtliga kostnader.

Hälsokontroll

Vid de undersökta barnparkeringarna har hälsokontrollen i stort sett överensstämmt med den, som bedrivs vid daghem och förskolor. Friskintyg har fordrats för alla barn före första besöket på parkeringen. Några parkeringar har haft tillgång till läkare, som gjort periodiska undersökningar av alla inskrivna barn en à två gånger årligen. Regelbundna läkarbesök har gjorts vid åtminstone ett par av parkeringarna.

Som en sammanfattning av de vid undersökningen framkomna erfarenheterna och synpunkterna kring barnparkeringarna anföres i HSB:s undersökning följande:

Erfarenheterna vid de olika barnparkeringarna är mycket skiftande. Vissa av dem har från mödrarnas sida rönt tämligen livlig uppskattning. Andra däremot har blivit dåligt utnyttjade och verksamheten har därför i vissa fall fått upphöra. Över huvud förefaller det vara förenat med mycket stora svårigheter att på längre sikt uppehålla en sådan institution. Att anordna parkering enbart som inlämningsställe för barn utan någon uppdelning eller gruppering av dessa har visat sig vara helt förkastligt. Barnen finner sig inte till rätta i sådana förhållanden och kan mycket lätt taga skada. Att söka minska mödrarnas bundenhet på detta sätt sker på barnens bekostnad. Från parkeringar med mera ordnade förhållanden för barnen har man ännu mycket kort erfarenhet, varför det beträffande dessa ej är möjligt att fälla något slutgiltigt omdöme. Ur pedagogisk synpunkt kan de hittills prövade formerna för barnparkering dock anses vara mindre tillfredsställande.

Principiellt är smittoriskerna vid barnparkeringar större än vid daghem och förskolor. Utländska och svenska undersökningar har visat, att betydande smittorisker föreligger vid alla slag av barnkollektiv och att riskerna blir större ju yngre barnen är och ju mer instabil gruppens sammansättning är. Ideliga förändringar av en barngrupp kan ge anledning

till ur infektionssynpunkt mycket ogynnsamma förhållanden. Det fordras av föreståndarinnan både ett mycket gott omdöme och en viss sakkunskap beträffande de akuta infektionernas kännetecken och av läkaren en effektiv och energisk hälsokontroll för att inte barnparkeringarna skall bli farliga smittohärdar.

Utredningen har således givit vid handen, att den enda institution för barn under skolåldern, av vilken man har längre tids erfarenhet och som — för de barn varom det här är fråga — kan rekommenderas, är förskolan. Ur såväl barnens som mödrarnas synpunkt är det därför i första hand önskvärt att förskoleverksamheten utbygges. Särskilt gäller detta för 5—7-åringar, vilka har större behov av kontinuerlig verksamhet från dag till dag än yngre barn. Sådan kontinuitet i verksamheten går under inga förhållanden att åstadkomma vid en parkering. För dessa barn kan därför inte någon form av barnparkering rekommenderas.

Även för 3—5-åringar är förskolan att föredra. I avvaktan på att förskoleverksamheten hinner utbyggas bör emellertid för dessa åldrar en viss form av barnparkering kunna accepteras. Av de erfarenheter, som vunnits vid undersökningen, framgår att man därvid måste iakttaga följande:

a) Barnens ålder vid parkering inomhus bör ej understiga 3 år. De barn, som samtidigt vistas vid en parkering, måste känna varandra; den bör därför endast avse ett relativt begränsat område, där barnen redan förut i viss utsträckning är bekanta. Alla parkeringsbarn bör undergå läkarundersökning minst varje halvår.

b) Föreståndarinnan för en barnparkering bör ha samma kompetens som erfordras vid förskoleverksamhet.

c) För att ej medverka till onödigt kapitalförstöring och för att underlätta övergång till förskoleverksamhet bör lokalerna för en barnparkering under alla omständigheter fylla de krav, som gäller för förskoleverksamheten. (Se HSB:s byggnadstekniska utredningar nr 6, 1948.)

Att organisera en förskola så att barnen endast besöker denna vissa veckodagar och samtidigt bibehålla det pedagogiska syftet har visat sig vara mycket svårt. En sådan organisationsform ställer allt för höga krav på personalen, vilket gör att verksamheten förr eller senare urartar till barnpassning.

Kommittén kan helt instämma i dessa synpunkter. Erfarenheterna visa att den typ av barnparkering, som i regel föresvävar husmödrarna — dvs. en plats där man utan föranmälan kan lämna in sitt barn vilka dagar och vilka tider man vill — icke fungerar tillfredsställande. Det krävs speciella kvalifikationer av personalen eller ett osed-

vanligt intresse från föräldrarnas sida för att sådana barnparkeringar skola kunna fortleva och inte urarta. Åtskilliga barnparkeringar ha efter kort tid fått upplösas därför att föräldrarnas första entusiasm betänkligt svalnat, när vistelsen visat vilka reaktioner barnparkeringen utlöst hos barnen och dessa snart betraktat det nya »inlämningsstället» med olust. Även HSB:s undersökning har bekräftat, att sådana osystematiska barnparkeringar av inlämningsmodell bliva alltför svåra att manövrera ur personal- och lokalsynpunkt. Inlämning av barnen utan uppdelning eller gruppering av dem medför slitningar och psykologiskt ogynnsamma reaktioner hos barnen. De känna vantrivsel, bli skrikiga och nervösa av att på detta sätt oregelbundet och oväntat placeras in i okänd miljö, där lekkamraterna skifta gång från gång. Slutligen har det visat sig, att dylika barnparkeringar — anordnade som inlämningsställen för barn i alla åldrar — blivit veritabla infektionshärdar.

Den rad experiment, som de senaste åren gjorts med dylika barnparkeringar, visa emellertid *dels* att det finns ett behov av mera organiserade åtgärder för att hjälpa de hemarbetande mödrarna med barntillsynen, *dels* att det föreligger stora risker att alla tillfälliga barnparkeringar urarta, *dels* att sådana ofta förhindra kommunala åtgärder för en mera förutseende utbyggnad av barnstugor och barntillsyn i våra tätorter. Uppenbart är också, att samhälle och föräldrar måste hjälpas åt att komma fram till mera godtagbara former för den tillfälliga barntillsynen, former, som bättre tillgodose barnens men även mödrarnas intressen.

De hemarbetande husmödrarnas arbetsbörda och bundenhet vid barnen är så stor, att olika åtgärder för att hjälpa dem äro inte blott önskvärda utan även nödvändiga. Mödrarna måste dock å sin sida besinna, att behovet av tillfällig barntillsyn inomhus icke alltid måste lösas genom speciella lokaler eller institutioner utan väl kan tillgodoses även på andra sätt.

Många familjer komma alltid att känna oro att lämna barnen ensamma och utan

tillsyn och vilja ha någon, som passar dem, medan de gå ut. Det vanligaste är väl, att barnens far- eller morföräldrar, föräldrarnas syskon etc. få rycka in som tillfälliga barnvakter. Åtskilliga familjer — i varje fall i storstäderna — ha de senaste åren i ökad utsträckning även börjat anlita barnvakter från arbetsförmedlingen. Tillgången på sådana är också — i motsats till vad de flesta tycks tro — god. I t.ex. Stockholm finns flera hundra kvinnor anmälda, villiga att tjänstgöra som barnvakter. Ersättningen är i regel kr. 1:25 i timmen. Dessa barnvakter rekryteras bland barnsköterskeelever, studerande, gifta kvinnor utan barn, gifta kvinnor med vuxna barn etc.

För det stora flertalet barnfamiljer är emellertid utvägen med särskilda barnvakter från arbetsförmedlingen utesluten ur ekonomiska synpunkter. Mödrarna bliva därför tvungna att ordna den mera tillfälliga barnpassningen på annat sätt. Som nyss nämnts kan man förutsätta, att den då i första hand omhänderhas av föräldrar, vänner och bekanta, portvakter etc. I regel har väl också varje familj bekanta i samma fastighet, där man för några timmar kan lämna in barnen. Emellertid är det ett faktum, att många mödrar kunna känna sig så isolerade och utan kontakt med sina närmaste grannar även i de största fastigheter eller äro så rädda att »besvara», att de inte se någon möjlighet att få ens några timmars ledighet från sina barn. Enligt kommitténs uppfattning bör detta behov av tillfällig barntillsyn lösas genom ett mera organiserat system med *grannhjälp*. Även vid HSB:s tidigare omnämnda undersökning har man förordat grannhjälpen samt i detta sammanhang framhållit följande:

Smittorisken för barnen synes vid denna form av tillsyn vara tämligen ringa. Att praktisera sådan inbördes hjälp i mera organiserad form synes dock ha relativt små förutsättningar, om ej mödrarna själva är positivt inställda till sådant samarbete.

I syfte att öka kontaktmöjligheterna mellan de boende i fastigheterna och sålunda öka förutsättningarna för sådan samverkan kunde eventuellt vederbörande hyresvärd genom förfrågningar hos hyresgästerna söka utröna deras önskemål och behov i fråga om barn-

passning. En sådan undersökning kunde ske genom att mödrarna fick besvara ett cirkulär av exempelvis följande lydelse:

1. Har Ni barn under skolåldern?
Åldrar — — —
2. Är Ni intresserad av att hjälpa andra mödrar i fastigheten med barnpassning, om Ni får samma hjälp igen?
3. Hur många familjer anser Ni i så fall att man bör vara i en sådan »organisation»?
4. Om Ni har några särskilda önskemål, ange dem här!

Efter att på detta sätt ha förskaffat sig en uppfattning om mödrarnas åsikter och önskemål kunde husvärden ordna en sammankomst med de mödrar, som visat sig intresserade och anser sig kunna samarbeta med varandra. Eventuellt kunde kontakterna ordnas så, att vicevärden för en viss fastighet under hand gjorde sig underrättad om mödrarnas önskemål i detta avseende och sökte sammanföra lämpliga familjer. För den fortsatta verksamheten finge mödrarna i huvudsak svara själva. Dyliga initiativ synes vara ägnade att bryta den isolering av familjerna som ofta är märkbar. Förutsättningarna att framgångsrikt genomföra barnpassning med mödrarnas egen medverkan är ej överallt lika stora. Man kan dock antaga, att detta i många fall skulle fungera tillfredsställande. Av psykologiska skäl bör en viss avgift utgå för sådan barnpassning. Även om detta i praktiken innebär ett betalande fram och tillbaka, utgör dock detta förfaringssätt en viss styrka i organisationen och förhindrar dessutom, att vissa familjer utnyttjas otillbörligt. Propaganda i olika former och hjälp med vissa initiativ synes vara de mest verksamma medlen att medverka till att denna metod utbredes.

Kommittén kan helt instämma i dessa synpunkter på organisationen av en sådan grannhjälp. Några mera tvångsmässiga bestämmelser kring grannhjälpen synas sålunda olämpliga och direkt ägnade att motverka dess syfte. Grannhjälpen bör således bäras upp av familjernas eget positiva intresse att hjälpa varandra med barntillsynen vid olika tillfällen. Erfarenheten har emellertid visat, att det är nödvändigt, att någon tar direkta initiativ och söker sammanföra familjerna till en diskussion om deras problem kring den mera oregelbundna barntillsynen inomhus. Dessa initiativ kunna utgå från vederbörande bostadsrätts- eller hyresgästförening, fastighetsförening, hyresvärd, vice värd eller

annan för fastigheten ansvarig person. Man kunde tänka sig att anslag sattes upp i varje portgång, där man uppmanade de som behöva hjälp med barntillsynen att vända sig till fru X för att närmare organisera ett system med fast grannhjälp. Det synes även lämpligt att räkna med en viss mindre avgift för grannhjälp, t.ex. 25—50 öre i timmen. För att genomföra ett mera allmänt system av grannhjälp i stadssamhällefastigheter är det enligt kommitténs uppfattning önskvärt, att de kommunala myndigheterna och de stora bostadsföretagen i kooperativ, allmännyttig och kommunal regi ta upp dessa frågor till diskussion, så att man i varje fastighet verkligen får någon som tar initiativ till grannhjälp och stimulerar de intresserade familjerna till diskussion även om övriga familjesociala åtgärder inom fastigheternas ram t.ex. vården av äldre och sjuka i hemmen etc.

Kommittén vill i detta sammanhang understryka vikten av att få fram en barnvänligare attityd i många fastigheter. I alltför många portgångar ser man ännu anslag av typen »bollspel och lekar förbjudna» »barnvagnar förbjudna» etc. Denna gammaldags trängsynta, ja, stundom direkt barnfientliga attityd måste efterträdas av vänlighet, generositet och en vilja att verkligen hjälpa familjer med barn.

Största delen av mödrarnas bekymmer med barntillsynen kan säkerligen avhjälpas genom grannhjälp, barnvakter etc. inomhus samt genom att anlita olika möjligheter för barntillsynen *utomhus*, såsom t.ex. liggvagnar, barnhagar, lekplatser etc. (se s. 218 ff.). Man kan emellertid antaga, att i avvaktan på att de olika anordningarna för barntillsynen *utomhus* skola byggas ut samt grannhjälpen mera allmänt organiseras vissa former av inomhusparkeringar kunna visa sig erforderliga. Förskolornas huvudsakliga uppgift är att vara ett *komplement* till familjernas fostran av barnen. Samtidigt som de alltså tillgodose barnens utveckling ge de emellertid mödrarna en regelbunden lättnad i barntillsynen. Mödrarna få tillfälle att koppla av från barnen — vilket

är av värde icke blott för dem själva utan även för barnen. Denna form av barntillsyn är utan tvekan den förnämsta och den som nu målmedvetet bör byggas upp i takt med tillgången på kvalificerad personal. Även med en mera allmän organisation av förskolor — vilket dock måste ses på lång sikt — komma många mödrar att ha behov av barntillsyn för längre eller kortare tid, kanske endast någon gång eller ett par gånger i veckan. I avvaktan på eller jämtes med utbyggnaden av utomhuslekplatserna och grannhjälp kan man — om så anses erforderligt — för deras del söka sig fram till ett mera fast system med speciella *barnparkeringar* främst för att tillgodose mödrarnas behov av en ledig för- eller eftermiddag i veckan. Hur angeläget det är med en sådan har icke minst visats av de undersökningar om kvinnornas hälsa och hushållsarbetets sjukdomar, vilka redovisats i betänkandet om »Familjeliv och hemarbete» (SOU 1947:46 s. 138 ff.). Det måste emellertid understrykas att sådana barnparkeringar — i jämförelse med t.ex. förskolorna — aldrig helt kunna tillgodose barnens intressen och behov utan närmast inrättas för *mödrarnas* skull, för att de skola få lättnad och minskad bundenhet. Framgången med dylika barnparkeringar beror också helt på om de kunna uppbäras av energiska föräldra- och husmodersföreningar etc. samt organiseras i mindre skala för ett avgränsat område. Hittillsvarande erfarenheter av olika former av barnparkeringar visa hur nödvändigt det är att kunna få permanenta parkeringstider varje dag och vecka, så att barngrupperna bli konstanta. Det är även nödvändigt att barnparkeringarna få tillfredsställande lokaler, läkarkontroll samt personal med friskintyg och om möjligt någon utbildning för verksamhet bland barn. Avgifterna torde lämpligen bestämmas av vederbörande organisation eller förening, som anordnar parkering, liksom tider för öppethållande etc. De kommunala myndigheterna böra ha sin uppmärksamhet riktad på dessa initiativ till barnparkeringar av föräldraföreningar etc. samt söka fastare knyta dem till den

kommunala verksamheten för barnstugor och barntillsyn.

Kommittén vill som stöd för sin uppfattning om barnparkeringarna även hänvisa till HSB:s undersökning av vilken framgår att HSB endast ansett sig kunna rekommendera följande organisationsform för barnparkering:

Barnen inskrives vid institutionen endast för en bestämd veckodag — för- eller eftermiddag — om 3—4 timmar per gång. Varje familj bör få välja en viss veckodag för barnens vistelse vid parkeringen med hänsyn till moderns behov av ledighet. Barnen sammanföras därvid i grupper, så att en viss veckodag alltid samma barn vistas vid parkeringen. Varje sådan grupp bör ej överstiga 20 barn. Fördelningen av barnen bör göras så att alla barn i samma grupp tillhör en och samma ålder. I vissa fall bör mödrarna i tur och ordning kunna biträda vid parkeringen.

Den form för barnparkering som här skisserats avser i första hand barn i åldern 3—5 år. För 5—7-åringar bör om möjligt ordnas vistelse vid förskola. Sådana parkeringar bör — om de anordnas — även i försättningen betraktas som experiment, vars resultat noga observeras. För att ge största möjliga stadga åt dylika institutioner bör varje parkering baseras på en föräldraförening och avse endast ett begränsat område. Om institutionen ifråga om personal och lokaler fyller förskolans krav, kan övergång när som helst ske från parkering till förskoleverksamhet. Man bör söka förhindra att uppenbart olämpliga lokaler eller organisationsformer prövas, som kan vara till skada för barnen.

Kommittén anser för sin del att denna utformning av barnparkeringarna är ändamålsenlig. Det synes emellertid önskvärt, att erfarenheterna av de hittillsvarande barnparkeringarna samt det lämpligaste sättet att ordna dylika komma till en större allmänhets kännedom inte minst för att söka få husmödrarna att inse vilka *problem* barntillsyn i parkeringsform öppnar. Kommittén vill därför förorda, att den centrala tillsynsmyndigheten för barnstugeverksamheten i samråd med de stora husmoders- och kvinnoorganisationerna medverkar till en viss upplysningsverksamhet kring dessa frågor bl.a. för att man skall söka inse barnens behov och reaktioner i olika åldersstadier, nödvändigheten att få fram flera förskolor för barnens och mödrarnas bästa,

grannhjälp, etc men även — i den händelse barnparkeringar anordnas — vikten av att dessa organiseras på ett tillfredsställande sätt. Någon form av statsbidrag har kommittén icke ansett böra utgå.

6. Lekplatser

Utveckling

»De flesta människor förstår numera, att det i våra städer och större samhällen är lika nödvändigt att ordna lekplatser för barn som parker och promenader för de vuxna. De vill gärna att barnen ska ha roligt och få leka av hjärtans lust med sina kamrater. Men mycket få människor förstår, hur livsviktigt detta är för barnens framtid. Barnen själva känner instinktivt att de måste leka de lekar, som barn i alla tider lekt, antingen de vuxna ordnat möjligheterna därtill eller ej. Alla barn behöver springa, hoppa och skutta, balansera, klättra, rutscha, plaska i vatten, forma i sand och lera, bygga, gå på upptäcktsfärd i sitt eget hem och samhälle, leka att de är vuxna och mycket mera. Men aldrig förr har det varit så svårt som nu att få göra allt detta i hemmen utan att råka i konflikt med de vuxna.»

Det är en erfaren småbarnspedagog¹ med ingående kunskaper om barnens psykologi och föreställningsliv, som fällt dessa ord. De ge i korthet bakgrunden till stadsbarnens lekbehov och svårigheterna att få detta tillfredsställt i våra städer och tätorter med deras trångboddhet, växande trafikfaror och för barnen så splittrade och till synes »fientliga» miljö. Ännu för blott några årtionden sedan, då många av Sveriges städer fortfarande hade småstadens karakteristika, var barnens lek inget problem varken för föräldrar eller myndigheter. Det var aldrig långt till stadsgränsen, till naturen, till ängar och skogar, till allt som gav barnen rörelsefrihet, fantasi och upplevelser. Den tilltagande urbaniseringen och stadssamhällets snabba ut-

¹ Anna Holmberg i handboken »Barntädgård» (Stockholm 1944), sid. 204.

byggnad ha emellertid i grund förändrat dessa förhållanden. I dag torde praktiskt taget alla barn i städer och tätorter ha behov av speciella åtgärder för att genom stärkande utevistelse få utrymme för sin inneboende lust till lek, liv och rörelse i skydd för trafikfarorna.

I motsats till landsbygdens barn, som lyckligtvis ha nära tillgång till naturen, ha städernas och tätorternas barn behov av särskilt iordningställda *lekplatser*. Redan i slutet av 1800-talet började man också i olika länder såsom t.ex. i England, USA, Tyskland, Holland, Frankrike och Schweiz inrätta lekplatser för stadsbarnen. Ungefär samtidigt iordningställdes även de första lekplatserna i Sverige, i regel i parker, på skolgårdar etc. Intresset för barnens lekplatser, deras utformning och inplacering i bebyggelsen, har sedermera hastigt ökat. Särskilt uppmärksammade insatser för bättre lekplatser ha gjorts i USA och Danmark. Efterhand har man mera allmänt börjat förstå, att såsom någon sagt »barn behöver *plats* att leka, *tid* att leka och *materiel* att leka med». I stigande omfattning ha lekplatserna och den verksamhet, som bedrivs på dessa övertagits av de kommunala myndigheterna.

En uppfattning om den mera organiserade lekplatsverksamhetens omfattning i vårt land erhöles vid kommitténs enquete till rikets städer våren 1947. Det framgick att vid denna tidpunkt av 100 städer förekom kommunalt organiserad »parklek» i ungefär $\frac{1}{3}$ eller 31. Personalen bestod i 14 av dessa fall av utbildade barnträdgårdslärarinnor, i 6 fall av annan utbildad personal (småskollärlarinna, sjukgymnast, sjuksköterska etc.), medan i 6 fall personalen uppgavs icke vara speciellt utbildad. Särskilt uppmärksammas har parkleken blivit i *Stockholm*, där den nått en sådan stadga och omfattning att en närmare redogörelse för uppläggnings och utformningen kan vara motiverad.

Parkleken i Stockholm började år 1937 på 9 platser, varvid 9 lekledare och 9 lekassister tillsattes för tiden 15 juni—15 september.

Verksamheten har sedan utökats enligt följande:

1938	15	lekplatser
1939	19	»
1940	20	»
1941	21	»
1942	21	»
1943	22	»
1944	23	»
1945	27	»
1946	34	»
1947	42	»
1948	51	»
1949	54	»
1950	58	»

Sommarsäsongen omfattar tiden maj—september med någon minskning av antalet platser under juli, då besöksfrekvensen visat en avsevärd nedgång på grund av barnens kolonivistelse eller annan landsflyttning.

Fr.o.m. 1940 pågår parkleken på en del platser året runt, vintern 1949/50 på 15 platser. På försök startades i Fredhällsparken sommaren 1939 en speciell småbarnshage, där mödrarna fick lämna in barn under 4 år för direkt tillsyn under en eller ett par timmar om dagen. Då denna småbarnshage blev mycket uppskattad har denna del av verksamheten utökats år från år och sommaren 1950 finnes småbarnshagar på 27 platser. Det visade sig ganska snart att de större barnen behövde sysselsättning även efter kl. 5 på eftermiddagen, varför den s.k. kvällsleken startades år 1939. Kvällsleken pågår nu kl. 6—8 alla kvällar utom lördagar och söndagar på 22 platser.

Parkleken har till syfte att samla barn upp till 14 års ålder i stadens parker till lek i avsikt att därigenom giva dem tillfälle till stärkande utevistelse, skapa god samhällsanda, väcka initiativ till självverksamhet samt motverka »gatuhängandet» och osunda ligabildningar. Verksamheten har enligt uppgift visat sig fylla en betydande social funktion, och de ledande för denna verksamhet i Stockholm framhålla, att det kapital, som nedlagts i parkanläggningar och lekplatser utnyttjats på ett bättre sätt genom den stegring i besöksfrekvensen, som kunnat konstateras sedan lekverksamheten sattes i gång.

Lekledarnas uppgift är att övervaka ordningen på lekplatserna samt igångsätta och ordna lekar och andra sysselsättningar. Barnen ha full frihet att komma till eller avlägsna sig från lekplatsen, och det förekommer sålunda icke, att barnen tagas om hand på samma sätt som t.ex. vid daghemsverksamhet.

Lekledarna ha i allmänhet någon pedagogisk examen och man fordrar att de skall ha ett gott handlag med barn. De sortera närmast under en lekinspektris, vilken är underställd stadsträdgårdsmästaren. Att Stockholms lek-

verksamhet ombesörjes av parkförvaltningen beror på den intima kontakt, som säges måste råda mellan å ena sidan lekledningen och å andra dem, som ha att anlägga och underhålla parkerna, vars förnämsta funktion i en större stad torde vara att bereda just barnen lämplig utevistelse. Parkleken är ej hänvisad endast till en grusplan, utan har i regel möjlighet att, allteftersom underhållet det tillåter, utnyttja skilda gräsplaner m.m.

Innan lekverksamheten igångsättes i större utsträckning varje vår genomgå de anställda lekledarna en kortare kompletteringskurs med föredrag och instruktioner. Lekledarpersonalen anställs genom annons i dagspressen varje vår och till befattningarna antagas såväl kvinnliga som manliga ledare.

Från den 1 januari 1949 gälla följande löner:

Lekledare

1—12 anställningsmånader	392:—
13—24 »	414:—
25—36 »	437:—
därefter	462:—

14 lekledare på lönestat Ex 10 (42/48 av Ex 10 arbetstid 42 timmar/vecka).

Assistenten

1—12 anställningsmånader	280:—
13— och därefter	315:—

Arvodet till kvällslekledare utgår med 4:—/tim. och till assistent med 2:50/tim. Samtliga anställda erhålla 15:—/mån. till beklädnadsbidrag för anskaffande av fastställd uniform, bestående av mellanblå kjol och vit skjortblus och vindtygsjacka samt för de vinteranställda trenchcoat.

Sektionsledare tillägg 75:—/mån.

De lekplatser, som hittills upprättats i vårt land, ha en mycket skiftande karaktär. Av kommitténs rundfråga till rikets städer våren 1947 framgick, att man i regel nöjt sig med mindre anläggningar såsom sandlådor, grusplaner, klätterdjungler, gungor etc. Här och var har man emellertid utvidgat lekplatsen med rutschbana, plaskdamm, barnkaruseller, volträck, byggmaterial, bollar etc. På sina håll har emellertid en reaktion uppstått mot den sedvanliga utformningen av lekplatserna. Man gör gällande, att de stelnat i formen, blivit schematiska och rutinmässiga, vilket gjort att många barn känna en viss vantrivsel inför dem.

En dansk¹ påpekar sålunda: »Lekplatsen är mekanisk, men den borde vara organisk. Den är en fantasilös produkt av asfalt och järn men borde likna den levande naturen så mycket som möjligt!» Målet för lekplatsernas utrustning bör enligt denna uppfattning i stället vara: få mekaniska verktyg, men många lekredskap av konstruktiv art, vilka sätta barnens fantasi i rörelse: Varje barn skall genom lek och arbete få möjlighet att bruka sin fantasi och utveckla sin förmåga till självständigt arbete. Även stadsbarnen böra få tillfälle att genom lek komma i kontakt med verkligheten och pröva sig fram till olika materials karaktär och användningssätt.

Tankar av detta slag ha legat bakom den berömda danska »skrammellegepladsen». Det danska skrammel betyder skräp och skrot och med någon överdrift kan man säga att det är just detta, som ger den danska »skrammellegepladsen» dess charm. En närmare redogörelse för den kan vara motiverad.

Den första danska »skrammellegepladsen» anlades 1943 i Emdrup — en förstad till Köpenhamn. Upphovsman var trädgårdsarkitekt C. Th. Sørensen. Avsikten var att barnen själva genom sin lek skulle få forma lekplatsen precis såsom de önskade. Barnens fantasi och lek skulle alltså få fritt spelrum. »Skrammellegepladsen» i Emdrup är 6 000 m² stor och omgiven av två meter höga jordvallar, på vilka man anlagt en plantering. Lekplatsen är organiserad på demokratisk basis. Barnen bestämmer själva hur den skall se ut. De skapa själva dess form med lämpliga verktyg och det material, som finns tillgängligt: bräder, tunnor, tegelstenar, hjul, skrot, kärror etc. Barnen kunna gräva ner sig i jorden om de vilja, elda och leka »indianer», eller också kunna de bygga egna hyddor, torn etc. av gamla tunnor, klossar, bräder och annat skräp (se fig. s. 235—236).

»Skrammellegepladsen» i Emdrup har upprättats av Arbejdernes andelsboligforening i anslutning till två av bolagets stora bostadskomplex vid Emdrupvej. Dessa bostadskomplex rymma inalles 1 500 barn i åldern 0—15 år. Lekplatsen är öppen mellan kl. 10—18 och i regel kommer det dit ca 300 barn om dagen. Driftskostnaderna uppgå till ca 10 000 kr. per år, vilka ersätts med resp. 40 och 30 % av

¹ Kirsten Sigsgaard i tidskriften *Vore børn*, 1944.

stat och kommun. De resterande 30% betalas på kooperativ basis av samtliga invånare i bostadskomplexen oavsett om dessa ha barn eller ej. I driftskostnaderna ingår bl.a. lön till ledaren av lekplatsen. Den dagliga ledningen av lekplatsen åvilar lekplatsledaren, som är utbildad pedagog, vars huvudsakliga uppgift är att leva sig in i barnens värld och vara dem behjälpliga att omsätta deras olika planer i praktiken utan att därför verka lärare eller vuxen auktoritet.

Erfarenheterna från »skrammellegepladsen» i Emdrup äro mycket goda. Det råder inget tvivel om att barnen trivas där — varje besökare på denna snart världsberömda lekplats har kunnat övertyga sig härom. »Skrammellegepladsen» ger också i motsats till de hittills vanliga lekplatserna verksamhetsmöjligheter, som ha sin rot i barnens egen natur. Hela kvarteret har påverkats av lekplatsen och man har kunnat konstatera att det icke längre finns några ligabildningar bland pojkar. De farhågor, som man på sina håll hyst för att barnen skulle råka ut för allvarliga olyckshändelser — de ha ju hand om en mängd verktyg, tunnor, tegelstenar, bräder, spikar och de få också göra upp eld — ha visat sig obefogade. Icke en enda olycka inträffade sålunda under åren 1943—46, endast smärre skrubsår, som omedelbart kunde tagas under behandling. Det har också visat sig att det är mycket tystare och lugnare på »skrammellegepladsen» än på andra lekplatser. Barnen slåss inte längre om lek sakerna — det finns någonting att göra för alla.

Den danska idén med »skrammellegeplads» har mötts av stor förståelse och entusiasm. Lekplatsen vid Emdrupsvej har också besökts av studiedelegationer från olika länder. Som en direkt följd härav ha också sådana lekplatser inrättats i Sverige t.ex. i Stockholm, Norrköping och Örebro. I Malmö och Landskrona ha motioner väckts i stadsfullmäktige om inrättande av sådana lekplatser, men icke föranlett någon åtgärd.

Några ord om dessa nya lekplatser i Stockholm — som där fått benämningen bygglekplatser — kunna vara på sin plats.

I Stockholm finnas 3 bygglekplatser, nämligen Stora Bleckan på Söder, Valhall på Gärdet och Lillsjöby i Bromma. Avsikten med dessa bygglekplatser är att barn över 6 år med allehanda material (avfall) skall få bygga och konstruera vad de vilja. På bygglekplatsen ha uppställts utrangerade flygplan, spårvagnar etc. och från ett ganska rikhaltigt utrustat förråd ha barnen fått verktyg och målarfärger. Dessa platser ha utformats efter barnens förslag. De ha ordnat med självstyrelse och valt »borgmästare» och »stadsfullmäktige». »Poliser» ur deras led ansvara för ordningen. De vuxna lekledarna hålla sig liksom i bakgrunden, rådgivande och uppmuntrande och tillseende att rättskipningen »ej blir för hårdhänt». Gemensamt ha barnen byggt ett »stadshus» och ett »museum». I det senare utställs »fornfynd», som hittats vid grävning samt lerbremål och målningar, som barnen själva åstadkommit. I en månatlig tidning, redigerad och utgiven av barnen, redogöres för vad som händer och sker på bygglekplatsen.

Bygglekplatserna äro öppna kl. 9.30—18.00. De för bygglekplatserna ansvariga framhålla, att liksom på lekplats av vanlig typ är lämplig personal den viktigaste faktorn för ett gott resultat. Personalen måste förutom att ha handlag med barn och ungdom, påhittighet och sunt omdöme, vara praktisk och i viss mån hantverkssakkunnig. Driftskostnaderna för bygglekplatserna anses bli högre än på en annan lekplats, eftersom byggleksakerna enligt stockholmserfarenheterna ständigt måste förnyas och de utrangerade fordonen efter högst två säsonger utbytas. Någon generell kostnad är svår att ange, eftersom inköp av materialet till bygglekplatsen i mycket stor utsträckning är beroende av lokala förhållanden.

Även från Stockholms bygglekplatser äro erfarenheterna således goda. Stockholms gatukontors parkavdelning har i en redogörelse till kommittén framhållit följande: »Att dessa lekplatser blivit omtyckta av Stockholms barn är säkert. Att få bygga en koja och få ha den kvar är ju något som tjsar alla barn. Bland barn, som bo på landet eller i städernas utkanter, är detta en mycket vanlig sysselsättning. Bygglekplatsen är därför för städernas barn svaret på ett länge känt behov, ett komplement till den sedvanliga typen av lekplats.»

Riktlinjer för framtiden

Praktiskt taget alla mödrar i städer och tätorter ha i dag behov av att lämna sina småbarn till välordnade utelekplatser för tillsyn. Detta faktum har emellertid ännu ej kommit till konsekventa uttryck vid utformningen av våra städer. Någon har påpekat att det ibland förefallit som man un-

der de senaste åren i iver att få fram så många eldstäder som möjligt ej tillräckligt beaktat att jämsides med bostäder även ordna med stora och lämpligt belägna friytor. Stor omsorg lägges visserligen fortfarande helt naturligt ner på att få fram estetiskt vackra parker, men dessa planeras mest för de vuxna. Mödrarna riskera att ej få några fria tummelplatser för sina barn.

I och med tillkomsten av 1948 års byggnadslagstiftning och däri angivna generalplaneinstitut ha större möjligheter skapats att få fram lämpliga lekplatser, grönområden och friytor i våra städer och tätorter. I generalplanerna ingå nämligen i regel normer för omfattningen och beskaffenheten av den mark, som skall avsättas för t.ex. parker och för lek- och idrottsplatser. Väl anordnade lekplatser av olika slag och karaktär böra följaktligen ingå som ett normalt led i den kommunala framtidsplaneringen. Tyvärr finnas icke i vårt land några erkända klara normer för lekplatsernas utformning, storlek etc. I utlandet har man däremot ägnat dessa frågor betydligt mer ingående studium.¹

Kommittén vill emellertid försöksvis angiva vissa riktlinjer och normer för planeringen av lekplatserna.

All barntillsyn utomhus måste till en början noggrant beakta de olika åldersgruppernas skiftande behov. När de allra minsta barnen, alltså barn i åldrarna 0—1½ år, vistas utomhus sker ju detta i regel i barnvagn. Ofta ha emellertid mödrarna behov av att för några timmar eller så kunna gå ifrån sina barn för att t.ex. göra inköp, gå till damfrisörska, läkare och tandläkare etc. Kommittén förutsätter att barntillsynen — när den i sådana fall icke ordnas genom grannhjälp inomhus — lämpligen kan ordnas genom s.k. *liggverandor*, vilka böra uppföras i anslutning till bostadsbebyggelsen eller större lekplatser. Liggverandorna, som böra ha soligt läge, tänkas närmast

¹ Se George D. Butler »Recreation areas. Their design and equipment». Prepared for National Recreation Association. New York 1946 samt Cumpston-Heinig: »Pre-school centres in Australia», Canberra 1944.

uppförda som enklare regn- och vindskydd, där mödrarna kunna ställa in sina barnvagnar. Tillsynen vid liggverandorna bör organiseras av en föräldraförening och alltså omhänderhas av mödrarna i tur och ordning. Även vid de undersökningar, som HSB utfört bl.a. om barntillsynens problem, har man förordat dylika liggverandor² och framhållit att liggverandorna böra konstrueras så, att barnen kunna ligga såväl under bar himmel med erforderliga vindskydd som under tak vid otjänlig väderlek. Utöver ett mindre förrådsutrymme erfordras inga inomhuslokaler. Liggverandor böra ej ha hand om mera än 10 till 12 barn.

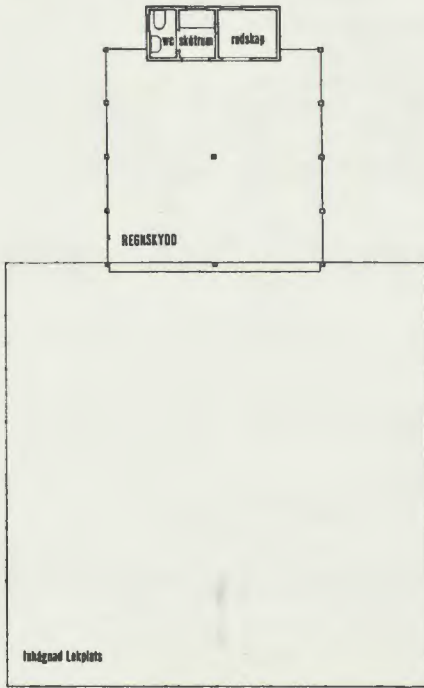
För barnen i åldern 1½—4 år behövas särskilda *barnhagar*. De barnhagar, som exempelvis användas inom parkleken i Stockholm, bestå av ett väl inhägnat område med måtten 11 × 16,5 m. I mitten är en uppbyggd sandlåda placerad. Barnens namn antecknas, när de lämnas in samt strykas då de hämtas. Vid första inlämningen antecknas även barnens adresser. För att motverka missbruk av barnhagen stänges denna mitt på dagen, då barnen skola äta och sova. Om icke regnskydd finnes i närheten, uppmanas mödrarna att i händelse av regn hämta sina barn. Det bör understrykas att dessa barnhagar äro tillkomna för mödrarnas skull, de böra endast begagnas sporadiskt vid tillfälliga behov av tillsyn under några timmar.

En förutsättning för att barnhagarna skola fylla sin uppgift som en tillfredsställande form av barntillsyn utomhus är att de icke tillåtas urarta till en form av »parkering», där barnantalet blir för stort i förhållande till barnhagens resurser eller där barnen få vistas kanske större delen av dagen. Längre vårdtid än 2—högst 3 timmar i barnhagen bör icke förekomma. Barnhagen bör enligt erfarenheter från Stockholm icke mottaga mer än maximalt 30 barn samtidigt, varvid man behöver 2 vårdare, en för allmän tillsyn och en som kan

² Se Gemensamhetslokaler, HSB:s byggnadstekniska utredningar nr 8, sid. 23—30.

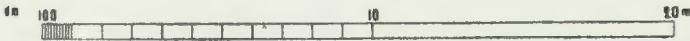
PERSPEKTIV

PLAN

Fig. 11.

Förslag till regnskydd vid barnhage
Arkitekt SAR Yngve Alvå

ingripa på olika sätt, sköta in- och utlämning, följa barnen till toaletten etc. Visar det sig att mer än ca 30 barn lämnas in är det lämpligt att uppdelas barnhagen i 2 från varandra skilda åldersgrupper i 2 hagar med gränsen vid $2\frac{1}{2}$ år. Det synes möjligt att även låta mödrarna i tur och ordning hjälpa till som biträde åt föreståndarinnan för barnhagen. I Stockholm hjälpa sålunda sedan hösten 1948 mödrarna frivilligt till på 3 platser till ömsesidig belåtenhet. Lekledaren gör upp ett månadsschema med 2 timmars pass ca 1 gång i veckan. Härigenom blir driften billigare och mödrarna få själva nytta och glädje av att se hur den utbildade ledaren handleder de olika uppfostringsproblem, som uppstå.

För barnen i barnhagarna behövs visst lekmaterial, t.ex. skottkärror, dockvagnar, bultbräder, klotsar — de senare av stor betydelse för den begynnande konstruktionsleken. Man bör söka ordna så, att barnen kunna få ägna sig åt målning på stenplattor etc. och särskilda anordningar för lek med sand och vatten böra om möjligt vidtagas. Något utrymme i närheten för toalett, förbandsartiklar (cellstoff, näsdukar etc.) samt lekmaterial är erforderligt. Barnhagen bör ligga soligt, men ha skuggmöjligheter under heta sommark dagar. Det är önskvärt, att regnskydd uppföres så att barnhagen kan fungera även vid otjänlig väderlek. På fig. 11 visar kommittén ett förslag till dylikt standardregnskydd vid barnhagar, inrymmande utrymme för toalett, redskap etc. Barnhagen förutsättes i allmänhet komma till användning i parker samt i andra grönområden i anslutning till bostäderna.

Även om det torde kunna sägas, att barnhagar icke ge en för barnen särskilt lämplig lekmiljö och närmast syftar till att ordna ett tillfälligt behov av tillsyn för mödrarnas skull är det önskvärt, att barnhagar finnas i så stor omfattning att de flesta nu befintliga, mindre lämpliga anordningar kunde försvinna. I de större städerna är det numera vanligt, att en kvinna, som vill göra sig goda inkomster, sätter i gång en egen liten verksamhet som »lek-

tant», vilket i de flesta fall består av att en skara barn »kedjas ihop» i snöen och sedan vallas runt i parker och på gator. Från enbart 2 parker inne i Stockholm rapporterades 1949 att det fanns 18 resp. 15 dylika »promenadtanter». Resultatet har naturligtvis blivit en konkurrens om barnen och att den kommunala lekledaren samt de avgiftsfria barnhagarna och lekplatserna ses med oblida ögon.

Vid sidan om dessa större barnhagar bör i anslutning till varje fastighet anordnas mindre gräsplaner och *enklare barnhagar i form av en sandlåda ev. med staket omkring*. Dessa böra placeras skyddade för vinden, soligt, avskärmade från trafikleder samt vara så belägna att mödrarna kunna hålla ett vakande öga på barnen från fönstren.

Vid en undersökning av vissa lekplatser i Stockholms ytterområden, som företogs av stadsplanekontoret våren 1950, visade det sig att lekplatserna drogo till sig 10—15 % av de barn, som bodde 100 m från lekplatsen. Barn, som bodde på ett avstånd av 100—200 m, kommo i betydligt mindre grad — endast några procent — och mindre än en procent gick längre väg än 300 m. Barnen böra följaktligen inte ha för långt att gå: alla lekplatser böra förläggas inom 300 m från hem eller skola. Denna norm anges också »mera som ett otillräckligt än som ett överdrivet krav vid planeringen för barnen».¹ Behovet av åtgärder för barnens lek och lekplatser synes vara mycket stort. Enligt nyssnämnda undersökning lekte 26—34 % av barnen i Stockholms ytterområden på gata eller väg och 26—46 % på lekplats bedömd såsom olämplig. Över 80 % av mödrarna ha vid en annan undersökning i Stockholm uttalat önskemål om mer parklek samt i övrigt framställt olika yrkanden och önskemål om flera lekredskap, sandplatser och bollplaner.

De här nämnda undersökningarna ge enligt kommitténs uppfattning god grund för

¹ Se »Några uppgifter rörande barnens lekförhållanden hämtade ur stadsplanekontorets lekvaneundersökning våren 1949», Stockholms stadsplanekontor (i stencil).

en diskussion om planeringen av lekplatser för barnen. Uppenbart är sålunda att det icke räcker med de tidigare nämnda sandlådorna på bostadstomterna, utan att barnen, så snart de kommit upp i den åldern att de önska en smula avskildhet, böra erhålla lekplatser, där de kunna få cykla, spela boll samt leka. Dessa *mindre lekplatser* öppna för åldersgrupperna 4—11 år förläggas inom 100—150 m räckhåll. De böra vara ca 1 200 m² stora och förses med sandlådor, större sandplan och några lekredskap, voltstänger, gungor olika för de större och de mindre barnen etc.

Nästa stadium i frågan om lekplatserna utgöres av de s.k. *fullständiga lekplatserna* med parklek, som böra förläggas med 300 m som ett maximivstånd. En dylik fullständig lekplats gemensam för åldersgrupperna 4—7 år och 7—14 år, men uppdelad på skilda sektioner för dessa åldersgrupper bör omfatta följande:

1. Lekplan med lekredskap (ca 20×30 m).
2. Omöblerad lekyta (ca 20×50 m).
3. Större bollplan (ca 20×40 m).
4. Mindre bollplan (ca 20×30 m).
5. Tillgång till gräsmatta.
6. Plaskdamm eller duschanordning.
7. Barnhage.

Detta motsvarar enligt normerna en lekyta av ca 2 000 m² för 120 barn.

Med tillämpning av dessa normer har man i samband med Stockholms generalplanarbete kommit fram till att en hyreshusbebyggelse med boendetäthet om 220 inv./ha och med 10 200 invånare skulle behöva nio lekplatser av vilka två fullständiga och sju mindre. Detta innebär 1,8 m² *lekplatsyta* per invånare.¹

Man har vidare utgått från att skolgårdarna skola dimensioneras så att det skall finnas 10 m² lekyta per elev, vilket för ytterområdena i runt tal beräknas motsvara ca 1,2 m² per invånare och i innerstaden ca 0,6 m² per invånare. För barnstugorna har man räknat med samma yta för lekande

¹ Till jämförelse må nämnas att i Butlers tidigare nämnda bok (se not s. 218) räknas med 5 m² grannskapslekyta per inv. samt 5 m² per inv. för rekreationsfält.

barn. Med en sådan anläggning för 50 barn över 3 års ålder per 2 500 invånare motiverar denna norm i ytterområdena ca 0,2 m² per invånare. Detta skulle ge en total *lekyta* per barn om 3,2 m² per invånare.

Man har i Stockholms generalplanarbete vidare accepterat normen minst 10 m² per lekande barn och utgått från en relativ frekvens av 14 % för innerstaden och 28 % för ytterstaden av barn i åldern 0—15 år och reducerat för normal sjukfrekvens och en för olika åldrar varierande besöksfrekvens. Under dylika antaganden har det syntts rimligt att i innerstaden räkna med drygt 1 m² och ytterområdena något över 2 m² lekplatsyta per invånare. Dessa tal kunna reduceras med de ytor, som skolornas och barnstugornas lekplatser motsvara. Kvar står då ett lekplatsbehov av ca 0,5 m² resp. 1 m² per invånare.

Vid vissa av Malmö stadsingenjörskontor utförda undersökningar har man funnit, att tidigare uppställda normer delvis varit felaktiga beroende på bristande kännedom om barnantalets variation i förhållande till ett bostadsområdes ålder. Man har även funnit, att exempelvis antalet barn under 7 år varierar inom ett bostadsområde uppfört under en kort tidsperiod från 24 till 6 per hundra rumsenheter. Medeltalet för hela Malmö var 10 barn i denna ålder per hundra rumsenheter. Om lekplatserna för ett nybyggt område dimensioneras efter medeltalet barn i hela staden, vilket torde ha varit det vanligaste hittills, komma de sålunda att vara väsentligt underdimensionerade under de första 15—20 åren. Dimensioneras de efter maximala antalet barn bli de däremot påtagligt överdimensionerade. Medeltalet barn under de första 15 åren kan kanske vara ett praktiskt medelvärde. Efter dessa utgångspunkter har stadsingenjörskontoret i Malmö tillsammans med gatukontorets parkavdelning preliminärt kommit till följande normer för sandlådor och lekplatser på kvartersmark:

Sandlådor 10 m² per 100 rumsenheter
Lekplatser 100 m² per 100 rumsenheter

Därvid förutsättes att större lekplatser, lekfält och bollplaner finnes på allmän mark inom ett avstånd av 300—500 meter från bostaden. Man understryker, att dessa normer äro preliminära och att det är ytterst svårt att draga exakta gränser mellan olika åldrars lekplatser och lekbehov.¹

På andra håll har man framställt krav på betydligt större lekplatser. På danskt håll har man nämnt siffran 5 000 m² som en lämplig norm för lekplatser för barn i åldern 3—15 år. Amerikanska lekplatser torde i allmänhet också ha en areal på närmare 5 000 m² för 200 barn. En fördelning av 200 barn skulle kunna ske efter ungefär följande normer, vilka dock självfallet kunna varieras:

Sysseisättning	Antal barn	Yta m ²
Lek i sandlådor för småbarn	20	100
Lek i sandlådor för mindre skolb. 10	10	100
Konstruktionslekar med byggm. . . .	20	200
Rollekar (skola, affär etc.)	20	200
Tagfattlekar som fordra en fri plan 15	15	400
Sittlekar vid bord	15	100
Brännboll för blandat lag	20	600
Korg- eller handboll för flickor . .	18	800
Fotboll	14	800
Ping-pong (2 bord)	4	60
Badminton	2	100
Krocket	6	500
Volley boll	6	200
Div. (trehjulingar m.m.) säkerhetszoner, gungor och rutschbana etc.	30	900
	200	4 800
Gräsfält } Plaskdamm } dessutom		

Flera av dessa sysseisättningar kunna sommartid försiggå på det stora gräsfältet, men under övriga årstider måste ytorna finnas i grus eller asfalt och kunna spolas för skridskoåkning m.m. på vintern.

Lekledarna vid Stockholms parklek ha själva den uppfattningen att en lekplats för 150—200 barn blir trevligast. De äro nämligen, att detta barnantal behövs på en lekplats för 4—14-åringar, för att det skall bli tillräckliga urvalsmöjligheter för olika

¹ Efter stadplanechefen Gunnar Lindman: "Planering av tomter för flerfamiljshus", Svenska stadsförbundets tidskrift, h 2, 1950.

kynnen och åldrar, för flickor och pojkar. De flesta laglekar fordra även ganska många deltagare, om de skola bli roliga. På lekplatser av denna omfattning behövas emellertid 2 ledare (helst en manlig och en kvinnlig), en för allmän tillsyn, ut- och inlämning av material, tillsyn av blesyrer o.dyl. och en som kan deltaga mera aktivt. Mycket viktigt är även att flickorna få samma lekmöjligheter som pojkarna. Oftast är det så att pojkarna placeras på något sätt för att de inte skola bråka och sedan blir det ingen plats kvar för flickorna. Detta problem kan man icke komma till rätta med utan tillräckliga lekytor, men det är av största betydelse för könen lika-berättigande hela livet igenom att det löses redan på lekplatserna.

Lekplatserna, vilka liksom barnhagarna förutsättes vara avgiftsfria, böra hållas öppna året om och lekledarna finnas på platsen mellan t.ex. kl. 9—17. Under vinterhalvåret kan det vara tillräckligt om de mindre lekplatserna äro öppna 3 timmar; de centralt belägna böra däremot under hela året vara öppna från morgonen till mörkrets inbrott. Under snö- och frostperioder böra isbanor och kalkbackar anläggas. På våren och sommaren är det ofta lämpligt att anordna s.k. kvällslek mellan kl. 18—20 och dagspasset bör då utsträckas till kl. 18, så att det ej behöver bli något uppehåll i leken. Toaletter böra finnas tillgängliga i närheten liksom regnskydd (se fig. s. 219).

För att få en konkret uppfattning om hur en större, fullt utbyggd lekplats avsedd att betjäna ett område med 10 000 invånare och med helt differentierat gatusystem kan gestaltas under mera ideala förhållanden återger kommittén här några synpunkter på utformningen av en sådan lekplats, som lekinspektrisen i Stockholms stad, fru Stina Wretling-Larsson angivit.²

² I tidskriften Barnträdgården, nr 2/1949. Beträffande lekplatsernas, lekredskapens samt plaskdammarnas utformning vill kommittén även hänvisa till några artiklar av ingenjör R. Östedth i tidskriften Hem i Sverige, nr 5 och 8, 1946.

Vi lägger den i anslutning till en park och nära bostadsbebyggelsen. Även om vi sommartid tycker att det är trevligast att leka på gräsfält, måste vi beakta att det i vårt klimat endast är en fjärdedel av året gräsmattorna är tillgängliga, på våren och hösten då tätorternas lekplatser är livligast besökta har vi ingen glädje av dem. Lekplatsens huvudyta måste därför ha en beläggning som kan användas året runt. — I Köpenhamn är alla lekplatser asfalterade. Man har inga dåliga erfarenheter härav. Underhållet blir billigt och lekmöjligheterna ökar. — Vi gör en stor, oval, hårdväldad grusplan. Vi omger den med ett kraftigt staket som håller att klättra på, utanför staketet har vi en asfalterad rullskridsko- och cykelbana för trehjulingar, omkring 4 m bred och denna fortsätter utåt i 8 fickor även de asfalterade för specialarrangemang av olika slag. Varje utbuktning bör vara omkring 200 m². Den stora lekplanen i mitten är minst 1 000 m² och avsedd bland annat för laglek: brännboll, handboll, korgboll osv. men inte fotboll. Ingen lekplats är fullständig utan fotbollsplan, men den bör ligga vid sidan om och vara minst 40—50 m lång, ha fasta mål och högt nättångsel.

I utbuktningen nr 1 är ingången och där står lekplatshuset, vilket på framsidan har ett kraftigt överskjutande tak för regn, sol- och vindskydd. Inuti finns en stor lekhall, 2 små rum, personalrum, toaletter och förvaringslokaler för lekmaterialen. Nära huset reserverar vi plats för 2 ping-pongbord.

I fickan nr 2 står fasta bord och bänkar, för sittlek, ritning, målning och spel av olika slag. Så måste vi ha en bygggård, där det skall finnas rikligt med byggklotsar av trä, gärna i samma format som riktiga tegelstenar och rödimpregnerade. De förvaras i en stor trälåda med löst lock och framväggen försedd med gångjärn på mitten, så att man kan fälla ut den till en disk. En lös markisduk, en liten stege, bräder och hålkuber bör även finnas. Byggmateriel kan en lekplats aldrig få för mycket av.

Sandlådor ha vi i två utbuktningar. Den ena skall vara för de små barnen, som ha vårdare med sig, varför det skall finnas rikligt med bänkar runt kanterna. Planen bör helst inhägnas helt med ett nät- eller spjalstaket. Här är det bäst med två eller tre mindre sandlådor med breda kanter att baka på och gärna ett lågt stadigt bord inuti. Sandlådorna bör ligga huvudsakligen i solen. En bör dock gärna skuggas av något träd för att kunna vara till glädje under heta högsommar dagar.

I den andra sandläsutbuktningen gör vi en enda stor låda 60—100 m² omgiven av en bakbräda och utanför denna en vertikal bräda, så att inte sanden svämmar över. En dylik skyddskant bör finnas runt alla sandlådor. — Denna sandlåda är avsedd för litet större barn,

som tycker om att bygga vägar, broar och tunnlar. I Danmark har de flesta lekplatser sådana stora sandlådor. De äro oftast nedsänkta och kunna närmast kallas för sandbassänger, och barnen ha såväl vanliga småspadar som grävspadar till sina konstruktionsarbeten. Nog kanske det finns utrymme för småbarnen i denna sandlåda, men då de ännu är för små att se sig för utan rätt som det är springa tvärs över ett kanske med stor omsorg utfört byggnadsverk, är det för båda åldersgrupperna bäst med en uppdelning.

Sen är det gungornas tur, även här är en uppdelning nödvändig. Småbarnsgungorna skola vara för sig och helst så långt som möjligt från de vanliga gungorna. Alla gungorna skola ha skyddstångsel av sådan konstruktion att smättingarna varken kunna smita över eller under. Dessutom är det nog mycket bra att hänga dem högt över marken, risken för slag elimineras då helt och nästa åldersgrupp frestas ej att låna dem.

På den lilla gunggården ha vi förutom åtta gungor en gungbåt, en klätterpyramid och en liten rutschbana. Klätterpyramiden består av stockar i olika höjder tätt ihopsatta och stadigt fastskrudade på ett underlag, vilket gräves ned i marken. De små få en för dem anpassad klätterplats och en lämplig samlingsplats för sagostunder. Ett par gungbräden med fasta bockar kunna passa bra här också.

På den stora gunggården finns förutom 12 gungor, av vilka ett par kunna utbytas mot trapets och romerska ringar, en stor rutschbana, en klätterdjungel, ett klätterträd och ett volträck med fack i olika höjder. Det måste finnas gott om plats kring varje sak. Är man osäker om utrymmet är tillräckligt är det bättre att utesluta något redskap. — Klätterdjunglar finns både av järn och trä. De av trä ställa sig mycket billigare men ha ej så lång livslängd. De äro dock på något sätt behagligare, då de inte bli heta på sommaren eller kalla vid kylig väderlek. Med klätterträd avses ett för klättring lämpligt lövträd, vilket placeras liggande, något uppstött och väl förankrat på lekplatsen. Man kan även resa upp tre dylika träd mot varandra om varje träd för sig ej är tillräckligt grenigt. Klätterdjungel och klätterträd erbjuda olika lekmöjligheter, varför man mycket väl kan ha båda sorterna på samma lekplats. Volträcket i olika höjder borde vara obligatoriskt på alla lekplatser. Det ger en allsidig motion och barnen kunna ha glädje av det största delen av året.

Nu återstår endast en ficka av de åtta och den skall vara fri från redskap för att kunna användas till smålek, haghoppning, kulspel etc. På ena sidan kan man måla upp de vanligaste hagarna och några startstreck för kapploppningar. En stor cirkel är också bra att ha som utgångspunkt till många lekar. Men det måste även finnas plats för barnen att rita

själva. Asfaltbeläggningen bör vara så jämn som möjligt samt omärkligt sluttande så att vattnet rinner av fort efter regn.

För att lekplatsen skall bli komplett måste det även finnas en plaskdamm med reningsverk och duschar, ett stort lekfält i gräs och den tidigare nämnda fotbollsplanen. På en upphöjning med buskage till kulisser och omklädningsrum får man en mycket användbar friluftsscen. En detalj men en viktig sådan är ett barnens eget land med övervägande blommor. Grönsaker föreslås ofta, men erfarenheten visar att land med något åtbart lämnas mindre i fred. På stora lekplatser är det bäst om landet skötes kollektivt och barnen skola få vara med ända från början och deltaga i planeringsarbetet och sedan stå för skötseln av landet ända fram till höstgrävningarna.

Till ovanstående vill kommittén knyta några reflexioner. Det är sålunda synnerligen önskvärt, att lekplatserna utformas så att barnen få tillfälle att där utveckla sin intelligens, sitt känslö- och viljeliv och få sysselsättas med sådant lekmaterial, att deras fantasi sättes i rörelse. De stereotypa och schematiska lekplatser, som vuxit fram här och var i vårt land, böra söka tillgodogöra sig den lekfullhet, fantasi och charm, som finns t.ex. på lekplatserna i Köpenhamn och i USA¹, där man visserligen prutat av på de estetiska synpunkterna, men där lekplatserna i stället ofta äro utformade på ett mycket fantasifullt sätt, där flera nya typer av leksaker sett dagens ljus och där barnen få tillfälle till individuella lekar. Lekplatserna böra ha få mekaniska verktyg, men desto flera lekredskap av konstruktiv art. Undersökningar, som utförts vid Socialpedagogiska seminariet i Stockholm, ha också visat, att åtskilliga lekplatser för närvarande icke äro anpassade efter olika åldersstadiers behov av konstruktiva, pedagogiskt värdefulla lekar. Lekplatsernas utrustning måste ta hänsyn till att nya funktioner och intressen successivt mogna fram hos barnen och att de alltså genomgå olika betydelsefulla utvecklingsstadier fast icke speciellt utformat material behövs för att tillfredsställa dem. Särskilt viktigt är att de som

¹ Se särskilt bilaga 13, Amerikanska lekplatser samt Wretling-Larsson: Några glimtar från amerikanska lekplatser, Barnträdgården nr 8, 1948.

ha praktisk erfarenhet av arbetet på lekplatser få utöva ett bestämmande inflytande på lekplatsernas utformning, så att dessa inte bli skrivbordskonstruktioner med övervägande estetiska synpunkter. Lekledarinnornas fantasi bör få fritt utlopp, så att lekplatserna få olika utseende. Behovet av lekplatser, där barnen fritt kunna få tumla om och bete sig precis som de själva önska, har kraftigt understrukits bl.a. av den amerikanske sociologen Lewis Mumford, som i en artikel år 1949 i *The Town Planning Review* skriver att »små barn — kanske t.o.m. upp till tio års ålder — behöver gömställen och krypin: murar och buskar fyller sin funktion i det fria, om inte grottor och propar finnas. Framför allt måste de små, särskilt de under sex år, få känsla för sin omgivning: de behöver sand, grus, stenar, bräder, vedträn för sin lek; och för att förhindra att dessa material tillintetgöras kunde den mest enkla typ av lekplats med rätta placeras i en grund, väldränerad sandgrop omgiven av en stig av sten eller tegel, runt vilken deras mödrar kunde sitta: detta område i sin tur borde med en mur skiljas från resten av området och borde nås genom en grind, vars lås borde vara oåtkomligt för barn. Ett sådant område kunde ha ett stort sten- eller betongdjur i mitten, som barnen kunde klättra på: även en abstrakt form, sådan som skulptören Noguchi har planerat för äldre lekgrupper kunde användas, i synnerhet om den tillhandahöll små grottor och gömställen.»

Det är emellertid nödvändigt att i ökad utsträckning få fram även sådana lekplatser, där barnen få fritt utlopp för all inneboende aktivitet och få en känsla av rymd och frihet kring sig, få tillfälle att gräva, bygga kojor, snickra etc. Att barn verkligen ha ett brinnande intresse för sådant ser man t.ex. vid nybyggen, där det myllrande arbetet ständigt lockar stora skaror barn. De här antydda behoven tillgodoses enligt kommitténs uppfattning bäst på *skrammel-lekplatser* — kommittén anser att denna term passar bättre än t.ex. bygglekplatser, även om det bör erinras om att det från danskan hämtade ordet »skrammel» inte be-

tyder att barnen skola »skramla» eller »leva bus». Skrammellekplatser böra inrättas mera allmänt i våra städer. De böra utformas i så nära anslutning till den danska förebilden som möjligt, eftersom det enligt kommitténs uppfattning är uppenbart att man vid denna på ett lyckligt och stimulerande sätt sökt tillgodose barnens natur och intressen. Lekmaterialen bör sålunda bestå av stora tunnor, trälådor, tegelstenar, bräder, verktyg och redskap, såsom spadar, skyfflar, skottkärror, snickeriverktyg etc. Barnen böra få gräva hål, elda, bygga kojor och timra hus såsom de själva önska. På skrammellekplatserna böra uppföras vissa byggnader, innehållande bl.a. redskapsrum, toalett samt rum för personal och helst ett öppet regnskydd. En del av dessa byggnader torde barnen själva kunna hjälpa till med att uppföra.

Skrammellekplatserna böra icke göras för stora; 40—50 barn på en gång torde vara lagom och man bör — såsom skett i Köpenhamn — sträva efter att det är *samma* barn, som komma till lekplatsen dag efter dag. Den bör även placeras så att ev. buller från den icke stör omgivningen. På bygglekplatserna i Stockholm ha uppställts utrangerade flygplan och spårvagnar, vilka emellertid nattetid hamrats sönder efter inbrott på lekplatserna. Kommittén ställer sig dock tveksam till om sådant »material» kan anses ligga i linje med skrammellekplatsens ursprungliga syfte.

Skrammellekplatserna böra vara öppna mellan förslagsvis 9.30—1 och stå *under ledning av pedagogiskt utbildad personal med intresse för saken*. Att t.ex. den berömda »skrammellegepladsen» vid Emdrupsvej i Köpenhamn givit eko praktiskt taget över hela världen beror på att man där till ledning just fått personer, som verkligen brunnit av intresse att hjälpa barnen och leva med bland dem i deras lek. De farhågor, som stundom yppats, att barnen lätt skulle råka ut för olycksfall på skrammellekplatserna, anser kommittén betydligt överdrivna, vilket bl.a. erfarenheterna från Köpenhamn vittna om. Det föreligger nämligen vissa svårigheter att anskaffa

lämpliga tomter för skrammellekplatserna, men kommittén uttrycker den förhoppningen att de kommunala myndigheterna noggrant undersöka möjligheterna att få fram tomter, bl.a. i samband med saneringsverksamheten samt vid nybebyggelse. Tillräckligt stora och väl belägna friytor böra då avsättas såväl för sedvanliga lekplatser som för skrammellekplatser. Kostnaderna för skrammellekplatserna kunna icke närmare beräknas, eftersom de äro beroende av lokala förutsättningar, men de torde icke bliva särskilt höga, eftersom det strider mot skrammellekplatsens idé att på den inrätta några dyrbarare anordningar eller byggnader.

Det råder, som tidigare påpekats, vissa meningsskiljaktigheter om lekplatsernas arealbehov, normer för deras utformning och utrustning. Det är nödvändigt att här söka nå fram till mera allmängiltiga normer, även om förhållandena aldrig äro lika i en storstad, i en småstad eller i ett industrisamhälle. Särskilt betydelsefullt är ett fördjupat studium av arealbehovet för olika lekplatser eftersom de kostnader grönområdena medföra äro stora. Detta studium bör inriktas på att söka kartlägga mödrarnas önskemål och attityder till lekplatserna samt barnens lekvanor. Som tidigare nämnts ha i Stockholm gjorts vissa undersökningar av barnens lekvanor och lekmiljö utomhus. Kommittén föreställer sig, att liknande undersökningar — lämpligen företagna i samband med att de förordade kommunala planerna för barnstugor och barn tillsyn uppgöras — måste vara av stort värde för den kommunala lekplatsplaneringen. Det synes kommittén även önskvärt att det centrala tillsynsorganet för barnstugeverksamheten med uppmärksamhet följer den kommunala planeringen av lekplatser och barn tillsyn utomhus samt utfärdar råd och anvisningar för hur lekplatser skola anordnas med bl.a. normer för lekplatsernas arealbehov, belägenhet, utformning, utrustning etc.

Kommittén vill understryka behovet av att de olika lekplatserna förses med *kvalificerad personal*. Då barnen i regel stanna

på lekplatserna i många timmar och komma att vistas där kanske år efter år är det nödvändigt att personalen har tillfredsställande pedagogisk utbildning, så att den kan ta hand om och *fostra* barnen. Ett yttrande av lekinspektrisen fru Wretlind-Larsson¹ i Stockholm, vilket kommittén vill instämma i, belyser starkt behovet av kvalificerad personal för lekplatserna:

Erfarenheten har visat, att lekledaren är den viktigaste faktorn för framgången med en lekplats. Hon är viktigare än apparatur och lekmaterial, huru nödvändiga dessa än äro. Lekledaren är av primär betydelse i det att hon lär barnen, hur de skola leka, skapa tillfälle till fri lek i ordets bästa betydelse och hjälper barnen att utveckla sina färdigheter inom olika områden. Endast om kompetent ledare finnes, kan nyttan och nöjet att deltaga i regelmässiga spel och lekar, tillförsäkras barnen, ty under ledarens övervakning elimineras möjligheter till fusk och framskapas hos deltagarna känslan för fair play. Under intelligent ledarskap blir lekplatsen av konstruktiv betydelse, en plats där känslan för renhårighet och god kamrataranda skapas, där livets glädje förverkligas i barnens av leken helt uppslukade intresse.

Det är alltså uppenbart, att fordringarna på lekplatsernas personal äro ganska stora. Härmed följer enligt kommitténs uppfattning med nödvändighet att denna personal tillförsäkras sådana löner att rekryteringen till yrket underlättas.

Lekplatser samt övriga åtgärder för barn tillsynen utomhus måste anses vara en

naturlig kommunal uppgift. Det förefaller rationellt om denna verksamhet administrativt samordnas med samma lokala organ, som handhar barnstugeverksamheten i kommunen. Åtskilliga städer och tätorter i vårt land ha emellertid ännu ej vidtagit några åtgärder för barn tillsynen utomhus och på sina håll ifrågasätter man t.o.m. värdet av sådana åtgärder. I sådana fall kan det vara mycket värdefullt om t.ex. en husmoders- eller kvinnoförening till en början tar saken i egna händer och söker organisera en parklek i mera experimentbetonade former. Sedan verksamheten väl kommit i gång och visat sitt värde, brukar det som regel icke vara några svårigheter att få kommunen att ingripa stödjande och planläggande.

Kommittén anser, att åtgärder för barn tillsynen utomhus i form av liggverandor, barnhagar, lekplatser etc. äro så viktiga att anslag för deras anläggning och drift regelmässigt böra uppföras i den kommunala budgeten. Frågan om statsbidrag till anläggande av lekplatser har kommittén ännu icke ansett mogen för avgörande utan bör upptagas till förnyad prövning när större erfarenheter från landets olika delar föreligga. Kommittén vill slutligen understryka vikten av att vårt land snarast får till stånd en specialutbildning för personal vid lekplatser, som bygger på tidigare pedagogisk utbildning.

¹ Se Wretlind-Larsson: Lekplatser och parklek. Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd nr 2, 1946.

LEKPLATSER OCH BARNHAGAR

Fig. 12. Redskapen skola vara så beskaffade, att de inspirera barnen till lek- och självverksamhet. (Humlegården, Stockholm.)

Foto: C. G. Rosenberg

Fig. 13. Parkens lekplats måste föras med attraktiva anordningar för att kunna stå sig i konkurrensen med gatans farliga men frestande lekplats. (Kronobergsparken, Stockholm.)

Foto: C. G. Rosenberg

Fig. 14. Under sommaren ordnas utflykter till Hagaparken i Stockholm. Där få barnen tumla omkring på stora gräsplanen nedanför Koppartälten och få lära känna ett stycke fri natur.

Fig. 15. Enbackens lekcentrum i Midsommarkransen, Stockholm. Det består av de önskade elementen: plaskdamm, lekplatser, gräsfält och fotbollsplan.

Foto: C. G. Rosenberg

*Fig. 16. Fällda träd utläggs på lekplatserna för barnen att klänga i.
(Tessinparken, Stockholm.)*

Foto: C. G. Rosenberg

*Fig. 17. Förvarade i en låda på lekplatsen finnas kuber, träklotsar, stylvor, gungbräden, bockar, gubbspel, markeringsknoppar och bollar. Materielen ingår i utrustningen på varje lekplats.
(Humlegården, Stockholm.)*

Foto: C. G. Rosenberg

Fig. 18. För barn i åldern 1½—4 år anordnas småbarnshagar, dit mödrarna kunna lämna barnen för tillsyn under en eller annan timme. I förgrunden roas äldre barn med ringlekar. (Humlegården, Stockholm.)

Foto: C. G. Rosenberg

Fig. 19. Lekcentrum med plaskdamm, lekplatser, soltak, regnskydd, fotbollsplaner på grus och gräs och lekstugor i bakgrunden. (Bergsgruvan, Stockholm.)

Foto: C. G. Rosenberg

Fig. 20. Utmed Norr Mälarstrands strandpromenad i Stockholm finnas sandlådelekplatser, där övervakningen av barnen underlättas genom att områdena omkring sandlådorna inhägnats.

Foto: C. G. Rosenberg

Fig. 21. Vid Hammarbyskogens lekplats i Stockholm har den ursprungliga vegetationen lämnats orörd och mellan tallarna ha plaskdamm, lekplatser och fotbollsplan anordnats.

Foto: C.G. Rosenberg

*Fig. 22. Vintertid ordnas iskanor
i parkerna.*

Foto: C. G. Rosenberg

*Fig. 23. Slängkälke i
Humlegården, Stockholm.
I bakgrunden kåtor, där
barnen kunna värma sig.*

Foto: C. G. Rosenberg

Fig. 24. Värmeåtan på skridskobanan på Nybroplan, Stockholm. Uppvärmningen sker genom en fältkamin av arméns modell.

Foto: C. G. Rosenberg

Fig. 25. På bygglekplatsen Stora Bleckan i Stockholm har ett nytt husbygge just påbörjats.

Foto: C. G. Rosenberg

Fig. 26. »Stadsplanen» över bygglekplatsen Stora Bleckan.

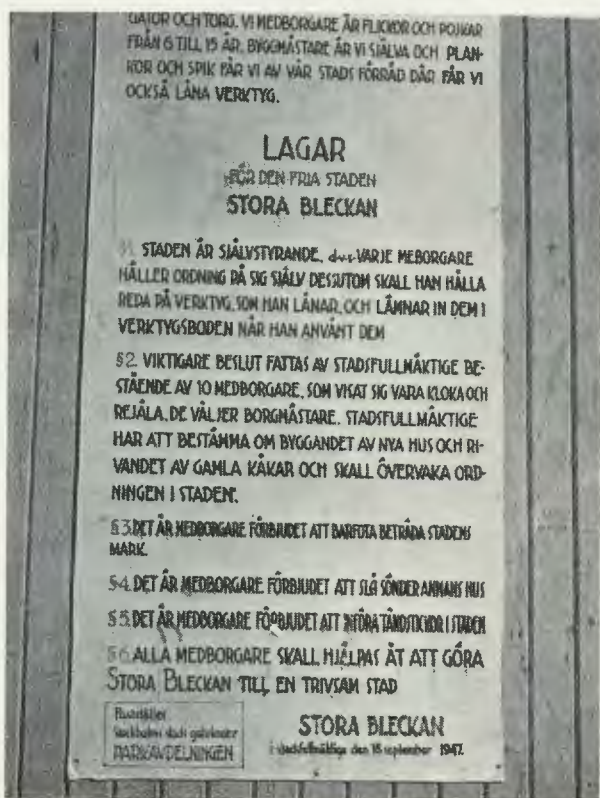

Fig. 27. Lagar för »den fria staden» Stora Bleckan.

Fig. 28—29. Några bilder från den berömda skrammellekplatsen i Emdrup i Köpenhamn. Fig. 28 visar hur roligt barnen ha av gamla bensintunnor: där blir det härliga gömställen. På fig. 29 se vi hur man byggt upp ett litet torn — just nu spanar man efter »fientligt flyg».

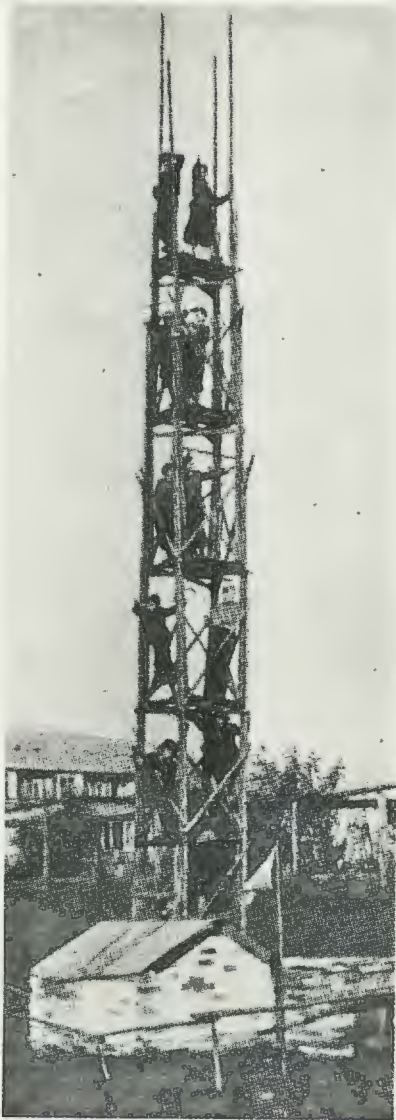

Fig. 30. Så här höga torn ha barnen byggt upp på skrammelleplatsen.

Fig. 31. Alla pojkar älska att gräva grottor, hålör, tunnlar, elda och »leka indianer». Här gör man det med liv och och lust på skrammelleplatsen.

Barnstugorna på landsbygden

Först under 1940-talet har ett mera påtagligt intresse uppstått för åtgärder för barntillsynen även på den svenska landsbygden. Helt naturligt har behovet av särskilda institutioner och åtgärder för förskolebarnen visat sig mest kännbart i städerna, där de förvärvsarbetande mödrarna haft stora svårigheter med barntillsynen och trångboddhet, brist på lekplatser och trafikfaror skapat särskilda problem. Efterhand har man emellertid även på landsbygden närmast under trycket av den akuta bristen på arbetskraft börjat inse, att olika institutioner för omhändertagande av småbarnen kunna vara berättigade. På så sätt ha under senare år s.k. jordbruksdaghem organiserats i vissa delar av vårt land och blivit mycket uppskattade. Samtidigt har ett glädjande intresse uppstått för en mera pedagogisk fostran även av landsbygdens barn i förskolor. Eftersom landsbygdsbarnen knappast kunna sägas vara i behov av särskilda lekplatser eller dylikt, ter det sig naturligt, att varje diskussion om barntillsynens problem på landsbygden främst koncentreras kring dessa bägge institutionsformer för omhändertagande av småbarnen.

1. Jordbruksdaghemmen

Utveckling

De exceptionella förhållandena på vår arbetsmarknad i början av andra värld-

kriget ledde till att behovet av åtgärder för barntillsynen även på landsbygden blev föremål för uppmärksamhet. Den s.k. kvinnornas beredskapskommitté tog nämligen 1940 inför angelägenheten att klara betskörden initiativ till de första jordbruksdaghemmen, vilka upprättades i Skåne. 1943 tillkommo ytterligare jordbruksdaghem på initiativ av länsarbetsnämnden i Malmöhus län och med vissa bidrag från statens arbetsmarknadskommission. Från och med 1944 började statsbidrag till jordbruksdaghemmen utbetalas från anslaget till driften av anstalter för halvöppen barnavård. Verksamheten stod emellertid fortfarande under ledning av statens arbetsmarknadskommission. Jordbruksdaghemmen hade dittills haft en mycket provisorisk karaktär. Riktlinjer för verksamheten saknades liksom råd och anvisningar för deras planering. Inrapporterade fall om otillfredsställande och ojämn standard föranledde statens arbetsmarknadskommission att genomföra viss inspektion vid jordbruksdaghemmen. Denna verkställdes av dåvarande konsulenten i kommissionen dr Karin Danver. Rapporterna voro så alarmerande att socialstyrelsen på uppmaning av statens arbetsmarknadskommission och i samråd med denna på våren 1945 utfärdade vissa minimikrav för erhållande av statsbidrag för jordbruksdaghem. Samtidigt anställdes vid kommissionen en praktiskt kunnig inspektris med uppgift att bistå arrangörerna med råd och anvisningar vid planeringen av dessa institutioner.

Denna tjänst överflyttades samma år till socialstyrelsen, då styrelsen i enlighet med nya barnavårdslagen blev tillsynsmyndighet för all barnavårdsverksamhet.

För att ge en uppfattning om behovet av statliga ingripanden på detta område, vill kommittén anföra följande stickprov hämtade från olika rapporter, vilka inom statens arbetsmarknadskommision och socialstyrelsen under åren 1944—45 utarbetades om jordbruksdaghemmen.

En diet av gröt och mjölk och smörgåsar eller choklad och smörgåsar sex dagar i veckan måste anses olämpligt. Ett lagat mål mat en gång om dagen skulle icke i nämnvärt hög grad fördyra kosthållet. Barnen böra ju icke i kosthänseende vara sämre lottade på jordbruksdaghemmet än vad de äro i sina egna hem.

Rummet har ett vanligt omålat och mycket kvistigt golv, som endast sopas.

Barnen sakna så gott som helt och hållet leksaker. Vid mitt besök fanns endast en större trähäst på hjul.

Barnen sova och leka i samma rum. Tre sängar ha lånats för barnens räkning. Barnen få sova i skift. De flesta av barnen behöva sova middag. Ett barn är 1 1/2 år, och sju barn äro mellan 2—3 år.

Vid mitt besök voro 20 barn närvarande. Barnen hade ätit middag, några av barnen lågo och sovo. Sängarna räckte inte till alla barn, de tura om att sova. En femårs flicka somnade vid köksbordet. Ett par barn sovo i vagnar, ytterkläder och reservkläder hade rullats ihop som kudde, filtar saknades. Trots att resurserna äro små, kunde ordningen varit bättre. Flera barn voro mycket förkylda, ett barn hade en kraftig ögoninflammation. Vid förfrågan förklarade fru X., som är 70 år och huvudsakligen passar de små barnen, att hon torkar ögonen med hushållspapper.

Bäddutrustningen för barnens middagsvila är fortfarande otillfredsställande. En säng utlånad av fru X. står i barnens mat- och lekrum. Där sova två barn samtidigt. Fru Y. lånar även ut en säng, som står i köket. Barnen ha ej egna kuddar och gummiduk saknas, varför de mindre barnen ligga på tidningar för att skydda sängkjäderna.

Vid besöket lågo två barn (ca 1 1/2 år) i samma säng. De hade selar på sig, och det ena barnet hade trasslat in sig och halkat ner mellan två sängar. De lågo ensamma i rummet med stängda fönster och nedrullade mörka gardiner.

Det lilla rummet, som användes som sovrum, rymde knappast 2 sängar och ett högt bord. Vid mitt besök lågo fyra barn i säng-

arna och ett barn på bordet, barnen få tura om att sova middag. Pojken på bordet vaknade och grät, det var stor risk att han skulle ramla i golvet. Barnen hade egna handdukar och tvål med sig, men alla handdukar hängde på ett dörrhandtag. Barnen sågo rena ut men voro överlag mycket förkylda.

Daghemmet får disponera fröken X. eget lilla privata rum, där barnen sova turvis i hennes säng, och där frukost och eftermiddagsmål lagas på elektrisk kokplatta. Vatten och avlopp saknas. Barnen få äta och leka i söndagsskolans sal, där bänkarna äro fästade vid golvet, och sitsarna uppbundna med snören, så att barnen kunna springa mellan bänkraderna. Ett knappt utrymme ger plats för ett högt matbord och tre stolar. Golvet är omålat.

Flera av barnen voro mycket förkylda, men för tillfället fanns ingen cellstoff, de snötos i en gemensam linnetrasa.

Barnen äta vid skolbänkar ställda på rad, vilkas pulpetlock höjts med en klots för att ej slutta. Nackdelen med detta arrangemang är att barnen så lätt klämma sig på sitsarna, som kunna fällas upp, och de minsta halka ner mellan sitsen och ryggstödet.

Verksamheten med jordbruksdaghemmen har av statsmakterna betraktats såsom en försöksverksamhet. Med anledning härav och med hänsyn till behovet att stärka stödja denna verksamhet har statsbidrag utgått med upp till 60 % av driftskostnaderna, medan övriga kostnader betalas av kommuner, landsting, föreningar samt föräldrar. De sistnämnda ha erlagt vårdavgifter på i regel 0,30—1 kr. per barn och dag.

Statsbidragen har ökat år från år. 1950 utbetalades inte mindre än ca 164 000 kr. till jordbruksdaghemmen. Utgifterna per barn och dag ha varierat mycket starkt beroende på vederbörande jordbruksdaghem. Våren 1949 var medeltalet i Malmöhus län 4,26 kr. per barn och dag med variation mellan 7,46 och 2,32 kr. I Norrbottens län var medelutgifterna per barn och dag sommaren 1949 4,40 kr. med variation mellan 6,64 och 2,01 kr.

Som exempel på kostnadsfördelningen mellan t. ex. landsting och kommun må anföras att Norrbottens läns landsting 1948 lämnade ett bidrag på 500 kr. för varje daghem under förutsättning att kommunen lämnade lika stort bidrag. Statsbidragen i förening med det vaknande intresset för

Tab. 24. Jordbruksdaghemmens utveckling 1943—50.

År	Östergötlands län	Kristianstads län	Malmöhus län	Hallands län	Västerbottens län	Norrbottnens län	Summa
1943	—	—	5	—	—	—	5
1944	—	—	13	—	—	1	14
1945	—	—	22	—	—	1	23
1946	—	1	24	1	—	9	35
1947	—	3	27	2	—	45	77
1948	—	3	27	1	—	61	92
1949	—	2	29	—	1	72	104
1950	1	2	27	—	1	73	104

denna verksamhet samt socialstyrelsens råd och anvisningar på detta område ha lett till en snabb utveckling av jordbruksdaghemmen samtidigt som deras standard successivt höjts. Medan verksamheten 1943 endast omfattade 5 jordbruksdaghäm hade siffran 1950 stigit till 104 jordbruksdaghäm, vilka hade inte mindre än 67 000 vård dagar.

Statsbidrag till jordbruksdaghemmen 1945—50.

1945	20 457:—
1946	42 791:—
1947	91 965:—
1948	135 286:—
1949	162 247:—
1950	164 215:—

Den förnämsta orsaken till jordbruksdaghemmen har som tidigare antytts varit landsbygdens säsongmässigt framträdande behov av arbetskraft. Genom att upprätta jordbruksdaghäm har man sökt frigöra mödrar för säsongbetonat jordbruksarbete. I *södra Sverige* ha jordbruksdaghemmen hållits öppna två perioder per år, vår och höst under vardera ca 6—8 veckor. Varje

jordbruksdaghäm har i regel tagit hand om ca 15—30 barn dagligen. Jordbruksdaghemmen ha huvudsakligen koncentrerats till de större betdistrikten, där efterfrågan på arbetskraft för gallring, hackning samt betupptagning varit stor, men de ha även upprättats på orter i norra Skåne och Halland, där behov av extra arbetskraft t.ex. för potatisplockning uppstått. På enstaka orter ha jordbruksdaghemmen även hållits öppna under sommaren vid hö- och sädesskörden. Ett behov av jordbruksdaghäm för den extra arbetskraft, som kräves för större trädgårdsodlingar etc., har även framträtt i Skåne, varvid önskemål uttalats om en mera sammanhängande verksamhet omfattande hela sommarhalvåret.

I *Norrland* — där för närvarande majoriteten av jordbruksdaghemmen finnes — ha dessa hållits öppna under högsommaren i ca 5—8 veckor. Varje jordbruksdaghäm i Norrland har i regel tagit hand om ca 20—50 barn varje dag. De första jordbruksdaghemmen upprättades där i mera avlägset belägna byar, där jordbruk i vanlig mening icke förekommer i någon större utsträck-

Tab. 25. Jordbruksdaghemmens arrangörer 1950.

	Kom.	Röda Kors	Husm. för.	Dagh. för.	IOGT	Soc. Dem. kvinno-klubb	JUF	Sv. Landsbygdens kvinno-förbund	Summa
Södra Sverige	17	6	—	—	—	7	—	—	30
Norrland	44	1	11	1	3	6	4	4	74
									104

ning, men där i stället höslåttern är av största vikt. Husmödrarnas medverkan i slätterarbetet är där nödvändig emedan slåttern på myrängarna, vilka kunna ligga på miltals avstånd från gårdarna, alltid måste forceras under de få sommarveckorna. Även hänsyn till den i Norrland betydelsefulla bärplockningen ha motiverat inrättande av jordbruksdaghem. De flesta jordbruksdaghemmen i övre Norrland ha emellertid senare upprättats i mera utpräglade jordbruksdistrikt, där bristen på arbetskraft blivit allt känbarare och insatser även från husmödrarnas sida under den brådaste skördetiden varit nödvändiga. Därtill kommer att den kvinnliga ungdomen i Norrland i högre grad än på andra håll söker sig från landsbygden, varför det numera är mycket svårt för husmödrarna att få nödvändig hjälp med det under sommarmånaderna utökade arbetet. Svårigheterna med vården och tillsynen av de minderåriga barnen ha därför blivit stora.

En uppfattning om vad barnen gör på jordbruksdaghemmen får man av nedanstående av socialstyrelsen uppgjorda dagordning, som med mindre avvikelser följes på praktiskt taget alla jordbruksdaghem.

Daghemmet öppnas kl. 7. Barnen samlas efter hand och få leka till frukost.

Frukost kl. 8. Efter att barnen tvättat sina händer samlas de till måltiden.

Finnas många småbarn, som behöva hjälp, matas dessa först, vilket ger mer ro åt måltiderna, varefter de större barnen serveras. Barn under 2 år kunna om de komma mycket tidigt på morgonen vara i behov av sömn såväl efter frukost som efter middag.

Förmiddagen tillbringa barnen under omväxlande lek, då de själva få välja sina leksaker. Några av de större barnen kunna i tur och ordning följa med någon vuxen för att göra uppköp för daghemmet, bära paket osv. De större barnen böra också få tillfälle att hjälpa till med småsysslor, duka, torka disk m.m. Redan från början böra de vänja sig vid att efter slutad lek samla ihop sina leksaker och med varsamhet och ordning ställa var sak på sin plats.

Middag kl. 12.30. Barnen tvätta och kamma sig före middagen. Finnas sommartid badmöjligheter i närheten av daghemmet böra barnen bada helst före middagen.

Middagsvila: Efter middagen läggas de minsta barnen att sova ute på en skyddad

plats, eljest för öppet fönster. Finnas tillräckligt antal britsar, böra även de större barnen vila. Eljest samlas de större barnen helst utomhus till lugna, stillsamma lekar.

Eftermiddagsmål kl. 15.00. Barnen tvätta händerna före måltiden.

Daghemmet stänges kl. 18.00. Innan barnen hämtas eller sändas hem kontrolleras, att de äro rena och snygga. Barnen kunna samlas till en lugnande pratstund, sjunga eller höra något berättas och få hjälpa till att ställa allt lekmaterial till rätta efter dagen.

De kategorier husmödrar, som anlita jordbruksdaghemmen, ha skiftat i landets olika delar. Inom de stora betdistrikten i Malmöhus län har det i regel varit lantarbetarhustrur, som lämnat sina barn till jordbruksdaghemmen, medan det i Kristianstads och Hallands län även varit lantbrukarhustrur. I Norrbottens län har övervägande antalet barn, som besökt jordbruksdaghemmen, kommit från jordbrukarhem, men på vissa håll även från sågverksarbetare- och skogsarbetarefamiljer, där hustrurna sommartid önskat förstärka familjernas inkomster genom arbete i jordbruket.

Svårigheterna att få lämpliga lokaler ha bidragit till att jordbruksdaghemmen icke alltid fått ett ur hemmens synpunkt rättvist och lämpligt läge inom kommunen. De lokaler, som stått till buds, ha visserligen haft ett centralt läge inom ett bysamhälle, vilket emellertid inte inneburit att de legat centralt i förhållande till det omgivande jordbruksdistriktet. Särskilda svårigheter ha härvidlag visat sig i södra Sverige, där jordbruken äro ganska stora och avstånden därför betydande mellan de olika gårdarna. Detta har bl.a. lett till att man i flera kommuner kunnat iakttaga ett visst motstånd mot tanken att upprätta jordbruksdaghem, vilket man motiverat med att vissa delar av kommunen icke skulle få någon nytta av daghemmet. Endast i ett par fall, där kommunerna äro synnerligen vidsträckta, har man upprättat två daghem inom en och samma kommun.

Det vanligaste sättet att transportera barnen till och från daghemmen har varit per cykel, vilket innebär en verklig kraftprestation för mödrarna, eftersom de efter

en lång arbetsdag på t.ex. betfälten eller vid slättern haft att tillryggalägga vägsträckor på sammanlagt i vissa fall upp till 1 mil. Avstånden till jordbruksdaghemmen belysas bl.a. av en rundfråga, som socialstyrelsen på hösten 1947 gjorde vid 25 olika jordbruksdaghäm i Skåne. Av denna rundfråga — vilken besvarades av 23 jordbruksdaghäm — framgick bl.a. följande:

Av de 23, som besvarade frågorna angåvo 13 jordbruksdaghäm, att 41 barn haft mer än 2 km till daghemmet. 11 daghem uppgåvo den exakta vägsträckan, varav framgick, att 2 barn hade 2,1 km, 1 barn 2,5 km, 2 barn 3 km, 5 barn 3,5 km, 3 barn 4 km, 2 barn 4,5 km, 7 barn 5 km samt 6 barn »över 2 km». 3 jordbruksdaghäm svarade dessutom att 9 barn haft upp till 5 km och 7 ansågo att de långa avstånden otvivelaktigt inverkat på besöksantalet. Det må här anmärkas att avstånden böra minst fördubblas för att man skall få fram den vägsträcka mödrarna haft att tillryggalägga vid transporten av barnen till och från jordbruksdaghemmen.

Av särskilt intresse i nyssnämnda rundfråga äro påpekandena att de stora avstånden medföra, att många barn icke kunna besöka jordbruksdaghemmen. Detta är också en erfarenhet, som allmänt omvittnats framförallt från södra Sverige, trots att avstånden där icke äro jämförliga med Norrlands. Den ofta samlade bebyggelsen i övre Norrland har nämligen medfört att transportproblemen till jordbruksdaghemmen icke där tett sig så besvärande som i södra Sverige.

Frågan om hur man skall underlätta resorna för mödrarna och barnen till jordbruksdaghemmen har ägnats speciellt intresse på olika håll. I vissa kommuner i Skåne har man sålunda använt ett system med bilskjutsar, vilket dock endast utnyttjats i mindre utsträckning, bl.a. på grund av de relativt höga kostnaderna för transporterna: 1: — till 1: 50 per barn och dag. I andra fall har man kunnat utnyttja de ordinarie busslinjerna, varvid kostnaderna stannat vid omkring 60 öre per barn och dag. På vissa orter i södra Sverige ha lantarbetsgivarna ställt bil till barnens förfogande och på några orter ha föräldrarna ordnat resorna. I övre Norrland med dess

relativt utpräglade bybebyggelse ha som tidigare nämnts avstånden till jordbruksdaghemmen i regel icke vållat några bekymmer. Även här transporterar man visserligen i stor utsträckning barnen per cykel från hemmen till jordbruksdaghemmen, vilka i regel äro inrymda i skollokaler eller tillfälligt lediga mangårdsbyggnader. I Norrland äro jordbruksdaghemmen dessutom endast öppna på högsommaren då vädret tillåter att man skjutsar barnen på cykel.

Problem kring jordbruksdaghemmen

Jordbruksdaghemmen ha uppstått på grund av en lokal brist på arbetskraft. Man har befunnit sig i ett tvångsläge, där mödrarnas arbetsinsats icke gått att undvara. Problemet har från början endast gällt att söka få fram »någonstans att förvara barnen». Mödrarnas arbetsinsats har varit det primära, barnens personliga omvårdnad det sekundära. Mot bakgrunden av de alarmerande rapporter, som åren 1944 och 1945 inkommo till socialstyrelsen om standarden på vissa jordbruksdaghäm tedde det sig emellertid naturligt att statsmakterna även på detta område sökte medverka till en bättre tingens ordning. Genom inspektioner, särskilda råd och anvisningar för inrättande och skötsel av jordbruksdaghäm¹ samt införande av vissa minimivillkor för erhållande av statligt driftsbidrag sökte man medverka till en successiv standardhöjning under motivet att landsbygdens barn inte skulle ha det sämre än städernas och tvingas leva i kollektiva vårdformer utan att de mest elementära hygieniska krav voro uppfyllda. De minimikrav, som 1945 utfärdades och som fortfarande gälla voro följande:

1. Såväl barn som personal skola läkarundersökas. Personalen skall skärmbildsfotograferas. Om hemmet hålles öppet flera perioder varje år, skall läkarundersökningen av barnen ske före varje period. Om särskilda svårigheter föreligga att verkställa läkarun-

¹ Dessa äro meddelade i Råd och anvisningar i socialvårdsfrågor nr 29, aug. 1945, utgivna av Kungl. Socialstyrelsen.

dersökning av barnen innan hemmet öppnas, skall distriktssköterskan granska barnen i avvakten på föreskriven läkarundersökning.

2. Föreståndarinnan för hemmet måste äga någon praktisk erfarenhet av barnavård.

3. Endast barn över ett år få mottagas.

4. Kokmöjligheter måste finnas i eller i anslutning till daghemmet, så att alla barn kunna erhålla minst ett mål lagad mat (middagsmål med blandad kost) per dag.

5. Möjligheter till middagsvila måste beredas alla barn under fyra år, som mottagas för heldagsvård. Kunna icke alla daghemmets barn sova på en gång, måste särskilt sovrum finnas.

6. Golven skola vara tvättbara. Skurgolv måste målas eller fernissas. Då större samlings-salar utnyttjas, där detta icke låter sig göra, skall en del av golvet täckas med linoleum eller masonit och avbalkas för de yngsta barnen.

Kommittén vill understryka att dessa minimikrav otvivelaktigt medfört en glädjande standardförbättring i jordbruksdaghemmen och arrangörerna äro också numera mycket intresserade av att bidra till en förbättring av lokaler och inredning. Här och var har emellertid en ganska ovederhäftigt debatt blossat upp kring socialstyrelsens »orimliga krav» på jordbruksdaghemmen. Det kan i anslutning till denna påpekas att utöver de ovan omnämnda statsbidragsvillkoren socialstyrelsen icke uppställt några ytterligare krav, men däremot sökt hjälpa arrangörerna och de kommunala myndigheterna med vissa praktiska råd och anvisningar för inredning och skötsel av jordbruksdaghem. Som exempel på ovederhäftigheten i denna debatt om jordbruksdaghemmen kan t.ex. anföras att en skånetidning för några år sedan uppgav att socialstyrelsen krävde »kakelklädda badrum» i jordbruksdaghemmen. Hur det förhåller sig med detta krav framgår av följande citat ur styrelsens råd och anvisningar om jordbruksdaghemmen:

Där tvättrum saknas, får i kapprum eller lektrum ett utrymme avskiljas för handduks-hängare och tvättbord. En masonit- eller plywoodskiva kan ställas som skydd mot väggen. Krokarna kunna skruvas i en bräda, som anbringas så, att väggen ej tar skada. En låda, målad eller försedd med en masonitskiva, kan ersätta tvättbord och bör ej vara högre än att fyraåringar nå upp och kunna tvätta sig

själva. I toalettutrymmet böra finnas toalett-hink, minst ett handfat för vart femte barn och en pjäs för vart tredje småbarn. Av hänsyn till nymålade och ömtåliga väggar kan väv spännas upp till ett gott skydd, särskilt där de minsta barnens lekage står.

Faktum är också att samarbete mellan socialstyrelsen och arrangören i fråga om jordbruksdaghemmen hittills varit mycket gott. Inget daghem har stängts av styrelsen eller på annat sätt hindrats i sin utveckling. I Norrland har man ansett socialstyrelsens statsbidragsvillkor som självklara och det är betecknande att det är där som jordbruksdaghemmen upplevt sin kraftigaste expansion.

Det synes kommittén ganska märkligt att man på visst landsbygdshåll har så svårt att acceptera de önskemål, som statsmakterna uppställt för t.ex. jordbruksdaghemmen. Bakom dessa önskemål och statsbidragsvillkor ligger ju en strävan från statsmakternas sida att utjämna standard-olikheter mellan stad och land på samma sätt som skett på andra områden inom svensk socialpolitik, t.ex. beträffande de fria rekreationsresorna, skolmåltiderna etc. Det är visserligen ofta helt naturligt att en verksamhet på landsbygden får ske under mera provisoriska, kanske primitiva former, men detta bör i så fall snarare öka än minska kraven på att densamma i varje fall sker under hygieniskt godtagbara förhållanden. Kommittén kan sålunda inte dela den uppfattning som här och var kommit till uttryck nämligen att de av socialstyrelsen uppställda statsbidragsvillkoren för jordbruksdaghem äro omöjliga att uppfylla, alltför minutiösa eller att hälsokontroll, skärmbildsundersökningar etc. äro överflödiga. Kommittén vill också erinra om att i varje fall landsbygdens husmödrar inte synes dela uppfattningen att jordbruksdaghemmen skola vara utan den hälsokontroll och standard, som är förbehållen städernas barn. Det kan således erinras om att vid en av Svenska Landsbygdens kvinnoförbund i Halland anordnad konferens i dessa frågor på hösten 1947 från flera håll underströks behovet av socialstyrelsens råd och anvisningar på

jordbruksdaghem. Det måste emellertid i detta sammanhang betonas, att jordbruksdaghemmen i regel icke äro behäftade med de nackdelar, som äro mera påtagliga i daghem i städer och tätorter. Enligt vad kommittén erfarit har vistelsen vid jordbruksdaghemmen trots den korta vårdtiden varit av direkt positivt värde för barnen även i fysiskt hänseende. Även för föräldrarna synes jordbruksdaghemmen blivit till en ny och stimulerande upplevelse. Kontakten har stärkts mellan familjerna, när de fått träffas på jordbruksdaghemmens föräldraaftnar; familjernas gemensamma problem om barnens vård och fostran har fört dem samman.

Jordbruksdaghemmen ha de senaste fem åren genomgått en betydande standardförbättring. Denna är kanske främst märkbar beträffande *lokalerna*. Dessa uppvisade från början en rik provkarta på alla möjligheter som stodo till buds på den svenska landsbygden: i Skåne t.ex. Folkets hus, fiskarstugor, bryggghus, kommunalrum, föreringslokaler etc., i Norrland t.ex. skolor, bespisningslokaler och utrymda mangårdsbyggnader. Stundom saknades både kök, vatten och avlopp. Uppvärmning var svår att anordna och rummen voro ofta för stora med grova trägolv svåra att hålla rena. Lämpligare lokaler t.ex. lediga bostadslägenheter eller f.d. ålderdomshem kunde endast uppbringas i undantagsfall.

Inte minst till följd av den statliga rådgivningsverksamheten på detta område ha arrangörerna av jordbruksdaghemmen med åren visat allt större intresse för att höja lokalstandarden och förbättra inredningen. Man har så småningom förstått att det inte enbart gäller att ge barnen tak över huvudet utan att barnens fysiska och psykiska tillstånd ofta påverkas av lokaler och inredningens beskaffenhet. Ökad uppmärksamhet har även ägnats barnens kost på jordbruksdaghemmen. Där samma lokaler fått disponeras flera säsonger i följd har man efterhand genom smärre förbättringar lyckats göra lokalerna mera ändamålsenliga och lättskötta. I de fall då särskilda utrymmen saknats för kapp-

rum, tvätt- och toaletterum har man t.ex. låtit sätta upp skärmar och ibland delat av rummen med en masonitvägg, bätt-rat på väggarna genom att klä dem med panel av masonit eller spännpapp, ordnat hyllor och krokar för ytterkläder och handdukar i lämplig höjd för barnen. Har man ej haft råd med att lägga in korkmattor har golvet målats eller masonitplattor inlagts, vilka sedan fernissats etc.

Den bästa lösningen av jordbruksdaghemmens lokalfråga har hittills varit att anskaffa monteringsfärdiga s.k. SAK-baracker. Sådana finnas för närvarande utplacerade som jordbruksdaghem på ett 20-tal orter i vårt land. Den vanligaste typen är SAK-45 A på 55 m². Den är visserligen i minsta laget, men har ändock de nödvändigaste utrymmena (ett lek- och matrum, ett mindre sovrum, kök, kapprum, tvätt- och toaletterum). Dessa baracker ha lånats ut av arbetsmarknadsstyrelsen på mycket förmånliga villkor;¹ några baracker ha för övrigt redan inköpts av arrangörerna med bidrag av allmänna arvsfonden. Inredningen har ofta skett etappvis allt efter de ekonomiska förutsättningarna. Uppvärmningen sker i regel genom kamin; i något fall har även centralvärme indragits. Elektriskt ljus, vatten och avlopp har installerats, väggarna målats i ljus färg och inredningen gjorts passande för småbarn. Barackerna bliva med sina fernissade golv och målade väggar hygieniska och lättarbetade och göra på sina håll ett mycket tilltalande intryck. Genom att man på detta sätt fått en särskild lokal för jordbruksdaghemmet har man t.ex. kunnat slippa från de otillfredsställande förhållanden som bl.a. tagit sig uttryck i att ett jordbruksdaghem under pågående säsong tvingats dela lokal med brottarklubbar, föreningar etc., vilka t.o.m. anordnat offentlig dans i dessa lokaler. En stor fördel med dessa baracker har varit att de även kunnat bidra till att lätta den på landsbygden allmänt förekommande bristen på lämpliga, mindre samlingslokaler särskilt för

¹ Fraktfritt till bestämmelseorten. Arrangörerna ha endast fått svara för uppförandet.

JORDBRUKSDAGHEM

Fig. 32—35. Några bilder från jordbruksdaghemmet i Skytts-Vemmerslöv, Malmöhus län.

husmödrarna. Under de tider då barackerna inte använts till jordbruksdaghem ha de sålunda utnyttjats för sömnads- och vävnadskurser, studiecirklar och förenings-sammanskomster etc. På ett par orter i Skåne har man även för avsikt att använda dem till förskolor mellan betsäsongerna. På sina håll har man löst lokalfrågan på ett mycket fördömligt sätt t.ex. genom inköp av för ändamålet lämpliga fastigheter eller projektering av särskilt uppförda jordbruksdaghem.

En av de mest svårlösta uppgifterna för jordbruksdaghemmen har varit att anskaffa *personal*. Några fordringar på dess utbildning har inte uppställts av statsmakterna. Arrangörerna ha fått anställa den personal, de kunnat få tag i. Majoriteten av de anställda har utgjorts av husmödrar i alla åldrar upp till 70 år.

I övrigt har man fått anlita den arbetskraft, som tillfälligtvis varit ledig t.ex. unga flickor, som nyss slutat skolan eller barnmorskor, hemsystrar, biträden vid ålderdomshem och sjukhus, kockor vid förläggningar, skolstäderskor m.fl. På sina håll har man även prövat frivillig arbetskraft. I början av 1940-talet innan jordbruksdaghemmen börjat vinna terräng på allvar var det nämligen vanligt att medlemmarna i den kvinnoorganisation, som stod som huvudman för verksamheten, uppmanades anmäla sig till tjänstgöring på jordbruksdaghemmet. Arbetet fördelades på 3—4 timmars skift. Det visade sig snart att arrangemanget inte kunde upprätthållas. Arbetet blev alltför betungande och de ständiga bytena av vuxna voro inte heller bra för barnen. Numera finns endast avlönad personal vid jordbruksdaghemmen.

Med den allmänna brist på kvinnlig arbetskraft, som rått de senaste åren, har det ofta visat sig svårt för de lokala arrangörerna att anskaffa personal. Man har då vänt sig till socialstyrelsen med begäran om dess hjälp för att lösa personalbekymren. Styrelsen har också sökt förmedla barnavårdsutbildad personal med praktisk erfarenhet från arbete på daghem t.ex. examinerade barnsköterskor, elever vid

förskoleseminarier eller om möjligt barn-trädgårdslärarinnor. Det må här anmärkas att 1948 tjänstgjorde 25 fackutbildade kvinnor vid jordbruksdaghemmen, 1949 inte mindre än sammanlagt ett 50-tal vid de då öppna 104 jordbruksdaghemmen. Dylik kvalificerad vårdpersonal har blivit mycket uppskattad eftersom arrangörerna och husmödrarna själva kunnat bevittna vilken omvandling jordbruksdaghemmet i regel då genast genomgått, hur vården av barnen förbättrats och hur betydelsefull pedagogisk fostran och lek är för barnens utveckling.

Jordbruksdaghemmen ha alltså en mycket »blandad» personaluppsättning. Omsättningen på personal är också ganska betydande — arbetsförhållandena äro ofta inte särskilt stimulerande — och det är mera sällan som samma personer åtaga sig arbete vid jordbruksdaghemmen flera säsonger i följd. Trots detta har deras personal i allmänhet gjort ett mycket gott arbete och endast i undantagsfall har det visat sig att direkt olämplig personal anställts. Betecknande har varit att arrangörerna ansett själva barn tillsynen vara något sekundärt på jordbruksdaghemmen — matlagning och hushållsbestyr har varit viktigast. Man har därför med förkärlek valt husmödrar, som varit särskilt duktiga i matlagning och övrigt hushållsarbete. Intresset för de egentliga hushållsbestyren inom jordbruksdaghemmet har på så sätt mångenstädes kommit i första hand jämfört med det ofta tröttande och tålamsprövande arbetet med att samla och leda småbarn i grupp. Även om personalen haft s.k. gott handlag med barnen har den dock många gånger ställts inför uppgifter och situationer, vilka krävt mer av erfarenhet än enbart den de egna barnens vård och fostran gett en gång i tiden. Kommittén vill belysa detta genom nedanstående sammanställning av några rapporter från de inspektioner, som socialstyrelsens konsulent i dessa frågor verkställt:

Det har hänt att personalen inte ens lyckats hålla barnen kvar på daghemmet utan nödgats låta dem springa sin väg vind för våg, till dess de själva fått lust att återvända.

Fig. 36—37. Ett par bilder, som visa hur trevligt jordbruksdaghjem kan inredas med lite god vilja och intresse. Överst interiör från jordbruksdaghjemmet i Skurup, Malmöhus län. Underst en bild från jordbruksdaghjemmet i Borrby, Kristianstads län. I bägge fallen har man använt sig av s.k. SAK-baracker. Väggarna ha målats i ljusa, glada färger, trevliga gardiner ha anskaffats, golven belagts med linoleummattor och barnen fått lekmaterial.

I några fall har barnen direkt skickats ut att ta hand om sig själva, trots trafikerad väg i omedelbar närhet. Åter i andra fall har de inte alls kommit ut, därför att man ej ansett sig ha tid att passa dem.

Personalen har inte alltid förstått vilka barn, som behövt middagsvila, de ha fått bli sittande att sova vid borden och man har inte förstått, varför samma barn varit så irriterbara på eftermiddagarna. På andra håll har barnen fått sova alltför länge på dagen till strax före hämtning, ibland utan tillsyn och utom hörhåll med risk för olyckshändelser och chocker, då de vaknat och känt sig övergivna i främmande omgivning.

Det har på sina håll saknats sinne för hygien och ordning. Barnen ha fått gå med otvättade händer direkt från uteleken till måltiderna och den gemensamma handduken har varit alltför bekväm liksom man gladeligen putsat alla barnens näsor med en och samma trasa.

Alla har inte ägt förmåga att organisera upp arbetet. Där det funnits många småbarn att mata och passa har matlagningen och barnens matning och toalettbestyr gått i vart annat. Luften har också blivit därefter.

Den bristande renligheten har på sina håll resulterat i impetigo på såväl personal som barn.

Det har också hänt att barnen varit så gott som sysslolösa hela dagarna med måltiderna som enda avbrott och där det på sin höjd funnits stolar att leka med. På ett daghem reagerade barnen mot sysslolösheten genom att göra åverkan på inredningen i huset och vad de kom över men ansågs då för svårhanterliga att få stanna kvar på jordbruksdaghemmet.

All personal har inte räknat med att barnen behöve tillsyn i lekar och sysselsättningar utan lämnat dem att klara sig själva så gott de kunnat. Inköp av aldrig så lämpligt lek- och sysselsättningsmateriel har i sådana fall inte kommit till någon nytta och glädje utan har hastigt spolerats. En viss efterblivenhet eller andra avvikelser i barnens utveckling har personalen inte alltid förstått att klara på rätt sätt, varför samarbete med föräldrarna komplicerats.

Personalen har ej heller alltid förstått att vara tillräckligt taktfull och det har i sin tur gått ut över grannsamjan.

Det har stundom — helt naturligt — gjorts gällande, att behovet av barn tillsyn på landsbygden borde kunna klaras genom andra vårdformer än jordbruksdaghem, t.ex. sommarkolonier, feriehjem, familjedaghem etc. Socialstyrelsen har för övrigt

själv i sina råd och anvisningar¹ påpekat, att det »i första hand bör övervägas, huruvida barnen icke kunna tagas om hand på annat sätt än på daghem och då närmast på kolonier». Erfarenheten har emellertid givit vid handen, att föräldrarna äro obekväma att skicka barnen i förskoleåldern till kolonier. De feriehjem, som eventuellt stå till förfogande, ha vidare i första hand reserverats för barn från städerna. Föräldrarnas inställning till en verksamhet med familjedaghem på landsbygden — dvs. inackordering av barnen i privatfamiljer — framgår bl.a. av den i bilaga 12 refererade undersökningen från Råneå i Norrbottens län. Föräldrarna ansågo allmänt, att jordbruksdaghemmen var den bästa tänkbara formen för barneftersyn under sommaren, och man ställde sig direkt avvisande till tanken på att placera barnen i privatfamiljer. Undersökningen från Råneå bygger visserligen på ett litet material, men såvitt kommittén kunnat utröna genom stickprov såväl på andra ställen i Norrbottens län som i Skåne är inställningen ungefär densamma. Tydligt är alltså, att jordbruksdaghemmen tills vidare måste räknas som den bästa vårdformen för det säsongsmässigt uppträdande behovet av barn tillsyn på landsbygden.

Riktlinjer för framtiden

Jordbruksdaghemmen ha de senaste åren hastigt utvidgats framförallt i övre Norrland. Ehuru motivet för dem i de flesta fall varit en akut brist på arbetskraft, som man på sina håll förmodat skulle upphöra efter någon tid, är det numera uppenbart, att *jordbruksdaghemmen måste betraktas som en permanent del av barnstugeverksamheten i vårt land*. Av alla tecken att döma kommer nämligen jordbrukets behov av arbetskraft snarare att öka än minska. Den pågående utflyttningen från landsbygden framförallt av de unga, ogifta flickorna kommer också att medföra en alltmer ökad

¹ Se Socialstyrelsens Råd och anvisningar i socialvårdsfrågor, nr 29, s. 3.

arbetsbördan för de kvarvarande, särskilt landsbygdens husmödrar. Olika undersökningar ha klart påvisat vilken orimlig och pressande arbetsbördan dessa i regel ha. Även om landsbygdens barnen i motsats till städernas barn ha praktiskt taget obegränsade lekplatser på ängar och skogsbackar och därigenom möjligheter till stärkande utomhusvistelse och levande kontakt med naturen utesluter inte detta, att landsbygdens husmödrar också kunna ha stora problem med barn tillsynen. Det är ju inte ovanligt att småbarn på landsbygden fortfarande lämnas inlåsta i timmar att klara sig själva, medan modern nödgas gå till sina sysslor i ladugården eller på fälten, eller att barnen under t.ex. betsäsongen förses med ett smörgåspaket och få en filt under armen för att sedan så gott det går klara sig själva större delen av dagen.

Starka skäl tala för att man även för landsbygdens husmödrar söker ordna barn tillsynen på ett mera tillfredsställande sätt. Jordbruksdaghemmen ha här sin givna uppgift, men kommittén vill betona att jordbruksdaghemmen även i framtiden med största sannolikhet endast kunna tänkas öppna säsongmässigt, högst under tiden maj—november. De komma alltså att skilja sig avsevärt från städernas daghem. Det råder också ett starkt intresse för en utbyggnad av jordbruksdaghemmen. Kommittén vill sålunda erinra om att i samband med den i kap. 5 s. 82 redovisade undersökningen även riktades en förfrågan till de 24 länsarbetsnämnderna samt 6 landsbygdsorganisationer om behovet av

daghem på landsbygden. Resultatet av denna enquete framgår av nedanstående.

Det framgick att 24 av de 31 tillfrågade organen ansågo, att behov av daghem förelåg på landsbygden, medan 2 voro tveksamma. Endast 5 ansågo, att sådant behov icke förelåg. Såväl dessa som de tveksamma återfunnos bland länsarbetsnämnderna, av vilka sålunda 18 svarade ja, 5 nej och 2 voro tveksamma.

Av dem, som svarade ja, påpekade emellertid 6, att behovet endast var säsongbetonat eller av tillfällig art, 5 ansågo visserligen daghem på landsbygden önskvärda, men genomförbara endast i mera tätbebyggda områden. 3 länsarbetsnämnder (Stockholms stad, Stockholms län samt Norrbottens län) framhöll de goda erfarenheter, som försöken med jordbruksdaghemmen lämnat.

Samtliga landsbygdsorganisationer förklarade behov föreligga av daghem. Svenska lantarbetareförbundet ansåg behovet vara mycket stort. Svenska landsbygdens ungdomsförbund samt Sveriges lantbruksförbund förklarade, att daghem voro lämpligare och av större betydelse på landsbygden än förskolor.

Det framgick av undersökningen, att de tillfrågade organen knappast ansågo, att det fanns behov av daghem på landsbygden året runt, utan att detta var begränsat till vissa säsonger. Av de 24 organ, som ansågo behov av daghem för heldagsvård föreligga på landsbygden, förklarade sålunda inte mindre än 21, att detta behov var begränsat till vissa inom jordbruket aktuella säsonger, medan 2 ansågo, att daghemmen borde vara öppna året runt — detta med hänsyn till behovet i landsbygdens industriorter.

Av de 18 länsarbetsnämnderna ansågo 15, att behovet av daghem var begränsat till vissa säsonger (skördetiden etc.). En av de 2, som ansåg behov föreligga året runt, förordade barnstugor öppna under skolterminerna och kombinerade med kolonier under högsamma-

Tab. 26. Samtliga organisationer fördelade efter svaren på frågan:
Finns behov av daghem för heldagsvård (8—10 timmar) på landsbygden?

Organisationskategorier	Antal organisationer, som				Summa
	besvarade frågan med			lämnade frågan obesvarad	
	ja	nej	tveksamt		
Länsarbetsnämnder	18	5	2	—	25
Landsbygdsorganisationer	6	—	—	—	6
Samtliga	24	5	2	—	31

ren. En länsarbetsnämnd ansåg, att behov fanns av båda typerna av daghem för industriorter året runt och för rena landsbygden å vissa tider.

Samtliga *landsbygdsorganisationer* ansågo, att behovet av daghem främst gjorde sig gällande under vissa säsonger, men 4 av dem påpekade dock, att daghem i vissa distrikt skulle vara av betydelse året runt.

Det har stundom gjorts gällande att införandet av de allmänna barnbidragen skulle inverka på mödrarnas villighet att delta i jordbruksarbetet, varför behovet av jordbruksdaghem skulle minska. Såvitt kommittén kunnat bedöma, torde dock detta knappast bli fallet, eftersom jordbrukets arbetskraftsproblem inte löses genom den höjning av levnadsstandarden, som de allmänna barnbidragen medfört. De mödrar, som hittills lämnat sina barn på jordbruksdaghemmen, komma med största säkerhet att göra så även i fortsättningen. Många landsbygdshusmödrar komma nämligen att av arbetaftsmässiga eller rent ekonomiska skäl även i fortsättningen vara tvungna delta i jordbruksarbetet med härav föranledda svårigheter för barntillsynen.

Enligt kommitténs uppfattning har den försöksverksamhet, som hittills pågått med jordbruksdaghemmen lämnat så glädjande resultat, att den nu bör avslösa av mera permanenta och planmässiga åtgärder på detta område. *En successiv utbyggnad av jordbruksdaghemmen på den svenska landsbygden bör nu komma till stånd.* Särskilt angeläget är att en sådan kommer till stånd även i de län, där verksamheten ännu inte prövats eller praktiserats. Den nuvarande geografiska fördelningen av jordbruksdaghemmen, med tyngdpunkten förlagd till södra Skåne och övre Norrland, kan knappast anses ge ett tillfredsställande utslag för behovet av jordbruksdaghem på den svenska landsbygden. Att någon verksamhet med jordbruksdaghem ännu icke kommit i gång i andra delar av den svenska landsbygden måste helt tillskrivas bristande lokala initiativ. Här som på andra områden äro enskilda personers insatser avgörande för tillkomsten av nya sociala

projekt och vårdformer ute i kommunerna.

Verksamheten med jordbruksdaghemmen bör även i framtiden vara obunden till former och organisation och lokalt ordnas på det mest praktiska och ändamålsenliga sättet varvid dock i stort förutsättes fortsatt anslutning till de riktlinjer, som redan uppdragits i socialstyrelsens råd och anvisningar.

Jordbruksdaghemmen böra liksom hittills åtnjuta kraftigt stöd från statsmakternas sida. Förslag härom framlägges i kap. 16. Villkoren för statsbidrag böra i fortsättningen i stort sett vara desamma som hittills. Det är emellertid angeläget att verksamheten *successivt undergår en standardförbättring, såväl vad gäller lokaler, inredning och utrustning som personal.* Det är nämligen önskvärt, att ett jordbruksdaghem inte blott uppfattas som ett ställe, där barnen få 2—3 närande måltider per dag, tillfälle till vila och sömn utan även som ett psykologiskt-pedagogiskt centrum i vederbörande kommun, från vilket impulser i barnavård och barnuppfostran gå ut och komma allt fler av landsbygdens hem och husmödrar tillgodo. Redan nu ha vissa jordbruksdaghem spelat en viktig roll i dessa avseenden. Betecknande är följande uttalanden av ett par provinsialläkare i Norrbotten.

Provinsialläkaren i *Pajala* säger i en rapport till socialstyrelsen 1948 följande:

Den lättnad, som dessa jordbruksdaghem kunna bereda utsläpade mödrar, kan aldrig överskattas — — — I dessa daghem få barnen den tillsyn och omvårdnad, som mödrarna tyvärr i stor utsträckning ej kunna ge ens under mindre jäktade förhållanden. De komma säkerligen även att i stor utsträckning bidra till att ge mödrarna bestående intryck av modern barnavård, till fromma för det uppväxande släktet.

Och provinsialläkaren i *Tärendö* har 1948 anfört följande:

För barnen har vistelsen där tillsammans med andra barn under tillsyn av tillräckligt antal vårdare varit av mycket stor betydelse för såväl deras fysiska som psykiska utveckling, säkerligen mest för den senare. De ha fått lära sig att umgås med varandra, att

leka gemensamt och på egen hand att taga hänsyn till varandra etc. Det har varit ett påfallande stort antal barn, som den korta tiden visat en i ögonenfallande utveckling i psykiskt hänseende.

Vad beträffar *lokaler*na synes det sålunda önskvärt, att dessa bli så ändamålsenliga och trevliga som möjligt. För relativt små kostnader kunna jordbruksdaghemmen utan tvivel göras trivsamma, hygieniska och lättarbetade. Om möjligt böra särskilda lokaler anskaffas och kommittén vill framhålla, att de tidigare omnämnda s.k. SAK-barackerna för närvarande utgöra en god och billig lösning på lokalfrågan. Dyliga baracker böra även i fortsättningen efter överenskommelser mellan arbetsmarknadsstyrelsen och det centrala tillsynsorganet ställas till landsbygdens förfogande i största möjliga utsträckning. Här kan även erinras om de förslag till statsbidrag till ny- och ombyggnader för bl.a. daghemmens del, som kommittén framlägger i kap. 16 liksom de i kap. 10 framlagda förslagen om uppförande av billiga standarddaghäm — inte minst lämpade för landsbygden.

Den torftiga *inredning*, som på sina håll förekommer, är inte ägnad att skänka trivsel och hemkänsla åt barnen. Behovet av tillräckligt pedagogiskt lekmateriel för barnen bör uppmärksammas i högre grad än tidigare. Bristen på sådant blir särskilt framträdande de dagar, då dåligt väder tvingar barnen att hålla sig inomhus och den bristande sysselsättningen samt den sparsamt förekommande, ofta helt obefintliga lekmaterielen gör barnen nervösa och irriterade samt krävande för personalen. Av dessa anledningar vill kommittén föreslå, att ett engångsbidrag på förslagsvis 1 500 kr. måtte, där stabilitet i arbetet inträffat, utgå i och för inköp av inventarier, förbättring av inredning samt anskaffande av lekmateriel, t.ex. enkla verktyg, saxar, musikinstrument, färger och kriter, papper, modeller, byggklotsar, andra ändamålsenliga leksaker, saga- och bilderböcker till barnen.

Ett problem av särskilt intresse är de

ofta långa *avstånden till jordbruksdaghemmen* samt de därav föranledda besvärligheterna med transporten av barnen. I den tidigare omnämnda rundfrågan till vissa jordbruksdaghäm i Skåne framlade 7 olika jordbruksdaghäm förslag beträffande dessa resor. 4 önskade sålunda helt fria resor, 1 bättre och tätare bussförbindelser, 1 bidrag till resorna från landsting och kommun, medan slutligen 1 ansåg att föräldrarna själva borde kunna ordna transporterna.

Det är också enligt kommitténs uppfattning önskvärt, att man, under de perioder då jordbruksdaghemmen äro öppna och där avstånden äro särskilt stora, anordnar skjutsar till jordbruksdaghemmen på samma sätt som t.ex. för skolbarnen nu ordnas skolskjutsar. Driftsbidragen till jordbruksdaghemmen böra därför vara så smidigt utformade, att de i undantagsfall även möjliggöra bidrag till dyliga skjutskostnader.

Vad beträffar jordbruksdaghemmens *personal* måste man även i framtiden tänka sig att denna får rekryteras utan några villkor om utbildning etc. från statsmakternas sida. Önskvärt är emellertid att personalen får större möjligheter — teoretiska och praktiska — att ägna mera tid åt de barnavårdande och pedagogiska uppgifterna på daghemmen. Det råder också ett stort intresse bland arrangörer och kommunala myndigheter för att jordbruksdaghemmens personal får någon kompletterande utbildning. De senaste åren ha, såsom tidigare nämnts, barnträdgårdslärarinnor och elever vid förskoleseminarierna i ökad utsträckning tagit anställning på jordbruksdaghemmen. Detta har mer än något annat bidragit till att väcka arrangörernas förståelse för behovet av pedagogiskt skolad personal i jordbruksdaghemmen och värdet av pedagogisk verksamhet även för landsbygdens barn i förskoleåldrarna. Ju mer provisoriskt ett daghem varit i materiellt hänseende desto mer kunskaper och praktiska erfarenheter har det nämligen krävits för att uppväga bris-

terna. Man har därför inte kunnat undgå att konstatera vilken effekt tillgång till utbildad personal haft för verksamheten. Utöver barnens materiella omvårdnad, som hittills fått vara huvudsyftet med jordbruksdaghemmen, har man där som regel även lyckats skapa en i flera hänseenden god och utvecklingsfrämjande miljö.

Några utdrag ur brev till Socialstyrelsen kan belysa detta.

Piteå sockens barnavårdsnämnd (dec. 1948):

Sedan vi sommaren 1947 erhållit lite kännedom om verksamheten var vi inom barnavårdsnämnden fullt på det klara med att nämnden bör deltaga vid planläggningen av hemmen, samt leda och samordna den fortsatta verksamheten. Den kommunala myndighetens medverkan bör dock ske under sådana former och i övrigt handhas på sådant sätt att fullt utrymme ges åt de för hemmen ansvariga kvinnoorganisationernas frivilliga insatser.

Lokalfrågan är för det första en viktig sak. Undertecknad anser därvid ytterst angeläget att för ändamålet avsedd lokal får disponeras år för år, vilket ju är förutsättningen för att man skall kunna företaga en ordentlig inredning och anskaffa ändamålsenliga inventarier. Som bekant hava vi daghemmen i Roknäs, Stockbäcken och Svensbyn i församlingslokaler vilka stå till vårt förfogande sommardag. Daghemmen i Sjulnäs och Öjebyn, vilka äro inrymda i bostadsfastigheter, hava vi däremot förhyrt för hela året, varvid de användas som vävstugor under vintermånaderna. Detta var enda möjligheten att i fortsättningen få disponera fastigheterna i fråga för daghemmens räkning. Vi anså k kombinationen synnerligen lämplig och äro husmödrarna mycket belåtna med arrangemanget. Kommunalnämnden har även lovat att bidra till en del av hyreskostnaden.

Då vi i våras erhöilo framställningar från ett flertal kvinnoorganisationer om hjälp till startandet av jordbruksdaghem, hyste vi givetvis farhågor för att vi icke skulle kunna stå dem till tjänst i erforderlig utsträckning med hänsyn till vår förut rätt stora arbetsbörda. Det var därför med vissa förväntningar som vi på Edert initiativ anställde barnträdgårdslärarinna. Vi kan nu med tillfredsställelse konstatera, att kostnaden i samband därmed varit väl använda pengar. För verksamheten sett på lång sikt anse vi för övrigt denna sakkunniga hjälp ofrånkomlig. En verksamhet av denna art som dels är relativt ny och även i stor utsträckning bygger på arrangörernas personliga intresse och initiativ, ställer givet-

vis de ansvariga inför en hel del problem som av en person med erfarenhet kan lösas på ett enkelt och praktiskt sätt. Utan barnträdgårdslärarinns hjälp skulle vi från barnavårdsnämndens sida hava varit tvungna att hålla daglig kontakt med de fem daghem som i sommar verkat inom kommunen. Nu hava vi däremot endast behövt samråda med henne ett par gånger i veckan beträffande verksamheten i stora drag, med resultat att vi själva erhållit lärdomar och även kunnat lägga en god grund för det fortsatta arbetet. Vad som därvid är av särskild betydelse, enligt vår mening, är den moderna syn på barnens skötsel och vård som genom barnträdgårdslärarinns delgivits personalen, vilket även givit åt hemmen en glad och trivsamt prägel.

Provinsialläkaren i Jokkmokk (juli 1948):

Jordbruksdaghemmen även i denna provisoriska utformning synes mig hava en viktig social uppgift att fylla. Barnens trivsel är stor, när de under skolad ledning få den bästa tillsyn och omvårdnad. Föräldrarna synas med största förtroende lämna barnen ifrån sig i den trygga förvissningen att åter få hava dem hos sig efter slutad arbetsdag. Man slipper de hjärtslitande avskedsscenerna i barnkolonierna vid föräldrarnas söndagsbesök, av icke ringa betydelse för barnens psykiska hälsa och personalens arbetsfrid. Avlägset boende föräldrar sända på egen bekostnad barnen med bil till daghemmet för att få åtnjuta dess fördelar.

Barnavårdsnämnden i Pajala (okt. 1948):

På grund av de dyra resor och den högre lönen de utbildade barnträdgårdslärarinna har haft, har arvoden för personalen blivit så höga. Men vi har gjort den erfarenheten, att det ändå är bättre att ha utbildad personal som föreståndarinnor även om det blir dyrare.

V. ordföranden i Norrbottens läns husmodersförbund, Fru Sofie Marklund, Sjulsmark, Norrfjärdens kommun, Norrbottens län (1948):

Angående mina synpunkter från vår verksamhet i jordbruksdaghemmen i Sjulsmark under de båda somrar vi haft denna verksamhet vill jag till ytterlighet poängtera vikten av utbildad personal för denna verksamhet. Detta gäller i synnerhet då föreståndarinnan för daghemmen. Min åsikt är att socialstyrelsen skulle ställa som villkor för statsanslag, utbildad föreståndarinna. Det är enligt min åsikt av största vikt att barnen och även föräldrarna märker att det är kunligt folk som har ansvaret för deras barn.

Detta blir nu ej så om hjälp anställes som ej utbildat sig för denna sak. Det blir ingen auktoritet även bland personalen om hela högen är ungefär lika kunniga eller okunniga i skötseln av daghemmet. Och barn är nu, som vuxna är, ganska svårledda i klump.

Det lustiga är också hur fort barnen märker om det ej finns auktoritet i ledningen. Därför inget ont sagt om provisorisk hjälp. Den har måst tillgripas även den. För min del vet jag dock ej om jag ville ta ansvaret utan utbildad hjälp som föreståndarinna något fler år. Så stor var skillnaden till det bättre i år. Och ändå var vår första hjälp så genompraktig människa men hon kunde ej handha barn på ett sådant sätt att det verkade tillfredsställande och samtidigt kunde hon ej hävda sig bland den övriga personalen. Det blev för många »herrar».

Frånsett den stora grundtanken att frigöra arbetskraft för jordbruket är ju vistelsen vid daghemmen av stor betydelse för barnens vidare utveckling. Sen var den mödraträff, som vår frk. X anordnade, en mycket lyckad sak. Den kunde kommit redan vid starten, då ju samarbetet mellan föräldrar och daghem bör vara intimt. Däremot skall ej mammor springa på hemmet i tid och otid. Denna tillställning ordnades på kvällen efter det barnen gått hem. Tillfrågade mödrar är oändligt tacksamma för vårt daghem. Det är faktiskt en moralisk sak detta för landsbygdens husmödrar att staten vill utsträcka en hjälpande hand åt dem i deras strävsamma gärning, det kan vara oändligt skönt att få skicka i väg sina bråkiga telningar under den arbetssammaste tiden på året.

Fru Ellen Larsson, ordförande i jordbruksdaghemskommittén i Västra Vemmerlöv, Malmöhus län (nov. 1948):

Barndaghemmet har en stor uppgift att fylla i samhället, men svårigheten är att få utbildad personal att sköta detsamma. Förtroendet för barndaghemmet vilar ju ytterst på personalen och då anser jag att åtminstone en utav personalen skall vara utbildad för detta arbete.

Särskilt betydelsefullt har det i Norrlands stora kommuner, där man stundom upprättat upp till åtta jordbruksdaghem per kommun, visat sig vara att anställa en erfaren barnträdgårdslärlarinna, som haft till uppgift att hjälpa arrangörerna genom att organisera och leda arbetet vid samtliga jordbruksdaghem.

Det synes därför önskvärt att så många jordbruksdaghem som möjligt successivt

altingen få tillgång till utbildad personal eller beredas möjligheter att låta den där anställda praktiskt erfarna men teoretiskt oskolade personalen få viss kompletterande utbildning.

I första hand vill kommittén rekommendera ett vidgat samarbete mellan arrangörerna av jordbruksdaghemmen och den centrala tillsynsmyndigheten samt förskoleseminarierna i och för ökad rekrytering av utbildad personal till jordbruksdaghemmen. Det torde finnas stora möjligheter att under några veckor till jordbruksdaghemmen knyta utexaminerade barnträdgårdslärlarinnor, vilka t.ex. under sommarmånaderna ha lättare att frigöras från arbetet vid barnstugor i städerna. Elever vid förskoleseminarierna borde i större utsträckning än vad som nu är fallet få tjänstgöra på jordbruksdaghemmen och därvid räkna detta som praktik. Härigenom skulle jordbruksdaghemmen få möjligheter att ägna större utrymme åt de barnavårdande och pedagogiskt-psykologiska synpunkterna samtidigt som de på detta sätt rekryterade föreståndarinnorna för jordbruksdaghemmen skulle få vidgade perspektiv, nya synpunkter på sitt arbete och förtrogenhet med landsbygdens barn och problem.

Den nu rådande bristen på barnträdgårdslärlarinnor och övrig kvalificerad vårdpersonal — vilket kommittén närmare belyser i kap. 12 — torde emellertid lägga hinder i vägen för att jordbruksdaghemmen mera allmänt kunna förses med dylik personal, även om ansträngningar böra göras för att så skall kunna ske. Desto angelägnare måste det vara att den oskolade personal, som knytes till jordbruksdaghemmen — husmödrar, unga landsbygdsflickor etc. — bibringas vissa elementära kunskaper i barnavård samt någon insikt i den psykologiska och pedagogiska fostran, som måste ägnas särskild uppmärksamhet vid all kollektiv vård av barn. Icke oväsentliga resultat skulle härvid säkerligen kunna nås enbart genom en förstärkning av den centrala tillsynsmyndighetens konsulentorganisation för jordbruksdaghemmen. Det har nämligen visat sig

vara av största betydelse att socialstyrelsen kunnat avdela en kvinnlig tjänsteman enbart för jordbruksdaghemmen. Hittills ha hennes väsentligaste arbetsuppgifter bestått i att tillsammans med arrangörerna planera verksamheten och följa dess utveckling. Det måste emellertid te sig önskvärt, att den centrala tillsynsmyndigheten får sådana personalresurser att den genom ständiga resor även kunde hjälpa personalen till rätta, ge den råd och anvisningar, diskutera igenom aktuella problem, sätta den in i förskolepedagogikens elementära grunder etc. I de förslag, som framläggas i kap. 17 om den centrala organisationen av barnstugeverksamheten, har kommittén tagit hänsyn till detta behov av utökad konsultverksamhet för jordbruksdaghemmen.

Även om en sådan förstärkning av tillsynsorganet skulle komma till stånd torde detta inte utesluta att det finns ett stort behov av speciella, kortare *utbildningskurser* för den praktiskt erfarna men teoretiskt oskolade personalen vid jordbruksdaghemmen. Sådana utbildningskurser borde syfta till att dels förkovra redan tidigare anställd personal, som så önskar, dels utbilda ny personal. Det är emellertid svårt att för närvarande bestämt säga hur dylika kurser lämpligen böra anordnas. Kommittén vill därför föreslå att den centrala tillsynsmyndigheten i samarbete med förskoleseminarierna vid behov framlägger förslag om dylik kursverksamhet för vilken kommittén förutsätter att anslag beviljas. Särskilt angeläget är emellertid att en viss upplysningsverksamhet snarast kommer till stånd för personalen vid jordbruksdaghemmen närmast i form av *konferens- och instruktionsdagar* etc. Som ett bevis på behovet av en dylik upplysningsverksamhet vill kommittén anföra följande citat ur ett brev till socialstyrelsen i oktober 1949 från Piteå sockens barnavårdsnämnd.

Att våra jordbrukardaghem hava en stor uppgift att fylla visar den ökade tillslutningen för varje år. Glädjande är att mödrarna numera ofta framhålla daghemmens betydelse för barnen, även ur rent pedagogiska syn-

punkter. För att i ännu högre grad göra dessa synpunkter medvetna för mödrarna, skulle upplysningsverksamhet på området vara synnerligen önskvärd. Därvid skulle givetvis understrykas nödvändigheten av att för ändamålet utbildad personal knytes till hemmen.

Kommittén föreställer sig att den lämpligaste formen för dylik upplysningsverksamhet skulle vara nyssnämnda konferensdagar, varvid representanter för de landsbygdskommuner, som anordna jordbruksdaghem samt den till verksamheten mera fast knutna personalen skulle få tillfälle att överlägga om jordbruksdaghemmens aktuella problem, besöka institutioner, utbyta erfarenheter, åhöra föredrag om barnavård, barnpsykologi etc. Kommittén vill föreslå att dylika konferenser på 2—3 dagar anordnas snarast möjligt, förslagsvis en i övre Norrland och en i södra Sverige. Såväl resor som uppehålle torde böra bestridas av statsmedel. Kommittén har beräknat kostnaderna för dylika konferenser — som böra anordnas varje år — till inalles 5 000 kr.

2. Förskolor

I tidigare avsnitt har kommittén berört det pionjärbete, som barnträdgårdslärarinnor och annan kvalificerad personal utfört på jordbruksdaghemmen i vårt land. Arrangörer och husmödrar ha inte kunnat undgå märka, vilken betydelse det haft för landsbygdsbarnen att bli omhändertagna under kvalificerad ledning och få tillfälle till utvecklingsfrämjande sysselsättningar. Även på landsbygden har man sålunda på sina håll insett behovet av en viss förskolefostran, och det är betecknande, att man här och var för närvarande överväger att, under den tid jordbruksdaghemmen icke användas, utnyttja dem eller förvandla dem till fasta förskolor med tyngdpunkten lagd på pedagogisk fostran av barnen i 3—7-årsåldern under några timmar dagligen. Sålunda kan nämnas, att ett tiotal orter i Skåne och Norrland — t.ex. Skurup, Svalöv, Arvidsjaur, Arjeplog, Råneå, Vittangi — för närvarande planera regelbundna förskolor.

När kommittén tidigare — i kap. 5, s. 66 ff — understrukit behovet av förskolefostran, har den självfallet i första hand tänkt på städernas och tätorternas barn. Man torde nämligen inte kunna förneka, att behovet av förskolor ur *barnens* synpunkt är långt mera trängande i tätorterna än i övriga delar av landet. Det är i tätorterna som trångboddheten, bristen på utomhuslekplatser och trafikförhållandena skapa särskilda sysselsättningsproblem för huvudparten av barnen. Men även för landsbygdens del bör förskolan ha värde, och i åtskilliga fall torde för övrigt sådana institutioner automatiskt komma att växa fram ur de nuvarande jordbruksdaghemmen. För mödrarna på landsbygden är det sålunda nödvändigt, att olika åtgärder vidtagas för att lätta arbetsbördan i hemmen. Ett omhändertagande av barnen några timmar dagligen i förskolor borde vara *en* av de framkomstvägar, som härvid måste sökas. Man torde vidare svårligen kunna förneka, att även landsbygdens barn äro i behov av en pedagogisk fostran och av utvecklingsfrämjande lekmaterial i tillräcklig mängd och för olika åldrar. Genom vistelse i förskolan skulle sålunda den blyghet och inbundenhet, som i många fall prägla landsbygdens barn, kunna elimineras och barnen bättre förberedas för skolan och livet.

Behovet av förskolor med tonvikten lagd på barnens fostran ter sig emellertid för många på landsbygden ännu icke särskilt angeläget. Vid den rundfråga, som kom-

mittén — såsom tidigare omtalats — verkställt till 25 länsarbetsnämnder och 6 landsbygdsorganisationer, visade det sig, att över hälften eller 17 av de 31 uppgiftslämnarna ansågo, att behov av förskolor ej förelåg på landsbygden. 10 besvarade frågan jakande och 4 lämnade den obesvarad. I allmänhet ansåg man, att de stora avstånden på landsbygden lade hinder i vägen för en förskoleverksamhet, trots att fördelarna av en fostran i förskolor inte förbisågs. I vissa fall ansåg man, att landsbygdsbarnens hemmiljö i regel var så god, att inga sådana anordningar voro behövlige.

Av *länsarbetsnämnderna* ansågo 15, att intet dylikt behov förelåg, medan 6 svarade »ja» och 4 ej besvarade frågan. 6 av de 15, som svarade »nej», hänvisade i sin motivering till de svårigheter, som äro förknippade med de stora avstånden, medan 2 ansågo miljön på landsbygden vara sådan, att inga förskolor äro nödvändiga. En av de senare påpekade emellertid, att det i landsbygdens tätorter i motsats till på den rena landsbygden finns behov av förskolor.

De 6, som svarade »ja», ansågo förskolorna önskvärda framförallt ur pedagogisk synpunkt, men 2 av dem ansågo, att projektet endast är genomförbart i mera tätbefolkade områden.

Länsarbetsnämnden i Gotlands län föreslog, att försök gjordes med ambulering barnträdgårdslärarinnor, som samlade barnen vissa dagar i veckan.

Av de 6 *landsbygdsorganisationerna* ansågo 4, att behov förelåg, medan 2 hade motsatt åsikt.

2 av dem, som svarade »ja», påpekade, att det område, som förskolan skall betjäna, inte får vara för stort och att förskolorna endast

Tab. 27. Samtliga organisationer fördelade efter svaren på frågan: Föreligger på landsbygden liksom i städerna behov av förskolor (öppna 3 timmar eller något mera dagligen) med tonvikten lagd på barnens fostran?

Organisationskategorier	Antal organisationer, som			Summa	
	besvarade frågan med		lämnade frågan obesvarad		
	ja	nej			tveksamt
Länsarbetsnämnder	6	15	—	4	25
Landsbygdsorganisationer	4	2	—	—	6
Samtliga	10	17	—	4	31

böra vara öppna några dagar i veckan. En av dem nämnde dessutom förslagsvis systemet med ambulerande lärarinnor. Den ena av de 2 organisationer, som svarade »nej», ansåg, att institutioner för heldagsvård först böra inrättas, varefter behovet av förskolor, öppna kortare tid kan tas upp till prövning.

Av denna rundfråga att döma föreligger icke något mera påtagligt intresse för en förskoleverksamhet på landsbygden. Enligt kommitténs uppfattning föreliggande knappast heller några möjligheter att under nu över-skådlig tid få i gång en mera allmän förskoleverksamhet på landsbygden. Eftersom emellertid redan nu goda erfarenheter finnas av en pedagogisk fostran av landsbygden barn i de jordbruksdaghem, som stått under kvalificerad ledning, synes det kommittén önskvärt, om det ur denna verksamhet kunde växa fram de speciella åtgärder för den pedagogiska korttidsvård, som anses bäst lämpad och anpassad för landsbygden barn och de lokala förutsättningarna. Då erfarenhet av förskolor på landsbygden praktiskt taget saknas i vårt land, och man har att ta hänsyn till speciella svårigheter, inte minst de långa avstånden och den spridda bebyggelsen, vill kommittén föreslå, att en *försöksverksamhet* igångsättes för att utvärdera de former i vilka förskolor på landsbygden böra gestaltas. Denna försöksverksamhet bör äga rum under förslagsvis 5 år inom några kommuner, belägna i olika delar av vårt land. Kommittén vill betona angelägenheten av att man vid denna försöksverksamhet prövar sig fram med försiktighet och med olika lösningar. Uppenbart är, att förskolor bland landsbygden barn inte kunna gestaltas på samma sätt som i städerna. Det har inom kommittén framhållits att dessa kunde byggas upp kring ett jordbruksdaghem på så sätt, att en landsbygds-kommun anställde en barnträdgårdslärarinna som föreståndarinna för sitt jordbruksdaghem, vilken under de perioder, då daghemmet icke var i bruk, bedrev förskoleverksamhet i daghemslokalerna. Sannolikt skulle detta endast kunna äga rum under vissa perioder av året, bl.a. av klimatskäl, långa avstånd etc. En annan

tänkbar linje för en förskoleverksamhet bland landsbygden barn vore, att skol-lokalerna upplätos för förskola på vissa tider, i den mån sådan upplåtelse vore praktiskt lämplig. Kommittén vill erinra om att även skolkommisionen varit inne på denna tanke.¹ Det må för övrigt anmärkas, att vissa tvåspråkiga kommuner i övre Norrland funnit det mycket lämpligt med förskoleverksamhet under sommarhalvåret som en viss förberedelse för barnens skolgång. Verksamheten har bedrivits i skolmyndigheternas regi och statsbidrag utgått sedan 1944.

Förslag har även framförts, att förskoleverksamheten bland landsbygden barn skulle vara ambulerande och t.ex. ta sig den formen, att en barnträdgårdslärarinna per bil eller cykel färdades runt i vederbörande kommun samt uppehöll sig på olika platser ett par dagar i veckan. Man skulle därvid utnyttja skollokaler samt andra lediga lokaler, men även så långt väderleksförhållandena tillät söka ha förskolan utomhus. Eftersom man utgått från att lokalerna gratis skulle kunna ställas till förfogande för verksamheten, skulle det närmast bli fråga om utgifter för lekmaterial samt barnträdgårdslärarinnans lön. Särskilt viktigt är, att tillräckligt lek- och sysselsättningsmateriel ställes till barnens förfogande. Den tanken har framförts, att detta lekmaterial skulle medtagas av vederbörande barnträdgårdslärarinna till de olika platser, hon skulle besöka. Å andra sidan har framhållits det angelägna i att lekmaterielet är fast i varje lokal så att barnen få den känsla av eget, som det innebär, att de kunna finna sina saker på bestämd plats. Därigenom lära de sig även vårda och känna ansvar för den gemensamma egendomen.

Den föreslagna försöksverksamheten bör komma till stånd snarast möjligt. Under det första försöksåret borde t.ex. en förskoleverksamhet organiseras i övre Norrland under förslagsvis månaderna juli—september. Det synes kommittén erforders-

¹ Se SOU 1948: 27, sid. 187.

ligt, att samtliga kostnader för denna försöksverksamhet, såväl anställande av barnträdgårdslärlarinna som anskaffande av lek-materiel, helt bestridas av statsmedel. Kostnaderna för försöksverksamheten torde kunna rymmas inom en kostnadsram av 15 000 kr. årligen. Kommittén vill före-

slå att den centrala tillsynsmyndigheten får i uppdrag att organisera och leda denna försöksverksamhet samt på grundval av de framkomna resultaten efter 5-årsperiodens slut framlägga ev. förslag till en mera fast organisation och bidragsverksamhet för förskolorna på landsbygden.

Barnstugornas hälsokontroll

1. Tidigare diskussion och forskning

När diskussionen om barnstugorna och deras för- och nackdelar för första gången mera allvarligt blossade upp i vårt land i början på 1930-talet, kom den till en början att bli sammankopplad och färgad av de framstötare, som gjordes från radikalt och framstegsvänligt håll för att lösa familjernas arbetskrafts- och vårdproblem genom kollektiva anläggningar. Som exempel kan tas den diskussion, som uppstod kring förslagen om att mera allmänt bygga kollektivhus såsom en lämplig lösning av yrkeskvinnornas bostads- och familjeproblem. De förvärvsarbetande gifta kvinnornas hemproblem ansågos på vissa håll böra mest rationellt lösas genom stora kollektivhus med centralkök, centraltvättstuga, sällskapsrum, gemensam matsal och — som det hette i ett dåtida referat — »gemensamma barnkammare med både sovrum och småbarnsskola, spädbarnsavdelning och lekrum. Barnens lek- och sovplatser borde flyttas ut ur våningarna till ett för huset gemensamt barninternat.» Förslag av denna och liknande karaktär följdes helt naturligt av en häftig diskussion, i vilken bland annat barnläkarna gingo till motattack. De betonade t.ex. att barn och hem voro oskiljaktiga begrepp och framhöllo att de föreslagna kollektivhusens barnavårdande institutioner skulle leda till »anstaltsbarn». Den enskilda familjevården hade enligt

deras mening stora och principiella företräden framför »anstaltsvården» och kollektiv uppfostran av barn ansågs gå stick i stäv med läkarnas strävan att söka hålla samman mor och barn. De underströko redan i denna diskussion den »oerhörda infektionsrisken», som alltid måste vidlåda all uppfostran av barn i »anstalter» av olika slag.

Man kan väl numera ganska lugnt konstatera att mycket i dessa diskussioner var överdrivet. Det är sålunda uppenbart att den lösning av familjernas och de förvärvsarbetande kvinnornas problem, som många sågo i en allmän utveckling av »storbarnkammare», »barninternat» och kollektivhus inte skulle inneburit någon framtidslinje. Den svenska socialpolitiken har i stället målmedvetet satt familjen och hemmet i centrum för samhällsåtgärderna och strävat efter en avvägning av kollektiva åtgärder, konsumtionsdirigerande och kontanta bidrag, där de kollektiva åtgärderna varken fått den dominerande plats eller radikala utformning, som vissa förutspådde i början av 1930-talet. Även läkarnas kritik mot olika former av kollektiv barnuppfostran var väl negativ och ledde i många fall till en orättvis bedömning även av den medicinskt relativt ofarliga korttidsvården i förskolorna. Detta konstaterande utesluter självfallet inte att mycket i den kritik, som från barnläkarnas sida riktades mot olika förslag att »ta hand om barnen» hade fog för sig och represente-

rade en framsynthet beträffande de medicinska riskerna, som förtjänar beröm. Det verkligt värdefulla i de hetsiga debatterna på 1930-talet ligger också i att därur långsamt växte fram en ökad förståelse för att särskilt daghemsvården inte var så överlägsen och helt problemfri, som man på en del håll tidigare gärna velat göra gällande.

Den under 1930-talet begynnande diskussionen om daghemsvårdens medicinska problem ägde rum under en period, då intresset hos nordens barnläkare i stället i särskilt hög grad inriktades på de nosocomiala infektionerna, dvs. sådana infektioner, som ådragas inom olika slag av anstalter. En sammanfattande redogörelse för de härav föranledda undersökningarna samt senare företagna utländska och svenska forskningsresultat kring barnstugornas medicinska problem har i samråd med kommittén gjorts av dr Lennart Hesselvik och ingår i hans doktorsavhandling »Respiratory infections among children in day nurseries» (*Acta Paediatrica* 1949, Suppl 74). Ur denna översikt kan följande anföras:

Den sjätte nordiska pediatrikerkongressen (*The Sixth Northern Pediatric Congress*), som hölls i Stockholm 1934 hade till huvudämne Nosocomial Infections in Children's Hospitals and Institutions. Ehuru intet av de arbeten, som där framlades och diskuterades, direkt avhandlade frågan om infektioner bland barn på daghem eller liknande institutioner utan fastmer berörde sjukhusens och barnhemmens infektionsproblem, voro flera av dem av den art, att de där framlagda synpunkterna och resultaten torde äga tillämpning även i detta sammanhang. I ett sammanfattande arbete över de nosocomiala infektionerna och deras bekämpande, till vilket materialet i huvudsak hämtats från Kronprinsessan Lovisas Barnsjukhus åren 1926—33, framhöll sålunda LICHTENSTEIN¹, att av de inträffade nosocomiala infektionerna den övervägande delen, 95,5%, kunde hänföras till de övre luftvägsinfektionernas grupp, medan endast 4,5% tillhörde de vanliga epidemiska sjukdomarna. Resultatet av en undersökning över betydelsen av antikattarrvaccination för morbiditeten i övre luftvägsinfektioner fram-

lades av GYLLENSWÄRD². Materialet var här hämtat från ett upptagningshem för barn, där under försöksperioden (nära 2 år) vartannat barn antikattarrvaccinerats, medan vartannat tjänat som kontroll. Sjukligheten var under undersökningstiden hög — endast få barn undgingo att under anstaltsvistelsen drabbas av en infektion i övre luftvägarna eller därmed sammanhängande åkomma, medförande temperaturförhöjning. Ingen skillnad i sjuklighet hade konstaterats mellan de båda grupperna, den vaccinerade och den obehandlade. I diskussionen framlade PERMAN³ ett material från en kirurgisk barnavdelning under en 5-årsperiod där 20,4—32,4% av fallen visat tecken till en nosocomial infektion. Personalens betydelse som smittspridare framhävdes vidare av YLPPÖ⁴ och LICHTENSTEIN⁵.

I ett 1937 hållet föredrag, vilket samma år publicerades, gav LICHTENSTEIN⁶, en översikt över de medicinska synpunkterna på barnavård i daghem och förskolor. Han framhöll där med skärpa, att kollektiv barnavård icke bör vara något annat än ett komplement till det ideal, som god vård i hemmet innebär. Han definierade vidare de olägenheter och risker, som vidlåda institutionsvård av barn, och angav de principer ifråga om planering, organisation och drift, som böra följas. I det betänkande angående barnkrubbor och barnkolonier m.m., som Befolkningsskommissionen avgav 1938, ingick en utförlig utredning av de medicinska synpunkterna på vården vid daghem, förskolor och liknande institutioner, författad av WALLGREN⁷. Detta arbete behandlar i detalj dessa institutioners uppgift, sedd ur barnläkarens synvinkel, de fördelar, som kunna vinnas, men också riskerna för barnens fysiska och psykiska hälsa. De krav, som böra ställas på institutionerna ifråga om lokalerna och deras anord-

² Gyllenswärd, C.: Anti-Catarrhal Vaccination in Homes for Children under Schoolage, *Acta Paed.* 17, suppl.: 78 1935.

³ Perman, E.: *Acta Paed.* 17, suppl.: 91 (1935).

⁴ Ylppö, A.: *Acta Paed.* 17, suppl.: 101 (1935).

⁵ Lichtenstein, A.: *Acta Paed.* 17, suppl.: 107 (1935).

⁶ Lichtenstein, A.: Medicinska synpunkter på barnträdgårdars och barnkrubbors organisation och verksamhet. *Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd* 12: 93 (1937).

⁷ Wallgren, A.: Medicinska synpunkter på s.k. halvöppen barnavårdsverksamhet och vård av barn å sommarkolonier. I Betänkande angående barnkrubbor och barnkolonier m.m. *SOU* 1938: 20.

¹ Lichtenstein, A.: Nosocomial Infections in Children's Hospitals and Institutions. *Acta Paed.* 17, suppl.: 36 1935.

ning, den medicinska övervakningen liksom på personalen, dess storlek och utbildning, framställas och motiveras. För daghemmens del behandlas de särskilda hälsoproblem, som därmed äro förknippade, varvid särskilt risken för förkylningsepidemier och åtgärder för sådana förebyggande behandlas. De olika betingelser ifråga om uppfödning och vård, som råda för olika åldersgrupper, genomgås.

Den betydande sjukligheten bland daghemsbarn samt de ekonomiska konsekvenserna härav ifråga om sjukhusplatser ha belysts av GYLLENSWÄRD¹. Han fann, att medan antalet på daghem i Stockholm omhändertagna barn under en 1-årsperiod 1937—38 kunde beräknas till omkring 12% av hela barnantalet i staden, en dubbelt så stor del (25%) av de intagna på ett av stadens barnsjukhus utgjordes av daghemsbarn. Vårdtiden för fall av kataral luftvägsinfektion (media-nen), var samtidigt för daghemsbarn 25% längre än för andra barn.

Daghemmens roll för spridning av epidemiska sjukdomar har uppmärksamats av G. MELIN 1946² i ett arbete om difteri bland förskolebarn i Stockholm. Hon fann, att under åren 1942—45 proportionellt betydligt flera daghemsbarn än andra barn insjuknat, vilket visade daghemmens roll för smittans spridning.

Den höga sjukligheten i övre luftvägsinfektioner bland daghemsbarn i förhållande till hemmabarn har vidare belysts år 1948 av FRISELL³. Utgående från förutsättningen att den stora förekomsten av bakteriella infektioner bland daghemsbarn borde återspegla sig i en förhöjning av sänkingsreaktioner (SR) bland dem, bestämde han sänkingsreaktionen vid 2 tillfällen med 3—4 veckors mellanrum under hösten 1943 hos 196 barn från 3 daghem i Stockholm. Härmed jämförde han resultatet av en vid samma tid företagen bestämning hos 266 barn, som vårdades i sina hem. Han fann i åldersgruppen 0—2,9 år en statistiskt säkerställd skillnad mellan värdena för daghems- och kontrollbarnen ($24,0 \pm 1,3$ resp. $23,7 \pm 1,4$ för de förra, $14,9 \pm 0,6$ för de senare, allt i mm/tim.) En liknande skillnad kunde fastställas inom daghemsmaterialet

mellan åldersgrupperna 0—2,9 år och 3,0—7 år. Mellan värdena för den senare gruppen och motsvarande kontrollgrupp var skillnaden obetydlig. Hälsotillståndet bland daghemsbarn har vidare behandlats i en uppsats från danskt håll (AGNER 1944).⁴ Undersökningen gällde en allmän överblick över tillståndet bland barnen vid 5 genomsnittliga daghem i Köpenhamn, såsom det framgick vid 2 undersökningstillfällen samma år. Förf. fann, att 60,8% av barnen behöfve vidare observeras ur medicinsk synpunkt, och drog därav slutsatsen, att regelbunden medicinsk kontroll borde införas.

I den amerikanska litteraturen synes hitörande problem behandlats i jämförelsevis ringa utsträckning. I ett större arbete betitlat »Preschool day care», där LANDON & THOMPSON (1943)⁵ efter en historisk överblick i detalj definiera den minimistandard, som borde hållas av »war-time nurseries», behandlas i fråga om hälsovården emellertid de specifika infektionssjukdomarna, medan förkylningssjukdomarna icke beröras.

De viktigaste bidragen ifråga om studiet av hälsotillståndet bland daghemsbarnen ha kommit från England. Som en följd av de ökade anspråk, som krigsförhållandena ställde på den kvinnliga arbetskraften, ökade detta land antalet daghem från 104 år 1939 till 1 550 år 1944 med plats för 71 000 barn. De härigenom aktualiserade problemen och intresset härför återspeglades i en rad rapporter i fackpressen, där författarna beträffande barnens hälsa ofta hade relativt gynnsamma erfarenheter att meddela. Dessa författare beröra dock i huvudsak endast de specifika infektionerna bland barnen, WILLIAMS 1944⁶, BLONSTEIN 1945⁷, DOW 1945⁸, FORSYTH 1947⁹, NISBET 1947¹⁰. De kataralla luftvägsinfektionernas betydelse framhövdes emellertid av MACKAY, DOBBS och BINGHAM

⁴ Agner, S.: Lægeundersøgelse av Børnehavebørn. Ugeskr. f. læger 106: 23, 1944.

⁵ Landon, J. F. and Thompson, H.: Preschool day care. Arch. Pediatr. 60: 537, 596, 665 (43).

⁶ Williams, H. C. M.: Child health. Day nurseries and Nursery Schools. Medical aspects. Practitioner 153: 309 (1944).

⁷ Blonstein, J. L.: Year's work at wartime nursery. BMJ 1945: 1: 230.

⁸ Dow, J. F.: Notes on mixed short-term day nursery. BMJ 1945: 2: 21.

⁹ Forsyth, F. H. J.: Work at a Day Nursery. BMJ 1947: 1: 1947.

¹⁰ Nisbet, B. R.: Children in Day Nurseries. Lancet '53: 253 (47).

¹ Gyllensvärd, Curt.: Organisationen av det sociala arbetet på barnsjukhusen. Nord. Med. 5: 299 (1940).

² Melin, G.: Differenzen bland barn i förskoleåldern i Stockholm under tiden 1/1 -42—30/6 -45. Nord. Hyg. Tidskr. 27: 264 (46).

³ Frisell, E.: A comparison between the sedimentation rates of children in day-nurseries and Children cared for in their homes. Acta paed. 35: 1, 1948.

(1945)¹ i ett arbete över »The Haemoglobin Level of Children in War-time Day Nurseries».

De funno en subnormal hämoglobinnivå bland de undersökta barnen (3 daghem för sammanlagt 154 barn mellan 1/2 och 5 år) och satte detta i samband med att infektionsfrekvensen — särskilt för förkylningssjukdomar — var hög: »often nearly every child in the nursery had a running nose and one cold followed close on the heels of another».

Bland sina erfarenheter från två daghem i London under 3 1/2 års tid framhöll MENZIES 1946², att av barnen under 2 års ålder en avsevärd del ej ökade tillfredsställande i vikt trots riklig kost, och att infektionsfrekvensen var hög. Hon fäste vidare uppmärksamheten vid det betydliga antal barn, som lämnade daghemmet på grund av vantrivsel eller för att de ådragit sig smitta på daghemmet. En jämförande undersökning över förekomsten av vissa infektionssjukdomar mellan daghemsbarn och hemmabarn publicerades av ALLEN-WILLIAMS 1945³. Förf:s material av daghemsbarn bestod av 438 barn från 11 daghem, medan kontrollmaterialet bestod av 443 hemmabarn utvalda från barnavårdscentralernas register i samma område så, att de bildade grupperna voro jämförbara i fråga om ålders- och könsfördelning. De sjukdomar som studerades voro mässling, kikhosta, scharlakansfeber, lunginflammation och inflammation i mellanörat som en följd av någon av dessa sjukdomar mässling, vattenkoppor, skabb, impetigo och påssjuka, däremot inte de vanliga luftvägsinfektionerna. Uppgifter om inträffade infektioner hade tagits från tillgängliga journaler och insamlats från mödrarna. Sjukligheten jämfördes på basis av antalet under 2 1/4 års tid inträffade fall av de nämnda infektionerna tillsammans, beräknat per 1800 »child-months exposed to risk», och befanns vara i åldersgruppen 0—2 år 41,3 för daghemsbarnen och 12,1 för kontrollbarnen, i gruppen 2—4 år 42,7 och 16,8 och

¹ Mackay, H. M. M., Dobbs, R. H., and Bingham, K.: The Effect of National Bread, of Iron Medicated Bread and of Iron Cooking Utensils on the Haemoglobin Level of Children in War-time Day Nurseries. Arch. Dis. Ch. 20: 56 (1945) — se även (Mackay, H. M. Dobbs, R. H., Bingham, K. and Martin, W. J.: The Etiology and the Effect of Miner grades of Anaemia in Young Children Arch. Dis. Ch. 21: 145 (1946).

² Menzies, H. F.: Children in Day Nurseries with special reference to the child under two years old. Lancet 251: 499 (1946). (Se diskussion ibid. 251: 544 1946.)

³ Allen-Williams, G. M.: Incidence of Infections in War-time Day Nurseries. Lancet 249: 825 (1945).

i gruppen 4—5 år 29,0 och 7,6 respektive. De funna differenserna voro statistiskt säkerställda. Förf. pekar vidare på att infektionerna synas drabba daghemsbarnen vid en tidigare ålder än hemmabarnen. I diskussionen framhåller förf. de svagheter, varmed hennes primäruppgifter äro behäftade, framförallt att de båda materialen ej observerats av samma undersökare eller på samma sätt, och att journalerna ej förts för detta speciella ändamål.

En stor undersökning med sikte direkt på förekomsten av katarrala luftvägsinfektioner framlades följande år av the Day Nurseries Committee of the Medical Women's Federation (1946⁴). Den omfattade barn i åldern 1/2—5 år och gällde en jämförelse mellan barn, som i minst sex månader varit inskrivna på daghem (nursery group I, 2 136 barn) med dels barn, som tillhörde barnavårdscentraler i samma omgivning som de undersökta daghemmen (2 161 barn) och dels barn, som vistades på daghem sedan högst en vecka (nursery group II, 290 barn). Jämförelsen skedde på grundval av ett status, upptaget vid ett tillfälle för varje barn med hänsyn till förekomsten av förstörade svalgmandlar, snuva, andning med öppen mun och fysikaliska tecken på luftrörskatarr liksom kroppsvikt och allmänt hälsotillstånd. De undersökta daghemmen voro spridda över hela England, vilket medförde, att undersökarnas antal var mycket stort. Barnen vid vart och ett av daghemmen och vid motsvarande barnavårdscentraler undersöktes emellertid av en och samma undersökare inom en kort tidsperiod. Av resultatet vid jämförelse mellan »nursery group I» och barn, som tillhörde barnavårdscentraler må följande nämnas. Ifråga om förstörade svalgmandlar förelåg en statistiskt säkerställd övervikt för både gossar och flickor bland daghemsbarnen, liksom även beträffande konstaterad snuva och andning med öppen mun. Även luftrörskatarr befanns vanligare bland daghemsbarnen, men skillnaden var signifikativ endast för flickorna. Observationerna av allmäntillståndet vilka befunnos mera hänföra sig till barnens fysik än till det allmänna hälsotillståndet visade en högre frekvens daghemsbarn i mycket god form (»very fit») än bland barnen från barnavårdscentralerna. De förra voro också på det hela taget tyngre än de senare.

Med avsikt att utröna, om någon skillnad förelåg mellan welfare centre children och day nursery children vid början av de senares daghems liv, företogs en jämförelse mellan

⁴ The Health of Children in Wartime Day Nurseries. A report of an investigation by the Day Nurseries Committee of the Medical Women's Federation, in conjunction with W. J. Martin, PhD. BMJ 1946: 2: 217.

barnen från barnvårdscentralen och »nursery group II». Ingen skillnad kunde med säkerhet fastställas utom beträffande »nasal discharge», vilket antogs bero på att en betydlig del av daghemsbarnen hade fått en infektion redan första veckan på daghem.

En analys med hänsyn till olika åldersgrupper visade, att översjukligheten för daghemsbarnen var mest uttalad i 2—3-årsåldern, och att den gynnsamma effekt av daghemslivet, som kunde spåras på grund av signifikativt högre kroppsvikt, inskränkte sig till åldersgrupperna över 2 år.

Den av ovannämnda kommitté påbörjade forskningen fortsattes med en senare undersökning, som utfördes och framlades av Mc Laughlin (1947¹).

Även här gällde undersökningen en jämförelse mellan daghemsbarn och hemmabarn, varav de förra utgjorde barnen i 8 »war-time day nurseries» i Birmingham till ett antal av 557, medan de senare voro 641 barn, som utslutande vårdades i sina hem och bodde i samma bostadsområden som daghemsbarnen. Daghemsbarnen, 0—5 år gamla, hade indelats i 7 åldersgrupper, och kontrollmaterialet hade valts med sikte på samma åldersfördelning men för övrigt slumpvis. Undersökningstiden varade 1 år (nov. 1944—okt. 1945). Härunder hade förf. undersökt varje barn i princip en gång var åttonde vecka, varvid ett status upptagits (i likhet med ovan refererade undersökning) ehuru något utvidgat, och genomgångna infektionssjukdomar sedan föregående undersökning efterhört. Kontrollbarnen hade undersökts samma dag som motsvarande daghemsbarn. Uppkomna vakanser fylldes under året med nya barn. I medeltal undersöktes daghemsbarnen 3,1 gånger, hemmabarnen 2,4 gånger. Av de statistiskt bearbetade resultaten må följande refereras. Förf. fann, att förekomsten av luftvägsinfektioner med tecken på akuta lika väl som subakuta och kroniska tillstånd var 2—8 gånger högre bland daghems- än bland hemmabarnen och att denna skillnad var påtaglig i alla åldersgrupper. Hon kunde vidare visa, att förekomsten av mässling var högre bland daghemsbarnen, och fyra gånger högre bland de sannolikt mottagliga inom daghems materialet än inom motsvarande grupp av hemmamaterialet. Särskilt tydligt var detta bland barnen under 18 mån:s ålder. Beträffande kroppsvikten fann hon denna lägre för daghems- än för hemmabarnen under 2 års ålder. Motsatta förhållandet rådde över denna gräns, vilket sattes i samband med de extra livsmedelsransoner, som barnen på daghem komma i åtnjutande av.

¹ Mc Laughlin, M. E.: The Physical Health of Children Attending Day Nurseries. BMJ 1947: 1: 591 and 1947: 1: 631 (se diskussionen ibid. 1947: 1: 736, 782, 826).

De erfarenheter och synpunkter, som barnläkare såväl i Sverige som utlandet under de senaste årtiondena kunnat framlägga beträffande daghemmens medicinska risker, ha självfallet varit av stort värde för barnstugeverksamheten i vårt land. Förståelsen för de medicinska kraven på institutionernas planlösning och utrustning har långsamt — här och där uppenbarligen motvilligt — beaktats. Det är emellertid naturligt att det, så länge barnstugeverksamheten stod utanför samhälls kontroll och tillsyn, erbjöd vissa svårigheter att i full utsträckning få institutionerna att tillgodose de medicinska synpunkterna. Det kan sålunda förtjäna erinras om, att det så sent som för sex å sju år sedan icke fanns något stadgat om vad som borde fordras av den läkare, som anställdes vid ett daghem eller barnhem. Redan vid det utredningsarbete kring barnstugeverksamheten, som utfördes inom befolkningsutredningen i början av 1940-talet, fästes vikt vid de medicinska problemen. På utredningens initiativ företog t.ex. leg. läkaren Lars-Gösta Sterner en inspektionsresa till ett stort antal barnstugor våren 1942, varvid han kunde konstatera, att långt ifrån alla daghem stodo under regelbunden läkar kontroll. Av stort intresse äro även följande uppgifter från den undersökning, som gjordes om verksamheten vid barnstugorna 1944—45, och som tidigare ej publicerats.

Vid endast 143 av de 477 uppgiftslämnande avdelningarna undersöktes barnen vid intagningen av läkare. Vid daghemmen var emellertid detta åtskilligt vanligare än vid övriga avdelningar. Vid över hälften av daghemmen förekom sålunda läkarundersökning av barnen före intagningen, men endast vid knappt $\frac{1}{8}$ av förskolorna och knappt 8% av eftermiddags-hemmen.

Läkare funnos emellertid anställda vid 296 avdelningar, dvs. vid ca 60% av de uppgiftslämnande avdelningarna. Även i detta avseende hade daghemsavdelningarna det åtskilligt bättre ordnat än övriga avdelningar. 165 av 185 daghem hade läkare anställd men endast 113 av 215 förskolor och 18 av 76 eftermiddags-hem. När läkare fanns, besökte denne vanligtvis regelbundet institutionen.

Verksamhetsåret 1944—45 tvingades man på grund av sjukdomsfall stänga 33 daghem, 30 förskolor och 2 eftermiddags-hem.

Vid 2 av de 86 daghem, där spädbarn mottogs, höllos dessa ej skilda från övriga barn. Barn över 1 år voro fördelade på grupper vid 131 av de 282 institutioner, som lämnade uppgift i denna fråga.

Friskintyg vid anställning fordrades av personalen vid 409 av de 480 uppgiftslämnande avdelningarna, eller vid 174 av 183 daghem (95,1 %), 165 av 204 förskolor (90,9 %) och 70 av 93 eftermiddagshem (75,3 %). Av den tillfälligt anställda personalen fordrades inte friskintyg i lika stor utsträckning. 193 avdelningar, dvs. 90 daghem, 76 förskolor och 27 eftermiddagshem, fordrade emellertid, att även den tillfälligt anställda personalen lämnade friskintyg, när tjänsten tillträdde.

Endast vid hälften av avdelningarna undersöktes personalen regelbundet av läkare. Även denna läkarkontroll var mest utbredd bland daghemmen.

En vändning till det bättre kom först i och med det från och med 1944 insatta statsstödet. Socialstyrelsen, som nu blev tillsynsmyndighet för barnstugeverksamheten, upptog i samråd med medicinalstyrelsen frågan om hälsokontrollen samt de medicinska problemen på barnstugorna till diskussion och i oktober 1944 kunde normgivande råd och anvisningar i dessa frågor samt förslag till normalinstruktion för läkare anställd vid barnstuga meddelas. Av största betydelse blev att det i samband med 1945 års barnvårdslagstiftning stadgades, att hälsokontroll måste vara anordnad bl.a. på alla anstalter för halvöppen barnavård (SFS 506/45).

Vad innebär denna hälsokontroll i praktiken? I den av Kungl. Maj:t utfärdade stadgan för barnvårdsanstalter äro följande i detta hänseende relevanta bestämmelser införda:

9 §.

För varje barnvårdsanstalt skall finnas en läkare, som åtagit sig att övervaka hälsotillståndet hos såväl de intagna barnen som anstaltens personal samt att utöva tillsyn över vårdavdelningarna.

Läkaren skall avlägga regelbundna besök hos barnvårdsanstalten i den omfattning, som finnes påkallad med hänsyn till dess storlek, beskaffenhet och ändamål ävensom till övriga omständigheter, samt eljest besöka anstalten så snart anledning därtill förefinnes.

Läkarens skyldigheter skola vara avtalsenligt reglerade. I avtalet skall särskilt angivas

den omfattning, vari läkaren är skyldig avlägga regelbundna besök å anstalten.

10 §.

Innan barn i spädbarns- eller förskoleåldern första gången mottages vid anstalt för halvöppen barnavård, bör barnet hava undersökts av läkare. Sådan undersökning bör ock hava skett, om barnet efter frånvaro från anstalten under mer än tre månader ånyo skall mottagas vid densamma.

En mera detaljerad bild av hälsokontrollen på barnstugorna erhålles genom de nyssnämnda av socialstyrelsen utgivna råden och anvisningarna. Dessa meddela följande riktlinjer för barnstugornas hälsokontroll:

En rutinmässig undersökning av de på daghem intagna barnen skall äga rum minst två gånger årligen dock med beaktande av att där barnen under två år vårdas, tätare undersökningar erfordras. Innan barnen intagas på daghem skola de undersökas av läkare, vilken undersökning helst bör ske på läkarens egen mottagning och icke på daghemmet. Undersökningarna av daghemsbarnen avse att konstatera eller utesluta sjukdomstillstånd eller annan rubbning hos barnen och att avslöja barnens eventuella behov av specialvård (tandvård, tonsiller och adenoida vegetationer, hållningsfel eller andra kroppsliga deformiteter, hörsel- och synrubbningar etc.). Läkaren skall i varje särskilt fall lämna erforderliga råd till avhjälpande av dessa brister, men bör icke själv, annat än i undantagsfall, ägna sig åt behandling av sjukdomstillstånd hos de intagna barnen. Undantag utgöra endast de lättaste slag av rubbningar, vilka icke skulle kunna motivera särskilt besök hos läkare. Läkaren skall vara hälsokontrollant, icke behandlingsläkare. Det är viktigt att denna princip följes, då i annat fall läkarens tid kan bli alltför mycket upptagen med behandlingar och hans viktigaste uppgift, att övervaka daghemmets hygien och verksamhet och kontrollera barnens hälsotillstånd och utveckling, eftersatt. Det är också risk för att det vid läkarens besök i daghemmet samlas barn, som infinna sig emedan de äro sjuka, kanske till följd av smittosam sjukdom, varigenom de kunna utgöra en fara för de andra närvarande barnen. Om ett barn varit frånvarande mera än cirka 3 dagar och bortovaron betingats av sjukdom, bör barnet helst undersökas av läkare innan det efter tillfrisknandet tillåtes att ånyo intagas i daghemmet. I alla händelser bör sådant tillstånd lämnas först efter samråd med läkaren. För att underlätta läkarens möj-

lighet att fortlöpande kontrollera barnens hälsotillstånd bör orsaken till barnens bortovaro från daghemmet varje gång antecknas i närvarojournalen eller på hälsokorten. Med ledning av de förda anteckningarna om orsaken till ett barns frånvaro kan läkaren med föreståndarinnan diskutera de av henne vidtagna åtgärderna i de enskilda fallen och giva råd för framtiden.

Beträffande den psykiska omvårdnaden av barnen är det läkarens uppgift att med ledning av de upplysningar, som erhållits av personalen, och gjorda egna iakttagelser giva erforderliga råd rörande sättet att komma till rätta med fostringssvårigheter eller eventuella psykiska abnormiteter. Föreståndarinnan och den övriga kvalificerade personalen skola göra primärobervationerna beträffande barnens beteende och meddela sina iakttagelser till läkaren. Det måste ställas som ett absolut krav, att föreståndarinnan och gruppledarinna ha sådan utbildning, att de äro förtrogna med barns normala psykiska funktioner och vanliga avvikelser från det fysiologiska, så att de äro kompetenta att avgöra, för vilka barn läkarens råd bör inhämtas.

Vad beträffar barnens livsförsel under vistelsen i daghemmet skall läkaren ägna särskild uppmärksamhet åt barnens personliga renlighet, sättet för uppfödningen av de späda barnen och giva råd beträffande utspisningen av de andra barnen och tillse att födan är tillfredsställande sammansatt och även i andra avseenden lämplig för den ålder, för vilken den är avsedd. För att underlätta läkarens kontroll härmed skall föreståndarinnan bevara matsedlarna å den föda, som serverats varje dag. Med avseende å barnens vila skall läkaren kontrollera, att denna kan erhållas utan att barnen störas, att den är tillräckligt lång och att luftväxlingen och temperaturen i sovrummet äro tillfredsställande. Med avseende å utvistelsen skall läkaren kontrollera att barnen vistas i friska luften så länge som väderlek, måltider och sovtid medgiva. Renhållningen och luftväxlingen i lokalerna samt lekplatsens hygien och lämplighet skola av läkaren kontrolleras.

Läkaren bör eftersträva att få en uppfattning om de förhållanden, under vilka barnet lever utom daghemmet, om dess tidigare hälsotillstånd, om dess förutvarande uppfödningssätt, om dess hemmiljö etc. Dessa uppgifter skola av föreståndarinnan införskaffas av de anhöriga, så framt dessa ej äro närvarande vid läkarens undersökning av barnet. Uppgifterna böra införas på ett hälsokort på vilket även antecknas resultatet av läkarundersökningen, personalens iakttagelser om barnet och de råd som givits i samband med undersökningen. Det är lämpligt att modern eller någon annan nära anhörig, som väl känner

barnet, är närvarande vid undersökningen, varigenom alla behövliga uppgifter kunna erhållas och samtidigt modern kan av läkaren få eventuella behövliga hälsoråd med avseende å barnets uppfödning och livsförsel i det egna hemmet.

Läkaren bör vara föreståndarinnan behjälplig vid upprättandet av samarbetet mellan daghem och barnens egna hem och å föräldraaftnar av och till ställa sig till förfogande för elementära upplysningsföredrag över aktuella ämnen berörande småbarnens vård, uppfödning och fostran. På läkaren bör det även vila att främja ett samarbete mellan daghemmet och andra barnvårdsinstitutioner.

En av läkarens viktigaste uppgifter i ett daghem är att sörja för och kontrollera personalens hälsotillstånd. Varje i daghemmet tjänstgörande person, även tillfälliga vikarier, skola förete intyg om lungröntgenundersökning. Då även en vid tillträdet av befattningen med godkänt friskbetyg försedd vårdarinna under tjänstgöringens lopp kan ådraga sig sjukdom, som icke blott är av betydelse för henne själv utan dessutom kan innebära risk för barnen, måste personalens hälsotillstånd stå under fortlöpande kontroll. Denna bör bl.a. bestå i en förnyad undersökning åtminstone varje år, varvid särskilt avseende fästes vid frihet från smittosamma sjukdomar, särskilt tuberkulos. Vid minsta misstanke på sistnämnda sjukdom skall röntgenundersökning utföras. En kontroll av personalens hälsotillstånd mellan de periodiska undersökningarna är påkallad så snart någon företett sjukdomssymptom. Det måste vara daghemmets läkare, som avgör huruvida den sjuke må fortsätta sitt arbete eller om detta måste avbrytas till följd av sjukdomen. Innan en sjukskriven person tillåtes återtaga sitt arbete å daghemmet, måste tillstånd därtill inhämtas av den ansvarige läkaren, som därvid bör övertyga sig om, att risk för smittofara ej längre föreligger. En sådan kontroll sker lämpligast genom besök å läkarens egen motagningslokal.

I sitt hälsovårdsarbete i daghemmet måste läkaren i mycket hög grad kunna lita till föreståndarinnans omdöme och duglighet. Hon bör äga kunskap om infektionssjukdomar och näringsfysiologi. Föreståndarinnan (eller någon annan av den kvalificerade personalen) måste varje morgon summariskt inspektera barnen vid deras ankomst till daghemmet, och de av henne gjorda iakttagelserna tillsammans med av anhöriga lämnade uppgifter om barnet skola vara vägledande för hennes bedömning av barnens hälsa. Varje barn, som av sjukdomsanledning varit frånvarande, måste särskilt noga granskas, innan det sammanföres med de andra barnen. Föreståndarinnan måste göra sig underrättad om orsaken till barnets

frånvaro och anteckna detta i närvarojournalen. Vid minsta misstanke att barnet fortfarande kan vara smittosamt skall hon isolera detsamma och omedelbart sätta sig i förbindelse med daghemmets läkare och samråda med denne beträffande de åtgärder, som lämpligen böra vidtagas.

För att på ett effektivt sätt kontrollera hälsovården på ett daghem måste läkaren avlägga regelbundna besök å hemmet. Vid daghem där späda barn vårdas fordras minst 1 besök var 14:e dag, helst 1 besök i veckan. Vid övriga daghem 1 besök i månaden, helst var 14:e dag. Dessutom skall daghemmet besökas så snart anledning därtill finnes. Föreståndarinnan bör ha möjlighet och äga rättighet att mellan läkarbesöken stå i telefonkontakt med läkaren.

Om medicinalier förvaras på daghemmet gälla samma förvaringsbestämmelser som för barnhem.

Läkarens uppgifter i *barnträdgårdarna* äro desamma som i daghemmet med de modifikation, som betingas av den kortare vistelse-tiden. Hälsovårdsarbetet underlättas här av att ett sjukt barn i regel genast kan hemsändas. Barnen skola enligt utfärdade bestämmelser undersökas vid intagningen och vid varje termins början samt dessutom så ofta anledning finnes. Deras hälsotillstånd skall fortlöpande kontrolleras av läkaren genom regelbundna besök å anstalten och sådant besök bör ske minst en gång i månaden, helst var fjortonde dag och dessemellan bör föreståndarinnan ha möjlighet att stå i daglig telefonrapport med honom. Personalens hälsotillstånd skall övervakas på samma sätt som i daghemmet.

2. Kommitténs slutsatser och önskemål

Att sammanföra barn i stora grupper har alltid varit förenat med medicinska risker för barnen. Detta gäller speciellt barn i förskoleåldern. Det är givetvis i första hand på daghemmen man möter dessa risker i mera uttalad form närmast i form av riskerna för infektion och uttrötning.

Daghemsbarnen kunna när de insjukna icke alltid hållas i hemmet. Modern *måste* arbeta och har i de allra flesta fall icke tid eller tillfälle att stanna hemma för att vårda sitt sjuka barn. Barnet lämnas alltså till daghemmet även om det t.ex. är »förkylt».

I praktiken har det visat sig omöjligt att helt avvisa dessa sjuka barn från daghemmen. Härigenom utsätts självfallet de övriga barnen på daghemmen för infektioner. Det allvarligaste problemet inom daghemsvården äro också *de akuta luftvägsinfektionerna*. Även om de epidemiska barnsjukdomarna, såsom t.ex. mässling, vattkoppor, påssjuka och kikhosta lätt spridas inom daghemmen, är det väl snuva och hosta, halsfluss, luftrörskatarr och öroninflammation — dvs. just vad som brukar sammanfattas under benämningen akuta luftvägsinfektioner — som spela den betydelsefullaste rollen. Det är dessa luftvägsinfektioner, som många gånger kunna helt äventyra vården och bli daghemmens väsentligaste nackdel. Under vissa sjukdomsperioder under vinterhalvåret drabba förkylningssjukdomarna barnen på ett sätt, som gör problemet mycket allvarligt.

Liksom flera av de epidemiska sjukdomarna sprida sig även luftvägsinfektionerna genom droppinfektioner från sjuka till friska. Den vanligaste och mest betydelsefulla smittvägen är från person till person. De bakteriebärande dropparna indunsta i luften till stoftkorn och smittämnen kunna också med luftdraget föras långt från den sjuke och smitta ned friska personer i omgivningen. Eventuellt faller smittämnet till golvet som damm och röres på nytt upp vid sopning eller då barn leka på golvet. Barnet kan också få smittoförande damm på fingrarna och stoppa dem i munnen. Leksaker kunna även överföra smittoämnen liksom andra föremål, som varit i kontakt med ett infekterat barn, såsom näsdukar, handdukar etc. På dessa föremål kunna, om de icke rengöras, smittämnen leva kvar i åtskilliga månader. Det finns hundratals olika smittämnen, av vilka en del ge kortvariga och lindriga infektioner, andra långvariga och allvarligare sjukdomar. En luftvägsinfektion, som orsakas av ett smittämne, förlöper i regel gynnsamt så länge den sjuke icke utsättes för ny smitta. Denna nya smitta kan medföra öroninflammation, lunginflammation o.d. Det är detta som medför den stora

skillnaden mellan vård av barn i hemmet och på olika barnvårdsinstitutioner, där barn med olika infektioner sammanföras.

Förutom infektionsriskerna medför den långa tid som barnet tvingas tillbringa på daghemmet — 8—10 timmar per dygn — ur såväl kroppslig som psykisk synpunkt en uttröttningsfaktor. Barnet kan bli aptit- och sömnlöst och dessutom motoriskt oroligt och lättirriterat samt komma att lida av koncentrationssvårigheter. Så småningom blir det också grinigt och skrikigt. Genom de ibland under lång tid pågående infektionerna i kroppen och den samtidiga uttröttningsfaktorn få barnen aldrig tillfälle att återhämta sig. Speciellt när det gäller barn under 3—4 år, som dels lätt bli uttrötta och dels äro mera känsliga för infektioner, kommer detta förhållande att medföra allvarliga olägenheter. Med stigande ålder får flertalet barn en ökad motståndskraft.

Barnläkarna ha, som tidigare framhållits, sedan länge insett dessa förhållanden och i skilda sammanhang påtalat daghemmens medicinska risker för barnen. Den lämnade redogörelsen av olika utländska och svenska undersökningar på detta område under de senaste årtiondena visar också med vilket intresse dessa frågor omfattats av vetenskapen. Med hänsyn till att den svenska vetenskapliga forskningen emellertid tidigare icke ägnat något mera ingående bakteriologiskt studium av den luftburna smittan och då ett studium härav för bekämpande av infektionsriskerna på daghemmen måste vara av största betydelse inför en ev. framtida utbyggnad av dessa, tog kommittén redan vid början av sitt arbete initiativ till en vidgad forskning på detta område. Genom medel, som ställts till förfogande av Allmänna barnhuset, ha också en rad undersökningar om smittrisken på daghemmen utförts åren 1946—49. I bilaga 7 lämnar undersökningens ledare, professor Gunnar Löfström, en detaljerad redovisning för dessa infektionsundersökningar och deras resultat. Det kan knappast anses befogat att här återupprepa undersökningarnas uppläggnings- och genom-

förande, varför kommittén vill hänvisa till bilagan. Följande sammanfattande slutsatser må emellertid citeras:

Undersökningarnas viktigaste resultat torde med hänsyn till tidigare åsiktsbrytningar i denna fråga vara att daghemsvård för barn mellan tre—fyra och sju år synes fullt försvarlig med hänsyn till infektionsriskerna för barnen.

Mera tveksam måste man vara beträffande de yngre barnen, koltbarn och spädbarn. Om man uteslutande ser problemet ur infektionssynpunkt har undersökningarna gett exempel på beklaglig översjuklighet för dessa barngrupper och även vid de daghem, där hälso-tillståndet varit bäst har i ena daghemmet koltbarnen i det andra spädbarnen periodvis visat allt för höga sjuklighetssiffror. Frågan om spädbarnens och koltbarnens daghemsvård ur infektionssynpunkt måste underkastas fortsatt prövning och man synes för närvarande ur medicinsk synpunkt icke kunna rekommendera daghemsvård för barn under tre—fyra års ålder.

Undersökningarna ha fortsatt under 1949—50. Dr Gunnel Melin har i oktober 1950 till kommittén lämnat några uppgifter från bearbetningen av det nya materialet: en jämförelse mellan samtliga 5 i undersökningen ingående daghem visar sålunda att sjukligheten bland barnen är högst i åldern 1—2 år samt att sjukligheten bland 2—3-åringarna på goda institutioner förefaller att kunna hållas inom rimliga gränser. Ytterligare ha av 1949—1950 års undersökningar understrukits att betydelsefulla faktorer, när det gäller infektionsfrekvensen på daghem, synes vara institutionernas storlek, omsättningen i barngrupperna samt barnens sociala hemmiljö.

Redan tidigare ha barnläkare, förvärvsarbetande mödrar samt den på daghemmen arbetande personalen varit på det klara med daghemsvårdens medicinska risker för de små barnen. De nu utförda infektionsundersökningarna ha i så mätto endast bekräftat en gammal erfarenhet, men det värdefulla ligger i att flera års ingående *vetenskapliga* undersökningar på olika daghem nu fastslagit, att — om man ser problemet enbart ur smittosynpunkt — dag-

hemsvård för närvarande icke kan rekommenderas för barn *under 3 års* ålder.

Trots att de medicinska synpunkterna väl knappast böra helt dominera diskussionen om daghemsvård även för småbarn och trots att man ännu icke kan säga något slutgiltigt om vad denna översjuklighet hos daghemmens småbarn har för betydelse på lång sikt, är det uppenbart att varje planering av barnstugeverksamheten i vårt land måste ta hänsyn till det faktum att förkylningssjukdomarna förekomma bland daghemsbarnen i en utsträckning som knappast kan betraktas såsom »normal».

Vad kan nu samhället göra mot detta och *vilka åtgärder böra vidtagas på daghemmen för att minska deras medicinska nackdelar?* Först och främst vill kommittén understryka, att ett konstaterande av översjukligheten bland daghemmens småbarn icke bör leda till generella förkastelser mot all daghemsverksamhet eller ens för daghemsvård för barn *under 3 år* eftersom otillfredsställande bostads- och miljöförhållanden ofta kunna motivera daghemsvård för dessa åldersgrupper. Daghemsvård kan i dylika fall vara icke blott socialt utan även medicinskt försvarlig och rekommendabel. Det är sålunda icke lämpligt att på så sätt förstora de medicinska riskerna vid daghemmen att man därigenom driver tesen att daghemsvård som sådan är något förkastligt. Kommittén har svårt att inse att ett dylikt tillvägagångssätt gagnar de barn, vilka av olika skäl bli tvungna vistas på daghem eller dessa barns mödrar, som lätt bli skrämde av allt överdrivet och onyanserat ordande om daghemmens smittorisker. Eftersom man även i framtiden måste räkna med en viss ofrånkomlig ökning av daghemmen är det i stället angeläget att alla krafter möts i en strävan att stödja de mödrar, som bli tvungna lämna sina barn till daghem samt att för barnen göra det bästa möjliga av vistelsen där. Det vore således beklagligt om de fakta som framkommit vid de nyssnämnda infektionsundersökningarna i Stockholm skulle utnyttjas i någon slags »skrämselkampanj»

kring daghemmen; däremot böra självfallet mödrarna ständigt upplysas om de smittorisker, som alltid finns på daghemmen och hur angeläget det är att de själva medverka till att minska dessa risker.

De resultat, som vunnits vid infektionsundersökningarna, kunna därför icke sägas utgöra argument emot daghemmen *över huvud taget* och inte ens ur medicinsk synpunkt helt mot daghemsvård för de minsta barnen. Såsom kommittén redan framhållit i kapitel 6 i diskussionen om pro et contra kring daghemmen, bör det vara angeläget att arbetslivet och familjernas levnadsförhållanden så kunna utformas och stödjas att daghemsvård för dessa barn dock i görligaste mån begränsas. Något förbud mot att ta hand om barn *under 2—3 års* ålder på daghemmen kan emellertid inte tänkas bli uppställt, men det förefaller inte kommittén otänkbart om utvecklingen på lång sikt av sig självt skulle leda till att daghemmen endast komma att besökas av barn i *2—7 års* ålder. Därigenom skulle en del av de medicinska problemen kring daghemmen också bortfalla.

Redan nu tyda vissa tecken på att en sådan utveckling äger rum; några daghem för enbart spädbarn byggas numera icke och övriga spädbarnsavdelningar äro icke alltid fullbelagda. Den kraftiga reallönestegringen under 1940-talet, de ökade sociala förmånerna såsom barnbidrag etc. har gjort att många förvärvsarbetande mödrar ansett sig ha råd att stanna hemma hos sina barn under deras första år. Denna utveckling måste hälsas med tillfredsställelse eftersom den ligger helt i linje med de *barnavårdande* intressena: ur medicinsk och psykologisk synpunkt är det nämligen av största betydelse att kontakten moder-barn under barnets första levnadsår inte brytes.

Även om många förvärvsarbetande mödrar äro medvetna om att det både för deras egen och barnets skull vore bäst om de kunde få stanna hemma några år efter barnsörden är det sannolikt att ekonomiska skäl, yrkesambition etc. komma att väga tyngre för dem. Hela deras existens

— och därigenom ytterst även barnets välfärd — kan i många fall vara beroende av deras arbete och utkomstmöjligheter. Det räcker med en hänvisning till den stora kategorien ensamstående mödrar för att man skall förstå vilka problem, som förekomsten av små barn på daghemmen komma att skapa under överskådlig tid. Det blir därför angeläget att uppmärksamheten i stigande omfattning inriktas på hur man skall kunna undvika infektioner på daghemmen, hur man skall kunna göra dem ur medicinsk synpunkt så tillfredsställande och för barnen lämpliga som möjligt samt hur man skall förfara med de daghemsbarn, som trots alla försiktighetsåtgärder drabbas av infektioner och stegrad sjuklighet.

För att daghemsbarnen skola få leva i en så hälsobefrämjande miljö som möjligt är det nödvändigt att daghemmen byggas, planeras, organiseras och skötas på ett sådant sätt att de verkligen kunna sägas utgöra institutioner, där förebyggande hälsovård kan bedrivas. Denna strävan har kommittén sökt ge uttryck för i skilda sammanhang i detta betänkande; såväl den principiella diskussionen kring daghemmens för- och nackdelar, förslagen kring deras planlösning och inredning, måltidernas sammansättning och anordnande, personalens kvalifikationer etc. ha ytterst syftat till att göra daghemmen så ändamålsenliga och tillfredsställande, särskilt ur medicinsk synpunkt, som kan anses praktiskt och ekonomiskt möjligt.

Redan vid daghemmens utformning äro de medicinska synpunkterna av största betydelse; dessa peka otvetydigt på nödvändigheten av att institutionerna göras så små och hemliknande som möjligt. De själösa mastodontinstitutionerna, »anstalterna» av traditionell karaktär och utformning, måste utgöra ett förflutet skede inom den svenska barnstugeverksamheten. De tidigare refererade infektionsundersökningarna visa också att sjukligheten är större på sådana institutioner. Daghemmen böra alltså vara små och trivsamma, helst friliggande i nära anknytning till park eller

grönområde; vid eventuellt minskat behov kunna de lätt och tillfredsställande omvandlas till förskolor. Det är önskvärt att de ges en så central plats som möjligt inom bostadsområdet så att mödrarna med lätthet kunna lämna sina barn där och slippa spårvagns- eller bussresor med dessas infektionsrisker. Särskilt önskvärt är att daghemmen ha en god lekplats eftersom vistelsen utomhus och helst i fri natur är av väsentlig betydelse för det hälsovårdande arbetet på institutionen. Det må i detta sammanhang särskilt understrykas att de s.k. standarddaghem, som kommittén närmast ur ekonomisk synpunkt anser böra byggas i största möjliga utsträckning äro medicinskt fullt godtagbara. Dessa enkla, små daghem uppfylla nämligen de krav man gärna vill ställa på ett modernt daghem: låg, trivsam envåningsbyggnad med direkt utgång till lekplats samt i övrigt en sådan utformning att de kunna svara mot barnens egen värld och föreställningsliv, deras egen skala. Dessa små daghem böra ha goda förutsättningar att ge barnen en miljö, som så nära liknar hemmets som möjligt.

Även beträffande institutionernas inredning och planlösning finnas åtskilliga medicinska synpunkter, som böra uppmärksammas. Utöver den diskussion, som föres kring dessa frågor i kapitel 10, må här understrykas att daghemmen självfallet måste uppfylla elementära bostadshygieniska krav. Inredningen bör vara så enkel, praktisk och lättrenjord som möjligt. Ur infektionssynpunkt är det sålunda viktigt att golv och väggar äro av sådant material att de lätt kunna tvättas och hela inredningen bör vara sådan att den samlar så litet damm som möjligt. Man har tidigare ofta kraftigt understrukit, att de olika grupperna på daghemmen böra vara helt isolerade från varandra samt ha skilda ingångar. Det synes numera som om detta krav vad beträffar ingångarna icke behöver upprätthållas så starkt, under förutsättning att daghemmet planeras endast för ett par mindre grupper barn i åldrarna 3—7 år. Om spädbarn och barn under 3 år

emottagas är det dock ett oavvisligt krav, att dessa hållas helt avskilda från övriga grupper samt ha egen ingång.

För att minska risken för uttrötning bör uppmärksamheten inriktas på att om möjligt förkorta vistelsetiden. Kommittén har tidigare understrukt det önskvärda i att daghemsvistelsen endast i undantagsfall utsträcker utöver 5—6 timmar dagligen, men vill här ytterligare påpeka vilken vinst det ur hälsosynpunkt skulle innebära för barnen och indirekt även för mödrarna om vistelsetiden kunde begränsas. Nödvändigt är också att grupperna på daghemmen få vara små, varigenom uttrötningstendensen i viss mån kommer att minska. Önskvärt är vidare att man söker åstadkomma lämpliga och tillräckliga vilostunder under dagen. Av vikt är sålunda allt som kan göras för att åstadkomma rekreativmoment t.ex. i form av samlingsstunder under dagen och lugnande sysselsättning innan barnen hämtas eller gå hem. För att minska de psykiska nackdelarna med daghemmen bör personalen vidare söka vidmakthålla barnens kontakt med föräldrarna och själva etablera och underhålla kontakt med dem. Regelbundna föräldramöten måste sålunda betraktas som ett normalt led i daghemsverksamheten, men härjämte är det önskvärt att föräldrarna dagligen söka taga del av barnens beteende och upplevelser. Vidare måste man nå fram till ett så individuellt omhändertagande som med tillgängliga personalresurser är möjligt.

Det må i detta sammanhang påpekas att starka medicinska skäl tala för att varje barngrupp till ett daghem får tillräcklig och kvalificerad personal. Tanken att man skulle kunna sköta ett daghem på 27—30 barn med t.ex. endast ett par anställda — för att därigenom minska driftkostnaderna — är enligt kommitténs uppfattning verklighetsfrämmande och skulle icke gå att praktiskt genomföra, såvida man samtidigt önskar upprätthålla de mest elementära vård- och fostrarkraven och låta barnen i olika åldrar få leka och vårdas i små grupper. Kommittén vill sålunda under-

stryka att det antal anställda *inklusive* ekonomipersonal som bör finnas vid daghem utan spädbarnsavdelning — en anställd per 5 barn — icke kan anses vara i överkant. Tillkommer spädbarnsavdelning medför emellertid detta extra personal beroende på att spädbarnen kräva mer av individuell vård och skötsel. På ett daghem med spädbarn får man räkna med en anställd per 3,5 barn. Icke heller detta kan väl betraktas såsom obilligt utan helt i linje med de krav som ur medicinsk och barnavårdande synpunkt måste uppställas på en institution, som måste ta hand om och ansvara för mycket små barn 8—10 timmar dagligen. Såväl kommitténs infektionsundersökningar som en från alla daghem starkt omvitnad erfarenhet säger också att det för daghemmens rätta skötsel och en tillfredsställande hälsovård är *absolut nödvändigt med tillräcklig personal för varje barngrupp*.

Även med den utformning av daghemmen och deras organisation, som kommittén här förordar, torde man knappast komma ifrån de infektionsrisker, som anhopningen av barn ständigt för med sig. Infektionsbekämpandet bör därför intaga en central plats inom barnstugeverksamheten och hit hör också att söka öka barnens motståndskraft. En lämplig kost, tillräcklig vitamintillförsel, fullgod allmän vård, stärkande utevistelse, tillräckligt med sömn etc. äro härvidlag viktiga medel. Härtill sluta sig en rad åtgärder om vars värde man på grund av de i bilaga 7 omnämnda infektionsundersökningarna kunna ge ett bestämt förord. Särskilt viktigt synes sålunda vara att ventilationen är tillfredsställande och tillåter jämn temperatur och uppvärmning. Betydelsefullt synes uppvärmning genom värmeslingor i golvet vara. Undersökningar ha visat hur bakteriehalten starkt stiger vid lek i rummet och att den kan minskas genom ändamålsenlig ventilation. Det är av vikt att vädring sker på rätt sätt dvs. man skall öppna för fullt en stund så att luften bytes.

Det förefaller ännu föga troligt, att infektionsriskerna skola kunna minskas i en

utsträckning, som blir av praktisk betydelse genom inmontering av ultraviolettt ljus eller besprutning av daghemmens lokaler med bakteriedödande ämnen, eftersom barnens intima kontakt med varandra, enligt vad undersökningar nu visat, erbjuder större smittorisker än övrig luftburen smitta. Beträffande möjligheten att genom ympning skydda barnen mot långvariga bakterieinfektioner pågå försök och även rörande den mycket viktiga frågan om infektionernas inverkan på de små barnens allmänna kondition. Dessa undersöknings resultat böra avvaktas och erfarenheterna komma daghemmen till godo.

Ansvaret för att daghemsverksamheten blir tillfredsställande medicinskt övervakad ankommer i första hand på daghemmens läkare och föreståndarinnor. Vad beträffar personalen är det sålunda viktigt att den har tillräckliga kunskaper om de smittosamma sjukdomarna så att den får intresse för dessa problem och med auktoritet genomför erforderliga åtgärder. Frågan bör uppmärksammas redan vid barnträdgårdslärarinnornas utbildning så att de erhålla goda kunskaper även på hygienområdet. Särskilt viktigt är att försöka spåra upp smittokällor bland personalen så att icke denna smittar ned barnen och ökar infektionsriskerna.

Av största vikt är att läkarkontrollen på daghemmen blir så effektiv som möjligt. Riktlinjer för denna finnas redan uppdragna av socialstyrelsen.¹ Någon anledning att ändra eller uppmjuka dessa synes icke föreligga utan kommittén vill uttala sin fulla anslutning till deras allmänna grundsyn och de önskemål, som där uppställas.

Inför en framtida utbyggnad av barnstugorna, där visserligen huvudvikten icke lägges på daghemmen utan de pedagogiskt motiverade förskolorna med sin korta vistelsetid, aktualiseras emellertid problemet om samarbetet mellan barnstugorna och barnvårdscentralerna resp. -stationerna

¹ Råd och anvisningar i socialvårdsfrågor av Kungl. socialstyrelsen nr 16, Oktober 1944.

ifråga om förskolebarnens hälsokontroll. Det kan nämligen i framtiden anses onödigt att barnens hälsa kontrolleras annat än på den institution, där de mera regelbundet vistas. De förskolebarn, som i framtiden mera regelbundet komma att besöka de olika barnstugorna, böra följaktligen stå under hälsokontroll på vederbörande barnstuga och av dennes läkare. Pressen på barnvårdsorganen skulle därigenom bli mindre och dessa kunna ägna mer tid åt hälsokontrollen av övriga barn. Uppenbart är också att den förebyggande hälsovården på barnstugorna inför en mera kraftig ansvällning av dem icke kan skötas enbart av läkare. Skall hälsokontrollen bli effektiv dvs. innebära t.ex. regelbunden översyn och uppsikt, fortlöpande tuberkulinundersökningar, skärmbildsfotograferingar etc. samt infektionsprofylax överhuvudtaget och därjämte fortlöpande kontakt med hemmen ur hälsovårdssynpunkt, förutsätter detta på längre sikt även sjuksköterskeassistens. Förhållandet härvid är analogt med skolhälsovården, där en effektiv hälsokontroll knappast är tänkbar med mindre än att läkarna biträdas av sköterskor. Det må i detta sammanhang erinras om att statsbidrag till skolhälsovården icke utgå med mindre än att såväl läkare som sköterska tjänstgöra i skolorna. Detsamma skulle vara önskvärt även för barnstugeverksamheten. Det kan också med visst fog sägas att förskoleåldern för barnens framtida hälsoutveckling är en minst lika viktig tidsperiod som skolåldern och att hälsov övervakningen under åren före inträdet i skolan måste vara väl så effektiv som skolhälsovården.

För att åstadkomma en dylik effektiv hälsokontroll på barnstugorna synas olika lösningar möjliga. Sålunda ha på sina håll föreslagits att i varje fall de större städerna borde anställa särskilda *barnstugesköterskor*, som skulle få i uppgift att arbeta vid barnstugorna, assistera läkaren samt ev. i förekommande fall ge injektioner och förebyggande behandlingar. En dylik barnstugesköterskas arbetsuppgifter skulle i mångt och mycket överensstämma med de

som nu äro tilldelade sköterskorna på barnvårdscentralerna samt skolsköterskorna. Arbetsuppgifterna skulle alltså i stort sett vara följande:

1. Vikt- och längdkontroll.
2. Tuberkulinprov.
3. Urinprov.
4. Assistera vid de ordinarie läkarebesöken.
5. Assistera vid ev. vaccination (difteri, kikhosta m.m.).
6. Besök i hemmen i viss utsträckning.
7. Rådgivning etc. i hälsovårdsfrågor.

Med hänsyn till den under överskådlig tid rådande sjuksköterskebristen synes emellertid en lösning efter denna linje knappast realistisk. Däremot synes det kommittén önskvärt om en viss *försöksverksamhet* med en dylik särskild sköterskeorganisation för barnstugeverksamheten kunde igångsättas i mindre skala i några av de större städerna. Närmare riktlinjer för en dylik försöksverksamhet torde böra uppdragas av den centrala tillsynsmyndigheten i samråd med medicinalstyrelsen samt vederbörande kommuner.

På sina håll ha dessutom förslag framförts om att man borde söka åstadkomma en lösning av barnstugornas sköterskebehov genom anknötning till andra institutioner, där särskilda sköterskor för barnen redan finnas. Detta har ansetts motiverat med hänsyn till att barnstugesköterskans arbetsuppgifter icke skulle bli så betungande utan sannolikt medgiva även annan sköterskeverksamhet inom social- och sjukvården. Sålunda har förslag framförts om att såväl barnvårdsorganens sköterskor som skolsköterskorna borde inkopplas i barnstugeverksamheten och få assistera läkarna på daghemmen samt till stor del övertaga hälsokontrollen på förskolorna. Det har i detta sammanhang påpekats att en anknötning till barnvårdscentralerna tillämpats i Helsingfors med enligt uppgift goda resultat.

Med hänsyn till det starka behovet av sköterskor såväl inom skolhälsovården som

den övriga förebyggande barnvården samt det faktum att på de flesta håll i landet barnvårds- och skolsköterskeuppgifterna handhaves av en och samma person nämligen distriktssköterskan, vilken följaktligen är hårt arbetstyngd redan nu, synes den föreslagna anknötningen även till barnstugorna för närvarande knappast möjlig genomföra annat än i undantagsfall.

I samband med diskussionerna kring hälsokontrollen på barnstugorna har uppmärksamheten även inriktats på journalföringen på barnstugorna närmast i form av de s.k. *hälsokorten*. Här anmäla sig en rad problem ifråga om samarbetet mellan barnvårdscentralerna resp. -stationerna samt skolhälsovården. Dessa frågor böra dock bli föremål för fortsatta överväganden i samråd mellan den centrala tillsynsmyndigheten och skol- och medicinalstyrelserna. Särskilt önskvärt är att en standardisering och normalisering av barnstugornas olika hälsokort och blanketter kommer till stånd i anslutning till de hälsokort, som föras på övriga håll. Förslag i denna riktning har redan avgivits av kommittén i en särskild framställning till socialstyrelsen av den 25 november 1949.

Det kanske största problemet för hälsokontrollen på barnstugorna erbjuder emellertid *de lindrigt sjuka barnen*, vilka ju förorsaka att mödrarna måste försumma sitt förvärvsarbete för vårdnadsuppgifter hemma eller att barnen insmugglas på daghemmen och sprida smitta. Detta problem är kanske daghemmens allvarligaste, det som dagligen sätter personalen och mödrarna på svåra prov.

Eftersom infektionsbekämpandet på daghemmet är direkt beroende på möjligheterna att hålla daghemmet fritt från redan infekterade barn, är det naturligt att stort ansvar härvidlag åvilar den ledande personalen på daghemmet. Vederbörande daghemsföreståndarinna bör sålunda ha god kontakt med föräldrarna och få dem att inse nödvändigheten att endast skicka friska barn till daghemmet samt att hämta dem så fort de insjuknat. I många fall kan emellertid ett sjukt barn icke skickas hem

igen, eftersom det inte finns någon som kan taga emot det hemma eller sköta det. Av denna anledning är det särskilt viktigt att man på varje hälsokort för in uppgifter vart barnet skall taga vägen när det blir sjukt och måste hållas borta från daghemmet. På så sätt kommer sjukvården att förläggas utanför daghemmet, vilket måste betecknas som ett stort framsteg. Klart är att dylika adresser icke kunna erhållas i samtliga fall, men man kan nog i likhet med en barnläkare våga påstå, »att antalet erhållna adresser är direkt proportionellt mot föreståndarinnans energi».

En väsentlig roll i infektionsbekämpandet kan systemet med familjedaghem komma att spela. Dessa böra, såsom kommittén redan framhållit i kap. 7, betraktas som ett naturligt komplement till de ordinarie daghemmen och särskilt tilldelas viktiga arbetsuppgifter i samband med infektionsbekämpandet. Det är sålunda önskvärt att familjedaghemmen i första hand reserveras för barn, vilka äro lätt uttröttbara eller särskilt känsliga för infektioner.

Det synes kommittén lämpligt att dessutom ett system med familjedaghem av mera provisorisk karaktär och utan minderåriga barn kunde byggas upp kring varje institutionsdaghem och i intimt samarbete med detta, så att man till dem kunde översända barn, som på grund av infektioner måste avvisas från daghemmet. Frågan om vilka sjuka barn, som böra avvisas från daghemmet inrymmer svåra avvägningsproblem. Det går icke att här komma med några detaljerade eller bestämda riktlinjer utan avgöranden få fattas från fall till fall av föreståndarinnan och läkaren i samarbete. Man kan sålunda inte, vilket kanske vore önskvärt, skicka hem alla lindrigt sjuka barn. Det har för övrigt visat sig att ett sådant mera rigoröst hemskickande icke har den dominerande betydelse för infektionsbekämpandet som tidigare ansetts. Vid de i bilaga 7 omnämnda infektionsundersökningarna i Stockholm tillämpade man sålunda på ett daghem den principen att praktiskt taget alla sjuka barn, även lindrigt infekterade, hemskicka-

des. Daghemmet blev visserligen relativt fritt från snuviga barn — men febersjukdomarna visade ingen tendens att minska. Beläggningen på daghemmet blev även liten med därav föranledda oproportionerligt höga driftskostnader per barn och man synes med detta experiment knappast ha uppnått vad som kanske från början var meningen. Å andra sidan är det uppenbart, att man på daghemmet inte bör emottaga barn, som ha mera tydliga sjukdomssymptom, såsom t.ex. feber, rinnande snuva, diarré, öroninflammation m.m. Erfarenheten visar nämligen att sjukligheten på daghemmet i så fall skulle bli helt okontrollerbar.

Diskussionen om de lindrigt sjuka daghemsbarnens problem har pågått länge och olika förslag för att komma till rätta med dem ha framförts vid skilda tidpunkter. Självfallet vore det ur barnavårdande synpunkt av största värde om mödrarna till de sjuka barnen kunde beredas möjlighet att stanna hemma från sitt förvärvsarbete och vårda barnet i lugn hemmiljö. Ur psykologisk synpunkt är det nämligen av stor betydelse om t.ex. ett barn med feber får känna att det är barnets egen moder, vilken ser till det och att det vårdas i en miljö, som det känner igen. I många fall blir det emellertid omöjligt för mödrarna att försumma sitt förvärvsarbete och stanna hemma för vård av ett sjukt barn. Det bör i detta sammanhang kraftigt sägas ifrån att de då och då uppdykande förslagen om speciella daghem för sjuka barn, s.k. »snuvdaghem» icke på något sätt kunna rekommenderas. I praktiken skulle nämligen detta innebära att ett särskilt sjukhus skulle uppföras, där barnen mottogos och vårdades tills de icke mer voro smittförande, i regel 1—3 veckor, för en kostnad för samhället av kanske 20—25 kr. per barn och vård dag. Risker för »korsinfektioner», dvs. att barn från olika daghem smittade ner varandra ytterligare, skulle också bli stora på ett dylikt »snuvdaghem». Skulle man effektivt förhindra dylika farliga korsinfektioner borde varje sjukt barn få ett isoleringsrum för sig.

Var och en kan föreställa sig vilka kostnader detta skulle medföra.

I diskussionen kring de lindrigt sjuka barnens problem har emellertid ett intressant förslag framförts, nämligen att man i de större städerna borde söka intressera lämpliga kvinnor att genomgå mindre kurser för vård och sysselsättning av lindrigt sjuka barn. Efter examination skulle dessa kvinnor utrustas med en särskild sköterskeuniform, desinfektionsattiralj, kanske ett litet barnbibliotek. De skulle ha till uppgift att gå omkring i de olika hemmen och vårda sjuka barn. Samhället skulle på så sätt bygga upp en liten kår av sjukassistent-er åt förvärvsarbetande mödrar — vid sidan av eller kanske inom den ordinarie sociala hemhjälpens ram. Otvivelaktigt skulle en sådan kår få betydelsefulla arbetsuppgifter och bli särskilt uppskattad. Det synes kommittén önskvärt om en viss *försöksverksamhet* kunde igångsättas i de större städerna med dylika sköterskecentraler för lindrigt sjuka barn, varvid erfarenheterna från organisationen av familjedaghemmen samt den sociala hemhjälpen torde kunna lämna viss vägledning.

Frågan om hälsokontrollen av barnstugornas förskolebarn inrymmer ytterligare ett betydelsefullt problem nämligen *barnens behov av tandvård* samt möjligheterna att genom profylaktiska åtgärder redan bland förskolebarnen söka begränsa tandsjukdomarnas stora omfattning. Behovet av tandvård hos förskolebarnen i Sverige är som bekant mycket stort och frekvensen av tandkaries bland den allra största i världen. Det är därför särskilt betydelsefullt att en systematisk tandvård kan insättas

vid så tidig ålder som möjligt. Det väsentligaste bidraget härvidlag måste självfallet lämnas av folktandvården. Genom beslut av 1950 års riksdag skall också den systematiska barntandvården, i det fall där organiserad förskoletandvård icke förekommer, såvitt möjligt börja med 6-åringarna. I det fall där förskoletandvård organiseras kommer en dylik numera att börja med 3-åringarna. Även om en mera omfattande, effektiv småbarnstandvård sannolikt ej kan organiseras ännu på många år med hänsyn till tandläkarbristen, är det enligt kommitténs uppfattning av största värde att genom detta riksdagsbeslut grunden lagts till tidigt insatta åtgärder för en bättre barntandvård.

För att motverka tandrötans stora utbredning är det emellertid önskvärt att förskolebarnens tandvård i så stor utsträckning som möjligt löses efter *profylaktiska* linjer. Den förebyggande mödra- och barnvården torde här kunna lämna betydelsefulla bidrag. Önskvärt är dock, att barnstugorna i stigande omfattning ha sin uppmärksamhet inriktad på behovet av profylaktisk tandvård bland förskolebarnen. Barnen böra sålunda inriktas på goda munhygieniska vanor och deras socker- och sötsaksförbrukning bör begränsas. Kosten på daghemmen bör vara så ur olika synpunkter enkel som möjligt. Särskilt bör behovet av regelbundna måltidsvanor understrykas. Vid de regelbundna föräldramötena samt vid den dagliga kontakten med föräldrarna bör barnstugornas personal ävenledes söka stimulera dem till att ge barnen en fullvärdig föda och lära dem goda måltidsvanor.

Barnstugornas planlösning och inredning

1. Utveckling

Planlösningen och utformningen av barnstugorna ha de senaste decennierna i mångt och mycket skett efter slentrianmässiga linjer. Några närmare studier och analyser av hur dessa institutioner lämpligast böra utformas för att verkligen tillgodose barnens och personalens intressen på bästa tänkbara sätt ha veterligen först skett de senaste åren. En av kommitténs förnämsta arbetsuppgifter har varit att genom tillkallade experter upptaga dessa problem till ingående granskning. Sedermera har även HSB under anlitande av en av dessa experter upptagit frågan om barnstugornas planlösning och inredning till behandling och i en år 1948 utgiven broschyr redovisat de utredningsresultat, man kommit fram till.¹

Utformningen av barnstugorna har naturligtvis varit beroende av det faktum, att först under de senaste årtiondena den uppfattningen lyckats tränga igenom, att även den yttre miljö barnen leva i påverkar dem.

När *daghemmen* började växa fram i vårt land, inrymdes de ofta i privata villor. I viss utsträckning förekommo dock på sina håll även för ändamålet särskilt uppförda byggnader, t.ex. de s.k. småbarnsskolorna i Göteborg. (Se fig. 43.) Dessa voro ofta höga, kyrkliknande byggnader

¹) HSB:s byggnadstekniska utredningar nr 6 mars 1948. Förskolor och daghem. Distribueras av AB. Tidskriften Byggmästaren, Stockholm. Pris kr. 3:—.

gärna uppförda i sten med rundligt tilltagen takhöjd, vilken ansågs nödvändig för att ge myllret av barn på golvet tillräcklig luftkub. Fördelen med dessa gamla daghem var att samtliga hade egna tomter, där barnen fingo en naturlig och ofta god lekplats. Till största delen äro dessa institutioner numera moderniserade eller föreliggga planer på att riva dem för att lämna plats för modernare och ändamålsenligare byggnader.

Med tiden började emellertid daghemmen flyttas in i hyreshusen. På 1930-talet tog sålunda HSB initiativet till att bygga in sina »lekstugor» i desamma. HSB:s bostadsbebyggelse representerade på den tiden en nyhet inom svensk bostadsstandard, vilket även kom dess »lekstugor» inom fastigheterna tillgodo. Man började få fram mera ändamålsenliga institutioner. Men nackdelarna lågo å andra sidan i öppen dag. »Lekstugorna» planerades inte blott för barnets bästa utan byggdes och inreddes ofta för att tillgodose annan verksamhet såsom t.ex. samlingslokaler och gymnastik för vuxna osv. Genom att de nästan alltid inrymdes i hyreshus lästes ofta planlösningen genom trapphus, bärande väggar etc. och institutionerna kunde inte få den utformning, som hade varit önskvärd. Svårigheter visade sig snart också ur den synpunkten att hyresgästerna i husen började klaga över det buller barnen förorsakade, deras spring i trapporna etc. Några lekplatser för barnen funnos oftast inte utan i stället smala och tråkiga balkonger. Även där lekplatser för barnen kunde ordnas in-

till hyreshusen kvarstodo i alla fall olägenheterna av att hyresgästerna blevo störda av barnen och vice versa samt att damm och skräp ofta skakades ner på barnen från balkongerna och fönstren. Även i de mindre lämpliga souterrängvåningarna i hyreshusen inreddes daghem.

I slutet på 1930-talet aktualiserades emellertid frågan om barnstugornas lämpligaste utformning närmast med anledning av befolkningskommissionens betänkande om barnkrubbor och sommarkolonier, som framlades i juni 1938. Man kunde snart märka ett ökat kommunalt intresse för en bättre planering av barnstugorna i synnerhet som från medicinskt håll allvarliga erinringar började riktas mot deras utformning särskilt ur hygienisk synpunkt. Följden av denna läkarkritik blev att många arkitekter i samråd med läkare sökte skapa institutioner, som ofta kom att te sig sjukhusliknande. Den sanitära utrustningen i dessa daghem utgjorde förvisso ett framsteg — man fick stora, ljusa rum, men man kunde heller inte undvika ett irriterande korridorsystem och stora, i längden otrivsamma glaspartier. Mycken liten hänsyn ägnades emellertid i dessa institutioner de pedagogiska och psykologiska synpunkterna och barnens behov av hematmosfär. I vissa städer byggdes ofta en enda institution, dit alla barn skulle hänvisas. De nya, stora institutionerna visade sig mycket svårskötta och fick därför besvärligheter med att erhålla personal; som regel visade de sig icke heller vara så ekonomiska i drift, som man tidigare räknat med.

De daghem, som uppförts och planerats de senaste åren ha i regel varit relativt små med goda möjligheter till differentiering av grupperna samt ha lekplatsmöjligheter och för barnen inbjudande låga samt trivsamma byggnader med direkt kontakt med den omgivande lekplatsen. Man har sålunda nått fram till en syntes av de erfarenheter, som vunnits under de gångna åren.

Även *förskolorna* sakna ofta ändamålsenligt byggda lokaler i vårt land. Mycket ofta inhysas de i godtemplarlokalerna, för-

samlings-salar, hemgårdar och andra samlingslokaler. Vanligt är även att de inrymmas i souterrängvåningar, vilka trots goda isoleringsanordningar i praktiken visa sig vara mycket olämpliga, eftersom de inte kunna undgå att få ett osunt och otrivsamt utseende. Nackdelarna göra sig särskilt gällande då eldningen upphör på våren och innan den ännu börjat på hösten. På sina håll har man också övergivit sådana lokaler för förskolorna, eftersom barnen och personalen synas mera utsatta för infektioner i dessa än i förskolor med bättre lokaler. Under de senaste åren ha emellertid även förskolorna utvecklats mot mindre och mera trivsamma institutioner ofta i särskilda byggnader i parkerna eller inrymda i hyreshus, vilket för förskolelokalerna innebära mindre nackdelar än för daghemmen. Vad slutligen *eftermiddagshemmen* beträffar ha dessa i stor utsträckning varit förlagda till källarlokalerna och souterrängvåningar.

Det synes uppenbart, att tiden nu är mogen för en grundligare diskussion av barnstugornas planlösning och inredning än vad som tidigare varit fallet. Av denna anledning har kommittén särskilt sökt genomarbeta detta problemkomplex, varvid hela tiden problemställningarna angräps utifrån barnens, personalens, läkarnas, arkitekternas och byggnadsteknikernas speciella intressen. Först när dessa frågor på detta sätt penetreras från skilda utgångspunkter, men med det gemensamma målet att skapa så stimulerande och trivsamma institutioner som möjligt kan man nå fram till användbara slutsatser. Kommittén vill emellertid särskilt understryka att den följande framställningen i detta kapitel icke har till syfte att framlägga några statliga, absoluta *krav* eller *statsbidragsvillkor* för barnstugorna utan endast att för de skilda personer och organ, som medverka vid tillkomsten av en barnstuga, klarlägga hur en sådan institution *kan* och lämpligen även *bör* utformas. På detta som på många andra områden går det inte att tala om något fixt och för alla tider färdigt. Vad man nu vet är endast att utvecklingen går

mot för barn och personal trivsamma och hygieniska institutioner.

2. Förslag till normer och principer

Olika barnstugor

F. *Förskola*. Här vistas barn i åldern 3—7 år ca 3 timmar dagligen. Dess uppgift är att komplettera hemuppfostran, att ge barnen tillfälle till utvecklingsbefrämjande lek och sysselsättning under pedagogiskt och psykologiskt utbildad och erfaren personal. Några måltider serveras mera sällan — endast något lättare mellanmål, saft eller dylikt.

En förskola består av:

F 1. Barnträdgård för åldrarna 5—7 år.

F 2. Barnkammare för åldrarna 3—5 år.

D. *Daghem* och *halvdaghem*. Här vistas barn från $\frac{1}{2}$ år—7 år ca 5—10 timmar dagligen. Minst en måltid serveras. Daghemmets uppgift är att utgöra ersättning för den vård och fostran, som ett barn av någon anledning — i regel moderns förvärvsarbete — icke kan få i hemmet. Ett daghem kan bestå av följande avdelningar:

D 1. Barnträdgård för åldrarna 5—7 år.

D 2. Barnkammare för åldrarna 3—5 år.

D 3. Koltbarnsavgd. för åldrarna 2—3 år.

D 4. Spädbarnsavgd. för åldrarna $\frac{1}{2}$ —2 år uppdelad på liggbarn och krypbarn.¹

E. *Eftermiddagshem* anordnas för barn i skolåldern, vilkas mödrar ha förvärvsarbete. Barnen beredas tillfälle till läxläsning och lämpliga sysselsättningar som avkoppling. En lättare måltid serveras.

J. *Jordbrukardaghem* ha de senaste åren börjat anordnas på landsbygden under skördetid eller vid annat säsongbetonat arbete, då kvinnlig arbetskraft behövt tagas

¹ Kommittén vill här erinra om att benämningen spädbarnsavgdelning ur medicinsk synpunkt icke är riktigt adekvat med hänsyn till att avdelningen omfattar barn ända till 2 års ålder. Benämningen är emellertid allmänt vedertagen och användes därför även av kommittén.

i anspråk. De ha hittills i regel inrättats i provisoriska, tillfälligt upplåtta lokaler.

Som synes har ovan varje form av barnstuga eller avdelning försetts med en bokstavs- eller avdelning beteckning, stundom även bokstavs- och sifferbeteckning. Avsikten härmed har varit att i fortsättningen lättare särskilja de olika barnstugorna och deras avdelningar. En barnträdgårdsavdelning i en förskola bör sålunda helt enkelt kunna kallas en "F 1". På samma sätt bör t.ex. spädbarnsavgdelningen inom ett daghem kallas en "D 4". Ett konsekvent genomförande av dessa beteckningar torde på samma sätt som skett inom folkskolan ha stor betydelse.

Barnstugornas lämpligaste storlek

De olika undersökningar, som kommittén företagit samt de erfarenheter man hittills vunnit beträffande barngruppernas storlek samt därmed den lämpligaste storleken på barnstugorna, leda till följande resultat:

Som normalinstitution för *daghem* bör en institution för 27—42 barn betraktas. Denna bör vid 27 barn omfatta 12 barn i åldern 2—4 år + 15 barn i åldern 4—7 år, vid 30 barn 15 barn i åldern 3—5 år + 1,5 barn i åldern 5—7 år samt vid 42 barn 12 barn i åldern 2—3 år + 15 barn i åldern 3—5 år + 15 barn i åldern 5—7 år.

Som normalinstitution för *förskolorna* bör en förskola på 40 eller 70 barn betraktas omfattande vid 40 barn 20 barn i åldern 5—7 år på förmiddagen och lika många barn i samma åldersgrupp på eftermiddagen samt vid 70 barn 15 barn i åldern 3—5 år + 20 barn i åldern 5—7 år på förmiddagen samt lika många barn på eftermiddagen.

Ett *eftermiddagshem* bör normalt omfatta 15 barn.

I enlighet med vad kommittén tidigare i skilda sammanhang framhållit bör spädbarnen i största möjliga utsträckning hållas borta från daghemmen. I ovanstående siffror om den lämpligaste storleken på barngrupperna ha ej heller avdelningar för spädbarn medtagits. I den händelse ett

daghem eller en barnstuga emellertid måste byggas även för spädbarn böra icke fler än högst 10 sådana mottagas per institution. Dessa — omfattande barn i åldern $\frac{1}{2}$ —2 år — uppdelas i så fall på liggbarn och krypbarn. Högst 6 barn få därvid vårdas i samma rum.

Dagsprogram

Barnstugornas dagsprogram variera avsevärt beroende på tider för öppethållande, tillgång till lekplats osv. Programmen hållas f.n. inom följande ram:

Förskola:

Fri lek och sysselsättning utom- eller inomhus 1 $\frac{1}{2}$ —2 timmar, samling med sång, musik, rytmik och sagor $\frac{1}{2}$ —1 timme, mellanmål, lek och ordnade sysselsättningar 1 timme. Vanligast omfattar förskolan 3 timmar per dag.

Lokalbehov för olika barnstugor

F. Förskola

F 1. Barnträdgård för barn i åldern ca 5—7 år 20 + 20 barn, 1 barnträdgårdslärlarinna
3 m² lekrumsyta per barn. Lokalerna kunna utnyttjas av en förmiddags- och en eftermiddagsgrupp
Entré med kapprum och torkrum
Toaletterum
Expedition
Lekrum, vanligen 2 st
Personalutrymmen
Förvarings- och sekundärutrymmen
Om möjligt lekkök och slöjdrum och/eller annat inomhusutrymme för vatten- och sandlek

F 2. Barnkammare för barn i åldern ca 3—5 år 15 + 15 barn, 1 barnträdgårdslärlarinna och 1 praktikant
3 m² lekrumsyta per barn. Lokalerna kunna utnyttjas av en förmiddags- och en eftermiddagsgrupp
Lokaler i likhet med föregående avdelning

D. Daghem

D 1. Barnträdgård för barn i åldern ca 5—7 år 15 barn, 2 barnträdgårdslärlarinnor
3 m² lekrumsyta per barn
D 2. Barnkammare för barn i åldern ca 3—5 år Entré med kapprum och torkrum
Toaletterum
Isoleringsrum, 7 m²

Daghem:

Kl. 6.30—8.30 lek och sysselsättning, utom- eller inomhus (sång, musik, rytmik och sagor. Se ovan)
„ 8.30—9 frukostmål
„ 9 —11.30 lek och sysselsättningar, helst utomhus
„ 11.30—12.30 middagsmål
„ 12.30—14.30 vila med varierande tid för olika åldersgrupper
„ 14.30—15.30 mellanmål
„ 15.30—18 fri lek och sysselsättning.

Spädbarns avdelning:

Kl. 10 och 14 mat, övrig tid sömn och lek.

Eftermiddagshem:

Kl. 12—15 lek och sysselsättningar, utom- eller inomhus
„ 15.—15.30 måltid
„ 15—18 läxläsning, fri lek och sysselsättning.

D 3. Koltbarnsavd. för barn i åldern 2—3 år

2 lekrum, varav ett användes som mat- och lekrum och det andra som sov- och lekrum.

Förvaringsutrymmen (för britsarna m.m.) samt förbindelse med expedition, köks-, personal- och sekundärutrymmen
Om möjligt även lekkök och/eller slöjdrum etc.

D 4. Spädbarnsavd. för barn i åldern 6 mån.—ca 2 år

12 barn, 2 barnträdgårdslärarytor

3,5 m² lekutrymme per barn

Lokaler i likhet med avd. för 3—7-åringar.

4 liggbarn och 6 krypbarn, 1 barnavårdsläraryta och 2 barnsköterskor

4 m² uppehållsyta per barn

Barnvagnsgarage. För varje vagn beräknas 1,3 m² inklusive trafikytor

Entré och omklädnadsrum

Skötrum med tork och linneförråd

Isoleringsrum, 6 m²

Mjölkkök

Rum för 4 liggbarn

Rum för 6 krypbarn

Terrass

Personaltoalett

Städskrubb

E. Eftermiddagshem

Skolbarn i åldern ca 7—10 år i grupper med 15 barn

1 barnträdgårdsläraryta

3 m² uppehållsyta per barn

Entré med kapprum och tork

Toaletterum för flickor respektive pojkar

Lekrum, eventuellt med pentry

Hobby- och läsrum

Förvaringsutrymmen samt eventuellt förbindelse med expedition, köks-, personal- och sekundärutrymmen.

J. Jordbruksdaghem

Några fixa krav kunna icke uppställas. Det är naturligtvis fördelaktigt med särskilda lokaler, men i regel torde jordbruksdaghem inrättas såsom hittills i de mest skilda utrymmen och lokaler t.ex. skolor, bondgårdar, bygdegårdar etc. Kommittén vill emellertid erinra om fördelen av att uppföra särskilda byggnader för jordbruksdaghem. Dessa kunna i så fall — när de inte användas såsom daghem — disponeras såsom förskolor, väv- och systugor etc.

Gemensamma lokaler för hel institution

Expedition, golvyta minst 7 m²

Kök med förvaringsutrymmen

Personalutrymmen

Förvaringsutrymmen

Städskrubb

Pann- och bränslorum eller servisrum, där värme tillföres institutionen genom ledningar i kulvert.

Eventuellt lekkök, slöjdsal, tvättstuga med biutrymmen samt skyddsrum

Inom större institutioner med flera förskoleavdelningar eller förskola och daghem är det önskvärdt att samlingsal finnes

Redskapsrum, 10—15 m².

Exempel på några vanliga gruppkombinationer inom barnstugeverksamheten

Lokalenheter

Förskola (1)

20 + 20 = 40 barn

F 1 Barnträdgård 5—7 år

Förskola (2)

20 + 20
+ 15 + 15 = 70 barn

F 1 Barnträdgård 5—7 år

F 2 Barnkammare 3—5 år

Daghem (1)

+ 15
12 = 27 barn

D 1 — D 2 Barnträdgård 4—7 år

D 2 — D 3 Koltbarnsavg. 2—4 år

Daghem (2)

+ 15
15 = 30 barn

D 1 Barnträdgård 5—7 år

D 2 Barnkammare 3—5 år

Daghem (3)

15
+ 15
+ 12 = 42 barn

D 1 Barnträdgård 5—7 år

D 2 Barnkammare 3—5 år

D 3 Koltbarnsavg. 2—3 år

Daghem

15
+ 15
+ 12
+ 10 = 52 barn

D 1 Barnträdgård 5—7 år

D 2 Barnkammare 3—5 år

D 3 Koltbarnsavg. 2—3 år

Spädbarn 6 mån.—2 år

Barnstuga (1)

15
+ 12
+ 20 + 20 = 67 barn

D 1 — D 2
Barnträdgård
4—7 år

D 2 — D 3
Koltbarnsavd.
2—4 år

F 1
Förskola
5—7 år

Barnstuga (2)

15
+ 15
+ 12
+ 20 + 20
+ 15 = 97 barn

D 1
Barnträdgård
5—7 år

D 2
Barnkammare
3—5 år

D 3
Koltbarnsavd.
2—3 år

E
Eftermiddagshem
7—10 år

F
Förskola
5—7 år

Ovanstående visar några exempel på de vanligaste gruppkombinationerna. Större byggenheter äro i regel olämpliga och icke önskvärda. Förskola, daghem, eftermiddagshem osv. böra helst endast kombineras när så stor tomt finnes till förfogande, att väl avskilda lekplatser för de olika avdelningarna gå att ordna.

3. Tekniska synpunkter på inredning, material och konstruktion

Barnstugornas förläggning

Barnstugorna böra helst förläggas till särskilda byggnader. Deras egen skala och karaktär, som rätt utnyttjad kan utgöra ett effektivt inslag i stadsbilden, förloras om man tvingar in dessa institutioner i ett schema för en vanlig byggnad. Dessa önskemål kunna emellertid bl.a. av ekonomiska skäl, bristen på tomtmark etc. i våra större städer icke alltid tillgodoses och barnstugorna måste därför alltjämt ofta förläggas till bostadshus, då byggnadskostnaderna för institutionerna härigenom bli lägre än vid friliggande byggnader. När det gäller förskolor kunna dessa väl förläggas till bostadshus. Man bör därvidlag se till, att ljusförhållandena bli goda, att hyresgäs-

terna störas så litet som möjligt och att en lämplig lekplats kan ordnas. Fördelaktigast är dock att förskolorna få en egen friliggande byggnad helst i anslutning till park eller grönområde.

Önskvärdheten av att förlägga institutionen till en egen byggnad blir särskilt framträdande då det gäller daghem. Ett fullt tillfredsställande daghem kräver såväl en speciell planlösning som en lämplig utelekplats, vilket vanligen kan tillgodoses endast då daghemmet får en egen friliggande byggnad.

Vid valet mellan enplans- eller flervåningsbyggnad tala de flesta skäl för enplansbyggnader bl.a. följande: faran vid brand blir mindre, barnen slippa trappor och varje grupp kan lättare få egen ingång och direkt förbindelse med en egen del av lekplatsen. Detta i sin tur minskar infektionsriskerna och underlättar arbetet samt ökar trevnaden.

Material

Byggnadernas storlek och belägenhet medger i regel uppförande i trä. Då det för att få ändamålsenliga lekrum fordras att golvbeläggningen vilar på träunderlag, att väggarna förses med skyddande träpanel, eller liknande, och att taket har ljud-

absorberande beklädnad på träreglar, måste lekrummen i ett stenhus till stor del beklädas med trämaterial. I övriga utrymmen kommer däremot stenmaterialet bättre till sin rätt. Bl.a. erbjuder fuktisoleringen i toaletterum och skötrum mindre svårigheter i ett stenhus.

Emedan byggnadskostnaderna för ett stenhus i allmänhet icke bli mycket högre än för trähus och underhållskostnaderna för trähus äro större har man hittills i flertalet fall uppfört barnstugorna i stenmaterial.

Golv

Golv få ej ligga lägre än 30 cm över omgivande marknivå. I lekrum måste de vara »mjuka», varma, lätta att hålla rena samt kunna tåla vatten.

Entréer och toaletterum böra förses med massa- eller plattgolv.

Korkparkett och linoleum på träunderlag äro lämpliga golvbeläggningar. På betongundergolv bör läggas kork, då linoleum på betong ger en alltför hård yta. Trägolv utan beläggning förorsakar buller vid lek med rörligt material. Golv över utgrävda källarutrymmen böra såsom ovan framhållits uppvärmas åtminstone för kryp- och koltbarn.

Väggar

Invändiga väggytor skola förses med en ca 1—1,2 m högt skydd vilket bör vara tvätt- och spikbart samt motståndskraftigt för stötar. Lämpligt beklädnadsmaterial är t.ex. linoleum, hårda träfiberplattor, plywood eller panel. Putsade väggar äro olämpliga eftersom de ej tåla slag och stötar.

Fasadytor åtkomliga för barnen böra vara av oömt material.

Innertak

Tak i barnens lekrum böra vara ljudabsorberande. Om institutionen har särskild samlingsal bör innertaket utformas och beklädas så att god akustik erhålles, särskilt om samlingsalen är försedd med scen.

Fönster

Fönster i lekrummen böra placeras så att goda möbleringsmöjligheter med tillfälle till lämplig gruppindelning erhålles. I lekrum skall fönsterytan mätt i karmdager vara ca 20 % av golvytan.

Fönsterbröstningen i lekrum för koltbarn och äldre bör vara låg, ca 60 cm även i övre våningar, varvid dock måste tillses, att tillfredsställande säkerhetsanordningar finnas. Fönstren böra t.ex. vara inåtgående, nedre bågarna endast kunna öppnas med löstagbart vred och vädning ske genom öppningsbara överbågar e.d.

Låg fönsterbröstning är särskilt önskvärd i små rum för att motverka känslan av instängdhet.

För att hindra barnen från att nå fram och kladda på glasrutorna, kan det vara lämpligt med breda fönsterbänkar eller bord, vilka även kunna användas för blomsterodlingar m.m.

Dörrar

Dörrar böra utformas så att barnen ej klämma fingrarna. Särskilt viktigt är detta i kryp- och koltbarnsavdelningarna. Risk för klämning vid dörrens gångjärnssida undvikas om denna göres rund med vridning kring en vertikal axel i en karm med kvartcirkelformat urtag. Klämning vid dörrars framkant kan undvikas genom någon stoppanordning.

För mindre barn kan det ibland vara lämpligt med horisontalt delad dörr mellan två lekrum. Lärarinnan kan då hålla barnen skilda åt samtidigt som hon har kontakt med barnen i båda rummen.

Dörrhandtag böra placeras i normal höjd utom i kryp- och koltbarnsavdelningarna, där handtagen placeras 150—160 cm från golv på dörrar till utrymmen, dit man ej vill släppa barnen ensamma.

Om vikvägg användes, bör en del därav kunna tjänstgöra som vanlig dörr, även när vikedörren i övrigt är stängd och fixerad.

Trösklar böra undvikas åtminstone inom varje avdelning för sig, och där inte sär-

skilda krav på ljud- och värmeisolering föreliggande.

Glaspartier

Stora glaspartier göra naturligtvis ett ljust och luftigt intryck, men utgöra alltid ett riskmoment eftersom de kunna slås sönder och skada barnen. Dessutom förorsaka de personalen extra arbete, varför de helst böra undvikas inom avdelningar för barn över 2 år. Där glas mellan två rum motiveras av möjlighet till övervakning kan glaspartiet inskränkas. Glaspartier böra som regel icke göras högre än att man stående på golvet ledigt kan komma åt att putsa rutorna, alltså högst ca 180 cm.

Uppvärmning

Uppvärmningen av barnstugorna sker lämpligen med varmvattensystem. Radiatortypen skall vara lätt rengörbar och sådan att barnen inte kunna skada sig emot dem. Radiatorer med skarpa kanter böra byggas in eller placeras oåtkomliga för barnen.

I betonggolvet direkt på mark eller över kalla utrymmen inläggas i lekrum värmslingor, som hålla yttertemperaturen vid ca 18°. Temperaturen i lekrum skall vara normal rumstemperatur och i skötrum ca 22—24°.

Ventilation

Det har visat sig praktiskt om fönstren förses med öppningsbara överbågar för ventilation. Evakueringskanaler erfordras från såväl lekrum som biutrymmen. För mindre anläggningar är evakuering medelst självdrag det naturligaste, i större bör man dock använda sig av mekanisk ventilation.

Intagning av friskluft ordnas vid fönstren i mindre institutioner. För större heldagsinstitutioner kan lämpligen centralt friskluftsintag ordnas, varvid luften tillföres lekrummen efter värme och reningsbehandling genom perforerade innertak eller genom ventiler placerade i vägg. Om ventilationen sker genom ljudabsorberande plattor med lufthål skola dessa plattor vara av brandsäkert material.

Sanitär installation

Barnstugorna böra ha varmt och kallt rinnande vatten samt vattenklosetter. Varmvatten i kök, tvättställ och torkslingor bör finnas även sommartid. Varmvattenregleringen för toaletttrummen bör vara central och tillgänglig endast för personalen. Vid tvättställen skola barnen endast ha tillgång till tempererat vatten.

Elektrisk installation

Ljuspunkter och vägguttag böra placeras så att de befrämja en differentierad möblering. Vägguttag skola åtminstone för krypbarn, koltbarn och barnkammarbarn placeras på 120—130 cm höjd eller på annat sätt göras oåtkomliga.

Akustik

De akustiska problemen inom en barnstuga ligger främst i att inom lekrummen åstadkomma bullerdämpning. Det har visat sig att hus med stenstomme verka nästan som resonanslådor även om enstaka rum beklädas med absorberande material. Man har sålunda erfarenhet av att barnen i sådana rum lätt bli nervösa och dessutom vänja de sig vid att alltid skrika för att göra sig hörda, varför de även riskera att fördärva sina röster. Bullret blir även mycket nervpåfrestande för personalen. Mjukt material i inredningen t.ex. korkparkett eller linoleum på träunderlag på golven och ljudabsorberande takplattor ger goda resultat.

Trappor

Huvudtrappor till barnavdelningar i övervåningar böra göras raka och vid halva loppet byta riktning. Svängda trappor äro olämpliga. Trapporna utföras med normala mått och räcken förses med en extra ledstång för barnen, ca 60 cm över stegen. Yttertrappor till lekplatsen kunna lämpligen utföras av trä, även nedersta steget. Barn sitta gärna på trappor och för kryp- och koltbarn är trappklättring en nyttig lek. En trätrappa är varmare sittplats och inte så farlig vid eventuellt fall som en stentrappa.

Ramper utomhus äro mindre lämpliga och böra ersättas med trätrappor Om en ramp göres slät blir den hal, om den göres skrovlig kunna barnen skrapa sig illa vid fall, då de ha svårt att hejda sig när de en gång börjat springa. Ramper till barnvagnsgarage göras med trappsteg och lutningen ca 1:7.

Räcken

Räcken skola utformas så att de inte inbjuda till klättring och så att leksaker ej kunna stickas ut mellan spjälorna eller vid anslutningen till golvet. Om avståndet till mark är stort bör räcket göras minst 1,3 m högt för barn i åldrarna 1—7 år. Särskilda säkerhetsåtgärder måste vidtagas vid takterrasser och det bör observeras att ett lika effektivt skyddsräcke erfordras mot ett angränsande tak som mot de fria sidorna av terrassen. Vid terrasser med för blåst särskilt utsatt läge bör vindskydd lätt kunna uppsättas.

4. Rumsbeskrivning

Entré

Heldagsavdelningar böra ha skilda ingångar, förskoleavdelningar kunna däremot ha gemensam ingång. Om varje barngrupp får en egen entré får institutionen en mera hemlik karaktär, som särskilt för daghemsbarnen är av stor betydelse. Även den minskade infektionsrisken talar för en sådan uppdelning. Vid huvudentrén intill expeditionen bör anordnas en väntplats för besökande. Golven i entrén böra vara motståndskraftiga och lätta att hålla rena; även väggar och tak böra vara lätt rengörbara. Särskild köksentré erfordras endast vid större institutioner.

Barnvagnsgarage

Barnvagnsgarage skola vara uppvärmda och ventilerade samt tillgängliga utifrån. Om trappa erfordras skall den förses med ramp för barnvagnar.

För spädbarn, som ligga nedbäddade och i vagnarna rullas direkt in i barnvagnsgarage, måste finnas invändigt uppvärmd

förbindelse med kapprummet. Plats beräknas vanligen för vagnar till ca 80 % av spädbarnen. För koltbarnen kan barnvagnsgaraget förenklas. Sittvagnarna ha som regel inga ömtåliga sängkläder. De koltbarn, som åka sittvagn, kunna lyftas av ute och ledas in, varför en invändig förbindelse mellan barnvagnsgarage och kapprum här ej är absolut nödvändig. De lätta sittvagnarna kunna lyftas upp på en hylla och genom att två vagnar på så sätt kunna förvaras över varandra sparas utrymme. Plats beräknas i regel för vagnar till ca 40 % av koltbarnen. Golvbeläggning utföres med plattor eller stålslipad cement. Den bör vara spolbar med golvbrunn. Nedre delen av väggarna bör skyddas för stötar genom lämplig ytbehandling. Anordning för luftning och eventuellt torkning av filter o.dyl. bör vidtagas och garaget förses med tappkran och spolslang.

Kapprum

Kapprum böra om möjligt förläggas till yttervägg och ha öppningsbara fönster.

Kapprummen inredas med följande:

a) Kaphyllor. Dessa böra utformas så att de äro lätta att rengöra. För spädbarnen behövas öppna fack 20—25 cm per barn med plats för liggpåse eller overall samt lösa småpersedar. För koltbarnen behövs en indelad hylla ca 20 cm per barn med plats för hel overall, kofta, mössa, vantar o.dyl. Om overallerna skola hänga fritt på vanliga galgar bör hyllan placeras 1,15 m över golvet; för 3—7-åringarna bör hyllan vara ca 20 cm per barn och placeras 1,25 m över golvet. För eftermiddagshem användas vanliga klädhyllor med krokar 10—15 cm per barn och ca 1,35 m över golvet. Varje plats förses med namn eller bomärke.

I kapprum intill leksal eller större grupp- rum böra finnas klädkrokar för vuxna att användas vid föräldraaftnar, fester m.m.

b) Skohyllor. De skola vara lätta att hålla rena samt om de stå lösa på golvet lätt flyttbara, så att renhållningen ej försvåras.

c) Sittbänkar. I spädbarnens kapprum skall finnas bänk, där de vuxna kunna

lägga från sig barnen samt sitta när de kläda av och på dem. Höjden bör vara 37 cm. I kapprum för övriga barn intill 7 år skola sittbänkar finnas, höjden ca 20 cm.

d) Pallar. Om kapphyllorna äro så konstruerade att overallerna kunna hänga fritt måste koltbarnen och barnen i 3—5 års åldern ha några lätta, stabila pallar ca 20 cm höga för att nå upp till hyllan. I vissa fall kan det vara motiverat med hagar, där barnen placeras innan de omhändertagas av personalen.

Torkrum

Torkrum inredas i anslutning till kapprum i samtliga barnavdelningar. De böra ha friskluftsintag samt uppvärmnings- och evakueringsanordningar, som möjliggöra en luftsättning på minst 20 gånger i timmen.

Spädbarnens torkrum, som lämpligen kan förläggas i anslutning till skötrummet, användes huvudsakligen för torkning av sådana hemmaplagg som eventuellt blivit våta på väg till institutionen samt för krypbarnens uppsköljda byxor och blöjor. Koltbarnens torkrum måste vara större, då det förutom blöta byxor även vid behov måste kunna rymma så gott som alla barnens overaller och skodon, vilka måste kunna torkas på några timmar, eftersom barnen som regel inte ha tillgång till ombyte av ytterkläder. De äldre daghemsbarnen skola liksom koltbarnen på några timmar kunna få sina kläder och skodon torra, vilket fordrar rymliga och effektiva torkrum. Barnen i förskolor, vilka omhändertas endast några timmar om dagen, behöva endast mindre torkrum. Torkrummen inredas med upphängningsanordningar för ytterkläder och med hyllor för skor och småpersedlar.

Toalettrum

Toalettrummen särskilt i daghemmen skola vara dagerbelysta och ha goda vädringsmöjligheter. De böra förläggas så att de lätt kunna övervakas från lekrummen genom glasruta i dörren. 2—3-åringarnas toalettrum bör ha direkt förbindelse med lekrummet. God förbindelse med lekplatser

är också nödvändig såvida inte särskilda toaletter anordnas i samband med denna. För barnen upp till 7 år kan toalettrummet vara gemensamt för pojkar och flickor.

Inredning:

a) Wc-stolar: i förskola 1 per 15—20 barn, i daghem 1 per 6—10 barn. För 2—3-åringarna placeras wc-stolarna öppet mellan skärmar och för 3—7-åringarna mellan skärmväggar helst även försedda med dörr. Skärmväggarnas höjd bör vara ca 130 cm.

b) Tvättställ: 1 per 6—10 barn, placeras med överkanten 55 cm från golv för 2—3-åringar, 65 cm för 3—7-åringar och 70 cm för skolbarn.

c) Handdukhängare: i daghem skall varje barn ha märkt plats för egen handduk, kam och en dricksbägare. Handdukar böra hänga fritt från varandra och från vägen. Platsbehov ca 15—20 cm per barn. Hängarnas höjd över golvet för 2—3-åringarna ca 75 cm, för 3—5-åringarna ca 90 cm och för 5—7-åringarna ca 110 cm. I förskolan är det inte lika nödvändigt som i daghemmet att varje barn har egen handduk; där kan med fördel rullhandduk eller pappershandduk användas.

d) I toalettrum för 2—3-åringar bör dessutom finnas sköljho för småtvätt; korgar eller fack, ett för varje barn, för ombyteskläder ett mindre linneskåp samt utrymme för några pottor.

e) Eventuellt bör även en utslagstratt med varmt och kallt vatten inledas på 45 cm höjd över golvet med hylla för vattenkannor o.dyl.; även en bänk för vattenlek, höjd ca 35 cm bör finnas. I städer och samhällen med övervägande omoderna bostäder böra toalettrummen inredas med badkar, som böra vara inmurade och med överkanten 80 cm över golvet. Golvet belägges lämpligen med sintrade plattor.

Skötrum

Rummet skall vara beläget vid yttervägg, vara dagerbelyst och ha vädringsmöjligheter. Det bör stå i direkt förbindelse med ligg- och krypbarnens rum och genom glas-

partier skall personalen kunna ha uppsikt över barnen såväl i isoleringsrummet som i liggrummen.

Inredning:

Denna bör utföras så öppen och enkel som möjligt med tanke på att rummet lätt skall kunna rengöras och eventuellt desinficeras. Ett skötbord behövs per barngrupp, 65 cm djupt och 95 cm över golv, samt i anslutning härtill förvaring av potta, handfat, tvål, puder, salva, hemma- och daghemskläder i avdelade fack för varje barn.

Dessutom erfordras:

Torkställning för skötunderlägg, handdukar, tvättlappar och badhanddukar, avdelad för varje barn. Upphängningsanordningar för vaxdukar, en för varje barn samt för personalens handdukar. Ett barnbadkar på konsoller på väggen, överkantens höjd 1 m från golvet. I anslutning härtill plats för ett tvålfat och en badhandduk. Utslagsback med spolanfordning, på sockel, överkant 90 cm över golvet. Sköljho överkant 90 cm över golv. Tvättnekast om tvättstuga finnes.

I skötrummet bör plats finnas, där minst 4 barn åt gången kan sitta på pottan. Golvet beläggs med sintrade plattor.

I anslutning till skötrummet skall finnas linneskåp eller förrådsrum, där även medicinskåp, barnvåg, utepåsar, leksaker etc. kan få plats. Storlek ca 2 m².

Lekrum

Lekrummens läge skall vara soligt och om möjligt stå i direkt förbindelse med lekplats, terrass eller balkong. Rummen skola på fria ytor ge den rörelsefrihet, som är önskvärd för barnen i de olika åldrarna. Äldre barn behöva således större uppdelning och differentiering av lekytan än de yngre. 2—3-åringarna äro vid lek mera oberoende av sin omgivning, medan 5—7-åringarna fordra avskildhet för att kunna koncentrera sig på sin sysselsättning. Det är inte nödvändigt att alla lekrum ha ingång direkt från kapprum eller korridor. Genom att samla eventuella smårum kring

ett centralt grupprum får man något av den önskvärda hemprägel och lärarinnan kan lätt överblicka sin avdelning. Då övervakningsmöjlighet fordras mellan två rum insättes ett mindre fönster. Större glaspartier böra däremot undvikas.

Takhöjden bör ej understiga 2,6 m och golvet skall ligga minst 30 cm över den omgivande markens nivå. Golvbeläggningsen bör vara mjuk, varm, halkfri, okänslig för vatten samt lätt att hålla ren. Det lämpligaste materialet för golvbeläggningsen är linoleum och korkparkett.

Viktigt är att väggarna äro tvättbara. För att skydda dem mot åverkan bör de till ca 1 m höjd beklädas med linoleum, träfiberplattor, plywood eller panel. Innertak i lekrum och spädbarnsrum förses med ljudabsorberande beklädnad.

Inredning:

a) I *förskolan* skola lekrummen ha plats för bl.a. följande lösa inredning: Öppna och slutna fack för lekmaterial samt lådor för varje barn. Sittplats vid bord för varje barn. Dockvrå avskild genom ev. löstagbara skärmväggar ca 125 cm hög eller i kombination med lekkök. Om särskilt lekkök ej finnes bör dockvrån förses med elektrisk spis, diskbank och förvaringsutrymmen. Arbetshöjden på dessa bör vara 65 cm. Hyvelbänkar i de fall då institutionerna ej ha särskilt slöjdrum. Piano i det största lekrummet eller i gemensam lek- och samlingsal, som också i något hörn förses med en soffgrupp. Ribbstolar, planteringsbord m.m.

b) *Daghemmets spädbarnsavdelning*

Rummet för liggbarn inredes med:

4 spädbarnssängar, ca 50×100 cm, med höga sidor så att barnen inte behöva selas utan kunna röra sig fritt utan risk att ramla ur sängen. Sängarna skola placeras mot innervägg 1 m från varandra och helst vinkelrätt ut från väggen. Utrymme för uppställning av en lekhage bör finnas. Eventuellt kan sängarna utnyttjas som hage för de minsta barnen genom att en stadigt träskiva

fixeras över sängkläderna i varje barns säng.

Bord och stolar för personalen.

Rummet för krypbarn inredes med:

4 spädbarnssängar samt 2—3 sovbit-sar. Man bör beräkna 4,5 m² per barn. Eftersom barnen i denna grupp skola lära sig gå och röra sig stadigt innan de överflyttas till koltbarnens avdelning böra barnen få tillfälle att röra sig fritt på golvet. Ytan bör helst uppdelas i ett sov- och ett kryprum.

Bord och stolar för barn och personal.

All inredning utföres utan skarpa hörn och kanter, då barnen i denna ålder ofta falla och lätt skada sig.

Till spädbarnsavdelningen skall höra terrass eller balkong, där barnen kunna få vistas ute. Regnskydd bör finnas lämpligen med råglastak. Vind- och solskydd kan ordnas med markisväv.

c) *Daghemmets övriga avdelningar*

Lekrummen för 2—3-åringarna användas som mat- och lekrum resp. sov- och lekrum. Golvytan bör beräknas efter 3,5 m² per barn. Mat- och lekrummet inredes med sitt-plats för varje barn vid bord och pallar. Brits med kudde och filt för varje barn förvarade i britsskåp i ett lekrum eller på britsvagnar, som rullas in från förrådsrum. Sov- och lekrummet inredes med öppna och slutna fack för lekmaterial samt lådor för varje barn.

Koltbarnen behöva stora och stadiga leksaker, som tåla att kliva på. Exempel på material: rullstolar, trappstege eventuellt med rutschbana, gungbåt, vagn, dock-säng, klotsar.

Lekrummet för 3—7-åringarna bör med-ge 3 m² yta per barn. Barnen böra kunna delas upp på minst 2 rum. Rummen böra disponeras på samma sätt som 2—3-åring-arnas och inredas i likhet med förskolan.

d) *Eftermiddagshemmet* inredes så hem-trevligt som möjligt med arbetsplatser i smårum. Samlingsrummen böra helst för-ses med soff- och sittgrupper, studieplatser och gemensamma förvaringsutrymmen.

Lekkök

Småbarn äro mycket intresserade av alla sysslor, som höra hemma i ett kök. På mindre daghem kunna barnen ofta beredas tillfälle att få deltaga i arbetet i daghem-mets kök. Det kan dock icke ske i tillräck-lik utsträckning för alla barn. För detta ändamål är det värdefullt med ett litet lek-kök, inrett speciellt för barnen i anslutning till barnavdelningarna. Där kunna barnen få hjälpa till med att tillreda enklare mel-lanmål, duka, diska, baka födelsedagskakor etc. Diskbänken användes dessutom för vattenfärger, docktvätt, skötsel av kruk-växter etc. Det bör vidare observeras, att alla småbarn dessutom ha ett verkligt be-hov av all slags vattenlek. Om särskilt utrymme för lekkök saknas, kan en låg diskbänk eventuellt med elspis mycket väl inredas i ett hörn av ett av lekrummen. Det innebär visserligen en icke oväsentlig extrakostnad att inrätta ett särskilt lekkök, men detta erbjuder i gengäld barnen ett hållbart och mycket värdefullt lekmaterial, något som i längden lönar sig.

Inredning: 2 plattors el-spis med bak-ugn, diskbänk samt arbetsbänk för mat-lagning och bakhord. Spis och arbets-bänk bör vara ca 65 cm över golvet. Ut-rymme för matbord och stolar bör finnas. Materialen bör huvudsakligen placeras i under-skåp, så att de mindre barnen nå alla skåp.

Britsförvaring

Daghemsbarn skall få tillfälle till mid-dagsvila och det är lämpligt att de då vila på britsar. Varje barn har egen kudde och filt. Britsarna förvaras i särskilda brits-förråd i anslutning till lekrummen eller på s.k. britsvagnar, vilka ställas upp i ett sär-skilt utrymme. Britsarna böra förvaras på sådant sätt att personalens arbete under-lättas samtidigt som hygieniska krav upp-fyllas.

Britsförrådet skall vara väl ventilerat. Britsarna kunna även förvaras i väggfasta skåp från vilka de kunna fällas ned direkt, men denna anordning medför som regel ett

otillfredsställande utnyttjande av väggytorna.

Lekmaterialförråd

Varje avdelning inom förskola och daghem skall förses med lekmaterialförråd. Lekmaterialet förvaras dels i lösa förvaringsmöbler i lekrummen, dels i särskilda materialrum.

Inredning:

Kassetter för kartong 60×80 cm och klippark.

Hyllinredning, lådor och fack.

Torkställning för modelleringsbrickor kan lämpligen placeras i förrådsrummet. För brickorna böra finnas spårade lister så att brickorna kunna placeras i varierande höjd.

På golvet skall finnas plats för 2—3 lådor på hjul för klotsar, bygglådor etc.

Förvaringsutrymmen för verktyg, material, färdiga arbeten till träslöjd, lera, vattenkoppar, färgkoppar, våta trasor och städmaterial böra finnas.

Isoleringsrum

I förskola fordras inget särskilt isoleringsrum. I regel kunna insjuknade barn sändas hem omedelbart eller kan expeditionen användas vid tillfällig isolering.

I daghemmet skall ett isoleringsrum alltid finnas för minst 30 barn. Önskvärt är att få ett för varje barnavdelning. Man beräknar minst 6 m² för spädbarnen och minst 7 m² för kryp- och koltbarnen. De böra lämpligen förläggas i anslutning till entrén eller kapprummet och böra vara så belägna att de genom ett litet fönster kunna övervakas från lekrum, skötrum eller dylikt.

Inredning: Säng, tvättställ, leksakshylla, bord och stol.

I avdelningar för barn 2—3 år och 3—7 år förlägges isoleringsrummet i anslutning till lekrum, dock ej med dörr till detta men i förbindelse med entréutrymme.

Inredning: Brits eller dyschatell, tvättställ, lekmaterialskaåp, bord och stol.

Vatten i isoleringsrum skall kunna avstängas.

Slöjdsal

Tillfälle till slöjd bör finnas inom alla institutioner. För mindre barn och i enklaste fall kan en hyvelbänk placeras i ett mindre lekrum. Särskild slöjdsal är dock önskvärd, då arbetet vid hyvelbänkar är både bullersamt och dammspridande. Neutralt belägen, t.ex. i en markvåning, kan slöjdsalen vara gemensam för en hel institution. Väggbeläggningen bör upp till ca 1 m över golvet förses med träpanel.

Inredning: Hyvelbänkar, limbänk med rostfri beklädnad, elektrisk platta, vatten och avlopp, verktygsskaåp samt förrådsutrymmen för virke, färdiga arbeten m.m.

Samlingssal

Denna förlägges lätt tillgänglig för samtliga avdelningar. Den utnyttjas för rytmik och som rörelselokal, ibland som sovsal för 3—7-åringarna, för föräldramöten samt för uppförande av tablåer och sago-spel. Den bör förses med en mindre scen, omklädnadsrum och garderober. Dessutom bör stolförråd och pentry finnas.

Kök och mjölkök

Daghemsbarnen få inom institutionen i allmänhet 3 mål mat — se vidare kapitel 11. Daghemsköket blir till funktionen ett familjekök i förstorad skala. Köket skall skötas av 1—2 personer.

För daghem med 27 barn beräknas följande minimiutrustning: 6-platts elspis med 2 ugnar, kylskaåp 85 l, diskbänk 2,4 m, arbetsbänk 2,4 m, underskaåp 1,8 m, skafferi och speceriförråd ca 4 m². Om ytterligare en daghemsgrupp eller eftermiddagsavdelning tillkommer bör kylskaåpet rymma 130 l, diskbänken ökas till 3 m, underskaåpet till 2,4 m, servisskaåpet till 2,4 m samt skafferi- och speceriförråd till ca 6 m². Plats bör beräknas för stor mjölkspann, 25—50 l.

Mörka ventilerade förrådsutrymmen böra finnas i källare för potatis och rotfrukter samt för institutionernas förråd av saft, sylt och konserver. Alternativt kan servis och bestick förvaras i skaåp i förvaringsrum, i skaåp i lekrum eller i servisivagnar.

Mjölkkök inrättas i spädbarnsavdelningen. Barnsköterskorna laga där själva barnens mat, oftast av halvfabrikat från institutionens egentliga kök. Då vällingar ofta måste vispas oavbrutet i 10—15 min. bör mjölkköket förläggas så att sköterskan hela tiden har uppsikt över barnen genom ett fönster och alltså inte onödigtvis tvingas avbryta matlagningen för att springa och se till barnen.

Erforderlig utrustning:

2-platts elkokhäll, kylskåp 45 l, diskbänk 1,2 m, arbetsbänk 1,2 m, underskåp 0,6 m, skafferi 0,5 m², lådor för redskap, gryner etc.

Administration och personalutrymmen

Expeditionen bör förläggas centralt och i anslutning till huvudentrén. Den inredes med skrivplats, 1—2 stolar för besökande, förvaringsplatser, läkarskåp och tvättställ. I anslutning till expeditionen bör finnas väntplats för besökande, kapprum och toalettrum samt garderob.

Personalens dagrum förlägges nära köket då detta i allmänhet även tjänstgör som matrum. Det inredes med matplats, bekväma stolar, bokhylla och dyschatell.

Personalens omklädningsrum och toaletter. Omklädningsrum i daghem förses med tvättställ, wc, dusch, låsbara klädskåp, djup minst 55 cm med hylla för hattar och väskor. Är rummet beläget i källarvåningen bör en särskild personaltoalett finnas i anslutning till barnavdelningarna.

Sekundärutrymmen

Linneförråd förlägges centralt. Spädbarnsavdelningen bör ha separat linneförråd.

Städskrubbar. En större centralt belägen städskrubbar bör finnas i varje institution, varjämte mindre städskrubbar äro önskvärda i anslutning till varje barnavdelning.

Tvättstuga med elektrisk utrustning är nödvändig endast i daghem med spädbarnsavdelning. I den mån man kan ersätta blöjor med cellstoff kommer emellertid även en spädbarnsavdelning att kunna klara sig med en veckotvätt. Tvät-

ten kan i så fall eventuellt lämnas bort eller utföras i närbeläget, kollektivt tvättereri. Möjligheter till småtvätt skall dock finnas inom varje heldagsinstitution. Alternativt utföres småtvätten i resp. barnavdelningens toalettrum eller i särskild småtvättstuga. Torkrum bör finnas i anslutning till tvättstugan. Förutom torklinor bör det även finnas spjälhyllor, där ylesaker kunna bredas ut.

Diverse utrymmen. Rum för mindre reparationer bör finnas såvida inte särskilt slöjdrum finnes. I direkt anslutning till tvättstugans torkrum är önskvärt med ett strykrum.

Utrustningslistor

Förslag till fullständiga utrustningslistor för daghem med spädbarnsavdelning omfattande leksaker och lekmaterial inomhus, lekredskap utomhus, linne-, skötrums-, köks-, mjölkköks-, städskåps-, läkar- och kontorsutrustning samt möbler ha uppgjorts av kommittén och återgives i bilaga 10. Även ett förslag till utrustning av förskola har uppgjorts i bilaga 11. Kommittén är emellertid angelägen att starkt framhålla att dessa utrustningslistor endast äro att betrakta såsom *förslag*, en mall att gå efter — ej såsom krav eller fixa normer.

Lekplatser

Varje barnstuga bör ha tillgång till lekplats, vars areal bör vara mellan 10—20 m² per barn. Lekplatsen skall vara inhägnad och i heldagsinstitutioner bör den vara avdelad för varje åldersgrupp.

För 1—2-åringarna ordnas i lämplig förbindelse med terrassen en lekplats med gräsmatta och grusplan med sandlåda. 2—3-åringarnas område bör ha en del belagd med trädgårdsplattor för lek under den blöta årstiden, dessutom gräsmatta och lekredskap, exempelvis rutschbana, klätterdjungel, gungbräden, räck samt grusplan med sandlåda.

3—7-åringarnas lekplats bör ha ett plattbelagt område nära byggnaden, gräs- och grusplan med lekredskap samt helst även plaskdamm och trädgårdsland. Önskvärt är

att även dusch ordnas samt att barnen där de lokala förhållandena så medgiva få tillfälle att syssla med djur. För 3—7-åringarna bör en s.k. bygglekplats anordnas omgiven med häck eller liknande. Den bör ha ungefär samma bygg- och lekmaterial som på de stora lekplatserna — se vidare kap. 7, s. 214 ff. Där de lokala förhållandena så medgiva böra barnen få tillfälle till lek i en orörd skogsbacke.

Ytterligare synpunkter på lekplatserna och deras material ha framförts i kap. 7 s. 214—236.

Lekmaterielens vård

Lek- och arbetsmateriel är icke en engångskostnad, utan lämpligt anslag bör finnas upptaget härför i den årliga utgiftsstaten. Många institutioner ha sedan gammalt denna fråga väl ordnad, men fortfarande finnas de som icke ha något särskilt anslag för detta ändamål eller ett otillräckligt sådant. Institutionernas materielbestånd är också mycket skiftande och, då inga fasta anslag finnas för ändamålet, är det omöjligt att bedöma, om bristen på materiel beror på rent ekonomiska orsaker eller på lärarinnans sätt att sköta denna del av sitt arbete. Barnens lek- och arbetsmateriel är av så stor vikt för deras sunda utveckling och allmänna trivsel, att det ej får på något sätt försummas.

För att barnen skola rätt kunna bruka och vårda lekmateriel etc. fordras följande:

1. Barnen skola stå under ledning av väl kvalificerad personal.
2. Olika åldersgrupper skola ha för deras ålder lämpat materiel.
3. Materiel måste finnas i tillräcklig mängd, så att icke otillräckligt materiel skapar aggressivitet samtidigt som osäkerheten att få behålla materielen stör barnens koncentrationsförmåga.
4. Materiel av olika slag måste finnas för att tillgodose olika intressen.
5. Materielen bör vara av god kvalitet.
6. Goda förvaringsmöjligheter böra finnas för olika slags materiel för att skapa intresse hos barnen att hålla den i god ordning.

7. Lärarinnan måste ha tid för materielvård både för nytillverkning och för reparationer.

Om rimligt anslag finnes för materielinköp, skall lärarinnan vara ansvarig för att avdelningen alltid är väl tillgodosedd i detta avseende. Detta uppnås genom klok och ekonomisk planering av inköpen, egen nytillverkning och fortlöpande underhåll av materielen, tillvaratagande av s.k. värdelöst och sist men icke minst genom att lära barnen att värdesätta och ansvara för enskild och gemensam egendom.

Från början bör man beräkna en ordentlig *grundutrustning* för varje avdelning och sedan en viss summa per år för nyanskaffningar och förbrukningsmateriel.

Det torde vara ovedersägligt att barnen äro lugnare, gladare och vänligare mot varandra i institutioner med tillräckligt och välskött lekmateriel. Där sådant saknas bli de skrikiga och aggressiva och, då de äntligen få något att leka med, sakna de all förmåga att rätt handskas med det. Av detta drar man då ofta den förhastade slutsatsen, att det är meningslöst att ge barnen lekmateriel, då det genast blir förstört. Det finns dock många välskötta barnstugor i vårt land som kunna bevisa, att även små barn mycket väl kunna vara rädda om sin gemensamma egendom.

5. Synpunkter på barnstugornas inredning

Varje barnstuga bör utgöra en miljö, som verkar så utvecklingsfrämjande som möjligt på barnen. Redan dess arkitektoniska utformning bör därför bidraga till att hos barnen söka väcka en känsla av trivsel och trygghet. Det är inte heller oviktigt, vilka skönhetsvärden man bjuder barnen under deras tidigaste år, då de ofta mottaga djupa och bestående intryck av den närmaste omgivningen. Det är naturligt, att den institution, som jämte hemmet har att väcka barnens sinne för vad som är vackert och förmedla de första skönhetsupplevelserna, här har ett ofrånkomligt och stort ansvar. Vad

barnen få erfara i förskolan eller i daghemmet av livgivande färger, vackra former och rena linjer hos vardagsvarorna och vardagsmiljön har även en stimulerande inverkan på deras fria, skapande verksamhet. Att kunna skapa en miljö, som utan att vara luxuös, är både vacker och ändamålsenlig förutsätter en omsorgsfull och god planering av institutionens inredning, inte minst med avseende på anskaffningen av textilier och färgval vid väggbehandlingen. Såvitt möjligt bör den person, som skall leda institutionens verksamhet, få tillfälle att deltaga i denna planering och bidra till att ge den en personlig prägel.

Att förorda någon speciell stil eller ställa upp några detaljerade regler för inredningen av barnstugor låter sig knappast göra. Vissa allmänna synpunkter och krav böra dock beaktas.

Sålunda måste kravet på *god kvalitet* alltid tillgodoses. Detta är av grundläggande betydelse vid val av såväl fast inredning som lösa inventarier. Både utseende och hållfasthet är i regel helt beroende av kvaliteten. Med hänsyn till den starka nötning, som man måste räkna med, särskilt i daghemmet, är valet av fullgod materiel redan ur ekonomisk synpunkt av stor betydelse, då härigenom reparations- och underhållskostnaderna kunna nedbringas. Med hänsyn till att miljön i barnstugorna spelar en förebildlig roll, inte minst för hemmen, har det även indirekt estetisk betydelse att man strävar efter att upprätthålla en god standard trots den starka förslitningen. Ett klokt förutseende behövs därför vid valet av inredningsmateriel.

Av stor betydelse för rummets utseende är *väggbehandlingen*. Det skydd mot åverkan, som bör uppsättas på alla lekrummens väggar till ca 1 m höjd, kan sålunda alltefter materiel och utförande i hög grad påverka rummets karaktär. Minst iögonfallande blir detta skydd, om det utgöres av träfiberplattor, som målas i en till övriga väggpartier väl anstämmd färg. En hög, mörk träpanel ger ett dystert intryck, medan åter en panel, som laserats i en glad

och lätt färgton, gör att rummet ger intryck av ljus och rymd samt trivsel. För exempelvis en koltbarnsavdelning med tillgång till mer än ett rum kan den med lister inramade linoleumpanelen vara lämplig. Panelen kan då tjänstgöra som en slags »svart tavla», på vilken barnen kunna få rita. Med omönstrad yta i en klar, vacker färg ger en sådan panel en stimulerande effekt. En god omväxling vid väggbehandlingen vinnes, om panelen i ett rum kombineras med den tvättbara tapeten. Denna bör i så fall vara enfärgad eller diskret mönstrad. En alltför detaljrikt mönstrad s.k. barnkammartapet gör ett oroligt intryck och uppskattas sällan av barnen.

Valet av färger för såväl hela väggytor som mera dekorativa inslag spelar stor roll för det totala intryck, som en barnstuga kan ge. I förskolan och daghemmet, där särskilt färgerna kunna utgöra en källa till ständig glädje och inspiration, bör färgskalan ändock väljas med en viss återhållsamhet, särskilt vad beträffar väggytorna. Mot en lugn och diskret bakgrund kommer textilier bättre till sin rätt, och mot väl avvägda färger för väggytor och inredningsdetaljer framstå även de enkla bruksföremålen vackrare och mera dekorativa. Detta behöver för den skull ej utesluta, att man använder sig av ljusa, friska färger.

Textilier, som i allmänhet endast bruka användas till gardiner, borde i större utsträckning få utgöra ett dekorativt inslag vid inredning av barnstugor, i synnerhet som det finns stora möjligheter att variera materiel, färger och mönster. Ett stycke vacker väv — helst naturligtvis i tvättbart materiel — kan sålunda med fördel användas som väggdekoration. Gardinerna i solbelysta grupp- och lekrum böra vara enkla och soläkta men ändå färgglada. Där emot behövs i samlings-salar som regel en mera dekorativ gardin, som ger intryck av fest och högtid.

Dekorationsmålning, som bäst lämpar sig för stora väggytor, bör kunna komma till användning endast i samlings-salar. Där emot är sådan mindre lämplig i rum, där barnen tillbringa större delen av dagen.

Förr i tiden förekommo ofta väggdekorationer med realistiskt utformade motiv ur våra gamla folksagor, men uppenbart är att dessa både voro mindre tilltalande och i vissa fall även direkt olämpliga ur psykologisk synpunkt, eftersom de närmast skrämde barnen.

Barnens intresse för den egna institutionens utsmyckning är givetvis av stort pedagogiskt värde och bör praktiskt utnyttjas. Rätt tillvaratagna kunna sålunda resultaten av barnens skapande verksamhet utgöra ett både lustbetonat och färgstarkt inslag i lekruksinteriören. Barnens egna bilder böra i så fall fästas på en vägg, som — om den ej är panelklädd — förses med en enkel trälist i lämplig höjd för barnen. I förskolor och eftermiddagshem kan en särskild väggyta anslås i något rum för dekorationsmålning. Det verkar inte bara utvecklande och uppfriskande för barnen att på detta sätt få en större yta till sitt förfogande, utan de kunna också med sin rika fantasi lyckas att rent estetiskt åstadkomma förvånansvärt goda resultat. Limfärgen, som här bör komma till användning, är lätt att måla med och lika lätt att borttaga från den oljemålade väggen, då man senare vill avlägsna "konstverket".

För koltbarnsavdelningarna i daghemmen finnas numera trevliga "barnkammartavlor" med enkla och tydliga bildmotiv i vackert färgtryck. För de äldre barnen i daghem, förskolor och eftermiddagshem är det givetvis av värde, om institutionerna ha möjlighet att förvärva god konst. Detta är väl emellertid i regel inte möjligt, men man bör i så fall välja några få men goda reproduktioner av verkliga konstverk hellre än ett flertal billiga och banala färgtryck. Framför allt gäller det att välja med urskiljning och smak och icke av missriktad ambition överbelasta alla väggfält. Den "vilsamma väggen" med en hel och lugn färgyta har också sitt skönhetsvärde.

Överdrivna och sökta effekter med s.k. prydnadsföremål böra undvikas. Enkla, vardagliga bruksföremål, valda med omsorg och litet fantasi, försvara däremot alltid sin plats. Även bland leksakerna finner man

inte sällan sådana, som på grund av god färg och formgivning kunna användas för dekorativa syften. Levande växter höra naturligt ihop med en institution.

Valet av *möbler* spelar naturligtvis en viktig roll vid inredningen av barnstugor. Möblerna böra — såsom tidigare framhållits — vara försedda med rundade hörn och kanter. Vidare böra möblernas mått differentieras med hänsyn till barnens olika åldersstadium. Vad slutligen de mera estetiska kraven beträffar, vore det önskvärt, om man vid möbelinköp i högre grad än som för närvarande är möjligt ställde anspråk på såväl färg och ytbehandling som form och proportioner. Möblerna böra inte vara för mörka eller bryta alltför hårt mot väggarnas färg, även om möblerna och golvytan gärna kunna utgöra det tyngsta färginslaget i rummet. Kravet, att möblernas färg skall harmoniera med hela rummets färgskala, bör lättare än i de enskilda hemmen kunna tillgodoses i barnstugorna, där större omflyttningar ej behöva förekomma.

Det verkar rätt enformigt och anstaltsmässigt, om man för en hel institution genomgående väljer samma möbeltyp eller i rum efter rum ger möblerna samma färg och ytbehandling. Standardisering av möbeltillverkningen för barnstugor är givetvis motiverad av olika skäl, och det synes kommittén lämpligt, att den centrala tillsynsmyndigheten i samband med landets möbelfabriker upptar denna fråga till behandling, så att en standardiserad tillverkning av speciella barnstugemöbler kunde komma till stånd.

6. Byggnadskostnader

Några beräkningar av mera generell natur om vad det kostar att bygga olika barnstugor ha veterligen inte tidigare utförts i vårt land. Kommittén har därför sett det som en väsentlig arbetsuppgift att utföra sådana. Av denna anledning ha ritningar samt kostnadsuppgifter på utförda samt

planerade och beräknade institutioner i olika delar av landet införskaffats. Det visade sig vid en granskning av detta material att det inte gick att jämföra kostnaderna för uppförda och planerade institutioner med varandra, beroende på att kostnadsuppgifterna för de utförda och de endast beräknade och planerade barnstugorna hänförde sig till helt olika tidpunkter. Av denna anledning har kommittén ansett det nödvändigt att priset vid en bestämd tidpunkt får ligga till grund för beräkningarna. Därvid har prisläget den 1 jan. 1949 valts. Resultatet av de utförda beräkningarna över byggnadskostnaderna framgår av tab. 28.

En differens mellan byggnadskostnaderna på dyraste och billigaste ortsgrupp på ca 25 kr. per m³ har konstaterats. Då antalet av de institutioner, som äro medtagna i tabellen, inte står i proportion till antalet platser inom resp. dyrortsgrupper, kunna skilda pris inte komma till användning vid beräkningarna. I stället har, med stöd av utförda beräkningar, tillämpats ett medelpris nämligen på 115 kr. per m³. Vid en detaljberäkning av de olika huvudgrupperna, förskola samt daghem med spädbarnsavdelning och avdelning för 2—7-åringar, har det visat sig att spädbarns-avdelningen ställer sig ca 15 kr. dyrare per m³ än övriga avdelningar. Vid den kostnadsfördelning, som utförts efter volymbereäkningen, har hänsyn tagits till detta.

Som framgår av tabellen har en fördelning skett i huvudsak mellan daghem och daghem med förskola. I övrigt må nämnas

¹ De ritningar och beräkningar som denna undersökning bygger på avse planerade eller uppförda institutioner åren 1942—46. En undersökning avseende barnstugor uppförda åren 1947—48, då man kunde märka en betydligt förbättrad planering skulle kanske delvis ge andra siffror.

att under rubriken »Antal platser per avdelning» en uppdelning skett i enlighet med å ena sidan den åldersgruppering, som är vanlig i landsorten och å andra sidan den som användes i Stockholm och Göteborg, dvs. två avdelningar för landsorten, 2—4 och 4—7 år samt tre för Stockholm och Göteborg, 2—3, 3—5 och 5—7 år. Under rubriken »Byggnadsvolym m³» har differentiering skett med hänsyn till användningen av övriga utrymmen, som ej äro direkt jämförbara för respektive avdelningar. Tvättstuga har sålunda till 80 % förlagts till spädbarnsavdelning. Den stora differens i volym, som enligt tabellen framgår för samma barnavdelning, måste tillskrivas arkitekternas planlösningar.¹ Av samma skäl följer att kostnaden är direkt beroende av det antal m³, som använts i byggnaden.

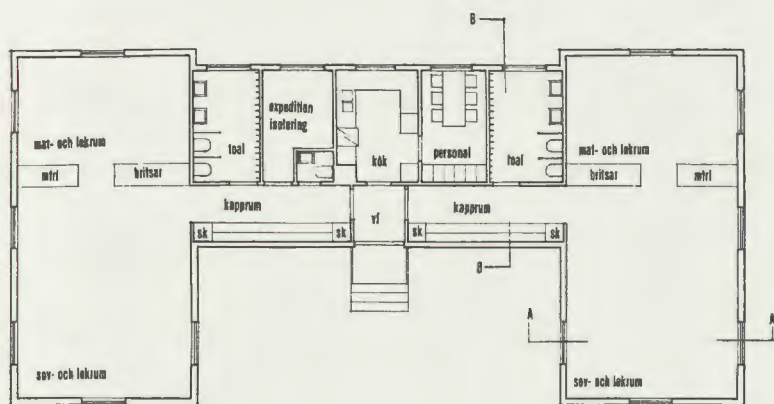
Med utgångspunkt från tabellen har en beräkning utförts för att klarlägga antalet kubikmeter volym, som åtgått per plats för de olika avdelningarna. Beräkningen har givit följande resultat:

	m ³ per plats
Förskoleplats	19,8
Spädbarnsplats på daghem	47,9
Daghemsplats på avd. 2—7-åringar ..	45,8

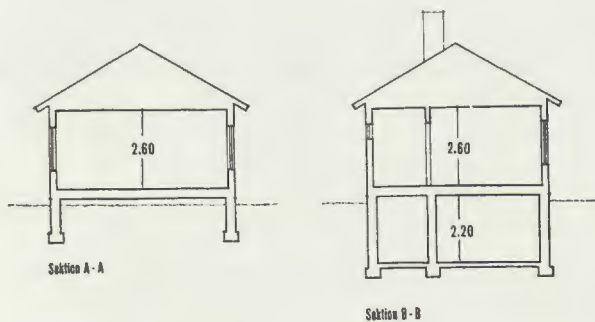
Slutligen kan anmärkas att HSB verkställt en utredning om hur stor kostnads-skillnad det blir om man bygger en friliggande barnstuga eller om man bygger in den i ett hyreshus. Planerna vid denna HSB:s undersökning äro baserade på två i Stockholm utförda institutioner under år 1947. Kostnaden för den friliggande har blivit 5 100 kr. och för den inbyggda 3 450 kr. per plats, vilket utgör en skillnad på 1 650 kr. eller 32 %. Ur rent byggnads-ekonomisk synpunkt ställa sig sålunda inbyggda barnstugor fördelaktigare.

PERSPEKTIV

PLAN

Sektion A - A

Sektion B - B

Fig. 39.

Förslag till standarddaghem
Arkitekt SAR Yngve Alvá

Tab. 28. Byggnadskostnader för

Institutioner	Antal platser per avdelning							E.m. hem. avd.
	För skole- avd.	Späd- barns- avd.	Daghem					
			Avd. 2—4 år	Avd. 4—7 år	Avd. 2—3 år	Avd. 3—5 år	Avd. 5—7 år	
Daghem, H.S.B.		8	12	15				
Daghem, Västerås		10	12	15				
Daghem, Hallstahammar		8	18	22				
Daghem, Stockholm		6	12	15				
Daghem, Stockholm		8	12	15				
Daghem, Stockholm		8	12	15				
Daghem, Södertälje		8	12	15				
Daghem, Kristianstad		10	15	20				
Daghem, Trelleborg		10			10	30	15	
Daghem, Trollhättan			12	15				
Daghem, Eskilstuna			12	15				
Daghem, Kinnahult			7	8				
Daghem och förskola, Kalmar ..	20+20	8	15	15				
Daghem och förskola, Halmstad ..	20+20	10	15	15				
Daghem och förskola, Stockholm	40+40	10	12	15				
Daghem och förskola, Stockholm	20+20	8	12	15				15
Daghem och förskola, H.S.B. ...	20+20		12	15				
Daghem och förskola, Stockholm	20+20				12	15	15	
Daghem och förskola, Göteborg	20+20				12	15	15	
Förskoleavd., Västerås	40+40							

Vissa beräkningar ha även utförts för att få fram *genomsnittskostnaden per plats* med utgångspunkt från tabell 28. Resultatet framgår av nedanstående:

	Kronor per plats	Antal institutioner
Spädbarnsplats	6 000	13
Daghemsplats, avd. 2—7 år	5 195	18
Förskoleplats inbyggd i daghem	2 080	7
Förskoleplats inbyggd i souterrängvåning i hyreshus (siffrorna avse 1947)	1 380	2

Kostnaden för daghem med 27 resp. 42 platser kan beräknas dels efter volym per plats och dels efter kostnad per plats:

efter volym per plats

$$27 \times 45,8 = 1\,236 \text{ m}^3 \times 115 = 142\,100$$

$$42 \times 45,8 = 1\,923 \text{ m}^3 \times 115 = 221\,100$$

efter kostnad per plats

$$27 \times 5\,195 = 140\,300$$

$$42 \times 5\,195 = 218\,200$$

Genomsnittskostnaden för ett daghem

med 27 platser blir 140 000

med 42 platser 220 000

barnstugor januari 1949.

Byggnadsvolym m ³					Byggnadskostnad kr.				Anmärkning	
Total bygg- nads- volym	Fördelning av byggnads- volym				Total ¹ bygg- nads- kost.	Kostnad per plats				
	För- skole- avd.	Späd- barns- avd.	Avd. 2—7 år	Fri- tids- lokal		För- skole- avd.	Späd- barns- avd.	Avd. 2—7 år		E.m. hem. avd.
1 330		384	946		152 000		6 000	3 850		
1 789		435	1 354		206 000		5 440	5 615		
4 011		453	2 168	1 390	461 000		7 075	6 110		
1 593		286	1 307		183 000		5 965	5 450		
1 537		337	1 200		177 000		5 260	4 995		
1 768		344	1 298	126	203 000		5 375	5 390		
1 645		400	1 245		189 000		6 250	5 150		
2 190		490	1 610	90	252 000		6 130	5 150		
3 228		406	2 822		371 000		5 080	5 820		
1 188			1 188		137 000			5 075		
1 136			1 136		131 000			4 850		
430			430		50 000			3 335		
3 537	556	356	1 606	1 019	407 000	3 200	5 560	6 045	Ej med köks- anläggning.	
2 488	330	522	1 636		286 000	1 900	6 520	6 095		
4 532	660	485	1 600	1 787	521 000	1 900	6 060	6 630		
2 175	345	461	1 049	320	250 000	1 980	7 200	4 290		
1 238	310		928		142 000	1 780		3 950		
2 100	375		1 725		242 000	2 160		4 725		
2 376	290		1 590	496	273 000	1 670		4 355		
1 984	1 084		900		228 000	3 120				

¹ I en del fall ingår även i nedanstående siffror kostnaden för fritidslokaler.

De ovan angivna siffrorna visa klart att barnstugornas byggnadskostnader måste be-
tecknas som höga. Kostnaden per m³ volym är som tidigare nämnts i genomsnitt 115 kr.
och ett envånings daghem avsett för 27 barn och uppfört i sten kostar inte mindre
än ca 140 000 kr. beräknat på medeldyr ort. Inför siffror av denna storleksordning och
med hänsyn till angelägenheten att begränsa samhällsutgifterna även för barnstugorna
har kommittén undersökt om det inte är möjligt att åstadkomma en nedpressning av dessa
höga byggnadskostnader. I första hand anmäler sig härvid möjligheten att uppföra enk-
lare byggnader. Av denna anledning har kommittén ritat ett standarddaghem, en stan-
dardförskola samt ett standardregnskydd, samtliga i monteringsfärdig träkonstruktion
och utformade så att största möjliga besparing i byggnadskostnaderna äger rum. Exteriör
och interiör av dessa framgår av s. 293, 297 och 219. Kostnadskalkyler på dessa ha givit
följande resultat:

Friliggande standarddaghem, monteringsfärdig konstruktion, mars 1949.

Siffrorna tillämpliga för en medelstor, medeldyr stad.

Schaktnings- och planeringsarbeten	4 585	
Betong- och cementarbeten	4 640	
Asfalt- och isoleringsarbeten	1 880	
Murnings- och putsningsarbeten	1 300	
Monteringsfärdigt material	17 065	
Träarbeten	6 425	
Snickerier och inredningsarbeten	2 100	
Linoleummattor	2 050	40 045
Målningsarbeten	4 245	
El. installation med elspis och kylskåp	3 000	
Plåtarbeten	665	
Värme och sanitär installation	8 500	16 410
Oförutsedda utgifter, transporter m.m. samt byggmästararvode 15 %		8 445
	Summa kronor	64 900

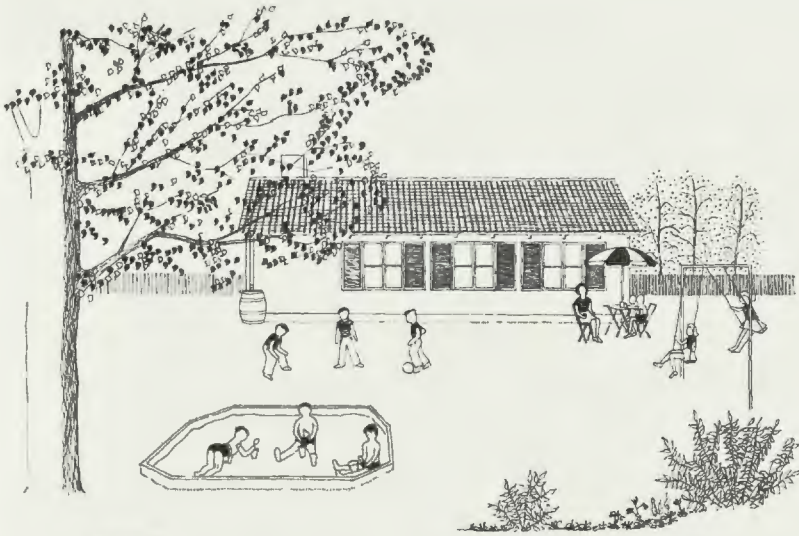
Avd. 2—4 år	Avd. 4—7 år	Total bygg- nadsvolym m ³	Kostnad per m ³	Total bygg- nadskostnad kr.	Kostnad per plats kr.
12	15	750	86: 50	64.900: —	2.400: —

Friliggande standardförskola, monteringsfärdig konstruktion, mars 1949.

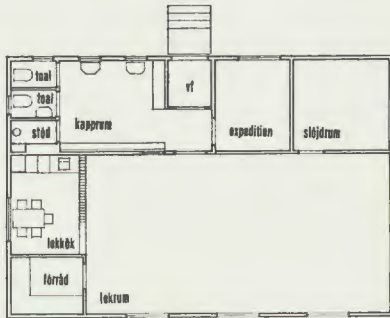
Siffrorna tillämpliga för en medelstor, medeldyr stad.

Schaktnings- och planeringsarbeten	1 995	
Betong- och cementarbeten	2 265	
Asfalt- och isoleringsarbeten	1 115	
Murnings- och putsningsarbeten	650	
Monteringsfärdigt material	9 650	
Träarbeten	3 550	
Snickerier och inredningsarbeten	1 280	
Linoleummattor	1 295	21 800
Målningsarbeten	2 765	
El. installation	1 230	
Plåtarbeten	370	
Värme och sanitär installation	4 300	8 665
Oförutsedda utgifter, transporter m.m. samt byggmästararvode, 15 %		4 535
	Summa kronor	35 000

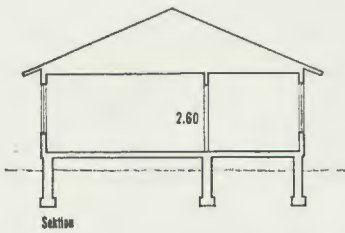
Avd. förskola	Total bygg- nadsvolym m ³	Kostnad per m ³	Total byggnads- kostnad kr.	Kostnad per plats kr.
20+20	390	89: 75	35.000: —	1.750: —

PERSPEKTIV

PLAN

Sektion

Fig. 40.

Förslag till standardförskola
Arkitekt SAR Yngve Alvå

Friliggande regnskydd vid barnhage, monteringsfärdig konstruktion, mars 1949.

Siffrorna tillämpliga för en medelstor, medeldyr stad.

(Se ritning å sid. 219.)

Schaktnings- och planeringsarbeten	390	
Betong- och cementarbeten	865	
Monteringsfärdigt material	2 700	
Träarbeten	645	
Snickerier och inredningsarbeten	80	4 680
Målningsarbeten	315	
El. installation	200	
Sanitär installation	350	865
Oförutsedda utgifter, transporter m.m. samt byggmästararvode, 15 %		830
		<hr/>
	Summa kronor	6 375

Största intresset i detta sammanhang knyter sig till byggnadskostnaderna för standarddaghemmet. Det framgår av beräkningarna att det tydligen är möjligt att bygga ett sådant daghem till en kostnad av 65 000 kr. Genomsnittskostnaden har kunnat pressas ned med 50 %, dvs. från en genomsnittskostnad på 5 200 kr. till en genomsnittskostnad på 2 400 kr. per plats. Detta har varit möjligt genom att volymen minskats med 40 % — endast en volym av 27,8 m³ per plats har använts — vartill kommer viss kostnadsminskning på grund av det standardiserade utförandet. I standardförskolan har volymen däremot hållits praktiskt taget oförändrad i jämförelse med förskolor av sedvanligt format och utseende. Genom standardisering ha kostnaderna dock kunnat sänkas med 15 %, dvs. från en genomsnittskostnad på 2 080 kr. per plats till 1 750 kr.

Det måste här framhållas, att den minskning som skett av volymen, och som är en förutsättning för nedpressningen av kostnaderna, inte kan sägas innebära någon otrivsam eller allvarlig standardförsämring. Vad som skett är, att man minskat på utrymmena för personalen samt även i andra avseenden reducerat vissa utrymmen. Personalen har sålunda inte fått separat mat- och vilorum utan endast en avdelad matvrå i köket. Även själva köksutrymmet är reducerat. Expeditionsutrymmet är minimalt med plats endast för stol, bord och bok-

hylla, och något särskilt isoleringsrum har icke inrättats utan expeditionen får tjänstgöra som sådant. Toaletterummen ha gjorts trängre liksom förråds- och britsvagnsutrymmena. Däremot har — och detta är kommittén särskilt angelägen att framhålla — *volymminskningen inte gått ut över barnens lekryta*. Deras lekrymsyta är sålunda nästan densamma som i ett daghem för 140 000 kr., dvs. 3,5 m² för 2—3-åringarna och 3 m² för 3—7-åringarna. Nedpressningen av byggnadskostnaderna har vidare vunnits genom ett i många avseenden standardiserat utförande och en mindre påkostad inredning än som brukar vara vanligt i åtskilliga daghem. I standarddaghemmet ha slutligen källarutrymmen endast medtagits för pannrum, mat- och rotfruktskällare.

Kommittén vill för sin del rekommendera kommunerna att i största möjliga utsträckning uppföra dessa standardbarnstugor. De innebära visserligen en nedpressning av byggnadsvolymen, men detta torde icke föranleda några större olägenheter. Exteriör och interiör ge fortfarande ett trivsamt och inbjudande intryck. För barnen torde volymnedpressningen i standarddaghemmet knappast vara kännbar och för personalens del torde de trängre utrymmena där få kompenseras genom rimligare arbetstider och genom den smidighet och lättsköthet, som alltid blir fallet i ett litet daghem, där alla sträva efter att hjälpa alla. Det för-

nämsta motivet till kommitténs rekommendation för dessa standardbarnstugor har emellertid varit önskvärdheten att med minsta möjliga kostnader få fram största möjliga antal barnstugor i vårt land. I kap. 16 framlägger kommittén förslag till bidrag till anläggningskostnaderna för dessa barnstugor.

Det måste till slut starkt understrykas, *dels* att kostnadsberäkningarna på de föreslagna standardinstitutionerna äro gjorda

på grundval av prisläget i början av 1949, *dels* att *den nedskärning av personal- och förvaltningsutrymmena, som skett i dessa institutioner icke kan göras i de fall, då kommunerna av olika anledningar äro nödsakade att planera och bygga större institutioner.* Dylika torde dock endast behöva förekomma i de större städerna, som i regel äro mera ekonomiskt bärkraftiga och själva böra kunna svara för merkostnaderna för dyrbarare byggnadstyper.

L I T T E R A T U R

- Børnene i K.A.B. Redogørelse från Københavns Almindelige Boligselskab, Vestervoldgade 17 V, Köpenhamn 1944.
- Pre-school centres in Australia. Building, equipment and programme. Av J. H. L. Cumpston och Christine M. Heinig. Commonwealth Department of Health, Canberra 1945.
- Der soziale Wohnungsbau und seine Förderung in Zürich 1942—45. Verlag für Architectur AG, Erlenbach, Zürich.
- Boliger og samfundsbygg. Redigeret av Harald Hals. Förlag Johan Grundt Tanum, Oslo 1946.
- Nogle erfaringer fra Indretning af Børneinstitutioner. Ar arkitekt Tutti Anthon. Bygmeisteren, Dansk Arkitektforenings tidskrift, nr 4, 1946.
- Kunst i Børnehaven. Av Gustav Hjortlund. Bygmeisteren, Dansk Arkitektforenings tidskrift, nr 4, 1946.
- Kindergärten. Av Doris Moser m.fl. Das Werk, Zürich, nr 1, 1947.
- HSB:s byggnadstekniska utredningar nr 6, mars 1948. Försäljnings och daghem. Distribueras av AB Tidskriften Byggmästaren, Stockholm. Pris kr. 3:—.
- Specialnummer om Børneforsorgsinstitutioner. Børnehaver, Vuggestuer og Fritidshjem. Arkitekten Maanadshæfte, nr 10—11, 1948.
- Samarbejde mellem arkitekter og pædagoger. Av fru Tora Raknes. Bygmeisteren, Dansk Arkitektforenings tidskrift nr 22, 1949.

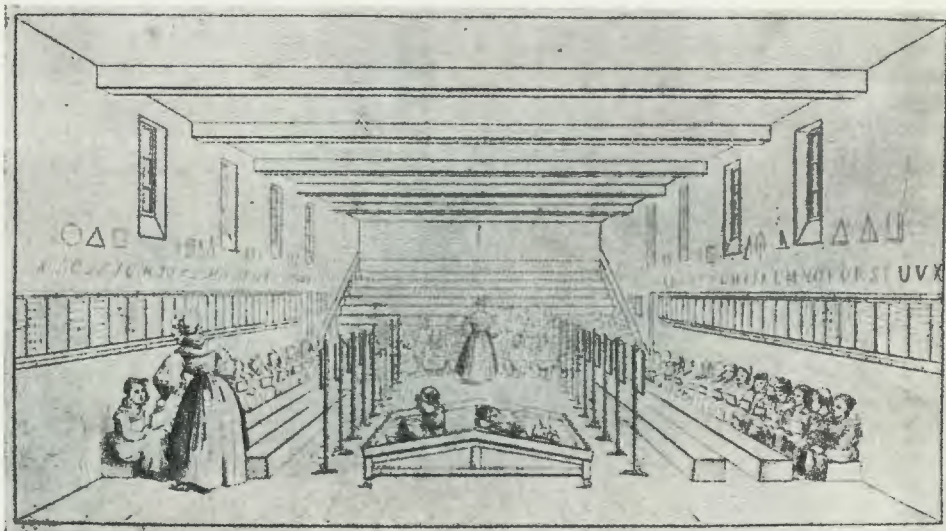

Fig. 41. Interiör från en fransk »asile» (ungefär daghem) 1850. Över hela bilden vilar ett drag av tristess, hård disciplin och sterilt undervisningssystem.

Fig. 42. Ytterligare en bild från en fransk »asile» från 1800-talets första hälft. Barnen ha samlats på gården och marschera i samlad tropp in i lekrummet. Mat har medförts för dagens behov och placeras på hyllor under skärmtak i det fria.

Fig. 43. Interiör från Rosenlundsskolan i Göteborg, som uppfördes 1847. Över 200 barn kunde samtidigt mottagas där. På sin tid ansågs denna småbarnsskola som en storslagen inrättning, men nu får man närmast ett intryck av tvång och själslös tristess. Lägg märke till de amfiteatraliskt ordnade bänkraderna — jämför även fig. 41.

Fig. 44. Interiör från ett modernt svenskt daghem — miljön vill i avseende på trivsel och värme söka efterlikna hemmet så mycket som möjligt.

Fig. 45. Modern barnstuga i Gröndal, Stockholm. Invändigt är barnstugan väl planerad, men exteriören är avskräckande genom sin massiva tyngd. Den saknar den lekfullhet och trivsel som behövs för en småbarnsinstitution. Lekplatsen är för liten, asfalterad och enformig. Den enda beröring barnen få med levande natur är en liten rabatt längs husväggen.

Fig. 46. Malmgården på Reymersholme, Stockholm. Restaurerad och inredd till daghem av HSB 1944. Man har här på ett pietetsfullt sätt bevarat den gamla byggnaden samt även lyckats utforma det moderna daghemmet så att det tätt intill den levande naturen skänker barnen hemtrevnad och en miljö, som passar dem. Möjligheterna att på dylikt sätt tillvarataga äldre kulturell bebyggelse för barnstugor bör uppmärksammas inte minst med hänsyn till den väntade saneringsverksamheten.

Fig. 47. Bilden visar en schweizisk förskola uppförd 1944 i Zürich. Interiören är utformad under största hänsynstagande till barnens skala och gör onekligen ett trivsamt intryck.

Fig. 48. Bilden visar en förskola i Zürich. Man har här tillgripit även den för svenska förhållanden lämpliga metoden, att till det fristående lamellhuset foga en låg till barnens skala anpassad byggnadskropp. Kontrasten mellan barnens hus — förskolan — och de vuxnas alldeles intill understrykes, men verkar inte påträngande.

Fig. 49. Ytterligare en bild från en schweizisk förskola uppförd 1944—1945 i Bern. De låga, trivsamma institutionerna skilja sig ganska markant från vad vi hittills varit vana vid i vårt land.

Fig. 50. Daghem i kv. Stöveln i Långbro, Stockholm, uppfört år 1946 av HSB. Daghemmet är avsett för 37 barn.

Fig. 51. Barnstuga i kv. Trädkolan, Enskede, Stockholm. (jämför fig. 48)

Fig. 52—53. Ett par bilder från barnstugan Sköntorpsgården i Enschede, Stockholm. Barnstugan — som allmänt kallas för »Negerbyn» — är en av Stockholms modernaste, samtidigt som den fått en mycket lustig och originell utformning.

Fig. 54—55. Ett par bilder från Vallbacksgården i Gävle. Barnstugan blev färdig 1947 och är uppförd i en öppen vinkel. Den låga, trivsamma byggnaden, väl anpassad efter barnens egen skala och miljö, innehåller daghem för 27 barn, förskolor för 110 barn samt eftermiddagshem för 15 skolbarn.

Fig. 56. Bilden från ett daghem i Kristianstad visar en vänthage i entrén.

Fig. 57. Barnen tycka om att leka vid det låga tvättstället. Bilden från ett daghem i Västerås.

Fig. 58. Tvättställen äro här lättillgängligt placerade i kapprummet. Bilden från Hammarbygården, Stockholm.

Fig. 59. Interiör av skötrum. Bilden från daghemmet i kv. Stöveln, Långbro, Stockholm.

Fig. 60. Skötrum i daghemmet i Kristianstad. Som framgår av bilden är skötbordet placerat på konsoler och försedd med lådor, vilket gör det mycket lätt att arbeta vid. Barnens kläder förvaras i korgar på en hylla över skötbordet. Medan personalen arbetar vid skötbordet kan den genom inspektionsfönstren se rakt in i lekrummet och följa barnens lek och förehavanden.

Fig. 61. Bild av skötrum i daghem i Kristianstad. Lägg märke till den hissbara torkställningen, barnbadkaret av rostfritt stål samt den öppna hyllan för pottor och tvättskålar.

Fig. 62. En kapprumshylla i ett danskt daghem.

Fig. 63. Lekrum i daghem, Stora Essingen, Stockholm.

Fig. 64. Barnen tröttna aldrig på att leka butik. Bilden från Kristinebergsgården, Stockholm.

Fig. 65. En handdukhängare i en dansk förskola.

Fig. 66. Bild från ett lekrum i ett danskt daghem.

Fig. 67—68. Bilderna visa en fällbar lekhage i daghemmet Uddegården, Kristianstad.

*Fig. 69. Interiör från Majgården, Norrköping, byggd 1939. Ett modernt, ljust och luftigt lekrum.
Fig. 70. Mat- och lekrummet i ett danskt daghem.*

Fig. 71. Interiör från lekköket i ett daghem (Västerås). Lagg märke till den för barnen anpassade skalan.

Fig. 72. Matgrupp. Bilden från ett daghem i Västerås.

Fig. 73. Ett litet hörn av lekplatsen kan mycket väl inrättas till bygglekplats. Bilden från ett danskt daghem.

Fig. 74. En zinkbeklädd trälåda, vari barnen kunna segla med sina båtar. Bilden från ett danskt industridaghem.

Fig. 75. Spädbarnsterrass. Bilden från HSB:s daghem på Reymersholme, Stockholm.

Fig. 76. Barnen böra få ett litet eget land, där de kunna plantera och pyssla med växter och blommor.

Fig. 77—78. Exteriör och interiör från ett danskt krisdagem i Bispebjerg i Köpenhamn.

Måltider i barnstugorna

Det är av största vikt, att barnen på alla barnstugor, där mat serveras, få en i alla avseenden väl sammansatt kost.

Tillförseln av olika *näringsfaktorer* bör motsvara barnens behov, och *matordningen* bör anpassas efter barnens ålder och livsföring. *Matsedeln* bör vara väl avvägd och *tillagning* och *servering* av maten omsorgsfull.

För att få en uppfattning om utformningen av kosten i barnstugorna gjordes en stickprovsundersökning sommaren 1946 på kosten i ett 20-tal av landets största daghem.

I det följande lämnas en kortfattad redogörelse för resultatet av denna undersökning, varvid dock bör erinras om att undersökningen gjordes vid ett tillfälle då livsmedelsransomering ännu rådde. Vidare framläggas kostförslag för de olika barngrupperna.

1. Undersökning av koststandard

Svaren på det frågeformulär, som utskickades vid stickprovsundersökningen, ge ett gott underlag för diskussion av kosten på barnstugorna, men det torde vara vanskligt att ur detta material draga några mera bestämda slutsatser angående kostens standard.

Svar ingingo från 18 institutioner med barn under skolåldern (daghem) och 1

arbetsstuga med enbart skolbarn. Antalet barn per daghem låg i allmänhet mellan 30—60. Vid flertalet institutioner voro alla åldersgrupper från 1—6 år representerade. Barnens åldersfördelning framgår av nedanstående tabell.

Tab. 29.

Ålder	Antal barn
1—2 år	105
2—3 år	249
3—4 år	256
4—5 år	229
5—6 år	279
6—7 år	276
7 år	36
Summa	1 430

Flertalet av barnen, 636, kom från 1-barnsfamiljer, 447 från 2-barnsfamiljer, 191 från 3-barnsfamiljer och 94 från familjer med 4 och flera barn. Arbetsstugan för skolbarn lämnade ej uppgift om barnantalet.

Matordning och matsedel

Av undersökningen framgick, att vid 12 institutioner barnen i samtliga åldrar åto samma mat. Vid 16 institutioner åt man samma slags mat men höll olika mattider för småbarn och större barn. I ett par fall framhölls, att i stort sett samma rätter serverades yngre och äldre barn, men att de yngre fingo maten mera finfördelad.

Matordningen syntes vara mycket enhetlig inom de olika institutionerna. Sålunda utspisades frukost i så gott som samtliga fall kl. 8—9, middag kl. 11—13 och mellanmål serverades i 14 fall kl. 15—16 och i 5 fall kl. 16—17.

Till frukost serverades i så gott som alla fall gröt eller välling samt smörgås med pålägg.

Middagen bestod i regel av två rätter. Från 12 institutioner ingingo bearbetningsbara matsedlar. Förekomsten av olika rätter på matsedlar (12 dagar) från oktober 1945 framgår av tabell 30.

Tab. 30. Förekomst av olika maträtter enligt matsedel för 12 dagar oktober 1945.

<i>Förrätter:</i>	
köttätter:	
sjömansbiff	1
lever	8
kalopps	1
kalvrikassé	2
frikadeller	1
köttfärs	10
köttgryta	1
köttsoppa	1
stekt fläsk	1
korv	22
Biff à la Lindström	1 49
fiskrätter:	
fisk, stekt	5
fisk, kokt	13
fisk, stuvad	2
fiskbullar	5
fiskfärs	1
strömming, stekt	5
strömming, kokt	2
strömmingslåda	1
sill, spicken	1
sill, stekt	1
sillbullar	1 37
mjölk- och grynrätter:	
mannagrynsvälling	1
makaroner, stuvade	4
pannkaka	6
fläsksås	2 13
puddingar:	
blodpudding	6
sillpudding	1
fiskpudding	1
kålpudding	2
grönsakspudding	2
makaronipudding	2 14
äggätter:	
skånsk äggkaka	1 1
grönsaksrätter:	
grönsaker, kokta	11
grönsaker, stuvade	13
grönsaker, råa	6
grönsakssoppa	13
kålsoppa	1
gul ärtsoppa	6
ärtpuré	2
tomatsoppa	4
bruna bönor	1
potatisbullar	1
raggmunkar	1
kroppkakor	2 61
<i>Efterrätter:</i>	
saft- eller bärsoppa	23
fruktsoppa	14
sagosoppa	2
nyponsoppa	12
chokladsoppa	9
saftkräm	14
äppelkräm	7
rabarberkräm	5
victoriakräm	1
maizenakräm	1
bär eller frukt	1
fruktsallad	1
äppelpaj och andra kakor	4
fattiga riddare	3
klappgröt	1
mannagrynsgröt	2
mannagrynsvälling	2
mannagrynskräm	1
pärlgrynsvälling	1
havrevälling	1
havresoppa	3
pannkaka	12
äggstanning	2
potatisgrynspudding	1
mannagrynspudding	8
risgrynspudding	1
maizenapudding	1
brödpudding	2 135

Mellanmålet utgjordes i regel av choklad eller mjölk och smörgås. I några fall serverades nyponté.

Av matsedlarna framgick, att de flesta institutioner syntes planera middagsmåltiden väl och lade stor vikt vid rätter, som voro värdefulla ur näringshygienisk synpunkt. Så t.ex. förekommo rätter av lever och blod ganska regelbundet. Kött- och grönsaksgrytor och grönsakssoppor före-

kommo i stor utsträckning, och grönsaker ingingo ofta som birätt till kött eller fisk. Fiskrätter förekommo i regel 1—2 gånger per vecka. Efterrätterna bestodo oftast av soppor eller krämer på bär eller frukt. Nyponsoppa serverades i regel en gång på 2-veckorsperioden. Rätter av typen stekt fläsk, soppa på torkade örter, bruna böner och raggmunkar, som inte äro särskilt lämpliga för de mindre barnen förekommo visserligen, men endast i mycket begränsad utsträckning. Frukt i rå form förekom relativt sällan.

Det må här påpekas att några aktuella undersökningar om koststandarden på daghemmen veterligen icke gjorts, men att alla tillgängliga uppgifter tala för att en viss förändring i kostens sammansättning inträtt under senare år med ökad konsumtion av kött, smör och frukt.

Förbrukning av livsmedel

Flertalet institutioner uppgåvo åtgång per 14 dagar av vissa livsmedel. Förbruk-

Tab. 31.

Varuslag	g per barn och dag
Mjölk	471
Smör och margarin	32
Fisk	24
Kött och korv	27
Mjöl	41
Havregryn	9
Bröd	39
Potatis	117
Socker	36

ningen per barn och dag framgår av tabell 31.

Mjölkkonsumtionen låg i de flesta fall omkring $\frac{1}{2}$ l per barn och dag. Matfettförbrukningen var 32 g per barn, vilket nästan exakt motsvarade ranson (36 g per barn och dag). Fisk användes i allmänhet tämligen rikligt, vilket även framgick av matsedlarna, 24 g per dag. Däremot tycktes potatis förekomma relativt sparsamt. Dagskonsumtionen var endast 117 g.

Det är synnerligen vanskligt att på grundval av dessa stickprov på de största daghemmen bedöma, om kosten är tillfredsställande ur näringshygienisk synpunkt. En bedömning försvåras ytterligare av det förhållandet, att barnen utöver de måltider, som tillhandahållas i institutionerna, i regel få en del mat i hemmen. Någon undersökning av denna del av kosten föreligger ej. Troligen få barnen ofta någon smörgås på morgonen och ofta deltaga de även i familjens huvudmåltid när de komma hem.

Trots att, som tidigare påpekats, middagsmatsedlarna i allmänhet verka att vara väl planerade, är det sannolikt, att kosten i många fall kommer att till mycket stor del utgöras av smörgås, gröt och välling.

2. Förslag till kostens utformning

Näringsbehovet för barn i dessa åldrar torde vara i hög grad individuellt, men man kan ändå ange vissa näringshygieniska normer, som kosten bör uppfylla. I tabell 32 anges behovet av olika näringsfaktorer för barn upp till 12-årsåldern. En upplägg-

Tab. 32. Barnens näringsbehov.¹

Ålder	Kalorier	Äggvita g	Kalcium g	Järn mg	Vitamin A I. E.	Vitamin B ₁ mg	Vitamin B ₂ mg	Nicotinsyra mg	Vitamin C mg	Vitamin D I. E.
1 år	1000k _g	35 kg	1,0	6	1 500	0,4	0,6	4	30	400—800
1—3 år (13 kg)	1 200	40	1,0	7	2 000	0,6	0,9	6	35	400
4—6 år (19 kg)	1 600	50	1,0	8	2 500	0,8	1,2	8	50	400
7—9 år (25 kg)	2 000	60	1,0	10	3 500	1,0	1,5	10	60	400
10—12 år (34 kg)	2 500	70	1,2	12	4 500	1,2	1,8	12	75	400

¹ Enl. uppgifter från »Food and Nutrition Board», National Research Council, U. S. A., 1945

Tab. 33. Lämplig mängd av viktigare födoämnen per barn och dag.

Födoämnen	6 mån.—1 år	2—3 år	4—7 år
Mjölk	6 dl	6 dl	6-8 dl
Matfett	30 g	50 g	60 g
Ägg	½—1 st	½—1 st	½—1 st
Kött eller fisk	50 g	50—100 g	100—150 g
Potatis	50 g	100 g	200 g
Grönsaker	50 g	70 g	100 g
Frukt:			
t. ex. apelsin	50 g	100 g	100 g
eller torkade nypon	10 g	10 g	10 g
Annan frukt:			
t. ex. äpple	—	—	—
saft, mos el. dyl.	—	—	—
Mjöl, gryn, flingor el. dyl.	30 g	20 g	20 g
Bröd	20 g	50 g	100 g
Fiskeleverolja enligt läkares ordination			

ning av kosten så, att de livsmedelsmängder, som föreslås i tabell 33 ingå i kosten torde innebära, att näringstillförseln blir tillfredsställande i olika avseenden.

Man bör räkna med en relativt hög daglig konsumtion av *mjölk* — för barnen upp till 3 år ca 6 dl, därefter ca 8 dl. — I de fall, då barnen få något mål i hemmen, kan man tämligen säkert räkna med, att mjölk ingår i detta, och mjölmängden, som utspisas på institutionen, bör anpassas därefter. En del av mjölken kan med fördel ges i form av surmjölk.

Matfettsmängden bör ligga vid 30 g för barnen under 1 år och omkring 50—60 g för de äldre.

Kött, fisk eller ägg bör utspisas dagligen. Rätter av inälvor och blod samt av fet fisk såsom strömming och makrill böra användas och för de något äldre barnen (över 2—3 år) bör köttet serveras i största möjliga utsträckning i bitar ej alltför mycket finfördelat.

Potatis, rotfrukter och grönsaker böra ingå i kosten dagligen. Potatismängden för de mindre barnen (under 3 år) bör hålla sig omkring 50—100 g. De rotfrukter och grönsaker, som främst böra användas, äro morötter, kålrötter, alla slag av kål samt i mån av tillgång bladgrönsaker såsom spenat, mangold, sallad och persilja. Minst en

portion av rotfrukter eller grönsaker bör serveras dagligen.

Frukt- och bärförbrukningen blir givetvis beroende av årstiden. Vältorkade nypon med kontrollerad askorbinsyrehalt böra användas regelbundet och därutöver de slag av frukt och bär, som äro tillgängliga till rimligt pris. Särskilt äppelmos är mycket användbart. Det är en stor fördel, om barnstugorna kunna disponera ett förråd av inläggningar av frukt och grönsaker. I de fall, då det med hänsyn till tillgång på råvaror och personal ej är lämpligt, att konserveringen utföres inom barnstugorna, bör överenskommelse träffas om inköp av fabriksframställda konserver av god kvalitet, vilka dock ej få vara starkt sockrade. Det vore önskvärt, om konservfabrikerna mera uppmärksammade institutionernas behov och i större utsträckning tillverkade produkter, som lämpade sig för dessa.

Spannmålsprodukterna böra upptaga en ganska liten del av kosten för de mindre barnen. Så snart barnen kunna tugga, bör hårt bröd serveras. Det mjuka brödet bör serveras någon dag gammalt, och då det gäller vetebröd vara bakat av mjöl, som har tillsatts med B-gruppens vitaminer och järn. Gröt och välling av olika slag bör användas. Havregrynsgröt bör ej ha en så dominerande ställning, som nu är fallet,

utan man bör omväxla dels med havregrynsvälling och dels med gröt och välling på andra gryn och lämpliga mjöl-sorter, som t. ex. grahams- och rågmjölsgröt, mannagrynsgröt, grahamsmjölsvälling och mannagrynsvälling. Till omväxling kan man också servera rostade flingor av olika sädeslag, då dessa äro synnerligen arbetsbesparande och i allmänhet omtyckta av barnen, surmjölk etc. Vällingpulver ha visat sig vara synnerligen bra produkter, som i lämplig utspädning kunna användas redan fr. o. m. avvänjningen. Dessa vällingpulver kunna alltså starkt minska arbetet med avkok och tillredning av välling, då de endast röras ut med värmd mjölk.

Socker bör ingå endast i mycket liten utsträckning i kosten. Det är önskvärt, att barnen från början vänjas vid att inte äta maten starkt södad.

Inom industrien förberedd barnmat av olika typer har på senare tid kommit i marknaden. Hittills ha i Sverige funnits tillgängliga färdiglagade rätter av varierande sammansättning i hermetiskt inkokta mindre förpackningar. Dessa produkter importeras i viss utsträckning från Amerika, men ett flertal svenska företag ha tagit upp sådan tillverkning. Vidare har upptagits inhemsk tillverkning av vacuumtorkade rätter, som försäljas i större eller mindre förpackningar. Den amerikanska burkmaten upptar rätter av i allmänhet mycket invecklad sammansättning med upp till ett 10-tal olika ingredienser. Priset ligger för närvarande så högt, att redan ur ekonomisk synpunkt någon större användning av just denna typ av rätter ej torde vara möjlig i barnstugorna. Däremot skulle de vara mycket väl betjänta av en produktion av hermetiskt inlagda konserver på sådana råvaror, som äro näringshygieniskt värdefulla, tillgängliga endast delar av året och som fordra lång berednings- och koktid. Det synes sannolikt, att den svenska tillverkningen på detta område kan få stor betydelse. Den bör då omfatta t. ex. rätter av lever, kött och fisk, inläggningar av nypon, svarta vinbär, spenat och tomat etc.

Den vacuumtorkade maten upptar för

närvarande ett flertal rätter, som äro mycket lämpliga för barnstugornas utspisning t. ex. blåbärssoppa, äppelsoppa och puré på jordärtskockor. Det vill synas, som om en förbättring av tekniken på området och större erfarenhet vid val av rätter och recept skulle kunna medföra, att vacuumtorkade rätter kunde användas i viss utsträckning på barnstugorna. I varje fall är det lämpligt, att ett reservförråd av dessa produkter finnes tillhands. Priset för dessa rätter ligger ej särskilt högt med hänsyn till den inbesparing av arbetskraft och förkortning av tillagningstid, som de möjliggöra.

En annan typ av förberedd och konserverad mat, som bör kunna komma att spela en viss roll för barnstugorna, äro de djupfrysta produkterna. Denna konserveringsmetod torde vålla mycket små vitaminförluster. En ökad utveckling beträffande framställning, distribution och förvaring torde komma att förbilliga dessa produkter så, att de kunna komma till användning på barnstugorna. Dessa färdigtillredda rätter böra dock ej betraktas såsom någon huvudbeståndsdel av barnens kost utan såsom en reservtillgång och ett värdefullt komplement till de färska varorna.

Kostförslag ha utarbetats för de olika grupperna av barn nämligen:

Spädbarn (under 12 mån.) 4 måltider per dag, barn i åldern 1—7 år 3 måltider per dag, barn i halvdagshem 1 måltid per dag, och skolbarn i eftermiddagshem 1 måltid per dag.

Följande kostförslag kunna användas som utgångspunkt vid utarbetande av mera detaljerade anvisningar för kosten vid institutionerna och ligga till grund för beräkning av livsmedelskostnad. De kunna även ha en uppgift vid beräkning av erforderlig utrustning och inredning speciellt av förvaringsutrymmen.

Spädbarn

För spädbarn kunna icke allmängiltiga förslag utarbetas, då barnens kost bör utformas individuellt efter läkarens anvis-

ning beroende på barnets utveckling och behov. Särskilt gäller detta under avvänjningstiden. Följande matordning torde kunna tillämpas för ordinärt utvecklade barn efter slutförd avvänjningstid, 7—8 månaders ålder.

Klockan 9—10: Förmiddagsmål med välling eller gröt och mjölk.

Klockan 13—14: Middagsmål med två rätter. Det kan t. ex. bestå av grönsaksmos eller potatismos samt litet finfördelad fisk eller finhackat kött eller en äggrätt samt saftsoppa eller grönsakssoppa, fruktmos eller dyligt.

Klockan 16—17: Mellanmål av saftsoppa med skorpor, eller bärmos med mjölk, frukt eller också någon annan av de rätter, som uppräknats i det föregående och som barnet inte fått till dagens middagsmål.¹

Barn i åldern 1—7 år

Tidigare har framhållits vikten av, att kosten ej är alltför rik på mjöl- och grynmat. Med hänsyn till detta har diskuterats, om matordningen i daghemmen eventuellt borde upptaga två måltider, som ha karaktär av huvudmål, och som ej till större delen bestå av gröt, välling och smörgås. Detta torde dock medföra så starkt ökade krav på personal och utrustning, att det vore mycket svårt att realisera. Önskvärt är om hemmen kunde komplettera denna kost. Här föreslås en matordning enligt ovan med förmiddagsmål klockan 9—10, middag klockan 13—14 och mellanmål klockan 16—17. Om denna matordning skall fungera tillfredsställande, bör barnen vid hemkomsten få någon lättare måltid, som ej enbart upptar gröt, välling eller smörgås. I många fall sammanfaller barnens hemkomst från barnstugan med familjens middag eller kvällsmat, som bör utformas så, att den upptar åtminstone

¹Härvid förutsättes att första mål och kvällsmål serveras i hemmet. Skulle barnen ej fått något morgonmål i hemmet böra de självfallet ej gå utan mat till 9—10 om de t. ex. komma redan kl. 7.

någon rätt, som är lämplig för de mindre barnen.

Kosten torde kunna i stort sett upptaga samma maträtter för barnen i åldern 1—7 år. När maträtter, som eventuellt äro för kraftiga för de allra minsta barnen, utspisas, kan utbyte ske mot någon lättare rätt. Vidare måste maten finfördelas något mer för de yngre barnen, dock bör man så tidigt som möjligt försöka lära barnen att tugga själva.

Barn i halvdaghem och skolbarn i eftermiddagshem

Barn i halvdaghem böra få ett mål, som har karaktär av huvudmåltid. Såsom typ för denna kan användas middagarna i kostförslaget för barnen i åldern 1—7 år.

Skolbarn i eftermiddagshem böra få ett mellanmål eftersom de förutsättes erhålla skollunch.

Tillagning och servering

Barn äro ofta minst lika känsliga som vuxna för matens utseende, konsistens och smak. Det är viktigt att maten lagas till och smaksättes omsorgsfullt, men man bör vara försiktig med saltning, sockring och kryddsättning, då barn inte böra vänjas vid starkt saltad, sockrad eller kryddad mat. Persilja, gräslök, dill, kryddkrasse och andra kryddgrönsaker böra däremot användas rikligt. Maten bör vara så aptitlig som möjligt. Klimpar, skinn, fiskben o. s. v. kunna ofta mot vissa rätter åstadkomma en stark motvilja, som kanske inte övervinnes förrän efter lång tid.

Vid matlagningen bör man se till, att inga onödiga näringsförluster uppstå. Rot-saker böra inte skalas utan endast skrapas före kokningen och böra ej ligga i vatten. Potatis kokas oskalad och grönsaker, rotfrukter och potatis skall kokas nätt och jämnt färdiga. Långvarig kokning och varmhållning av dessa rätter är mycket olämpligt. Man bör använda minsta möjliga vätskemängd vid kokningen. Spenat och rabarber innehålla avsevärda mängder

Tab. 34. Livsmedelsförbrukningen för 6 dagar enligt matsedelsförslag för barn i åldern 2—3 år resp. 4—7 år.

Varuslag	Mängd	
	2—3 år	4—7 år
Mjök	3,6 l	4,2 l
Smör	1,08 hg	1,58 hg
Margarin	0,20 hg	0,23 hg
Ost	1,00 hg	1,00 hg
Ägg	1,06 hg	1,06 hg
Oxkött, benfritt	0,65 hg	0,75 hg
Fläsk, färskt	0,08 hg	0,09 hg
Lever	0,15 hg	0,15 hg
Strömming	1,21 hg	1,67 hg
Annan färsk fisk	1,60 hg	2,25 hg
Vetemjöl	0,33 hg	0,37 hg
Rågmjöl	0,02 hg	0,02 hg
Potatismjöl	0,25 hg	0,25 hg
Rivebröd	0,05 hg	0,06 hg
Havregryn	0,30 hg	0,40 hg
Flingor	0,10 hg	0,15 hg
Bröd, hårt	0,60 hg	2,00 hg
Bröd, mjukt	3,30 hg	2,10 hg
Potatis	5,17 hg	10,25 hg
Morötter	3,70 hg	3,85 hg
Andra rotfrukter	0,56 hg	0,60 hg
Färsk bladgrönsaker	0,82 hg	1,03 hg
Lök	0,14 hg	0,15 hg
Grönsaker, konserverade	0,11 hg	0,13 hg
Apelsin	3,50 hg	4,50 hg
Äpple	4,00 hg	4,00 hg
Nypon, torkade	0,23 hg	0,23 hg
Frukt, torkad	0,19 hg	0,19 hg
Frukt, konserverad	0,60 hg	0,60 hg
Bärmos	0,60 hg	0,60 hg
Socker	0,06 hg	0,06 hg

Tab. 35. Näringsvärde och pris per barn och dag enligt matsedelsförslag för barn i åldern 2—3 år resp. 4—7 år.

Ålder år	Näringsvärde per barn/dag											
	kalo- rier	ägg- vita g	fett g	kol- hydrat g	kal- cium mg	fosfor mg	järn mg	vita- min A I. E.	tia- min mg	ribo- flavin mg	niacin mg	asko- bin- syra mg
2—3	1 199	45	47	139	1 048	1 113	5,2	3 232	0,78	1,69	5,84	85
4—7	1 485	54	59	171	1 225	1 369	6,7	3 632	0,99	2,01	7,49	101
Pris per barn/dag ca kr.: Ålder 2—3 år 1:—, 4—7 år 1:19.												

oxalsyra, vilket har vissa olägenheter. Spenat bör därför förvällas en kort stund i vatten, som sedan borthålles och rabarber alltid serveras med mjölk.

Kostens näringsvärde och pris

Av tabellerna 34 och 35 framgår i grova drag vilka mängder av olika födoämnen, som åtgå till det kostförslag, som framlägges, ungefärliga näringsvärdet samt pris. Priset är beräknat på grundval av genomsnittliga detaljhandelspriser för Sverige på våren 1950, på vissa punkter kompletterade med Stockholms priser.

Kosten bör vara utformad så, att barnens kaloribehov täckes till c:a $\frac{4}{6}$. Man bör räkna med, att barnen i hemmen få någon form av lagad mat. Ett intimt samarbete med hemmen bör etableras så att barnen garanteras 2 lagade mål mat pr dag. Genomsnittliga priset för de olika måltiderna blir:

	barn 2—3 år öre	barn 4—7 år öre
morgonmål	26	31
middag	48	37
mellanmål	26	31
Summa öre/dag ca	100	119

Priset på kosten för barnen i olika åldrar kan alltså uppskattningsvis beräknas till:

barn	6 mån.—1 år	95 öre, 4 måltider
barn	2—3 år	100 öre, 3 måltider
barn	4—7 år	119 öre, 3 måltider

Vid större institutioner kunna inköpen av råvaror ordnas på ett mera rationellt sätt än vid mindre, och man kan där räkna med lägre råvarukostnader.

Kostförslag

Frukost kl. 8: Gröt och mjölk, välling, surmjölk, flingor och mjölk eller kokt ägg samt ev. smörgås med lämpligt pålägg.

Middag kl. 12: Två rätter enligt matselefsförslag för middagen, hårt bröd.

Mellanmål kl. 15: Mjölk, saft, pressad apelsin eller citron, nypon-té eller vanligt té samt smörgås med lämpligt pålägg eller skorpor, någon rå frukt, tomat, morot eller dylikt. Såsom pålägg på smörgåsarna bör användas t. ex. ost, mesost, klippta bladgrönsaker, skurna eller rårivna rotsaker och frukt, leverpastej, kött- och fiskrätter etc.

Typmatsedel

	MIDDAG	
	förrätt	efterrätt
Dag 1	Köttgryta	Soppa eller kräm på torkad eller färsk frukt
Dag 2	Fisk, stekt	Färsk frukt eller bär
Dag 3	Inälvsmat el. dyl.	Soppa eller kräm på saft
Dag 4	Soppa	Pudding
Dag 5	Fisk, kokt	Soppa eller kräm på nypon
Dag 6	Köttträtt	Färsk frukt eller bär

Vintermatsedel.

Dag 1	Köttgryta på oxkött, potatis	Fruktsoppa
Dag 2	Stekt strömming, rårivna morötter, potatis	Färsk frukt
Dag 3	Leverstuvning, potatis	Blåbärssoppa
Dag 4	Grönkålsoppa med äggklyftor, ostsmörgås	Fruktgratin, säs
Dag 5	Kokt fisk, persiljesås, potatis	Nyponkräm, mjölk
Dag 6	Köttgrotta med örter och morötter, säs, potatis	Fruktsallad

Sommarmatsedel.

Dag 1	Kalvkalops med tomat, potatis	Rabarberkräm, mjölk
Dag 2	Ugnstekt fisk, säs, grönsallad, potatis	Färsk bär, mjölk
Dag 3	Köttbullar med grönsaker, potatis	Saftsoppa
Dag 4	Spenatsoppa	Äppelkaka, enkel vaniljsås
Dag 5	Kokt fisk, citronsås, potatis	Nyponsoppa
Dag 6	Köttbullar, säs, kokta grönsaker, potatis	Färsk frukt

Behovet av personal

För planläggningen av barnstugeverksamheten är det nödvändigt att få en överblick över behovet av sådan kvalificerad personal, som direkt skall handha vården och uppfostran av barnen. Möjligheterna att bygga ut barnstugeverksamheten sammanhånga nämligen intimt med tillgången på sådan personal. För närvarande kämpa både daghem och förskolor liksom social- och hälsovården i dess helhet med stora bekymmer på grund av bristen på kvalificerad vårdpersonal. I stor utsträckning är denna bristsituation betingad av den på grund av befolkningsutvecklingen uppkomna knappheten på yngre arbetskraft, men beror enligt kommitténs mening dessutom på en rad andra faktorer. Undervärderingen av barnträdgårdsläraryrket och arbetsuppgifter, som bl.a. tagit sig uttryck i en enligt kommitténs uppfattning alltför låg lönesättning, har knappast bidragit till att rekryteringen till detta yrkesområde stimulerats. Härtill kommer att ett ganska stort antal lärarinnor årligen lämna sina platser med anledning av giftermål. På grund av de låga lönerna är utbytet av en eventuell halvtidstjänst dessutom så litet, att de flesta hellre avstå helt och hållet från anställning efter giftermålet. Man räknar också med att minst 40 % av de utexaminerade barnträdgårdsläraryrket i en årskull redan de fem första åren efter examen lämna yrket på grund av giftermål, övergång till annan

sysselsättning, fortsatta studier eller av annan anledning. Inom loppet av 8 år efter examen har denna siffra stigit till 80 %. Detta skulle innebära, att man för de utexaminerade barnträdgårdsläraryrket endast kunde räkna med genomsnittligt ungefär 4—5 tjänsteår om man bortser från de 20 %, som stanna längre än 8 år och kunna antagas ha säkrare och bättre avlönade tjänster (föreståndarinnor etc.). Denna abnormt höga avgång skapar givetvis ett mycket stort ersättningsbehov, som inte ens vid barnstugornas nuvarande omfattning kan fyllas. Härtill torde få uppmärksammas att även barnhemmen efterfråga barnträdgårdsläraryrket som arbetskraft.

Nu tillgängliga uppgifter visa, att bristen på barnträdgårdsläraryrket är markant och utgör den trängsta sektorn inom barnstugeverksamheten. Vårterminen 1948 voro inte mindre än 136 barnträdgårdsläraryrketbefattningar vid daghem och förskolor vakanta och situationen har sedan dess knappast förbättrats. Inom kommittén utförda undersökningar ha visat att vid de ca 600 barnstugor, som funnos 1949, voro sysselsatta något över 900 barnträdgårdsläraryrket, men för att tillåta att enbart dylik kvalificerad personal finge handha barnens skötsel skulle ytterligare 600—700 barnträdgårdsläraryrket inklusive föreståndarinnor behövas.

Det totala behovet av barnträdgårdslära-

rinnor kan alltså för detta antal barnstugor beräknas till ca 1 600. År 1949 funnos, som nämnts, något över 900 barnträdgårdslärarinnor i tjänst och bristen var alltså närmare 700.

Det framtida personalbehovet beror givetvis främst av den omfattning, som barnstugeverksamheten kommer att få. Alla beräkningar av detta framtida behov kunna endast få formen av *räkneexempel* med utgångspunkt från olika *antaganden* om utbyggnadsgraden. De i det följande redovisade kalkylerna få alltså inte betraktas som önskemål eller förslag beträffande barnstugornas framtida omfattning, utan endast som *exempel på personalbehovet vid olika grader av utbyggnad*.

Personalbehovet är emellertid helt naturligt också avhängigt av barnstugornas inre organisation samt av den relativa förekomsten av institutioner av olika typ. Med ledning av de riktlinjer, som kommittén framfört i kap. 10, har därför personalbehovet vid olika typer av småbarnsinstitutioner beräknats. Härvid har även annan personal än vårdpersonal medtagits, dock ej personal för eldning, iordninghållande av tomt etc. enär detta personalbehov är beroende av vad slags värmesystem och vilka anordningar utomhus, som finnas. Vid beräkning av erforderlig ekonomipersonal i övrigt har föreslagits ett visst antal per barnstuga. Härvidlag får man dock räkna med vissa justeringar beroende på i vilken omfattning barnstugan har självhushåll (t.ex. tvätt).

Beträffande barnpersonalen på *daghem* har arbetstiden direkt bland barnen beräknats till 36 timmar per arbetsvecka. Den resterande arbetstiden per vecka beräknas

för hembesök, föräldramöten, materialvård, journalarbete (observationsjournaler) etc. För barnträdgårdslärarinnor i *förskolor* beräknas 30 timmar bland barnen (5 arbetsdagar i veckan). Vid allt arbete med levande material kunna exakta arbetstider sällan hållas. Såväl personal som arbetsgivare få därför finna sig i att vissa förskjutningar ibland måste äga rum. Tillfälligt förlängd arbetstid kan lämpligen kompenseras med ledighet då barnstugan hålles stängd omkring helger etc.

Föreståndarinnorna vid daghemmen beräknas icke ha regelbunden tjänstgöring bland barnen (med undantag för typ 1 o. 2), utan endast rycka in som tillfälliga vikarier.

Någon av personalen utses som biträdande föreståndarinna, vilket innebär att hon i föreståndarinnans frånvaro har att svara för institutionen. Hon bör för denna ansvarsställning uppbära något högre lön.

Vid fastställandet av personalens kvalifikationer har utgångspunkten varit de nuvarande utbildningsmöjligheterna. För framtiden räknas med att all personal, som handhar barn från 6 mån. till 7 år, skall ha samma utbildning. Föreståndarinna skall dessutom ha kompletterande utbildning. Även kokerskan bör ha specialutbildning.

Vid beräkandet av personalens antal ha praktikanter icke räknats. Deras lön skall sättas så lågt, att ingen lockas att kvarstå i en sådan biträdessyssla. Institutionen får icke vara beroende av praktikanter eller biträden bland barnen, så att lönerna på grund av denna omständighet kunna skruvas upp.

För institutioner med barn *under 2 år* har endast räknats med *heldagsvård*, då platserna ställa sig så dyrbara att halv-dagsvård knappast kan komma i fråga.

FÖRSKOLA (1)

Alternativt $20 + 20 = 40$ barn
 $20 + 15 = 35$ barn.

Personal:

1 barnträdgårdslärarinna
1 städerska

(deltidsanställd 15—20 timmar per vecka)

Utbildning:

Förskoleseminarium

FÖRSKOLA (2)

20 + 20 + 15 + 15 = 70 barn.

Personal:

2 barnträdgårdslärarinnor
1 städerska (30—35 timmar per vecka)

Utbildning:

Förskoleseminarium

BARNSTUGA (1)

15 + 12 + 20 + 20 = 67 barn.

Personal:

Antal:
för 5—6 tim. för 12 tim.

Utbildning:

Ledande personal:

föreståndarinna	1	1	Förskoleseminarium + barnsjukvård + föreståndarinnekurs
-----------------------	---	---	---

För barnens vård:

barnträdgårdslärarinnor	3	5	Förskoleseminarium
-------------------------------	---	---	--------------------

Ekonomipersonal:

kokerska	1	1	
biträde	(timanställd)	1	

DAGHEM (1 och 2)

Alternativt 15 + 15 = 30 barn.

15 + 12 = 27 barn.

Personal:

Antal:
för 5—6 tim. för 12 tim.

Utbildning:

Ledande personal:

föreståndarinna	1	1	Förskoleseminarium + barnsjukvård + föreståndarinnekurs
-----------------------	---	---	---

För barnens vård:

barnträdgårdslärarinnor	1	3	Förskoleseminarium
-------------------------------	---	---	--------------------

Ekonomipersonal:

kokerska	1	1	
biträde	(timanställd)	1	

DAGHEM MED SPÄDBARNSAVDELNING

10 + 12 + 15 = 37 barn.

Personal:

Antal:
(för 12 tim.)

Utbildning:

Ledande personal:

föreståndarinna	1		Förskoleseminarium + barnsjukvård + föreståndarinnekurs
-----------------------	---	--	---

För barnens vård:

barnavårdslärarinna	1 + 2 barnsköterskor		Fackskolan för huslig ekonomi
barnträdgårdslärarinnor	4		Förskoleseminarium

Ekonomipersonal:

kokerska	1		
biträde	1		

DAGHEM (3)

15 + 15 + 12 = 42 barn.

<i>Personal:</i>	<i>Antal:</i>		<i>Utbildning:</i>
	för 5—6 tim.	för 12 tim.	
Ledande personal:			
föreståndarinna	1	1	Förskoleseminarium + barnsjukvård + föreståndarinnekurs
För barnens vård:			
barntädgårdslärarinnor	3	6	Förskoleseminarium
Ekonomipersonal:			
kokerska	1	1	
biträde	½	1	(Timhjälp efter behov)

Samtliga daghem kunna kombineras med eftermiddagshem: För 15 skolbarn beräknas en lärarinna (barntädgårdslärarinna eller småskollärarinna). Då skolbarnen ha mycket varierande tider och eftermiddagshemmet för dem skall stå öppet som ett vanligt hem, alltså även på morgnarna, bör denna tjänst beräknas som heltidstjänst.

Vid beräkningen av det framtida behovet av barntädgårdslärarinnor vid förskolor har det erforderliga antalet lärarinnor för visst barnantal antagits motsvara behovet i Förskola (1), varvid proportionen mellan förskolor med 40 och 35 barn antagits bli sådan, att det genomsnittliga antalet barn per lärarinna blir 38. I fråga om daghem har vid beräkningarna antagits, att det genomsnittliga behovet av barntädgårdslärarinnor för visst barnantal kommer att motsvara ett genomsnitt av behovet vid Daghem (2) och Daghem (3). Det genomsnittliga antalet barn per *barntädgårdslärarinna* blir enligt denna beräkning 6 à 7. Beräkningarna innefatta sålunda icke personalbehovet vid spädbarnsavdelningar.

Enligt prognosen om det framtida antalet barn, för vilken redogjorts i kap. 6 s. 162 är antalet barn i åldern 0—7 år f.n. 856 000. Barnantalet sjunker därefter och når vid prognosperiodens slut 1960 ett värde, som ligger drygt 10 % lägre än 1951. Det aktuella behovet av platser inom barnstugorna är alltså större än behovet

10 år längre fram i tiden. Vid en beräkning av personalbehovet kan emellertid hänsyn icke tagas till detta. Med de utbyggnadsantaganden, som begagnas i kalkylerna, kommer det framtida behovet av kvalificerad vårdpersonal nämligen att ligga så väsentligt mycket högre än det nuvarande att förfinade antaganden i dessa hänseenden inte kunna anses motiverade.

Utgångspunkt för beräkningarna har varit det beräknade antalet barn i olika åldrar år 1960 i tätorter med minst 1 000 invånare.¹ På dessa barnantal ha vissa procentsatser applicerats utvisande den tänkta utbyggnadsgraden för barnstugorna samma år. Slutligen har, med ledning av det ovan redovisade personalbehovet vid småbarnsinstitutioner av olika slag, det totalt erforderliga antalet barntädgårdslärarinnor beräknats.

På grund av att personalbehovet är väsentligt olika vid förskolor och daghem har det varit nödvändigt att vid beräkningen skilja dessa båda institutioner åt. Två utbyggnadsantaganden ha alltså gjorts, det ena avseende det relativa antalet barn, som

¹ Vid beräkning av det framtida barnantalet i dessa tätorter har antagits, att deras totala folkmängd kommer att öka till 60 % av folkmängden i hela riket mot ca 57 % år 1947. Proportionen mellan det relativa barnantalet på landsbygden och i tätorterna har vidare antagits vara densamma som 1945.

1960 kunna tänkas gå i förskolor, det andra avseende det relativa antalet barn, som visas på daghem. Barnen i förskolorna ha därvid ansetts huvudsakligen rekryteras från barnen i åldersgruppen 3—7 år och daghemsbarnen från barnen i åldersgruppen 2—7 år.

Beträffande *förskolorna* ha två alternativ uppställts:

Alternativ I: Förskolorna byggas ut så att de 1960 omfatta 25 % av tätorternas barn i åldern 3—7 år.

Alternativ II: Förskolorna byggas ut så att de 1960 omfatta 50 % av tätorternas barn i åldern 3—7 år.

I fråga om *daghemmen* har endast ett antagande begagnats, nämligen att daghemmen byggas ut så att de 1960 kunna bereda plats åt 10 % av tätorternas barn i åldern 2—7 år.

Det totala antalet barn 1960 i åldern 2—7 år har beräknats till 290 000 och i åldern 3—7 år till 230 000. I nedanstående tablå redovisas det härur beräknade antalet barn i förskolor resp. daghem samt det erforderliga antalet barnträdgårdslärarinnor.

Som framgår av tablå är det främst daghemmens utbyggnad, som ställer stora krav på ökad personaltillgång. Behovet av kvalificerad personal för visst antal barn är ungefär 6 gånger så stort vid daghemmen som vid förskolorna. Det erforderliga antalet barnträdgårdslärarinnor kommer vid den här antagna utbyggnadsgraden att vara nära 7 resp. 8 gånger så stort som det nuvarande antalet i sitt yrke verk samma barnträdgårdslärarinnor.

En utbyggnadstakt av denna omfattning kommer givetvis att ställa synnerligen stora

krav på förskoleseminarierna. Det årliga antalet utexaminerade vid dessa har under senare år varit ca 150. Även om man antar att ingen avgång från yrket skulle äga rum, skulle den årliga nyrekryteringen enligt de två alternativen behöva uppgå till ca 530 resp. 680 barnträdgårdslärarinnor för att det antagna behovet år 1960 skall bli fyllt. Avgången från yrket är emellertid, som inledningsvis framhållits, för närvarande mycket stark. Inom 5 år efter examen ha 40 % av de utexaminerade lämnat yrket och inom 8 år 80 %. En beräkning av det erforderliga årliga antalet utexaminerade med utgångspunkt från dessa siffror skulle ge till resultat att det vart och ett av åren 1951—60 skulle behöva examineras inte mindre än ca 900 resp. 1 200 barnträdgårdslärarinnor om utbyggnaden av barnstugorna skulle ske i den takt, som i det tidigare angivits såsom *räkneexempel*. Emellertid kan man antaga att avgången och därmed det årliga ersättningsbehovet minskas i och med att lönevillkor och arbetsförhållanden förbättras så som redan i viss utsträckning skett och som föreslås av kommittén i kap. 15. Hur avgången ur yrket kommer att gestalta sig är givetvis på nuvarande stadium omöjligt att avgöra. För att en någorlunda rimlig bild skall kunna skapas måste emellertid antaganden om avgång och ersättningsbehov preciseras. I brist på bättre siffror har i de genomförda kalkylerna antagits, att avgången ur barnträdgårdslärarinyrket kommer att vara lika stor som den beräknade avgången för den nuvarande sjuksköterskekåren. Enligt de beräkningar, som gjorts inom 1946 års kommitté för sjuk-

Institutionstyp	Alt. I		Alt. II	
	Antal barn	Antal barnträdgårdslärarinnor	Antal barn	Antal barnträdgårdslärarinnor
Förskolor	57 500	1 515	115 000	3 030
Daghem	29 000	4 430	29 000	4 430
Summa	86 500	5 945	144 000	7 460

förvänta. Därefter börjar antalet åter stiga och uppgår år 1960 till nära 44 000.

Hur snäv rekryteringsbasen i verkligheten är framgår emellertid inte med full skärpa av dessa siffror. Ungefär två tredjedelar av varje årskull kvinnor bruka i allmänhet ägna sig åt husligt arbete (SOU 1948: 21, s. 55). Om man räknar med att samma andel kvinnor gå till hushållsarbete under 1950-talet kommer rekryteringsbasen för samtliga övriga yrkeskategorier att bli omkring 13 000 kvinnor i varje årskull. Denna siffra kan inte väntas öka i nämnvärd utsträckning genom att den relativa tillströmningen till hushållsarbetet minskar. Den faktiska tillströmningen till hushållsarbetet kommer ju även med detta antagande att minska på grund av uttunningen i de yngre arbetsföra åldrarna samtidigt som behovet av arbetskraft för husligt arbete kan förväntas vara åtminstone oförändrat. Siffran 13 000 är givetvis mycket ungefärlig, men kan dock tjäna som underlag för en bedömning av rekryteringsmöjligheterna.

Statskontoret har i sitt utlåtande över medicinalstyrelsens förslag angående den öppna läkarvården i riket (SOU 1948: 18 och 24) påpekat att befolkningsutvecklingen ställer oss inför ett mycket allvarligt samhällsproblem och uttalar bl.a. följande: »Den ogynnsamma befolkningsutvecklingen under 1930-talet gör att man måste räkna med att befolkningen i de produktiva åldrarna under de närmaste tio åren kommer att vara mycket liten. De olägenheter, som härav bli följden, skärpas i mycket hög grad av att befolkningskrisen till tiden delvis kommer att sammanfalla med genomförandet av ett omfattande reform- och utbyggnadsprogram på skilda områden med därav följande kraftig expansion av förvaltningen. Situationen är sålunda den, att nya personalkrävande förvaltnings- och samhällsuppgifter skola lösas med sinande arbetskraftstillgångar.» Statskontoret har vidare i detta utlåtande sammanställt vissa beräkningar av det årliga rekryteringsbehovet inom olika områden med utgångspunkt från under senare år framlagda re-

form- och utbyggnadsförslag. Ur denna sammanställning, som omfattar såväl män som kvinnor, kunna några siffror anföras, som belysa den framtida efterfrågan på kvinnlig arbetskraft. Sålunda beräknar statskontoret det årliga rekryteringsbehovet av sjuksköterske- och vårdpersonal till 5 300. I fråga om övriga yrkesområden, som till större eller mindre del rekryteras av kvinnor, kan nämnas ett årligt behov av 600 läkare och tandläkare, 2 200 lärare och 4 800 tjänstemän inom statsförvaltningen. Härtill kommer sedan bl.a. industrins behov av kvinnlig arbetskraft och kommunalförvaltningens behov av kvinnliga tjänstemän, behov som det dock är mycket svårt att uppskatta.

Ehuru statskontorets kalkyler delvis torde bygga på felaktiga premisser — vilket 1949 års arbetskraftsutredning förutsättes belysa i sitt blivande betänkande — är det dock uppenbart att våra befolkningsresurser äro mycket knappa och att en rekrytering till barnträdgårdslärlarinneyrket av ovan antydd storleksordning skulle möta svårigheter. Enligt kommitténs uppfattning får därför utbyggnaden av barnstugeverksamheten inte ske efter några schabloner eller önskedrömmar utan måste noga avpassas efter vårt lands ekonomiska och personella resurser. I den målsättning, som framlagts i kap. 6 har kommittén också tagit hänsyn till dessa förhållanden och förordat en mycket försiktig utbyggnadspolitik. Den föreslagna aktuella utbyggnaden av barnstugorna har där fått formen av ett 10-årsprogram för perioden 1950—60 och innebär i korthet att 500 förskolor och 180 daghem skulle inrättas till 1960. Med denna utbyggnad skulle vid periodens slut 15 % av barnen i åldern 3—7 år kunna beredas plats i förskolor och 6 % av barnen i åldern 2—7 år plats på daghem.

Det sammanlagda behovet av barnträdgårdslärlarinnor för dessa nyinrättade institutioner blir ungefär 1 500 och det totala behovet blir år 1960 3 100. Denna siffra inrymmer det nuvarande endast delvis täckta behovet uppgående till 1 600 barnträdgårdslärlarinnor och det för utbyggnaden

beräknade behovet. Om man räknar med att de år 1949 tjänstgörande 900 barnträdgårdslärarinnorna samt de 350 barnträdgårdslärarinnor, som beräknas bli utexaminerade 1949 och 1950, decimerats till 675 år 1960, så blir den nödvändiga nettoexamineringen fram till 1960 2 425. Med avgången från yrket beräknad på samma sätt som i det tidigare redovisade räkneexemplet kan det årliga examineringsbehovet under tioårsperioden 1951—60 uppskattas till 320 barnträdgårdslärarinnor.

Den nuvarande utbildningskapaciteten vid landets förskoleseminarier är 150 barnträdgårdslärarinnor årligen. Den provisoriska utbyggnad av seminarieorganisationen, som 1949 års riksdag beslutat, höjer utbildningskapaciteten till 200—225 barnträdgårdslärarinnor årligen från år 1952. Om man räknar med att det för 1960 kal-

kylerade behovet skall bli fyllt måste alltså den årliga utexamineringen vara ännu något högre. Man kommer därför inte ifrån en ytterligare utbyggnad av förskoleseminarierna, om kommitténs ganska försiktiga utbyggnadsprogram för 10-årsperioden 1950—60 skall kunna realiseras.

En motsvarande beräkning rörande rekryteringsbehovet i fråga om ekonomipersonalen kan icke genomföras. Härtill äro uppgifterna om denna personalgrupp alltför bristfälliga. Ett realiserande av det skisserade utbyggnadsprogrammet skulle emellertid medföra, att behovet av ekonomipersonal fram till 1960 ökade med ungefär 850 anställda, varav ca 250 skulle ha högst halvtidstjänstgöring och lika många längre deltidstjänstgöring medan de återstående 350 skulle vara heltidsanställda.

Personalens utbildning

A. Barnträdgårdslärarinnorna

1. Utbildningen i utlandet

Då man söker analysera de krav, som i olika länder ställts på den ledande personalen i förskoleinstitutionerna, konstaterar man snart, att på en del håll krävs en utbildning, som står sjukvården nära, på andra håll en, som står skolundervisningen nära. I allmänhet torde man kunna säga, att de mer socialt betingade organisationsformer, som vuxit fram ur välgörenhet och nödhjälp, oftare sökt en sjukvårdskunnig ledarinna med föga eller inte alls utbildade biträden, medan de institutioner, som tillkommit med klarare pedagogisk motivering, strävat att för varje barngrupp av maximerad storlek anställa en eller stundom två pedagogiskt utbildade personer och inga assistenter eller också assistenter i form av praktikanter. Det är den sistnämnda linjen som är allmän i USA:s institutioner, den som är föreskriven och allmängiltig för Frankrikes écoles maternelles, den som är mest vanlig i Englands nursery schools samt den som tillämpas i våra grannländer, Danmark, Finland och Norge. Av intresse är först och främst att få en översikt av utbildningstidens längd och uppläggnings i främmande länder.

I 24 tillfrågade länder¹ finns en utbild-

ning skild från den övriga lärarutbildningen, nämligen i Argentina, Australien, Belgien, Bulgarien, Chile, Columbia, Danmark, Estland, Finland, Holland, Indien, Italien, Kina, Lettland, Litauen, Luxemburg, Nya Zeeland, Polen, Portugal, Sverige, Schweiz, Syd-Afrikanska Unionen, Tyskland och USA (delvis).

I följande 15 länder finns en med folkskollärarna gemensam utbildning: Albanien, Brasilien, Canada, Columbia (delvis), Costa-Rica, Egypten, Frankrike, Haiti, Indien (delvis), Iran, Rumänien, England, Schweiz (Genève), Uruguay, Jugoslavien.

Utbildningstidens längd:

1—1 1/2 år:	Chile, Litauen, Schweiz (Zürich).
2 år:	Bulgarien, Danmark, Estland, Finland, Lettland, Luxemburg, Nya Zeeland, Polen, Schweiz (Basel och Valld) och Tyskland.
2—3 år:	Kina.
3 år:	Australien, Belgien, Italien, Sydafrikanska Unionen.
3—4 år:	USA.
4 år:	Holland, Polen.

I Tyskland fordrades tidigare förutom de ordinarie 2 åren 1 extra år för att bli utbildad direktis (Jugendleiterin), i Holland fordrades 2 år till, dvs. inalles 6 års utbildning för att få anställning som direktis.

Vid de s.k. écoles maternelles i Frankrike anställas lärarinnor, som tillhöra den enhetliga kadern av för folkskolan utbildade lä-

¹ Se vidare:

L'Organisation de l'Éducation préscolaire, Publications du Bureau International d'Éducation, nr 68, Genève 1939.

rare (instituteurs et institutrices d'école primaire). Dessa ha oftast en 3-årig seminarieutbildning, varvid de möjligen under sista året vid seminariet specialiserat sig. Föreskrivet är endast att i deras »Cachet supérieur» skall finnas särskilt intyg om att de studerat »småbarnspedagogik, barnavård och hygien», vilket allmänt erbjudes vid de statliga seminarierna (88 kvinnliga och 88 manliga). I Paris finns för tredje årets seminarieelever möjlighet att följa den specialkurs som bär Pauline Kergomards namn, ansluten till »Écoles normales d'institutrices de la Seine», vilken kommit att bli normgivande för de speciella pedagogiska metoder, som tillämpas inom écoles maternelles. Lärarinnorna kunna söka från en skola till en annan; en lärarinna i en école maternelle kan undervisa i en förberedande skola, om hon så önskar, och motsatsen är också möjlig. De erhålla samma lön som sina manliga kamrater i bottenskolan.

För att undervisa vid de franska jardins d'enfants fordras vissa diplom. Dessa erhållas vid privata skolor, som äro utbildningsanstalter för jardinières d'enfants. Värdet av diplomet är beroende på den skola, från vilket det erhållits och detta kan variera mycket.

I *England* utgöres personalen vid nursery classes av kvalificerade lärarinnor, »nursery assistants» och »nursery students». Dessa ha två års utbildning vid skolor, som är godkända av undervisningsministeriet. »The nursery assistant» är vanligen en kvinna, som fyllt 18 år och som utom den 2-åriga utbildningen genomgått en kort instruktionskurs i barnavård. »The nursery student» genomgår i 16—18-årsåldern en två-årig utbildningskurs för att erhålla diplom från National Nursery Examination Board. Under utbildningstiden ägnar eleven två dagar i veckan åt studier i akademiska ämnen, medan de återstående tre dagarna i veckan ägnas åt praktiskt arbete i en nursery school. Vid utbildningens slut kan lärarinnan välja att antingen arbeta i en nursery school eller på ett daghem (day nursery), men hon är inte berättigad att

självständigt taga hand om eller svara för undervisning.

Personalen vid daghem och residential nurseries rekryteras från hälso- och sjukvårdens utbildningsanstalter. Föreståndarinnan på ett daghem är i regel en utbildad sköterska, varjämte finnes biträdande föreståndarinna (deputy matron) och »nursery assistants».

Staten bestämmer löneskalan för all utbildad personal vid förskoleinstitutionerna. Lönerna för den kvalificerade personalen vid nursery schools äro desamma som vid de obligatoriska skolorna.

I *Schweiz* (kantonen Genève), där en modern lärartradition utformats och en mycket målmedveten lärarutbildning lagts upp, har man likaledes 3-årig seminarieutbildning för alla folkskollärare, inklusive småbarnsskolans, som specialiserar sig under sista året. Här bygger emellertid all lärarutbildning på föregående studentexamen, varefter ett år av — den under hela tiden avlönade — lärarutbildningen tar vid med praktiska observationer och vikariat med psykologiskt-pedagogiska studier avslutat med »Certificat de Pédagogic» samt slutligen ett år med specialiserade praktiska-pedagogiska ämnen. Till stora delar blir alltså lärarutbildningen gemensam för olika kategorier; den psykologiskt-pedagogiskt vetenskapliga orienteringen är avsedd att även tjänstgöra som grund för utbildningen av läroverkslärare. Emellertid förläggas fler observationer för förskolans lärare till écoles enfantines, liksom givetvis praktik, varjämte examensfordringarna koncentreras på den tidiga barnåldern.

I *USA* stå många olika vägar öppna för utbildning av förskolepersonal och utbildningen är som vanligt i amerikanskt undervisningsväsende ej centraliserad och reglerad.

I princip kan man i USA skilja på fyra olika utbildningslinjer:

a) Den första är en för alla lärarkategorier gemensam 4-årig utbildning vid ett college; härvid finns även möjligheter till fortsatta akademiska specialstudier.

En helt identisk utbildning brukar därvid

allt oftare ges för undervisning och fostran i förskola samt första—andra klass småskola, då man i USA ofta anser att dessa stadier böra utgöra en enhet.

Ofta äro dessa seminarier utvecklade ur något gammalt kindergartenseminarium. Sålunda har t.ex. Pennsylvanias universitet en särskild avdelning för kindergartensmåskola i sitt lärarseminarium, vilket började som ett fristående förskoleseminarium 1904. På samma sätt härstammar Wheelock College i Boston från 1888 och har nu liksom det nyssnämnda en 4-årig specialutbildning för barnkammar skola-kindergarten-småskola. National College of Education i Evanston, Ill. bör också nämnas, då det började som förskoleseminarium redan 1885 och nu är ett av de allra bästa och fullständigaste. Även här slutar utbildningen efter 4 år. Men därtill har man en ettårig fortbildningskurs — efter minst 2 års vitsordad praktik — för dem som aspirera på tjänster vid större institutioner, inspektrisbefattningar och liknande (Supervising Teachers Diploma). Kanske allra intressantast härvidlag är Mills School i New York, som blivit ledande i fråga om moderna metoder och vunnit akademiskt status med sin 4-åriga kurs. Teachers College vid Columbiauniversitetet måste också nämnas i detta sammanhang, då där givetvis bedrivs de mest specialiserade och mest vetenskapliga studierna även för förskolestadiet. Undervisningen är där mycket akademiskt lagd med ett stort antal specialkurser, varur man kan »plocka samman» sin utbildning sådan man anser sig bäst behöva den, dock givetvis med vissa fasta ämnen för varje specialitet. Där är utbildningen för nursery schools åtskild för sig och utbildningen för kindergartensmåskola sammanförd.

b) En annan typ är *ettårig specialutbildning ovanpå fl. kand.-examen*. Den, som studerat humanistiska eller sociala ämnen i ett allmänt college kan t.ex. vid Boston Nursery Training School meritera sig för förskolefostran (här ej kombinerad med småskoleutbildning). Detta anses i allmänhet vara det bästa förfarandet för dem, som hellre önska ägna sig åt vetenskapligt

än åt praktiskt arbete inom förskoleåldern.

c) Som en tredje typ kan nämnas den mindre yrkesbetonade undervisning, som kan erhållas genom att man *inom ett college för huslig ekonomi specialiserar sig på barnavård och småbarnsfostran*. Så t.ex. är fallet vid den berömda husliga fakulteten vid Cornell-universitetet, där väl mest systematiskt prövats idén med att låta eleverna under utbildningen leva i ett litet »hem» — en våning som de själva sköta och där de ta hand om några egna fosterbarn. Här specialiserar man sig emellertid endast på det lägsta åldersstadiet. Hit hör vidare Merrill Palmer School i Detroit, som kanske nått längst och i varje fall gjort det mest betydelsefulla pionjärarbetet kring all småbarnsfostran — såväl i hem som förskola.

d) *Lägre utbildning godkännes slutligen fortfarande. Kurser på 2—3 år anordnas därför ofta*, t.ex. som sammanträngda kurser vid samma läroanstalter, som ge den längre och fullständigare utbildningen.

Det är tyvärr omöjligt att få någon bestämd uppfattning om i vilken kvantitativ omfattning de sålunda utbildade lärarkategorierna tjänstgöra. Svårast är det att uppskatta lärarkvalifikationerna för nursery schools och day nurseries, något lättare för kindergartens. Educational Policies Commission, som 1945 gjort en översikt av dessa förhållanden¹, nämner att 9 stater begär särskilda lärarcertifikat, ofta omslutande även de första klasserna i småskolan. 19 stater fordra 4 års utbildning efter high school, 3 stater fordra 3 års utbildning på college, 14 stater fordra 2 år, 9 stater fordra 1 år och 3 stater fordra mindre — detta för kindergartenslärarinnor. I de reformförslag, som utarbetats², behandlas framför allt nödvändigheten av att kombinera utbildningen i pedagogiskt och socialt avseende, så att lärarinnorna blir skickade att ta hand om »hela barnet hela dagen».

¹ E. P. C.: Educational Services for Young Children, Washington 1945.

² Se särskilt: National society for the study of Education, 46:th yearbook: Early childhood education Chicago 1947.

som det slagordsmässiga mottot lyder. Universitetet anordna regelbundet sommar-kurser för fortbildning.

När man vänder sig till de nordiska grannländerna blir bilden avsevärt mycket mer lik vår egen. Sålunda har *Danmark* 6 godkända förskoleseminarier för utbildning av föreståndarinnor och assistenter inom barnstugeverksamheten. Seminarierna äro samtliga privata och relativt skiljaktigt upplagda. Utbildningen är 2-årig och de ha sammanlagt plats för ca 200 elever. Hittills ha officiella föreskrifter i fråga om förpraktik etc. saknats men under 1949 har en inom undervisningsministeriet tillsatt kommitté framlagt ett par betänkanden med riktlinjer för den framtida utbildningen.

I *Finland* sker utbildningen av barnträdgårdslärlarinnor vid det s.k. Ebenezerhemmet i Helsingfors, vilket fortfarande är enda seminarium i Finland. Det vilar på religiös grund och har så gott som utslutande Fröbel-karaktär. Där lägges också stor vikt vid barnens kroppsliga vård. Det bör dock noteras, att som ett annex till Ebenezerhemmet började en seminariekurs i Jyväskylä i september 1947 i samband med den pedagogiska högskolan därstädes. Till seminariet har statsbidrag utgått från 1896, men numera bekostas det helt av statsmedel. Utbildningen är 2-årig.

I *Norge* finnas 4 utbildningsanstalter för barnträdgårdslärlarinnor. Dessa äro 2-åriga. Efter 1950 kommer det att utbildas ca 90 lärlarinnor per år. Ett seminarium drives av Oslo stad, ett av Bergen och staten i förening och två av privata organisationer, det ena av dessa med kraftigt statsstöd. Till seminarierna utgår efter den 1 juli 1945 statsbidrag till driften samt till stipendier till eleverna. Sedan juli 1947 har det årliga anslaget för detta ändamål uppgått till 40 000 kr.

2. Utbildningen i Sverige

Förskoleseminarierna

Utbildningen av barnträdgårdslärlarinnor i Sverige är 2-årig och handhaves av sär-

skilda s.k. förskoleseminarier. Dessa äro följande:

Fröbelinstitutet i Norrköping. Äldst bland de förskoleseminarier, som nu bedriva verksamhet i vårt land, är Fröbelinstitutet i Norrköping. Redan år 1903 påbörjades i Norrköping utbildning av barnträdgårdslärlarinnor i ettåriga kurser, anordnade i anslutning till två privata förskolor, av vilka den första tillkom år 1899. År 1909 hade utbildningsverksamheten nått så pass fasta former, att ett seminarium kan sägas ha uppstått. Antalet elever i det egentliga nu tvååriga seminariet uppgick vårterminen till 61. Fröbelinstitutet drives sedan 1949 av Norrköpings stad. Inskrivningsavgift utgår med 10 kronor, vilken summa avdrages från terminsavgiften. Eleverna få sin praktiska utbildning i Norrköpings stads förskolor, daghem och fritidshem samt i en del andra barnstugor, vilkas föreståndarinnor samarbeta med seminariet.

Pedagogiska institutet i Uppsala har uppkommit ur en kurs för utbildande av kindergartnslärlarinnor, som under läsåret 1911—1912 anordnades vid Uppsala enskilda läroverk och privatgymnasium. Från och med hösten 1912 inrättades vid denna skola en seminarieklass, som utgjorde en påbyggnad på skolans åttonde klass. Utbildningen är sedan 1938 tvåårig. Våren 1950 var antalet elever 57. Eleverna praktisera under seminarietiden vid kommunala och enskilda barnstugor i Uppsala samt vid barnavdelningar vid sjukhus.

Södra KFUK:s pedagogiska institut i Stockholm började år 1934 att utbilda barnträdgårdslärlarinnor. Utbildningen var då ettårig, men blev från och med år 1936 tvåårig i samband med att undervisningen även kom att omfatta vård och fostran av spädbarn och skolbarn.

Kurser i barnpsykologi med demonstrationer och övningar i undersökning av barnens intelligens- och allmänna utvecklingsnivå anordnas vid institutet, som även mottager barn med uppfostringssvårigheter. I intimt samband med behandlingen av dessa barn samt med undervisningen i seminariet bedrivs barnpsykologiskt forskningsarbete.

Seminaristernas praktik är förlagd till institutets barnavdelningar samt under tre till fyra veckor på sommaren till institutets barnkoloni för barn i två- till sexårsåldern.

Antalet elever våren 1950 var 72. Läroanstalten drives av Stockholms Södra KFUK.

Socialpedagogiska seminariet i Stockholm grundades som ett led i arbetet att inom de kooperativa bostadshusen driva en verksamhet för barnen. HSB:s s.k. lekstugor igångsattes år 1929 och fingo formen av kombinerade förskolor, daghem och eftermiddagshem. För att fylla personalbehovet och i synnerhet behovet av för daghemsvård skolad personal beslöt HSB:s riksförbund att i en av sina fastigheter inrymma och driva ett seminarium med 2-årig utbildning. Höstterminen 1936 började seminariet, som är kombinerat med ett internat för 35 elever, sin verksamhet. Antalet elever vårterminen 1950 uppgick till 57. Hälften av eleverna intages på höstterminer med jämnt årtal, hälften vårterminen därefter. Grupperna alternera sedan, så att medan en avdelning har teoretisk kurs, har den andra praktisk, detta för att helt kunna utnyttja de tillfällen till praktik i fullständig daghemsvård, som stå till buds. Eleverna praktisera dels vid seminariets egen övningskola, dels vid HSB:s lekstugor, samt å andra utvalda praktikställen av olika art i Stockholm (daghem, privata förskolor, sjukhus med sysselsättningsterapi m.fl.).

Örebro socialpedagogiska institut grundades höstterminen 1943. Redan fr.o.m. 1903 hade dock en uppmärksam insats för utbildning av barnträdgårdslärarinnor gjorts av fröken Maria Kjellmark. Ur hennes undervisning utvecklades med tiden Örebro Fröbelinstitut, vilket dock sedermera nerlades. Enligt stadsfullmäktiges i Örebro beslut utgör folkskolestyrelsen i staden styrelse för det nya institutet.

Eleverna praktisera vid Örebro stads förskolor, daghem, barnhem samt lasarettets barnavdelningar. Seminariet hade våren 1950 55 elever.

Göteborgs förskoleseminarium inrättades hösten 1944 på initiativ av arbetsutskottet för Göteborgs centralråd för halvöppen barnavård. Antalet elever uppgick våren 1950 till 84. Praktiken äger rum vid Göteborgs småbarnsskolor, Göteborgs bostadsföretags lekstugor samt seminariets egna förskoleavdelningar.

Beslut har fattats om inrättande av ytterligare ett förskoleseminarium i *Luleå*, vilket igångsattes i augusti 1950. Det förvaltas av folkskolestyrelsen i Luleå.

För att *vinna inträde* på ett förskoleseminarium är det föreskrivet, att den inträdessökande skall ha fyllt 20 men ej 30 år samt att inträdesansökningen skall vara åtföljd *dels* av sådan av legitimerad läkare avgiven redogörelse, som skall vara fogad vid ansökning om inträde vid småskoleseminarium, utvisande att sökande är fri från sådan sjukdom eller så beskaffat lyte, som kan utgöra hinder för framgångsrikt bedrivande av arbetet vid seminariet eller menligt inverka på andra elever eller göra sökanden olämplig såsom småbarnsfostrare, *dels* av betyg över undergången realexamen eller högre examen, avgångsbetyg från högre folkskola, intyg om bevisad andra årskurs vid folkhögskola eller bevis om på annat sätt inhämtade motsvarande kunskaper, *dels* av intyg om tillfredsställande förutbildning i barnavård, *dels ock* bevis om praktik vid barnstuga eller barnhem.

För att ge en konkret uppfattning om hur pass omfattande undervisningen vid några av våra nuvarande förskoleseminarier är, återger kommittén här den uppläggning, som utbildningen har vid Socialpedagogiska seminariet i Stockholm och vid Göteborgs förskoleseminarium.

Socialpedagogiska seminariet i Stockholm

Seminariets arbete är så upplagt, att i huvudsak varannan termin ägnas åt teoretiska studier och varnåan termin åt praktik å olika dagvårdsinstitutioner.

PRAKTISK UNDERVISNING

Den praktiska tjänstgöringen avser att låta eleverna i längre, sammanhängande perioder ägna sig åt vård och fostrande samvaro med barn i olika institutioner och omfattar därför vanligen under de praktiska terminerna hela dagarna. Denna praktik är förlagd dels till seminariets egen övningsskola, dels till vissa av HSB:s lekstugor och dels till andra institutioner för halvöppen barnavård i Stockholm. Praktiken omfattar såväl daghem som lek-skola samt även arbete bland skolbarn, i eftermiddagshem och klubbar. Möjlighet finns även att praktisera vid barnsjukhusens pedagogiska verksamhet. Uppläggningsen av och överinseendet över elevernas instruktion under de praktiska terminerna handhaves av föreståndarinnan.

Under de terminer, som ägnas åt praktisk tjänstgöring, samlas eleverna en gång i veckan till pedagogiska seminarieövningar. Programmet för dessa seminarieövningar omfattar framför allt diskussion kring erfarenheter och problem från det praktiska arbetet bland barn i olika åldrar, föredrag, referat etc. Sista terminen redovisas examensuppgifter, som dock utföras i små samarbetsgrupper.

Deltagande i föräldraaftnar, flick- och pojklubbar, föräldrastudiecirklar etc. är obligatoriskt.

TEORETISK UNDERVISNING

Under de teoretiska terminerna äro studierna ordnade med dels koncentrerade föreläsningar, dels mera diskussionsmässiga lektioner och dels självständigt arbete. Detta senare avser både tentamensläsning och individuella arbetsuppgifter i anslutning till önskad specialisering med redovisning i föredrag, referat etc. inför gruppen. Bägge arterna av självständigt arbete företages huvudsakligen på schemabunden tid inom seminariet. Undervisning ges i följande ämnen:

Psykologi

Första året

Barnpsykologi, disponerad som ett studium av barnens fysiska, psykiska och sociala *utveckling* genom olika stadier från fostertiden. Spädbarnets psykologi. *Småbarnsåldern*: särskilt språklig utveckling samt marginalen för träning av olika funktioner. Socialt och emotionellt beteende. Leken, dess former och betydelse. Intelligensen och dess mätande. Tankeliv och föreställningsvärld i denna ålder. *Skolåldern*: inlärningsprocessens teori, minnet. Personlighetens och karaktärens utveckling. *Pubertets- och ungdomsåren*: yrkesval. Barnaårens spår i *de vuxnas* själsliv. Sjäsliga förändringar som sammanhånga med *åldrandet*.

Andra året

Allmän översikt av psykologiens nutida läge, olika teorier och skolor. Differentiell psykologi, behandlande individuella olikheter mellan barnen, olika personlighetstyper. Tests, profiler och kliniska metoder för karaktärsstudier. Olikheter mellan könen.

Pedagogik

Första året

Allmän småbarnspedagogik. Disciplinfrågor: frihet och tvång, fasta vanor och förbud, straff och belöning. Uppfostran i samband med måltider, sömn, toalett. Anpassning av kraven till barnens utvecklingsgrad, behov av ro och aktivitet. Lek- och sysselsättningsmaterial. Behandling av känsloutbrott, trots, aggressivitet och blyghet. Verklighetsuppfattning och lögn. Sexualuppfostran. Barnens förhållande till kamrater och vuxna.

Andra året

De pedagogiska idéernas historia. Uppfostran hos primitiva folk. Den klassiska och medeltida bildningen. Rousseau, Locke, Pestalozzi och Fröbel, Dewey, Montessori, Decroly, Neill, Dalton- och Winnetkasystemen samt »arbetskolans» principer. Den svenska folkskolans arbetssätt och organisation.

Andra året

Första årets pedagogik för individuella barn överflyttad till behandling av barn i grupp: måltidsvanor, renlighetsvanor etc. Särskilt barnens sociala fostran, gruppupplevelser, konflikter, samarbetsinställning osv. Barnens intellektuella fostran såsom av utvecklingsgången, betingad förberedelse till skolarbetet.

Teoretiska observationer

Första och andra året

Handledning till systematiska observationer av psykologiska förlopp, individuella barn, pedagogiska situationer etc., särskilt i seminariets övningsskola, där observationsboxar finnas, så att eleverna kunna observera utan att störa barnen.

Institutionspedagogik

Andra året

Arbetsordning för olika typer av institutioner: Lekskolegrupper, daghemsavdelningar, e.m.-hem, kolonier, barnhem, delvis med utgångspunkt från Socialstyrelsens Råd och anvisningar. Sammansättning av grupper med hänsyn till barns olika läggning. Samarbete med personal, föräldrar, styrelser och myndigheter. Arbetsorganisation m.m.

Praktisk småbarnspedagogik

Första och andra året

Metodik för gruppuppföstran i lek och arbete på olika åldersstadier. Genomgång av lekmaterial för resp. åldrar, olika typer av samsättningar med särskild tonvikt på det fria skapandet i dess olika former. Utelekens möjligheter pedagogiskt, psykologiskt och socialt. Naturstudium, trädgårds- och blomsterodling för barn. Husliga sysslor. Småbarnslitteratur. 6-åringarna och deras problem, övergången till skolan m.m.

Speciell genomgång av Maria Montessoris uppföstringsprinciper samt demonstration av Montessorimaterialet.

Barnaålderns psykopatologi

Andra året

Genomgång av olika barntyper inom grupperna: A. Intelligens- och sinnesdefekta barn. B. De vanligaste psykiska sjukdomsformerna. C. Psykopatier (»problembarn» i inskränkt bemärkelse). D. Miljöskadade barn. — Psykisk hälsovård: allmänna synpunkter och möjligheter att genom uppföstran förebygga en sjuklig eller felaktig utveckling beaktas under hela serien. Specialföreläsningar inom detta ämne ges.

Personlig mentalhygien

Första året

Unga människors personliga problem. Psykologiska synpunkter på yrket, samarbetet etc. Olika människor man möter. Sexualupplysning och sexualhygien. Dessutom tillfälle till rådfrågning i personliga problem för samtliga elever.

Social orientering

Första året

Det moderna samhällets uppkomst: industrialisering, stadsbebyggelse, arbetsfördelning, spec. kvinnoarbete. Inkomst-, närings- och bostadsförhållanden i olika befolkningsgrupper. Sociala rörelser.

Den nutida svenska socialpolitiken med särskild hänsyn till dess inriktning på barnen. Befolknings-, bostads- och skolpolitik.

Social barnavård

Andra året

Barnavårdslagstiftningen och organisationen av samhällets barnavård. Institutioner för barns vård och fostran: offentliga, kooperativa och privata, deras organisation, finansiering och sociala uppgifter.

Medicinsk barnavård

Första året

Allmän medicinsk orientering. Människopans byggnad och förrättningar. Barnets

kroppsliga utveckling. Det friska barnets skötsel. Vården av sjuka barn. Barnaålderns sjukdomar. Hälsovård på daghem och leksskolor.

Andra året

Repetition i seminarieform.

Hälsovård och smittbekämpande

Andra året

Den personliga hygienien, den allmänna hälsovården i stora drag: bostadshygien, livsmedelshygien och den allmänna renhållningen. Klädedräktens hygien. Friluftslivets, badets och kroppsövningarnas hygien. Samhällets organ för upprätthållande av rätt hygienisk standard. De av brister i hygieniskt avseende orsakade individuella och samhälleliga skadorna (sjukdomarna). Huvudvikten på de vanligaste smittsamma sjukdomarna, deras orsaker, spridningssätt och igenkännande. Samhällets och individens åtgärder till förebyggande och bekämpande av smitta bland barn och vuxna. Tillämpliga delar av hälsovårdslagarna och epidemilagen.

Huslig ekonomi

Första året

Födoämneslära, hemvård, uppköp, matlagning (särskilt för barn). Ändamålsenlig kost för friska barn inom olika budgetram. Analys av gängse matsedlar för att i en daglig måltid för barnen kunna infoga det nödvändiga tillskottet av skyddande näringsämnen. Matlagning med barn.

Andra året

Uppgörande av matsedlar för barnavårdsinstitutioner. Ändamålsenlig kost för sjuka barn. Organiserande av tvätt och annat husligt arbete. Ekonomisk anstaltsdrift. Bokföring. Matlagning med barn.

Språkbehandling

Första och andra året

Muntlig och skriftlig framställningskonst, diskussions- och sammanträdesteknik.

Rytmik

Första året

Rytmik för elevernas egen utveckling. Övningar med avseende på avspänning, allmän frigörelse samt utvecklandet av rytmkänslan genom studier av sambandet mellan musik och rörelse av musikteoriens grunder.

Andra året

Tillfälle för eleverna att närvara vid en barnlektion i rytmik i veckan. Synpunkter på rörelsens och de rytmiska övningarnas samband med barnens utveckling. Rytmiska lekar

och övningar med hänsyn till småbarn. Ryt-
miska sånglekar och hur de förberedes och in-
strueras med småbarn. Övningar för att ut-
veckla elevernas egen rytmkänsla. Rytmorkes-
ter och dess användning i barnträdgården.

Musik

Första och andra året

Undervisning i röstbehandling, småbarns-
sång och vissång samt elementär musiklära.

Slöjd

Första och andra året

Verktygs- och materialkännedom, träslöjd,
tillverkning av lekmaterial.

Konstnärliga övningsämnen

Första och andra året

I teckning, målning och modellering ges
handledning med särskild hänsyn till barnens
fria skapande.

Handarbete

Första och andra året

Handarbete för småbarn (även leksaksdjur
och dockor) samt för flickor i eftermiddags-
hem. Barnkläder, persedelvård. Varje elev bör
utföra en uppsättning barnkläder efter egna
mönster med särskild hänsyn till klädernas
lämplighet ur hygienisk, pedagogisk och este-
tisk synpunkt.

Sammandrag av socialpedagogiska seminariets kursplan under två år

(36 teoriveckor)

Ämne	Antal tim/elev	Antal tim/lärare
Psykologi m. psykopatologi, konferenser, grupparbete	238	178
Pedagogik	432	420
Medicinsk barnvård	52	52
Social barnvård, social orient.	80	50
Språkbehandling	30	30
Konstn. övningsämnen	72	72
Träslöjd o. handarbete	192	396
Musik o. rytmik	144	252
Mentalhygien	12	12
Näringsfysiologi	156	324
Bokföring	6	6
Extra föreläs. o. lektioner	48	48
	S:a 1462	1840

Göteborgs Förskoleseminarium

DEN TEORETISKA UNDERVIS- NINGEN

Psykologi med psykopatologi

I

Allmän psykologi. Experimentell psykologi
med demonstrationer. Utvecklingspsykologi.
Barnpsykologiens metoder. Olika psykologiska
utvecklingsskeden i förskoleåldern. Demonstra-
tion av psykologisk testning och iakttagelser
av barn i förskoleåldern. Utvecklingsfilmer.
Barnpsykologiska experiment och iakttagelser.
3 vt.

II

Skolmognadsproblemet. Orientering i den ti-
digare skolålderns psykologiska utveckling. Pu-
bertets- och ungdomspsykologi. Intelligenstest-
ning: teori och praktiska övningar. Barnpsy-

kopatologi och barnpsykiatri med särskild hän-
syn till förskoleåldern. Specialarbeten.
3 vt.

Medicinsk barnvård och hälsolära

I

För första årskursen genomgås *hälsoläran*
på basen av en framställning över människo-
kroppens byggnad och funktioner samt de
olika organsystemens vanligaste sjukdoms-
bilder i barnåldern. Härvid följes i huvudsak
läroboken Gedda—Persson—Hammarsten—
Seve: Människokroppen och dess vård. Barn-
sjukdomarna illustreras i så stor utsträckning
som möjligt av bildföreläsningar i balloptikon.
Även den första hjälpen vid olycksfall genom-
gås.

1 vt.

II

För andra årskursen omfattar undervisningen *de medicinska grunderna för den samhälls- ligen barnavården*. Arvshygienien och på den grundade lagbestämmelser, spädbarns-, småbarns-, samt för jämförelse även något skolbarns- och ungdomshygien behandlas och i avslutning här till de lagar och institutioner, som härav blivit en följd. Härigenom skall förskoleålderns allmänna vårdförhållanden i fysiskt och psykiskt hänseende insättas i sitt naturliga sammanhang med all övrig på medicinsk grund vilande social barnavård.

I vt.

Social barnavård och samhällslära

Undervisningen siktar till att ge en översiktlig bild av sådan lagstiftning och sådana anordningar, som äro av betydelse för barnen (skolväsendet och social-medicinska anordningar dock undantagna). I huvudsak bruka följande moment behandlas.

Ur den civilrättsliga barnlagstiftningen:

1. Barnets börd — bördstalan — fastställande av faderskap — adoption.

2. Barnets namn — vårdnad förmyndarskap — underhållsskyldighet — arvsrätt.

3. Barnavårdsmanen och hans verksamhet, i detta sammanhang något om införsel och utmätning.

Ur den sociala understödslagen:

4. Allmänna barnbidrag, bidragsförskott och särskilda barnbidrag.

5. Moderskapshjälp, moderskapspenning och mödrahjälp.

Ur barnavårdslagen:

6. Barnavårdsnämnden och dess ställning.

7. Förebyggande åtgärder och skydds- uppfostran ävensom behandlingen av omhändertagna.

8. Samhällsvård jämte behandlingen av omhändertagna, här även något om anordningarna för blinda, dövstumma och sinnesslöa barn.

9. Barnavårdsanstalterna.

10. Fosterbarnen.

Undervisningen inriktas på att framhäva huvuddragen. Detaljer lämnas åsido och det samma gäller problemställningar av specifikt juridisk natur. Såvitt möjligt exemplifieras olika bestämmelser och anordningar. Som lärobok har Höjer: Samhället och barnen brukat anlitas. Eftersom detta arbete nu är föråldrat, ha kunskaperna i ämnet under läsåret 1949/50 i huvudsak måst inhämtas genom föreläsningarna. Vissa lagtexter ha dock studerats enligt särskilda anvisningar.

Olika slag av barnavårdsanstalter, deras ställning och funktioner. (Bestämmelserna i

barnavårdslagen om anstalterna för halvöppen barnavård ägnades särskild uppmärksamhet.)

Den svenska statsförfattningen och dess historiska bakgrund (kortfattad); Kungl. Maj:t (Statsrådet och dess arbetsätt); Riksdagen (val, arbetsform); parlamentarismen; politiska partier och samhällsrörelser; statsförvaltningen; den kommunala självstyrelsen; rättsväsendet (rättskipningen, några viktiga punkter ur civilrätten och straffrätten); en svensk medborgares rättigheter och skyldigheter; tryckfriheten, medborgarrättslagen.

I vt.

Pedagogik

I

Viktigare gestalter och riktningar i uppfostrans och skolans historia.

Behandlingen av viktigare gestalter och riktningar i uppfostrans och skolans historia avslutas. Nutida pedagogiska strömningar. I avslutning till de föregående momenten behandling av väsentliga uppfostrings- och undervisningsfrågor. Översikt av Sveriges skolväsen.

I vt.

Metodik och praktisk småbarnspedagogik

I

Principer och metoder för uppfostran av barn i förskoleåldern. Hemuppfostran och gruppuppfostran. Ålders- och gruppindelning. Lekens och sysselsättningarnas betydelse för barnens utveckling under lekåldern, två—sju år. Demonstration av lek- och sysselsättningsmateriel med hänsyn till barnens olika åldrar. De mest framträdande förskolepedagogerna och deras insatser. Samarbeta med hem och föräldrar. Under hela kursen ges tillfälle till observationer i seminariets barnträdgård.

Småbarnslitteratur.

Bilderböcker, sagor och berättelser för olika åldrar. Berättelstekonst. Estetiska synpunkter i fråga om innehåll och bilder.

II

Planläggning av arbete i barnträdgårdar och daghem. Speciella uppfostringsvägar, individuell behandling. Barn, religion och andra speciella frågor. Intressecentrum för 6-åringar.

2 vt.

Stilistisk och muntlig framställning

I och II

Stilistik: stilarter, språkbehandling m.m. Muntlig framställning: föredrag av eleverna och diskussioner.

I I vt., II I vt.

Småbarnsinstitutionernas organisation och arbetsätt

I och II

Småbarnsinstitutionernas uppkomst och utveckling. Inredning av daghem och barnträdgårdar. Organisationen av arbetet inom institutionerna. Bokföring.

I vt.

Slöjd och tillverkning av lekmaterial

I

Verktyg och material. Lövsågningsarbeten och »spikslöjd». Ytbehandling: Vatten och oljefärg. Genomgång av olika typer av småbarnsarbeten i papp, garn, tyg m.m. Vid slutet av första året utför varje elev självständigt ett stort lekmaterial av s.k. värdelöst material.

II

Sömnad av dockkläder. Verktygslära och praktiska övningar i träslöjd för facklärare. Urholkning av skålar, lampetter o.d. Tillverkning av lek- och sysselsättningsmateriel.

2 vt.

Sång och rytmik

I

Elementära grunder i sångteknik. Sånger i en eller flera stämmor. Principer och metoder för sång med små barn. Förberedande rytmiska övningar. Rytmik för elevernas egen utveckling. Genomgång och uppförande av rytmiska lekar, som eleverna själva sammanställt. Sångelekar.

2 vt.

II

Barnsånger. Sånger i en eller flera stämmor. Rytmiska övningar och repetition av sångelekar, nya sångelekar. Genomgång och uppförande av rytmiska lekar, som eleverna själva sammanställt och uppför med barn.

2 vt.

Teckning, modellering och klippning

I och II

I teckning, målning, modellering och klippning sker undervisningen med särskild hänsyn till barnens fria skapande.

¹/₂ vt.

Fritidssysselsättningar och klubbverksamhet

I

Besök i ungdomsgårdar. Förberedelser till sysselsättningar, samkväm och lekaftnar för skolbarn.

¹/₂ vt.

Naturstudium

I

Sådd, plantering och skörd av de vanligaste växterna i barnens egen trädgård. Lök- och blomsterodling, inomhus, fönsterträdgårdar och vård av krukväxter. Det i naturen som särskilt tilldrager sig småbarnens intresse under varje årstid.

¹/₂ vt.

Huslig ekonomi

II

Närings- och födoämneslära. Kostens betydelse för vår hälsa med särskild anknytning till födoämnets betydelse i barnets kost. Energisättningen. Kalorier. Matsedlar för barn under olika årstider.

¹/₂ vt.

DEN PRAKTISKA UNDERVISNINGEN

Första året: Eleverna praktisera under hela denna tid i barnträdgårdar 5 dagar i veckan, kl. 9—12. Praktiken förekommer bland åldrarna 2—7 år.

Andra året:

Praktik i daghem	8—9	veckor
Göteborgs Högre Samskola (Montessoriafdelningarna) ..	3	»
Praktik i första året i folkskolan och Förskolan för Dövstumma och inackorderingshemmet	2	»
Självständig praktik	9—10	»
Småbarnsdaghem	3	»

Praktiken i daghem och barnträdgårdar är förlagd till Göteborgs Småbarnsskolor och Göteborgs Bostadsföretags lekstugor.

Statsbidrag och stipendier

Sedan 1945 har statsbidrag utgått till »utbildning av personal inom den halvöppna barnavården». Från och med budgetåret 1949/50 gälla i viss mån nya bestämmelser för förskoleseminarierna. Dessa innebära, att statsbidrag utgår till förskoleseminarium med minst 50 elever med följande belopp för läsår,¹ nämligen:

a) till avlönande av rektor med 2 000 kr. (3 000 kr.);

b) till avlönande av föreståndare för praktikbehandling med 2 000 kr. (3 000 kr.);

¹ Siffrorna inom parentes avse dubbelseminarium.

Timplan vid Göteborgs Förskoleseminarium.

	Antal timmar		
	1:a året	2:a året	Summa
Psykologi och psykopatologi	108	108	216
Pedagogik	36	36	72
Småbarnspedagogik och metodik	90	90	180
Stilistisk och muntlig framställning	36	36	72
Social barnavård och samhällslära	36	36	72
Medicinsk barnavård och hälsolära	36	36	72
Småbarnsinstitutionernas organisation och arbetssätt. Bokföring	—	36	36
Musik, rytmik, sång och lekar	70	53	123
Konstnärliga övningsämnen	36	36	72
Träslöjd, småbarnsslöjd (tillverkning av lekmaterial)	72	72	144
Naturstudium och trädgårdsodling	36	—	36
Näringsfysiologi	—	18	18
Fritidssysselsättningar och klubbverksamhet	—	36	36
Summa	556	593	1 149

Till detta kommer elevernas praktik, som omfattar ungefär halva kurstiden.

c) till lektioner och föreläsningar med belopp motsvarande två tredjedelar av de verkliga utgifterna härför; dock *att* statsbidrag till timlärararvoden må beräknas å högst de belopp, vilka i kungörelserna den 8 september 1950 (nr 495 o. 496) angående timmarvoden till vissa lärare vid civila och militära skolor fastställts för timlärare vid småskoleseminarierna, *att* statsbidrag till föreläsningsarvoden må utgå allenast för föreläsningar i ämnena medicinsk barnavård, social barnavård, psykologi och pedagogik, *att* statsbidrag till föreläsningsarvoden må beräknas å högst ett belopp av 20 kronor för föreläsning (30 kr. för dubbelkurs) *samt att* statsbidraget till lektioner och föreläsningar ej må överstiga 12 000 (17 000) kronor för varje seminarium;

d) till avlönande av grupphandledare med högst 7 000 (14 000) kronor; dock *att* statsbidrag ej må utgå med högre belopp än 1 000 kronor för varje grupphandledare;

e) till lokalhyra med belopp motsvarande två tredjedelar av de verkliga utgifterna härför, dock högst 6 000 (8 000) kronor;

f) till inköp av böcker och undervisningsmateriel med 2 000 (2 000) kronor.

Villkor för statsbidrag till ett förskole-

seminarium är *att* seminariet står under tillsyn av socialstyrelsen, *att* i terminsavgift till seminariet högst uttages 150 kr. per elev, *att* minst 10 (20) friplatser finnas vid seminariet, vilkas fördelning fastställs av socialstyrelsen efter förslag av vederbörande rektor *samt att* de ovannämnda inträdesvillkoren för seminariet iakttagas.

Statsbidraget till »utbildning av personal inom den halvöppna barnavården m.m.» utgjorde budgetåret 1950/51 303 000 kronor.

Samtidigt med statsstödet till förskoleseminarierna beslöts *att stipendier* skulle utdelas av socialstyrelsen till obemedlade eller mindre bemedlade elever vid statsunderstödda förskoleseminarier (se SFS 861/45 samt 263/47). Högsta stipendiebelopp är 90 kr. per läsmånad. Budgetåret 1949/50 fördelades 63 000 kr. i stipendier till 183 elever vid de dåvarande 6 förskoleseminarierna.

Kompletteringskurser

För att råda bot för den starka bristen på personal inom barnstugeverksamheten föreslog befolkningsutredningen 1943, *att* vissa ettåriga kompletteringskurser borde anordnas. Dessa skulle i första hand stå

öppna för personal med mångårig praktisk erfarenhet men utan pedagogisk utbildning. Den första kursen anordnades 1944 i socialstyrelsens regi, och fram till och med 1950 ha sammanlagt 7 ettåriga kompletteringskurser hållits vid olika seminarier, företrädesvis för personal i åldern 30—40 år. Härigenom ha ytterligare 200 barnträdgårdslärarinnor kunnat utexamineras. Kostnaderna för dessa 7 kompletteringskurser ha totalt uppgått till 175 000 kr. Erfarenheterna ha i stort sett varit goda, även om vissa svårigheter uppstått med hänsyn till den korta utbildningstiden. För närvarande har socialstyrelsen icke ansett det behövt med fler kompletteringskurser, eftersom den personal, som kunnat uppfylla inträdesfordringarna till kurserna, nu erhållit utbildning.

Erfarenheter från förskoleseminarierna

Förskoleseminarierna ha sett som sin uppgift att ge eleverna en grundlig yrkesutbildning; genom att även ta sikte på deras personlighetsutveckling söka seminarierna göra dem skickade för sitt betydelsefulla arbete. Detta har varit och är det gemensamma syftet för samtliga förskoleseminarier. I övrigt ha seminarierna haft möjlighet att lägga upp arbetet på olika sätt. Vid ett seminarium har sålunda tonvikten lagts vid det pedagogiskt metodiska, vid ett annat har den vetenskapliga forskningen dominerat, medan man vid andra sökt sätta in hela arbetet i ett större socialpedagogiskt sammanhang. Under årens lopp har samarbetet mellan de olika seminarierna blivit alltmer givande. Inom en särskild organisation — Förskoleseminariernas lärarsällskap — har man diskuterat olika problem rörande utbildningen.

De erfarenheter, som förskoleseminarierna ha, visa att den personliga mognaden i hög grad är avgörande för ett framgångsrikt arbete inom en barnstuga. En barnträdgårdslärarinna kommer nämligen i kontakt inte blott med barnen utan även med föräldrarna — kanske i ännu större utsträckning och på ett ännu mer personligt

sätt än vad som gäller andra lärarinnor. Bland representanter för förskoleseminarierna är man därför relativt enig om det önskvärda i att inträdesåldern vid förskoleseminarierna bibehålles vid nuvarande 20 år. Man påpekar även det värdefulla i att samtliga förskoleseminarier numera — i enlighet med statsbidragsbestämmelserna — kräva en relativt lång praktik. Detta har nämligen möjliggjort en god utprovning av det blivande elevmaterialet. Även den stora elasticiteten med avseende på inträdesvillkoren i övrigt anges vara av stort värde för förskoleseminarierna. De teoretiska förkunskaperna — skolutbildningen — äro visserligen mycket betydelsefulla, men man är enig om att det måste betecknas som en tillgång, att rekryteringsbasen till förskoleseminarierna numera kunnat bredas.

Bland de svårigheter, förskoleseminarierna haft att kämpa mot, ha de ekonomiska givetvis varit de avgörande, eftersom dessa många gånger varit ett hinder för eleverna och menligt inverkat vid anställandet av lärarkrafter. Några fasta tjänster ha knappast förekommit vid förskoleseminarierna. Detta har naturligtvis inneburit både för- och nackdelar. Som en fördel betrakta förskoleseminarierna att de härigenom kunnat tillkalla experter för kortare eller längre föreläsnings- eller lektionsserier. De osäkra anställningsförhållandena, frånvaron av såväl sjukersättning som pension, ha å andra sidan verkat avskräckande och tett sig såsom mycket otillfredsställande.

Tack vare det sedan 1945 insatta statsstödet ha visserligen förskoleseminariernas ekonomiska situation ljusnat, men frågan om seminariepersonalens anställningsförhållanden är fortfarande olöst. Representanter för förskoleseminarierna ha också för kommittén framhållit såsom starkt önskvärt, att fasta rektors- och föreståndarinetjänster inrättas vid seminarierna samt att dessa i övrigt erhålla ett så pass rikligt statsbidrag att de kunna hålla önskvärd standard med avseende på lärarkvalifikationerna.

Av avgörande betydelse vid utbildningen

av barnträdgårdslärarinnorna är att förskoleseminarierna kunna grundligt förena den teoretiska undervisningen med den praktiska utbildningen. Detta kräver ett gott samarbete mellan de lärare, som svara för den teoretiska delen och dem som ha hand om den praktiska. De som undervisa i teori måste vara orienterade i eller ha möjlighet att skaffa sig en ingående kännedom om den tillämpade pedagogiken; å andra sidan måste de lärare, som ha hand om elevernas praktiska utbildning vara teoretiskt kunniga och praktiskt dugande samt ha möjlighet att följa med den pedagogiska utvecklingen. Genom regelbundna handledarekonferenser har man också sökt tillgodose detta behov. Dessa konferenser ha närmast haft karaktären av studiegrupper, vilka systematiskt gått igenom det praktiska arbetet bland barnen mot bakgrunden av utvecklingspsykologien. Avsikten har varit att stimulera till revidering av eventuellt föråldrade eller slentrianmässiga metoder och föra vidare den kunskap, som den moderna barnpsykologiska forskningen ger om barnet och dess utveckling.

Förskoleseminarierna i Sverige kunna se tillbaka på en 40-årig verksamhet. Under denna tid ha de haft tillfälle att pröva sig fram på olika vägar och med olika uppläggning av undervisningsarbetet. Klarare än någonsin framstår det i dag som ett behov att förskoleseminariernas undervisning får gestaltas i enlighet med den vetenskapliga forskningen på psykologiens och speciellt barnpsykologiens område. På lång sikt anse de flesta representanter för förskoleseminarierna att det enda riktiga är, att utbildningen av lärare för barnstugorna ställas i paritet med annan lärarutbildning genom ett förstatligande av seminarierna. Man understryker dock kraftigt, att det inte går att en gång för alla låsa fast utbildningen genom generella statliga bestämmelser; man anser det likaledes olyckligt, om samtliga förskoleseminarier skulle stöpas i en och samma form. Man vill därför söka slå vakt om den fria konkurrensen seminarierna emellan; denna anses vara en garanti för att utbildningens kvalitet stän-

digt höjes och verksamheten successivt får del av nya rön och erfarenheter.

3. Förskoleseminarierna i framtiden

Utbildad personal — en nödvändighet

Vid en bedömning av utbildningsbehovet för den personal, som skall stå i ansvarig ställning på barnstugorna i vårt land, har kommittén utgått från att denna personal måste ha en tillfredsställande pedagogisk och psykologisk utbildning. Det göres stundom gällande, att man inte behöver några speciella kvalifikationer för den personal, som skall handha barnen på barnstugorna. Det räcker — säger man — att få fram villiga och intresserade kvinnor med naturlig fallenhet att sköta barn. Någon specialutbildning anses överflödig. Kommittén vill framhålla att ett dylikt betraktelsesätt bottnar i okunnighet om barnstugornas funktioner och barnens behov under den för dem så betydelsefulla förskoleåldern. Givetvis är den primära förutsättningen för en god pedagog fallenhet och intresse för arbete bland barn parad med mental hälsa. Neurotiska rubbningar hos personalen kunna ha en ödesdiger inverkan på barnen. Genom att inträdesåldern vid seminarierna satts relativt högt och genom fordran på viss praktisk erfarenhet av barnarbete före inträdet vid seminarierna ha förskoleseminarierna sökt sovra elevmaterialet enligt nyssnämnda förutsättningar. Ytterligare garantier skulle skapa sig mot att mindre lämpliga personer ägnade sig åt barns vård och fostran om seminarierna fingo tillgång till sakkunnig psykisk rådgivning beträffande eleverna. Grundförutsättningen — personlig lämplighet — måste alltså kompletteras med faktiska kunskaper om barns olika utvecklingsstadier, de vanliga rubbningar, som uppstå på grund av mindre gynnsamma miljöförhållanden, de bästa vägarna att bemöta dessa rubbningar etc. De olika institutionerna inom barnstugeverksamheten — särskilt förskolorna — måste vidare ses såsom ett led i en allmän, *profylaktisk* barna- och

ungdomsvård. Inte minst de nu så aktuella ungdomsproblemen peka nämligen otvetydigt på behovet av en social fostran redan av våra förskolebarn, så att de utvecklas till harmoniska barn och kunna anpassas till samhället. Även det intresse, som nu finns bland dagens unga familjer för råd och vägledning i uppfostringsfrågor, visar på ett starkt behov av att förena föräldrainstinkterna med faktisk kunskap om relationen mellan barnets medfödda anlag och dess uppväxtmiljö. Det är här som barnstugorna ha sin stora uppgift och kommittén har tidigare framhållit vilken betydelsefull roll som t.ex. förskolorna kunna spela i detta hänseende närmast såsom ett *komplement* till hemmens uppfostran. Förskolornas uppgift att några timmar dagligen minska husmödrarnas bundenhet men *samtidigt* ge barnen en social fostran och anpassning kan självfallet inte äga rum utan att dessa institutioner ledas av personer, som verkligen besitta tillräckliga kunskaper för denna fostran under ett för barnens liv avgörande skede. Hela denna verksamhet står och faller med att den handhas av pedagogiskt utbildad och lämplig personal. I samma ögonblick som man prutade av på kravet på utbildad personal, skulle förskolorna urarta till barnpassning och hela deras av föräldrarna nu så uppskattade *fostrargärning* bortfalla.

Även om man tillstår nödvändigheten av pedagogiskt utbildad personal vid förskolorna, kanske man inte lika gärna vill erkänna behovet av sådan vid t.ex. daghemmen. Kommittén vill emellertid understryka, att daghemsvården, som för barnen innebär en ansträngande kollektiv vårdform upp emot 10—12 timmar dagligen, med nödvändighet måste handhas av väl skolad personal; endast en sådan har möjlighet att i samarbete med föräldrarna av barnets kluvna uppväxtmiljö skapa en enhetlig bakgrund. Detta är så mycket viktigare som daghemmen icke blott skola vara ett komplement till hemuppfostran utan även delvis *ersätta* densamma. Kommittén vill särskilt understryka detta eftersom man på sina håll fått för sig, att vård-

syftena dominera i daghemmen och att dessa därför icke av personalen skulle kräva annat än en viss elementär rutinutbildning.

Kommittén vill framhålla, att de flesta föräldrar, som haft sina barn på någon av våra barnstugor, kunna omvitna vilken betydelse den pedagogiskt utbildade personalen i regel haft för barnens utveckling. Särskilt markant är ju detta helt naturligt i förskolorna, men även på daghemmen har man inte kunnat undgå se vilket värde det varit att barnen fått tas om hand av kvalificerad personal. Den successiva höjningen av personalens kvalifikationer, som ägt rum de senaste åren på daghemmen, har ytterligare bekräftat detta. Framför allt har detta gjort sig märkbart på jordbruksdaghemmen, där man kunnat konstatera hur välutbildad personal i mycket stor utsträckning kunnat kompensera bristfälliga yttre arrangemang och anordningar. Kommittén vill i detta sammanhang hänvisa till de uttalanden, som redovisas i kap. 8 om betydelsen av kvalificerad personal på jordbruksdaghemmen.

Sammanfattningsvis vill kommittén framhålla, att frågan om personalens kvalifikationer är A och O i hela barnstugeverksamheten. Utbildad personal är faktiskt betydligt viktigare än lokalernas utseende och inredning. Är man inte beredd att acceptera detta faktum, kan och bör samhället inte påtaga sig ansvaret för en ytterligare utbyggnad av barnstugeverksamheten.

Kan utbildningen förkortas?

I Sverige har kvalificerad personal vid barnstugorna hittills utbildats vid de tidigare nämnda förskoleseminarierna; utbildningen där har varit 2-årig. Erfarenheterna ha bestyrkt, att denna utbildningstid ingalunda kan sägas ha varit för omfattande. De krav, som på något håll rests på att denna utbildning borde förkortas, synas kommittén verklighetsfrämmande. Man kan fråga sig varför just den svenska utbildningen av förskolepedagoger skulle avkortas så att den blir minst i hela världen? Tendensen går icke mot en minskning utan snarare mot en ökning av utbildningstiden

för personalen vid småbarnsinstitutioner. Det kan i detta sammanhang påpekas, att socialstyrelsen de senaste åren haft erfarenhet av en provisorisk 1-årig utbildning i form av de s.k. kompletteringskurser, som anordnats för ofullständigt utbildad personal vid barnstugorna. Trots att dessa kurser hos deltagarna förutsätta en lång praktisk erfarenhet av barnstugeverksamheten, har det i regel visat sig vara förenat med stora svårigheter att inom loppet av 1 år meddela de nödvändiga kunskaperna. Kommittén utgår därför från att även den framtida utbildningen av barnträdgårdslärarinnor i vårt land minst måste vara 2-årig.

Böra förskoleseminarierna förstatligas?

Förskoleseminarierna i Sverige ha ju — såsom framgått av den tidigare lämnade redogörelsen — grundats av privatpersoner eller sammanslutningar. I många år ha de under stora ekonomiska svårigheter fått fullgöra sin viktiga uppgift att utbilda personal för barnstugeverksamheten. Först 1945 kunde beslut fattas om visst statsstöd till dessa seminarier, ett statsstöd som i praktiken medfört en glädjande demokratisering av utbildningen genom breddningen av rekryteringen. De ekonomiska svårigheter, som förskoleseminarierna trots det insatta statsstödet haft under senare år, ha emellertid på sina håll lett till ett vaknande kommunalt intresse för denna verksamhet. Vissa seminarier ha sålunda kommunaliserats; stundom har kommunen ställt sig som ekonomisk garant för verksamheten. Den omständigheten att en del kommuner gått in för att stödja de i kommunen belägna förskoleseminarierna, får emellertid inte tagas till intäkt för att kommunerna skulle ha någon skyldighet att svara för den utbildning, som äger rum inom dessa. Fortfarande måste det sägas, att detta är en statlig uppgift. Kommittén vill erinra om att Svenska stadsförbundet i ett yttrande av den 20 dec. 1948 över kommitténs förslag av den 12 nov. 1948 framhöll »att man för framtiden bör inrikta sig på ett förstatligande av undervisningsverksamheten vid förskoleseminarierna» samt att även

Sveriges Industriförbund i sitt yttrande över detta förslag ansåg det lämpligt att »staten i större utsträckning än hittills engagerade sig för utbildningen av personal . . . , vilket närmast torde vara en riksuppgift och ej en kommunal angelägenhet».

För dem som stått i kontakt med förskoleseminarierna har det sedan länge framstått som uppenbart, att utbildningen av personalen vid barnstugorna icke bör ankomma på privatpersoner eller kommuner, eftersom det här är fråga om en utbildning av väsentligen rikskaraktär. Redan i samband med statsmakernas beslut om stöd åt förskoleseminarierna år 1945 diskuterades frågan om icke dessa redan då borde bli föremål för förstatligande. Befolkningsutredningen framhöll i sitt förslag av den 8 januari 1945, att det väsentliga vore att åstadkomma en större utbildningskapacitet vid de befintliga förskoleseminarierna och tillförsäkra dem en tillfredsställande ekonomisk standard. Frågan om förstatligande ville utredningen emellertid icke då taga ställning till utan utgick närmast ifrån att man under 10-årsperioden 1945—55 mera provisoriskt skulle lösa utbildningsfrågorna för barnstugornas personal. Även statsrådet och chefen för socialdepartementet förklarade i proposition nr 214/45, att han såsom ett provisorium i avvaktan på senare överväganden kunde godtaga förslaget att ej rubba förskoleseminariernas karaktär av privata utbildningsanstalter; han ifrågasatte dock huruvida icke ett förstatligande av denna undervisningsverksamhet vore den mest rationella ordningen. Riksdagen anslöt sig till departementschefens uttalanden.

Erfarenheterna under de gångna åren av den föreslagna provisorietiden ha givit vid handen, att det statliga stöd till förskoleseminarierna, som 1945 års riksdag beslöt, var otillräckligt för att garantera seminarier en tryggad utveckling och säkerställd ekonomi. Även antalet seminarier har visat sig för litet i förhållande till den på grund av barnstugornas snabba expansion uppkomna starka bristen på utbildad personal. Situationen var redan 1948 så pass

allvarlig, att kommittén i ett särskilt förslag av den 12 november 1948 kände sig föranlåten framlägga förslag bl.a. om förhöjda bidrag till förskoleseminarierna, inrättande av tvenne dubbelseminarier samt principbeslut om statsbidrag till två nya förskoleseminarier i Lund resp. Luleå. Departementschefen anslöt sig i stort sett till kommitténs förslag, men kunde blott förordna inrättande av ett av de tvenne föreslagna dubbelseminarierna. Riksdagen beslutade att ett dubbelseminarium skulle få inrättas, men tillerkände endast ett av de föreslagna två nya enkelseminarierna, nämligen seminariet i Luleå, statsbidrag.

Bakom 1949 års riksdagsbeslut om ökat stöd åt förskoleseminarierna låg insikten om det nödvändiga i att omedelbart öka utbildningskapaciteten vid förskoleseminarierna och förbättra dessa seminariers ekonomiska förhållanden. Frågan om ett förstatligande av dessa utbildningsanstalter togs emellertid icke upp till behandling.

Ett förstatligande av förskoleseminarierna torde dock av ekonomiska skäl i längden vara ofrånkomligt. Även om det lokala och personliga intresset fortfarande är mycket markant kring förskoleseminarierna, är det nämligen ett faktum, att dessa seminarier praktiskt taget icke kunna existera utan det nuvarande statliga stödet och elevavgifterna samt att dessa seminarier alltmot tendera att till övervägande del bli statligt finansierade. Det förefaller då rimligt, att man — med bevarande av seminariernas individuella särprägel — tar steget fullt ut och helt förstatligar dessa utbildningsanstalter i likhet med övriga anstalter för lärarutbildning. Det torde dock knappast vara lämpligt att frågan om ett förstatligande av förskoleseminarierna ses helt isolerad från frågan om lärarutbildningen överhuvud taget i vårt land. Vissa riktlinjer för denna finnas visserligen uppdragna i Kungl. Maj:ts proposition nr 219/1950, men detaljutformningen kring lärarutbildningen befinner sig fortfarande på utredningsstadiet i en särskild s.k. lärarhögskoledelegation inom 1946 års skolkommision. Denna har självfallet att bl.a. taga

ställning till skolkommisionens i dess principbetänkande framlagda förslag om att en förskolelinje försöksvis borde upprättas vid »någon eller några av lärarhögskolorna». ¹ En slutgiltig lösning av frågan om förskoleseminariernas ev. inplacering i lärarutbildningen i landet kan därför rimligen icketänkas ske annat än i samarbete med och i anknytning till denna delegations arbete. Med hänsyn till de speciella erfarenheterna från förskoleseminarierna och önskvärdheten av att dessa tillgodogöras vid en ev. gemensam lösning i samband med lärarhögskolorna, har kommittén i en särskild skrivelse till skolkommisionen av den 3 mars 1950 anhållit att skolkommisionens lärarhögskoledelegation måtte kompletteras med personer med speciell erfarenhet från förskoleseminarierna.

Det synes emellertid kommittén nödvändigt, att varje ställningstagande till förskoleseminariernas framtid — vare sig detta innefattar ett förstatligande skilt från eller i samband med lärarhögskolorna — måste baseras på en insikt om dessa seminariers från övrig lärarutbildning i viss mån skiljaktiga uppläggning trots den gemensamma pedagogiska grundsynen. Sålunda bör man även i framtiden ta hänsyn till de motiv för seminariernas verksamhet, som resulterat t.ex. i nuvarande inträdesvillkor, möjligheterna att till seminariet mera tillfälligt knyta utomstående kvalificerade lärarkrafter och föreläsare, det intima samarbetet mellan den teoretiska undervisningen och den praktiska etc. Dessa och andra former för förskoleseminariernas organisation och undervisning böra i största utsträckning bevaras. Man bör även söka ge seminarierna möjlighet att utvecklas i takt med barnstugeverksamhetens expansion och de olika former den kan tänkas ta. Seminarierna böra alltså organiseras så att de anpassas efter institutionerna — inte tvärtom.

I avvaktan på den definitiva lösningen av förskoleseminariernas ställning inom eller i anslutning till lärarhögskolorna och den allmänna lärarutbildningen vill kommittén fö-

¹ Se SOU 1948: 27 sid. 422.

reslå, att ett *successivt förstatligande sker av de nuvarande förskoleseminarierna under perioden 1951—60*, så att dessa erhålla karaktären av provisoriska, statliga seminarier — en lösning, som icke föregriper en senare mera definitiv utformning av deras organisation. Kommittén föreslår, att den centrala tillsynsmyndigheten får i uppdrag att upptaga förhandlingar med de kommuner eller enskilda sammanslutningar, som driva förskoleseminarierna samt framlägga därav föranledda förslag om förstatligande av seminarierna; kommittén förutsätter, att seminariepersonalens löner, arbetstid samt pensionsförhållanden i detta sammanhang regleras.

Kommittén har gjort vissa beräkningar rörande kostnaderna för statsverket vid ett förstatligande av förskoleseminarierna och därvid funnit att genomsnittskostnaderna för statsverket för ett förstatligt enkelt förskoleseminarium torde uppgå till 72 000 kronor per år och för ett dubbelt förskoleseminarium till 110 000 kronor brutto under förutsättning att elevavgifter och stipendier slopas.

Ett förstatligande av samtliga 1950 verk-samma förskoleseminarier — 6 enkla seminarier (2 i Stockholm, 1 i vardera Norrköping, Uppsala, Örebro och Luleå) samt ett dubbelseminarium i Göteborg — skulle draga en totalkostnad av 542 000 kr. Totalkostnaden för ett förstatligande sedan den av kommittén förordade utbyggnaden av seminarieorganisationen kommit till stånd — se vidare s. 353 ff. — skulle uppgå till 618 000 kr. I jämförelse med nu utgående statsbidrag till utbildning av personal inom den halvöppna barnvården innebär den sistnämnda siffran en nettoökning på 315 000 kr.

Aktuella förslag kring statsbidragen åt förskoleseminarierna

Kommitténs principiella uppfattning, att ett successivt förstatligande av förskoleseminarierna bör ske inom den närmaste tioårsperioden samt att dessa därvid bära ges tillfredsställande personella och ekonomiska resurser, innebär icke, att förskolesemina-

rierna under den tiden kunna finansiera sin verksamhet på grundval av det nya statsbidragssystem, som beslöts av 1949 års riksdag. Visserligen innebar 1949 års beslut betydelsefulla förbättringar för förskoleseminarierna, men kommittén vill erinra om att departementschefen och riksdagen icke ansågo sig kunna godkänna vissa av kommitténs förslag. Härtill kom att förslagen överhuvud taget utformats under hänsynstagande till statsmakternas dåvarande återhållsamhet med nya statliga utgifter samt under hänsyn till att ett principbeslut om de mera definitiva riktlinjerna för barnstugeverksamheten vid den tidpunkten ännu saknades. I samband med att kommittén nu sökt uppdraga dessa riktlinjer har den emellertid ansett det nödvändigt, att statsmakterna vid sitt ställningstagande till barnstugeverksamhetens framtid samtidigt även skapa tillräckliga ekonomiska garantier för förskoleseminarierna, så att de på ett tillfredsställande sätt kunna fylla sin uppgift. Eftersom kommittén hyser den principiella uppfattningen, att förskoleseminarierna bära förstatligas och kostnaderna för dessa seminarier sålunda helt åvila statsverket, synes det rimligt, att anpassningen till detta nya läge får ske bl.a. genom ett successivt ökat statsbidrag. Ett sådant är också motiverat med hänsyn till att seminarierna trots de vid 1949 års riksdag beslutade förbättringarna fortfarande ha det ekonomiskt bekymmersamt. Hur den ekonomiska situationen ter sig för förskoleseminarierna framgår kanske av följande.

Årskostnaderna för driften av ett förskoleseminarium (enkelseminarium) uppgick hösten 1949 till ett belopp varierande mellan 50 000 och 70 000 kronor. Av de behövliga inkomsterna täcktes 31 000 kronor genom statsbidrag och ca 15 000 kronor genom elevavgifter. Även efter de vid 1949 års riksdag beslutade förbättringarna av statsbidraget behövas sålunda rätt avsevärda tillskott från huvudmän och elever för att seminariernas budget skall balansera. Sålunda kan nämnas, att exempelvis Socialpedagogiska seminariet i Stockholm i sin utgifts- och inkomststat för läsåret

1949—50 räknat med ett statsbidrag på 31 000 kronor, elevavgifter på 13 500 kronor, ett anslag från HSB, som är huvudman för verksamheten, på 5 000 kronor samt med en brist på inkomstsidan på ca 18 700 kronor. Vid Fröbelinstitutet i Norrköping, som för samma budgetår beräknade elevavgifterna till 15 600 kronor och statsbidraget till 31 000 kronor, uppskattades bristen till 10 350 kronor.

De angivna siffrorna visa att trots 1949 års förbättringar i statsbidragssystemet förskoleseminariernas ekonomiska ställning fortfarande inte kan anses tryggad. Statsmakterna torde därför knappast kunna undandra sig ett ökat ansvar för dessa seminarier. Vid ett övervägande av *de åtgärder, som omedelbart böra vidtagas* för ytterligare förbättringar i statsbidragssystemet för förskoleseminarierna, har kommittén för förskoleseminarierna utgått från att nu utgående statsbidrag till avlönande av rektor torde lämnas oförändrat. Vad beträffar föreståndarinnan för den praktiska utbildningen anser emellertid kommittén det oundgängligen nödvändigt att öka statsbidraget till hennes avlöning, så att förskoleseminarierna kunna få möjligheter att rekrytera dessa viktiga tjänster med tillräckligt kvalificerat folk. Hela seminariearbetets uppläggning vilar i stor utsträckning på dessa föreståndarinnor, varför det är mycket önskvärt att seminarierna kunna erbjuda dessa ordnade anställningsförhållanden. Kommittén vill därför förorda, att bidraget till avlönande av föreståndarinnan för den praktiska utbildningen höjes från nuvarande 2 000 kronor till 4 000 kronor.

Vad beträffar bidraget till lektioner och föreläsningar anser kommittén — i likhet med vad den framförde i sitt förslag av den 12 november 1948 — att detta bidrag bör höjas ytterligare, eftersom dessa kostnader väsentligt ökats under senare år. Kommittén föreslår därför, att statsbidraget bestämes till $\frac{2}{3}$ av de verkliga kostnaderna, dock högst 14 000 kronor. Härvid bör med hänsyn till de ökade kostnaderna statsbidraget per föreläsning beräknas högst på ett belopp av 30 kronor i stäl-

let för nu fastställda 20 kronor. Vidare anser kommittén, att bestämmelsen om att statsbidraget till timplärlararvodena må beräknas på högst de belopp, som gälla för timplärlare vid småskoleseminarierna, bör utgå. Motiveringen härför är inte bara en strävan att få fram så enkla och smidiga statsbidragsbestämmelser som möjligt, utan även att den hänvisning till småskoleseminarierna, som tidigare skett i detta sammanhang, sakligt sett inte är befogad, eftersom dessa båda seminarier typer äro helt olika organiserade. Förskoleseminarierna, vilkas lärare inte äro inplacerade i något lönesystem och helt sakna pensionsförmåner, äro hänvisade att i stor utsträckning organisera sin undervisning som timtjänstgöring. Eftersom dessa seminarier följaktligen sakna en stor del av de förmåner, som äro förbundna med den fastare anställning, som ett småskoleseminarium kan erbjuda, måste timarvodena för undervisningen vid förskoleseminarierna sättas relativt högt. Med de nuvarande bestämmelserna är emellertid detta omöjligt. Ett exempel kan belysa detta. De akademiskt kvalificerade lärarna vid Socialpedagogiska seminariet i Stockholm ha fortfarande samma arvode, som då seminariet startades 1935 och som då ansågs skäligt, nämligen 20 kronor för enkeltimme. Under de senaste åren ha upprepade framställningar gjorts till seminariets styrelse från dessa föreläsare om höjda arvoden. Dessa framställningar ha emellertid mäst avvisas. Den enda höjning seminariet kunnat gå med på är till utländska föreläsare, som sedan något år tillbaka få 25 kronor per enkelföreläsning. Arvodena till seminariets övningslärare ha sedan många år överstigit de belopp motsvarande timplärlararvodena vid småskoleseminarierna, på vilka statsbidraget för lektionerna beräknats, eftersom det visat sig omöjligt att erhålla kvalificerade lärarkrafter för lägre arvoden.

Vid folk- och småskoleseminarierna finnes som bekant en övningskola med övningslärare, som stå i högre löneställning än vanliga lärare. Förskoleseminarierna ha i viss mån likartade förhållanden, såtillvida

att de i ännu högre grad äro beroende av goda övningsinstitutioner, eftersom den praktiska utbildningen av barnträdgårdslärarinnor är av särskilt stor betydelse. De barnträdgårdslärarinnor, som handha elevernas praktiska utbildning, äro i regel anställda direkt av kommunerna, men ha på sin lott en extra, ofta mycket betungande uppgift. Av dem måste nämligen krävas, att de ägna särskilt intresse åt eleverna i form av dagliga konferenser samt regelbundet samarbete med seminariet dels för att hålla sig själva å jour med utvecklingen och dels för att diskutera elevarbetet med seminarieledningen. För detta merarbete — vilket seminariet pålägger dessa praktikhandledare — synes det kommittén skäligt, att ett något förhöjt statsbidrag måtte få utgå. Det nuvarande bidraget till avlönande av praktikhandledarna med högst 7 000 kronor bör därför höjas till 12 000 kronor, varvid kommittén förutsätter, att bidraget ej må utgå med högre belopp än i regel 1 000 kronor till varje praktikhandledare samt att högst 2 000 kronor av bidraget måtte av seminariet få disponeras till ersättning åt handledareassistenter samt övriga extra handledare.

Kommittén vill därför förorda, att en viss uppräknig av det nuvarande bidraget till lektioner och föreläsningar sker. Den omständigheten, att det föreslås utgå med endast $\frac{2}{3}$ av de verkliga kostnaderna samt att bidraget dessutom maximeras till ett visst belopp, 14 000 kronor, bör vara en tillräcklig garanti mot att timarvodena sättas alltför högt.

Övriga bidrag torde böra lämnas oförändrade.

De statsbidrag, som kommittén alltså vill förorda för de förskoleseminarier, vilka under perioden 1951—60 icke bli föremål för helt förstatligande, komma att uppgå till följande belopp (siffrorna inom parentes avse dubbelseminarier):

Bidrag:

- a) till avlönande av rektor 2 000 kronor (3 000);
- b) till avlönande av föreståndarinna för

- den praktiska utbildningen 4 000 kronor (5 000 + 3 000 kr. till sekreterare);
- c) till lektioner och föreläsningar $\frac{2}{3}$ av de verkliga utgifterna härför, dock högst 14 000 kronor (18 500);
- d) till avlönande av praktikhandledare högst 12 000 kronor, dock att statsbidrag ej må utgå med högre belopp än i regel 1 000 kronor för varje praktikhandledare (24 000);
- e) till lokalhyra med belopp motsvarande $\frac{2}{3}$ av de verkliga utgifterna härför, dock högst 6 000 kronor (8 000);
- f) till inköp av böcker och undervisningsmaterial med 2 000 kronor (3 000).

Summa kronor 40 000:—
 (64 500)

Vad beträffar *inträdesvillkoren* finner kommittén de nuvarande väl motiverade och ägnade att fylla sin uppgift att garantera förskoleseminarierna ett gott och dugande elevmaterial. Kommittén anser emellertid, att den dispensmöjlighet, som hittills meddelats socialstyrelsen för ett budgetår i sänder, hädanefter bör göras permanent, så att den centrala tillsynsmyndigheten kan medgiva statsbidrag till förskoleseminarium, vid vilket undantagsvis undervisas elever, som icke uppnått 20 års ålder eller överskridit 30 års ålder. Kommittén vill dock rekommendera, att tillsynsmyndigheten även i fortsättningen visar samma återhållsamhet som tidigare beträffande denna dispensmöjlighet, samtidigt som kommittén vill framhålla, att bestämmelsen om 30 år som maximiålder för inträde på ett förskoleseminarium icke bör tolkas alltför hårt. Det finns sålunda ofta kvinnor, som överskridit denna ålder, men som kunna ha goda förutsättningar att göra en värdefull insats på barnstugorna. Betydelsen av att även sådana kvinnor beredas tillfälle att utbildas sig på förskoleseminarierna framstår klart mot bakgrund av den personalbrist, som kan väntas vid barnstugorna under åtskilliga år framåt.

Vid de nuvarande förskoleseminarierna uttagas, som tidigare nämnts, särskilda

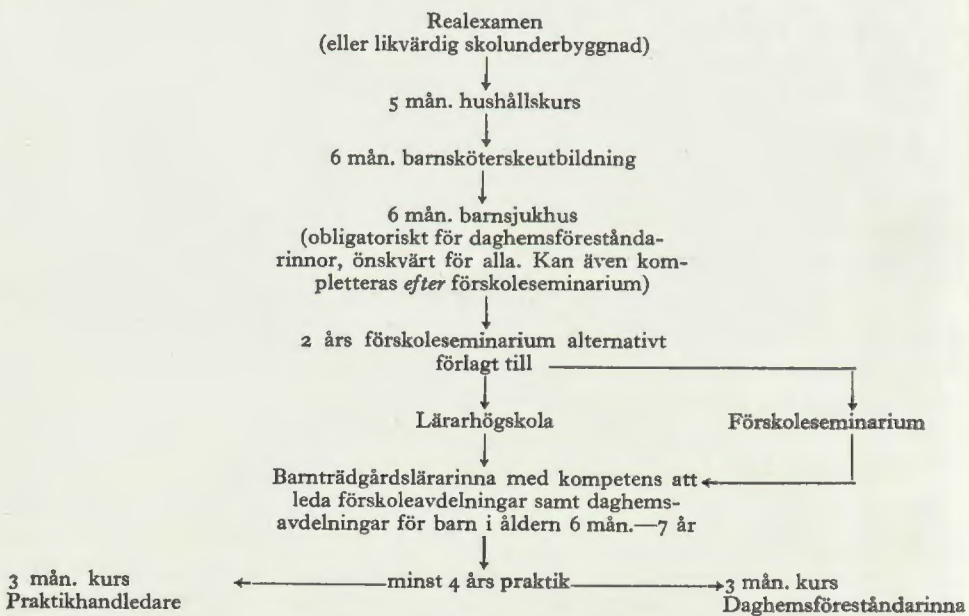
elevavgifter, vilka enligt statsbidragsvillkoren icke få överstiga 150 kronor per termin, samtidigt som varje förskoleseminarium med minst 50 elever är skyldigt tillhandahålla 10 (20) friplatser. Tidigare ha elevavgifterna varit förskoleseminariernas huvudsakliga inkomst. Statsbidraget — som ju tillkom 1945 — blev icke tillräckligt stort för att medgiva att elevavgifterna helt slopades.

Av ovan meddelade uppgifter om seminariernas ekonomi hösten 1949 framgår, att elevavgifterna fortfarande spela en väsentlig roll för finansiering av seminarieverksamheten. Kommittén vill emellertid starkt understryka, att den betraktar detta system som ett handikap för seminarierna i konkurrensen med övriga utbildningsanstalter om elevmaterialet. Man torde nog också kunna säga, att elevavgifterna tidigare bidragit till att förskoleseminariernas rekrytering blivit ganska snäv. På de senaste åren har emellertid i samband med statsbidragen och därmed åtföljda bestämmelser en breddning och demokratisering

kunnat ske av förskoleseminarierna, vilket visat sig mycket värdefullt och otvivelaktigt varit till gagn för hela barnstugeverksamheten. Det synes angeläget, att förskoleseminarierna beredas möjlighet att fortsätta på den inslagna vägen.

De 10 (20) friplatser, som nu finnas vid varje förskoleseminarium, medgiva emellertid icke den önskvärda breddningen av rekryteringen, i synnerhet som de löneförhöjningar, som utexaminerade barnträdgårdsläraryrinnor hittills åtnjutit, varit så otillfredsställande, att de knappast medgivit amorteringar på studielån etc. Av större betydelse för förskoleseminariernas rekrytering de senare åren ha de *stipendier* varit, som statsmakterna alltsedan 1945 ställt till elevernas förfogande. Sammanlagt ha nämligen över 50 000 kronor varje år utdelats i stipendier till elever vid de sex förskoleseminarierna. Otvivelaktigt ha genom detta stipendiesystem goda möjligheter skapats för att till seminarierna knyta mindre bemedlade men för barnträdgårdsläraryrinnor lämpade unga kvinnor.

Förslag till utbildningsplan för den kvalificerade personalen inom barnstugeverksamheten

Enligt kommitténs mening är någon ändring i de nuvarande elevavgifterna vid seminarierna knappast möjlig förrän dessa helt förstatligats. Intill dess sker, bör alltså förskoleseminarierna medgivas rätt uttaga elevavgifter med samma begränsning som hittills gällt. När samtliga seminarier förstatligats förutsätter emellertid kommittén, att elevavgifterna vid dessa slopas. Samtidigt synes även nuvarande stipendiesystem kunna ersättas med borgensfria studielån. Denna fråga bör uppmärksammas vid statsmakternas ställningstagande till de olika formerna av statliga bidrag till den studerande ungdomens utbildningskostnader.

Behövs flera förskoleseminarier?

Kommittén har i kap. 12 ingående visat vilket starkt behov av utbildad personal, som barnstugorna även med en relativt måttlig utbyggnad under 1950-talet komma att ha. Redan i kommitténs framställning av den 12 november 1948 underströks, att den rådande personalbristen inte kan sägas vara övergående. De omfattande kommunala planerna på en utbyggnad av barnstugeverksamheten komma ytterligare att skärpa bristen på kvalificerad personal vid dessa institutioner. Kommittén vill understryka, att det vore att äventyra hela denna verksamhet och dess syften, om i en sådan situation bristen på barnträdgårdslärarinnor skulle vara så stor, att barnens vård och fostran kanske i stor utsträckning måste omhänderhas av därför ej utbildad personal.

Frågan om barnstugornas personal är liksom t.ex. frågan om lärtillgången för vårt skolväsende av sådan natur, att en planläggning av åtgärderna på detta område måste ske i god tid. Man kan ej vänta med att företaga åtgärder, tills man står inför den situationen, att kommunernas omfattande planer på en utbyggnad av verksamheten skola realiseras, eftersom det tar tid att utbilda personalen. Omvänt gäller, att åtgärder vidtagna nu inte kunna väntas få någon effekt förrän först efter några år.

På detta område kan man alltså ej planera för ett budgetår i sänder, utan här måste en mera långsiktig bedömning få inverka på statsmakternas ställningstagande och åtgärder.

Utifrån ett sådant betraktelsesätt är det naturligt, att frågan om förskoleseminariernas kapacitet ägnas skärpt uppmärksamhet i god tid, innan en mera omfattande utbyggnad av barnstugeverksamheten börjar få påtagliga konsekvenser. Det är därför nödvändigt, att förskoleseminariernas utbildningskapacitet under 1950-talet successivt höjes samt att seminarierna även i övrigt givas sådana arbetsförhållanden och arbetsmöjligheter, att de på ett tillfredsställande sätt kunna utbilda den personal, som skall ansvara för verksamheten i barnstugorna.

I kommitténs framställning av den 12 november 1948 föreslog kommittén för att öka förskoleseminariernas utbildningskapacitet *dels* utökning av två av de nuvarande enkelseminarierna till dubbelseminarier, *dels* principbeslut om statsbidrag till tvenne förskoleseminarier, vilka planerades av de kommunala myndigheterna i Lund resp. Luleå. Departementschefen och sedermera riksdagen kunde emellertid endast tillstyrka, att nedel beräknades för ett dubbelseminarium. Departementschefens förslag om principbeslut om statsbidrag till de planerade förskoleseminarierna i Lund och Luleå godtogs av riksdagen endast vad beträffar seminariet i Luleå. Riksdagen ansåg sig nämligen med hänsyn till den återhållsamhet, som ansågs lämplig för barnstugeverksamheten i dess helhet, icke kunna förorda bidrag även till det föreslagna seminariet i Lund.

Det har på sina håll sagts, att någon ökad utbildning av barnträdgårdslärarinnor utöver den som snart tillkommer vid det planerade Luleå-seminariet icke är behöflig, därför att daghemsverksamheten icke torde byggas ut alltför mycket i framtiden. Enligt kommitténs uppfattning bortser ett dylikt betraktelsesätt helt från det faktum att det redan nu råder en stark brist på barnträdgårdslärarinnor, och att kommu-

nera landet runt planerat eller planera en utbyggnad av barnstugeverksamheten, vilket ytterligare måste skärpa denna brist. Det torde även böra betonas, att de kommunala planerna i övervägande grad äro inriktade på en utbyggnad av *förskolorna*. Det synes kommittén uppenbart, att statsmakterna måste sörja för att dessa *kommunala* planer icke kullkastas genom bristande *stalligt* förutseende beträffande utbildningen. Även om den kommunala utbyggnaden av daghem skulle bli mycket obetydlig i framtiden behöva statsmakterna vidtaga åtgärder för en ökad utbildning av barnträdgårdslärarinnor, därför att man i framtiden kan vänta sig ett alltmer ökat intresse för en utbyggnad av förskoleverksamheten såväl ur barnens som mödrarnas synpunkter. Eftersom förskolorna måste handhas av utexaminerade barnträdgårdslärarinnor komma dessa institutioner att efterfråga ett successivt ökat antal lärarinnor. Det synes därför kommittén vara ett utslag av klokt förutseende, om statsmakterna i *god tid* vidtaga sådana åtgärder, att de institutioner, som planeras och byggas runtom i vårt land, också kunna tillfredsställande lösa sitt personalbehov.

De kalkyler, som kommittén uppgjort, visa, att det *årliga* examineringsbehovet under 10-årsperioden 1951—60 kan uppskattas till 320 barnträdgårdslärarinnor. Den nuvarande utbildningskapaciteten vid landets förskoleseminarier är 150 barnträdgårdslärarinnor årligen. Den provisoriska utbyggnad av seminarieorganisationen, som 1949 års riksdag beslutat, höjer utbildningskapaciteten till 200 barnträdgårdslärarinnor årligen från och med 1952. Om man räknar med att det för 1960 kalkylerade behovet skall kunna fyllas bör alltså den årliga utexamineringen ökas med minst 100 barnträdgårdslärarinnor. Under hänvisning till dessa siffror vill kommittén ånyo framföra sitt förslag från hösten 1948 om statsbidrag för att anordna ytterligare ett *dubbelseminarium* inom närmaste tiden. Den dubblering av ett enkelseminarium, som beslöts vid 1949 års riksdag, avser förskoleseminariet i Göteborg. Systemet

med en dubblering av enkelseminarierna är ett ekonomiskt och rationellt sätt att provisoriskt öka seminariernas utbildningskapacitet, självfallet under förutsättning, att tillräckligt institutionsunderlag finnes på seminarieorten och att vederbörande seminarium är så beläget, att en tillfredsställande rekrytering kan erhållas även till dubblerade kurser. Kommittén vill därför förorda, att frågan om ytterligare dubblering av ett enkelseminarium snarast upptages till prövning; i första hand synes Fröbelinstitutet i Norrköping ha de bästa möjligheterna för en dylik dubblering. Med en dubblering av Norrköpings-seminariet skulle förskoleseminariernas årliga utbildningskapacitet efter 1952 höjas till ca 225 årligen.

Siffran antyder, att en ytterligare ökning av förskoleseminariernas utbildningskapacitet måste te sig angelägen, om behovet av barnträdgårdslärarinnor skall kunna tillfredsställas under 1950-talet. Eftersom en dubblering av de nuvarande enkelseminarierna förutom vid Fröbelinstitutet i Norrköping med största sannolikhet endast kan genomföras i begränsad utsträckning de närmaste åren, synes det kommittén nödvändigt, att frågan om beviljande av statsbidrag till nya förskoleseminarier upptages till prövning. Kommittén har redan i sitt förslag av november 1948 förordat ett principbeslut om statsbidrag till ett förskoleseminarium i Lund, där kommunalt intresse förefinnes för inrättande av ett sådant, och vill ånyo förorda, att statsbidrag medges till ett dylikt förskoleseminarium. Detta är särskilt motiverat med hänsyn till att hela södra Sverige för närvarande saknar ett förskoleseminarium, och ett dylikt förlagt till Skåne skulle ha stor betydelse för barnstugeverksamheten i de södra länen, inte minst för jordbruksdaghemmen på den skånska och halländska landsbygden.

I vissa andra städer har tanken på kommunala förskoleseminarier diskuterats vid flera tillfällen de senaste åren närmast på grund av den akuta bristen på utbildad personal vid de lokala institutionerna. Sålunda kan nämnas, att planer på kommunala för-

skoleseminarier dryftats i Borås, Gävle och Landskrona. Stadsfullmäktige i Gävle har även inkommit till kommittén med en skrivelse av den 18 december 1948, vari hemställts att kommittén måtte framlägga förslag om beviljande av statsbidrag till ett förskoleseminarium i Gävle. Kommittén hälsar med tillfredsställelse det starka kommunala intresset för ett förskoleseminarium i Gävle, men anser, att det ur statsfinansiell synpunkt måste betraktas såsom ett bättre alternativ, att ett av de nuvarande enkelseminarierna utbygges till dubbelseminarium såvida lokalsvårigheter etc. kunna övervinnas. Frågan om statsbidrag till förskoleseminarium i Gävle synes därför böra upptagas till prövning först efter det klarhet vunnits, om det icke bör vara möjligt att fördubbla något av de nuvarande enkelseminarierna.

Med den föreslagna dubbleringen vid Norrköpings-seminariet samt ytterligare ett seminarium i Lund kommer förskoleseminariernas årliga utbildningskapacitet efter 1952 att ha stigit till ca 250. Denna siffra kan emellertid vid behov ökas genom dubblering t.ex. av seminariet i Lund. Om man dessutom räknar med att enkelseminarierna torde kunna utexaminera något mer än 25 och dubbelseminarierna något mer än 50 barnträdgårdslärarinnor per år torde siffran kunna höjas något. Kommittén hyser därför den förhoppningen att de föreslagna åtgärderna för ökning av utbildningskapaciteten vid förskoleseminarierna i stort sett skulle kunna tillfredsställa behovet av barnträdgårdslärarinnor under 1950-talet. Skulle en ytterligare ökning visa sig erforderlig — varom det statliga och kommunala intresset för en utbyggnad av barnstugeverksamheten torde få lämna bevis — förutsätter kommittén, att den centrala tillsynsmyndigheten i första hand söker lösa frågan om ökad utbildning av barnträdgårdslärarinnor genom ytterligare dubbelseminarier trots de svårigheter, som detta torde innebära.

Speciella utbildningskurser

Vid sidan av barnträdgårdslärarinnornas ordinarie uppgifter — att handha barnens

vård och fostran på de olika barnstugorna — ha under senare år tillkommit vissa andra betydelsefulla arbetsuppgifter, för vilka det varit ett länge känt behov att få fram en kompletterande utbildning. Kommittén tänker härvid närmast på önskvärdheten av vidareutbildning för t.ex. daghemsföreståndarinnor och för praktikhandledare vid förskoleseminarierna. Det har i regel här varit fråga om så pass omfattande nya och betydelsefulla arbetsuppgifter, att det icke förefaller omotiverat att för dylika personer kräva en ettårig, kompletterande utbildning, byggd på minst 4 års praktik efter barnträdgårdslärläroexamen. Önskemål om ett dylikt »tredje år» har också vid flera tillfällen framförts inte minst från barnträdgårdslärläroinnorna själva. Det må för övrigt nämnas, att det tidigare omnämnda danska kommittéförslaget med riktlinjer för utbildningen av barnträdgårdslärläroinnor i Danmark i framtiden förordar en dylik, ettårig kompletterande utbildningskurs. Även kommittén finner för sin del förslagen om ett »tredje år» beaktansvärda, och tanken på ett sådant kan väl knappast i längden avvisas. I dagens läge med dess utpräglade brist på barnträdgårdslärläroinnor synes det dock icke möjligt att realisera en dylik kompletterande, ettårig utbildning. Det synes kommittén, som om man för en kompletterande utbildning av ovannämnda personalkategorier för närvarande icke bör överskrida 3-månaderskurser.

I första hand anmäler sig härvidlag behov av en 3-månaders utbildning till *daghemsföreståndarinnor*. Det har nämligen länge varit ett känt och omvittnat önskemål från såväl huvudmän som barnträdgårdslärläroinnorna, att någon form av administrativ utbildning kunde anordnas för de föreståndarinnor, som stå i ledande ställning på daghemmen. Betydelsen av en dylik utbildning har särskilt understrukits genom den utveckling, som daghemmen under de senaste årtiondena genomgått. Daghemmen voro ju ännu för blott några årtionden sedan i regel anstalter av välgörenhetskaraktär, drivna av privat-

personer eller ideella föreningar närmast i avsikt att lämna hjälp åt ekonomiskt nödställda familjer eller ensamstående mödrar med barn. Trots mycket berömvärda insatser från såväl styrelser som personal var som regel daghemmens allmänna standard ganska låg främst beroende på bristande ekonomiska resurser. Ekonomiskt sett levde de »för dagen», eftersom man företrädesvis var beroende av frivilliga gåvor, basarer och tillställningar.

Numera ha daghemmen till övervägande delen blivit kommunala angelägenheter med ett klientel från alla socialklasser och med starkt ökad standard beträffande lokalernas utformning, barngruppernas storlek, personalens antal och kvalifikationer, ekonomisk organisation etc. Allt detta har självfallet ökat daghemmens driftskostnader betydligt. Av daghemsföreståndarinnan kräves därför i dag väsentligt mycket mer än tidigare. Hon skall sålunda:

a) vara väl pedagogiskt utbildad för att på ett rätt sätt kunna planlägga en daglig tillvaro för barnen, som kompenserar dem för den långa bortovaron från hemmet;

b) vara en god arbetsledare för personalen och förmå skapa den atmosfär av arbetsglädje och samarbetsvilja, som är nödvändig såväl för barnens som personalens trivsel;

c) kunna ha förståelse för, stödja och hjälpa föräldrarna med deras problem särskilt i relation till barnen;

d) vara orienterad inom de samhällsfrågor, som beröra daghemmen, såsom t.ex. de sociala hjälpmöjligheterna och socialvårdens skilda organ, arbetsmarknadens behov av arbetskraft, kvinnornas yrkesutbildning, deras möjligheter att förena hem och förvärvsarbete etc.;

e) vara god organisatör och ekonom med förmåga att kunna lägga upp en godtagbar ekonomisk kalkyl för daghemmet, så att driftskostnaderna icke bli högre än vad som är nödvändigt.

Det är särskilt beträffande den sistnämnda punkten som en aktiv medverkan förutsättes från föreståndarinnans sida. På henne åvilar sålunda att i sam-

arbete med föräldrar, personal och huvudmän tillse, att daghemmen effektivt utnyttjas under för barnen betryggande former. Hon skall svara för att det är tillräcklig beläggning på daghemmet, så att vårdkostnaderna på grund av alltför markerad underbeläggning icke skjuta i höjden. Daghemsföreståndarinnan har följaktligen en mycket viktig ekonomisk funktion att fylla på daghemmet, för vilken hon behöver en viss kompletterande utbildning. Tidigare har särskild utbildning härför saknats. Självfallet få barnträdgårdslärarinnorna redan under sin tid vid förskoleseminarierna en viss utbildning i daghemmens ekonomiska angelägenheter, men av skilda skäl ha de efter ett par års praktik betydligt större möjligheter att tillgodogöra sig en undervisning kring t.ex. daghemmens ekonomiska problem. Kommittén förutsätter, att den centrala tillsynsmyndigheten för förskoleseminarierna ägnar skärpt uppmärksamhet åt behovet av ökad undervisning kring daghemmens driftsekonomi redan på seminariestadiet, men anser det lämpligast, om speciella kurser kunde anordnas för fortbildning av daghemsföreståndarinnorna. Kommittén vill därför förorda, att den centrala tillsynsmyndigheten får i uppdrag att vid behov anordna 3-månaders utbildningskurser för daghemsföreståndarinnor. Undervisningen vid dessa kurser skulle bestå såväl i teoretisk undervisning som praktiska demonstrationer. Kurserna skulle behandla de för daghemmen aktuella problemen, såsom ekonomisk organisation, infektionsbekämpande åtgärder, samarbetsfrågor, bokföring och statistik, frånvarofrekvens, kosthåll, tvätt, de sociala hjälpformerna etc.

Det synes kommittén nödvändigt, att deltagandet i dylika 3-månaderskurser för daghemsföreståndarinnor — som alltså böra anordnas endast när tillsynsmyndigheten anser behov härav föreligga — blir kostnadsfritt. Såväl resor som uppehälle torde sålunda, i likhet med vad som skett vid liknande av staten anordnade utbildningskurser, bestridas av statsmedel. Kurserna böra förläggas till en ganska centralt be-

lägen ort, så att resekostnaderna i görligaste mån begränsas. Kommittén har beräknat kostnaderna för dylika 3-månaders kompletteringskurser för 30 daghemsföreståndarinnor till 45 000 kronor.

Det är emellertid angeläget, att även de daghemsföreståndarinnor, som redan äro i tjänst vid landets olika daghem, beredas tillfälle att på kompletteringskurser skaffa sig viss utbildning kring de för daghemmen betydelsefullaste problemen. Dessa kurser för redan verksamma daghemsföreståndarinnor torde kunna begränsas till 1 månad. Det synes kommittén nödvändigt, att dylika kompletterande 1-månadskurser för daghemsföreståndarinnor anordnas varje år under de närmaste fem åren. Deltagandet i dessa kurser bör bli kostnadsfritt med såväl fria resor som uppehälle. Kommittén har beräknat kostnaderna för dylika 1-månads kompletteringskurser för 30 daghemsföreståndarinnor till 15 000 kronor.

Vid sidan av daghemsföreståndarinnorna finnes en annan personalgrupp, som har ett starkt behov av en viss kompletterande utbildning: de s.k. *praktikhandledarna* vid förskoleseminarierna, dvs. de barnträdgårdslärarinnor, som i anknytning till de olika seminarierna leda och handha elevernas praktiska utbildning. Det har nämligen visat sig innebära stora svårigheter för seminarierna att erhålla lämplig personal i övningskollärares ställning. För alla, som äro förtrogna med förskoleinstitutionernas arbetssätt, framstår det såsom uppenbart, att den rent praktiska utbildningen av eleverna, som försiggår vid barnstugorna, måhända är av ännu större vikt än motsvarande utbildning för de pedagoger, som arbeta bland något äldre barn. Seminarierna söka givetvis utbilda sådana personer till praktikhandledare, som visat sig särskilt skickliga som småbarnspedagoger, men det säger sig självt, att praktikhandledarna icke endast böra vara skickliga småbarnspedagoger utan även besitta förmåga att handha ungdom och för seminariееleverna klagöra tillämpningen av arbetet i de praktiska kurserna.

En kompletterande utbildning för här

antydde arbetsuppgifter har i vårt land länge varit ett känt behov. Trots upprepade framställningar tidigare har emellertid en sådan utbildning försöksvis först kunnat organiseras sommaren 1949. Kommitténs tidigare berörda framställning av 12 november 1948 upptog nämligen förslag om anordnande av en praktikhandledarkurs, vilket även förordades av Kungl. Maj:t och vann riksdagens bifall. Kursen, som anordnades under tiden 18 juli—13 augusti 1949, hade 34 deltagare, av vilka 4 tjänstgjorde som praktikföreståndarinnor vid olika seminarier och 30 voro handledare på barnstugor. Kursen var avgiftsfri för deltagarna, vilka dessutom erhöilo dagtraktamente under kurstiden jämte ersättning för resor till och från kursorten.

I och med denna kurs har ett viktigt steg tagits för en rationell uppläggning av förskoleseminariernas arbete. Den praktiska utbildningen, som vid seminarierna omfattar hälften av den anslagna studietiden av 2 år, har för första gången gemensamt diskuterats av praktikföreståndarinnor och handledare från samtliga 6 förskoleseminarier, samtidigt som kursdeltagarnas egen fortbildning tillgodosetts genom föreläsningar i skilda ämnen. Erfarenheterna från denna kurs ha varit mycket goda, och samtliga deltagare ha omvittnat vilken betydelse den haft för förskoleseminarierna samt därigenom indirekt för hela barnstugeverksamheten. Det arbetsmaterial, som sammanställdes vid kursen, har sedermera överlämnats till de olika seminarierna och utgör där för närvarande underlag för nya, fruktbara diskussioner kring hela seminariearbetets uppläggning.

På grund av de mycket goda erfarenheterna från denna praktikhandledarkurs, vill kommittén föreslå, att dylika vid behov anordnas även i framtiden. Dessa böra emellertid omfatta 3 månader, av vilka 2 månader anslås till teori, varvid seminariееlevernas praktiska utbildning diskuteras såväl ur barnens som elevernas synpunkt på utvecklingspsykologisk grund. Den tredje kursmånaden bör omfatta praktik samt förläggas till resp. seminariers övningsinstitu-

tioner under överinseende av ordinarie handledare och främst vara inriktad på att handledaren skall få undervisningsvana. Hon bör också under denna månad på ett intimt sätt följa seminariernas arbetssätt, deltaga i lektioner i metodik, pedagogik och psykologi samt i kollegier, konferenser etc. Sedan denna handledarkurs avslutats bör vid varje seminarium anordnas några studiedagar för alla dess utbildade handledare, så att de få ta del av de senaste rönen inom arbetsfältet. Därvid skall också tillfälle ges för de senast utbildade att få diskutera sina erfarenheter från den praktiska tjänstgöringen.

Såvitt kommittén kunnat bedöma, synes behov av dylika 3-månaders praktikhandledarkurser knappast föreligga förrän om några år. Det synes då böra ankomma på den centrala tillsynsmyndigheten att framlägga förslag om anordnande av dylik praktikhandledarkurs, varvid kommittén förutsätter, att medel beviljas. Kommittén räknar nämligen med att praktikhandledarkurserna — även om de icke anordnas regelbundet — måste betraktas som en regelmässig del i förskoleseminariernas ordinarie arbete. Även deltagandet i de framtida 3-månaders praktikhandledarkurserna bör bli kostnadsfritt. Såväl resor som uppehälle torde sålunda — i likhet med vad som skett vid liknande av staten anordnade utbildningskurser, t.ex. för personal vid skolmåltiderna — bestridas av statsmedel. Kursen bör förläggas så att resekostnaderna i görigaste mån begränsas. Kostnaderna torde för 30 deltagare kunna beräknas till ca 45 000 kronor.

Förutom dessa kompletteringskurser för daghemsföreståndarinnor och praktikhandledare synes det kommittén nödvändigt, att den centrala tillsynsmyndigheten ägnar skärpt uppmärksamhet åt behovet av kompletterande utbildning såväl åt den okvalificerade personalen vid barnstugorna som barnträdgårdslärarinnorna vid dessa institutioner. Detta ter sig nödvändigt inte minst med hänsyn till att det här är frågan om ett arbetsfält, som är underkastat stark utveckling och där nya forskningsresultat

och erfarenhetsrön etc. snabbt böra meddelas den vid institutionerna anställda personalen. Även om kommittén förutsätter, att en viss del av dylik kompletterande utbildning kan ombesörjas genom korrespondenskurser, cirkulär, pedagogiska meddelanden etc. torde det vara önskvärt, att den centrala tillsynsmyndigheten får tillfälle att vid behov lämna anslag till kortare t.ex. av Sveriges Barnträdgårdslärarinnors Riksförbund anordnade kompletteringskurser som ett led i barnstugepersonalens fortsatta utbildning. Kommittén har icke ansett det nödvändigt att nu framlägga några förslag om dylika kompletteringskurser utan förutsätter, att den centrala tillsynsmyndigheten vid behov till Kungl. Maj:t inkommer med förslag om dylika, kortare kompletteringskurser.

B. Övrig barnstugepersonal

Kommittén har tidigare deklarerat, att den i princip anser, att all vårdpersonal inom barnstugeverksamheten bör ha kvalificerad utbildning vid förskoleseminarier. Den är emellertid medveten om att detta är ett framtidsprogram, som endast successivt kan realiseras. Under åtskilliga år framåt torde därför t.ex. daghemmen vara nödsakade att rekrytera sin personal även med barnsköterskor samt övrig barnavårdsutbildad personal. För spädbarnsavdelningarna på daghemmen måste man ju också räkna med att dessa komma att handhas av barnsköterskor, men tendensen går för närvarande emot en minskning av dessa avdelningar. Kommittén har icke ansett det behövt eller tillhörande dess arbetsuppgift att framlägga förslag om någon omorganisation eller komplettering av barnsköterskeutbildningen utifrån daghemmens behov utan anser, att frågan om barnsköterskornas utbildning i såväl spädbarns- som småbarnsvård bör bli föremål för överstyrelsens för yrkesutbildning samt socialstyrelsens fortsatta prövning.

Det finns emellertid en annan viktig per-

sonalgrupp inom barnstugeverksamheten, nämligen *ekonomipersonalen* på daghemmen, där behovet av en kompletterande utbildning ter sig angeläget. Kommittén tänker härvid på önskvärldheten av att t.ex. låta den i daghemskök anställda personalen få tillfälle att tillgodogöra sig de senaste rönen beträffande barnmat, måltidernas sammansättning och anordnande, möjligheterna att förbilliga och förenkla köksarbetet. Även de elementära grunderna av småbarnspsykologin böra meddelas för att härigenom få ekonomipersonalen att känna sig fastare knuten till daghemsarbetet. Av denna anledning vill kommittén föreslå, att vissa kurser anordnas för dylik ekonomi-

personal. Deltagandet i dessa bör vara helt frivilligt, och avsikten vara att dels förkovra redan tidigare anställd ekonomipersonal, som då önskar, dels utbilda ny personal. För att utröna den lämpligaste kurslängden torde en försöksverksamhet böra igångsättas, varvid kommittén förutsätter, att kurserna göras gemensamma även för ekonomipersonal från t.ex. barnhem, sommarkolonier, ungdomsvårdsskolor etc. Kommittén vill föreslå, att den centrala tillsynsmyndigheten i samråd med överstyrelsen för yrkesutbildning framlägger närmare förslag och kostnadsberäkningar för dylika kompletteringskurser för ekonomipersonal.

Personalens löne- och anställningsvillkor

1. Siffror och fakta

Från den i kap. 4 omnämnda undersökningen av barnstugorna verksamhetsåret 1944/45 kunna följande uppgifter lämnas rörande den vid dessa institutioner anställda personalen. Ehuru dessa uppgifter avse förhållanden, som nu ligga några år tillbaka i tiden, torde de likväl ge en i stort sett riktig bild ägnad att belysa personalförhållandena. Den under senare år starkt utökade verksamheten har givetvis medfört, att antalet anställda stigit väsentligt och kommittén lämnar för den skull även vissa aktuella uppgifter om personalen, som hämtats från ansökningarna om statsbidrag eller ur andra källor, som stått till kommitténs förfogande. Tyngdpunkten i framställningen ligger, såsom närmare framgår av det följande, vid de anställnings- och avlöningsvillkor m.m., som gälla för föreståndarinnor, biträdande föreståndarinnor och barnträdgårdslärarinnor, men förhållandena som beröra övrig personal, ha även i korthet berörts.

Översikt av antalet anställda

Enligt den nyssnämnda undersökningen som i huvudsak avsåg verksamhetsåret 1944/45, funnos vid 409 institutioner 1 712 anställda. Av dessa voro 343 föreståndarinnor, 309 barnträdgårdslärarinnor, 231 biträden, 315 barnsköterskor, 59 »lärare i speciella ämnen», till vilken grupp bl.a. hänförts rytmik-, slöjd- och sömnadslära-

rinnor o.d., samt 455 städerskor, kokerskor o.d., vilka sammanförts under beteckningen »ekonomipersonal».

Av de 1 624 anställda, för vilka uppgifter erhållits om åldern, voro ungefär hälften under 30 år — jfr tab. 36. Till den låga genomsnittsåldern för samtliga anställda bidrogo framför allt biträdena och barnsköterskorna, men även barnträdgårdslärarinnorna, av vilka över 60 voro under 30 år.

I det närmaste 80 % av de anställda började sin nuvarande anställning på 1940-talet. Denna procentsats är, såsom framgår av tab. 37 ej fullt så hög för grupperna »föreståndarinnor» och »lärare i speciella ämnen».

Den ökade omfattning, som barnstugorna fått under senare år, framgår klart av nedanstående uppgifter, som visa antalet anställda vid barnstugorna enligt de ansökningar om statsbidrag för budgetåren 1947/48 och 1948/49 som ingivits till socialstyrelsen. Antalet anställda utgjorde sålunda 1947/48 2 637, av vilka 531 voro föreståndarinnor, 404 barnträdgårdslära- och barnavårdslärarinnor, 527 barnsköterskor samt 570 tillhörande ekonomipersonalen. Därtill kommo 78 praktikanter.

Utbildning

Föreståndarinnor och barnträdgårdslärarinnor utbildats, såsom tidigare nämnts, vid förskoleseminarierna. För inträde vid dessa seminarier stipuleras bl.a. att sö-

Tab. 36. Vid daghem, förskolor och eftermiddagshem fast anställd person av olika kategorier fördelad efter ålder.

(Avser verksamhetsåret 1944/45.)

Personalkategori	Antal redovisade fast anställda	Därav antal anställda av nedanstående ålder								upp-gift saknas
		—20 år	20—25 år	25—30 år	30—35 år	35—40 år	40—45 år	45—50 år	50— år	
Föreståndarinnor ..	343	1	33	66	60	57	33	26	58	9
Barnträdgårdslärarinnor	309	6	107	70	50	17	24	11	14	10
Biträden	231	74	67	27	18	12	13	4	12	4
Barnsköterskor	315	37	109	78	46	16	12	3	6	8
Lärare i speciella ämnen	59	2	3	11	6	5	3	6	13	10
Ekonomipersonal ..	455	25	48	40	52	64	79	45	55	47
Samtliga	1 712	145	367	292	232	171	164	95	158	88

kanden avlagt realexamen eller högre examen eller därmed jämförliga kunskaper. Vidare föreskrives genomgången kurs i spädbarnsvård eller praktik i barnavård. Sökanden skall dessutom förete bevis om tjänstgöring vid daghem eller barnträdgård och denna bör omfatta minst 1 termin. Bland inträdesfordringarna anges såsom önskvärd praktik i husligt arbete, barnsjukvård samt ungdomsarbete. Seminarieutbildningen omfattar två år.

I nedanstående tablå ha vissa grupper anställda, vilka ingå i 1944/45 års undersökning, fördelats på sådana, som ha och sådana, som sakna yrkesutbildning.

I det närmaste samtliga redovisade föreståndarinnor, barnträdgårdslärarinnor och barnsköterskor ha sålunda yrkesutbildning.

Personalkategori	Med yrkesutbildning		Utan yrkesutbildning	
	Antal	%	Antal	%
Föreståndarinnor	333	97,1	10	2,9
Barnträdgårdslärarinnor ..	298	96,4	11	3,6
Barnsköterskor	291	92,4	24	7,6
Samtliga	922	95,3	45	4,7

Tjänstgöringstid

Genom tab. 38 lämnas en översikt av antalet tjänstgöringstimmar per vecka för personalen vid barnstugorna. Av de anställda ha sålunda största delen av föreståndarinnorna, barnträdgårdslärarinnorna, biträdena och barnsköterskorna, eller ca 70, 50, 75 resp. 90 % en arbetstid, som översteg 45 timmar per vecka. För ca 30, 5, 50 och 50 % av de här nämnda kategorierna översteg arbetstiden 50 timmar per vecka.

Avlöningsvillkor

Undersökningen för verksamhetsåret 1944/45 lämnar ett detaljerat siffermaterial om avlöningsförhållandena för personalen vid barnstugorna. Lönerna utgingo å ena sidan dels såsom enbart kontantlön, dels som kontantlön plus naturaförmåner, å andra sidan såsom års-, månads- eller timlön. Det material, som stått till kommitténs förfogande, är emellertid i detta avseende mycket heterogent och tillåter icke någon samlad överblick av personalens lönevillkor. Kommittén har i stället valt att belysa av-

Tab. 37. Vid daghem, förskolor och eftermiddagshem fast anställd personal av olika kategorier fördelad efter anställningsår.

(Avser verksamhetsåret 1944/45).

Personal-kategori	Antal redovisade fast anställda	Därav antal anställda med nedanstående anställningsår										
		—1925	1925—1930	1930—1935	1935—1940	1940	1941	1942	1943	1944	1945	upp-gift saknas
Föreståndarin- nor	343	44	20	22	45	15	11	17	27	49	77	16
Barnträdgårds- lärarinnor ..	309	15	8	11	25	8	6	13	23	57	126	17
Biträden	231	7	2	3	16	8	4	12	25	61	85	8
Barnsköterskor	315	7	6	6	21	10	8	18	38	82	116	3
Lärare i speci- ella ämnen..	59	7	1	4	5	—	1	—	5	10	15	11
Ekonomipersonal	455	9	16	15	40	22	11	30	38	114	133	27
Samtliga	1 712	89	53	61	152	63	41	90	156	373	552	82

löningsförhållandena genom att lämna några exempel på de löner, som utgå till pedagogiskt utbildad personal anställd vid institutioner, för vilka kommun är huvudman. Det är visserligen så, att dessa institutioner enligt undersökningen 1944/45 endast utgjorde ungefär en femtedel av alla institutioner. Utvecklingen därefter

har emellertid, såsom tidigare framhållits, inneburit, att verksamheten vid ifrågavarande institutioner i allt större utsträckning kommunaliserats. Enligt kommitténs förslag skall vidare statsbidrag icke i något fall få utgå direkt till annan än kommun — jfr kap. 16. Detta innebär, att kommun måste ställa sig som huvudman även för

Tab. 38. Vid daghem, förskolor och eftermiddagshem fast anställd personal av olika kategorier fördelad efter tjänstgöringstid per vecka.

(Avser verksamhetsåret 1944/45.)

Personal-kategori	Antal redovisade fast anställda	Därav antal anställda med nedanstående tjänstgöringstid i timmar											
		—10	10—15	15—20	20—25	25—30	30—35	35—40	40—45	45—50	50—55	55—	upp-gift saknas
Föreståndarin- nor	343	1	4	12	4	9	31	9	21	116	59	42	35
Barnträdgårds- lärarinnor ...	309	6	12	22	23	5	21	25	29	137	11	6	12
Biträden	231	4	1	10	3	6	17	7	3	65	75	29	11
Barnsköterskor	315	11	1	3	1	—	1	1	18	129	115	28	7
Lärare i speciella ämnen	59	27	11	3	2	2	2	—	1	4	1	—	6
Ekonomipersonal	455	37	36	28	29	7	10	8	10	129	80	26	55
Samtliga	1 712	86	65	78	62	29	82	50	82	580	341	131	126

Tjänst	Antal tjänstemän i nedanstående lönegrad										Summa
	6	7	8	9	10	11	12	13	14		
Föreståndarinna	—	24	2	32	28	24	69	3	1	183	
Bitr. föreståndarinna	—	—	1	19	—	2	4	—	—	26	
Barnträdgårdslärlarinna	40	2	—	122	6	25	6	—	—	201	
										410	

de institutioner, vilka hittills drivits av stiftelse, förening eller industriföretag, om sådan institution önskar erhålla statsbidrag.

Enligt inhämtade preliminära uppgifter om lönegradsplacering för föreståndarinnor, biträdande föreståndarinnor och barnträdgårdslärlarinna i 20 stadskommuner utgår lön enligt statens löneplan på följande sätt.

Lön på ortsgrupp 5 enligt dessa lönegrader innebär bl.a. följande:

Lönegrad	Begynnelselön kr.	Slutlön kr.
9	4 992	5 820
10	5 280	6 084
11	5 556	6 336
12	5 820	6 600
13	6 084	6 864

Till dessa löner kommer rörligt tillägg, vilket i de flesta fall för närvarande utgår med 12 %.

Det må nämnas, att mellan Svenska stadsförbundet och personalorganisationerna den 10 november 1948 träffats en

överenskommelse som bl.a. innebär att barnträdgårdslärlarinna inplaceras i lönegrad 10. Överenskommelsen har retroaktiv giltighet från och med den 1 juli 1948.

Pension

Enligt kommitténs undersökning åtnjöt 277 personer pensionsrätt av de 1 352 anställda, för vilka uppgifter lämnats i detta avseende. Nedanstående tabell visar personalens fördelning efter pensionsrätt.

Statsbidragsregler

Statsbidrag utgår f.n. på sätt närmare angives i kap. 16 bl.a. såsom bidrag till avlönande av föreståndarinna och vid institutionen anställd personal, som genomgått tvåårig utbildning vid seminarium för småbarnsfostrarinnor eller, beträffande daghem för spädbarn, avlagt barnavårdslärlarinneexamen eller eljest av socialstyrelsen förklarats skickad förestå anstalt (lönebidrag).

Personalkategori	Med pension		Utan pension		Uppgift saknas	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Föreståndarinnor	132	38,5	162	47,2	49	14,3
Barnträdgårdslärlarinna	47	15,2	196	63,4	66	21,4
Biträden	10	4,3	170	73,6	51	22,1
Barnsköterskor	39	12,4	211	67,0	65	20,6
Lärare i speciella ämnen	2	3,4	37	62,7	20	33,9
Ekonomipersonal	47	10,3	299	65,7	109	24,0
I allt	277	16,2	1 075	62,8	360	21,0

2. Kommitténs förslag

Kommittén har i föregående avsnitt lämnat en summarisk redogörelse för de anställnings- och avlöningsvillkor, under vilka personalen vid barnstugorna arbetar. Vid denna fortsatta behandling av frågan bör särskilt uppmärksammas den pedagogiskt utbildade personalen — varmed kommittén avser personal, som genomgått minst tvåårigt förskoleseminarium — med hänsyn till den vikt, som måste tillmätas dessa institutioners pedagogiska och sociala verksamhet. Utan att underskatta det värdefulla och för institutionernas drift nödvändiga arbete, som utföres av övriga anställda, anser sig kommittén kunna avstå från att här närmare diskutera anställnings- och avlöningsförhållanden för sådan personal. Såsom närmare framgår av kap. 16, har kommittén emellertid funnit skäl föreligga, att vid bestämmande av det statliga driftsbidraget ta viss hänsyn till denna fråga, så tillvida som lönekostnaderna för övrig personal föreslås inräknade i detta bidrag.

Det må här inledningsvis nämnas, att den pedagogiskt utbildade personalen omfattar två kategorier, nämligen föreståndarinnor och barnträdgårdslärarynnor. Föreståndarinnan fungerar som chef för institutionen och handleder personalen samt tillser att givna föreskrifter efterföljas. Hon skall ha ingående kännedom om varje barn och stå i daglig kontakt med arbetet bland barnen på varje avdelning samt överhuvudtaget vara ansvarig för deras vård och fostran. Hon skall vidare svara för institutionens inventarier, förråd och materielinköp. Hon skall göra föreskrivna anteckningar om barnen och föra erforderliga räkenskaper och inventarieförteckning. På henne vilar den huvudsakliga kontakten med föräldrar, och i mångt och mycket tjänstgör hon som en kurator. Såsom ledarinna för en avdelning tjänstgör en barnträdgårdslärarynna, som sålunda har den närmaste vården om barnen.

För att uppmuntra kommunerna att anlita för arbetsuppgifterna utbildad och kom-

petent personal samt för att stimulera rekryteringen bör liksom hittills statsbidrag under vissa förutsättningar utgå till kostnaderna för den pedagogiskt utbildade personalens löner. Av här nämnda anledningar blir givetvis frågan om statsbidragets storlek och utformning av största intresse. Innan kommittén framlägger förslag här om, synes det dock lämpligt att först ägna uppmärksamhet åt frågan i vad mån vissa villkor principiellt böra knytas till statsbidraget.

En väsentlig synpunkt vid kommitténs diskussioner härvidlag har varit önskvärdheten att genom vissa statsbidragsvillkor söka åstadkomma förbättrade anställningsförhållanden för barnträdgårdslärarynnorna för att på denna väg trygga en gynnsam expansion inom hela barnstugeverksamheten. Frågan kompliceras emellertid av den utveckling, som de senaste åren ägt rum på det kommunala förhandlingsområdet, där avtal mellan berörda parter numera träffas gemensamt för hela landet utan inblandning från statens eller annan utomståendes sida. Från viss synpunkt ter det sig därför olämpligt att till statsbidragen knytas sådana villkor, som avse t.ex. lönesättning, semester etc. med hänsyn till att dessa frågor — enligt kommunernas uppfattning — helt böra få avgöras i fria förhandlingar med vederbörande personalorganisationer.

Kommittén har varit medveten om dessa förhållanden och tyngden i dessa invändningar. Med hänsyn till att det här är fråga om en genomgripande generalplan för hela barnstugeverksamheten i vårt land, och då frågan om en förbättring av anställningsvillkoren för den kvalificerade personalen vid dessa institutioner i samband därmed måste tillmätas en central roll, har kommittén dock icke kunnat underlåta att pröva huruvida och på vilka punkter man kunde tänka sig till statsbidragen knutna villkor härutinnan. Enighet har därvid rått om att staten även i fortsättningen för statsbidrag bör uppställa vissa villkor beträffande kompetensen hos den tjänsteman, till vars avlöning statsbidrag skall utgå. Frågan blir

emellertid mera komplicerad, då det gäller arbetstid, semester, löner etc. I det följande diskuterar kommittén närmare dessa frågor.

Personalens kompetens

Hittills har som statsbidragsvillkor gällt, att »anstalten står under ledning av person, som genomgått tvåårig utbildning vid seminarium för småbarnsfostrarinnor, eller beträffande daghem för spädbarn avlagt barnavårdslärlarinneexamen eller eljest av socialstyrelsen förklarats skickad förestå anstalt». Dessutom ha bidrag utgått till avdelningslärarinnor, vilka fyllt ovanstående fordringar. På grund härav samt den ökade insikten om betydelsen av att all personal inom barnstugeverksamheten, som handhar barnens vård och fostran, har kvalificerad pedagogisk utbildning ha institutionerna i ökad utsträckning anställt sådan personal. Kommittén hälsar denna utveckling med tillfredsställelse och anser, att statsmakterna nu böra fastslå, att all personal, som direkt handhar barnen inom barnstugeverksamheten, *i princip* bör vara utbildad vid förskoleseminarium. Kommittén är medveten om att tillgången på sådan personal icke kommer att motsvara efterfrågan, i vart fall icke inom de närmaste 10 åren, men anser det likväl vara nödvändigt för dessa institutioners framtid, att principen om pedagogiskt utbildad personal redan nu definitivt fastslås.

Under en period av knapphet på personal böra emellertid vissa övergångsarrangeringar genomföras. Man kan sålunda förutsetta, att åtskilliga institutioner delvis måste drivas med personal, som enligt kommitténs mening saknar den härför erforderliga pedagogiska utbildningen. Kommittén erinrar om att redan den nuvarande bristen på kvalificerad personal tvingat socialstyrelsen att dispenserera från de i statsbidragskungörelsen uppställda villkoren angående personalens utbildning. Detta har i första hand gällt föreståndarinnor, som redan under längre tid varit anställda vid institutionerna. Dessutom har det systemet tillämpats, att vad beträffar tjänster,

som normalt uppehållas av barnträdgårdslärarinnor tillfälliga tidsbegränsade dispenser för icke fullt kvalificerade vikarier lämnats vid tillfälliga vakanser. Kommittén räknar med att det hittills tillämpade systemet med definitiva dispenser skall kunna avvecklas inom de närmaste åren. Vad beträffar de redan meddelade definitiva dispensererna skola dessa självfallet fortfara att gälla, så att denna personal i alla avseenden likställs med den ur utbildnings-synpunkt fullt kompetenta.

Vad angår den andra formen av dispenser, nämligen de s.k. tidsbegränsade och lokalbundna dispensererna, enligt vilka socialstyrelsen förklarar en icke kompetent person behörig till tjänst vid viss institution under viss begränsad tid, finner kommittén det nödvändigt, att systemet får fortsätta tills vidare. Kommittén utgår härvidlag från att den dispenserade personalen i regel inte insättes på ansvariga och ledande befattningar inom barnstugorna utan mera som assisterande personal. Denna dispensmöjlighet bör emellertid inte utnyttjas i alltför stor utsträckning, eftersom garantier måste skapas för att tjänsterna inom barnstugorna successivt besättas med pedagogiskt utbildad personal. Det torde därför vara önskvärt, att den centrala tillsynsmyndigheten även i fortsättningen får tillämpa i stort sett gällande system. Kommittén förordar vidare, att det skall ankomma på tillsynsmyndigheten att taga initiativ till fortbildningskurser för icke kvalificerad personal. Förslag härom kunna dock framläggas först sedan närmare erfarenhet vunnits om den omfattning, i vilken brist på pedagogiskt utbildad personal nödvändiggör detta dispensförfarande.

Kommittén har i detta sammanhang inte närmare behandlat frågan om de barnavårdslärarinnor, vilka i undantagsfall finnas på vissa daghem i vårt land och till vilkas avlöning enligt nuvarande bestämmelser statsbidrag utgår. Anledningen härtill är att dessa barnavårdslärarinnor förklarats vara kompetenta att förestå daghem för spädbarn. Dylika daghem planeras emellertid inte längre och hela utvecklingen

inom barnstugeverksamheten går uppenbarligen emot en avveckling även av de små spädbarnsavdelningar, som äro knutna till daghem för äldre barn. Kommittén utgår därför från att antalet tjänster för barnavårdslärarynnor vid vanliga daghem kommer att minska. I förekommande fall böra de vid statsbidragsgivningen jämfästas med barnträdgårdslärarynnorna. Beträffande daghem till vilka barnsköterskeutbildning blir förlagd är frågan mera komplicerad. Detta problem torde böra bli föremål för fortsatta öfverväganden bl.a. i samband med det förslag, som under 1950 beräknas bli avlämnat från den sakkunniga för utredning rörande organisationen av lärarynneutbildningen på det husliga området m.m. Kommittén vill emellertid i detta sammanhang påpeka att det synes rimligt att man i dylika fall undersöker möjligheterna för en kompletterande utbildning för barnträdgårdslärarynnor.

Medan det sålunda bör vara ett allmänt statsbidragsvillkor, att ett visst minimi-antal kvalificerad personal tjänstgör å barnstugorna, kan det å andra sidan icke vara rimligt, att staten lämnar bidrag till avlöning av ett större antal sådana än som för anstaltens behöriga vård är behöfvt. Det bör därför ankomma på tillsynsmyndigheten att avgöra det minimi- och maximiantal tjänster vid varje institution, sofn statsbidrag må utgå till.

Arbetstid och semester

Arbetstiden vid barnstugorna är mycket varierande. Liksom vid allt arbete med barn i förskoleåldern är den svår att fastställa från klockslag till klockslag. Med så små barn som det här är fråga om inträffa ofta oförutsedda händelser, som påkalla snabb aktion och rubba den planerade dagordningen. Ofta uppkomma för ett eller flera barn konfliktsituationer, vilka det ter sig angeläget att genast söka komma till rätta med och få utredda. Det måste därför från början fastslås, att det av barnträdgårdslärarynnorna kräves en viss eftergift från kravet på en exakt arbetstid. Huvud-

mannen bör i sin tur lämna möjligheter till kompensation med extra ledighet, då sådan kan beredas personalen utan förfång för arbetet.

Barnträdgårdslärarynnornas tjänstgöring är av två slag: *dels* tjänstgöring direkt bland barnen under den tid som barnstugorna officiellt äro öppna, *dels* de kompletterande arbetsuppgifter, vilka äro nödvändiga för att av arbetet inom barnstugorna skapa en yttre och inre enhet — hit kunna räknas föräldramöten, hembesök, journalföring, materialvård och personalkonferenser samt samarbete med andra barnstugor, med skolan, med enskilda personer och med organisationer, vilka på ett eller annat sätt ha eller böra ha anknytning till barnstugeverksamheten. För tjänstgöring direkt bland barnen kan enligt kommitténs uppfattning bestämd tjänstgöringstid fastställas med reservation för tidigare nämnda nödvändiga förskjutningar och sådan tjänstgöringstid kan även, om så skulle befinnas önskvärt, fastställas såsom statsbidragsvillkor. För de övriga arbetsuppgifterna kan endast en ungefärlig arbetstid beräknas. Det må slutligen nämnas, att det i huvudsak endast blir fråga om två olika slags tjänster, nämligen såsom lärarynna vid förskola och som avdelningslärarynna vid daghem. Föreståndarinnan står såsom arbetsledare i allmänhet i särklass beträffande arbetstiden.

Vad beträffar *lärarynnorna vid förskolor* bör såsom full tjänstgöring räknas det arbete två förskolegrupper med vardera 3 timmar per dag 5 dagar i veckan (alternativt en förskolegrupp + en eftermiddags-hemsgrupp) kräver, dvs. 30 timmars direkt tjänstgöring per vecka bland barnen. Utöver detta skall lärarynna svara för att även ovannämnda kompletterande arbetsuppgifter bli tillfredsställande utförda. Detta innebär för närvarande i regel en bruttoarbetstid på ca 48 timmar per vecka, vilket med hänsyn till att det här är fråga om en pedagogisk arbetsuppgift måste anses vara en pressande arbetstid. En lärarynna i en förskola har varje grupp 3 timmar i följd utan den avkoppling, som t.ex.

raster utgöra. Hon måste vidare ha en aldrig svikande uppmärksamhet parad med förståelse eftersom hon har att göra med småbarn, vilka ännu reagera häftigt, primitivt och oberäkneligt och ej hunnit anpassa sig till ett socialt gruppliv. Dessutom skall hon ta hand om två sådana barngrupper varje dag, vilket i realiteten innebär att hon väl skall känna och hjälpa till rätta 40 småbarn, som alla pocka på individuell

förståelse för sin speciella situation. Hon är dessutom i regel ensam ansvarig för föräldrabete, barnavgifter, inköp etc.

Som exempel på fördelningen av barnträdgårdslärarinnornas arbetstid i en förskola *utöver den tid som ätgår för arbetet bland barnen* må följande siffror anföras från en utredning verkställd i en mellanstor stad av 7 barnträdgårdslärarinnor under en månad med 23 arbetsdagar.

	Sammanlagd tid per månad för 7 lärarinnor tim.	Medeltal	
		per lärarinna och månad tim.	per lärarinna och vecka tim. min.
Förberedelser inom btglokalen	211	30	7 30
Journaler: dagjourn., hälsokort, statistik, utveckl.- observ.	51	7,3	1 49
Materialvård: lagning, nyförvärv	131	18,7	4 41
Förberedelser: till sysselsättningar, syarbeten o.d.	86	12,3	3 4
Hembesök	11	1,6	24
Föräldramöten	45	6,4	1 37
Konferenser ¹	62	8,9	2 13
Uppköp ²	25	3,6	54
Diverse	21	3	45
	643	91,8	23

¹ Konferenserna äro obligatoriska diskussionskvällar och hållas regelbundet varannan vecka.
² Uppköp av förbrukningsmaterial gjordes centralt, för en ensamstående lärarinna blir siffran naturligtvis högre.

Vad beträffar avdelningslärarinnorna vid daghemmen har kommittén med hänsyn till daghemmens långa öppethållande per dag räknat med två för varje daghemsavdelning. Kommittén vill i detta sammanhang erinra om vikten av att daghemmen bl.a. med hänsyn till infektionsriskerna ha tillräckligt med personal för att möjliggöra att samtliga barnavdelningar kunna hållas åtskilda under hela dagen. Vikten av detta har till fullo understrukits genom kommitténs infektionsundersökningar (se kap. 9 och bil. 7). För full tjänstgöring för avdelningslärarinnorna vid daghem har kommittén räknat med 36 timmar per vecka i arbete direkt bland barnen. Även denna

tjänstgöringstid kan om så skulle befinnas önskvärt knytas till statsbidragen såsom ett villkor. Denna tjänstgöring i det direkta barnarbetet är längre än den kommittén förordat i fråga om förskolorna, vilket motiveras av att avdelningslärarinnan på daghem endast handhar en grupp barn per dag och icke ensam bär ansvar för barnen. Det må dock understrykas, att arbetet på daghemsavdelningarna är av mycket stor betydelse, då det här är fråga om barn som delvis kommit utanför sitt naturliga familjesammanhang och som i högsta grad äro beroende av vårdare, vilka förstå deras labila situation och i målmedvetet samarbete med hemmen söka skapa nödvändig

trygghet kring barnen. Eftersom även en avdelningslärarinna på ett daghem måste ha hand om de tidigare nämnda kompletterande arbetsuppgifterna, uppgår bruttoarbetstiden till ca 48 timmar i veckan, varför vad som ovan sagts om lärarinna vid förskola äger full tillämpning även här.

För det övertidsarbete, som i de flesta fall periodvis måste förekomma på barnstugorna (på grund av sjukdom bland personalen, extraarbete för de regelbundet återkommande föräldrasamkvämen etc.), böra lärarinnorna frånsett semestern beredas kompensering ledighet sådana dagar då barnstugan av någon anledning hålles stängd. För förskolorna, som böra följa skolans arbetsdagar, är denna fråga relativt lätt att lösa. För daghemmen däremot, vilkas öppethållande måste anpassas till föräldrarnas yrkesarbete, blir frågan mera komplicerad. Kommittén vill dock starkt framhålla, att frånsett personalens behov av kompletterande ledighet vissa »vilodagar» för hela barnstugan äro mycket välgörande. Härvid blir det samtidigt möjligt att få lokalerna grundligt utvärdrade och besvärliga infektionskedjor brutna. Vid helgerna — t.ex. mellan jul och nyår — bruka på åtskilliga daghem ofta endast ett fåtal barn vara närvarande. Att ha ett kanske stort och dyrbart daghem öppet endast för dessa få barns skull synes både onödigt och meningslöst, varför kommittén betonar det önskvärda i att huvudmän, arbetsgivare och föräldrar aktivt medverka till att daghemmen stängas något mer än endast helgdagarna.

Personalen vid barnstugorna har vid olika tillfällen pekat på nödvändigheten av att erhålla en längre semester än vad som nu beredes den. Man har hänvisat till det pressande och slitsamma arbetet, som den dagliga kontakten med barnen i förskoleåldern utgör, och icke minst från läkarhåll har det omvittnats, hur arbetet inom barnstugorna anstränger personalen såväl psykiskt som fysiskt. Barnträdgårdslärarinnorna själva ha framhållit önskvärheten av en semester på minst 6 veckor under hänvisning till att deras arbete anses vara

minst lika krävande som småskollärarinnornas och deras arbetsdag betydligt längre. Mot detta har emellertid anförts, att skolans ferier icke äro tillmätta med hänsyn till lärarinnornas behov av semester utan anpassade till kravet på att ge eleverna nödvändig vila och rekreation. Vidare har i detta sammanhang erinrats om att en så lång semester som 6 veckor icke tillkommer någon annan grupp kommunalanställda i motsvarande löneställning.

Kommittén, som icke anser det möjligt att knyta några villkor om semester till statsbidragen, vill dock understryka vikten av att man vid förhandlingar om personalens löne- och anställningsvillkor ägnar ökad uppmärksamhet åt frågan om barnträdgårdslärarinnornas semester, eftersom den är övertygad om att arbetet inom barnstugeverksamheten i längden icke kan hållas på en önskvärd nivå, såvida icke den kvalificerade personalen tillerkännes en ganska lång semester. Att dag efter dag under 6—8 timmar ha en skara småbarn kring sig, vilka vederbörande lärarinna i regel ensam ansvarar för, är mer påfrestande än man i regel föreställer sig. Det synes därför rimligt, att semestern för barnträdgårdslärarinnorna blir så pass lång att den kan anses stå i rimlig proportion till de pressande arbetsuppgifterna. Det har för övrigt redan visat sig, att de institutioner, som givit sin personal en längre semester, i allmänhet kunnat få arbetet att löpa mera friktionsfritt.

Löner, pensioner etc.

Kommittén har redan i det tidigare konstaterat den allvarliga utveckling, som de senaste åren skett inom barnstugeverksamheten i och med de ökade svårigheterna att rekrytera och kvarhålla tillräcklig personal. Redan inom loppet av 8 år efter examen ha ca 80 % av de utexaminerade barnträdgårdslärarinnorna i en årskull lämnat sina tjänster. Det torde vara obestriddigt, att dessa förhållanden till stor del äro att tillskriva den hittills tillämpade lönesättningen för barnträdgårdslärarinnorna.

Kommittén kunde redan i sitt förslag om provisoriska åtgärder för den halvöppna barnavården budgetåret 1949/50 — avlämnat den 12 nov. 1948 — konstatera en undervärdering av barnträdgårdslärarinnornas yrke och arbetsuppgifter, som bl.a. tagit sig i uttryck i en enligt kommitténs uppfattning alltför låg lönesättning. Orsakerna till barnträdgårdslärarinnornas eftersläpning i lönehänseende äro enligt kommitténs uppfattning också uppenbara.

I årtionden har detta yrke närmast betraktats som ett kall och som sådant varit förenat med mycket låga löneförmåner. Som exempel kan anföras, att för ca 10 år sedan en i en medelstor stad kommunalt anställd barnträdgårdslärlarinna åtnjöt 225 kronor brutto i månaden. Till stor del berodde förvisso denna lönesättning på att dåtidens barnstugor ännu ej betraktades som en naturlig kommunal uppgift eller som ett normalt led i den allmänna social- och familjepolitiken — institutionerna voro till övervägande del privata eller drivna av välgörenhetsorganisationer, stiftelser, föreningar etc. Allt detta medförde en ensidig rekryteringsbas, vilket är så mycket mer beklagligt som en bred dylik är nödvändig inom detta omfattande verksamhetsområde med dess behov av skiftande social kontakt.

Under 1940-talet har emellertid en förbättring av barnträdgårdslärarinnornas löner åstadkommits, inte minst märkbar efter befolkningsutredningens uttalande våren 1943 att det med hänsyn till utbildningstidens längd och de krav som förskoleundervisningen ställer på lärarinnorna skulle vara skäligt att för barnträdgårdslärlarina beräkna samma löner som för småskollärlarina. I icke så få medelstora och mindre städer hade också i slutet av 1940-talet åtskilliga barnträdgårdslärlarinnor vid lokala förhandlingar lyckats få en lönesättning motsvarande lönegrad 11 och 12. Då skillnaden i lönesättningen på detta sätt blev ganska markant i landets olika delar har emellertid de senaste åren genom centrala förhandlingar en likformighet eftersträfvats i lönevillkoren, vilket onekligen ogynnsamt påverkat de på sina håll redan

uppnådda löneresultatet. Å andra sidan är kommittén väl medveten om att lönerna för den större delen av kåren (ca 80 %), som huvudsakligen är sysselsatt i storstäderna dock förbättrades genom dessa centrala förhandlingar.

Det måste här understrykas att den kraftiga utbyggnad av barnstugeverksamheten, som ägt rum under 1940-talet, självfallet haft vissa konsekvenser för de inom barnstugorna anställda. De som nu stå mitt uppe i verksamheten vid dessa institutioner eller som ämna träda i deras tjänst se sålunda annorlunda på denna verksamhet och det yrke de valt än för cirka ett decennium sedan. De ha fått en mera yrkesmedveten uppfattning om arbetsuppgiftens betydelse för hem och samhälle, och frågan om utkomstmöjligheterna inom detta område har getts en större plats i medvetandet än vad fallet var tidigare.

Med hänsyn härtill har det synts kommittén önskvärt, att en omvärdering av barnträdgårdslärlarinnornas insatser kommer till stånd, grundad på bättre insikt om deras krävande arbetsuppgifter och pedagogiskt värdefulla insatser. Detta bör ta sig uttryck i en förbättrad lönesättning, varvid kommittén i likhet med befolkningsutredningen anser det önskvärt, att de kunde jämföras med småskollärlarinnorna, vilka nu uppnå lönegrad 13. Det enklaste sättet att trygga en dylik utveckling vore väl att göra förskolorna till en obligatorisk del av skolan, samtidigt som staten helt finge svara för deras löner på samma sätt som nu sker med t.ex. lärarlönerna inom skolväsendet, medan daghemmen finge »gå sin egen väg». Sn sådan utveckling skulle emellertid sannolikt medföra, att daghemmen degraderades till en slags nödhjälpsanstalter, dit barnen intoges enbart på grundval av strängt sociala indikationer. En dylik, knappast önskvärd utveckling har för övrigt delvis kunnat spåras i de flesta främmande länder, där man genomfört en organisatorisk uppdelning mellan daghem och förskolor och hänfört de sistnämnda till skolväsendet.

Såsom framgår av det tidigare, har emel-

lertid kommittén varit angelägen söka förhindra en dylik utveckling i Sverige och i stället strävat att betona *sambandet* mellan de olika barnstugorna och understryka det pedagogiska arbetet även inom daghemmen. I enlighet med denna sin principiella grundsyn betraktar också kommittén daghemmen mera som en utbyggd och förlängd förskoleverksamhet för de förvärvsarbetande mödrarnas barn. En sådan uppläggning tror också kommittén står i samklang med svensk livssyn och demokratisk utveckling och den ställning, som kvinnorna ha på den svenska arbetsmarknaden. För att trygga denna utveckling är det emellertid nödvändigt, att den kvalificerade personalen på barnstugorna ges sådana löner att en fortsatt »avfolkning» förhindras och unga kvinnor stimuleras att söka anställning vid dessa för hela den framtida svenska familjepolitiken nödvändiga institutioner. Kommittén är angelägen framhålla, att den i detta betänkande framlagda generalplanen för utbyggnad och effektivisering av barnstugeverksamheten sannolikt kommer att brytas sönder, om man icke inom de närmaste åren åstadkommer sådana förhållanden att barnträdgårdslärarinnorna kvarhållas i sitt yrke.

Det vore att äventyra hela barnstugeverksamheten och dess syften, om kommunerna genom en osmidig lönepolitik skulle bidra till att bristen på barnträdgårdslärarinnor blir så stor att barnens vård

och fostran i stor utsträckning måste omhänderhas av därför ej utbildad personal eller att dessa institutioner helt få nedläggas.

Kommittén, som insett omöjligheten att till statsbidraget såsom villkor knyta en viss lönesättning, vill med ovanstående rikta uppmärksamheten på angelägenheten av att med ansvar för framtiden lönefrågan för barnträdgårdslärarinnorna ges en för barnstugornas utveckling tillfredsställande lösning.

Frågan om *pensioneringen* av barnträdgårdslärarinnorna har varit aktuell sedan länge. För närvarande saknas enhetliga bestämmelser om pensionering av denna personalgrupp. Kommittén har ansett det angeläget att denna fråga bringas till en lösning och bestämmelser skapas, som möjliggöra en likformig pensionsrätt för hela landets föreståndarinnor och barnträdgårdslärarinnor. Pensioneringen bör enligt kommitténs mening lämpligen ordnas genom anslutning till statens pensionsanstalt på grundval av den utgående lönen på sådant sätt, att förmånerna i huvudsak motsvara vad som enligt 1947 års allmänna tjänste- och familjepensionsreglementen för befattningshavare i statens tjänst tillkommer tjänstemän i motsvarande lönegrader.

De årliga pensionsavgifterna böra i här föreliggande fall helt vila på huvudmännen och ingå i de lönekostnader för vilka statsbidrag skall lämnas.

Barnpsykologisk forskning

1. Stöd åt barnpsykologin

Kommittén har i kap. 9 behandlat de rent medicinska problem, som sammanhånga med barnens vistelse i barnstugor. Behovet av forskningsverksamhet på detta område kan anses klart dokumenterat och de medicinska undersökningar om smittriskerna på daghem, som på kommitténs initiativ pågått åren 1946—49, ha också lämnat betydelsefulla resultat, vilka komma att bli av största värde inte blott för barnstugeverksamhetens framtida utformning utan för all kollektiv barnavård.

Av lika stor betydelse för såväl verksamheten inom barnstugorna som rent allmänt när det gäller barns harmoniska anpassning är ingående kännedom om de psykiska problem, som sammanhånga med förskoleåldern. Under denna period lägges en stor del av grunden till människans hela kommande liv. Det ligger både i individens och samhällets intresse att man redan under förskoleåldern genom individualiserad uppfostran såväl i hem som förskola söker i möjligaste mån förebygga snedvridningar, vilka eljest — kanske på ett långt senare stadium — måste botas på ett för alla parter dyrbart och tidsödande sätt. Vägen till detta måste gå över ökade kunskaper, som i sin tur bygga på en ökad och mer differentierad forskning.

Psykologien såsom vetenskap kan sägas ha existerat sedan 1800-talets senare decennier. Under de få årtionden som sedan

dess förlöpt har den utvecklats snabbt och olika specialgrenar ha kommit att betraktas såsom tämligen självständiga discipliner. Psykologien måste numera anses vara en central samhällsvetenskap, som öppnar rika möjligheter att främja den enskildes anpassning och trivsel i samhället. Den bidrager också till att samhället bättre kan tillgodogöra sig olika begåvningsarter etc.

I de stora kulturländerna har man tidigt insett psykologiens stora betydelse och genom att inrätta professorer och andra lärartjänster i olika grenar av ämnesområdet främjat forskning och utbildning.

I vårt land har den psykologiska vetenskapen först under de allra senaste åren nått ett sådant erkännande att den långsamt börjat få de resurser, som behövas för en intensifierad forskning. Så gott som hela det väldiga psykologiska ämnesområdet har här fallit under pedagogiken, vissa delar dock under filosofien och sociologien. Önskemål om en ökad differentiering ha framförts vid olika tillfällen. Sålunda har t.ex. 1945 års universitetsberedning i sitt betänkande angående akademiska lärarbefattningar samt anslag till den vetenskapliga utbildningen m.m. (SOU 1946:81) förordat en uppdelning av professorerna i psykologi och pedagogik på så sätt att en professor i psykologi och en i pedagogik och pedagogisk psykologi inrättas. Denna uppdelning skulle äga rum i samband med en dubblering av professorerna vid vart och ett av de fyra lärosätena; en åtgärd, som motiveras av den

utomordentligt stora undervisningsbörda, som åvilar innehavarna av dessa lärostolar till stort förfång för forskningen.

En första välkommen uppdelning har skett genom att pedagogikprofessuren i Uppsala år 1948 delats på så sätt att psykologi räknas som ett ämne och pedagogik med pedagogisk psykologi som ett annat. Vid de övriga tre lärosätena äro alltjämt dessa två ämnesområden kombinerade.

Vad särskilt beträffar barnpsykologien torde enighet numera råda om att denna är av central betydelse för såväl den allmänna psykologien som för pedagogiken. I utlandet har det också varit vanligt, att man inrättat särskilda akademiska lärostolar i barnpsykologi, ofta i anknytning till forskningscentraler i form av småbarnsinstitutioner och skolor, vid vilka studier och experiment kunna företagas. På detta sätt har den barnpsykologiska forskningen kunnat göra stora framsteg och nå vackra resultat särskilt i USA.

I vårt land har emellertid den barnpsykologiska forskningen hittills intagit en ganska undanskymd plats, vilket givetvis bl.a beror på att professurerna, som nämnts, omspänna hela det psykologiska och även det pedagogiska ämnesområdet. Man får dock inte förbise, att vissa värdefulla rön gjorts. Inrättandet av statens psykologisk-pedagogiska institut har härvid varit av största betydelse. Institutets uppgift är emellertid att förmedla psykologisk-pedagogisk forskning åt praktiskt skolliv. Härigenom har institutets arbete koncentrerats på skolåldern ur skolpedagogisk synpunkt. Barnpsykologisk forskning med avseende på förskoleåldern bedrivs för närvarande endast vid Göteborgs och Stockholms högskolor vid sidan av allmän yrkesforskning och forskning kring skolålderns psykologi. Huvudparten av det barnpsykologiska forskningsarbetet i vårt land bedrivs dessutom — på grund av de akademiska lärarnas stora arbetsbörda — av sådana, som skola avlägga akademisk examen, alltså ofta tämligen omeriterade och så gott som alltid oavlönade krafter. Dessa äro vidare spridda över hela landet och sakna ofta

den stimulerande och fruktbara kontakt med andra forskare på detta eller angränsande områden, som är nödvändig vid all forskning. Härtill kommer att deras forskning alltför ofta får ske under stora personliga uppoffringar vid sidan av det yrkesarbete, som ger dem deras levebröd. Uppenbart är att denna barnpsykologiska forskningsverksamhet icke är tillräcklig och de förhållanden, som den arbetar under, otillfredsställande.

Ett förslag till förstärkning av forsknings- och utbildningsmöjligheterna på det psykologiska området har på Kungl. Maj:ts uppdrag utarbetats av professor John Elmgren (daterat den 24 okt. 1946). Detta förslag, som närmast avser Göteborgs Högskolas psykologisk-pedagogiska institution, tar sikte på en förstärkning särskilt av den lägre lärar- och assistentpersonalen. I förslaget framhålles inledningsvis det stora behovet av ökade utbildningsmöjligheter för praktiskt verkande psykologer inom t.ex. skolväsendet, det sociala arbetet inom industrien, yrkesvalet etc. Det fastslås vidare, att denna psykologiska utbildning måste vara knuten till de vetenskapliga institutionerna, om icke en ödesdiger standardsänkning av utbildningen förr eller senare skall inställa sig. För att icke den psykologisk-pedagogiska forskningens representanter alltför mycket skola belastas med rutinundervisning föreslås, att en radikal boskillnad genomföres mellan den vetenskapliga elementärundervisningen och den högre forskningsundervisningen. För båda dessa verksamhetsformer krävas ökade anslag, förbättrade villkor och ny personal. Den vetenskapliga elementärundervisningen, som skulle stå under överinseende av forskningens representanter, borde enligt förslaget handhas av biträdande lärare, undervisningsassistenter och speciallärare för kursgivning av olika slag.

Inte endast personella utan även materiella förstärkningar äro emellertid nödvändiga. Tidsenliga institutioner och laboratorier för såväl forskningens som utbildningens behov böra sålunda inrättas. Professor Elmgrens förslag inrymmer en plan

för ett dylikt modernt psykologiskt-pedagogiskt forskningsinstitut.

Vid den utvidgning av den psykologiska institutionen, som skisserats i förslaget, har utgångspunkten varit att en verksamhet efter tre huvudlinjer bör organiseras. Den psykotekniska och anlagspsykologiska verksamheten kräver sålunda sin särskilda avdelning liksom den pedagogiska och psykologiskt-pedagogiska, varjämte även den experimentalpsykologiska forskningsverksamheten bör utvidgas i enlighet med dess syften, delvis i samverkan med medicinsk psykologi och konstitutionsforskning. Det planerade institutet skulle komma att omfatta följande tre avdelningar:

1. En psykoteknisk och anlagspsykologisk avdelning innefattande även industri- och arbetspsykologi.
2. En pedagogisk-psykologisk avdelning, vilken delas på två sektioner:
 - a) en för skolåldern och
 - b) en för förskoleåldern samt
3. En experimentalpsykologisk avdelning med anknytning till medicinsk psykologi och konstitutionsforskning.

Det kan slutligen nämnas, att förslaget inrymmer en särskild försöks- och experimentalskola, vilken borde organiseras inom institutets ram. En dylik skola har redan förberedande inrättats i Göteborg.

Detta förslag tar sålunda sikte på en förstärkning av forsknings- och undervisningsmöjligheterna för den psykologiska vetenskapen som helhet. Det är uppenbart, att ett realiserande av förslaget skulle vara av värde även för forskningen kring förskoleåldern. Denna gren av vetenskapen intar emellertid i förslaget en relativt undanskymd plats och utgör endast en detalj i den föreslagna institutionen. På längre sikt kan en sådan ordning icke få betraktas som tillfredsställande. Enligt kommitténs mening kunna helt godtagbara förhållanden skapas endast genom att en eller flera särskilda akademiska lärostolar i barnpsykologi inrättas.

Det var ursprungligen kommitténs avsikt att framlägga ett detaljerat program för

utbyggnad av de vetenskapliga resurserna för forskning kring förskoleåldern. Hela det problemkomplex, som sammanhänger med den psykologiska vetenskapens ställning och villkor i vårt land torde emellertid inom en snar framtid bli föremål för särskild utredning. Av denna anledning har kommittén icke ansett sig böra fullfölja denna sin avsikt.

Kommittén vill här endast framhålla önskvärdheten av att de till universitet och högskolor knutna psykologiska institutionerna utrustas med förskolor för forskning. Detta vore av stort värde för främjandet av det vetenskapliga samarbete, som är nödvändigt för ett allsidigt studium av barnen. Genom att samma barn eller barngrupp i en sådan förskola under en längre tid kan studeras av ett flertal vetenskapsmän, representerande olika fack, kan en helhetsbild av barnens kroppsliga och andliga utveckling skapas.

Kommittén vill erinra om att denna vidgade syn på sambandet mellan olika såväl psykiska som fysiska element i den mänskliga organismen har kommit till uttryck även i andra sammanhang. I direktiven till den utredning, som pågår för översyn av läkarutbildningen och därmed sammanhängande frågor (sakkunniga tillkallade i enlighet med Kungl. Maj:ts bemyndigande den 29 oktober 1948), har önskvärdheten av att de medicinska studierna kunna ge en helhetsbild av de medicinska problemen understrukits. Enligt dessa direktiv bör också särskild uppmärksamhet ägnas åt psykiatrins och den medicinska psykologiens ställning vid läkarutbildningen. Det är självklart, att en modernisering av läkarutbildningen i den riktning, som antyds i direktiven för de sakkunnigas arbete, kommer att i en framtid resultera i ökade möjligheter till såväl profylaktiskt som terapeutiskt arbete bland barnen.

I mycket begränsad omfattning bedrivs forskning kring förskoleåldern vid några av våra förskoleseminarier, framför allt vid Södra KFUK:s Pedagogiska Institut i Stockholm. De vetenskapliga resurserna äro emellertid synnerligen otillräckliga och

forskningen begränsad till vissa detaljområden.

I syfte att provisoriskt öka möjligheterna till dylik forskning hemställde kommittén i en skrivelse till Kungl. Maj:t den 9 maj 1949, att ett anslag på 15 000 kronor måtte ställas till socialstyrelsens förfogande för budgetåret 1949/50 i och för understödande av barnpsykologisk forskningsverksamhet vid Södra KFUK:s Pedagogiska Institut. Kommitténs förslag, som varmt tillstyrktes av bl.a. medicinal-, skol- och socialstyrelserna, föranledde emellertid ingen Kungl. Maj:ts åtgärd.

Eftersom en utökning och upprustning av den psykologiska vetenskapens resurser vid universitet och högskolor av allt att döma kommer att taga åtskilliga år i anspråk, har kommittén emellertid ansett det angeläget, att man redan nu söker skapa en grund för fortsatta reformer på det barnpsykologiska forskningsområdet. Kommittén vill av denna anledning här återkomma med det tidigare förslaget om anslag till den vetenskapliga forskningsverksamheten vid Södra KFUK:s pedagogiska institut.

Genom framställning till kommittén från rektorn vid Södra KFUK:s Pedagogiska Institut, fil. dr Carin Ulin, hade dess uppmärksamhet riktats på önskvärdheten och möjligheterna att inom detta institut provisoriskt vidtaga sådana åtgärder att man där kunde igångsätta viss barnpsykologisk forskningsverksamhet. Det förhåller sig nämligen så att Södra KFUK:s Pedagogiska Institut i snart 15 år strävat att knyta samman uppfostringsproblemen inom förskoleinstitutionerna med vetenskaplig barnpsykologisk forskning. Rektorn vid institutet, fil. dr Carin Ulin, har också utomordentligt goda insikter i den barnpsykologiska forskningens metodik och har själv gjort betydelsefulla och uppmärksammade insatser.

När institutet grundades, strävade man också från första början att göra det till ett institut, där barnpsykologisk forskning och pedagogisk handledning intimt skulle knytas samman. Institutet försågs därför

med moderna observationslokaler, s.k. boxar med testrum och rikligt testmaterial. Institutet omfattar nu 11 barnavdelningar med 250—300 barn. Ett rikt barnmaterial står sålunda till förfogande i och för kontinuerlig forskning. Till institutet är även knuten medicinsk sakkunskap.

Under de år som gått ha också en rad värdefulla barnpsykologiska undersökningar företagits vid institutet. Bland annat har nyligen en omfattande vetenskaplig undersökning av barnens hand- och ögonmotorik i samband med vänsterhänthetens problem fullbordats.

Enligt kommitténs uppfattning har dr Ulin gjort ett betydelsefullt pionjärbete och starka skäl tala för att man nu söker bereda henne ekonomiska möjligheter att få fortsätta sin barnpsykologiska forskningsverksamhet, särskilt som hon inför kommittén framhållit, att denna verksamhet i annat fall måste nedläggas. Kommittén har ansett det önskvärt, att man, för de relativt ringa kostnader det här kan bli fråga om, inom Södra KFUK:s Pedagogiska Institut provisoriskt skapar sådana möjligheter för dr Ulin att hon inom institutets ram kan fortsätta sina undersökningar.

Kommittén vill därför förorda, att i avvakten på en framtida mera omfattande utvidgning av den barnpsykologiska forskningsverksamheten i vårt land, sådana åtgärder snarast vidtagas, att den påbörjade forskningsverksamheten vid Södra KFUK:s Pedagogiska Institut på ett förhållandevis tillfredsställande sätt kan fortsättas och även intensifieras. Enligt kommitténs uppfattning vore det önskvärt, att den utvidgade forskningsverksamheten vid institutet kunde igångsättas fr.o.m. den 1 juli 1951. För att så skall kunna ske fordras emellertid ekonomiska bidrag dels till avlöning och anställande av forskningspersonal, dels till viss materielupprustning inom institutet. Undersökningar, som utförts inom kommittén, ha visat, att till institutet i första hand behöver knytas en särskild psykologisk assistent. Avlöning till denne har beräknats till 7 000 kr. om året. Till

arvode åt dr Ulin bör vidare beräknas 9 000 kr. per år. Vidare behövs medel för att hyra lokal för assistenten, för viss inredning samt för anskaffning av viss materiel — särskilt en projektionsapparat — och litteratur. Närmast skola forskningarna enligt dr Ulin koncentreras till undersökningar på föreställningslivet och det sociala livets område hos förskolebarnen med hänsyn till att barnets intelligensutveckling liksom dess förmåga till initiativ och ut hållighet är i hög grad beroende av den grund, som lägges i förskoleåren.

Kostnaderna för den barnpsykologiska forskningsverksamheten skulle för budgetåret 1951/52 uppgå till följande:

Arvode åt psykologisk assistent ..	7 000
Arvode åt dr Carin Ulin	9 000
Inköp av arkivskåp, skrivbord, skrivmaskin etc.	1 600
Inköp av materiel för fotografering, smalfilm	3 500
Hyra för rum till assistenten, bibliotek och arkiv	500
Expeditions- och expensmedel	400

Summa kronor 22 000

Kommittén vill erinra om att den i annat sammanhang tagit initiativ till liknande forskningsverksamhet kring problem av största betydelse för barnstugeverksamheten. I en särskild framställning av den 12 juni 1946 framlade kommittén förslag om forskningsverksamhet angående infektionsriskerna samt övriga medicinska problem på daghem och förskolor. Med stöd av medel, som ställdes till socialstyrelsens förfogande av allmänna barnhuset, igångsattes också denna forskningsverksamhet redan på hösten samma år och pågår delvis fortfarande. Det synes kommittén som om man på ett liknande sätt tills vidare skulle kunna organisera en vid Södra KFUK:s Pedagogiska Institut intensifierad barnpsykologisk forskning kring förskoleålderns problem. Denna bör få fortsätta ungefär som hittills i fria och obundna former, men i administrativt hänseende inordnas under den centrala tillsynsmyndigheten för barnstugeverksamheten.

2. Behovet av småbarnspsykologer

Behovet av specialutbildade psykologer gör sig alltmera gällande inom olika områden av samhällslivet. Fackpsykologer anlitas inom industrin, yrkesrådgivningen, skolan etc. Vad särskilt skolan beträffar har behovet av specialutbildade skolpsykologer starkt understrukits av 1946 års skolkommission, som i sitt principbetänkande (SOU 1948:27) ägnat stort utrymme åt undervisningens och skollivets psykologiska frågor samt dragit upp riktlinjer för en betydande utvidgning av den psykiska rådgivningsverksamheten inom skolans ram. Kommittén vill här citera följande uttalande av skolkommissionen:

Det industrialiserade samhällets snabba utveckling och sammansatta struktur, skolans strävan att inom ramen för sin undervisning söka bibringa eleverna en mer eller mindre grundlig orientering på samhällslivets olika områden, den oerhörda utvecklingen av ungdomens utanför skolan liggande intressen och sysselsättningar och den till följd härav ökade mängden av skolproblem och konflikter av varierande art — allt detta har medfört behov av åtgärder, som var mindre nödvändiga under enklare samhälls- och skolförhållanden. Dessa åtgärder går samtliga ut på en mera individualiserad och av fullständiga diagnoser understödd behandling av de växande. Kraven på en speciell handledning av eleverna, utövad i nära samband med skolans övriga verksamhet men till art och metoder i vissa avseenden skild från dennas traditionella undervisning, skulle dock inte kunna realiseras, om inte psykologi, reformpedagogik och medicinsk vetenskap gett oss ökade kunskaper om de växandes utveckling och anpassningsmöjligheter. I högre grad än tidigare känner vi numera till, vad som faktiskt sker i skilda inlärnings- och skolsituationer, liksom man också i stora drag har kunnat fastställa sambandet mellan begåvning och skolprestationer i olika skolformer, mellan personlighetsutveckling och konstitution, mellan bristande anpassning och misslyckanden av skilda slag osv.

Det är uppenbart att dessa synpunkter även till viss del kunna appliceras på den situation i vilken barnen i förskoleåldern befinna sig. Särskilt gäller detta barn på daghem och förskolor, som ju inför an-

passningen till en från familjen avvikande form av gruppbildning, möta i viss mån samma svårigheter som barnen i skolåldern.

Med utgångspunkt från denna syn på behovet av en individualiserad behandling av eleverna och möjligheterna att genom utnyttjande av de vetenskapliga rönen genomföra en sådan behandling, har skolkommissionen, som nämnts, föreslagit en väsentlig utvidgning av den individuella psykologiska rådgivningen i skolorna. Enligt förslaget bör åtminstone en skolpsykolog finnas i varje inspektionsområde. På denna skall ankomma att i samråd med den inspekterande myndigheten organisera psykisk rådgivning i skolorna.

Även i fråga om förskoleåldern är motsvarande behov alltmär framträdande. Den pågående utbyggnaden av centraler för psykisk barn- och ungdomsvård, som möjliggjorts genom realiserandet år 1945 av ungdomsvårdskommitténs förslag om statsbidrag till dylik verksamhet (se SOU 1944:30), innebär ett stort framsteg när det gäller möjligheterna till rådgivning i uppfostringsfrågor. Enligt medicinalstyrelsens normalinstruktion för verksamheten inom den statsunderstödda psykiska barn- och ungdomsvården avser denna att förebygga och bota nervösa och psykiska rubbningar hos barn och ungdom upp till 21 års ålder och med tillhjälp av medicinska, pedagogiska och sociala åtgärder undanröja orsakerna till felutveckling och missanpassning hos de unga såväl genom individuell behandling av de enskilda fallen som genom påkallande av allmänna åtgärder för undanröjande av förhållanden, som visat sig skadliga eller hämmande för ungdomens sunda utveckling.

Enligt kommitténs mening synes emellertid ett behov av särskild småbarnspsykologisk sakkunskap för rådgivning av olika slag även utanför den psykiska barn- och ungdomsvårdens ram vara för handen. Särskilt utbildade småbarnspsykologer torde ha en stor uppgift att fylla vid en allmän upplysningsverksamhet bland föräldrar, barnsköterskor, barnträdgårdslärarinnor m.fl. De skulle vidare kunna tjänstgöra som

lärare i psykologi vid förskoleseminarierna och skulle också vara väl ägnade att utföra institutionspsykologiska undersökningar. Dylika undersökningar, som avse att klarlägga t.ex. sådana fundamentala fakta som det mest gynnsamma timantalet i daghem och förskolor för barn i olika åldrar, ha länge efterlysts men saknas ännu helt i Sverige. Ur kommitténs speciella synpunkter är det emellertid främst verksamheten bland barnen vid daghem och förskolor, som behöver stöd av praktiskt arbetande småbarnspsykologer. Kommittén vill i detta sammanhang erinra om ett i Köpenhamn sedan början av år 1948 tillämpat system för en verksamhet av denna art. Ett antal daghem och förskolor ha där gemensamt anställt en cand. psych., som samtidigt är utbildad barnträdgårdslärarinna. Denna psykolog ambulera mellan de olika institutionerna och är samtliga till råd och hjälp. Det vore av värde om ett liknande system prövades i vårt land. I de större städerna torde antalet småbarnsinstitutioner mycket väl bilda tillräckligt underlag för ett arrangemang av denna art. Även i mindre orter synes emellertid utrymme finnas för kommunalt anställda småbarnspsykologer. Deras verksamhet vid daghem och förskolor torde här kunna kombineras med sådana betydelsefulla uppgifter som t.ex. upplysningsverksamhet i samband med den förebyggande mödra- och barnvården.

Det bör ankomma på tillsynsmyndigheten att undersöka förutsättningarna för en dylik psykisk rådgivningsverksamhet och stimulera kommunerna till försöksverksamhet på detta område. Enligt kommitténs mening bör denna rådgivande verksamhet vid daghem och förskolor åtnjuta statligt stöd i form av bidrag till lönekostnaderna i likhet med vad som föreslås för barnträdgårdslärarinnorna.

I fråga om småbarnspsykologernas utbildning vill kommittén här endast framhålla vissa principiella synpunkter. Småbarnspsykologernas utbildning synes sålunda i allt väsentligt böra löpa parallellt med skolpsykologernas utbildning sådan den skisserats av skolkommissionen. Ut-

bildningen bör bygga på en genom praktiskt arbete vid daghem och förskolor förvärvat erfarenhet om verksamheten bland barn i förskoleåldern. Den bör vara förlagd till universitet eller högskola och sålunda stå under kontroll av forskningens representanter samt grundas på en allsidig orientering i den vetenskapliga psykologins olika grenar. Hur denna utbildning i detalj bör vara utformad och vilka uppgifter och arbetsområden i övrigt, som kunna tänkas ankomma på denna grupp av fackpsykologer, anser sig kommittén icke böra taga ställning till. Dessa frågor kunna icke lösas förrän den vetenskapliga psykologiens ställning och resurser vid våra universitet och högskolor fått en tillfredsställande utformning.

3. Observationsavdelningar

Till barnstugorna komma icke endast friska och sunda barn. Hit sändas även efterblivna och nervösa barn, barn med talrubbingar och överhuvud taget barn med sådana rubbingar att särskilda åtgärder kunna vara nödvändiga. Dessa barns rätta inpassning i en grupp kräver större sakkunskap och omsorg än vad som nu vanligen kan erbjudas.

Särskilda till barnstugorna anknutna småbarnspsykologer skulle givetvis i allmänhet kunna ge de råd och anvisningar som behövas för att barnen på ett psykologiskt riktigt sätt skall kunna omhändertagas av barnstugornas ordinarie personal. I vissa fall kunna problemen emellertid vara av sådan art att en tillfredsställande bedömning endast kan göras efter ingående och mångsidig observation av barnen. För detta ändamål fordras särskilda anordningar, som icke äro tillgängliga på de vanliga barnstugorna. Försök med speciella *observationsavdelningar* ha också gjorts bl.a. i Stockholm, där barnavårdsnämnden i några fall inrättat särskilda förskoleavdelningar för barn med vissa anpassningssvårigheter. Även Södra KFUK:s

Pedagogiska Institut har sådan observationsavdelning.

Systemet med observationsavdelningar innebär, att barn, som uppvisa speciella anpassningssvårigheter eller andra konstitutionella eller miljöbetingade rubbingar, hänvisas till dessa avdelningar. Här få de under viss kortare tid, t.ex. 8 veckor, vistas i en mindre barngrupp, som står under en kunnig och erfaren barnträdgårdslärarinns ledning. Barnet prövas och observeras under tiden av småbarnspsykolog och läkare medan den tillika nödvändiga miljöundersökningen utföres av en socialarbetare. Tillsammans avgöra sedan dessa olika specialister var barnet lämpligen bör placeras och vilka åtgärder som kunna vara önskvärda för att hindra eller bota en befarad eller begynnande missanpassning.

Observationsavdelningarnas verksamhet skall sålunda syfta till en på ingående studium grundad rådgivning i fråga om handhavandet i daghem och förskolor av barn med psykiska rubbingar av olika slag. Det är sålunda icke fråga om ett varaktigt avskiljande av dessa barn ur de vanliga förskolegrupperna.

Dylik verksamhet är emellertid alltför litet känd och prövad i vårt land för att en mer omfattande uppbyggnad av observationsavdelningar vid barnstugorna för närvarande skall kunna anses försvarlig. Tankbart är också, att denna rådgivningsverksamhet kan helt omhändertagas av centralerna för psykisk barn- och ungdomsvård. Till dessa synas i så fall observationsavdelningar böra knytas för att icke de relativt dyrbara vårdplatserna vid något sjukhus behöva begagnas i andra fall än när detta är oundgängligen nödvändigt.

Hela denna fråga måste emellertid ses mot bakgrunden av den psykiska barn- och ungdomsvårdens utbyggnad, utbildningen av småbarnspsykologer etc. Enligt kommitténs mening bör därför den verksamhet, som pågår, med uppmärksamhet följas av tillsynsmyndigheten, på vilken också bör ankomma att taga de initiativ, som kunna bli erforderliga för en eventuell försöksverksamhet.

Statsbidrag till barnstugorna

1. Nuvarande bidragssystem

Gällande bestämmelser

Statsbidrag till institutionerna inom den s.k. halvöppna barnavården infördes i vårt land genom beslut av 1943 års riksdag. Bestämmelserna härom återfinnas i en av socialstyrelsen utfärdad kungörelse (SFS 1944: 1), vilken trädde i kraft den 1 jan. 1944. Efter beslut av 1945 års riksdag företogs vissa ändringar i denna kungörelse (SFS 1946: 50), som dock icke voro av någon ingripande natur. De nu gällande bestämmelserna datera sig från 1949 och återfinnas i SFS 1949: 98.

Enligt dessa bestämmelser må statsbidrag utgå för driften av anstalt för halvöppen barnavård, som av socialstyrelsen prövas fylla ett inom orten förefintligt behov. Anstalten skall därvid vara anordnad enligt någon av följande former:

a) daghem för beredande av heldagsvistelse, dvs. vård under mer än sex timmar, åt barn, som ännu icke uppnått skolåldern;

b) lekskola (barnträdgård) för beredande av vistelse och fostran under begränsad tid av dagen för barn i åldern 4—7 år ävensom åt något yngre barn i särskilda avdelningar; samt

c) eftermiddagshem för beredande av vistelse under tillsyn efter skolarbetets slut för dagen åt skolbarn.

Statsbidrag må utgå till kommun, stiftelse, förening eller industriföretag. Där emot kan bidrag icke utgå för anstalt, som drives av enskild person.

Statsbidrag utgår dels såsom bidrag till avlönande av föreståndarinna och vid anstalten anställd personal, som genomgått tvåårig utbildning vid seminarium för småbarnsfostrarinnor eller, beträffande daghem för spädbarn, avlagt barnavårdsläraryrkesexamen eller eljest av socialstyrelsen förklarats skickad förestå anstalt (lönebidrag), dels ock såsom bidrag till kostnaderna för bespisning av de vid anstalten mottagna barnen (kostbidrag).

Kostbidrag må utgå allenast jämsides med lönebidrag.

Lönebidrag utgår för föreståndarinna och personal, som uppfyller nyssnämnda kompetenskrav, med en tredjedel av de grundlönebelopp, som institutionens huvudman fastställt, såvida icke dessa finnas vara oskäligt låga. Statsbidraget får dock icke överstiga $\frac{1}{3}$ av följande belopp, nämligen 3 000 kronor i ortsgrupp 1, 3 450 kronor i ortsgrupperna 2 och 3 samt 3 900 kronor i ortsgrupperna 4 och 5, allt inberäknat värdet av utgående naturaförmåner utom för särskilt skattetyngda kommuner där bidraget kan utgå med högst 50 % av ovan angivna högsta grundlönebelopp. Därjämte utgår lönebidrag med hela beloppet av utbetalade ålderstillägg, dock endast i den mån dylika tillägg utgå tidigast efter tre, sex, nio och tolv års väl vitsordad tjänstgöring och med högst följande belopp, nämligen 150 kronor i ortsgrupp 1, 180 kronor i ortsgrupp 2 och 3 samt 210 kronor i övriga ortsgrupper. Lönebidrag kan utgå jämväl för personal, vilken innehar deltidsanställning.

Statsbidrag till rörligt tillägg utgår icke.

I fråga om kommunernas hänförande till ortsgrupp skall tillämpas gällande dyrortsgruppering.

Kostbidrag utgår med 15 öre för barn och dag i anstalt, där en måltid lagad mat utspisas, samt med 30 öre för barn och dag i anstalt, där minst två måltider lagad mat utspisas.

För barn under ett år utgår 30 öre per barn och dag, förutsatt att barnen äro omhändertagna för heldagsvård.

Anstalt, som omfattar olika vårdformer, skall vid tillämpning av denna paragraf anses såsom skilda anstalter, en för varje vårdform.

Såsom villkor för statsbidrag skall gälla:

a) att anstaltens lokaler godkänts av socialstyrelsen;

b) att anstalten står under ledning av person, som genomgått tvåårig utbildning vid seminarium för småbarnsfostrarinnor eller, beträffande daghem för spädbarn, avlagt barnavårdslärlarinneexamen eller eljest av socialstyrelsen förklarats skickad förestå anstalten;

c) att för anstalten gäller reglemente, som av socialstyrelsen godkänts;

d) att verksamheten bedrivs enligt en för minst ett år i sänder uppgjord och av socialstyrelsen godkänd plan, upptagande högsta och lägsta tillåtna antalet barn, antalet anställda med förutnämnd kompetens samt, därest avgifter skola utgå för vården, storleken av dessa avgifter;

e) att nyanställd personal vid anställningstillfället företer intyg av läkare om frihet från sjukdom, lyte eller svaghet, som innebär hälsofara för barnen eller hinder för tjänstens behöriga skötande, och att personalen låter undersöka sig av läkare minst en gång årligen; samt

f) att anstalten står under kontinuerlig läkarkontroll.

1943 års riksdagsbeslut innebar även ett bemyndigande för socialstyrelsen att igångsätta en experimentverksamhet för att finna de lämpligaste formerna för statsstöd åt institutioner på landsbygden, vilka kunde mottaga barn i olika åldrar under tidsperioder, då skördarbetet krävde särskilt

riklig tillgång på arbetskraft. Departementschefen, som ansåg särskild uppmärksamhet böra ägnas åt denna fråga (se prop. nr 339, s. 59), uttalade att garantier självfallet borde skapas för att barnen erhöles erforderlig tillsyn och omvårdnad samt att näringsstandarden, i den mån man erhöles å anstalterna, vore tillfredsställande men att detta torde kunna uppnås även om de personer åt vilka ledningen av institutionerna anförtroddes icke fyllde de kompetenskrav, som uppställdes för skötseln av andra institutioner för halvöppen barnavård. Bidrag till denna verksamhet skulle utgå av det gemensamma anslaget.

För dylika s.k. jordbruksdaghem äro bestämmelserna i statsbidragskungörelsen icke tillämpliga. Statsbidrag har i regel utgått med lägst 60 % av driftskostnaderna.

Ansökning om statsbidrag skall ställas till socialstyrelsen samt ingivas till barnavårdsnämnden i den kommun, där anstalten är belägen. Ansökan skall innehålla uppgift om de lokaler, i vilka verksamheten är avsedd att bedrivas, samt om föreståndarinna och övrig vid anstalten anställd personal. Ansökan skall vara åtföljd av reglemente och verksamhetsplan samt, därest anstalten drives av stiftelse, förening eller bolag, av ett exemplar av sammanlutningens stadgar.

Barnavårdsnämnden skall insända ansökningshandlingarna jämte eget yttrande till socialstyrelsen. Statsbidraget utbetalas halvårsvis i efterskott.

I anslutning till statsbidragskungörelsen har socialstyrelsen utfärdat följande bestämmelser rörande ansökningsförfarandet.

Ansökan om statsbidrag för ett kommande budgetår skall vara ingiven till vederbörande barnavårdsnämnd senast den 15 maj. I denna ansökan skall antalet kostdagar preliminärt beräknas med ledning av antalet vårdade barn. Barnavårdsnämnden har att med eget yttrande senast den 15 juni insända ansökan till socialstyrelsen. Uppgifter om exakta antalet kostdagar insändas till socialstyrelsen omedelbart efter juni respektive december månads utgång.

Två av vederbörande barnvårdsnämnd utsedda trovärdiga personer böra intyga, att det antal kostdagar eller måltider, för vilka statsbidrag begäres, överensstämmer med de i institutionens journaler förda förteckningarna över vårdade barn. Särskilt formulär för ansökan liksom för verksamhetsplan har även upprättats.

De nuvarande statsbidragens betydelse

Storleken av de hittills utgående statsbidragen till driften av »anstalter för den halvöppna barnvården» framgår av följande sammanställning, som också visar anslagens storlek.

Budgetår	Anslag, kr.	Nettoutgift, kr.
1944/45	200 000	173 593
1945/46	350 000	363 006
1946/47	750 000	712 933
1947/48	1 250 000	1 126 936
1948/49	1 500 000	1 669 532
1949/50	1 870 000	1 869 973

Mera ingående uppgifter om inkomster och utgifter avlämnades vid den tidigare i kap. 4 omnämnda undersökningen av tillsammans 305 institutioner. Det alldeles övervägande antalet av dessa uppgifter (281) avsågo kalenderåret 1944, medan de i 24 fall hänförde sig till verksamhetsåret 1944/45. Av dessa uppgifter framgår att de totala utgifterna för barnstugeverksamheten för nämnda år uppgingo till drygt 5 milj.

kr., varav endast 162 000 kr. täcktes av statsbidrag eller ca 3 %.

Statsbidraget har sedermera successivt stigit, så att det vid årsskiftet 1949—50 uppgick till ca 9 % av de totala kostnaderna. Kommittén har bearbetat de stater för år 1949, budgetåret 1949—50 eller år 1950, som insänts av de ca 430 barnstugor, vilka hösten 1949 åtnjoto statsbidrag. Ehuru staterna icke genomgående avse en och samma tidsperiod och i många fall äro bristfälligt uppgjorda och ehuru särskilt fördelningen av inkomsterna på kommunala anslag, industribidrag, andra bidrag och övriga inkomster ofta endast är ungefärlig, torde dock nedanstående sammanställning om inkomsternas fördelning i stort sett ge en riktig bild av förhållandena omkring 1949—50.

	Belopp i 1 000-tal kr.	%
Barnens avgifter	3 096	17,3
Kommunala bidrag	11 206	62,4
Statsbidrag	1 622	9,0
Industribidrag	346	1,9
Andra bidrag (fonder etc.)	437	2,4
Övriga inkomster	1 238	6,9
Summa	17 945	100

Det är vidare ett betydande antal som icke erhålla något som helst statsbidrag. Detta belyses i följande tabell.

Tab. 39. Statsbidragen till barnstugorna 1944—49.

	Antalet statsunderstödda barnstugor budgetåren					Totala antalet barnstugor juni 1949
	1944/45	1945/46	1946/47	1947/48	1948/49	
Daghem	18	39	93	114	149	199
Daghem och förskola	8	19	45	43	33	43
Daghem och eftermiddagshem	—	1	6	4	11	12
Daghem, förskola och eftermiddagshem	9	15	30	25	29	29
Förskola	27	59	108	144	188	289
Förskola och eftermiddagshem	2	6	11	13	17	34
Eftermiddagshem	1	3	1	5	5	26
Summa	65	142	294	348	432	632

Såsom framgår av sammanställningarna ovan, har statens bidrag hittills varit ringa i förhållande till de bidrag, som lämnats av kommunerna och föräldrarna. Det må f.ö. anmärkas, att ca 200 institutioner ännu 1950 icke erhöilo statsbidrag. Ett 70-tal av dessa voro emellertid helt privata, till vilka statsbidrag enligt bestämmelserna icke kan utgå; ett stort antal sökte sådana bidrag, och bland de övriga väntade flertalet endast på att kunna uppfylla fordringarna för att erhålla statsbidrag. 1949 års riksdag har vidare förklarat, att bidrag i regel bör utgå till samtliga barnstugor, som uppfylla gällande statsbidragsvillkor. Ehuru statsbidraget f.n. endast täcker ca 9—10 % av kostnaderna, är det allmänt omvitnat, att den snabba expansionen av barnstugeverksamheten efter 1944 till icke obetydlig del är att tillskriva just statsbidraget. Statsstödet har haft en psykologisk inverkan på den kommunala planeringen — verksamheten har så att säga fått en mera officiell sanktion. I många kommuner ha möjligheterna till statsbidrag faktiskt varit utslagsgivande vid tillkomsten av nya institutioner.

Runt om i vårt land pågår för närvarande en livlig kommunal planering för barnstugorna, varvid man i stor utsträckning sätter sin lit till ökade statsbidrag. Enligt kommitténs uppfattning är det också *ofrånkomligt, att staten i framtiden åtar sig en väsentligt större andel än hittills av kostnaderna för barnstugeverksamheten*. Sker icke detta, kan man befara, att de kommunala kostnaderna för denna verksamhet — vilken har en inneboende tendens att expandera, då den svarar mot starka behov hos familjerna — bli så stora, att tveksamhet inför en fortsatt utbyggnad kommer att ge sig till känna inom kommunerna. Det kan i detta sammanhang förtjäna omnämnas, att staten i vissa främmande länder lämnar ett mycket kraftigt bidrag till barnstugeverksamheten. I t.ex. England är statsbidraget 50 % av kostnaderna för förskolor och daghem, i Danmark i regel 40 %, medan i Belgien

staten helt svarar för den kvalificerade personalens löner etc.

De motiv, som kommittén tidigare redovisat för en fortsatt successiv utbyggnad av barnstugorna i vårt land, äro enligt dess uppfattning så starka, att staten nu i högre grad än tidigare måste ge sitt stöd till de olika institutionerna för barn i förskoleåldern. En allmän översyn av nu gällande statsbidragssystem är i samband därmed erforderlig.

2. Statsbidragens principiella utformning

Allmänna synpunkter

I de fall där kommunerna omhänderha uppgifter av mera allmän natur, dvs. sådana som kunna anses vara av betydelse för landet i dess helhet, finansieras uppgifterna mestadels på så sätt att staten till kommunerna lämnar bidrag, som täcka en del av de totala kostnaderna. Bidragen ha intill de senaste åren i regel utgått efter mycket schablonmässiga grunder. Det vanligaste har sålunda varit, att alla kommuner fått ett procentuellt sett lika stort bidrag till de verkliga kostnaderna för en uppgift. Under 1945—47 har emellertid riksdagen i några fall fastställt bidragsgrunder, enligt vilka hänsyn skall tagas till kommunernas varierande behov av bidrag. Sådana grunder gälla nu för statsbidragen till folkskolebyggnader och till skolmåltider ävensom för kommunbidragen till folkpensionskostnaderna. Dessutom kan nämnas, att 1946 års sinnesslövsutredning i ett 1949 avgivet betänkande (SOU 1949:11) föreslagit en gradering av statsbidragen till sinnesslövråden. Bakom de nämnda riksdagsbesluten ligger en genomgripande förskjutning i uppfattningen om principerna för kostnadernas fördelning mellan staten och kommunerna. I huvudsak ha härvid följande synpunkter trätt i förgrunden.

En uppgift, som kan sägas vara av statlig karaktär, borde principiellt sett om-

händerhas och bekostas av staten. Därigenom skulle en likformig utbyggnad av verksamheten kunna komma till stånd i hela riket, samtidigt som de för verksamheten erforderliga medlen kunde uttas efter för statsbeskattningen gällande, för hela riket enhetliga grunder. Beträffande ett stort antal samhällsuppgifter skulle emellertid ett sådant system medföra betydande olägenheter. Verksamheten skulle då undandragas den i kommunerna förefintliga förtrogenheten med de lokala förhållandena, vilken väl främst är av betydelse då en behovsprövning skall äga rum men även i övrigt är av stort värde. I många fall äro kommunala organ otvivelaktigt bättre ägnade än statliga att sköta en viss uppgift. Det rationellaste är då givetvis att låta kommunerna ombesörja verksamheten. Kommunerna böra därvid i möjligaste mån få handha uppgiften på ett självständigt sätt under eget ansvar och icke endast förvandlas till statliga förvaltningsorgan.

Det förhållandet att staten ålägger kommunerna att medverka vid fullgörandet av en i och för sig statlig uppgift behöver icke med nödvändighet föranleda, att kommunerna även skola delta i kostnaderna för uppgiften. Avgörande härvidlag bör vara i vilken mån kommunerna kunna påverka *kostnaderna*. Är det fråga om ett verksamhetsområde, där kommunernas rätt till prövning är av mer formell natur eller där såväl behovet av åtgärder som kostnaderna härför kunna mätas med hänsyn till klart framträdande, objektivt bestämbara faktorer, föreligger det icke någon principiell anledning att lägga några kostnader på kommunerna. Är å andra sidan uppgiften sådan att det helt eller i mycket hög grad beror på kommunernas ställningstagande, huruvida en åtgärd skall komma till stånd liksom på vilket sätt och till vilken kostnad åtgärden skall verkställas, bör så stor del av kostnaden läggas på kommunerna, att de föranledas att iaktta nödig sparsamhet vid uppgiftens handhavande. I annat fall bleve det nödvändigt att igångsätta en mer eller mindre omfattande statlig kontrollapparat, som dels bleve kostnadskrä-

vande och dels måste innebära ett mer eller mindre långtgående inskränkande av den kommunala självbestämmanderätten.

Lika betydelsefullt som att kommunaldelen icke göres för liten är att den icke göres för stor. Den får icke vara större än att även kommuner med mindre god ekonomi mäktade bära den utan oskäligen uppoffringar. I annat fall kan det befaras, att fattigare kommuner måste undvara eller i varje fall eftersätta åtgärder, som i andra kommuner räknas som självklara kommunala angelägenheter.

För att fylla de här uppställda villkoren är det tydligen nödvändigt att bygga upp ett bidragssystem, som tar hänsyn till kommunernas varierande ekonomiska bärkraft. Ju mindre denna bärkraft är, desto större andel bör läggas på staten, och tvärtom. Till ett sådant resultat kan man komma genom att utgå från den andel, som skall vila på kommunerna och fastställa denna på sådant sätt att den överallt medför en i möjligaste mån lika hård belastning. Detta gäller dock endast i den mån verksamheten utbygges på ett jämbördigt sätt i olika kommuner. Statens intresse kan nämligen icke anses sträcka sig längre än att en viss önskvärd minimistandard uppnås i kommunerna. De kommuner, som hålla en högre standard än som kräves av staten, bereda sina medlemmar större förmåner än normalt. Överstandarden blir då en kommunal och icke en statlig angelägenhet och bör icke föranleda bidrag från statens sida.

De nu i allmänhet gällande statsbidragsgrunderna äro ur de angivna synpunkterna föga lämpliga. Det kan anföras ett flertal exempel på att belastningen i de olika kommunerna blir mycket ojämn, om bidragen överallt utgå med samma kvotdel av kostnaderna. Kommunalskatteberedningen, som varit den första att utveckla de ovan anförda synpunkterna om kostnadsfördelningen, har sålunda i sitt betänkande om den kommunala skatteutjämningen (SOU 1943:43, bl. a. s. 114) redovisat vissa undersökningar rörande kommunernas kostnader för folkpensioneringen, av vilka det

framgår att av två kommuner — vilka båda haft att gälda endast $\frac{1}{8}$ av pensionskostnaderna i kommunerna — den ena måst utdebitera lika många kronor per skattekrona för sin andel som den andra utdebiterat ören per skattekrona för sin andel.¹ Den förra kommunen hade vederbörande år en mer än dubbelt så hög utdebitering enbart för folkpensionsändamål som den senare kommunen hade för samtliga sina primärkommunala uppgifter. Det kan icke vara för mycket sagt, om man betecknar ett bidragssystem med sådana verkningar såsom ytterst otillfredsställande.

Att det överhuvudtaget kan uppkomma så stora skiljaktigheter kommunerna emellan för en uppgift, som staten bidrar till med den allra största delen, beror självfallet i någon mån på att behovet av de åtgärder, varom fråga är, kan vara mycket olika i kommunerna. I huvudsak äro dock olikheterna beroende på skillnaderna i *skatteunderlag*. Då en kommun, som har lågt skatteunderlag, icke kan lastas härför, utan detta beror på att de av staten fastställda allmänna grunderna för beskattningsföremålets fördelning missgynna vissa kommuner, bör det i första hand vara *angeläget att åvägabringa en utjämning med avseende å skatteunderlagets verkningar*. Någon principiell invändning här emot med hänvisning till betydelsen av sparsamhetsintressets bevarande synes icke kunna göras, eftersom kommunernas egna åtgöranden knappast kunna påverka skatteunderlagets storlek och detta därför kan objektivt bestämmas. I motsats härtill kan ett varierande behov av åtgärder i kommunerna oftast icke mätas med någon större säkerhet.

¹ Finansieringen av folkpensioneringen är visserligen så ordnad att staten bestrider de omedelbara kostnaderna, medan kommunerna få göra inbetalningar till staten med viss kvotdel därav. I princip har det dock icke någon betydelse, vilken av de båda kontrahenterna som i första hand bestrider kostnaden, och förhållandena på detta område kunna därför användas som exempel på ett statsbidragssystem, där fasta kvotbidrag utgå.

Ett bidragssystem med gradering efter skatteunderlaget

Det har ovan framhållits, att ett statsbidragssystem enligt de ovan angivna principerna måste grundas på den andel av kostnaderna, som skall vila på kommunerna. På grund härav kan det till en början vara lämpligt att redovisa ett system, där gradering efter skatteunderlaget sker i fråga om *kommunbidrag* och icke statsbidrag. Som exempel skall väljas det system, som fr.o.m. 1948 års ingång gäller i fråga om kommunernas bidrag till folkpensionskostnaderna (jfr SOU 1946:82).

En gradering av ett bidrag efter skatteunderlaget kan lämpligen grundas på förhållandena i en s.k. *normalkommun*, dvs. en sådan som har det skatteunderlag per invånare vilket man vill beteckna som *normalskatteunderlag*. För denna kommun fastställer man den procentsats för kommunbidraget, vilken kan anses erforderlig, för att den kommunala prövningen skall ske med tillräckligt beaktande av sparsamhetens krav (*normalbidragsprocent*). Vill man helt eliminera verkan av skatteunderlagets variationer, får bidragsprocenten för en viss kommun beräknas enligt följande enkla formel,

$$p_1 = \frac{p \cdot s_1}{s}$$

där p betecknar normalbidragsprocenten, s normalskatteunderlaget, s_1 skatteunderlaget per invånare i vederbörande kommun och p_1 slutligen den bidragsprocent som skall framräknas.

Vill man tillämpa denna allmänna formel på ett givet område, har man att bestämma de värden, som skola vara fixa, nämligen bidragsprocenten för och skatteunderlaget per invånare i »normalkommunen», dvs. p resp. s . Det är då att märka, att man icke nödvändigtvis behöver välja talet för »normalskatteunderlaget» så, att det motsvarar genomsnittet i landet för ett visst år. Det som har betydelse är, att man för ett givet skatteunderlag — som skall bilda utgångspunkt för graderingen i fråga om kommuner med ett annat underlag — be-

stämmer, hur stor kommunbidragsprocenten skall vara. Uttrycken »normalkommun», »normalbidrag» och »normalskatteunderlag» äro i detta sammanhang sålunda att fatta som rent tekniska begrepp, avsedda att underlätta framställningen.

Det framgår för övrigt av den givna formeln att det är *relationen* mellan p och s som avgör, hur stort bidraget för en viss kommun skall bli. Väljer man sådana tal för p och s att relationen (kvoten) blir t.ex. 2, spelar det ingen roll, om s är ett genomsnittstal för ett visst år eller något helt annat. Vad här sagts belyses måhända bäst av den fortsatta redogörelsen för det nya systemet i fråga om kommunbidragen till folkpensionskostnaderna. Normalbidragsprocenten är i detta system 15 och normalskatteunderlaget 10 skattekrönor per invånare, vilket då endast betyder, att den kommun som har 10 skattekrönor per invånare skall bidra med 15 %. Sätter man in nämnda tal i den förestående formeln får man:

$$p_1 = \frac{15 \cdot s_1}{10} = 1,5 \cdot s_1.$$

Kommunbidragsprocenten skall m.a.o. fastställas till 1,5 gånger antalet skattekrönor per invånare i vederbörande kommun. Har sålunda en kommun t.ex. 5 skattekrönor per invånare skall den erlægga kommunbidrag med 7,5 % av pensionskostnaderna, medan en kommun som har t.ex. 20 skattekrönor per invånare får bidra med 30 % av kostnaderna. Att kostnaderna per skattekröna för de båda kommunerna bli lika stora, om bruttokostnaderna per invånare äro desamma, framgår av följande exempel:

Kommunen A har 1 000 invånare och ett skatteunderlag å 5 000 skattekrönor, dvs. 5 per invånare. Kommunen B har 15 000 invånare och 300 000 skattekrönor, motsvarande 20 skattekrönor per invånare. Folkpensionerna uppgå i båda kommunerna till 16 krönor per invånare för ett år och utgöra alltså resp. 16 000 och 240 000 krönor. Kommunbidraget blir för A 7,5 % av 16 000 eller 1 200 krönor och för B

30 % av 240 000 eller 72 000 krönor. A:s kommunbidrag motsvarar $\frac{1\ 200}{5\ 000}$ eller 24 öre per skattekröna och B:s kommunbidrag $\frac{72\ 000}{300\ 000}$ eller likaledes 24 öre per skattekröna.

Då det gäller att med här ifrågavarande metod bestämma *statsbidraget* till en verksamhet i stället för kommunbidraget kan man givetvis förfara på ovanstående sätt och därefter dra den erhållna kommunbidragsprocenten från 100. Vill man uttrycka detta i en formel, där s och s_1 ha samma betydelse som ovan men p och p_1 betyda *statsbidragsprocent*, den förra för normalkommunen och den senare den sökta procenten, får man följande:

$$p_1 = 100 - \frac{(100-p) \cdot s_1}{s}.$$

Sätter man in i formeln t.ex. de tal för normalbidragsprocenten och för normalskatteunderlaget, som föreslogos av befolkningsutredningen i fråga om skolmåltiderna och som sedermera godtogos av riksdagen, nämligen resp. 80 och 10, får man:

$$p_1 = 100 - \frac{(100-80) \cdot s_1}{10} = 100 - 2s_1 = 2 \cdot (50 - s_1).$$

Slutresultatet kan här uttryckas sålunda, att statsbidrag utgår med 2 % för varje skattekröna, varmed skatteunderlaget per invånare i en kommun understiger 50. Har sålunda en kommun 5 skattekrönor, får den statsbidrag efter $2 \cdot (50 - 5 =)$ 90 %, medan en kommun med 20 skattekrönor per invånare får bidrag efter $2 \cdot (50 - 20 =)$ 60 %. Att de kostnader, som återstå för kommunerna efter erhållande av statsbidrag, bli lika stora per skattekröna, om de bruttokostnader varå bidraget beräknas äro lika stora per invånare, framgår av följande exempel:

Kommunen A har 2 000 invånare och ett skatteunderlag å 10 000 skattekrönor eller 5 per invånare. Kommunen B har 24 000 invånare, och dess skatteunderlag uppgår till 480 000 skattekrönor eller 20 per invånare. Utgifterna för den verksamhet,

vartill bidrag utgår, motsvara för båda kommunerna 15 kronor per invånare och uppgå alltså för A till 30 000 och för B till 360 000 kronor. A erhåller statsbidrag med 90 % av 30 000 eller 27 000 kronor, och den återstående kostnaden blir då 3 000 kronor. Statsbidraget till B utgår med 60 % av 360 000 eller 216 000 kronor, varefter återstår en kostnad för B av 144 000 kronor. A måste för vederbörande ändamål uttaxera $\frac{3\,000}{16\,000}$ eller 30 öre per skattekrone och B $\frac{144\,000}{480\,000}$ eller likaledes 30 öre per skattekrone.

Graderingens fördelar

Fördelarna hos ett bidragssystem, där bidraget graderas med hänsyn till skatteunderlaget per invånare, i jämförelse med ett bidragssystem utan gradering kunna sammanfattas i följande punkter.

1. Systemet är tillfredsställande ur *rättvisesynpunkt*. Kommunerna beredas därigenom mera likartade förutsättningar att fullfölja de uppgifter, som staten funnit lämpligt att ålägga dem. En fattig kommun kan sålunda bereda sina medlemmar samma förmåner som andra kommuner utan att kostnaderna för dessa förmåner drabba de skattskyldiga i den fattiga kommunen hårdare än fallet är i mer välställda kommuner.

2. Ur *effektivitetssynpunkt* innebär systemet betydande fördelar. Kommuner med svagt skatteunderlag få möjlighet att fullfölja vederbörande uppgift på ett tillfredsställande sätt utan att belastas över hövan.

3. Systemet har den verkan att kommuner med gott skatteunderlag i samma grad föranledas att iakttaga *sparsamhet* vid verksamhetens utövande som kommuner med svagt skatteunderlag, eftersom en lika stor utgiftsökning per invånare medför samma uttaxeringsökning per skattekrone i alla kommuner.

4. Systemet har en *skatteutjämningens verkan*. Statistiska undersökningar ha nämligen visat, att kommuner, som ha lågt

skatteunderlag och som sålunda skulle dra den största nyttan av en gradering, i allmänhet äro de hårdast skattetyngda.

Betraktar man det hittills i stort sett allmänt tillämpade systemet mot bakgrunden av det ovan anförda, framträda detta systems brister i skarp belysning. Det är icke rättvist, eftersom de på kommunerna belöande kostnaderna bli per skattekrone räknat mångdubbelt större i den ena kommunen än i den andra. För kommuner, som ha ett lågt skatteunderlag och följaktligen få en hög kostnad per skattekrone, blir kostnadsandelen så kännbar att dessa kommuner, som i allmänhet även i övrigt äro hårt skattetyngda, kunna avhållas från att tillgodose det behov som skall täckas i den utsträckning, som vore önskvärt. Ett system med ograderade statsbidrag är endast ägnat att främja sparsamhetsintresset hos kommuner, som ha ett lågt skatteunderlag och som därför under alla förhållanden äro tvingade att iaktta stor försiktighet i sin hushållning. Ett dylikt system medför, att varje på kommunerna lagd ny uppgift ökar ojämnheter i kommunernas allmänna skattebelastning, eftersom de största andelarna per skattekrone då läggas på de redan i övrigt hårdast skattetyngda kommunerna.

Det har i den allmänna diskussionen om kostnadsfördelningen mellan staten och kommunerna stundom gjorts gällande att utdebiteringen av allmän kommunalskatt i en kommun vore en lämplig mätare av en kommuns behov av speciella statsbidrag. Ju högre denna utdebitering vore, desto större vore behovet av statsbidrag, har det ansetts. Det är också otvivelaktigt så, att utdebiteringen i en kommun ibland kan ge en ganska god bild av förhållandena därstädes. Särskilt gäller detta, om man håller sig till de kommuner, som ha de högsta utdebiteringarna. Att dessa ha en ringa ekonomisk bärkraft och följaktligen endast böra belastas med obetydliga kostnadsandelar, torde i regel vara riktigt. Men detta sammanhänger med att de genomgående ha ett lågt skatteunderlag. Utdebiteringen som sådan är icke någon tillfredsställande

mätare av bärkraften. Man kan nämligen icke bedöma utdebiteringen utan att ta hänsyn till den valuta, som kommunmedlemmarna kunna sägas få för sina skatter. Om sålunda av två kommuner, vilka båda ha exempelvis 10 kronors utdebitering, den ena har ett skatteunderlag motsvarande 5 och den andra ett underlag motsvarande 20 skattekronor per invånare, måste utdebiteringen betraktas som betydligt mer tyngande i den förra kommunen än i den senare. Medlemmarna i den senare kommunen, vilken uttaxerar 200 kronor per invånare, böra få en betydligt större valuta av kommunens verksamhet än medlemmarna i den förra kommunen, som endast uttaxerar 50 kronor per invånare.

Även bortsett härifrån är det olämpligt att bestämma en kommuns andel i en viss uppgift med hänsyn till dess utgifter för ändamål, som äro den ifrågakvarande uppgiften helt ovidkommande. Detta innebär ett anläggande av synpunkter, som närmast höra hemma i diskussionen om den allmänna skattutjämningen.

Modifikationer i skatteunderlagsgraderingen

Det första beslut, som riksdagen fattade om skatteunderlagsgradering, avsåg byggnader för folkskoleväsendet. I den på grundval härav utfärdade kungörelsen (SFS 1945:882) stadgas, att statsbidrag skall utgå enligt en tabell av följande utseende:

Antal skattekronor per invånare		Statsbidrag i % av bidragsunderlaget
	högst 5	80—70
över 5	” 7	75—65
” 7	” 9	70—60
” 9	” 11	65—55
” 11	” 13	60—50
” 13	” 15	55—45
” 15	” 17	50—40
” 17		45—35

Enligt kungörelsen må dock, där synnerliga skäl därtill äro, till skoldistrikt med ett

skatteunderlag av högst 5 skattekronor per invånare statsbidrag beviljas med högre belopp än som motsvarar 80 % av bidragsunderlaget.

Det framgår av tabellen, att det vid ett givet skatteunderlag finns en marginal, inom vilken bidragsprocenten skall kunna variera. Avsikten härmed är att även andra faktorer än skatteunderlaget skola få påverka bidragsprocenten, ehuru i begränsad utsträckning. Såsom sådana faktorer nämner kungörelsen »det totala kommunala skattetrycket, skoldistriktets ekonomiska ställning i övrigt, dess ekonomiska och geografiska struktur samt andra liknande omständigheter».

En annan sak som vid ett studium av tabellen faller i ögonen är, att någon gradering efter skatteunderlaget icke förekommer för högre skattekrantal per invånare än 17 och att graderingen vid lägre skattekrantal än 17 icke åstadkommer någon fullständig utjämning av skatteunderlagets verkningar. Om man på grund av dispensmöjligheten bortser från skattekrantal, som icke överstiga 5, finner man att det i övrigt lägsta skiktet medger statsbidrag å 65—75 %. Kommunens kvarvarande kostnad blir då 25 å 35 %, vilket per skattekranta motsvarar 5 å 7 % av bruttokostnaden per invånare. Vid ett skatteunderlag i en kommun å något över 17, blir kommunens kostnad per skattekranta i sämsta fall knappt 4 % av bruttokostnaden per invånare.

Någon principiell motivering för en dylik modifikation av graderingen har icke framkommit i förarbetena till ifrågakvarande bestämmelser och torde ej heller kunna anföras. Sannolikt få dessa statsbidragsbestämmelser betraktas som ett kompromissresultat vid den första konfrontationen med de nya tankegångarna.

Det kan emellertid anföras fall, då en viss modifikation av skatteunderlagsgraderingen kan vara motiverad. Gäller det sådana samhällsuppgifter, som äro av stor allmän betydelse men beträffande vilka det icke kan komma i fråga, att de skola göras obligatoriska över hela landet, framträder

icke i första hand kravet på att kostnaden skall fördelas så, att alla invånare i riket träffas lika hårt. Det gäller här för statens del närmast att söka locka de kommuner, där den ifrågavarande verksamheten anses böra igångsättas, till att intressera sig här för. Reglerna böra då utformas med sikte här på. Den synpunkt som i första hand bör anläggas blir då *effektivitetssynpunkten*. Såsom ovan anförts är ett efter skatteunderlaget graderat bidrag i och för sig ägnat att på bästa sätt tillgodose denna synpunkt, och något skäl att helt frångå graderingen föreligger därför icke. Är emellertid förhållandet det, att behovet av den verksamhet, som staten i det aktuella fallet önskar främja, framträder starkast inom en viss kategori kommuner, som till sin skatteunderlagsstruktur uppenbarligen icke överensstämmer med kommunerna i allmänhet, synas skäl kunna anföras för en modifiering av graderingen på sådant sätt, att lockelsen blir större för dessa än för övriga kommuner.

En modifiering av graderingen kan ske på olika sätt. Man kan med bibehållande av en differentiering mellan kommuner med olika skatteunderlag göra graderingen sådan att en fullständig utjämning i avseende å skatteunderlagets verkningar icke erhålles. Ett annat sätt är att i princip bibehålla den fullständiga graderingen men införa spärrear, antingen uppåt med maximering av statsbidraget eller nedåt så att alla kommuner skola oavsett skatteunderlaget erhålla ett visst minimibidrag. Denna fråga belyses ytterligare längre fram.

Allmänna synpunkter på frågan om bidragsunderlaget

Det hittills förda resonemanget har avsett frågan om hur statsbidragsprocenten skall beräknas. Det återstår att beröra frågan om vad som skall utgöra bidragsunderlag. Två principiellt skilda möjligheter stå här till buds. Antingen kan man utgå från de verkliga kostnaderna för verksamheten, eventuellt på visst sätt maximerade, eller också kan man på förhand fastställa en

kostnad per anordning, i förhållande till vilken bidraget skall bestämmas oberoende av de verkliga kostnaderna.

Om man kunde antaga, att alla kommuner skulle hålla samma standard å en verksamhet och iakttä samma sparsamhet vid uppgiftens handhavande, skulle ett utmätande av statsbidraget till denna verksamhet i förhållande till de verkliga kostnaderna ge ett tillfredsställande resultat. Därigenom skulle man bland annat nå det resultatet att kommuner, som hade högre kostnader än normalt på grund av förhållanden, över vilka de icke kunde råda, finge åtminstone en del av merkostnaderna ersatt av staten. Emellertid torde möjligheten av en på nämnt sätt likordnad verksamhet i de flesta fall vara utesluten. Det torde snarare förhålla sig så att vissa skiljaktigheter äro ofrånkomliga såväl beträffande standard som i fråga om det ekonomiska handhavandet av en uppgift. Ett statsbidragssystem, som bygger på de verkliga kostnaderna, skulle i så fall komma att i viss mån premiera de kommuner, som icke visade nödig ekonomisk omsorg eller som beredde sina medlemmar större förmåner än avsett.

Ett bidragssystem med på förhand bestämt bidragsunderlag är icke förenat med några sådana olägenheter, eftersom bidragsbeloppen i stort sett skulle vara oberoende av kommunernas åtgärder. De kommuner, där slöseri förekomme eller där extra, lokala förmåner bereddades kommuninvånarna, finge med ett sådant system själva bära följderna av sitt handlande. Å andra sidan skulle de kommuner, som med omsorg och planmässighet handlade uppgiften, ensamma få dra fördelen härav. Man skulle med andra ord befrämja en sund kommunal hushållning och därmed bidra till att lösa ett av de överhuvudtaget svåraste problemen i fråga om statsbidrags utmätande, nämligen det som sammanhänger med att en part har att besluta utgifter och en annan att bära huvuddelen därav. Såsom en fördel hos detta senare alternativ kan också antecknas, att den statliga kontrollen kan göras mindre om-

fattande, i det att den endast behöver inriktas på den ifrågavarande verksamhetens utformning och icke på kostnaderna härför. Beräkningarna av statens totalandel i kostnaderna kan vidare ske med större säkerhet.

3. Kommittens förslag

Då det gäller att för barnstugeverksamhetens del tillämpa de ovan anförda principiella synpunkterna, har man att beakta de för denna verksamhet speciella förhållandena. Såsom tidigare anförts, anser kommittén att denna verksamhetsform i betydande grad bör utvidgas men inte göras obligatorisk. Det förhåller sig ovedersägligen så att behovet av åtgärder för småbarnens omhändertagande icke framträder med samma styrka på alla håll, detta oavsett om man ser frågan från enskilda eller samhällseliga utgångspunkter. Det ligger i sakens natur att det här framför allt är ett tätortsproblem, vilket dock inte innebär att andra orter skola vara utestängda från statsbidrag utan endast att en modifikation kan vara motiverad i fråga om graderingen av statsbidragen. Anledningen härtill är framför allt att städer och tätorter i allmänhet ha ett skatteunderlag, som ligger högre än hos det stora flertalet övriga kommuner. En fullständig skatteunderlagsgradering skulle följaktligen komma att i betydande grad beskära statsbidraget för de kommuner, där behovet av barnstugeverksamhet otvivelaktigt är störst.

Kommittén har övervägt att förorda ett annat bidragssystem för förskolorna än för daghemmen. Man kan nämligen göra gällande, att det endast är daghemmen som utgöra ett tätorternas speciella problem, medan det i fråga om förskolorna föreligger ett behov, som sträcker sig över hela landet. Det kan alltså ifrågasättas, om de skäl, som anförts för en modifiering av skatteunderlagsgraderingen, äga giltighet för förskolornas del. Kommittén har på denna punkt känt en viss tvekan men har dock slutligt stannat för att föreslå ett

gemensamt statsbidragssystem för dessa och andra barnstugeformer. Till en del har detta berott på en strävan hos kommittén att få systemet i dess helhet så enkelt som möjligt. Den huvudsakliga anledningen är dock att de praktiska verkningarna av två olika bidragssystem, utformade med hänsynstagande till de ovan anförda principiella betänkligheterna, enligt kommitténs mening icke skulle bli tillfredsställande. För en kommun med synnerligen gott skatteunderlag skulle nämligen situationen kunna bli den att ett relativt stort statsbidrag vore att vänta, om kommunen låte anlägga daghem, men att endast ett obetydligt eller intet bidrag alls skulle utgå, om förskolor bleve uppförda. Den sannolika följden härav vore, att denna kommun ensidigt skulle inrikta sig på en utbyggnad av daghemmen. Därmed skulle ha uppnåtts ett resultat, som enligt kommittén icke vore önskvärt.

Ovan har framhållits, att en modifiering av graderingen efter skatteunderlaget kan ske antingen så att man endast delvis kompenserar kommuner med lågt skatteunderlag för bristerna därutinnan eller så att man i princip inför en fullständig gradering men å andra sidan inför vissa spärrar. Kommittén har för sin del funnit den sistnämnda metoden vara den som ger det mest lämpliga resultatet. Om graderingen får verka ohämmad upp till ett visst skatteunderlag och man därefter låter bidraget bli oförändrat vid en ytterligare stegring av skatteunderlaget, innebär detta ett visst gynnande av kommuner, där behovet av barnstugeverksamhet gör sig starkast gällande, men den allmänna principen om hänsynstagande till kommunernas varierande ekonomiska bärkraft är dock i huvudsak tillgodosedd. Går man däremot fram efter den först nämnda metoden innebär detta ett konsekvent missgynnande av kommuner med skatteunderlag understigande genomsnittet i landet, ett missgynnande som blir kraftigare, ju lägre skatteunderlaget är.

Med dessa utgångspunkter gäller det att i första hand bestämma den allmänna bi-

dragslinjen och i *andra hand* fastslå det skatteunderlag per invånare, vid vilket spärren skall träda i tillämpning och från och med vilket minimibidraget skall utgå.

Bestämmande för bidragslinjens utformning är som tidigare nämnts de givna talen för »normalskatteunderlaget» per invånare samt »normalbidragsprocenten». Vad det förra angår finnes icke anledning att frångå det tal, som för närvarande gäller i fråga om hittills graderade bidrag, eftersom nämnda tal i och för sig icke är avgörande för bidragets storlek. Kommittén grundar därför sin bidragslinje på ett normalskatteunderlag av 10 skattekoronor per invånare, varigenom systemet vinner i enkelhet. För kommuner med nämnda skatteunderlag föreslår kommittén ett bidrag å 70 %. Graderingen av bidraget föreslås sträcka sig upp till 20 skattekoronor per invånare, i vilket läge bidraget uppgår till 40 %.

Vill man sammanställa dessa villkor i en matematisk formel, där p_1 och s_1 ha samma betydelse som i tidigare sammanhang, dvs. resp. den sökta statsbidragsprocenten samt vederbörande kommuns skatteunderlag, kommer man till följande resultat:

$$P_1 = 40 + 3 \cdot (20 - s_1)$$

I ord kan detta uttryckas så att statsbidrag till viss kommun utgår med *dels* 40 %, *dels ock* — därest kommunens skatteunderlag icke uppgår till 20 skattekoronor per inneväanare — med 3 % för varje skatte-

krona, varmed skatteunderlaget understiger 20 skattekoronor per invånare.

Enligt den föreslagna bidragslinjen kommer statsbidrag till barnstugeverksamheten att utgå efter den procentsats, som framgår av sammanställningen i föregående spalt.

Vid utarbetandet av detta kapitel voro officiella uppgifter om de olika kommunernas skatteunderlag icke tillgängliga för senare taxeringsår än 1946. Det har icke ansetts nödvändigt att därefter företaga en komplettering. Enligt 1946 års taxeringar fördelades kommunerna vid en uppdelning efter skatteunderlagets storlek på sätt framgår av efterföljande tabell.

Antal skattekoronor per invånare	Antal		
	lands-kommuner	städer	kom-muner
4,00-4,99	19	—	19
5,00-5,99	48	—	48
6,00-6,99	136	—	136
7,00-7,99	234	—	234
8,00-8,99	340	—	340
9,00-9,99	377	—	377
10,00-10,99	323	—	323
11,00-11,99	218	—	218
12,00-12,99	168	1	169
13,00-13,99	123	3	126
14,00-14,99	95	6	101
15,00-19,99	237	67	304
20,00-24,99	52	45	97
25,00-29,99	5	3	8
30,00-34,99	6	1	7
35,00-39,99	1	—	1
40,00-44,99	—	1	1
Summa	2 382	127	2 509

Antal skattekoronor per invånare	Bidragsprocent	Antal skattekoronor per invånare	Bidragsprocent
1	6	97	82
2	7	94	79
3	8	91	76
4	9	88	73
5	10	85	70
11	16	67	52
12	17	64	49
13	18	61	46
14	19	58	43
15	20 och däröver	55	40

Det framgår av denna sammanställning att, vid ett tillämpande av den föreslagna bidragslinjen i förhållande till 1946 års skatteunderlag, 64 landskommuner och 50 städer eller tillsammans 114 kommuner skulle ha erhållit minimibidraget å 40 %. Att sätta spärren vid ett lägre skatteunderlagstal, exempelvis 15 skattekoronor per invånare, skulle som synes ha inneburit att ytterligare 304 kommuner undandroges graderingen, varigenom bl.a. flertalet städer (117 st.) erhållit ett ograderat bidrag

å 40 %. En spärr vid 25 skattekronor per invånare skulle å andra sidan ha inneburit att endast 12 landskommuner och 5 städer hade dragit nytta av minimispärren.

Vid sina överväganden rörande bidragsprocentens beräkning har kommittén närmast träffat sitt val mellan de alternativ, som belysas av följande sammanställning, där formeln för bidragsprocenten för en kommun med skatteunderlaget s_1 angives.

Bidragsprocent	Bidrag vid 10 skattekronor per invånare
$50 + 2,5 \cdot (20 - s_1)$	75
$40 + 3,0 \cdot (20 - s_1)$	70
$30 + 3,5 \cdot (20 - s_1)$	65
$40 + 2,4 \cdot (25 - s_1)$	76
$30 + 2,8 \cdot (25 - s_1)$	72
$20 + 3,2 \cdot (25 - s_1)$	68

Inom den första av dessa båda grupper är — som synes — spärran avsedd att inträda vid 20 och inom den andra vid 25 skattekronor per invånare. Sammanställningen visar, att en ungefärlig överensstämmelse råder mellan de båda grupperna i avseende å bidragsprocenten vid »normalt» skatteunderlag.

Den ovan förda principiella diskussionen har endast avsett förhållandet mellan staten och kommunerna och äger icke giltighet beträffande andra huvudmän för barnstugor än kommuner. Därest t.ex. ett *industriföretag* önskar anordna en sådan institution, kan man självfallet icke göra gällande, att företaget skulle ha ett större bidragsbehov av den anledningen att skatteunderlaget i kommunen vore synnerligen lågt. Eftersom kommittén emellertid såsom framgår av kap. 6 förutsätter att kommuner överallt skola stå som huvudmän för barnstugorna, saknar kommittén anledning att här ingå på frågan huruledes bidraget skulle bestämmas ifall institutionerna helt drevs i enskild regi. Frågan blir då till en början, om man skall utesluta ett sådant företag från statsbidrag eller ev. bevilja företaget bidrag efter annan grund

än här ifrågasatts. Det senare alternativet torde direkt kunna uteslutas. Att för sådana fall fastställa en bidragsprocent, som ibland kanske skulle ligga högre och ibland lägre än bidragsprocenten i fråga om andra institutioner som kunde finnas i kommunen vore icke lyckligt. I allmänhet skulle väl detta leda till överenskommelse mellan kommunen och företaget om att den part, som hade utsikter att få det högsta statsbidraget, skulle ställa sig som huvudman beträffande alla barnstugor inom kommunen. I vissa fall skulle detta kunna leda till att kommunen miste en del av sin bestämmanderätt över verksamhetens utövande. Sattes å andra sidan bidragsprocenten för industriföretag så lågt att kommunen alltid skulle kunna påräkna ett högre bidrag, bleve bestämmelserna om statsbidrag till företagen sannolikt endast en bestämmelse på papperet, som sålunda icke skulle komma att tillämpas.

Den bästa lösningen av detta spörsmål synes vara, att bidrag icke i något fall får utgå *direkt* till annan än kommun. Detta skulle innebära, att kommunen måste ställa sig som huvudman (och garänt) för alla barnstugor inom kommunen. Därest stiftelse, förening eller industriföretag önskade anordna sådan verksamhet finge vederbörande då ingå till kommunen med anhållan att kommunen skulle ställa sig som huvudman. Det torde få anses uteslutet, att kommunen i sådant fall skulle ställa sig avvisande, om kommunen finge garanti för att inga kostnader skulle komma att vila på kommunen. Tvärtom synes kommunen ha anledning att uppmuntra ett initiativ i denna riktning. Det kunde även tänkas att kommun sätte sig i förbindelse med industriföretag eller dylikt samt att kommunen och företaget anordnade verksamheten gemensamt. Ur statens synpunkt synes det icke finnas någon anledning att ställa sig avvisande mot sådana överenskommelser. Staten behöver i varje fall endast ha mellanhavande med kommunen, och detta borde för statens del utgöra en bättre garanti för att verksamheten bedrivs på ett ändamålsenligt sätt än om före-

tag eller institutioner, som måhända vore helt okända, skulle stå som huvudmän.

Det må även framhållas, att liknande förhållanden funnits på andra områden. Under den stora arbetslöshetskrisen på 1930-talet var det ett vanligt förhållande att enskilda personer eller föreningar (t.ex. idrottsföreningar) voro intressenter i företag, vilka utfördes som statskommunala reservarbeten. Statens arbetslöshetskommission ansåg detta icke vara något hinder, om företaget ur arbetslöshetssynpunkt var lämpligt. Kommission krävde endast, att kommunen skulle garantera det framtida underhållet, och beviljade därefter kommunen samma bidrag till detta som till andra, av kommunen ensam drivna arbetslöshetsarbeten.

Kommittén övergår därefter till de olika slagen av statsbidrag.

A. Anläggningsbidrag

Anläggningsbidrag för barnstugor utgå för närvarande ur allmänna arvsfondens medel. Vid beräkandet av dessa bidrag ha följande officiellt icke fastställda men under hand accepterade normer tillämpats.

1. För nybyggnad eller inköp och ombyggnad av fastighet 1000 kronor per plats; bidraget har dock maximerats till 50 % av byggnadskostnaderna.

2. För inventarier 50 % av kostnaderna. Om bidrag sökts enbart för inventarier har det i regel utgått med $\frac{2}{3}$ av kostnaderna.

3. För inköp och uppförande av baracker för jordbruksdaghem samt för inventarier för desamma har bidraget beräknats till $\frac{2}{3}$ av totalkostnaderna.

Från dessa generella bidragsgrunder ha i vissa fall avvikelser gjorts då speciella förhållanden förelegat. Med den försökskaraktär som barnstugeverksamheten hittills haft har det också varit en stor tillgång att man kunnat anpassa bidraget efter omständigheterna i varje fall. Till följd av byggnadsrestriktionerna har under senare år tillgängliga medel i allmänna arvsfonden varit tillräckliga för att täcka

behovet av anläggningsbidrag. Under budgetåret 1948/49 ha 29 ansökningar om bidrag till barnstugor inkommit till allmänna arvsfonden och bidrag lämnats till ett belopp av ca 617 000 kronor.

Det nuvarande systemet med bidrag från allmänna arvsfonden, beslutade från fall till fall utan hänsyn till skatteunderlaget i kommunerna, står uppenbarligen icke i överensstämmelse med de av kommittén tidigare förordade principerna för statsbidrag. Det förefaller vidare föga lämpligt att låta anläggningsbidrag utgå till en så pass omfattande verksamhet som här är fråga om utan att riksdagen fått vara med om att fastställa enhetliga bidragsgrunder.

Det synes kommittén nödvändigt, att även anläggningsbidragen anpassas till kommitténs allmänna statsbidragssystem och uppbyggas på dess grundläggande principer. Kommittén vill därför föreslå att nu tillämpade system med bidrag från allmänna arvsfonden överges och att särskilda fixerade bidragsnormer för anläggningsbidrag fastställas, så att sådana kunna stå till förfogande vid den framtida utbyggnaden av barnstugorna.

Ovan har framlagts förslag om sättet för statsbidragsprocentens beräkning. De i samband därmed förordade grunderna böra enligt kommitténs mening tillämpas i fråga om samtliga bidrag till barnstugeverksamheten, sålunda bl.a. för anläggningsbidragen.

Vad angår bidragsunderlaget förordar kommittén av skäl som tidigare anförts, att detta i möjligaste mån göres fast. Det må erinras om att fast bidragsunderlag tillämpas i fråga om skolmåltiderna, vilken verksamhet i viss mån är närbesläktad med barnstugeverksamheten. För driftskostnaderna skall enligt de för skolmåltiderna gällande bestämmelserna bidrag utgå i förhållande till ett bidragsunderlag motsvarande 60 öre per utspisad måltid och beträffande inventarierna i förhållande till ett underlag, som i författningen fastställts i relation till antalet utspisade barn. Några särskilda bestämmelser om byggnadsbidrag till skolmåltidslokaler finnas icke i kungörelsen om statsbidrag till skolmåltider.

Detta sammanhänger med att sådana lokaler ingå bland de utrymmen, varom regler givits i kungörelsen angående statsbidrag till byggnadsarbeten för folkskoleväsendet.

Anskaffande av lokaler för barnstugeverksamheten kan ske på olika sätt, nämligen:

- a) genom uppförande av nybyggnad
- b) genom inköp av en för verksamheten lämplig byggnad, som efter ev. om- eller tillbyggnad inrättas till barnstuga
- c) genom ombyggnad av eller tillbyggnad till en i kommunens ägo redan befintlig, för annat ändamål uppförd byggnad
- d) genom inrättande av lokaler för verksamheten i en byggnad, som användes även för annat ändamål, samt
- e) genom förhyrande av lokaler för verksamhetens bedrivande.

Olika synpunkter göra sig gällande i de skilda fallen.

Enligt de undersökningar, som kommittén låtit företaga, ställa sig kostnaderna för *nybyggnad* olika stora för daghem och för förskola. Då det för daghemmen kräves en avsevärt större byggnadsvolym än för förskolorna, bli anläggningskostnaderna för det förra slaget av institutioner icke obetydligt större. Skulle statsbidragen vid nybyggnad utmätas i förhållande till de verkliga kostnaderna, finge man följaktligen räkna med högre bidrag till daghemmen.

Kommittén har emellertid såsom tidigare utvecklats funnit behovet av förskolor vara det primära vid barnstugeverksamhetens utbyggnad. Med hänsyn härtill har kommittén ansett sig böra ge statsbidragssystemet en sådan utformning, att det i första hand uppmuntrar till inrättande av förskolor. En härför lämplig metod har kommittén ansett vara att för såväl förskolorna som daghemmen ha ett fast, per plats räknat lika stort bidragsunderlag. De efter statsbidragets erhållande på kommunen återstående kostnaderna skulle sålunda bli större för daghemmens än för förskolornas del. Detta kan icke anses vara principiellt omotiverat, då behovet av daghem i högre grad grundar sig på ett ortsintresse, t.ex. en inom orten befintlig industris intresse

att få tillgång till kvinnlig arbetskraft. I fråga om förskolorna har kommittén däremot som nämnts i huvudsak sett till de i utsträckt mening pedagogiska synpunkterna, varför dessa institutioner i högre grad få anses tillgodose ett samhällsintresse.

I kap. 10 har kommittén framlagt uppgifter om anläggningskostnaderna enligt 1949 års prisnivå för ett antal redan befintliga barnstugor. Det framgår härav att daghemmen skulle i anläggning betinga en genomsnittskostnad, räknat per plats, av 6 000 kronor för spädbarnsavdelningar och 5 195 kronor för daghem med avdelningar för barn i åldern 2—7 år. I dessa belopp ingå icke kostnaderna för fritidslokaler m.m. För förskolorna ha de beräknade kostnaderna varierat från 1 670 kronor per plats till omkring 3 200 kronor. Det må emellertid anmärkas, att det då med ett enda undantag varit fråga om förskolor som sammanbyggt med daghem, medan man för dessa senare haft tillgång till uppgifter om ett större antal av typen enbart daghem än av typen daghem jämte förskola. Vidare ha för att kostnaderna för olika daghem skulle bli direkt jämförbara, vissa utrymmen i institutioner med både daghem och förskola, vilka kunna sägas ha varit avsedda för gemensamt bruk, hänförs till enbart daghemmen, varför anläggningskostnaderna för förskolorna egentligen ligga högre än vad som framgår av kap. 10, även där förskola icke är fristående.

De institutioner, som på nämnt sätt blivit undersökta, fylla mycket högt ställda krav. Enligt kommitténs mening skulle de minimikrav, som lämpligen böra ställas på barnstugorna, kunna fyllas utan att kostnaderna hållas så höga. Det har för kommittén framstått såsom möjligt att åstadkomma ett förbilligande av anläggningskostnaderna framför allt genom att nedbringa byggnadsvolymer, särskilt för daghemmens del. Denna uppfattning har bestyrkts av de utredningar som kommittén redovisar i kap. 10 angående kostnaderna för s.k. standarddaghem resp. standardför-

skola. Av kap. 10 framgår, att kostnaderna för ett sådant »standarddaghem» skulle kunna hållas vid omkring 2 400 kronor samt kostnaderna för förskola vid omkring 1 750 kronor per plats. Såsom framgår av kap. 10 anser kommittén att kommunerna böra stimuleras att mera allmänt uppföra sådana enklare men fullt acceptabla institutioner. Kommittén har också vid utformningen av sitt förslag till anläggningsbidrag ansett att kommunerna icke böra erhålla större bidrag än som erfordras för att uppföra dylika institutioner. Kostnaderna för eventuell överstandard böra därför kommunerna själva stå för.

Kommittén är medveten om att de fördrade standardinstitutionerna draga större underhållskostnader än en permanent byggnad samt att de även ha en kortare livslängd. Man kan dock ifrågasätta, om det är försvarligt att just för barnstugeverksamheten, som är underkastad en ständig utveckling, bygga alltför »fastlåsta» institutioner. Kommittén vill även framhålla, att man icke kan använda dessa standardinstitutioner såsom mall att gå efter, om man tvingas bygga större institutioner.

Som ovan nämnts, förekommer i fråga om skolmåltider även ett särskilt inventariebidrag. Detta har föranletts av att antalet barn är så ytterst varierande i de olika skolorna. Eftersom inventariebehovet icke står i någon direkt proportion till antalet barn utan kostnaderna bli relativt sett lägre, ju större antalet barn är, har det varit nödvändigt att i detta fall ge särskilda regler för inventariebidraget.

Motsvarande förhållanden föreligga icke i fråga om inventarier i barnstugorna. Någon avsevärd skillnad i behovet av inventarier — räknat per plats — har man icke att utgå ifrån, varför bidrag härtill kan utmätas efter mer schablonmässiga grunder. Enligt kommitténs mening kunna kostnaderna för den första uppsättningen inventarier med fördel inräknas i anläggningskostnaderna och bidragsunderlaget bestämmas med hänsyn härtill.

Med dessa utgångspunkter har kommittén stannat för ett bidragsunderlag å 2 000 kronor per plats. Detta underlag skall gälla för såväl förskola som daghem. Vad det förra slaget av institutioner angår må framhållas, att med antalet platser avses det antal som samtidigt kan användas. Om sålunda en förskola i två omgångar kan mottaga sammanlagt t.ex. 40 barn per dag, skall antalet platser anses vara 20.

Det föreslagna beloppet, 2 000 kronor, ligger som synes något högre än den nyss angivna siffran för anläggningskostnaderna för förskolor. Med tanke på att underlaget även är avsett att inkludera inventariestkostnaderna, har kommittén ansett sig böra höja denna siffra något.

Ett inrättande av barnstuga efter *inköp* av en för verksamheten lämplig byggnad erbjuder icke några andra problem än de redan avhandlade. För sådana fall föreslår kommittén i princip samma villkor som i fråga om nyanläggning.

Ett särskilt förhållande måste emellertid i detta sammanhang beaktas. Kommittén förutsätter såsom ovan anförts, att enskilda institutioner, företag eller dylikt skola kunna vara intressenter i viss barnstugeverksamhet, men att statsbidrag endast skall utgå, om kommunen är ansvarig för verksamheten. Den situationen kan då inträffa, att vederbörande intressent innehar en lämplig fastighet och efter överenskommelse med kommunen överlåter fastigheten på denna i syfte att tillförsäkra kommunen högsta möjliga statsbidrag. Ett sådant förhållande synes emellertid icke motivera bidrag med högre belopp än som utgår vid ombyggnad av en kommunen redan tillhörig fastighet, vilket fall beröres här nedan.

Om en kommun, som har för avsikt att anordna barnstuga, redan innehar en byggnad, som dock först efter viss *om- eller tillbyggnad* kan göras lämpad för sitt ändamål, är förhållandet ur statens synpunkt ungefär enahanda med vad tidigare berörts. Det kunde sålunda anföras skäl att ge samma

bidrag även i sådana fall. Å andra sidan förefaller det icke rimligt att ge en kommun bidrag till kostnader, som den haft måhända långt innan frågan om inrättande av barnstuga blivit aktuell. Man skulle lika väl kunna hävda, att statsbidrag skulle utgå till redan färdigställda och i bruk tagna institutioner, vilket kommittén icke anser böra komma ifråga. Däremot böra bidrag utgå till kostnaderna för omändring av en byggnad, så att den lämpar sig för barnstugeverksamhet.

Principen om ett fast bidragsunderlag bygger på att kostnaderna för en åtgärd äro någorlunda likvärdiga i de olika fallen. Detta kan icke sägas vara förhållandet, då det är fråga om en ombyggnad. I stället har man då att räkna med mycket betydande variationer. Det enda möjliga torde här vara att utgå från de verkliga kostnaderna. Å andra sidan skulle det icke vara rimligt att medge bidrag i förhållande till hur höga kostnader som helst. Det för nybyggnad ifrågakommande bidragsunderlagsbeloppet kan naturligtvis under inga omständigheter få överskridas vid en ombyggnad. Redan detta belopp är för övrigt enligt kommitténs mening för högt, då kostnaderna för ombyggnad rimligen böra vara lägre än kostnaderna för nybyggnad. Var gränsen skall dragas är en ren skälighetsfråga. Kommittén har för sin del stannat vid att föreslå ett maximibelopp å 1 400 kronor per plats. Intill detta belopp föreslås bidraget utgå efter de faktiska kostnaderna för nybyggnaden.

Då kommittén i fråga om nybyggnad föreslagit samma bidragsunderlag för såväl daghem som förskolor, oaktat de förra ställa sig dyrare att anlägga, vore det konsekvent att på något sätt ytterligare begränsa bidragsunderlaget vid ombyggnad av daghemmen. Utan en sådan begränsning bli nämligen bidragen till daghem och förskolor helt likvärdiga vid ombyggnad intill en kostnad av 1 400 kronor per plats. En följdriktig begränsning skulle kunna åstadkommas genom att bidrag till daghemmen bestämdes i förhållande till en viss kvotdel av de verkliga kostnaderna och

intill dess det mot denna kvotdel svarande beloppet uppginge till 1 400 kronor. Kommittén har emellertid icke velat föreslå en sådan anordning, då denna synts innebära en onödig komplicering av bidragsbestämelseerna för de helt säkert relativt få fall, då frågan skulle bli aktuell.

Tillbyggnad å en fastighet, som skall användas eller redan är i bruk som barnstuga, torde i flertalet fall kunna jämföras med nyanläggning, och bestämmelserna för nybyggnad böra då tillämpas. En förutsättning måste dock givetvis vara att genom tillbyggnaden tillskapas flera platser än tidigare. Vissa praktiska svårigheter torde ibland uppkomma, då det gäller att vid en samtidig om- och tillbyggnad avgöra, hur många platser som tillkomma genom själva tillbyggnaden. Avgörande härvidlag bör icke vara hur de nytillkommande utrymmena användas, dvs. om de användas för gemensamt eller för mer speciellt ändamål, utan man får söka göra en bedömning av hur många platser som kunna hänföras till resp. den ombyggda och den tillbyggda delen av fastigheten. En del svårigheter kunna också vara förbundna med uppdelningen av kostnaderna mellan ombyggnad och tillbyggnad, vilket är av betydelse, eftersom bidraget till kostnader av det förra slaget skall beräknas i förhållande till de verkliga kostnaderna. Kommittén anser sig emellertid kunna räkna med att de här berörda svårigheterna endast sällan skola göra sig gällande och att de därför icke ha någon stor praktisk betydelse. Detta sammanhänger bl.a. med den av kommittén tidigare uttalade uppfattningen att barnstugorna icke böra göras alltför stora.

Frågan om *inbyggande av barnstugor i fastighet, som användes för annat ändamål*, har varit föremål för överväganden av bostadssociala utredningen i dess slutbetänkande, del I, med allmänna riktlinjer för den framtida bostadspolitikens jämte förslag till låne- och bidragsformer (SOU 1945: 63). I vad här är av intresse underströk utredningen till en början angelägenheten av att de nya bostadsområden, som

i fortsättningen komme till genom nybyggnad eller genom ombyggnad i stadsplanemässig skala av äldre stadspartier, utrustades med sådana anläggningar för gemensamt bruk, som kunde fungera såsom komplement till de enskilda bostäderna. Dylika anläggningar (bl.a. nämndes mödra- och barnavårdscentraler samt daghem) ansåg utredningen kunna placeras in i bostadsområdet som fristående anläggningar eller inbyggda i bostadsfastigheter. Utredningen förutsatte, att gemensamhetsanläggningar skulle kunna inbegripas i det finansiella stöd, som den statliga lånegivningen för bostadsändamål gäve, under förutsättning att förvaltningen av dem vore så ordnad att betryggande säkerhet för deras användning för allmännyttiga ändamål ansåges föreligga. Efter att ha erinrat om att anläggningsbidrag till samlingslokaler, som förvaltades av organisationer, utginge i form av räntefria, stående delar av bostadslånen, anförde utredningen vidare (s. 568—569):

Endast i ett hänseende synes det utredningen finnas skäl att i härvarande sammanhang framlägga konkret förslag, nämligen beträffande daghem, lekskolor och liknande anläggningar för kollektiv tillsyn av barn. Behovet av sådana anläggningar är mycket stort och det finns anledning att antaga, att den kommande utvecklingen på arbetsmarknaden och den inverkan, denna skapar på hushållsorganisationen, skall komma behöva att ytterligare växa. I sitt betänkande rörande daghem och lekskolor (stat. off. utr. 1943:9) med förslag till driftsbidrag har befolkningsutredningen utan framläggande av utformat förslag framhållit behovet jämväl av anläggningsbidrag, förslagsvis motsvarande halva anläggningskostnaden, för att befordra tillkomsten av välinrättade lokaler för ifrågakvarande ändabål. I anknytning härtill vill bostadssociala utredningen föreslå, att i samband med beviljandet av statliga bostadslån viss del av detta skall kunna utgöra en räntefri stående del där av vederbörande kommunala organ, godkända anläggning för kollektiv tillsyn av barn inrymmer i bostadsanläggning. Med hänsyn till önskvärdheten av att dylika anläggningar få stor spridning inom bostadsområdena vill utredningen föreslå, att bidraget i form av räntefri, stående låneomedel utmättes till ett belopp av 15 000 kronor, vilket täcker större delen av anläggningskostnaden för en liten anläggning. Detta belopp skulle hållas fixt intill den gräns, där bidraget motsvarar 50 % av den

faktiska anskaffningskostnaden, och över nämnda gräns utgöra halva anläggningskostnaden.

Propositioner angående vissa åtgärder till främjande av bostadsförsörjningen ha framlagts för riksdagen 1947 och senare år. Frågan om statsbidrag till barnstugor har emellertid icke berörts i dessa.

Kommittén har för sin del icke funnit anledning att såsom sitt upptaga det ifrågakvarande förslaget. I princip böra samma synpunkter gälla beträffande statsbidrag till barnstuga, vilken inbyggts i annan fastighet, som beträffande övriga barnstugor, i den mån barnstuga av det förra slaget ur allmänna synpunkter anses vara lämplig samt tillfredsställande utförd. Den bör sålunda icke vara utestängd från bidrag av den typ kommittén föreslår, såvida kommunen gentemot staten står såsom huvudman för barnstugan. Såvitt fråga är om barnstuga, som inbyggts i souterrängvåning i hyreshus, kan man dock, såsom i tidigare sammanhang berörts, stundom draga dennas lämplighet i tvivelsmål. Ett generellt medgivande av statsbidrag i dylika fall synes kommittén icke böra komma i fråga.

En ytterligare begränsning av statsbidraget till sådan barnstuga synes böra införas, på så sätt att bidragsunderlaget fastställs till lägre belopp än i fråga om övriga barnstugor. Härför talar — förutom de ovan anförda skälen — den omständigheten att anläggningskostnaderna för en inbyggd barnstuga i allmänhet bli lägre. Ett lämpligt belopp för bidragsunderlaget anser kommittén vara 1 400 kronor per plats.

Det återstår slutligen att behandla frågan om bidrag till *förhyrda lokaler* för barnstugeverksamheten. I detta sammanhang må erinras om att skoldistrikt, som förhyr undervisningslokaler eller lokaler för barnbespisning, äger åtnjuta hyresbidrag med $\frac{1}{3}$, av den erlagda hyran eller av det lägre belopp, som enligt ortens pris kan vara skäligt. Då bestämmelsen härom, vilken för undervisningslokalernas del fun-

nits alltsedan den nuvarande statsbidragskungörelsens tillkomst år 1936, icke ändrades vid den sedermera företagna graderingen av bidragen till anläggande av folkskolebyggnader, torde detta sammanhånga med att man visserligen ansett ett förhållande av undervisnings- och dylika lokaler i vissa fall vara ändamålsenligt men mera betraktat en sådan anordning såsom tillfällighetsbetonad. Det har då icke framstått såsom önskvärt att genom ett mera frikostigt hyresbidrag eventuellt avhålla kommunerna från att själva uppföra skolor.

Kommittén är av den uppfattningen, att de anförda synpunkterna äga tillämpning även å barnstugeverksamheten. Den anser sålunda, att visst hyresbidrag bör utgå men att ett permanent förhållande av lokaler icke bör uppmontras. Därav drar kommittén emellertid icke den slutsatsen, att en gradering av hyresbidraget icke bör förekomma. I stället vill kommittén åstadkomma en begränsning av hyresbidraget på det sättet, att bidragsunderlaget sättes relativt lågt. Med ett fast dylikt bidrag av samma storlek för daghemmen och förskolorna synes man få den följdiriktigaste utformningen av statsbidragssystemet.

Såsom bidragsunderlag har kommittén funnit skäligt föreslå 40 kronor per plats och år.

B. Driftsbidrag

Bidrag till den kvalificerade personalens löner.

Kommittén har vid sin behandling av driftsbidraget ansett sig böra avskilja kostnaderna för löner till den pedagogiskt utbildade personalen från övriga driftskostnader. Anledningen härtill är närmast att kommittén ansett det önskvärt att uppmontra kommunerna till att i möjligaste mån anlita pedagogiskt utbildad personal genom att i sådant fall låta särskilt bidrag utgå. Om kommunerna däremot utan tvingande anledning ej anlita pedagogiskt utbildad personal, bör enligt kommitténs mening icke utgå något lönebidrag, även om

skäl kunna vara för handen att lämna bidrag till övriga driftskostnader.

I förtydligande syfte må här framhållas, att sådan personal, som på sätt berörts i kap. 14 erhållit dispens efter individuell prövning av tillsynsmyndigheten, i statsbidragshänseende bör vara jämställd med pedagogiskt utbildad personal.

De löner som här avses äro lönerna till *föreståndarinnor och barnträdgårdslärarinnor*, i den mån dessa fylla angivna kompetenskrav. Statsbidraget till lönerna bör i princip utgå i förhållande till de verkliga kostnaderna. I motsats till vad nu gäller bör därvid bidragsunderlaget utgöras av den totala lönekostnaden, sålunda bl.a. inberäknat det enligt lönebestämmelserna utgående rörliga tillägget. I lönekostnaderna böra även inräknas pensionskostnader, enär rätten till pension helt är att jämställa med en löneförmån. I de fall kommunerna ombesörja pensioneringen genom att teckna försäkring för sina befattningshavare, få försäkringspremierna givetvis ingå i lönekostnaderna.

Om man sålunda vid bestämmandet av bidragsunderlaget i princip utgår från kommunernas verkliga kostnader för lönerna, måste dock vissa spärrbestämmelser införas, eftersom man självfallet icke kan eller bör förhindra de kommuner som så önska att tillerkänna befattningshavarna högre löneförmåner än de av kommittén förutsatta, i kap. 14 angivna förmånerna. En extra löneförmån, oavsett vilken form denna får, bör dock helt bekostas av den kommun som beslutar denna. I bidragsunderlaget för lönerna böra sålunda icke få ingå andra lönekostnader än sådana som äro i överensstämmelse med de av staten fastställda maximibeloppen. För egen del får kommittén härutinnan hänvisa till vad kommittén uttalat i kap. 14.

Det bör icke heller vara kommunerna förbehållet att själva bestämma det antal lärarinnor som för varje institution må anses behöfligt utan detta får ankomma på tillsynsmyndigheten, som i förväg bör lämna uppgift härom till kommunerna. Vill någon kommun anställa kvalificerad

personal utöver det av tillsynsmyndigheten medgivna antalet, bör kommunen ensam svara för de härigenom uppkommande extra kostnaderna.

Såsom tidigare framhållits, har kommittén ansett bidragsprocenten böra bestämmas på samma sätt i fråga om samtliga bidrag till barnstugeverksamheten. Skäl kunna visserligen anföras för att låta lönebidraget utgå med överlag 100 %, dvs. att helt överflytta lönekostnaderna på staten. En sådan ordning skulle kunna sägas stå i överensstämmelse med den princip för kostnadsfördelningen mellan staten och kommunerna, som kommittén anslutit sig till. Kommittén har emellertid — särskilt med hänsyn till den nuvarande ekonomiska krisituationen — icke funnit sig böra gå så långt. Det skulle också te sig egenomligt, om staten utbetalade lönebidrag med 100 % i fråga om en icke obligatorisk uppgift såsom barnstugeverksamheten, då detta icke är fallet beträffande en verksamhet av så utpräglat obligatorisk art som t.ex. folkskoleväsendet. Under dessa förhållanden har kommittén ansett den konsekventaste utformningen av statsbidragssystemet vara att bidragsprocenten bestämmas på samma sätt i fråga om lönerna som då det gäller å ena sidan övriga driftskostnader och å andra sidan anläggningskostnader.

Bidrag till övriga driftskostnader

Beträffande de vid sidan av lärarlönerna liggande driftskostnaderna är det givet att dessa kunna påverkas av kommunernas åtgärder. Viss andel av dessa kostnader bör därför läggas på kommunerna. Vad därvid angår bidragsprocenten anser sig kommittén, utan att ytterligare utveckla de tidigare anförda synpunkterna, kunna förorda, att denna bestämmas på samma sätt som i fråga om anläggningskostnaderna. Vad som i förevarande sammanhang närmast behöver diskuteras är alltså hur bidragsunderlaget skall fastställas.

Bland dessa driftskostnader må nämnas kostnader för värme, vatten, lyse, försäk-

ringar, underhåll av lokaler och inventarier, administration m.m. samt för kokerska, städerska och annan dylik personal. Nämnade kostnader komma givetvis att i viss mån variera, och det skulle ställa sig svårt att effektivt kontrollera dessa. Med hänsyn härtill och till vad tidigare anförts rörande bidragsunderlagets lämpliga utformning har kommittén ansett sig böra med ett av omständigheterna betingat undantag föreslå ett fast bidragsunderlag för ifrågavarande driftskostnader.

De nuvarande driftsbidragen utgå med visst belopp per vård dag. Kommittén har för sin del velat *sätta bidraget i relation till antalet vårdplatser*. Detta innebär icke att bidrag skall utgå med samma belopp, oavsett hur lång tid under året som verksamheten bedrives, utan endast att man i detta sammanhang bör kunna bortse från tillfällig bortovaro, som ju knappast kan påverka kostnaderna i nämnvärd grad. Blir bortovaron av längre varaktighet eller definitiv får man förutsätta att den uppkomna vakansen fylls. En given följd av den ifrågasatta ordningen är däremot att bidrag icke kommer att utgå vid överbeläggning å institutionerna. Denna konsekvens finner kommittén vara önskvärd.

Eftersom en del barnstugor ej hållas öppna under hela året, måste såsom antytts bidraget anpassas härtill. Detta bör ske genom att man som en andra faktor inför antalet *verksamhetsdagar*. Genom att multiplicera antalet av tillsynsmyndigheten fastställda vårdplatser med antalet verksamhetsdagar får man det antal dagar för vilket bidrag skall utgå.

Det bör måhända framhållas, att man vid bestämmandet av driftsbidraget kan behöva räkna med ett annat antal vårdplatser än i fråga om anläggningsbidraget, nämligen i det fall att en institution användes för två olika grupper barn.

Kommittén har låtit verkställa olika undersökningar rörande driftskostnaderna på barnstugorna *bortsett* från lönerna för den pedagogiskt utbildade personalen. Den genomsnittliga kostnaden per vårdplats synes år 1950 kunna beräknas till 70 öre

per dag för förskolorna och kr. 3:— för daghemmen. Med ledning härav vill kommittén förorda följande bidragsunderlag.

Förskolorna utgöra som nämnt den typ av barnstugor, som kommittén i första hand anser böra växa fram runt om i vårt land. Bidragsunderlaget bör därför i möjligaste mån ansluta sig till de verkliga kostnaderna. Att sträcka sig så högt som till 70 öre per dag har kommittén dock icke velat göra, då man i så fall skulle för vissa institutioner kunna komma upp till bidrag på mer än 100 % av de verkliga kostnaderna. Ett rimligt bidragsunderlag synes erhållas, om det sättes till 60 öre per dag.

För *daghemmen* har kommittén ansett en restriktivare hållning vara motiverad även i fråga om driftsbidraget. Med utgångspunkt från å ena sidan den reduktion av underlaget för anläggningsbidraget till daghemmen, som kommittén förordat, och å andra sidan den normala relationen mellan daghemmens och förskolornas verkliga driftskostnader har kommittén kommit till att driftsbidragsunderlaget bör sättas dubbelt så högt för daghemmen som för förskolorna, dvs. till kr. 1:20 per dag.

Beträffande *halvdaghemmen* synes det naturligaste vara att sätta driftsbidragsunderlaget till hälften av daghemmens. För att i någon mån markera det önskvärda i att denna barnstugeform mera allmänt inrättas, vill kommittén emellertid förorda ett bidragsunderlag för dessa av 80 öre per dag. Även för *eftermiddagshemmen* vill kommittén sätta ett bidragsunderlag av 80 öre per dag.

Med hänsyn till att *familjedaghemmen* ännu äro en relativt ny vårdform och enligt kommitténs mening böra underkastas försöksverksamhet, vill kommittén icke förorda något statsbidrag till de kommunala kostnaderna för familjedaghemmen.

Vad slutligen angår *jordbruksdaghemmen* inta dessa fortfarande en särställning. Under sådana förhållanden finner kommittén det vara ofrånkomligt att här utgå från de verkliga kostnaderna.

För övriga barnstugor och former av barn tillsyn — parklek, lekplatser, barnparkeringar, barnhagar etc. — har kommittén icke ansett sig böra föreslå något driftsbidrag eftersom kostnaderna här icke äro av den storleksordning som vid t.ex. daghem och förskolor och det bidrag till den kvalificerade personalens löner, som i förekommande fall kan utgå, får anses utgöra tillräcklig stimulans för kommunerna.

C. Ett övergångssystem

De av kommittén här föreslagna statsbidragen äro i vissa avseenden lägre än vad som enligt kommitténs mening vore befogat för en så viktig kommunal angelägenhet som barnstugeverksamheten måste sägas utgöra. Kommittén har emellertid känt sig bunden av statsfinansiella hänsyn samt av den återhållsamhet som nu präglar statsmakternas ställningstagande till nya utgifter för statsverket. Det torde kunna befaras att någon ändring härutinnan icke kan komma till stånd inom de närmaste åren. Det föreslagna statsbidragssystemet bör vad beträffar de enskilda bidragsbeloppen därför närmast karakteriseras som ett *övergångssystem*. Kommittén vill dock betona att de principer som detta system fotats på synts kommittén så viktiga att de snarast böra föreläggas riksdagen för prövning. När de ekonomiska förutsättningarna äro annorlunda än vad de f.n. te sig böra enligt kommitténs mening de nu föreslagna beloppen för bidragsunderlaget och bidragsprocenten på nytt upptagas till prövning av statsmakterna.

Organisation

A. Gällande bestämmelser m. m.

De bestämmelser, som reglera verksamheten inom den halvöppna barnavården¹, finnas intagna i barnavårdslagen i den form denna fick genom 1945 års lagstiftning i ämnet (lag den 22 juni 1945 nr 503). Dessa bestämmelser kompletteras dels av Kungl. Maj:ts stadga om barnavårdsanstalter (den 22 juni 1945, nr 506), dels av socialstyrelsens kungörelse med föreskrifter och anvisningar rörande statsbidrag till institutioner för halvöppen barnavård (SFS 98/1949). För att bestämma och avgränsa lagens tillämpningsområde gives i 39 § en definition på begreppet barnavårdsanstalt; varje sådan anstalt är underkastad tillsyn av barnavårdsnämnden i den kommun, där den är belägen: »Med barnavårdsanstalt förstås i denna lag för barns vård och uppfostran avsedd anstalt, som ej är att hänföra till sjukhus, sjukhem, anstalt för abnorma eller vanföra, skola tillhörande barna- och ungdomsvården eller skoldistrikt tillhörigt skolhem.» De uppräknade undantagna anstalterna stå icke under tillsyn av barnavårdsnämnden. Alla andra anstalter, barnhem, barnkolonier, daghem, lekskolor (barnträdgårdar), eftermiddagshem etc. räknas som barnavårdsanstalter.

¹ Med hänsyn till de hänvisningar som i detta avsnitt fortlöpande göras till lagtext och kungörelser användes företrädesvis den nu officiella benämningen halvöppen barnavård i stället för barnstugeverksamhet.

Särskilda slag av barnavårdsanstalter äro barnhem, barnkolonier och anstalter för halvöppen barnavård.

I den mån en viss institution för barns vård och uppfostran icke kan anses tillhöra någon av de i lagtexten i 39 § särskilt angivna kategorierna, skola å densamma tillämpas de bestämmelser, vilka gälla för barnavårdsanstalter i allmänhet; bland dessa märkas särskilt bestämmelserna om tillsyn. Där så erfordras äger socialstyrelsen med bindande verkan fastslå, till vilket slag av barnavårdsinstitutioner en viss anstalt för barns vård och uppfostran är att hänföra. Det ankommer således på socialstyrelsen att i tveksamma fall avgöra, huruvida en viss barnavårdsanstalt är att anse som anstalt för halvöppen barnavård eller ej.

Innan barnkoloni eller anstalt för halvöppen barnavård (daghem, lekskolor [barnträdgårdar], eftermiddagshem) för första gången träder i verksamhet, skall anmälan därom göras hos socialstyrelsen samt hos barnavårdsnämnden i den kommun, där anstalten är avsedd att drivas.

Den lokala tillsynen över barnavårdsanstalterna inom varje kommun åligger barnavårdsnämnden. Tillsynen innefattar således både barnhem, anstalter för halvöppen vård och barnkolonier. Tillsynsskyldigheten omfattar plikt att tillse, att verksamheten vid anstalterna bedrivs med iakttagande av gällande bestämmelser. Vidare skall tillses, att förhållandena därstädes äro sådana, att där intagna barn

erhålla tillfredsställande vård och uppfost-
ran. Särskild uppmärksamhet skall ägnas
vården av späda barn. Nämnden har rätt
att, om så prövas nödvändigt, låta verk-
ställa undersökning av förhållandena å
barnavårdsanstalt.

Varje barnavårdsanstalt bör ha en sty-
relse. Detta gäller även då landsting eller
kommun är innehavare av anstalten. För
varje barnavårdsanstalt skall finnas en
läkare, som åtagit sig att övervaka hälso-
tillståndet hos såväl de intagna barnen
som anstaltens personal samt att utöva till-
syn över vårdavdelningarna.

Allmänna villkor för föreståndarinne-
kompetens vid barnavårdsanstalter äro följande: Föreståndarinna för barnavårds-
anstalt bör ha undergått för uppgiften
lämpad utbildning i barnavård samt äga
praktisk erfarenhet av barnavård och ett
hems skötsel. Därutöver gäller för före-
ståndarinna för spädbarns- eller mödrahem
eller daghem för spädbarn, att hon skall
ha undergått särskild utbildning i vården
av späda barn. Dispens härifrån kan givas
av socialstyrelsen, om föreståndarinna
ändå finnes skickad att förestå anstalten.

Vid varje barnavårdsanstalt — alltså
även anstalt för halvöppen vård — skall
föras journal, upptagande intagna barns
namn, födelseår och -dag, föräldrars eller
förmyndares namn, hemort, eventuella åtgärder från barnavårdsnämndens sida, anledning till intagning och förhållanden, som böra föranleda, att särskild uppmärksamhet ägnas barnet. Löpande anteckningar böra göras av såväl föreståndarinna som läkare angående barnets hälsotillstånd, uppförande m.m.

Den som driver barnavårdsanstalt skall, där kalenderår är räkenskapsår, varje år före den 1 april samt, där budgetår är räkenskapsår, före den 1 september insända berättelse över föregående års verksamhet till barnavårdsnämnden, länsstyrelsen och socialstyrelsen.

Enligt 21 och 41 §§ barnavårdslagen åligger det *socialstyrelsen* att leda och övervaka verksamheten bl.a. vid institutioner för halvöppen barnavård. De när-

mare föreskrifterna härom återfinnas i stadgan om barnavårdsanstalter. Enligt 1 § i denna stadga åligger det socialstyrelsen att med biträde av statens inspektör för barnavård leda och övervaka den slutna och halvöppna barnvården inom riket och främja dess ändamålsenliga utveckling. Socialstyrelsen har bland annat att utfärda allmänna anvisningar rörande härmed sammanhängande frågor samt att följa länsstyrelsernas och barnavårdsnämndernas verksamhet för övervakning av barnavårdsanstalterna och lämna dessa myndigheter vägledning och bistånd. Det heter vidare i 3 §, att socialstyrelsen för utövande av tillsyn över barnavårdsanstalterna äger att underkasta dylik anstalt inspektion samt infordra uppgifter rörande dess verksamhet och övriga förhållanden.

Socialstyrelsen har vidare att mottaga anmälningar jämlikt 41 § mom. 3 barnavårdslagen angående nyinrättade anstalter för halvöppen barnavård samt att pröva ansökningar om statsbidrag till dylika anstalter.

Det organ inom socialstyrelsen, som närmast handhar frågor rörande den halvöppna barnvården, är avdelningen för halvöppen barnavård inom socialstyrelsens barnavårdsbyrå.

Som ovan sagts kommo institutionerna inom den halvöppna barnvården genom 1945 års barnavårdslagstiftning att lyda under barnavårdslagen. Detta innebär för *länsstyrelsernas* del, att dessa äro tillsynsmyndighet även för den halvöppna barnvården (20 §). Länsstyrelsen har att med biträde av sin barnavårdsassistent vaka över att verksamheten vid de särskilda barnavårdsanstalterna i länet bedrives i enlighet med gällande bestämmelser och i övrigt på sådant sätt att där intagna barn erhålla tillfredsställande vård och uppfost-
ran. Barnavårdsassistenten skall alltså förutom sin uppgift att utöva tillsyn över de egentliga barnhemmen och över fosterbarnsvården även ha tillsyn över och kunna lämna råd och upplysningar angående institutioner för halvöppen barnavård.

På det lokala planet är det, som nämnts,

barnavårdsnämnderna, som ha att utöva den inspektion och kontroll, som är föreskriven i barnvårdslagen.

I fråga om förvaltningen av de kommunala institutionerna finnas inga bestämmelser om viss kommunal förvaltningsmyndighet. Skiftande praxis har utbildats på detta område. Kommittén återkommer till detta i det följande där även den praktiska utformningen av barnavårdsnämndernas verksamhet såsom tillsynsorgan närmare behandlas.

B. Kommitténs förslag

I. Lagstiftningsfrågor

Barnvårdslagens väsentliga uppgift är att reglera barnvårdens sociala sidor. Lagen talar visserligen helt allmänt t.ex. i 2 § 2 mom., om att barnavårdsnämnd »bör verka för förbättrad barn- och ungdomsvård och i sådant syfte, i den mån förhållandena därtill föranleda, söka främja tillkomsten och utvecklingen av barnvårdsanstalter ävensom andra åtgärder till barns och ungdoms välfärd». En stor del av barnvårdslagens bestämmelser avse emellertid speciella förhållanden såsom omhändertagande för samhällsvård, övervakning och inrättande av barnhem etc. Barnstugeverksamhetens uppgifter ligga väsentligen på andra områden. Dess pedagogiska uppgifter äro enligt kommitténs mening det primära och verksamheten bör också i framtiden främst inriktas på en utbyggnad av förskolorna. Härtill komma de olika problem, som sammanhånga med de varierande former av mer eller mindre fast organiserad barntillsyn, vilka vuxit fram under senare år och som onekligen torde påkalla ökad uppmärksamhet från samhällets sida. Barntillsynens speciella förhållanden och särskilt det positiva och uppbyggande draget i barnstugorna bör enligt kommitténs uppfattning få komma till klart uttryck i lagbestämmelser. Olika utvägar kunna härvidlag tänkas i anslutning till de organisationsförslag, som i det följande framläggas.

I anslutning till alternativ I i följande organisationsförslag synes det lämpligt, att de lagbestämmelser, som skola reglera barnstugeverksamheten, inarbetas i barnvårdslagen. De kunna där lämpligen kvarstå i den avdelning av 5 kap., där barnvårdsanstaltens verksamhet regleras. Avdelningen bör förslagsvis benämnas »Barnvårdsanstalter och institutioner för barntillsyn». Om alternativ II beträffande den centrala organisationen väljes, synes däremot en *särskild* lag om barnstugor och institutioner för barntillsyn böra tillskapas.

Dessutom torde det vid sistnämnda alternativ, som — enligt vad som kommer att närmare utvecklas i fortsättningen — innebär att tillsynen överflyttas på skolmyndigheterna, bli nödvändigt att dels göra vissa ändringar i barnvårdslagen, dels komplettera lagarna om församlingsstyrelse och om skolstyrelse i vissa kommuner med bestämmelser, där denna nya uppgift för de lokala skolorganen fastslås genom en hänvisning till den särskilda lagen. Ändringarna i barnvårdslagen påkallas framför allt av att denna lag ju f.n. innehåller bestämmelser om anstalter för halvöppen barnvård, vilka bestämmelser måste utgå. Beträffande de nya uppgifter, som vid alternativ II läggas på skolmyndigheterna, må i detta sammanhang endast nämnas, att enligt kommitténs förslag det i första hand blir folkskolestyrelsen, som kommer att fungera som lokalt tillsynsorgan för barnstugorna och övriga institutioner för barntillsyn liksom det lokala ansvaret för verksamheten vid dessa institutioner i sista hand kommer att åvila den borgerliga kommunen. I de skoldistrikt, där den borgärliga kommunen ännu ej omhänderhar skolväsendet enligt lagen om skolstyrelse i vissa kommuner, böra motsvarande uppgifter anförtros åt skolrådet resp. församlingen (ev. särskilt skoldistrikt). Sistnämnda form för skolväsendets handhavande torde dock efter den nya kommunindelningens genomförande bli sällsynt.

I bägge alternativen böra lagbestämmelserna eljest i första hand reglera vad som bör förstås med barnstuga och de övriga

former av organiserad barntillsyn, på vilka lagens bestämmelser böra tillämpas, samt i vad mån och till vilken myndighet anmälan enligt nuvarande barnavårdslagen 41 § 3 mom. skall ske. Vidare böra finnas bestämmelser om tillsyn och inspektion av verksamheten och om åtgärder mot förekommande missförhållanden motsvarande 42 och 42 a §§. Sistnämnda bestämmelser komma att något närmare behandlas i de avsnitt i den följande framställningen, som behandla den centrala tillsynsmyndigheten och den lokala organisationen. Den såsom alternativ II föreslagna särskilda lagen bör härjämte innehålla regler, som säkerställa ett samarbete mellan de ansvariga folkskolestyrelserna och barnavårdsnämnderna. Dessa nämnders sakkunskap och erfarenhet böra nämligen utnyttjas av skolmyndigheterna vid deras arbete för att befärma barnstugeverksamhetens utveckling och tillsynen över denna verksamhet och övriga institutioner för barntillsyn.

För att verksamheten vidare skall få den omfattning, som svarar mot de lokala behoven i varje särskilt fall och på mest ändamålsenliga sätt inordnas i det lokala planeringsarbetet på t. ex. bostadsförsörjningens område, böra sådana bestämmelser inryckas i lagen att i första hand kommuner med förslagsvis minst 10 000 invånare åläggas att upprätta plan för barnstugor och barntillsyn, vilken plan bör underställas den centrala tillsynsmyndigheten (se även s. 167—168).

Begreppet barnstuga bör noggrant avgränsas gentemot sådana former av organiserad barneftersyn, där det icke är fråga om att *regelbundet* mottaga barn för fostern eller vård t.ex. mera tillfälligt anordnade s.k. »barnparkeringar» eller »kyrk-barnkammare». Frågan om denna gränsdragning har aktualiserats genom en skrivelse den 30 november 1948 till socialstyrelsen från Stockholms stads barnavårdsnämnd med begäran om socialstyrelsens uttalande över vilka slag av halvöppen barnavård, som ha anmälningsskyldighet jämlikt 41 § 3 mom. barnavårdslagen och som

skola stå under nämndens tillsyn jämlikt 42 § samma lag.

Socialstyrelsen uttalade i sitt svar på denna skrivelse bl.a. följande:

Gränserna för vad som kan betraktas som anstalt för halvöppen barnavård är i lagen ganska oklara. Då denna verksamhet till så nyligen existerat utan någon som helst kontroll, fanns redan vid den nya barnavårdslagstiftningens tillkomst mycket varierande former och dessa variationer ha sedan snarare ökat än minskat främst beroende på samhällets otillräckliga resurser att erbjuda familjen hjälp med barnen i olika situationer men även på bristande upplysning hos den stora allmänheten om barns behov av en betryggande uppväxtmiljö. Ur flera synpunkter måste det nog anses lyckligt, att definitionen av en anstalt för halvöppen barnavård under den första utbyggnadstiden gjorts ganska tänjbar. I första hand avser lagstiftningen givetvis de för statsbidrag accepterade formerna av halvöppen barnavård, daghem, barnträdgård och eftermiddagshem. Annan verksamhet, där barn vårdas mera regelbundet men under andra beteckningar, bör givetvis också betecknas som barnavårdsanstalter. För mera oregelbundna former som det här aktuella fallet »kyrk-barnkammare» kan dock knappast anmälningsplikt föreligga. I så fall skulle även söndagsskolor, dans- och musikskolor, barngymnastik etc. höra till samma kategori. Styrelsen är dock medveten om, att mera fasta direktiv så småningom bör utformas även för dylik verksamhet.

Kommitténs uppfattning i denna fråga överensstämmer i stort sett med den av socialstyrelsen uttalade. Härvid har som samlingsbenämning för de anordningar för barntillsyn, som omfattas av lagen, valts institution för barntillsyn. Begreppet *institution för barntillsyn* bör avgränsas att gälla sådana institutioner, som *regelbundet* mottaga barn för vård och uppfostran under viss del av dygnet antingen i härför särskilt inrättade lokaler eller under andra i vederbörlig ordning godkända former. Någon inskränkning i anmälningskyldigheten bör icke föranledas därav, att barnen mottagas endast vissa dagar i veckan. Bland dessa anmälningspliktiga institutioner utgöra *barnstugorna* en grupp, som bör omfatta — förutom de egentliga förskolorna — formerna daghem, jordbruksdaghem och eftermiddagshem. En annan typ av dessa institutioner utgör *familjedag-*

hemmen. Genom den föreslagna definitionen böra nämligen de familjedaghem vara underkastade offentlig kontroll som förmedlas genom den lokala tillsynsmyndigheten eller som mottaga minst fem barn för regelbunden tillsyn och vård. Anmälningsskyldighet bör vidare föreligga för s.k. *barnparkeringar*, som äro särskilt inrättade för detta ändamål och som regelbundet mot avgift mottaga barn för tillsyn. Även i detta fall bör dock anmälningsskyldigheten begränsas till sådana institutioner, som mottaga minst fem barn på en gång i lokalen.

Övriga former för barneftersyn, t.ex. kyrkbarnkammare och andra tillfälliga barnparkeringar, barnpromenader och annan tillfällig barneftersyn utomhus etc. torde för närvarande icke böra underkastas anmälningsskyldighet och kontroll enligt den nu ifrågakvarande lagstiftningen.

2. Den centrala tillsynsmyndigheten

Som tidigare framhållits är socialstyrelsen för närvarande tillsynsmyndighet för barnstugeverksamheten. Det har emellertid sedan länge och de senaste åren mera bestämt än tidigare ifrågasatts, om icke denna verksamhet hellre borde inordnas under skolöverstyrelsens verksamhetsområde. Man hänvisar därvid till att det centrala i barnstugeverksamheten är och förblir förskolorna samt att de pedagogiska syften, som även daghemmen måste söka ge uttryck för, bättre skulle kunna vinna gehör inom ett ämbetsverk, där de pedagogiska synpunkterna dominera.

Kommittén vill med anledning av denna diskussion påpeka, att redan 1941 års befolkningsutredning i sitt betänkande från 1943¹ ifrågasatte, om icke »lekskoleundervisningen» borde vara underkastad pedagogisk inspektion genom skolöverstyrelsen. Med hänsyn till att två inspekterande myndigheter härigenom skulle skapas, ansåg sig befolkningsutredningen emellertid inte

böra föreslå en dylik ordning. I stället borde socialstyrelsen få tillgång till lämplig expertis och handha även den pedagogiska inspektionen.

I propositionen till 1943 års riksdag (nr 339) uttalade sig departementschefen emellertid för att skolöverstyrelsen skulle handha den pedagogiska inspektionen av ifrågakvarande institutioner. Motiveringen för detta ställningstagande var, att det pedagogiska innehållet i förskolefostran vore av sådan art, att det inte kunde skiljas från den pedagogik, som berör de lägsta klasserna i folkskolan. Riksdagen anslöt sig till det i propositionen framlagda förslaget och beslut föreligger sålunda på att skolöverstyrelsen i *pedagogiskt* hänseende skall vara tillsynsorgan för barnstugorna.

I särskild skrivelse till Kungl. Maj:t av den 21 nov. 1944 anhöll emellertid skolöverstyrelsen att tills vidare bli befriad från denna sin uppgift och verksamheten har sedan dess fortgått utan någon inspektion från skolöverstyrelsens sida.

Man har sålunda velat se en markerad gräns mellan barnstugornas sociala och pedagogiska uppgifter. Otvivelaktigt ha också barnstugorna betydelsefulla sociala uppgifter främst när det gäller heldagsvården. Men även daghemmen måste enligt kommitténs mening betraktas såsom först och främst pedagogiska institutioner till stöd för hemuppfostran, vilkas egentliga karaktär icke ändras därigenom att tillsynen av barnen utsträcker utöver den tid, som gäller i förskolorna. Kommittén anser således, att det icke bör komma i fråga, att man vad det gäller tillsynen delar upp förskolor och daghem på olika ämbetsverk.

Även utbildningen av barnträdgårdslärarinnor i förskoleseminarierna står för närvarande under tillsyn av socialstyrelsen. Redan befolkningskommissionen hade dock 1938 funnit det naturligt, att förskoleseminarierna inspekterades av skolöverstyrelsen² och befolkningsutredningen anslöt sig i sitt förslag om statligt stöd till dessa seminarier av den 8 januari 1945 principi-

¹ Se SOU 1943: 9 sid. 62 ff.

² Se SOU 1938: 20 sid 30 ff.

ellt till samma linje, ehuru den föreslog, att tillsynen tills vidare skulle utövas av socialstyrelsen. Motivet härför var, att skolöverstyrelsen hos Kungl. Maj:t begärt att tills vidare icke behöva besätta den konsulentbefattning för den halvöppna barnavården, om vars inrättande 1943 års riksdag fattat beslut.

Enligt kommitténs mening finnas välgående skäl för en lösning av de centrala organisationsfrågorna såväl inom socialstyrelsens som skolöverstyrelsens ram. Med hänsyn härtill har kommittén avstått från att förorda någondera av dessa lösningar utan anser, att frågan om den centrala tillsynsmyndigheten bör avgöras av statsmakterna. Kommittén framlägger därför i det följande två alternativa förslag i fråga om den centrala organisationen. De närmare skäl, som kunna anföras för en lösning i den ena eller den andra riktningen, behandlas i det följande i anslutning till respektive förslag.

ALTERNATIV I. SOCIALSTYRELSEN TILLSYNSMYNDIGHET

Vissa skäl tala otvivelaktigt för att den nuvarande ordningen i fråga om central tillsynsmyndighet icke rubbas. Det bör sålunda först erinras om att ingrepp i ett ämbetsverks administration och uppbyggnad ofta brukar verka störande. Det kan visserligen sägas, att barnstugeverksamheten icke tillhört socialstyrelsens verksamhetsområde mer än i sju år, varför ett avskiljande av dess arbetsuppgifter icke torde bli alltför svårt. Under denna tid har det emellertid visat sig särskilt betydelsefullt för styrelsen att genom barnstugeverksamheten stå i omedelbar kontakt med hem och barn vilka leva under normala förhållanden, detta i desto högre grad som styrelsens barnavårdande verksamhet i övrigt i stor omfattning rör barn, vilka på grund av olyckliga familjeomständigheter eller ogynnsamma uppväxtmiljöer måste omhändertagas av samhället. Barnstugeverk-

samheten tillför sålunda styrelsen värdefulla impulser och understryker speciellt vikten av förebyggande åtgärder i form av pedagogisk fostran redan under förskoleåldern för att trygga barnens sociala anpassning till samhället. För styrelsen innebär vidare barnstugeverksamheten ständigt kontakt med en *positiv* och för familjerna stimulerande och glädjeric kommunal arbetsuppgift av helt annan art än åtskilligt annat i barnavårdsmyndigheternas verksamhet. Härtill kommer, att barnstugeverksamheten även i framtiden måste ta ställning till sociala problem och frågor, vilket kan anses motivera, att den centrala tillsynsverksamheten för barnstugorna ligger kvar inom det centrala ämbetsverk, som i vidaste mening har översyn av social- och barnavården till arbetsuppgift.

Det kan slutligen framhållas, att socialstyrelsen på andra områden har hand om undervisningsuppgifter, och alltså icke även när man bortser från styrelsens överinseende över barnstugeverksamheten kan sägas stå främmande inför pedagogisk verksamhet. Sålunda handhar socialstyrelsen t.ex. fortbildningskurser för personal inom ungdomsvårdsskolorna och leder utbildningen av personal för den sociala hemhjälpsorganisationen.

I. Nuvarande arbetsuppgifter för socialstyrelsens avdelning för halvöppen barnavård

De arbetsuppgifter, som för närvarande åvila socialstyrelsen i dess egenskap av central tillsynsmyndighet för den halvöppna barnavården, spänna över ett ganska vitt fält. De handhavas av en särskild avdelning inom styrelsens första byrå, den s.k. barnavårdsbyrån. I första hand märkas de nödvändiga *administrativa uppgifter*, som statsbidrags- och anmälningsförfarandet innebär. Sålunda tillställas ansökningar om statsbidrag styrelsen årligen från så gott som samtliga barnstugor med undantag av de privata. Bidragen ha hittills utbetalats halvårsvis i efterskott en-

ligt exakta uppgifter, som tillställts styrelsen efter varje halvår. Jordbruksdaghemmen ha lämnat särskilda ansökningar med redovisning efter säsongens slut. Härjämte har avdelningen sökt samla visst statistiskt material om barnstugeverksamheten.

En betydelsefull insats har avdelningen gjort beträffande *rådgivning och inspektion*. Som ett mått på denna kan anföras, att antalet tjänsteresor för de två tjänstemän, som inom avdelningen haft konsulterande uppgifter i dessa frågor, under 1947 uppgick till sammanlagt 63, omfattande 197 resdagar. På dessa tjänsteresor hölls 32 föredrag. Under 1948 var antalet tjänsteresor 70, omfattande sammanlagt 218 resdagar, varjämte 39 föredrag hölls. Åtskilliga orter ha dessutom begärt besök, men icke medhunnits. Av siffrorna framgår klart, att avdelningen haft en mycket omfattande reseverksamhet, vilken också avsett goda resultat i form av ett givande samarbete med lokala myndigheter, arkitekter, styrelser, personal etc.

Väsentliga arbetsuppgifter ha vidare åvilat socialstyrelsen i dess egenskap av central *tillsynsmyndighet för förskoleseminarierna*. Härvid har avdelningen utövat en fortlöpande inspektion av undervisningen vid de 6 förskoleseminarierna, svarat för anordnandet av kompletteringskurser, praktikhandledarkurs etc.

Slutligen har avdelningen haft att yttra sig om *ansökningar om byggnadstillstånd, amorteringslån, arvsfondsbidrag* etc. för barnstugor. Ett icke obetydligt arbete har nedlagts på *granskning av ritningar* till ny- och ombyggnader, vilka inlämnats av enskilda arkitekter för bedömning. Avdelningen har dessutom ofta själv lämnat förslag till ombyggnader. Härjämte har en betydande *upplysningsverksamhet* utövats genom olika tryckta eller stencilerade råd och anvisningar.

Den nyssnämnda avdelningen inom barnavårdsbyrån består av följande personal:

1 konsulent (Ce 24)

2 amanuenser

1 skrivbiträde (delvis utnyttjat av barna-

vårdsbyrån). Avdelningen har även gemensamt kansli med barnavårdsbyrån.

Beredning och föredragning av statsbidragsärenden har vidare intill 30 juni 1950 uppdragits åt en av Kungl. Maj:t förordnad sakkunnig, vilken dessutom tjänstgjort som statens inspektör för förskoleseminarierna, avlönad med ett årsarvode av kr. 3 000:—. Till avdelningens förfo- gande står i och för konsultationer av medicinsk expertis ett arvodesbelopp på 500 kr., varjämte ritningar etc. vid behov granskas av en konsulterande arkitekt mot ett mindre arvode. Denna konsulterande arkitekt är således inte årsanställd utan anlitas i likhet med läkaren endast i vissa fall.

2. Arbetsuppgifter inför framtiden

Enligt kommitténs uppfattning torde den centrala tillsynsmyndigheten för barnstugeverksamheten i framtiden få ökade arbetsuppgifter. Den av kommittén föreslagna utbyggnaden, närmast konkretiserad i en 10-årsplan för verksamheten 1951—60, kommer otvivelaktigt att ställa ökade krav på det anlitate tillsynsorganet. Det föreslagna nya statsbidragssystemet med såväl anläggnings- som driftsbidrag, vilka i princip skola utgå till alla barnstugor, som fylla vissa uppställda villkor, torde föranleda en icke obetydlig ökning av *de administrativa uppgifterna* med statsbidrag och anmälningar. Särskild uppmärksamhet bör i framtiden även ägnas åt frågan om *aktuell statistik* kring barnstugeverksamheten. Önskvärt vore sålunda, att årliga rapporter kunde publiceras om drifts- och byggnads-kostnader, vårdkostnader per plats och barn från landets olika delar, avgifter, sjukstatistik etc. Ett rikhaltigt *bildarkiv* borde vidare uppläggas. I detta sammanhang torde även uppmärksammas behovet av populära *broschyrer*, utförligare råd och arvisningar kring barnstugeverksamheten t.ex. om lokalernas planlösning och inredning, åtgärder för att förhindra luftvägsinfektioner etc. Önskvärt vore även att en broschyr på engelska kunde utges om de

svenska daghemmen och förskolorna. Under de senaste åren ha nämligen vid upprepade tillfällen önskemål uttryckts i den riktningen såväl från utlandet som socialt intresserade utländska besökare i vårt land.

De väsentligaste arbetsuppgifterna böra emellertid liksom hittills ligga på *rådgivningen till kommuner och enskilda*. Det goda samarbete, som socialstyrelsens avdelning för halvöppen barnavård redan lyckats uppnå med kommuner och enskilda, bör fördjupas och befästas. För att detta skall kunna ske fordras enligt kommitténs uppfattning bl.a., att en sakkunnig person alltid står till förfogande på avdelningen, vilket för närvarande ofta icke är fallet. Av tidigare meddelade siffror framgår, att avdelningens personal i stor omfattning de senaste åren genom täta resor ute i landet bidragit till att förstärka kontakten med kommunerna. Emellertid bör denna reseverksamhet utvidgas, eftersom rådgivningen i stor utsträckning måste ske på orten, vilket särskilt gäller de nu så talrika fallen av omplanering av gamla fastigheter till daghem etc. Dessutom erfordras fortlöpande konferenser med kommunala myndigheter och föredrag för allmänheten. En intensivare kontakt med föräldrarna och ökad »föräldrafostran» kommer också att för framtiden ställa stora krav på det centrala organets rådgivande verksamhet och direkta initiativ. Rådgivningsverksamheten blir av särskilt stor betydelse beträffande jordbruksdaghemmen, eftersom en rådgivning på ort och ställe genom täta besök därvid är nödvändig och även av kommunerna starkt uppskattad på grund av de provisoriska förhållandena och den ofta okvalificerade personalen.

Det synes kommittén uppenbart, att centralorganets framtida uppgifter beträffande barnstugorna icke enbart kunna inskränkas till allmän rådgivningsverksamhet. I högre grad än tidigare bör centralorganet vara riktgivande vid barnstugornas utbyggnad i vårt land samt verka stimulerande på kommunerna särskilt i och för anordnande av förskolor. Det torde vara ofrånkomligt,

att en förstärkning härvid måste ske av den arbetskraft, som det centrala tillsynsorganet för närvarande disponerar över. Även ur de övriga synpunkter, som böra beaktas vid en utbyggnad av barnstugeverksamheten, torde en förstärkning av centralorganets personal vara påkallad.

Samtliga barnstugor i landet skola liksom hittills stå under centralorganets *tillsyn och inspektion*. Detta bör i framtiden innebära, att representant för den centrala myndigheten i ökad utsträckning kan besöka varje institution. För att inspektionerna inte skola få karaktären av enbart kritisk kontroll kräves emellertid, att vederbörande tjänsteman har relativt god tid vid varje besök, dels för att få en ordentlig uppfattning om det inre livet och rytmen på varje barnstuga och inte bara de yttre detaljerna, dels för att få tillfälle till diskussioner med såväl personal som styrelse. Kommittén förutsätter emellertid, att den statliga inspektionen över barnstugeverksamheten icke blir alltför omständlig eller ingående, utan att kommunerna i görligaste mån på egen hand få träffa de lämpligaste dispositionerna för verksamhetens utformning under iakttagande av de allmänna anvisningar och bestämmelser, som komma att utfärdas. Liksom hittills bör dock det centrala tillsynsorganet, då allvarliga missförhållanden föreligga vid en institution för barn tillsyn utan att åtgärder från huvudmannens eller de lokala tillsynsorganens sida vidtagas för att avhjälpa dessa missförhållanden, äga meddela förbud mot att barn mottagas på institutionen. Självfallet blir ett så allvarligt ingripande nödvändigt endast i undantagsfall och då framförallt i fråga om barnstugor. Beträffande familjedaghem och barnparkeringar bör f.ö. befogenheten att meddela förbud i första hand ligga hos de lokala organen. De bestämmelser, som reglera nu angivna förhållanden, återfinnas i 42 a § i kommitténs förslag till ändringar i barnavårdslagen.

Viktiga och väsentligt utvidgade uppgifter tillkommer i framtiden det centrala organet beträffande *förskoleseminarierna*. Enligt kommitténs förslag i kap 13. skall

nämligen den centrala tillsynsmyndigheten utreda och lämna förslag vid förståtligandet av de nuvarande förskoleseminarierna, vilket förutsätter ett delvis detaljerat utredningsarbete i kontakt med de olika seminarierna och/eller förhandlingar med vederbörande städer och organisationer. Den centrala tillsynsmyndigheten för förskoleseminarierna bör vidare verka för en successiv allmän höjning av utbildningsstandarden. Detta bör bl.a. ske genom de i kap. 13 föreslagna föreståndarinnekurserna, praktikhandledarkurserna, fortbildningskurserna etc. Även om styrelsen icke alltid kommer att direkt stå som arrangör för alla dessa kurser, är dess medverkan vid deras uppläggning nödvändig.

Av det tidigare anförda torde framgå, att en ökning av det centrala tillsynsorganets arbetsuppgifter blir oundviklig i framtiden samt att en förstärkning av personalen därvid blir påkallad. Inför en sådan utveckling kan den invändningen resas, att det borde vara möjligt att vissa arbetsuppgifter decentraliseras och överflyttas till regionala och lokala myndigheter. Kommittén vill också erinra om att decentraliseringsutredningen i sin promemoria (nr 17) angående decentraliseringsfrågor inom socialstyrelsens verksamhetsområde i detta sammanhang bl.a. anför vissa synpunkter och förslag, som beröra det administrativa förfarandet kring barnstugeverksamheten.

I fråga om anmälningsskyldigheten anförde decentraliseringsutredningen följande:

Den anmälningsskyldighet rörande öppnande av barnkoloni eller anstalt för halvöppen barnavård, som enligt 41 § barnavårdslagen skall fullgöras till socialstyrelsen och barnavårdsnämnd, synes utredningen även böra ske till länsstyrelserna för att dessa såsom länsorgan skola kunna följa verksamheten och utöva viss tillsyn däröver. Lämpligast synes förfarandet böra ordnas så, att anmälningsskyldigheten skall fullgöras till barnavårdsnämnden och länsstyrelsen i det län, där kolonien eller anstalten är belägen. Å länsstyrelsen bör ankomma, att underrätta socialstyrelsen om gjorda anmälningar.

Decentraliseringsutredningen har också upptagit frågan om förfarandet vid pröv-

ning, uträkning och utbetalande av statsbidrag till diskussion. Utredningen framhöll i denna fråga följande:

Beträffande statsbidrag till anstalter för den halvöppna barnavården har utredningen övervägt, huruvida icke det beträffande statsbidrag till barnhem förordade förfarandet skulle kunna göras tillämpligt. Utredningen har emellertid funnit sig icke för närvarande böra närmare ingå på denna fråga med hänsyn till att densamma torde ingå i det åt 1946 års kommitté för den halvöppna barnavården lämnade utredningsuppdraget, men förutsätter att utredningen beredes tillfälle framföra sina synpunkter därå, sedan nämnda kommitté slutfört sitt arbete.

Det förordade förfarandet innebär i kort-
het att prövning, uträkning och utbeta-
lande av statsbidrag till barnstugor skulle
överflyttas från socialstyrelsen till länssty-
relserna, som skulle åläggas att före be-
stämd tid varje år till Kungl. Maj:t in-
komma med beräkning av det enligt läns-
styrelsens bedömande erforderliga anslags-
beloppet för statsbidrag till barnstugeverk-
samheten inom länet nästpåföljande bud-
getår.

Med den omfattning som barnstugeverk-
samheten för närvarande har och inom de
närmaste årtiondena kan väntas få stå
emellertid enligt kommitténs mening icke
mycket att vinna för det centrala organet
genom en dylik decentralisering av arbets-
uppgifterna, vilket snarast skulle bidra
till en ökad byråkratisering. Länsstyrel-
serna förfoga icke heller för närvarande
över den sakkunskap på området, som
vore önskvärd för dessa uppgifter. Under
den utbyggnadsperiod, som enligt kom-
mitténs förslag förestår i fråga om barn-
stugeverksamheten, är det vidare enligt
kommitténs mening av väsentligt större
betydelse, att bästa möjliga kontakt finnes
emellan institutionerna ute i landet och det
centrala organet. Av dessa anledningar
anser kommittén, att någon decentralise-
ring för närvarande icke bör komma i
fråga vare sig av anmälning förfarandet
eller av prövningen av statsbidragsansök-
ningar.

Kommittén föreställer sig emellertid, att

barnstugeverksamheten i en framtid kan komma att nå sådan omfattning att det blir nödvändigt med särskilda regionala konsulenter eller inspektriser. Dessa konsulenter skulle då jämväl hos länsstyrelsen biträda med prövningen av statsbidragsärendena. Det centrala organets uppgifter skulle därefter främst komma att ligga på det planerande och allmänt rådgivande området, varför den personal, som centralt sysslade med dessa frågor, därefter borde kunna väsentligt inskränkas. I detta sammanhang förtjänar nämnas, att i de mest tätbefolkade departementen (departement motsvarar närmast de svenska länen) i Frankrike, där förskoleinstitutionerna sortera under skolväsendet, för några år sedan funnos 28 specialutbildade förskoleinspektriser, medan i de mindre departementen kontrollen handhades av småskoleinspektörerna. Frågan om en dylik framtida decentralisering torde uppmärksammas i samband med länsstyrelsernas väntade omorganisation.

3. Tillsynsmyndighetens organisation

Med stöd av vad som i det tidigare anförts anser kommittén, att en upprustning och förbättring av den organisation, som står till socialstyrelsens förfogande i och för tillsynsuppgifterna är nödvändig. Uppenbart är nämligen, att denna organisation är för knappt tilltagen och antalet befattningar för litet för att ens de nuvarande arbetsuppgifterna skola kunna medhinnas i önskvärd utsträckning. Inför en framtida utbyggnad måste den berörda personalen därför förstärkas. Av särskild vikt har kommittén ansett det vara, att den personal, som handlägger dessa frågor, såsom hittills beredes en relativt självständig ställning inom socialstyrelsen. Detta synes kommittén lämpligen kunna ske genom att den nuvarande avdelningen utbrytes från barnavårdsbyrån och omvandlas till en självständig avdelning, förslagsvis benämnd *barnstugeavdelningen*. Dess chef bör ha byrådirektörs tjänsteställning och tillika vara statens inspektör för förskole-

seminarierna samt föredragande inför styrelsen i frågor om barnstugor, barn tillsyn och förskoleseminarier. Avdelningens personal bör i övrigt vid verksamhetens nuvarande omfattning innefatta tre högre tjänstemän. Förutom denna personal med speciell kompetens och erfarenhet av frågor rörande barnstugorna torde viss amanuens- och biträdespersonal vara erforderlig. Kommittén vill dessutom föreslå, att en konsulterande arkitekt knytes till avdelningen mot visst årligt arvode. Av särskild vikt är slutligen, att de medicinska frågorna kring barnstugeverksamheten — även sedan de infektionsundersökningar vilka bl.a. redovisats i bil. 7 och kap. 9 avslutats — alltfört ägnas ingående uppmärksamhet och att avdelningen ständigt kan stå i kontakt med en läkare med speciell erfarenhet på det socialpediatriska området. Denna fråga synes kommittén lämpligen böra lösas på så sätt att till socialstyrelsen i dess helhet knytes en medicinsk expert, vilken bör stå till styrelsens förfogande i alla frågor, som beröra dess barnavårdande verksamhet. Denna läkare torde lämpligen böra anställas mot ett årligt arvode vars storlek torde få bestämmas i särskild ordning.

Barnstugeavdelningen bör i enlighet med vad som ovan anförts få följande sammansättning:

I byrådirektör tillika statens inspektör för förskoleseminarierna (Ca 31).

I konsulent i förste byråsekreterares tjänsteställning (Ce 27).

I konsulent i byråsekreterares tjänsteställning (Ce 24).

I amanuens.

I skrivbiträde.

En utvidgning av personalorganisationen till denna omfattning innebär, att en ny byrådirektörstjänst tillkommer, att konsulenten i lönegrad Ce 24 uppflyttas i lönegrad Ce 27 samt att den ena av de två nuvarande amanuensbefattningarna ombildas till en konsulentbefattning i Ce 24.

ALTERNATIV II. SKOLÖVERSTYRELSEN TILLSYNSMYNDIGHET

Kommittén har i det föregående föreslagit vissa förstärkningar av den personal, som inom socialstyrelsen skall handha tillsynen över barnstugeverksamheten. I samband därmed anfördes vissa skäl för att verksamheten borde kvarstå under denna centrala myndighet. Emellertid kunna, som nämnts, åtskilliga argument också anföras för en överflyttning av denna tillsynsuppgift till skolöverstyrelsen.

Det kan sålunda nämnas, att skolkommissionen i sitt betänkande med förslag till riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling¹ pekat på en rad förhållanden, som på det lokala planet göra ett intimare samarbete mellan barnstugorna och det egentliga skolväsendet önskvärt. Även kommittén har i kap. 6 s. III ff visat hur ett vidgat samarbete mellan förskola-skola bör vara av största värde för bägge parter. Ett sådant samarbete kan helt naturligt lättare komma till stånd om inte blott förskolorna utan hela barnstugeverksamheten är inordnad under samma centrala och lokala myndighet som skolan.

Som tidigare framhållits ha förskoleinstitutionerna i en rad andra länder i motsats till vad som är fallet i Sverige, knutits till skolväsendet. Så är fallet i t.ex. Frankrike, Belgien, franska Schweiz, USA och England. Kommittén vill vidare särskilt framhålla värdet av att den psykologisk-pedagogiska forskningen genom förskolornas samordning med det egentliga skolväsendet skulle vinna större enhetlighet. Som exempel kan nämnas det goda experimentalfält för t.ex. arbetsskoleidén, som förskolorna skulle kunna erbjuda.

I sitt utlåtande (SOU 1949:35) över 1940 års skolutrednings betänkande och 1946 års skolkommissions principbetänkande har skolöverstyrelsen understrukt vikten av att förskolorna organisatoriskt anknutes till skolväsendet i övrigt. Skol-

överstyrelsen uttalar i detta sammanhang följande:

»Överstyrelsen delar utredningarnas uppfattning om behovet av förskoleinstitutioner och att dessa böra vara frivilliga. Det är nödvändigt, att de emellertid icke ensidigt få karaktär av barnvårdsanstalter. Förskoleinstitutionerna ha självfallet också ett allmänt uppfostringssyfte. Deras pedagogiska funktion är så framträdande och betydelsefull, att det är fullt naturligt, att förskoleinstitutionerna — såsom från utredningshåll också allmänt förordats — organisatoriskt anknutas till skolväsendet i övrigt, dock utan att därigenom förlora sin egen karaktär.

Enligt överstyrelsens mening är det nämligen särskilt viktigt, att förskoleinstitutionerna, ehuru de ha vissa fostringsuppgifter gemensamma med småskolan, icke komma att inriktas på skolmässig undervisning i vanlig mening utan få behålla sin karaktär av lekskolor. Därför och även med hänsyn till smittorisken är det önskvärt, att de i fråga om lokaler, där så är möjligt, hållas skilda från de egentliga skolorna.»

Det kan också nämnas, att Sveriges Barnträdgårdslärares Riksförbund i yttrande över skolkommissionens ovan nämnda betänkande uttalat sig för förskolornas anknutning till skolväsendet. Det heter i detta yttrande bl.a.:

Det synes oss riktigt att förskoleinstitutionerna betraktas »som en till skolväsendet i övrigt organiskt anknuten del, som sorterar under den gemensamma skolstyrelsen», dock bör beaktas att detta icke får innebära, att skolan flyttas ned i den bemärkelsen att man begär inprägling av visst lärostoff etc. redan på detta stadium.

Här må även erinras om att Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund i ett utlåtande över betänkandet om Familjeliv och hemarbete (SOU 1947:29) ifrågasatt om icke »våra förskoleinstitutioner (barnträdgårdar, lekskolor etc.) borde överflyttas från social- till skolöverstyrelsen». Skälet härtill angavs vara att ifrågasatt verksamhet var i hög grad av rent pedagogisk art och därför borde inordnas som ett tidigt led i skolans uppgifter.

Det bör vidare anföras, att skolöversty-

¹ SOU 1948: 27 sid. 185 ff.

relsen som bekant ingalunda står främmande för sociala frågor. De fria skolmåltiderna äro härvid bara *ett* exempel på de stora insatser, som inom skolans ram göras på det rent familjesociala området.

I fråga om förskoleseminarierna förefaller det även vara till stor fördel om tillsynen kunde utövas av skolöverstyrelsen. Detta understrykes ytterligare om man tar i betraktande skolkommissionens förslag om en förskolelinje vid åtminstone en av de projekterade pedagogiska lärarhögskolorna. Enligt kommitténs mening bör emellertid hela barnstugeverksamheten, och sålunda även förskoleseminarierna, vara inordnad under en och samma centrala myndighet. I motsats till befolkningsutredningen anser sig kommittén sålunda icke böra förordna, att enbart tillsynen över förskoleseminarierna överflyttas till skolöverstyrelsen.

Alternativet med skolöverstyrelsen som central tillsynsmyndighet innebär bl.a. att den befogenhet, socialstyrelsen f.n. har att vid förekommande allvarliga missförhållanden i en institution av nu avsett slag meddela förbud mot att barn vidare mottagas å institutionen, överflyttas på skolöverstyrelsen. Liksom förut föreslagits under alternativ I bör dock enligt kommitténs mening förbud mot fortsatt verksamhet vid familjedaghem och barnparkerings i första hand meddelas av det lokala organet, dvs. vid detta alternativ, folkskolestyrelsen.

I den händelse alternativet med skolöverstyrelsen som central tillsynsmyndighet bedömes som det lämpligaste, bör den nuvarande personalen inom socialstyrelsens barnavårdsbyrås avdelning för halvöppen barnavård överflyttas från socialstyrelsen till skolöverstyrelsen och där närmast få bilda en särskild rotel. Denna rotel förutsättes självfallet få samma omfattning och arbetsuppgifter som nyss föreslagits för den ifrågasatta avdelningen inom socialstyrelsen. Roteln bör benämnas *förskoleroteln* och bör enligt kommitténs mening inom skolöverstyrelsen även omhändertaga de hittills i vårt land ganska försummade arbetsuppgifterna kring föräldrakontakt, för-

äldraföstran etc. Den föreslagna förskoleroteln inom skolöverstyrelsen bör få följande sammansättning:

I förskolekonsulent tillika statens inspektör för förskoleseminarierna (Ca 31).

I konsulent i förste byråsekreterares tjänsteställning (Ce 27).

I konsulent i byråsekreterares tjänsteställning (Ce 24).

I amanuens.

I skrivbiträde.

Frågan om den medicinska och byggnadstekniska expertisen för förskoleroteln inom skolöverstyrelsen förtjänar vidare uppmärksamhet. Skolöverstyrelsens alltmör ökade arbete med skolhälsovården och därmed sammanhängande problem gör att man knappast torde kunna pålägga skolöverläkaren eller biträdande skolöverläkaren ytterligare arbetsuppgifter i form av t.ex. tillsyn även av hälsovården inom förskoleinstitutionerna. Lämpligast synes kommittén vara, att man för detta ändamål till skolöverstyrelsen knyter en pediatrikt utbildad läkare, vilken mot ett lämpligt avvägt årligt arvode får biträda vid handläggning av dessa samt övriga angränsande frågor, vilka skolöverläkaren eller biträdande skolöverläkaren överlämnar till vederbörande. Med hänsyn till den väntade omfattningen av ärenden rörande skolbyggnader etc. torde man knappast kunna förvänta, att den personal, som inom skolöverstyrelsen byggnadstekniskt granskar skolbyggnadsärendena även kan hinna med att behandla frågor rörande barnstugorna etc. Dessa fordra även arkitektoniskt och byggnadstekniskt en speciell erfarenhet, som för närvarande icke är tillgänglig inom byggnadsroteln. Det torde emellertid vara svårt att närmare precisera, hur en lämplig förstärkning av byggnadsrotelns personal bör ske, innan större erfarenhet vunnits rörande barnstugornas inverkan på byggnadsrotelns arbetsbörda. Erforderliga medel härför torde tillsvidare utgå från den i överstyrelsens avlöningsstat uppförda förslagsvis betecknade anslagsposten till arvoden och särskilda ersättningar till inspektörer och sakkunniga biträden m.m.

Kommittén vill till sist framhålla, att frågan om skolöverstyrelsen som eventuell central tillsynsmyndighet för barnstugeverksamheten även beaktas vid den utredning om skolöverstyrelsens framtida organisation, som under 1949 påbörjats av de s.k. skolöverstyrelsesakkunniga. Kommittén förutsätter — i händelse ett principbeslut om skolöverstyrelsen som central tillsynsmyndighet fattas — att styrelsen får i uppdrag att närmare utforma den organisation, som under sådana förhållanden blir erforderlig, varvid lönesättningen för den ev. förskoleroteln personal förutsättes anpassad till övrig inom styrelsen anställd eller föreslagen personal.

3. Länsinstansen

För närvarande står barnstugeverksamheten i kommunerna under inspektion av såväl socialstyrelsen som länsstyrelserna. Detta har lett till en dubbelkontroll, som komplicerat arbetet och som icke kan sägas svara mot något verkligt behov. Härtill kommer att länsstyrelserna för närvarande i allmänhet icke förfoga över den speciella sakkunskap, som skulle vara önskvärd med hänsyn till barnstugornas väsentliga uppgift som pedagogiska institutioner. Kommittén har i det föregående behandlat frågan om en eventuell decentralisering av vissa delar av det centrala organets arbetsuppgifter, men kommit till den slutsatsen att en sådan decentralisering icke är aktuell i varje fall inom den närmaste 10-årsperioden.

För att nå en förenkling i det administrativa förfarandet föreslår kommittén, att länsstyrelserna befrias från skyldigheten att inspektera barnstugorna. Kommittén understryker särskilt att motivet härför icke är att söka i en önskan att »centraldirigera» denna verksamhet utan endast att minska antalet instanser, som inspektionsmässigt äro inkopplade på barnstugeverksamheten. Däremot skola länsstyrelserna självfallet ha kvar det allmänna överinseendet över verksamheten. Kommit-

tén föreslår därför ingen ändring i 20 § barnavårdslagen, där länsstyrelsernas skyldighet att ha uppsikt över samhällets barnavård är fastslagen. Denna paragraf avser efter orden endast i barnavårdslagen omnämnd verksamhet, varför det skulle kunna ifrågasättas att vid alt. II tillfoga en erinran om länsstyrelsernas allmänna överinseende över de under skolmyndigheterna lydande institutionerna för barn tillsyn. Detta har dock icke ansetts nödvändigt. Däremot torde länsstyrelserna genom ett uttryckligt stadgande i den särskilda lagen vid detta alternativ böra göras till besvärsmyndighet vid klagan över folkskolestyrelses åtgärd i anledning av missförhållande vid sådan institution. (Jfr 19 § lagen om skolstyrelse i vissa kommuner och 68 § lagen om församlingsstyrelse.)

4. Den lokala organisationen

Den praktiska utformningen av den verksamhet, som barnavårdsnämnderna såsom *tillsynsmyndighet* för institutioner inom den halvöppna barnavården ha att bedriva uppvisar stora olikheter de olika kommunerna emellan. Den främsta orsaken härtill är givetvis den variation i arbetsuppgifterna, som är en följd av den halvöppna barnavårdens olika utbyggnad i kommunerna. I det stora flertalet av rikets barnavårdsnämnder finnas sålunda icke särskilda tjänstemän för denna gren av barnavårdsnämndens verksamhet. Men i den mån institutionernas antal växer inom en kommun har i regel framträtt ett behov av en särskild tjänsteman, som helt ägnar sig åt dessa uppgifter. Härvid är givetvis tillgången på personer med tillräckliga kvalifikationer av avgörande betydelse. Hösten 1950 hade 8 städers barnavårdsnämnder särskilda konsulenter eller inspektriser för den halvöppna barnavården. Dessa städer voro: Stockholm, Göteborg, Malmö, Norrköping, Uppsala, Örebro, Västerås och Sundbyberg. Konsulenternas eller inspektrisernas uppgifter äro i allmänhet

att såväl handha ledningen av städernas egna institutioner som att verka för barnstugornas planmässiga utbyggnad och att vara rådgivande organ på området. I de båda största städerna, Stockholm och Göteborg, har behovet framtingat en ytterligare utbyggnad av den lokala administrativa verksamheten. I Göteborg bildades sålunda 1941 av barnavårdsnämnden det s.k. centralförbundet, som är en sammanslutning av alla de organisationer och institutioner, som inom Göteborg bedriva daghems- och förskoleverksamhet. En av centralförbundets viktigaste uppgifter är att verka för en ytterligare utveckling av arbetet bland barnen i förskoleåldern. Centralförbundet har kontakt med stadsplanemyndigheterna och kontakten med de olika stadsdelarnas problem upprätthålles vidare genom att barn- och ungdomsråden utse representanter till centralförbundet. Centralförbundet skall skapa likformighet i de olika institutionernas verksamhet genom upplysning och rådgivning till varje institution men också genom kontrollerande inspektion. Rådet skall också granska institutionernas anslagskrav, som sedan går vidare till barnavårdsnämnden. Centralförbundet består utom av representanter för institutionerna även av två representanter från vardera stadsfullmäktige och barnavårdsnämnden. Barn- och ungdomsråden utse även, som nämnts, representanter och stadens barnhygieniker är självskriven ledamot i rådet. Centralförbundet har två arvodesanställda tjänstemän, en konsulent, som ur pedagogisk synpunkt skall hålla kontakt med institutionerna, samt en sekreterare.

Centralföreningen för daghem och lek-skolor i Stockholm är i viss mån en motsvarighet till Göteborgs centralförbundet. Centralföreningen är betydligt äldre och bildades redan 1919 som en sammanslutning av föreningar, stiftelser etc. som drevo institutioner för halvöppen barnavård. Dess uppgifter är emellertid inte av helt samma art. Centralföreningen är främst en administrativ avläggare till barnavårdsnämnden och handhar kontakten mellan barnavårdsnämnden och de institutioner, som

icke drivas i stadens egen regi. Sålunda gå alla anslagsansökningar från icke-kommunala institutioner genom centralföreningen, som har att taga ställning till och lämna utlåtande i ärendet innan det vidarebefordras till barnavårdsnämnden. I övrigt skall Centralföreningen tillhandagå sina medlemmar med upplysningar och råd i lönefrågor och instruktionsfrågor samt även i viss utsträckning hjälpa till vid personalanskaffning. I centralföreningens styrelse, som består av 7 ledamöter, ingå numera 4 representanter för barnavårdsnämnden och 3 representanter för de olika föreningarna etc. Centralföreningens kansli har 3 tjänstemän anställda. Dessa ha helt administrativa uppgifter. För konsultativ verksamhet i fråga om institutionernas pedagogiska verksamhet och utformning i övrigt har anställts en särskild konsulent.

Även för framtiden kommer det lokala tillsynsorganets utformning att väsentligen bli beroende av barnstugeverksamhetens omfattning. Detaljerade bestämmelser böra enligt kommitténs mening icke komma i fråga på detta område. Det förefaller emellertid naturligt, att organisationen på det lokala planet i vad avser inspektion och kontroll av barnstugeverksamheten följer det centrala organets inordnande under den ena eller den andra centrala myndigheten. Barnavårdsnämnden bör sålunda vara lokalt tillsynsorgan om verksamheten centralt inordnas under socialstyrelsen, medan folkskolestyrelsen (skolrådet) bör ha denna uppgift, om verksamheten inordnas under skolöverstyrelsen. Den lokala tillsynsmyndigheten skall vara ansvarig för att barnstugeverksamheten inom kommunen bedrivs i enlighet med gällande bestämmelser samt för att den i övrigt svarar mot kommunens förutsättningar och behov på detta område. Bestämmelser härom föreslås skola intagas i 42 § barnavårdslagen resp. 6 § särskilda lagen. I sistnämnda lag torde även böra införas ett stadgande motsvarande 2 § 2 mom. barnavårdslagen om den lokala myndighetens (folkskolestyrelsen, skolrådet) skyldighet att i den mån förhållandena föranleda därtill söka främja tillkomsten

och utvecklingen av lämpliga institutioner för barntillsyn.

Såsom förut antytts böra dessa regler om ansvaret för barnstugeverksamheten m.m. kompletteras med bestämmelser om åtgärder, då för institution för barntillsyn gällande föreskrifter åsidosätts. Vid alternativ I böra dessa regler inarbetas i 42 a § barnavårdslagen. I fråga om alternativ II kräves däremot ett särskilt stadgande. Detta torde icke helt kunna utformas efter mönster av 42 a § bl.a. därför att den där stadgade befogenheten för barnavårdsnämnden att provisoriskt skilja barn från en vanskött anstalt bör stanna kvar hos nämnden och ej övergå på folkskolestyrelsen. I dessa ärenden är det överhuvud särskilt angeläget att folkskolestyrelsen samarbetar med barnavårdsnämnden. För att säkerställa detta samarbete föreslås att nämnden obligatoriskt skall höras, innan folkskolestyrelsen förbjuder, att barn mottagas i ett familjedaghem eller en barnparkering. Vidare bör nämnden alltid underrättas om folkskolestyrelsen anmäler en barnstuga för skolöverstyrelsen eller meddelar sådant förbud som nyss nämnts. För barnavårdsnämnden torde det vara av stor betydelse bl.a. med hänsyn till nämndens befattning med fosterbarnsvården att få kännedom om dessa åtgärder.

Även i fråga om den ekonomiska *förvaltningen* av de barnstugor, som äro i kommunal ägo, har skiftande praxis utbildats. Av de för närvarande 105 kommuner, i vilka barnstugeverksamheten kommunalisierats, ha i 61 kommuner särskilda styrelser inrättats för denna verksamhet. I 29 kommuner har barnavårdsnämnden hand om förvaltningen och i 5 kommuner folkskolestyrelsen.¹

Enligt kommitténs bestämda mening böra kommunerna ha största möjliga frihet att själva anordna och utforma verksamheten vid barnstugorna. Endast härigenom kan full hänsyn tagas till det lokala behovet av och de lokala förutsättningarna för barn-

stugeverksamhet. I enlighet med denna grundprincip föreslår kommittén, att kommunerna lämnas full frihet att själva bestämma vilket organ, som skall förvalta de kommunala barnstugorna.

De möjligheter, som här erbjudas sig är antingen att, såsom hittills skett i de flesta kommuner med kommunala barnstugor, särskilda styrelser för barnstugeverksamheten inrättas eller att barnavårdsnämnderna eller folkskolestyrelserna (skolråden) få sig anförtrodd denna förvaltningsuppgift. I de sistnämnda fallen kan frågan eventuellt lösas genom att en särskild nämnd eller delegation för barnstugeverksamhet inrättas inom barnavårdsnämnden eller folkskolestyrelsen. I den händelse en sådan tillskapas, böra representanter för barnträdgårdslärarinnorna samt de hem- och förvärvsarbetande mödrarna beredas plats där.

Kommitten har övervägt att i själva lagen införa en bestämmelse om dessa delegationer och särskilda styrelser för barnstugeverksamheten och deras befogenheter efter mönster av t.ex. stadgandet om mödrhjälpsdelegation i 9 § 4 mom. barnavårdslagen. Då såsom framgått av den lämnade redogörelsen nuvarande bestämmelser ansetts möjliggöra, att särskilda organ inrättades för den ekonomiska förvaltningen av denna verksamhet, har kommittén emellertid avstått från att framlägga något sådant förslag, som måhända i onödan skulle binda utvecklingen i viss riktning. Däremot bör i den särskilda lagen (alt. II) införas ett stadgande om att styrelse, läkare och erforderligt antal befattningshavare skola finnas vid varje barnstuga. Övriga bestämmelser om inrättande av och verksamheten vid institutioner för barntillsyn torde liksom hittills få meddelas i administrativ ordning (jfr stadgan den 22 juni 1945 om barnavårdsanstalter, vilken även avser anstalter för halvöppen barnavård dvs. barnstugorna).

¹ Luleå, Sigtuna, Gällivare, Örebro och Veta.

Kostnadsberäkningar

A. Barnstugorna

1. Jämförelse med nuvarande bidragssystem

För det senare kalenderhalvåret 1948 utgick statsbidrag till 415 barnstugor med tillsammans omkring 770 000 kronor. Härav utgjorde lönebidragen omkring 517 000 kronor. I syfte att belysa skillnaden ur statsverkets synpunkt mellan det av kommittén föreslagna och det nuvarande statsbidragssystemet vill kommittén framlägga följande kalkyler över hur stort statsbidraget för nämnda halvår skulle ha varit om kommitténs förslag tillämpats.

Antalet barnträdgårdslärarinnor i de 415 statsunderstödda barnstugorna var 799. Med en genomsnittslön för halvåret å 3 150 kronor, vilket belopp obetydligt översteg lönen i ortsgrupp 3 enligt löneklass 13, kommer man till ett sammanlagt lönebelopp av ungefär 2,5 milj. kronor.

Det för bidragsprocenten normerande medelskatteunderlaget i de berörda kommunerna motsvarade ungefär 18 skattekröner per invånare. Eftersom bidrag skall utgå med 40 % för kommuner med 20 skattekröner per invånare eller mer, har vid denna medeltalsberäkning icke för någon kommun räknats med högre skattekröntal än 20.

Mot det angivna medelskatteunderlaget svarar en bidragsprocent å 46. Lönebi-

draget hade alltså uppgått till ungefär 1 150 000 kronor.

Antalet vårdplatser i barnstugorna var:

i förskola	11 666
i heldaghem	7 830 och
i halvdaghem	1 760

I genomsnitt hölls förskolorna och halvdaghemmen öppna i 80 dagar och heldaghemmen i 135 dagar. Med ett bidragsunderlag per vårdplats och dag för öppet hållande av resp. kronor 0:60, 0:80 och 1:20 kommer man till ett sammanlagt bidragsunderlag av ungefär 560 000 kronor för förskolorna och 1 380 000 för daghemmen.

Det genomsnittliga antalet skattekröner per invånare, beräknat på sätt nyss angivits, utgjorde för förskolornas del knappt 17 och för daghemmens del drygt 18. Mot dessa tal svara statsbidragsprocenttal å ungefär 50 resp. 45. Driftsbidragen bli då resp. 280 000 och 620 000 kronor eller tillsammans 900 000 kronor.

För det andra kalenderhalvåret 1948 skulle alltså det av kommittén föreslagna bidragssystemet ha inneburit ett totalt statsbidrag av omkring 2 miljoner kronor mot ungefär $\frac{3}{4}$ miljon enligt nuvarande ordning.

Tänker man sig för det återstående budgethalvåret en förhållandevis lika stor frekvens å barnstugeverksamheten och bidragsgivandet som under förra halvåret, kommer man till en fördubbling av lönebi-

draget och något mer än fördubbling av driftsbidraget i övrigt, detta senare beroende på att barnstugor hållas öppna under ett större antal dagar under vårterminen. Med ett genomsnittligt antal dagar för hela året av 170 för förskolorna och halvdaghemmen samt 280 för heldaghemmen skulle det totala statsbidraget uppgå till omkring 4,2 miljoner kronor för helt år.

Statsbidragen till barnstugeverksamheten uppgå budgetåret 1950/51 till 2 milj. kr. En omläggning av nuvarande bidragssystem till det av kommittén förordade skulle i och för sig innebära en ungefärlig fördubbling av bidragen. Härtill få läggas bidrag till nya institutioner, varigenom statsbidraget inkluderande anläggnings- och driftsbidrag budgetåret 1951/52 skulle uppgå till ca 5 milj. kr.

2. Kostnaderna 1951—1960

Såsom belysts i kap. 6 s. 163 ff., räknar kommittén med att barnstugeverksamheten under 10-årsperioden fram till 1960 skall ha utbyggt i sådan omfattning att förskolorna taga hand om ungefär 35 000 och daghemmen ungefär 17 500 barn. För detta ändamål kräves ett tillskott av barnstugor motsvarande ett antal barn av resp. 19 000 och 6 500.

För perioden 1951—54 böra enligt kommitténs mening nya platser beredas 3 800 barn i förskolor och 3 250 i daghem. Då förskolorna äro avsedda att inrymma två avdelningar barn, erfordras förskolor med 1 900 vårdplatser. Under den första 4-årsperioden krävas sålunda sammanlagt 5 150 nya vårdplatser. Bidragsunderlaget för dessa utgör $(5\ 150 \times 2\ 000) = 10,3$ miljoner kronor. Att beräkna skatteunderlagets utveckling under de nämnda åren ställer sig vanskligt, men man torde i varje fall icke kunna räkna med lägre skatteunderlag än att bidragsprocenten blir högst 45. Det totala byggnadsbidraget under den första 4-årsperioden kan med ledning härav uppskattas till ett belopp understigande 5 miljoner kronor, dvs. i genomsnitt något över 1 miljon kronor per år.

För de återstående 6 åren av 10-årsperioden räknar kommittén med ett nybyggnadsbehov motsvarande 15 200 barn i förskolorna och 3 250 barn i daghemmen. Antalet nya vårdplatser blir då $(7\ 600 + 3\ 250 =) 10\ 850$. Häremot svarar ett bidragsunderlag å 21,7 miljoner kronor. Med samma utgångspunkt som nyss kommer man då till ett sammanlagt byggnadsbidrag av knappt 10 miljoner kronor.

För hela 10-årsperioden kan byggnadsbidraget uppskattas till 14 å 15 miljoner kronor.

Vad beträffar *statsbidraget till driftskostnaderna* efter det barnstugeverksamheten nått den utbyggnad kommittén ansett möjlig till 1960 — vilket förutsätter att antalet barnträdgårdslärarinnor ökas till ungefär 900 i förskolorna och 2 500 i daghemmen — kan detta, om genomsnittslönen med inräknande av ålders- och rörligt tilllägg antages uppgå till 8 400 kronor, uppskattas till omkring 17 miljoner kronor per år, varav 13 miljoner kronor i lönebidrag.

3. Kostnaderna för en mellanstor stad

Kommittén vill slutligen med ett exempel belysa de ekonomiska verkningarna i ett enskilt fall. Exemplet avser en fiktiv kommun, där befolkningssammansättningen är den för riket genomsnittliga enligt för år 1960 företagna beräkningar och där barnstugeverksamheten utbyggt ungefär i den grad, som kommittén uppsatt såsom mål för år 1960.

Kommittén har kallat den fiktiva kommunen Storköping. Denna stad antages placerad i ortsgrupp III med 20 000 invånare och 15 skattekronor per invånare. Den har 4 förskolor med vardera 20 + 20 barn och 3 daghem med vardera 30 barn. I förskolorna finnas 4 och i daghemmen 12 barnträdgårdslärarinnor. Lönen utgår för dessa med i genomsnitt 8 400 kronor.

Vid början av 1960 hade staden just färdigställt en förskola och ett daghem. Kostnaden uppgick — inklusive inventa-

rier — till 38 000 kronor för förskolan och 80 000 kronor för daghemmet.

Bidragsunderlaget för förskolan, som skall rymma två avdelningar å vardera 20 barn och för vilken antalet vårdplatser i detta sammanhang därför räknas till 20, utgör ($20 \times 2\,000 =$) 40 000 kronor, medan underlaget för daghemmet uppgår till ($30 \times 2\,000 =$) 60 000 kronor. Att staden lyckats bygga förskolan och förse denna med inventarier för en lägre totalkostnad än 40 000 kronor, spelar icke någon roll. Bidrag skall under alla förhållanden utgå å ett belopp av 2 000 kronor per vårdplats, då det är fråga om nybyggnad.

Bidragsprocenten utgör lägst 40. Eftersom staden hade mindre än 20 skattekronor per invånare, nämligen 15, skall bidrag utgå med mer än 40 %. För varje skatte-krona, varmed skatteunderlaget understiger 20 skattekronor per invånare, utgår ytterligare 3 %. Skillnaden mellan 20 och 15 är 5, och statsbidraget för Storköping skall alltså utgå med ($40 + 3 \times 5 =$) 55 %.

Byggnadsbidraget blir då för förskolan 22 000 och för daghemmet 33 000 kronor eller sammanlagt 55 000 kronor. Staden får alltså själv svara för resp. 16 000 och 47 000 dvs. totalt 63 000 kronor av anläggningskostnaderna.

Staden har till täckande av sin andel ett 3-procentigt amorteringslån med 20-årig amorteringstid. För det löpande året debiteras stadens skattebetalare endast annuiteten, som uppgår till cirka 4 200 kronor. Förhållandet har emellertid varit enahanda vid byggandet av de övriga barnstugorna, av vilka icke någon ännu är slutamorterad. På grund härav belastas årets budget med annuiteter å tillsammans 12 000 kronor.

Lärarynnelönerna uppgå till ($16 \times 8\,400 =$) 134 400 kronor. Härav täckes 55 %, dvs. 73 920 kronor av lönebidraget och på staden belöper alltså 60 480 kronor.

Förskolorna ha omfattat 160 vårdplatser och stått öppna under 170 dagar. Driftsbidrag skall då utgå för ($160 \times 170 =$) 27 200 vård dagar. Daghemmen hade 90 barn och hölls öppna under 280 dagar,

varför antalet vård dagar här är ($90 \times 280 =$) 25 200.

Driftskostnaderna utgjorde för förskolorna 22 000 och för daghemmen 78 000 kronor, vilket per vård dag motsvarar resp. 0:81 och 3:09. Dessa kostnader ha dock ingen betydelse för driftsbidragsunderlaget, eftersom detta skall bestämmas till resp. 0:60 och 1:20 kronor per vård dag. Bidragsunderlaget blir då ($27\,200 \times 0,60 =$) 16 320 resp. ($25\,200 \times 1,20 =$) 30 240 kronor.

Driftsbidraget beräknas efter 55 % till 8 976 kronor för förskolornas del och 16 632 kronor för daghemmen. Stadens kostnad uppgår till ($22\,000 - 8\,976 =$) 13 024 resp. ($78\,000 - 16\,632 =$) 61 368 kronor eller tillsammans 74 392 kronor.

I stadens skattebudget upptagas för året följande till barnstugeverksamheten hörande kostnader:

Annuiteter å de på staden belöpande anläggningskostnaderna	12 000 kr.
Lärarynner	60 480 kr.
Övriga driftskostnader	74 392 kr.
Summa	146 872 kr.

Dessa kostnader motsvara 1960 en utdebitering i staden å 49 öre per skatte-krona.

B. Utbildningen av personal

För budgetåret 1950/51 har »till utbildning av personal inom den halvöppna barnvården m.m.» anvisats ett reservationsanslag av 303 000 kronor, varav i driftbidrag till förskoleseminarier 233 000 kronor och i stipendier 70 000 kronor. Kommittén föreslår, att ett successivt förstatligande av de nuvarande förskoleseminarierna bör ske under tioårsperioden 1951—60. Genomsnittskostnaderna för statsverket för ett förstatligt enkelt förskoleseminarium komma att uppgå till 72 000 kronor per år och för ett dubbelt förskoleseminarium till 110 000 kronor brutto un-

der förutsättning att nuvarande anslag till stipendier slopas i samband med förstatligandet, då även elevavgifterna borttagas. Ett förstatligande av samtliga 1950 verk samma förskoleseminarier skulle draga en total kostnad av 542 000 kr. årligen.

I avvaktan på förstatligande av förskoleseminarierna föreslås en ökning av nu utgående statsbidrag. Ökningen — applicerad på de nuvarande seminarierna inklusive dubbelseminariet i Göteborg och enkelseminariet i Luleå — innebär för budgetåret 1951/52 en höjning av driftbidragen till förskoleseminarier från 233 000 kronor till 304 500 kronor, dvs. en ökning med 71 500 kronor. Härtill kommer 80 000 kronor i stipendier samt 15 000 kronor till en kurs för daghemsföreståndarinnor, dvs. (304 500 + 80 000 + 15 000) 399 500 kronor. I jämförelse med för budgetåret

1950/51 utgående bidrag innebär kommitténs förslag en kostnadsökning för utbildning av personal med 96 500 kronor.

Under budgetåret 1952/53 föreslår kommittén, att ytterligare ett dubbelseminarium i Norrköping tillkommer samt ett enkelseminarium i Lund. Detta innebär, att statens driftbidrag till förskoleseminarier budgetåret 1952/53 kommer att uppgå till 369 000 kronor. Härtill föreslås, att 100 000 kronor utgå i stipendier samt att 15 000 kronor anvisas till en mindre kurs för daghemsföreståndarinnor och 45 000 kronor till en tre månaders kurs för daghemsföreståndarinnor. De totala kostnaderna för statsverket budgetåret 1952/53 för utbildning av personal inom barnstugeverksamheten skulle följaktligen uppgå till (369 000 + 100 000 + 15 000 + 45 000) 529 000 kronor.

Sammanfattning

Kap. 1. Barntillsynen och samhället

På endast några få decennier har den svenska samhällsstrukturen i grund ändrat karaktär. Medan ännu 1870 nära $\frac{3}{4}$ av vårt lands befolkning levde på jordbruket är siffran i dag 27 %. Industri- och hantverksbefolkningen liksom serviceyrkena ha hastigt ryckt fram. Det industrialiserade samhället är ett faktum, liksom stadssamhället. En allt större andel av vårt folk — för närvarande över 60 % — har också bosatt sig i städer och tätorter. Mycket talar för att denna utveckling kommer att fortsätta. De nya arbets- och livsformerna ha ännu icke hunnit anpassa sig efter familjerna och ännu mindre barnen, deras behov och deras värld. Gatorna bli i regel barnens lekplatser; smålägenheter och trångboddhet äro ofta barnfamiljernas lott.

Stadssamhället ställer familjerna inför nya krav och problem, liksom de gifta kvinnornas uppträdande i förvärvslivet. Även om man är enig om barnets rätt till sin moder är det naturligt att denna utveckling tvingar familjerna till kompromisser. I stadssamhället behöva och kräva nästan alla familjer hjälp med tillsynen av sina barn. Samhället kan inte blunda längre för vad som sker i de unga familjerna, för deras problem och bekymmer med barntillsyn och barnuppfostran. Barnen böra nu sättas i centrum för samhällsplaneringen och samhällsmiljön formas så att den pas-

sar även dem, ger dem trygghet och ro. Det är en stor uppgift och innesluter krav, som spänna över hela samhällslivet.

Men även på landsbygden tränga barntillsynens problem fram — särskilt akuta bli de under jordbrukets brådaste tider vid sådd och skörd.

Barntillsynens problem äro särskilt förskoleålderns problem. Familjernas blickar ha de senaste decennierna alltmera riktats mot småbarnsinstitutionerna och deras möjligheter att hjälpa dem med barntillsynen. Även om man för barntillsynen måste tänka sig en rad olika åtgärder, ofta i enklare former och anpassade efter lokala förutsättningar och behov, är det emellertid uppenbart att samhällets väsentligaste insatser för barntillsynen måste ligga i dessa institutioner, vilka med kunskap om barnens livsrytm och förutsättningar och i samråd med föräldrarna söka skapa en så god uppväxtmiljö som det är möjligt för barnen.

Först mycket sent ha emellertid de olika institutionerna för vård och fostran av förskolebarnen blivit föremål för samhällets uppmärksamhet. Småbarnsinstitutionerna ha emellertid bakom sig en snart hundraårig historia. I stora drag tecknas i detta kapitel utvecklingen och impulserna fram till statsmakternas beslut om statsstöd till verksamheten fr.o.m. budgetåret 1944/45. Statsbidraget utgick då med 200 000 kr. men har sedan successivt ökat, så att det för budgetåret 1950/51 utgör 2 milj. kr. Statsbi-

drag för utbildning av personal har utgått sedan budgetåret 1945/46 och uppgick för budgetåret 1950/51 till ca 300 000 kr. Statsstödet har haft en stark stimulerande effekt, men den väsentligaste insatsen har gjorts av kommunerna själva.

Det nuvarande statsstödet täcker i genomsnitt endast 10 % av driftskostnaderna. Statsmakterna ha vid upprepade tillfällen förklarat att den nuvarande statsbidragsgivningen endast bör betraktas som ett provisorium i avvaktan på ett mera definitivt ställningstagande till institutionernas framtid. Tiden är emellertid — konstaterar kommittén — mogen för ett sådant ställningstagande. Förutsättningarna härför kunna synas mörka i dagens läge, men det är kommitténs uppfattning, att det inom de närmaste åren dock bör vara möjligt att väsentligt vidga denna verksamhet i vårt land, giva den stadga och fasthet samt de anställda trygghet och rimliga arbetsförhållanden. Våra barns fostran och uppväxtmiljö samt deras utveckling till socialt och psykologiskt väl anpassade ungdomar är en hela folkets angelägenhet.

Kap. 2. Institutionernas benämningar

I detta kapitel tar kommittén upp en diskussion om de olika småbarnsinstitutionernas benämningar, närmast på grund av den kritik, som från olika håll riktats mot deras terminologi. Tidigare inlägg i debatten om institutionernas benämningar refereras. Det är önskvärt — framhåller kommittén — att nu nå fram till sådana benämningar, som både äro lättfattliga och som allmänheten kan förknippa med verksamheten. Det otympliga och krångliga uttrycket »anstalter för halvöppen barnvård» bör försvinna och ersättas med benämningen *barnstugor* och i analogi därmed t.ex. statsbidrag till barnstugeverksamheten.

Beteckningen *daghem* är numera allmänt accepterad och bör vara kvar. I likhet med bl.a. skolöverstyrelsen anser kommittén att för den huvudsakligen pedagogiskt motiverade vården av förskolebarn i åldern

3—7 år bör införas den samlande benämningen *förskola* i stället för de nu använda men ofta kritiserade termerna barnträdgård, lekskola eller kindergarten. De anställda på de olika institutionerna och deras huvudmän böra emellertid få full frihet att för den inre indelning efter ålder, som alltid sker inom en institution, använda de gamla termerna, t.ex. barnkammaravdelning för 3—5 åringar, barnträdgård för 5—7 åringar. Definitioner på de övriga institutionsformerna inom barnstugeverksamheten framläggas: *eftermiddagshem, halv-daghem, familjedaghem, jordbruksdaghem* och »*barnparkering*».

De nya benämningarna — särskilt barnstuga och förskola — har kommittén tidigare givit offentlighet åt. De ha också redan accepterats på sina håll samt användas numera även i officiella sammanhang. Kapitlet slutar med en tabellarisk översikt av institutionernas benämningar med definition av de olika barnstugeformerna.

Kap. 3. Barnstugorna i utlandet

Här ges en bred och detaljrik översikt av barnstugorna i utlandet. Det framgår klart vilken betydelse man nästan överallt i utlandet tillmäter barnstugor och förskolefostran. Kapitlet behandlar med i regel fullt aktuella data och siffror utvecklingen och utbyggnaden i USA, England, Frankrike, Belgien, Holland, Schweiz, Österrike, Italien, Asien, Syd- och Latinamerika samt de nordiska grannländerna.

I USA ha de s.k. kindergartens ofta inlemmats i det allmänna folkskoleväsendet och utvecklats till förskoleklasser för 4—6 åringar. 1950 fingo ca 860 000 barn plats i dessa institutioner. I England börjar den obligatoriska skolan redan vid 5-årsåldern, varvid de två första åren bilda en »infant school». Vid sidan av dessa funnos 1949 ca 425 »nursery schools» med plats för 22 000 barn och lydande under undervisningsministeriet. Staten svarar för 50 % av kostnaderna. Daghemmen lyda under hälsovårdsministeriet och även de åtnjuta statsbidrag med 50 % av kostnaderna. År 1949

funnos ca 900 daghem med plats för ca 42 000 barn. Senaste siffror från *Frankrike* visa, att där år 1949 funnos ca 3 700 »ecole maternelles» anordnade som en lägre, frivillig avdelning inom det allmänna skolväsendet. Dessa hade 8 000 klasser, varjämte 6 000 klasser funnos i »classes enfantines». I dessa 14 000 klasser beräknades ungefär 400 000 barn i 2—6 årsåldern vistas för förskolefostran.

Förskolorna i *Belgien* ha under namn av »ecole gardiennes» nått stor omfattning. 1948 togos ca 65 000 barn emot i ca 4 140 sådana förskolor. Den kvalificerade personalens löner betalades helt av staten. Förskolorna lyda under undervisningsministeriet. I *Schweiz* äro förhållandena i de olika kantonerna skiftande, men överallt ha förskolorna en grundmurad ställning. *Österrike* har sedan länge intagit en central plats bland de länder, där förskolepedagogiken uppmärksammas och dess resultat omsatts. 1950 funnos över 1 000 kindergartnar, vilka togo hand om ca 61 000 barn — enbart i Wien togo 250 institutioner emot ca 19 000 barn. *Italien* hade 1948 ca 10 000 förskolor öppna för omkring 800 000 barn i åldern 3—6 år. Målet är 20 000 förskolor öppna för 2 milj. förskolebarn. Bakom majoriteten av institutionerna står den katolska kyrkan.

I *Sovjet* ha barnstugorna nått en betydande omfattning. Daghemmen hade år 1948 inte mindre än 878 000 platser förutom olika »säsongdaghem», vilka årligen ta hand om 3—4 milj. barn. Förskolorna anges ta emot 1,5 milj. barn.

I våra nordiska grannländer ha förskoleinstitutionerna tidigt uppmärksammas. I *Danmark* fingo institutionerna statsbidrag redan 1919 och statsbidraget uppgår där till för närvarande 40 % av kostnaderna. I *Finland* beslöts statsbidrag redan 1913.

Kap. 4. Några data kring barnstugorna i Sverige

Det första daghemmet i vårt land öppnades redan 1854. Innan dess hade s.k. småbarnsskolor närmast efter engelskt möns-

ter, upprättats i Stockholm, Göteborg och Malmö. I slutet på 1890-talet kom barnträdgårdsidén närmast influerad av den tyske pedagogen Fröbel till Sverige och en sammansmältning ägde rum mellan kindergarten, som förskolorna då kallades, och småbarnsskolorna. Den första egentliga förskolan öppnades på privat initiativ år 1896 i Stockholm. Både daghemmen och »barnträdgårdarna» grundades huvudsakligen på privat initiativ. Verksamheten i de flesta barnstugor uppehölls i årtionden endast tack vare enskilda personers initiativ och oftervillighet. Barnstugorna förde ända till början på 1930-talet en ganska undanskymd tillvaro. En ändring kom först i och med att HSB vid den tiden mera allmänt började inrätta s. k. barn- och lekstugor. Samtidigt kom diskussionen kring befolkningsfrågan att rikta uppmärksamheten mot barnstugorna. Den första statliga utredningen gjordes 1936, följd av ytterligare utredningar 1939 och 1941. Först på hösten 1943 kunde statsmakterna fatta beslut om statsstöd till barnstugeverksamheten, närmast efter att förslag från 1941 års befolkningsutredning. Det var jämnt 70 år efter det kindergartnarna blivit en del av folkskoleväsendet i Amerika och ett 20-tal år efter det Finland och Danmark börjat ge statsstöd till dessa institutioner.

Kommittén lämnar i fortsättningen av kapitlet *siffror från utvecklingen under åren 1937—50*. Det framgår att verksamheten utvecklats kraftigt de senaste 15 åren. 1937 funnos 267 barnstugor. Antalet hade 1941 ökats till 347 och 1944—45 till 409. I detta sammanhang refereras en av befolkningsutredningen 1944/45 utförd, tidigare icke publicerad undersökning, med siffror om institutionernas ålder, huvudmän, lokaler, närvarofrekvens, öppethållande, barnens socialgruppsstillhörighet, läkarvård etc.

Hösten 1950 hade antalet barnstugor stigit till inte mindre än 713. Av dessa hade 308 daghems-, 470 förskole- och 107 eftermiddagshemsavdelningar, med plats för totalt ca 34 000 barn; ca 11 000 barn av dessa togos om hand på daghemmen och ca

18 300 på förskolorna. Expansionen måste betecknas som kraftig mot bakgrunden av byggnadsrestriktionerna och vittnar om det starka behov, som varit drivkraften bakom utvecklingen. En livlig kommunal planering pågår. Bristen på barnstugeplatser är emellertid stor och gör sig desto mera kännbar som övriga åtgärder för barn tillsynen, såsom t.ex. välordnade lekplatser, ännu blott anordnats i begränsad omfattning.

Även på landsbygden tränga barnstugorna fram, främst de s.k. jordbruksdaghemmen. 1950 voro 104 sådana i verksamhet.

Barnstugorna, som tidigare i regel drevs av privatpersoner, föreningar etc., ha under 1940-talet i stor utsträckning kommunaliserats.

Kap. 5. Behovet av barnstugor

Kapitlet söker analysera behovet av olika barnstugor och de motiv, som tala för en ytterligare utbyggnad av barnstugorna samt övriga anordningar för barn tillsynen. Det inledes med ett avsnitt om de problem, som *hemmen möta vid barnavården och barn tillsynen*.

Den moderna familjens anpassningsproblem i det industrialiserade samhället äro stora och gripa särskilt djupt in i kvinnans värld. Ofta tagas dessa svårigheter till intäkt för överdrivna skildringar om familjebandens upplösning och maningar om återgång till flydda tider. Detta är emellertid en ofruktbar diskussionsmetod. Vad som behövs är en förutsättningslös debatt om kvinnans svårigheter i hem- och förvärvsarbete. Därvid måste man särskilt uppmärksamma barnen, deras behov av omsorg, trygghet och harmonisk uppväxtmiljö. *Det måste betraktas som en tillgång för vårt land, att hemfostran här får spela en så betydande roll i barnens liv.* Vi värja oss inför en utveckling mot ett genomkollektiviserat samhälle.

Barnavården i ett hem är omfattande och krävande. Beräkningar visa, att vården av ett småbarn i åldern upp till 2 år

tar ca 3—4 timmar dagligen, för att sedan sjunka. Den uppväxtmiljö, som många barn få leva i, är emellertid ofta otillfredsställande. Bostadsbristen och trångboddheten går i stor utsträckning ut över barnen. Lägenheterna äro ofta alltför dåligt utnyttjade och illa möblerade med hänsyn till barnens krav. I detta sammanhang refererar kommittén några intressanta norska och svenska undersökningar om barnen och bostadsmiljön.

Alla fakta visa att vården och tillsynen av barnen innan skolan kräver en stor insats från de hemarbetande mödrarnas sida. Mödrarnas naturliga behov av en viss rörelsefrihet hindras emellertid ofta av en alltför stark bundenhet av barnen, och föräldrarna synas tveksamma inför de rätta vägarna ifråga om uppfostringsmetoder. Barn tillsynen blir också mångestädes till ett verkligt problem för de hemarbetande mödrarna.

Behovet av olika anordningar för barn tillsynen åt de hemarbetande mödrarna är uppenbart: från lekplatser, grannhjälp, barnparkeringar till förskolor för en mera regelbunden kompletterande fostran av barnen några timmar dagligen.

Det är naturligt att de gifta kvinnornas kvarstående i förvärvsarbetet även under den aktiva moderskapsperioden måste skapa svårigheter och problem. Många av de förvärvsarbetande mödrarna med småbarn kunna lösa barn tillsynen tack vare föräldrar, vänner, släktingar etc., medan andra behöva och i ökad utsträckning efterfråga daghem och familjedaghem. Diskussionen om behovet av olika daghemsformer behöver emellertid konkretiseras och nyanseras.

I nästa avsnitt av kapitlet refererar kommittén *tidigare officiella uttalanden om behovet av barnstugor* från en motion vid 1918 års riksdag fram till diskussionerna i slutet av 1940-talet. Kommittén refererar även uttalanden, som de olika *politiska partierna* gjort om behovet av barnstugor.

I kapitlets tredje avsnitt analyseras ingående *de faktorer, som tala för en väsentligt ökad utbyggnad av förskolor*. Inledningsvis pekar kommittén på de problem

son stadssamhället inneburit för familjerna, såsom t.ex. små barnskaror, trafikfaror, trångboddhet etc. Frågan om barnens uppfostran erbjuder också helt nya problem för hemmen inom det nutida stadssamhället. Självfallet bör den väsentligaste insatsen för barnens fostran göras inom hemmen själva, men det råder knappast något tvivel om att familjerna behöva stöd och hjälp vid sitt uppfostringsarbete. En stark känsla av villrådighet inför uppfostringsproblemen har nämligen kommit till synes i olika sammanhang. En effektiv upplysning i föräldra- och uppfostringsfrågor bör i första hand komma till stånd. Jämsides härmed böra emellertid förskolorna, där barnen i åldrarna 3—7 år kunna vistas ca 3 timmar dagligen, byggas ut för att komplettera hemuppfostran.

Vikten av en kompletterande förskolefostran har starkt understrukits av *den barnpsykologiska vetenskapen*. Det står numera klart att de första sju åren äro av grundläggande betydelse för människans hela liv, att förskoleåldern är uppfostringsåldern framför alla andra. Olika psykologers uttalanden om behovet och värdet av förskolor refereras.

Efterfrågan på förskolor är stark i praktiskt taget alla städer och tätorter, vilket framgår av olika undersökningar. En intervjuundersökning på ett 25-tal orter har t.ex. visat, att drygt 60 % av de hushåll, som hade barn i åldern 4—6 år, skulle vilja utnyttja förskolor. Nära 50 % av barnen i förskolorna kommo för några år sedan från socialgrupp III.

Opinionen bland organisationer, myndigheter, barnpsykologer och skolfolk för en mera allmän förskolefostran, inte minst med hänsyn till önskvärdheten att bättre förbereda barnen för skola och samhälle, har blivit allt bestämdare under 1940-talet. Starkt positiva uttalanden om värdet av förskolor ha bl.a. gjorts av 1940 års skolutredning och 1946 års skolkommision. I detta sammanhang refererar kommittén resultatet av en enkät till landets småskollärarinnor för att utröna deras erfarenheter av resultatet av förskolefostran. 71 % av

de lärarinnor, som besvarade kommitténs frågeformulär, ansågo att barn, som visats i barnstuga, positivt skilde sig från andra barn.

Kommittén analyserar ingående *de pedagogiska och psykologiska fakta, som motivera en utbyggnad av förskolorna* samt diskuterar med stöd av modern barnpsykologisk forskning och erfarenhet *förskolebarnens olika utvecklingsstadier* och de pedagogiska krav, vilka kunna ställas på olika åldrar. Sammanfattningsvis konstateras, att den miljö, som våra barn i större städer och tätorter få leva i, den moderna barnpsykologiska forskningens vidgade kunskaper om barnens utvecklingsstadier och behov samt nödvändigheten att åstadkomma en smidig övergång till skolan, tala för en succesiv kraftig utbyggnad av förskolorna. En sådan innebär icke blott en positiv insats för barnens bästa, utan även en uppskattad hjälp åt de hemarbetande husmödrarna genom att minska deras bundenhet. Behovet av förskolor för några timmars daglig fostran av barn i förskoleåldern synes kommittén så starkt, att den klart deklarerar önskemålet, att *i städer och tätorter praktiskt taget alla barn i 3—7 årsåldern och särskilt barnen i 5—7 årsåldern böra beredas tillfälle att — om föräldrarna så önska — besöka förskolor.*

Kommittén analyserar i ett längre avsnitt även *behovet av daghem*. Stora svårigheter uppstå vid försök att mäta *daghemsbehovet*. Behovet av daghem varierar nämligen med ett flertal faktorer och kan — i motsats till behovet av förskolor — knappast uttryckas i generella termer. Någon enhetlig norm, som bestämt uttrycker behovet i varje stad och tätort går icke att få fram. Den enda framkomliga vägen är *kommunala behovsundersökningar*. Trots svårigheterna att i generella termer mäta daghemsbehovet kan man dock peka på vissa av de faktorer, som betinga behovet, samt den faktiska verklighet och de sociologiska förändringar i samhället, som ligga bakom daghemsbehovet.

Vissa *allmänna undersökningar om behovet av daghem* ha sålunda gjorts under

senare år. En rundfråga till rikets städer 1947 visade, att över 7 000 barn då väntade på plats på barnstugor. En stickprovsundersökning år 1950 visade, att i enbart 12 städer inte mindre än över 3 000 barn väntade på plats på daghem. Väntelistor böra emellertid av skäl, som kommittén närmare redovisar, bedömas med viss försiktighet. En undersökning 1946 i 25 olika orter i vårt land visade vidare att i genomsnitt ca 25 % av hushållen önskade utnyttja daghem; önskemålen om utnyttjande varierade emellertid med avgifternas storlek. En rundfråga år 1946 till 72 stora fackorganisationer med erfarenhet av förvärvsarbete bland kvinnor visade, att icke mindre än 69 ansågo att det fanns ett behov av daghem för heldagsvård.

En analys av de faktorer, som tala för att daghem böra tillhöra den sociala servicen i våra städer och tätorter, måste i främsta runnet uppehålla sig vid de *ensamstående mödrarnas* problem och deras behov av daghem för barnen. Antalet ensamstående mödrar vid folkräkningen 1945 har uppskattats till i runt tal 120 000 och deras sammanlagda antal barn under 18 år till 160 000. Detta innebär, att ungefär vart tionde barn i vårt land har en ensamstående moder. Den övervägande delen av dessa mödrar äro tvungna att ha förvärvsarbete. I de flesta fall löses deras behov av barn tillsyn genom föräldrar, grannar, fosterhem etc., men många ensamstående mödrar ha stora svårigheter. Detta gäller särskilt de ogifta mödrar, som ha minderåriga barn och bo för sig själva. En avsevärd del av daghems klientelet utgöres i dag av barn till ensamstående mödrar. För några år sedan kunde man konstatera, att 40 % av barnen vid vårt lands daghem kommo från »ofullständiga familjer». Vid Stockholms daghem voro 1947 38 % av daghems barn till ensamstående mödrar.

Enighet råder i regel om behovet av daghem för de ensamstående mödrarnas barn. Först när diskussionen tangerar de förvärvsarbete mödrar, som icke äro ensamstående och till synes icke kunna åbe-

ropa uppenbara sociala skäl för sin efterfrågan av daghem, bruka meningarna gå i sär. För en mera realistisk bedömning av dessa problem måste emellertid *utvecklingstendenserna beträffande förvärvsarbetet för de gifta kvinnorna* analyseras. Kommittén framlägger också ett omfattande statistiskt material, som klart visar vilken omfattning kvinnornas förvärvsarbete numera fått. Vid 1945 års folkräkning voro icke mindre än 75 % av de ogifta kvinnorna förvärvsarbete och av de gifta nära 15 %. Siffror och fakta framläggas om förvärvsarbetet bland gifta kvinnor och hur detta varierar med inkomster och barnantal. För diskussionen om behovet av daghem är emellertid antalet förvärvsarbete, gifta kvinnor med barn i åldern 0—7 år avgörande. En specialundersökning, som kommittén verkställt visar, att det vid 1945 års folkräkning fanns ca 65 000 förvärvsarbete hustrur med barn under 7 års ålder, därunder ca 49 000 bland stadsbefolkningen. Man kan anta att dessa ha 60 000—65 000 barn i förskoleåldern. Siffran bör jämföras med det antal barn, som f.n. kan omhändertagas på daghem, nämligen ca 11 000. Minst 50 000 förvärvsarbete mödrar med barn få således klara sin barn tillsyn utan tillgång på daghem. I detta sammanhang refereras olika undersökningar om på vilka sätt detta som regel sker.

Förvärvsarbete gifta kvinnor med mera kvalificerad yrkesutbildning ha som regel haft ekonomiska möjligheter att ordna barn tillsynen i sina hem med hjälp av hembiträden och barnsköterskor. Bristen på heltidsanställda hembiträden är emellertid stark: antalet sådana har mellan 1935 och 1945 sjunkit från 200 000 till 120 000. Utvecklingen går mot allt knappare tillgång på hembiträden. Detta måste för de gifta kvinnor, som skaffat sig en kvalificerad yrkesutbildning, sannolikt innebära en ökad efterfrågan på daghemsplatser.

Det sätt på vilket de förvärvsarbete mödrarna hittills ordnat sin barn tillsyn återspeglas i *den sociala rekryteringen av daghems klientelet*. 80 % av barnen på dag-

hem tillhörde för några år sedan socialgrupp III. I regel är det nödvändigheten att med egna inkomster hjälpa upp familjens ekonomi som gör att mödrarna lämna sina barn till daghem. En undersökning av Stockholms daghemsklientel 1947 visade, att av de gifta paren med barn på daghem hade 20 % av barnen där av sociala skäl och 70 % av ekonomiska. En sträng behovsprövning äger rum vid alla daghem, varför det knappast går att göra gällande att mödrarna lämna sina barn till dem utan att förebringa fullgoda skäl. Av olika undersökningar, som refereras, framgår emellertid, att en stor del av de förvärvsarbetande, gifta mödrarna med lägre inkomster hellre skulle vilja vara hemma, om det ekonomiska incitamentet för förvärvsarbete bortföll. Sådana undersökningar böra emellertid icke tillmätas alltför stor vikt, eftersom en stor del av de förvärvsarbetande mödrarnas svårigheter och önskan att byta ut förvärvsarbetet mot hemarbetet bottnar i att *samhället, arbetslivet och männen hittills tagit alltför liten hänsyn till deras dubbla arbetsbörd*a.

Vid olika tillfällen ha representanter för näringslivet framhållit, att bristen på kvinnlig arbetskraft skulle kunna avhjälpas genom ökade insatser från gifta kvinnor. Kommittén framhåller, att någon press självfallet icke bör utövas från samhällets sida att gifta mödrar med småbarn skola åtaga sig förvärvsarbete. Det är dock ett obestridligt faktum, att åtskilliga husmödrar även med småbarn vid olika undersökningar uttryckt önskemål om att få taga förvärvsarbete om frågan med barntillsynen ordnas. En rad sådana intervjuundersökningar bland hemarbetande husmödrar och deras inställning till förvärvsarbete refereras. Kommittén understryker dock att det behov av förvärvsarbete och daghem, som många hemarbetande husmödrar uttrycka, av skilda skäl icke kan läggas till grund för mera exakta prognoser; man bör därför vara ganska försiktig när dylika siffror användas. Det är emellertid rimligt att i behovsdiskussionen kring daghemmen även inkluderas de hemarbetande

husmödrarnas önskemål om förvärvsarbete och efterfrågan på daghemsplatser.

Redan föreliggande siffror om förvärvsverksamheten bland de gifta och ensamstående kvinnorna med småbarn, de aktuella tendenserna på arbetsmarknaden samt de hemarbetande husmödrarnas önskemål om förvärvsarbete och ordnad barntillsyn ger vid handen, att *det med största sannolikhet finns ett icke oväsentligt behov av en ytterligare utbyggnad av daghemmens olika former*. Avgörande för bedömningen är emellertid utvecklingstendenserna i framtiden: komma de gifta kvinnorna i ökad utsträckning att åtaga sig förvärvsarbete?

Kommittén diskuterar ingående *de olika faktorer, som tala för och emot sannolikheten av ökat förvärvsarbete bland kvinnorna i framtiden*. Siffror om befolkningsutvecklingen under 1950- och 1960-talen med därav föranledda konsekvenser för arbetsmarknaden angivas. Kommitténs slutsats är att utvecklingen på något längre sikt pekar mot att de gifta kvinnorna i ständigt större utsträckning komma att förvärvsarbeta. Någon snabb ökning av antalet förvärvsarbetande, gifta kvinnor med småbarn är dock knappast att vänta inom det närmaste årtiondet. Så mycket är emellertid visst: de förvärvsarbetande, gifta kvinnorna komma i stigande omfattning att begära samhällets hjälp vid ordnandet av sin barntillsyn. Någon möjlighet att under överskådlig tid anskaffa daghem för *alla* förvärvsarbetande mödrar med småbarn finns inte. Såsom hittills få väsentliga insatser därvid göras av föräldrar, grannar, syskon, hemhjälp etc.

I det sista avsnittet av detta kapitel pekar kommittén på de faktorer, som betinga *behovet av eftermiddagshem*, och understryker även i detta fall att några generella behovsnormer icke kunna uppställas. Behovet får i alla avseenden jämföras med behovet av daghem.

Kap. 6. Några principfrågor

I detta kapitelns olika avsnitt behandlar kommittén frågorna om eventuell *kommun-*

nalisering av barnstugorna, deras anknytning till skolväsendet, kostnader och avgifter etc. En ingående debatt tas upp kring daghemmens för- och nackdelar, deras betydelse för samhällsekonomin och arbetsmarknaden, lönsamheten av gift kvinnas förvärvsarbete, när hon har barn på daghem etc. Kapitlet slutar med en diskussion om målsättningen för hela barnstugeverksamheten i första hand fram till 1960.

Kommittén tar i detta kapitel följaktligen upp en bred diskussion om de problem kring barnstugeverksamheten, som just nu diskuteras landet runt. Kanske detta sett på längre sikt kan tyckas onödigt, men i det för hela barnstugeverksamheten i vårt land tillspetsade aktuella läget, där till och med vissa institutionsformer på många håll ifrågasätts, har dock kommittén ansett det befogat att bemöta vissa missförstånd och med siffror klarlägga en del missuppfattningar, som det — även ur principiell synpunkt — måste anses vara nödvändigt att tillrättalägga.

Kommittén återger resultaten av ett par rundfrågor vilka visa att det föreligger en vidsträckt opinion för en kommunalisering av barnstugorna. Starka skäl kunna också andragas härför, inte minst nödvändigheten att få fram en central planering av barnstugor och barntillsyn för kommunen i dess helhet. Industriföretagens engagerande diskuteras även — man kan inte vänta sig att de skola övertaga ansvaret. Enligt kommitténs uppfattning bör en kommunalisering successivt ske av barnstugeverksamheten, men denna bör få växa fram genom enskilda eller kommunala initiativ. För att det av kommittén — i kap. 16 — förordade statsbidragssystemet skall kunna genomföras fordras dock, att kommunen i framtiden formellt ställer sig som huvudman och ekonomisk garant för barnstugorna. Liksom hittills bör sålunda statsbidrag kunna utgå till barnstugor drivna av kommun, stiftelse, förening eller industriföretag, men i de tre sistnämnda fallen endast genom kommunens medverkan. På kommunen måste det ankomma att söka, mottaga och fördela statsbidragen. Till barnstugor

drivna av enskilda personer bör liksom hittills statsbidrag icke utgå. Genom detta förfaringssätt fastslås i princip att det är kommunen, som ytterst är ansvarig även för de olika åtgärderna och institutionerna för barntillsynen.

Förskolorna och särskilt deras avdelningar för barn i åldern 5—7 år ha aktualiserat frågan, om icke deras verksamhet direkt borde anknytas till skolan. Från skolhåll har vid olika tillfällen förslag härom framlagts. Även enligt kommitténs uppfattning kunna starka skäl andragas för att barnstugorna böra vara en till skolväsendet organisatoriskt anknuten del. I kap. 17 framlägger också kommittén tvenne alternativ för den framtida organisationen av barnstugeverksamheten, varav det ena uppstår en organisation, som står under socialstyrelsen och det andra en organisation under skolans ledning. Någon klyvning av daghem och förskolor på olika tillsynsmyndigheter bör icke ske — väljes t.ex. alternativet med anknytning till skolan böra alla barnstugor sortera under skolmyndigheterna, något som är nödvändigt med hänsyn till att många barnstugor under samma tak inrymma såväl förskolor som daghem. En klyvning av t.ex. daghem och förskolor på olika tillsynsorgan skulle följaktligen innebära att vissa delar av en barnstuga skulle lyda under en myndighet och vissa under en annan.

Kommittén avvisar tanken på ett obligatoriskt eller frivilligt förskoleår inom skolans ram enbart för 6-åringarna. Någon generell sänkning av skolpliktsåldern från 7 till 6 år anser kommittén icke erforderlig. I anslutning härtill diskuteras utförligt 6-åringarnas psykologiska och pedagogiska problem. Ett vidgat samarbete mellan förskolorna och den egentliga skolan förordas dock, varvid hänsyn alltid bör tagas till förskolornas karaktär av frivilliga, för traditionell skolverksamhet främmande institutioner.

För de icke skolmogna, 7-åriga barnen böra i de större städerna inrättas lekklaser inom skolans ram.

Kommittén förordar — vilket alternativ

beträffande organisationen som än väljes — att en *byggnads- och stadsplanemässig samordning mellan barnstugor och småskolor* kommer till stånd.

En livlig debatt har under senare år blossat upp kring *barnstugornas kostnader*. Kommittén granskar först om särskilt »orimliga krav» uppställts från statsmakternas sida, varigenom *byggnadskostnaderna* drivits i höjden, men kommer till den uppfattningen, att de krav och önskemål som socialstyrelsen hittills fastställt eller framfört beträffande t.ex. daghem och förskolor delvis äro självklara och bygga på vedertagna normer, tidigare antagna lagbestämmelser och en samlad erfarenhet. Detta utesluter inte, att man här och var på kommunala eller privata initiativ sökt göra barnstugorna påkostade och elegant inredda. Det bör vara möjligt att åstadkomma en nedpressning av byggnadskostnaderna genom att bygga enklare daghem och förskolor. Förslag härom framlägges i kap. 10.

Det är emellertid särskilt barnstugornas *vårdkostnader*, som tilldragit sig uppmärksamhet. Siffror om vårdkostnaderna i olika städer år 1948 framläggas; av dessa framgå att vårdkostnaderna variera ganska betydligt i landets olika delar. Enligt vissa beräkningar kosta daghemmen f.n. kommunerna i genomsnitt 1 000 kr. per barn och år netto. Detta är ungefär samma siffra som kostnaderna för ett folkskolebarn per år i de större städerna, vartill dock är att anmärka att folkskoleväsendet är en obligatorisk verksamhet. Kommittén diskuterar i detta sammanhang problem kring *institutionernas beläggning* samt framlägger förslag om hur *beräkningarna av vårdkostnaderna* böra ske i fortsättningen.

Kommittén har även gjort ett försök att beräkna »*normalkostnaderna*» på barnstugor. Enligt beräkningarna skulle vårdkostnaderna på ett daghem på 30 barn — på grundval av 1950 års priser — uppgå till ca 7 kr. per barn och dag och i en förskola för 40 barn till ca 335 kr. per barn och år.

Av de totala utgifterna för barnstugeverksamheten svarar staten för närvarande

för 10 % och föräldraavgifterna för 17 %, medan kommunerna bidraga med över 60 %. Enligt kommitténs uppfattning bör staten i framtiden åtaga sig en större del av kostnaderna. Däremot kan man inte — i någon större utsträckning — vänta sig att industriföretagen skola bidra till finansieringen av daghemmens driftskostnader.

Kommittén diskuterar ingående frågan om *avgifterna* på barnstugorna på grundval av siffror om avgifterna i olika städer 1948/49. Kommittén förordar bestämt att avgifter anpassade efter inkomster och barnantal upptagas på daghemmen även i framtiden. Den centrala tillsynsmyndigheten bör icke bestämma kommunernas avgiftspolitik. Någon möjlighet att låta avgifterna för alla barn på daghem motsvara *hela* vårdkostnaden finns inte. En viss subvention av daghemmen är fullt motiverad med hänsyn till deras sociala klientel och till att daghemmen ofta framstå som den enda lösningen i annars ohållbara ekonomiska och sociala situationer. Det går inte att undvika, att man härvid delvis subventionerar förvärsarbete hos en mindre del kvinnor — men även på åtskilliga andra områden i samhällslivet förekommer ett skattevägen finansierat stöd åt vissa grupper. Avgiftspolitiken bör emellertid överses och granskas. Med hänsyn till inkomstförbättringarna under senare år böra på sina håll mindre avgiftshöjningar och en uppflyttning av maximigränserna övervägas. En höjning av avgifterna måste emellertid ske med en viss försiktighet. Maximavgifterna per barn och dag på daghemmen böra sålunda icke utan av det centrala tillsynsorganet godkänt skäl få överstiga 5 kr.

För förskolornas del förordar kommittén i princip att barnens vistelse vid dessa på *lång sikt blir kostnadsfri*. Detta program har på kommunala initiativ f.ö. redan genomförts i vissa städer. För närvarande böra dock avgifter uttagas. Även beträffande förskolorna böra de kommunala organen få utforma avgiftspolitiken utan detaljerade statliga bestämmelser. Avgifterna synas emellertid — om en taxa graderad

efter inkomst och barnantal tillämpas — inte böra överstiga 15 kr. per barn och månad. Om enhetsavgift tillämpas, bör denna ej överstiga 10 kr. per barn och månad.

I ett längre avsnitt granskar kommittén de olika *invändningar*, som i skilda sammanhang riktats *mot daghemmen*. Kommittén understryker till en början, att det är obestriddt att det ur barnens synpunkt är av största vikt, att mödrarna få tillfälle att vårda och uppfostra dem i hemmen, medan de äro små och växande. Samhället måste emellertid även taga hänsyn till den växande grupp gifta kvinnor, som föredraga att stanna kvar i sitt förvärvsarbete även vid barnens ankomst. Olika undersökningar visa, att de 10 000 förvärvsarbeteande mödrar, som i dag kunna få plats för sina ca 11 000 barn på daghem, knappast lämnat dem dit av önskan att, som någon sagt, »kasta barnen ifrån sig». Daghemmen te sig för dessa mödrar inte som en nödlösning utan — för att tala med statsrådet Möller — som »den bästa till buds stående lösningen i deras speciella fall».

Detta utesluter inte, att daghemmen ha vissa medicinska och psykologiska nackdelar. Kommittén belyser dessa men understryker, att nackdelarna icke få undanskymma det faktum att daghemmen för många barn och familjer även kunna representera ett positivt värde.

Såsom daghemsvården på en del håll utformats är den otvivelaktigt behäftad med nackdelar för barn i allmänhet, trots de medicinskt och psykologiskt gynnsamma värden som daghemsvård för vissa barn kan innebära. Detta innebär emellertid inte, att daghemmen böra nedläggas eller att de spelat ut sin roll i vårt land. I stället böra *alla ansträngningar inriktas på att eliminera nackdelarna samt att göra daghemmen så tillfredsställande och gynnsamma som möjligt för de barn, som vistas där*.

Kommittén refererar olika undersökningar, varav framgå, att daghemsvård är *nödvändig* för vissa mödrar och familjer. De dubbelarbetande mödrarnas svårigheter

belyses och kommittén understryker starkt att den viktigaste förutsättningen för att även mödrar med småbarn i framtiden skola kunna ha förvärvsarbete är att *arbetslivet söker anpassa sig till kvinnornas speciella behov, intressen, deras livsrytm och individuella förutsättningar*. Kommittén rekommenderar *ökad användning av deltids- och korttidsarbete*, varigenom daghemsvården skulle kunna förkortas och dess medicinska och psykologiska nackdelar betydligt minska.

Kommittén har gjort ingående undersökningar med hänsyn till påståendena att daghemsvården slukar så mycket personal, att vinsten för arbetsmarknadens del är mycket ringa. Det *tillskott till arbetsmarknaden*, som åstadkommes genom daghemmen kan inte anses betydelselöst: mot 100 anställda på daghem svarar enligt gjorda beräkningar drygt 490 heltidsarbetande mödrar. Räknan man med en 25 %-ig frånvarofrekvens beträffande barnen reduceras siffran till 370 mödrar i genomsnitt per dag, dvs. en *vinst* på 270 heltidsanställda mödrar.

Kommittén har vidare gjort ingående undersökningar om den betydelse som daghemmen kunna anses ha *ur samhällsekonomisk synpunkt*. Undersökningarna visa, att om man enbart ser till den högre betalda gruppen av förvärvsarbeteande kvinnor skulle samhället tillföras en icke obetydlig vinst genom daghem. Däremot är vinsten, när det gäller de kvinnliga industriarbetarna ej så stor.

Även frågan om *lönsamheten av gift kvinnas förvärvsarbete* har ägnats ingående uppmärksamhet och kommittén har bl.a. sökt belysa vilka ekonomiska konsekvenser som förvärvsarbetet får för familjerna med hänsyn till skatten och daghemsavgifter etc.

Stundom anföres, att det såväl för moder som samhälle skulle vara bättre om de mödrar som nu ha barnen på daghem erhöllo ett *visst understöd från samhället*, så att de kunde sköta barnen i hemmet. Kommittén understryker, att det föreligger stora praktiska och administrativa svårigheter

heter att införa en dylik, ny form av behovsprövad socialhjälp till förvärvsarbete-
tande mödrar och diskuterar i detta sam-
manhang storleken av de allmänna subven-
tionerna till daghemmen. Kommitténs un-
dersökningar visa, att de olika förslagen
om kontanta bidrag till mödrarna för att
de skola stanna hemma och icke efterfråga
daghemplatser äro illa genomtänkta och
orealistiska. Detta gäller även förslagen om
att medelst speciella spädbarnsbidrag få
bort spädbarnen från daghemmen. Det på-
pekas, att spädbarnsavdelningarna på dag-
hemmen inte äro något stort problem. Vå-
ren 1950 funnos endast ca 740 spädbarns-
platser avsedda för barn i åldern 6 måna-
der—1 år i hela landet, och utvecklingen
går uppenbarligen mot en avveckling även
av dessa. Kommittén understryker det nöd-
vändiga i att mödrarna kunna taga sig le-
digt från förvärvsarbetet under amnings-
tiden. Frågan om ekonomiskt stöd under
denna tid föreslås prövad i samband med
överväganden om en speciell moderskaps-
försäkring.

Daghemmen måste accepteras och kom-
mittén understryker att de inte äro fast-
låsta i nuvarande former utan ständigt ut-
vecklas. För framtiden tänker sig kommit-
tén små, trivsamma, hemliknande, till bar-
nens miljö och skala anpassade daghem
med små barngrupper, tillräcklig och kvali-
ficerad personal, utvecklingsfrämjande ma-
teriel, god hälsokontroll och på lång sikt
— när deltidsarbete anses som den nor-
mala arbetsformen för förvärvsarbete-
tande mödrar med småbarn — helst endast öppna
5—6 timmar dagligen.

Kapitlet avslutas med en diskussion om
målsättningen. Det är i främsta rummet
för städernas och tätorternas mödrar och
barn som ett utbyggnadsprogram för barn-
stugor och barntillsyn nu måste formuleras.
Motiven för ett ökat samhälleligt ansvar
för barntillsyn och barnstugor äro många.
I första hand kan man se frågan ur *befolk-
ningspolitisk* synpunkt: kostnaderna för
barnstugor och organiserad barntillsyn äro
produktiva investeringar, investeringar i
vårt viktigaste arvegods, barnen. Samman-

vävt med det befolkningspolitiska motivet
är *rättvisekravet*, som talar för att samhäl-
let lättar de hemarbetande mödrarnas ar-
betsbörda — inte för att »kollektivisera»
hemmen eller söka få fram surrogat för
dem utan för att hjälpa kvinnorna och där-
igenom *stärka* hemmen. Men mödrarna
kunna även ha oberättigade krav på hjälp
med barntillsynen. En viss bundenhet un-
der barnens första år komma de aldrig
ifrån. En stor hjälp med barntillsynen åt
de hemarbetande mödrarna bör kunna ges
genom organiserad grannhjälp, barnhagar,
lekplatser etc.

När barnen kommit upp i 3—5-årsåldern
böra de få tillfälle att bevista förskolor.
Förskolorna ha en stor uppgift att fylla för
barnen och lätta mödrarnas stränga bun-
denhet. Deras betydelse som ett *komple-
ment* till barnens hemuppföstran är så pass
stor, att målet bör stå klart: på lång sikt
böra alla förskolebarn i åldern 3—7 år —
och särskilt barnen i åldern 5—7 år — vil-
kas föräldrar så önska, få tillfälle att kost-
nadsfritt vistas några timmar dagligen i
en förskola. Även om detta mål kommer
att taga lång tid att realisera, bör det icke
släppas ur sikte.

Det sociala rättvisekrav, som motiverar
åtgärder för de hemarbetande mödrarnas
barntillsyn, förstärkes då det gäller de för-
värvsarbete-
tande mödrarna. Dessa mödrar
böra få känna den trygghet och trivsel,
som ligger i vetskapen att barnen äro väl
omhändertagna under moderns arbetstid.
Men det finns även *arbetsmarknadspoli-
tiska* motiv för daghem. Det är självfallet
ingen som vill att företrädesvis gifta kvin-
nor med småbarn skola lösa arbetsmarkna-
dens problem. I den mån näringslivet be-
höver arbetskraft bör denna i första hand
uppletas bland ogifta och gifta kvinnor
utan småbarn. Problemet gäller emellertid
icke detta utan att underlätta förvärvsar-
betet för de mödrar, som av olika skäl
själva önska åtaga sig förvärvsarbete, även
när barnen äro små. Kvinnorna skola få
möjlighet att välja var de skola göra sin
arbetsinsats — i hemmen eller ute i för-
värvslivet. För att detta icke skall bli nå-

gon tom fras måste det finnas praktiska möjligheter som underlätta valet. Daghemsvårdens risker och nackdelar böra icke förstoras, eftersom dessa hänga samman med samhällets livs- och arbetsformer. Problemen måste lösas genom att dessa anpassas efter familjerna och mödrarna, inte genom att utdöma daghemmen eller förklara att förvärvsarbete bland mödrar är något »nödvändigt ont». Varje ställningstagande till daghemmen måste klinga ut i en *avvägning* av olika synpunkter, en *kompromiss* mellan olika krav.

Det mål, som kan formuleras för daghemmens utbyggnad, kommer att skifta från stad till stad, från samhälle till samhälle på samma sätt som behovet av daghem är underkastat starka regionala och lokala variationer. Överallt förutsättes dock att daghemmen stå öppna för barn från alla socialgrupper och att avgifter upptagas. Daghem kunna icke byggas för *alla* förvärvsarbeteande mödrar med småbarn. Ett program för barntillsynen åt förvärvsarbeteande mödrar måste därför innesluta även *andra* åtgärder vid sidan av daghemmen, såsom t.ex. familjedaghem, grannhjälp etc. I varje målsättning för daghemmen bör emellertid ingå ett definitivt *accepterande* av dessa institutioner såsom en vårdform, som både bör och kan godtagas och som icke bör lida för tidigare misstag och missgrepp. Daghemmen böra få arbetsro och få utvecklas vidare. Principiellt måste nu *samhällets ansvar* för tillsynen av de förvärvsarbeteande mödrarnas barn fastslås, dess skyldighet och strävan att inrätta och värna om daghemmen.

Varje planering av barntillsynen måste lämna olika möjligheter och innefatta en hel skala av åtgärder. Viktigt är att man därvid utgår från *barnens* livsbetingelser i olika ålders- och utvecklingsstadier. De olika åtgärderna och institutionerna måste formas så att de bli så förmånliga som möjligt för barnen.

Avsnittet avslutas med att kommittén framlägger *en generalplan för barnstugornas utbyggnad i vårt land under tioårsperioden 1951—60*. Denna generalplan är

fortad på undersökningar om tillgången på personal och betecknas som måttfull, särskilt i jämförelse med förhållandena i utlandet. Det är emellertid nödvändigt att så långt som möjligt avväga utbyggnaden med hänsyn till de personella och ekonomiska resurserna. Som målsättning för förskolorna anger kommittén att till år 1960 så många förskolor inrättas, att 15 % av samtliga barn i åldersgrupperna 3—7 år i tätorter med minst 1 000 invånare då kunna få några timmars daglig fostran i dem. Det betyder att ytterligare 500 förskolor böra inrättas eller byggas under tioårsperioden. För daghemmen anser kommittén att de böra utbyggas så, att de kunna taga emot 6 % av barnen i åldersgrupperna 2—7 år i tätorter med minst 1 000 invånare. Detta innebär konkret, att 180 daghem ytterligare böra inrättas fram till år 1960.

Tioårsplanen bör vara stommen i 1950-talets planering för barnstugor och barntillsyn. Andra väsentliga insatser, såsom t.ex. utbyggnad av familjedaghem, lekplatser, barnhagar, grannhjälp, barnparkeeringar etc. falla utanför planen men tillmätas stor vikt. Samhällets accepterande av den allmänna målsättningen i föreliggande 10-årsplan för barnstugorna bör kunna ge kontinuitet åt reformarbetet för förskolebarnen.

Kap. 7. Barnstugor och barntillsyn i städer och tätorter

Kapitlet ger *normer och principer* för utbyggnaden av de olika barnstugorna och andra organiserade åtgärder för barntillsynen, som behövas i städer och tätorter: *daghem och förskolor, familjedaghem, eftermiddagshem, veckohem, barnparkeeringar och grannhjälp samt lekplatser*.

Under 1940-talet ha kommunerna mera allmänt blivit medvetna om att även barntillsynen fordrar uppmärksamhet, förutseende samt olika initiativ. I centrum för detta ökade intresse stå daghem och förskolor. Kommittén förordar principiellt *största möjliga frihet för de kommunala myndigheterna att på egen hand träffa de*

lämpligaste dispositionerna kring utbyggnaden av dessa institutioner. Angeläget är emellertid, att planeringen blir så förutseende och god som möjligt med hänsynstagande såväl till lokala förutsättningar och erfarenheter som modern kunskap om barnens behov och inriktning under olika åldersstadier.

Förslag om »normalinstitutioner» med en ur olika synpunkter acceptabel storlek och ett godtagbart platsantal framlägges. Viktigt är, att särskilt daghemmen icke göras för stora och om möjligt icke överstiga 42 platser. Någon generell, för hela landet giltig norm för bedömning av daghemsbehovet och därigenom den kommunala planeringen av dessa institutioner går icke att ange. *Lokala behovsundersökningar* böra alltid göras, innan beslut fattas om uppförande av nya daghem. Kommittén föreslår, att alla kommuner med mer än 10 000 invånare till ledning för den kommunala planeringen uppgöra *särskilda planer för barnstugor och barntillsyn*. Även andra kommuner, där hänsyn till bebyggelsens snabba utveckling eller andra särskilda omständigheter så föranleda, böra upprätta dylika planer. Sådana ha på sina håll f.ö. redan upprättats av kommunala myndigheter. Förslag om uppläggningsplaner av kommunala behovsundersökningar för daghem framläggas. Exempel på praktiska normer, som tillämpas vid planeringen av daghem i vissa städer angivas. Förskolorna äro av sådan vikt för barnen och de hemarbetande husmödrarna, att den kommunala planeringen i första hand bör inriktas på att tillgodose behovet av dessa institutioner. Den kommunala målsättningen på mycket lång sikt bör vara, att förskolorna byggas ut, så att de kunna stå till förfogande för alla de familjer, som önska begagna sig av dem. Såvitt nu kan bedömas, betyder icke en sådan målsättning, att förskolorna komma att besökas av *alla* barn i 3—7-årsåldern. Det synes däremot rimligt antaga, att den kommunala planeringen för förskolor tills vidare räknar med att mellan 35—40 % av barnen i 3—7-årsåldrarna komma att efter-

fråga förskoleplatser. Exempel på konkreta planeringsnormer angivas.

För planeringen av daghem och förskolor är det nödvändigt, att *tomtmark* i god tid reserveras för dessa institutioner. Siffror om *utrymmesbehovet* anges. Kommittén diskuterar ingående daghemmens och förskolornas *läge i stadsplanen*, deras placering i närheten av bostad eller arbetsplats, kombination med övriga institutioner och byggnader etc.

En successiv övergång till *halvdaghem* inom daghemmens ram rekommenderas ur skilda synpunkter av kommittén. Halvdaghem ha med gott resultat praktiserats på olika håll i vårt land. Det vore ur barnens synpunkt önskvärt om ökat deltidsarbete kunde möjliggöra en förkortning av daghemsvärden och en utveckling mot halvdaghem.

I fortsättningen diskuteras olika förslag om *daghemmens inre organisation och ekonomi, föräldrakontakten* etc. *Daghem inrymda i kollektivhus* är en form av kategoridaghem, som icke bör rekommenderas för framtiden. Frågan om särskilda *industridaghem* etc. behandlas även ingående. Trots den betydelse dessa haft på olika orter i vårt land, anser dock kommittén, att systemet med särskilda, av industrierna ägda och drivna daghem successivt bör avvecklas. Denna uppfattning delas uppenbarligen även av industrin själv. Ett fortsatt och fördjupat samarbete mellan kommunerna och industriföretagen i daghemsfrågan på de orter, där ett sådant samarbete ter sig nödvändigt, bör emellertid äga rum. Vid vissa lasarett ha under 1940-talet särskilda *sjukhusdaghem* uppförts eller inrättats, dit sjukhuspersonalen kunnat lämna sina barn. Dessa fylla en viktig social funktion och måste trots vissa nackdelar anses välmotiverade. S.k. *nattthem* för barnen till vissa kvinnokategorier med kvälls- och nattarbete kunna ur barnens synpunkt icke rekommenderas.

Under 1940-talet ha olika städer satt igång en verksamhet med s.k. *familjedaghem* under kommunal ledning och kontroll. Denna har på sina håll tillmätts stor bety-

delse. År 1950 vistades mellan 1 500—2 000 barn i sådana familjedaghem. Kommittén belyser utvecklingen hittills samt refererar den tidigare diskussionen kring familjedaghemmen. Genom en rundfråga till olika barnvårdsnämnder, som redovisas, har kommittén sökt inhämta erfarenheter av familjedaghemmen från de städer, som praktiserat systemet längst. Kommittén framhåller att »kärnan» i varje kommunal planering för de förvärvsarbetande mödrarnas barn bör vara små, välordnade daghem, som efter behov kompletteras med lämpliga familjedaghem. Samhällets permanenta planering för att omhändertaga de förvärvsarbetande mödrarnas barn bör dock inte helt baseras på något så skiftande och osäkert som olika familjers intresse och möjligheter att upplåta sina hem till daghem för andras barn. Även med denna syn på familjedaghemmen böra de dock i framtiden räknas in som en del av barnstugeverksamheten. Man bör emellertid vara på det klara med att familjedaghemmen äro behäftade med vissa brister och nackdelar. Kommittén diskuterar ingående dessa, men understryker, att man i ökad utsträckning även måste beakta deras fördelar. En fortsatt utbyggnad av familjedaghemmen, när behov av sådana anses föreligga rekommenderas och kommittén framlägger olika förslag för den framtida organisationen av familjedaghemmen. Verksamheten vid familjedaghemmen bör emellertid under tiden fram till den 1 jan. 1955 ges karaktären av försöksverksamhet. Vid denna tidpunkt kan förväntas att tillräcklig erfarenhet av familjedaghemmen och föräldrarnas inställning till dessa hunnit samlas från olika delar av vårt land och från flera orter än vad som nu är fallet.

Kommittén diskuterar vidare olika problem kring eftermiddagshemmen samt de s.k. *veckohemmen*.

Under senare år ha enskilda husmödrar, föräldraföreningar etc. själva tagit initiativ till olika s.k. *barnparkeringar*, dvs. mera tillfälliga inlämningsställen för barn-tillsyn. Erfarenheterna visa att den typ av

barnparkering, som i regel föresvävar hus-mödrarna — dvs. en plats, där man utan föranmälan kan lämna in sitt barn vilka dagar och vilka tider man vill — icke fungerar tillfredsställande. Kommittén diskuterar behovet av barnparkeringar, dit barnen lämnas endast någon gång eller ett par gånger i veckan, och framlägger vissa riktlinjer för hur sådana barnparkeringar böra organiseras.

Inom fastigheterna bör ett system med *grannhjälp* organiseras för att lösa mödrarnas behov av tillfällig barn-tillsyn, t.ex. vid inköp, läkarbesök, bortovaro på kvällarna etc. De kommunala myndigheterna och de stora bostadsföretagen föreslås taga upp systemet med grannhjälp till diskussion, så att man i varje fastighet får någon, som tar initiativ till detta. Några mera tvångsmässiga bestämmelser kring grannhjälpen är olämpligt. Den bör bäras upp av familjernas eget positiva intresse.

Det sista avsnittet i kap 7 ägnas *lekplatserna*. Deras utveckling i vårt land belyses, och kommittén påpekar att praktiskt taget alla mödrar i större städer och tätorter i dag ha behov av att lämna sina småbarn till välordnade utelekplatser för tillsyn, inte minst med hänsyn till de växande trafikfarorna. Normer och principer för lekplatsernas storlek och utformning etc. saknas emellertid i vårt land; förslagsvis anger dock kommittén vissa riktlinjer och normer för deras planering.

För tillsyn av de allra minsta barnen kunna s.k. *liggverandor*, dvs. enklare regn- och vindskydd, uppföras i anslutning till bostadsbebyggelsen eller större lekplats, där mödrarna kunna ställa in barnvagnarna. Tillsynen vid dessa bör organiseras av en föräldraförening och omhänderhas av mödrarna i tur och ordning. För barnen i åldrarna 1 $\frac{1}{2}$ —4 år behövas olika former av *barnhagar*. Normer för dessa framläggas. Dessutom behövas *mindre lekplatser* samt *mera fullständiga lekplatser*. Även för dessa anger kommittén vissa normer och riktlinjer. Det är nödvändigt att komma ifrån de stereotypa och schematiska lekplatserna, som nu äro alltför vanliga.

Lekplatserna böra ha få mekaniska redskap men desto flera redskap av konstruktiv art. Önskvärt är även, att efter danskt mönster få fram s.k. *skrammellekplatser* (*bygglekplatser*), där barnen få fritt utlopp för all inneboende aktivitet och få en känsla av rymd och frihet omkring sig, få tillfälle att gräva, bygga kojor, snickra etc. Kommittén framlägger vissa riktlinjer för skrammellekplatsernas utformning.

Ett fördjupat studium av arealbehovet för olika lekplatser bör äga rum. Den centrala tillsynsmyndigheten bör med uppmärksamhet följa den kommunala planeringen av lekplatser och barntillsyn utomhus samt utfärda råd och anvisningar för hur lekplatser skola anordnas med bl.a. normer för arealbehov, belägenhet, utformning, utrustning etc.

Kommittén understryker till slut behovet av att de olika lekplatserna förses med kvalificerad personal. Det förefaller kommittén rationellt om verksamheten med lekplatser samt övriga åtgärder för barntillsyn utomhus administrativt samordnas med samma lokala organ, som handhar barnstugeverksamheten i kommunen.

Kap. 8. Barnstugorna på landsbygden

Först under 1940-talet har ett mera påtagligt intresse uppstått för åtgärder för barntillsynen även på landsbygden. Bristen på arbetskraft ledde nämligen år 1940 till att de första *jordbruksdaghemmen* upprättades i Skåne. Sedermera har snabb utveckling av jordbruksdaghemmen ägt rum: år 1950 funnos 104 jordbruksdaghem, vilka hade icke mindre än 67 000 värddagar. Majoriteten av jordbruksdaghemmen ligger numera i Norrbottens län. Kommittén skildrar ingående jordbruksdaghemmens utveckling och diskuterar de olika problem, som uppstått kring dessa, samt framlägger riktlinjer för den framtida verksamheten. Enligt kommitténs uppfattning har den hitillsvarande försöksverksamheten med jordbruksdaghem lämnat så goda resultat att de numera måste betraktas som en perma-

nent del av barnstugeverksamheten. Starkt intresse råder också för en utbyggnad av jordbruksdaghemmen. Sannolikt komma emellertid jordbruksdaghemmen även i framtiden endast att kunna vara öppna säsongmässigt högst under tiden maj—november. Verksamheten bör liksom hittills vara obunden till former och organisation och lokalt anordnas på det mest praktiska och ändamålsenliga sättet. Verksamheten bör emellertid successivt undergå en standardförbättring såväl vad gäller lokaler, inredning och utrustning som personal. Riktlinjer härför framläggas. Kortare utbildningskurser för den praktiskt erfarna men teoretiskt oskolade personalen vid jordbruksdaghemmen böra vid behov anordnas. Konferens- och instruktionsdagar på 2—3 dagar för personalen bör dock anordnas snarast möjligt, förslagsvis en i övre Norrland och en i södra Sverige. I fortsättningen böra sådana konferenser äga rum varje år.

Även på landsbygden har man numera insett behovet av en viss förskolefostran. Ett tiotal orter i Skåne och Norrland planera för närvarande regelbundna förskolor. Då erfarenheter av *förskolor på landsbygden* praktiskt taget saknas i vårt land och man har att taga hänsyn till olika svårigheter föreslår kommittén att en *försöksverksamhet* igångsättes för att utvärdera de former, i vilka förskolor på landsbygden böra gestaltas. Denna försöksverksamhet bör äga rum under 5 år inom några kommuner, belägna i olika delar av vårt land. Under det första försöksåret bör en förskoleverksamhet organiseras i övre Norrland under förslagsvis månaderna juni—september. Samtliga kostnader för denna försöksverksamhet böra bestridas av statsmedel.

Kap. 9. Barnstugornas hälsokontroll

Diskussionen om barnstugornas och särskilt daghemmens medicinska risker och nackdelar har varit livlig de senaste decennierna. Kommittén refererar de utländska

och svenska undersökningar, som hittills gjorts om daghemsvårdens medicinska problem, liksom utfärdade bestämmelser om hälsokontrollen på barnstugorna. Med hänsyn till att det allvarligaste problemet inom daghemsvården sedan länge varit de akuta luftvägsinfektionerna, har kommittén tagit initiativ till en vidgad forskning på detta område. Undersökningar om smittriskerna på daghemmen ha sålunda på kommitténs förslag utförts vid olika daghem i Stockholm under åren 1946—49 (se bilaga 7). Undersökningarna ha visat, att sjukligheten bland daghemsbarnen är högst i åldern 1—2 år och att man — om problemet ses enbart ur smittosynpunkt — för närvarande icke kan rekommendera daghemsvård för barn under 3 års ålder. De medicinska riskerna vid daghemmen böra emellertid icke förstoras så att man t.ex. därigenom driver tesen, att daghemsvården som sådan är något förkastligt. Daghemsvård även för barn under 3 år kan nämligen i vissa fall vara icke blott socialt utan även medicinskt försvarlig och rekommendabel. Något förbud att ha hand om barn under 2—3 års ålder på daghemmen kan inte tänkas bli uppställt. Utvecklingen torde på lång sikt också leda till att daghemmen endast komma att besökas av barn i 2—7-årsåldern, varigenom en stor del av de medicinska problemen kring daghemmen bortfalla.

Det är dock angeläget att uppmärksamheten i stigande omfattning inriktas på hur man skall kunna undvika infektioner på daghemmen, hur man skall kunna göra dem ur medicinsk synpunkt så tillfredsställande och för barnen så lämpliga som möjligt samt hur man skall förfara med de daghemsbarn som insjukna. De medicinska synpunkterna böra tillmätas vikt redan vid daghemmens utformning, inredning och planlösning. En rad olika förslag framläggas i detta sammanhang. För daghemmens rätta skötsel och en tillfredsställande hälsovård är det vidare absolut nödvändigt med tillräcklig personal för varje barngrupp. Olika förslag om *infektionsbekämpandet på daghemmen* framläggas liksom om den

allmänna läkarkontrollen. För de infektionskänsliga barnen kan systemet med familjedaghem spela en väsentlig roll. Förslag om samarbete mellan daghem och vissa privata hem för vården av lindrigt sjuka barn framläggas. Tanken på särskilda »snuvdaghem» avvisas. En försöksverksamhet bör igångsättas i de större städerna med viss hemvårdarinneverksamhet som hjälp för lindrigt sjuka barn. Förskolebarnens behov av tandvård och profylaktiska åtgärder för att begränsa tandsjukdomarnas stora omfattning böra uppmärksammas.

Kap. 10. Barnstugornas planlösning och inredning

I kapitlet framläggas förslag till normer och principer om barnstugornas lämpligaste storlek, lokalbehov etc. I kapitlet redovisas även tekniska synpunkter på inredning, material och konstruktion jämte rumsbeskrivningar etc. Särskild uppmärksamhet har kommittén ägnat barnstugornas byggnadskostnader. Ingående undersökningar ha gjorts härom, vilka redovisas. Det har visat sig att genomsnittskostnaden, beräknad på medeltyr ort, för ett daghem för 27 platser i början av 1949 uppgick till 140 000 kronor. Ett daghem med 42 platser kostade 220 000 kronor. Kommittén anser det angeläget att en nedpressning av dessa höga byggnadskostnader äger rum, framför allt genom att man i framtiden bygger enklare. Kommittén förordar därför standardiserade, monteringsfärdiga daghem och förskolor i trä. Ritningar och kostnadskalkyler på sådana framläggas. Beräkningarna — som hänföra sig till mars 1949 — visa att man vid den tidpunkten skulle kunnat bygga ett dylikt standardiserat daghem för 27 barn till en kostnad av 65 000 kronor och en förskola, öppen för 40 barn dagligen, till 35 000 kr. Kommitténs förslag i denna del ansluter sig helt till tendenserna i utlandet, bl.a. i Schweiz och England, där ett system med små envåningsbyggnader i trä såväl vad det gäller barnstugor som skolor vunnit allt större användning.

Kap. 11. Måltider i barnstugorna

Kommittén har gjort vissa stickprov på daghemmens kosthåll samt framlägger förslag om matordningen och kosten på de olika barnstugorna.

Kap. 12. Behovet av personal

Möjligheterna att bygga ut barnstugeverksamheten sammanhånga självfallet med tillgången på personal. Kommittén belyser den nuvarande bristen på personal och de faktorer, som betingat denna samt framlägger beräkningar på personalbehovet för olika typer av barnstugor. Genom olika beräkningar av utbyggnadsgraden visar kommittén hur mycket personal, som skulle behövas. Med hänsyn till den snäva rekryteringsbasen framhålls, att utbyggnaden av barnstugeverksamheten inte får ske efter några schabloner eller önskedrömmar utan så långt som möjligt anpassas efter vårt lands ekonomiska och personella resurser. Av dessa skäl har den i kap. 6 framlagda generalplanen för utbyggnaden fått en försiktig utformning. Kommittén visar, att det *årliga* examineringsbehovet av barnträdgårdslärarinnor under 10-årsperioden 1951—60 kan uppskattas till 320. För närvarande utbildas ca 200. Man kommer därför icke ifrån en ytterligare utbyggnad av förskoleseminarierna om kommitténs försiktiga utbyggnadsprogram för barnstugorna skall kunna realiseras.

Kap. 13. Personalens utbildning

Utbildningen av barnträdgårdslärarinnor i Sverige sker f.n. vid 7 kommunala eller privata förskoleseminarier, belägna i Norrköping, Uppsala, Stockholm (2), Örebro, Göteborg och Luleå. Utbildningstiden är 2 år. Till dessa seminarier har sedan år 1945 utgått statsbidrag, vilket för budgetåret 1950/51 uppgår till 303 000 kronor. Efter en redogörelse för hur undervisningen är utformad på några av dessa seminarier framhåller kommittén, att utbild-

dad personal inom barnstugorna är en nödvändighet. Påståendena att det inte behövs några speciella kvalifikationer för den personal, som skall handha barnen på barnstugorna, anses bottna i okunnighet om deras uppgifter och barnens behov under den för dem så betydelsefulla förskoleåldern. Förskolornas funktion att komplettera hemmens uppfostran kan inte ske utan att dessa institutioner ledas av personal, som verkligen besitter tillräckliga kunskaper för denna fostran. Förskolornas verksamhet står och faller med att de handhas av pedagogiskt utbildad och lämplig personal. I samma ögonblick som man prutade av på kravet på utbildad personal, skulle förskolorna urarta till barnpassning och hela deras av föräldrarna nu så uppskattade fosterargärning bortfalla.

Även på daghemmen är det nödvändigt med kvalificerad personal, eftersom dessa icke blott skola vara ett komplement till hemuppfostran utan även delvis ersätta densamma. Sammanfattningsvis framhåller kommittén, att frågan om personalens kvalifikationer är A och O i hela barnstugeverksamheten. Utbildad och för uppgiften lämpad personal är faktiskt betydligt viktigare än lokalernas utseende och inredning.

Förskoleseminarierna ha i Sverige grundats av privatpersoner eller sammanslutningar. De ekonomiska svårigheter seminarierna haft, trots det insatta statsstödet, ha under senare år lett till ett kommunalt intresse för denna verksamhet. Den omständigheten att vissa kommuner ha gått in för att stödja de i kommunen belägna förskoleseminarierna får emellertid inte anses betyda, att kommunerna skola ha någon skyldighet att svara för den utbildning, som äger rum vid seminarierna. Det är här fråga om en utbildning av väsentlig riks-karaktär och kommittén erinrar om att riksdagen redan år 1945 ifrågasatte om inte ett förstatligande av förskoleseminarierna vore den mest rationella åtgärden.

Kommittén anser, att ett förstatligande av förskoleseminarierna av ekonomiska skäl i längden är ofrånkomligt. Frågan om

Kap. 14. Personalens löner och anställningsvillkor

ett sådant förstatligande måste emellertid även ses i samband med hela frågan om lärarutbildningen i vårt land, förskoleseminariernas eventuella anknytning till lärarhögskolorna etc. I avvaktan på en sådan mera definitiv lösning förordas *ett successivt förstatligande av förskoleseminarierna under perioden 1951—60*, så att dessa erhålla karaktären av provisoriska, statliga seminarier. Den centrala tillsynsmyndigheten bör upptaga förhandlingar med de kommuner eller enskilda sammanlutningar, som driva förskoleseminarier samt framlägga därav föranledda förslag om förstatligande av seminarierna; härvid förutsättes att seminariepersonalens löner, arbetstid och pensionsförhållanden i detta sammanhang regleras.

I avvaktan på förstatligandena av seminarierna böra *förbättringar i statsbidragssystemet* för förskoleseminarierna vidtagas. Förslag härom framlägges.

Kommitténs kalkyler om behovet av personal visar, att en ytterligare utbyggnad av förskoleseminarierna är nödvändig. Ytterligare ett *dubbelseminarium* bör därför snarast inrättas, förslagsvis genom dubbling av det nuvarande enkelseminariet i Norrköping. Dessutom föreslår kommittén, att ett *nytt förskoleseminarium inrättas i Lund*, där kommunalt intresse för sådant föreligger. Detta är särskilt motiverat med hänsyn till att hela södra Sverige saknar ett förskoleseminarium.

Frågan om ett ytterligare *tredje undervisningsår* för barnträdgårdslärarynnorna har varit aktuell, men kommittén anser det inte möjligt att för närvarande realisera en dylik kompletterande, ettårig utbildning. För närvarande synes man inte kunna sträcka sig längre än till *3-månaders fortbildningskurser*. Vid behov bör sådana kurser för *blivande daghemsföreståndarinnor* anordnas. Förslag framlägges om *enmånadskurser för nu verksamma daghemsföreståndarinnor* och *3-månaders praktikhandledarekurser*.

Kommittén föreslår även att en *kompletterande utbildning för ekonomipersonal på daghemmen* kommer till stånd.

Kommittén diskuterar i detta kapitel möjligheterna att till statsbidragsvillkoren knyta eventuella villkor i syfte att förbättra anställningsvillkoren för den kvalificerade personalen. Först berör kommittén personalens *kompetens*. I princip bör all personal som direkt handhar barnen inom barnstugeverksamheten vara utbildad vid förskoleseminarier. Villkor härom böra knytas till statsbidragen. Under åtskilliga år måste den centrala tillsynsmyndigheten emellertid dispensera från dessa. Kommittén diskuterar vidare den kvalificerade personalens *arbetstider* och behov av *semester* samt uppehåller sig även vid barnträdgårdslärarynnornas *löner*, ehuru den är medveten om att dessa frågor numera avgöras i fria förhandlingar mellan vederbörande personalorganisationer. Beräkningar ha visat, att redan inom loppet av 8 år efter examen ca 80 % av de utexaminerade barnträdgårdslärarynnorna i en årskull lämnat sina tjänster. Det torde vara obestriddigt — framhåller kommittén — att dessa förhållanden till stor del äro att tillskriva den hittills tillämpade lönesättningen för barnträdgårdslärarynnorna. Det vore att äventyra hela barnstugeverksamheten och dess syften, om kommunerna genom en osmidig lönepolitik skulle bidra till att bristen på barnträdgårdslärarynnor blir så stor, att barnens vård och fostran i stor utsträckning måste omhänderhavas av därför ej utbildad personal eller att dessa institutioner helt få nedläggas.

Kommittén föreslår, att frågan om *pensioneringen* av barnträdgårdslärarynnorna nu ordnas genom anslutning till Statens Pensionsanstalt på grundval av den utgående lönen på sådant sätt att förmånerna i huvudsak motsvara vad som enligt 1947 års allmänna tjänste- och familjepensionsreglemente för befattningshavare i statens tjänst tillkommer tjänstemän i motsvarande lönegrader. De årliga pensionsavgifterna böra i här föreliggande fall helt falla på huvudmännen och ingå i de lönekostnader för vilka statsbidrag skall lämnas.

Kap. 15. Barnpsykologisk forskning

Kommittén diskuterar ingående behovet av en väsentligt vidgad barnpsykologisk forskning i vårt land. I utlandet — särskilt i USA — har en sådan forskning tillmätts allt större vikt och fått ordentliga resurser. I avvaktan på den utredning om hela den psykologiska utbildningen och forskningen, som inom snar framtid torde igångsättas inom ecklesiastikdepartementet, framlägger kommittén förslag om vissa provisoriska åtgärder.

Kommittén diskuterar även behovet av speciella småbarnspsykologer och deras utbildning liksom behovet av särskilda observationsavdelningar vid förskolorna.

Kap. 16. Statsbidrag till barnstugorna

Statsbidrag till barnstugorna enligt av riksdagen fastställda grunder utgår för närvarande endast beträffande driftkostnaderna. Bidrag brukar emellertid utgå även till barnstugornas uppförande, nämligen från allmänna arvsfonden efter beslut från fall till fall.

Kostnaderna för barnstugorna i vårt land uppgingo 1949/50 till ca 18 milj. kr., varav staten endast bidrog med ungefär en tiondel. Kommittén anser det ofrånkomligt, att staten i framtiden åtager sig en väsentligt större andel än hittills.

Kommittén föreslår en omläggning av det nuvarande statsbidragssystemet. Därvid bygger kommittén på de principer som legat till grund för 1945—47 års riksdagsbeslut om statsbidrag till folkskolans byggnader och till skolmåltider samt om kommunbidrag till folkpensionskostnaderna. Enligt dessa principer skall kommunens respektive statens andel av kostnaderna bestämmas med hänsyn till kommunens ekonomiska bärkraft, sådan denna tar sig uttryck i antalet skattekronor per invånare. En förutsättning härför anses vara att kommunen gentemot staten står såsom

huvudman och garant, även om verksamheten bedrivs av industriföretag, förening, stiftelse eller dylikt.

Den föreslagna *statsbidragslinjen* är så utformad, att statsbidrag utgår med minst 40 % av det för varje fall fastställda bidragsunderlaget. För kommun, som har lägre skatteunderlag än 20 skattekronor per invånare, skall ytterligare bidrag utgå med 3 % för varje skattekrona, varmed skatteunderlaget understiger 20 skattekronor per invånare. Spärren vid nämnda skattekrontal anses betingad av att barnstugeverksamheten har sin största utbredning bland kommuner av tätortskaraktär och att dessa i allmänhet ha relativt gott skatteunderlag.

Statsbidrag skall enligt kommitténs förslag utgå i form av dels *anläggningsbidrag*, dels *lönebidrag* beträffande den kvalificerade personalen, dels *bidrag till driften i övrigt*.

Bidragsunderlaget bör enligt kommitténs mening i huvudsak vara på förhand bestämt. Detta är till fördel för den kommunala självbestämmanderätten. Det befrämjar en sund kommunal hushållning, i det att kommunerna själva få draga fördel av planmässighet och sparsamhet vid uppgifternas handhavande och å andra sidan själva få bära följderna av slöseri. Vidare behöver den statliga kontrollen göras mindre omfattande och endast inriktas på själva utformningen av verksamheten, ej på kostnaderna härför.

Bidragsunderlaget vid ny- eller tillbyggnad föreslås till 2 000 kr. för varje härigenom tillskapad vårdplats. Då de verkliga anläggningskostnaderna äro lägre för förskolorna än för daghemmen, innebär detta ett avsiktligt gynnande av den förra verksamhetsformen. Vid ombyggnad, som givetvis kan vara mycket varierande till sin omfattning, måste bidraget utgå i förhållande till de verkliga kostnaderna. Bidragsunderlaget föreslås emellertid maximerat till 1 400 kr. per vårdplats. Vid inbyggnad av barnstuga i fastighet, som användes för annat ändamål, föreslås ett fast bidragsunderlag på 1 400 kr. per vårdplats. Förut-

sättningen härför är emellertid givetvis att statsbidrag för ifrågavarande fastighet icke utgår i annan form. För det fall att verksamheten bedrivs i förhyrd fastighet föreslås slutligen ett hyresbidrag. Bidragsunderlaget skall här utgöra 40 kr. per år och vårdplats.

Lönebidrag skall utgå i fråga om lönerna till föreståndarinnan och barnträdgårdslärarinnan som fylla särskilt fastställda kvalifikationer. Bidragsunderlaget skall utgöra de verkliga kostnaderna och inkludera rörligt tillägg samt pensionskostnader. Bidragsunderlaget är maximerat till det belopp som enligt statlig löneplan nr 1 utgår i trettonde lönegraden. Bidrag får endast utgå för det antal befattningar som tillsynsmyndigheten fastställt.

Beträffande övriga driftskostnader utgör bidragsunderlaget 60 öre per vård dag i förskola, kr. 1:20 per vård dag i daghem och 80 öre per vård dag i eftermiddags-hem.

I fråga om jordbruksdaghem, där verksamheten har att ta hänsyn till speciella förhållanden, skola såväl löne- som driftsbidrag i övrigt utgå i förhållande till de verkliga kostnaderna.

Kap. 17. Organisation

För närvarande är socialstyrelsen tillsynsmyndighet för barnstugeverksamheten och förskoleseminarierna. Under senare år har emellertid från olika håll ifrågasatts, om inte barnstugorna hellre borde inordnas under skolöverstyrelsens verksamhetsområde. Enligt kommitténs mening finnas välgående skäl för en lösning av de centrala organisationsfrågorna såväl inom socialstyrelsens som skolöverstyrelsens ram. Av denna anledning framlägger kommittén tvenne alternativa förslag i fråga om den centrala organisationen.

Alternativ I innebär att *tillsynen* över barnstugor och förskoleseminarier alltjämt *kvarligg*er inom *socialstyrelsen* med hänsyn till att olika skäl göra det motiverat, att barnstugorna få stanna kvar inom det centrala ämbetsverk, som i 7 år haft tillsyn

över dessa institutioner och som i vidaste mening har översyn av social- och barnvården som arbetsuppgift. Kommittén diskuterar nuvarande och framtida arbetsuppgifter för socialstyrelsen vid en fortsatt utbyggnad av verksamheten, samt förordar i anslutning härtill viss nyorganisation inom styrelsen. En mindre utökning av styrelsens personal är därvid ofrånkomlig. I händelse detta alternativ väljes, böra de lagbestämmelser, som skola reglera barnstugeverksamheten, inarbetas i barnvårdslagen. Förslag om dylika lagbestämmelser samt bestämmelser om vad som bör förstås med barnstugor och övriga former av organiserad barntillsyn framläggas.

Alternativ II innebär att *tillsynen* av barnstugeverksamheten och förskoleseminarierna *överflyttas till skolöverstyrelsen*, såsom är fallet i åtskilliga andra länder och varom förslag framlagts från bl.a. skolutredningen och skolöverstyrelsen. Alternativet innebär att *hela* barnstugeverksamheten — alltså även daghem och eftermiddags-hem — *överflyttas*.

Vid detta alternativ förutsättes den nuvarande personalen inom socialstyrelsens avdelning för halvöppen barnavård överflyttad till skolöverstyrelsen. Förslag om hur denna i så fall bör inordnas i styrelsen framläggas, varvid dock betonas att frågan även ägnas uppmärksamhet av 1949 års skolöverstyrelsesakkunniga. I händelse detta alternativ väljes, bör en särskild lag om barnstugor och institutioner för barntillsyn tillskapas. Förslag härom framlägges.

En *decentralisering* av det centrala tillsynsorganets arbetsuppgifter beträffande barnstugor och förskoleseminarier synes f.n. icke aktuell. Den nuvarande dubbelinspektionen såväl från socialstyrelsen som länsstyrelsen bör upphöra genom att länsstyrelserna befrias från skyldigheten att inspektera. Däremot skola länsstyrelserna som tidigare vara besvärinstans.

Den *lokala* organisationen vad avser inspektionen och kontrollen av barnstugeverksamheten bör följa det centrala organets inordnande under den ena eller andra

centrala myndigheten. Barnvårdsnämnden bör sålunda vara lokalt tillsynsorgan, om verksamheten centralt inordnas under socialstyrelsen, medan folkskolestyrelsen (skolrådet) bör ha denna uppgift om verksamheten inordnas under skolöverstyrelsen.

Kommunerna böra lämnas full frihet att själva bestämma det organ, som skall förvalta de kommunala barnstugorna.

Kap. 18. Kostnadsberäkningar

Statsbidragen till barnstugeverksamheten uppgår budgetåret 1950/51 till 2 milj. kr. En omläggning av detta bidragssystem till det av kommittén förordade skulle innebära en ungefärlig fördubbling av bidragen. Härtill få läggas bidrag till nya institutioner, som beräknas tillkomma, varigenom statsbidraget inkluderande anläggnings- och driftsbidrag budgetåret 1951/52 skulle uppgå till ca 5 milj. kr.

Kommittén har även beräknat statens totalkostnader på grundval av det nya statsbidragssystemet vid den förordade utbyggnaden åren 1951—60. Under denna tid skulle statens byggnadsbidrag kunna uppskattas till 14 å 15 milj. kr. Statsbidraget till driftskostnaderna efter det barnstugeverksamheten nått den utbyggnad kommittén ansett möjlig till år 1960 kan uppskattas till omkring 17 milj. kr. per år, varav 13 milj. kr. i lönebidrag.

Kommittén framlägger även kostnadsberäkningar för en fingerad medelstor stad avseende läget 1960 efter en utbyggnad. Med tillämpning av där angivna beräkningsgrunder kan varje kommun uträkna det statsbidrag, som skulle utgå om de i

kommittén förordade bidragsgrunderna skulle följas.

Kommittén har även beräknat statens framtida kostnader för utbildning av personal vid förskoleseminarierna. Statens bidrag härför uppgår budgetåret 1950/51 till 303 000 kr. Ett förstatligande av samtliga förskoleseminarier skulle innebära en årlig kostnad av totalt 542 000 kr., vilket under förutsättning att nuvarande stipendieanslag och elevavgifter slopas innebär en nettoökning för statsverket på 239 000 kr.

För budgetåret 1951/52 innebär kommitténs förslag en kostnadsökning för utbildning av personal med 96 500 kr. Under budgetåret 1952/53 skulle de totala kostnaderna för utbildning av personal inom barnstugeverksamheten uppgå till 529 000 kr.

Viktigare bilagor

Bil. 1. Några av förskoleålderns psykologiska och pedagogiska problem. Av prof. John Elmgren.

Bil. 2. Kan den moderna neurosläran tillämpas i vanlig uppfostran? Av docent Sven Ahnsjö.

Bil. 4. En undersökning av småskollärarinnornas erfarenheter av förskolefostran.

Bil. 6. Varför vistas barn på daghem? Av med. lic. Per J. Nordenfelt.

Bil. 7. Smittriskerna på daghem. En sammanfattande rapport över 3 års undersökningar på daghem i Stockholm. Av prof. Gunnar Löfström.

LAGFÖRSLAG

Förslag till

Lag

angående ändring av lagen den 6 juni 1924 (nr 361) om samhällets barnavård och ungdomsskydd (barnavårdslag).

Härigenom förordnas, att 2 § 1 och 2 mom., 21 och 39 §§, 41 § 3 och 4 mom., 42 § 1 mom. samt 42a §, 42 b § och 73 § 2 mom. barnavårdslagen den 6 juni 1924¹ skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives, att i samma lag skall införas en ny paragraf, betecknad 40 a § av nedanstående lydelse, samt att i nämnda lag rubriken till 5 kap. samt underrubriken näst före 39 §¹ skola erhålla ändrad lydelse på sätt framgår av det följande.

1) Senaste lydelse, se beträffande 2 § 1 och 2 mom., 39 § 2 mom., 41 § 3 och 4 mom., 42 § 1 mom., 42a och b §§, 73 § 2 mom. samt underrubriken före 39 § SFS 1945:503, beträffande 21 § och rubriken till 5 kap. SFS 1946:335 samt beträffande 39 § 1 mom. SFS 1947:300.

2 §.

1 mom. Barnavårdsnämnden har — — — dess åtgärder.

Särskilt åligger det nämnden

att, i fall — — — värlösa barn;

att, enligt bestämmelserna i 42 och 42 a §§ samt de närmare föreskrifter Konungen meddelar, övervaka de inom kommunen förefintliga barnavårdsanstalterna och institutionerna för barntillsyn; samt

att enligt — — — över fosterbarnsvården.

Jämväl i — — — och handhavande

Hurusom den — — — i kommunallagarna.

2 mom. Barnavårdsnämnden bör verka för förbättrad barn- och ungdomsvård och i sådant syfte, i den mån förhållandena därtill föranleda, söka främja tillkomsten och utvecklingen av barnavårdsanstalter och institutioner för barntillsyn ävensom andra åtgärder till barns och ungdoms välfärd.

21 §.

Jämte det övervakande av samhällets barnavård, som enligt 20 § åligger länsstyrelserna, ankommer det på socialstyrelsen att med biträde av statens inspektör för fattigvård och barnavård verka för barnavårdens ändamålsenliga ordnande och främja dess utveckling. Verksamheten vid barnavårdsanstalter och institutioner för barntillsyn varom i 5 kap. sägs skall stå under socialstyrelsens tillsyn. I fråga om socialstyrelsens och inspektörens åligganden i här nämnda hänseenden meddelar Konungen närmare föreskrifter.

Angående tillsyn — — — förordnar Konungen.

5. kap. Om barnavårdsanstalter, institutioner för barntillsyn och skolor tillhörande barna- och ungdomsvården.

Barnavårdsanstalter och institutioner för barntillsyn.

39 §.

1 mom. Med barnavårdsanstalt förstås i denna lag för barns vård och uppfostran avsedd anstalt, som ej är att hänföra till sjukhus, sjukhem, anstalt för abnormala eller vanföra, institutioner för barntillsyn, skola tillhörande barna- och ungdomsvården eller skoldistrikt tillhörigt skolhem.

2 mom. Särskilda former av barnavårdsanstalter äro barnhem och barnkolonier.

Särskilda former — — — längre tid av barn, som fyllt ett år.

Barnkolonier äro — — — av året.

3 mom. Med institution för barntillsyn förstås i denna lag institution där huvudsakligen barn under skolåldern regelbundet mottagas för tillsyn, vård och fostran under begränsad del av dygnet.

4 mom. Särskilda former av institutioner för barntillsyn äro barnstugor, familjedaghem och barnparkeringar.

Särskilda former av *barnstugor* äro

a) *förskolor* för sysselsättande, fostran och tillsyn under begränsad del av dagen (omkring 3 timmar) av barn i åldern 3—7 år;

b) *daghem* för vård och fostran under hel dag eller större delen av dagen (5—12 timmar) av barn i åldern 6 mån.—7 år;

c) *jordbruksdaghem* för vård och fostran under hel dag (7—12 timmar) av barn i åldern 1—7 år under vissa perioder av året.

Med barnstuga avses i denna lag jämväl *eftermiddagshem* för tillsyn av skolbarn efter skolarbetets slut för dagen.

Familjedaghem äro privata hem, som regelbundet mot avgift mottaga barn för tillsyn under begränsad del av dygnet.

Barnparkeringar äro särskilt inrättade institutioner, som regelbundet mot avgift mottaga barn för tillfällig tillsyn.

Bestämmelserna i denna lag äga tillämpning på familjedaghem och barnparkeringar endast i den mån institutionen är avsedd att mottaga minst fem barn på en gång för tillsyn eller, beträffande familjedaghem, mottagandet av barn förmedlats av barnavårdsnämnden.

40 a §.

För varje kommun med minst 10 000 invånare, så ock annan kommun beträffande vilken Kungl. Maj:t med hänsyn till bebyggelsens snabba utveckling eller andra särskilda omständigheter så föreskrivit, skall upprättas plan för

barntillsynens ordnande inom kommunen. I planen skola upptagas institutioner för barntillsyn till sådant antal och av sådan art, att inom kommunen förefintliga behov av olika slag av institutioner för dylik tillsyn bliva tillgodosedda på ett ändamålsenligt sätt.

Planen skall underställas socialstyrelsen.

41 §.

3 mom. Innan barnkoloni eller barnstuga första gången träder i verksamhet, skall anmälan därom göras hos socialstyrelsen samt hos barnavårdsnämnden i den kommun, där anstalten är avsedd att drivas. Anmälan till barnavårdsnämnden skall jämväl ske innan familjedaghem eller barnparkering första gången träder i verksamhet.

4 mom. Vad i 1—3 mom. stadgas skall äga motsvarande tillämpning, där den som driver barnavårdsanstalt eller institution för barntillsyn vill flytta denna till annan lägenhet, utvidga anstalten eller institutionen eller vidtaga större förändring beträffande densamma eller där ombyte av innehavare skall ske.

42 §.

1 mom. Barnavårdsnämnden skall noggrant tillse, att verksamheten vid envar barnavårdsanstalt och institution för barntillsyn inom kommunen bedrivs med iakttagande av gällande bestämmelser samt att förhållandena vid anstalten eller institutionen äro sådana, att där intagna eller vårdade barn erhålla tillfredsställande vård och uppfostran och, vad angår barnhem, erforderlig vård vid sjukdom. Särskild uppmärksamhet skall ägnas vården av späda barn. I den mån så prövas påkallat har nämnden att låta verkställa undersökning av förhållandena i barnavårdsanstalt eller institution för barntillsyn.

Finner barnavårdsnämnden — — — denna myndighet.

42 a §.

1 mom. Där barnavårdsnämnd efter anmälan jämlikt 17 § eller eljest finner, att barnavårdsanstalt eller institution för barntillsyn inom kommunen icke lämnar tillfredsställande vård eller uppfostran eller att för anstalten eller institutionen gällande bestämmelser åsidosättas eller att anledning eljest föreligger till anmärkning mot anstalten eller institutionen, dess personal eller verksamhet, har nämnden att genom lämpliga föreställningar hos styrelsen eller innehavaren söka åstadkomma rättelse. Leda dessa åtgärder icke till åsyftad verkan eller drives barnhem, som avses i 41 § 2 mom., utan tillstånd eller finner nämnden, att meddelat tillstånd bör återkallas, har nämnden att anmäla saken, där fråga är om barnavårdsanstalt, hos länsstyrelsen samt beträffande barnstuga hos socialstyrelsen. I fråga om familjedaghem och barnparkering äger

nämnden i sådant fall meddela förbud mot att barn vidare mottagas för tillsyn i hemmet eller institutionen.

Råda i barnavårdsanstalt eller barnstuga sådana missförhållanden, att där intagna barn icke kunna utan fara för liv eller hälsa kvarbliva i anstalten, till dess länsstyrelsen eller socialstyrelsen hinner besluta i ärendet, har barnavårdsnämnden att tillse, att å anstalten intagna barn omedelbart skiljas därifrån samt att, där så erfordras, lämplig vård beredes dem. För detta ändamål må nämnden omhändertaga barnen och med dem förfara såsom med barn, vilka omhändertagits för samhällsvård. Beträffande sådant ärende skall vad i 31 § första stycket stadgas äga motsvarande tillämpning.

Har anmälan jämlikt 17 § andra stycket gjorts om missförhållande i barnavårdsanstalt eller institution för barntillsyn men underlåter barnavårdsnämnden att vidtaga de åtgärder, till vilka omständigheterna föranleda, har den som gjort anmälan att bringa förhållandet till länsstyrelsens eller i fråga om institution för barntillsyn socialstyrelsens kännedom.

2 mom. Finner länsstyrelsen — — — större vikt.

Finnes åläggande — — — å anstalten.

Socialstyrelsen äger ock, där styrelsen finner att missförhållande som i 1 mom. sägs föreligger vid institution för barntillsyn och att åtgärder icke vidtagas för missförhållandets avhjälpan, meddela förbud mot barns mottagande å institutionen.

42 b §.

Närmare föreskrifter angående tillämpning av de i detta kapitel givna bestämmelserna om barnavårdsanstalter och institutioner för barntillsyn meddelas av Konungen.

73 §.

2 mom. Med dagsböter — — — där avses, den som mottager barn i trots av förbud, varom i 42 a §, 52 § 3 mom., 55 § 2 mom., 56 § eller 59 § 5 mom. sägs, den som — — — 51 a § föreligger.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 195 .

Anmälan om barnparkering eller familjedaghem, vilken börjat sin verksamhet före den 1 juli 195 , skall före den 1 oktober 195 ingivas till myndighet som omförmäles i 41 § 3 mom. Vid försummelse av anmälningsskyldighet skall stadgandet i 73 § 1 mom. barnavårdslagen den 6 juni 1924 äga motsvarande tillämpning.

Förslag till
Lag

om barnstugor och andra institutioner för barntillsyn.

Härigenom förordnas som följer.

1 §.

Med institution för barntillsyn förstås i denna lag institution där huvudsakligen barn under skolåldern regelbundet mottagas för tillsyn, vård och fostran under begränsad del av dygnet.

Särskilda former av institutioner för barntillsyn äro barnstugor, familjedaghem och barnparkeringar.

Särskilda former av *barnstugor* äro

- a) *förskolor* för sysselsättande, fostran och tillsyn under begränsad del av dagen (omkring 3 timmar) av barn i åldern 3—7 år;
- b) *daghem* för vård och fostran under hel dag eller större delen av dagen (5—12 timmar) av barn i åldern 6 mån.—7 år;
- c) *jordbruksdaghem* för vård och fostran under hel dag (7—12 timmar) av barn i åldern 1—7 år under vissa perioder av året.

Med barnstuga avses i denna lag jämväl *eftermiddagshem* för tillsyn av skolbarn efter skolarbetets slut för dagen.

Familjedaghem äro privata hem, som regelbundet mot avgift mottaga barn för tillsyn under begränsad del av dygnet.

Barnparkeringar äro särskilt inrättade institutioner, som regelbundet mot avgift mottaga barn för tillfällig tillsyn.

Bestämmelserna i denna lag äga tillämpning på familjedaghem och barnparkeringar endast i den mån institutionen är avsedd att mottaga minst fem barn på en gång för tillsyn eller, beträffande familjedaghem, mottagandet av barn förmedlats av folkskolestyrelsen.

2 §.

Verksamheten vid institutioner för barntillsyn skall stå under tillsyn av skolöverstyrelsen samt av statens folkskoleinspektör, ävensom av folkskolestyrelsen i den kommun, i vilken institutionen är belägen. Folkskolestyrelsen bör jämväl i den mån förhållandena inom kommunen därtill föranleda söka främja tillkomsten och utvecklingen av lämpliga institutioner för barntillsyn.

3 §.

För varje kommun med minst 10 000 invånare, så ock annan kommun, beträffande vilken Kungl. Maj:t med hänsyn till bebyggelsens snabba utveckling eller andra särskilda omständigheter så föreskrivit, skall upprättas plan för barn-tillsynens ordnande inom kommunen. I planen skola upptagas institutioner för barntillsyn till sådant antal och av sådan art, att inom kommunen förefintliga behov av olika slag av institutioner för dylik tillsyn bliva tillgodosedda på ett ändamålsenligt sätt.

Planen skall underställas skolöverstyrelsen.

4 §.

Innan barnstuga första gången träder i verksamhet, skall anmälan därom göras hos skolöverstyrelsen samt folkskolestyrelsen i den kommun, där institutionen är avsedd att drivas. Anmälan till folkskolestyrelsen skall jämväl ske innan familjedaghem eller barnparkering träder i verksamhet.

Vad i första stycket stadgas skall äga motsvarande tillämpning, där den som driver institution för barntillsyn vill flytta denna till annan lägenhet, utvidga institutionen eller vidtaga större förändring beträffande densamma eller där ombyte av innehavare skall ske.

5 §.

För varje barnstuga skall finnas en styrelse.

Vid barnstuga skall finnas en läkare samt i övrigt vara anställda befattningshavare till det antal och med sådan utbildning, att å institutionen intagna barn kunna erhålla tillfredsställande vård och uppfostran.

6 §.

Folkskolestyrelsen skall noggrant tillse, att verksamheten vid envar institution för barntillsyn inom kommunen bedrives med iakttagande av gällande bestämmelser samt att förhållandena vid institutionen äro sådana, att där intagna eller vårdade barn erhålla tillfredsställande vård och uppfostran. Folkskolestyrelsen bör härvid i förekommande fall samråda med barnvårdsnämnden i kommunen. I den mån så prövas påkallat har folkskolestyrelsen att låta verkställa undersökning av förhållandena i institution för barntillsyn.

7 §.

Där folkskolestyrelse finner, att institution för barntillsyn inom kommunen icke lämnar tillfredsställande vård eller uppfostran eller att för institutionen

gällande bestämmelser åsidosättas eller att anledning eljest föreligger till anmärkning mot institutionen, dess personal eller verksamhet, har folkskolestyrelsen att genom lämpliga föreställningar hos institutionens styrelse eller innehavare söka åstadkomma rättelse. Leda dessa åtgärder icke till åsyftad verkan har folkskolestyrelsen beträffande barnstuga att anmäla saken hos skolöverstyrelsen. I fråga om familjedaghem eller barnparkering äger folkskolestyrelsen i sådant fall, sedan barnavårdsnämnden hörts i ärendet, meddela förbud mot att barn vidare mottages för tillsyn enligt denna lag i hemmet eller institutionen. Om anmälan eller förbud som nu sagts skall folkskolestyrelsen utan dröjsmål underrätta barnavårdsnämnden.

Råda i barnstuga sådana missförhållanden, att där intagna barn icke kunna utan fara för liv eller hälsa kvarbliva i anstalten, till dess skolöverstyrelsen hinner besluta i ärendet, skall folkskolestyrelsen anmäla förhållandet för barnavårdsnämnden, som har att tillse, att å barnstugan intagna barn omedelbart skiljas därifrån samt att, där så erfordras, lämplig vård beredes dem. För detta ändamål må nämnden omhändertaga barnen och med dem förfara såsom med barn, vilka omhändertagits för samhällsvård enligt barnavårdslagen. Beträffande sådant ärende skall vad i 31 § första stycket och 77 § nämnda lag stadgas äga motsvarande tillämpning.

Skolöverstyrelsen äger, där styrelsen finner att missförhållande som i första stycket sägs föreligger vid institution för barntillsyn och att åtgärder icke vidtagas för missförhållandets avhjälpan, meddela förbud mot barns mottagande å institutionen.

8 §.

Med böter från och med fem till och med etthundra kronor straffes den som försummar att fullgöra i 4 § föreskriven anmälningsskyldighet.

Med dagsböter straffes den som mottager barn å institution för barntillsyn i trots av förbud, varom i 7 § sägs.

Böter tillfalla Kronan.

9 §.

Över beslut av folkskolestyrelse i fråga, som avses i 7 §, må den, som beslutet rör, anföra besvär hos länsstyrelsen inom trettio dagar, räknade från det han erhållit del av beslutet; dock går beslutet i verkställighet, där ej förbud däremot meddelats av länsstyrelsen. För klagan över länsstyrelsens utslag i sådana frågor gäller vad om besvär över länsstyrelsens beslut är i kommunallagarna stadgat.

Beslut, som enligt denna lag meddelas av skolöverstyrelsen, må överklagas hos Konungen i den ordning, som i allmänhet är bestämd för överklagande av förvaltande myndigheters och ämbetsverks beslut.

10 §.

Vad i denna lag stadgas om kommun och folkskolestyrelse skall beträffande kommun, som icke jämlikt lagen om skolstyrelse i vissa kommuner har att vårda sina skolangelägenheter, i stället avse församling (särskilt skoldistrikt) och skolråd. För Stockholms stad gäller härutinnan vad särskilt är stadgat.

11 §.

Närmare föreskrifter angående tillämpningen av vad i denna lag stadgas meddelas av Konungen.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 195 .

Anmälan om barnparkering eller familjedaghem, som börjat sin verksamhet före den 1 juli 195 , skall före den 1 oktober 195 ingivas till myndighet som omförmäles i 4 §. Vid försummelse av anmälningsskyldighet skall stadgandet i 8 § första stycket äga motsvarande tillämpning.

Förslag till

Lag

**angående ändrad lydelse av 2 § lagen den 6 juni 1930 (nr 259) om
församlingsstyrelse.**

Härigenom förordnas, att 2 § lagen den 6 juni 1930 om församlingsstyrelse¹ skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

2 §.

Med kyrkliga — — — sådant bibliotek.

Såso märende rörande folk- och fortsättningsskoleväsendet skall ock anses fråga om inrättande av och verksamheten vid förskolor och andra institutioner för barntillsyn. Härom stadgas i särskild lag.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 195 .

¹ Senaste lydelse, se SFS 1950: 283.

Förslag till

Lag

angående ändrad lydelse av 5 § lagen den 6 juni 1930 (nr 262) om skolstyrelse i vissa kommuner.

Härigenom förordnas, att 5 § lagen den 6 juni 1930 om skolstyrelse i vissa kommuner¹ skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

5 §.

Folkskolestyrelsen tillkommer — — — kommunal- eller stadsfullmäktige.

Om folkskolestyrelsens befattning med vissa angelägenheter avseende kyrkomusikers anställande och verksamhet samt med ärenden rörande barnstugor och andra institutioner för barntillsyn stadgas särskilt.

Finnes fortsättningsskolestyrelse — — — av fortsättningsskolan.

Hurusom den — — — i kommunallagarna.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 195 .

¹ Senaste lydelse se SFS 1950: 285.

Förslag till

Lag

angående ändring av lagen den 6 juni 1924 (nr 361) om samhällets barnavård och ungdomsskydd (barnavårdslag).

Härigenom förordnas, att 2 § 3 mom., 39 § och 41 § 3 mom. barnavårdslagen den 6 juni 1924² skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

2 §.

3 mom. Om vissa på barnavårdsnämnden eller dess ordförande ankommande åtgärder är stadgat i föräldrabalken samt i lagarna om förbud för vissa

² Senaste lydelse, se beträffande 2 § 3 mom. SFS 1947:524, beträffande 39 § 1 mom. SFS 1947:300 samt beträffande 39 § 2 mom. och 41 § 3 mom. SFS 1945: 503.

underhållsskyldiga att avflytta från riket, om förskottering av underhållsbidrag till barn, om allmänna barnbidrag, om barnstugor och andra institutioner för barntillsyn, om socialregister samt om undervisning och vård av bildbara sinnesslöa ävensom i 14 kap. 45 § strafflagen, i lagarna om särskild förundersökning i brottmål och om eftergift av åtal mot vissa underåriga samt i förordningarna om moderskapspenning och om mödrahjälp.

39 §.

1 mom. Med barnvårdsanstalt förstås i denna lag för barns vård och uppfostran avsedd anstalt, som ej är att hänföra till sjukhus, sjukhem, anstalt för abnorma eller vanföra, institution för barntillsyn, skola tillhörande barna- och ungdomsvården eller skoldistrikt tillhörigt skolhem.

2 mom. Särskilda former av barnvårdsanstalter äro barnhem och barnkolonier.

Särskilda former — — — längre tid av barn, som fyllt ett år.

Barnkolonier äro — — — av året.

41 §.

3 mom. Innan barnkoloni första gången träder i verksamhet, skall anmälan därom göras hos socialstyrelsen samt hos barnvårdsnämnden i den kommun, där anstalten är avsedd att drivas.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 195 .

FÖRSLAG TILL STATS BIDRAGS-
KUNGÖRELSER

Förslag

till kungörelse om statsbidrag till barnstugeverksamhet.

Härigenom förordnas som följer.

1 §.

Kommun, som driver barnstuga, äger åtnjuta statsbidrag till kostnaderna enligt bestämmelserna i denna kungörelse.

Statsbidrag må jämväl utgå för barnstuga, som inom kommunen drives av annan huvudman än kommunen, för såvitt kommunen för dennes räkning ikläder sig de skyldigheter, som i denna kungörelse stadgas eller eljest må av socialstyrelsen (skolöverstyrelsen) såsom tillsynsmyndighet i det särskilda fallet bli fastställda.

2 §.

Statsbidrag utgår för verksamhet i barnstuga, anordnad enligt någon av följande former:

- a) *förskola* för sysselsättande, fostran och tillsyn under omkring 3 timmar per dag av barn i åldern 3—7 år;
- b) *daghem* för vård och fostran under 5—12 timmar per dag av barn i åldern 6 månader—7 år;
- c) *eftermiddagshem* för tillsyn av skolbarn efter skolarbetets slut för dagen;
- d) *jordbruksdaghem* för vård och fostran under 7—12 timmar per dag av barn i åldern 1—7 år under vissa perioder av året.

3 §.

I mom. Såsom villkor för statsbidrag för förskola, daghem och eftermiddagshem skall gälla:

- a) att barnstugans lokaler godkänts av tillsynsmyndigheten;
- b) att verksamheten står under ledning av person, som genomgått tvåårig utbildning vid förskoleseminarium eller eljest för viss tid av tillsynsmyndigheten förklarats skickad att förestå barnstugan (tidsbegränsad dispens);
- c) att övrig personal, som handhar barnens vård och fostran, i görligaste utsträckning äger ovan under b) angivna kompetens;
- d) att för barnstugan gäller reglemente, som av tillsynsmyndigheten godkänts;

e) att verksamheten bedrivs enligt en för minst ett år i sänder uppgjord och av tillsynsmyndigheten godkänd plan, upptagande tider för barnstugans öppethållande under året, antalet platser, antalet anställda med ovan under b) angiven kompetens samt, därest avgifter skola utgå för vården, storleken av dessa avgifter ;

f) att de ovan under e) nämnda avgifterna icke utan av tillsynsmyndigheten godkänt skäl överstiga i daghem 5 kronor per barn och dag och i förskola 15 kronor per barn och månad, dock att när enhetlig avgift i förskola uttages denna icke må överstiga 10 kronor per barn och månad ; samt

g) att barnstugan står under kontinuerlig läkarkontroll.

2 mom. Såsom villkor för statsbidrag för jordbruksdaghem skall gälla :

a) att daghemmets lokaler godkänts av tillsynsmyndigheten ;

b) att verksamheten står under ledning av person, som äger praktisk erfarenhet av barnavård ;

c) att verksamheten bedrivs enligt en för varje period uppgjord och av tillsynsmyndigheten godkänd plan, upptagande tider för daghemmets öppethållande under året, antalet platser, dagordning och måltidsordning samt, därest avgifter skola utgå för vården, storleken av dessa avgifter ; samt

d) att såväl barn som personal läkarundersökes för varje period, dock att, om svårigheter föreligga att verkställa läkarundersökning av barnen innan hemmet öppnas, distriktsköterskan må kunna granska barnen i avvaktan på läkarundersökning.

4 §.

Statsbidrag utgår i form av lönebidrag, hyresbidrag och driftsbidrag. Statsbidrag till jordbruksdaghem utgår dock allenast såsom hyres- och driftsbidrag.

Lönebidrag utgår för föreståndarinna samt för det antal befattningshavare med speciell kompetens enligt bestämmelserna i 3 § 1 mom. c), som tillsynsmyndigheten fastställt.

Lönebidrag utgår jämväl för personal, som innehar halvtidsanställning.

Hyresbidrag utgår, därest verksamheten bedrivs i förhyrd, annan än kommunen eller vederbörande huvudman tillhörig lokal.

Driftsbidrag utgår för övriga driftskostnader.

5 §.

Statsbidrag utgår för kalenderår i förhållande till det bidragsunderlag, som enligt 6, 7 och 8 §§ belöper å kalenderåret. Bidrag utgår med dels 40 procent, dels ock därutöver tre tiondels procent för varje fullt tiotal skatteören, varmed kommunens skatteunderlag för redovisningsåret understiger 20 skattekronor per invånare.

Såsom skatteunderlag för visst redovisningsår skola anses de skattekronor och skatteören, vilka enligt bestämmelserna i kommunalskattelagen påförts de till kommunen skatteskyldiga i den taxeringslängd för det kalenderår, som föregår redovisningsåret, med däri intill samma kalenderårs utgång införda ändringar eller gjorda tillägg. Till grund för beräkningen av antalet skattekronor per invånare skall läggas invånarantalet i kommunen vid samma kalenderårs utgång.

6 §.

Bidragsunderlaget för lönebidrag skall utgöra de av institutionens huvudman utbetalda grundlönebeloppen jämte förekommande tillägg ävensom av kommunen utbetalda pensioner eller pensionsavgifter. Det högsta belopp på vilket lönebidrag må beräknas skall dock vara de enligt lönegrad 13 i löneplan nr 1 c statens löneplansförordning utgående löneförmånerna i respektive ortsgrupper jämte i förhållande härtill beräknade tillägg och pensioner eller pensionsavgifter.

7 §.

Bidragsunderlaget för hyresbidrag skall utgöra 40 kronor för vårdplats och år.

8 §.

Bidragsunderlaget för driftsbidrag skall för vårdplats och verksamhetsdag vid barnstugan utgöra:

- a) vid förskola 60 öre;
- b) vid daghem, där barnen vistas hela dagen, 120 öre;
- c) vid eftermiddagshem och daghem, där barnen vistas mindre än 7 timmar om dagen, 80 öre; samt
- d) vid jordbruksdaghem de styrkta verkliga kostnaderna utöver hyreskostnad.

9 §.

Kommun, som driver barnstuga, skall före utgången av februari månad näst efter det redovisningsår, under vilket dylik verksamhet bedrivits, i två likalydande exemplar till tillsynsmyndigheten ingiva rekvisition om löne- och driftsbidrag samt i förekommande fall hyresbidrag. Efter granskning av rekvisitionen skall tillsynsmyndigheten skyndsamt föranstalta om utanordnande av bidraget.

10 §.¹

Vad i denna kungörelse stadgas om kommun skall beträffande kommun, som icke jämlikt lagen om skolstyrelse i vissa kommuner har att vårda sina skolangelägenheter, i stället avse församling (särskilt skoldistrikt).

1 Endast om alternativ II genomföres.

Denna kungörelse träder i kraft den 1 juli 195 . Genom densamma upphäves kungörelsen den 11 mars 1949 (SFS 1949:98) angående statsbidrag till driften av institutioner inom halvöppna barnvården.

Övergångsbestämmelse

Före den 1 juli 195 av den centrala tillsynsmyndigheten meddelade definitiva dispenser från i 3 § 1 mom. b) givna kompetenskrav skola allt framgent gälla i den utsträckning, som i varje särskilt fall kan ha blivit angiven.

Förslag

till kungörelse om statsbidrag till uppförande eller inrättande av barnstugor.

Härigenom förordnas som följer.

1 §.

Statsbidrag må utgå till kommun för anordnande inom kommunen av barnstuga, varom förmåles i 39 § 4 mom. barnvårdslagen (1 § lagen om barnstugor och andra institutioner för barntillsyn).

Statsbidrag må jämväl utgå för barnstuga, som inom kommunen anordnas av annan huvudman än kommunen, för såvitt kommunen för dennes räkning ikläder sig de skyldigheter, som i denna kungörelse stadgas eller eljest må av socialstyrelsen (skolöverstyrelsen) såsom tillsynsmyndighet i det särskilda fallet bliva fastställda.

2 §.

Statsbidrag utgår i förhållande till det bidragsunderlag, som enligt 3 § belöper å anläggningen efter det procenttal, som i nästa stycke sägs. Bidrag utgår med dels 40 procent, dels ock därutöver tre tiondels procent för varje fullt tiotal skatteören, varmed kommunens skatteunderlag för anläggningsåret understiger 20 skattekronor per invånare.

Såsom skatteunderlag för anläggningsåret skola anses de skattekronor och skatteören, vilka enligt bestämmelserna i kommunalskattelagen påförts de till kommunen skattskyldiga i den taxeringslängd för det kalenderår, som utgått närmast innan anläggningen färdigställts och godkänts med däri intill årets utgång införda ändringar eller gjorda tillägg. Till grund för beräkningen av

antalet skattekronor per invånare skall läggas invånarantalet i kommunen vid samma kalenderårs utgång.

3 §.

Bidragsunderlaget skall allt efter anläggningsformen utgöra:

- a) vid nybyggnad av särskild fristående barnstuga 2 000 kronor per vårdplats;
- b) vid inköp av byggnad för barnstugeverksamheten, där säljaren icke skall ingå såsom intressent i verksamheten, jämte i förekommande fall ombyggnad 2 000 kronor per vårdplats;
- c) vid tillbyggnad å fastighet, som skall användas eller redan är i bruk som barnstuga, 2 000 kronor per nytillkommen vårdplats;
- d) vid ombyggnad i andra fall än i b) sägs av kommunen eller vederbörande intressent tillhörig för annat ändamål uppförd eller inköpt byggnad de styrkta verkliga kostnaderna, dock högst 1 400 kronor per vårdplats samt
- e) vid inbyggnad av barnstuga i fastighet, som jämväl skall användas för annat ändamål, 1 400 kronor per vårdplats, dock endast för såvitt icke statsbidrag härför utgår i annan ordning.

4 §.

Ansökan om statsbidrag skall, ställd till Kungl. Maj:t och avfattad enligt av tillsynsmyndigheten fastställt formulär, av kommunen ingivas till tillsynsmyndigheten.

5 §.

Statsbidragsansökan skall åtföljas av följande handlingar, nämligen

- a) kostnadsförslag och ritningar ävensom
- b) av kommunen utfärdad förbindelse, innefattande att kommunen eller vederbörande huvudman *dels* icke skall, utan Kungl. Maj:ts särskilda medgivande, nedlägga barnstugan eller använda byggnaden för annat än därmed avsett ändamål, *dels ock* skall, utöver vad i barnavårdslagen (lagen om barnstugor och andra institutioner för barntillsyn) och kungörelsen om statsbidrag för barnstugeverksamhet sägs, underkasta sig bestämmelserna i denna kungörelse samt de föreskrifter i övrigt, som äro eller kunna bli i behörig ordning meddelade.

Uppburet statsbidrag eller så stor del därav, som Kungl. Maj:t bestämmer, skall av kommunen återbetalas för såvitt något av de under b) nämnda villkor icke fullgöres.

6 §.

Tillsynsmyndigheten har att med eget yttrande översända ansökningen till Kungl. Maj:t. Därvid skall tillsynsmyndigheten lämna förslag om det högsta antal vårdplatser, för vilket statsbidrag må utgå, ävensom om de särskilda villkor och bestämmelser, som med hänsyn till lokala förhållanden eller eljest må föreskrivas för åtnjutande av statsbidrag.

7 §.

Beviljat statsbidrag må ej utbetalas, förrän barnstugan blivit genom tillsynsmyndighetens försorg avsynad och godkänd. Härefter skall tillsynsmyndigheten till kommunen utbetala det beviljade bidraget.

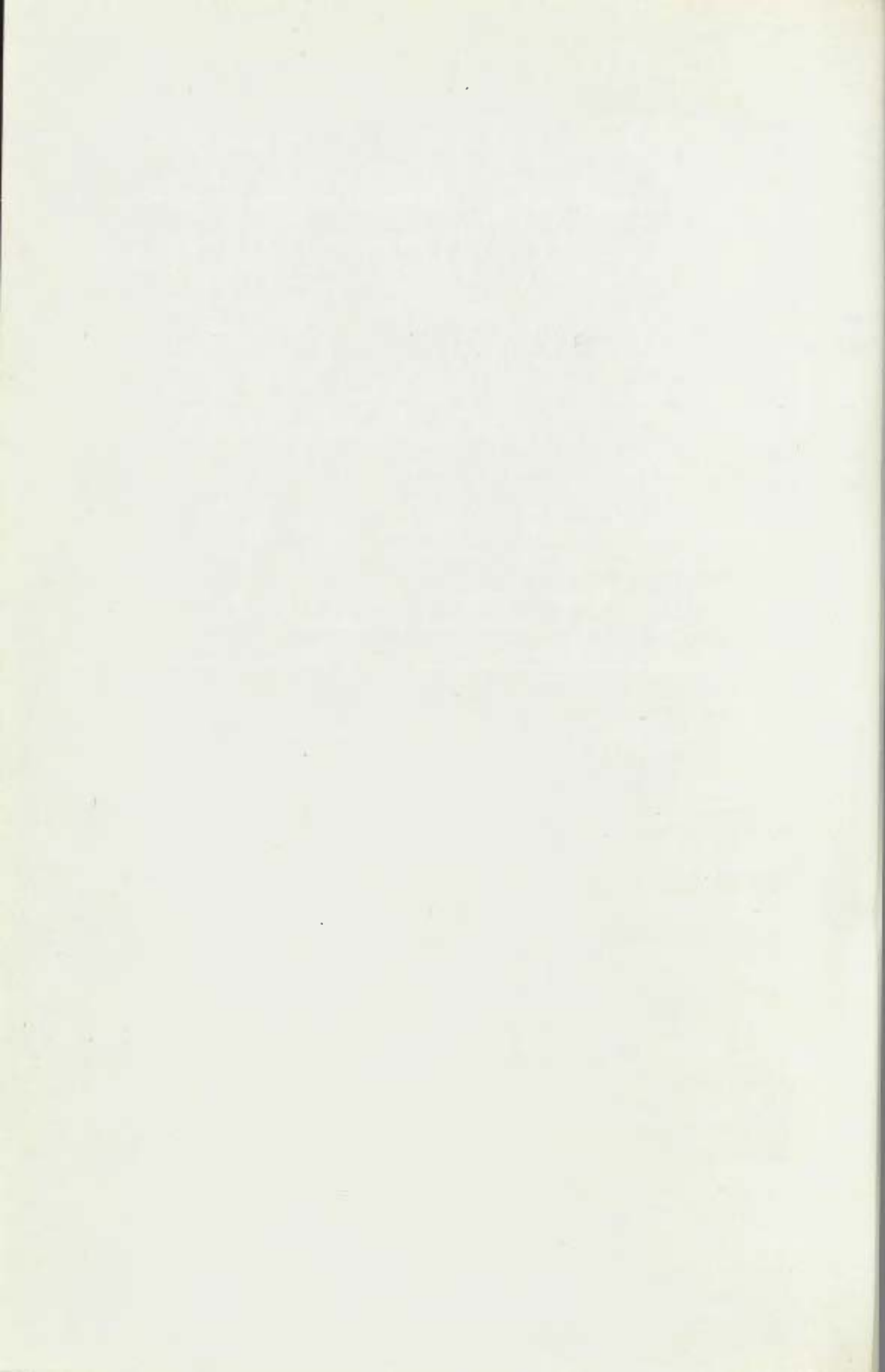
8 §.¹

Vad i denna kungörelse stadgas om kommun skall beträffande kommun, som icke jämlikt lagen om skolstyrelse i vissa kommuner har att vårda sina skolanläggigheter, i stället avse församling (särskilt skoldistrikt).

Denna kungörelse träder i kraft den 1 juli 195 .

¹ Endast om alternativ II genomföres.

BILAGOR

Några av förskoleålderns psykologiska och pedagogiska problem

AV PROFESSOR JOHN ELMGREN

1. Några synpunkter på den psykiska utvecklingen i förskoleåldern

Såväl från psykologiska som pedagogiska synpunkter är det nödvändigt att vid en utredning av förskoleålderns uppfostrings- och vårdbehov göra klart för sig hur den psykologiska utvecklingen under denna period fortskrider. Innan jag går in på de olika specialfrågor som min utredning avser att behandla, vill jag därför i stora drag redogöra för den psykologiska vetenskapens nuvarande uppfattning av utvecklingsstadier och lagbundenheter av olika slag gällande barnens aktivitet under förskoleåldern.

Under ingen livsperiod utvecklas den mänskliga individen både kvalitativt och kvantitativt i ett så utomordentligt snabbt tempo som under de sex första levnadsår, vilka konventionellt sammanfattas under beteckning förskoleåldern. Emellertid föreligger ingen enhetlighet i utvecklingsgången utan en mängd funktioner, beteendesätt och andra mognadsföreteelser utvecklas i mycket olika takt och under mycket olika betingelser under dessa år. Utvecklingen uppvisar knappast någon hiatus utan sker väl snarast kontinuerligt,

men mognadsstadierna framträda understundom markant och manifest som resultat av en utåt knappast i sina enskildheter direkt iakttagbar utveckling. Denna motsvaras av en komplicerad fysiologisk och psykofysiologisk mognad med inre regulation av ännu ganska okänd endikronologisk och genetisk beskaffenhet.

Under sådana förhållanden kan man givetvis icke företaga några fasta indelningar av denna utvecklingsperiod utan att göra sig skyldig till ett visst godtycke. Med tanke på denna utrednings rent praktiska syfte och behov synes det mig angelägnare att söka ge en så konkret framställning av de olika företeelserna av betydelse för den praktiska pedagogiken särskilt då aktiviteten i stort och vad man för närvarande känner till av barns utveckling i emotionellt och personligt-socialt hänseende.

Under den spädaste perioden kan man givetvis icke tala om några klart utdifferenterade funktioner hos barnet. Beteendet är i stort sett reflexartat och underkastat de allmänna fysiologiska och psyko-fysiologiska lagarna och utvecklingsprinciperna. Som Gesell med rätta framhållit, kan allt beteende under denna tid sägas vara posturalt, dvs närmast avse kroppens läges- och rörelsefunktioner. Utan att närmare ingå i

detalj kan jag här anföra att den exakta utforskningen av barnens beteenderepertoar under den spädaste åldern visar förekomsten av en hel del reflexer, dvs. mekaniska retrningsrörelser som ha sina bestämda centra och reflexbågar samt utlösningstimuli. Från livets första dag fungera sådana reflexer som närings- och sväljreflexerna med sugimpulsen. Även spontana vokalisationer, dvs. råmaterialet för språket och hela den med språkfunktionen sammanhängande komplicerade reflexapparaten träder tidigt i verksamhet liksom en mångfald andra mera spontana beteenden som icke direkt äga reflexkaraktär. Den posturala aktiviteten kan trots sin odifferentierade karaktär sägas uppvisa påtagliga mognadsstadier redan under den späda åldern. Sålunda synes 16-veckorsperioden representera ett sådant genomgående mognadsstadium. De första 3—4 månaderna kunna i allmänhet sägas vara den period under vilken *reflexnivån* och den *perceptiva* nivån utvecklas medan barnet ännu i *socialt* hänseende är tämligen otillgängligt för utvecklingsstimuli. Under fjärde levnadsmånaden utvecklas på ett påfallande sätt den optiska varseblivningsfunktionen, som då struktureras och mognar i olika hänseenden. Av intresse är att de moderna bioelektriska registreringarna av hjärnbarkens aktivitet visat att dessa rytmer just under denna period börja grupperas och organiseras så att frekvens- och rytmtyp nu börja kunna skönjas. Detta är givetvis ingen tillfällighet utan ett uttryck för vad som faktiskt sker.

Under 4—6 månader tillbakabildas många reflexer t.ex. gripreflexen, men ersätts samtidigt av andra beteenden på högre nivå, t.ex. i förevarande fall det aktiva gripandet. Barnet börjar nu kunna manipulera med större förmål och urformerna till den senare aktiviteten som kan göras till föremål för uppfostrande inverkan utvecklas nu. I det anförda exemplet hava vi exempel på en allmän lagbundenhet som gäller generellt för hela denna uppväxtperiod och som kan formuleras på följande sätt: *Ett beteende försvinner icke ur bar-*

nets beteenderepertoar utan att ge vika för och ersätts av ett annat beteende som fortsätter dess funktion men på en kvalitativt högre nivå med ett i regel omstrukturerat nytt beteendesätt av högre ordning och kvalitativt ny typ. Denna lag som genomgående gäller för hela förskoleperioden är av stor betydelse för den praktiska pedagogiken. I den mån man känner dessa övergångsformer och växlingar i beteendeutvecklingen måste naturligtvis uppfostringsåtgärderna i motsvarande grad ändra karaktär. I det följande skall jag illustrera detta med konkret exempel.

Under 4—6-månadersåldern utvecklas barnet alltmer mot ett socialt förhållandesätt och man börjar skönja olikheter i barns sätt att reagera mot sin sociala omgivning. Detta blir alltmer påtagligt från och med sex månaders åldern framför allt genom framträdandet av den mäktiga socialinstinkt som imitationen utgör. Man kan nu tala om en ny nivå i beteendet — den sociala — och i samband härmed framträdandet av mera differentierade känsloreaktioner med en begynnande emotionell mognad. Hela karaktärlivet och dess organisation börjar genom denna sociala mognad att kunna grundläggas. Givetvis har redan tidigare en fostrande verkan framför allt genom ett tillgodoseende av den naturliga behovsrytmiken och en fast och planerlig samt fysiologiskt riktig behovstillfredsställelse gjort sig gällande med determinerande effekt även på långt senare utvecklingsperioder men nu börjar den direkta uppfostrande påverkan personligt-socialt att i stigande utveckling kunna gripa in stimulerande i utvecklingsförloppet.

I den mån som daghem och andra liknande uppfostringsinstitutioner befatta sig med spädbarnsuppfostran kan det ur psykologisk synpunkt sägas vara synnerligen välbetänkt att utveckla den rådgivande verksamheten i förhållande till modern. Det står utom allt tvivel att den affektiva bindningen till modern under denna period är avgjort starkast och att just de beteenden och sentiment som utvecklas som reaktion på moderns beteenden äro mycket starka

drivkrafter — ofta omedvetna — i hela den personligt-sociala utvecklingen under förskoleåldern och även senare.

Under niomånadersåldern utvecklas barnet i psykologiskt hänseende mycket skönjbart. Bland annat manifesteras sig då de första egentliga psykiska funktionsyttringarna. Barnet reagerar sålunda i förhållande till icke närvarande retningar och ser efter ett försvunnet föremål, vilket allt är uttryck för den första retentionen, dvs. urformen till psykiska funktioner som uppmärksamhet och minne. Barnet beter sig aktivt i förhållande till på visst sätt undandolda föremål i denna och något senare ålder vilket man med en viss rätt räknat som begynnelsen till tänkande i egentlig mening.

För att kunna erhålla ett material för den fortsatta diskussionen finnes nu anledning att inskjuta en mera systematisk översikt av utvecklingen ur olika synpunkter. Den utvecklingsbestämning som nutilldags företages inom barnpsykologin är grundad på fastställande av vissa s.k. utvecklingsnormer med tillhjälp av standardiserade psykiska utvecklingstestskalor. I stort sett efter Gesell kan utvecklingen uppdelas på olika sektorer eller beteendeselement nämligen: 1) motoriskt beteende, dvs. alla de aktivitetsformer som ha med rörelselivet att göra som reflexer, spontana egenrörelser av annan art, motoriska koordinationsprocesser, avsiktliga rörelser och viljebeteenden; 2) språkligt beteende, dvs. allt förspråkligt och egentligt beteende språkligt som successivt uppbygga språkfunktionerna genom mognad och övning i förening; 3) adaptivt beteende eller tingbeteende, dvs. alla de motoriska reaktioner som utlösas av fysiska objekt i omgivningen varigenom varseblivningen av ting gestaltas t.ex. beteenden som tecknandet med dess olika utvecklingsstadier eller beteenden i förhållande till usuella bruksföremål som t.ex. en kopp, en sked eller en kub.

Utän att åsyfta fullständig översikt skall jag här i stort sett efter Gesell giva en översikt över normativa data från 4 må-

naders ålder t.o.m. 5 år med den indelning av beteende, som tidigare redogjorts för.

4 MÅNADERS ÅLDER:

Motoriskt beteende:

1. Ryggläge föredrages.
2. Försöker lyfta sig från underlaget (huvud, skuldror).
3. Kan rulla från sid- till ryggläge eller vice versa.
4. Håller huvudet upprätt när barnet bäres.
5. Motspjärnande rörelser med fötterna när barnet hålles upprätt under armarna.

Språkligt beteende:

1. Vokalisationer.
2. Leenden, skratt.

Adaptivt beteende:

1. Spontan uppmärksamhet för större objekt.
2. Sked på bordet kan iakttagas.
3. Handen reagerar mot bordskanten med motspjärnande rörelser när barnet skjutes mot bordskanten.

Personligt socialt beteende:

1. Selektivt intresse för vuxna människor.
2. Antecipatoriska rörelser när det lyftes.
3. Ej mycket påverkat av främmande personers nävaro, nya situationer eller ansikten.
4. Vrider huvudet mot ljudkällan (moderns röst).
5. Hand- och fingerlek.

6 MÅNADERS ÅLDER:

Motoriskt beteende:

1. Föredrar att sitta upp med stöd.
2. Kan rulla hela varvet (från rygg- till bukläge).
3. Använder händerna i räkrörelser, aktivt gripande etc. (skrynklar, slår, plaskar).
4. Tumotsättning vid gripandet av en kub.

Språkligt beteende:

1. Stavelser förekomma liksom andra ljudkomplex i den spontana vokalisationen.
2. Skrattar vid syn- och hörselvarseblivningar, reagerar på livlig mimik.

Adaptivt beteende:

1. Uppmärksammar mindre föremål på bordet (en kub).
2. Manipulerar med ting (sked).
3. Griper ring.
4. Visar varierad selektiv uppmärksamhet mot omgivningen.
5. Plockar upp saker från bordet.

Personligt socialt beteende:

1. Aktivt lekande (skallra).
2. Igenkänning av bekanta personer.
3. Visar reaktioner i förhållande till främlingar.
4. Tycker om att den vuxna omgivningen sysselsätter sig och leker med barnet.

9 MÅNADERS ÅLDER

Motoriskt beteende:

1. Sitter upp utan stöd.
2. Gångrörelser när fötterna vidröra golvet.
3. Kryper eller hasar.
4. Tummotsättning även vid mycket små föremål.

Språkligt beteende:

1. Ett ord i aktiv språkrepertoar t.ex. mamma eller pappa.
2. Enkel anpassning till språk (första formen av lydning).
3. Rytmska rörelser i förhållande till musik.

Adaptivt beteende:

1. Manipulerar med sked och kopp (tefat).
2. Bearbetar manipulativt ett papper, river, rycker, skrynklar etc.
3. Kryper fram till bordskanten och tittar efter försvunnet föremål.
4. Räckrörelser med ökad persistens.

Personligt socialt beteende:

1. Reagerar ungefär likformigt på personer och ting i omgivningen.
2. Kan utföra en enkel lek som igångsättes språkligt och utföres med gester t.ex. baka kaka (verbalmotorik).
3. Sätter tillbaka flaska till munnen vid matandet.

12 MÅNADERS ÅLDER:

Motoriskt beteende:

1. Står upp med stöd.
2. Kryper eller hasar ensam.
3. Går med hjälp.
4. Visar preferens för viss hand vid gripande.
5. Imitativt klottrande.

Språkligt beteende:

1. Förstår enkla språkliga tillsägelser, åtminstone innebörden.
2. Två ord utom mamma eller pappa.
3. Kan vinka adjö och ofta säga det (jö-jö).

Adaptivt beteende:

1. Läger en kub i koppen på tillsägelse.
2. Vänder på koppen för att återfinna en i dess åsyn dold kub.
3. Håller en kub i vardera handen och tar en tredje med bästa hand.
4. Kan stoppa en pinne i ett hål.

Personligt socialt beteende:

1. Börjar intressera sig för den egna spegelbilden, leker med eller sträcker sig efter den.
2. Medarbetar vid påklädandet.
3. Kan hålla en kopp för att dricka och använda en sked.
4. Leker med kuber men ännu ej konstruktivt endast manipulativt.
5. Inhiberar en enkel handling på befallning.
6. Imiterar enkla handlingar (klottrande, slag med sked, trummande).

18 MÅNADERS ÅLDER:

Motoriskt beteende:

1. Går ensam utan hjälp (korrekt gång).
2. Klättrar uppför en stol eller en trappa.
3. Kastar en boll i försöklådan.
4. Spontant klottrande.

Språkligt beteende:

1. Fem eller flera ord i den aktiva språkrepertoaren.
2. Förstår enkla frågor.
3. Pekar ut näsa, ögon och hår.
4. Säger goddag, tack etc., men med barnsligt språk.

Adaptivt beteende:

1. Tar en fjärde kub och håller tre.
2. Bygger imitativt enkel tornfigur av kuber.
3. Placerar cirkelblocket i formbrädan.

Personligt socialt beteende:

1. Använder sked utan att spilla mycket.
2. Kontroll av elimination (avföringen) så gott som klar.
3. Dramatisk mimik i lek.
4. Habituell inhibition av vissa handlingar.
5. Försöker att sätta på sig skorna själv.
6. Kombinerande lek med kopp och kniv.

2 ÅRS ÅLDER:

Motoriskt beteende:

1. Ritar vertikalt streck imitativt.
2. Vanliga bollekar (kasta och fånga).

Språkligt beteende:

1. Enkla meningar användas.
2. Namngivande av enkla föremål t.ex. nyckel, klocka, slant.
3. Skiljer mellan prepositionerna i och under vid det kombinerade Gesellska språkrikningsprovet.
4. Pekar ut sju av tio enkla bilder.

Adaptivt beteende:

1. Bygger torn av tre eller flera kuber.

2. Läger alla tre blocken i formbrädan.
3. Utför enkel pappersvikning en gång imitativt (enkel övervikning).

Personligt socialt beteende:

1. Urinblåsan kan hållas under kontroll.
2. Lyssnar till berättelser med bilder.
3. Talar om egna erfarenheter.
4. Frågar efter tingens namn.
5. Tycker om att leka i sand (tömma och fylla).

3 ÅRS ÅLDER:

Motoriskt beteende:

1. Cirkel efter förebild.
2. Ritar horisontell linje imitativt.
3. Rynkar och veckar ett papper.
4. Anpassar ett kort efter en konturlinje.

Språkligt beteende:

1. Använder pronomina, tempora för förfluten tid och pluralis.
2. Namnger tre föremål på bild.
3. Kan berätta enkla historier.
4. Skiljer vid det kombinerade Gesellska språkrikningsprovet mellan prepositionerna i, under och bakom.

Adaptivt beteende:

1. Bygger en brofigur imitativt.
2. Bygger ett torn av fyra eller fler kuber.
3. Diskriminerar mellan två linjer av olika längd.
4. Kombinerar två delar av en ituskuren figur till en helhet.

Personligt socialt beteende:

1. Öppnar en dörr.
2. Bär ett ömtåligt föremål.
3. Frågande med varför och hur-frågor.
4. Sätter på sig skorna.

4 ÅRS ÅLDER:

Motoriskt beteende:

1. Ritar ett kors efter förebild.
2. Klarar diagonalstigen i det Gesellska provet.

3. Gesellska fiskprovet inom 15 eller 30 sekunder med bästa hand.

Språkligt beteende:

1. Fyra prepositioner kunna isärskiljas.
2. Använder beskrivande ord vid bilder.
3. Repeterar korrekt 12 stavelser i en mening.

Adaptivt beteende:

1. Diagonalvikning av papper.
2. Tre kompletteringar av ofullbordad personteckning.
3. Läger två kuber i koppen.

Personligt socialt beteende:

1. Bygglekar med konstruktiv tendens.
2. Knäpper knappar.
3. Kan gå ett enkelt ärende utom hemmet men i dess omedelbara närhet.
4. Tvättar sig själv.

5 ÅRS ÅLDER:

Motoriskt beteende:

1. Ritar en triangel efter kopia.
2. Ritar en prisma efter kopia.
3. Klarar fiskprovet 3 gånger med handombyte inom en minut.

Språkligt beteende:

1. Definierar ord med bruksanvisning.
2. Känner till betydelsen av tre eller flera ord i en vokabulärlista.
3. Förstår skämt.
4. Talar rent.

Adaptivt beteende:

1. Bygger en något mer komplicerad brofigur.
2. Kompletterar fyra av åtta figurer.
3. Diskriminerar vikter.
4. Treändesprovet klaras.

Personligt socialt beteende:

1. Ritar identifierbart personteckning och teckning av naturföremål (träd).
2. Snör skorna, sätter på sig rock (kappa och hatt) själv.

3. Lekmaterial användes med ytterligare utvecklad konstruktivitet.

4. Ordnar material i leklådan och placerar tillbaka föremålen.

Som jämförelse med Gesells utvecklings-testskala ges här en syntetisk översikt över en annan i nutiden mycket använd normerad utvecklingstestskala nämligen den av Bühler och Hetzer utarbetade (Charlotte Bühler, Hildegard Hetzer, Kleinkinder Tests, Entwicklungstests vom 1. bis 6. Lebensjahr, 1932). Bühler-Hetzers utvecklingsskala är på nederstadierna betydligt mer differentierad än den Gesellska, medan den på de högre åldrarna inom förskolespannet snarast är mera summarisk. Den innehåller sålunda 10 test för vardera levnads månaden under första levnadsåret, för andra levnadsåret fördelas testserien med samma antal test på respektive första och andra utvecklingskvartalet samt andra hälften av andra levnadsåret. För tredje, fjärde, femte och sjätte levnadsåret innehåller testserien tio test för vardera levnadsåret. Utvecklingstestskalan i sin helhet tar alltså grovt hänsyn till den progressiva utvecklingsdynamiken och behovet av starkare differentiering för att verkligen fatta vad som sker i det som synes ske under de späda perioderna.

Skalan är därjämte i viss utsträckning mera inställd på den högre funktionsdynamiken t.ex. minne och inläring än vad fallet är med Gesellskalan. I övrigt återkomma naturligt nog samma indelningsgrunder och utvecklingsdimensioner som i Gesellskalan. Stor vikt är i Bühler-Hetzerskalan tillerkänd testens beskaffenhet av naturliga leksituationer i avsikt att få fram det typiska för levnadsåldrarna. Följande ledande synpunkter ligga till grund för denna skala. 1. Den sinnliga receptionen eller den genom varseblivningsverksamhet betingade kontakten med omgivningen, 2. Kroppsrörelser och kroppsbehärskning, 3. Socialiteten, dvs. kontakten med mänsklig omgivning, 4. Lärandet eller modifierbarheten av beteendet, 5. Materialbearbetningen, 6. Den andliga produktiviteten,

framför allt bestämd genom spontana och intelligensprestationer.

EN MÅNADS ÅLDER.

1. Att vid beröring av kinden vrida huvudet (närlingsreaktion).
2. Omklamrande av beröringsföremål (försöksledarens utsträckta pekfinger).
3. Avslappning vid lägesförändring.
4. Avslappning vid sakta ljud.
5. Blickfixation vid dämpad ljuskälla.
6. Blickreaktion vid beskuggning av synfältet.
7. Flyktrörelse vid oangenäm beröring (näspnutsning).
8. Ospecifik totalreaktion vid berörings-situation.
9. Obetydligt lyftande av huvudet i buk-läge.
10. Öppnande av munnen efter förlust av näringskälla.

TVA MÅNADERS ÅLDER.

1. Vändande av huvudet efter buller.
2. Lyssnande till ljud av klocka.
3. Specifika reaktioner på fyra akustiska retningar.
4. Blickfixation mot ljusretning.
5. Uppmärksammande av föremål i rörelse.
6. Fasthållande av blickriktningen mot objekt, som rör sig bakåt i synfältet (synfältsdilatation).
7. Ospecifik totalreaktion på hindrande av rörelser genom bindel.
8. Upprätt huvudhållning vid höglyftning.
9. Avslappning vid sakta tilltal.
10. Specifik reaktion på det vanliga kroppsläget i födosituationen.

TRE MÅNADERS ÅLDER.

1. Sökande huvudvändning under kontinuerlig hudretning.
2. Blickfixation på avlägsnat objekt (synfältsdilatation).
3. Ser sig om vid bärning genom rummet.
4. Följer objekt i rörelse med ögonen.

5. Lyssnar till frambragt ljud (skallra, barnet i bukläge).

6. Håller huvudet högt i bukläge.

7. Spontana experimenterande rörelser kombinerade med uppmärksamhet och viss inhibition (i motsats till enmånadersålderns impulsrörelse).

8. Svarar vid blickkontakt med leende eller lallande.

9. Lallande.

10. Ser efter försvunnet föremål (blickperseveration).

FYRA MÅNADERS ÅLDER.

1. Söker ljudkälla med blicken.

2. Reagerar simultan-optisk bjudning i stället för på samtidigt bjuden akustisk retning med dold ljudkälla.

3. Taktill exploration av berört objekt.

4. Optisk exploration av objekt genom ryckvisa ögonrörelser fram och tillbaka efter objektkonturen.

5. Följande av föremål i rörelse med blicken, då barnet är i bukläge.

6. Huvud och skuldror hållas innerverade i höjdläge, då barnet befinner sig i bukläge.

7. Rörelse av armar och ben i förhållande till underlaget vid bukläge.

8. Reaktion vid avbrytande av social kontakt.

9. Iakttagelse av förändring, då mask hålles framför ansiktet och omväxlande borttages.

10. Hållande av skallra.

FEM MÅNADERS ÅLDER.

1. Betraktar längre en färglagd än en färglös tavla.

2. Fasthåller och betraktar objekt.

3. Griper efter berört objekt.

4. Sträcker armarna efter varseblivet objekt.

5. Riktad rörelse vid hindrande av rörelserna genom bindning.

6. Kan ligga med stöd av handflatorna mot underlaget.

7. Häver huvud och skuldror med understödjande ur rygggläget.

8. Följer med blicken människor, som rör sig i rummet.
9. Reagerar vid omkringbärande på nya situationsmoment.
10. Manipulerande rörelser med ett lekobjekt.

SEX MÅNADERS ÅLDER.

1. Differentierar genom blickväxling objekt som figurmotgrund.
2. Skiljer mellan flaska och gummidocka.
3. Griper med en hand efter varseblivet objekt.
4. Befriar sig från hindrande bindel i ryggläge.
5. Häver huvud och skuldror i ryggläge.
6. Reser sig upp med hjälp.
7. Reagerar på vänligt och vredgat ansiktsuttryck med förändring av egna uttrycksrörelser.
8. Negativ reaktion efter avlägsnande av lekobjekt.
9. Förväntansinställning i förhållande till en flera gånger upprepad händelse (fasthållande av tingintention).
10. Släpper icke passivt lekobjekt vid fråntagande utan gör ansatser till motstånd genom fasthållande av objektet.

SJU MÅNADERS ÅLDER.

1. Griper efter bordskanten.
2. Griper efter ett tånt ljus.
3. Vänder sig i sittande ställning med stöd efter ett ting.
4. Befriar sig från hindrande bindel i bukkläge.
5. Sitter med stöd.
6. Vänder sig från rygg- till sidläge.
7. Aktivt kontaktsökande.
8. Söker efter förlorat lekobjekt.
9. Slår imitativt mot bordsskivan.
10. Manipulerar med ett lekobjekt som bringas i kontakt med ett annat som icke förflyttas.

ÅTTA MÅNADERS ÅLDER.

1. Griper efter ett objekt utanför väggen.
2. Befriar sig från en hindrande bindel, då barnet sitter upp med stöd.

3. Skjuter bort försöksledarens hand vid näsputsningssituationen (avlägsnande av hinder).

4. Söker bevara sittande ställning genom att klamra sig fast, då den motoriska balansen rubbas.

5. Rör sig från stället.
6. Tar ett lekobjekt från den vuxne.
7. Reagerar på »kurragömmalek», då försöksledaren växelvis döljer och visar ansiktet.
8. Hämtar fram lekobjekt, som fråntages barnet, ur försöksledarens ficka.
9. Manipulerande aktivitet med två lekobjekt.
10. Hämtar lekobjekt med lägesförändring.

NIO OCH TIO MÅNADERS ÅLDER.

1. Griper två lekobjekt i frisittande ställning.
2. Befriar sig frisittande från hindrande bindel.
3. Sitter fritt utan stöd.
4. Kryper omkring.
5. Svarar adekvat på gester.
6. Länkar den vuxna omgivningens uppmärksamhet på sig.
7. »Avtäcker» lekobjekt, som i barnets åsyn betäckts med en två gånger vikt bindel.
8. Trummar med en trumpinne imitativt sedan försöksledaren föregjort handlingen.
9. Slår två skedar mot varandra imitativt.
10. Griper upprepade gånger efter ett av två ting.

ELVA OCH TOLV MÅNADERS ÅLDER.

1. Sätta sig upp för att gripa efter ett föremål, som barnet icke kan nå i liggande ställning.
2. Stå upp med stöd.
3. Vända sig mot den vuxne med ett förväntat ansiktsuttryck vid plötsligt inträffande retning (förstadium till frågan).
4. Erinrar sig det försvunna innehållet i en ask efter en minut.
5. Att imitativt ringa i leksaksklocka.

6. Att öppna ask.
7. Att hämta fram ett föremål fastbundet med ett snöre.
8. Att undersöka delarna av en leksaks-klocka.
9. Att hämta fram ett föremål bakom en skärm.

TVÅ ÅRS ÅLDER (FÖRSTA UT-VECKLINGSKVARTALET).

1. Slår med två små leksakskäppar mot varandra och lyssnar till det sålunda åstadkomna ljudet.
2. Står upp utan stöd.
3. Går med hjälp och håller samtidigt ett föremål med ena handen.
4. Organiserad lek med bollen.
5. Förstår en språklig uppmaning.
6. Erinrar sig det försvunna innehållet i en ask efter 3 minuter.
7. Erinrar sig ett försvunnet lekföremål efter 3 minuter.
8. Trycker efterhärmande på en gummi-boll.
9. Fyller och tömmer ett ihåligt föremål.
10. Griper efter kex.

TVÅ ÅRS ÅLDER (ANDRA UT-VECKLINGSKVARTALET).

1. (Detta test obegripligt och sannolikt felaktigt.)
2. Går ensamt utan stöd kortare sträcka, då man visar en begärlig sak eller en kaka.
3. Står upp utan stöd och lyfter samtidigt ett föremål.
4. Begär upplysning av den vuxna om-givningen (ospråkligt).
5. Begynnande förståelse av förbud genom inhibition av enkla handlingar på den vuxna omgivningens uppmaning.
6. Erinrar sig det försvunna innehållet i en ask efter 8 minuter.
7. Erinrar sig en försvunnen leksak efter 8 minuter.
8. Trummar imitativt med två trum-pinnar.
9. Föredrar figurtavla framför färgtavla.
10. Söker efter ett kex under en av två lokaliserade askar (lokalisationsväxling).

TVÅ ÅRS ÅLDER (TREDJE OCH FJÄRDE UTVECKLINGSKVARTA-LEN).

1. Klättrar upp på en stol.
2. Förstår enkla språkliga uppmaningar.
3. Benämning av föremål.
4. Erinrar sig det försvunna innehållet i en ask efter 17 minuter.
5. Erinrar sig ett försvunnet lekföremål efter 17 minuter.
6. Passar in delkäppar i varandra.
7. Bygger med klossar, som ställas på varandra.
8. Betraktar färdiga resultat av andras byggleksaker.
9. Hämtar föremål med hjälp av käpp.
10. Bildigenkänning.

TRE ÅRS ÅLDER.

1. Knäpper igen jacka på leksaksbjörn.
2. Social uppfattning vid rollek.
3. Återupptagande av sorterande på uppmaning.
4. Talar om frånvarande föremål.
5. Letar reda på två av tre dolda objekt.
6. Eftersäger fyra stavelser (två ord).
7. Imitativt byggande.
8. Åstadkommer enkla byggkonstruktioner.
9. Hämtar ett kex från ett bord genom att använda en stol att klättra upp på.
10. Inpassar fyra figurer.

FYRA ÅRS ÅLDER.

1. Bär kärl fyllt med vatten.
2. Kan etiskt värdera barnsliga handlingar framställda i bild.
3. Sorterar 200 små blad på uppmaning.
4. Formulerar språklig planering av handling.
5. Letar reda på tre av fyra dolda objekt.
6. Eftersäger 8 stavelser eller tre tal.
7. Tecknar cirkel imitativt.
8. Benämner byggkonstruktion.
9. Hämtar ett föremål genom att lyfta det från en med ring försedd hake.
10. Bildinterpretation.

FEM ÅRS ÅLDER.

1. Underordnar sig lekregler.

2. Tävlrar vid gemenskapslek.
3. Uträttar tre enkla ärenden.
4. Letar reda på fyra av fem dolda objekt.
5. Eftersäger tolv stavelser eller fyra tal.
6. Imitativt tecknande av schematiska framställningar.
7. Benämner teckning.
8. Visar uthållighet och koncentration vid vissa s.k. tålamodslekar.
9. Använder leksakshammare på visst sätt i leksituation.
10. Sammansättning av delar till en helhet vid sönderdelad människofigur.

SEX ÅRS ÅLDER.

1. Underordnar sig lekregler och tävlar samtidigt i gemenskapslekar.
2. Tecknar mönster på uppmaning korrekt.
3. Eftersäger vers med 16 stavelser.
4. Bygger imitativt en relativt komplicerad figur.
5. Avtecknar föremål med framhävande av karakteristiska detaljer.
6. Mer komplicerad tålamodslek.
7. Mer komplicerad prestation vid hämtande av ting med snöre.
8. Förstår en kausal följd av tre sammanhängande bilder.
9. Igenkänner grova absurditeter på en bild.
10. Riktig sammanställning av föremål på bilder.

Som komplement till den föregående normativa utvecklingsöversikten kan anföras en del fakta ur genetisk forskning med inriktning på barndomens psykiska utvecklingsstadier.

Den psykiska utvecklingen under uppväxtåren kännetecknas av en serie mer eller mindre klart skilda stadier. Inom intelligensforskningen har man sedan länge vid vissa bestämda testtyper såsom bildbeskrivning, definitionsprov och liknande test känt till att barn i olika åldrar reagera på olika sätt. Dessa med levnadsåldern varierande intellektuella sektioner förete en utvecklingsgång som i sin helhet är karakteristisk för det intellektuella livets med

åldern fortskridande mognad. Stern har framhållit att samtliga psykiska funktioner som uppmärksamhet, minne, tänkande och även isolerade intellektuella funktioner följa en s.k. kategorial utvecklingslag med följande stadier: 1) Substansstadiet från 3 å 4—7 år, 2) aktionsstadiet från 7—11 å 12 samt 3) relationsstadiet.

Men alldeles särskilt klart har den genomgripande karaktären av de kvalitativa förändringarna i psykologiskt hänseende under barnåldern framträtt i en serie undersökningar som under en följd av år utförts vid Rousseau-institutet i Genève av professor Piaget och dennes medarbetare. Språkutvecklingen, tänkandet, uppfattningen av orsak och verkan (Kausalitetsuppfattningen) världsbildens successiva utgestaltning och det moraliska omdömet har av Piaget i intressanta barnpsykologiska studier visats fortskrida i enlighet med en lagbunden utvecklingsgång, i vilket det ena stadiet avlöser det andra. På senare tid har Piaget även underkastat objektvarseblivningen och intelligensutvecklingen under förskolålderns förra hälft samt kvantitets- och talbegreppens ingående experimentella undersökningar.

Den metod eller de metoder, som Piaget begagnat vid sina undersökningar kan sägas vara en kombination av spontan iakttagelse och utfrågande testmetod. Barnen ha sålunda följts i sin dagliga aktivitet under lek och arbete. Deras språkliga och sociala reaktioner har omsorgsfullt protokollerats, sammanförts till större iakttagelseenheter som därefter analyserats osv. Givetvis har ett sådant direkt studium sina påtagliga fördelar: den socialpsykologiska situationen är sådan att temperaments- och personlighetsegenskaper få tillfälle att manifesteras sig. Miljön är på förhand bekant och den typiska för barnen, nämligen den naturliga lek- och arbetsplatsen. Piaget karakteriserar sitt förfaringsätt som en klinisk frågemetod. Vid denna metod följer barnpsykologen i ett fritt och otvunget samtal den ledtråd, som en viss språklig reaktion från barnets sida utgör. Alla varianter av t.ex. språkliga reaktioner preciseras så-

lunda i fråga om betydelsen genom en fortsatt utfrågning, som avser att klargöra själva betydelsen av de språkliga uttrycken. Metoden förutsätter en god intuition och smidig inlevelseförmåga, men har ur suggestionssynpunkt ganska stora risker. Om ett barn — liksom för övrigt en vuxen — utfrågas om sin uppfattning om vissa naturfenomen och deras ursprung etc., så kan till slut svaret bli en reaktion av rent nödtvungen art. Barnet har en känsla av att svar kräves samt erfar kanske en viss oro att misslyckas, vill vara den vuxna omgivningen till lags osv. I en sådan situation kan barnet svara mindre av spontan meddelelsedrift än av en helt naturlig önskan att undslippa det sociala tvång, som en aldrig så väl arrangerad utfrågningssituation dock utgör.

Den språkliga utvecklingen, som i hög grad sker parallellt med den rent intellektuella har av Piaget undersökts genom en registrering av de språkliga yttringarna hos samma barn under en något utsträckt period, t.ex. en månad. Språket är enligt vad erfarenheterna vid Rousseau-institutet visat under barnåldern icke ett socialt uttrycksmedel i vuxen mening. Det är enligt Piaget ganska långt fram i tiden, ända fram till skolbegränsningsåldern övervägande ett uttryck för subjektiva tendenser såsom önsknningar, begär och behov samt i hög grad »osocialiserat» och bundet vid handlingen. Barnet talar mest till och för sig själv, skanderar sin handling med åtföljande språkliga uttryck, »handlar sitt tal och talar sin handling». Språket är sålunda tidigast endast en individuell monolog, som icke i ringaste mån är anpassad till en social omgivning.

Som exempel på detta språkets nära avslutning till handlingen anför vi följande: vid allmänpsykologiska testprövningar förekomma ofta uppgifter av rent manuell art t.ex. formbräder och läggspel. Vissa barn, särskilt en smula inåtvända, t.ex. ensam-barn, vana att i hemmiljön leka för sig själva, beledsaga den manuella aktiviteten med en monolog, som liksom skanderar uppgiftens olika moment men icke i rin-

gaste mån avser att skapa social kontakt med omgivningen. Birgit 4:4 är t.ex. prat-samt obesvärad igång med en uppgift: Stutzmanns hästlandskap.

Hon lägger delarna och samtidigt monologiserar hon för sig själv vid varje delprestation: »Var ska hästen ligga? — Det hittar jag inte»... »En häst är färdig och så den där (pekar samtidigt på en redan döljagd bit) ... dom två då?» (Intresserar sig för två nya bitar i läggspellet och smakar samtidigt som en häst) ... »Var ska den ligga?... Hur ska den ligga?... Jag hittar inte... Är det här? (Försöker lägga biten på en felaktig plats.) Den ska ligga här... så.»

Hela denna monolog åtföljer manipulationerna med läggspellet, men har icke den ringaste meddelelsfunktion. Under framyttrandet av satserna ser hon t.ex. icke uppifrån vad hon har för händer och är helt försunken i sin egen aktivitet.

Likaledes vid det Gesellska bollprovet. Uppgiften är här att lösgöra en boll ur en låda medelst en enkel öglemekanism i kombination med en träpinne, som håller bollen i läge. Protokollet vid testningen visar samma pratsamma pladder i samband med aktiviteten men relativt oberoende av social rapport med omgivningen. Hon börjar själv att söka tillägna sig bollen samt pratar i ett kör, samtidigt som hon manipulerar med bollen. »Svårt att ta bollen. Det är ju snören om.» Efter några minuters resultatlösa ansträngningar tillägger hon fullkomligt oförmedlat med själva den manuella aktiviteten: »I går var det en ny tös också och en gosse, som heter Sture.» (Lekkamrater, som anlänt till förskolan.) Efter ytterligare manipulerande utan resultat utbrister hon: »Aldrig kommer den ut.» Denna mening upprepas efter ungefär en halv minut med starkt eftertryck: »Aldrig kommer den bollen ut.»

Lars-Erik, 4:6, resonerar likaledes allteftersom han fullbordar läggspellet monologartat för sig själv: »Den hade jag rätt på.» Han griper efter ett par nya bitar och pratar fortfarande, samtidigt som han är manuell sysselsatt med uppgiften: »Vart

ska den biten hän... Den ska vara där... Nej, det var fel... vart ska den hän?» Efter ytterligare några tiotals sekunder, utan att han lyckats lägga den bit, han är sysselsatt med, konstaterar han fortfarande i en individuell monolog: »Den ska väl hän nån stans i alla fall.» Han fortsätter på nytt med aktiviteten och frågar sig på samma sätt: »Vad ska den biten ligga?» Då han lyckats placera den sista biten i läggspelet, avslutar han beteendet med en viss triumfreaktion: »Där skulle den ligga.»

De båda valda exemplen, som äro typiska, visar tydligt hur barnen monologisera för sig själva och hur de språkliga uttrycken åtfölja handlingarna i deras förlopp. Den individuella monologen är ett uttryck för barnets subjektiva reaktioner inför uppgiften, såsom otålighet vid misslyckande, glädje vid slutförd aktivitet, frågande ovisshet osv.

Piaget har lyckats åstadkomma en fullständig översikt av såväl de icke-socialiserade som de anpassade eller till den sociala omgivningen anpassade språkyttringarna i förskoleåldern. Ännu tidigare än den individuella monologen skulle ljudrepetitionen eller ekolalin vara den mest primitiva kategorien av språkyttringar, som icke äga meddelelsefunktion. Det är närmast fråga om en imitativ ljudlek, utan annan uppgift än ren lek med ljud, som absolut sakna mening. Emellertid utlöser efterhärmingen en viss angenäm känsloeffekt, som sannolikt förstärker tendensen till upprepning av beteendet. Piaget håller före, att denna språkimitation eller ljudeko skulle vara ett uttryck för en identifikationstendens och en fullkomlig sammanblandning mellan jaget och icke-jaget. Gränserna för den egna aktiviteten äro icke klart bestämda, och barnet skulle liksom animistiskt ge sig hän åt sin miljö. Det förefaller dock något djärvt att tillerkänna en så pass tillfällig språkyttring som Piaget dock icke påträffat annat än i 1—2 % av samtliga språkyttringar, sammanförda i större grupper om 100 spontant bildade meningar en så pass generell innebörd.

Individualmonologen, som redan exem-

plifierats, är givetvis en mer socialiserad språkyttring än den rena ljud- och meningsrepetitionen, men den visar enligt Piaget, att barnet ännu icke gör någon skillnad mellan språk och handling. Ett slags enhetligt ord- och handlingsstadium dominerar i denna tidiga ålder. Den monolog, som åtföljer handlingen, är nödvändig för att ge uttryck för intresse och känslolinställningar inför uppgiften. Emellertid kan språket också enligt Piaget komma att ersätta handlingen hos barnet på detta stadium. Därav skulle följa en tendens till fabulation, dvs. skapandet av en fiktivt förverkligad handlingssituation. Barnet skulle faktiskt, liksom den primitive, omedvetet tillerkänna språket en slags magisk kraft och ständigt sträva att söka inverka på den yttre realiteten med tillhjälp av språket.

Hur det än må vara med denna kanske något för djärva analogi med den primitiva mentaliteten har Piaget dock lyckats ge en bild av språktypernas förekomst. Den individuella monologen kan understundom förekomma i mer socialiserade sammanhang som kollektiv monolog, i vilken var och en följer sin egen tanke- och handlingslinje utan att ännu en anpassning sker.

När anpassning till åhörarna inställer sig, socialiseras språket och en begynnande meddelelse äger faktiskt rum. Denna meddelelse är kombinerad med verklig påverkan av andras beteende genom språket. Interlokutören är nu inte »le premier venu» och den sociala omgivningen icke enbart en utlösande faktor för språkliga reaktioner. Diskussion t.ex. eller begynnande diskussion förekommer och likaledes ansatser till samarbete för uppnåendet av ett gemensamt mål.

Andra socialiserade språkformer som Piaget urskiljer äro sociala attityder som kritik, befallningar, bön och hotelser i den mån de uttryckas språkligt. Frågor och svar höra givetvis också till de socialiserade språkliga uttrycksformerna. En beräkning av förhållandet mellan de »egocentriska» språkyttringarna (ljudimitation, individuell och kollektiv monolog) och de

socialiserade formerna på grundval av språkstatistiken ger en koefficient, som uttryck för graden av socialitet i språkyttringarna. Ännu vid skolbeggynnelsen skulle denna koefficient vara 0,45, dvs. de icke anpassade språkyttringarna skulle proportionerligt vara mer än dubbelt så många. Emellertid har man med rätta kritiskt invänt att denna Piagets slutsats egentligen är diskutabel. Ty barnen äro i regel betydligt mer socialiserade i språkhänseende än vad dessa undersökningar ge vid handen. I synnerhet framträder detta vid åldersskillnader mellan barnen. Dessutom är det sannolikt att den aktivitetsbundna situationen i någon mån hämmar de språkliga reaktionerna. För att få en erfarenhetsmässig riktig bild av det språkliga utvecklingsförloppet borde Piaget givetvis ha företagit en parallellundersökning med rent språkliga situationer.

På ett något senare stadium har Piaget undersökt samtals- och diskussionstyperna samt den språkliga förklaringen av ett visst givet fenomen, återgivandet av en enkel berättelse m.m. Ett samtal anses av Piaget vara för handen när minst tvenne successiva språkyttringar frambragts av minst två individer och har en hänсыftning på ett gemensamt objekt.

Piaget urskiljer i stort sett tre stadier. I 3—5-årsåldern härskar den kollektiva monologen, som ännu inte kan sägas vara en fullt utbildad samtalstyp. Denna senare är dock föräbadad såtillvida som barnet väntar ett svar av interlokutören. Svaret inställer sig emellertid inte.

Nästa stadium från 5 $\frac{1}{2}$ till 6 år kännetecknas av en ensidig association till den egna handlingen av varje barns språkyttringar samtidigt som en social gruppering mot ett begynnande samarbete kan iakttagas. Först i nioårsåldern börjar en spontant organiserad samverkan bli möjlig. Denna är dock fullt säkerställd först i 10—11-årsåldern.

I andra undersökningar har Piaget undersökt barnets världsbild, moraliska om-döme och uppfattning av orsak och verkan. Barnet drar icke någon stark gräns mellan

sin egen personlighet och omgivningen och kan sålunda icke skilja mellan yttre objektiv verklighet och egna subjektiva förlopp. Bland annat utfrågas barnet om tänkandet: "Vad är det man tänker med?" Med hänsyn till svaren på denna fråga kunna tre stadier urskiljas. Under det första stadiet som i medeltal varar ända fram till 6-årsåldern, tro barnen att de tänka med munnen. Det andra stadiet är påverkat av inflytande från de vuxna. Tanken uppfattas då ofta som en röst i huvudet eller i halsen eller tillskrives en materiell substans: tanken är av luft eller av blod eller en kula. Det tredje stadiet, för vilket medelåldern är 11—12 år, markerar tankens dematerialisering.

Utfrågas barnen om tingens namn visar det sig att de likaledes äro bundna av en s.k. artificialistisk och animistisk uppfattning. Man försäkrar sig om att barnet vet vad ett namn är. Först får det säga sitt eget namn och sedan namnen på en del utpekade föremål. Man frågar så: »Hur ha namnen uppkommit, hur har solens namn uppkommit?» Därefter: »Hur vet man att solen kallade sig så?» Andra frågor röra namnens hemvist: »Var är namnen, var är solens namn, var är sjöns namn» osv. Vidare frågar man: om tingen vet om sina namn: »Vet solen om sitt namn?» Namnursprunget ägnas vidare några frågor. »Har solen alltid haft sitt namn eller har den funnits utan att ha något namn eller har den fått namnet först efteråt?» Samt vidare: »Varför kallar man solen så, varför kallar man Salève (ett berg vid Genève) så eller Jura så?» Slutligen säger man till barnet: »Du heter Henry (Henry). Din bror heter Paul (Paul). Man hade kunnat kalla dig Paul och din bror Henry, eller hur?» »Näväl hade man från början kunnat kalla Salève Tura och Jura Salève? Eller skulle man kunnat kalla solen måne och månen sol?»

Frågorna fördela sig sålunda i tre avdelningar: 1) Namnens ursprung, 2) namnens plats, 3) namnens funktion. I stort sett återfinnas tre stadier. Under det första stadiet betraktar barnen namnet som något

som kommer direkt från tingen. Under andra stadiet har namnen uppfunnits av tingens skapare, Gud, eller de första människorna. I det senare fallet anser barnet i allmänhet att samma människor som givit namn åt tingen också skapat dem, solen, molnen etc. I tredje stadiet anser barnet slutligen att namnet uppkommit tack vare vilka människor som helst utan att vara förknippat med tingens skapelse. Upp till 6 å 7-årsåldern dominerar det första stadiet och den sammanblandning av det inre och det yttre, av tecken och ting, som barnet ännu vid 7—8-årsåldern kan uppvisa, försvinner först vid 9—10-årsåldern, då namnen lokaliseras till huvudet.

Ett utfrågande av barnets uppfattning av drömmen visar samma naiva realism under praktiskt taget hela förskolåldern. Barnen i 5—6-årsåldern tro att drömmen kommer utifrån, att den är belägen i rummet och att man följaktligen drömmer med ögonen. Så här tror Sei (6 år).

- »Varifrån kommer drömmarna?»
- »Från natten.»
- »Vad är natten för något?»
- »Den är svart.»
- »Hur uppkommer drömmen?»
- »Den kommer när man slutit ögonen.»

Exempel på liknande samtal äro många. Ett genomgående drag är att de flesta barn uppfatta drömmen såsom ljus och starkt påverkas av dess visuella karaktär. Intressant är att de mest realistiska bland barnen anse, att om någon befundes vid sidan av den som drömmer så skulle även han kunna se drömmen.

Under det andra stadiet i medeltal vid 7—8-årsåldern anser barnet, att drömmen kommer från huvudet, från tanken, från rösten etc. Men drömmen är i rummet, framför oss. Man drömmer med ögonen och det är som att se en yttre tavla. Men yttre är dock icke detsamma som verklig. Drömmen är falsk, men består av en bild som existerar utanför. Samtal med Pig (8:6) belyser detta stadium.

- »Varifrån kommer drömmarna?»

»När man sover tror man att det är någon vid vår sida. När man ser något på

dagen drömmer man om det på natten.»

- »Vad är drömmen?»
- »Någonting.»
- »Varifrån kommer den?»
- »Jag vet inte. Den kommer alldeles av sig själv.»
- »Var finns den?»
- »I rummet.»
- »Var?»
- »Där man ligger.»
- »Var finns den i rummet eller i dig?»
- »Vad tror du?»
- »Utanför.»
- »Varifrån kommer drömmen, från rummet eller från dig?»
- »Från mig.»
- »Var är den, utanför dig eller i dig?»
- »Vid sidan av mig.»
- »Var?»
- »I rummet.»
- »På vilket avstånd?»

(Han visar 30 cm framför ögonen.)

Under det tredje stadiet kommer drömmen från tanken; den är belägen i huvudet eller i ögonen och man drömmer med tanken; den är belägen i huvudet eller i ögonen och man drömmer med tanken eller med ögonen men med det inre ögat. I regel inträffar detta stadium vid 10—11-årsåldern.

Vid analysen vid barnets uppfattning av tänkande, av namnfunktioner och av drömmarna finner man en märklig parallellism. I alla tre fallen skymta drag av realism. För det första sammanblandar barnet tecknet och det betecknade. Att röra vid solens namn är t.ex. att röra vid solen själv. För det andra sker en sammanblandning av inre och yttre. Drömmen lokaliseras först t.ex. i rummet, sedan till ögonen och sist till huvudet. För det tredje förekommer en sammanblandning av tanke och materia. Drömmen är sålunda för barnen av luft eller av rök.

Den naiva realismen motsvaras även enligt Piaget av en mystisk participation. Barnet gör en åtbörd eller utför en handling och tror att dessa åtbörder eller handlingar genom delaktighet åstadkommer ett inflytande på en önskad eller fruktad hand-

ling. Något senare materialiseras rent psykologiska företeelser, som t.ex. lättja eller barnet har en uppfattning att ett ord eller en blick kan förändra verkligheten. Två eller flera kroppar anses kunna påverka varandra, draga till sig varandra eller stöta bort genom enkel delaktighet. Slutligen uppfattas allt som rör sig som levande. Barnet utrustar de ting som omge det med ett medvetande.

Om man frågar: »Om jag sticker dig med en nål, känner du ju något. Och om jag sticker det här bordet, känner det något då?» Man fortsätter att fråga så om stenar, blommor, metall, vatten. Man frågar vad som händer om man kunde sticka solen, månen eller molnen. Man försöker också genom frågor utröna varför barnet svarar ja eller nej. I regel uppfattar barnet i förskolåldern allt som medvetet vilket rör sig. Senare göres en bestämd skillnad på ting som ha egenrörelse och ting som erhalla rörelsen utifrån. Medvetandet tillskrives endast den förra gruppen, som stjärnorna, vinden etc. Först i 10—11-årsåldern reserveras medvetandet på vuxet sätt för levande organismer som djur och människor.

Även barnens uppfattning av livets princip, samt naturföreteelserna, som flodernas, sjöarnas, havens, trädens och växternas ursprung, visar samma naiva realism, animism och artificialism som dominerande under praktiskt taget hela förskoleåldern.

Piaget har undersökt barnens uppfattning av moraliska kategorier genom att spontant utfråga dem om lekregler, gällande t.ex. det vanliga kulspelet. Härvid har han deltagit i lekarna och låtsat sig okunnig samt begärt upplysningar av barnen. Särskilt har han undersökt hur individerna så småningom anpassat sig efter reglerna och hur de uppfatta dessa jämte de känslor av förpliktelse, som de hysa gent emot reglerna under olika åldrar. Man har vidare frågat barnet om man kan hitta på en ny regel, som skulle kunna godtagas av andra barn och om den nya regeln i så fall är lika riktig som den gamla. Man har utfrågat barnen också om reglernas uppkomst, om dessa

alltid funnits eller i motsatt fall vem som uppfunnit dem.

Ett barn före 3-årsåldern känner inga sociala spelregler men utbildar en slags regelbundenhet under sina lekar. Detta stadium kallar Piaget det motoriska stadiet. Mellan 4—8 år förenkla barnen spelreglerna på ett ganska originellt sätt, men domineras av den tradition de lärt sig. Reglerna fattas som obligatoriska och oföränderliga. Detta stadium kallar Piaget det koercitiva stadiet efter det tvång, som barnet erfar. Från 8 år och uppåt efterlevs reglerna mera noggrant men förlora samtidigt sin tvångsmässiga karaktär och uppfattas som fria överenskommelser dikterade av förnuftet. Det är alltså fråga om ett slags rationellt stadium.

Piaget har också undersökt med enkla exempelberättelser barnens uppfattning av lögnen. Lögnens definition, straffbarheten med hänsyn till lögnens innehåll och konsekvenser etc. Först vid 6—7-årsåldern kan barnet begripligt redogöra för sin uppfattning av lögnen, som emellertid helt ställes i klass med svordomar. Barnen veta tydligen ej vad som väcker de vuxnas indignation när de tala osanning. De föreställa sig rent magiskt, att orden ha en slags kraft, att somliga ord är tabu. Något senare uppfattas lögn rent konventionellt, som det som inte »är sant». Först vid 9—10-årsåldern uppfattar barnet lögnen på ett mera moraliskt sätt. Samtidigt som de då enligt Piagets forskning kan börja ett verkligt socialt samarbete förstår det också lögnens skadliga verkan på det ömsesidiga förtroendet.

I senare arbeten har Piaget behandlat barnets uppfattning av kvantitet. Dels gäller det att bestämma experimentellt hur barnet kommer fram till en kvantifiering av verkligheten samt också hur talbegreppen utvecklats. Det är i inledningen till sitt arbete över talbegreppens utveckling hos barnet, som Piaget tar upp kvantitetsbegreppet till behandling. Sedan ägnar han även ett specialarbete åt kvantitetsproblemet i allmänhet. (Jean Piaget, Bärbel Inhelder: *Le Développement des Quantités chez*

l'Enfant, 1941; Jean Piaget, Alina Szeminska, La Genèse du nombre chez l'Enfant, 1941.)

Ett tal är intelligibelt i den utsträckning som det förblir identiskt hur än enheterna omgrupperas. Det är vad man kallar talbegreppets invarians. Vi ha enligt Piaget anledning att skilja mellan kontinuerliga och diskontinuerliga kvantiteter. Uppfattningen av diskontinuerlig kvantitet leder småningom till att genetiskt sett talserien utvecklas. En kontinuerlig kvantitet som en längd eller en volym är icke möjlig att psykologiskt fatta annat än i den utsträckning, som den bildar en permanent helhet oberoende av det tänkbara sätt, varpå delarna kunna sammanfogas.

Från psykologisk ståndpunkt innebär behovet av att bevara eller fasthålla en helhet någonting som är à priori givet. Men, frågar Piaget, strukturerar sig de aritmetiska begreppen progressivt i funktion av detta behov eller är behovet från början givet före varje kvantifierande organisation och ha vi att göra icke bara med en funktion utan även med en à priori given struktur?

Den försöksanordning, som Piaget använder för att studera hur barnet uppfattar en kvantitet av kontinuerlig art, består av följande situation. Man ger försökspersonen två cylindriska behållare av exakt samma dimensioner (A_1 och A_2), som följaktligen innehålla samma vätskekvantitet, varvid denna överensstämmelse i kvantitet kan avläsas på vätskepelarens nivå, som är densamma i de båda kärlen. Därefter håller man innehållet i A_2 i två mindre behållare, inbördes av samma dimension och form (B_1 och B_2) och frågar barnet om den vätskemängd, som hölls ur A_2 i B_1+B_2 , förblivit densamma som den som finns i A_1 . Vid behov kan man också fortsätta och hålla den i B_1 inneslutna vätskemängden i två inbördes fullkomligt lika behållare som då äro ännu mindre (C_1 och C_2), och man kan likaledes om så behövs hålla innehållet i B_2 i två andra behållare (C_3 och C_4), identiska med C_1 och C_2 . Så kan man ställa frågan om likhet mellan C_1 och C_2 och B_2 eller mellan $C_1+C_2+C_3+C_4$ och A_1 etc.

Med andra ord man underkastar vätskorna alla tänkbara deformationer och ställer varje gång problemet om kvantitetens bevarande i form av en fråga rörande likheten eller icke likheten med den ursprungliga behållarens kvantitet. Möjlighet finns också experimentellt att för analyserna de funna svaren fylla ett kärl av vilken form som helst och be barnet att åstadkomma en likadant kvantitet med tillhjälp av en behållare av helt annan form. Men huvudproblemet är själva behållningen som sådan.

Piaget finner vid utvärderingen av resultatet att det är möjligt att urskilja tre successiva stadier. Under det första stadiet tar barnet det som helt naturligt att vätskemängden varierar efter formen och dimensionerna hos de behållare, i vilka man håller över den. Varseblivningen av förändringarna, som ju äro helt skenbara, korrigeras sålunda icke genom system av relationsbegrepp, dvs. operationer som garantera existensen av en oföränderlig kvantitet. Under andra stadiet, som bildar en övergångsperiod, utvecklas småningom konserveringsprincipen men den upptäckes endast i förhållande till vissa av operationerna vid hållandet av vätskan från ett kärl till ett annat, men generaliseras inte till att omfatta alla kärl. Från och med det tredje stadiet hävdar barnet med ens att de olika kvantiteterna bevaras oförändrade i de olika operationerna. Men denna generalisation av konstansen utsträcker under detta stadium icke över de gränser, som själva problemet utgör.

Vad beträffar interpretationen av dessa fakta utvecklar Piaget ett antal hypoteser. Man kan fråga sig om bildandet av konserveringsbegreppet icke helt och hållet samgår med själva konstruktionen av kvantitetens. Barnet kommer inte fram till kvantitetsbegreppet för att sedan tilldela detta en konstans men upptäcker icke den verkliga kvantifikationen förrän i det ögonblick, då det kan konstruera de totaliteter, som kvarstå genom bevarande. På första stadiet skulle sålunda kvantiteten ursprungligen reduceras till asymmetriska relationer mellan kvaliteter, dvs. sådana jämförelser som

avse större eller mindre impriserade i om-
dömen som de är högre, mindre etc. Dessa
relationer förbli helt och hållet perceptiva
och koordineras icke inbördes genom addi-
tiva eller multiplikativa operationer. Denna
koordination börjar i andra stadiet och
leder till en uppfattning av vad Piaget kal-
lar intensiv kvantitet, dvs. en kvantitet utan
enheter men dock underkastad ett slags lo-
gisk koherens. Denna intensiva kvantifika-
tion tillåter barnet att fatta före varje an-
nan måttbestämning vissa proportionella
förhållanden i fråga om differenser och
följaktligen utvecklas småningom också ett
«extensivt kvantitetsbegrepp med gestaltad
helhetskaraktär. En upptäckt, som ensam
gör talbegreppens utveckling möjlig, skulle
sålunda sammanhånga med själva den lo-
giska utvecklingen på de stadier, det här
är fråga om.

Vid första stadiet, som sålunda känne-
tecknas i stort av frånvaro av varje kon-
servationsprincip, innebär att barnen fatta
den överhållda vätskekvantiteten som ökande
eller minskande i funktion av behållarens
form eller antal.

Följande konkreta exempel från Piaget
kan belysa barnets reaktioner på detta sta-
dium. Blas, en liten flicka på fyra år, till-
frågas:

»Du har ju en liten väninna.»

»Ja, hon heter Odette.»

»Nåväl, nu förstår du, heter du Clairette
och man ger dej ett glas med röd saft (A_1
fyller till $\frac{3}{4}$) och till Odette ger man ett
glas med blå saft (A_2 fylld till samma nivå
som A_1). Är det någon av er två som då
fått mer att dricka än den andra?»

»Nej, vi ha båda fått lika mycket.»

»Men nu tar Clairette och håller sin saft
i två andra glas (B_1 och B_2 fyllas vardera
till hälften). Har då Clairette lika mycket
saft som Odette?»

»Nej, Odette har mer.»

»Varför?»

»Därför att man har hållt i mindre där»
(i B_1 och B_2). Blas visar på nivåerna utan
att taga hänsyn till att det är frågan om
två glas. (Man håller nu Odettes saft i
 B_3 och B_4 .) »Det är lika mycket.»

»Och nu (man håller Clairettes saft från
 B_1+B_2 i L_1 ett långt smalt rör som då
nästan helt fylles) är det jag Clairette som
har mest.»

»Varför?»

»Därför att man har hållt i det här glaset
(Blas visar på nivån i L_1) och inte här
(B_3 och B_4).»

»Men förut var det ju lika mycket.»

»Ja.»

»Och nu?»

»Nu är det jag som har mest.»

Därefter håller man på nytt Clairettes
röda saft från L_1 i glaset B_1 och B_2 .

»Nu ser du håller Clairette på samma
sätt som Odette. Är då hela den blå saften
(B_3+B_4) och hela den röda (B_1+B_2) saf-
ten lika mycket?»

»Ja, det är samma sak» (med överty-
gelse).

»Nu ska du se på vad Clairette gör.»

(Man håller B_1 i C_1 , som sålunda fylles
medan B_2 förblir halvfylld.)

»Har ni nu lika mycket att dricka?»

»Nej, jag har mest.»

»Men hur kan det komma sig att du har
mest? Varifrån kommer den saften?»

»Där inifrån (B_1).»

»Hur ska vi då bära oss åt för att Odette
skall få lika mycket?»

»Vi måste ta det här lilla glaset (hon
håller en del av B_3 i C_2).»

»Och nu, har ni lika mycket nu eller är
det någon som har mer än den andra?»

»Odette har mest.»

»Varför?»

»Därför att man har hållt i det här lilla
glaset (C_2).»

»Men är det lika mycket att dricka eller
har någon av er mer?»

»Odette har mest att dricka.»

»Varför?»

»Därför att hon har fått tre glas.»

(B_3 nästan tomt, B_4 och C_2 medan Clai-
rette har C_1 helt fyllt och B_2 .)

Ett ögonblick senare utför man ett nytt
experiment. Man visar återigen glaset A_1
och A_2 fyllda till $\frac{3}{4}$, det ena med röd saft
för Clairette och det andra med blå saft
för Odette.

- »Det här är väl lika mycket i båda glaset?»
- »Ja» (Blas verifierar nivåerna).
- »Nåväl, Odette ska nu hålla sitt glas (A₂) i alla dom här (C₁, C₂, C₃ och C₄, sålunda fyllda ungefär till hälften vardera). Har ni nu lika mycket saft båda två?»
- »Nej, jag har mest, hon har minst» (Blas betraktar uppmärksamt nivåerna).
- »Men förut hade ni ju lika mycket.»
- »Ja.»
- »Och nu?»
- »Här (visar A₁ nivå) måste det vara mer och här (pekar på de fyra glaset i klump) måste det vara mindre.»
- Slutligen presenterar man helt enkelt Blas det stora glaset A₁ nästan fyllt med röd saft.
- »Titta nu på vad Clairette gör. Hon håller på det här viset (vätskan hålles i B₁ och B₂ ungefär till $\frac{4}{5}$ av vardera). Finns det nu lika mycket saft att dricka som förut? Är det mindre eller kanske mer?»
- »Hon har mindre att dricka (med säkerhet).»
- »Men det måste du tala om för mej hur det kan komma sig.»
- »När man har hållt så har det blivit mindre.»
- »Men de här två små glaset blir inte det lika mycket (B₁ och B₂)?»
- »Nej, det blir mindre.»
- Sim (5 år). Man visar honom A₁, och A₂, vardera fyllda till hälften.
- »Det är ju lika mycket vatten i de här glaset. Är det inte så?»
- »Ja.»
- »Tänk dig nu att Renée som har den blå saften håller på det här sättet (man håller A₁ innehåll i B₁ och B₂ som då fyllas ungefär till $\frac{3}{5}$). Har ni i alla fall lika mycket att dricka?»
- »Nej, Renée har mer för hon har två glas.»
- »Skulle du kunna göra så att du får lika mycket?»
- »Ja, jag skulle också kunna slå i två glas. (Håller A₂ innehåll i B₃ och B₄.) Har ni nu lika mycket?»
- (Betraktar länge de fyra glaset.) »Ja.»
- »Tänk dig nu att Madelaine håller dom här två glaset i tre andra (B₃ och B₄ i C₁, C₂ och C₃). Blir det lika mycket?»
- »Nej.»
- »Vem har mest att dricka?»
- »Madelaine för hon har tre glas. Renée skulle också hålla i samma glas.»
- (Man håller Renées B₁ och B₂ i C₅, C₆ och C₇.)
- »Nå, hur är det nu då?»
- »Nu är det lika mycket.»
- »Men nu ska du se vad Madelaine gör.» Hon slår i ett fjärde glas (C₄, som man fyller ungefär till $\frac{1}{3}$ genom att hålla lite vätska från vardera C₁, C₂ och C₃).
- »Har ni nu lika mycket att dricka?»
- »Nu har jag mest.»
- »Vilket finns det mest att dricka av?»
- »Den blå saften (C₅, C₆ och C₇) eller den röda (C₁, C₂, C₃ och C₄).»
- »Den röda.»
- (Man ställer nu de båda stora glaset A₁ och A₂ framför barnet.)
- »Nu ska du se, nu ska vi hålla tillbaka all blå saft i det här glaset precis som från början (A₁) och all röd saft i det här glaset (A₂). Hur långt kommer den blå saften att stiga i glaset?»
- (Barnet utpekar en viss nivå.)
- »Och den röda saften, hur högt stiger den?»
- (Barnet utpekar en högre nivå.)
- »Jaså kommer det röda att stiga högre upp än det blå?»
- »Ja, därför att det finns mest röd saft, för det finns ju mest i dom här fyra glaset (visar på de fyra glaset C₁—C₄).»
- »Sa du att det skulle stiga ända hit.»
- »Ja.»
- (Man markerar den förutsedda nivån på ett eller annat sätt. Sim håller då själv i vätskan och konstaterar med nöje, att den når upp till märket men blir mycket förvånad när hon sedan håller i den blå vätskan i A₁ och finner att den når lika högt.)
- »Det är ju lika mycket. Hur kan det komma sig?»
- »Jo, jag tror att man har hållt tillbaka

en liten smula så att det har blivit lika mycket.»

Vi se alltså att hittills Sim inte har uppfattat kvantitetsförändringarna hos vätskemängden annat än i funktion av antalet glas, men i anslutning till den föregående frågan börjar hon också räkna med nivån.

»Titta på här, Madelaine håller den röda saften i det här glaset.» (Man håller A_2 i L_1 som är smalare och högre så att vätskan stiger ungefär till $\frac{4}{5}$ av L_1 , medan den blå saften i A_1 endast stiger till ungefär $\frac{1}{2}$ kärlet.)

»Det finns mest röd saft för där är det högst.»

»Finns det verkligen mest att dricka också eller tror man bara det?»

»Nej, det finns mest att dricka där.»

»Och nu (man håller det blå i B_1 och B_2 och det röda i D_1 och D_2 , som är bredare och lägre).

»Det är det röda som är mest för här (D-kärnen) finns det mycket.»

»Och om man nu håller tillbaka det blå och det röda här (A_2 och A_1) kommer det röda då att stiga högre eller blir det samma sak?»

»Nej, det kommer högre.»

Sim håller tillbaka D_1 och D_2 i A_2 och B_1 och B_2 i A_1 . Hon blir på nytt mycket törvånad när hon ser att vätskepelaren stiger till samma höjd i de båda kärnen.

I sina undersökningar över kvantiteten och taluppfattningen har Piaget och hans medarbetare speciellt observerat hur konserverationsbegreppet successivt leder till en spontan överensstämmelse mellan olika kategorier och på grund härav en genetisk utveckling av »ordinations»- och »kardinations»-beteendet som förstadium till den kompositiva och additiva klassindelning, som ger upphov till de egentliga talbegreppen. Först i 5-årsåldern visar det sig att barnen ha klar uppfattning om att t.ex. föremål av olika slag t.ex. sex glas och ett lika stort antal buteljer icke förändras i fråga om antalet, när avståndet varierar mellan föremål med inbördes så att kollektiviteten upptar större eller mindre rum. Även en mångfald andra experiment be-

kräfta förekomsten av en första utvecklingsperiod som sträcker sig upp till $4\frac{1}{2}$ å 5-årsåldern och kännetecknas av en mycket ofullständig skillnad mellan diskontinuerliga och kontinuerliga kvantitetsserier, dvs. barnet uppskattar diskontinuerliga kvantiteter som kontinuerliga. De sammanblandas med spatiala storheter och barnens kvantitativa omdöme grundas enbart på mängduppfattningen som totalitet. Barnet är ännu oförmöget att koordinera elementära relationer mellan tingen och att analytiskt framhäva varje ting för sig. Den enda syntetiska princip som barnet behäskar på den första nivå när helhetsuppfattningen av mängden, dvs. barnets tänkande är ännu kvar på det primitiva stadium som Wertheimer från gestaltpsykologiska synpunkter så mästertligt skildrat.

Piaget menar att från och med 5-årsåldern, då den andra utvecklingsnivån sätter in, en jämförelse mellan tinggestalterna blir möjlig och en slags överensstämmelse av kvalitativ natur. Emellertid skall man icke överskatta det härigenom uppnådda utvecklingsresultatet. En viss precision har visserligen nu framträtt i fråga om form- och kvalitetsanalysen och följaktligen en djupare uppfattning av rent intuitivt fattade erfarenhetssammanhang. Det finns nu t.ex. inga privilegierade detaljer i perceptionen: alla delar av totaliteten precipieras och jämföras. De radas nu icke upp på ett mekaniskt sätt utan barnet analyserar sin varseblivning i avsikt att åstadkomma en strukturerad gestalt. Allteftersom accenten lägges på längd, bredd, täthet etc. kommer barnet fram till olika uppfattningar om möjligheten att klassifiera tingen i en given serie.

Den kombination av analys och syntes, som nu äger rum vid reproduktionen av olika geometriska konfigurationer i motsättning till den syntetiska mängduppfattningen på den första nivån framträder i en ny uppfattningstyp, som starkt betonar jämförelsesynpunkten. Den kvalitativa överensstämmelse, som nu nås är enligt Piaget enbart att fatta som en systematisering av mera primitiva likhetsomdömen

och jämförelser. Barnet varseblir i realiteten icke detaljer i en figur annat än på grund av deras likhet eller skillnad i förhållande till en annan figur, med vilken den jämföres. Därav följer ett beaktande av t.ex. vinklar, ytbeskaffenhet och andra analoga drag men icke längre enbart ett framhävande av markanta detaljer i hela den kollektivitet eller mängd av objekt som tidigare varseblivits.

De relationer, som nu aktiveras, t.ex. längd, bredd etc. och som karakterisera varje enskild gestalt, börja visserligen att inbördes koordineras men ännu på ett plan som är helt och hållet praktiskt och intuitivt. Instrumentet för denna koordinationsprocess av olika kriterier och relationer är enligt Piagets utredningar ännu inte operationen som sådan i logisk mening på något vis abstraherad utan relationerna uppfattas av barnet som »inneboende» i tingen som ett slags egenskaper hos dessa. För att få en gestalt att överensstämma med en annan gestalt som jämförelsemodell måste barnet visserligen nu i sin varseblivning samtidigt observera dimensioner och form etc. men det är tillräckligt att t.ex. vända på en rektangel, öka diametern i en cirkel eller avståndet mellan uppradade element i en serie figurer eller ting för att barnet skall upphöra att tro på den intuitivt uppfattade konstansen och överensstämmelsen, råka i förlägenhet och återfalla på det primitiva utvecklingsstadiet.

Med andra ord, vi ha endast att göra med en fortsättning av den tidigare utvecklingen. Den jämförelsemetod som nu tillämpas är mera precis och rik på kvaliteter och en smula mer rörlig men alltså begränsad till den sensibla intuitionen enligt Piaget och ännu oförmögen till dissociation och komposition av operationell och logisk natur. Piaget konstaterar här i intressanta experimentella och genetiska undersökningar, att vad som nu är på väg att utvecklas är den s.k. reversibiliteten i uppfattningen och tänkandet. Om barn i realiteten på denna nivå ännu icke tro på att en transponerad gestalt är ekvivalent med hänsyn till antalet element med initial-

gestalten, medge de under alla förhållanden att man kan återfinna denna senare genom att utgå från den modifierade gestalten. Man ser sålunda under experimenten hur barnen för att identifiera en »rangerad» serie objekt med en i alla hänseenden likartad serie med mindre avstånd mellan elementen, nu nöja sig med att börja återställa serien genom att öka avståndet i stället för att som tidigare tillägga nya element, dvs. öka antalet. Men det är ganska klart att denna reversibilitet ännu är ganska bräcklig och ofullständig, emedan de förekommande relationerna icke kunna aktiveras av barnet vid förändring av gestalterna som sådana, beroende på att konstansen ännu icke är klar vad relationerna beträffar. Med andra ord, relationerna bilda ännu icke ett reversibelt helhetssystem, operationerna äro som sådana icke dissocierade från den intuitivt fattade erfarenheten.

Först ungefär från och med 6-årsåldern synes enligt Piagets undersökningar den tredje metoden mogna, som grundar sig på en fullt genomförd reversibilitet. Barnet »hänger icke längre fast» i sina perceptioner utan har mognat till uppfattning om att den en gång konstaterade överensstämmelsen mellan två serier element alltid kan återfinnas emedan det är tillräckligt att rekonstituera serien genom att återföra elementen till deras ursprungliga läge. Barnet har med andra ord lyckats generalisera sitt förfarande. Övergången från den kvalitativa till den kvantitativa »seriationen» har kunnat äga rum på grund av 1. uppfattningen om enhet, 2. uppfattningen om positionens relativitet i serien. Därmed är grunden given till talbegreppens utveckling.

Ingående har Piaget och hans skola behandlat form- och tidsuppfattningen hos barnen i förskolåldern. (Jean Piaget, Bärbel Inhelder, *La Représentation de l'Espace chez l'enfant*, 1948, Jean Piaget, Bärbel Inhelder och Alina Szeminska, *La Géométrie spontanée de l'enfant*, 1948, Jean Piaget, *Le Développement de la notion de notion de temps chez l'enfant*, 1946.) Dessa forskningar innesluta många intressanta iakttagelser över bl.a. barnens uppfattning

av de s.k. topologiska relationerna, den särskilda projektiva rumsuppfattningen, som kännetecknar barnen, samt övergången till de eukledeiska rumsbegreppen. Därjämte intränga dessa forskningar också på den rent spontana geometri, som barnet före skolåldern bygger upp genom sin erfarenhet och mögnad i kombination. Sin vana trogen urskiljer Piaget ett antal stadier och understadier i den psykologiska utvecklingen beträffande rums- och tidsfunktionerna. Vad beträffar de topologiska relationerna skiljer Piaget mellan de s.k. perceptiva eller sensoriskt-motoriska rumsbegreppen och de imaginativa eller representativa, som förutsätta föreställningsverksamhet. Givetvis föregår den perceptiva strukturbildningen den föreställningsmässiga. I motsättning till gestaltpsykologien hävdar Piaget, att den perceptiva rumsuppfattningen ingalunda är möjlig att direkt följa genom iakttagande av gestaltungs- eller organisationslagar, som skulle träda i funktion på något slags automatiskt sätt. Barnet i 7—8-månadersåldern reagerar icke i förhållande till tingen i omgivningen på ett konstant sätt. Utsträckta genetiska undersökningar (Lambercier, Brunswik, Cruikshank) ha visat att objekt-konstansen i själva verket förvärras genom en mödosam utveckling passerande ett stort antal stadier fram till det åttonde levnadsåret. Rumsuppfattningen innesluter en progressiv konstruktion och är ingalunda given från början.

De två första stadierna i denna utveckling karakteriseras av frånvaron av koordination mellan de sensoriella rumsuppfattningarna inbördes. Sålunda är rent allmänt synrummet och griprummet, den visuella och den taktolokinetiska rymden ännu icke förbundna. Det är sålunda icke förvånansvärt att på denna nivå varken ting-, form- eller storlekskonstans ännu existera. Om det nu förhåller sig så att de ursprungliga varseblivningarna hos spädbarnet varken ger upphov till formkonstans eller storlekskonstans, vilka äro då de relationer, som karakterisera deras upplevda rymd?

Piaget urskiljer i den tidigaste utvecklingen en första utvecklingsperiod med fem olika utvecklingsmoment. 1. Den mest elementära spatiala relationen tycks vara den som är given genom proximiteten mellan element varseblivna i samma »fält». Man vet genom gestaltpsykologien att den förnämsta organisationsfaktorn vid struktureringen av varseblivningarna är proximiteten eller närhetsfaktorn. Å andra sidan är Piaget för sin del angelägen betona att denna proximitet tillväxer med åldern. Ju yngre barnet är desto mera överväger denna faktor över andra organisationsfaktorer som likhet, symmetri osv. Med utvecklingen följer en tillbakagång för proximitetsfaktorn och därmed också att element i sin helhet kunna förbindas med relationer på allt mindre avstånd från varandra, samt slutligen med relationer, som icke ha med rummet att göra. 2. En andra spatialrelation av elementär beskaffenhet är den rumsliga separationen eller dissocieringen. Två närgränsande element i varseblivningsfältet kunna delvis täcka varandra i varseblivningen och förblandas av barnet. När en ny relation uppkommer, som tillåter att de skiljas åt effektivt i varseblivningen, kan man tala om en slags omstrukturering i förhållande till den primitiva perceptionen. Vi ha här att göra med en allmän gestaltlag, som leder till utdifferentierandet av helheter och samtidigt en analys av deras element inom totalitetens ram. I en »synkretisk» perception som t. ex. hos ett spädbarn, som ser ett föremål lutat mot en vägg mer eller mindre diffust som en fläck mot en bakgrund, finns det proximitet mellan elementen men däremot icke någon separation. Ju mer perceptionen är analytisk eller utdifferentierad ju klarare framträda också de nya rumsrelationerna, som leda till figur-grundgestaltning. Även i detta hänseende ha vi en utveckling med åldern, då givetvis den analytiska tendensen tillväxer med utvecklingen. Men man får därav icke draga den slutsatsen, att utvecklingen av de båda faktorkomplexens »proximitet» och »separation» på något sätt äro divergenta i den meningen att t.ex.

»separationsfaktorn» med åldern skulle öka samtidigt som »proximitetsfaktorn» skulle minska i betydelsen. I stället förhåller det sig så, att samtidigt som framstegen i analytisk förmåga gör att barnet alltmer differentierar sina varseblivningar som till en början innehålla så många dif- fust sammanvävda element, så kommer utvecklingsförloppet att leda till en allt stabilare strukturering och konstruktion av varseblivna tinggestalter genom ett simultant utsträckande av proximiteten till allt vidare zoner av varseblivningsfältet i stället för ett kvarstannande på den grund, som representeras av omedelbara spatiala kontaktrapporter, dvs. en mycket begränsad proximitet. 3. En tredje spatial relation är den som uppkommer mellan element som på en gång äro närgränsande och skilda åt i varseblivningsfältet, dvs. då vi ha att göra med en inbördes ordning mellan elementen t.ex. genom spatial succession. Denna faktor träder mycket tidigt i verksamhet icke endast då det späda barnet genom blick- fixation eller direkt beröring uppmärksam- mar en serie »rangerade» element efter ett konstant schema (t.ex. spjälorna i barn- sängen) men även då perceptionen styr en serie vanerörelser efter ett givet schema av stödpunkter i rummet t.ex. när för bar- net varseblivningen av en dörr som öppnas, ett ansikte som framträder och en serie rörelser, som betingas av födogivningssitua- tionen bildar en vanemässig följd av ord- nade och återkommande i rummet och tiden strukturerad varseblivning, som i sin tur associeras med barnets näringsreflexer. Den experimentella och genetiska erfaren- heten visar, att för uppkomsten av en sådan succession av varseblivningar och rörelser symmetrifaktorn är den mest primitiva be- tingelsen. Denna kan symboliseras enligt Piaget med den dubbla samtidigt om- vända och dock symmetriska successionen CBA/ABC. Enligt den gestaltpsykologiska grundsynen leder en dylik utveckling till uppkomsten av »goda gestalter», som också i minnes- och inlärningshänseende äga före- träde framför andra varseblivningar. 4. En fjärde spatialrelation, som återfinnes på

det elementära utvecklingsstadiet är kon- tur- eller slutenhetsrelation. I en ordnad serie av element ABC uppfattas elementet B som varande beläget mellan A och C, vilket i sig innebär en omslutning i en dimension. Inom en yta kan ett element likaledes varseblivas som omgivet av andra: näsan t.ex. är omsluten av ansiktskonturen. I tre dimensioner är slutenheten given genom vissa inre relationer som t.ex. ett objekt inneslutet i en låda. Men om slut- enhets- eller omgivenhetsrelationen är per- ceptivt given sedan övriga topologiska rela- tioner organiserats t.ex. proximitet och se- paration ha vi att göra med en mycket komplex utvecklingsgång i synnerhet vad beträffar de tredimensionella relationerna. Det ser man bl.a. i 1-årsåldern då man pla- cerar en ring framför barnet och märker hur det nöjer sig med att skjuta ringen fram och tillbaka utan att ännu kunna fatta de topologiska relationer, som bestå i att träda någonting inom den slutna konturen. 5. Man har också enligt Piaget anledning att räkna kontinuiteten som en elementär topologisk relation. Ingenting säger oss att på genetiskt olika stadier kontinuiteten ständigt är identisk. Allt talar i stället för en kvalitativ olikhet.

I allmänhet kan man nog konstatera att de elementära perceptiva relationer, som gestaltteorien experimentellt urskilt ofta motsvaras av elementära spatiala relationer just dem som geometrici kalla för topolo- giska, dvs. mera primitiva och främmande för begrepp som avgränsade former, av- stånd, linjer och vinklar.

Anknyttande till sina äldre undersök- ningar över realitetsuppfattningen under de aderton första levnadsmånaderna (*La Con- struction de Réel chez l'Enfant*, 1937) söker Piaget nu åstadkomma en syntes i det han hävdar att en utveckling som under denna späda period äger rum på det sensoriskt-motoriska planet nu senare i förskolåldern upprepas men denna gång på den perceptiva nivån och i begynnande utsträckning på nivåer kännetecknade av föreställningar i vuxen mening. De första månadernas värld är för barnet ett univer-

sum utan permanenta objekt i vuxen mening. Tingkonstansen saknas och varseblivningarna växla och försvinna sannolikt som rörliga tavlor, som inbördes uppvisa en serie deformationer utan möjlighet till distinktion mellan växlingar i tillstånd eller läge. Emellertid kan man från åldern 5—6 veckor i det man följer utvecklingen av barnets leenden dock objektivt konstatera enligt Piaget att det späda barnet trots dessa växlingar i varseblivningsvärlden dock är kapabelt till riktig och precis igenkänning. Barnet igenkänner t.ex. mimiken i den närmaste personmiljön trots förändringar i avstånd och perspektiv etc. Piaget hävdar från rent spatial utgångspunkt att denna igenkänning av en figur, gestalt eller form mitt i alla dess ständiga transformationer i barnets beteende äger rum genom överensstämmelser term för term — en s.k. bi-univok förbindelse mellan givna element under perceptionsaktens successiva stadier, dvs. för att tala konkret det lilla spädbarnet skulle återfinna i varje »nytt» tillstånd hos ett ansikte samma ögon, samma näsa etc. Men vari består då strukturen hos en dylik fluktuerande varseblivning eller principen i det som man skulle kunna kalla en dylik elementär perceptiv transposition, frågar sig Piaget. Svaret blir att det omöjligt kan vara en struktur i euclidisk mening eftersom ännu icke någon konstans föreligger i fråga om dimensionerna ej heller någon organisation avseende rörelser och förflyttningar som skilda åt ifrån tillståndsförändringar. Det kan heller icke vara fråga om en projektiv struktur, då det ännu inte finns formkonstans och perspektivförändringarna ännu inte förstås som sådana, dvs. som bundna till förändringar i referenspunktens läge. Det späda barnets varseblivningsgestalter är snarast att jämföra med ett slags »deformabla och elastiska strukturer», som förutsättes inom topologien och likheten hos figuren med sig själv eller identiteten existerar då i form av ett slags enkel förbindelse av topologisk beskaffenhet, som är »bi-univok» och »bikontinuerlig» men naturligtvis helt och hållet på det intuitiva planet och utan

någon exakt operation i geometrisk mening eftersom det är fråga om blott och bart varseblivningar av elementär beskaffenhet.

I barnutvecklingen kommer denna topologiska period med dess karakteristiska bi-univoka beskaffenhet att ersättas av en fastare strukturbildning genom att den sensoriskt-motoriska utvecklingen småningom stabiliseras på grund av en koordination mellan öga och hand. Man kan icke nog betona den genetiska betydelsen av denna andra period i barnets liv, som inträffar från 4 à 5 månader till 10 à 12 månader. Den ständiga föränderligheten och växlingen i perceptionslivet ersättes nu av ett antal manipulationsschemata för visuell och manuell aktivitet i kombination. Därav följer en djuggående omändring av hela den perceptiva rymdvarseblivningen, betingad av en systematisering av rörelser styrda av synen och den därav följande direkta återverkan på funktionen i sin helhet. Det ständiga manipulerandet med tingen, som samtidigt varseblivas visuellt, leder automatiskt hos barnet till en analys av tingens gestaltegenskaper och därmed en exaktare formuppfattning. Ett föremål passerar från den ena handen till den andra, vändes och vrides aktivt i alla tänkbara riktningar, palperas samtidigt som det är föremål för synsinnesverksamhet och allt detta är från spatial synpunkt något helt annat än samma objekt varseblivet på avstånd eller berört utan att samtidigt vara föremål för organiserad synsinnesverksamhet. Ur detta aktiva manipulerande och beskådande uppkommer den konstanta tingvärlden, som motsättning till den spädate periodens elastiska och föränderliga perception. Samtidigt med tingkonstansen utvecklas också det euklidiska rummets förutsättningar i barnets varseblivningsvärld genom den dimensionskonstans, som automatiskt och omedvetet tillkommer objekten och den relativa invarians, som samtidigt gestaltas i samband med objektörflyttningen. Även den projektiva rymden utvecklas genom en ständig koordination av blickriktningarna i förhållande till objekten,

dvs. ett perspektiv uppkommer i varseblivningen.

Nästa utvecklingsperiod infaller med andra levnadsåret, då den sensoriskt-motoriska aktiviteten berikas genom tillkomsten av många nya beteendessätt kännetecknade av en aktiv tendens till experimenterande, veritabla praktiska intelligenshandlingar, som mogna genom en slags intern föreställningskoordination. Medan den andra periodens utvecklingsförvärv väsentligen gällde tingens form och dimension avser den tredje utvecklingsperioden gestaltandet av relationerna mellan objekten inbördes. Man märker sålunda att »gruppen» av förflyttningar utsträckas att omfatta ett ständigt växande antal successiva nya lägen jämte interventionen av rörelser, som icke direkt iakttagas. Piaget erinrar i detta sammanhang om den mycket inträngande genetiska analys han lyckats åstadkomma av barnutvecklingen mellan 12 och 16 månader med hänsyn till de synliga förflyttningsrörelserna, lägesförändringarna, relationerna mellan receptor och innehåll samt rotationer och omvänt läge av objekt i förhållande till varandra och icke blott i förhållande till barnets egen kropp. Den andra hälften av denna tredje utvecklingsperiod markerar enligt Piaget begynnandet av de interioriserade och rapida koordinationer, som känneteckna den kompletta intelligenshandlingens. De första primitiva föreställningarna utvecklas ur en slags förlängd imitation och därmed också den första begynnelsen till symboluppfattning. Symbolfunktionen i sin tur möjliggör språkförvärvet och systemet av kollektiva tecken. Samtidigt blir rymdvaseblivningen till en del föreställningsdeterminerad och därmed nås de högre nivåerna i denna funktions utveckling.

Det är framför allt dessa nivåer som Piaget undersökt i sina båda här diskuterade arbeten. Han har sålunda undersökt formintuitionen och den s.k. stereognostiska perceptionen hos barn mellan 2 och 7 års ålder, dvs. den del av förskoleåldern, som i alldeles särskild grad är av intresse i föreliggande sammanhang. Experimentellt går

man till väga på följande sätt. Man bjuder barnet ett antal objekt bestående antingen av erfarenhetsmässigt kända solida föremål som t.ex. en boll, en sax etc. antingen en bräda med geometriska former t.ex. en kvadrat, en cirkel etc. och barnet får vidröra och palpera dessa objekt utan att se dem, eller också helt enkelt benämna dem eller teckna dem eller igenkänna dem bland flera andra synbara modeller eller särskilt färdigställda teckningar att välja emellan. Principen i försöket går ut på att »översätta» den taktilo-kinestetiska perceptionen av det osynliga objektet i en åskådlig konkret föreställning av spatial och samtidigt visuell beskaffenhet, varför dylika fakta lika mycket enligt Piaget kunna bidra till att klarlägga »formintuitionens» utveckling som den taktila perceptionens mekanism.

Det är att märka vid dylika försök att själva »översättningen» från det taktilo-kinestetiska till det visuella långt ifrån innebär några nya reaktioner ens för ett barn i 2—4-årsåldern. Som tidigare nämnts har barnet redan i 3—5-månadersåldern genom koordinationen mellan syn- och griprummet vant sig vid att låta de visuella perceptionerna av manipulerande objekt term för term överensstämma med taktila och kinestetiska perceptioner refererade till samma element i den totala varseblivningsgestalten. Även imitationens utveckling och i synnerhet då den mimiska imitationen gynnar enligt Piaget en dylik överensstämmelse mellan visuellt och taktilo-kinestetiskt, då ju osynliga partier av den egna kroppen i dylika imitationsakter överensstämma med vad som genom synen iakttages hos andra, samtidigt som den egna upplevelsen är helt och hållet bunden till taktila och kinestetiska »egenperceptioner».

Vad som här utgör det nya momentet är givetvis vädjandet till föreställningar. Det gäller här att förbinda den taktilo-kinestetiska perceptionen med en konkret åskådlig föreställning av synnatur.

De uppenbara resultaten av dessa experiment kunna sammanfattas på följande sätt: Under det första utvecklingsstadiet, som sträcker sig fram till 3,6 eller 4 år, äger en

mer eller mindre lätt aktiverbar igenkänning rum av föremål men icke av de geometriska figurerna av euklidisk karaktär. Ett andra utvecklingsstadium inställer sig från åldern 4,6 till 6 à 7 år, under vilken period de euklidiska figurerna progressivt differentieras, medan först under en tredje utvecklingsperiod efter 6- à 7-årsåldern en fullständig syntes av komplexa former är möjlig.

Det första stadiet kan i sin tur delas i två understadier. Under det första av dessa I a igenkänns endast de vanligaste objekten och inga former. Under det andra understadiet I b (i medeltal från 3,6—4-årsålder) börjar däremot en abstraktion av former, men Piaget är angelägen att framhålla att intressant nog denna första primitiva formuppfattning icke är euklidisk men däremot topologisk. Sålunda kan barnet på detta utvecklingsstadium ännu icke klart skilja åt under dessa experimentella betingelser en cirkel och en kvadrat, ehuru dessa båda former som konturslutna till sin natur klart skiljas från former, som icke kännetecknas av denna gestaltgenskap utan äro öppna. Varken räta linjer eller vinklar identifieras på detta stadium. Den taktila explorationen förblir under hela utvecklingsstadiet I relativt passiv. Barnet helt enkelt griper ett föremål ofta med båda händerna och reagerar slumpmässigt under manipulerandet. Under stadiet I b utforskas formerna som om det vore fråga om objekt.

Piaget skiljer också mellan stadiet I b och II a (4 år till 4,6). Då börjar differentieringen mellan kurvformiga och rätlinjiga gestalter med ännu ingen tydlig åtskillnad mellan de olika kategorierna inom dessa huvudgrupper t.ex. för de rätlinjigas vidkommande kvadrat, rektangel etc. och för de kurvlinjiga cirkel och ellips.

På nästa understadium II a (4,6 à 5 till 5,6) äger en progressiv differentiering av former och gestalter rum efter vinklar och t.o.m. dimensioner. Sålunda skiljes cirkeln från ellipsen och kvadraten från rektangeln. Den taktilo-kinestetiska explorationen blir alltmer målinriktad och tecknandet blir i motsvarande grad säkrare. Understadiet

II b (från 5 à 5,6 och ungefär ett år framåt) differentieras allt svårare former, till och med en trapets. Stadium III slutligen, som börjar någonstans mellan 6 och 7 år, kännetecknas av en fullt genomförd koordination även med hänsyn till avstånd, ordning etc. Alltmera komplexa figurer kunna identifieras och igenkänningen av gestaltkvaliteterna blir allt säkrare.

Det skulle föra för långt att här gå in i detaljer vad beträffar alla de ingeniösa experiment, som Piaget och hans medarbetare utfört över de topologiska relationerna i övrigt. Sålunda undersöker han tecknandet och det s.k. grafiska rummet genom att systematiskt låta barnen kopiera modeller av mer eller mindre symmetriska former. I särskilda experiment undersöks den s.k. liniära och cykliska ordningen samt barnens punkt- och linjebegrepp i olika sammanhang. Piaget ger också intressanta experiment över barnens inlärande av knutar, deras uppfattning av likhet och proportioner. Undersökningarna av den projektiva rumsuppfattningen gälla framför allt perspektivet samt experiment med projektion av skuggor, förbindelse mellan olika perspektiv etc. I samband med övergången mellan projektiv och euklidisk rumsuppfattning undersökte Piaget också barnens topografiska schema i mycket livsnära experiment, som avse barnens egen orientering i kvarteren runt hemmet och skolan samt deras förmåga att schematisera och återfinna dylik erfarenhet på en enkel stadsplan.

Den andra volymen över barnets spontana geometri går också in på så komplicerade frågor som de spontana måttsbestämningarna, måttsbestämningarna i flera dimensioner samt yt- och volymuppfattningen. Onekligen måste det sägas, att dessa forskningar bringar mycket nytt i dagen med avseende på de genetiska grundprocesser, som ligga till grund för form och rumsuppfattningens successiva mognad. I stort sett återfinnas samma utvecklingsstadier i de olika experimentella sammanhangen, som vi tidigare redogjort för med vissa förskjutningar uppåt i fråga om överstadierna. De högsta stadierna i den projek-

tiva formuppfattningen nås sålunda icke förrän vid 8 à 9-årsåldern men en successiv mognad till vuxen grundtyp sker oftast först i samband med vad Piaget kallar det hypotetico-deduktiva planet, som möjliggör en abstrakt uppfattning i 11—12-årsåldern.

Även omfattande undersökningar över tidsuppfattningen (Jean Piaget: *Le Développement de la Notion de Temps chez l'Enfant*, 1946) samt barnens uppfattning av rörelse och hastighet (Jean Piaget: *Les notions de mouvement et de vitesse chez l'enfant*, 1946) peka i samma riktning samt ge ytterligare belägg för att just övergången till 5-årsåldern representerar en funktionell mognadsprocess av genomgripande slag.

Vissa inlärningsexperiment med olika sensoriskt-motoriska uppgifter t.ex. labyrintinlärning i funktion av åldern (McGinnis' och Young's forskningar på 1920-talet) avse just åldrarna 3, 4 och 5 år. Experimenten omfattade fem dagliga övningar under 10 veckors tid samt utvärderades med hänsyn till noggrannhet och tid. De statistiska undersökningarna över den s.k. kritiska kvoten visar, att om kvalitativa noggrannhetskriterier anlitas, någon signifikant skillnad i det sensoriskt-motoriska lärandet icke finnes mellan 3 och 4-årsgrupperna men väl mellan 3 och 5-årsgrupperna (c.r. = 2,9). Detta bestyrker sålunda att i fråga om lärandets viktigaste grundfunktioner rent kvalitativt en »skiljelinje» beroende av kvalitativ mognad finns mellan 4 och 5-årsåldern, medan däremot 3 och 4-årsåldern visar en viss samhörighet.

Gutteridges studier över den motoriska utvecklingen och färdighetsförvärvet är i detta sammanhang av ett visst intresse. (M. Gutteridge: *A Study of Motor Achievements of Young Children*, 1939). I dessa undersökningar upptogs bl.a. färdighet i bollkastning till systematisk granskning. Denna motoriska färdighet innesluter som Gesell visat i sina olika aspekter ett flertal betydelsefulla funktioner, som t.ex. visuell lokalisation, förflyttning av kroppen, räck- och sträckrörelser, förändring i och återgång till statistiskt jämviktssläge etc. Gutte-

ridge visar på ett intressant sätt, att barn ännu i 2—3-årsåldern ännu spontant övar dessa färdigheter och att endast 20 % av 4-åringarna kunna utföra dessa motoriska prestationer på ett adekvat sätt. I åldern 5—5,6 har denna procentsats stigit till 75, dvs. det kriterium som man i allmänhet räknar som karakteristiskt för åldern med hänsyn till mognadsförloppet. Även detta resultat talar sålunda för att 5-årsåldern representerar ett nytt mognadsstadium samt att 4-åringarna i allmänhet visa större samhörighet med 3-årsgruppen.

De psykologiska utredningar, som här i korthet redogjorts för, visa klart och tydligt hur olika barnet i förskoleåldern är såväl den vuxne som barnet i den egentliga skolåldern. Tydligt kunna synpunkter och värderingar som anläggas i den vuxna pedagogiken och skolpedagogiken icke utan vidare appliceras på förskoleåldern och dess pedagogik. I det följande skall ett försök göras att närmare utveckla hur under förskoleåldern olika stadier gripa in i varandra och olika faser av barnets aktivitet kunna urskiljas. Särskilt gäller detta den motoriska och den personligt-sociala utvecklingen. Bäst framträder den stadiindelning, som faktiskt existerar, genom en jämförelse mellan de olika åldrarna och en sådan skall företagas närmast för åldrarna 2—5 år.

2. Jämförande översikt av utvecklingen i 2—5-årsåldern

I fråga om motorik men även språkligt och allmänpsykologiskt kan barnet sägas genomgå en utveckling fram emot 18-månadersåldern som är utomordentligt livlig och i många hänseenden av fullständigt genomgripande betydelse. Att just 18-månadersåldern innebär en alldeles ny utvecklingsnivå framgår bl.a. av makarna Kelloggs jämförande utvecklingsstudie av apan och barnet. I denna ålder lämnar barnet definitivt primaten bakom sig i utvecklingshänseende och de båda utvecklingslinjerna divergera. I jämförelse med 1-årsåldern är utvecklingen också mycket framskriden,

medan skillnaden i utvecklingsintensitet är relativt ringa i förhållande till 2-årsåldern, som snarast kan sägas innebära en förbättring och utprägling av de redan i 18-månadersåldern utvecklade dragen och verksamheterna. Motoriskt-adaptivt är 2-åringen dock mäktig en del beteenden som barnet i 18-månadersåldern ej kan prestera. Uppmärksamheten är större i omfång, vilket bl.a. visar sig i experiment med enkla handlingsuppgifter av olika slag. Dyliga uppgifter fasthålls bättre av 2-åringen, som därjämte bättre kan identifiera bilder, visar finare koordination och kan t.ex. infoga ett kvadratisk block i en formbräda. 2-åringen kan vidare skilja mellan svart och vitt men är icke mäktig egentlig färgdiskrimination, ehuru han börjar behärska färgbenämningarna. De muskulära följdföreteelserna till psykiska yttringar är ännu mycket framträdande. 2-åringen »tänker med musklerna» har man sagt. Språket är ännu inte självständigt fungerande i förhållande till övrigt beteende. Barnet omsätter sina handlingar i språk och monologiserar sin handling utan att någon skarp gränslinje finns mellan språk och egenlig handling.

3-årsåldern är en psykologiskt intressant och charmfull ålder. Treåringen står i psykologiskt hänseende närmare 4- än 2-årsåldern. Intresset för yttre aktivitet är stort, men i motsättning till 2-åringen är 3-åringen i genomsnitt mycket intresserad av att leka i fullständig isolering under längre perioder. Barnet i 3-årsåldern tycker om att använda blyertspenna både till spontant och imitativt tecknande samt är intresserad av finare manipulerande med lekmaterial. 3-åringen har större förmåga att hejda och begränsa rörelser än 2-åringen. Fastän en godtagbar personteckning icke kan presteras före 4 års ålder i genomsnitt, är dock ansatserna till tecknande betydligt mer utvecklade än tidigare och visar hän på en större motorisk urskillningsförmåga. Detta visar sig bl.a. vid tornbyggandet. 2-åringen nöjer sig i regel med ett torn av 6—7 kuber, 3-åringen 9—10. Denna ökning av koordinationen i vertikalled sammanhänger tydligen främst med nerv- och muskelsyste-

rets mognad och ej med uppmärksamhets-spannets ökning. Koordinationsmognaden sträcker sig i horisontal- och vertikalled men gäller tydligen ej snedplansriktningen. 3-åringen kan vika ett papper på längden och tvären men ej diagonalt — inte ens imitativt. En liknande oförmåga framträder vid imitationstecknandet. Naturen har inte utrustat 3-åringen med den tillräckliga neuromuskulära mognaden för detta beteende.

En större motorisk säkerhet kännetecknar gång, springande och klättrande. 3-åringen kan gå uppför en trappa utan hjälp och med alternerande fotväxling, växla mellan att springa fort och långsamt samt vänder runt skarpa hörn betydligt skickligare än 2-åringen.

Det adaptiva beteendet kännetecknas av en större tendens till ordnande av föremål. Om t.ex. fyra kuber läggs på försöksbordet och ett kort med de fyra kvadratiska bottenytorna har 3-åringen en spontan benägenhet att ordna in de fyra kuberna på sina platser i stället för att manipulerande leka med dem som tidigare. Detta sammanhänger med den alltmer framträdande symmetritendensen i motoriken. Lagg t.ex. fyra kuber i rad så att de bildar ett tåg och placera en femte som »skorsten» allra ytterst. 3-åringen har då en utpräglad lust att harmoniskt-symmetriskt fullborda gestalten genom att placera en sjätte kub symmetriskt i förhållande till den sist vidfogade. Likaledes har 3-åringen en naturlig benägenhet att klassificera, identifiera och jämföra bilder och bilddetaljer samt försöker vid ituskurna bilder reorganisera helheten.

En mängd nya upplevelser av emotionell art med starka lynnesväxlingar, t.o.m. mycket vanliga affektiva utbrott, kännetecknar 3-årsåldern, som i viss utsträckning jämförts med förpuberteten. I båda fallen kan man tala om en slags personlighetskris med en i utpräglade fall negativistisk trothållning och ett envist hävdande av den egna individualiteten. Trots allt är den emotionella kontrollen på visst sätt bättre än tidigare. Ehuru våldsammare, är känsloutbrotten mindre infantila och den sociala anpass-

ningen mer framskriden. I normala och väl uppfostrade fall kan 3-åringen äta själv och behöver icke hjälp att få måltiden avslutad samt spiller ej. Man märker en tendens att i större utsträckning använda språk i stället för andra mer primitiva uttrycksmedel vid känslokonflikter eller motstånd.

Uppfattningen om vad som är konventionellt riktigt utvecklas mycket starkt, vilket bl.a. tar sig uttryck i ständiga frågor. Väl utvecklade 3-åringar kan t.o.m. korrigera såväl sin vuxna omgivning när den pratar barnspråk som sitt eget äldre barnspråk. Ofta frågor den vetgirige 3-åringen med typiska varför- och hur-inledda frågor. Men detta frågande är dock snarast ett slags språkligt experimenterande. Ofta vet barnet på förhand svaret och besvarar själv frågan. En socialisering av beteendetrynningarna och en bredare social erfarenhet i förening med talrika återfall till primitivare nivå kännetecknar denna förskoleålderns övergångsfas i 3-årsåldern. Nu yttrar sig, om disposition finnes — klarare än förut — konstitutionellt betingade drag av instabilitet.

Den motoriska utvecklingen företer i 4-årsåldern egentligen inga nya drag. Sålunda behärskas ännu inte den motoriska orienteringen i snedplansriktningarna. 4-åringen kan icke kopiera en romb, ehuru han i sitt tecknande kan sammanfoga den horisontella och vertikala linjen till ett kors. I förhållande till 3-åringen spåras dock ett visst framsteg i snedplansorienteringen, såtillvida som 4-åringen kan teckna en diagonal stig mellan två parallella linjer på en centimeters avstånd. Imiterande en pappersvikning kan 4-åringen tre gånger vika över ett papper med snedplansriktning på sista vikningen. Detta är en utveckling som ligger tydligt högre än 3-årsnivån med dess absoluta blindhet för sneda axlar.

Adaptivt kännetecknas 4-åringen av det nya funktionellt genomgående draget att han skiljer på *en* och *många*. Han uppfattar också sitt eget jag på samma sätt som en bland många. Förmågan att generalisera den egna erfarenheten är starkare utvecklad än hos 3-åringen. De intellektuella pro-

cesserna är dock ännu mycket utvecklade. 4-åringen kan räkna till 4 eller mer, men hans talbegrepp sträcker sig ej över 1, 2 och många.

I tecknandet härskar en primitiv blandning av symbolisering och naiv realism. Personteckningen består vanligen av huvud och två extremitetsbihang samt möjligen två ögon, men någon torso kommer i regel ej till synes före 5 år.

5-åringen är i regel enligt Charlotte Bühler socialt betydligt mer mogen än 4-åringen. Även verkskapandet utvecklas starkt i 5-årsåldern, vilket framträder i barnets produktiva verksamhet och lekar. Nu vill barnet åstadkomma något bestämt med en teckning eller med sitt arbete i plastilin och lera. En bekant erfarenhet från småbarnspedagogiken är ju också att uppfostringsmetoderna just i detta skede måste omläggas väsentligt för att komma barnets behov av produktivt egenarbete till mötes. I lekarna framträder denna ökade verkskapande tendens i den starkare utpräglingen av de konstruktiva lekarna på bekostnad av enbart kombinerande och manipulerande lek. Ett gryende medvetande om uppgiftskaraktären hos en verksamhet utvecklas nu: »jag måste göra det eller det», och som Bühler framhåller, detta »måste» är icke trotsålderns negativistiskt färgade självhävdelse utan ett uttryck för en begynnande arbetsinställning.

3. Förskoleålderns fasindelning. Praktiska konsekvenser

I enlighet med Ch. Bühler torde man kunna indela förskoleåldern i en första fas, som sträcker sig t.o.m. det andra levnadsåret, givetvis med en hel serie företeelsestadier, som kräva sitt särskilda beaktande i spädbarnsfostran. En andra fas sträcker sig fr.o.m. det andra t.o.m. det fjärde levnadsåret. Nästa fas i utvecklingen skulle komma mellan 5 och 8 år. I stort sett torde denna indelning hålla sig för förskoleålderns vidkommande, från vilken synpunkt man än ser företeelserna, motoriskt, emotionellt,

personligt-socialt eller karakterologiskt. Möjligen kan man diskutera huruvida 2-åringen skall uppfostras i särskild grupp eller samman med 3-åringarna. Mig synes det bäst att gruppera t.o.m. 2-årsåldern, därefter sammanföra 3- och 4-åringarna i en enhetlig grupp samt slutligen låta 5- och 6-åringarna samt eventuellt 7-åringarna bilda en uppfostringsgrupp.

Några ytterligare synpunkter av betydelse för en dylik gruppering skall här anföras.

Uppmärksamhet och koncentration, orientering i omvärlden, lektider etc. visa oförtydligt en mycket kraftig utveckling från början av andra t.o.m. fjärde levnadsåret. Mellan 4—5 inställer sig en slags latens såtillvida, som utvecklingen då nått sitt maximum. Detsamma gäller också barnets inställning till skapande aktivitet. Under första levnadsåret dominerar de rena funktionslekarna. Under det andra till femte levnadsåret fiktions- och receptionslekarna enligt Charlotte Bühler. Dessa senare ha mellan $2\frac{1}{2}$ — $4\frac{1}{2}$ år sitt maximum. Konstruktionslekarna sätta in i åldern 4,6—5,0, vilket ju visar, att då ett nytt stadium inträder. Detsamma gäller även affektlivets företeelser och framför allt de rent sociala förhållandesätten. Redan i första levnadsåret kan barnet sägas uppleva på ett diffust sätt närvaron av andra, men barnet kan ännu inte med säkerhet uppehålla kontakt med flera personer samtidigt. Den första sociala kontakten är alltid en »tvåkontakt». Först i början av andra levnadsåret blir en social »trekontakt» möjlig för några minuter. Gruppbildningen är emellertid i hög grad labil och kontakterna föga varaktiga. Det yttrar sig bl.a. i att barnet faktiskt föredrar den vuxna som lekpartner. Enligt Hetzer skulle ännu vid 2—3-årsåldern 92 % av barnen föredraga den vuxna socialkontakten vid lek. Denna procentsats sjunker avsevärt mellan 3—6 år, successivt till 33 %.

En för barnets lekaktivitet så viktig företeelse som den spontana uthålligheten mätt i den tid som barnet sysslar med bygglekar, serteringslekar och andra liknande lekfor-

mer, visar en kontinuerlig tillväxt fram t.o.m. tredje levnadsåret. 3- och 4-åringarna bilda i detta hänseende en odifferentierad totalgrupp och en starkare utveckling sätter på nytt in i början av 5-årsåldern. Även från denna synpunkt skulle sålunda den föreslagna grupperingen vara den mest gynnsamma.

Under den spädaste perioden måste givetvis den förebyggande vården ur psykologisk synpunkt i stort sett sammanfalla med en rådgivning till modern av mentalhygienisk och barnpsykologisk art. Barnen böra få tillfälle i den mån de sammanföras i förskolålderns uppfostringsinstitutioner på detta tidiga stadium förutom av rent kroppslig hygienisk omvårdnad till regelbunden vila och rofylld funktionslek under hygieniskt gynnsamma former. Fr.o.m. första levnadsåret kan en social fostran under försiktiga former sätta in, men någon egentlig gruppering är då icke möjlig. Först i slutet av första och början av andra levnadsåret kan en rent social gruppering företagas. Barn böra då få tillfälle att leka i mycket små grupper samt böra få tillfälle till utomhusvistelse och utomhuslekar i mycket större utsträckning än senare. I första hand bör den grova motoriken övas och den individuella övervakningen eftersträvas.

Från och med 3—4-årsåldern bör en gruppering av egentlig pedagogisk beskaffenhet kunna sätta in. Antalet barn i gruppen bör i regel vara mindre ju yngre åldersstadier det är frågan om. Helst i den tidigare delen av denna åldersperiod 10 högst 15 barn i samma grupp. Den sociala fostran är under just denna period av betydelse särskilt ur den synpunkten, att barn då i viljehänseende mognar till och ofta visa negativistiska drag i form av vissa trotsreaktioner av övergående natur. Språkutvecklingen är då stadd i ett synnerligen intensivt framskridande. Motoriken utvecklas också livligt och som tidigare framhållits även det emotionella livet. Vad som här kräves är en viss strukturering av den sociala gruppbildningen. Småbarnsfostran bör eftersträva att göra barngruppen till ett samhälle i miniatyr med en varierad

kontakt, som dock hålles stabil under längre tid men en viss rollfördelning mellan de olika barnen. Av synnerlig stor betydelse är att just under denna period i möjligaste mån utveckla det självständiga initiativet vid t.ex. påklädande, lek, enkla ärendesprov etc.

Vid den nya grupperingen av 5—6-åringarna böra uppfostringsmetoderna ganska avsevärt förändras. Inomhuslekar, finare koordinationsaktivitet och större social differentiering i gruppbildning böra nu vara naturliga mål. Man har gent emot den här föreslagna gruppindelningen velat invända, att 5-åringarna icke bli i tillfälle att få social ledarroll i lek och aktivitet. Men det förhåller sig faktiskt så, att 5- och 6-åringarna bilda en relativt odifferentierad grupp ur psykologisk och social-psykologisk synpunkt. Den kronologiska åldershierarkin gör sig här mindre gällande, varför ålderssynpunkten icke nu behöver så starkt beaktas som tidigare.

Nu kan antalet barn i varje enskild grupp något ökas, förslagsvis till 15 à 20. Överhuvud gäller att stora grupper böra reduceras i största möjliga utsträckning. Grupper över 20 torde i regel vara olämpliga för hela förskoleperioden och omöjliggöra en verkligt social och samtidigt individualiserad fostran. Lekledarinnan hinner icke iakttaga varje enskilt barn, som önskvärt är, och kan icke få tillfälle att individualisera sina behandlingsmetoder i tillräcklig grad med de alltför stora grupperna. Det är också önskvärt, att barnträdgårdslärarinnorna få tillfälle att ägna sig åt en barngrupp under större delen av dagen samt slippa ifrån det nuvarande systemet med de många grupperna, vilket omöjliggör en för det pedagogiska arbetet nödvändig koncentration.

Önskvärt är, att vare enskilt barns psykologiska utveckling registreras genom systematiska iakttagelser under något längre tid samt att en sakkunnig psykologisk testning av varje enskilt barn faktiskt äger rum. Endast genom att dylikt hänsynstagande till graden av mottaglighet, intellektuella förutsättningar, social mognad och

personlighetstyp kan en verklig småbarnsfostran åstadkommas. Detta aktualiserar det av mig sedan länge påyrkade kravet på specialistutbildning bland förskolepedagogerna. Genom en påbyggnad med ett tredje år som ägnas praktisk barnpsykologisk skolning skulle dessa specialister göras skickade att omhändervärderna den psykologiska utvecklingstestningen av barnen och samtidigt den psykologiskt-pedagogiska föräldrarådgivningen. En ansats till dylik utbildning har påbörjats i Göteborg genom en orienteringskurs, som i samarbete med förskoleseminariet anordnades av Göteborgs Högskolas psykologiska och pedagogiska institution. Kursen i fråga, som omfattade vårterminen 1945, samlade ett 60-tal deltagare och förutom barnpsykologi behandlades även ärftlighetspsykologiska, barnpsykiatriska, medicinskt-psykologiska och sociala problem av betydelse för fostran i förskoleåldern. Meningen är, att en fortsättningskurs med mera begränsat antal deltagare skall ge den nödvändiga praktiska insikten i psykologisk utvecklingstestning. Småningom borde dessa kurser kunna ingå som ett tredje år på den egentliga seminarieutbildningen.

Den dagliga lek- och aktivitetstiden bör i förskoleåldern ägnas synnerlig uppmärksamhet. Alltför långa sammanhängande arbetsperioder böra undvikas. Vilopauser i möjligaste mån inskjutas och en tillräcklig omväxling i sysselsättningarna eftersträvas. Under den solrikaste delen av dagen bör utomhusvistelse vara obligatorisk och hela den pedagogiska verksamheten bör i vida större utsträckning än den egentliga skolundervisningen vara inriktad på lek- och vårdbehov. Under de spädaste perioderna bör tidsindelningen varieras för varje enskilt barn och när av pedagogiska skäl i samband med gruppfostran reglementerade tider måste fastställas, bör den samlade aktivitetsperioden för 3—4-åringarna icke överstiga 2 timmar och för 5—6-åringarna kunna ökas till högst 3 timmar, varvid dock i tillbörlig utsträckning tillfälle till lek och med avspänning och vila bör beredas varje enskilt barn.

En i samband med övergången till den egentliga skolan diskuterad fråga är för närvarande skolmognaden och det föreslagna s.k. förskoleåret för 6-åringarna och de icke skolmogna 7-åringarna inom den egentliga skolans ram. Enligt min mening är det felaktigt ur psykologisk och pedagogisk synpunkt att skilja 5-åringarna från 6-åringarna. Förskoleåret skulle därjämte sannolikt få en alltför skolmässig prägel och fostran helt inriktas på förberedelsen för det egentliga skolarbetet. Som av denna utredning oförtydligt torde framgå, är barnet i förskoleperioden helt och hållet ett kvalitativt säreget väsen som kräver sin egen lek- och aktivitetspedagogik, vitt skild från den egentliga skolundervisningen.

Bättre synes mig vara att utveckla förskoleålderns uppfostringsinstitutioner genom en mer differentierad gruppbildning och att särskilt genom en utbyggnad mot skolbegynnelseåldern också skapa möjligheter att inom förskoleinstitutionernas ram bidra till lösandet av skolmognadspro-

blemet. Men detta förutsätter, att hela förskolepedagogikens område vidgas och att barn från olika hem, som nu icke frekventera dessa institutioner, i större utsträckning beredas tillfälle till fostran av denna typ.

Skolmognaden är ingalunda en enhetlig företeelse. Förutom den rena intelligensutvecklingen ha vi här att räkna med den psykiska funktionsmognaden för övrigt, läseberedheten och framför allt den sociala anpassningen. Särskilt ur den senare synpunkten skulle det vara önskvärt med ett organiserat samarbete mellan förskoleålderns uppfostringsinstitutioner och den egentliga skolan. Fördelen med en skolmognadsundersökning i samarbete med förskoleålderns förskolor är den fullkomligt naturliga och otvungna observation, som här kan företagas. Intet hindrar heller att särskilda skolmognadsundersökningar anordnas, varvid den psykologiska testningen kombineras med en tids vistelse i en förskola med aktpågivande av de sociala reaktionerna.

Kan den moderna neurosläran tillämpas i vanlig uppfostran?

Efter ett föredrag å Pedagogiska Sällskapet den 9 februari 1948

AV DOCENT SVEN AHNSJÖ

Innan vi kunna besvara en dylik fråga, är det av värde, att först söka ge en definition på uttrycket *neuro* och sedan skissera det väsentligaste inom neurosläran.

Många definitioner finnas, men i allmänhet mena vi med en *neuro*, liksom Reiter, ett, väsentligen på själslig väg genom miljöskador förvärvat sjukligt tillstånd i organismen, vilket yttrar sig i en rubbning av de själsliga funktionernas samspel eller mellan dessa och de kroppsliga funktionerna och där vederbörande oftast icke förstår arten härav och där mekanismerna som regel är omedvetna och där de framträda utan påvisbart patologiskt-anatomiskt substrat.

De själsliga miljöskadorna träda alltså vid neurosen i förgrunden, men, och här möta vi den första svårigheten, gränsen är här icke skarp mot andra sjukliga tillstånd, som också influeras av miljöfaktorer, men där de neurotiska symtomen i större utsträckning uppstå på grund av anlagsbestämda karaktärsdrag.

Vi ha därför ofta vid neuroserna att räkna med dels att situationen kan vara den, att miljön måste vara starkt neurosalstrande, för att en *neuro* skall uppstå, dels, att obetydliga och banala miljöpåverk-

ningar kan medföra svåra neurotiska symtom, detta allt efter den s.k. grundpersonlighetens struktur.

Inför neurotiska störningar av skilda slag blir det därför ofta mycket svårt att avgöra vad som är anlag och vad som är miljö.

I modern neuroslära bruka vi numera med uttrycket *neuro* mer och mer avse just den av miljöfaktorer framkallade symtombilden och dessutom om möjligt söka oss fram till en uppfattning om grundpersonlighetens typ.

Här möts vi då av nya svårigheter.

Neurosen skall bedömas på psykologisk väg, den skall med andra ord förstås såsom grundpersonlighetens reaktion inför miljöstimuli. Det säger sig självt, att denna uppgift inte är lätt och att här olika uppfattning kan komma att göra sig gällande.

I första hand kan uppfattningen om vad som är psykologiskt begripligt eller av erfarenhet fastslaget variera och vidare är grundpersonligheten också en ofta svårbedömd faktor.

Grundpersonlighetens betydelse för neurosen är i vissa fall så påtaglig, att ingen kan förneka den och kännedomen härom

har lett till en rad viktiga åtgärder inte minst på pedagogikens områden.

Som exempel vill jag endast nämna upp-
rättandet av hjälpklasser, läsklasser och
annan särundervisning.

Det torde icke finnas någon pedagog,
som inte känner till hur en placering i t.ex.
hjälpklass undanröjer ett flertal neurotiska
symtom hos en intellektuellt utvecklings-
hämmand pojke eller flicka.

På samma sätt se vi hur olika typer av
grundpersonligheter påverkas vid miljöför-
ändringar, som medför, att kraven bättre
anpassas efter förutsättningarna.

I själva verket se vi oftare än vad någon
föreställer sig hur neurotiska symtom växa
fram just på basen av det moderna livets
för stora krav på utvecklingshämmande barn
och ungdomar.

Det är viktigt, att här känna till, att vi
ha utvecklingshämningar även av icke in-
tellectuell art och sålunda att vi också ha
att räkna med på känslö- och viljelivets
område omogna personligheter.

Ställas kraven på dessa icke mogna, in-
nan de mognat för att möta dem, växer
neurosen fram även här. Fordra vi av en
dylik pojke, vad vi anse oss kunna fordra
i hans kronologiska ålder, ställa vi honom
inför krav, som han ej alltid kan uppfylla
och då utvecklas neurotiska symtom av
skilda slag.

Jag går sedan inte närmare in på den
mänskliga typläran då den väl i sina huvud-
drag torde vara bekant, utan vill här endast
nämna, att även inom den normala person-
ligheten de konstitutionella olikheterna på-
verka individens reaktion inför miljöpå-
frestningar och att man där har att räkna
med såväl art som gradskillnader.

För att kunna besvara dagens fråga: Kan
den moderna neurosläran tillämpas i vanlig
uppfostran? blir frågan om miljöfaktorerna
såsom neurosalstrare huvudsaken.

När det gäller att förstå neurosen har
studiet av dessa miljöfaktorer varit grund-
läggande.

Redan länge har det stått klart att ak-
tuella miljöpåfrestningar kunna framkalla
neurotiska störningar även på normala per-

sonligheter, störningar, som vika med för-
ändringar i miljön. Hos barn tala vi då
om enkla miljöskador.

Vid de egentliga neuroserna, där miljö-
skadan medför en fixering av det sjukliga
tillståndet och därigenom medfört mera be-
stående karaktärsförändring, har den mo-
derna psykologin, som vi vet, otvivelaktigt
kunnat fastslå, att vi ofta ha att göra med
tillstånd, som utvecklats under barndomen.

Vi vet alla hur Freud och hans lärjungar
först framförde betydelsen av dessa barn-
domsupplevelser.

Åtskilliga psykologer ha senare bekräftat
detta faktum, dvs. sambandet mellan vissa
neuroser och barndomsupplevelserna, och
på senare år har dylikt samband också
kunnat säkerställas även utan att för den
skull tillgripa annat än de delar av psyko-
login, som sysslar med det medvetna själs-
livet.

I och med detta, dvs. att ett samband
existerar, är det också ofrånkomligt klar-
lagt, att neurosen och uppfostran ha med
varandra att göra.

För att så komma fram till ett svar på
frågan om neurosläran kan tillämpas i van-
lig uppfostran, måste vi söka sätta oss in i
vad neuroser kan anses bottna i.

Det är givetvis inte möjligt att här gå
in på annat än huvuddragen och då komma
vi fram till ungefär följande faktorer som
anses skada individen och medföra neu-
roser.

I första hand kan då sägas att konflikter,
som leda till ångest, medföra skador av
denna art och framför allt då de konflikter,
som medföra en ångest, som ej kan kon-
kretiseras eller förstås av vederbörande.

Situationen är i regel den att en konflikt
i barndomen eller upprepade sådana tvingat
individen in i ett patologiskt reaktionssätt,
vilket sedan kvarstått och medfört, att den
vuxne fortsätter att inför konflikter reagera
på likartat sätt, vilket då icke blir realitets-
anpassat.

Nu är det emellertid också svårt skilja
dessa infantila reaktionssätt från de, som
känslö- och viljemässigt omogna person-

ligheter prestera. För båda är det gemensamt att individen ej känner sig tillfreds, men han kan inte ändra sitt beteende utan det upprepas och individen saknar således förmåga att lära av erfarenhet. Hos neurotikern ligger dock på botten en ångest, som av minsta anledning kan aktiveras, vilket ofta medför att neurotikern i regel lider av sin situation.

De allvarligaste skadeverkningarna se vi enligt allmän analytisk erfarenhet i de situationer, då konflikterna med omgivningen medfört hämningar av de mest fundamentala, instinktiva impulserna och då därigenom till de senare knutits ångest, skuld-känsla och känsla av mindervärdighet och maktlöshet. Exempel härpå finns rikligt i den analogiska litteraturen (Skjelderup).

I allmänhet är situationen den, att en barnslig handlingsimpuls med auktorativ kraft bryts ner och framkallar skräck och ångest och sedan för framtiden medför omöjlighet till liknande handlingar, utan att skuld- och ångestkänslor, mindervärde o. dyl. kopplas in, dvs. en felutveckling av karaktären, blir resultatet.

Det säger sig själv, att denna erfarenhet, som är obestridd, måste tillämpas vid vanlig uppfostran och ingen som trängt in i problemet torde kunna förneka detta.

Därvid är det av vikt att minnas, att även till synes ganska oskyldigt handlande i form av småaktighet och kitslighet, som hämmar naturliga impulser, kan få ytterst ogynnsamma verkningar och förlama en naturlig handlingskraft hos barnet. Detta iakttages kanske av pedagogen lättast när han ser resultatet av i dessa avseenden förändrat beteende inför ett barn.

Slående bevis för vad som kan åstadkommas, när barnet ej hämmas utan får ge uttryck för spontana impulser, ger t.ex. de former av teckningsundervisningen, som numera praktiseras på en del håll i våra skolor.

Att hämningar och kvävande av handlingsinitiativ inom andra delar av personligheten skall få till följd en likartad ut-suddning av känslolivets olika möjligheter

till rik upplevelse kunna vi med lätthet förstå t.ex. vid hämningar på aggressionsdriftens område, som kväver aktivitet, spontanitet o. dyl. På sexuallivets område se vi detsamma.

Inför det senare har dock sedan Freuds dagar en väsentlig förändring ägt rum i synen på dessa frågor och barn löpa ej längre de risker de tidigare löpt. Inställningen till t.ex. onaniproblemet är i våra dagar en helt annan än förr. Dock måste man nog konstatera att på sexualitetens område ännu lever kvar en betydande oförståelse, som även i vanlig uppfostran mer och mer måste tas hänsyn till.

Främst bottnar nog denna oförståelse i att vi allt för litet utforskat och därför ännu inte säkert känna till vad som här är normala driftsimpulser och vad som är patologiskt.

En allt mer ökad kunskap på detta område kommer kanske att lära oss se mer och mer av hur normalt även det till synes sjukliga här i själva verket kan vara. Vi äga faktiskt på många områden ingen säker kunskap om vad som är normalt. Nya amerikanska undersökningar ha här bekräftat behovet av ytterligare undersökningar.

Vi skola uppehålla oss vid ännu ett par djuppsykologiska erfarenheter. Vi kan nog påstå, att analytisk erfarenhet med säkerhet talar för att dels ett för mycket och dels ett för litet av behovs- och driftstillfredsställelse också banar vägen för neuroser.

För mycket anses på analytiskt håll endast leda till neuros om tillfredsställelsen icke längre kan fortgå utan av en eller annan anledning måste brytas. Neurosen uppstår med andra ord när en vana inte längre kan tillfredsställas.

Ett för litet anses i stället mer omedelbart verkande t.ex. en kall uppfostran eller med andra ord allt det, som barnet *upplever* som kärlekslöshet.

Det är inte många, som i våra dagar förneka dessa samband mellan driftsförtryck och neuros och i modern pedagogik

tas också hänsyn härtill när det gäller att åstadkomma optimala prestationer. En förutsättning för det, som är pedagogens uppgift, nämligen att utveckla individen, är nämligen, att individen känner trygghet. För att en dylik trygghetskänsla skall utvecklas krävs gynnsamma känslokontakter med omgivningen.

Det är numera ganska allmänt erkänt att under de första åren kontakten med modern är utomordentligt betydelsefull för trygghetskänslans utveckling. Sedan torde en förstående ledning av barnet på sådant sätt, att det alltid känner den hjälpande handen i varje kritisk situation, vara det väsentligaste. Häri ingår känslan för barnet av att hellre förlätas än dömas. I kritiska situationer är vi alla beroende härav och en bestående trygghetskänsla även hos den vuxne kräver en allmänt försonligare inställning gent emot mänskliga fel och brister, även om detta inte betyder att vi skall normalisera avvikelserna från det normala.

Pedagogens uppgift att utveckla individen består till stor del i att *fostra till självständighet*. De faktorer som befördra trygghet skänka också förutsättningar för självständighetsfostran. Hit hör också andra faktorer, som neurosläran velat peka på nämligen, att ge barnet möjligheter att tillvarataga sina impulser, att pröva sina krafter, att säga ifrån vad det tänker och att ge uttryck för sina känslor och att allt mer träna sig i dessa stycken.

En holländsk analytiker, numera praktiserande i Sverige, dr de Monchy, har i en artikel om »Neuroprofilax och uppfostran», vilken publicerats i nummer 4, 1947 av »Människa och miljö» anlagt en del synpunkter, som jag bett honom att här delvis få referera.

Han säger där, att han upplevt hela den gamla synen på uppfostran och varit med om reaktionen mot allt det oförstånd och även den grymhet, som oftast utmärkte den. Han säger sig också ha delat alla stora förväntningar och hela entusiasmen när han liksom så många andra trott, att nyckeln till neuroprofilaxen hade hittats

genom den syn på uppfostran som psykoanalysen gav.

Han vill ej underskatta denna syn, han anser den som självklar men säger han »det upptäcktes senare att vi ändå hade förenklat problemet för mycket». »Jagpsykologien har sedan utarbetats i psykoanalysen och det har lett till nya frågeställningar.»

Han redogör i sin artikel för dessa frågeställningar och belyser neurosbegreppet ur »jag»-psykologiens synpunkt.

I diskussionen införes genom jagpsykologien neurosens beroende av inte enbart drifternas konstellation utan »jagets» konflikter med övriga psykiska instanser: överjaget (samvetet) och yttervärlden.

En konflikts förlopp beror alltså på jagets förhållande till yttervärlden, överjagets stränghet och drifternas kraft. Sättet på vilket jaget utför sin uppgift avgör om neuros uppstår eller ej. de Monchy påpekar det förvånansvärda i att detta så nära till hands liggande faktum så ofta glöms bort i modern pedagogik. Man lägger tonvikten på två viktiga och riktiga saker, som emellertid ge en ensidig åskådning när man betraktar endast dem. Dessa *ensidigt* inställda har som princip:

1. Driftsinskränkningen skall vara så liten som möjligt och drifterna skall nå sitt naturliga mål.

2. Man skall akta sig för ett strängt »överjag».

De praktiska åtgärder som följer härav är att ge en optimal frihet i uppfostran. Ena gången lades här tonvikten vid den erotiska friheten, en annan gång vid utlevande av aggressioner.

de Monchy menar att man kom därhän sedan man sett allt elände, som var resultatet av den gammaldags förtryckande uppfostran och man hoppades på att på detta sätt förekomma neuroser.

Efter att ha påpekat vilken extra belastning en »optimal frihet åt barnen» medför för uppfostraren, ett offer som kanske måste göras, om den andliga hälsan står på spel, konstaterar de Monchy att resultatet av en sådan fostran inte alltid är så

lyckliga, som man väntat, utan neuroser förekomma även i familjer där den fria fostran tillämpats.

de Monchy menar att man glömt att uppkomsten av neuroser inte *endast* beror på driftkonstellationerna och att man i dessa fall och vid varje åtgärd glömde att fråga sig, hur den verkade i förhållande till de tre övriga instanserna, som avgöra neurosens uppkomst. Jo, säger han, man tänkte nog på »överjaget», men man antog utan vidare, att en friare uppfostran skulle frambringa ett tolerantare »överjag». Denna generaliserande slutsats drogs enligt de Monchy för hastigt och han belyser även detta.

I sin artikel, som jag vill rekommendera, ger han exempel på vart den fria fostran kan leda och betraktar olika följder i förhållande till yttervärlden, fakta som vi alla väl känna till t.ex. hur yttervärlden fostrar om hemmet ej gör det och hur konflikterna då bli större och möjligheten för en neurotisk utveckling ökar. Vi få ej glömma att en del förbud och föreskrifter syfta till att just skydda barnet för besvikelser och kanske emotionell överbelastning. Vi måste också minnas att det kan vara för svårt för ett barn att bära följderna av ett handlingssätt. Mycket är nyttigt för barnet att uppleva utan att på förhand varnas härför men ej allt. Vi vet också att onödiga, icke önskvärda neurotiska reaktioner kan uppstå inför en allt för stor frihet när barnet känner sig ängsligt inför de egna driftarna. Anna Freud ger exempel härpå i »Triebangst».

Detta gäller kanske mer sjuka än vanliga normala barn dvs. där vi av en eller annan anledning stå inför ett *svagt* jag. Vi se här att vi också måste ta hänsyn till jagets styrka, vilken av olika anledningar varierar. Här kommer man in på jagets natur konstitutionellt eller miljöbetingat. Ingen torde betvivla att detta delvis är konstitutionellt betingat men lika lönlöst vore det att förneka att dess styrka kan förändras genom uppfostran, dvs. genom träning och övning.

All uppfostran går i själva verket ut

härpå och även detta måste anses ingå i kampen mot neurosen, dvs. att träna jaget mot såväl drifternas kraft som mot yttervärldens påfrestningar. de Monchy pekar på nödvändigheten av denna jagets träning inför de höga krav som samhället ställer på den vuxnes jag. Barnets jag är svagare, men ändå har barnet det lättare än den vuxna, därför att det har mindre frihet. Det är inte beroende av dess »jagstyrka» om tillfredsställelsen följer på begäret. Det kan helt ligga utom räckhåll för barnet, så ej hos den vuxne och därför måste jaget hos dem överta en del av de inskränkande funktionerna. de Monchy anser att det är möjligt att vanan kan utvecklas till verklig »jagstyrka». Han pekar också på möjligheten av att en sträng fostran kan leda till svag jag-struktur och han frågar sig om detta möjligen beror på att över ett visst tröskelvärde jagstyrkan brytes och frambringar slavnaturer.

Att möjligheten finnes att träna jaget om man sammankopplar träningen med lustkänslor lika väl som att det kan försvagas genom att kopplas till missmod, detta påpekar också de Monchy i sin uppsats och hänvisar till djurförsök. Även detta bestyrkes av praktisk erfarenhet.

Utom träning och uppmuntran spela en del andra faktorer också roll. I första hand den goda förebilden eller identifikationen. Man vet att goda och dåliga exempel befordra uppkomsten av neuroser. Den psykiska smittan av dåligt uppförande är väl känd och dess motsats är då också lika självklar.

de Monchy anser att den psykiska infektionen kan förklaras genom att man antar att redan förefintliga neurotiska mekanismer sättas i funktion. Det s.k. hälsosamvetet inom överjaget försvagas genom att man ser sjukliga symtom hos någon annan. I allmänhet anses ett strängt överjag befordra neurosen men det finns också delar, därav »hälsosamvetet», som förhindrar att en neuros bryter ut. De flesta känna det som en plikt att vara friska. Genom att utsudda gränserna mellan rätt och orätt undergrävs emellertid »hälsosamvetets» funk-

tion och speciellt gäller detta för dem med i detta avseende svagt överjag.

Med hänsyn till vad jag här berört angående neurosläran anser jag att frågan om huruvida den moderna neurosläran kan tillämpas i vanlig uppfostran måste besvaras med att den både kan och bör tillämpas.

Frågan blir närmast hur den kan tillämpas i vanlig uppfostran och för läraren närmast hur skall den kunna tillämpas i skolan.

Svaret måste bli genom att i första hand undvika onödigt tvång och vidare genom att tillämpa en ökad tolerans över huvud. Detta dock så länge det kan ske utan att inverka menligt på individen själv eller på den grupps intressen, som pedagogen är satt att tillvarata och utveckla. Vidare genom att icke i onödan väcka driftsimpulser, som måste leda till konflikter med yttervärlden eller med jaget resp. överjaget och genom driftsimpulsernas kanalisering mot acceptabla mål samt viljans eller jagets försynta träning.

Gruppfostran i skolan skall skänka barnet förutsättningar för ett aktivt deltagande i kulturlivet. Det gäller här förutom meddelande av kunskaper att söka inordna barnet i ett större sammanhang och att sålunda under hänsynstagande till personlighet och egenart åstadkomma en fostran till samarbete. Samtidigt med en självständighetsfostran till vilken sålunda hör att ge barnet möjlighet att pröva sina krafter, säga ifrån vad det tänker och ge uttryck för sina känslor, gäller det att ständigt väcka och hålla levande glädjen till samarbete, vilket är all gruppuppfostrans huvuduppgift. Kan vi inte samtidigt med det förra även åstadkomma det senare blir resultatet lätt självsvåld, egocentricitet och negativism, dvs. lika ogynnsamma uppfostringsresultat som osjälvständighet och passivitet.

Men — är det som här skisserats något nytt?

Har inte århundradena igenom pedagogikens mål varit detsamma och den moderna reformpedagogikens mål de sista århundradena talar väl precis samma språk.

Menade inte t.o.m. Sokrates detsamma, när han talade om uppfostrarens uppgift: att frigöra de djupa andliga krafterna hos varje människa: »Blott det vetande är pålitligt och har makt, som bildas med varelsens egen medverkan.»

Eller Erasmus Rotterdamus som talar om miljöns stora betydelse och intressesets roll vid inläringen. Är inte en del av det nya egentligen detsamma, som Rousseaus tal om respekt för barnets självständiga utveckling och fria väsende. Andra ha framhävt värnet om spontaniteten, behovet av att dana lyckliga och dugliga samhällsmedlemmar (Basedow) och nyhumanisterna slog vakt om kulturvärdena genom en fostran fri nog att skapa kultur.

Olika teorier under tidernas lopp kan väl sägas ha resulterat i principer, som väl överensstämmer med moderna pedagogiska strävanden och kan neurosläran ge något däröver, som finns någon mening i att söka tillämpa? Jag är väl medveten om att inom pedagogiken det mesta av värde redan utformats i principer, som väl överensstämmer med även medicinsk målsättning.

Oberoende av varje medicinskt inslag strävar pedagogiken till en uppfostran, som går ut på att skapa harmoniska människor, som kan tänka och handla självständigt, som kan föra kulturen vidare och själva vara kulturskapande personligheter.

För att nå därhän bygger den på

- 1) psykologisk kunskap om varje barn grundad på iakttagelser,
- 2) på barnets spontana verksamhetsbegär,
- 3) på barnets intressen på olika åldersstadier.

Till medlen hör också sedan gammalt t.ex.

- 1) utveckling av självverksamhet och
- 2) uppmuntran till samarbete och därigenom fostran till socialitet.

Och ändå tror jag att erfarenheterna inom neurosläran rätt tillämpade kan vara av speciellt värde även i den vanliga uppfostran. Liksom det för varje läkare står såsom den första regeln i hans arbete »att icke skada» så kommer på varje område

inom medicinen, så också inom neurosläran, arbetet att gå ut på att söka skadliga faktorer. Kan dylika påvisas och dessa berör uppfostran och uppfostringsprinciper, så har också läkaren ett fält att bevaka och pedagogen något att lära.

Det är emellertid, som jag ser det, också självklart, att det blir pedagogen, som måste bedöma huruvida han kan använda sig av den kunskap som t.ex. neurosläran kan skänka honom.

Vad är det då som gör att detta kanske inte *alltid* är möjligt och endast i begränsad utsträckning beträffande huvuddrag.

För min egen del skulle jag därvidlag vilja tro att förklaringen ligger i att neurosläran växt fram på individuell forskning, individuell i två avseenden: a) till en början gjordes iakttagelser av enskilda t.ex. analytiker med personligt färgad inställning till problemen. Deras personliga syn var inte alltid allmängiltig. b) sedan så småningom vissa fakta utkristalliserades såsom allmängiltiga, kvarstod det faktum, att neurosläran byggts upp på erfarenheten av vad som kunde åstadkommas mellan läkaren och hans enskilde patient. Den terapeutiska metoden såväl som den därav föranledda förebyggande tankegången gick ej att realisera i gruppuppfostran där andra hänsyn också måste tagas.

Det gäller här att genom samarbete och respekt för varandra arbeta sig fram till gynnsammast möjliga tillvägagångssätt. Grundväsentliga faktorer måste accepteras, andra böra undan för undan provas.

Här måste jag göra ett påpekande, som lett till missförstånd.

En neuros kan kräva en behandling med maximal frihet, en annan sjukdom kan kräva inskränkning i frihet utöver den vanliga.

Detta har ingenting med normal uppfostran att göra och kan endast i undantagsfall tillämpas i grupp bland normala barn. Där den på ett eller annat sätt måste förekomma måste det ske under övervakning och aktgivande på gruppens reaktion inför behandlingen.

Härmed äro vi inne på något som kanske en del ville ha belyst i kväll, neurosernas behandling i skolan. Detta synes falla utanför mitt ämne, men jag skulle kunna förstå den, som kanske menar, att skolan i och för sig inte skapar så mycket neuroser, som vi måste se till att förebygga, utan där ha vi mer att göra med i andra miljöer uppkomna neuroser och kan vi tillämpa neurosläran på dem i skolan?

Då måste jag säga att lärarens uppgift är att i huvudsak förebygga neurosen och skolan skapar nog en hel del dylika. Lärarens uppgift kan emellertid inte vara att på egen hand behandla utvecklade neuroser. Det senare måste ske i samråd med skol-läkare och specialister. Vid neurosernas behandling måste nämligen olika medicinsko-psykologiska synpunkter beaktas.

Läraren är emellertid den förste, som stöter på de neurotiska symtomen och han bör göra sig lyhörd inför dem och spana efter dess eventuella orsaker. Genom kontakt med hemmet, skolsköterskan, skolläkaren event. skolpsykologen etc., bör han pröva det lämpligaste förfaringssättet för att förhindra en fortsatt ogynnsam utveckling.

Det differentieringssystem, som finns i folkskolan med hjälpklasser, läsklasser, observationsklasser etc. tjänar som nämnts neurosernas förebyggande och det är möjligt att en fortsatt differentiering kan ytterligare bidra härtill. Mot ett alltför differentierat skolsystem talar dock en hel del faktorer och till likriktad skolklass får vi ur mentalhygienisk synpunkt inte sträva. En blandning av olika element är nödvändig för att skolklassen skall bli ett litet samhälle.

Vissa skolorganisatoriska förändringar torde neurosproblemet ännu komma att ge anledning till. Många av dessa strävanden torde dock ej på länge kunna realiseras på grund av dels lärarbrist och dels lokal-svårigheter. Andra kanske lättare kan lösas där t.ex. förutsättningar bara behöva ligga i omplaceringar av barn mellan olika parallellavdelningar eller skolor eller lämpligare anordningar för att t.ex. befria en klass

från en kamrat, som innebär risker för gruppen i sin helhet.

Jag nämnde nyss att kanske många mena att skolan i och för sig inte skapar så mycket neuroser, utan att flertalet komma till skolan med dylika symtom. Det ligger onekligen en viss sanning här i och undersökningar ge belägg för att redan vid skolålderns inträde en hög frekvens (ca 45 %) av barn uppvisa neurotiska symtom. Detta skulle också väl stämma överens med djuppsykologiska tankegångar. I själva verket är det också min bestämda uppfattning, att den verksammaste delen av neurosförebyggandet och då inte minst jagets rätta dvs. försiktiga träning, måste komma redan i förskolåldern. Detta är den period i barnets liv som förmågan till samlevnad börjar mogna och då bör också en rätt fostran av denna förmåga sättas in. Den måste ske gradvis och försynt men den får inte försumma de första, kanske för livet bestämmande, sociala kontakterna och sociala vanorna. Här gäller det att söka skapa en riktig gruppmentalitet, som tillvaratar individens insats, att lära att med lust samarbeta med andra.

För detta ändamål tror jag *förskolan* kommer att visa sig oersättlig. Denna har så betydande uppfostringsuppgifter, att det vore att djupt beklaga om vårt samhälle av ekonomiska skäl icke förmår bjuda barnen den förmån, som denna måste innebära. Det gäller inte bara ett första tillvaratagandet av det sociala sökandet, att få barnets känsla vidgad utåt till kamrater, medmänniskor och samhälle, här tränas också på tidigt stadium barnet att vara samman med jämnåriga och med individer av olika läggning och främmande reaktionssätt.

Skolan kommer ofta för sent när det gäller att bjuda barnen de viktigaste erfarenheterna och skolan kan sannolikt aldrig på så naturligt sätt i den omedelbara lekens form träna in en riktig gemenskapsanda.

I ännu tidigare ålder synes de väsentligaste neurosförebyggande faktorerna ligga i åstadkommandet av de känslolokalkontakter

och trygghetsupplevelser som i regel endast föräldrar skänka och som hör till deras uppgift att lära sig förverkliga.

Då man försöker sätta sig in i gängna tiders uppfostringsproblem, förvånas man ofta över att det alltid tycks ha varit så, att stridens vågor gått höga, när det gällt dessa problem.

Långa, lugna tider tycks emellertid ha legat mellan de kritiska perioderna. Fri från aktualitet har ingen tid varit och detta givetvis av naturliga skäl. Vi rör oss inom ett av de livsviktigaste områdena inom det mänskliga livet.

Vad skall vi säga om vår egen tid, karakteriseras inte den av en ny period med livligare debatter än på länge? Jag har en känsla av att det är så och anledningarna är nog många.

Det sätt på vilket den tyska nazismen utnyttjade psykologien för uppfostran av den tyska ungdomen har spelat en dominerande roll och visat hur vi inte vill ha den. Reaktionen var naturlig och konsekvent och måste föra fram till fortsatt vakt-hållning inför missbruk av psykologien, givetvis dock i alla riktningar.

En annan orsak torde vara att psykologien mer och mer inriktas på mera praktiska problem, varigenom psykologerna börjat ta mera aktiv del i uppfostringsdebatten. Vidare har också, inte minst genom neurosläran och dess till uppfostran gränsande intresseområden, medicinens män kopplats in i diskussionen.

Genom att läkares, psykologers och pedagogers synpunkter börjat ventileras mot varandra har nya synpunkter kommit fram och det är ganska begripligt, att då detta för första gången sker, konflikter måste uppstå och motsättningarna också ge anledning till heta sammandrabbningar, innan man riktigt förstår varandra och lärt sig varandras svårigheter.

Främst tänker jag på de svårigheter som stå i samband med den ena gruppens individuella syn och den andras gruppsyn, där båda måste lära sig av varandra. Är målet emellertid gemensamt, den nya generationens välfärd, skall motsättningarna också

kunna lösas. Det besvärligaste i en brytningstid, när det gäller dessa frågor, är dock de svårigheter, som uppstå för allmänheten när det gäller att ta en riktig ställning till de uppkomna tvisterna.

Mogen och omogen frukt plockas lika begärligt från kunskapens träd och många lockas att äta av den omogna frukten. Resultatet kan inte alltid vara helt ofarligt.

Om man skulle våga sig på att gissa sig

till vad den största vinsten kan bli av vår tids strid i uppfostringsfrågor, så tror jag, att det skulle vara, att vi kommer att lära oss, att gå in för »team work», dvs. samarbete mellan de olika krafter, som arbetar mot samma mål på uppfostringsområdet, ett i möjligaste mån lyckligt och harmoniskt människosläkte, där fler och fler bli delaktiga av de förmåner kulturen skapat åt människan.

Utländska erfarenheter av resultatet av förskolefostran

Kortfattat sammandrag av några undersökningar

1. *Hildreth, G.*: The effect of School Environment upon Stanford-Binet Tests of Young Children (Twentyseventh Yearbook of the National Society for the Study of Education, 128):

41 barn med minst 4 mån. kindergarten, jämfördes med 41 utan. Visade 6 poäng i genomsnittlig IQ högre; det tog $1\frac{1}{2}$ år för de andra att uppnå likhet. Liknande studie i barnhem, där barnkammarskola inrättades för en grupp, medan den andra hölls utanför. Tydlig vinst i intellektuell förmåga.

2. *Barrett, E. H.* and *Koch, H. L.*: The Effect of Nursery-School-Training upon the Mental-Test Performance of a Group of Orphanage Children (Journal of Scientific Psychology, March 1930).

3. En specialstudie är *Jersild, Arthur*, and *Bienstock, S. F.*: A Study of the Development of Childrens Ability to Sing (Journal of Educational Psychology, 1934). Av undersökningen framgår att de tidiga musikupplevelser, som en barnkammarskola kan medföra, har inte bara tillfällig utan varaktig verkan på barnens musikaliska förmåga.

4. *Ethel Kavin* o. *Carolyn Hoefler*: A Comparative Study of a Nursery-School versus a Non-Nursery-School Group. (University of Chicago Press, 1931).

Denna undersökning, som utförts av en psykolog, direktör för förskoleavdelningen vid det berömda Institute of Juvenile Research och en lärarinna vid förskoleseminarium, var ett mycket intensivt men mindre extensivt studium av barn, som för första gången sökte sig till en barnkammarskola. Med lott avgjordes, sedan barnen parats ihop, vilka som togs in och sedan följdes de två grupperna, utgörande 10 par pojkar och 12 par flickor. Inte bara kön, fysisk utveckling och ekonomisk förhållanden utan även både kronologisk ålder och intelligensålder, bestämd genom testning, hölls lika för de tvenne inom samma par. Denna noggrannhet ökar givetvis betydelsen av studien, som annars kan synas röra sig med ett mycket ringa antal. Det visade sig t.ex. att vissa faktorer, som inte gjorts lika vid urvalet, ändå blev mycket lika i det från denna synpunkt slumpmässiga urvalet. Sålunda visade sig fädernas genomsnittsålder i bägge grupperna bli 37

år och mödrarnas 33 i den ena, 34 i den andra. Då bägge grupperna testades vid läsårets slut befanns det, att tillväxten i intellektuella prestationer (intelligenskvot) ej var olika, liksom ej heller tillväxten och kroppslängd och 13 andra antropometriska mått. I fråga om allmänt hälsotillstånd var förskolegruppen i ett något bättre tillstånd än hemgruppen, efter att båda ha varit lika vid höstens början. I fråga om sociala vanor (villighet att dela leksak med andra) rådde ingen skillnad och i fråga om motoriska vanor (förmåga att gå upp och nedför trappor utan att hålla i sig) hade hembarnen vunnit mer. I fråga om vanebildning visade förskolebarnen ett större antal med förbättring i fråga om vanor: fler i denna grupp hade lärt sig att äta själv, betydligt fler hade lärt sig att klä av sig (särskilt markerat i fråga om att knyta eller knäppa skor samt att knäppa upp kläderna), fler hade lärt sig goda toalettvanor (särskilt markerat att förskolebarn men inga hemmabarn hade lärt sig att utan tillsägelse tvätta händerna efter toalettbesök). Sammanför man en mängd funktioner, där barnen kan visa att de är självständiga eller osjälvständiga, visar det sig att förskolebarnen vunnit avsevärt i självständighet. Likaså hade de ett tydligt försprång, då det gäller att eliminera icke önskvärda vanor (svåra att få till sängs, benägna att söka

dra till sig vuxnas uppmärksamhet, måste sägas till för att gå på toalett, vägra att tvätta sig). Då dessa ting är just vad som skall »läras» i den ifrågavarande åldern (hemmabarnen var 2 år 7 mån. när experimenten började, förskolebarnen 2 år 6 mån., måste man finna att förskolefostran medfört positivt resultat. Detta konstateras också av försöksledarna, samtidigt som de beklagar att ingen metod finns, varmed man kan jämföra personlighetens hela utveckling.

5. *Hattwick, B. W.*: The Influence of Nursery School Attendance upon the Behavior and Personality of the Preschool Child (Journal of Experimental Education, 1936.

Denna studie bekräftar att vistelse i en barnkammarskola befrämjar barns sociala anpassning, minskar deras hämningar och förbättrar deras rutinvanor.

I fråga om den direkta betydelsen för skolarbetet av en förberedelse, då oftast i förskoleklassens form (kindergarten, école maternelle etc.) finns en mångfald studier. Det blir då snarare vinsterna i fråga om intellektuell förkovran som uppmärksammas, från ökningen av ordförråd till större förmåga att organisera sin egen inlärningsverksamhet, dvs. helt enkelt ökning av den arbetsförmåga som skolan värdesätter.

En undersökning av småskollärarynnornas erfarenhet av förskolefostran

I november 1946 företog kommittén en undersökning i syfte att kartlägga den erfarenhet av förskoleinstitutionernas fostrande betydelse, som finnes samlad hos landets småskollärarynnor. Undersökningens primärmaterial insamlades genom frågeformulär, som utsändes till samtliga småskollärarynnor på de platser, där daghem och förskolor vid den tidpunkten funnos. Namn- och adressuppgifter för dessa småskollärarynnor hämtades ur den förteckning över medlemmarna i Sveriges småskollärarynnoförbund, som ingick i förbundets årsredogörelse 1946. Det är att märka, att i denna förteckning även ingår pensionerade lärarynnor och lärarynnor, som av annan anledning inte äro i tjänst, vilket är av betydelse vid bedömningen av svarsprocenten.

Sammanlagt utsändes 2 243 frågeformulär, av vilka 578 eller 25 % återkommo till fredsställande besvarade. 151 lärarynnor meddelade, att de inte ansågo sig kunna besvara frågorna, därför att de inte voro i

tjänst eller eljest hade för liten eller ingen erfarenhet av »förskolebarn», 14 lärarynnor anträffades inte på de uppgivna adresserna. Orsakerna till den till synes låga svarsprocenten torde till stor del vara att söka i just det förhållandet, att vederbörande lärarynnor ansett sig ha för liten erfarenhet och därför inte besvarat frågorna.

De i undersökningen ingående 578 småskollärarynnorna hade under höstterminen 1946 i sina klasser sammanlagt 13 403 barn. Av dessa hade 4 090 (31 %) tidigare besökt förskola, och 749 (6 %) tidigare vistats på daghem (fråga 3).

59 lärarynnor uppgåvo, att man vid inskrivningen till klass I undersökt, om barnen tidigare besökt någon förskoleinstitution, medan 454 lärarynnor uppgåvo, att så inte varit fallet. 65 lämnade inte någon uppgift härom (fråga 7). Av de förstnämnda 59 uppgåvo 7, att försök gjorts att sammanföra »förskolebarnen» i särskilda klasser (fråga 5).

Tab. 1. Skolmognaden hos »förskolebarnen» i förhållande till den hos övriga barn, enligt skolmognadsproven.

Skolmognadsprovets omfattning	Antal lärarynnor, som uppgivit, att »förskolebarnens» skolmognad			
	varit större	inte varit större	uppgift saknas	summa
Alla barn	24	41	46	111
Endast minderåriga	7	11	25	43
Summa	31	52	71	154

Sammanlagt 154 lärarinnor uppgåvo, att skolmognadsprov företagits vid deras resp. skolor (fråga 6). Dessa prov gällde i 43 fall endast underåriga (tab. 1).

Av de 83 lärarinnor, som besvarade frågan angående »förskolebarnens» skolmognad, sådan den visat sig i skolmognadsproven, ha 37 % uppgivit, att den varit större än hos övriga barn, medan 63 % inte kunnat konstatera någon olikhet.

Beträffande lärarinnornas subjektiva erfarenhet av barn, som tidigare besökt för-

skoleinstitutioner av något slag, har undersökningen varit mera ingående och detaljerad, när det gäller att fastställa i vilka avseenden »förskolebarnen» skilt sig från barn, som kommit direkt från hemmen (fråga 8 och 9). Resultatet av undersökningen redovisas, vad beträffar »förskolebarnen», i tabell 2. Sammanlagt 405 lärarinnor (70 % av samtliga) ha uppgivit, att »förskolebarnen» i något avseende skilde sig från andra barn, medan 115 (20 %) inte funnit någon skillnad och 58 lämnat frågan helt obesvarad.

Tab. 2. Egenskaper, färdigheter m.m. hos »förskolebarnen» i förhållande till övriga barn.

Egenskaper, färdigheter m.m.	Totala antalet berörda småskol- lärarinnor	Därav antal lärarinnor, som anse, att »förskole- barnens» förmåga och färdighet m.m.										Upp- gift sak- nas
		är						är lika		summa		
		större		mindre		summa						
		antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	
Ordföräd	578	311	67	2	0	313	67	154	33	467	100	111
Kunskap om verk- ligheten	578	299	65	4	1	303	65	160	35	463	100	115
Förmåga att ut- trycka sig klart	578	276	61	4	1	280	62	174	38	454	100	124
Punktlighet och för- måga att bedöma tiden	578	206	47	17	4	223	51	212	49	435	100	143
Förmåga till kon- centrerat arbete	578	256	55	66	14	322	69	142	31	464	100	114
Uppmärksamhet vid klassunder- visning	578	175	39	111	25	286	64	159	36	445	100	133
Lugn	578	62	14	207	48	269	63	161	37	430	100	148
Självständighet och initiativförmåga	578	364	75	1	0	365	75	122	25	487	100	91

Av de ovan redovisade svaren att döma är »förskolebarnens» större självständighet och initiativförmåga den egenskap, som främst skiljer dem från andra barn. Sålunda ha 75 % av lärarinnorna ansett »förskolebarnen» vara mer självständiga. Därefter följer »större ordförråd» 67 %, »större kunskap om verkligheten» 65 %, »större förmåga att uttrycka sig klart och sammanhängande» 61 % och »större förmåga till koncentrerat sysslande med arbetsuppgift» 55 %. Beträffande »punktighet och för-

måga att bedöma tiden» ansågo 47 % av lärarinnorna, att den var större, och 4 %, att den var mindre, medan 49 % inte konstaterade någon skillnad. Motsvarande värden när det gäller »uppmärksamhet vid gemensam klassundervisning» voro 39 %, 25 % och 36 %. Vad slutligen beträffar barnens livlighet, ansågo 48 % av lärarinnorna, att »förskolebarnen» voro bråkigare och 14 %, att de voro lugnare, medan 37 % inte märkt någon skillnad.

Det framgår även av undersökningen att de barn, vilka småskollärarinnorna märkt i något avseende skilja sig från enbart hem-

uppfosttrade i allmänhet vistats på förskola något längre tid än övriga barn (se nedanstående tablå).

Förskolebarnen	Genomsnittligt antal år i förskola							upp- gift sak- nas	s:a
	—0,4	0,5— 0,9	1,0— 1,4	1,5— 1,9	2,0— 2,4	2,5— 2,9	3,0		
skiljer sig från övriga barn	—	4	159	124	63	21	10	24	405
skiljer sig ej från övriga barn	1	3	55	28	20	3	—	5	115
uppgift saknas	—	—	24	8	4	1	1	20	58
Summa	1	7	238	160	87	25	11	49	578

Beträffande »daghemsbarnen» (fråga 9) uttalade sig sammanlagt 214 småskollärarinnor (37 % av samtliga). Av dessa ansågo 130 (61 %), att någon skillnad mellan »daghemsbarn» och andra barn inte förelåg, medan 84 (39 %) voro av motsatt åsikt.

Lärarinnornas åsikter om »daghemsbarnen» framgå av nedanstående sammanställning.

»Daghemsbarnen» skilja sig inte från övriga barn	130	61 %
»Daghemsbarnen» skilja sig från övriga barn	84	39 %
Därav: »Daghemsbarnen» äro bråkigare	43	20 %
ha större anpassningsförmåga	10	5 %
ha större självständighet ..	9	4 %
ha större manuell färdighet	12	6 %
visa större skolmognad	8	4 %
ha andra skiljaktigheter	2	1 %

Av dem, som anse, att »daghemsbarnen» skilja sig från andra barn, ha de flesta eller 43 ansett »daghemsbarnen» vara livligare eller bråkigare än övriga barn, medan 41 småskollärarinnor framhållit andra olikheter.

Frågeformulärets anmodan (fråga 10 a och b) att anteckna eventuella reflexioner om a) värdet av förskolefostran sådan vederbörande hittills mött den och b) önskemål om hur den bör bedrivas har beträffande a) i stort sett resulterat i en upp-

repning av svaren på frågorna 8 och 9, varför en redovisning inte ansetts motiverad. Beträffande b) uttalade sig sammanlagt 188 lärarinnor. Av dessa önskade 25, att förskola blir obligatorisk för alla 6-åringar och 9 önskade obligatorisk förskola för icke skolmogna 7-åringar. 18 lärarinnor ansågo, att förskolefostran borde bedrivas mer individuellt och 25, att förskoleinstitutionerna borde ledas av goda pedagoger. Beträffande arbetet vid förskoleinstitutionerna önskade 19 lärarinnor, att lekbetonade skriv- och räkneövningar förekommo, medan 14 framhållit, att förskolan inte bör inkräkta på folkskolans undervisning. 15 lärarinnor ansågo att förskolan borde lära barnen disciplin. 13 resp. 5 lärarinnor ansågo att skolmognadsprov resp. läkarundersökning borde företagas under sista förskoleåret. 11 lärarinnor slutligen önskade samarbete med barnträdgårdslärarinnorna.

Beträffande kontakten mellan småskollärarinnorna och barnträdgårdslärarinnorna, sådan den visade sig i denna undersökning, kan nämnas, att 85 (15 %) av småskollärarinnorna angivit, att samarbete i någon form förekommit. I 30 fall har detta ägt rum i form av personlig kontakt mellan resp. lärarinnor, i 28 fall i form av gemensamma diskussioner, i 22 fall i form av föredrag och i 5 fall i form av en redogörelse rörande barnen vid deras övergång från förskola till folkskola.

Litteratur om förskoleålderns problem samt behovet av daghem och förskolor

I nedanstående litteraturförteckning upptages under *avdelning I* mera lättillgänglig och för allmänheten lämpad litteratur, medan under *avdelning II* upptagits böcker och skrifter för mera ingående studier kring förskoleålderns och barnuppfostrans problem. *Avdelning III* upptar några svenska och utländska tidskrifter, som behandla dessa frågor.

Avdelning I

Böcker:

- Aldrich*: Små barn äro också människor, Stockholm 1940.
Arnesen, m.fl.: Föräldrafrågor, Stockholm 1946.
Billström: Psykologiska synpunkter på uppfostran, Uppsala 1932.
Bühler, C.: Praktisk barnpsykologi, Stockholm 1939.
Burlingham, *Freud*: Barn utan familj, Stockholm 1948.
Gästrin: Stadier i barnets andliga utveckling, Stockholm 1947.
Hanselmann: Problembarn och barnproblem, Stockholm 1937.
Helle: Psykologiska samtal med barn, Stockholm 1941.
Isaacs: Fra bleien til skolebenken, Oslo 1936.
Lane: Barnets fyra åldrar, Stockholm 1933.
Lilius: Barnpsykologi, Stockholm 1933.
Mattson: Barn i skapande verksamhet, Stockholm 1941.
Montessori: Barndomens gåta, Stockholm 1939.
Myrdal: Stadsbarn, Stockholm 1935.
Neill: Problembarn, Stockholm 1931.
— Problemföräldrar, Stockholm 1933.
Nörvig: Barnens lek och verksamhet, Stockholm 1945.
— Barnpsykologi i praktiken, Stockholm 1946.
Russel: Uppfostran för livet, Stockholm 1933.
Sandels-Moberg: Barnträdgården, Stockholm 1947.
Schjelderup: Mitt barn är nervöst, Stockholm 1938.
Skard: Barn i vardagslivet, Stockholm 1940.
Stekel: Brev till en mor, Stockholm 1937.
Tordrup: Barnpsykologi, Stockholm 1939.

- Ulin*: Från spädbarn till skolbarn, Stockholm 1946.
Valentin-Israel: Det finns inga elaka barn, Stockholm 1946.
Weill: Med barnets ögon, Stockholm 1942.

Broschyrer och ströskrifter:

- Förskolor och daghem. HSB:s byggnadstekniska utredningar nr 6, mars 1948. Distribueras av AB Tidskriften Byggmästaren, Stockholm.
 Låt oss hjälpas åt med barnen, utgiven av HSB:s lekstugeavdelning, Stockholm 1947.
Moberg-Böttiger: Barnträdgården och dess betydelse, Svenska socialvårdsförbundet, Stockholm 1947.
Ramer: Elak eller? Svenska socialvårdsförbundet, Stockholm 1948.
 Råd och anvisningar i socialvårdsfrågor av Kungl. socialstyrelsen:
 Nr 15, sept. 1944: Angående normalreglemente för institutioner för halvöppen barnavård.
 Nr 16, okt. 1944: Råd och anvisningar angående planering av institutioner för halvöppen barnavård samt angående hälsokontrollen utfärdade av socialstyrelsen i samråd med medicinalstyrelsen.
 Nr 18, april 1945: Innehåller bl.a. föreskrifter om dagjournaler samt förslag till instruktion för personal anställd vid barnstugor.
 Nr 24, juni 1945: Veckohem — daghem.
 Nr 27, juli 1945: Några pedagogiska synpunkter på den halvöppna barnavården.
 Nr 29, aug. 1945: Om jordbruksdaghem.
 Nr 56, mars 1949: Statsbidrag till institutioner för halvöppen barnavård.

Avdelning II

- Alschuler, R. H., & Hattwick, L. B. W.*: Painting and Personality, Chicago 1947.
Ascham, J. B.: Principles of Child Care in Institutions. A Handbook for Staff Study and Discussions (Ohio Committee on Children's Institutions, 1941).
Butler, G. D.: Playgrounds, Their Administration and Operation, New York 1936.
Cusden, Phoebe: The English Nursery School. London 1938.
Foster & Mattson: Nursery School Education. New York 1939.
Gardner, D. E. M.: The Children's Play Centre. London 1937.
Gruenberg, B. C.: Outlines of Child Study, New York 1927.
Gesell, Arnold: The Mental Growth of the Preschool Child.
 — The First Five Years of Life.
 — The Child from Five to Ten; m.fl. m.fl.
Goodenough, Fl., & Anderson, J. E.: Experimental Child Study, New York 1931.
Griffiths, Ruth: Imagination in Early Childhood. London 1945.
Hanselmann, H.: Läkepedagogik. Stockholm 1941.
Headley, N. E., & Foster, J. C.: Observations in the Kindergarten, New York 1942.
Isaacs, Susan: Intellectual Growth in Young Children. London 1930.
 — The Children We Teach. London 1935.
Jersild, A. T.: Child Development and the Curriculum. (Col. University, New York 1946.)
Johnson, Harriet: Children in the Nursery School. New York 1928.
Koht & Skard: Pedagogisk psykologi. Stockholm 1938.
Langdon, Grace: A Study of Similarities and Differences in Teaching in Nursery School. Kindergarten, and First Grade. New York 1933.

- Messenger, V.*: A Longitudinal Comparative Study of Nursery School and Non-nursery School Children. Iowa 1940.
- Moorhead, G. E., & Pond, D.*: Music of Young Children. Pillsbury Foundation Studies. 1942.
- Owen, Grace*: Nursery School Education. New York 1928.
- Piaget, Jean*: La représentation du monde chez l'enfant. Paris 1925.
 — La naissance de l'intelligence chez l'enfant. Paris 1936.
 — Le langage et la pensée chez l'enfant. Paris 1930; m.fl. m.fl.
- Stutsman, Rachel*: Mental Measurements of Preschool Children. New York 1931.
- Valentine, C. W.*: The Psychology of Early Childhood. London 1942.
- Wallon, H.*: L'évolution mentale de l'enfant avant l'école maternelle. Paris 1939.
 — Le développement psychique de l'enfant d'école maternelle. Paris 1939.
- Wheeler & Earl*: Nursery School Education and the Reorganisation of the Infant School. London 1939.

Avdelning III

Tidskrifter:

- Barnträdgården, organ för Sveriges Barnträdgårdslärarynnors Riksförbund, Stockholm.
 Tidskrift för Barnavård och Ungdomsskydd, utgiven av Svenska Socialvårdsförbundet, Stockholm.
- Svensk socialvårds Tidning, Stockholm.
- Barn i hem, skola, samhälle. Stockholm.
- Dansk Börnehaveraad, Köpenhamn.
- Vore Börn. Köpenhamn.
- Der Schweizerische Kindergarten, Basel.
- L'école maternelle française. Paris.
- Child Study. New York.
- Child Education. London.
- Childhood Education. Washington.

Varför vistas barn på daghem?

En undersökning på Stockholms daghem

AV MED. LIC. PER J. NORDENFELT

I den pågående diskussionen om daghem och förskolor har så småningom kristalliserats ut en uppfattning som de flesta, vilka är insatta i dessa frågor, kunnat enas om. Barnen bör helst få växa upp i en fullständig familj och tagas om hand först och främst i sina hem. Detta är alldeles särskilt betydelsefullt för barnen under 2—3 år. Många barn kan dock för närvarande tyvärr ej få denna idealiska uppväxtmiljö utan måste vara på daghem. Daghemmen, där barnen i förskoleåldern vistas hela dagen, är i många fall nödvändiga för att mödrarna skall kunna sköta sitt förvärvsarbete. Daghemsvården är dock ur barnens synpunkt ej lämplig och måste som 1941 års befolkningsutredning skriver¹ betraktas som en nödfallsutväg. Vården i förskolan, som varar några timmar dagligen, är däremot lämplig och önskvärd för barn från 3—4-årsåldern upp till skolans början. Den utgör ett stöd till hemmen i barnens fostran och kan, när den är som bäst, hjälpa barnen att utvecklas till harmoniska människor.

Vad förskolorna beträffar är man därför ense om att de bör finnas i så stor utsträck-

ning att de flesta barn skall kunna få utnyttja deras pedagogiska miljö, om föräldrarna så önskar. Frågor rörande förskolorna kommer dock ej närmare att beröras i denna undersökning.

Daghemmen kan icke undvaras men de bör begränsas till det absolut nödvändiga. Det är klart att det måste vara starka och bärande skäl som tvingar modern att placera barnen på annan plats än i hemmet så att det får avstå från den naturliga uppväxtmiljön och i stället vistas på daghem. Vilka skäl skall betraktas som bärande?

Av vissa uttalanden från Sverige och England,^{1,2,3} framgår att man i stort sett anger samma orsaker till daghemsvistelsen:

I. De ensamstående mödrarna, som för sin existens är tvungna att ha yrkesarbete utom hemmet, nämnes som den viktigaste gruppen, som behöver anlita daghemmen.^{1,2,3} Till de ensamstående hör utom de ogifta mödrarna, även änkor, skilda mödrar och gifta, som ej sammanbor med mannen.^{1,2,3}

Bland de gifta mödrarna, som bor tillsammans med maken, förekommer även en likadan situation genom att mannen av

¹ Utredning och förslag angående statsbidrag till daghem och lekskolor avgivna av 1941 års befolkningsutredning. SOU 1943: 9.

² Spädbarnen och daghemsvistelsen. Barnträdgården: maj 1948.

³ Factors influencing the future provision of Day Nurseries. A statement by the Day Nurseries Committee of the Medical Women's Federation adopted by the Council of the Federation. British Medical Journal aug. 1947: 207.

någon anledning ej kan sköta eller få arbete³ eller av olika orsaker har osäker inkomst².

II. Sociala orsaker för de gifta spelar också en roll; det är fråga om svåra eller dåliga hemförhållanden, dvs. sjukdom eller oförmåga hos modern, dåligt föräldraskap ur fysisk eller psykologisk synpunkt, fattigdom, alkoholism etc.³

III. De ekonomiska förhållandena hos familjerna som orsak till daghemsvistelsen nämnes i de svenska uttalandena. Det är de fall då fadern av någon anledning har otillräcklig inkomst² och då modern ej kan uppgiva sitt yrkesarbete utan att familjens ekonomiska standard väsentligt sänkes¹.

IV. Så kommer den gifta kvinnans önskan till yrkesarbete, hennes rätt att arbeta^{2 3} och hennes plikt att utnyttja sin yrkesutbildning till gagn för samhället².

V. Bostadssvårigheten har som orsak till att barnen är på daghem ej nämnts från svenskt håll. Däremot tycks den spela en dominerande roll i England. Olämpliga och överbefolkade bostäder sättes i den engelska redogörelsen³ först bland de sociala missförhållanden som hindrar barnen att vara i hemmet.

VI. Arbetsmarknadsförhållanden har även de en betydelse som orsak¹. Det arbetsmarknadspolitiska läget såges i ett uttalande² kräva mödrarnas arbetsinsats. Här kan nämnas att under den ekonomiska krisen i 1930-talets USA inrättades i stor skala krigsdaghem och under sista världskriget ordnades krigsdaghem i stor mängd i USA och England för att frigöra mödrar till krigsviktiga industrier.

VII. Den befolkningspolitiska synpunkten att mödrarna vid barnets ankomst ej skall behöva hindras att fortsätta arbetet nämnes av befolkningsutredningen¹.

De här nämnda orsakerna till att barnen vistas på daghem är inte baserade på systematiska undersökningar utan på erfarenhet och allmänt intryck.

I föreliggande undersökning har eftersträvat en mer noggrann analys såväl med hänsyn till orsaksförhållandena som till andra frågor, som har väsentlig betydelse

för att bedöma den nuvarande daghemsbeläggningsens karaktär och berättigande.

Undersökningens material

Undersökningsmaterialet utgjorde 1749 mödrar till 3063 barn inskrivna på daghemmen i Stockholm veckan 1—7 december 1947. Det var sammanlagt 70 daghem, varav 16 kommunala dvs. alla barnavårdsnämndens barnstugor, och 54 andra daghem. Dessa andra daghem var sådana privata och enskilda, som hade kommunalt understöd. Vid kombination av daghem och förskola har naturligtvis endast daghemsbarnen medtagits. Endast ett ringa antal av Stockholms daghem kom inte med i undersökningen, nämligen de som drivs helt utan kommunalt stöd. Deras barnantal är dock endast omkring 70.

Genom barnavårdsnämnden i Stockholm utsändes ett frågeformulär. Det upptog frågor om barnens födelse och intagningsår, moderns civilstånd, yrke och veckoinkomst samt i förekommande fall faderns yrke och veckoinkomst. Dessutom begärdes uppgift om hela antalet barn i familjen och hur många av dessa, som vistades på daghemmet under ifrågavarande vecka. Till slut ingick i frågeformuläret en detaljerad enkät om orsakerna till att barnen var på daghem. De frågor, som härvidlag skulle besvaras, framgår av tabell 10. För varje barn skulle sålunda antecknas den huvudsakliga orsaken till daghemsvistelsen. I de fall där det fanns flera anledningar skulle bredvid den huvudsakliga antecknas en eller flera bidragande orsaker. Dessutom fanns på frågeformuläret en kolumn för eventuella anteckningar och förklaringar om orsakerna. Uppgifterna lämnades av daghemsföreståndarinnorna, vilka med stor beredvillighet påtagit sig arbetet.

I den första delen av den följande redogörelsen rörande beläggningsen på daghemmen kan man räkna med tillförlitliga uppgifter. I det senare avsnittet, som rör orsakerna till daghemsvistelsen, blir uppgifterna mera osäkra på grund av frågornas natur. Det är många psykologiska moment

och personliga förhållanden, som kan göra svaren mindre tillförlitliga. För att minska sådana felkällor har inte mödrarna utan föreståndarinnorna skrivit svaren. I många fall har det varit svårt för föreståndarinnorna att avgöra vilken faktor, som skulle betecknas som huvudsaklig orsak och vilken eller vilka som kunde kallas bidragande. Från enstaka daghem har blott lämnats uppgift om huvudorsaken. I de flesta fall synes föreståndarinnorna kunnat ge välavvägda och uttömmande uppgifter med stöd av sina anteckningar och främst genom sin personliga kännedom om familjerna.

Siffermaterialet har bearbetats av Stockholms Stads Statistiska kontor.¹

Daghemmens beläggning

a) Antalet och åldersfördelningen av barnen på Stockholms daghem

Utgångspunkten för undersökningen blir lämpligen en beräkning av antalet daghemsbarn i Stockholm. Efter att ha tagit reda på deras åldersfördelning bör de naturligtvis sättas i relation till det totala antalet barn i Stockholm i motsvarande åldersklasser. En sådan uppställning framlägges i tabell 1.

Av tabellen framgår att det är 13 spädbarn på daghemmen på 1 000 spädbarn i Stockholm, 29 i åldersklassen 1—2 år stigande upp till 52 för åldersklassen 5—6 år. Siffran 13 för spädbarnen är otvivelaktigt för låg då spädbarn under ett halvt år endast i undantagsfall lämnas på daghem. Räknar man med att de 169 spädbarnen endast utgöres av $\frac{1}{2}$ —1-åringar får man siffran 26 spädbarn på 1 000 i stället för 13. Likaså är siffran 34 för hela antalet för låg. Tar man bort spädbarnen i första levnadshalvåret och även 7—8-åringarna, som blott undantagsvis vistas på daghem, får man 3 042 barn på daghem av 75 200 Stockholmsbarn, dvs. ca 40 daghemsbarn per 1 000 barn i Stockholm.

Det framgår dessutom av tabell 1 att en tredjedel (33,8 %) av daghemsbarnen är under 3 år och hälften (50,8 %) under 4 år.

Dessa siffror på antalet daghemsbarn och deras åldersfördelning är helt beroende på antalet daghemsplatser i Stockholm — och bör därför icke identifieras med ett kvantitativt och åldersbetingat behov.

b) Daghemsbarnens familjesituation

Familjerna, som lämnat sina barn på daghem, kan naturligt indelas i två huvud-

Tab. 1. Antal barn inskrivna på daghemmen i Stockholm den 1—7 dec. 1947.

Åldersklass	Beräknat antal barn i Stockholm vid slutet av 1947	På daghem 1—7 december 1947		
		Antal	Procent	per 1 000 barn i Stockholm
0—1 ($\frac{1}{2}$ —1)	13 000 (6 500)	169	5,5	13 (26)
1—2	13 100	383	12,5	29
2—3	13 000	485	15,8	37
3—4	12 700	521	17,0	41
4—5	11 400	560	18,3	49
5—6	10 100	521	17,0	52
6—7	8 400	403	13,2	48
(7—8)	(7 200)	(21)	0,7	(3)
Summa	88 900 (75 200)	3 063 (3 042)	100,0	34 (40)

¹ Till Stockholms barnavårdsnämnd, som möjliggjort undersökningen, riktar författaren ett tack. Författaren tackar även aktuarie P. G. Andér på Stockholms stads statistiska kontor för all värdefull hjälp samt daghemsföreståndarinnorna för deras tidsödande och intresserade insats.

Tab. 2. Antalet familjer med barn på daghem i Stockholm den 1—7 dec. 1947 fördelade efter familjetyp.

Familjetyp. Moderns civilstånd	Antal familjer	Antal daghemsbarn
Gift par	1 672	1 873
Ensamstående moder	1 047	1 159 (37,8 %)
Därav: gift	34	41
ogift	364 ($\frac{1}{3}$)	379
änka	117	133
frånskild	532 ($\frac{1}{2}$)	606 (19,8 %)
Övriga	30	31
Summa	2 749	3 063

typer, gifta mödrar och ensamstående mödrar. Av de 2 749 familjer med 3 063 barn på daghem är 1 672 gifta par med 1 873 barn och 1 047 ensamstående mödrar med 1 159 barn (tabell 2). Gruppen »övriga», som omfattar sådana fall där barnet vistas hos ensamstående fader samt enstaka fall med ofullständiga uppgifter, är så liten (31) att den ej tagits med i den fortsatta utredningen.

Det är väl känt att en av daghemmens väsentligaste uppgifter är att vara till hjälp för de ensamstående mödrarna. — Enligt en undersökning från Stockholms stads statistiska kontor rörande gifta och ensamstående mödrar i Stockholm med barn under 16 år utgjorde 1947 de ensamstående ca 10 % av hela antalet mödrar. Ur samma undersökning kan man beräkna de ensam-

stående mödrarnas antal i Stockholm till i runt tal 8 000. Omkring $\frac{1}{8}$ av dessa — nämligen 1 047 har sina barn på daghem. Av de ensamstående mödrarna är hälften frånskilda (532) en tredjedel ogifta (364) och resten änkor och ensamma gifta (117 resp. 34) (se tabell 2).

Barnen till de ensamstående mödrarna utgör 37,8 % av hela antalet daghemsbarn och åldersfördelningen av dessa barn (tabell 3) visar det intressanta förhållandet att medan antalet barn i åldersgrupperna upp till 5 år håller sig på en någorlunda konstant nivå så inträder en plötslig stigning av antalet för åldersgruppen 5—7 år. Detta förvånar så mycket mer som man i förväg hade väntat sig att de ensamstående mödrarnas barn skulle vara överrepresenterade i de lägre åldersklasserna

Tab. 3.

Barnens ålder år	Antal	Procent tillhörande ensamstående moder		
		Samtliga	Därav	
			änkor och frånskilda	ogifta och gifta ensamma
0—1	169	33,7	8,9	24,8
1—2	383	32,9	14,4	18,5
2—3	485	35,5	18,4	17,1
3—4	521	34,5	22,8	11,7
4—5	560	35,2	25,0	10,2
5—6	521	44,7	33,8	10,9
6—7	403	45,4	34,0	11,4
7—8	21	(52,4)	(38,1)	(14,3)
Summa	3 063	37,8	24,1	13,7

eftersom dessa mödrar själva måste försörja sina barn från tidigaste ålder. Förklaringen är sannolikt den att antalet änkor och särskilt skilda mödrar när en mera betydande storlek först efter ett visst antal år efter barnets födelse. Om man delar de ensamstående mödrarnas barn i två delar nämligen änkor och fränkskilda å ena sidan och ogifta (och ensamma gifta) å andra visar det sig också (tabell 3 sista kolumnerna) att den nämnda ökningen för 5—7-åringar helt betingas av en ökning av änkers och fränkskildas barn. Det framgår även att spädbarnsgruppen domineras av de ogifta och även bland 1—3-åringarna har dessa en relativt större andel än i högre åldrar av de ensamstående mödrarnas barn på daghem.

Till de ensamstående bör också räknas de mödrar, som bär hela eller nästan hela försörjningsbördan i familjen. Detta gäller de fall, där fadern är sjuk eller av annan anledning är utan eller med osäker inkomst. Som senare framgår av denna undersökning är denna grupp av inte oväsentlig storlek och inräknas den i de ensamstående mödrarnas grupp stiger antalet barn av ensamförsörjande mödrar från 37,8 % upp till 44 %.

Ett försök att utreda om familjetypen av daghemsbarn har ändrat sig under de sista tio åren har gjorts med utgångspunkt från undersökningar av 1936 års befolkningskommission och av befolkningsutredningen 1944 (redovisad i kap. 4). En fullständig jämförelse är dock ej möjlig då dessa två

tidigare undersökningar omfattade hela landet och föreliggande undersökning endast Stockholms stad. Dessutom är klassifikationen av undergrupperna för ensamstående mödrar så olika att man får nöja sig med att konstatera följande: I de tre undersökningarna är procenttalen ensamstående mödrars barn av hela antalet barn av samma storleksordning nämligen 34,4, 39 och 37,8 % respektive.

c) Familjernas storlek

Barnantalet i de familjer, som anlitar daghem, framgår av tabell 4. 1-barnsfamiljerna med barn på daghem var 1 795, dvs. 65,3 % av samtliga 2 749 familjer med barn på daghem. De gifta paren hade i 63,8 % ett barn och de ensamstående mödrarna i 67,6 %. — Till en liknande siffra kom Söderling¹ när han 1944 gjorde en stickprovsundersökning på daghem i Borås och i Stockholm, och fann »att daghemmens klientel till ca 70 % synes utgöras av enda barnen».

För att kunna bedöma värdet av dessa uppgifter måste man sätta dem i relation till hur endabarnsfamiljerna och flerbarnsfamiljerna fördelar sig på hela befolkningen i Stockholm. Det normalmaterial, som stod till buds, var antalet barnbidragsmottagare i Stockholm i januari 1948, dvs. alla familjer med barn under 16 år, uppdelade efter antalet barn under 16 år i familjen. Detta material och det som ligger till grund för föreliggande undersökning är dock ej full-

Tab. 4. Antalet familjer med barn på daghem uppdelade på totalantalet barn i familjen.

Antal barn i familjen	Gift par antal	Ensamstående moder antal	Övriga antal	Samtliga antal
1	1 066 (63,8)	708 (67,6)	21	1 795 (65,3 %)
2	431	264	8	703
3	110	54	—	164
4	35	20	—	55
5 o.fl.	30	1	1	32
Summa	1 672	1 047	30	2 749

¹ »Industri och social barnavård. Hemmet, daghemmet och mödrarnas förvärvsarbete» B. Söderling. Tidskrift för Barnavård och Ungdomsskydd 1: 1945.

Tab. 5.

Antal barn under 16 år i familjen	Antal barnbidragsmottagare i Stockholm 1948		Antal familjer med barn på daghem i Stockholm	I procent av samtliga barnbidragsmottagare med minst ett barn under 7 år
		därav med minst ett barn under 7 år		
1	48 540 (59,2 %)	30 150 (52,2 %)	1 795 (65,3 %)	6,0
2	24 220	19 250	703	3,7
3	7 022	6 250	164	2,6
4	1 645	1 550	55	3,5
5 o.fl.	542	540	32	5,9
Summa	81 969	57 740	2 749	3,5

ständigt jämförbara. Dels är barn, som får barnbidrag, alltid under 16 år medan i daghemsundersökningen åldersgränsen ej var fixerad, utan sannolikt bestämdes av hemmavarande barns ålder. Genom en stickprovsundersökning har beräknats hur många av dessa familjer, som har något barn under 7 år. Av tabell 5 framgår att endabarnsfamiljer med barn under 7 år (30 150) utgör 52,2 % av samtliga barnfamiljer i Stockholm med minst ett barn under 7 år (57 740). Motsvarande siffra för familjer med barn på daghem var 65,3 %.

Ur siffrorna i tabellen kan även utläsas att av alla endabarnsfamiljer i Stockholm med minst ett barn under 7 år hade 6,0 % något barn på daghem och flerbarnsfamiljerna blott 3,5 %, en tydlig övervikt för endabarnsfamiljerna. Denna skillnad vi-

sar att daghemsverksamheten hjälper endabarnsfamiljerna i större utsträckning än flerbarnsfamiljerna. Detta betyder att i många fall slutar familjen att anlita daghem när den växer över ettbarnsstorleken.

Av visst intresse i detta sammanhang är också att veta i hur stor utsträckning familjerna har fler än ett av sina barn på daghem. Av materialet framgår att 284 familjer hade 2 barn och 15 hade 3 barn på daghem. Av samtliga 2 749 familjer hade 10,9 % och av alla 954 flerbarnsfamiljer hade 31,3 % fler än ett barn på daghem.

d) Ekonomi och yrkesfördelning

Mödrarnas inkomster redovisas i tabell 6. Av de ensamstående mödrarna har som synes 78,2 % och bland de gifta mödrarna

Tab. 6. Mödrarna fördelade efter veckoinkomstens storlek.

Moderns inkomst per vecka kr.	Ensamstående moder		Gift par	
	Antal	%	Antal	%
Ingen inkomst	11	1,1	82	5,2
— 25	5	0,5	40	2,5
25— 50	60	5,8	254	16,0
50— 75	445	43,2	635	40,0
75—100	361	35,0	386	24,3
100—125	96	9,3	146	9,2
125—	52	5,0	43	2,7
Summa	1 030	100,0	1 586	100,0
Medianinkomst kr.	75,00	—	68,03	—
Antal fall utan uppgift	17	—	86	—
Hela antalet	1 047	—	1 672	—

64,3 % en veckoinkomst på mellan 50 och 100 kr. För den högre inkomsten än 100 kr. i veckan är skillnaden mellan de två grupperna obetydlig. Olikheten beror på att det är fler bland de gifta än bland de ensamstående, som har lägre inkomst än 50 kr. per vecka. Medianinkomsten, det är att hälften av fallen understiger och hälften överstiger denna inkomst, är 75 kr. för ensamstående mödrar och 68 kr. för de gifta. Denna skillnad beror sannolikt på att flera av de gifta mödrarna har deltidarbete, men kanske även på att i de ensamståendes inkomster kan ha inräknats underhållsbidrag från levande eller döda fäder till barnen. Primärmaterialet ger dock inga uppgifter på dessa punkter.

Preliminära uppgifter för en jämförelse med inkomsterna hos Stockholms alla mödrar har erhållits från en undersökning utförd inom Stockholms stads statistiska kontor. Materialet till denna undersökning är slumpvis urvalt, omfattande $\frac{1}{32}$ av hela antalet kvinnor med barn under 16 år, vilka erhöi allmänt barnbidrag under första kvartalet 1948. Det rör sig om 2 550 mödrar, 250 ensamstående och 2 300 gifta. Medianinkomsten av 1948 taxerad inkomst för mödrar med inkomst var för de ensamstående 3 840, det är 73,8 kr. per vecka och för de gifta mödrarna 1 552, dvs. 30 kr. per vecka. Dessa uppgifter rör hela inkomsten under 1947 och är, när det gäller de gifta mödrarna, heterogent eftersom dessa dels kunna vara heltids- eller deltid-arbetande dels inte ha förvärvsarbete men

vissa inkomster av annan källa än arbete. Härtill kommer att en del gifta mödrar blott kan ha haft inkomst en del av året t.ex. på grund av ledighet i samband med barnsbörd. Allt detta gör att man ej kan jämföra inkomsten för alla gifta mödrar i Stockholm med de gifta daghemsmödrarnas inkomster. Uppgifterna från dessa senare är sannolikt den veckoinkomst de har när de har arbete.

Dessa inskränkningar gäller i betydligt mindre utsträckning för alla de ensamstående mödrarna, som på helt annat sätt är tvungna att arbeta. De ensamstående mödrarna med barn på daghem har lika stor eller obetydligt högre inkomst i jämförelse med alla ensamstående mödrar i Stockholm.

De gifta parens gemensamma inkomst, familjeinkomsten, återfinns i tabell 7, som visar, att de flesta, 73,8 %, har en inkomst mellan 100 och 200 kr. och 19 % har mer än 200 kr. per vecka. Medianinkomsten för familjerna ligger ungefär 100 kr. i veckan högre än för hustruns inkomst och är 166,5, dvs. ca 8 300 kr. om året.

Hur mödrarna fördelar sig efter yrkesgrupper visar tabell 8. Största gruppen är kontorspersonal 32 % och innefattar förutom kontorister även sådana vars huvudsakliga sysselsättning är kontorsarbete. Den näst största gruppen är arbeterskor och hantverkerskor 29 % och därefter kommer gruppen affärs- och lagerbiträden med 14 %. Under beteckningen övriga yrken, 8 %, följer sig följande underavdelningar: a) sjuksköterskor, tandsköterskor, barn-

Tab. 7. De gifta parens familjeinkomst per vecka.

Familjeinkomst per vecka för gifta par, kr.	Antal	Procent
— 50	7	0,4
50—100	108	6,7
100—150	445	27,6
150—200	745	46,2
200—250	213	13,2
250—	94	5,8
Summa	1 612	100,0
Medianinkomst	166,51	—
Antal fall utan uppgift	60	—
Hela antalet	1 672	—

Tab. 8. Mödrarna fördelade efter yrkesgrupper.

Yrkesgrupp	Ensamstående moder	Gift par	Summa	
			antal	procent
II. Kontorspersonal	318	542	860	31,6
II. Affärs- o. lagerbiträden	138	238	376	13,8
III. Arbeterskor o. hantverkarskor ..	354	432	786	28,9
III. Hotell o. restaurangpersonal ...	84	110	194	7,1
III. Biträden i enskilda hushåll	35	50	85	3,1
III. Städskor	39	68	107	3,9
Övriga yrken	66	155	221	8,1
Hemmafruar	4	70	74	2,7
Uppgift saknas	9	7	16	0,6
Summa	1 047	1 672	2 719	100,0

sköterskor m.fl. hälso- och socialtjänstemän 46 fall, b) lärarinnor 24 fall, c) sjukvårdsbiträden 41 fall samt d) övriga yrken av skilda slag 110 fall.

Vid en jämförelse mellan yrkesfördelningen för de ensamstående och de gifta mödrarna visar det sig att bland de ensamstående finns det en högre procent arbeterskor och hantverkarskor än bland de gifta. I yrkesgrupperna kontorspersonal och affärs- och lagerbiträden är förhållandet det motsatta men i mindre grad. Bland »övriga yrken» förekommer också de gifta i större procent än de ensamstående. Av detta, bekräftat genom en uträkning utförd av Statistiska kontoret, framgår att de ensamstående mödrarna i något större utsträckning (49,4 %) än de gifta (41,4 %) har sådana yrken som enligt den offentliga statistiken brukar räknas till socialgrupp III.

En intressant grupp är de 70 gifta mödrarna och 4 ensamstående som kallar sig hemmafruar. Av undersökningen rörande orsakerna till daghemsvistelsen har det visat sig att nästan alla dessa hemmafruar har sina barn på daghem på grund av att hon är sjuk eller klen. Blott i ett par fall är orsaken den att hemmiljön ansetts olämplig för barnen.

Någon uppgift på hur mödrarna fördelar sig på olika yrkesgrupper i Stockholm står för närvarande (våren 1949) ej att erhålla.

e) Omsättningen av barn på daghem

En del av de barn, som tas in på daghem, stannar kvar där tills de börjar skolan, andra slutar av någon anledning efter längre eller kortare tid. För att få en uppfattning av hur länge barnen stannar kvar på daghemmen sedan de inskrivits har sam-

Tab. 9. Omsättningen på de 54 »andra daghemmen».

Barnens intagningsår	Antal barn	Procent	Platsantal på daghemmen
1940	2	0,1	1 887
1941	20	0,9	
1942	45	1,9	
1943	118	5,1	1 887
1944	215	9,2	
1945	368	15,8	1 912
1946	592	25,4	
1947	971	41,6	
Summa	2 331	100,0	

manställningen på tabell 9 gjorts. Utgångspunkten för denna har varit uppgifterna om de inskrivna barnens intagningsår. De 16 kommunala daghemmen lämpar sig mindre väl för denna undersökning, beroende på att de till största delen tillkommit under de sista sex åren och har därför uteslutits. Av de 54 »andra daghemmen», som alla medtagits, har däremot sedan 1943 öppnats blott 10 st. med sammanlagt 457 platser av de nuvarande 2 344 och platsantalet har således ökat under de sista 5 åren (se tabell 9).

Det framgår av sammanställningen att 42 % av daghemsbarnen inskrivits under år 1947 och då undersökningen gjordes första veckan i december 1947 har de således varit på daghemmen elva månader eller kortare tid, 25 % har varit där ca ett till två år, 16 % två till tre, 14 % tre till fem och 3 % fem till åtta år. Siffrorna för barnen, som varit en längre tid på daghemmen, är minimisiffror dels på grund av de nytillkomna daghemsplatserna och dels beroende på att en del barn kan ha flyttat från ett daghem till ett annat och då upptagits som ett nyinskrivet daghemsbarn. Även om man inte får bortse ifrån att en del av daghemsbarnen varit frånvarande under kortare eller längre tider så är det således ett tämligen stort antal av barnen som stannar kvar på daghemmen under flera år.

Orsakerna till daghemsvistelsen

a) *Ensamstående mödrar*

Ett av de mera anmärkningsvärda resultaten av den tidigare meddelade undersökningen är att de ensamstående mödrarnas barn utgör 37,8 % av klientelet på Stockholms daghem. Det är också beaktansvärt att hälften av dessa är skilsmässobarn. Orsaken till att de ensamstående mödrarna har sina barn på daghem är naturligtvis i de allra flesta fall deras sociala situation som ensamförsörjande, vilket också framgår av orsaksundersökningen, som redovisas i tabell 10. För 997 av 1 059 fall var detta huvudorsaken och blott 60 fall, de

flesta med skilda mödrar, har antecknats på andra orsaker.

Även om modern är ensamstående är det inte utan vidare givet att hon måste ha sitt barn på daghem för att kunna försörja sig själv och barnet. Detta framgår enbart av det tidigare påvisade förhållandet att blott $\frac{1}{8}$ av de ensamstående mödrarna i Stockholm har sina barn på daghem. Andra möjligheter måste alltså utnyttjas, vilket kanske delvis beror på bristen på daghemsplatser.

De ogifta mödrarna vårdas i många fall med sina barn på mödrahem och därifrån försöker man att ordna det fortsatta omhändertagandet på bästa sätt. — Den utväg, som i de flesta avseenden är den bästa för de ensamstående mödrarna och deras barn är att de får bo hos mormor till barnet eller annan kvinnlig anhörig, där barnet kan få omvårdnad, när modern går till sitt förvärvsarbete. Det är dock i många fall som detta inte låter sig göra. Särskilt är det svårt i städerna, där bostäderna är tränga och där så många även av den äldre generationens kvinnor har arbete utom hemmet. Vanligtvis är det större utsikter att ordna detta om modern har sitt hem och släkt på landsbygden. I flera fall vill dock inte modern lämna storstaden. Mormor är ej alltid en lämplig fostrarinna för barnet, och många psykologiska problem för mor och mormor kan göra svårigheterna stora. — Fosterhemsvård förekommer i tämligen stor utsträckning särskilt för ogifta mödrars barn. En sådan vård kan inte sägas vara någon lycklig lösning utom i de fall där modern är olämplig som vårdarinna. Avvisidan med fosterhemsvården, utom det att barnet i många fall måste byta fosterföräldrar flera gånger, är att modern förlorar det direkta ansvaret för barnets vård, och den naturliga bindningen mellan mor och barn ej kommer till stånd. — I Stockholm och några andra städer i Sverige har man försökt att ha barnen i familjedaghem (tidigare benämnda fosterdaghem), dvs. privata hem, som åtagit sig att under dagarna ta hand om några främmande barn mot ersättning genom barnavårdsnämnden och med inspektion från nämnden. Verk-

samheten startades 1946 i Stockholm på grund av bristen på daghem och är avsedd ej blott för de ensamstående mödrarnas barn utan även för andra barn med starkt behov av daghemsvistelse. Familjedaghemmen har en viss fördel gentemot daghemmen och det är att barnet där utsätts för mindre uttrötning och mindre infektionsrisker, vilket särskilt är av betydelse för barnen under 2—3 år och andra speciellt infektionskänsliga barn. Men nackdelarna är också stora. Många barn måste byta familjedaghem flera gånger på ett år och barnet får två konkurrerande mödrar och vet ej riktigt var det hör hemma. Dessutom har familjedaghemmet trots urval små förutsättningar att ge barnet det psykologiskt-pedagogiska omhändertagande, som man eftersträvar. Idéen med familjedaghem har därför enligt min mening ej visat sig vara så bra som man från början hade hoppats. — Stiftelser och på senaste tiden även kommunen har byggt särskilda hus för ensamstående mödrar där dessa får hyra lägenheten för nedsatt pris och har gemensamt sällskapsrum. Barnen tas om hand på dagarna av utbildad personal i en barnkammare, där dock de flesta av det vanliga daghemmets nackdelar är för handen.

För ensamstående mödrar är daghemsvård en lösning på problemet, som i många fall är den enda tänkbara. Föreliggande undersökning visar att man för Stockholms del ej kan tänka sig att minska daghemsplatserna för denna stora grupp, tvärtom är en måttlig ökning sannolikt nödvändig.

b) De gifta paren

Barnen med gifta föräldrar, som leva tillsammans, utgör 62,2 % av klientelet på Stockholms daghem.

1. Social orsak till daghemsvistelsen.

De gifta har i många fall sådana sociala svårigheter att de tvingas att lämna sina barn på daghem. Undersökningen visar (tabell 10) att av de 1 715 daghemsbarnen med gifta föräldrar hade 354 eller 20 % sociala huvudorsaker till daghemsvistelsen.

Den vanligaste av dessa orsaker är *sjukdom eller invaliditet hos någon av föräldrarna*. Inte mindre än 154 fall har antecknats under denna rubrik som huvudsaklig orsak. Av de upplysningar, som lämnats i frågeformulärets anteckningskolumn, framgår att i 84 fall gäller det fadern, i 38 modern och i 32 fall har ingen upplysning om detta givits. Man kan således antaga att i minst 100 fall är det faderns sjukdom eller invaliditet som är orsaken till att barnen är på daghem. Betydelsefullt i detta sammanhang är att i ytterligare 105 fall var sjukdom eller invaliditet hos någon av föräldrarna bidragande orsak till daghemsvistelsen och här fördelar sig faderns och moderns roll på alldeles samma sätt som för huvudorsakerna.

Den näst största gruppen inom de sociala orsakerna är där *moderns arbetsinkomst är säker och faderns osäker*. 96 har uppgivit detta som huvudsaklig orsak och 34 som bidragande. I dessa 96 fall liksom i de ca 100, där fadern är sjuk, tillsammans 196, får man räkna med att det är moderns yrkesinkomst, som familjen bygger sin existens på. Det är dessa 196 fall som lagts till antalet ensamstående mödrar och fått upp antalet ensamförsörjande till ca 44 %.

Det är givet att i alla dessa fall där fadern eller modern är sjuk och moderns inkomst är den säkra måste man anse daghemsvården lika väl motiverad som för de ensamstående mödrarna, ja kanske ännu mer berättigad eftersom sådana familjer i stort sett har mindre möjligheter att få hjälp av det allmänna än de ensamstående.

Olämplig hemmiljö är en annan social orsak av mindre storleksordning. 26 familjer har antecknat detta som huvudorsak och 19 som bidragande orsak. Under denna rubrik döljer sig säkert en del svåra missförhållanden såsom låg förståndsutveckling eller annan inkompetens hos modern, alkoholism hos fadern m.m. I dessa fall har daghemmet en stor uppgift att fylla, ty om barnen ej kunde få vara på daghem skulle familjerna i många fall blivit fräntagna vårdnaden om dem.

Tab. 10. Huvudsaklig och bidragande orsak till att barnen vistades på daghemmen i Stockholm veckan 1—7 dec. 1947.

	Hela materialet				Barnen under 2 år	
	Huvudsaklig orsak		Bidragande orsak		Huvudsaklig orsak	
	gifta	ensamstående	gifta	ensamstående	gifta	ensamstående
1. Sociala orsaker:						
a) Ensamstående moder	—	997 (93 %)	—	2	—	173
b) Annan form av stympat hem ..	10	27	3	6	2	3
c) Olämplig hemmiljö	26	7	19	10	6	1
d) Moderns arbetsinkomst säker, faderns osäker	96	4	34	2	25	1
e) Sjukdom eller invaliditet hos någon av föräldrarna	154	2	105	15	23	—
f) Annan orsak (bl.a. olämplig bostad)	68	4	19	9	16	1
Summa	354 (20 %)	1 041 (98 %)			72 (20 %)	179 (98 %)
2. Ekonomiska orsaker:						
a) Familjens budget kräver båda makarnas arbetsinkomst	1 018	—	71	1	201	—
b) Bosättningslån, skulder o.d.	111	3	138	8	30	—
c) Mannen underhållningspliktig fr. föreg. äktenskap eller u.ä. barn ..	14	—	19	3	2	—
d) Studieskulder	30	2	17	4	8	—
e) Annan orsak	31	4	24	11	8	1
Summa	1 204 (70 %)	9			249 (70 %)	1
3. Moderns bestämda önskan att fortsätta arbetet trots hygglig ekonomi:						
a) Passar ej som hemmafru	23	—	19	1	8	—
b) Konflikt mellan makarna	14	—	19	1	—	—
c) Annan orsak	30	1	13	—	10	—
Summa	67 (3,9 %)	1			18	
4. Påtryckning från utomstående:						
a) Social institution	14	6	10	3	3	—
b) Arbetsgivare	25	—	30	1	5	—
c) Annan orsak	8	—	2	3	—	—
Summa	47 (2,7 %)	6			8	
5. Lång väntetid	2	—	3	—	1	—
6. Moderns ivriga påtryckning	4	—	5	2	—	—
Uppgift saknas	37	2	—	—	6	—
Summa orsaker	1 715	1 059	550	82	354	180

Vad de 10 fall av *annan form av stympat hcm* innefattar kan ej med säkerhet bedömas, vilket också gäller de 68 som antecknats under rubriken *annan social orsak*. Inom den sista gruppen kan man dock med stor säkerhet antaga att det i de flesta fall är trångboddhet eller annan olämplig bostad som är orsaken. Bostadssvårigheternas betydelse för daghemsvården har ej kunnat tagas upp i denna undersökning, då det ej har varit möjligt att genom hembesök skaffa upplysningar om samtliga barns bostäder.

2. Ekonomisk orsak till daghemsvistelsen för de gifta paren.

Av undersökningen framgår att 70 % av de gifta, 1 204 av 1 715 har uppgivit ekonomisk orsak till att de lämnar sina barn på daghem. Det övervägande antalet av dessa, 1 018, anser att »familjens budget kräver båda makarnas arbetsinkomst». Denna grupp är också den största i hela orsakstabellen. Ett relativt litet antal, 71, har denna anledning som bidragande orsak.

Ur sammanställningen över de gifta mödrarnas yrkesinkomster och familjernas inkomster per vecka kan man utläsa att i det stora flertalet familjer har mannen en inkomst av ca 100 och hustrun ca 70 kr. i veckan. Om hustrun skulle stanna hemma och sköta barnet fick familjen avstå hustruns

yrkesinkomst, dvs. mer än 40 % av familjens kontanta inkomst samtidigt som utgiften ökar genom barnet. Denna förlust kompenseras visserligen till en del av minskade skatter och hustruns arbete i hemmet, som kan reducera utgifterna. En stor del av daghemsfamiljerna skulle utan moderns yrkesinkomst komma på en mycket låg ekonomisk standard och en avsevärt lägre än den de hade innan barnet kom till världen. Det är därför förklarligt och försvarligt att mödrarna söker sig tillbaka till yrkesarbetet och om ingen anhörig kan ta hand om barnet i hemmet blir daghemsvården lösningen på familjens ekonomiska dilemma.

Det framgår av inkomstundersökningen på hela materialet att 19 % av de gifta paren med barn på daghem hade en familjeinkomst på över 200 kr. i veckan. Dessas ekonomiska situation har studerats närmare. Av tabell 11, där dessa familjer är fördelade efter faderns och moderns inkomster, framgår att i precis hälften, 149 av de 298 fallen har modern en inkomst på 75—125 medan fadern har 100—150 kr. i veckan. I 49 fall av dessa har modern och fadern samma inkomst, 100—125 kr. i veckan. För denna grupp, som har en högre inkomststandard än flertalet daghemsfamiljer och modern lika stor och något lägre inkomst än fadern gäller även att man väl kan förstå att de utnyttjar daghemmen. För den lilla grupp på 57 fall i denna

Tab. 11. Familjer med mer än 200 kr. familjeinkomst per vecka fördelade efter mannens och hustruns inkomst.

Moderns inkomst	Faderns inkomst						Summa
	75—100	100—125	125—150	150—175	175—200	200—	
Samtliga daghem							
Hemmafru	—	—	—	—	—	10	10
— 25	—	—	—	—	—	2	2
25—50	—	—	—	1	3	1	5
50—75	—	—	8	21	4	7	40
75—100	1	38	35	13	8	4	99
100—125	6	49	27	13	5	6	106
125—150	1	4	6	8	—	4	23
150—175	—	1	1	—	1	2	5
175—200	—	—	—	—	2	—	2
200—	—	—	1	1	—	4	6
Summa	8	92	78	57	23	40	298

inkomstgrupp med över 200 kr. familjeinkomst, där modern har 75 kr. eller lägre inkomst per vecka ställer sig frågan annorlunda. För dessa kan man med ganska stor säkerhet säga att det skulle vara bättre ekonomi för familjen om hustrun var hemma och ägnade hela sin tid åt barn och hem. Vid en genomgång av primäruppgifterna för dessa 57 visar det sig att det är en stor del, som kan anföra andra betydelsefulla orsaker, vilka gör daghemsvården önskvärd och berättigad. Det återstår 23 fall, som uppgivit att barnet är på daghem endast på grund av att familjens budget kräver båda makarnas arbetsinkomst. I detta material är det således blott ett obetydligt antal fall om vilka man skulle kunna säga att det skulle löna sig bättre om hustrun stannade i hemmet.

Av de ekonomiska orsakerna till daghemsvistelsen kommer som nummer två i storleksordning *bosättningslån, skulder och dyl.* med 111 fall med detta som huvudorsak. Om man medräknar de 138 fall där dessa skulder är bidragande orsak ser man tydligt att skulderna representerar en väsentlig orsak. Ett stort antal har enbart bosättningslån, och det gäller det statliga lånet och en del har resterande skatter, många har avbetalningsskulder och några kanske andra skulder, men ej studieskulder som har en egen rubrik. Det är helt förklarligt att de unga familjerna utnyttjar daghemmen så att även hustrun genom sin yrkesinkomst kan bidra till att betala skulderna.

Däremot är det mer tveksamt om det är riktigt att staten genom bosättningslån och firmorna genom avbetalningssystemet framkallar den situationen att barnet under de viktigaste första åren ej får de bästa uppväxtbetingelserna, som är i det egna hemmet med modern som vårdarinna. Man borde påpeka det förhållandet att statens lån delvis betalas igen av staten själv, och av kommunen, vilka till stor del betalar daghemsvården.

Studieskulder tycks för stockholmsfamiljerna spela en mindre roll som orsak till att barnen är på daghem då endast 30 hade

detta som huvudsaklig och 17 som bidragande orsak. I ett visst antal fall är det skulder för moderns yrkesutbildning som tvingar modern till arbete utom hemmet. Även i de fall där det är mannens studieskulder som skall betalas av, förstår man att daghemsvården tillgripes som en lösning åtminstone under några år.

Under rubriken: *mannen underhållspliktig från föregående äktenskap* eller *utom-äktenskapliga barn* har 14 antecknats för huvudsaklig och 19 för bidragande orsak. Det är förvånansvärt låga siffror för denna orsak. Med stor sannolikhet har ej föreståndarinnorna fått uppgift om alla fallen. Det är sannolikt att mannens förpliktelser i dessa avseenden är en beaktansvärd orsak till daghemsvistelse.

Vad »*annan*» *ekonomisk orsak* till daghemsvistelse beträffar — det rör sig om 31 resp. 24 fall — kan man ej bedöma vad den innefattar, möjligen är det en del fall med försörjningsplikt av föräldrar och andra anhöriga.

3. *Modern önskar att fortsätta sitt yrke.*

I ett antal fall är orsaken till daghemsvistelsen moderns bestämda önskan att fortsätta arbetet trots hygglig ekonomi. Under denna rubrik har 67, dvs. 3,9 % av de 1715 gifta paren antecknats. Därav anser sig 23 *ej passa som hemmafru* och 19 har denna orsak som bidragande. I 14 fall har uppgivits *konflikt mellan makarna* som huvudsaklig och i 19 som bidragande orsak till daghemsvistelsen. De flesta av de 30 stycken under rubriken *annan orsak* har i anmärkningskolumnen antecknat moderns yrkesutbildning. I andra fall står som förklaring: omöjligt att få hemhjälp, modern nervös och behöver komma ifrån hemmet n.m. I 13 fall var *annan orsak* bidragande.

Denna grupp med 3,9 % av de gifta är ej särskilt stor, vilket delvis kan bero på bristen på daghemsplatser, som gör att andra med mer tyngande skäl kommer i förhand. Man kan också tänka sig att den är liten därför att många föräldrar ej velat uppe denna moderns önskan som orsak till daghemsvistelsen utan i stället framhållit eko-

nomiska svårigheter. I flera fall får man också räkna med att modern ej ens gjort klart för sig själv att detta är det verkliga skälet till att hon har förvärvsarbete utom hemmet.

Av de 67 familjerna i denna grupp har 44 en gemensam inkomst på över 200; i hela materialet gifta par hade 19 % denna inkomst. De hör alltså till de mer välsituerade, vilket ju också var förutsättningen för att de skulle komma till denna grupp. Mödrarnas yrken hör också som väntat genomgående till de mer kvalificerade.

Vid en värdesättning av de olika skälen till att mödrarna lämnar sina barn på daghem måste man naturligtvis till fullo respektera moderns önskan att fortsätta sitt arbete. Denna orsak är i varje fall fullt lika väl motiverad som enbart ekonomiska orsaker inom samma inkomstgrupp. Det enda man skulle önska är att mödrarna i full utsträckning fick klart för sig de medicinska och psykologiska nackdelarna med daghemsvistelsen.

4. Påtryckning från utomstående.

47 stycken eller 2,7 % av de gifta paren har sina barn på daghem av detta som huvudsaklig orsak och 42 som bidragande orsak. Det är barnavårdsnämnden, socialstyrelsen och läkare m.fl., som tillrätt daghemsvistelse för de 14, som hör till den första gruppen *social* institution. Till denna skulle även kunna räknas flera som är uppförda under den sociala orsakgruppen (t.ex. olämplig hemmiljö, olämplig bostad m.m.).

De 25 mödrarna i andra gruppen, där arbetsgivare uppgetts ha utövat påtryckning, fördelar sig på nästan alla förekommande yrkesgrupper. Denna grupp är i verkligheten betydligt större. Man borde nämligen räkna med en stor del av dem, som är inskrivna på de daghem, vilka uppförts på industriernas initiativ. De är ju byggda för att locka mödrarna till yrkesarbete utom hemmet och mödrarna på dessa daghem har tydligen i mycket liten utsträckning uppgivit sådan påtryckning som skäl.

Man kan således av denna undersökning inte bedöma storleksordningen av de arbetsmarknadspolitiska orsakerna till daghemsvistelsen i Stockholm.

De 8 med *annan orsak* har i flera fall egen rörelse, som tvingat dem till yrkesarbete utom hemmet.

Det är tveksamt om man kan räkna »påtryckning från utomstående» som självständig orsak till att barnen vistas på daghem. Däremot gör denna orsak sig otvivelaktigt ofta gällande för en privilegierad intagning på daghem.

Orsakerna till att barn under 2 år är på daghem

Nackdelarna ur såväl psykisk som fysisk synpunkt av den kollektiva vården på daghem är, som bekant, störst för barn i de lägsta åldrarna och speciellt under två år. En undersökning har gjorts för att utröna om orsakerna till att barnen under 2 år var på daghem av andra orsaker än de övriga (se tabell 10). Om man jämför fördelningen av huvudorsakerna med hela materialets huvudorsaker finner man förvånansvärd likhet i siffrorna. De skiljer sig blott för enstaka detaljuppgifter, som betingas direkt av åldern.

Man hade väntat sig att för de minsta barnen kunna spåra en förskjutning av orsakerna mot svårare sociala och ekonomiska förhållanden med andra ord strängare intagningsindikationer. Man hade även väntat sig att procenttalet ensamstående mödrar till barnen under två år skulle vara högre än för hela materialet men det är något lägre.

Denna undersökning tyder på att de unga mödrarna ännu inte insett olägenheterna med daghemsvistelse för de minsta barnen. I varje fall har det ej verkat återhållande på ansökningarna till daghemmen under åren 1946 och 1947.

På sista tiden kan man dock spåra en ökad förståelse för dessa synpunkter. Under 1948 och 1949 har nämligen inte så få daghemsavdelningar för barn under ca 1 1/2

är stängts för att utnyttjas till mer trängande ändamål, bl.a. till barnhemsavdelningar. För dessa »utkörda» barn har man utan alltför stora svårigheter kunnat ordna omhändertagandet på annat sätt. I många fall har mödrarna stannat hemma för att sköta om sina små.

Sammanfattning

Redogörelse lämnas för en undersökning på Stockholms daghem över dessas beläggning med särskild tanke på orsakerna till daghemsvistelsen, orsakernas inbördes fördelning och deras bärkraftighet. Materialet omfattar praktiskt taget alla daghem i Stockholm närmare bestämt 70 stycken med 3 063 barn av 2 749 mödrar. Undersökningen avser första veckan i december 1947.

Av Stockholms alla barn i åldern $\frac{1}{2}$ —7 år var 4 % på daghem.

Daghemsbarnen hade ensamstående mödrar i 37,8 % och $\frac{1}{8}$ av alla Stockholms ensamstående mödrar hade sina barn på daghem. Av de ensamstående var en tredjedel ogifta, hälften skilda och resten änkor och ensamma gifta.

Om man räknar med de gifta par, där fadern är sjuk eller av annan anledning hade ingen eller osäker inkomst, blir siffran där mödrarna således var i stort sett ensamförsörjande 44 %.

Enda barnfamiljer av alla familjer med barn på daghem i Stockholm var 65,3 % medan enda barnfamiljer av samtliga barnfamiljer i Stockholm med minst ett barn under 7 år var 52,2 %. Daghemmen hjälper således mer endabarnsfamiljerna och mindre flerbarnsfamiljerna.

De ensamstående mödrarna med barn på daghem har en medianinkomst på 75 kronor per vecka, vilket är i stort sett samma inkomst som Stockholms alla ensamstående mödrars. De gifta daghemsmödrarna har 68 kronor per vecka. Daghemsfamiljernas medianfamiljeinkomst ligger ca 100 kronor högre än hustruns inkomst. Yrkesfördelningen bland daghemsmödrarna redovisas.

58 % av barnen stannar på daghemmen mer än ett år och 17 % mer än 3 år.

Orsaksundersökningen visade bland annat att de ensamstående mödrarna hade sina barn på daghem i 93 % på grund av sin situation att vara ensamförsörjande.

Av de gifta paren hade 20 % sina barn på daghem av olika sociala orsaker och 70 % av ekonomiska orsaker. 3,9 % av de gifta angav som orsak moderns önskan att arbeta trots hyggliga förhållanden och i 2,7 % hade social institution eller arbetsgivare utövat påtryckning.

Barnen under två år, för vilka daghemsvården har de största nackdelarna, var på daghemmen av nästan exakt samma orsaker som för hela materialet.

Av redogörelsen framgår att de orsaker som uppgivits till att barnen vistas på daghem med mycket få undantag är fullgoda och bärande.

Daghemmen måste således finnas i nuvarande situation även under den förutsättningen att daghemsvården är olämplig för barnen och måste betraktas som en nödfallsutväg. Eftersom man med säkerhet kan räkna med att bland den övriga befolkningen i Stockholm finns ett stort antal mödrar med samma situation som daghemsbarnens mödrar kommer man ej ifrån en viss utökning av daghemmen i Stockholm.

Appendix

En undersökning över orsakerna till att mödrarna placera sina barn på daghem har jag funnit gjord 1948 av G. K. Bowes på ett daghem i den engelska staden Bedford enligt ett personligt meddelande till A. C. Stevenson refererad i dennes bok »Recent advances in social medicine», Churchill, London, 1950. Orsakerna voro: Mannen invalid eller partiellt arbetsför 8, Ekonomiska orsaker (mannens inkomst otillräcklig, hög hyra etc.) 32, Ogifta mödrar 19, Frånskilda 6, Övergivna 3, Änkor 6. Summa 74. Undersökningen gäller endast ett daghem och har därför begränsat värde, men visar tydligt daghemsmödrarnas stora svårigheter av samma typ och storleksordning som i föreliggande undersökning.

Smittriskerna på daghem

En sammanfattande rapport över 3 års undersökningar på daghem i Stockholm

AV PROFESSOR GUNNAR LÖFSTRÖM

Inledning

Under år 1945 planerade representanter för statens bakteriologiska laboratorium, statens institut för folkhälsan, de pediatrika klinikerna vid karolinska institutet och Sachska barnsjukhuset vissa undersökningar kring problemet luftburen smitta. Särskilt ett studium av smittriskerna för barn, vilka vårdades på daghem föreföll mycket aktuellt och betydelsefullt. Kontakt togs i detta syfte med 1941 års befolkningsutredning, vilket ledde till att en delegation bestående av riksdagsman Bengt Elmgren, rektor Gustav Iverus, konsulent Gertrud Olsson och undertecknad Löfström fick i uppdrag att hösten 1945 företaga en studieresa till England för att där inhämta de engelska krigserfarenheterna beträffande daghemmen samt där studera olika problem kring småbarnsinstitutionerna särskilt åtgärder för bekämpande av infektioner på dessa.

Efter genomförd studieresa fick jag i uppdrag av befolkningsutredningen att framlägga en plan för en forskningsverksamhet i vårt land rörande smittriskerna på daghemmen. I en PM, som jag överlämnade till utredningen i mars 1946 framhölls följande synpunkter:

»Verkan av åtgärder, som syftar till att minska smittriskerna vid daghemsvård, kan bedömas endast på grundval av noggranna

undersökningsserier under lång tid. Det är därvid nödvändigt att även arbeta med vissa kontrollgrupper, inom vilka de speciella åtgärderna icke företages. Det är först efter jämförelse mellan »grupper med åtgärder» och »grupper utan åtgärder», som säkra slutsatser kan dragas. Man kommer här att arbeta efter principiellt tre olika principer.

1. Man kan minska infektionsrisken för barnen genom att kontrollera förekomsten av infektionssjukdomar hos personalen, genom att tillse att infekterade barn hålles borta från gemenskap med friska barn och genom att söka minska halten av sjukdomsalstrande bakterier i luften, på leksaker, i filter, handdukar, näsdukar, vattenglas, damm m.m.

2. Man kan höja barnens allmänna motståndskraft mot infektion genom ändamålsenlig härdning, genom hälsosamma lokaler med ren lagom fuktig luft och mycket ljus och med möjlighet till tillräcklig utevistelse i frisk luft för barnen. Barn skall också skyddas mot överansträngning genom att deras dag uppdelas i lämpliga perioder av aktivitet och vila. Som mera specifik åtgärd kan man slutligen höja barnens allmänna motståndskraft genom att giva dem skyddsläkemedel av olika slag.

3. Man kan höja barnens motståndskraft

mot vissa speciella sjukdomar genom ympningar (t.ex. mot difteri och tuberkulos). Man kan ge medicin i förebyggande syfte då speciella risker för utbredning av vissa epidemiska sjukdomar föreligger. Så kan man t.ex. försöka stävja en hotande scharlakansfeberepidemi genom att ge barnen sulfapreparat.

Hithörande problem består i en serie av i varandra gripande delfrågor och torde knappast kunna lösas utan att man på lång sikt skapar en enhetlig organisation för detta ändamål. Dennas slutliga utformning kan väl knappast för närvarande överblickas men kommer väl att framgå efter någon tids inledande arbete. Den enhet, inom vilken forskningsverksamheten skulle bedrivas skulle lämpligen omfatta ett antal daghem eventuellt barnträdgårdar med ett sammanlagt barnantal på omkring 300 barn. Målet för denna forskning skulle vara att uppnå resultat av varaktigt värde, som definitivt skulle kunna ange riktlinjer för den förebyggande hälsovården inom halvöppen barnavård.

Innan man bygger ut verksamheten i denna sin slutliga omfattning måste under det närmaste året vissa inledande försök företagas i mindre skala. Dessa skulle igångsättas så snart ske kan och i första hand bedrivas på endast ett daghem såsom en intensivundersökning.»

Sedan utredningsarbetet kring den halvöppna barnavården uppdragits åt den i början av 1946 tillsatta kommittén för den halvöppna barnavården, upptogs denna PM inom kommittén till ingående behandling. På grundval av promemorian föreslog kommittén i juni 1946 att ett anslag på 30 000 kronor skulle ställas till socialstyrelsens förfogande i och för forsknings- och försöksverksamhet om infektionsriskerna på förskoleinstitutionerna. Genom medel, som ställdes till förfogande av allmänna barnhuset, påbörjades på hösten 1946 dessa infektionsundersökningar. De resultat man redan efter ett halvt år ansåg sig ha kommit till föranledde att kommittén i juli 1947 i en särskild framställning till Kungl. Maj:t anhöll om att ett belopp på

95 000 kr. måtte ställas till socialstyrelsens förfogande i och för fortsatta undersökningar under budgetåret 1947/48. I juni 1947 hemställde socialstyrelsen om ett anslag på 14 000 kr. i och för fortsatta undersökningar under budgetåret 1948/49. Under hela undersökningsperioden ha forskningarna bekostats av medel, vilka ställts till förfogande av allmänna barnhuset. I den aktivt deltagande forskargrupp, som handhaft dessa undersökningar sedan hösten 1946, har förutom mig själv ingått med. dr Lennart Hesselvik, med. lic. Gunnel Melin samt erforderlig sköterske- och teknisk personal. Som öronläkare har deltagit med. lic. Floberg. Fil. lic. Stig W. Nilsson har tjänstgjort som undersökningarnas statistiker. Den kliniska delen av undersökningarna har på Stora Essingens och LM-gårdens daghem stått under ledning av dr Hesselvik och detaljplaneringen har verkställts av denne i samråd med professor Arvid Wallgren och nyssnämnde lic. Nilsson. Undersökningarna på daghemmen Malmgården och »Purpurn» har haft dr Melin som ledare med professor A. Lichtenstein som rådgivare. De bakteriologiska undersökningarna har genomförts till en del av dr Melin med mig som rådgivare till en del under min direkta ledning. En fysikalisk specialutredning har utförts av docent H. Ronge och ett sociologiskt arbete av fru Margareta Johansson, dåvarande fröken M. Stjerna. I administrativt hänseende ha undersökningarna stått under socialstyrelsens ledning med mig som direkt ansvarig och chef för samtliga undersökningar. När detta skrives — juni 1949 — pågår undersökningarna på det tredje året. Den här föreliggande rapporten omfattar tre avsnitt.

1. Undersökningarna på daghemmet å Stora Essingen (1946—47).
2. Undersökningarna på daghemmet LM-gården i Midsommarkransen (1947—48).
3. Undersökningarna på daghemmet Malmgården på Reimersholme och daghemmet Purpurn i Fredhäll (1948—49).

De tidigare av dessa undersökningar, som genomfördes hösten och vintern 1946—47 och 1947—48 är färdigbearbetade medan bearbetningen av siffer- och undersökningsmaterial från 1948—49 komma att slutföras inom det närmaste halvåret. Av det sagda följer, att första avsnittet av rapporten kommer att vara en fullständig re-

dogörelse för 1946—48 års undersökningar, medan endast översikter, som kommer att kompletteras, nu kan lämnas från 1948—49 års undersökningar.

Innan materialet redovisas har det syntts mig befogat ge en kortfattad redogörelse över den halvöppna barnavårdens¹ utveckling sedd ur medicinsk synpunkt.

Den halvöppna barnavårdens utveckling

Den halvöppna barnavården introducerades i Sverige på 1830-talet genom att de första s.k. småbarnsskolorna då startades här. Denna verksamhet, som så småningom utvecklats, först i de större städerna, sedan i mindre städer och slutligen i en del samhällen ute på landsbygden, har de senaste decennierna hastigt expanderat. Orsakerna härtill torde vara flera. 1920- och 30-talens ökade intresse för studier av den fysiska och mentala utvecklingen av förskoleålderns barn har givit en kraftig impuls till utvidgande av barnträdgårdsrörelsen. Ett förändrat läge på arbetsmarknaden tillsammans med en viss omsvängning i tidigare tänkesätt rörande kvinnornas rätt till arbete utom hemmet och en ökande svårighet att erhålla hemhjälp har lett till att behovet av institutioner av typen daghem för omhändertagande av förvärvsarbetande mödrars barn kraftigt ökat.

De sista åren ha en del nya institutionstyper tillkommit, såsom fritidssysselsättningen för skolbarn, parkleken osv. Nedan kommer emellertid närmast att beröras två institutionstyper, nämligen daghemmet och barnträdgården. De medicinska synpunkter, som komma att läggas på dessa institutioner kunna i regel överföras även på de övriga.

Redan tidigt stod det klart för barnläkare och epidemiologer att den kollektiva

vården av barn medför stora infektionsrisker, och att dessa risker ytterligare öka, om vården är halvöppen, vilket innebär att barnen ha möjligheter till nedsmittning såväl i det egna hemmet som på daghemmet.

En föreställning om de stora riskerna, som kollektivt vårdade barn löpte under 1700- och 1800-talen ger nedanstående tabell som är hämtad från ett arbete av professor A. Lichtenstein.

Dödligheten vid vissa hittebarnshus och barnsjukhus.

Dublin 1701—97	98 %
Petersburg 1772—84	85 %
Bryssel 1811	79 %
Paris 1817	67 %
Charité Berlin 1874	42 %
Petersburg 1873—75	17 %
Kronprinsessan Lovisas vårdanstalt 1874	10 %

Den kände epidemiologen, professor *Thure Hellström* var en av de mest energiska motståndarna till daghemsrörelsen under 1900-talets första decennier. Under sitt arbete med de svåra difterieepidemier, som härjade i Stockholm i seklets början, skapade han för den tidens barnkrubbor uttrycket »samhällets pesthärdar», som av den muntliga traditionen förts vidare.

Ehuru de s.k. daghemsinfektionerna varit väl kända på läkarhåll i flera decennier,

¹ Jag använder mig här genomgående av den nu officiella termen »halvöppen barnavård», »barnträdgård» etc ehuru jag delar kommitténs i kap. 2 deklarerade uppfattning att denna term bör ersättas med de lätthanterligare »barnstuga», »barnstugeverksamhet» samt »förskola».

ha blott få försök gjorts att siffermässigt studera och bevisa dessas existens. En anledning torde vara, att dessa institutioner ej spelat någon större roll i den samhälls-
liga barnvården förrän under de sista två decennierna. En annan anledning är, att stora tekniska svårigheter vidlåda varje sådan studie; det är svårt att erhålla ett mot daghemsbarnen direkt svarande kontrollmaterial, och det är kanske ändå svårare att registrera alla infektioner hos daghemsbarn och kontrollbarn.

Några mindre omfattande undersökningar av detta slag ha emellertid utförts.

Bergman har 1934 gjort en analys av den stora scharlakansfeber epidemien i Stockholm 1933. En uppdelning av de scharlakansfebersjuka förskolebarnen i daghemsbarn och icke daghemsbarn gav endast en liten, ej statistiskt säkerställd översjuklighet för daghemsbarnen. Det bör kanske även nämnas, att barn från HSB:s lekstugor hade en avsevärt lägre sjuklighet i scharlakansfeber under denna epidemi än barn från andra daghem, ett förhållande, som *Bergman* tillskriver en bättre vård av barnen och genomsnittligt bättre hygieniska förhållanden på HSB:s lekstugor.

Fast *Bergmans* undersökningsresultat snarast pekar i motsatt riktning mot de resultat, som andra fått, bör man ihågkomma, att scharlakansfeber ej är en sjukdom, som spelar någon större roll som nosocomialsmitta.

Gyllenswärd har 1940 påpekat, att 25 % av de under tiden 1 okt. 1937—30 sept. 1938 på Nortulls sjukhus för akuta övre luftvägsinfektioner vårdade barnen voro krubbarn. Då endast 12 % av samtliga Stockholmsbarn i dessa åldersgrupper under samma tidsperiod besökte barnkrubbor, kunna dessa siffror tala för en viss översjuklighet i övre luftvägsinfektioner för krubbarn.

På ett sjukhusmaterial på 800 barn i förskolåldern har *G. Melin* 1943 visat, att medan 27 % av krubbarnen enligt amanuensen haft öröninflammation och 18 % av samma kategori haft lunginflammation, voro motsvarande siffror för hemmabarnen,

vilka utgjorde något mer än hälften av materialet, 7 %, resp. 4 %.

G. Melin visade även 1946, att under den senaste difteriepipedemien under krigsåren i Stockholm det föreligger en avsevärd översjuklighet i difteri för kollektivt vårdade barn i jämförelse med barn, som vårdats i hemmen. Förhållandet kliniskt difterisjuka förskolebarn, som vårdats i hemmen/kliniskt difterisjuka förskolebarn från kollektiv, blir på detta material $\frac{1}{3}$. Även mellan krubbarn och hemmabarn föreligger en tydlig differens till hemmabarnens fördel.

Slutligen har *Frisell* 1946 visat, att sänkingsreaktionen under en relativt lång tidsperiod visat högre värden för en grupp daghemsbarn i åldrarna 0—2 år än för såväl en kontrollgrupp hemmabarn i samma åldrar som daghemsbarn i åldrarna 2—7 år

Under det sista världskriget har från England rapporterats svåra epidemier av dysenteri (*Hemington* och *Spink*) och difteri (*Strong*) på »war nurseries», medan såväl en del smärre epidemier av både smittosamma barnsjukdomar och akuta övre luftvägsinfektioner beskrivits, och de medicinska synpunkterna på daghem överhuvudtaget diskuterats av *Williams* och *Galloway*.

Från England föreligger även en större undersökning av *Margaret E. Mc Laughlin*, som belyser hälsotillståndet och utvecklingen hos daghemsbarn i jämförelse med barn, som levde hemma. Hon fann att förkylningssjukdomar förekom 2—8 gånger mera bland daghemsbarn än bland hemmagruppern. Denna översjuklighet var märkbar i alla åldrar och under alla årstider. Bland daghemsbarnen var mässling 4 gånger vanligare än bland hemmabarnen, och detta gällde speciellt barn under 18 månader. Däremot observerade författaren, att daghemsbarn över 2 år visade en bättre viktökning än hemmabarnen och förklarar detta genom den extra tilldelning av livsmedel, som kom daghemsverksamheten till del. *Nisbet* å andra sidan visade, att daghemsbarn hade normal infektionsfrekvens, ökade normalt i vikt och gjorde ett gott

intryck på lärarna vid överflyttning till skolan.

I publikationer från Children's Bureau i Washington ha den halvöppna barnavårdens för- och nackdelar diskuterats, och åsikterna tyckas här överensstämma med dem i Sverige och England: de heldagsvårdande institutionerna är för närvarande nödvändiga i en viss utsträckning, men de medföra för barnen, i synnerhet för de minsta, så allvarliga nackdelar till kropp och själ, att endast de barn, vilkas mödrar oundgängligen måste arbeta, böra rekommenderas till kollektivvård. Barn under två år mottagas i USA överhuvudtaget ej på halvöppna kollektiv, utan i de fall, där modern måste arbeta, söker man här att på annat sätt, t.ex. genom förmedling av s.k. dagfosterhem få barnen placerade under moderns arbetstid. De halvdagsvårdande halvöppna barnavårdsinstitutionerna

med psykologiskt-pedagogiskt syfte åtnjuta emellertid allmänt förtroende i USA, men dessa institutioner äro emellertid små och utomordentligt välskötta. På grund av olikartade klimatologiska förhållanden har man emellertid ej på långt när så stor frekvens övre luftvägsinfektioner i Amerika som i Sverige.

Då den halvöppna barnavården, alla olägenheter till trots, befinner sig i en hastig och obönhörlig utveckling, ha vi tagit till vår uppgift att klarlägga om och i vilken utsträckning hälsorisker finnas för barnen vid vistelse på dessa institutioner. Om sådana risker finnas har det varit vårt mål att söka begränsa deras skadliga verkningar. De nya rön angående den s.k. luftburna smittan, som framlagts i England av *Bourdillon* m.fl. och i Amerika av *Robertson*, *Hamburger*, *Loosli* m.fl., öppnar nya vägar för en forskning av detta slag.

1946—47 års undersökning vid Stora Essingens daghem

Undersökningens uppläggning

Undersökningen pågick fr.o.m. 15 oktober 1946 till och med 31 maj 1947 på Stora Essingens daghem i Stockholm.

Infektionsriskerna för daghemsbarnen studerades under loppet av en infektionssäsong under för daghemmet helt normala arbetsförhållanden såsom ett första led i det uppgjorda forskningsprogrammet. Undersökningen bestod i en klinisk-statistisk studie över sjukligheten och kliniska data belystes genom en bakteriologisk analys av de förekommande smittämnen. Bakteriologisk miljöanalys genomfördes även för att söka klarlägga smittvägar.

Undersökningen omfattade förutom studiet av daghemsverksamheten även de barn som besökte en till daghemmet knuten barnträdgård. Denna var tämligen välisolerad från daghemmet, men icke tillräckligt väl för att man skulle kunna utesluta

att barnträdgårdsbarnen skulle kunna påverka nedsmittningsriskerna för daghemsbarnen.

För att kunna värdera de vunna resultaten undersöktes för jämförelse ett kontrollmaterial bestående av barn, som uteslutande vårdades i hemmet. Principerna för urvalet av kontrollmaterialet kommer senare att redovisas.

Lokaler

Daghemmet har moderna lokaler, som ha byggts för daghemsverksamheten. De äro belägna dels i bottenplanet i ett bostadshus dels i en tvåvåningsbyggnad, som är sammanbyggd med detta. Daghemmet har fyra olika avdelningar nämligen för spädbarn, A, koltbarn, B, barnkammARBARN, C, och större barn, D. De tre sistnämnda barngrupperna ha gemensam entré och gemensam av- och påklädningshall.

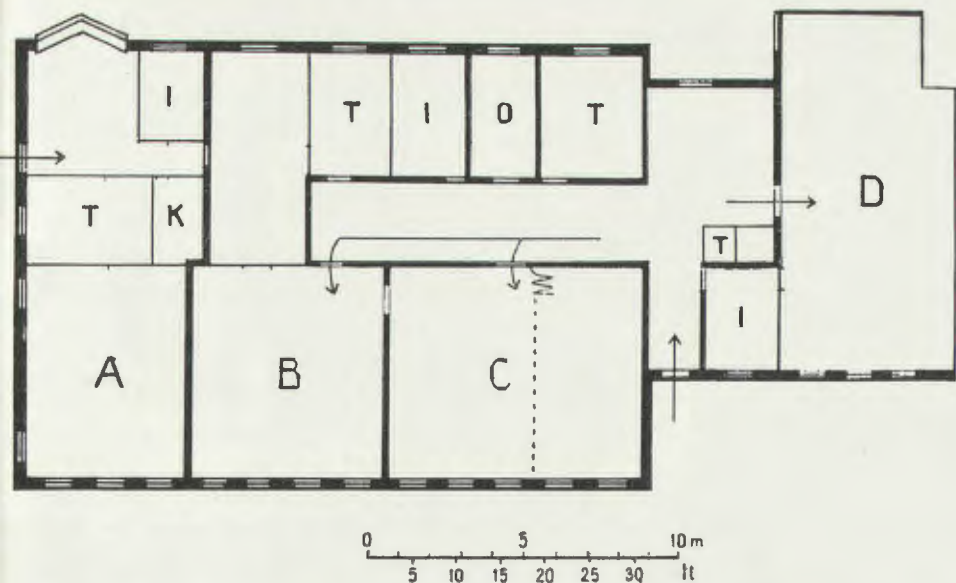

Fig. 1. Våningsplan för Stora Essingens daghem. A = avdelning för spädbarnen, grupp A; B = avdelning för koltbarn, grupp B; C = avdelning för barnkammarbarn, grupp C; D = avdelning för större barn, grupp D.

För de två äldre barngrupperna äro dessutom toalettutrymmena gemensamma. Lokalerna för de större barnen bestå av ett rum, genom en partiell skiljevägg delat i en sov- och en lekavdelning, jämte ett isoleringsrum. Det för barnkammaravdelningen disponerade utrymmet består likaledes av ett stort rum, genom en hopfällbar skiljevägg delat på samma sätt som det nyssnämnda. Koltavdelningen är inrymd i tvenne större rum, en lek- och en sovsal. Mellan barnkammar- och koltavdelningarnas lekrum finnes direkt förbindelse genom en enkel dörr. Ett för dessa båda avdelningar gemensamt isoleringsrum finnes tillgängligt. Koltavdelningen har ett eget toaletterum.

Spädbarnsavdelningen har en särskild entré, ledande till en mindre hall, även avsedd som uppställningsplats för barnvagnar. Till denna hall gränsa dels ett omklädnings- och skötrum med genomgång till själva barnsalen, dels ett isoleringsrum och ett kök. Från hallen leder vidare en enkel dörr till koltbarnens sovrums. Denna

dörr, som normalt hålles stängd, användes icke av barnen eller deras föräldrar, men utgör likväl den enda vägen för kommunikation mellan spädbarns- och de övriga avdelningarna inom daghemmet och beagnas följaktligen av personalen för bland annat mattransporten.

Utanför entrén till spädbarnsavdelningen befinner sig en altan, dit spädbarnens sängar utan svårighet kunna skjutas, och som flitigt utnyttjas under vår- och försommardagar.

De för barnträdgården avsedda lokalerna äro belägna i den ovannämnda tvåvåningsbyggnadens souterrainvåning. De äro uppdelade på tvenne avdelningar med gemensam ingång, skild från daghemmets, och do kapprum. För daghemsdriften erforderliga ekonomilokaler ha placerats i samma våningsplan.

Våningen en trappa upp har inrättats som bostäder för en del av personalen.

Hela anläggningen har centraluppvärmning.

En tabellarisk uppställning av de för de

olika avdelningarna disponerade lek- och sovutrymmena sedda i relation till det beräknade antalet barn följer nedan.

	Golvyta	Antal barn
Spädbarn	32,0	9
Koltbarn	59,8	12
Barnkammarbarn	51,0	15
Större barn	61,0	15
Barnträdgård	75,0	20
Barnträdgård	39,1	20

Samtliga daghemmet tillhörande lekrum ha söderläge, och byggnaden är högt och relativt fritt belägen.

Till institutionen hör vidare en liten inhägnad lekplats. Anläggningen är byggd i kanten av ett mindre, skogbevuxet fri-luftsområde.

Institutionen uppfördes år 1945 och hade vid undersökningens början varit i bruk sedan ett år tillbaka. Vissa brister i densamma planläggning äro påtagliga. Den gemensamma ingången och de gemensamma toalettrymmena för flera av daghemsavdelningarna, liksom kommunikationen mellan spädbarnsavdelningen och det övriga daghemmet, försvåra eller omöjliggöra sålunda en någorlunda effektiv isolering mellan de olika grupperna. Institutionen torde likväl kunna betecknas som en av landets modernaste.

Personalen

Institutionens omedelbara ledning handhaves av en föreståndarinna med omfattande erfarenhet av daghems- och barnträdgårdsverksamhet. Inom daghemmet ledes gruppen av större barn av en barnträdgårdslärlarinna, biträdd av en praktikant. De tre grupperna av mindre barn omhänderhavas av vardera tvenne barnsköterskor. Vidare finnes en barnsköterska på avdelningarna för spädbarn och koltbarn, vilken tjänstgör som avlösare. Barnträdgårdsgrupperna ledas av tvenne barnträdgårdslärlarinnor, som vid sin sida vanligen ha en eller två elever vardera.

I köks- och tvättavdelningen äro 3 personer anställda. Den sammanlagda personalen utgöres alltså, förutom deltidsanställda städerskor, av 17 à 19 personer.

Daghemmets och barnträdgårdens verksamhet och dagliga rutin

Daghemmet, som är avsett för heldagsvård av barn mellan 6 mån. och 7 års ålder, hålles öppet varje vardag mellan kl. 6.30 och 18.00. Lördagar stänges det dock kl. 14.00.

Beroende på vid vilken tid föräldrarna börja sitt arbete anlända barnen till daghemmet om morgnarna på olika tider — de första punktligt kl. 6.30, de följande då och då under de närmaste timmarna. Kl. 9 ha i allmänhet samtliga barn anlänt. De första timmarna daghemmet är öppet tjänstgör endast en medlem av dess personal. Spädbarnen bli emellertid genast på morgonen mottagna i sin rätta avdelning. I fråga om de tre äldre grupperna är förhållandet annorlunda. Då personalen först kl. 8.00 är fulltalig, måste följaktligen de barn, som anlända före detta klockslag, omhändertagas och tillåtas vistas inom en och samma avdelning — den för barnkammarbarn — ehuru de tillhöra olika grupper. Antalet barn från olika grupper, som på detta sätt blandas med varandra i de tidiga morgontimmarna, är varierande och kan stundom uppgå till 25. Att detta förhållande kan ha sin stora betydelse för spridning av smitta mellan de tre berörda grupperna, är uppenbart. Från kl. 8 vistas emellertid barnen inom sina rätta avdelningar, och någon intimare kontakt de olika grupperna emellan förekommer där-efter knappast, annat än mera tillfälligtvis i det gemensamma toaletterummet eller via den enkla dörren mellan kolt- och barnkammaravdelningarna, liksom naturligtvis i det gemensamma kapprummet.

Den dagliga rutinen för spädbarnen gestaltar sig ungefär sålunda: kl. 8, eller senare, beroende på ankomsten, badas de och iklädas daghemmets kläder. Därefter

sova de till kl. 10, då de fått ett mål. Efter maten utevistelse, om tjänlig väderlek, till kl. 14-målet.

Koltbarnen få frukost kl. 8 och leka där- efter inomhus till kl. 9.30. De vistas där- efter utomhus till kl. 12.00 då middags- målet intages. Sedan sömn till kl. 15.00, och mellanmål kl. 15.30.

Barnen tillhörande de båda större grup- perna tillbringa sin dag på tämligen lik- artat sätt. Efter frukost kl. 8.00 ordnad lek etc. till kl. 10, varefter de vistas ute till kl. 12.00, då de erhålla sin middag. Härefter vila till kl. 14.30, följd av syssel- sättning inomhus, för de stora barnen stund- om utomhus, till mellanmålet kl. 15.30.

Efter eftermiddagsmålet sova eller leka barnen, beroende på åldern, tills de av- hämtas av föräldrarna, vilket i allmänhet, förutom på lördagarna, sker mellan kl. 16.30 och 18. De ha då i genomsnitt till- bringat omkring 9 timmar på daghemmet.

Dessa dagsschemata gäller undersök- ningstiden, som i huvudsak inföll under vinterhalvåret. Sommartid vistas barnen givetvis mera utomhus.

Den kost, daghemsbarnen erhålla, är, med smärre variationer, ungefär av föl- jande sammansättning:

Spädbarn:

- kl. 10 Välling eller gröt och mjölk plus fruktsaft eller nyponté.
- kl. 14 Olika grönsaksmoser, ev. plus kött eller fisk och saftsoppa.

Större barn:

- kl. 8 Välling med smörgås, ofta med ost eller messmör.
- kl. 12 Middagsmål, exempelvis enl. ne- danstående veckas matsedel:
- måndag Stekt korv med makaroner, blå- bärssoppa.
- tisdag Grönsakssoppa, maizenapudding.
- onsdag Köttfärs och potatis, fruktkräm och mjölk.

torsdag Ärtsoppa, pannkakor.

fredag Kokt eller stekt fisk, nyponsoppa.

lördag Mannagrynspudding.

kl. 15.30 Nyponté, färsk frukt eller frukt- saft och smörgås, ev. också varm mjölk eller choklad.

Alla barn erhålla dagligen 10 droppar AD-vitaminolja.

Barnträdgårdens verksamhet bedrivs med barnen uppdelade på 2 förmiddags- och 2 eftermiddagsgrupper. Den är öppen samtliga veckodagar utom lördagar och helgdagsaftnar. Barnen vistas där 3 tim- mar dagligen, vid tjänlig väderlek en del av denna tid utomhus. De erhålla ingen mat vid institutionen. Tämligen fri kontakt förekommer mellan de båda grupper, som samtidigt bevista barnträdgården, huvud- sakligen i det gemensamma kapprummet, däremot knappast någon kontakt mellan barnträdgårds- och daghemsbarnen, annat än tillfälligtvis utomhus.

Beträffande den för undersökningens förlopp väsentliga frågan, i vad utsträck- ning katarralt infekterade barn tillåtas vistas på institutionen, torde följande böra framhållas.

I enlighet med undersökningens rent observerande uppgift har avgörandet i frågan, huruvida ett infekterat barn skulle mottagas eller ej, fattats av föreståndarin- nan resp. gruppledarinnan, medan under- sökningens personal städse sökt undvika influera härpå. De principer, som varit vägledande, torde ha varit desamma, som utbildat sig under institutionens tidigare verksamhet.

Under undersökningstiden var daghem- met stängt under dagarna mellan jul och nyår 24 dec.—31 dec. 1946 jämte på grund av en mässlingsepidemi under tiden 3 febr. —17 febr. 1947. Av denna orsak hölls även barnträdgården stängd, varjämte den varit stäng för julferien 14 dec. 1946—12 jan. 1947.

Inom daghemmet äro barnen fördelade på de olika grupperna i huvudsak efter åldern sålunda.

	<i>Ålder</i>	<i>Antal platser</i>	<i>Beteckning</i>
Spädbarn	6—15 mån.	9	Ae
Koltbarn	15 mån.—3 år	12	Be
Barnkammarbarn	3—4 år	15	Ce
Större barn	4—7 år	15	De

De betecknas i fortsättningen Ae—De enligt tabellen.

Undantagsvis är emellertid åldern ej ensam avgörande i vilken grupp ett barn skall placeras, utan tas i så fall mera hänsyn till den allmänna utvecklingsgraden. Beträffande antalet i de olika grupperna inskrivna barnen följes samma princip som på de flesta liknande institutioner, nämligen att med hänsyn till den i allmänhet rätt höga frånvarofrekvensen medgiva inskrivning av ytterligare några barn utöver det egentliga antalet platser.

Fördelningen av barnen inom barntädgården framgår av nedanstående tabell:

Valet av kontrollmaterial

Vid valet av kontrollmaterial eftersträvas överensstämmelse mellan kontroll- och daghemsbarn främst i fråga om följande egenskaper.

1. Ålder och kön.

2. Familjens storlek, beräknad i antal vuxna, inklusive ev. inneboende, och antal barn under 16 år. Skolbarn registrerades särskilt då dessa möjligen medförde större smittorisk för familjen än friskolebarn.

3. Bostaden i enlighet med på vanligt sätt angivna rumsenheter.

4. Familjens inkomst och sociala grund.

Beträffande punkt 4 har förut framhållits att befolkningen på Stora Essingen i regel tillhörde tämligen välsituerade arbetar- och lägre tjänstemannagrupper. Denna största grupp har åsatts beteckningen II. Vid sidan härav förekom ett mindre antal ämbetsmän-, civilingenjörs-, tandläkarefamiljer etc., som åsatts beteckningen I och

likaledes ringa antal sämre situerade (diversearbetare, ogifta mödrar etc.) som klassificerats som grupp III. Denna indelning är givetvis ganska grov men ger en allmän gradering av kontrollmaterialets sociala struktur. En granskning av inkomst- och förmögenhetsskatten för 1946 för större delen av de berörda familjerna visade även att det rädde en god överensstämmelse mellan åsatt socialgrupp och föreliggande inkomstnivå.

För envar av de fyra daghemsgrupperna utvaldes sålunda en speciell kontrollgrupp, liksom för barntädgårdsgruppen Ee. För de tre övriga barntädgårdsgrupperna Fe, Ge och He, som enligt vad förut meddelats var tämligen enhetliga i fråga om ålder, utsågs en gemensam kontrollgrupp. I allt inrättades alltså sex kontrollgrupper betecknade Ak, Bk, Ck, Dk, Ek och Fk—Hk.

Vid undersökningens början fyllde antalet inskrivna barn väl de tillgängliga platserna på institutionen, både i daghemmet och i barntädgården. Under undersökningens gång inträffade en del omflyttningar bland annat på grund av att barn uppnådde åldern för en ny högre grupp och flyttades dit. Viss avgång och vissa nyintagningar gav även grupperna förändrad sammansättning. Kontrollgrupperna utgjordes dock under hela undersökningstiden av fixerade grupper. I vad utsträckning kontrollmaterialet kan anses representativt i förhållande till daghems- och barntädgårdsgrupperna har därför uträknats och redovisas i detalj i Hesselviks akademiska avhandling.¹

	<i>Ålder</i>	<i>Antal platser</i>	<i>Beteckning</i>
Förmiddagsgrupp	3—5 år	15—20	Ee
»	4—7 år	15—20	Fe
Eftermiddagsgrupp	4—7 år	15—20	Ge
»	4—7 år	15—20	He

¹ Lennart Hesselvik: Respiratory infections among children in day nurseries. Sthlm 1949.

Dessa beräkningar visa emellertid, att det inbördes förhållandet mellan daghemsgrupper och resp. kontrollgrupper är tämligen orubbat under undersökningens gång möjligen med undantag för åldern.

Inom daghemmet ökas medelåldern inom de olika grupperna relativt obetydligt på grund av de omflyttningar som göres, medan motsvarande kontrollgruppers medelålder stiger på grund av att dessa grupper ha i stort sett samma sammansättning från 15 okt.—1 maj. Skillnad i ålder mellan t.ex. grupperna Bk och Be är den 15 okt. 1946 0,8 månader för gossar och 0,8 månader för flickor, medan denna skillnad den 1 maj 1947 är 8,1 månader för gossar och 5,8 månader för flickor. Hänsyn till dessa förhållanden kommer att tagas vid de senare bedömningarna av resultaten.

Undersökningens genomförande

Klinisk undersökning

Daghems- och barnträdgårdsbarnen

Till samtliga föräldrar utsändes en cirkulärskrivelse med en anhållan om samarbete liknande den som riktats till kontrollbarnens föräldrar och begärdes i synnerhet telefonmeddelande, om barnet av en eller annan anledning uteblev från institutionen, så att kontakt omedelbart kunde ernås, om orsaken härtill var sjukdom. Läkarpersonalen sökte personligt sammanträffande med föräldrarna på ett så tidigt stadium av undersökningarna som möjligt, bl.a. för att barnets sjukdomshistoria skulle kunna upptagas. Härvid efterfrågades sjukdomar i släkten, speciellt i fråga om överkänslighetssjukdomar t.ex. astma, föräldrars och syskons ålder och hälsotillstånd, vidare barnens förhållande under nyföddhets- och spädbarnsperioderna (födelsevikt, uppfödning, rachitprofylax) liksom genomgångna barnsjukdomar och tidpunkten härför. Vidare efterhördes särskilt föräldrarnas uppfattning om barnet brukar vara mycket förkylt och huruvida mandlarna

eller näsadenoiderna bortopererats. Tuberkulinreaktionens förhållande vid tidigare undersökningar efterfrågades, liksom eventuell BCG- eller andra vaccinationer.

Snarast möjligt gjordes barnet vidare till föremål för en allmän undersökning, innefattande vägning, mätning och blodfärgämnesbestämning. Samtliga barn undersöktes vidare under oktober eller november månader av en öronspecialist, med vilken överenskommelse träffats om samarbete under hela undersökningstiden. Särskilt avseende fästes vid förekomsten av adenoider eller barn med snuva av överkänslighetstyp. Härvid konstaterades ett betydande antal barn ha adenoider i sådan utsträckning, att de efter vanliga principer borde bli föremål för operation. Föräldrarna tillrättades i dessa fall att låta utföra sådan, och tillfälle till kostnadsfri operation på Eastmaninstitutet bereddades inom den närmaste tiden efter undersökningen.

En liknande genomgång av samtliga barn, som voro inskrivna i daghemmet eller barnträdgården under april och maj månader 1947 utfördes sedermera under denna tid och omfattade i likhet med den tidigare såväl allmän undersökning och undersökning av öronspecialist.

Från och med de första dagarna i oktober till undersökningens slut inspekterades och registrerades varje dag under den tid daghemmet resp. barnträdgården var i verksamhet, varje närvarande barn av undersökningens barnsjuksköterska. Härvid antecknades vilka av barnen visade akuta luftvägsinfektioner, främst snuva och hosta, varjämte givetvis övriga förekommande symptom noterades. Beträffande registreringen av snuva torde böra anmärkas, att som sådan definierades »rinnande näsa». God hjälp för diagnosen härav gavs av observation av eventuellt förekommande kruster eller intorkat sekret kring näsöppningarna. Efter någon övning visade det sig lätt att skilja den klara sekretion från näsan, som ett fullständigt oinfekterat barn kan uppvisa under utvistelse i kyla och den närmaste stunden därefter, och de sparsamma spåren kring näsöppningarna av

sådan sekretion, från den verkliga snuvan och de grövre krustor och sekretanhopningar, den efterlämnar. Speciellt vid registrering av hosta togs hänsyn till resp. gruppleदारinnas observationer. Om feber misstänktes och temp. ännu ej uppmåtts, förordnades givetvis härom.

I genomsnitt två gånger per vecka undersöktes varje grupp inom daghemmet och barnträdgården av läkaren. Härvid registrerades, förutom ovanstående infektionstecken, även förekomst av svalgkatarr eller halsfluss, varjämte ytterligare påkallade undersökningar företogs.

När barn var frånvarande från institutionen registrerades dagligen, huruvida denna berodde på sjukdom hos barnet eller hade annan orsak. I enlighet med den till dem riktade uppmaningen rapporterade föräldrarna i allmänhet genast spontan orsaken till frånvaron. Om sådan rapport emellertid ej ingick och frånvaron utsträcktes utöver en eller två dagar, söktes kontakt med hemmet per telefon eller genom hembesök. Det visade sig då regelbundet att barnet var frånvarande på grund av att modern var ledig från arbetet eller dylikt; praktiskt taget aldrig var orsaken i sådana fall sjukdom hos barnet.

Då rapport, vanligtvis per telefon, ingick om att ett barn var sjukt i hemmet och därför ej infunnit sig på institutionen, utfrågades meddelaren — vanligen modern — på så sätt, att de erhållna uppgifterna skulle kunna registreras i likhet med de på institutionen gjorda observationerna. Detta gäller i fråga om eventuell feber, snuva eller hosta.

Meddelade uppgifter om hosta, liksom om diarréer och kräkningar ansågos i allmänhet utan vidare kunna registreras.

En stor del av rapporterna om sjukdomsfall gav emellertid anledning till sjukbesök i hemmet. För ernående av största möjliga säkerhet och likformighet i fråga om observationerna företogs hembesök så ofta som möjligt.

Hembesök har gjorts:

1. då sådant erfordrats för ställande av diagnos,

2. vid alla fall med feber på 38° eller däröver samt
3. på grund av föräldrarnas uttalade önskan.

Den behandling, som ordinerades, torde överensstämma med vanlig pediatrik praxis beträffande ifrågavarande sjukdomar. Vid enkla katarrala luftvägsinfektioner med kortvarig feber påyrkades fortsatt sängläge minst ett dygn sedan febern gått ned. Vid okomplicerade dylika fall med måttlig feber insattes i allmänhet ingen sulfaterapi förrän på tredje dygnet, om febern då fortfarande låg på samma nivå. Sulfapreparat insattes då i full dos, vanligtvis för tre dygn framåt. Vid fall av lindrig öroninflammation insattes sulfabehandling genast, vid svårare sådana fall, t.ex. där säker eller misstänkt buktning av trumhinnan förelåg, remitterades barnet till omedelbar specialbehandling av öronläkaren, som även snarast möjligt efterundersökte de öronfall, som vårdats i hemmet. Vid behov av sjukhusvård intogs barnen på Norrtulls sjukhus samt vid fall av öronsjukdomar på Eastmaninstitutets öronavdelning. Den ambulatoriska vården av otiter, sinusiter etc. ombesörjdes på Eastmaninstitutets öronpoliklinik av den nyssnämnde öronläkaren.

För kontroll av daghemsbarnens fysiska utveckling anordnades vägning och mätning med vissa intervall.

Vidare undersöktes periodiskt för vissa barn inom de olika daghemsgrupperna deras blod med avseende på hemoglobinvärden och mikrosänkingsreaktion.

Kontrollbarnen

Samtliga barn inkallades till undersökning så snart sig göra lät. Sjukdomshistoria och allmän undersökning jämte öronundersökning gjordes på samma sätt som i fråga om institutionsbarnen. Dessa undersökningar fullbordades under oktober och de första dagarna av november.

Kontrollbarnen efterundersöktes under april och maj månader 1947.

Såsom var fallet i fråga om institutionsbarnen tillrättades även kontrollbarnens för-

Tab. 1. Antal hembesök hos institutionsbarn och kontrollbarn.

Institutionsbarn			Kontrollbarn		
Grupp	Läkarebesök	Sköt.-besök	Grupp	Läkarebesök	Sköt.-besök
Ae	25	12	Ak	41	80
Be	42	21	Bk	63	161
Ce	38	27	Ck	38	101
De	25	13	Dk	25	101
Ae—De	130	73	Ak—Dk	167	443
Ee	40	3	Ek	38	46
Fe	58	3	Fk—Hk	74	110
Ge	38	6	Ek—Hk	112	156
He	39	4	Ak—Hk	279	599
Ee—He	175	16			
Ae—He	305	89			

äldrar att låta operera »körtlar bakom näsan» om detta ansågs tillrädligt. Möjlighet till kostnadsfri operation erbjöds även dessa barn.

Registreringen av kontrollbarnens sjuklighet byggde på uppgifter från två håll, dels föräldrarnas egna rapporter, dels undersökningens observationer.

Beträffande upplysningarna från föräldrarna och värderingen härav hänvisas till vad ovan sagts beträffande motsvarande i fråga om institutionsbarnen.

Samtliga kontrollbarn inkallades till vägning och mätning en gång varannan månad. Omkring halva kontrollmaterialet inkallades en gång per månad för undersökning av blodfärgämnet, en fjärdedel t.o.m. var 14:e dag för sänkingsreaktionerna. Kontrollbarnen till daghemmet besöktes i hemmet av sköterskor en gång i månaden för bakteriologisk provtagning, oberoende av om några sjukdomsrapporter inkommit. Vid alla dessa tillfällen företogs givetvis en kontroll av barnets hälsotillstånd. Endast i något enstaka undantagsfall konstaterades härvid några sjukdomssymptom, som modern borde ha observerat och rapporterat, men varom intet avhört.

Liksom var fallet beträffande institutionsbarnen gav vidare en stor del av rapporterna anledning till sjukbesök i hemmet. Indikationerna voro i fråga om kon-

trollbarnen desamma som beträffande institutionsbarnen.

Om något barn ej avhört på två veckor, tog undersökningen kontakt med föräldrarna för att kontrollera, att intet inträffat som bort registreras. Sådan kontakt söktes i möjligaste mån genom hembesök.

En tabellarisk uppställning över antalet hembesök hos institutions- och kontrollbarnen, jämte över antalet undersökningar av kontrollbarnen på mottagningen, gives nedan.

Tab. 2. Antal undersökningar av kontrollbarn på mottagningen.

Grupp	Undersökn. av läkare på daghemmet	Sköt.-mottagning på daghemmet
Ak	37	66
Bk	61	108
Ck	39	80
Dk	38	53
Ak—Dk	175	307
Ek	42	32
Fk—Hk	75	75
Ek—Hk	117	107
Ak—Hk	292	414

Sammanlagda antalet undersökningar av kontrollbarnen uppgår till 1 574, därav lä-

Tab. 3. Översikt över antalet i undersökningen deltagande barn.

		Institutionsgrupper									Kontrollgrupper					
Period		Ae	Be	Ce	De	Ee	Fe	Ge	He	Fe-He	Ak	Bk	Ck	Dk	Ek	Fk-Hk
<i>Gossar:</i>	I ...	6	10	12	11	6	9	7	8	24	7	18	10	9	7	20
	II ...	5	8	10	11	6	9	7	8	24	7	18	10	9	7	20
	III ...	6	8	11	11	7	9	6	11	26	7	18	10	9	7	20
	IV ...	7	7	8	10	7	9	6	11	26	7	18	10	9	7	20
	V ...	5	8	5	10	8	10	3	10	23	7	18	10	9	7	20
	VI ...	4	10	7	9	9	10	3	10	20	7	17	10	9	7	19
	VII ...	5	10	9	8	7	10	1	7	18	7	17	10	9	7	19
	VIII ...	4	7	7	7	—	—	—	—	—	7	16	8	9	—	—
<i>Flickor:</i>	I ...	3	7	11	12	11	12	13	12	37	8	14	10	8	9	14
	II ...	4	8	11	10	10	12	12	12	36	8	14	10	8	9	14
	III ...	4	7	11	11	7	12	16	11	39	8	14	10	8	9	14
	IV ...	4	7	11	11	7	12	16	11	39	8	14	10	8	9	14
	V ...	5	8	11	11	7	13	15	9	37	8	14	10	8	9	14
	VI ...	4	8	10	11	6	13	13	10	36	8	14	10	8	9	14
	VII ...	5	6	11	11	6	13	13	10	36	8	13	10	8	9	13
	VIII ...	3	6	10	8	—	—	—	—	—	8	13	9	8	—	—

karbesök 561 och besök av sköterskan 1 013, motsvarande ett genomsnitt av ca 1,5 undersökningar per barn och månad.

Periodindelning

Sjuklighetsregistreringen omfattar tiden 15 okt. 1946—31 maj 1947. Undersökningstiden har indelats i åtta perioder omfattande var och en en månad en period sålunda tiden 15 okt.—14 nov. osv. Då barnträdgården avslutade sin verksamhet den 14 maj 1947 är observationstiden här samt för motsvarande kontrollgrupp en månad kortare.

Tabell 3 redovisar antalet barn i daghems resp. kontrollgrupper för de olika perioderna.

Sjuklighetsregistreringen

Allmänt

Den för alla i undersökningen deltagande barn, såväl institutionsbarn som kontrollbarn förda fortlöpande sjuklighetsregistreringen är uppbyggd av olika element, som kunna sammanföras i följande tvenne grupper.

a) *Registrering av symtom.* Vägledande för utväljandet av dessa symtom har varit, att de skulle vara karakteristiska för akuta luftvägsinfektioner hos barn och att de skulle vara så lätta att observera, att en registrering härav skulle kunna grundas förutom på undersökningspersonalens egna iakttagelser, även på de meddelanden, som barnens föräldrar kunde lämna.

Av sådana symtom utvaldes feber, snuva, hosta. Av dessa registrerades febern som en kontinuerlig temperaturkurva med morgon- och kvällstemperatur till feberperiodens slut. Med feber avses i fortsättningen temperatur på 38° eller däröver. Förekomsten av de övriga symtomen registrerades utan gradering.

b) Registrering av sjukdomar, »diagnosregistrering».

De sjukdomar, som särskilt registrerats ha varit otit (öroninflammation), pharyngit (svalgkatarr) med feber och med eller utan tonsillit (halsfluss), bronkit (luftrörskatarr) med bronkopneumoni (lunginflammation), sinusit (inflammation i näsans bihålor), pertussis (kikhosta) och morbilli (mässling). Givetvis ha vid sidan härav en hel del andra sjukdomar förekommit och

observerats. Genomgående för denna registrering har emellertid varit, att däri förekommande diagnoser ha ställts antingen av undersökningsläkaren vid undersökning på institutionen, i hemmet eller på sjukhus, av undersökningens öronläkare eller, i ett par enstaka fall, av annan läkare.

Några av dessa diagnoser och deras registrering torde kräva en närmare kommentar.

Öroninflammation. I fråga om fall av öroninflammation har registrerats, huruvida denna var enkel- eller dubbelsidig, om paracentes gjorts eller ej, liksom hur länge sekretion förekommit. Otiterna ha uppförts utan gradering i olika svårighetsgrader, och har en dubbelsidig otit noterats som *en* otit, även om de båda öronen drabbats med ett par dagars mellanrum.

Svalgkatarr och halsfluss: Då en registrering härav ej kunde grundas på rapporter från hemmet, och det av praktiska skäl var omöjligt för läkaren att undersöka alla de fall i hemmen, där lindrig, okomplicerad pharyngit kunde misstänkas, har registreringen av pharyngit och tonsillit inskränkts till att omfatta fall med feber. Tonsillit har visserligen registrerats skilt från pharyngit, men dessa båda diagnoser ha sammanförts i den följande bearbetningen. Den vid mässling regelbundet förekommande pharyngiten har icke särskilt registrerats.

Luftrörskatarr och lunginflammation: Det är sannolikt att några fall av luftrörskatarr utan feber icke blivit diagnostiserade, då det av praktiska skäl varit omöjligt att lungundersöka alla hostande, feberfria barn.

Endast ett fåtal av de fall, där lunginflammation kliniskt misstänkes, ha röntgenundersökts, vilket gjort att man icke genomfört någon diagnostisk differentiering mellan denna sjukdom och luftrörskatarr.

Inflammation i näsans bihålor: Specialundersökningen har utförts, då diagnosen bihålainflammation varit starkt misstänkt på grund av påtagliga kliniska symtom, särskilt långvarigare tjock sekretion från näsan.

Beräkning av observationstiden

Avgränsningen av den tid, under vilken varje barns sjuklighet skulle registreras, har gjorts till föremål för särskilda överväganden. Förhållandet var nämligen, att ett stort antal barn lämnade institutionen under undersökningens gång. En del av dessa voro friska, då de slutade, men många slutade i direkt sammanhang med frånvaroperiod på grund av sjukdom, dvs. återkommo ej sedan de tillfrisknat. Det synes nu rimligt att denna »sista sjukdomsperiod» i hemmet, som givetvis ofta måste sättas i samband med institutionsvistelsen, borde belasta sjuklighetsberäkningarna för institutionsbarnen i förhållande till kontrollbarnen. En tänkbar möjlighet skulle därför vara att inkludera en eventuell »sista sjukdomsperiod» i beräkningarna för ett visst sådant barn. Denna »sista sjukdomsperiod» torde emellertid i många fall vara omöjlig att avgränsa — att bedöma vilken del därav, som skulle sammanhänga med institutionsvistelsen, och vilken del som skulle skyllas andra faktorer, synes ogenomförbart. Ett krav härvidlag måste givetvis även vara, att alla barn, som lämna institutionen, kunde observeras en viss, fixerad tid sedan de slutat. Detta har ej heller låtit sig göra. I själva verket ha många barn ej alls kunnat observeras efter sin sista närvarodag på institutionen, då de flyttat till en avlägsen del av staden eller till annan ort. Andra åter ha kunnat följas lång tid, i några fall månader, efter denna dag. En beräkning, grundad på hela den tid, ett barn sålunda varit under observation, kunde emellertid därigenom befaras bli tämligen oenhetlig.

De beräkningar som i det följande kommer att framläggas grundar sig emellertid med anledning av osäkerhet, som vidlåder bedömningen av daghemsbarnens »sista sjukdomsperiod» på antalet närvarodagar på daghemmet ökat med sjukdomsdagar i hemmet i de fall barnet omedelbart efter sjukdom återsändes till daghemmet. Sjuklighetssiffrorna utgöra således minimisiffror.

Sjuklighetsregistreringen har omfattat dels bruttosjukligheten omfattande all registrerad sjuklighet, dels nettosjukligheten, som speciellt tagit fasta på förekomsten av katarrala luftvägsinfektioner. Den senare har erhållits genom att eliminera inflyttandet av andra sjukdomar än dem, som kunna hänföras till de katarrala luftvägsinfektionerna i vedertagen bemärkelse. Uteslutningen innebär att symtom eller sjukdomar, som anses härröra från mässling, påssjuka, vattenkoppor, kikhosta och höggradig överkänslighet för infektioner icke medtagits i beräkningarna. Bruttoregistreringen ger det bästa uttrycket för smittriskerna på daghem medan nettoregistreringen torde giva en bättre grund för jämförelse mellan de kliniska observationerna och de bakteriologiska fynden. Det föreliggande materialet är såväl brutto- som nettoregistrerat. Vid bruttoregistreringen observerades att flertalet fall av de ovan uppräknade sjukdomarna hade inträffat bland daghemsbarnen och sålunda denna form av registrering gav ett ännu påtagligare bevis för smittriskerna på daghem, än som är fallet om endast luftvägsinfektionerna i trängre bemärkelse medtagas. Bruttoregistrering omfattar emellertid relativt ovanliga sjukdomar, som är så störande för daghemsverksamheten att de vanligen nödvändiggöra speciella kraftåtgärder i medicinskt avseende. Nettoregistreringen ger därför ett bättre uttryck för genomsnittsjukligheten på ett daghem under normalförhållanden och här nedan kommer endast nettoregistreringen att redovisas.

Relationstal: Antalet dagar med resp. feber och snuva ha uträknats för varje grupp samt dessutom antalet insjuknanden i öroninflammation. De erhållna talen ha dividerats med gruppens observationsdagar (summan av alla barns i gruppen närvarodagar). Efter multiplikation av de erhållna värdena med 100 har genomsnittsvärden (relationstal) erhållits. *Statistisk* analys har genomförts som variansanalys. (Bonnier-Tedin).

Bakteriologisk metodik och material

Svalg- och näsprov togs var 14 dag under höstmånaderna samt en gång i månaden under vintern på alla barn och all personal. Vid sjukdomsfall togs prov två dagar efter varandra så tidigt under sjukdomen som möjligt och sjukdomsfallen följdes där-efter så vitt möjligt med ett prov i veckan till tillfrisknandet. Vid öroninflammation togs så vitt möjligt prov på varet i samband med operation.

Svalg- och näsproven undersöktes var för sig på förekomst av hemolyserande streptokocker, pneumokocker, stafylokocker och influensabakterier.

S.k. spridarprov från patientens kläder och händer togs i alla positiva fall. När patienten befinnes ha bakterier icke endast i svalg- eller näsa utan även på händerna och ev. kläderna anses detta tala för att han sprider bakterier till omgivningen. Man återfinner då samtidigt de aktuella bakterierna i damm och i luften. Fynd av bakterier på händer och kläder är således ett positivt spridarprov. Fynd enbart i svalget eller näsan gör patienten till bärare men inte spridare. Sammanlagt undersöktes från daghemsbarnen 2 352 prov av vilka 852 var svalgprov, lika många näsprov och 648 prov från händerna. Antalet prov från kontrollbarnen var 1 059 fördelade på hälften svalg- och hälften näsprov.

Bakteriologisk undersökning av bakteriehalten i luft gjordes genom användning av en s.k. Bourdillonapparat, som medger räkning av antingen totalantalet bakterier per 100 liter luft eller kvalitativ analys på förekomsten av vissa sjukdomsalstrande bakterier, såsom streptokocker och stafylokocker. Totalantalet bakterier bestämdes i s.k. dagskurvor, vilka visa fluktuationerna i antalet luftbakterier under dagen genom att prov togs var 5 minut. Varje försöksperiod varade 3 minuter och under den tiden sögs 100 liter luft genom apparaten, varvid förekommande bakterier sögs ned mot en blodagarplatta, fastnade där och växte efter uppehåll i termostat ut i kolonier, som räk-

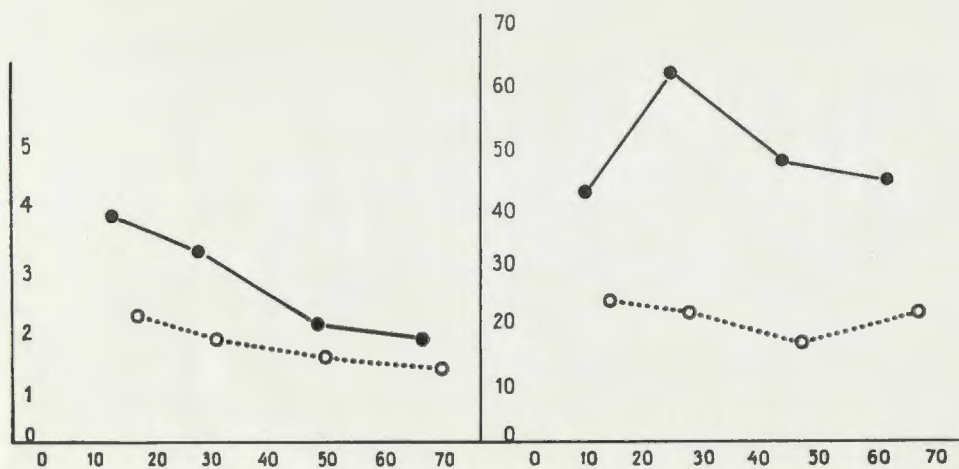

Fig. 2. Diagram visande förhållandet mellan sjukligheten hos Stora Essingens daghemsbarn (heldragen linje) och kontrollbarn (prickad linje). Vertikala siffror anger relationstalen för sjukligheten, horisontala barnens ålder i månader. Vänstra diagrammet visar förekomst av feber, högra förekomst av snuva.

nades. Angående detaljen i tekniken hänvisas till en uppsats av Laurell, Löfström, Magnusson och Ouchterlony (Acta med. Scandinav. suppl. 196: 602, 1947).

Förekomst av hemolyserande streptokocker i luften bestämdes genom användning av selektivsubstrat, som hämmade växt av ovidkommande bakterier. Försöket pågick då under $\frac{1}{2}$ timme med genomsugning av 1 000 liter luft per platta.

Undersökning på förekomst av sjukdomsalstrande bakterier i damm och på leksaker gjordes genom odling från linnelappar, med vilka golvet avtorkats, resp. genom direkt provtagning med suddpinne från leksaker. 568 sådana prov undersöktes i de olika salarna.

Resultat

Kliniska observationer

På grundval av de riktlinjer, som angivits för beräkning av nettosjukligheten har sammandrag gjorts, som i första hand ger värdena för varje grupp under hela undersökningstiden.

Vid en närmare granskning av resultaten som redovisas mer i detalj av Hesselvik

(Respiratory infections among children in day nurseries, Acta paediatrica, Suppl. 74, 1949) synes två symptomgrupper, feber och snuva samt en diagnos, öroninflammation mest ägnade att belysa förhållandet mellan sjukligheten bland daghemsbarnen och kontrollbarnen. Statistiska beräkningar har även utförts beträffande dessa tre slag av observationer, såsom de objektivt säkraste av de gjorda iakttagelserna. De erhållna resultaten samt den statistiska analysen framgår av tabell 4.

Beträffande febern föreligger en större sjuklighet bland B-gruppens gossar i förhållande till kontrollbarnen och likaledes en viss tendens i samma riktning bland spädbarnen.

Siffrorna för snuva är ju bland daghemsbarnen förskräckande höga i alla grupper men speciellt dåligt är tillståndet för daghemsgrupperna B och C bland gossarna. Det är även märkbart bland flickorna men ej i samma utsträckning.

Tabellen visar även att barntädgårdens gossar är betydligt snuvigare än kontrollbarnen.

Antalet fall av öroninflammation har varit för litet för att medge några jämförelser mellan de individuella grupperna. Siffrorna

Tab. 4. Jämförelse mellan institution- och kontrollbarnens relationstal för antalet sjukdagar med feber och snuva samt för antalet fall av öroninflammation (otit) under hela undersökningstiden (Stora Essingen).

Grupp	Feber över 38°						Snuva						Otit		
	Relationstal för		Skillnad e—k	Faktiska varians- kvoter ¹	Relationstal för		Skillnad e—k	Faktiska varians- kvoter ²	Relationstal för		Skillnad e—k	Relationstal för		Skillnad e—k	Faktiska varians- kvoter ²
	e	k			e	k			e	k		e	k		
Gossar: A	4,56	1,60	2,96	2,79 ¹	41,84	20,47	21,37	5,55 ^x							
B	3,97	1,71	2,26	9,22 ^{xx}	65,83	26,19	39,64	37,15 ^{xxx}							
C	2,21	1,16	1,05	1,44	58,15	17,39	40,76	38,75 ^{xxx}							
D	1,70	1,17	0,53	0,27	45,10	17,21	27,89	12,28 ^{xx}							
A—D	2,8	1,4	1,4	8,26 ^{xx}	53,0	19,9	33,1	68,74 ^{xxx}	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	4,59 ^x	
Flickor: A	2,69	2,74	—0,05	0,00	45,16	26,37	18,79	3,51 ^o							
B	2,53	1,82	0,71	0,41	56,68	15,25	41,43	5,54 ^x							
C	1,93	1,82	0,11	0,02	38,47	14,04	23,83	11,33 ^{xx}							
D	1,83	1,31	0,52	0,80	41,75	25,22	16,53	4,51 ^x							
A—D	2,2	1,8	0,4	0,56	45,0	20,2	24,8	37,32 ^{xxx}	0,3	0,1	0,1	0,2	0,1	4,19 ^x	
Gossar: E	2,88	2,29	0,59	0,14	44,21	16,78	27,43	10,16 ^{xx}							
F—H	1,45	1,39	0,06	0,02	40,10	14,02	26,08	20,34 ^{xxx}							
E—H	1,8	1,6		0,12	41,1	14,7		30,30 ^{xxx}	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,09	
Flickor: E	1,98	1,32	0,66	0,44	41,32	28,88	12,44	2,23 ^o							
F—H	1,25	1,48	—0,23	0,22	28,85	23,12	5,73	1,03							
E—H	1,5	1,4	0,1	0,00	32,4	24,5	7,9	3,36 ^o	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,79	

¹ 0° anger en faktisk varianskvot större än den beräknade vid en sannolikhet av P = 0,2
^o x anger en faktisk varianskvot större än den beräknade vid en sannolikhet av P = 0,05
^o x x anger en faktisk varianskvot större än den beräknade vid en sannolikhet av P = 0,01
^o x x x anger en faktisk varianskvot större än den beräknade vid en sannolikhet av P = 0,001

för alla daghemsbarnen resp. barnträdgårdsbarnen visa emellertid att denna komplikation var vanligare bland daghemsbarnen än bland kontrollbarnen.

Sammanfattningsvis kan sägas att undersökningen ger statistiskt säkerställda belägg för att förkylningssjukdomarna varit vanligare hos daghemsbarnen än hos kontrollbarnen. Detta förhållande är mest accentuerat bland de mindre barnen. Figur 2 åskådliggör detta senare förhållande.

Figuren ger en synbarlig bekräftelse på att de yngsta daghemsgrupperna har flera feberdagar än kontrollbarnen, och att beträffande snuvan samtliga daghemsgrupper varit avsevärt sjukare än kontrollbarnen. Man kan redan vid denna undersökning göra den iakttagelsen, vilken senare kommer att bekräftas att de yngre barnen har svårast att anpassa sig för daghemsförhållandena. De yngsta daghemsgrupperna har flera feberdagar än de äldre, en skillnad som är statistiskt signifikant ($0.001 < P < 0.01$). Av stort intresse är att denna knappast gäller för kontrollbarnen; även där finnes en skillnad mellan yngre och äldre barn men denna är avsevärt mindre. Beträffande snuva föreligger en signifikant större sjuklighet ($0.001 < P < 0.01$) för daghemsgruppen B i förhållande till de tre övriga daghemsgrupperna.

Jämförelse mellan sjukligheten under de olika perioderna

Relationstalen för varje period ha sammanställts i figur 3 för det tillsammansantagna daghemsmaterialet i förhållande till samtliga kontrollbarn.

Figuren visar ingen påtaglig säsongvariation för de olika infektionerna varken bland daghems- eller bland kontrollbarn.

Komplikationer till de katarrala luftvägsinfektionerna

Av komplikationerna har fallen av öroninflammation berörts och speciellt bland koltbarnen var frekvensen av dessa infek-

tioner högre än bland kontrollbarnen. Ett antal fall av inflammation i näsans bihålor har även förekommit och dessa har fördelat sig på ungefär samma sätt som öroninflammationerna på de olika barngrupperna. Tre allvarliga sjukdomsfall av annan karaktär inträffade även, varav två bland daghemsbarnen och ett bland kontrollbarnen.

I grupp Ce insjuknade i november månad två flickor i akut njurinflammation i anslutning till öroninflammation. Sjukdomsförloppet var emellertid i båda fallen gynnsamt — sjukhusvistelsen var i båda fallen 18 dagar, och efter en konvalescens på en månad resp. 6 veckor voro barnen åter på daghemmet.

Bland kontrollbarnen insjuknade en flicka tillhörande grupp Ck i början av oktober i en svårartad halsfluss, som utvecklade sig till lunginflammation, lungsäcksinflammation, öroninflammation och allmän blodförgiftning. Hon vistades 43 dagar på sjukhus och hade långvarig konvalescens.

Viktbestämningar

Viktbestämningar har utförts på ett begränsat material, men har knappast gett något resultat, varav man kan draga några säkra slutsatser. Beträffande blodvärdena med avseende på blodfärgämnet hemoglobin föreligger obetydligt bättre värden för kontrollbarnen, men några fall av blodbrist har inte förekommit bland de observerade barnen.

Sänkningsreaktionen har studerats med mikrometod. Något förhöjda värden påvisades hos såväl daghems- som kontrollbarn, dock mest uttalat hos de förra.

Resultat av de bakteriologiska undersökningarna

Svalg- och näsprov

Vid granskning av resultaten av odlingarna visade det sig att pneumokocker och hemolytiska streptokocker synbarligen spe-

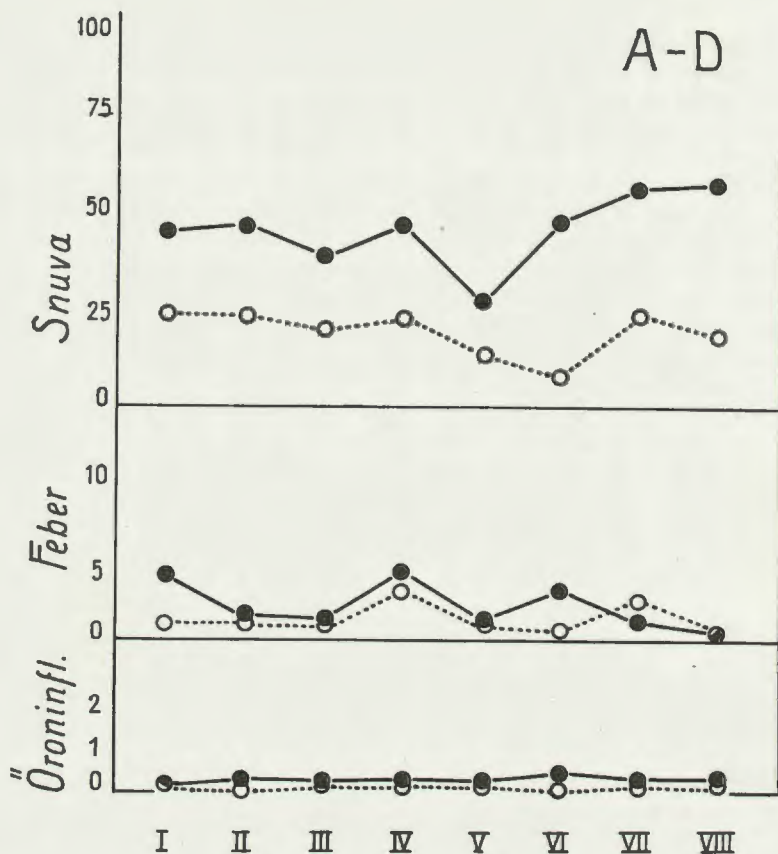

Fig. 3. Diagram visande totalsjukligheten för snuva, feber och öroninflammation under perioderna I—VIII bland Stora Essingens daghemsbarn (heldragen linje) och kontrollbarn (prickad linje).

lat den största rollen som sjukdomsorsakande bakterier. Fynden av dessa bakterier på daghemsbarnen redovisas i figurerna 4—7. De upptagna diagram över bakterieförekomst hos varje barn under de olika perioderna. En period representeras för de olika barnen av minst ett dubbelprov, men undersökningarna under en och samma period kan uppgå till ett flertal dubbelprov, om barnet varit sjuk under denna period.

Figur 4 visar, att spädbarnen varit bärare av ett tämligen begränsat antal pneumokocktyper med dominans för typerna 19, 6 och 9. Period II karakteriseras av förekomst av fyra smittspridare av pneumo-

kocker men ingen av streptokocker. De aktuella typerna under perioderna I och II, pneumokocktyperna 19 och 9 återfinnas i damm och på leksaker.

B-gruppen, koltbarnen, är som framgår av figur 5 särskilt hemsökta av pneumokocker typ 6 med särskilt riklig förekomst av dessa bakterier under perioderna I och II. Två fall av öroninflammation orsakas även av denna typ. En del barn illustrerar även hur envist en bakterietyp kan hålla sig kvar, t.ex. barnen B5, B7 m.fl. De hemolyserande streptokockerna är även rikt företrädade, trots att typiska streptokockinfektioner är ovanliga i denna grupp. Leksaker är förorenade med typ 6 under I

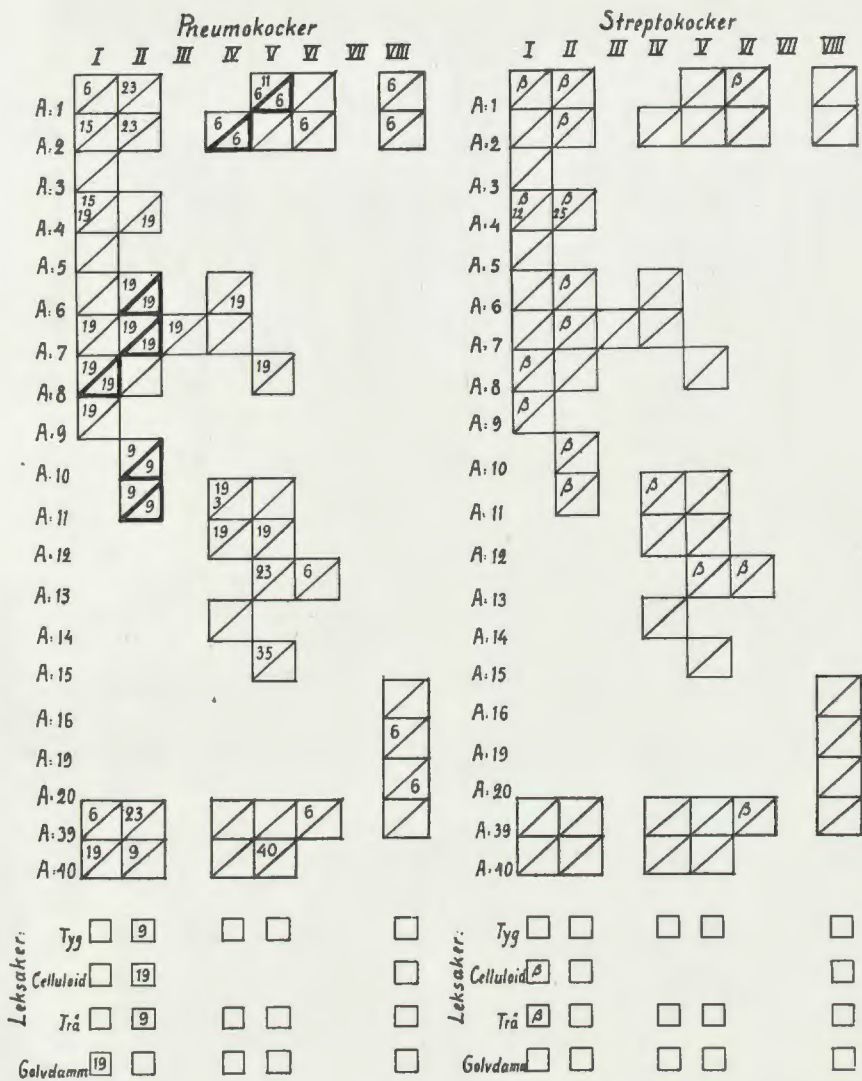

Fig. 4. Förekomst av pneumokocker och hemolyserande streptokocker hos barngrupp A tillhörande Stora Essingens daghem. Varje ruta ger resultaten från provtagning under en undersökningsperiod. Siffrorna ange pneumokock- eller streptokocktyper, β anger streptokocker, som icke kunnat typas. Siffror i övre vänstra triangeln anger att bakterierna påträffats i svalg- eller näsprov, siffror i nedre högra triangeln, som omgives med tjockt dragna linjer anger, att bakterierna påträffats på kläder eller händerna. I senare fallet är barnet ansett som spridare av smitta, i förra endast som bärare.

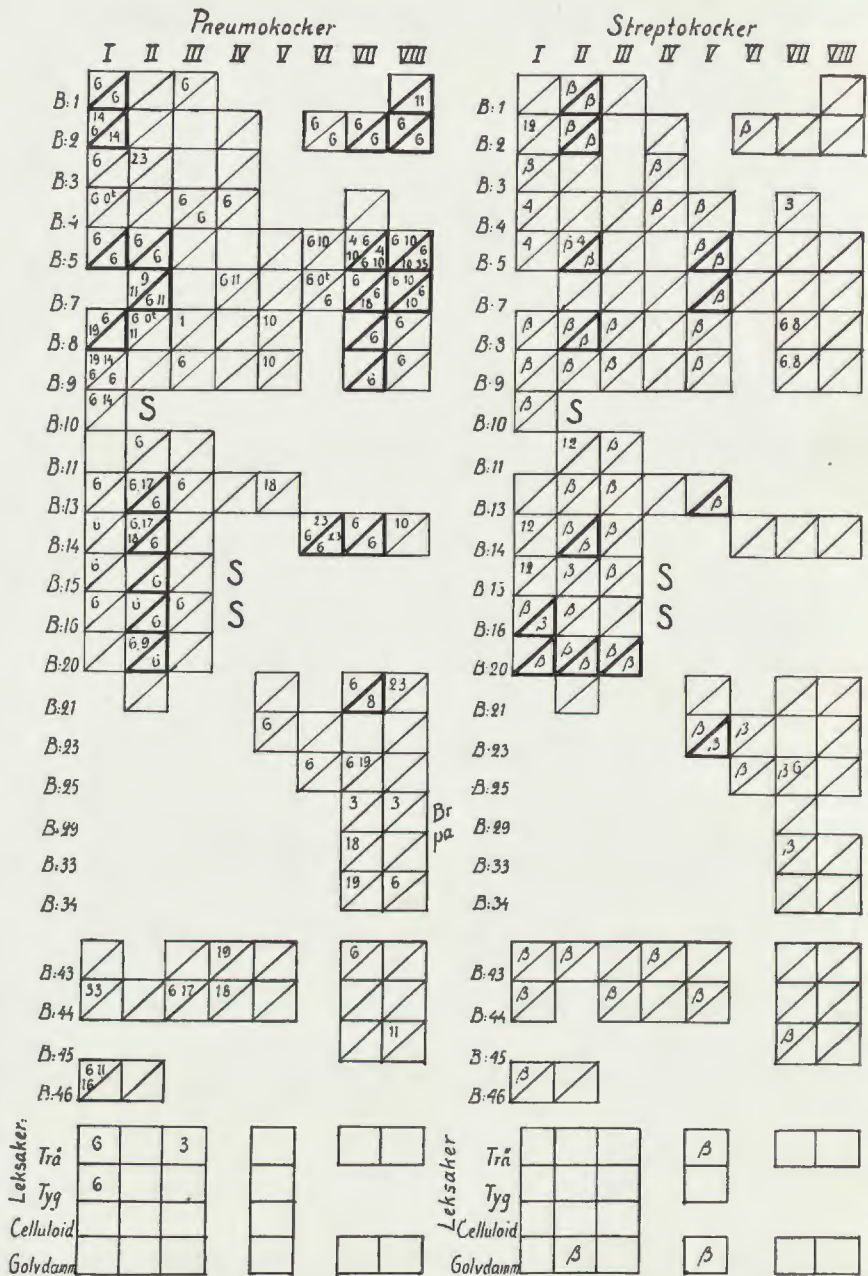

Fig. 5. Förekomst av pneumokocker och hemolyserande streptokocker hos barngrupp B tillhörande Stora Essingens daghem. (Teckenförklaring se fig. 4).

Tab. 5. Förekomst av pneumokocker, β -streptokocker och aureus stafylokocker samt negativa prov vid undersökningar av svalg- och näsprov från daghemsbarnen på Stora Essingen med ett dubbelprov under resp. undersökningsperioderna II, III, V, VI och VII.

Grupper	Perioder	Antal barn	Daghemsbarn													Pneumockbärare	Bärare av β -streptokocker	Bärare av stafylokocker	Icke smittbärare
			Pneumokocktyper																
			6	7	8	9	10	11	14	17	18	19	23	ö					
A _e	II	9			2								1	3	2	7	5	4	1
	III	7	1													5	1	2	0
	V	4	2											1	1	4	1	3 ^x	0
	VI	2	1													1	1	1	1
	VII	7	4													4	2	2	2
	Summa		8		2								1	8	3	24	7	10	6
B _e	II	16	5			1		1				3			1	7	7	4	4
	III	12	6 ^x									1			1	7	8 ^{xx}	5 ^{xx}	1 ^{xxx}
	V	6	5 ^x													5	3	2	0
	VI	8	4	1		1							2		1	7	3	4	0 ^{xx}
	VII	18	5			1							1	3	1	9	5	1	7
	Summa		25	1	1	2	1			4	3	3	1	4	35	26	16	12	
C _e	II	16	4				3	2	1				1	2	10	9 ^{xx}	6 ^x	2	
	III	19	1		2										3	13 ^x	1	6	
	V	12				1					1	3			5	7 ^x	1	2	
	VI	5	3			3									4	4 ^{xx}	2	0	
	VII	8				7 ^{xx}	1				2	2			8	5 ^{xx}	1	0 ^{xx}	
	Summa		8	2	14	3	1	1	6	2	3	30	38	10	10				
D _e	II	17	3	7	3	1			7 ^x						16	16	7		
	III	16	7 ^{xx}	1	5				1	2		1			10	12	1	2	
	V	12	3		1						1				5	5	4	2	
	VI	17	12 ^{xx}	2								1			13	4	7	1	
	VII	17	4	1	3	2		3		1					12	5	5	2	
	Summa		29	8	3	12	3	11	2	3	1	56	42	24	7				

ö = övriga pneumokocktyper

xxx = $P < 0,001$

xx = $0,001 < P < 0,01$

x = $0,01 < P < 0,05$

perioden och streptokocker finnas på lek-saker och i dammet under perioderna II och V.

C-gruppen, 3—4 åringarna, (figur 6) visar ganska likartade förhållanden som B-gruppen. Man kan lägga märke till anhopningen av typ 11 pneumokocker under VIII perioden samt förekomsten i större utsträckning än hos de yngre grupperna av typningsbara streptokocker. Så före-

kommer sålunda streptokocktyperna 12, 14 och 25 hos ett flertal barn.

Beträffande de äldsta barnen lägger man märke till den starka koncentreringen av typ 17 och i någon mån av typ 7 pneumokocker till II perioden. Man torde vara berättigad att tala om en endemi och detta gäller i ungefär samma grad om typ 6 under VI perioden. Detta avspeglar sig i förekomst av typ 7 och 17 pneumokocker

Tab. 6. Förekomst av pneumokocker, β -streptokocker och aureus stafylokocker samt negativa prov vid undersökning av svalg- och näsprov från kontrollbarnen på Stora Essingen med ett dubbelprov under resp. undersökningsperioderna II, III, V, VI och VII.

Grupper	Perioder	Antal barn	Kontrollbarn													Pneumokockbärande	Bärande av β -streptokocker	Bärande av stafylokocker	Icke smittbärande	
			Pneumokocktyper																	
			6	7	8	9	10	11	14	17	18	19	23	ö						
A _k	II	9																		
	III	12	I											2		I	4	I	I	3
	V	11				I								5		3	7	0	2	5
	VI	11	I										I	I		3	5	I	I	6
	VII	8	4	I										I		6	6	I	3	4
	Summa		I	I									I	I	3	4	I		3	
	Summa		7	I	2								I	10	10	26	4	7	21	
B _k	II	20	4				I	I					2	I	7	13	7	7	4	
	III	15											I		I	2	2	I	11	
	V	14	2													4	3	3	7	
	VI	16	4	I			I						I		I	5	3	3	10	
	VII	13	5	I				I							I	8	5	2	3	
	Summa		15	2	2	3						4	I	I	9	32	20	16	35	
C _k	II	14	2													8	3	3	4	
	III	12					2							2	4	8	2	2	8	
	V	12	3	I			I						2		I	7	I		5	
	VI	12	5												I	6	I		6	
	VII	10	I		2								I			4		2	6	
	Summa		11	I	2	3						2	3	6	25	7	7	29		
D _k	II	18											I	I	I	10	11	11	12	
	III	15											I	I	3	3	8	7	7	3
	V	15	I	I									I	I	2	6	8	6	2	
	VI	17	3	I										2		I	6	8	7	I
	VII	17	2		2									2	2	I	2	9	7	3
	Summa		6	4	4	3		3				3	7	6	2	17	40	41	38	9

ö = övriga pneumokocktyper

resp. typ 6 på leksaker och i damm under dessa perioder. Man frapperas även av att vissa barn kan vara bärare och spridare av ända upp till fem bakterietyper samtidigt såsom är fallet med D₄, som sprider pneumokocktyperna 7, 10, 35, 39 samt streptokocktyp 12. Bland streptokockerna dominerar denna typ 12 särskilt under II perioden.

En jämförelse av bakteriefynden hos daghemsbarnen och kontrollbarnen har gett resultat, som återfinnas i tabellerna 5 och 6. Dubbelprov tagna på kontrollbarnen ha

jämförts med prov från daghemsbarnen tagna vid samma tider.

Tabellerna visa att det inte råder någon väsentlig skillnad mellan de bakterietyper, som återfinnas hos daghemsbarnen och dem, som förekommer bland kontrollbarnen. I båda grupperna dominerar bland pneumokockerna typ 6 och typ 19. Vissa skillnader, som torde ha samband med daghemsförhållandena, kan dock förmärkas speciellt ur kvantitativ synpunkt. Sålunda finns det flera kontrollbarn som är helt fria från de aktuella bakterierna. Det sy-

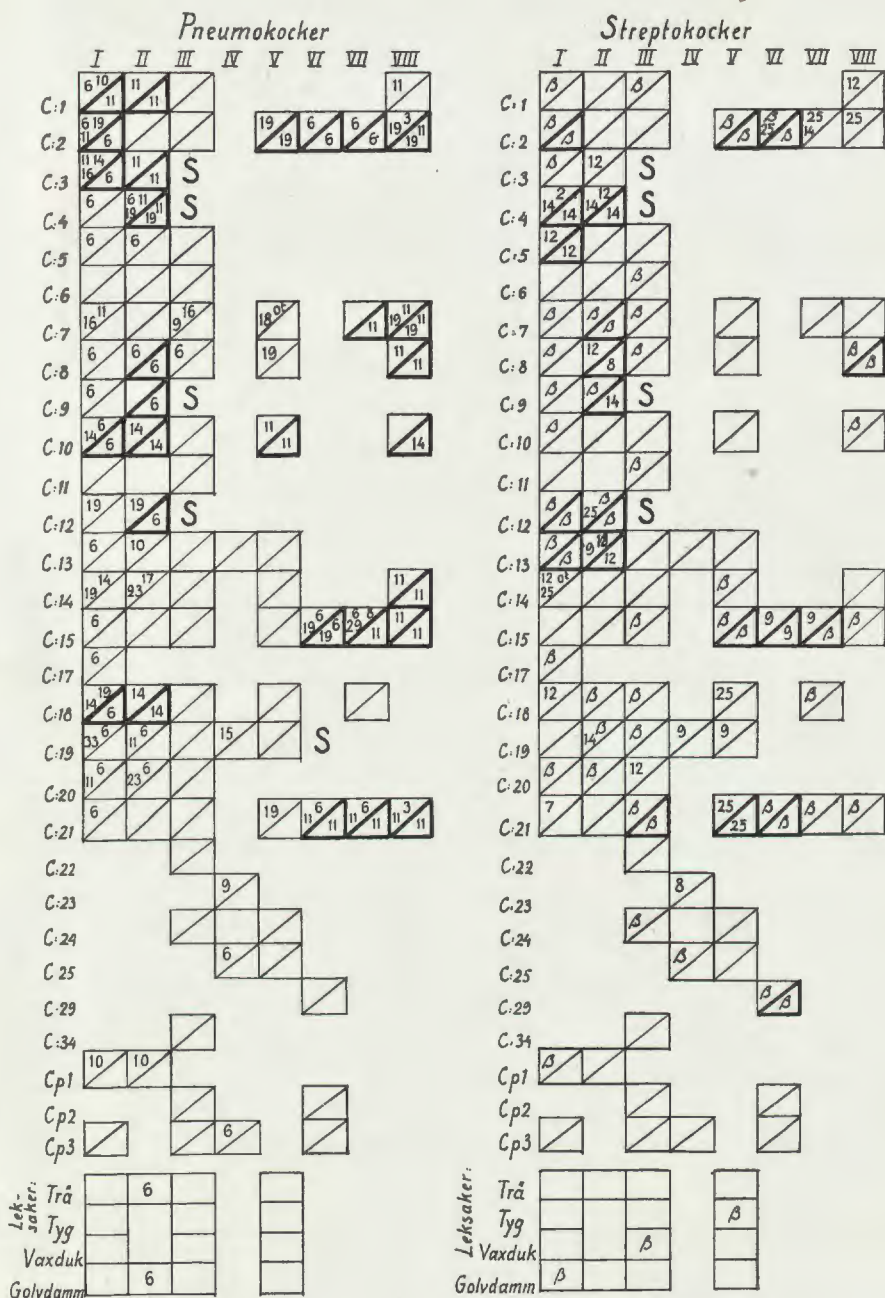

Fig. 6. Förekomst av pneumokocker och hemolyserande streptokocker hos barngrupp C tillhörande Stora Essingens daghem. (Teckenförklaring se fig. 4).

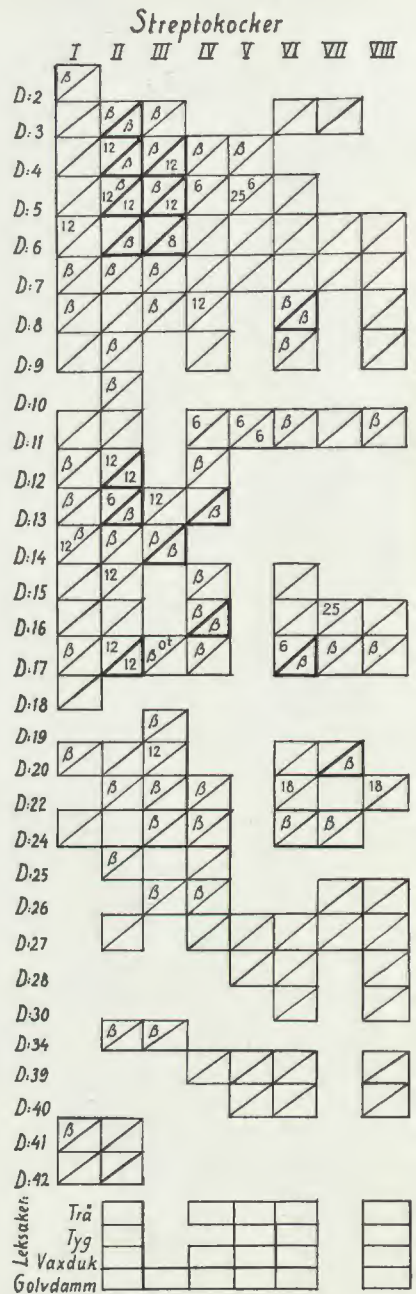
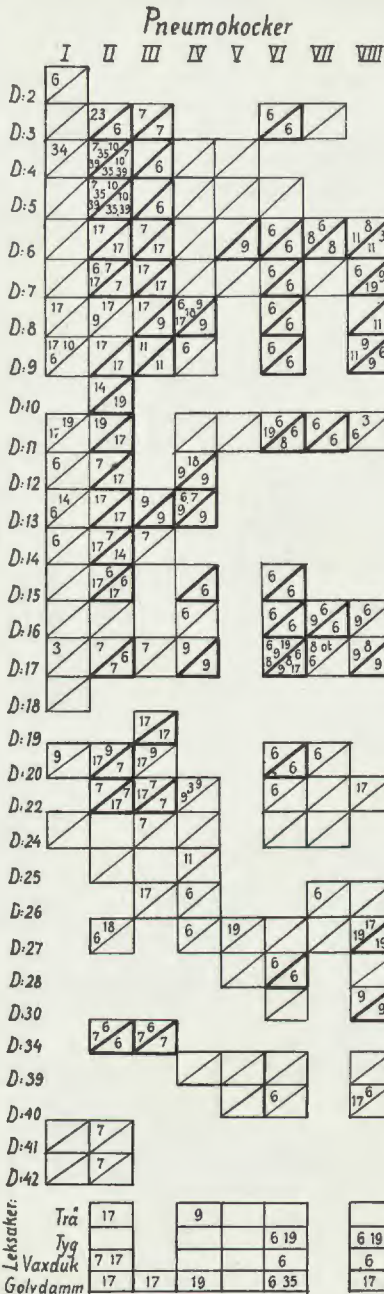

Fig. 7. Förekomst av pneumokocker och hemolyserande streptokocker hos barngrupp D tillhörande Stora Essingens daghem. (Teckenförklaring se fig. 4).

nes vara en genomgående tendens, som framgår av ett studium av kolumnerna »Icke smittbärare». För gruppen B, perioderna IV och V samt för grupp C, period VII kan detta bekräftas genom statistisk signifikans. Antalet streptokockbärare samt antalet bärare av de mest aktuella pneumokocktyperna äro under vissa perioder större bland daghemsbarnen än bland kontrollbarnen. Den epidemiska anhopning av vissa pneumokocktyper, som visas i figurerna 4—7, får en statistisk bekräftelse genom tabellerna 5 och 6. Detta gäller för anhopningen av typ 6 pneumokocker i B-gruppen under period III samt i D-gruppen under perioderna III och VI. Detsamma gäller även för typ 17 i D-gruppen under period II.

Bakterier i luften

Bakteriehalten i luften analyserades genom serieförsök var 5 minut under en dag för att studera inverkan av de olika rörelsemomenten i barnens dag på föroeningen av luften med bakterier. Vissa tydliga diagram kommer här att visas och beskrivas.

Figur 8 visar en dag i januari inom grupp B. Redan kl. 9.10 när försöket börjar leker barnen i rummet, och bakteriehalten är hög och blir allt högre ju längre leken pågår. Kl. 11.20 utrymmes rummet för vädring, vilket snabbt sänker bakterieantalet till ner mot 100 bakterier per 100 liter luft. Så åter barnen med bakterieökning som följd. Därefter vädras åny och rummet står tomt mellan 12.40 och 14.45. Vi ser hur bakteriehalten når minimivärden för att åter raskt stiga, när barnen kommer in och leker. Mot kvällen blir rummet åter tomt och bakterierna avtar i antal. Ett flertal sådana försök har gjorts, som bekräftar dessa iakttagelser. Hur mycket gynnsammare situationen ter sig i maj visar figur 9 också i B-gruppen.

Fönstren står öppna hela dagen i lekrummet. Barnen är ute under morgontimmarna och komma in för att äta kl. 12.15. Kl. 13.00 sova de för öppet fönster, leka en stund och gå därefter hem. Antalet luft-

bakterier är hela tiden litet, ibland mycket litet. Den ljusa bilden förmörkas dock åtskilligt om man erinrar sig det förhållandet, att sjukligheten visade särskilt under försommaren höga siffror. Det är tydligt att frisk luft allena inte hindrar mot smitta.

Undersökningen på förekomst av hemolyserande streptokocker gjordes vid ett par tillfällen även i form av dagskurvor. Försökstiden var $\frac{1}{2}$ timme per platta. Resultaten framgår av tabell 7.

I A-gruppen den 7 mars och i samtliga övriga grupper förekomma streptokocker speciellt under lektimmarna och särskilt i grupp C uppträda de i ganska stort antal. Det kan även noteras t.ex. den 5 mars kl. 11.45—12.15 i B-gruppen att luften kan vara förorenad med hemolyserande streptokocker även under vädring och när rummet är tomt.

Bakterier på leksaker och i damm

Bakterieförekomsten på leksaker och i damm har redan berörts. Speciellt vid anhopning av vissa bakterietyper bland barnen och vid förekomst av spridare återfinnes de aktuella bakterierna på olika leksaker liksom i dammet. Figurerna 4—7 åskådliggör detta.

Jämförelse mellan sjuklighet och bakterieförekomst

De resultat, som framlagts, visar att daghemsbarnen, speciellt de yngre är sjukare än kontrollbarnen. Bakteriologiskt föreligger viss skillnad ur kvantitativ synpunkt mellan daghemsbarn och kontrollbarn men den större sjukligheten hos de förra avspeglar sig framför allt även genom att kontrollbarnen är till större antal helt fria från de sjukdomsalstrande bakterierna. Det föreligger även en anhopning av vissa bakterietyper hos vissa daghemsgrupper, som tyder på att en smittväg av bakterien i fråga gått genom gruppen under den aktuella perioden.

Tab. 7. Antal kolonier av hemolyserande streptokocker på gentianaviolettplatta efter
genomsugning i 1000 liter luft bestämt med luftbakterieräkning enligt Bourdillon.

Grupp Datum	A 13/1		A 7/3		B 3/1		B 4/3		C 9/1		C 5/3		D 20/1		D 6/3	
	β	R	β	R	β	R	β	R	β	R	β	R	β	R	β	R
Tid																
9.15—9.45	0	A	0	A	2	A	0	A	4	A	0	A	0	A	0	A
9.45—10.15	0	B	0	A.B	1	B	0	D.E	0	(A)	0	A.B.E	0	A	2	A
10.15—10.45	0	B	1	B.D	1	A	0	D.E	0	(A)	0	D.E	5	A	0	A
10.45—11.15	0	C.D	1	C	2	A.E	0	D.E	8-12	(A)	0	D.E	0	A.E	1	E.D
11.15—11.45	0	C	0	C	1	E.D	0	D.E	1	A	0	D.E	1	E.A	4	E.D
11.45—12.15	0	C	0	C	1	E.D	0	E.B	1	A.B	1	A	1	A.B	1	A.B
12.15—12.45	0	C	0	C	3	B	0	B	1	B	1	B	3	A.B	2	B.C
12.45—13.15	0	A.C	1	A.C	0	B	1	B	1	B	2	B	3	B.C	2	B.C
13.15—13.45	0	A	1	A	3	B.D	0	B.D	?	E	0	B.D	0	C	0	C.D
13.45—14.15	0	B	1	A	0	D.E	0	D.E	0	E	0	D.E	0	C	0	D
14.15—14.45	0	B	2	B	0	D.E	0	D.E	0	E	0	D	0	C	0	C
14.45—15.15	0	B	0	A.B	0	E	0	D.E	0	E	1	E	1	C.D	0	C
15.15—15.45	0	B.C	2	A	0	E	0	E	0	E.A	0	E.A.D	0	A	0	C.A
15.45—16.15	0	A.C	0	A.C	4	A.B	0	E.B	1	A	5	A	1	A.B	1	A.B
16.15—16.45	0	A.C	0	A.C	2	B.D	1	B.A.D	8-10	A.B	19	B.A	0	A	0	B.A
							0	A			5	A	2		2	A

β = antalet β -streptokockkolonier

R = rörelsemoment

A = lek

B = mäلتid

C = sömn

D = vädring

E = rummet tomt

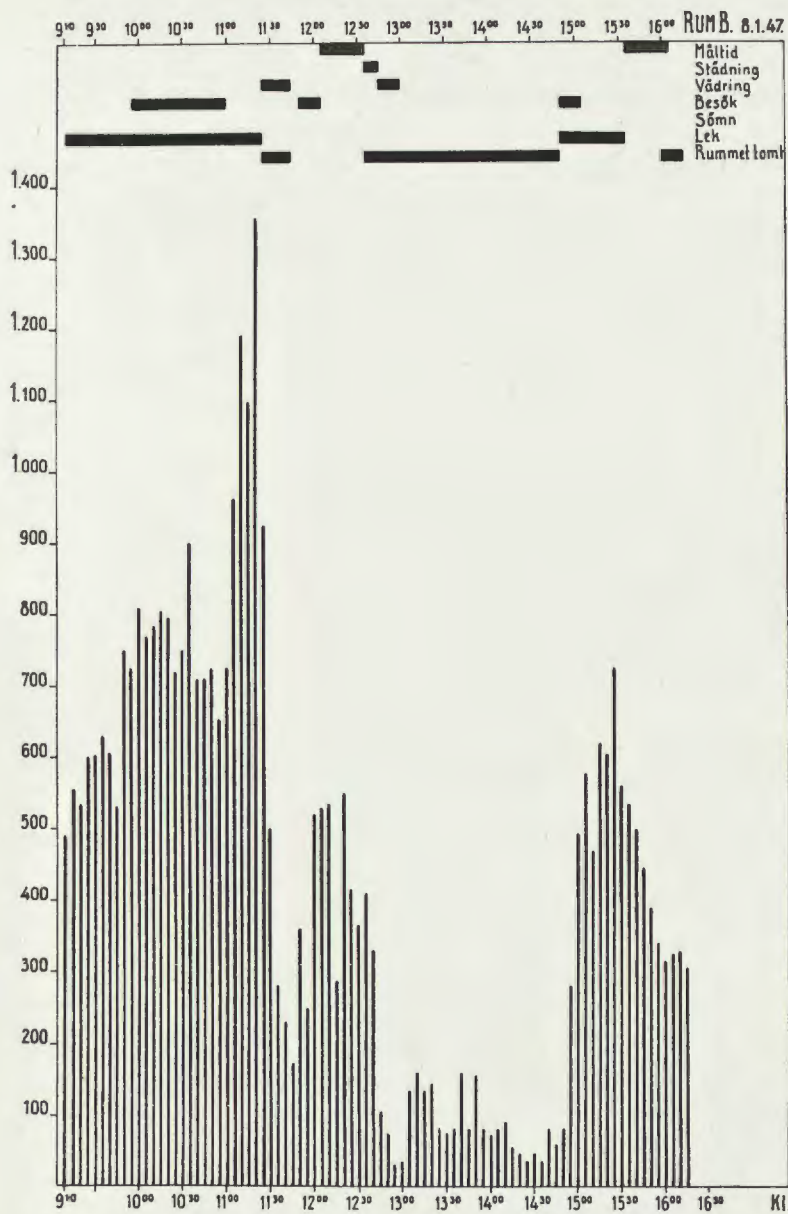

Fig. 8. Bestämning av totalantalet bakterier i luften utförd med Bourdillonapparat. Vertikala siffror anger antalet bakterier per 100 liter luft. Horisontala siffror markerar tiden på dagen. Svarta fälten anger de olika rörelsemomenten.

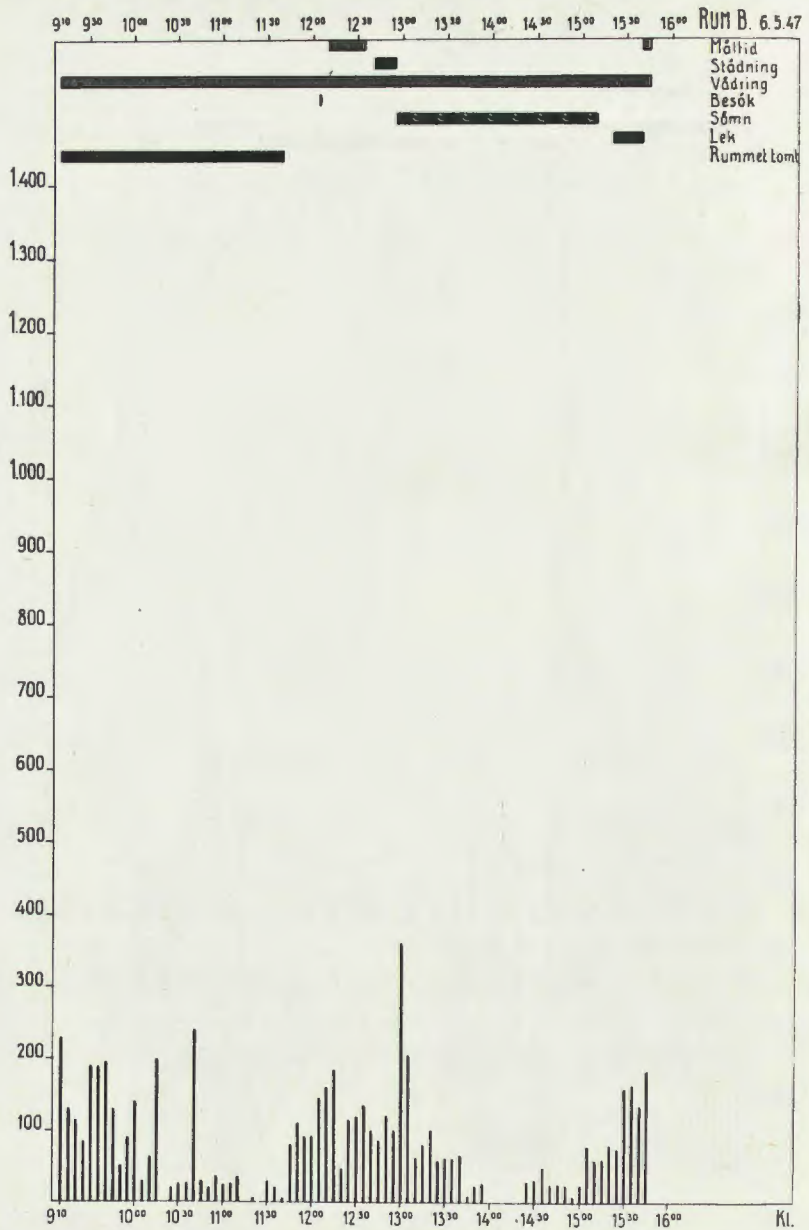

Fig. 9. Bestämning av totalantalet bakterier i luften utfört med Bourdillonapparat. Textförklaring se fig. 8.

Undersökningarnas uppläggning

I samband med det förslag om fortsatta infektionsundersökningar som framlades av 1946 års kommitté för den halvöppna barnvården våren 1947 framhöll jag i en PM till kommittén följande synpunkter på de under 1946—47 genomförda undersökningarna.

»Vid dessa undersökningar har eftersträvat att erhålla en uppfattning om livet på daghemmet under vanliga förhållanden, således utan den speciella läkaruppsikt, som nu förelegat. Några speciella ingripanden från försöksledningens sida, att utöver det vanliga begränsa förekomsten av infekterade barn på daghemmet har därför icke gjorts.

De föreliggande undersökningarna visa med all klarhet, att det föreligger väsentligen två medicinskt viktiga problem vid försök att förbättra hälsotillståndet bland daghemsbarn. För det första måste en strävan göras att höja daghemmets allmänna hygieniska standard. Sålunda måste olika bakteriebekämpande åtgärder utprövas, som tar sikte på förbättrade ventilations- och ljusförhållanden. Det förefaller även sannolikt att innetemperaturen samt luftens relativa fuktighet i rummen kan vara mera ändamålsenlig ur hälsosynpunkt än som nu är fallet.

För det andra måste noggrant tillses att regeln följes, att barn, som visa tecken på snuva eller annan förkylningssjukdom, icke under några förhållanden må mottagas på daghem. Denna fråga har såväl medicinsk som social anknytning och inverkar förutom på hälsotillståndet på daghemmet även på de enskilda familjernas ekonomiska förhållanden samt på arbetsplatserna.

Försöken att genomföra en allmän förbättring av de hygieniska förhållandena inom daghemsverksamheten komma delvis att kunna genomföras på grundval av resultat, som vunnits dels genom nu genomförda försök inom daghemsverksamheten,

dels genom tidigare vunna erfarenheter här i Sverige och framförallt i USA. Sålunda är avsikten att göra försök med särskilt utprövat ultraviolett ljus såsom ljuskälla i rummen i syfte att minska infektionsriskerna och samtidigt höja barnens allmänna hälsotillstånd. Svenska försök med denna ultraviolettbelysning ha utförts av Ronge på skolbarn med uppmuntrande resultat. Han har ansett sig finna, att barn, som undervisats i sådana skolsalar, där denna belysning använts, varit friskare och visat en bättre kroppslig utveckling än de barn, som undervisats i skolsalar med vanlig belysning. Preliminära laboratorieförsök synas även tyda på att denna ljuskälla skulle ha viss förmåga att döda i luften omkringsvävande bakterier. Dessa försök ha nu kommit så långt, att man även kan vistas i rum med denna belysningskälla utan att använda särskilda skyddsglasögon. Någon risk för överdosering av ultraviolett ljus föreligger icke. Undersökningarna ha utförts vid fysiologiska institutionen i Uppsala och såväl institutionens föreståndare, professor T. Teorell, som dr Ronge ha lovat att ställa sin sakkunskap till förfogande vid försök att utpröva värdet av detta belysningssystem inom daghemsverksamheten.

Det är ett sedan länge känt förhållande, att luften i våra bostäder på grund av centralvärmens är torr särskilt vintertid. Detta medför hög dammhalt i luften och även möjligen en nedsättning av motståndskraften mot luftvägsinfektioner hos de personer, som vistas i rummet, genom uttorkning av luftvägarnas slemhinnor. Den torra luften torde även i andra avseenden inverka menligt på hälsotillståndet, ehuru man härvid icke kan peka på några särskilda angreppspunkter för den skada, som orsakas organismen. Man talar om viss behaglighetszon beträffande luftfuktigheten. Denna zon uppnås sällan i svenska bostäder vintertid. Det är därför möjligt, att hälsotillståndet inom daghemsverksamhe-

ten även kan höjas, om man genom särskilda åtgärder förmår att höja rummens relativa luftfuktighet till denna behaglighetzon, och detta bör kunna ske i ännu mer utpräglad grad, om man samtidigt genom ändamålsenlig ventilation åstadkommer renare luft. Några förut utprovade metoder finnas icke anvisade för dessa ändamål, utan man kommer här att få pröva sig fram. Den planlagda försöksverksamheten kan även här påräkna professor Teorell såsom vetenskaplig rådgivare.

Som ovan framhållits synes barnens hälsotillstånd inom daghemsverksamheten i hög grad befrämjas av att infekterade barn icke mottagas för vård på daghemmen. Det har emellertid visat sig förenat med rätt stora svårigheter att kunna genomföra denna princip tillräckligt rationellt. Ofta har den icke kunnat genomföras, därför att sjuka barn i vissa fall icke kunnat erhålla vård i hemmet, då modern av ekonomiska eller andra skäl har arbete utom hemmet. I dessa fall ligger den medicinska problemställningen klarlagd, men de sociala verkningarna, som uppkomma på grund av de erforderliga medicinska åtgärderna, synas svåröverskådliga. Dessa problem fordra således en social utredning, om en lösning skall kunna nås, som är rationell såväl ur medicinsk som social synpunkt.

För att kunna belysa de olika frågeställningar, som ovan framlagts, torde undersökningsverksamheten för kommande budgetår lämpligen förläggas till fyra medelstora daghem fördelade på två par. De planerade åtgärderna genomföras vid ett daghem i varje par och ett daghem tjänar som kontroll för de insatta åtgärderna. Forskningsverksamheten för budgetåret 1947/48 inom den halvöppna barnavården skulle sålunda utvidgas och fortsättas efter följande riktlinjer.

1. Vid ett daghem genomföres strängt principen, att barn, som lida av akut luftvägsinfektion, icke mottagas för vård på daghemmet. Barnen skola efter amerikanskt mönster varje morgon undersökas i

moderns närvaro av läkare eller av institutionens sköterska, och är barnet förkyllt, måste modern återföra det till hemmet. Inspektionen av barnen företages i ett särskilt undersökningsrum och barnen släppas ej samman med andra barn, förrän de passerat denna »sluss».

De sociala konsekvenserna av dessa åtgärder studeras både med avseende på deras inverkan på den enskilda familjens levnadsförhållanden och såsom ett arbetsmarknadsproblem.

2. Vid ett jämbördigt daghem vidtagas inga speciella åtgärder, utan sjuka barn skickas hem i den omfattning, som sker enligt nu gängse praxis.

3. Det andra daghemsparet användes för försök att skapa ett ur hygienisk synpunkt »idealdaghem». Förutom att man vid ett av dessa daghem följer principen att icke mottaga barn med akuta luftvägsinfektioner, vidtagas ytterligare åtgärder, som syfta till att höja daghemmets hygieniska standard och för vilka en redogörelse lämnats ovan.

Syftet är således att i detta daghem kunna genomföra en regim, så att infektionerna bland barnen hållas nere vid lägsta möjliga nivå, vilket även skulle medföra, att antalet sjukdagar för barnen tillhörande denna daghemsgrupp, skulle bliva den lägsta inom försöksverksamheten.

4. Ett jämbördigt daghem drives även inom detta daghemspår efter nu gängse praxis såsom kontroll.

Den medicinska undersökningsverksamheten kommer att omfatta en kontinuerlig läkarkontroll av barnens hälsotillstånd med klinisk analys av de sjukdomar, som uppträda. I det senare avseendet kommer sjukdomsförlopp och uppträdande symtom att följas i detalj. Bakteriologisk diagnostik kommer att användas i den mån så erfordras för den kliniska bedömningen av fallen. Barn, som från daghemmen hänvisas till vård i hemmen, komma att erhålla läkaruppsikt genom hembesök av undersökningsläkare och sköterskor.

Personalbehovet för dessa undersökningar hade beräknats sålunda.

Varje daghemspår skall stå under uppsikt av en läkare och därvid disponeras de nu anställda läkarna dr L. Hesselvik samt dr Gunnel Melin. För varje daghemspår måste dessutom disponeras en barnsjuksköterska samt vid varje daghem ett laboratoriebiträde för provtagning och skötsel av apparatur. För biträde med de bakteriologiska undersökningarna vid Statens bakteriologiska laboratorium fordras dessutom två laboratoriebiträden och för

assistans vid de av dr Ronge planerade försöken över belysning, luftfuktighet och ventilation kräves dessutom ett laboratoriebiträde. Vidare erfordras ett kanslibitråde för registrering och såsom sekreterare. Vid nu pågående undersökningar har det visat sig erforderligt att knyta en statistiker samt en örönläkare till undersökningarna. Detta behov kvarstår även för de nu planerade undersökningarna. Vidare erfordras för de sociala utredningarna en person med sociologisk utbildning och med ingående kunskap i arbetsmarknadsfrågor.»

Undersökningar vid daghemmet LM-gården i Midsommarkransen

Punkterna 1 och 2 i detta förslag genomfördes i stort sett efter de planerade riktlinjerna på daghemmet LM-gården, där så väl experiment- och kontrollmaterial kunde erhållas genom att de olika barngrupperna omhändertogs i sektioner av daghemmet utan beröring med varandra. Sålunda funnos två grupper av samtliga åldersklasser, varav varje experimentgrupp kunde undersökas parallellt med en kontrollgrupp. En plan över daghemmet lämnas i figur 10.

Lokaler

Daghemmet är en fristående byggnad omgivet av ett inhägnat område, där barnen leker. Spädbarnen och en koltbarnsgrupp har sina lokaler i ett enplanshus, de övriga grupperna i ett tvåvåningshus. Samtliga avdelningar har entré direkt utifrån och har inga gemensamma utrymmen. Dörrarna mellan avdelningarna hållas låsta. Skötseln av barnen, matordning m.m. följde gängse normer för ett välskött daghem.

Personal

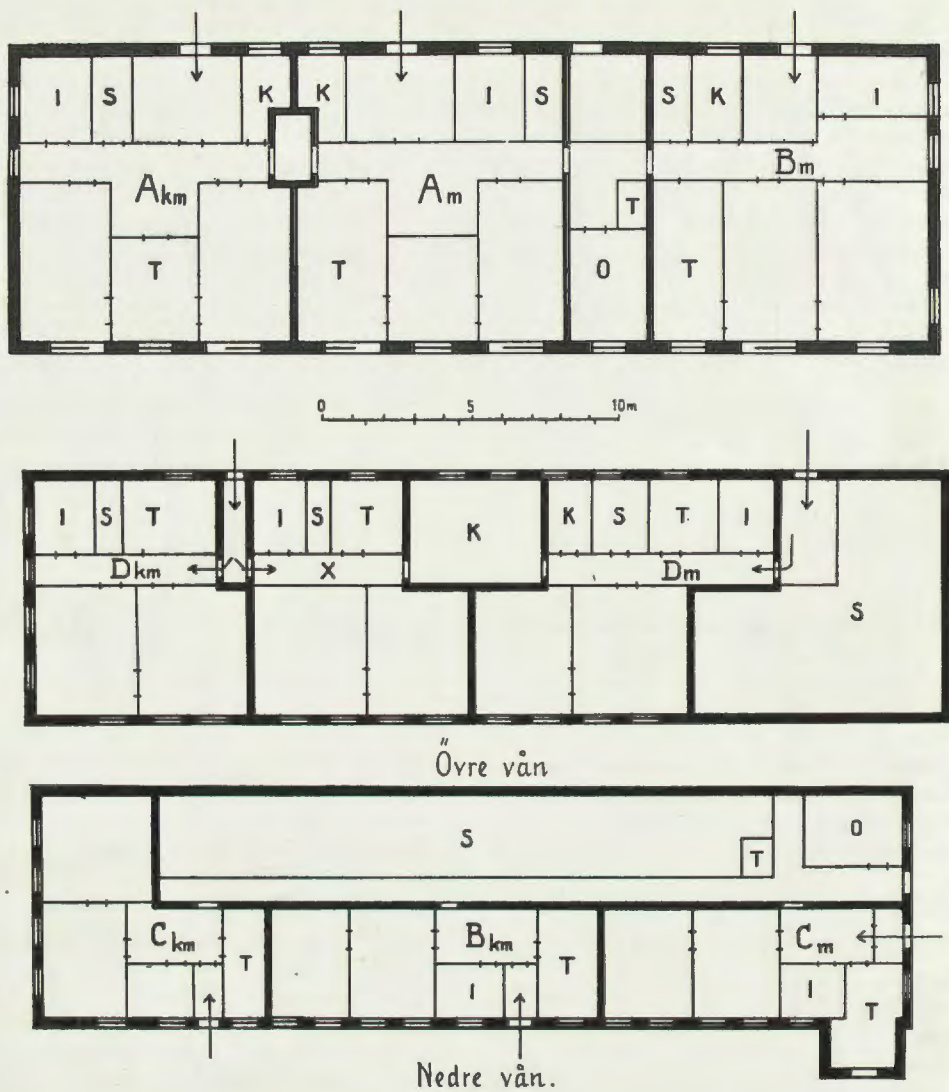
Under undersökningstiden bestod personalen av två föreståndarinnor som förestod var sitt hus. Undersökningen omfattade åtta grupper fyra försöksgrupper A_m —

D_m och fyra kontrollgrupper A_{km} — D_{km} . Dessa motsvarade beträffande åldersfördelning m.m. i stort sett Stora Essingen-daghemmets barngrupper. Placeringen på daghemmet framgår av figur 10. Vid varje grupp tjänstgjorde två barnsköterskor samt för avdelningarna D_m och D_{km} dessutom en barnträdgårdslärarinna och en sjuksköterska och för avdelningarna A och B gemensamt en sjuksköterska. I köket och tvätten tjänstgjorde 4 personer. Sammanlagda personalen var 25 personer.

Undersökningen genomfördes av doktor Hesselvik och två sjuksköterskor samt ett laboratoriebiträde för provtagning. Därjämte tjänstgjorde fröken Stjerna som sociolog samt dr Nilsson som statistiker. Vidare konsulterades örönspecialist vid behov. För hembesök och hemhjälp fanns anställda 1—3 hemsystrar.

Daglig rutin

Daghemmet hölls öppet från kl. 6.30 till 18. Varje barn mottogs på morgnarna i sin speciella avdelning och det var ingen kontakt inomhus mellan de olika gruppernas barn. Vid lek ute, som genomfördes i största möjliga utsträckning var lekplanerna gemensamma och det kunde inte undvikas att barn ur olika grupper i någon mån kom i kontakt med varandra.

- I - isoleringsrum
- T - toalettrum öskötrum
- S - förråd, personalrum m.m.
- K - kök O - förest. exp.

Fig. 10. Våningsplan för daghemmet LM-gården.

Tab. 8. Totalantalet barn fördelade på experimentgrupperna A_m — D_m och kontrollgrup-
perna A_{km} — D_{km} vid daghemmet LM-gården.

	A_m	B_m	C_m	D_m	A_{km}	B_{km}	C_{km}	D_{km}
Pojkar	7	12	14	10	6	9	12	11
Flickor	10	5	11	14	6	4	11	11
Summa	17	17	25	24	12	13	23	22

Material och metoder

Undersökningen omfattade 145 barn och tabell 8 visar totalantalet barn, som deltagit i undersökningen. Barnen tillhörande försöksgrupperna inspekterades dagligen vid ankomsten till daghemmet av läkaren eller någon av sjuksköterskorna. Inspektionen skedde vid närvaro av föräldrarna, innan barnen kommit i kontakt med övriga barn. Vid tecken på förkylning fick barnet återvända hem efter bakteriologisk provtagning. Om föräldrarna hade svårigheter att taga hand om barnet under dagen, fingo de hjälp i hemmet av en hemsyster. Denna åtgärd sattes in speciellt därför att barnen vid undersökningen skickades hem på strängare indikationer än vad som vanligen sker. Dessa åtgärders sociala och ekonomiska följder studerades av undersökningens sociolog, fru Margareta Johansson (se bil. 8).

De bakteriologiska undersökningarna genomfördes i stort sett på samma sätt som vid Stora Essingeundersökningen. Båda gruppernas barn samt personal undersöktes med svalg- och näsprov två gånger i månaden samt oftare när de voro sjuka. Förekomst av sjukdomsalstrande bakterier i luften undersöktes med hjälp av sedimenteringsplattor en gång i veckan.

Kontrollgrupperna undersöktes kliniskt, sociologiskt och bakteriologiskt på samma sätt som experimentgrupperna. Intagning av barn på kontrollavdelningarna skedde helt oberoende av försöksledningen, och frågor om avvisande av barn på grund av smittsamma sjukdomar avgjordes av personalen efter anvisningar av daghemmets ordinarie läkare.

Undersökningarna igångsattes i början

av november 1947 men alla grupper var inte fulltaliga förrän i slutet av denna månad.

Undersökningen avslutades den 15 juni 1948. Daghemmet var stängt för juluppehåll under tiden 24—28 dec. 1947. Iakttagelserna äro sammanförda månadsvis och antalet observationsdagar beräknades på samma sätt som vid Stora Essingeundersökningen och de anförda siffrorna äro relationstalen, dvs. medeltalen är antalet sjukdagar per 100 närvarodagar, när det gäller feber och snuva samt antalet inträffade fall av öroninflammation per 100 närvarodagar.

Resultat av de kliniska undersökningarna

Resultaten av de kliniska undersökningarna framgår av tabell 9. För dem som önskar dessa resultat mer i detalj hänvisas till dr Hesselviks akademiska avhandling.

Tabellen visar beträffande febern det något överraskande resultatet att kontrollgruppen B har lägre sjuklighet än försöksgruppen B. Motsatt tendens föreligger beträffande de övriga grupperna. Man torde emellertid vara berättigad att påstå att den stränga regimen, där alla förkylda barn obönhörligen avvisades, när de kom på morgnarna, icke minskade de allvarigare av dessa förkylningssjukdomar, nämligen dem, som är förbundna med feber. Om man däremot betraktar de lättare infektionerna, vilkas huvudsymtom är snuva, föreligger betydligt högre siffror för kontrollbarnen än för försöksbarnen och detta är mest uttalat i grupperna B och C.

Även i detta materialet kan visas en

Tab. 9. Jämförelse mellan grupperna A_m-D_m och $A_{km}-D_{km}$ vid LM-gården beträffande sjuklighet i feber och snuva samt inträffade fall av öroninflammation (relationstal).

Grupper	Antal dagar med			Antal fall med insjuknanden i
	Feber på		Snuva	
	38°	39°		Öroninflammation
A_m	2,43°	0,64	24,57 ^x	0,07
B_m	3,97°	2,20	30,78 ^{xxx}	0,18
C_m	0,88°	0,33	20,59 ^{xxx}	0,00
D_m	0,70°	0,35	21,04 ^x	0,13
A_m-D_m	1,83°	0,83	23,85 ^{xxx}	0,10°
A_{km}	2,55	1,05	35,86	0,00
B_{km}	2,39	1,12	64,65	0,11
C_{km}	0,93	0,31	52,44	0,27
D_{km}	0,90	0,27	30,74	0,27
$A_{km}-D_{km}$	1,57	0,63	45,01	0,18

Teckenförklaring se tabell 4.

tendens till högre sjuklighet för de yngsta grupperna i förhållande till de äldre, vilket belyses av fig. 11.

En jämförelse mellan de två yngre grupperna dvs. barn under $2\frac{1}{2}$ år och de äldre barnen dvs. mellan $2\frac{1}{2}$ och 6 år beträffande förekomst av feber ger statistisk säkerställd ($P < 0,001$) högre sjuklighet för de yngre barnen såväl för försöks-

kontrollmaterialet. Om man beträffande snuvan jämför B-gruppen med de övriga grupperna föreligger viss större snuvighet ($0,01 < P < 0,05$) för B i försöksmaterialet och statistiskt säkerställd skillnad för kontrollmaterialet ($P < 0,001$).

Resultaten av de sociala undersökningarna vid LM-gården framgå av den till denna rapport fogade bilagan 8.

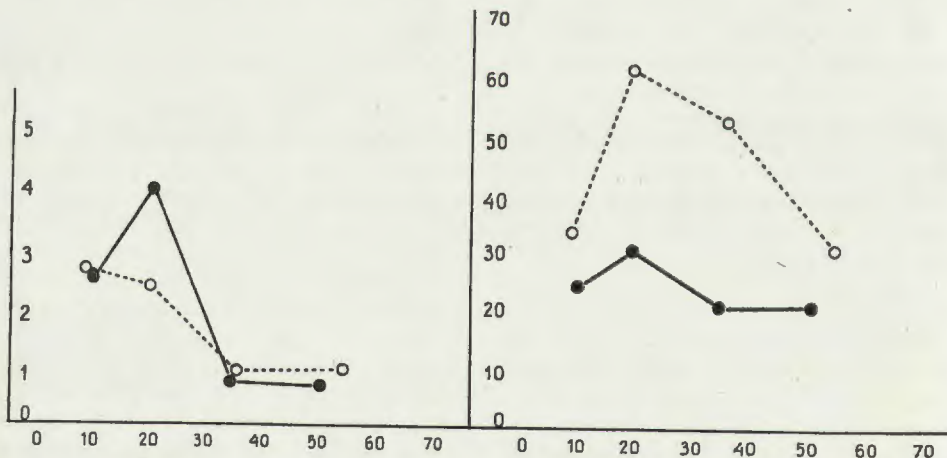

Fig. 11. Diagram visande relationstalen för feber (t.v.) och snuva (t.h.) för de olika åldersgrupperna. Helt dragen linje: grupperna A_m-D_m , prickad linje: grupperna $A_{km}-D_{km}$. Vertikala siffror = relationstal, horisontala siffror = ålder i månader.

Undersökningen vid daghemmet Purpurn i Fredhäll samt Malmgården på Reimersholme

Undersökningens uppläggning

Avsikten var att på daghemmet Purpurn anordna ett »idealdaghem» med installation av luft- och fuktighetsconditionering samt ultraviolettt ljus. Daghemmet Malmgården skulle tjänstgöra som kontrolldaghem. På grund av rådande tidsläge med materialbrist och leveranssvårighet kunde detta program endast genomföras i begränsad omfattning. Sålunda företogs fortlöpande kontroll av luftfuktighet och temperaturförhållanden i lokalerna samt skedde installation av ultraviolettt ljus enligt anvisningar av dr Ronge, som var ledare för denna del av undersökningen.

På båda daghemmen genomfördes klinisk och bakteriologisk kontroll av barnen enligt samma principer, för vilka redogörelse tidigare lämnats.

Lokaler

De båda daghemmens planlösningar framgå av fig. 12 och 13. Barriären på

»Malmgården» hade, som framgår av bilderna, avsevärt mer utrymme till sitt förfogande än barnen på »Purpurn».

På »Purpurn» hade spädbarnen egen ingång och hade under inget tillfälle på dagen kontakt med barnen tillhörande de bägge övriga grupperna. Det förekom emellertid någon gång att personalen passerade genom dörren mellan spädbarns- och kolbarnsavdelningarna. De båda grupperna kunna alltså ej betraktas som i epidemiologisk mening isolerade från varandra.

Lekstugan förfogade ej över någon egen lekplats. Vid utelek besöktes därför olika lekplatser i lekstugans närhet. De olika grupperna blandades aldrig utomhus. Någon nämnvärd kontakt med andra barn förekom ej vid uteleken.

På »Malmgården» hade alla barnen gemensam ingång, men f.ö. voro avdelningarna fullständigt skilda från varandra (se ritningen) och vid intet annat tillfälle av dagen än vid ankomsten på morgonen och

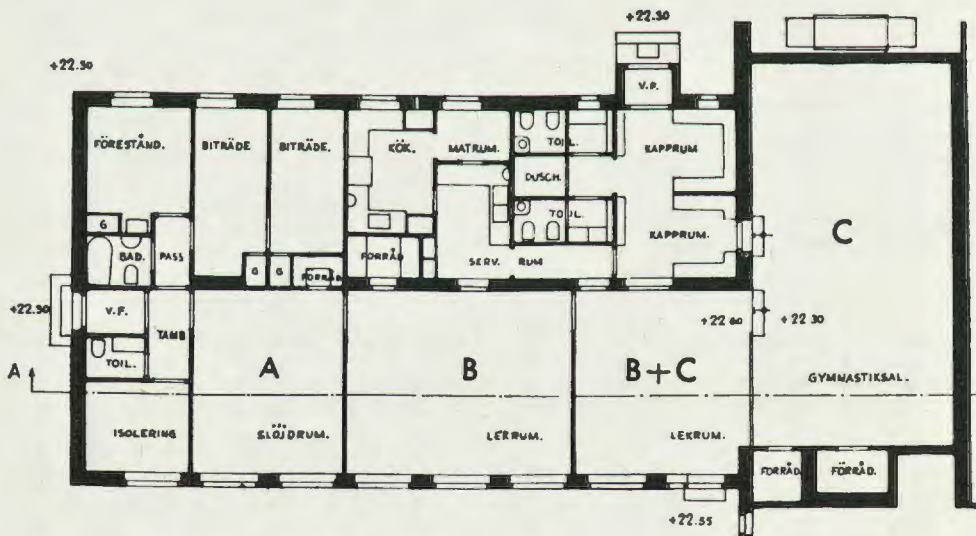

Fig. 12. Våningsplanen i daghemmet Purpurn.

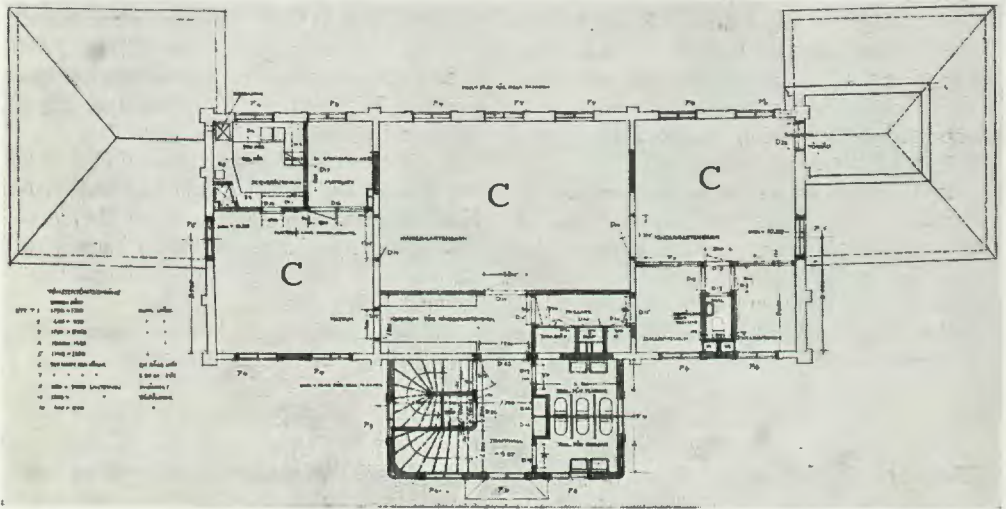
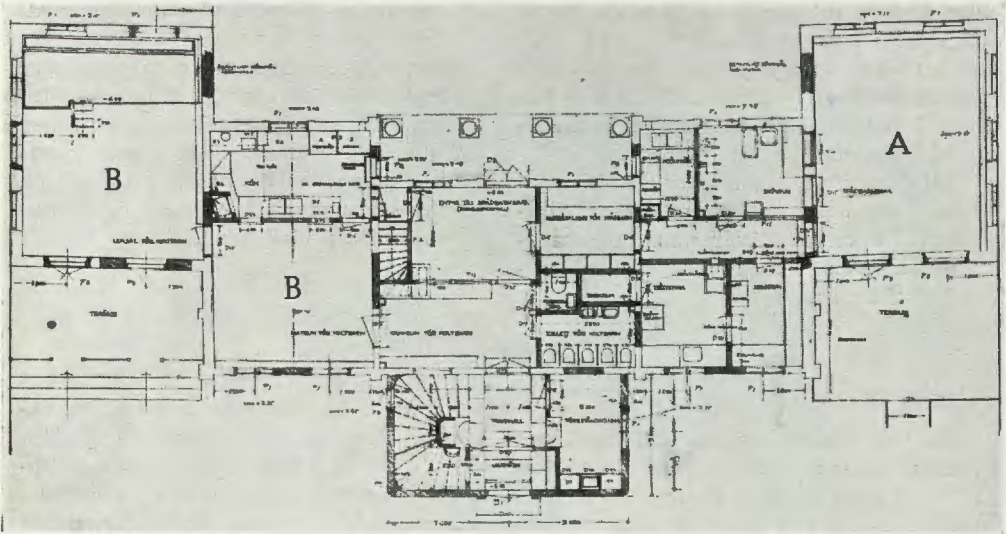

Fig. 13. Våningsplanen i daghemmet Malmgården.

när de gingo hem på eftermiddagen kunde någon kontakt mellan barn tillhörande olika barngrupper förekomma. På den gemensamma lekplatsen lekte aldrig mer än en grupp i taget. När flera grupper samtidigt voro ute, besöktes olika lekplatser i närheten av daghemmet.

Personal

»Purpurn». Personalen bestod av föreståndarinnan, samt under tiden 1 okt.—31 dec. 1947 av en barnträdgårdsläarinna, tre barnsköterskor, en kokerska och en halvtidsanställd städerska, vars arbetstid

Undersökningens genomförande

Kliniska undersökningar

Undersökningen påbörjades den 1 okt 1947 på Fredhäll och den 1 nov. 1947 på Reimersholme. För båda lekstugorna avslutades undersökningen den 15 juni 1948.

Försöksledare har varit den för båda daghemmen gemensamma ordinarie läkaren, dr Gunnel Melin.

Barnen på båda daghemmen inspekterades dagligen med hänsyn till infektionstecken av läkaren eller av en barnsjuksköterska med utbildning på epidemisjukhus. Härvid lades särskild vikt vid svalgets och näsöppningarnas utseende. Huden inspekterades även med hänsyn till förekomst av uslag. Personalen på båda daghemmen har även lojalt och intresserat hjälpt till, genom att omedelbart rapportera nytillkomna sjukdomstecken hos barnen, såsom snuva, hosta, öronvärk, kräkningar eller dylikt. På infekterade barn har temperaturmätning alltid utförts. Under dagen insjuknade barn ha isolerats i särskilt isoleringsrum och de ha sedan efter hemsändandet ej tillåtits att åter besöka daghemmet förrän de varit symtomfria. I detta avseende ha föräldrarna ej alltid följt givna föreskrifter, utan av och till sänt sina infekterade barn till daghemmet. Detta har särskilt förekommit på Fredhäll, där mödrarna stundom haft mycket svårt att vara hemma från sin arbetsplats på grund av sjukdom hos barnet.

Beträffande de kliniska undersökningarna, har förutom de dagliga inspektionerna, barnen undersökts av läkare en gång i terminen och dessutom efter varje gång de återkommit till institutionen efter genomgången sjukdom.

Blodundersökningar i form av hämoglobinbestämningar, bestämning av röda blodkroppsantalet och undersökning av mikrosänktningsreaktionen har gjorts varje månad. Den vita blodbildens utseende har studerats i början av eller under pågående infektion. Urinundersökning, med hänsyn

till förekomst av äggvita, socker eller patologiskt sediment har även utförts på alla barn varje månad. Barnens längd och vikt har kontrollerats månadsvis.

Alla fall av öroninflammation ha sänts för undersökning och ev. behandling till öron-näs- och halspolikliniken på Sabbatsbergs sjukhus. Poliklinikföreståndaren där, doktor Eric Carlens har gjort en undersökning av öron, näsa och hals på alla barnen en gång under höstterminen och en gång under vårterminen. När dessa undersökningar visat att något ingrepp såsom borttagande av s.k. körtel bakom näsan borde utföras, har detta i allmänhet skett inom den närmaste tiden efter undersökningen.

Även med Kronprinsessan Lovisas Barnsjukhus har ett intimt samarbete vidmakthållits. Akut infekterade barn, som varit i behov av sjukhusvård ha i allmänhet kunnat beredas plats där. I några fall ha akut infekterade fall vårdats på Stockholms Epidemisjukhus.

Så snart klinisk misstanke på lunginflammation förelegat, har i allmänhet sedan det akuta feberstadiet avklingat, lungröntgen tagits på Kronprinsessan Lovisas Barnsjukhus. — Samtliga barn på båda daghemmen ha undersökts med skärmbildsröntgen under våren 1948.

Speciell hjärtundersökning med hjälp av elektrokardigraf har utförts på alla i undersökningen deltagande barn, på några vid upprepade tillfällen. Vid misstänkt hjärtskada, har undersökningen kompletterats med hjärtröntgenundersökning och i några fall även med s.k. hypoxiproov. Dessa specialundersökningar ha utförts på hjärtstationen på Kronprinsessan Lovisas Barnsjukhus.

Under våren 1948 ha även försök inletts för att studera luftvägsinfektionernas inverkan på barnens allmänna kondition. I samarbete med docent Torgny Sjöstrand, fysiologiska laboratoriet, Karolinska Sjukhuset, har studier gjorts av den inverkan på barnens blodomlopp som uppkommer genom höjning av kroppstemperaturen med hjälp av diatermi.

Bakteriologisk metodik

De bakteriologiska undersökningarna ha genomförts efter i stort sett samma principer som använts på Essingen och Mid-sommarmarkransen. Prov från näsa och svalg samt händer och kläder ha tagits två gånger i månaden på alla barn och en gång i månaden på personalen. Dessutom har provtagning skett på ett så tidigt stadium som möjligt vid varje ny infektion. Samtidigt med den rutinmässiga provtagningen, på barnen var 14:e dag, ha prov från leksaker, golvdamm och luft tagits. Prov från leksaker och golvdamm har tagits med i buljong fuktad tampongpinne. För luftundersökning har dels använts Bourdillonapparat dels och framför allt ha s.k. sedminteringsplattor innehållande selektivsubstrat för odling av β -streptokocker auresstafylokocker och pneumokocker kommit till användning.

Fysikaliska undersökningar

Vissa fysikaliska mätningar av temperatur och fuktighetsförhållanden i lokalerna ha utförts av docent Hans Ronge, Uppsala, som lämnat en redogörelse för dessa försök.

På daghemmet i Fredhäll ha försök med ultraviolettljus enligt Ronge utförts. Försöken igångsattes den 1 februari 1948 och ha närmare beskrivits i ett av dr Ronge författat speciellt avsnitt av rapporten, som redogör för resultaten men även lämnar en mera allmän orientering över denna frågas läge.

Resultat

Resultat av de kliniska undersökningarna

De kliniska iakttagelserna ha sammanförts månadsvis och de statistiska beräkningarna ha följt samma principer som för Essingen och LM-gården. Här anförda siffror äro således relationstal.

Tabell 15 visar relationstalen för en del infektionssymtom, såsom feber, katarrala symtom, enbart snuva, kräkningar osv. Tabellen innehåller dessutom relationstalen för antalet insjuknanden i otit.

Relationstalen för feber ligga lägre för grupp A men högre för B och lika för CD i Fredhäll i förhållandet till Reimersholme. Spädbarnsgruppen på Reimersholme ligger

Tab. 15. Relationstalen för antalet sjukdagar med feber, katarrala symtom, snuva, kräkningar diarré samt för antalet fall av öroninflammation (otit) vid daghemmet »Purpurn» och »Malmgården» under hela undersökningstiden.

	Relationstal för antal sjukdagar					Relations- tal för antal fall
	Feber över 38°	Snuva, hosta, öronsym.	Snuva	Kräk- ningar	Diarré	Otit
»Purpurn» A	1,61	19,42	13,41	0,86	0,32	0,21
» B	2,44	24,72	17,24	0,24	0,54	0,24
» CD	0,46	11,29	7,66	0,40	0,21	—
Alla grupper	1,28	16,90	11,56	0,42	0,34	0,11
»Malmgården» A	2,56	15,46	8,74	—	0,08	—
» B	0,91	17,28	12,97	0,04	0,04	0,17
» CD	0,44	8,32	4,47	0,15	—	0,07
Alla grupper	0,92	12,31	7,89	0,09	0,02	0,09

dock osedvanligt högt i detta material beroende på en svår epidemi av stafylokokker, som bl.a. gav ett fall av lunginflammation.

Den andra kolumnen omfattar en samlingsberäkning för samtliga symtom på luftvägsinfektion. Den visar inom alla grupper högre värden för Purpurns barn än för Malmgårdens. Detsamma gäller både kräkningar och diarré, ehuru förekomsten av dessa symtom varit mycket ringa på båda daghemmen.

Otitfrekvensen har också varit tämligen låg, emellertid även den lägre på Malmgården än på Purpurn.

Vattenkoppor är den enda av de s.k. barnsjukdomarna, som förekommit på något av daghemmen. Den förekom som en måttligt utbredd epidemi på Malmgården under januari—mars 1948.

Liksom beträffande såväl Essingens som Midsommarkransens daghem visar de yngsta barnen högre sjuklighet än de äldre barnen. Åldersgränsen går vid 3—4 år. Vid dessa båda daghem är detta dock mest utpräglat för »Purpurn», som är det daghem som har en något högre allmän sjuklighet. Sålunda finns för B_F i förhållande till CD_F en säkert signifikant större sjuklighet beträffande feber ($0,001 < P < < 0,01$), allmänna katarrala symtom ($0,001 < P < < 0,01$), och snuva ($0,001 < P < < 0,01$). Motsvarande P -värden för B_R i förhållande till CD_R är $0,05 < P < 0,2$, $0,01 < P < 0,05$ och $0,01 < P < 0,05$. Sålunda är översjukligheten för koltbarnen avsevärt mindre på Reimersholme än på Fredhäll.

De båda daghemmen på Fredhäll och Reimersholme ha en i jämförelse med övriga i undersökningen ingående daghem, frapperande låg sjuklighet. Den ligger t.o.m. till största delen under sjukligheten hos Essingens kontrollmaterial. Ett undantag härifrån utgör dock Fredhälls koltbarnsgrupp, som hade största antalet snuvdagar än kontrollbarnens närmast motsvarande åldersgrupp.

Tabell 16 demonstrerar infektionssymtomens varierande frekvens under olika

månader. Inom alla grupper finns en tendens till anhopning av infektioner dels till en period av senhösten, dels till en period av senvintern. Denna tendens är mest uttalad inom Fredhälls spädbarns- och koltbarnsgrupper, men finnes antydd, även inom de andra grupperna.

De kliniska, fysiologiska, röntgenologiska och laboratoriemässiga specialundersökningar, som utförts, komma att i detalj redovisas tillsammans med resultaten av liknande undersökningar under året 1948—1949. Här skall endast några av resultaten av dessa undersökningar i korthet omnämnas.

1. Lätta, passagera fall av sekundär blodbrist ha någon gång uppträtt i anslutning till långvariga eller intensiva infektionstillstånd. I de allra flesta fall tycks emellertid ej ens mycket långvariga infektionstillstånd i de övre luftvägarna ge upphov till anämier.

2. Den vita blodbildningen förefaller att blott sällan påverkas av de långvariga infektionstillstånd, som en del daghemsbarn lida av. Däremot har en ofta betydande leukocytos uppträtt i anslutning till akuta febrila infektionstillstånd.

3. Förhöjning av sänkingsreaktionen bestämt med mikrometod (MSR) har förekommit av och till i anslutning till luftvägsinfektionerna, speciellt efter akuta febertillstånd, mindre ofta i samband med långdragna snuvstillstånd. Största antalet förhöjda MSR ha förekommit i Reimersholmes spädbarnsgrupp, som också är den grupp, som utan tvivel haft de flesta svårare infektionerna.

4. Urinundersökningarna ha i några få fall avslöjat lätt och hastigt övergående njurretning efter akuta febrila luftvägsinfektioner. I samtliga av dessa ha β -streptokocker kunnat sättas i samband med infektionerna.

5. Röntgenundersökning av lungorna omedelbart efter, eller i direkt anslutning till högfebrila övre luftvägsinfektioner, har avslöjat ett ej ringa antal s.k. bronchopneumonier, även där inga fysikaliska tecken på sådan förelegat.

6. Hjärtundersökningarna ha i enstaka fall avslöjat akuta hjärtmuskelinflammationer i anslutning till akuta luftvägsinfektioner, som dock varit av övergående natur.

7. De s.k. konditionsproven ha hittills visat att barnens fysiska prestationsförmåga icke sällan är nedsatt under och omedelbart efter akuta infektioner.

Tab. 16. Relationstalen för antalet sjukdagar med feber, allmänna katarrala symtom och enbart snuva vid daghemmen »Purpurn» och »Malmgården» månadsvis under tiden 1 okt. 1947—15 juni 1948.

Månad	Feber över 38°		Snuva, hosta, öronverk, halsont		Snuva	
	AF	AR	AF	AR	AF	AR
Oktober						
November	5,56	—	60,00	12,00	30,00	12
December	—	1,09	10,48	8,74	—	—
Januari	2,11	9,68	14,08	33,55	11,97	—
Februari	0,69	1,47	39,31	13,24	35,17	—
Mars	2,10	8,76	13,29	27,01	10,49	—
April	1,67	0,49	11,67	6,40	10,00	—
Maj	0,69	—	2,78	18,22	2,08	—
Juni	—	—	—	1,23	—	—

Månad	Feber över 38°		Snuva, hosta, öronvärk, halsont		Snuva	
	BF	BR	BF	BR	BF	BR
November	4,00	0,58	41,67	21,97	27,67	17,92
December	2,83	—	28,27	16,10	8,48	10,62
Januari	—	—	13,51	18,48	13,51	12,68
Februari	2,89	—	31,40	20,00	26,45	18,31
Mars	2,72	3,15	27,89	18,30	23,13	11,04
April	1,19	1,68	17,67	18,52	13,16	16,16
Maj	4,32	1,21	13,31	13,60	8,63	8,76
Juni	—	—	21,59	4,20	17,05	2,80

Månad	Feber över 38°		Snuva, hosta, öronvärk, halsont		Snuva	
	CDF	CDR	CDF	CDR	CDF	CDR
November	0,40	0,47	15,05	11,76	5,74	2,35
December	0,61	0,22	10,73	10,56	5,47	4,27
Januari	—	0,39	12,43	4,63	10,45	4,63
Februari	0,46	—	13,04	8,00	11,44	6,67
Mars	0,70	1,04	16,78	14,55	15,15	10,65
April	0,55	—	5,19	3,90	5,19	0,26
Maj	—	0,70	5,97	4,67	1,77	4,21
Juni	3,16	0,66	3,16	4,61	—	3,29

Tab. 17. Förekomst av pneumokocker, β -streptokocker och aureus stafylokocker samt negativa prov vid undersökningar av svalg- och näsprov från daghemsbarnen på Fredhäll med ett dubbelprov under tiden okt. 1947—maj 1948.

Grupper	Perioder	Antal barn	Pneumokocktyper													Pneumokockbärare	Bärare av β -streptokocker	Bärare av stafylokocker	Icke smittbärare	
			6	7	9	11	14	15	16	17	18	19	23	ö						
A _F	Okt	5	3				1							2	1			1	2	
	Nov	4	1											2	1			1		
	Dec	4	2			1								1						4
	Jan	5	2			1								1					1	1
	Febr	5	1			1					1	1	1						1	1
	Mars	5							1							2		1	1	1
	April	4	2					2						1	1	1			4	
	Maj	4	1											1		2		1	2	2
	Summa		12			3	3			1	1	9	1	7	21		2	5	10	
B _F	Okt	10	2			6				1		2	5	10	3		6			
	Nov	11	2			6				1		2	2	10	2		1		1	
	Dec	12				1								1	1				7	
	Jan	11	1			1	4	1				1		3	3	10	1	1		
	Febr	10	1			1	4					1		3	3	8	1		2	
	Mars	10				1	1	1						2	1	2	1		7	
	April	11	1		1		3						1	3	2	7	3	1	2	
	Maj	10	1							8			1	1	1	9	2	1	1	
	Summa		8		1	15	12	2		10	2	4	16	11	57	14	10	20		
CD _F	Okt	17	3			3						2	3	1	2	14	17	14		
	Nov	18	3			5				1			3	1	10	14	14	8		
	Dec	14														5	5	3	5	
	Jan	17	1			5				1			1	1	7	11	11	3	6	
	Febr	16	1	1		4	2	1	6					5	12	12	8	1		
	Mars	16	1		1	5	1	1	4				1	2	4	12	5	5	1	
	April	13	1			2	1		3				1	1	8	10	1	4	2	
	Maj	16				1		3		1				1	2	7	6	2	4	
	Summa		10	1	2	25	4	5	13	3	2	8	6	23	72	67	40	18		

Resultat av de bakteriologiska undersökningarna

Tabell 17 och 18 visa på förekomsten av pneumokocker, streptokocker och aureusstafylokocker i luftvägarna hos barn tillhörande olika grupper.

Tabellerna visa påtagligt att barnen tillhörande de yngsta grupperna i mindre utsträckning bli bärare av β -streptokocker än de äldre barnen. Jämförelse mellan klinisk bild och övre luftvägsflora har också pekat på att antalet kliniska strepto-

kockinfektioner är avsevärt mindre hos de yngre barnen än hos de äldre. Detta kunde speciellt vackert demonstreras på Fredhäll i oktober 1947, då en bland de äldsta barnen härjande streptokockepidemi med 100 %-ig nedsmittning av barnen i denna grupp, endast angrep några få av koltbarnen, vilka dock hade daglig kontakt med de stora barnen.

Pneumokockfrekvensen har varit tämligen likartad i de olika grupperna. Mycket talar för att de långvariga snuvinfektioner som angripa framför allt koltbarnen,

Tab. 18. Förekomst av pneumokocker, β -streptokocker och aureus stafylokocker samt negativa prov vid undersökningar av svalg- och näsprov från daghemsbarnen på Reimersholme under tiden nov. 1947—maj 1948.

Grupper	Perioder	Antal barn	Pneumokocktyper													Pneumokockbärare	Bärare av β -streptokocker	Bärare av stafylokocker	Icke smittbärare	
			6	7	9	11	14	15	16	17	18	19	23	ö						
A _R	Nov	7	2					1							1		3		2	2
	Dec	3															1			2
	Jan	6	1				1	3									4	1	2	1
	Febr	7	1		1	1	1										2		1	2
	Mars	7	2	1		1			2								4		1	1
	April	8	2					1									3	1	1	1
	Maj	8	4					4									6	1	3	1
	Summa		12	1		2	2	10	2				1			5	23	3	9	10
B _R	Nov	10	5			1											5	1		1
	Dec	2	2														2			
	Jan	9	4	1													6			1
	Febr	9	4		1	3		2	1								7		1	
	Mars	10	5					1					1				5			5
	April	11	3			1	1	2					1				8		2	2
	Maj	11	4					3	1				1		2	1	6		2	2
	Summa		27	1	1	5	1	8	2			3		3	3	39	1	5		11
CD _R	Nov	16	6			1	1	1						1	1	3	9	9	3	4
	Dec	6	1														1	1		2
	Jan	12	6					2	1							3	8	6	6	1
	Febr	14	2						1				2				6	6	5	2
	Mars	18	1					1								1	3	5	4	7
	April	18	5					3	1				1	3	1	7	12	5		2
	Maj	19	3									1	2	1	4	5	11	6		3
	Summa		24			1	1	7	3	1		5	5	10	22	50	38	18		21

skulle vara orsakade av pneumokocker. Det pågår försök för att söka närmare utreda denna fråga. Eftersom dessa försök ännu ej äro avslutade komma de att redovisas senare.

Stafylokockerna ha också varit tämligen jämnt fördelade på de olika grupperna. Typbestämning av dessa bakterier med hjälp av bakteriofager, som utförts av dr Wallmark på Statens Bakteriologiska Laboratorium ha visat att vissa typer stundom kan uppträda epidemiskt på ett daghem. Man har emellertid endast i några enstaka fall hittills kunnat visa att stafylokockerna haft etiologisk betydelse för luftvägsinfektionerna hos barnen.

Det är emellertid påtagligt i detta, liksom i övriga till undersökningen hörande material, att barnen ofta samtidigt äro bärare av flera patogena bakterier.

Resultat av de fysikaliska undersökningarna¹

I syfte att utreda huruvida de inomhus-klimatologiska förhållandena i avseende på lufttemperatur, drag etc. i daghemmen äro av sådan art, att de kunna tänkas utgöra en bidragande orsak till den höga för-

¹ Detta avsnitt om de fysikaliska undersökningarna är skrivet av dr H. Ronge.

Fig. 14. Ultraviolettlampa inmonterad på daghemmet Purpurn i matsalen för de större barnen.

kylningssjukligheten bland barnen, företogs under vintern 1947—48 en serie mätningar i daghemmen »Purpurn» och »Malmgården.»

I fråga om här aktuella synpunkter kan noteras beträffande »Purpurns» fyra rum (se fig. 12): ett större rum för lekbarerna, med stor takhöjd och endast ett fönster, löpande under taket längs ena väggen, en matsal med dörrar ut till en lekgård, ett ordinärt rum för koltbarnen samt ett mindre spädbarnsrum. Rummen ligga i fil i en envånings huslänga, så att minst en vägg i varje rum är yttervägg. Källarutrymmena under daghemsrummen ha icke någon särskild uppvärmning.

I dessa rum inmonterades i februari 1948 en särskild artificiell belysning med viss halt av ultraviolet strålning. (Se fig. 14.) Belysningseffekten var mycket hög, 1,5 kW i lekbarernasrummet och 0,5 kW i

de övriga rummen, vilket kom att i viss mån inverka på rummens värmeförhållanden.

Beträffande »Malmgården» kan noteras att denna utgöres av en fritt belägen, ombyggd villa, omfattande ett flertal större och mindre rum i två våningar. Spädbarnen och koltbarnen hölls i bottenvåningen, och i vissa av dessa rum hade särskild golvvuppvärmning inlagts. Övervåningen disponerades av lekbarerna och hade det vanliga uppvärmningssystemet med värmeradiatorer.

Mätningarna utfördes under tiden nov. 1947—maj 1948 med i regel en mätningsserie per vecka i varje daghem, stundom varannan vecka på resp. daghem. Under en period januari—februari upptod vissa avbrott på grund av sjukdom hos den tekniska personalen. Sammanlagt ha mätningar utförts 15 gånger i Fredhällsdag-

hemmet och 12 gånger i Reimersholmsdaghemmet.

Innan undersökningarna startades i daghemmen i nov. 1947 hade mycket arbete nedlagts på att få fram lämpliga och tillförlitliga mätmetoder. Dessa laboratoriearbeten utfördes vid Fysiologiska institutionen i Uppsala, och en del av metoderna ha ytterligare förbättrats under undersökningarnas gång.

Mätningarna ha omfattat:

1. *Lufttemperaturen* 20 cm och 150 cm över golvet vid 2—4 punkter i varje rum, mätt med en kalibrerad kvicksilvertermometer,

2. *Luftdraget* i samma punkter som ovan, mätt med katatermometer,

3. *Luftfuktigheten* i 1—2 punkter 150 cm över golvet i varje rum, mätt med en Assman-psykrometer,

4. *Yttemperaturerna* på golv (2—4 punkter i varje rum), ytterväggar och innerväggar samt fönstren i samtliga rum. Härför utarbetades en särskild metod med en Molls termostapel. — Slutligen

5. bestämningar av temperatur, fuktighet och vindstyrka *utomhus*, inkl. uppgifter om den allmänna väderleken.

Mätpunkterna i rummen, som bestämdes vid undersökningens början, valdes så att man i alla avseenden skulle erhålla så representativa värden som möjligt, utan inverkan av t.ex. närhet till värmeradiatorer etc. Vid mätningarna ha tillfälliga inflytanden, såsom t.ex. av nyss gjord vädring etc., i görligaste mån undvikits.

Efter någon träning kunde detta mätprogram genomföras under loppet av ca 4 timmar i Fredhällsdaghemmet och ca 5 timmar i Reimersholmsdaghemmet.

Metoder

Lufttemperaturen mättes på vanligt sätt med en väl kalibrerad kvicksilvertermometer, vars inställningstid bestämts under förberedelseförsöken. Något särskilt strålningsskydd för termometern visade sig icke vara nödvändigt vid inomhusmätningarna.

Luftfuktigheten mättes med en Assman-psykrometer (våt och torr termometer), varvid den relativa fuktigheten erhöles från tabeller i Handbook of Physics and Chemistry.

Dessutom användes *kontinuerlig registrering* under längre sammanhängande tid av lufttemperatur och luftfuktighet med hjälp av två termohydrografer av schweiziskt fabrikat, som placerades i olika rum för några veckor. Instrumenten kalibrerades mot kvicksilvertermometern i avseende på temperatur och mot Assman-psykrometern i avseende på fuktigheten, varvid ett kalibreringsdiagram kunde uppgöras för varje instrument. Avvikelserna mellan instrumentens egenskala och den korrigerade skalan voro ej särskilt stora för temperaturen men avsevärda för fuktigheten (upp till + 15 % relativ fukt). Trots att instrumenten kalibrerades varje vecka kunde vissa systematiska förskjutningar under pågående registrering ej helt undvikas.

Dragmätningarna utfördes med en vanlig (icke försilvrad) katatermometer, vars avkylningstid från 37,5° till 36,5° mättes med kronometer, varefter avkylningsfaktorn beräknades på vanligt sätt. I de föregående laborieförsöken hade det visat sig, att de av Hill, Büttner m.fl. angivna matematiska sambanden mellan luftströmningshastighet och avkylningsfaktor icke utan avsevärda fel kunde tillämpas på det tillgängliga (nyanskaffade) instrumentet. En särskild kalibrering utfördes därför med hjälp av en garanterad normalanemometer, och den så empiriskt funna kurvan mellan avkylningsfaktor och lufthastighet (»drag») användes för dragmätningarna i daghemmen.

För *yttemperaturmätningarna* å golv, väggar och fönster användes en större Moll's termostapel, kopplad till en Cambridge ljuspunktgalvanometer (20 ohm inre motstånd). Denna registrerar temperaturstrålningen från ytorna, vilken står i visst matematiskt samband med yttemperaturen (Stephan-Boltzmanns lag). Inom det här ifrågakommande temperaturområ-

Tab. 19. Mätresultat 19 dec. 1947, daghemmet i Fredhäll (bottenvåning) kl. 10.55—15.05.

Plats	Lufttemp. °C		Rel. luftfukt %	Luftdrag cm/sek.		Yttertemperatur °C				Anm.
	Vid golv	1,5 m ö. golv		Vid golv	1,5 m ö. golv	golv	innervägg	yttrevägg	fönster	
Lekbarnsal	18,5	19,4	40	11,2	3,6	15,8	17,5	—	—	Takfönster
	18,9	19,4		9,0	2,0	15,5	17,4			Inga eg. ytterväggar
						17,2	17,6			
						16,3	17,3			
Matsal	17,0	18,5	39	3,6	4,5	14,1	16,9	16,1	11,6	Ytterdörr till lekplan
	17,5	18,5		3,6	3,6	14,6				
	17,0	18,6		4,5	3,6	14,4				
Koltbarnsal	19,3	19,7	35	5,5	9,0	16,5	16,8	14,6	11,8	2 fönster
	19,5	19,7		5,5	9,0	14,3	16,6	14,0	11,4	
	19,7	19,7		10,2	5,5	14,9	16,2		10,7	
Spädbarnsal	20,5	20,5	41	9,0	10,2	15,5	17,2	14,8	12,1	1 fönster
	18,7	20,6		5,5	5,5	14,5	17,3		13,4	
	19,2	20,4		9,0	4,5	15,9	17,4			

Utomhus: ca 2° C, 85 % rel fukt., vind 0,35 m/sek., mulet, litet snö.

det, + 10°—+ 30° C, kan sambandet betraktas som linjärt. Vid exakta mätningar måste viss hänsyn tagas till olika ytmaterials emissionsfaktorer; då dessa emellertid icke variera avsevärt för de vanligast använda vägg- och golvmaterialet, har någon korrektion härför icke utförts. Instrumentet har kalibrerats mot kända yttertemperaturer, och mätningarna ha alltid utförts med ofta upprepade jämförelser med känd standardtemperatur. För underlättandet av beräkningarna kunde ett enkelt nomogram konstrueras.

Vid mätningar mot golv och väggar har instrumentets konformiga tratt placerats mot ytan för att eliminera inverkan av reflekterat ljus. Vid mätningar mot fönster betingas galvanometerutslaget dels av det infallande ljuset genom fönstret och dels av temperaturstrålningsjämvikten mellan termostapeln och fönsterytan. För att eliminera ljusinflytandet begagnades ett särskilt utexperimenterat filterdifferensförfarande med en fönsterglasskiva av rums-temperatur. Med denna placerad såsom filter framför termostapeln erhålles ett utslag, som endast är beroende av ljusstrål-

ningen. Differensen mellan de båda utslagen ger således ett mått på enbart temperaturstrålningen och därmed yttertemperaturen.

Resultat

En fullständig redovisning av hela det insamlade, stora siffermaterialet synes onödigt, då såsom väntat huvuddelen av mätningarna visa tämligen normala värden. En summarisk redovisning för de olika mätningarna skall i stället givas, varvid mer anmärkningsvärda resultat skola särskilt framhävas. I tab. 19—20 visas typexempel på sammanställningar av en dags mätningar från de båda daghemmen.

Lufttemperaturen utgör ju den norm, efter vilken rummens uppvärmning vanligen regleras, och några större avvikelser från såsom normalt ansedda värden var därför icke att vänta. I spädbarns- och koltbarnsrummen hölls lufttemperaturen (1,5 m över golvet) vanligen vid eller något över 20° C, i Reimersholme i allmänhet något högre (21—25°) än i Fredhäll (19,5—21°). Skillnaden är att hänföra

Tab. 20. Mätresultat 17 dec. 1947, daghemmet å Reymersholme kl. 08.30—14.30.

Plats	Lufttemp. °C		Rel. luftfukt %	Luftdrag cm/sek.		Yttertemperatur °C				Anm.	
	Vid golv	1,5 m ö. golv		Vid golv	1,5 m ö. golv	golv	innervägg	yttervägg	fönster		
Övervåningen	Matsal lekbar	18,2 18,4	19,1 19,1	30	2,0 3,6	4,5 2,8	18,9 16,8	18,7 18,9	17,5 17,2	12,4 14,2	Litet, 2 ytt- väggar, kallt
	Kök (personal)	18,8 19,5	19,2 20,4	41	9,0 7,8	2,8 3,6	16,5 16,7	18,1 18,4	16,2 15,7	12,0	
	Lekbarnsal	18,2 17,9	18,6 18,7	32	7,8 9,0	4,5 4,5	16,2 19,1	17,6 18,6	16,8 16,8	10,0 12,4	
	"Dockrum"	18,5 18,1	18,9 19,0	35	7,8 5,5	3,6 4,5	16,8 16,1	17,5	16,0 15,9	16,8	
	Isoleringsrum	19,1 18,7	19,2 19,0	33	12,8 2,0	3,6 2,0	17,4 15,9	17,1 16,3	15,5 15,7	12,6	
Bottenvåning	Matsal, koltbarn	21,9 21,7	21,3 22,2	29	6,6 7,8	2,0 3,6	27,3 26,2	20,5	20,1	13,0 12,9	Golvupp- värmning
	Koltbarnsal	18,7 18,3 18,2	18,7 18,9 19,1	36	7,8 4,5 5,5	4,5 9,0 2,8	23,4 21,4 19,3 ¹	17,4	16,6 16,1 16,5	14,0 13,8	Golvupp- värmning ¹ På estrad
	Spädbarnsal	20,7 21,0	21,2 21,6	28	4,5 3,6	2,8 2,0	23,4 23,6 23,1 22,5	21,1	19,5 20,3 19,7 15,5 ²	14,0 16,1	Golvupp- värmning ² balkongdörr

Utomhus: ca +2° C, 85 % rel. fukt., vind 0,78 m/sek., mulet, litet snö.

till den extra golvuppvärmningen i Reimersholmsdaghemmets spädbarns- och koltbarnsrum. I lekbarnsrummen låg temperaturen vanligen något lägre, 17,5—19°.

Lufttemperaturen vid golvet (20 cm över golvytan) låg i rummen utan golvuppvärmning såsom regel 0,5—1,5° lägre än temperaturen i rummets mitt (1,5 m över golvet). I rummen med varma golv var differensen mindre eller stundom omkastad.

Sedan den ultravioletthaltiga belysningen tagits i bruk i Fredhäll i februari 1948 steg medeltemperaturen i rummen 1—3°, så att lufttemperaturen i spädbarns- och koltbarnsrummen blevo av nära samma storlek som i motsvarande rum i Reimersholme. Detta sammanhänger uppenbarligen med

den nya belysningens höga effektförbrukning (0,5—1,5 kW per rum).

Den relativa luftfuktigheten har i allmänhet legat inom de normala gränserna 30—60 %. I de varmaste rummen, särskilt de med uppvärmda golv, uppmättes dock under den kallaste tiden i regel lägre värden (25—35 %), stundom ända ned till 20 % (vid lufttemperaturer omkring 24°).

Luftdraget, som mätts dels vid golvet och dels i rummens mittplan, har aldrig varit av tillräcklig styrka för att kunna förorsaka obehag. Den minsta luftströmningshastighet, som fordras för att giva upphov till förmilse av »drag», ligger för luft av ordinär lufttemperatur (18—20° C) enligt engelska och amerikanska data vid ca 20 cm/sek. Vid egna försök

Tab. 21. Medeltemperaturen å rumsytor i Fredhällsdaghemmet och i de golvuppvärmda rummen i Reymersholmsdaghemmet under tiden november 1947—februari 1948.

	Fredhäll: bottenvåning				Reymersholme: golvuppvärmning			
	golv	inner- vägg	ytter- vägg	fönster	golv	inner- vägg	ytter- vägg	fönster
November	17,5	17,9	16,5	13,6	22,3	19,7	18,6	14,4
December	17,8	18,5	16,6	13,7	23,9	19,1	18,4	12,9
Januari	16,7	17,6	16,0	12,6	24,5	19,5	19,0	13,6
Februari	16,2	17,3	16,0	12,3	27,0	18,5	17,3	13,2
	15,3	17,0	15,0	11,3	22,8	19,0	17,8	—
	14,9	16,5	14,5	10,8	23,9	19,7	18,1	13,1

med samma katatermometer, som användes i dessa daghemsundersökningar, befanns dragtröskeln (för ansiktet) ligga vid ca 15 cm/sek. De i daghemmen uppmätta luftförelserna (vid stängda fönster) ha sällan överskridit 10 cm/sek., i intet fall 15 cm/sek. Invid golvet var luftförelsen i allmänhet något större (5—11 cm/sek.) än högre upp i rummet (3—7 cm/sek.). Några större skillnader i luftströmnings-hastigheten mellan rum med och utan golvuppvärmning kunde ej påvisas.

Mätningarna av rummets *yttemperaturer* (golv och väggar ha givit vissa anmärkningsvärda resultat, som böra framhävas. I tab. 21 ha medelvärdena för olika ytor i de båda daghemmen sammanställts för tiden november—februari. I Fredhällsdaghemmets rum (i bottenvåning med kall källare under) sjönk *golvtemperaturen* från omkring 17,5° till omkring 15° eller lägre under denna period, medan den i Reimersholmsdaghemmets spädbarns- och koltbarnsrum med inbyggd golvuppvärmning hölls vid 22—27° under hela mätperioden (november—maj). I rummen i Reimersholmsdaghemmets övertvåning, utan golvuppvärmning men med varma rum under, låg *golvtemperaturen* tämligen regelbundet vid 17—21°. I Fredhällsdaghemmet steg *golvtemperaturen* såväl som andra *yttemperaturer* i rummen med i genomsnitt 2—3° efter det att den nya, starka belysningen inmonterats i februari. Fortfarande var dock *golvtemperaturen* avsevärt lägre än *lufttemperaturen*.

Även *ytterväggarnas* *yttemperatur* i de ordinärt uppvärmda rummen (Fredhällsdaghemmet och övertvåningen i Reimersholmsdaghemmet) sjönk till påfallande låga värden under den kallaste perioden (13,5—15,5°, se tab. 21). I de varmaste Reimersholmsrummen nåddes ej så låga värden, men *temperaturskillnaden* mellan det varma golvet och *ytterväggarna* uppgick dock i vissa fall till 8—10°. Klagomål över »drag» invid en balkongdörr i Reimersholmsdaghemmets spädbarnsrum kunde visas härröra från dörrrens låga *yttemperatur* (12—15°, se tab. 20); *luftströmningshastigheten* var icke påvisbart större där än på andra ställen i rummet.

Innerväggarnas *temperatur* låg regelbundet 1,5—3,5° högre än *ytterväggarnas*, dock såsom regel några grader under *lufttemperaturen* i rummen.

Temperaturen på fönstrens insidor var under den kallaste perioden nere vid 10—12°, något högre i de varmaste rummen. Den sammanlagda *fönsterytan* i förhållande till övriga *väggytor* var icke anmärkningsvärt stor i något rum i Fredhällsdaghemmet (fönster endast på en vägg), medan den i Reimersholmsdaghemmets spädbarns- och koltbarnsrum var förhållandevis stor (fönster på tre väggar).

Diskussion

Enbart *lufttemperaturen* är ett ganska ofullständigt mått på den fysiologiska värmesituationen i ett rum. Förutom *lufttemperaturen* inverka nämligen såväl *luft-*

draget, luftfuktigheten och rummets yttemperaturer på dess avkylningsverkan och därmed på den subjektiva värmeförnimmel- sen och välbefinnandet. Olika försök att sammanfatta alla dessa faktorer till ett slags »fysiologisk rumstemperatur» har gjorts, såsom t.ex. det amerikanska be- greppet effektiv-temperatur och de engel- ska begreppen ekvivalenttemperatur och ekvivalent-värme (se t.ex. BEDFORD, 1937; SEYMOUR, 1944). Alla sådana mätt ha dock karaktären av medelvärden, medan ur fysiologisk synpunkt just *ojämnheter*na i värmefördelningen kan vara av minst lika stor betydelse. Det är således en gammal och bekräftad erfarenhet, att lufttemperaturen bör vara 1—2° högre vid golvet än i ansiktshöjd; en omkastad tem- peraturgradient ger oftare upphov till obe- hag. Ett svagt men konstant och riktat luftdrag ger mer obehag än en betydligt starkare allmän tubulens av luften. Den särskilt i vårt kalla klimat vanligaste och troligen viktigaste ojämnheten i rummens temperaturfördelning gäller dock *yttempe- raturerna*. När såväl lufttemperaturen som yttemperaturen på golv, väggar och tak är omkring 20° C avger den klädda män- niskokroppen minst en tredjedel av sitt värmeöverskott såsom strålningsvärme mot rumsytorna. Om temperaturen på någon yta sjunker från 20° till 15°, för- dubbblas värmeutstrålningen från kroppen mot denna yta. Den ökade avkylning, som åstadkommes härav, är i det närmaste ekvivalent med ett konstant luftdrag av ca 1 m/sek. från ytan mot kroppen. Om ytans temperatur sjunker till 10° är detta lik- värdigt med en lufthastighet av ca 4 m/sek. På så vis uppkommer känslan av »drag» invid kalla fönster och ytterväggar, trots att egentligt luftdrag icke kan påvisas (se P. FRISK, 1942). Den av sådant strål- ningsdrag betingade, ökade avkylningen avspeglas obetydligt eller ej alls på en vanlig rumstermometer (se C. H. JO- HANSSON, 1942).

Vid uppvärmning och klimativering av inomhuslokaler skall man givetvis i första hand eliminera hälsorisker till följd av för

stor eller för liten avkylningsverkan, och inom gränserna därför eftersträva optimal komfort. Var dessa gränser ligga kan ej anges exakt, varken för hälsoriskerna eller för komforten. Härvid inverkar nämligen ytterligare en mängd faktorer, framför allt individuell känslighet, vana, klädedräkt och sysselsättning.

Normerna för rumsuppvärmning varie- rar avsevärt mellan olika länder. För sko- lor t.ex. rekommenderas i USA 21—22° C (70—72° F) medan engelsmännen an- ger, att den lämpliga lufttemperaturen är omkring 16° C (60° F) och ej får sjunka under 13° C (55° F). I båda fallen förut- sättes dessutom att medeltemperaturen på rumsytorna är några grader högre än luft- temperaturen. Denna avsevärda skillnad torde bl.a. sammanhånga med de olika klädvanorna i USA och England. I avse- ende på yttemperaturerna anses allmänt, att dessa helst böra vara några grader högre än lufttemperaturen och i varje fall ej mer än 2° lägre än medellufttempera- turen. En modern riktning inom luftkondi- tioneringstekniken strävar efter att sänka lufttemperaturen avsevärt men kompen- sera avkylningsverkan därav genom sär- skild uppvärmning av rumsytorna till tem- peraturer upp mot 40° C (väggar och tak; golv dock ej högre än 29° C). Ju svalare luften är vid bibehållen värmekomfort, ju friskare känns luften, och den relativa fuk- tigheten blir högre. (Se t.ex. RABER och HUTCHINSON, 1947; ADLAM, 1947.) I avseende på luftdrag och fuktighet äro rekommendationerna mer likformiga: luft- hastigheten får ej vara högre än 20—40 cm/sek., och den relativa luftfuktigheten bör ligga inom gränserna 30—70 %.

I vad mån kyla och avkylning kunna vara en bidragande orsak till *förkylnings- sjukdomarnas uppkomst* är en sedan länge *diskuterad fråga*. De förhållandevis få experimentella undersökningar, som gjorts häröver (SCHMIDT och KAIRIES, 1932; se f.ö. ROSENAU, 1940; COUL- TER, 1944) tala dock starkt för att av- kylning i vissa fall kan utlösa en »förkyl- ning», särskilt hos personer med påvisbart

stegrad känslighet mot kyla och som samtidigt äro bärare av en latent förkylningsinfektion. Därvid synes ofta den smygande, till en början omärkliga avkylning, som kan uppstå just av ensidig eller lokal avkylning genom luftdrag eller strålningsdrag vara farligare än en kraftig, allmän avkylning, vilken kroppen inställer sig att bemöta (SCHMIDT och KAIRIES). En lokal avkylning, särskilt av fötterna och underbenen, medför en allmän köldreflex med blodkärllsammandragning över hela kroppsytan, och hos de förkylningskänsliga individerna blir denna blodkärllsammandragning särskilt kraftig och långvarig i luftvägarnas slemhinnor. Hos sådana personer kunna förkylningssymtom ofta provoceras genom t.ex. ett kallt fotbad.

Även den låga fuktigheten i våra bostäder under vintern har angivits vara en för förkylningssjukdomar predisponerande faktor till följd av den uttorkningsverkan, som uppstår på slemhinnorna i de övre luftvägarna (se t.ex. ROSENAU, 1940). Man kan lätt beräkna, att slemhinnorna i näsan och de övre luftvägarna måste avge ca 20 g vatten per timme för att överföra inandningsluft av 20° och 20 % relativ fuktighet till 37° och 100 % relativ fuktighet. Håller inandningsluften i stället 70 % fukt, blir den erforderliga avdunstningen från slemhinnorna fortfarande ca 16 g vatten per timme. Det förefaller ej så sannolikt, att denna lilla skillnad skall kunna medföra avsevärt större uttorkning. Huruvida de låga fuktigheterna inverka på koncentrationen av damm, bakterier och kondensationskärnor i luften synes ännu icke vara tillfredsställande utrett. På naken hud stiger luftens avkylningsverkan med avtagande fuktighet i luften till följd av den ökade vattenavdunstningen från huden. Denna avkylningsverkan kan motsvara någon grads reduktion av lufttemperaturen vid bibehållen relativ fuktighet.

Slutsatser

Granskar man nu ur dessa synpunkter de båda undersökta daghemmens inomhus-

klimat under vintern, finner man uppenbarligen, att förhållandena icke äro fullt idealiska. Rumsytornas temperatur är genomgående lägre, ofta betydligt lägre än lufttemperaturen, och denna måste då hållas tämligen hög för att man ej skall frysa. Följden blir ofta mycket låg relativ fuktighet, och övergången från den varma inomhusluften till kall utomhusluft blir mycket tvär (»shockverkan»). Om man beräknar »ekvivalent-värmen» för en typisk situation i Fredhällsdaghemmet (20° lufttemp., ca 16° medelytttemperatur, 30 % rel. fukt och 7 cm/sek. lufthastighet) får man ett värde på ca 15,5° C, dvs. trots den varma luften är den sammanlagda, resulterande avkylningseffekten tämligen stor, t.o.m. i underkant av de engelska rekommendationerna för skolor. En typisk situation från det golvuppvärmda spädbarnsrummet i Reimersholmsdaghemmet (23° lufttemp., ca 20° medelytttemperatur, 20 % rel. fukt och 7 cm/sek. lufthastighet) ger ekvivalentvärmen 19,5° C.

Det förefaller sannolikt att *kalla golv* utgör den farligaste faktorn i rumsklimatet. Kalla fönsters och ytterväggars kylande effekt torde bli tämligen väl utjämnad till följd av barnens ständiga rörelser, men inverkan av ett kallt golv kan icke elimineras på samma sätt. Dessutom är såsom nämnts fötterna och underbenen särskilt känsliga för avkylning, och en golvtemperatur på omkring 15° besitter enbart till följd av den ökade värmeutstrålningen från benen och kroppen mot golvet en avkylningsverkan jämförbar med ett luftdrag på ca 1 m/sek. Därtill kommer barnens ofta intima kontakt med golvet, varvid en betydligt starkare och snabbare avkylning kommer till stånd genom ren värmeledning.

För att undvika trappor torde daghemmen i regel komma att förläggas i bottenvåningar, och därvid blir risken för kalla golv särskilt stor. I sådana fall synes det vara motiverat att *regelbundet införa någon form av golvuppvärmning*. Även i daghem med varma utrymmen under torde golvuppvärmning vara önskvärd. Golvtemperaturen får ej överskrida 28—29° C.

Ur trevnadssynpunkt böra daghemmen ha relativt *stora fönsterytor*, men för att reducera effekten av det direkta strålningsdraget från dem under vintern böra de placeras tämligen högt på väggarna.

Lufttemperaturen i daghemmen bör hållas något högre i spädbarns- och koltbarnsrummen (20—22°) än i de mera aktiva lekarnens utrymmen (18—19°). Så har även varit fallet i båda de undersökta daghemmen. Högre temperaturer än de ovan angivna skall undvikas, då övertygande belegg finnas för att övergång från alltför varm inomhusluft till kall utomhusluft innebär väsentliga risker för ogynnsamma slemhinnereaktioner (se t.ex. ROSENAU, 1940). Inläggning av varma golv bör tillåta något lägre lufttemperaturer, och ju större varma ytor, som finnas i rummet, desto lägre kan och bör lufttemperaturen hållas. En utveckling i riktning mot ökad användning av strålningsuppvärmning genom varma golv och väggar, med samtidig sänkning av lufttemperaturen och därmed ökning av den relativa fuktigheten, förefaller ur fysiologiska synpunkter att innebära goda möjligheter att skapa det ideala inomhusklimatet såväl i daghem för barn som i andra lokaler.

Några tvingande skäl att införa en kostsam *artificiell befuktning* av luften i daghemmen synas för närvarande icke föreligga. Detta torde även tekniskt sett icke gå att lösa annat än i samband med en fullständig luftkonditionering av lokalerna. Fortsatta undersökningar över luftfuktighetens eventuella betydelse i samband med förkylningssjukdomarna och deras spridning äro starkt påkallade.

Försök med ultraviolett-haltig, artificiell belysning

Under åren 1945—47 utfördes vid Fysiologiska Institutionen i Uppsala en serie försök i skolor med en ny form av artificiell belysning, som på samma gång ger ljus och en viss del ultraviolett strålning (se RONGE, 1948). Dessa försök lades till grund för en provinstallation av ett lik-

nande belysningssystem i försöksdaghemmet å Fredhäll, och ytterligare en installation har nyligen på privat initiativ utförts i ett daghem i Midsommarkransen i Stockholm (Föreningen Brännkyrka Daghem). En översikt av bakgrunden för och hitintills vunna erfarenheter av denna »u.v.-belysning» skall lämnas nedan.

Under de senaste decennierna har den artificiella belysningens teknik utvecklats mycket raskt. Två helt nya typer av ljuskällor ha införts, nämligen gasurladdningslampor och fluorescenslampor. Tillsammans med den tilltagande elektrifieringen av samhället innebär detta, att den artificiella belysningen numera kan betraktas såsom en faktor i inomhusklimatet, som helt kan behärras. Därmed stiger de hygieniska fordringarna på sådan belysning, och medicinska synpunkter måste i ökad grad göra sig gällande. Ett av den moderna ljus-teknikens väsentliga framsteg är den kontroll av ljusets spektrala sammansättning (dvs. strålningsenergiens fördelning på olika våglängder), som de ovannämnda, nya ljuskällorna möjliggör. En av de hygieniska frågorna härvid är då, huruvida den artificiella belysningen i likhet med det naturliga dagsljuset bör innehålla en viss del ultraviolett, fotokemiskt verksam strålning; tekniska möjligheter härför finnas. Denna fråga aktualiserades i Sverige under krigsåren i samband med diskussioner över lämpliga hygieniska åtgärder inom underjordiska industrilokaler för militära och andra ändamål, och en undersökning startades vid Forsvarets Forskningsanstalt, avd. 1, år 1944. Den fortsattes senare i de omnämnda Uppsala-försöken samt i den nu aktuella daghemsundersökningen.

Den primära, biologiska grunden för problemet ligger i det förhållandet, att vissa påtagliga verkningar på människan av dagsljus och solljus, såsom »solbränna» (sol-erytem), hudpigmentering, bildning av vitamin D och närbesläktade ämnen samt en allmän bakteriedödande verkan, äro begränsade till den osynliga ultravioletta delen av solljusets spektrum och särskilt den

yttersta, kortvägiga delen därav. Det naturliga dagsljuset är för människan således ej bara belysning utan även bestrålning. Det naturliga dagsljuset, som passerar genom vanligt fönsterglas, saknar dock nästan fullständigt denna specifika ultraviolettstrålning, beroende på en selektiv absorption i glaset. I avseende på ultraviolettstrålningen är således vanliga inomhuslokaler ovan jord ej mycket bättre ställda än t.ex. underjordslokaler.

Hela frågan om den eventuella nyttan av en mild, kontinuerlig ultraviolett bestrålning i samband med den artificiella belysningen är av speciellt intresse för de nordligt belägna skandinaviska länderna, där den naturliga tillgången på ultraviolettstrålning är mycket ringa under hela vinterhalvåret. Solljusets ultravioletta strålning försvagas ca 7 gånger mer än dess synliga strålning med avtagande solhöjd över horisonten. Att kombinera ultraviolettbestrålningen med belysningen ter sig ur praktisk synpunkt ändamålsenligt, då behovet av artificiellt ljus bör vara ungefär proportionellt med behovet av ultraviolettbestrålning.

Undersökningarna ha bedrivits längs två huvudlinjer, dels såsom ett studium av de medicinska verkningarna av den direkta bestrålningen av människorna, och dels som en undersökning av bestrålningens bakteriedödande verkan i luften och på rummens inredning. I det senare avseendet anknyter undersökningen till stora och omfattande försök särskilt i USA och England att medelst ultraviolettstrålning i rum reducera luftens halt av bakterier och därmed reducera smittospridningen. I det förra avseendet finnas inga motsvarigheter till de svenska försöken.

Skolförsök i Uppsala

Det speciella belysningssystem, som utexperimenterades såsom medel för genomförandet av försöken i Uppsala-skolorna, är grundat på blandljusets princip. En särskild kvicksilver-kvartsampa med en ytterkolv av ett delvis ultraviolett-genomsläpp-

ligt glas kombinerades med glödlampor i en armatur av koncentrisk aluminiumringar, öppen nedåt och uppåt. Armaturernas utsidor, såväl som tak och väggar i försöksrummen, målades med en särskild, för ändamålet framställd färg med hög ultraviolett-reflexionsförmåga. Genom den förhållandevis höga glödljustillsatsen erhöles en varm och behaglig ljusfärg. Den lämpliga sammansättningen och styrkan av ultraviolettstrålningen beräknades omsorgsfullt med hänsyn till de dosimetriska relationerna för huderytem, D-vitaminbildning, ögonirritation och bakteriedödande verkan. För att täcka dagsbehovet av D-vitamin räcker mycket väl en daglig, svag bestrålning av endast ansikte och händer, som icke medför erytem eller ögonirritation.

Den sammanlagda belysningseffekten för ett ordinärt klassrum på 50 m² var ca 2 kW, därav 0,5 kW för kvicksilverlamporna. Belysningsstyrkan var tämligen hög (300 lux; den officiella, svenska rekommendationen för skolbelysning är 150 lux. I USA rekommenderas minst 300 lux), och ultraviolett-bestrålningsstyrkan var så anpassad, att en lätt erytem på ansikte och händer uppkom efter 4—5 timmars vistelse i belysningen. Denna milda bestrålning medförde snart en tillvänjning i form av en lätt brunpigmentering på de blottade hudområdena. Inga skadeverkningar i någon form ha iakttagits.

Den medicinska undersökningen utfördes under loppet av 1 1/2 år på skolbarn i 7—10 års ålder. Sammanlagt voro 220 barn engagerade i försöken, av vilka 120 erhöles bestrålning genom belysning för någon tidsperiod. Flera serier av blodanalyser på kalk, fosfor och fosfatasferment (vilka stå i visst beroende av D-vitamintillförseln till kroppen) samt på hämoglobin (blodets röda färgämne) utfördes, och vidare gjordes upprepade bestämningar av barnens fysiska kondition. Materialet är ingående statistiskt bearbetat. Blodundersökningarna visade bl.a., att blodets kalkhalt hos de icke bestrålade kontrollbarnen sjönk något under vintern, men det lägsta värdet i mars och det högsta i oktober. Denna årstidsvaria-

tion blev fullständigt motverkad genom den kontinuerliga ultraviolettbestrålningen, så att barnen i de bestrålade klassrummen bibehöll blodkalkhalten vid det normala höstvärdet under hela vintern. En liknande verkan iaktogs beträffande fosfatasfermentet, medan däremot blodfosfor och hämoglobin icke visade någon säker årstidsvariation och icke heller blevo påverkade av ultraviolettbestrålningen.

Den fysiska konditionen, som undersöktes genom arbetsförsök på en hängande cykel med automatisk bromsning, visade likaledes en sjunkande tendens under vintern hos kontrollbarnen, med minimum i mars. Detta torde kunna sättas i något samband med den s.k. vårtröttheten. Genom ultraviolettbelysningen upphävdes denna tendens fullständigt, och den fysiska konditionen låg på våren avsevärt högre bland de bestrålade barnen än i jämförelsematerialet.

Under vintern gavs en stor dos rent D-vitamin åt en mindre grupp av kontrollbarnen. Detta medförde en tydlig ökning av deras fysiska kondition, upp till samma nivå, som erhållits med ultraviolettbestrålningen. Eventuella psykiska inflytanden hade eliminerats. Någon säker effekt på blodets kemiska sammansättning uppkom ej. Det är således sannolikt, att bestrålningens inverkan på den fysiska konditionen beror på den fotokemiska bildningen av vitamin D i huden, men att bestrålningen möjligen har även andra verkningar.

Vid sidan av dessa verkningar direkt på barnen har belysningen även en avsevärd bakteriedödande effekt. Denna studerades både i laboratorieförsök (»bakteriekammare») och i klassrummen under pågående lektioner. I laboratorieförsöken med på konstgjord väg infekterad luft hölls genom belysningen bakteriekoncentrationen i luften nere vid en nivå motsvarande den, som skulle erhållas med en friskluftventilation på ca 30 luftväxlingar i rummet per timme. Den normala ventilationen i skolor o. likn. överskrider under vintern sällan 5 luftväxlingar per timme, dvs. luftens bakterie-

koncentration borde genom belysningen hållas vid ett jämviktsvärde på ca 15 % av värdet utan belysning. I skolsalarna låg dock bakteriekoncentrationen under pågående bestrålning vid 50—60 % av värdena utan bestrålning. Att sänkningen icke blir lika stor i skolsalarna som i bakteriekammaren i laboratoriet kan åtminstone delvis förklaras av att luften i skolsalarna är rikligt dammbemängd och därmed även har stor halt av »dammbakterier», vilka äro mindre strålningskänsliga men även betydligt ofarligare än de bakterier, som bruka förekomma i samband med infektioner i de övre luftvägarna.

Undersökningsmaterialet var icke tillräckligt stort och kunde icke studeras tillräckligt ingående för att tillåta några säkra slutsatser om bestrålningens inverkan på sjukligheten bland skolbarnen. Sjukstatistiken för vissa klasser visade dock siffror, som voro uppmuntrande för fortsatt försök.

Daghemsförsöken i Stockholm

Den installation av ultravioletthaltig belysning, som utfördes i försöksdaghemmet i Fredhäll, byggde på samma principer, som tillämpats i Uppsala-försöken, men blev dock något annorlunda utformad. På grund av rummens dimensioner kunde man icke hålla lika höga ultraviolet-intensiteter som i skolsalarna. Armaturerna utformades även på annat sätt, delvis sammanhängande med den låga takhöjden i daghemsrummen. I stället för den övervägande nedåtstrålade armaturen, som använts i Uppsala, konstruerades en skivarmatur med övervägande horisontell utstrålning (se fig.). Härigenom räknade man med att erhålla en kraftigt bakteriedödande strålnings-»ridå» under taket, genom vilken luften måste passera vid sin cirkulation i rummet. Tak och överväggar målades med ultravioletreflekterande färg, varigenom en diffus bestrålning av hela rummet och av barnen åstadkommes. Effektförbrukningen uppgick till ca 0,5 kW i de mindre rummen, 1,5 kW i det större lekbarnsrummet.

I kontrollförsök i bakteriekammaren visade denna armatur ungefär samma bakteriedödande egenskaper som Uppsala-armaturen. Resultaten av bakteriemätningarna i daghemsrummen voro dock betydligt sämre än vad som ernåtts i skolsalarna i Uppsala. Detta torde sannolikt främst bero på att luftcirkulationen i daghemsrummen icke varit tillräckligt stor för att driva den av barnen infekterade luften i rummets nedre del tillräckligt snabbt genom strålningsridån under taket. Även temperaturförhållandena i rummet, med den starka uppvärmningen från lamporna av luften under taket, torde inverka menligt på luftväxlingshastigheten i strålningsridån. De uppmätta luftförelsehastigheterna i rummen (se s. 573) visa ju även påfallande låga värden. Fortsatta försök med genom fläktar ökad luftcirkulation äro här påkallade.

Under hösten 1948 inmonterades ultravioletthaltig belysning i ett daghem å Mid-sommarkransen (Föreningen Brännkyrka Daghem, Vårgatan 4). Denna utfördes som en exakt kopia av den i Uppsala provade belysningen, således med hög styrka och övervägande nedåtriktad spridning av ljustet och ultraviolettrådnngen. Under våren 1949 ha talrika bakteriemätningar företagits där, och resultaten överensstämma mycket väl med resultaten från Uppsala-skolorna. Koncentrationen av totalantalet bakterier låg i genomsnitt ca 30—40 % lägre vid tänd belysning, medan reduktionen var betydligt större (50—70 %) i avseende på de farligare »förkylnings»-bakterierna.¹ Några ytterligare försök över ultraviolettbestrålningens direkta verkningar på barnen ha icke utförts inom ramen för dessa daghemsundersökningar. Såväl upprepade, stora blodprovstagningar, erforderliga för fullständig blodanalys, som bestämningar av fysisk kondition erbjuder uppenbarligen vissa svårigheter på småbarnsmaterialet i denna undersökning.

Diskussion. Praktiska konsekvenser

Vid den praktiska bedömningen av resultatet från dessa försök bör man skilja mellan å ena sidan den direkta bestrålningen av barnen och å andra sidan den bakteriedödande verkan på luften och inredningen i rummet. För båda fallen måste de tekniska förutsättningarna och de ekonomiska konsekvenserna vägas mot de praktiska resultat, som kunna uppnås.

Det här prövade belysningssystemet utformades från början främst med tanke på att erhålla ett fysikaliskt lämpligt ljus för den direkta bestrålningen av barnen. En viss bakteriedödande effekt, som framför allt är bunden till mycket korta ultravioletta våglängder, tillkom dock. Den tekniska utformningen har haft övervägande provisorisk karaktär, då huvudsyftet med undersökningarna varit av rent medicinsk natur. En väsentlig nackdel är den höga effektförbrukning, som belysningen kräver. Dessutom är ultraviolettlampornas livslängd ej särskilt stor, och de betinga även ett ganska högt pris.

Sedan några år finnes en helt annan typ av ultraviolettlampor tillgänglig, »sterillampor», som ha betydligt högre bakteriedödande effekt vid låg effektförbrukning. På grund av strålningens natur äro de däremot icke lämpade för direkt bestrålning av människor. Dessa urladdningsrör för bakteriedödande strålning måste därför installeras på sådant sätt, att nästan ingen strålning når ned till rummets nedre delar. Den bakteriereducerande effekten i rums-luften blir därmed i hög grad beroende på luftens cirkulation i rummet.

Det kan ännu icke anse tillräckligt utrett, i vad mån den direkta ultraviolettbestrålningen av barn medför väsentliga andra verkningar än vad som enklare och billigare kan ernås med en adekvat tillförsel av något D-vitaminpreparat under vintern. Olika skäl tala dock för att be-

¹ Denna undersökning, som utförts av Dr Ronge i samarbete med Dr G. Laurell vid Statens Institut för Folkhälsan, Inst. för allmän hygien, kommer att publiceras utförligare inom snar framtid.

strålningen medför en bildning av betydligt fler biologiskt verksamma substanser i huden än endast vitamin D. Bestrålning har således en starkare inverkan på blodets kalkhalt än vad som kan förklaras endast genom D-vitaminbildningen. Därtill kommer de lokala effekterna på den bestrålade huden, såsom en viss brunpigmentering, hudförtjockning, stimulerad hårväxt osv. Det medicinska värde, som bör tillskrivas sådana verkningar, ter sig dock oklart.

I sin nuvarande, tämligen kostsamma utformning bör denna ultraviolettbelysning därför icke rekommenderas till allmänare bruk. De alla senaste årens utveckling inom belysningstekniken har emellertid medfört nya möjligheter för den tekniska anordningen av en ultravioletthaltig inomhusbelysning, i det att lysrör med samtidigt fluorescens av ljus och ultraviolettråkning kunnat framställas. Såsom källa för allmänbestrålning med ultraviolettt är sådana lampor betydligt lämpligare än kvicksilverkvartslampor. Effektförbrukningen är endast en bråkdel av kvicksilverlampornas, livslängden är stor och de äro väl ägnade att kombineras med lysrör för allmänbelysning. Även i avseende på strålningens fysikaliska natur ha de något företräde. De kunna givas en viss bakteriedödande verkan, som efter önskan kan kompletteras med de speciella »sterillamporna», vilka f.ö. tekniskt sett tillhöra samma lamptyp.

Dessa lampor äro ännu icke tillgängliga på svensk marknad, men det är att hoppas att möjligheter för försök med dem i daghem och liknande lokaler skall kunna beredas inom nära framtid.

I avseende på ultraviolettråkningens bakteriedödande verkan är den väsentliga bedömningsgrunden givetvis i vad mån man därmed kan ernå en minskning av smittospridningen, främst av förkylningssjukdomarna. Omfattande försök häröver ha utförts och pågå ännu särskilt i England och USA. Därvid ha endast de ovan omnämnda bakteriedödande urladdningsrören, »sterillamporna», kommit till användning. De första årens optimistiska förväntningar

ha i det stora hela icke infriats. En kritisk bedömning av hittills publicerade undersökningar med såväl positiva som negativa resultat ge vid handen, att en reduktion av sjukfrekvensen endast kan uppnås om följande två förutsättningar äro uppfyllda:

1. En avsevärd andel av smittospridningen måste ske såsom indirekt, luftburen smitta och ej såsom kontaktsmitta. Ultraviolettråkningens ytdesinfekterande verkan är nämligen mycket ringa.

2. Installationen av lamporna måste utföras mycket noga, såväl i fråga om lampornas styrka och avskärmning som deras placering. Då »sterillamporna» endast kunna användas för bestrålning av luften ovan huvudhöjd, måste luftcirkulationen kontrolleras och eventuellt ökas med hjälp av fläktar. Försök i amerikanska militärkaserner ha t.ex. visat, att en installation enligt lampfabrikanternas schematiska rekommendationer icke gav några säkra resultat i avseende på sjukligheten, medan man erhöll en statistiskt säkerställd reduktion på ca 25 % av förkylningsfrekvensen i kasernerna sedan installationen översetts och strålmängden i rummet ökats till drygt det dubbla.

Inom daghemmen torde den luftburna smittan ej spela någon framträdande roll vid sidan av smitta genom direkt och indirekt kontakt mellan barnen. Redan av den anledningen har man ej skäl att vänta sig några slående resultat av enbart luftdesinfektion. Inom kaserner och även i skolor torde förhållandena vara annorlunda, med luftburen smitta som en viktigare smittoväg. Såsom ett komplement till övriga profylaktiska metoder inom daghemsvärksamheten torde dock luftdesinfektionen kunna få visst värde.

Vid bedömningen av försöken på Fredhälls-daghemmet tillkommer dessutom det förhållandet, att installationen icke varit nämnvärt effektiv, vilket visat sig i den obetydliga effekt, som erhållits på bakteriehalten i luften. Detta sistnämnda förhållande omöjliggör därför tyvärr en bedömning av det eventuella värde, som luftdesinfektion kan innebära i avseende på

sjukligheten i daghemmen. Här kunna endast fortsatta försök avgöra, grundade på de egna erfarenheterna och på dem från

utländska försök (se fr.a. »Studies in Air Hygiene», Med. Res. Council, Sp. Pep. Ser. No. 262, London 1948).

Sammanfattning och diskussion

Det ovan framlagda materialet omfattar erfarenheter från fyra daghem under tre år, varav fullständiga resultat beträffande sjukligheten föreligger från två år, 1946—47 och 1947—48. Från dessa år redovisas även undersökningar över de vid de uppträdande infektionerna förekommande bakterierna och vidare resultat från vissa

försök till åtgärder som vidtagits i syfte att minska sjukligheten. Den första frågan som då uppställer sig är huruvida det verkligen finnes någon översjuklighet hos daghemsbarn i förhållande till barn, som tillbringa sina dagar i hemmet. För att belysa detta har sjuklighetssiffrorna från de olika daghemmen sammanställts i tabell 22.

Tab. 22. Jämförelse mellan relationstalen för antalet sjukdagar med feber och snuva samt för antalet fall av öroninflammation (otit) för daghemmen Stora Essingen, LM-gården (n och km), Purpurn på Fredhäll, Malmgården på Reimersholme och kontrollmaterialet, hemmabarn på Essingen.

Grupper	Daghem								
	Stora Essingen			LM-gården (m)			LM-gården (km)		
	Feber > 38°	Snuva	Otit	Feber > 38°	Snuva	Otit	Feber > 38°	Snuva	Otit
A	3,62	43,50		2,43	24,57	0,07	2,55	35,86	0,09
B	3,25	61,25		3,97	30,78	0,18	2,39	64,65	0,11
C	2,07	48,31		0,88	20,59	0,00	0,93	52,44	0,27
D	1,79	43,42		0,70	21,04	0,13	0,90	30,74	0,27
A—D	2,50	49,00	0,25	1,83	23,85	0,10	1,57	45,01	0,18

Grupper	Daghem								
	Purpurn			Malmgården			Hemmabarn		
	Feber > 38°	Snuva	Otit	Feber > 38°	Snuva	Otit	Feber > 38°	Snuva	Otit
A	1,61	13,41	0,21	2,56	8,74	—	2,17	23,42	
B	2,44	17,24	0,24	0,91	12,97	0,17	1,77	20,72	
C							1,49	16,61	
D							1,24	21,21	
CD	0,46	7,66	—	0,44	4,47	0,07			
A—D (CD)	1,28	11,56	0,11	0,92	7,89	0,09	1,60	20,05	0,10

Ett studium av tabell 22 visar att högsta sjuklighetssiffrorna förekommit på Stora Essingens daghem och daghemmet LM-gården, medan Purpurn och Malmgården genomsnittligt ligger under hemmabarnens siffror. En analys av resultaten ger vissa synpunkter även med reservation för vanskligheten att jämföra förhållanden vid de olika daghemmen med varandra och vidare omöjligheten att jämföra olika årsresultat med varandra.

Stora Essingens daghem visade en hög genomsnittlig sjuklighet. Barnens hälsotillstånd var i samtliga grupper mindre tillfredsställande och särskilt i grupp B förekom det barn, som praktiskt taget ständigt voro förkylda. Då daghemmet hade moderna lokaler, där visserligen den bristen förelåg på grund av personalsvårigheter att barngrupperna B—C mottogs och avlämnades samtidigt i ett och samma rum, torde den höga sjukligheten framför allt berott på att barnen trots förkylning fått vistas på daghemmet och då varit smittkällor för sina kamrater.

Kontrollmaterialet på Essingen uppvisar sjuklighetssiffror som ligga rätt väsentligt över siffrorna för två av daghemmen, varvid dock må ytterligare understrykas, att man icke kan draga jämförande slutsatser från undersökningar från olika år. Vad som främst observeras i detta material är jämnheten hos siffrorna; beträffande feber den största sjukligheten i A-gruppen och där-efter jämt fallande siffror för grupperna B, C och D. Snuvfrekvensen ligger ganska lika för de fyra grupperna omkring 20 sjukdagar per 100 dagar och barn, dvs. varje barn har snuva omkring 6 dagar i månaden. Denna jämnhet kontrasterar mot observationerna på flertalet daghem.

Undersökningarna på daghemmet LM-gården, avsågo att genom rigorös hemskickning av snuviga barn söka hålla daghemmet fritt från infektion. Detta lyckades icke beträffande febersjukdomarna, men däremot bättre när det gällde de snuviga barnen. Åtgärden att ställa hemsystrar

till mödrarnas förfogande för skötsel av barn i hemmen, när mödrarna icke kunde vara borta från arbetsplatsen, visade sig vara en dyrbar lösning av denna fråga. Dock erhöles en sociologiskt intressant studie över denna befolkningsgrupps arbetsförhållanden. Att barnen uppenbarligen mått väl av att vara hemma, när de är förkylda, visar skillnaden beträffande snuvsjukligheten mellan försöksbarn och kontrollbarn. Här inställer sig emellertid invändningen, att man inte i nuvarande stund kan säga, hur pass skadliga dessa snuvinfektioner är för barnen.

Kontrollmaterialet företedde samtidigt som snuvsjukligheten var hög en viss ökad förekomst av öroninflammation men inte någon ökning av antalet feberdagar. Jag återkommer till detta problem senare. Vad som framför allt frapperar i detta material är den höga sjukligheten i grupperna A och B i förhållande till C och D. Hälsotillståndet för de minsta barnen är sämre än som är försvarligt.

Om man jämför siffrorna för LM-gården med de samtidiga siffrorna för Purpurn och Malmgården, ligger de förra genomsnittligt högre. Detta kan säkerligen icke bero på skötseln av daghemmen. LM-gården är visserligen ett större daghem än de övriga, men är uppdelat på små enheter, som är av samma storlek som motsvarande avdelningar på Purpurn och Malmgården. De bakteriologiska undersökningarna ge intet svar på frågan. Den enda påtagliga skillnaden mellan LM-gården å ena sidan och Purpurn och Malmgården å den andra är barnens hemmiljö. LM-gårdens daghem besökes mest av industriarbetarbarn, på Purpurn och Malmgården tillhöra barnens föräldrar genomsnittligt en något högre socialgrupp. Denna observation är för ensam att kunna generaliseras men den medger utan tvivel den tämligen försiktiga slutsatsen, att särskilt stor omtanke måste ägnas daghemmen i arbetardistrikt och detta särskilt när det gäller att omhändertaga spädbarn och koltbarn. Det är möjligt att hemsysterorganisationen trots att

den är dyrbar, skall visa sig outhärlig vid industriarbetardaghem, om koltbarn skall kunna mottagas på ett medicinskt försvarligt sätt.

Daghemmen *Purpurn* och *Malmgården* visa i genomsnitt låga sjuklighetssiffror. Ehuru de åtgärder, som vidtogos på *Purpurn* t.ex. installation av ultraviolett ljus, till vilket jag återkommer, knappast torde ha nämnvärt påverkat hälsotillståndet, äro särskilt de äldre barnen anmärkningsvärt friska, medan sjuklighetssiffrorna för koltbarnen ligga högre. En epidemi orsakad av stafylokocker bland spädbarnen på *Malmgården* ger höga siffror för antalet feberdagar i denna grupp men i övrigt ligga sjuksiffrorna mycket lågt. *Malmgården* har allt sedan sin tillkomst haft ett gott hälsotillstånd bland sina barn och torde redan nu vara att betrakta som ett »idealdaghem», trots att några speciella åtgärder icke vidtagits. Det måste vara av intresse att försöka utreda orsakerna till detta. Helt säkert bidrager följande faktorer.

Malmgården betjänar en homogen befolkningsgrupp bestående av välsituerade arbetare och tjänstemän. Daghemmet sköts utomordentligt väl med noggrann aktgivning på att barnen är hemma, när de är förkylda. Det tycks inte möta några större svårigheter att taga hand om barnen i hemmen. *Malmgården* ligger fritt beläget mitt i bebyggelsen på ön Reimersholme och barnen har kort väg hem. Daghemmet är omgivet av rymlig utelekplats och lokalerna är rymliga för samtliga grupper av barn. Det finns en jämförelsevis modern ventilation, och uppvärmningen sker genom värmeslingor i golvet, vilket torde vara synnerligen betydelsefullt, särskilt för *spädbarn* och koltbarn.

De *bakteriologiska fynden* är synnerligen homogena under de båda åren. Ungefär samma bakterier förekommer, och med olika mellanrum drabbas barn och personal av smärre epidemier av mera aktiva bakterier eller virus. Betydelsen av påvisade streptokocker och pneumokocker är icke så lätt att bedöma. Säkerligen förekommer

virusinfektioner, icke sällan i form av smärre akuta epidemier men all erfarenhet lär, att de långdragna förkylningssjukdomarna är bakteriellt- och icke virusbestingade. I flertalet fall har även öroninflammationerna varit orsakade av de bakterier, som påvisats i svalg och näsa hos resp. grupper. Beträffande smittvägarna har kunnat visas att den direkta kontakten mellan barn sannolikt haft den största betydelsen. Barnen har i stor utsträckning haft bakterier på händer och kläder och särskilt vid stor anhopning av infektioner har även leksakerna och dammet varit förorenat med sjukdomsalstrande bakterier. Undersökning av luft har visat hur bakteriehalten starkt stiger vid lek i rummet och att den kan minskas genom ändamålsenlig ventilation. Beträffande nyttan av ultraviolett ljus för att döda bakterier i luften eller bruk av bakteriedödande ämne, som sprayas ut i luften är ännu för tidigt att draga några slutsatser. Det förefaller dock mindre troligt, att infektionsrisken skall kunna minskas i en utsträckning som blir av praktisk betydelse, då barnens intima kontakt med varandra erbjuder långt större smittrisker än luftinfektioner. Hemskickning av förkylda barn torde därför fortfarande vara den viktigaste åtgärden för att undvika att ett daghem blir genominfekterat med bakterier och virus.

Betydelsen av övriga hygieniska åtgärder framgår av dr Ronges diskussion av dessa frågor. Särskilt må här dock framhållas värdet av golvuppvärmning samt ändamålsenlig ventilation. Resultatet av de fysikaliska undersökningarna i övrigt ha närmast gett vid handen att intet nämnvärt är att vinna genom befruktningsanordningar och dylikt.

Beträffande möjligheten att genom ympning skydda barnen mot långvariga bakteriella infektioner pågå försök härom, och likaledes utredes den synnerligen viktiga frågan om infektionernas skadeverkan på barnen. Jag hänvisar här till dr Melins sammanfattande förelöpande meddelande, som införts på sidorna 567 och 568.

De genomförda undersökningarna torde kunna ge vissa normer för bedömningen av hälsotillståndet på ett daghem. Vissa av de undersökta daghemmen har haft för hög sjuklighet, men normalmaterialet och övriga daghem ger en upplysning om vilka minimisiffror som kan uppnås.

Det siffermaterial, som ligger till grund för dessa värden är litet men torde kunna vara till hjälp för bedömningen av hälsotillståndet på daghem. Erforderliga justeringar torde kunna göras efter hand.

Följande sjuklighetssiffror böra icke få överskridas.

Grupp	Relationstal (se sid. 583)		
	Feber 38°	Snuva	Öron- inflammation
A	2,2	25,0	0,1
B	2,0	25,0	0,1
C	1,5	15,0	0,1
D	1,0	15,0	0,1

Slutsatser

Undersökningarnas viktigaste resultat torde med hänsyn till tidigare åsiktsbrytningar i denna fråga vara att daghemsvård för barn mellan tre—fyra och sju år synes fullt försvarlig med hänsyn till infektionsriskerna för barnen.

Mera tveksam måste man vara beträffande de yngre barnen, koltbarn och spädbarn. Om man uteslutande ser problemet ur infektionssynpunkt har undersökningarna gett exempel på beklaglig översjuklighet för dessa barngrupper och även vid de daghem, där hälsotillståndet varit bäst har i ena daghemmet koltbarnen i det andra spädbarnen periodvis visat allt för höga sjuklighetssiffror. Frågan om spädbarnens och koltbarnens daghemsvård ur infektionssynpunkt måste underkastas fortsatt prövning och man synes för närvarande ur medicinsk synpunkt icke kunna rekommendera daghemsvård för barn under tre—fyra års ålder.

De krav, som måste ställas på ett gott daghem är i stort sett följande. Personalen i första hand föreståndarinnan måste ha förståelse för infektionsriskerna och ha förmåga att övertyga föräldrarna att daghemmen icke under några förhållanden får ta emot sjuka barn. Daghemsgруппerna böra vara små och daghemmet skall vara centralt beläget i den bebyggelse, som den skall betjäna. Malmgården på Reimers-

holme är här en god förebild. Lekplatser skola ha parkkaraktär och vara rymliga och ligga med direkt utgång från daghemsavdelningarna. De olika barngrupperna böra ha skilda ingångar och varje grupp skall ha egen personal. Vädring av rummen skall ske systematiskt och så ofta som möjligt. Barnen böra helst sova för öppet fönster. Golvuppvärmning är att föredraga framför annan uppvärmning. Beträffande övriga allmänna hälsoupbyggande åtgärder som berör barnens mat, skyddsläkemedel m.m. finnes i detta sammanhang intet särskilt att anföra.

De nu redovisade resultaten ger hänvisning på vilka vägar, som bör följas i den fortsatta verksamheten, och som delvis redan anträtts.

1. De närmaste forskningsuppgifterna böra gälla förkylningssjukdomarnas inverkan särskilt på de små barnens kroppsliga och ev. även själsliga utveckling. De undersökningar, som för närvarande genomföras av dr Gunnel Melin, inrikta sig på studiet av ev. förekomst av hjärtskador i samband med de vanliga förkylningssjukdomarna och omfattar jämte direkta undersökningar av hjärtat även fysiologiska konditionsprövningar av barnen i samband med iråkade infektioner. Dessa undersökningar torde kräva ytterligare något års arbete. Ett lika viktigt problem och sam-

manhörande med detta är infektionernas inverkan på psykiska prestationsförmågan t.ex. i form av ökad psykisk uttrötthet som följd av infektioner eller som följd av använda läkemedel. Studium av denna fråga skulle lämpligen ske i samband med psykiatriker eller psykolog på samma material, som bearbetas beträffande den fysiska konditionen. Det är först sedan dessa frågor klarlagts, som frågan om daghemsvård för koltbarn kan tagas upp till slutlig diskussion.

2. Undersökningar över möjligheten att ympa barnen såsom skydd mot långvariga bakteriella infektioner pågå och torde kunna slutföras inom ett par år. Vidare har vid utbrott av epidemiskt uppträdande bakteriella infektioner profylaktisk behandling av barnen genomförts med användning av penicillin och därvid har särskilt smittspridarna isolerats och behandlats. Denna fråga kräver fortsatt utredning.

3. I det föregående har framhållits att ehuru förhoppningarna, att man genom användning av ultraviolett ljus och s.k. aerosoler skall kunna hindra smittspridning icke omfattas med samma entusiasm som tidigare, är denna fråga icke definitivt utredd. Detta bör dock kunna ske för daghemmens del samordnat med andra nu pågående undersökningar på barnsjukhus och i skolor. Jag hänvisar här till dr Ronges utredning.

4. Det är väsentligt att daghempersonalen under sin utbildning erhålla tillräckliga kunskaper om de smittsamma sjukdomarna, så att de får intresse för dessa problem och med auktoritet kunna genomföra erforderliga åtgärder mot dessa sjukdomar. Den medicinska övervakningen av daghem bör även göras så effektiv att begynnande epidemier icke endast av mässling och andra liknande alarmerande sjukdomar utan även av mera banala luftvägsinfektioner i tid kan förhindras eller begränsas.

5. Försöksvis skulle en medicinsk rådgivande grupp bestående av pediatriker, psykolog och epidemiolog knytas till det ämbetsverk, som har det centrala ansvaret för daghemsverksamheten. Denna grupp skulle kunna lämna råd och anvisningar i medicinska frågor, ev. taga initiativ till önskvärda åtgärder samt även kunna biträda som experter och företaga resor för att på ort och ställe kunna rådfrågas i problem inom dess kompetensområde. Den frivilliga rapportering av sjukdomsförekomst, som redan sker från daghem i olika delar av landet, skulle fortsätta, och det erhållna siffermaterialet skulle ge en kontinuerlig kunskap om hälsotillståndet vid de olika daghemmen. Vid översjuktighet vid något daghem skulle utredning härom snabbt kunna företagas och erforderliga åtgärder vidtagas.

Sociala Undersökningar

kring daghemmet LM-gården, Midsommarkransen, Stockholm

AV MARGARETA JOHANSSON

Under tiden från 1 november 1947 till och med den 15 juni 1948 har vid LM-gården företagits utredning beträffande möjligheterna att nedbringa infektionsriskerna vid daghem. Principen att genom utestängande från daghemmet av alla barn som förete minsta tecken på luftvägsinfektion söka minska smittriskerna, har närmare utvecklats av dr L. Hesselvik i hans medicinska redogörelse.

Vid praktiserandet av bestämmelsen att på daghemmet ej mottaga barn med begynnande eller lätt infektion har vissa sociala problem uppstått, vilka tarvat sin lösning. Vad kommer att hända när barnet avvisas? Kommer barnet att lämnas ensamt hemma utan tillsyn medan föräldrarna äro på arbetet? Har föräldrarna släkting, granne eller bekant, som kan passa barnet under deras arbetstid, eller tvingas de själva att taga ledigt från arbetet, och blir i så fall familjens ekonomiska standard försämrade genom det inkomstbortfall detta medför?

För att ej utsätta föräldrarna för risken att få sina inkomster minskade genom undersökningens ingrepp, har i de fall där läkare eller sköterska vid den dagliga hälsokontroll, som barnet underkastats före intagningen å daghemmet, konstaterat infektion, men denna ej varit av den svårighetsgrad, att föräldrarna anse barnet i behov av vård i hemmet eller att barnet vid

ett daghem skött enligt vanliga normer skulle ha avvisats, alla försök gjorts att bereda barnet annan vård än daghemsvård och i sista hand har hemhjälp anskaffats och bekostats av daghemsutredningen.

Samtidigt som den medicinska utredningens verkningar på familjernas ekonomi, hem- och arbetsförhållanden följts har försök gjorts att så noggrant som möjligt kartlägga deras allmänt sociala standard. Härvid har föräldrarna dels intervjuats i de olika frågorna, dels allteftersom mera personlig kontakt nåtts spontant givit inblickar i sina förhållanden. Vid intervjuerna har stora bemödanden gjorts för att erhålla sakliga resultat. Alla uppgifter löpande under utredningsperioden ha insamlats minst en gång varje månad. Stickprov på lämnade inkomstbesked har gjorts hos arbetsgivarna och mycket vanligt har varit, att föräldrarna i stället för att ge muntliga besked för enkelhetens skull inlämnat sina lönekvittenser, varför inkomstuppgifterna kan anses vara så gott som 100-procentigt riktiga. Även övriga uppgifter ha kontrollerats i de fall där det varit möjligt.

Under utredningsperioden har 244 hembesök företagits av olika anledningar, främst för bedömning av bostädernas beskaffenhet. Hembesöken fördela sig på de olika månaderna enligt nedanstående:

1947		1948					
Nov.	Dec.	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni
7	35	39	30	38	41	33	21

Gruppindelningen vid daghemmet framgår av nedanstående tablå:

Undersökningsgrupperna, vid vilka ovan nämnda ingrepp företagits	Kontrollgrupperna, vilka skötts enligt vanliga regler för daghem
A_m = spädbarn i ålder 3—12 mån.	A_{km} = spädbarn i ålder 3—12 mån.
B_m = krypbarn i ålder 1—2 ½ år	B_{km} = krypbarn i ålder 1—2 ½ år
C_m = koltbarn i ålder 2 ½—4 år	C_{km} = koltbarn i ålder 2 ½—4 år
D_m = barn i ålder 4—6 år	D_{km} = barn i ålder 4—6 år

I följande redogörelse för utredningens resultat kommer samma gruppindelning av daghemsklientelet som dr Hesselvik använt sig av att följas. I de fall, där så är nödvändigt för överskådlighetens skull, redovisas resultaten för de fyra åldersgrupperna inom respektive huvudgrupper gemensamt.

Familjernas ekonomiska och sociala standard

I utredningen har deltagit: inom undersökningsgrupperna 78 familjer, varav fyra med 2 barn på daghemmet;

inom kontrollgrupperna 54 familjer, varav nio med två barn på daghemmet.

Förekomsten av »broken families» framgår av följande tabeller:

Undersökningsgrupperna.

Grupp	Moderns civilstånd					Summa
	Antal gifta	Antal sammanboende	Antal ogifta	Antal frånskilda	Antal änkor	
Spädbarnsgrupp	15	1	—	—	—	16
Krypbarnsgrupp	15	—	1	—	—	16
Koltbarnsgrupp	20	1	1	—	1	23
Barn i ålder 4—6 år	15	—	2	5	1	23
Summa	65	2	4	5	2	78
I % av samtliga	85,9		14,1			

Kontrollgrupperna.

Grupp	Moderns civilstånd					Summa
	Antal gifta	Antal sammanboende	Antal ogifta	Antal frånskilda	Antal änkor	
Spädbarnsgrupp	6	—	1	2	1	10
Krypbarnsgrupp	9	1	—	—	—	10
Koltbarnsgrupp	9	1	2	2	1	15
Barn i ålder 4—6 år	12	—	2	4	1	19
Summa	36	2	5	8	3	54
I % av samtliga	70,4		29,6			

I kontrollgrupperna är som synes frekvensen av ensamstående mödrar med barn dubbelt så stor som i undersökningsgrupperna.

Antalet barn per familj.

Totala antalet barn per familj	Undersökningsgrupperna	Kontrollgrupperna
Antal familjer med 1 hemmavarande barn under 16 år	64	36
” ” ” 2 ” ” ” 16 ”	13	13
” ” ” 3 ” ” ” 16 ”	1	4
” ” ” 4 ” ” ” 16 ”	—	—
” ” ” 5 ” ” ” 16 ”	—	1

Föräldrarnas ålder.

Födelseår	Ålder vid undersökningens början	Undersökningsgrupperna		Kontrollgrupperna	
		Antal % av mödrar	Antal % av fäder	Antal % av mödrar	Antal % av fäder
1894—1899	53—48	—	4,5	—	2,6
1900—1909	47—38	7,7	11,9	5,6	13,2
1910—1919	37—28	38,5	28,4	50,0	50,0
1920—1928	27—19	53,8	55,2	44,4	34,2

Föräldrarnas yrken.

Yrke/anställning	Undersökningsgrupperna		Kontrollgrupperna	
	Antal % av mödrar	Antal % av fäder	Antal % av mödrar	Antal % av fäder
1. Fabriksarbetare och likställda ...	67,5	55,2	63,5	44,7
2. Tekniker och specialarbetare	1,3	11,9	—	13,2
3. Ingenjörer	—	6,0	—	2,6
4. Lägre kontorspersonal (kontorsbiträden, kontorister och likn.)....	16,9	9,0	17,3	7,9
5. Kontorschefer, förvaltningstjänstemän, lärare	—	3,0	3,8	15,8
6. Spårvägs- järnvägs- telefon- och telegrafanställda	1,3	8,9	1,9	7,9
7. Affärsanställda (affärsbiträden och likställda)	6,5	1,5	5,8	—
8. Köks- och serveringspersonal ...	5,2	—	5,8	—
9. Studerande	1,3	3,0	1,9	—
10. Annat yrke	—	1,5	—	7,9

Av tabellen framgår, att någon större olikhet icke råder mellan undersökningsgrupper och kontrollgrupper i fråga om yrkesgrupperingen. Möjligen kan sägas, att yrkesgrupp 5 (kontorschefer, förvaltningstjänstemän, lärare) är betydligt mer representerad inom kontrollgrupperna än inom undersökningsgrupperna. I följande tabell avspeglar sig detta förhållande i inkomstklasserna 600—799 kr./mån.

Vid jämförelse av yrkesfördelning för män och kvinnor visar det sig, att kvinnorna huvudsakligen återfinnas inom grupperna 1, 4, 7 och 8, sålunda de minst kvalificerade yrkena, och endast undantagsvis förekomma i mera kvalificerade, medan männen förekommer i ungefär 60 % i grupp 1 och 4, men i övrigt i yrken av mera kvalificerad natur.

Föräldrarnas inkomster.

Inkomst per månad kronor	Undersökningsgrupperna		Kontrollgrupperna	
	Procentuell förekomst bland mödrar	Procentuell förekomst bland fäder	Procentuell förekomst bland mödrar	Procentuell förekomst bland fäder
100—149	—	—	5,9	—
150—199	4,1	—	2,0	—
200—249	8,1	1,6	5,9	2,7
250—299	36,5	—	29,4	2,7
300—349	27,0	—	29,4	2,7
350—399	16,2	4,9	17,6	16,2
400—449	8,1	29,0	7,8	35,2
450—499	—	25,8	—	10,8
500—549	—	19,4	—	8,1
550—599	—	8,1	—	2,7
600—649	—	3,2	—	10,8
650—699	—	3,2	2,0	—
700—749	—	1,6	—	2,7
750—799	—	1,6	—	2,7
800—849	—	—	—	—
850—899	—	—	—	—
900—949	—	1,6	—	—
950—999	—	—	—	2,7

Mödrarnas inkomster uppvisar vid jämförelse mellan de båda grupperna relativt stor överensstämmelse i inkomstklasserna 250—449 kr. Kontrollgrupperna förete största variationerna mellan de högsta och lägsta inkomsterna.

I inkomstklasserna 400—499 kr. förekommer 54,8 % av fäderna i undersökningsgrupperna, medan motsvarande siffra för kontrollgrupperna är 46,0 %. För öv-

rigt framgår, att för samma kategori ligger inkomstnivån inom undersökningsgrupperna i största antalet fall mellan 400—599 kr., medan kontrollgrupperna uppvisar större spridning över hela inkomstskalan.

Markant är också vid jämförelse mellan inkomsterna för män och kvinnor, att kvinnornas högsta inkomster slutar ungefär vid samma inkomststreck som männens medelinkomster börjar.

Bostadsförhållanden

Undersökningsgrupperna.

Antal boende per lägenhet	Antal fall boende i			
	1—1 ½ rum och kök	2—2 ½ rum och kök	3—3 ½ rum och kök	4 rum och kök
1 vuxen 1 barn	1	1	—	—
1 ” 2 ”	1	2	—	—
2 vuxna 1 ”	39 (50 %)	14 (17,9 %)	1	—
2 ” 2 ”	5 (6,4 %)	3	—	—
2 ” 3 ”	—	1	—	—
3 ” 1 ”	1	5	—	1
3 ” 2 ”	1	—	—	—
3 ” 5 ”	—	—	—	—
4 ” 1 ”	1	1	—	—
4 ” 3 ”	—	—	—	—
6 ” 3 ”	—	—	—	—
Summa	49	27	1	1
I % av samtliga	62,8	34,6	1,3	1,3

Kontrollgrupperna.

Antal boende per lägenhet	Antal fall boende i			
	1—1 ½ rum och kök	2—2 ½ rum och kök	3—3 ½ rum och kök	4 rum och kök
1 vuxen 1 barn	8 (14,8 %)	—	—	—
1 " 2 "	—	—	—	—
2 vuxna 1 "	14 (25,9 %)	8 (14,8 %)	1	—
2 " 2 "	6 (11,1 %)	3	1	—
2 " 3 "	—	3	1	—
3 " 1 "	—	3	—	—
3 " 2 "	—	2	—	—
3 " 5 "	—	—	—	1
4 " 1 "	1	—	—	—
4 " 3 "	—	1	—	—
6 " 3 "	—	—	1	—
Summa	29	20	4	1
I % av samtliga	53,7	37,0	7,4	1,9

I båda grupperna bor mer än hälften av familjerna i 1—1 ½ rum och kök.

Av de 62,8 procenten i undersökningsgrupperna som bebo sådan bostadsenhet består:

50,0 % av familjer på 2 vuxna och 1 barn
6,4 % » » » 2 » » 2 »

Av kontrollgruppernas 53,7 % för samma bostadsenhet utgöras:

14,8 % av familjer på 1 vuxen och 1 barn
25,9 % » » » 2 vuxna » 1 »
11,1 % » » » 2 » » 2 »

I ungefär samma utsträckning bor familjer i de båda grupperna i bostadsenheter bestående av mer än 1—1 ½ rum och kök. Frekvensen av boende i sådana lägenheter är något större i kontrollgrupperna än i undersökningsgrupperna, men å andra si-

dan synes antal boende per lägenhet vara något större i den förra gruppen.

I de fall där flera vuxna än två redovisats rör det sig i så gott som samtliga fall om inneboende eller 2 familjer boende i samma lägenhet. Endast undantagsvis gäller det hemmaboende äldre barn.

Bostädernas beskaffenhet framgår av nedanstående tablåer:

Bostadstyp	Undersökningsgrupperna	Kontrollgrupperna
	% av bostäderna	% av bostäderna
Modern	89,7	90,7
Halvmodern	5,1	3,7
Omodern (saknar vatten och avlopp)....	1,3	0
Omodern (kall, fuktig, ohälsosam).....	3,9	5,6

Genomsnittliga hyran per månad för de olika bostadsenheterna.

Grupp	1—1 ½ r. o. k.		2—2 ½ r. o. k.		3—3 ½ r. o. k.		4 r. o. k.	
	Kronor		Kronor		Kronor		Kronor	
	Modern	Annan	Modern	Annan	Modern	Annan	Modern	Annan
Undersökningsgrupperna	99	49	124	100	140	—	100 ¹	—
Kontrollgrupperna..	95	44	128	—	163	—	75 ¹	—

¹ Statssubventionerade bostäder.

Förhållanden kring moderns förvärvsarbete

Anledning till barnets vistelse på daghemmet.

Grupp	Antal fall beroende på			
	Moderns förvärvsarbete	Moderns studier och yrkesutbildn.	Tillfälligt under moderns vistelse på sjukhus	Psyksiska orsaker (barnet i behov av kontakt med andra barn)
Undersökningsgrupperna	74 (94,9 %)	2	1	1
Kontrollgrupperna	51 (94,4 %)	1	2	—

I ett fåtal fall har barnets vistelse på daghemmet berott på andra orsaker än moderns förvärvsarbete eller yrkesutbildning. I tre fall har barnet intagits på daghemmet

under moderns vistelse på sjukhus, enär fadern ansett sig kunna klara av barnets vård i övrigt. I ett fall var barnet av psykiska orsaker i behov av daghemsvård.

Uppgiven anledning till moderns förvärvsarbete.

Anledning	Undersökningsgrupperna	Kontrollgrupperna
	% av mödrarna	% av mödrarna
1. Modern ensam försörjare	14,9	30,9
2. Modern försörjer familjen under faderns studietid	1,4	1,9
3. Mannen helt eller delvis arbetsoförmögen på grund av sjukdom	2,7	5,8
4. Mannen alkoholist, arbetar endast periodvis	1,4	1,9
5. Mannen lämnar hushållspengar mycket oregelbundet ..	2,7	—
6. Mannens inkomster ej tillräckliga för familjens försörjning	8,1	5,8
Särskilt på grund av		
a) hög hyra	5,4	3,8
b) bosättningsskulder och bosättningsanskaffningar ..	28,3	15,4
c) andra skulder	4,1	9,6
7. Familjens ekonomi tillfälligt belastad av stora utgifter ..	13,5	9,6
8. Modern har yrkesutbildning som hon vill utnyttja	—	1,9
9. Modern trivs med sitt arbete och orkar med både detta och hemmets skötsel	8,1	3,8
10. Modern blir nervös av att "gå hemma mellan 4 väggar" ..	9,4	5,8
11. Annan anledning	—	3,8

Ovanstående sammanställning av de skäl mödrarna uppgivit som orsak till sitt förvärvsarbete ger vid handen, att ekonomiska faktorer nära nog 100-procentigt varit drivfjädern. Räkningar man mödrar i orsaksgруппerna 1—5 såsom helt eller delvis ensamma

familjeförsörjare, kommer man fram till att 23,0 % i undersökningsgrupperna och 40,5 % i kontrollgrupperna (30,2 % av samtliga mödrar på daghemmet) tillhör denna kategori.

I orsaksgrupperna 6 och 7 finner vi de fall, där mansens inkomster varit otillräckliga av olika anledningar. 59,5 % av mödrarna i undersökningsgrupperna och 44,2 % av mödrarna i kontrollgrupperna (53,2 % för samtliga) tillhör denna kategori.

Även i övriga motiveringar till förvärvsarbetet spelar naturligtvis ekonomiska fak-

torer in, men de ha icke varit huvudmotiveringen.

Av samtliga icke ensamstående mödrar ha 27,6 % förklarat, att det går relativt bra att förena hem- och förvärvsarbete. 11,2 % har uttryckt önskan om att få halvtidsarbete och 61,2 % ha energiskt förklarat, att de aldrig skulle ha förvärvsarbete om de hade möjlighet att leva drägligt på mansens inkomst.

Anledning till barnets avgång från daghemmet	Antal fall i undersökningsgrupperna	Antal fall i kontrollgrupperna
Modern slutat arbetet på grund av:		
a) sjukdom	3	1
b) överansträngning	2	1
c) vantrivsel med arbetet	3	2
Modern slutat arbetet vid ingående av äktenskap	4	—
Modern övergått till kvälls- eller hemarbete för att barnet skall kunna vistas hemma	3	2
Barnet insjuknat	1	1
Barnet infektiöskänsligt	3	2
Barnet till släktingar för att ge modern möjligheter till mera kontinuerligt arbete och lättnader i hushållet	5	2
Barnet missanpassat på daghemmet (hysteriska gråtattacker så snart daghemmet föres på tal)	3	2
Avflyttning från orten	2	1
Annan orsak	5	4
Summa	34	18

Den medicinska undersökningens verkningar på barnens frånvaro från daghemmet (se bilaga 8 a—b).

Vid framräkning av samtliga jämförelsetal i avsnitt som redovisar barnets närvaro på och frånvaro från daghemmet och föräldrarnas frånvaro från arbetet på grund av barnets sjukdom ha sammanhängande perioder på mer än en halv månad, då barnet varit frånvarande från daghemmet av annan orsak än sjukdom, frånräknats. Anledningen härtil har varit, att orsaken till sådan frånvaro varit mycket skiftande och

vid sammankoppling med inkomstberäkningarna ha, i synnerhet vid beaktande av materialets ringa omfattning, resultaten annars tett sig slumpartade. För bedömning av frånvarofrekvensen på grund av sjukdom, vilket närmast intresserar oss, torde denna transaktion icke ha någon betydelse, medan frånvaron av annan orsak blir därigenom något lågt beräknad.

Barnens närvaro och frånvaro på daghemmet

Undersökningsgrupperna.

Grupp	Barnets närvaro på daghemmet i %	Barnets frånvaro från daghemmet		
		På grund av sjukdom %	Av annan orsak %	Totalt %
A _m	62,4	31,0	6,6	37,6
B _m	56,2	37,8	6,0	43,8
C _m	66,5	24,8	8,7	33,5
D _m	66,2	21,0	12,8	33,8
Samtliga (vägda medeltal)	64,0	26,4	9,6	36,0

Kontrollgrupperna.

Grupp	Barnets närvaro på daghemmet i %	Barnets frånvaro från daghemmet		
		På grund av sjukdom %	Av annan orsak %	Totalt %
A _{km}	75,6	18,9	5,5	24,4
B _{km}	70,8	19,7	9,5	29,2
C _{km}	65,9	20,5	13,6	34,1
D _{km}	69,2	18,3	12,5	30,8
Samtliga (vägda medeltal)	69,5	19,3	11,2	30,5

Av ovanstående tabeller framgår att frånvarofrekvensen från daghemmet på grund av sjukdom är genomgående större i undersökningsgrupperna än i kontrollgrupperna. Största skillnaden visar krypbarnsgrupperna med 18,1 %, därefter spädbarnsgrupperna med 12,1 %, medan differensen är relativt liten i de två högsta åldersgrupperna, 4,3 % i koltbarnsgrupperna och 2,7 % i grupperna med barn i ålder 4—6 år.

Frånvaron från daghemmet på grund av

annan orsak än sjukdom uppvisar icke samma genomgående tendens. Samtliga kontrollgrupper uppvisar dock något högre frånvarofrekvens än undersökningsgrupperna härvidlag.

Den totala frånvaron, som i viss mån kan sägas vara belysande för utnyttjandet av daghemmens kapacitet, visar att omkring $\frac{1}{8}$ av vårdmöjligheterna icke kunna tagas i anspråk om icke överbeläggning sker.

Barnets placering vid sjukdom

Undersökningsgrupperna.

Grupp	På sjukhus	I hemmet	Hos släkting	Hos granne el. annan	I hemmet med hemhjälp
	%	%	%	%	%
A _m	—	58,0	10,0	2,0	30,0
B _m	2,4	47,3	25,9	2,6	21,8
C _m	—	48,8	23,4	9,3	18,5
D _m	—	52,1	22,2	4,3	21,4
Samtliga (vägda medeltal)	0,6	51,0	21,4	4,7	22,3

Kontrollgrupperna.

Grupp	På sjukhus	I hemmet	Hos släkting	Hos granne el. annan	I hemmet med hemhjälp
	%	%	%	%	%
A _{km}	5,2	92,7	—	2,1	—
B _{km}	3,3	92,1	4,3	0,3	—
C _{km}	7,7	82,1	9,1	1,1	—
D _{km}	3,3	71,0	22,4	3,3	—
Samtliga (vägda medeltal)	5,0	81,6	11,6	1,8	—

Vid granskning av de möjligheter, som stått till buds att placera barnen vid sjukdom, finner man, att placering i hemmet (med ev. åtföljande frånvaro från arbetet för föräldrarna) förekommer i 51 % i undersökningsgrupperna, medan motsvarande tal för kontrollgrupperna är 81,6 %. Om hemhjälp icke funnits att tillgå, skulle placering i hemmet för undersökningsgruppernas del varit nödvändig i 73,3 %.

Placering hos släkting har förekommit

nära nog dubbelt så ofta i undersökningsgrupperna (där föräldrarna fått hjälp med att bereda barnet annan vård än i hemmet), som i kontrollgrupperna.

I något större utsträckning än vad som i allmänhet är fallet torde sålunda släktingar kunna träda in som vårdare vid barnets sjukdom, men den ojämförligt vanligaste placeringen måste ändå bli i hemmet. Den procentuella förekomsten av grannhjälp är som synes mycket liten.

Den medicinska utredningens verkningar på föräldrarnas frånvaro från arbetet och deras inkomster (se bilaga 8 c—d).

Föräldrarnas frånvaro från arbetet på grund av barnens sjukdom framgår av nedanstående tabell.

Undersökningsgrupperna	Föräldrarnas frånvaro från arbetet på grund av barnets sjukdom i % av möjlig närvaro		Kontrollgrupperna	Föräldrarnas frånvaro från arbetet på grund av barnets sjukdom i % av möjlig närvaro	
	Moder	Fader		Moder	Fader
A _m	14,8	—	A _{km}	13,6	—
B _m	12,8	0,2	B _{km}	15,4	0,1
C _m	10,6	0,2	C _{km}	11,8	0,1
D _m	8,5	—	D _{km}	6,7	—
Samtliga (vägda medeltal)	10,7	0,1	Samtliga (vägda medeltal)	10,8	0,03

Mödrarnas i de båda grupperna frånvarofrekvens från arbetet på grund av barnets sjukdom uppvisar som synes mycket ringa differens. Undersökningsgruppernas mödrar ha sålunda kunnat hållas helt skadefria för de ingrepp, som varit nödvändiga för utredningens genomförande.

Jämföras åldersklasserna sinsemellan, avspeglar sig de yngre barnens beroende av just moderns omvårdnad i den tydliga ökningen av frånvaron från arbetet räknat från äldsta till yngsta åldersgrupp.

Beräkningar över mödrarnas totala frånvaro från arbetet (på grund av egen sjuk-

dom eller andra orsaker) kommer senare att utföras för att utröna, om och i vad mån den överstiger andra yrkesarbetande kvinnors frånvaro.

Fädernas del i skötseln av de sjuka barnen är som synes mycket ringa, dels naturligtvis beroende på, att de med sina högre löner haft att räkna med större löneavdrag vid frånvaro från arbetet, och dels emedan det väl allttjämt är kvinnorna, som huvudsakligen utföra hemsysslor och sålunda samtidigt med barnens vård kunna göra nytta i hemmet på ett helt annat sätt än männen.

Inkomstberäkning

Undersökningsgrupperna.

Grupp	Medeldagsinkomst per familj	Förlorad inkomst per dag på gr. av barnets sjukdom	Förlorad inkomst per dag om hemhjälp ej funnits	Summa av kolumn 3 och 4
	kronor	kronor	kronor	kronor
1	2	3	4	5
A _m	22: 14	1: 44	0: 78	2: 22
B _m	28: 52	1: 09	0: 70	1: 79
C _m	27: 69	0: 94	0: 41	1: 35
D _m	22: 54	0: 99	0: 49	1: 48
Samtliga (vägda medeltal)	25: 63	1: 06	0: 55	1: 61
		(9,5 % av mödrarnas medeldagsinkomst)		(14,5 % av mödrarnas medeldagsinkomst)

Kontrollgrupperna.

Grupp	Medeldags- inkomst per familj	Förlorad inkomst per dag på grund av barnets sjukdom
	kronor	kronor
A _{km}	19: 47	1: 31
B _{km}	26: 04	1: 52
C _{km}	25: 16	1: 19
D _{km}	19: 87	0: 83
Samtliga (vägda medeltal)	22: 56	1: 13 (9,9 % av möd- rarnas medel- dagsinkomst)

Medeldagsinkomsten per familj är som synes av ovanstående tabeller genomgående högre i undersökningsgrupperna. För samtliga grupper är skillnaden 3:07 kr./dag eller ca 75 kr./mån. Anledningen härtill torde vara den i kontrollgrupperna större förekomsten av ensamförsörjande mödrar, när enligt särskild beräkning medeldagsinkomsten för enbart mödrarna företer mycken ringa divergens med 11: 11 kr./dag för undersökningsgrupperna och 11: 44 kr./dag för kontrollgrupperna.

Cirka 10 % av sina inkomster beräknas mödrarna förlora på grund av frånvaro från arbetet, när barnen äro sjuka. Skulle utredningens princip genomföras utan insättande av hemhjälp, skulle siffran stiga med ytterligare 5 %.

Ett industridaghem frekventeras måhända i högre grad än daghem av annan typ av mödrar med lägre inkomster, varför en medeldagsinkomst på omkring 11 kronor kanske inte kan anses helt allmängiltig. Just för den okvalificerade arbetskraften

torde man dock kunna säga, att sedan skatteavdrag gjorts, resor till och från arbetsplatsen och avgiften på daghemmet betalats, en nettoinkomst kvarstår, som icke kompenserar mödrar, barn och hem för de påfrestningar, som moderns förvärvsarbete medför. Härav och av mödrarnas egen inställning till sitt arbete kan man dra den slutsatsen, att endast de som ha tvingande skäl, ekonomiska eller andra, kvarstå i sitt arbete längre tid. Enda möjligheten — på längre sikt — att tillvarata den reservarbetskraft, som trots allt tycks finnas i de mödrar, som icke nödtvunget måste arbeta för utkomstens skull men som har tid och krafter över för ytterligare arbete utöver det i hemmet, synes vara deltidsarbete. För moder skulle det nog kännas som en stimulans att orka med en arbetsuppgift, som hon åtagit sig, samtidigt som hon kunde tillföra familjen en välbehövlig extrainkomst. För barn skulle det innebära kollektiv vård endast några timmar per dag.

Barnets närvaro och frånvaro

Grupp	Månad	Antal närvarodagar på daghem	Antal frånvarodagar från daghemmet på grund av							Möjliga antal närvarodagar	
			Helg eller likn.	Sjukdom					Annan orsak		Summa
				På sjukhus	I hemmet	Hos släktingar	Hos granne eller annan	Med hemhjälp			
Am	November	90	27	—	57	17	—	—	3	104	167
	December	73	36	—	23	8	2	4	11	84	121
	Januari	90	26	—	12	—	2	3	6	49	113
	Februari	70	22	—	16	—	—	14	10	62	110
	Mars	68	40	—	23	1	—	20	9	93	121
	April	139	33	—	34	9	1	31	9	117	223
	Maj	110	65	—	34	—	2	28	13	142	187
	Juni	66	12	—	4	—	—	5	14	35	89
		706	261	—	203	35	7	105	75	686	1 131
				350							
Bm	November	61	24	12	29	37	—	—	4	106	143
	December	69	36	—	28	16	—	8	9	97	130
	Januari	88	39	—	45	20	—	18	15	137	186
	Februari	157	41	—	21	—	2	2	23	89	205
	Mars	75	60	—	46	31	10	17	4	168	183
	April	106	32	—	36	21	1	24	17	131	205
	Maj	135	67	—	27	6	—	22	5	127	195
	Juni	61	12	—	7	—	—	19	3	41	90
		752	311	12	239	131	13	110	80	896	1 337
				505							
Cm	November	84	27	—	36	16	17	—	4	100	157
	December	122	47	—	27	5	—	4	18	101	176
	Januari	85	31	—	4	22	6	7	18	88	142
	Februari	147	36	—	8	7	7	7	11	76	187
	Mars	102	67	—	26	4	—	9	31	137	172
	April	140	31	—	37	20	—	15	14	117	226
	Maj	189	87	—	34	10	2	12	22	167	269
	Juni	117	22	—	7	2	2	14	11	58	153
		986	348	—	179	86	34	68	129	844	1 482
				367							
Dm	November	47	12	—	6	—	—	—	6	24	59
	December	117	62	—	15	6	—	3	25	111	166
	Januari	180	60	—	25	25	—	9	39	158	278
	Februari	152	58	—	47	19	6	29	35	194	288
	Mars	174	95	—	27	13	3	18	42	198	277
	April	245	53	—	37	12	—	11	50	163	355
	Maj	214	110	—	40	10	8	11	31	210	314
	Juni	108	20	—	7	2	—	3	11	43	131
		1 237	470	—	204	87	17	84	239	1 101	1 868
				392							
	Summa	3 681	1 390	12	825	339	71	367	523	3 527	5 818

Barnets närvaro och frånvaro

Grupp	Månad	Antal närvarodagar på daghem	Antal frånvarodagar från daghemmet på grund av							Möjliga antal närvarodagar	
			Helg eller likn.	Sjukdom					Annan orsak		Summa
				På sjukhus	I hemmet	Hos släktingar	Hos granne eller annan	Med hemhjälp			
Akm	November	99	24	5	34	—	—	—	1	64	139
	December	102	48	7	14	—	—	—	15	84	138
	Januari	124	39	—	23	—	1	—	13	76	161
	Februari	119	30	—	15	—	—	—	10	55	144
	Mars	110	56	—	35	—	4	—	10	105	159
	April	161	32	—	43	—	—	—	8	83	212
	Maj	127	62	—	42	—	—	—	10	114	179
	Juni	89	15	—	10	—	—	—	1	26	100
		931	306	12	216	—	5	—	68	607	1 232
				233							
Bkm	November	71	23	6	41	1	—	—	15	86	134
	December	114	57	—	20	2	—	—	36	115	172
	Januari	136	45	—	30	5	1	—	28	109	200
	Februari	158	50	—	69	1	—	—	12	132	240
	Mars	158	87	4	64	—	—	—	18	173	244
	April	191	39	—	27	4	—	—	22	92	244
	Maj	160	64	—	15	—	—	—	9	88	184
	Juni	90	16	—	9	—	—	—	5	30	104
		1 078	381	10	275	13	1	—	145	825	1 522
				299							
Ckm	November	128	29	—	28	—	—	—	23	80	179
	December	143	72	—	23	—	—	—	49	144	215
	Januari	136	53	—	41	—	1	—	40	135	218
	Februari	138	48	9	49	1	—	—	34	141	231
	Mars	114	87	20	58	28	3	—	21	217	244
	April	182	48	—	97	4	—	—	28	177	311
	Maj	232	93	—	9	1	—	—	42	145	284
	Juni	134	23	—	3	—	—	—	12	38	149
		1 207	453	29	308	34	4	—	249	1 077	1 831
				375							
Dkm	November	60	23	—	36	9	—	—	3	71	108
	December	211	91	6	12	15	—	—	32	156	276
	Januari	205	65	—	19	8	—	—	58	150	290
	Februari	199	59	—	32	2	6	—	58	157	297
	Mars	187	97	2	61	14	—	—	21	195	285
	April	119	35	3	67	24	5	—	11	145	229
	Maj	174	69	—	7	2	—	—	27	105	210
	Juni	94	16	—	—	—	—	—	15	31	109
		1 249	455	11	234	74	11	—	225	1 010	1 804
				330							
	Summa	4 465	1 595	62	1 033	121	21	—	687	3 519	6 389

Föräldrarnas frånvaro och inkomstförhållanden

Grupp	Månad	Antal frånv.- dagar från arbetet på gr. av barnets sjukdom		Förlorad inkomst		Förlo- rad ink. om hemhj. ej fun- nits	Utgif- ter för bar- nets plac.	Sum- ma kol. 5, 6 o. 8 minus minsk- ning i av- gift	Inkomst			
		Moder	Fader	Moder	Fader				Beräk- nad enl. kol. 7	Beräk- nad enl. kol. 9	Faktisk	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Am	Nov.	51	—	684	—	—	—	550	4 329	4 879	4 329	
	Dec.	19	—	186	—	52	—	146	3 486	3 684	3 538	
	Jan.	9	—	108	—	26	—	81	2 994	3 101	3 020	
	Febr.	7	—	84	—	92	—	63	2 627	2 782	2 719	
	Mars	17	—	219	—	162	—	185	2 993	3 340	3 155	
	April	28	—	348	—	277	—	273	5 576	6 126	5 853	
	Maj	32	—	380	—	230	—	298	5 065	5 593	5 295	
	Juni	4	—	52	—	47	—	38	2 739	2 824	2 786	
			167	—	2 061	—	886	—	1 634	29 809	32 329	30 695
	Bm	Nov.	23	—	223	—	—	—	160	3 943	4 103	3 943
Dec.		9	—	123	—	68	—	97	3 597	3 762	3 665	
Jan.		26	1	303	—	192	—	233	4 811	5 236	5 003	
Febr.		20	—	232	—	17	—	176	6 234	6 427	6 251	
Mars		40	2	425	39	161	—	338	5 230	5 729	5 391	
April		19	—	227	—	183	—	188	5 382	5 753	5 565	
Maj		27	—	290	—	170	—	226	5 600	5 996	5 770	
Juni		7	—	50	—	140	—	40	2 399	2 579	2 539	
			171	3	1 873	39	931	—	1 458	37 196	39 585	38 127
Cm		Nov.	36	—	384	—	—	5	352	3 649	4 001	3 649
	Dec.	15	—	171	—	44	—	149	4 546	4 739	4 590	
	Jan.	4	—	47	—	61	10	38	3 763	3 862	3 824	
	Febr.	8	—	70	—	61	—	58	5 550	5 669	5 611	
	Mars	25	1	154	—	107	—	129	4 699	4 935	4 806	
	April	37	—	349	—	133	—	284	6 089	6 506	6 222	
	Maj	25	1	351	40	77	—	333	7 898	8 308	7 975	
	Juni	7	—	65	—	120	—	50	4 238	4 408	4 358	
			157	3	1 591	40	603	15	1 393	40 432	42 428	41 035
	Dm	Nov.	3	—	35	—	—	—	28	1 328	1 356	1 328
Dec.		11	—	157	—	31	—	128	3 810	3 969	3 841	
Jan.		25	—	339	—	89	—	288	6 855	7 232	6 944	
Febr.		32	—	388	—	318	—	313	6 016	6 647	6 334	
Mars		23	—	345	—	192	—	319	5 906	6 417	6 098	
April		32	—	457	—	122	—	410	7 051	7 583	7 173	
Maj		27	—	349	—	121	—	300	7 230	7 651	7 351	
Juni		5	—	70	—	37	—	59	3 006	3 102	3 043	
			158	—	2 140	—	910	—	1 845	41 202	43 957	42 112
Summa			653	6	7 665	79	3 330	15	6 330	148 639	158 299	151 969

Föräldrarnas frånvaro och inkomstförhållanden

Grupp	Månad	Antal frånv.- dagar från arbetet på gr. av barnets sjukdom		Förlorad inkomst		Förlo- rad ink. om hemhj. ej fun- nits	Utgif- ter för bar- nets plac.	Sum- ma kol. 5, 6 o. 8 minus minsk- ning i av- gift	Inkomst		
		Moder	Fader	Moder	Fader				Beräk- nad enl. kol. 7	Beräk- nad enl. kol. 9	Faktisk
A _{km}	Nov.	39	—	514	—	—	—	445	2 217	2 662	2 217
	Dec.	14	—	129	—	—	—	99	2 387	2 486	2 387
	Jan.	21	—	212	—	—	—	186	2 898	3 084	2 898
	Febr.	15	—	157	—	—	—	133	2 757	2 890	2 757
	Mars	26	—	302	—	—	20	254	3 256	3 510	3 256
	April	11	—	123	—	—	—	87	4 426	4 513	4 426
	Maj	37	—	448	—	—	—	370	3 958	4 328	3 958
	Juni	5	—	61	—	—	—	43	2 092	2 135	2 092
		168	—	1 946	—	—	20	1 617	23 991	25 608	23 991
B _{km}	Nov.	41	—	512	—	—	—	417	3 140	3 557	3 140
	Dec.	16	—	214	—	—	—	178	4 100	4 278	4 100
	Jan.	17	1	196	22	—	—	179	5 098	5 277	5 098
	Febr.	61	—	748	—	—	—	616	6 222	6 838	6 222
	Mars	59	—	718	—	—	—	577	6 917	7 494	6 917
	April	22	—	264	—	—	—	208	6 542	6 750	6 542
	Maj	14	—	137	—	—	—	108	5 140	5 248	5 140
	Juni	4	—	40	—	—	—	36	2 481	2 517	2 481
		234	1	2 829	22	—	—	2 319	39 640	41 959	39 640
C _{km}	Nov.	21	—	249	—	—	—	214	4 113	4 327	4 113
	Dec.	21	—	247	—	—	—	212	5 471	5 683	5 471
	Jan.	33	1	320	18	—	—	308	5 512	5 820	5 512
	Febr.	15	—	188	—	—	—	162	5 910	6 072	5 910
	Mars	35	—	400	—	—	105	407	6 266	6 673	6 266
	April	84	—	974	—	—	—	820	7 283	8 103	7 283
	Maj	4	—	41	—	—	—	31	8 015	8 046	8 015
	Juni	3	—	36	—	—	—	33	3 504	3 537	3 504
		216	1	2 455	18	—	105	2 187	46 074	48 261	46 074
D _{km}	Nov.	36	—	480	—	—	—	451	1 720	2 171	1 720
	Dec.	7	—	96	—	—	—	86	6 131	6 217	6 131
	Jan.	7	—	91	—	—	—	73	5 651	5 724	5 651
	Febr.	6	—	80	—	—	—	66	5 932	5 998	5 932
	Mars	37	—	550	—	—	—	480	5 748	6 228	5 748
	April	25	—	363	—	—	—	313	4 462	4 775	4 462
	Maj	2	—	28	—	—	—	27	4 494	4 521	4 494
	Juni	—	—	—	—	—	—	—	1 711	1 711	1 711
		120	—	1 688	—	—	—	1 496	35 849	37 345	35 849
Summa		738	2	8 918	40	—	125	7 619	145 554	153 173	145 554

*Litteratur om barnstugornas
medicinska problem*

- Agner, S.*: Lægeundersøgelse av børnehavebørn. Ugesk. f. læger 106:23, 1944.
- Allen-Williams, G. M.*: Incidence of infections in wartime day nurseries. *Lancet* 249:825, 1945.
- Anderson, H. H.*: The attendance of nursery school children. *Child Development* 5:81, 1934.
- Blonstein, J. L.*: Year's work at wartime nursery. *Brit. M. J.* 1:230, 1945.
- Conrad, H. S. and Jones, M.*: A two year record of attendance and colds in a nursery school. *Child Development* 3:43, 1932.
- The Day Nurseries Committee of the Medical Women's Federation: The health of children in wartime day nurseries. *Brit. M. J.* 2:217, 1946.
- Diehl, I.*: The prevalence of colds in nursery school children and non-nursery school children. *J. Pediat.* 34:52, 1949.
- Dow, J. F.*: Notes on mixed short-term day nursery. *Brit. M. J.* 2:21, 1945.
- Forsyth, F. M. J.*: Work at a day nursery. *Brit. M. J.* 1:147, 1947.
- Frisell, E.*: A comparison between the sedimentation rates of children in day nurseries and children cared for in their homes. *Acta paediat.* 35:1, 1948.
- Gyllenswärd, C.*: Zur Frage über die Resistenzverhältnisse bei Kindern im Alter von 1—7 Jahren gegen Ansteckung mit wiederholten nosocomialen Infektionen der oberen Luftwege *Acta paediat.* 19:153, 1936.
- Hesselvik, Lennart*: Respiratory infections among children in day nurseries. From the Paediatric Clinic of the Caroline Institute at Nortull's Hospital, Stockholm. *Acta Paediatrica*, supplement 74. Stockholm, 1949.
- Landon, J. F. and Thompson, H.*: Preschool day care. *Arch. Pediat.* 60:537, 596, 665, 1943.
- Lapin, J. H.*: Prophylaxis of upper respiratory infections in children treated with oral penicillin. *J. Pediat.* 32:119, 1948.
- Lichtenstein, A.*: Nosocomial infections in children's hospitals and institutions. *Acta Paediat.* 17:36, 1935.
- Medicinska synpunkter på barnträdgårdars och barnkrubbors organisation och verksamhet. *Tidskr. f. barnavård och ungdomsskydd*, Stockholm, 12:93, 1937.
- Mackay, H. M. M., Dobbs, R. H. and Bingham, K.*: The effect of national bread, of iron medicated bread, and of iron cooking utensils on the haemoglobin level of children in war-time day nurseries. *Arch. Dis. Childhood* 20:56, 1945.

- Dobbs, R. H., Bingham, K. and Martin, W. J.:* The etiology and the effects of minor grades of anaemia in young children. Studies at a group of war-time day nurseries. Arch. Dis. Childhood 21: 145, 1946.
- McLaughlin, M. E.:* The physical health of children attending day nurseries. A report to the Day Nurseries Committee of the Medical Women's Federation. Brit. M. J. 1: 591, 631, 1947. (See discussion 1: 736, 782, 826.)
- Melin, G.:* Difterien bland barn i förskoleåldern i Stockholm under tiden 1/1 1942—30/6 1945. Nord. hyg. tidskr. 27: 264, 1946.
- Menzies, H. F.:* Children in day nurseries. Lancet 251: 499, 1946. (See discussion 251: 544.)
- Nisbet B. R.:* Children in day nurseries. Lancet 253: 253, 1947.
- Wallgren, A.:* Medicinska synpunkter på s.k. halvöppen barnvårdsverksamhet och vård av barn å sommarkolonier. I SOV 1938: 20.
- Williams, H. C. M.:* Child Health. Day Nurseries and nursery schools: medical aspects Practitioner 153: 309, 1944.

Förslag till utrustning för daghem med spädbarnsavdelning

Spädbarnsavdelning: 10 barn (4+6).
 Avdelning för 2—4-åringar: 12 barn.
 Avdelning för 4—7-åringar: 15 barn.

A. Leksaker och lekmaterial inomhus:

Spädbarnsavdelning (4 + 6 barn):

2 st. skullror	} för sängarna
2 » ringar	
2 » kuldockor	
2 » gummidockor	
2 » lekband	
2 » stora gummibollar	
4 » gummidjur	
2 » hemsydda dockor	
2 » kulband	
2 » kubsatser	
2 » pyramider i färg	
2 » bygglådor, större kuber	
4 » djur på hjul	
2 » vagnar	

Avdelning för 2—4-åringar (12 barn):

1 st. gungbåt
 1 » gunghäst
 1 » liten rutschbana
 1 » kubsats
 2 » pallvagnar, lastvagnar
 1 » byggtåg
 1 » plockbåt
 1 » plocktåg

1 st. bultbräde med klubba
 2 » cylinderblock
 1 » stor byggvagn med klotsar
 2 » mindre bygglådor
 6 » trädjur
 4 » docksängar med utrustning
 1 sats dockbalja med tvättbräde, stryk-
 järn
 4 st. hemsydda dockor
 1 » enkel dockservis, kastruller etc.
 1 sats städattiraljer, borste, skyffel, pap-
 perskorg
 3 st. inpassningsspel
 2 » större pussel
 4 » knäpp- och knytramar, snörblock
 100 » tråkulor med snören
 25 » pappfat
 12 » sykort med snören
 12 » modelleringsplattor
 modellera
 3 duss. färgkritor
 div. papper
 2 st. stora bollar
 2 » uppstoppade djur
 bilderböcker
 sagoböcker

Avdelning för 4—7-åringar (15 barn):

1 st. rutschbana
 1 » byggvagn
 1 » kubsats
 1 sats större byggmateriel, kuber, bräder
 2 st. större träbilar

- 2 st. tåg
- 10 » småbilar till byggning
- 10 » små trädjur till byggning
- 5 » bygglådor med mindre klotsar
- 2 » färg- och formspel
- 2 » inpassningsspel
- 2 » pussel
- 2 » räknspel
- 2 » lottospel
- 2 sats. »Mekano»
- 2 st. docksängar med bäddar
- 2 » dockvagnar
- 4 » dockor
- 1 sats dockservis och husgeråd
- 1 » städattiraljer, sköffel, borste, hink
- 1 » tvättbalja, tvättsäck, strykjärn, strykbräde
- 15 st. sykort med snören
- 25 » papptallrikar
- 200 » träpärlor
- 15 » barnsaxar
- 15 » klisterpenslar
- 15 » målarpenslar
- Färgkriter, vattenfärger
- 15 » modelleringsplattor
- Modellera
- Nålar, garner, tyger.
- 1 » svart tavla med staffli
- Div. papper
- 1 » papperskorg
- Sagoböcker
- Bilderböcker
- Noter
- Musikinstrument

Verktyg:

- 3 st. hammare
- 3 » filar
- 3 » lövsågar (med sågblad)
- 2 » tänger
- 2 » borrh
- 2 » sylar
- 2 » tvingar
- 1 » fogsvans
- 1 » slöjdbänk

B. Lekredskap utomhus:

Avdelningarna för 2—4 och 4—7-åringar:

- 1 st. pålestege eller klätterdjungel
- 1 » balansbom

- 2 st. skottkärror
- 2 » vagnar
- 5 » trädgårdsspadar
- 5 » krattor
- 3 sats. träleksaker för sandhögen
- 20 st. sandspadar
- 20 » sandhinkar
- 5 » snöspadar
- 5 » hopprep
- 5 » tömmar
- 1 » vattenkanna

C. Linneutrustning för barn och personal:

Spädbarnsavdelning (4+6 barn):

Bäddutrustning:

- 8 st. madrasser
- 10 » kuddar
- 10 » filter
- 10 » vädringsfilter
- 10 » vaxdukar

Spädbarnsutrustning (för byten):

- 2 duss. tröjor
- 2 » skjortor
- 2 » gördlar
- 5 » blöjor
- 10 st. yllekoftor
- 1 duss. strumpor
- 6 par sockor
- 1 duss. livstycken
- 5 » trikåbyxor
- 2 » koltar och krypbyxor
- 5 » haklappar
- 3 » matservietter
- 10 st. vädringsmössor (bomullstyg)

Önskvärt:

- 10 st. sovpåsar (vindtäta ylle, eller skinnfodrade) för utevistelse
- 10 » hättor (vindtäta, fodrade)
- 10 » britsar

Linneutrustning:

- 5 duss. tvättlappar
- 5 » barnhanddukar
- 3 » badhanddukar
- 5 » lakan
- 3 » örngott

- 8 duss. underlägg
- 3 » bomullsfilter
- 1 » skötförkläden
- 2 st. vaxduksförkläden
- 6 » skötrockar

Avdelningarna för 2—4 och 4—7-åringar:

Bäddutrustning:

- 30 st. kuddar
- 30 » filter
- 3 duss. filtskydd
- 3 » örngottssvar
- 5 » britsskydd
- 1 » underlägg
- 6 st. vaxdukar

Önskvärt:

- 12 st. sovsäckar (vindtäta, fodrade)
- 12 » hättor (vindtäta, fodrade)
- 12 par gummibyxor

Linneutrustning:

- 6 duss. barnhanddukar
- 6 » tvättlappar
- 3 » badhanddukar
- 6 » matservetter
- 12 st. vaxdukshaklappar
- 2 duss. lekbyxor
- 3 » trikåbyxor
- 6 st. serveringsförkläden
- 4 » vaxduksförkläden
- 1 duss. par strumpor

Övrig linneutrustning:

- 4 duss. toaletthanddukar
- 6 » kökshanddukar
- 4 st. dukar
- 2 duss. servetter
- 1 » sildukar
- 6 st. bakdukar
- 12 » grytlappar
- 2 duss. dammhanddukar
- Prydnadsdukar

D. Skötrumsutrustning:

Spädbarnsavdelning (4+6 barn):

- 1 st. barnvåg
- 1 » skötbord med madrass och vaxduk

- 10 st. pjäser
- 10 » skötskålar
- 10 » tvålkoppar
- 10 » puderburkar
- 10 » salvburkar
- 1 » nagelsax
- 1 » nagelfil
- 10 » kammar

Avdelningar för 2—4 och 4—7 år:

- 6 st. pjäser
- 30 » kammar
- 1 » nagelsax
- 1 » nagelfil
- 30 » kammar
- 1 sats skoputs, påstrykare, borstar, putsdukar

E. Köksutrustning:

Husgeråd:

- 1 st. hushållsvåg
- 2 » brödskrin
- 2 » mjölkcyllindrar
- 1 » plättjärn
- 1 » pannkakslagg
- 2 » stekpannor
- 1 » omelettpanna
- 1 » stekgryta med lock
- 1 » stekgryta, gjutjärn
- 2 » långpannor
- 3 » kaffekittlar, olika storlekar
- 1 » vattenkittel, aluminium
- 1 » syltgryta, aluminium
- 6 » kastruller, aluminium
- 1 » fiskkittel, aluminium
- 1 » grötkokare, aluminium
- 1 » köttlåda, rostfri
- 2 » bunkar, rostfria
- 6 » formar, avlänga
- 2 » puddingformer
- 2 » bunkar, emaljerade
- 2 » kakformer, aluminium
- 2 » skopor, rostfria
- 1 » litermått, rostfritt
- 1 » tratt, rostfri
- 1 » mortel
- 1 » hårsikt
- 4 » mjölskopor

- 3 st. skärbräden
- 1 » köttkvarn
- 1 » passermaskin
- 1 » potatispress
- 1 » potatisstöt
- 2 » såssilar
- 2 » rivjärn
- 1 » hålsil, rostfri
- 1 » brödsåg
- 3 » förskärare
- 1 » stekspade
- 1 » pannkaksspade
- 2 » skalknivar, rostfria
- 2 » potatisskalare
- 1 » konservbrytare
- 1 » korkskruv
- 1 » brödkavel
- 25 » kakmått
- 2 » brödgaller
- 2 » brödkorgar
- 1 » ägghylla
- 1 » brödborste
- 3 » stålvispar
- 1 » fisksax
- Div. vispar, träskedar etc.

Önskvärt:

- 1 st. hushållsassistent

Porslin:

I. För barnen:

- 3 duss. barntallrikar, flata
- 3 » » djupa
- 3 » barnmuggar
- 6 st. tillbringare

II. För personalen:

- 18 st. tallrikar, flata
- 18 » » djupa
- 18 » » dessert-
- 18 » assietter
- 12 » tekoppar
- 12 » kaffekoppar
- 12 » äggkoppar
- 2 » gräddkannor
- 2 » sockerskålar
- 2 » kaffekannor
- 2 » tekannor
- 2 » smöraskar
- 4 » karotter
- 4 » stekfat

- 2 st. såsskålar
- 6 » tillbringare
- 1 » soppterrin

III. För föräldrasamkväm:

Te- och kaffeservis för ca 50 personer
assietter, brödfat

IV. För köket:

- 4 st. mjölkfat
- 12 » spilkummar, mindre
- 12 » » större
- 12 » höganäskrukor

Glas:

- 2 st. glaskannor
- 1 » ostkupa
- 6 » glassaladierer
- 18 » dricksglas
- 2 » glasfat
- 18 » glasassietter
- 12 » filbunkar
- 3 » sockerströare, salt- och kryddkar
- 1 » senapsburk
- 1 » citronpress
- Div. blomglas och keramikvaser etc.

Matbestick:

För barnen:

- 3 duss. dessertskedar, rostfria
- 3 » teskedar, rostfria
- 3 » dessertgafflar, rostfria
- 6 st. knivar, rostfria

För personalen:

- 1 duss. matskedar, rostfria
- 1 » dessertskedar, rostfria
- 1 » matgafflar, rostfria
- 1 » dessertgafflar, rostfria
- 1 » knivar, rostfria
- 1 » smörgåsgafflar, rostfria
- 4 st. smörknivar, rostfria
- 1 » osthyvel, rostfri
- 1 duss. teskedar, rostfria
- 1 » kaffeskedar, rostfria
- 1 » fruktknivar, rostfria
- 1 st. såsslev, rostfri
- 1 » tårtspade, rostfri
- 6 » uppläggningskedar, olika storlekar, rostfria

F. Mjölkkökutrustning (4+6 barn):

- 12 st. Jenaglas
- 12 » nappar
- 12 » muggar
- 12 » tallrikar, djupa
- 6 » spilkummar, mindre
- 6 » » större
- 2 » tillbringare
- 2 » litermått (1 l)
- 2 » mätglas
- 2 » bålar, porslin
- 2 » trattar, rostfria
- 1 » hårsikt
- 1 » durschslag
- 1 » potatispress
- 1 » passersikt
- 1 » soppselev, rostfri
- 1 sats träslevar, olika storlekar
- 1 st. köttkvarn
- 1 » förskärare
- 1 » brödsåg
- 1 » skalkniv
- 1 » potatisskalare
- 1 » korkskruv
- 1 » konservbrytare
- 1 » mjölkcylander, rostfri
- 1 » gryta, aluminium
- 1 » grötkokare
- 2 » kastruller, olika storlekar
- 1 » hushållsvåg
- 1 » långpanna
- 2 » skärbräden
- 2 » brödformar
- 2 » brödburkar
- 1 » mortel
- 1 » flaskgaller
- 1 » rivjärn
- 4 » mjölskopor, aluminium
- 2 » stälvispar
- 2 » trävispar
- 1 » citronpress
- 1 duss. teskedar, rostfria
- 1 » dessertskedar, rostfria
- 6 st. uppläggningskedar, rostfria
- 6 » dessertgafflar, rostfria
- 2 » smörknivar
- 1 » tesil, rostfri
- 1 » sophink
- 2 » hinkar för rotsaker

G. Städskåpsutrustning:

Spädbarnsavdelningen:

- 1 st. trappstege
- 2 » hinkar, emaljerade
- 2 » fat, emaljerade
- 2 » levanger
- 1 » sophink med lock
- 2 » panelborstar
- 1 » svamp
- 5 » såpkar
- 1 » sopskyffel
- 1 » sobborste
- Skurtrasor, putstrasor.

Avdelning för 2—4 och 4—7 år:

- 2 st. papperskorgar
- 1 » trappstege
- 1 » sophink
- 4 » hinkar, emaljerade
- 4 » fat, emaljerade
- 4 » såpkar
- 2 » svampar
- 2 » sopskyfflar
- 2 » sobborstar
- 4 » levanger
- 2 » panelborstar
- 1 » strykbräde
- 1 » strykjärn
- 1 » ärmstock
- Skurdukar, putstrasor

Köksavdelningen:

- 1 st. trappstege
- 1 » sophink med lock
- 2 » hinkar, galvaniserade
- 2 » fat, emaljerade
- 2 » såpkar
- 1 » svamp
- 1 » sopskyffel
- 1 » sobborste
- 1 » panelborste
- 2 » levanger
- Skurdukar, putstrasor

H. Läkారుtrustning:

Spädbarnsavdelning:

- 1 st. medikamentskåp (för medicin plus första förband)
- 2 » rondskålar, rostfria

- 5 st. spatlar, rostfria
- 1 » ficklampa
- 2 » febertermometrar
- 2 » pincetter
- 2 » saxar
- 2 » porslinskoppar

Avdelningar för 2-4 och 4-7 år:

- 1 st. medikamentskåp (för medicin plus första förband)
- 1 » personvåg
- 1 » mätsticka
- 3 » rondskålar, rostfria
- 10 » spatlar, rostfria
- 1 » ficklampa
- 2 » febertermometrar
- 2 » pincetter
- 2 » saxar
- 2 » porslinskoppar

I. Kontorsutrustning:

(för samtliga avdelningar)

- 2 st. kassaskrin
- 1 » hålslag
- 1 » skrivbordsunderlägg
- 1 » bläckhorn
- 1 » linjal
- 1 » papperssax
- 5 » kontorspärmar
- 1 » papperskorg
- 1 » papperskniv
- 3 » kortregister
- Journaler, bokföringsböcker etc.

f. Möbler:

Spädbarnsavdelning (4+6 barn):

- 10 st. sängar
- 1 » runt bord
- 8 » barnstolar
- 2 » högstolar
- 1 » skrivbord
- 1 » arbetsstol i mjölkköket
- 1 » lekhylla
- 1 » lekhage
- 1 » trappa
- 1 » gungbåt
- 1 » gästol
- 2 » gungstolar

Avdelning för 2-4-åringar (12 barn):

Lek- och matrum:

- 2 st. barnbord
- 12 » stolar, barn-
- 2 » materialhyllor
- 2 » taburetter, höga
- 1 » arbets- och serveringsbord

Lek- och sovrum:

- 12 st. britsar
- 1 » runt barnbord
- 4 » barnstolar
- 4 » lekpallar
- 2 » låga bänkar

Avdelning för 4-7-åringar (15 barn):

Lek- och matrum:

- 3 st. barnbord
- 15 » barnstolar
- 2 » materialhyllor
- 1 » arbets- och serveringsbord
- 2 » stolar

Lek- och sovrum:

- 18 st. britsar
- 1 » runt barnbord
- 6 » stolar
- 1 » gruppbord med zinkbricka
- 1 » svart tavla
- 1 » bokställ
- 1 » dockrumsmöbel
- 2 » bänkar
- 1 » piano (begagnat)

Köksavdelning:

- 1 st. arbetsbord
- 2 » stolar
- 1 » arbetsstol

Mat- och dagrum för personalen:

- 1 st. matbord
- 10 » stolar
- 2 » fåtöljer
- 1 » bokhylla
- 1 » mindre bord
- 1 » tevagn
- 1 » symaskin, begagnad

Expeditionsrum:

I st. dokumentskåp	I st. fätölj
I » skrivbord	I » bokhylla
I » skrivstol	I » schäslong

Kostnader för utrustning av daghem med spädbarnsavdelning

(Priserna avse våren 1949.)

Spädbarnsavdelning: 10 barn (4+6).

Avdelning för 2—4-åringar: 12 barn.

Avdelning för 4—7-åringar: 15 barn.

A. Leksaker och lekmaterial inomhus:

Spädbarnsavdelning	65	
Avdelning för 2—4-åringar	400	
Avdelning för 4—7-åringar	685	I 150

B. Lekredskap utomhus:

Avdelningar för 2—4 och 4—7-åringar		400
-------------------------------------	--	-----

C. Linneutrustning:

Spädbarnsavdelning	2 000	(+500)	
Avdelning för 2—4-åringar	1 270	(+375)	
Avdelning för 4—7-åringar			
Övrig linneutrustning	525		3 795

D. Skötrumsutrustning:

Spädbarnsavdelning	175	
Avdelning för 2—4-åringar	75	250
Avdelning för 4—7-åringar		

E. Köksutrustning:

Husgeråd	650	(+350)	
Porslin, glas etc.	1 150		I 800

<i>F. Mjölkköksutrustning</i>			350
-------------------------------	--	--	-----

G. Städskåpsutrustning:

Spädbarnsavdelning	50		
Avdelning för 2—4-åringar	125		
Avdelning för 4—7-åringar			
Köksavdelning	75		250

H. *Läkarutrustning* :

Spädbarnsavdelning	100	
Avdelning för 2—4-åringar }		300
Avdelning för 4—7-åringar }	200	

I. *Kontorsutrustning* 100

J. *Möbler* :

Spädbarnsavdelning	885	
Avdelning för 2—4-åringar	1 000	
Avdelning för 4—7-åringar	1 550	
Piano (ev. begagnat)	1 250	
Köksavdelning	100	
Mat- och dagrum för personalen	1 200	
Expeditionsrum	775	6 760

Summa kr. 15 155

Önskvärda inventarier se

C. spädb.avdeln. ca 500 kronor	} (1 215)
D. avdeln. för 2—4-åringar ca 375 kronor	
E. husgeråd 340 kronor	

I denna förteckning ha *icke* upptagits kostnader för gardiner med uppsättning, armatur, mattor, brandredskap, klockor, tavlor m.m., då dessa kostnader äro helt beroende på byggnadens utformning, antal rum, fönster etc.

Förslag till utrustning för förskola

20 + 20 barn

A. Leksaker och sysselsättningsmateriel inomhus:

Material för fritt skapande:

- 20 st. barnsaxar
- 24 » målarpenslar
- 24 » klisterpenslar
- 24 » färgkoppar
- 40 » förvaringslådor för färgkritor
- 40 » förvaringslådor för modellera
- 40 » modelleringsplattor
- 2 » papperskorgar
- (div. färger, färgkritor, papper, modellera, nålar, garner, tyger)

Sysselsättningsmateriel:

- 4 st. färg- och formspel
- 4 » inpassningsspel
- 4 » pussel
- 1 » räknespel
- 1 » lottospel
- 2 sats. »Mekano»
- 2 st. »Mosaik»spel
- 24 » papptallrikar
- 500 » träpärlor
- 24 » sykort med snören
- 100 » stenkulor
- 1 » knäppram
- 1 » knytram
- 1 » snörblock
- 4 » cylinderblock

Leksaker:

- 1 st. byggvagn
- 1 » kubsats
- 1 sats större byggmaterial, kuber, bräder
- 5 st. byggglådor med mindre klotsar
- 10 » små trädjur till bygging

- 10 » småbilar, båtar, tåg till bygging
- 2 » större träbilar
- 2 st. trätåg
- 2 » träbåtar
- 4 » trähästar
- 4 » dockor
- 2 » docksängar med bäddar
- 2 » dockvagnar
- 1 sats dockservis och husgeråd
- 1 » städattiraljer, skyffel, borste, hink etc.
- 1 » tvättbalja, tvättställ, tvättbräde, strykjärn, strykbräde
- 2 st. bollar

Sago- och bilderböcker.

Noter.

Instrument för rytmorkester:

- 1 st. tamburin
- 4 » trianglar
- 6 » kastanjetter
- 1 » cymbal etc.

Slöjdustrustning:

- 1 st. fogsvans
- 4 » hammare
- 4 » filar
- 4 » lövsågar
- 2 » tänger
- 2 » borrar
- 2 » sylar
- 2 » tvingar
- 1 » limpanna

B. Lekredskap utomhus:

- 1 sats större byggmaterial, kuber, kug- gar, bräder
- 1 st. pallestege eller klätterdjungel

- 1 st. gungbräde
- 1 » balansbom
- 1 » träbalja
- 2 » skottkärror
- 1 » vagn
- 4 » trädgårdsspadar
- 4 » krattor
- 20 » sandspadar
- 20 » sandhinkar
- 2 satser träleksaker för sandhögen
- 1 st. vattenkanna
- 4 » hopprep
- 4 » tömmar
- 4 » rullband
- 4 » rattar av trä
- 1 » plogkälke
- 4 » snöspadar

C. Linneutrustning:

- 12 st. toaletthanddukar
- 12 » rullhanddukar
- 12 » dammhanddukar
- 12 » disk- och skurdukar
- 12 » kökshanddukar
- 6 » grytlappar
- 6 » bakdukar
- prydnadsdukar

D. Köksutrustning:

Lekkök:

- 2 st. kastruller, aluminium
- 1 » kaffepanna, aluminium
- 1 » plättpanna
- 1 » järngryta
- 1 » långpanna
- 2 » kakformar
- div. köksknivar, brödsåg
- div. vispar, träskedar
- 1 » litermått, rostfritt
- 1 » decilitermått, rostfritt
- 10 » kakmått
- 1 » tratt, rostfri
- 1 » råkostjärn
- 2 » bålar, rostfria
- 2 » skärbräden
- 1 » brödkavel
- 1 » porslinstillbringare
- 6 » små glas
- 6 » assietter, flata
- 6 » assietter, djupa

- 6 » bestick (gaffel, kniv, dessertsked)
- 2 st. brödkorgar
- 6 » små kaffekoppar
- 6 » kaffeskedar
- 1 » gräddkanna
- 1 » sockerskål
- 1 » hink
- 1 » långborste
- 1 » sopborste
- 1 » sopskyffel
- 1 » såpkar

Porslin för föräldrasamkväm:

- 5 duss. kaffekoppar
- 5 » assietter
- 5 st. brödfat
- 5 » sockerskålar
- 5 » gräddkannor
- 3 » kaffekannor
- 1 » tillbringare
- 1 » tekanna
- 1 » större kaffepanna, aluminium
- 1 » mindre vattenpanna

E. Städattiraljer m.m.:

- 1 st. sophink med lock
- 1 » skurhink
- 1 » fat, emaljerat
- 2 » skålar, emaljerade
- 2 » såpkar
- 1 » svamp
- 1 » sopskyffel
- 1 » sopborste
- 1 » långborste
- 1 » panelborste
- puts- och skurdukar
- 1 » strykbräde
- 1 » strykjärn, elektriskt
- 1 » ärmstock
- 1 » blomkanna

F. Läkarutrustning:

- 1 st. medikamentskåp (för medicin + första förband)
- 1 » personvåg
- 1 » mätsticka
- 2 » rondsålar (rostfria)
- 5 » spatlar (rostfria)
- 1 » ficklampa
- 1 » febertermometer
- 2 » pincetter (rostfria)

- 2 st. saxar (rostfria)
- 2 » porslinkoppar

G. Kontorsutrustning:

- 1 st. kassaskrin
- 1 » hålslag
- 1 » skrivbordsunderlägg
- 1 » bläckhorn
- 1 » linjal
- 1 » papperssax
- 1 » papperskniv
- 2 » kontorspärmar
- 1 » papperskorg
- journal, bokföringsböcker etc.

H. Möbler:

Expeditionsrum:

- 1 st. dokumentskåp
- 1 » skrivbord
- 1 » skrivstol
- 1 » fåtölj
- 1 » bokhylla
- 1 » turistsäng
- 1 » madrass med kulört bomullsöverdrag

- 1 st. kudde med överdrag

- 1 » filt

Kaprum:

- 4 st. bänkar

Slöjdrum:

- 1 st. arbetsstol
- 1 » gruppbord med zinkbricka
- 1 » slöjdbänk

Lekkök:

- 1 st. dockrumsmöbel
(soffa, fåtöljer, bord, byrå, skåp)

Lekrum:

- 1 st. runt bord
- 3 » rektangulära bord
- 24 » stolar
- 2 » hyllor för lekmaterial
- 1 » svart tavla
- 1 » bokställ
- 2 » stolar för vuxna
- 1 » pianostol
- 1 » piano

Önskvärt:

För föräldrabetet:

- 3 st. fällbara bord
- 15 » stapelbara stolar

Kostnader för utrustning av förskola

20 + 20 barn

(priserna avse våren 1949)

A. Leksaker och sysselsättningsmateriel inomhus:

Materiel för fritt skapande	} 600
Sysselsättningsmateriel		
Leksaker		
Sago- och bilderböcker		
Instrument för rytmorkester		
Slöjdustrustning	}	

B. Lekredskap utomhus 400

C. Linneutrustning 180

D. Köksutrustning:

Husgeråd till lekkök	} 305
Porslin m.m. för föräldrasamkväm		

E. Städskåpsutrustning 125

F. Utrustning för hälsokontroll 210

G. Kontorsutrustning 80

615

H. Möbler:

Exp.rum ca 635 kr.	} 2 745
Kaprum		
Slöjdrum } 860		
Lekkök		
Lekrum		
Piano (ev. begagnat) 1 250 kr.	}	

Summa Kr. 4 645

Önskvärda inventarier se

(kr. 345)

H. Möbler ca 345 kronor

I denna förteckning ha *icke* upptagits kostnader för gardiner med uppsättning, armatur, brandredskap, tavlor m.m., då dessa kostnader äro helt beroende på lokalens utformning, antal rum och fönster.

Föräldrarnas synpunkter på och erfarenheter av jordbruksdaghem i Råneå kommun sommaren 1949

På initiativ av de kommunala myndigheterna i Råneå kommun gjordes under hösten 1949 en rundfråga angående föräldrarnas inställning till jordbruksdaghemmen. De härvid begagnade frågeformulären ha utarbetats i samråd med socialstyrelsens konsulent för jordbruksdaghemsverksamheten.

Jordbruksdaghem ha under sommaren 1949 varit anordnade på 4 platser inom kommunen och sammanlagt 52 familjer ha haft barn på dessa daghem. Samtliga dessa familjer tillfrågades om sina synpunkter på och erfarenheter av verksamheten i fråga. Svar ha inkommit från 26 familjer, dvs. från jämnt hälften av de tillfrågade. Enligt uppgifter från kommunen ge de lämnade svaren emellertid ett korrekt uttryck för samtliga föräldrars inställning till jordbruksdaghemmen. Resultatet av rundfrågan redovisas i det följande punkt för punkt enligt frågeformulärets uppställning.

Fråga 1. Angiv önskvärldheten av jordbruksdaghem i Eder by.

Svaren på denna fråga ha redovisats i särskild förteckning, som ingår som en del av föreliggande redogörelse. Det fram-

går av denna förteckning, att föräldrarna genomgående äro mycket positivt inställda till verksamheten och att man allmänt önskar att den skall fortgå även följande år. I de fall barnen under den gångna sommaren genom kommunens försorg transporterats till daghemmet från sina hem har någon enstaka uppgiftslämnare anmält önskemål om att daghem anordnas i deras egen by. Man är dock på det klara med att barnantalet kan bli för litet vid ett sådant arrangemang och att lokalfrågan är svår att ordna och ingen har uppställt detta som villkor för fortsatt utnyttjande av daghem.

Fråga 2. Har Ni genom barnens vistelse på daghemmet haft mera tid att ägna Eder åt skördarbetet och andra viktiga sysslor vid gården?

Samtliga uppgiftslämnare ha svarat »ja» på denna fråga.

Fråga 3. Anser Ni att vistelsen på daghemmet har inverkat på barnen: a) gynnsamt, b) ogynnsamt, c) ingen inverkan.

Samtliga uppgiftslämnare ha svarat »gynnsamt» på denna fråga.

Fråga 4. Har barnen gått villigt eller ovilligt till daghemmet?

Samtliga uppgiftslämnare ha svarat att barnen villigt gått till daghemmet. I enstaka fall har man anmärkt, att barnen i början av daghemsperioden varit något tveksamma men att detta ändrats redan efter någon eller några dagar på daghemmet.

Fråga 5. Har tiden för daghemmets öppethållande passat Edra arbetsförhållanden för säsongen?

Svaren på denna fråga ge vid handen, att öppethållandet under säsongen i stort sett passat utmärkt med hänsyn till arbetet. I 19 av de 26 fallen har man sålunda oreserverat svarat »ja» på frågan. En uppgiftslämnare har svarat »ganska bra», sex uppgiftslämnare önska att tiden kunde utsträckas något längre under hösten och en av dessa önskar dessutom att daghemmet skall öppna något tidigare på säsongen (10 juli). Av dem, som önska längre öppethållande under hösten har en preciserat tiden till 1 månad utöver den nu vanliga sexveckorsperioden, en annan har som orsak till sina önskemål på denna punkt angivit att daghemmet vore bra att ha även i bärplockningstiden.

Fråga 6. Har tiden för daghemmets öppethållande passat Edra arbetsförhållanden för dagen?

Även tiderna för daghemmets öppethållande under dagen synes ha passat föräldrarna bra. 23 uppgiftslämnare ha sålunda svarat »ja» på frågan, varav en med reservationen »i stort sett». Endast tre uppgiftslämnare ha anmält önskemål om ändrade tider, varav två önska någon timme längre öppethållande på eftermiddagen och en angivit tiden 9—18 som sitt önskemål.

Fråga 7. Om Edra barn hittills sänts med bil till daghemmet, har Ni möjlighet att under en kommande säsong själva ordna transporten?

Det framgår inte fullt klart av de lämnade svaren vilka föräldrar, som under

1949 utnyttjat de kommunalt anordnade resorna. Man torde dock kunna utgå ifrån, att de allra flesta av dessa icke anse sig kunna ordna transporter själva.

Fråga 8. Är barnens vistelse på daghemmet beroende av att skjuts ordnas?

I konsekvens med svaren på fråga 7 torde flertalet av de uppgiftslämnare, som under sommaren 1949 anlitat de kommunala transporter anse att transporten är ett villkor för barnens vistelse på daghemmet.

Fråga 9. Anser Ni att någon annan form av verksamheten vore lämplig, förslagsvis att sända barnen till någon privatfamilj på annan ort eller till sommarkoloni.

Svaren på denna fråga redovisas nedan. Det framgår av svaren, att föräldrarna allmänt anser den hittills praktiserade formen för barneftersyn under sommaren vara den bästa tänkbara. I några fall har man ställt sig direkt avvisande till tanken på att placera barnen i privatfamilj eller på sommarkoloni.

Förteckning över svaren vid undersökningen av jordbruksdaghem i Råneå sommaren 1949

Fråga 1. Angiv önskvärdenheten av jordbruksdaghem i Eder by

1. Att daghemmet får fortsätta följande år så länge barnen är små.
2. Om barnantalet tillåter vore så önskvärd.
3. Vi önska att jordbrukardaghem anordnas i fortsättningen.
4. Jordbrukardaghem önskvärdt även i fortsättningen i Jämtön.
5. Synnerligen önskvärda.
6. Ej nödvändigt om transport till annan by kan ordnas.
7. Jämtön sommaren 1950 önskar på den högsta att daghem anordnas här.
8. Ja om så är lämpligt å vi ett annat år kan ha nån möjlighet att få vara med.

9. Bäst om det kunde anordnas med daghem i Högsön.

10. Jordbrukardaghem önskas.

11. Ja det är bra som det är ordnat, men det bästa vore om tiden för daghemmen vore under bär och potatisupptagning.

12. Ja, det vore nog bra, men lokalfrågan kanske vore svår att ordna.

13. Jag önskar att jordbrukardaghemmet i vår bygd skall fortsätta varje sommar härefter och längre tid om möjligt.

14. — — —

15. Det var den enda hjälp en jordbrukarhustru fått just dessa jordbrukardaghem.

16. För oss mycket bra.

17. Jordbrukardaghem önskvärt.

18. Det har varit till lättnad för hustrun och en bra skola för barnen att få komma ut med andra barn, vi tänker då först på skolan som de ska börja, så är det till mycken nytta för barn och för oss.

19. Det skulle vara önskvärt.

20. Vi önska att det blir i fortsättningen jordbrukardaghem.

21. Jag önskar att vi nästa år må få ett jordbrukardaghem i Böle.

22. Mycket stor emedan mammorna kan deltaga i slätterarbetet.

23. Ja visst var daghemmet bra om vi kan få det nästa sommar också vore bra.

24. Jag önskar få jordbrukardaghem i vår by i fortsättningen.

25. Vi önskar daghem även nästa år, enär vi båda behöver delta i skördearbete m.m.

26. Jag anser daghemmet vara mycket bra och önskar om möjligt få ett till nästa sommar.

Fråga 9. Anser Ni att någon annan form av verksamheten vore lämplig, förslagsvis att sända barnen till någon privatfamilj på annan ort eller till sommarkoloni

1. Helst inte så länge daghemmet finns i Jämtön att tillgå.

2. Nej, jag anser att det är den bästa formen för verksamheten, absolut inte pri-

vattfamiljer. Den bästa uppfostran när barnen behandlas alla lika.

3. Nej. För barnen och oss är det trevligast att få hämta dem om kvällen hem.

4. Nej.

5. Nej, denna verksamhet är den bästa, för efter 3 månader där kan man väl se resultatet som det bästa tänkbara för barnen och oss föräldrar.

6. Nej.

7. Nej. Jordbrukardaghemmet var det bästa som kommit till och vi önskar att det måtte fortsätta.

8. Vi tycker att daghemmet är det bästa man kan önska sig när man har många små, men varför inte en barnkoloni, de ni finner bäst och billigast.

9. Nej.

10. Detta är den bästa form av verksamhet för hjälp under slätter.

11. Vi anser att daghemmen är det bästa för barnen som vi kan lämna i trygghet under dagen. Och hoppas att vi i fortsättningen får lämna barnen dit.

12. Vi anser att daghemsverksamheten är den bästa.

13. Jag anser att barnet ej kunnat eller ej blivit av att sända det till någon annan ort, ty man önskar ju ej ha barnen borta så länge från hemmet då hade man nog fått ha det som det blivit.

14. Nej.

15. Nej. Vi vill ej sända barnen till någon privatfamilj eller koloni. Det enda lämpliga för oss jordbrukare är ett daghem.

16. Nej.

17. Nej. Önskvärt vore att tiden för daghemmets öppethållande kunde utsträckas 1—2 veckor.

18. Vi tycker att daghem är det bästa om så kan ordnas före privatfamilj eller koloni.

19. Det vore bäst att ha daghemmet i sin gamla ordning som förut. Hoppas att ni gör vad ni kan. Helst ordna personal som inte har några egna barn.

20. Vi anser att det trivsammaste för barnen är daghem, då får dom komma hem på kvällen.

21. Nej.
22. Någon annan form av verksamheten är icke önskvärd då den väl knappast kan bli bättre, fast den önskas ju utsträckt för varje säsong.
23. — — —
24. Nej.

25. Ingen annan form av verksamheten är lämpligare än nämnda daghem.
26. För min del ställer jag mig fullständigt avvisande emot att sända barnen till vare sig familj eller koloni. Jag vill ha dem under min uppsikt så länge jag för-
mår för min ekonomi.

Amerikanska lekplatser

Några glimtar från en studieresa

AV LEKINSPEKTRISEN I STOCKHOLMS STAD

STINA WRETLIND-LARSSON

För svenska begrepp är en lekplats en plats iordningställd för barns lek. I Amerika däremot är lekplats — playground — någonting mycket vidare, dit går barnen för att leka eller lära sig någon rolig fritidssysselsättning och de vuxna för att få rekreation och avkoppling genom att aktivt delta i spel av olika slag eller genom att åse de spel och lekar som pågå. Med lekplats avses således en plats som kan bjuda såväl utomhus- som inomhusrekreation åt alla åldrar. Man försöker målmedvetet att lägga upp arrangemangen för barnen så brett som möjligt så att de skola finna någon sport eller hobby som de kunna fortsätta med som vuxna. Detta är nog en bidragande orsak till att olika åldersgrupper står varann närmare, och att barn och vuxna umgås på ett smidigare sätt än vi äro vana vid här hemma i Sverige. Att på detta vis ordna rekreatiionsproblemet anses höra till de självklara allmänna skyldigheterna, vilka omhändervhas av de kommunala myndigheterna sedan början på 1900-talet. Vid denna tid tillsattes i de större städerna speciella organ och anställdes lekdare till lekplatserna. Den organiserade lekverksamheten är därför nu en fast rotad institution även i de mindre städerna och i stor utsträck-

ning även på landsbygden. Ett stort antal av lekplatserna äro upplysta så att de kunna utnyttjas i full kapacitet så lång tid på dagen och så stor del av året som möjligt.

Lekplatserna äro stora och oftast asfalterade. Även stora gräsfält finnas. Vid anläggandet utgår man från rent praktiskt funktionella synpunkter, den estetiska utformningen kommer i andra hand. Lekpersonalen åligger att taga hand om barnen från omkring 5 år och uppåt. — För de mindre barnen finnes gungor och sandlådor, men mammorna få själva övervaka dem. — Varje barn ges stort utrymme, en lekplats anses således fullt utnyttjad med mycket mindre antal barn än genomsnittet på en lekplats i Stockholm. Detta beror på att förutom grupplek och laglekar låter man barnen mycket mera leka individuellt och i små grupper om 2—4 barn, så har man t.ex. paddle-tennis (= tennis i $\frac{1}{2}$ skala) och shuffle board, vilka taga ganska stora ytor i anspråk för ett litet antal barn. Jag tror att vi här hemma hittills alltför mycket har förbisett denna sida av stadsbarnens lek.

Varje lekplats har en rymlig byggnad med en minimiutrustning av ett stort lekrum med piano, materialbod, personalrum

och toiletter. Ofta finnes även en eller två bollspelshallar. Elektriskt ljus och automattelefon finns givetvis och varje lekplats har tillgång till högtalare.

På lekplatserna liksom på plaskdammens botten är olika spelplaner uppmålade och intill byggnaden står bänkar och långbord för sittspel, sagostunder och slöjd av olika slag. Att låta barnen förfärdiga någonting med sina händer anses vara en viktig sida av lekplatsarbetet. Detta är någonting motsvarande vårt kindergartensarbete men omfattar även skolbarnen. På detta område visade de ledare jag träffade en oerhörd påhittighet och all slags värdelös materiel tillvaratogs som utgångspunkt för detta »arts and crafts» arbete. Varje lekplats har en omfattande uppsättning verktyg, för träslöjd, modellering, metall- och plastikarbete. På en lekplats såg jag flickor och pojkar sy portmonnäer, på en annan gjorde man armband m.m. av granna plastiksnören. Att också pojkar sy anses inte märkvärdigt. Alla deltaga ju helt frivilligt i det som försiggår på lekplatsen. Många lekplatser har sin egen lilla elektriska keramikbrännugn och vävning på olika slags vävramar med kulörta strumprensor är också en omtyckt sysselsättning.

Till varje lekplats hör obligatoriskt en baseballplan, så pojkar och flickor ha möjlighet att utöva det högt älskade nationalspelet.

På landsbygden apteras en vanlig äng och den oinvidge kan endast på de höga strålkastarna och de ofta mycket primitiva åskådarläktarna igenkänna bollplanerna från tågönstret. I staten Utah finns på landsbygden både simbassänger och plaskdammar och båda delarna med filteringsanläggningar, då de annars ej godkänns av hälsovårdsmyndigheterna.

Plaskdammarna i New York äro omgivna av höga staket och barnen måste passera ett klorerat fotbad vid ingången. De tömmas varje kväll och fyllas tidigt påföljande morgon. En eller flera duschar står på hela dagen. Vid kylig väderlek påfylls inget vatten.

Gungorna äro omgivna av drygt en me-

ter högt nätstängsel och småbarnens gungor äro helt skilda från de vanliga gungorna. Småbarnsgungorna äro låga, men korgen hänger en meter över marken. Barnen måste ju ändå lyftas upp och risken för slag av gunga elimineras. Antalet vanliga gungor är rikligt och även tonåringar tillåtas gunga om de så önska.

På varje lekplats finns minst en kvinnlig och en manlig lekledare, vilka äro årsanställda. Sommartid intages extra personal. Att vara lekledare är ett erkänt yrke, för vilket finns specialutbildning vid de flesta universitet. Avlönarna ligga på de flesta platser i paritet med lärarlönerna. En del lekledare äro utbildade på gymnastiklärarlinjen, men rekreativlinjen ger en mycket mera allsidig utbildning. En lekledare skall inte bara kunna leda lekar och idrottsövningar, utan även berätta sagor, öva in pjäser och leda rytmorkestrar och allsång, vara naturkunnig och kunna undervisa i olika slags slöjd samt måste besitta god människokännedom och ha god kontaktförmåga med såväl barn som vuxna. Även organiserandet och ledandet av mödragrupper och tonårsklubbar är en mycket viktig del av detta arbete. Tjänsterna äro pensionsreglerade och de flesta lekledare jag träffade tänkte stanna inom yrket, som även har vissa avansmöjligheter, såsom specialinstruktörer och distriktsledare. Att arbeta med rekreation bibehåller människan ung, sade en 60-årig kvinnlig lekledare, som hållit på 32 år och föreföll att fortfarande vara nog så spänstig och lämplig som de yngre ledarna. Man använder sig även av deltidsanställda specialförmågor och även av frivilliga oavlönade medhjälpare, vilka senare för sina tjänster årligen tilldelas certifikat. En mamma kanske t.ex. är en skicklig sagoberättare och så åtager hon sig att komma till lekplatsen en bestämd timme i veckan för att roa barnen. På detta vis skapas en trevlig gemenskap mellan lekplatsen och den trakt den är avsedd att betjäna.

För personalen anordnas fortbildningskurser förlagda till arbetstiden, vanligen måndagsförmiddagarna. I de större stä-

terna äro lekplatserna öppna 7 dagar i veckan och på övriga platser 6 eller 5 dagar.

Då såsom redan tidigare är omtalat, lekplatserna såväl i städerna som på landsbygden äro väl upplysta, för att även de äldre skolbarnen och de vuxna skola kunna ha glädje av dem tjänstgör personalen i 2 skift, vanligen från kl. 10—17 och kl. 14—21 (ibland till kl. 22).

På kvällarna företer verkligen lekplatserna en bild av liv och glädje, de äro den naturliga samlingsplatsen efter dagens slit. Även utomhusbio förekommer då och då för att ytterligare popularisera lekplatserna. Utöver de lekar, spel och sysselsättningar som nämnts hitintills förekommer krocket på permanenta banor, hästskospelet, vilket är en direkt motsvarighet till varpa, bågskytte, boccia, ping-pong, badminton och tennis oftast på cementerade banor, vilka någon kväll i veckan fingo användas till dansbanor för en typ av amerikanska folkdanser — square-dances — vilka just nu stå högt i ropet och draga med sig såväl ung som gammal.

Som sammanfattning kan sägas att amerikanerna överlag äro mera play-minded, har liberalare och välvilligare inställning till lekplatser och parkers utnyttjande. Själva ytorna äro generöst tilltagna men man klarar sig ofta med primitiva arrangemang och vid det prydliga utseendet lägges inte så stor vikt. Inte heller är man förtjust i stora grupper i det dagliga arbetet, det är i första hand individen man vill utveckla.

Den ovan beskrivna verksamheten sorterar ibland under parkavdelningen eller skolmyndigheten men oftast under en speciell kommunal rekreationsavdelning och dessutom har varje stat ett rekreationsorgan. Dessutom finnes the National Recreation Association, som är en privat förening bildad 1906 med huvudkontor i New York. Denna förening fungerar som råd-

givande och hjälpande myndighet för allt arbete på rekreationsområdet. Alla kommuner, föreningar och enskilda få råd och upplysningar, kurser anordnas och konsulenter besöka de platser som behöva hjälp och varje år hålles en nationell konferens för dryftande av allmänna frågor och speciella problem på detta område.

Några reflexioner:

1. Huru skulle inte större lekplatser, avsedda att tillgodose alla åldrar utjämna klyftorna emellan barn, ungdom och vuxna, och bidra till att göra tillvaron roligare för ett stort antal människor? Alla som tjänstgjort på en lekplats vet hur gärna mammorna och papporna vill delta i lekar och spel som anordnas, men det till buds stående utrymmet gör detta omöjligt.

2. Vad skulle inte införandet av lekplatser, plaskdammar och simbassänger betyda för att motverka tråkigheten på landsbygden?

3. Vad skulle inte fotbolls- och brännbollsplaner vid varje lekplats betyda i ökad trivsel för småbarnen på deras lekplatser, där nu de ständiga förbuden och undanskuffandet av de äldre barnen kringskär såväl de mindres som de störres rättmätiga behov av lek och rörelse?

4. Vad skulle inte upplysta lekplatser såväl i tätbebyggelsen som i villa- och landsbygdssambhällena kunna göra för att motverka vår- och höstkvällarnas årligen återkommande härjningståg och ligabildningar bland annars hygglig ungdom? De ungas fysiska energi pockar på utlopp, men hindras av mörkret att brukas till någon slags utomhussport eller annan lovlig sysselsättning, varför denna överloppsenergi tager sig för det övriga samhället mindre lämpliga uttryck.

*Förteckning över institutioner och organisationer,
som besvarat kommitténs frågeformulär om
behovet av barnstugor etc. hösten 1946*

**Vid den s.k. stadsundersökningen inkom besvarade frågeformulär
från följande:**

- I. *Samtliga 25 länsarbetsnämnder.*
- II. *Följande arbetsgivaresammanslutningar:*
 1. Svenska Arbetsgivareföreningens Allmänna Grupp.
 2. De Grafiska Arbetsgivareförbunden.
 3. Sveriges Konfektionsindustriförbund.
 4. Sveriges Textilindustriförbund.
 5. Sveriges Verkstadsförening.
 6. Sveriges Chokladindustriförbund.
 7. Stockholms Handelsarbetsgivareförbund.
- III. *Följande tjänstemannasammanslutningar:*
 1. Arbetsförmedlingstjänstemännens Riksförbund (ATR).
 2. Föreningen Kvinnor i Statens Tjänst.
 3. Försäkringstjänstemannaförbundet.
 4. Kvinnliga Läkares Klubb.
 5. Kvinnliga Telefontjänstemannaföreningarnas Centralförening.
 6. Kvinnliga Telegrafpersonalens Förening.
 7. Postgirokontorets Personalförening.
 8. Postsparbanksföreningen.
 9. Postverkets Kansli- och Kontorsbiträdeskårers Centralorganisation (PKC).
 10. S.A.I.A.
 11. Statsbanornas Kvinnliga Tjänstemannaförening.
 12. Stockholms Fackliga Centralorganisations Kvinnosektion.
 13. Svensk Sjuksköterskeförening.
 14. Svenska Bankmannaförbundet.
 15. Svenska Barnavårdslärarynnors Förening.
 16. Svenska Ekonomiföreståndarynnors Förening.
 17. Svenska Industritjänstemannaförbundet.

18. Svenska Skolkökslärarinners Förening.
19. Svenska Tandsköterskeförbundet.
20. Sveriges Allmänna Folkskollärareförening.
21. Sveriges Folkskolläraryrkesförbund.
22. Sveriges Kommunaltjänstemannaförbund.
23. Sveriges Slöjdläraryrkesförbund.
24. Sveriges Småskolläraryrkesförbund.
25. Yrkeskvinnors Samarbetsförbund.

IV. *Följande fackförbund inom Landsorganisationen:*

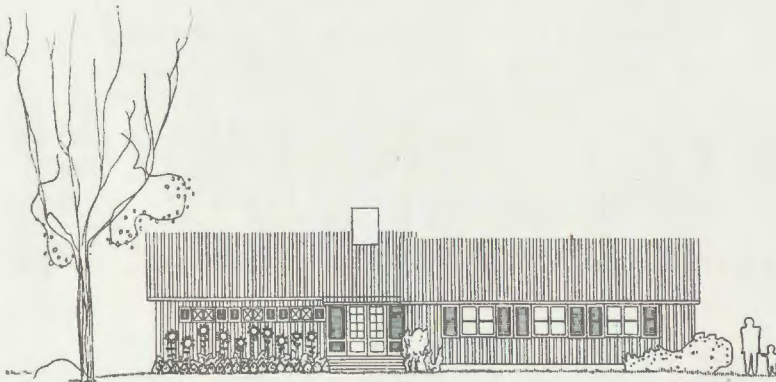
1. Statens Sjukhuspersonalförbund.
2. Svenska Bokbindareförbundet.
3. Svenska Bryggeriindustriarbetareförbundet.
4. Svenska Fastighetsarbetareförbundet.
5. Svenska Frisörarbetareförbundet.
6. Svenska Grov- och Fabriksarbetareförbundet.
7. Svenska Handelsarbetareförbundet.
8. Svenska Livsmedelsarbetareförbundet.
9. Sveriges Metallindustriarbetareförbundet.
10. Svenska Postmannaförbundet.
11. Svenska Sko- och Läderindustriarbetareförbundet.
12. Svenska Textilarbetareförbundet.
13. Svenska Tobaksindustriarbetareförbundet.
14. Telegraf- och Telefonmannaförbundet.
15. Tjänstemannaförbundet för Hotell och Restauranger.

**Vid den s.k. landsbygdsundersökningen inkom besvarade
frågeformulär från följande:**

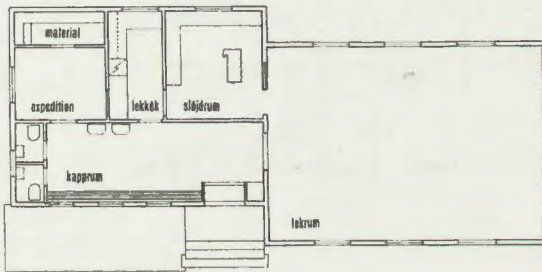
- I. *Samtliga 25 länsarbetsnämnder.*
- II. *Följande landsbygdsorganisationer:*
 1. Svenska Lantarbetsgivareföreningen.
 2. Svenska Lantarbetareförbundet.
 3. Riksförbundet Landsbygdens Folk (RLF).
 4. Svenska Landsbygdens Kvinnoförbund.
 5. Svenska Landsbygdens Ungdomsförbund.
 6. Sveriges Lantbruksförbund, förening u.p.a.

Bilaga 15

*Exempel på utformningen av
olika barnstugor*

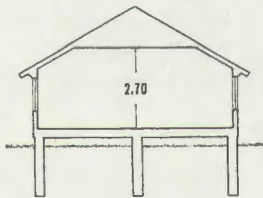
FASAD

PLAN

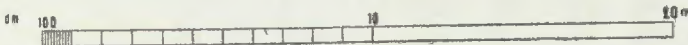

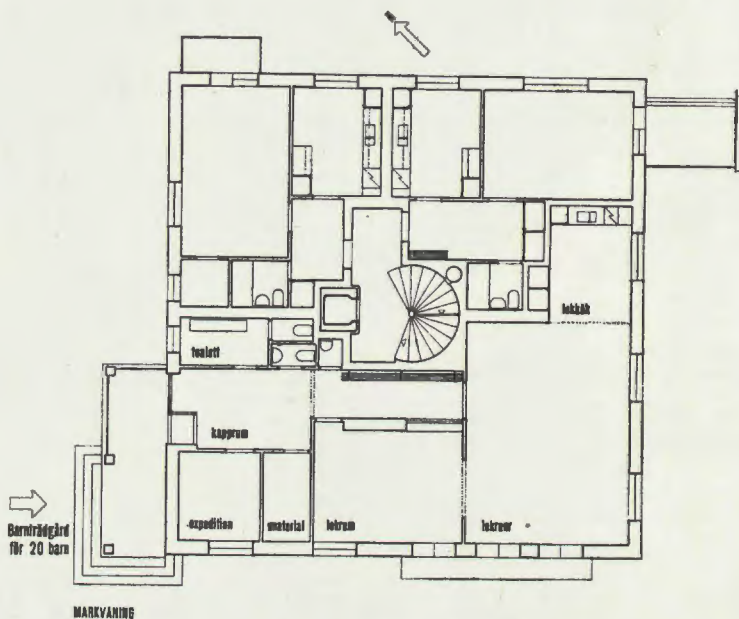
Barnträdgård 20 st barn

Sektionen

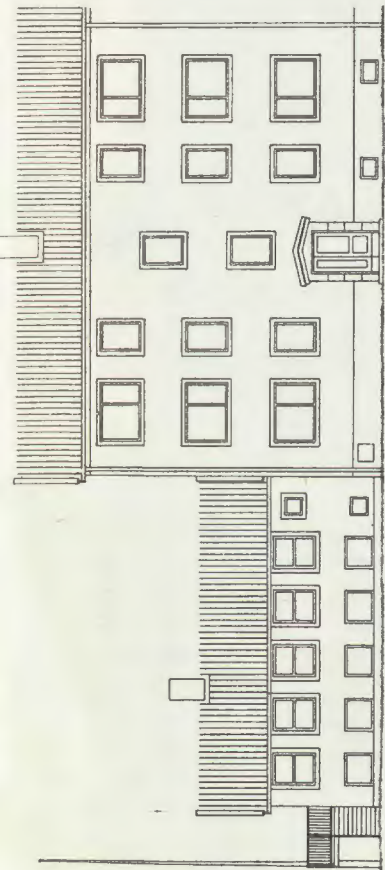
Förskola i Uddeholm
 Uppförd 1947
 Uddeholms Aktiebolag, Arkitektavdelningen

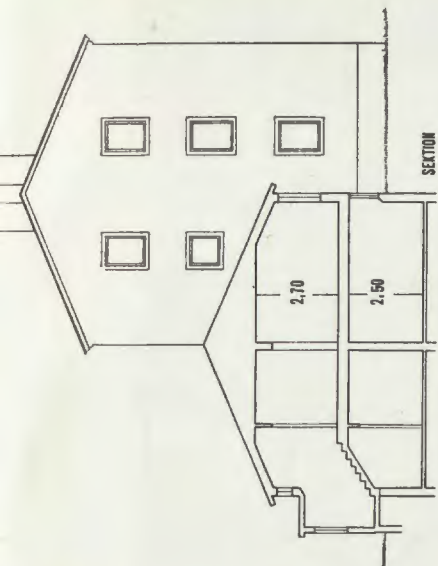

Förskola i souterrängvåning i hyreshus,
 kv. Kungsörnen, Aspudden, Stockholm.
 Uppförd 1947
 HSB:s Riksförbund, arkitektkontoret

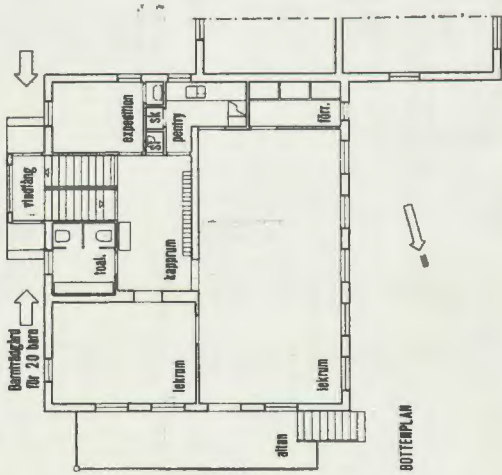

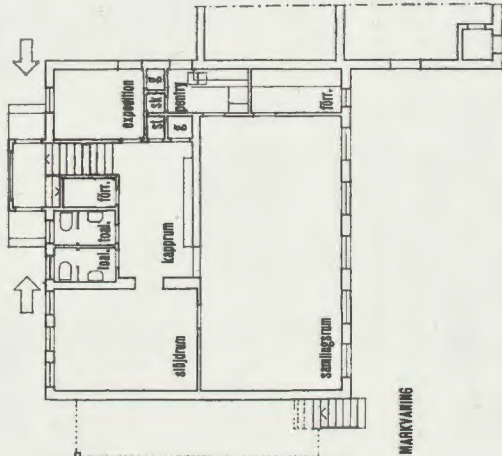
FASAD MOT OSTER

SEKTION

BOTTERPLAN

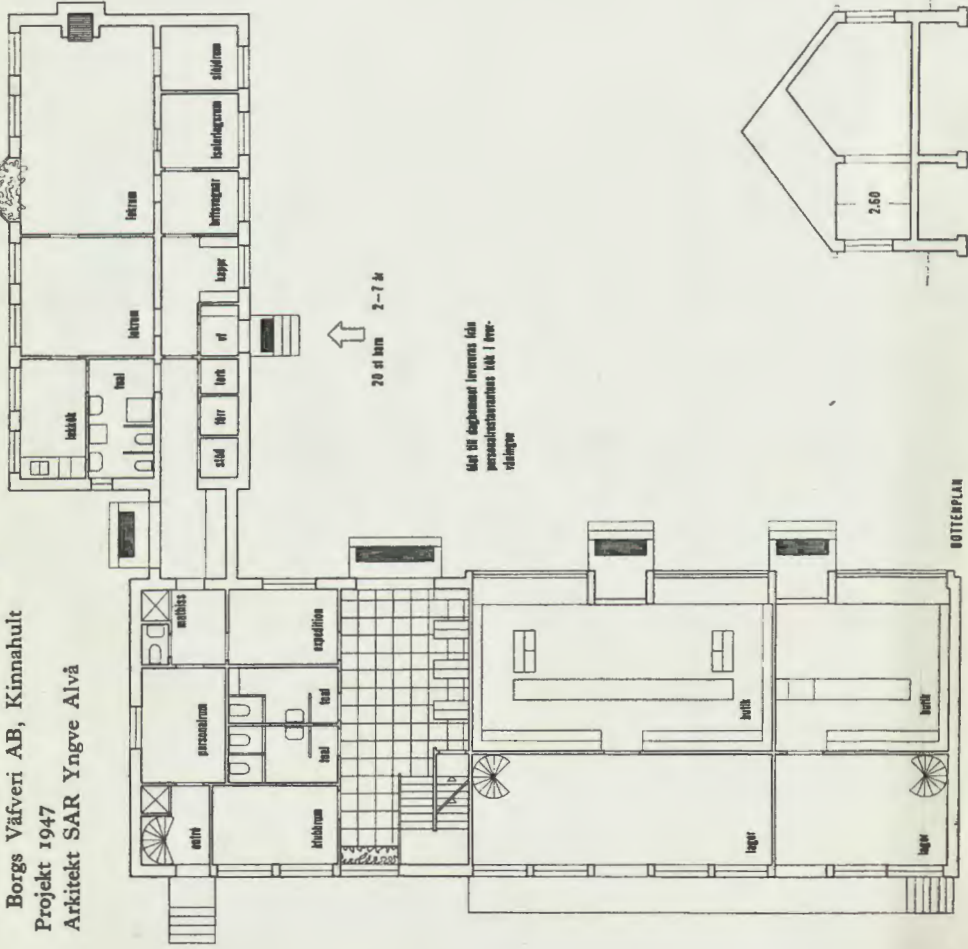

MARKVÄNINGS

Förskola i kv. Brynjan, Norrköping
 Projekt 1947
 HSB:s Riksförbund, Arkitektkontoret

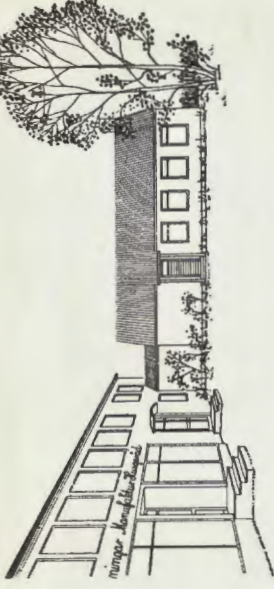
Personalbyggnad med daghem för A. J.
 Borgs Våfveri AB, Kinnahult
 Projekt 1947
 Arkitekt SAR Yngve Alfvé

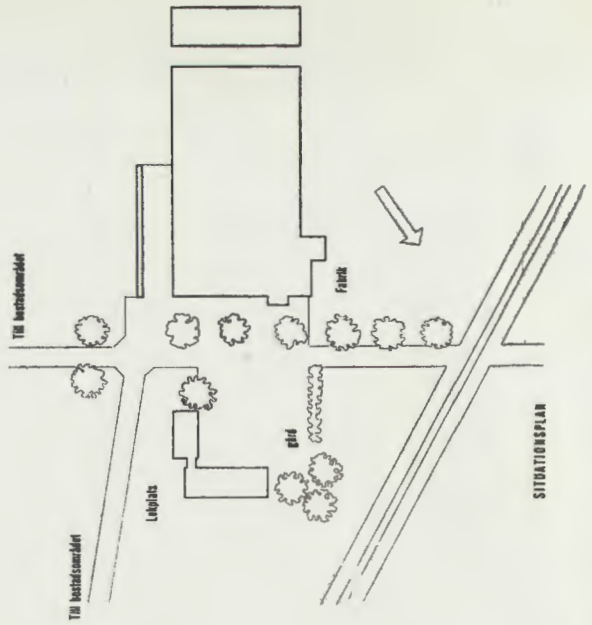
20 st barn 2-7 år

Gått till daghemmet levereras från personalrestaurangens kök i över- våningen

BOTTENPLAN

PERSPEKTIV

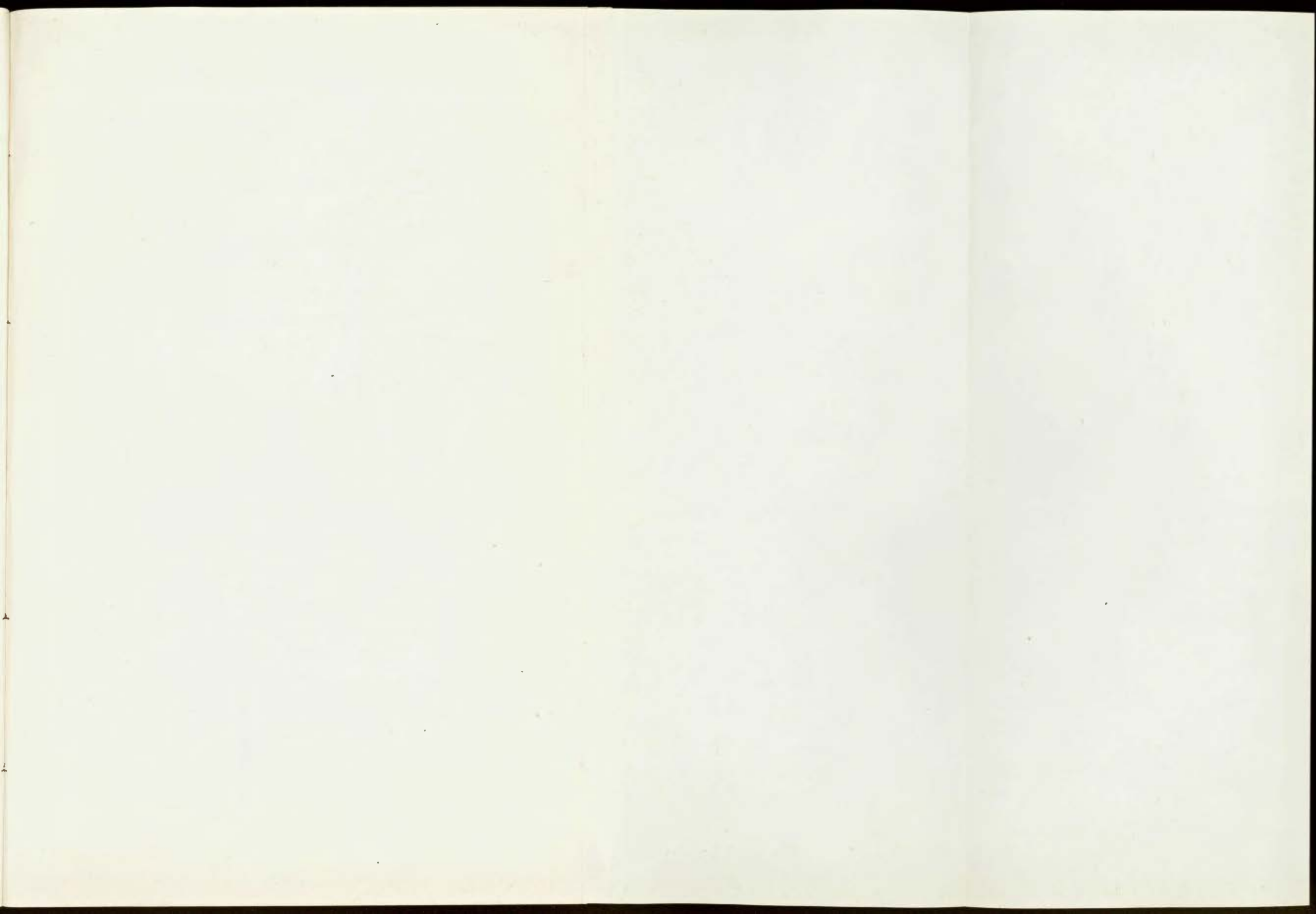
SITUATIONSPLAN

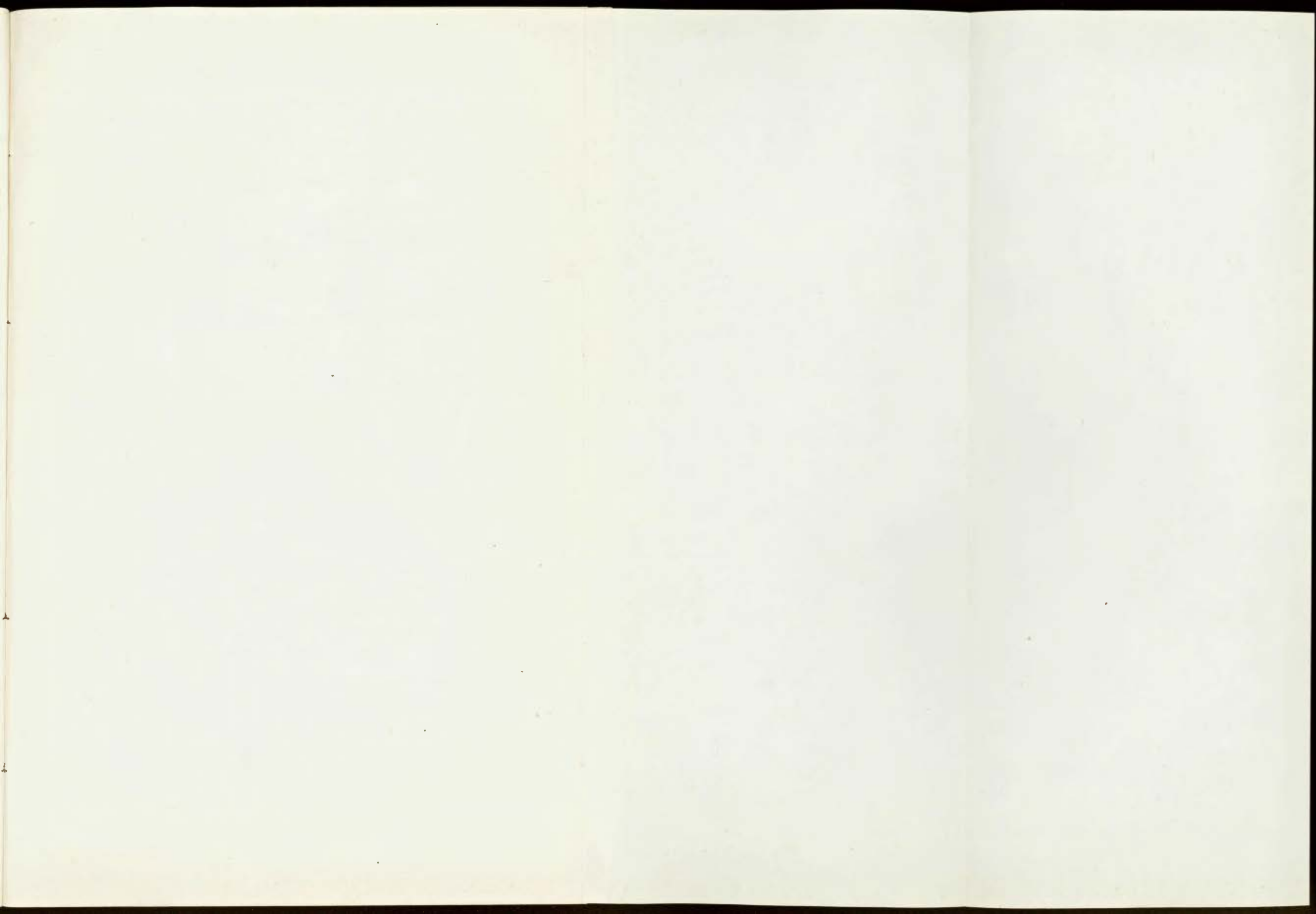
9.0 m

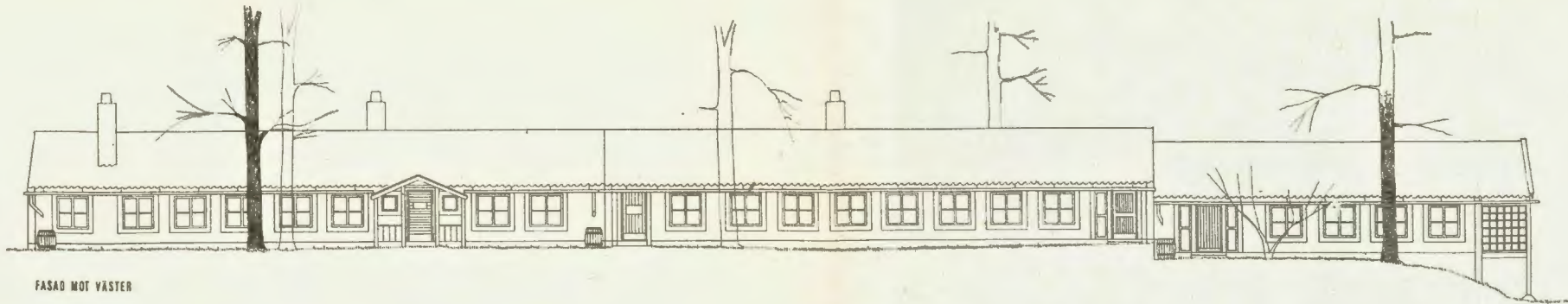
Skallan

10

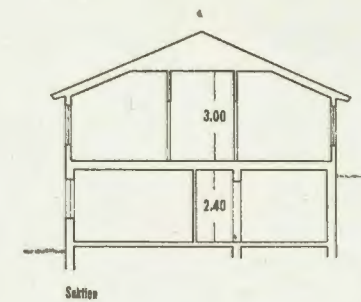
0 100

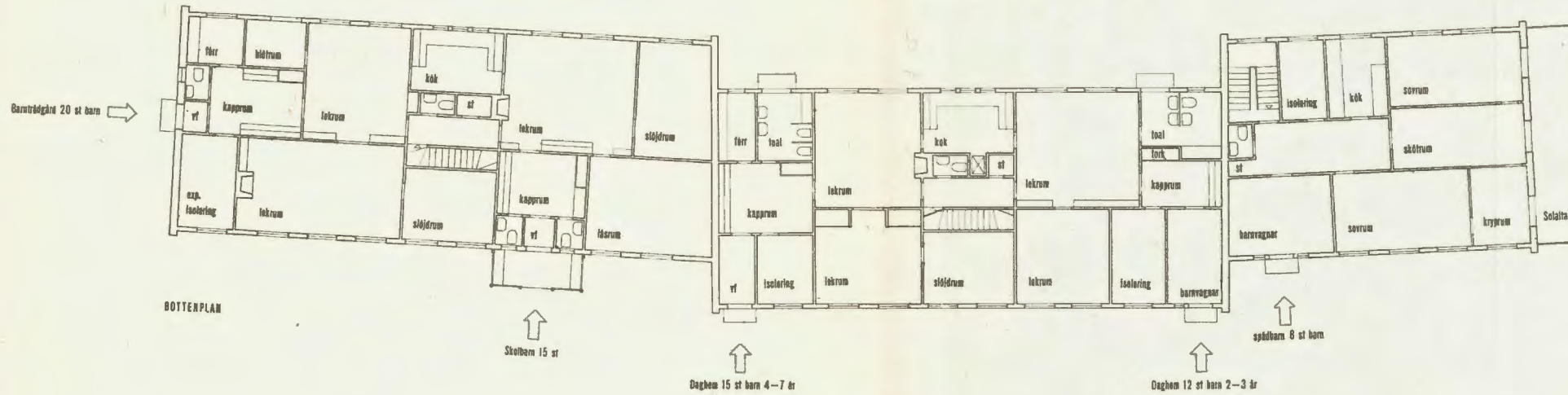

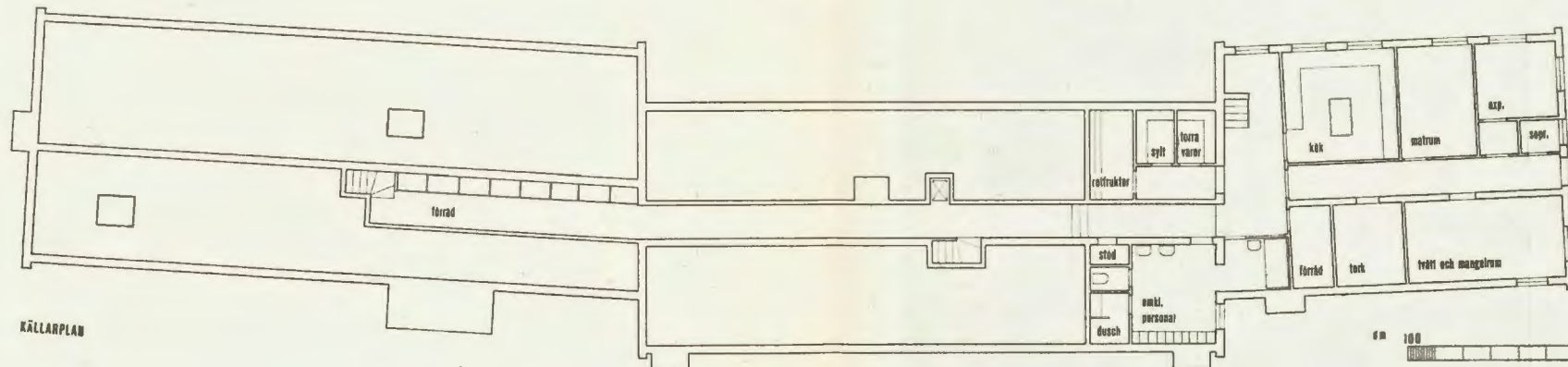
FASAD MOT VÄSTER

Snitt

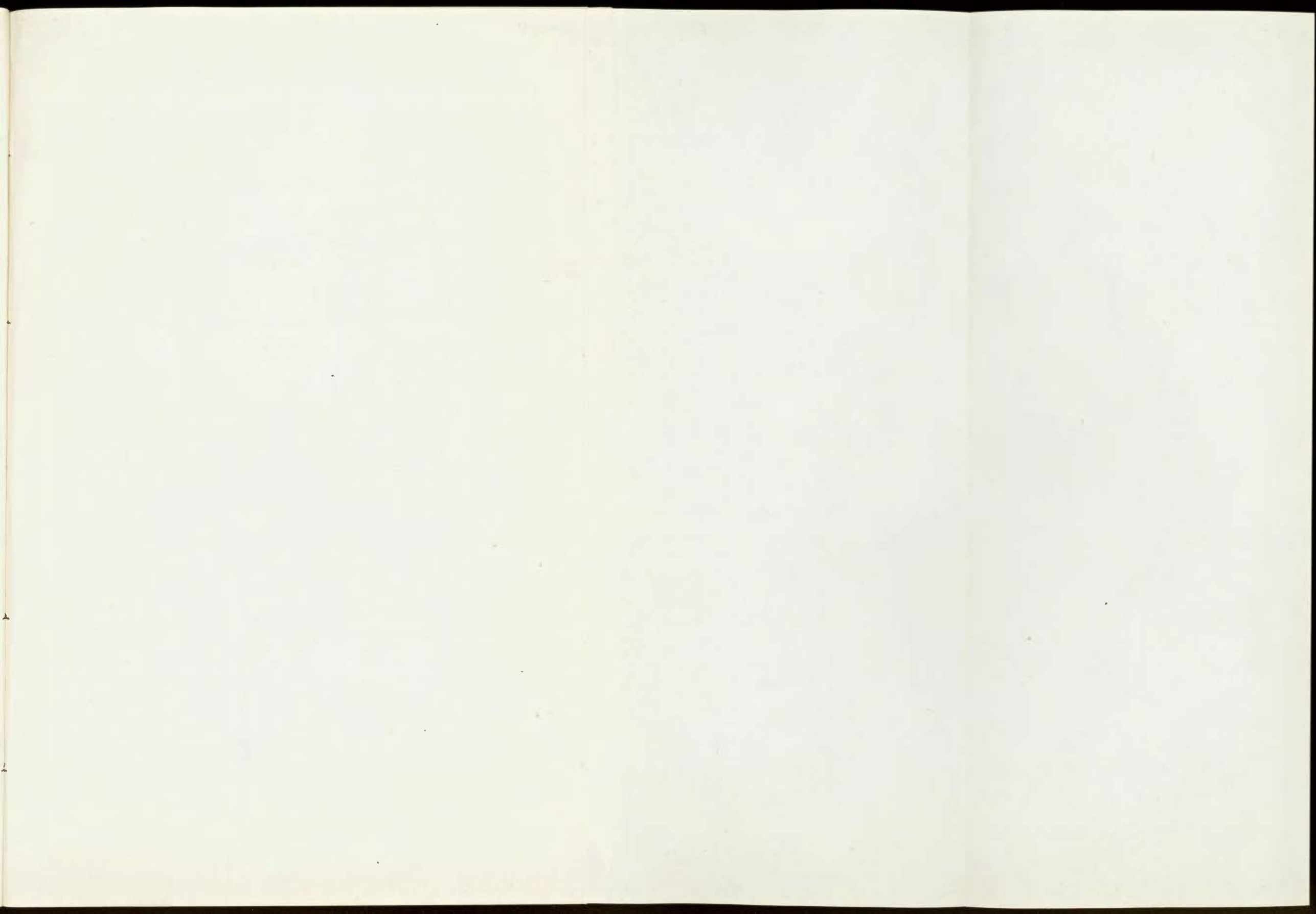

BOTTERPLAN

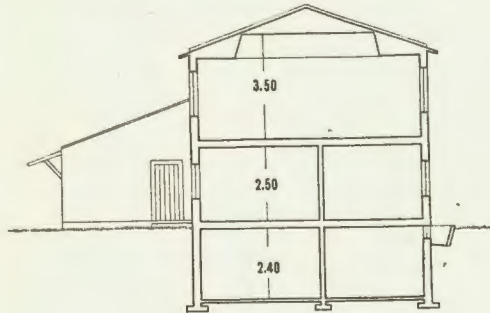
KÄLLARPLAN

Barnstuga vid Hägerstens centrum,
 Stockholm
 Projekt 1947
 Arkitekter SAR Ancker Gate Lindegren

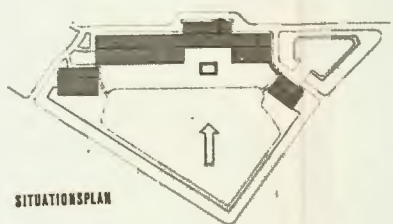

FASAD MOT SÖDEN

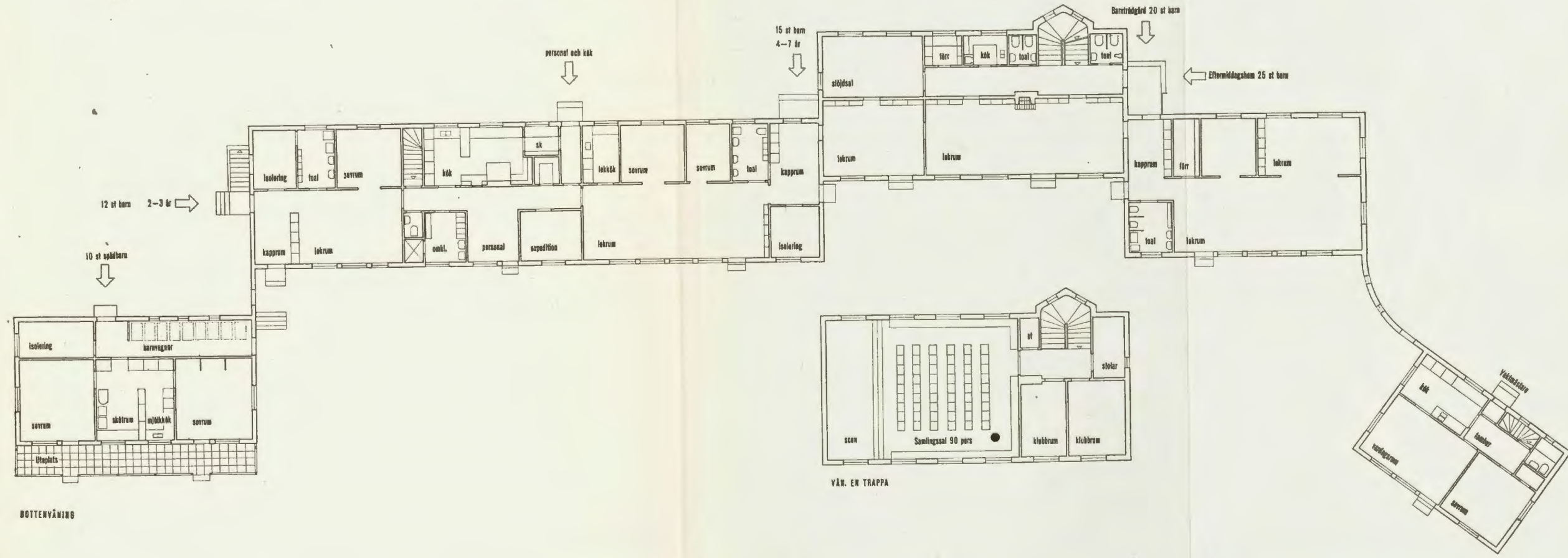

Sektion

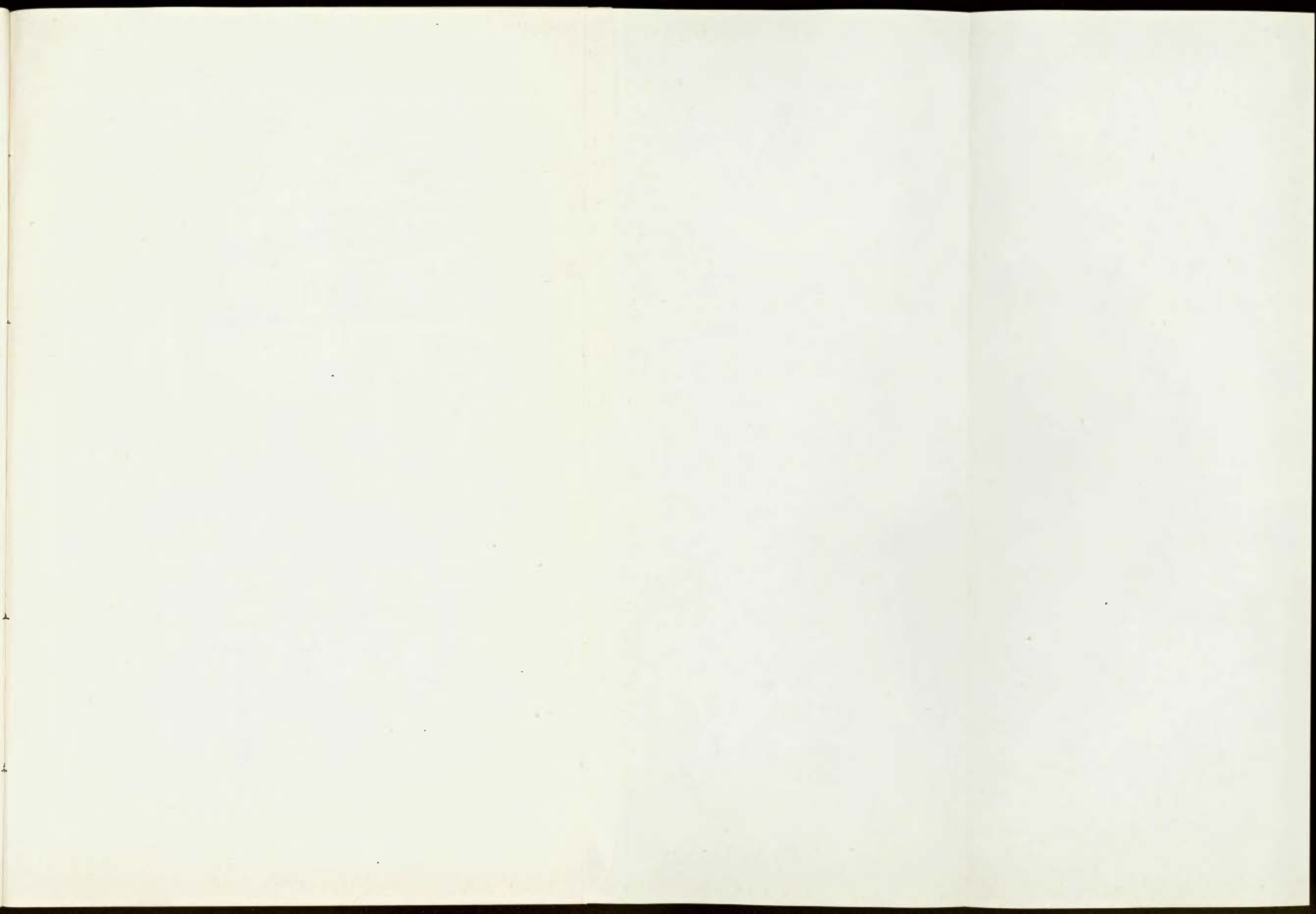
SITUATIONSPLAN

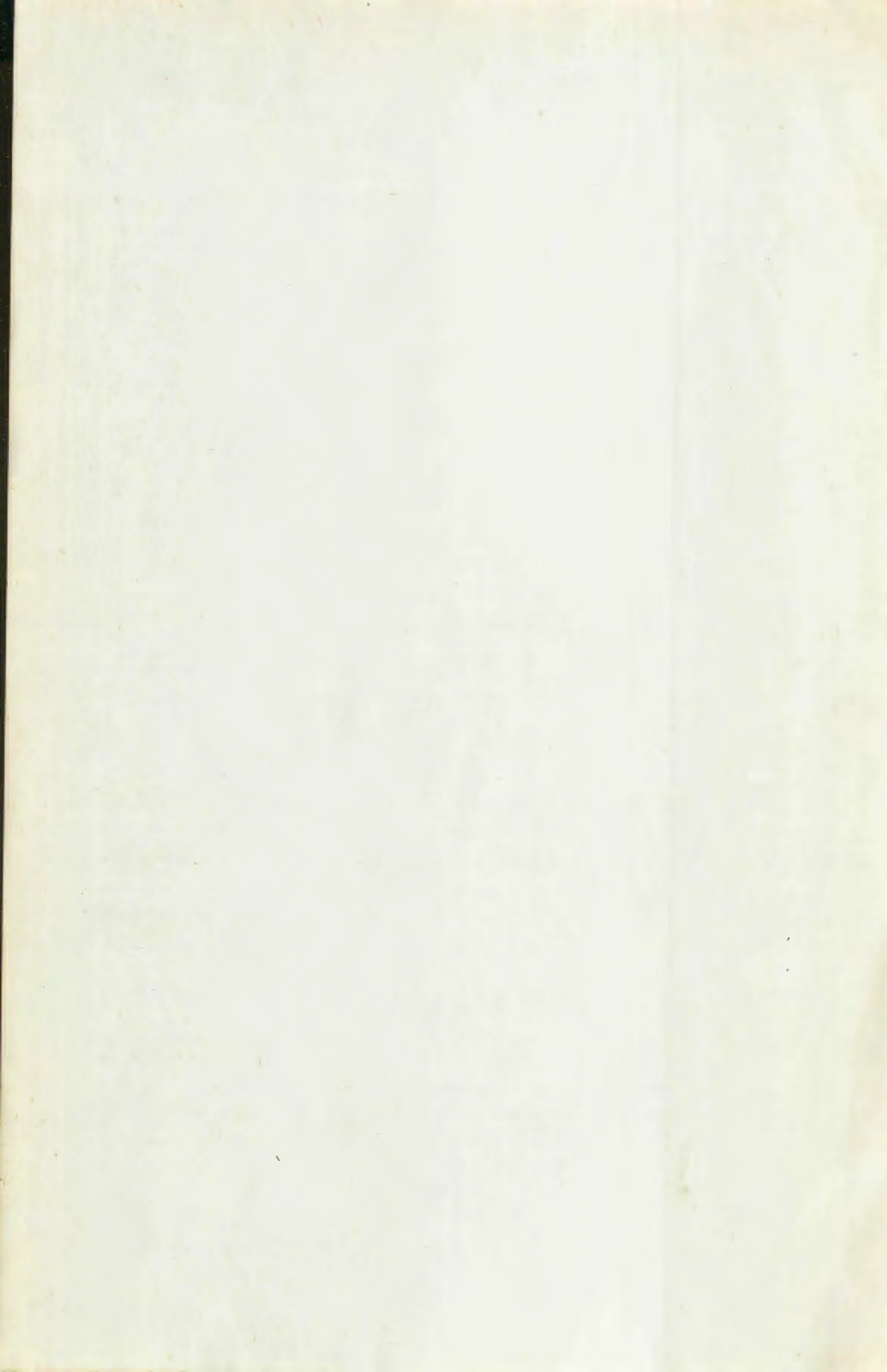
Barnstuga i kv. Mällongen Årsta, Stockholm
 Projekt 1947
 Arkitekter SAR Nils Sterner och Folke Hedéus,
 Stockholms stads fastighetskontor

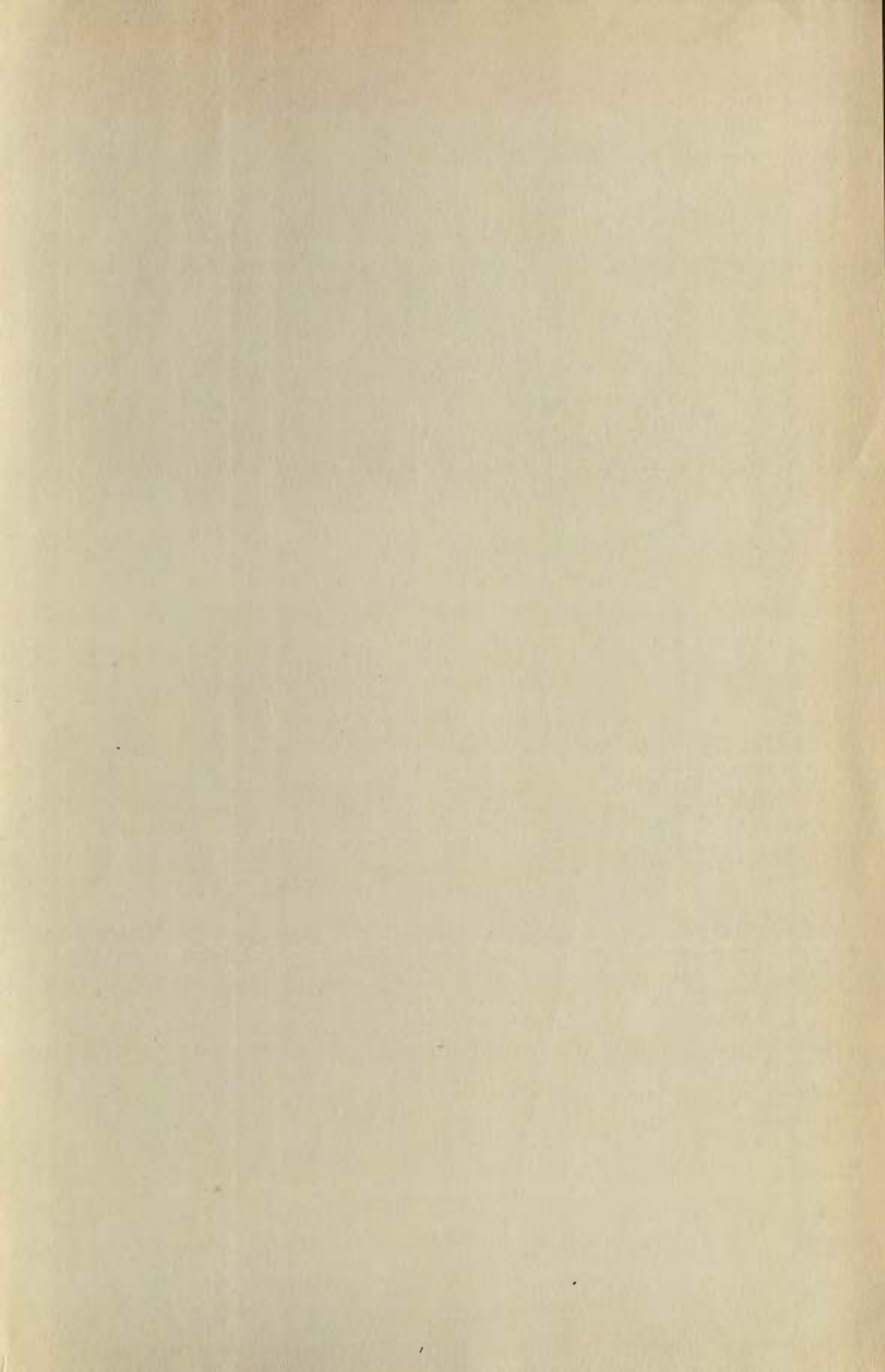

BOTTENVÄNING

VÅR EN TRAPPA

Statens offentliga utredningar 1951

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättskipning. Fångvård.

Förslag till naturskyddslag m. m. [5]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Principer för dyrortsgrupperingen. [7]

Promemoria med förslag till allmän verkstadsa. [12]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

1944 års allmänna skattekommitté. 5. Betänkande angående studie-kostnaders behandling i beskattningshänseende. [13]

Politi.

Betänkande angående polis- och åklagarväsendets organisation. [8]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Statmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktkriget 1939 inträdda krisen. Del 10. Tiden juli 1948—juni 1950 jämte sakregister till delarna 1—10. [11]

Daghem och förskolor. Betänkande om barnstugor och barn-tillsyn. [15]

Hälsa- och sjukvård.

Allmänt näringsväsen.

Näringslivets lokalisering. [6]

Landsbygds elektrifieringens utbredning år 1950. [14]

Fast egendom. Jordbruk med binärningar.

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergbruk.

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Förhållandet mellan arbetsuppgifter och löneställning vid state-järnvägar. [3]

Sjöfartsförbindelserna mellan Gotland och fastlandet. [10]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Statligt stöd åt svensk filmproduktion. [1]

Antagningen av medicine studerande m. å. [4]

1945 års universitetsberedning. 6. Den vetenskapliga publicering- verksamheten, personal-, institutions- och stipendiefrågor m. m. det akademiska befordringsväsendet. [9]

Försvarsväsen.

Försvarets personaltjänst. 1. [2]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.